

ISPEC

**ULUSLARARASI SOSYAL ve
BEŞERİ BİLİMLER
KONGRESİ**

10-12 Haziran 2019
SİİRT/TÜRKİYE

TAM METİN KİTABI

ISBN-978-605-7811-00-4

EDİTÖRLER

Dr. Seniha AVCIL

Öğr. Gör. Yasemin AĞAOĞLU

**ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİ BİLİMLER
KONGRESİ
10-12 Haziran 2019**

**ISPEC
ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİ BİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019
SİİRT/TÜRKİYE**

Editörler

Dr. Seniha AVCIL

Öğr. Gör. Yasemin AĞAOĞLU

KONGRE TAM METİN KİTABI

ISBN 978-605-7811-00-4

**ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİ BİLİMLER
KONGRESİ
10-12 Haziran 2019**

ISPEC ULUSLARARASI YAYINEVİ®

TÜRKİYE

Bu kitabın tüm hakları ISPEC Yayınevi'ne aittir.

Yazarlar etik ve hukuki olarak eserlerinden sorumludurlar.

ISPEC PUBLICATIONS 2019©

Yayın Tarihi: 16.07.2019

ISBN 978-605-7811-00-4

**ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİ BİLİMLER
KONGRESİ
10-12 Haziran 2019**

KONGRE BİLGİLERİ

KONGRE ADI

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİ BİLİMLER KONGRESİ

TARİHİ VE YERİ

10-12 Haziran 2019

Siirt Üniversitesi Ana Kampüsü, Ziraat Fakültesi

DÜZENLEYEN KURUMLAR

**İKSAD- İktisadi Kalkınma ve Sosyal Araştırmalar Derneği
Siirt Üniversitesi
İSPEC Uluslararası Yayınevi**

KONGRE ONURSAL BAŞKANI

*Prof. Dr. Murat ERMAN
SİİRT ÜNİVERSİTESİ REKTÖRÜ*

BİLİM KURULU

*Prof. Dr.. Salih MERCAN, Bitlis Eren Üniversitesi
Prof. Dr. Sarash KONYRBAYEVA, Kazak Devlet Pedagoji Üniversitesi
Prof. Dr. Salih ÖZTÜRK, Namık Kemal Üniversitesi
Prof. Dr. Akbar VALADBİGİ, Urumiye Üniversitesi
Doç. Dr. Sehrana KASIMİ, Azerbaycan Devlet Üniversitesi
Doç. Dr. Mustafa METE, Gaziantep Üniversitesi
Doç. Dr. Yurii LATISH, Taraz Şevçenko Üniversitesi
Doç. Dr. Elvan YALÇINKAYA, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Doç. Dr. Yıldız SAADETTİN, Bağdat Üniversitesi
Doç. Dr. Dinara FARDEEVA, Tataristan Bilimler Akademisi*

**ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİ BİLİMLER
KONGRESİ
10-12 Haziran 2019**

DÜZENLEME KURULU

*PSalih MERCAN, Bitlis Eren Üniversitesi, Kongre Başkanı
Prof. Dr. Salih ÖZTÜRK- Namık Kemal Üniversitesi
Prof. Dr. Meral ÖZHAN - Siirt Üniversitesi
Prof Dr Hasan Basri MEMDUHOĞLU- Siirt Üniversitesi
Doç. Dr. Veysel OKÇU - Siirt Üniversitesi
Doç. Dr. Almaz AHMETOV- Bakü Devlet Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Seyithan SEYDOŞOĞLU
Dr. Mehmet DAĞ- Siirt Üniversitesi*

GENEL KOORDİNATÖR

Dr. Öğr. Üyesi Hasan ÇİFTÇİ

KOORDİNATÖR

Öğr. Gör. Yasemin AĞAOĞLU

KONGRE DİLLERİ

Türkçe, İngilizce

DAVETLİ & ULUSLARARASI KONUŞMACILAR

*Dr. Sakina BAYRAMOVA - Bakü Devlet Üniversitesi
Reyhan DADAŞOVA- Azerbaycan Devlet Pedagoji Universiteti
Assist. Prof. Dr., Siniša PRVANOV- Irak
Assist. Prof. Dr. Serhan HAKGUDENER- Irak
KARWAN SALIH WAISY- İran
Assist Prof. Dr. Mudhaffar M. Noori, Irak
Ferhad Mikail TAHİR- University of Duhok, Irak
Prof.dr. Showkat Arif Mohammed - Irak
Кадыров Арсен Абдубаумович- Kirgizistan
ГАЛИАРЫСТАН КУРБАНОВ- KBTU, Kazakistan*

İÇİNDEKİLER	
KONGRE KÜNYESİ	i-ii
PROGRAM	iii-vi
FOTOĞRAFLAR	vii-xviii
METİNLER	xix-xxiv

**ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİ BİLİMLER
KONGRESİ
10-12 Haziran 2019**

KONGRE PROGRAMI

10.06.2019 PAZARTESİ

10:00 İstiklal Marşı ve Saygı Duruşu

10:00 Açılış Konuşması

Prof. Dr. Murat ERMAN

Siirt Üniversitesi Rektörü

10:10 Masal Dinletisi

Doç. Dr. Erhan AKIN

10:30 Açılış Kokteyli

SALON -4 OTURUM-1 SAAT: 11:00-13:00	PAZARTESİ 10.06.2019 Oturum BAŞKANI: Prof. Dr. M. Salih MERCAN
Dr. Öğr. Üyesi Emin CENGİZ	1.BİLDİRİ: Siirt Arapça Diyalektinde Kullanılan Atasözlerinde Dini Motifler 2.BİLDİRİ: Siirt Arapça Diyalektinin Konuşulduğu Bölgelerdeki Dilsel Farklılıklar
Dr.MUHAMMED AHMET KARAWAN	Ayyubid Khatunun Konuğu Halep Tahtına Emir (641 H, 1243 M) Halep Krallığındaki Siyasi Ve İdari Çabalar Üzerine Tarihi Bir Çalışma
Arş. Gör. Haşim ÖZDAŞ	1.BİLDİRİ: Soranî Meâl Ve Tefsir Çalışmaları 2.BİLDİRİ: Ahzâb Sûresi 26-27. Âyetlerin Savaş Esirleri Hukuku Bağlamında Ele Alın(Ma)Ması Sorunu Üzerine
Prof. Dr. M. Salih MERCAN	1.BİLDİRİ: Meclis Tutanaklarında Kafkaslarda Siyasi Durum Ve Türkiye (Türkiye-Rusya Ve Ermenistan -1921) 2.BİLDİRİ: Dış Siyasî Olaylarla İlgili Tbm'nin Gizli Oturum Görüşmelerinde Kıbrıs (18/20.7.1974)
Dr.Öğr. Üyesi Mehmet DAĞ Bilim Uzmanı Abdurrezzak ÇELİK	1.BİLDİRİ: 19.Yüzyılın İkinci Yarisında Siirt Sancağının Mali Yapısı Üzerine Bir Değerlendirme 2.BİLDİRİ: 19.Yüzyılın İkinci Yarisında Siirt Sancağında Tarım Ve Hayvancılığın Gelişimi
Dr. Reyhan DADAŞOVA	“Kitab-İ Dede Korkut”Ta Onomastik Semantik Mekan
Doç. Dr. Erhan AKIN Gülcan MARAL Doç. Dr. Rezan KARAKAŞ	1.BİLDİRİ: Yalvaç Ural’ın “Temel Reis Ispanağı Yoğurtsuz Yer” Adlı Kitabında Deyim, Atasözü Ve İkillemeler 2.BİLDİRİ: Öğrencilerin "Masal Anlatıcılığı" Farkındalığını Geliştirme Çalışması (Siirt Üniversitesi Örneği)
SALON -4 OTURUM-2 SAAT: 13:00-15:00	PAZARTESİ 10.06.2019 Oturum BAŞKANI: Dr. Sakina BAYRAMOVA
Dr. Öğr. Üyesi Musa ÇAKIR	Yeni Ürünlerde Marka Seçimi Ve Markalama Stratejisinin Belirlenme Süreci
Öğr. Gör. Mehmet Akif ERÇELİK Öğr. Gör. Nurten Ebru ÖZDEMİR	1.BİLDİRİ: Sosyal Güvenlik Sorunlarına Çözüm Olarak Geliştirilen Sosyal Güvenlik Reformları Üzerine Bir İçerik Analizi 2.BİLDİRİ: Kosgeb Yeni Girişimci Desteği İle Desteklenen Kadın Girişimcilerin Destek Sürecinde Karşılaştıkları Sorunlar: Bitlis Örneği
Doç. Dr. Rohat CEBE	1.BİLDİRİ: Müzik Teorisi Dersindeki Aralık Konusunun Pratik Öğretilmesi Üzerine Yaklaşımlar 2.BİLDİRİ: Müzik Teorisi Dersindeki Üç Sesli Akorlar Konusunun Pratik Öğretilmesi Üzerine Yaklaşımlar

**ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİ BİLİMLER
KONGRESİ
10-12 Haziran 2019**

Arş. Gör. Dr. Remzi GÖK	Türkiye’de Finansal Değişkenler Arasında Frekans Bazlı (Dalgacıklar) İlişkinin İncelenmesi
Dr. Öğretim Üyesi Ahmet SAYLIK Servet BAYSAL	1.BİLDİRİ: Eğitim Hizmetlerinin Niteliği: Siirt E Tipi Kapalı Ve Açık Ceza İnfaz Kurumlarında Bir Çalışma 2.BİLDİRİ: Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutum İle Belirsizlikten Kaçınma Arasındaki İlişki
SALON -4 OTURUM-3 SAAT: 15:00-17:00	PAZARTESİ 10.06.2019 Oturum BAŞKANI: Doç. Dr. Veysel OKÇU
Uzman Psikolojik Danışman Serdar ALKIN Öğr. Gör. Ozan KORKMAZ Öğr. Gör. Yahya AKTU	1.BİLDİRİ: Üniversite Öğrencilerinin Gelecekteki Kariyerlerine İlişkin Otobiyografik Bakış Açıkları 2.BİLDİRİ: Kadın Yöneticilerin “Cam Tavan Sendromu”yla Başa Çıkma Deneyimleri
Gülstan BALCI ELHAKAN Doç. Dr. Ayşe Dilek ÖĞRETİR ÖZÇELİK Dr. Öğr. Üyesi Yılmaz AKDEMİR	Ergenlerin Ebeveyn Tutumlarının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi (Bingöl İli Örneği) Gülstan Tercümesi'nde Organ Adları Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme
Doç. Dr. Veysel OKÇU Doç. Dr. Nazım ÇOĞALTAY İbrahim GİDER	1.BİLDİRİ: Okul Yöneticilerinin Hizmetkar Liderlik Davranışları İle Öğretmenlerin Motivasyon Düzeyleri Arasındaki İlişki 2.BİLDİRİ: Okul Yöneticilerinin Paternalist (Babacan) Liderlik Davranışları İle Öğretmenlerin Örgütsel Güven Düzeyleri Arasındaki İlişki
Dr. Arş. Gör. Mehmet TAN	1.BİLDİRİ: Bir İdeoloji Olarak Tüketim Ve Tüketim Toplumu 2.BİLDİRİ: Gerçeği Yansıtmak ya da Yanıltmak: Reklam
Prof. Dr. Khattab İsmail Ahmed	İslam Medeniyetinde Medya ve Müslüman Askeri Savaşlara Etkisi
SALON -4 OTURUM-4 SAAT: 17:00-19:00	PAZARTESİ 10.06.2019 Oturum BAŞKANI: Dr. Sakina BAYRAMOVA
Dr. Öğr. Üyesi Semih Serkant AKTUĞ	Türkiye’de İşgücü Piyasasına İlişkin Temel Sorunlar Ve Çözüm Yolları
Dr. Öğr. Üyesi Mahir ÖZHAN Seda KARATAŞ	1.BİLDİRİ: Türkiye De Uygulanan Kalkınma Planlarının Kırsal Kalkınmaya Etkisi 2.BİLDİRİ: Parlamenter Sistem Ve Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Yasamanın Denetleme Yetkisinin Karşılaştırılması
Öğr. Gör. Nurullah Cihan AĞBAY	1.BİLDİRİ: Turizm Politikası Gerekliliği Üzerine Bir Araştırma 2.BİLDİRİ: Turizm Ve Yönetişim Üzerine Bir Değerlendirme
Assist Prof. Dr. Mudhaffar M. Noori Ferhad Mikail TAHİR	Demokrasinin Eşiğinde Yerel Yönetim Bölgesel Yönetimler Alanındaki Uygulama Şekli
Doç. Dr. Veysel OKÇU Şükriye DURMUŞ Merve AŞUT	1.BİLDİRİ: Okul Yöneticilerinin Hizmetkar Liderlik Davranışlarına İlişkin Öğretmen Algıları (Siirt İli Örneği) 2.BİLDİRİ: Eğitim Kurumlarındaki Finans Kaynaklarının Yönetimine İlişkin Yaşanan Sorunlar Ve Çözüm Önerileri (Nitel Bir Araştırma)
Öğr. Gör. Seyhun TUTGUN Arş. Gör. Berfin GÖKSOY Dr. Öğr. Üyesi Erdal BAYRAKCI	1.BİLDİRİ: Demokrasi, Ekonomik Büyüme Ve Gelir Eşitsizliği İlişkisi 2.BİLDİRİ: Kırsal Kalkınma Perspektifinde Yoksulluk Ve Yapılabilirlikler
SALON -4 OTURUM-1 SAAT: 09:00-12:00	SALI 11.06.2019 Oturum BAŞKANI: Prof. Dr. Serhan HAKGUDENER
Dr. Öğr. Üyesi Sevda KOÇ AKRAN Buşra ERKUZU Reyhan ÜZÜM	1.BİLDİRİ: Sosyal Bilgiler Dersinde Eba Kullanımı: Öğretmen Ve Öğrenci Görüşleri 2.BİLDİRİ: Öğretmenlerin “Stem” Kavramına İlişkin Metafor Algıları
Assist. Prof. Dr. Siniša PRVANOV	Developing A New Elective Course In Boat Interior Design

**ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİ BİLİMLER
KONGRESİ
10-12 Haziran 2019**

Assist. Prof. Dr. Serhan HAKGUDENER	
KARWAN SALİH WAISY	Iran's Domestic Situation And Foreign Relations In 1969
Dr. Öğrt. Üyesi Muhammet Baki MİNAZ İbrahim GİDER Sefa TUAÇ Dr. Halil TAŞ	1.BİLDİRİ: Okul Bahçelerinin Fiziksel Özelliklerinin Eğitime Yansımaları 2.BİLDİRİ: Öğretmen Görüşlerine Göre Türk Eğitim Sisteminin Bugünü Ve Yarını
Doç. Dr. Rezan KARAKAŞ Remziye TEPE Hazni ACAR	1.BİLDİRİ: Geleceğe Uzanan Bir Halk Sanatı: Telkârî 2.BİLDİRİ: Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarında Yunus Emre
Dr. Öğr. Üyesi Davut OKÇU	İslam Dinine Göre Gayrı Müslim Öğretmenlerin Görevlendirilmesi
Prof Dr. Vechi SÖNMEZ	1.BİLDİRİ: Mela'yê Cıziri'de Varlık Düşüncesi 2.BİLDİRİ: Amidi'nin Hayati Eserleri Ve Kelamciliği
SALON 4 OTURUM-2 SAAT: 13:00-15:00	SALI 11.06.2019 Oturum BAŞKANI: Prof. Dr. Arzdar KİRACI
Öğr. Gör. Caner DOĞRUSEVER	1.BİLDİRİ: Ön Ergenlerde İnternet Bağımlılığının Yordayıcıları Olarak Yaşam Doyumu Ve Psikolojik Sağlamlık 2.BİLDİRİ: Ergenlerin Sosyal Medya Bağımlılık Düzeylerinin Bazı Sosyo Demografik Değişkenler Açısından İncelenmesi
Dr.Öğr.Üyesi İrfan ERTEKİN	Hedef Kitleler Açısından Kurumsal Halkla İlişkiler
Prof. Dr. Arzdar KİRACI Sibel CANAN Emrullah DİLMAÇ	1.BİLDİRİ: Special Characteristics Of Migrants: The Case Of Hakkari (Yuksekoa) 2.BİLDİRİ: Special Spending Characteristics And Opinions Of Students: The Case Of Siirt University
Dr. Öğr. Üyesi Abdulbasit SALTEKİN	1.BİLDİRİ: Sayrafi Ve Şeri Deliller İle İlgili Görüşleri 2.BİLDİRİ: Sayrafi Ve İstinbat Yöntemleri İle İlgili Görüşleri
Mohebsah AHMADI	Afganistan'ın Stratejik Konumu Ve Dış Güçlerin Müdahalesi
Özge ÖZDEMİR YILDIZ	Matematik Öğretmen Adaylarının Problem Kurma Becerilerinin İncelenmesi Ve Problem Kurma Hakkındaki Görüşlerinin Belirlenmesi
Doç. Dr. Erdal YILMAZ Dr. Öğr. Üyesi Tunay ASLAN	1.BİLDİRİ: Kurumsal Raporlamanın Gelişimi: Finansal Tablolardan Entegre Raporlamaya Doğru 2.BİLDİRİ: Vergi Ve Muhasebe Boyutları İle Ücretli Poşet Uygulaması
Doç. Dr. Hüseyin YAŞAR	1.BİLDİRİ:19. Yüzyılda İstanbul'da Fransızlar ile Fransız Dili ve Kullanımı 2.BİLDİRİ:Fransız Edebiyatı Eserlerine ve Kahramanlarına Özenti
SALON -4 OTURUM-3 SAAT: 15:00-17:00	SALI 11.06.2019 Oturum BAŞKANI: Prof. Dr. Hasan Basri MEMDUĞOĞLU
Dr. Öğr. Üyesi Bedri ASLAN	1.BİLDİRİ: Nisyânın Oruç İbadetine Etkisi 2.BİLDİRİ: Sebze Ve Meyvelerin Satışında Cehalet
Dr. Öğr. Üyesi Şahin ŞİMŞEK	1.BİLDİRİ: Arap Gramerinin Zorluğu Meselesi 2.BİLDİRİ: Suyûtî'nin Fıkıh Usulünü Nahiv Usulüne Uygulaması
Dr. Öğr. Üyesi Abdurrahman MENGİ	1.BİLDİRİ: Özel Eğitim Okullarında Taşınmalı Eğitim İle İlgili Karşılaşılan Sorunların Belirlenmesi: Van İli Örneği 2.BİLDİRİ: İşitme Engelliler Okulunda Çocuğu Olan Velilerin Eğitim Süreçlerine Katılımı İle İlgili Sorunların Belirlenmesi: Van İli Örneği
Prof. Dr. Hasan Basri MEMDUĞOĞLU Kenan DENİZ Servet BAYSAL Şahin BAŞAR Ekrem BAYSAL Naci Ufuk YÜKSEKLİ	1.BİLDİRİ:Bilim Ve Sanat Merkezine Öğrenci Seçme Sürecinin İncelenmesi 2.BİLDİRİ: İş Yaşamında Kuşak Farklılıkları Ve Yönetim Kuramları Bağlamında Okul Yöneticilerinin Yönetim Anlayışları 3.BİLDİRİ: Siirt Üniversitesi Öğrencilerinin Üniversiteye Bağlılık Düzeyleri

**ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİ BİLİMLER
KONGRESİ
10-12 Haziran 2019**

	4.BİLDİRİ: Öğrencilerin Görüşlerine Göre Siirt Üniversitesinin Örgütsel İmajı 5.BİLDİRİ: Okul Yöneticilerinin Otantik Liderlik Davranışlarının Örgütsel Güven Düzeyine Etkisi
Doç. Dr. Hüseyin YAŞAR	1.BİLDİRİ: Vital Cuinet'nın Kitabında Siirt Sancağı 2.BİLDİRİ: Sonsuz Bir Hikaye:İstanbul,Fransız Seyahatnamelerde İstanbul Mimarisi Ve Sosyal Yapısı
Adnan MEMDUHOĞLU	
SALON -4 OTURUM-3 SAAT: 17:00-19:00	SALI 11.06.2019 Oturum BAŞKANI: Dr. Sakina BAYRAMOVA
Prof. Dr. Showkat Arif Mohammed	The contributions of Muslims in pharmacology during the Middle Ages
Dr. Öğr. Üyesi Kemal KAYA Prof. Dr. Zihni MEREY Doç. Dr. Erhan GÖRMEZ Dr. Öğr. Üyesi Abdurrahman MENGİ Necdet TAŞKIN	1.BİLDİRİ: Güney Kore Eğitim Siteminde Lise Eğitiminin İncelenmesi 2.BİLDİRİ: İran Eğitim Sisteminde Lise Eğitimi Ve Tarih Ders Kitaplarının İncelenmesi
Prof. Dr. Zihni MEREY Ayşe ALTUN	1.BİLDİRİ: Güney Kore Eğitim Sisteminde Öğretmen Yetiştirme Ve Mesleki Gelişim 2.BİLDİRİ: Eğitim Hukuku Alanında Yapılan Lisansüstü Tezlerin Değerlendirilmesi
Dr. Öğr. Üyesi Ümit GÜLER	1.BİLDİRİ: Şah Veliyyullah Dihlevî'nin Tarihsel Ve İlmi Şahsiyeti 2.BİLDİRİ: Osmanlı Diyarbekiri'nde İhtida Hareketleri (1800-1881)
Öğr. Gör. Safa ACAR	1.BİLDİRİ: Misyon İfadesi İle Karlılık Arasındaki İlişki: 20 Yıldır Kar Açıklayan Firmaların Misyon İfadelerine Yönelik Bir İnceleme 2.BİLDİRİ: Mavi Okyanus Stratejisi Bakış Açısıyla Rekabet Stratejiler
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Nurullah AKTAŞ	1.BİLDİRİ: Kur'ân-ı Kerim'in Tevrat'a Bakışı: Kavramsal Yaklaşım 2.BİLDİRİ: Tefsirde İstinbât Metodu: Suyûtî Ve "El-İklîl Fî İstinbâtı't-Tenzîl" Adlı Tefsiri –Bakara Sûresi Örneği-
Dr. Öğretim Üyesi Uğur DEMLİKOĞLU	1.BİLDİRİ: Gürcistan'da Bulunan Osmanlı Askeri Sınıflardan Dergâh-I Âli Topçuları Ve Top Arabacıları (1723-1730) 2.BİLDİRİ: Gürcistan'ın Fethinde Bulunan Yeniçerilerin Tayinatı (1723-1730)
POSTER SUNUMU	
Dr. Öğr. Üyesi Sema ALAŞAHAN Doç. Dr. Bülent ÖZSOY	Veteriner Fakültesi Alternatif Kanatlı Yetiştirme Ünitesi Alt Yapı Oluşturulması Ve Devamlılığının Takibi
Tuğçe TAŞGİT	Postmodernism And Its Representatives In Our Country

KONGRE KARELERİ

METİNLER	
YAZAR VE BİLDİRİ İSİMLERİ	Sayfa No
Abdulbasit SALTEKİN	
SAYRAFÎ VE ŞERÎ DELİLLER İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ	1-11
SAYRAFÎ VE İSTİNBAT YÖNTEMLERİ İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ	12-21
Abdurrahman MENGİ	
ÖZEL EĞİTİM OKULLARINDA TAŞIMALI EĞİTİM İLE İLGİLİ KARŞILAŞILAN SORUNLARIN BELİRLENMESİ: VAN İLİ ÖRNEĞİ	22-25
İŞİTME ENGELLİLER OKULUNDA ÇOCUĞU OLAN VELİLERİN EĞİTİM SÜREÇLERİNE KATILIMI İLE İLGİLİ SORUNLARIN BELİRLENMESİ: VAN İLİ ÖRNEĞİ	26-29
Arzdar KİRACI, Sibel CANAN	
SPECIAL GENDER CHARACTERISTICS OF MIGRANTS: THE CASE OF HAKKARI	30-39
Bedri ASLAN	
NİSYÂNIN ORUÇ İBADETİNE ETKİSİ	40-47
SEBZE VE MEYVELERİN SATIŞINDA CEHÂLET	48-58
Berfin GÖKSOY , Seyhun TUTGUN, Erdal BAYRAKCI	
DEMOKRASİ, EKONOMİK BÜYÜME VE GELİR EŞİTSİZLİĞİ İLİŞKİSİ	59-77
KIRSAL KALKINMA PERSPEKTİFİNDE YOKSULLUK VE YAPILABİLİRLİKLER	75-83
Davut OKÇU	
İSLAM DİNİNE GÖRE GAYRİ MÜSLİM ÖĞRETMENLERİN GÖREVLENDİRİLMESİ	84-89
Emin CENGİZ	
SİİRT ARAPÇA DİYALEKTİNDE KULLANILAN ATASÖZLERİNDE DİNİ MOTİFLER	90-101
SİİRT ARAPÇA DİYALEKTİNİN KONUŞULDUĞU BÖLGELERDEKİ DİLSEL FARKLILIKLAR	102-112
Erhan AKIN, Rezan KARAKAŞ, Gülcan MARAL	
YALVAÇ URAL'IN "TEMEL REİS İSPANAĞI YOĞURTSUZ YER" ADLI KİTABINDA DEYİM, ATASÖZÜ VE İKİLEMELER	113-118
ÖĞRENCİLERİN "MASAL ANLATICILIĞI" FARKINDALIĞINI GELİŞTİRME ÇALIŞMASI (SİİRT ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ)	119-131

Halil TAŞ, Muhammet Baki MİNAZ	
OKUL BAHÇELERİNİN FİZİKSEL ÖZELLİKLERİNİN EĞİTİME YANSIMALARI	132-143
Haşim ÖZDAŞ	
SORANÎ TEFSİR VE MEÂLLERİN GELİŞİM SÜRECİ	144-153
AHZÂB SÛRESİ 26. ÂYETİN SAVAŞ ESİRLERİ HUKUKU BAĞLAMINDA ELE ALINMAMASI SORUNU ÜZERİNE	154-160
İrfan ERTEKİN	
HEDEF KİTLELER AÇISINDAN KURUMSAL HALKLA İLİŞKİLER	161-166
Muhammed Baki MİNAZ, İbrahim GİDER, Sefa TUAÇ	
ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİNE GÖRE TÜRK EĞİTİM SİSTEMİNİN BUGÜNÜ VE YARINI	167-181
Kemal KAYA, Erhan GÖRMEZ, Abdurrahman MENGİ, Necdet TAŞKIN, Zihni MERE	
GÜNEY KORE EĞİTİM SİSTEMİNDE LİSE EĞİTİMİNİN İNCELENMESİ	182-191
İRAN EĞİTİM SİSTEMİNDE LİSE EĞİTİMİ VE TARİH DERS KİTAPLARININ İNCELENMESİ	192-199
M. Salih MERCAN	
DIŞ SİYASÎ OLAYLARLA İLGİLİ TBMM'Nİ GİZLİ OTURUM GÖRÜŞMELERİNDE KIBRIS (18/20.7.1974)	200-260
MECLİS TUTANAKLARINDA KAFKASLARDA SİYASÎ DURUM VE TÜRKİYE (TÜRKİYE-RUSYA VE ERMENİSTAN -1921)	261-282
Mahir ÖZHAN	
TÜRKİYE'DE UYGULANAN KALKINMA PLANLARININ KIRSAL KALKINMAYA ETKİLERİ	283-292
PARLAMENTER SİSTEM VE CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÜMET SİSTEMİNDE YASAMANIN DENETLEME YETKİSİNİN KARŞILAŞTIRILMASI	293-306
Remzi ÖZKAN, Merve BAYHAN, Cuma AKINCI, Mehmet YILDIRIM, Önder ALBAYRAK	
DİYARBAKIR KOŞULLARINDA İLERİ KADEME MAKARNALIK BUĞDAY HATLARININ BAZI AGRONOMİK ÖZELLİKLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	307-312
Rezan KARAKAŞ, Remziye TEPE	
TELLERLE GEÇMİŞİ GELECEĞE BAĞLAYAN BİR KÖPRÜ OLARAK MİDYAT TELKÂRİ SANATI	313-328

Rezan KARAKAŞ, Hazni ACAR	
ORTAOKUL TÜRKÇE DERS KİTAPLARINDA YUNUS EMRE	329-337
Rohat CEBE	
MÜZİK TEORSİ DERSİNDEKİ ARALIK KONUSUNUN PRATİK ÖĞRETİLMESİ ÜZERİNE YAKLAŞIMLAR	338-344
MÜZİK TEORSİ DERSİNDEKİ ÜÇ SESLİ AKORLAR KONUSUNUN PRATİK ÖĞRETİLMESİ ÜZERİNE YAKLAŞIMLAR	345-350
Safa ACAR	
MAVİ OKYANUS STRATEJİSİ BAKIŞ AÇISIYLA REKABET STRATEJİLERİ	351-361
MİSYON İFADESİ İLE KARLILIK ARASINDAKİ İLİŞKİ: 20 YILDIR KAR AÇIKLAYAN FİRMALARIN MİSYON İFADELERİNE YÖNELİK BİR İNCELEME	362-371
Siniša PRVANOVIĆ, Serhan HAKGÜDENER	
DEVELOPING A NEW ELECTIVE COURSE IN BOAT INTERIOR DESIGN: Educational Targets and Process	372-387
Sevda KOÇ AKRAN, Reyhan ÜZÜM	
ÖĞRETMENLERİN ‘STEM’ KAVRAMINA İLİŞKİN METAFOR ALGILARI	388-402
Şahin ŞİMŞEK	
ARAP GRAMERİNİN ZORLUĞU MESELESİ ÜZERİNE	403-413
SUYÛTÎ’NİN FIKİH USULÜNÜ NAHİV USULÜNE UYGULAMASI	414-420
Erdal YILMAZ, Tunay ASLAN	
VERGİ VE MUHASEBE BOYUTLARI İLE ÜCRETİLİ POŞET UYGULAMASI	421-423
KURUMSAL RAPORLAMANIN GELİŞİMİ: FİNANSAL TABLOLARDAN ENTEGRE RAPORLAMAYA DOĞRU	424-431
Uğur DEMİRKÖKÇÜ	
GÜRCİSTAN’IN FETHİNDE BULUNAN YENİÇERİLERİN TAYİNATI (1723-1730)	432-440
GÜRCİSTAN’DA BULUNAN OSMANLI ASKERİ SINIFLARDAN DERGÂH-I ÂLİ TOPÇULARI VE TOP ARABACILARI (1723-1730)	441-448
Ümit GÜLER	
ŞAH VELİYYULLAH DİHLEVÎ’NİN TARİHSEL VE İLMİ ŞAHSİYETİ	449-465

OSMANLI DİYARBEKİRİ'NDE İHTİDA HAREKETLERİ (1800-1881)	466-471
Veysel OKÇU, İbrahim GİDER	
OKUL YÖNETİCİLERİNİN PATERNALİST (BABACAN) LİDERLİK DAVRANIŞLARI İLE ÖĞRETMENLERİN ÖRGÜTSEL GÜVEN DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ (KURTALAN İLÇESİ ÖRNEĞİ)	472-496
Şükriye DURMUŞ ,Veysel OKÇU	
LİSE YÖNETİCİLERİNİN HİZMETKÂR LİDERLİK DAVRANIŞLARINA İLİŞKİN ÖĞRETMEN ALGILARI	497-510
Merve AŞUT , Veysel OKÇU	
EĞİTİM KURUMLARINDAKİ FİNANS KAYNAKLARININ YÖNETİMİNE İLİŞKİN YAŞANAN SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ (NİTEL BİR ARAŞTIRMA	511-524
Serdar ALKIN, Ozan KORKMAZ, Yahya AKTU	
ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN GELECEKTEKİ KARIYERLERİNE İLİŞKİN OTOBİYOGRAFİK BAKIŞ AÇILARI	525-536
Yahya AKTU, Ozan KORKMAZ	
KADIN YÖNETİCİLERİN “CAM TAVAN SENDROMU”YLA BAŞA ÇIKMA DENEYİMLERİ	537-544
Yılmaz AKDEMİR	
GÜLİSTAN TERCÜMESİ'NDE ORGAN ADLARI ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR İNCELEME	545-553
Zihni MEREY, Ayşe ALTUN	
EĞİTİM HUKUKU ALANINDA YAPILAN LİSANSÜSTÜ TEZLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ	554-571
Zihni MEREY, Kemal KAYA, Abdurrahman MENGİ, Necdet TAŞKIN, Erhan GÖRMEZ	
GÜNEY KORE EĞİTİM SİSTEMİNDE ÖĞRETMEN YETİŞTİRME VE MESLEKİ GELİŞİM	572-579
Hüseyin YAŞAR	
SONSUZ BİR HİKÂYE: İSTANBUL, FRANSIZ SEYAHATNAMELERDE İSTANBUL MİMARİSİ VE SOSYAL YAPISI	581-587
VİTAL CUINET'NİN KİTABINDA SİİRT SANCAĞI	588-590
19. YÜZYILDA İSTANBUL'DA FRANSIZLAR İLE FRANSIZ DİLİ VE KULLANIMI	591-596

FRANSIZ EDEBİYATI ESERLERİNE VE KAHRAMANLARINA ÖZENTİ	597-599
Mehmet DAĞ, Abdurrezzak ÇELİK	
19.YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA SİİRT SANCAĞININ MALİ YAPISI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME	600-607
19.YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA SİİRT SANCAĞINDA TARIM VE HAYVANCILIĞIN GELİŞİMİ	608-612
Musa ÇAKIR	
YENİ ÜRÜNLERDE MARKA SEÇİMİ VE MARKALAMA STRATEJİSİNİN BELİRLENME SÜRECİ	613-619
Mehmet Nurullah AKTAŞ	
KUR'ÂN-I KERİM'İN TEVRAT'A BAKIŞI: KAVRAMSAL YAKLAŞIM	620-629
TEFSİRDE İSTİNBÂT METODU: SUYÛTÎ VE “EL-İKLÎL FÎ İSTİNBÂTI’T-TENZÎL” ADLI TEFSİRİ –BAKARA SÛRESİ ÖRNEĞİ-	630-636
Hasan Basri MEMDUHOĞLU, Şahin BAŞAR	
ÖĞRENCİLERİNİN GÖRÜŞLERİNE GÖRE SİİRT ÜNİVERSİTESİNİN ÖRGÜTSEL İMAJI	637-645
Hasan Basri MEMDUHOĞLU, Servet BAYSAL	
ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN BAĞLILIK DÜZEYLERİ	646-660
Hasan Basri MEMDUHOĞLU, Kenan DENİZ	
BİLİM VE SANAT MERKEZİNE ÖĞRENCİ SEÇME SÜRECİNE İLİŞKİN VELİ VE ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİ (BİTLİS İL ÖRNEĞİ)	661-672
Hasan Basri MEMDUHOĞLU, Naci Ufuk YÜKSEKLİ	
KUŞAK FARKLILIKLARI BAĞLAMINDA OKUL YÖNETİCİLERİNİN YÖNETİM ANLAYIŞLARI	673-679
Hasan Basri MEMDUHOĞLU, Ekrem BAYSAL	
OKUL YÖNETİCİLERİNİN OTANTİK LİDERLİK DAVRANIŞLARININ ÖRGÜTSEL GÜVEN DÜZEYİNE ETKİSİ	680-695

SAYRAFÎ VE ŞERÎ DELİLLER İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ
SAYRAFÎ AND HIS VIEWS ON THE ECCLESIASTICAL EVIDENCE

Dr. Öğr. Üyesi Abdulbasit SALTEKİN

Batman Üniversitesi, İslami İlimler Fakülte, Temel İslam Bilimleri Bölüm

ÖZET

Fıkıh Usûlü ilminin doğru bir şekilde anlaşılması, doğduğu ortam ve tartışmaların arkasındaki saiklerin doğru bir şekilde anlaşılmasıyla mümkün olur. Şafîi sonrası, usul alanında hicri IV. asırda fikri ve entelektüel bir hareketliliğin yaşandığında şüphe bulunmamaktadır. Bu hareketlilikle beraber, döneme ait, dil, kelim, usul eserleri maalesef günümüze ulaşamamıştır. Şafîi ve Bakillani arasındaki bu boşluk kayıp halka olarak isimlendirilmektedir.

Sonraki dönemlerde olgunlaşıp ders notu formatı kazanan usûl çalışmalarının arkasındaki entelektüel yapı bu kayıp dönemde aranmalıdır. Usûlün gelişim seyrini merak eden kişilerin bu alana özel bir ehemmiyet vermeleri gerekmektedir. Bu yönü ile çalışmamız, Şâfiî ile başlayan tedvin faaliyetinin tedrici gelişim aşamalarını tespit edip yazılı kaynakları elimize ulaşmamış böylesine önemli bir döneme projeksiyon tutmaya çalışacaktır. Böylelikle, Sayrafi üzerinden usûl ilminin tedrici gelişiminin kavranmasına katkıda bulunmayı amaçlamaktayız.

Mütakellim usulünün sonraki nesillere aktarılmasında bu dönemde yaşamış Sayrafi'nin önemli katkıları olmuştur. Usul alanında eserler vermiş olmakla beraber günümüzde eserlerine ulaşamadığımız Sayrafi'nin görüşleri, sonraki literatürde kısmen korunmuştur. Çalışmamızda Sayrafi'ye ait fikhin önemli konu başlığını oluşturan şeri deliller konusundaki görüşlerine değinilecektir.

Usul konusunda kitap, sünnet, icma ve kıyas konuları ile ilgili kanaatleri sunulmaya çalışılacak. Sayrafi'ye ait eserlerin günümüze ulaşmaması hasebiyle fikh literatüründe onun görüşlerine yapılan atıflar derlenerek değerlendirmesi yapılacaktır. Konu ile ilgili ana referansımız Zerkeş'nin usul alanında yazmış olduğu *Bahrul Muhit* adlı eseri olacaktır. Eserin ansiklopedik özelliği ve rivayetler konusundaki hassasiyeti eseri tercih etmemizdeki ana saiki oluşturmaktadır.

Erken dönemde Sayrafi'nin şeri deliller ile ilgili görüşlerinin incelemesi sonucunda, sonraki dönemlerde yazılmış eserler kıyaslandığında konuyla ilgili detaylı bilgiler vermiş olmasından hareketle usulün geçmişi hakkında bilgi sahibi olmuş olacağız. Böylece Sayrafi üzerinden eserleri günümüze ulaşmayan usul tarihi hakkında bir kanaate ulaşmaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Sayrafi, Usul, Şeri delil

1. Şeri Hükümler İle İlgili Görüşleri

Usûlcüler şerî hitap vârid olmadan önce eşyanın şeri durumu konusunu tartışmışlardır. Bu konuda Sayrafi'ye nispet edilen görüş, tevakkuf görüşüdür. O, İlahi hitap ulaşmayıncaya kadar, eşyanın kullanımını konusunda delil oluşuncaya kadar tevakkuf edileceği kanaatindedir.¹ Ayrıca

¹ Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf eş-Şîrâzî, *et-Tabsira Fi Usûli'l-Fıkhi*, (Dimeşk: Daru'l-Fikr, h.1403), 1:53; Ebû Bekr Muhammed b. Mansûr b. Abdilcebbâr es-Sem'ânî el-Mervezî, *Kavâtiu'l-Edille Fi'l-Usûl*, (Beyrût: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1999), 2:48; Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdürrahîm b. el-Hasen b. Alî el-İsnevî el-Ümevî. *Nihâyeti's-Sûl Fi Şerhi Minhâci'l-Vusû*, (Beyrût: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1999), 1: 117; Ebû Ya'lâ Muhammed b. el-Hüseyn b. Muhammed b. Halef el-Ferrâ', *el-Udde fi Usûli'l-Fikh*, (Riyâd, 1990), 4: 1242; Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfi es- Sübkî, *el-İbhâc Fi Şerhi'l-İbhâc Ale Minhaci'l-Vusûl İle İlmi'l-Usûl Li'l-Beydavi*, (Beyrût: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1404), 1: 143; Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh et-Türkî ez- Zerkeşî el-Mısırî el-Minhâcî, *el-Bahrul-Muhît Fi Usûli'l-Fikh*, (Beyrût: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2000), 1: 122; Ebû'l-Vefâ Alî b. Akîl b. Muhammed b. Akîl el-Bağdâdî, *el-Vâdih fi Usûli'l-Fikh*, (Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1999), 2: 318.

bir kayıt olarak, ilahi hitabın bilinmediği bir zaman aralığının olmadığı ifade etmiştir.² Yani ona göre bu tartışma teorik bir tartışmadır.

Sayrafi ilahi hükmün akıl tarafından bilinebileceği görüşündedir.³ Ona göre aklın reddedeceği hiçbir şeri hüküm olamaz. Böyle bir şeyin Kuran, sünnet ve icmada olması aklen imkânsızdır. Şeri hükümler bu anlamıyla iki kısımdır:⁴

- a. Akılda olanı pekiştiren ve ona aykırı olması düşünülemeyen...
- b. Aklen olması mümkün olan...

Sayrafi'nin Mutezileye yakın bu yaklaşımını Zerkeşi, iki şekilde açıklamaya çalışmıştır. Birincisi Sayrafi'nin ilk önce Mutezili olduğu, daha sonra bu mezhepten vazgeçip itidale döndüğü görüşü. İkincisi ise Sayrafi'nin fıkhta derinleşip kelâmi konulara vakıf olmadığı görüşüdür. Zerkeşi'ye göre eğer Kelâm'da derinleşseydi bu şekilde bir görüş beyan etmezdi.⁵

Sayrafi bu görüşünden mütevellit olarak; Peygamberler gelmese dahi aklın, tabiatı itibari ile iyi ve aklın zaruri olarak kabul ettiği, nimet veren Allâh'ı bilmesi ve ona şükretmesi gerektiği kanaatindedir.⁶ Onun bu görüşünden vazgeçtiği ile ilgili rivayetler de mevcuttur.⁷

Şeri hükümler konusuyla ilgili tespit edebildiğimiz görüşleri şöyle özetleyebiliriz:

Muhayyer vacip ile ilgili Sayrafi şöyle bir tasnifte bulunur:

- a. Kulun isteğine bırakılan muhayyer vâcibler. Bunlar yemin kefaretinde olduğu gibi dileyen kişi köle azat eder, dileyen kimse ise fakirleri doyurur. Burada tercih kulun isteğine bırakılmıştır.
- b. En iyisini tercih etmenin vâcib olduğu muhayyer vâcibler. Örneğin devlet başkanı, kâfir esirlerle ilgili olarak tercihler arasında sunulan öldürme, çalıştırarak tutma, fidye karşılığında serbest bırakma veya azad etme seçeneklerinden maslahata en uygun olanını seçmek durumundadır.⁸

Farz-ı kifâye; edası için muayyen bir kimsenin kastedilmediği vâcibtir. Farz-ı kifâye ile ilgili tartışılan konulardan biri emrin bütün topluluk üzerine mi yoksa topluluktaki ayrı ayrı bütün fertler üzerine mi vâcib olduğudur. Her iki görüş sahiplerine göre de bir grubun istenen fiili eda etmesi ile fertler veya topluluk üzerinden sorumluluk kalkar. Sayrafi'ye göre kifâi farzlarda emir, müphem bir şekilde bütün fertlere yöneliktir. Ona göre bir grubun bunu yapması ile o gruptaki herkesin üzerinden sorumluluk kalkar.⁹ Sayrafi'ye göre emir, muayyen fertlere yönelik olmayıp, topluluktaki hükmi kişiliğe yöneliktir.

2. Şeri Deliller İle İlgili Görüşleri

2.1.Kitap

² Zerkeşi, *el-Bahru'l-Muhît*, 1: 126.

³ Sem'ânî, *Kavâtiu'l-Edille*, 2: 46; Alâüddîn Abdülazîz b. Ahmed b. Muhammed el-Buhârî, *Keşfu'l-Esrâr An Usûli Fahri'l-İslam el-Bezdevî*, (Beyrût: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1997), 1: 270.

⁴ Zerkeşi, *el-Bahru'l-Muhît*, 1: 108.

⁵ Sem'ânî, *Kavâtiu'l-Edille*, 2: 46; Subkî, *el-İbhâc*, 1: 138; Zerkeşi, *el-Bahru'l-Muhît*, 1: 109.

⁶ Subkî, *el-İbhâc*, 1: 138.

⁷ Zerkeşi, *el-Bahru'l-Muhît*, 1: 116.

⁸ Zerkeşi, *el-Bahru'l-Muhît*, 1: 161.

⁹ Zerkeşi, *el-Bahru'l-Muhît*, 1:194.

Kitabın şeri delillerin aslı olduğu konusunda fukaha arasında bir tartışma bulunmamaktadır. Fakat ahad yolla gelen şaz kraatlerin durumu tartışma konusu olmuştur. Sayrafi ahad yolla gelen şaz kraatlerin herhangi bir teville ihtimali yoksa oldukları şekilde kaynak kabul edilebilecekleri kanaatini savunmuştur. Ona göre; Kurân-ı Kerim’de ahad yolla bize ulaşmış hükmü baki, tilaveti mensûh ayetler vardır.¹⁰ Yani Sayrafi’ye göre bu rivâyetler de bu bağlamda değerlendirilmelidir.

2.2.Sünnet

Yapısı bakımından sünnet, kavli, fiili ve takriri olmak üzere üç kısma ayrılır. Hz. Peygamberin fiillerinin şeri durumu usul eserlerinde en çok tartışılan konularından birini teşkil eder. Bu tür fiiller genel anlamda iki şekilde değerlendirilebilir:

a. Allâh’a yaklaşma, taabbud amaçlı yapılan fiiller: Mütakellim usûlünü benimseyenlerin çoğuna göre hükmü konusunda delil oluşuncaya kadar vakf edilir. Sayrafi bu görüşte olanlar arasında sayılmıştır.¹¹

b. Allâh’a yaklaşma, taabbud anlamı içermeyen fiiller: Sayrafi bu tür fiillerin mendûb kabul edilmesi gerektiği görüşündedir. Mu’tazile ve Hanefilerin çoğu bu görüştedir.¹² Yalnız Zerkeşî, Sayrafi’ye yapılan nispetin şüpheli olduğunu söyler.¹³

Sayrafi’ye nispet edilen diğer bir görüş de bu tür fiillerin durumunu belirleyecek bir delil bulununcaya kadar vakfedilmesi gerektiği yönündedir.¹⁴

Sayrafi, nehyden sonra Hz. Peygamber’in (sav.) yaptığı fiilin mübahlığa delâlet ettiği görüşündedir. Örneğin oturarak namaz kılan imamın arkasındaki cemaatin oturarak namaz kılma emretmesinden sonra, kendisinin oturarak kıldığı namazda cemaatin ayakta namazı eda etmelerini men etmemesi buna örnek olarak gösterilebilir.¹⁵ Oturan bir imamın arkasında ayakta namaz kılmak yasaklanmış olmasına rağmen, Hz. Peygamber’in (sav.) bu fiilinden dolayı söz konusu yasak mübahlığa dönüşür.

Rivayet açısından sünnet mütevatir, meşhur/müstefiz, ahad şeklide üçe ayrılır. Mütevatir haber ile ilgili Sayrafi, tevatür oluşabilmesi için yeterli sayının ne kadar olacağı konusunda adil yirmi kişi olduğu görüşündedir.¹⁶

Müstefiz haberin üzerinde uzlaşılmış bir tanımı yoktur. Genellikle usûlcüler müstefiz haberi rivâyet zincirinde en az üç kişinin bulunduğu haber olarak tanımlarlar.¹⁷ Sayrafi müstefiz haberin, mütevatir haberle eş anlamlı olduğu kanaatindedirler.¹⁸ Bu şekilde kabul edildiğinde müstefiz haber kesin bilgi doğurur.

¹⁰ Zerkeşî, *el-Bahru’l-Muhît*, 1: 376.

¹¹ Sem’ânî, *Kavâtiu’l-Edille*, 1: 304; Ebû Abdillâh Safiyyüddîn Muhammed b. Abdîrahîm el-Urmevî el-Hindî, *Nihâuyetu’l-Vusûl fî Dirâyeti’l-Usûl*. (Mekke: el-Mektebetu’t-Ticâriyye, ty), 5: 2121-2122; Zerkeşî, *el-Bahru’l-Muhît*, 3: 252.

¹² Subkî, *el-İbhâc*, 2: 265.

¹³ Zerkeşî, *el-Bahru’l-Muhît*, 3: 254.

¹⁴ Zerkeşî, *el-Bahru’l-Muhît*, 3: 255.

¹⁵ Zerkeşî, *el-Bahru’l-Muhît*, 3: 258.

¹⁶ Zerkeşî, *el-Bahru’l-Muhît*, 3: 298.

¹⁷ Zekiyuddin Şaban, (trc. İbrahim Kâfi Dönmez), *İslam Hukuk İlminin Esasları (Usûlü’l-Fıkıh)*, (Ankara: TDV Yay, 1900), 70.

¹⁸ Ebû’l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdîrahmân b. Muhammed es-Sehâvî, *Fethu’l-Muğis bi Şerhi Elfiyeti’l-Hadis*, (Riyâd: Dâru’l-Minhâc, h.1426), 3: 390; Zerkeşî, *el-Bahru’l-Muhît*, 3: 312.

Ahâd haberin hüccet oluşunun şerî dayanakları usûl eserlerinde zikredilmiştir. Sayrafi şerî dayanağının yanında, ahâd haber ile amel etmenin akli bakımdan da zorunlu olduğu görüşündedir.¹⁹ Ona göre zaruri bazı durumların bilinmesi ancak bu tür haberlerle mümkün olur.

Ahâd haberi kabul şartları konusunda Sayrafi'ye detaylı görüşlerin nispet edildiğini görmekteyiz. Bunları şu şekilde özetleyebiliriz:

Adalet; râvînin, şâhâdetinin ve verdiği bilgi ile hükmetmenin uygun olmasını gerektiren vasfıdır. Sayrafi'ye göre; adalet, kişinin Allâh'a itâat etmesi ve günahlardan kaçınmaya çalışmasıdır. Yoksa, hiç günah işlememesi değildir. Çünkü yeryüzünde peygamberler hariç günahsız kimse yoktur. Ona göre büyük günah işleyen kimsenin rivâyeti reddedilirken küçük günah işleyen kişinin rivâyet ve şâhâdeti reddedilmez. Yalnız küçük günahta ısrar eden kimsenin durumu büyük günah işleyen kimsenin durumu gibidir. Yine ona göre, kendisinden yalan sadır olan ravi bunu kasıtlı yapmışsa rivâyeti alınmaz, hata sonucu yapmışsa rivâyeti kabul edilir.²⁰

Ravi Hz. Peygamber'e (sav.) kasıtlı olarak yalan haber isnâd ettikten sonra tövbe etse dahi Sayrafi'ye göre rivâyeti ebediyen kabul edilmez.²¹ Diğer konulardaki yalanlarından tövbe etmesi bunun dışında tutulmuştur.

Sayrafi, Mübhem kişiden yapılan rivâyetler de kabul etmez.²² Bu tür rivâyetler mürsel kabul edilir.

Sayrafi'ye göre mücmel ifadelerle cerh yapılmaz. Yani gerekçesi bildirilmeyen genel cerh ifadeleri ona göre geçerli değildir.²³

Sayrafi'ye göre sahabi olduğu bilinmeyen bir kimsenin sahabi olduğunu beyan etmesi yetmez. Bunun yanında bu kimsenin ta'dil edilmesi de gerekir.²⁴ Mücerret iddia sahabe kabul edilmek için yeterli değildir.

Büyük günah işlediği aktarılan sahabilerin durumu da tartışma konusu olmuştur. Sayrafi, Hz. Ömer'in zina şahitliği esnasında sayının dörde tamamlanmamasından dolayı kazf haddi uyguladığı Ebû Bekre'nin fıkına hükmedilemeyeceğini ve rivâyeti ile amel edileceğini ifade etmiştir.²⁵ Fakat genel kabule göre sahabe adildir. Sohbeti sâbit olduktan sonra adaleti için ta'dil edilmeleri beklenmeden adil kabul edilirler.

Râvî, adalet ve zabt açısından güvenilirliği ispat edilirse rivâyeti kabul edilir. Zabttan kasıt hata, yanlışlık ve unutma gibi hâfızayla ilgili kusurlardır. Sayrafi, bir hadis rivâyetinde hata yapan

¹⁹ İsnævî, *Nihâyeti's-Sûl*, 2: 123.

²⁰ İmâmü'l-Haremeyn Ebû'l-Meâlî Rüknuddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf et-Tâî el-Cüveynî,

Kitâbu't-Telhîs Fî Usûli'l-Fıkh, (Beyrût: Daru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1996) 2: 353; Zerkeşî, *el-Bahru'l-Muhît*, 3: 333.

²¹ Zerkeşî, *el-Bahru'l-Muhît*, 3: 342; Ebû'l-Fazl Zeynüddîn Abdürrahîm b. el-Hüseyn b. Abdurrahmân el- İrâkî, *et-Takyîd ve'l-İdâh Şerhu Mukaddimeti İbni's-Salâh*, (yy: Mektebetu'r-Rakamiyye,, 1969), 151; Sehâvî, *Fethu'l-Muğis*, 2: 236-237; Burhâneddin İbrâhim b. Musa b. Eyyûb Ebu İshâk el-Ebnâsi, *eş-Şeza'l-Feyyah min Ulûmi İbni's-Salâh*, (Riyâd: Mektebetu'r-Rüşd, 1998), 1: 255.

²² Ebnâsi, *eş-Şeza'l-Feyyah*, 1: 151; Zerkeşî, *el-Bahru'l-Muhît*, 3: 349; Muhammed İdris el-Kandehlevî, *Minhatu'l-Muğis Şerhu Elfiyyeti'l-İrâkî fi'l-Hadîs*, (Beyrût: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmî, 2009), 357.

²³ Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî, *Tedribu'r-Râvî fi Şerhi takrîbi'n-Nevevî*, (Beyrût: Dâru İbni Hazm, 2009), 17; Zerkeşî, *el-Bahru'l-Muhît*, 3: 354.

²⁴ Zerkeşî, *el-Bahru'l-Muhît*, 3: 364.

²⁵ Zerkeşî, *el-Bahru'l-Muhît*, 3: 358.

râvînin diğer rivâyetleri konusunda delil oluşmadan reddedilmeyeceğini ifade eder. Fakat, hataları fazla olursa rivâyetlerinin hiçbirini kabul edilmez.²⁶

Sayrafi, râvînin kendi rivâyetini inkâr etmesi durumunda böyle bir haber ile amel edilmeyeceği görüşündedir.²⁷ Ravi, rivâyet ettiği habere aykırı amelde bulunuyorsa Hanefilerin çoğunluğuna göre rivayeti reddedilir.²⁸ Sayrafi'ye göre ise râvînin tutumu ile ilgili gerekçesi bilinmediği müddetçe, haber râvînin ameline tercih edilir.²⁹

Râvînin lafızlarında aranan şartlarıyla ilgilide Sayrafi'ye birçok görüş nispet edilmiştir. Kurân-ı Kerîm dışında Hz. Peygamber'den (sav.) aktarılan haberlerin mana yönünden bozulmayacak bir şekilde manen rivâyet edilmesi cumhura göre caizdir. Fakat mana ile rivâyette farklı şartlar koşulmuştur. Sayrafi, konu ile ilgili hadislerin iki çeşit olduğunu ifade eder: Bir kısmı te'vile ihtimali olmayan, herkes tarafından açık bir şekilde anlaşılan haberlerdir. Ona göre bu tür hadislerin taşıdıkları manalar korunarak farklı lafızlarla rivâyeti caizdir. Diğer bir grup hadis ise lafzından başka şekilde rivâyet edildiği zaman sıradan insanların anlayamayacakları ancak lafzı ile rivâyet edilmesi gerekenlerdir. Ona göre bu tür rivâyetlerin mana ile rivâyeti caiz değildir.³⁰

Rivâyete bazen ravi kendi yorumunu ekler. Sayrafi'ye göre aksine bir delil bulunmadığı müddetçe râvînin hadisi açıklayıcı nitelikteki beyanları tercih edilir. Çünkü o hadisin şahididir. Şayet râvînin beyanına aykırı bir delil ortaya çıkarsa bu durumda delil esas alınır. Örneğin, sahabilerden Ebû Saîd, vefâtına yakın bir zamanda yeni elbiselerinin getirilmesini istemiş ve onları giymiştir. Bu durumu izah etmek için “*Kişi elbisesi ile haşredilir*”³¹ hadisini delil getirmiştir. Fakat insanların kıyamet gününde çıplak olarak haşr edileceğine dair diğer bir hadis bize elbiseden kastın amel olduğunu bildirmektedir. Bu durumda Ebû Saîd'in yaptığı bu yorum delilin ortaya çıkmasından dolayı kabul edilemez. Sayrafi, Şâfi'nin de bu görüşte olduğunu belirtir.³² Böylece râvînin hadis ile ilgili yorumu aksine delil bulunmadığı müddetçe esas alınır.

Sahabenin emredilen veya yasaklanan şeyi meçhul/edilgen çekimle aktarması (bize emredildi/yasaklandı) durumunda Sayrafi'ye göre böyle bir haberin hüccet değeri yoktur.³³ Çünkü böyle bir haberin Hz. Peygamber'den başkasına ait olma ihtimali vardır.

Sahabenin haberi “*sünnette böyledir*” ifadeleri ile aktarması durumunda çoğunluğa göre anlaşılan Hz. Peygamber'in (sav.) sünnetidir. Sayrafi'ye göre, bu tür rivâyetlere karşı sünnetin kime ait olduğu belirtilmediği için vakfedilir.³⁴ Ancak bu tür haberler karine yolu ile Hz. Peygamber'e (sav.) nispet edilir. Sayrafi Hz. Peygamber (sav.) ile uzun müddet sohbeti

²⁶ Zerkeşî, *el-Bahru'l-Muhît*, 3: 366; Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed eş-Şevkânî es-San'ânî el-Yemenî, *İrşâdu'l-Fuhûl İle Tahkiki'l-Hak Min İlmi'l-Usûl*, (Dimeşk: Daru'l-Kutubi'l-Arabî, 1999), 1: 149.

²⁷ Sehâvî, *Fethu'l-Muğis*, 2: 237; Zerkeşî, *el-Bahru'l-Muhît*, 3: 383.

²⁸ Cüveynî, *et-Telhîs*, 2: 134.

²⁹ Zerkeşî, *el-Bahru'l-Muhît*, 3: 402.

³⁰ Ebû İbrâhîm İzzüddîn Muhammed b. el-İmâm el-Mütevekkil-Alellâh İsmâîl es-San'ânî, *Tavdîhu'l-Efkâr Limaânî tenkîhi'l-Enzâr*, (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1997), 2: 13; Zerkeşî, *el-Bahru'l-Muhît*, 3: 416; Şevkânî, *İrşâdu'l-Fuhûl*, 1: 159.

³¹ Nisâbü'rî, “*Kitâbu'l-Cenâiz*”, 1: 490/no:1260.

³² Zerkeşî, *el-Bahru'l-Muhît*, 3: 424.

³³ Sem'ânî, *Kavâtiu'l-Edille*, 1: 387; Subkî, *el-İbhâc*, 2: 328; Şîrâzî, *Tabsira*, 1: 331; Ebû'l-Hattab Mahfuz b. Ahmed b. Hasan el-Kelvezânî El-Hanbelî, *et-Temhîd fî Usûli'l-Fıkh*, (Cidde: Dâru'l-Medenî, 1975), 3: 177; Zerkeşî, *el-Bahru'l-Muhît*, 3: 432; İbn Akîl, *el-Vâdih*, 3: 222.

³⁴ Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed İbn Hacer el-Askalânî, *Nuzhetu'n-Nazar fî Tavdîhi Nuhbeti'l-Fikri fî Mustalâhi Ehli'l-Eser*, (Riyâd: Matbaatu Sefir, h.1422), 236; Ferrâ', *el-Udde*, 3: 994; Sanânî, *Tavdîhu'l-Efkâr*, 1: 242-246; Zerkeşî, *el-Bahru'l-Muhît*, 3: 433; Şevkânî, *İrşâdu'l-Fuhûl*, 1: 164.

bulunmayan bir kimsenin böyle bir isnâdla aktardığı haberin hüccet olmayacağı kanaatindedir.³⁵ Ona göre, Hz. Peygamber (sav.) ile yeteri kadar sohbeti bulunmadığından ona ait bu rivâyetin icthâd ve kıyasa dayalı olarak kendi görüşü olma ihtimali vardır. Sayrafi'ye nispet edilen konuyla ilgili iki farklı tutum bu şekilde telif edilmiş olur. Yani ona göre sohbeti uzun olan sahabenin sünnet ile kastettiği Hz. Peygamber'den (sav.) görüp aktardığı durum iken sohbeti az olan kişinin aktardığı haberin icthâd ve kıyasa dayanma ihtimali yanında sünnet lafzının başkasına da nispet edilme ihtimali vardır.

2.3.İcma

İcma şeri delillerden üçüncüsü olarak kabul edilir. Sayrafi'nin icma konusundaki görüşlerini, şu şekilde özetlememiz mümkündür:

Sayrafi'ye önceki dönemlerde ihtilâfa düşülmüş konularda, sonraki dönem müctehitlerinin bunlardan biri üzerinde ittifak etmesinin mümkün olmayacağı görüşünü nispet etmiştir.³⁶

Önceki dönemlerde problem ile ilgili ortaya atılmış iki farklı hüküm konusunda sonraki dönem müctehidlerinin üçüncü bir görüş belirtip belirtmeyecekleri hususunda ihtilaf edilen en az iki görüşün dışında üçüncü bir görüşü kabul etmeyenler meselenin iki ihtimali olduğunun icma ile belirlendiğini iddia ederler. Bu, cumhurun görüşüdür. Bunlar arasında Sayrafi de sayılmıştır.³⁷

Usûlcülerin geneli icmanın kesin bilgi doğuran bir delil olduğu kanaatindedir. Sayrafi de bu görüşte olanlar arasında sayılmıştır.³⁸ Sayrafi'ye göre icma eski ümmetler için de hüccet idi.³⁹

Sayrafi kıyasa dayalı icmanın gerçekleşmesinin mümkün olmadığı kanaatindedir. Çünkü kıyasa dayalı icthâdi bir konuda görüş birliğinin gerçekleşmesi mümkün değildir. İnsanların, bir görüşte ittifak etmeleri, ancak onları bağlayan bir delille mümkün olur. Bu da kıyas dışında başka bir delildir.⁴⁰ Onun bu tutumu, kıyası senet olarak kabul etmemesinden çok, kıyas üzerine gerçekleşmiş icmanın imkânını kabul etmemesinden kaynaklanır.

Sayrafi, fıkıh ilmi dışında derinleşen âlimlerin fıkhi konulardaki görüşlerinin icmayı etkilemeyeceğini ifade etmiştir. Ona göre kelâmda uzmanlaşmış biri, bu ilmin bütün inceliklerini bilse dahi fıkhi anlamda vereceği hükmün icmayı etkilemesi söz konusu olmaz.⁴¹

Kâfir olmayan kible ehli bid'atçıların icmadaki konumları yine tartışma konusu olmuştur. Sayrafi, konu ile ilgili iki türlü bid'atçının bulunduğunu belirtmiştir. Bunlardan birincisi bid'at ehlinen olup da fıkıhta icthâd düzeyinde uzmanlaşan kimselerdir. Bunlar icma ehlinen sayılırlar. İkinci gruptakiler ise icthad ehli olmayıp nakil yapan kimselerdir. Bunlar icma eden bilginler arasında değerlendirilmezler.⁴²

³⁵ Sehâvî, *Fethu'l-Muğis*, 1: 196; Zerkeşî, *el-Bahru'l-Muhît*, 3: 434; Sanânî, *Tavdihu'l-Efkâr*, 1: 242; Şevkânî, *İrşâdu'l-Fuhûl*, 1: 164.

³⁶ Ebü'l-Hüseyn Muhammed b. Ali b. Tayyib el-Basrî, *Mu'temed Fi Usûli'l-Fıkıh*, (Dimeşk, 1964), 2: 517.

³⁷ Zerkeşî, *el-Bahru'l-Muhît*, 3: 580; Ebü's-Sena Siracüddin Mahmûd. Siraceddin el-Urmevî, *el-Tahsîl mine'l-Mahsûl*, (Beyrût: Müessesasetu'r-Risâle, 1988), 2: 61.

³⁸ Zerkeşî, *el-Bahru'l-Muhît*, 3: 492; Şevkânî, *İrşâdu'l-Fuhûl*, 1: 209.

³⁹ Zerkeşî, *el-Bahru'l-Muhît*, 3: 497.

⁴⁰ Zerkeşî, *el-Bahru'l-Muhît*, 3: 500; Şevkânî, *İrşâdu'l-Fuhûl*, 1: 210.

⁴¹ Zerkeşî, *el-Bahru'l-Muhît*, 3: 514; Şevkânî, *İrşâdu'l-Fuhûl*, 1: 233.

⁴² Zerkeşî, *el-Bahru'l-Muhît*, 3: 515; Şevkânî, *İrşâdu'l-Fuhûl*, 1: 213.

İcmanın gerçekleşmesi için aynı asrda yaşayan bütün müctehidlerin ittifakının gerekliliği cumhurun görüşüdür. Sayrafi de, İbn Abbâs'ın avl konusunda diğer sahabilerin ortak görüşüne aykırı fetvasını icmayı bozduğu kanaatindedir.⁴³

Sayrafi, problemin yaşandığı sahabe nesline yetişip de tabiinden olan kişilerin muhalefetini sahabenin icmasını bozan bir durum olarak görür. Yalnız O, tabiinden olan bu kimsenin, ayrıca problemin yaşandığı dönemde ictihâd ehliyetine haiz olması gerektiği şartını koşar.⁴⁴

Sayrafi'ye göre icmanın geçerli hale gelmesi için dönemin bitmesi ve icma ehlinin vefât etmesi gerekir.⁴⁵

Sukuti icma, ictihâd ehliyetine sahip bir grubun beyan ettiği görüş kendilerine ulaştığı halde diğer müctehidlerin buna karşı çıkmadan sessiz kalması dolayısıyla oluşan icmadır. Sayrafi'ye göre sukûfî icmanın gerçekleşmesi için, icmaya konu olan görüşün aynı asrda yaşayan bütün müctehidlere ulaşması gerekir.⁴⁶ Yine Sayrafi'ye göre böyle bir icma sadece sahabe döneminde gerçekleşir. Diğer asırlarda böyle bir icma türü kabul edilmez.⁴⁷

Sayrafi'ye göre bir kimsenin “*Bu görüşe muhalif kimseyi bilmiyorum*” mücerret sözü, icma sayılmaz.⁴⁸ O, böyle bir görüş birliğini hüccet olarak kabul etmekle beraber onlara göre bu tür görüş birliği icma olarak isimlendirilmez.⁴⁹

2.4. Kıyas

Kıyas; sözlükte takdir, tesviye (eşitleme), müşabehet ve mümaselet gibi anlamlara gelmektedir. Sayrafi, kıyası “*Kişinin iki şeyi gözlem veya fikir veya her ikisi yolu ile ortak özelliklerde bir araya getirmesi*”⁵⁰ şeklinde tanımlamaktadır.

Sayrafi, kıyastan elde edilecek şeye Allâh'ın hükmü denilmeyeceğini söyler. Çünkü; nass ile sâbit olan şeye ancak bu isim verilir. Kıyas ile elde edilen şey ise ictihâd sonucunda elde edilmiştir. Her ne kadar bazı ictihadlarda Allâhın hükmü bulunma ihtimali olsa da “*Allâh'ın hükmü*” demekten sakınılması gerekir. Ona göre bu ifade kullanılacaksa bu kaydın göz önünde bulundurulması lazımdır.⁵¹

Sayrafi, gayb aleminin şahide kıyas edilemeyeceği görüşündedir. Ona göre, aklın eşyanın mahiyetini bilmek için konulduğunu, bunun dışındaki konuları idrak edeceğini iddia etmenin doğru olmadığını vurgular.⁵²

⁴³ Zerkeşî, *el-Bahru'l-Muhît*, 3: 522; Şevkânî, *İrşâdu'l-Fuhûl*, 1: 234.

⁴⁴ Zerkeşî, *el-Bahru'l-Muhît*, 3: 525.

⁴⁵ Zerkeşî, *el-Bahru'l-Muhît*, 3: 572.

⁴⁶ Zerkeşî, *el-Bahru'l-Muhît*, 3: 547.

⁴⁷ Zerkeşî, *el-Bahru'l-Muhît*, 3: 549.

⁴⁸ Zerkeşî, *el-Bahru'l-Muhît*, 3: 559; Şevkânî, *İrşâdu'l-Fuhûl*, 1: 238.

⁴⁹ Basrî, *el-Mu'temed*, 2: 333; Subkî, *el-İbhâc*, 2: 380; Buhârî, *Keşfu'l-Esrâr*, 3: 340; İsnevî, *Nihâyeti's-Sûl*, 2: 106; Zerkeşî, *el-Bahru'l-Muhît*, 3: 542; Urmevî, *el-Tahsîl*, 2: 66; Şevkânî, *İrşâdu'l-Fuhûl*, 1: 224.

⁵⁰ Zerkeşî, *el-Bahru'l-Muhît*, 4: 4.

⁵¹ Zerkeşî, *el-Bahru'l-Muhît*, 4: 11.

⁵² Zerkeşî, *el-Bahru'l-Muhît*, 4: 58.

Kıyasa asıl teşkil edecek şeyin hükmünün kıyas yolu ile elde edilmemesi gerekir. Mutekelliminin çoğu ve Hanefiler bu görüştedir. Sayrafi de bu görüşte olanlar arasında sayılmıştır.⁵³

Kıyasın üzerine inşa edildiği en temel kavram illettir. Bundan dolayı Sayrafi “*Hükümlerin illetler üzerine bina edildiğini, nassların ise bu illetleri gösteren tenbihler*” olduğunu vurgulamıştır.⁵⁴ Hükümlerin gerekçeleri ancak illet yolu ile bilinebilir. Sayrafi; illeti, hükmün muarri/alameti olarak tanımlar.⁵⁵ Ona göre illetin varlığı, hükmün varlığının bir göstergesidir. İlet, diğer bir tanımda ise şeriatın maksatlarına uygun bir şekilde maslahatı ortaya koyan ve ona sevk edici bir vasıf olarak tanımlanmıştır.

Sayrafi, birden fazla illetin hükmün uygulanmasında gerekçe olamayacağını söyler. Şayet bir hükümde birden fazla illet varsa bunlardan sadece biri gerekçesi ile var olur.⁵⁶ Yani bir kimse kasıtlı adam öldürür ve muhsan olduğu halde zina ederse bunlardan sadece biri gerekçe gösterilerek öldürülür. Yoksa her ikisi de gerekçe yapılamaz.

İleti tespitte, aslında fere benzer birçok özellik olmakla beraber asıldaki bu özellikler hükmün konmasının illeti değilse, bu özellikler aslın hükmünü alma konusunda fer için illet kabul edilir mi, edilmez mi, sorusu tartışılmıştır. Buna usûlde “*kıyası şebah*” denir. Sayrafi illetin bu şekilde kullanılmasını kabul etmemiştir.⁵⁷

İletin “*tard*” ve “*aks*” özelliğini taşıması gerekir. Sayrafi başka ihtimaller taşımamak şartı ile bu yöntemin zanni olarak, illeti tespitte bir yöntem olduğunu kabul eder. Sayrafi, deveranı, illetin şartı olarak görmekle beraber illet oluşunun geçerliliğine dair kesin bir delil olarak görmez.⁵⁸ Yani ona göre deveran illetin şartı olmakla beraber illeti tespit etmekte kesin bir delil kabul edilmez. Yine Sayrafi, mutekellim usûlcülerin illeti tespitte deveranın delil oluşunu kabul konusunda farklı kanaatler ileri sürdüklerini aktarır. Kimileri illeti tespitte onu müstakil bir delil kabul ederken, kimileri tek başına delil olması için başka bir delille desteklenmesi gerektiğini söylerler.⁵⁹

Tardın illeti tespitte bir delil olarak kabul edilip edilmeyeceği ile ilgili farklı görüşler ileri sürülmüştür. Sayrafi, tardı illetin tespitinde delil kabul etmektedir.⁶⁰ Tabii deveranda olduğu gibi tardı, muhtemelen kesin bir tespit yöntemi olarak değil de zanni bilgi doğuran bir yöntem olarak kabul etmektedir.

İleti ortadan kaldıran durumlardan biri de “*muâraza*”dır. Muâraza iddia sahibinin deliline denk bir delil sunmaktır. Muârazayı illeti ortadan kaldıracı bir güçte bir delil kabul edenler delâletin delâlete, illetin illete tearuzunu kabul etmekle beraber, mücerret bir iddiaya karşı

⁵³ Zerkeşî, *el-Bahru'l-Muhît*, 4: 75.

⁵⁴ Zerkeşî, *el-Bahru'l-Muhît*, 4: 94.

⁵⁵ Zerkeşî, *el-Bahru'l-Muhît*, 4: 101.

⁵⁶ Zerkeşî, *el-Bahru'l-Muhît*, 4: 157.

⁵⁷ Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed et-Tûsî el-Gazzâlî, *el-Menhûl*, (Beyrût: Daru'l-Fikri'l-Muâsır, 1998), 481; Sem'ânî, *Kavâtiu'l-Edille*, 2: 165; Subkî, *el-İbhâc*, 3: 68; Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfi es-Sübki, *Refu'l-Hâcib an Muhtasar İbni'l-Hâcib*, (Beyrût: Âlemu'l-Kutub, 1999), 4: 347; Zerkeşî, *el-Bahru'l-Muhît*, 4: 211; Şevkânî, *İrşâdu'l-Fuhûl*, 2: 137.

⁵⁸ Zerkeşî, *el-Bahru'l-Muhît*, 4: 218.

⁵⁹ Zerkeşî, *el-Bahru'l-Muhît*, 4: 219.

⁶⁰ Zerkeşî, *el-Bahru'l-Muhît*, 4: 222.

savunulan iddianın bir anlam ifade etmediği kanaatindedirler. Sayrafi de bunu kabul edenler arasında zikredilir.⁶¹

2.5.İhtilaflı Deliller

2.5.1.İlke Düzeyindeki Deliller

a. Sayrafi; olumlu veya olumsuz anlamda bir şeyin varlığına ait delil ortaya çıktıktan sonra bir arada bulunmaları mümkün olmayan zıddının fâsid olduğunu gösteren ilkeyi benimser.⁶² Çünkü ona göre birbirine zıt iki şeyden biri ispatlandıktan sonra zorunlu olarak diğeri ortadan kalkar.

b. Fayda veren şeylerde serbest oluşun, zarar veren şeylerde ise yasak oluşun asıl olması ilkesi yine Sayrafi'nin kullandığı ilkelerden kabul edilir. Sayrafi bu delili kullanırken kan, mal, namus, ırz gibi konularda asıl olanın harâm oluş olduğunu vurgular. Bu konuların mübah kapsamında değerlendirilebilmesi için ancak bir delilin varlığını gerekli görür.⁶³

c. Aksine bir delil bulunmadığı müddetçe hukûki vasfın devam etmesi gerektiği prensibi olan istishâb ilkesini Sayrafi kabul eder.⁶⁴ İcma ile sâbit olan bir mesele farklı durumlarda ihtilâfa sebep oluyorsa icma ile sâbit olan hükmün ihtilâflı durumlar için gerekliliği konusu istishâb başlığı altında tartışılmıştır. Örneğin; teyemmüm alan kişinin namaz dışında su gördüğü vakit abdestinin bozulacağı konusunda icma vardır. Namaz kıldığı esnada suyu görmesi durumunda ise ihtilâf vardır. Suyun görülmesi ile abdestin bozulacağı icması namaz esnasında suyun görülmesinde geçerli olur mu? Sayrafi böyle bir icmanın ihtilâflı alanda da devam edeceğini kabul ederler. Bunu bir delil olarak görür.⁶⁵

d. Hükmü reddedenin delil getirme gerekliliği prensibi: Sayrafi hükmü inkâr eden kişiye delil getirme zorunluluğunun var olduğu kanaatindedirler.⁶⁶

e. Delâletu'l-İktiran: Nasslarda beraber zikredilen iki şeyin hükmünün aynı olarak kabul edilmesi prensibi. Bu delili Şâfiî kullanmıştır. Şâfiî'nin iktirân delilini kullandığı ile ilgili şu örnek verilmektedir: Şâfiî, “*Haccı ve umreyi Allâh için tamamlayın.*” (2/195) âyetinden umrenin de hac gibi farz olduğu hükmünü çıkarmıştır. Çünkü ikisi beraber zikredilmiştir. Bu delili Sayrafi de kullanmıştır.⁶⁷

2.5.2. Kaynak Niteliğindeki Deliller

İnsanların rahatsız olmadan kabul ettikleri şeyler. Bu delil, bir yönü ile örfe benzer. Sayrafi, insanlar arasında bilinen adetlerin iki türlü olduğunu söyler. Bunlardan birincisi, insanların yemesi, içmesi, giyinmesi esnasında adet edindikleri şeylerdir. Dini hayat dışındaki doğal yaşantılarındaki adetleridir. Bunlar doğal olarak kabul edilir. İkincisi ise dini konulardaki adetleridir. Bu tür konular da bir kavme özgü olup da diğer toplulukların uygulamadıkları adetler olabilir. Bunların kaynak değerinde olabilmesi için başka bir delille desteklenmeleri gerekir. Veya bir kavme özgü olmayıp insanlar arasında yaygın ve kabul gören dini adetlerdir. Her tarafta yaygın olup insanların hepsi tarafından kabul edilen adetlerse bunların aksine

⁶¹ Zerkeşî, *el-Bahru'l-Muhît*, 4: 291; Şevkânî, *İrşâdu'l-Fuhûl*, 2: 164.

⁶² Zerkeşî, *el-Bahru'l-Muhît*, 4: 321.

⁶³ Zerkeşî, *el-Bahru'l-Muhît*, 4: 324.

⁶⁴ Urmevî, *el-Tahsîl*, 2: 315.

⁶⁵ Sem'ânî, *Kavâtiu'l-Edille*, 2: 35; Zerkeşî, *el-Bahru'l-Muhît*, 4: 332; Ferrâ', *el-Udde*, 4: 1265; Şevkânî, *İrşâdu'l-Fuhûl*, 2: 177.

⁶⁶ Zerkeşî, *el-Bahru'l-Muhît*, 4: 340-341

⁶⁷ Zerkeşî, *el-Bahru'l-Muhît*, 4: 397.

hareket etmek câiz olmaz. Çoğunluğun uyguladığı adetlerse hüccet değeri taşımaz.⁶⁸ Burada insanların ortak davranışlarının şerî anlamda bir kaynak değer ifade ettiği şeklinde bir kanaat oluşabilir. Hâlbuki Sayrafi'nin kastettiği bu değildir. Çünkü onun yaptığı bu tasnifin Müslüman topluluklar göz önüne alınarak yapılmış bir tasnif olarak anlaşılması gerekir. Çünkü; ona göre insanların tamamının dini konulardaki adetleri dini bir kaynağa dayanır. Yine onun şöyle dediği aktarılır: “*Hükümlerin adetler üzerine kurulduğunu iddia etmek hatadır. Bilakis hükümler fiillerin başlangıç kaynağıdır.*”⁶⁹

SONUÇ

Fıkıh usul tarihi açısından usule rengini veren hicri IV. asır, hakkında detaylı bilgiye sahip olmadığımız III. asırdaki usulün durumu hakkında bize projeksiyon tutmaktadır. İlmin kümülatif yapısı, kendisini zorunlu olarak geçmiş ile ilişkili olarak görülmesini zorunlu kılmaktadır. Dolayısıyla V. asırda telif çalışmalarıyla görünür hale gelen usul geleneğinin, öncesine yaptığı atıflar, IV. asrı aydınlatırken, IV. asırdaki çalışmalarda mahiyeti itibariyle bira daha karanlık olan III. asrın keyfiyet ve mahiyeti hakkında bize bilgi vermektedir.

Mütekellim usul geleneğinin, yazılı kaynaklarının bize ulaşmadığı IV. asrın önemli simalarından biri olan Sayrafi'nin görüşleri sonraki eserlerde geniş bir şekilde işlenmiştir. Sayrafi'nin usulün bütün başlıklarıyla ilgili neredeyse detay diyebileceğimiz görüşleri, usulün bu dönemde tam anlamıyla oturduğunu bize göstermektedir.

Sayrafi, yaşadığı dönem itibariyle bazı konularda mu'tezileye kaydığı izlenimini veren bazı görüşleri olmakla beraber, mütekellim usulünün, sonraki nesillere aktarımında önemli bir halka görevi üstlenmiştir.

KAYNAKÇA

Basrî, Ebü'l-Hüseyn Muhammed b. Alî b. Tayyib. *Mu'temed Fî Usûli'l-Fıkh*. Dimeşk, 1964.

Buhârî, Alâüddîn Abdülazîz b. Ahmed b. Muhammed. *Keşfu'l-Esrâr An Usûli Fahri'l-İslam el-Bezdevî*. Beyrût: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1997.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî. *el-Câmiu's-Sahîh*. Kâhire: Matba'tu's-Selefiyye, h.1400.

Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn Ebü'l-Meâlî Rüknuddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf et-Tâî en-Nîsâbü'rî. *el-Burhân fî Usûli'l-Fıkh*. Mansûra/Mısır: el-Vefâ, h.1418.

—. *Kitâbu't-Telhîs Fî Usûli'l-Fıkh*. Beyrût: Daru'l-Beşâiri'l-İslamiyye, 1996.

Ebnâsi, Burhâneddin İbrâhîm b. Musa b. Eyyûb Ebu İshâk. *eş-Şeza'l-Feyyah min Ulûmi İbni's-Salâh*. Mektebetu'r-Rüşd, 1998.

Ferrâ', Ebû Ya'la Muhammed b. el-Hüseyn b. Muhammed b. Halef. *el-Udde fî Usûli'l-Fıkh*. Riyâd, 1990.

Gazzâlî, Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed et-Tûsî. *el-Menhûl*. Beyrût: Daru'l-Fikri'l-Muâsır, tarih yok.

—. *Mustasfâ Min İlmi'l-Usûl*. Beyrût: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, h. 1413.

⁶⁸ Zerkeşî, *el-Bahru'l-Muhît*, 4: 356.

⁶⁹ Zerkeşî, *el-Bahru'l-Muhît*, 4: 357.

- Hindî, Ebû Abdillâh Safiyyüddîn Muhammed b. Abdîrahîm el-Urmevî. *Nihâyeti'l-Vusûl fî Dirâyeti'l-Usûl*. Mekke: el-Mektebetu't-Ticâriyye, tarih yok.
- İbn Akîl, Ebû'l-Vefâ Alî b. Akîl b. Muhammed b. Akîl el-Bağdâdî. *el-Vâdih fî Usûli'l-Fıkh*. Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1999.
- İbn Hacer, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *Nuzhetu'n-Nazar fî Tavdîhi Nuhbeti'l-Fikri fî Mustalâhi Ehli'l-Eser*. Riyâd: Matbaatu Sefîr, h.1422.
- Irâkî, Ebû'l-Fazl Zeynüddîn Abdürrahîm b. el-Hüseyn b. Abdîrahmân. *et-Takyîd ve'l-İdâh Şerhu Mukaddimeti İbni's-Salâh*. Mektebetu'r-Rakamiyye,, 1969.
- İsnevî, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdürrahîm b. el-Hasen b. Alî el-Ümevî. *Nihâyeti's-Sûl Fî Şerhi Minhâci'l-Vusûl*. Beyrût: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1999.
- Kandehlevî, Muhammed İdris. *Minhatu'l-Muğîs Şerhu Elfiyyeti'l-İrâkî fî'l-Hadîs*. Beyrût: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmî, 2009.
- Kelvezânî, Ebû'l-Hattab Mahfuz b. Ahmed b. Hasan El-Hanbelî. *et-Temhîd fî Usûli'l-Fıkh*. Cidde: Dâru'l-Medenî, 1975.
- Merdâvî, Ebû'l-Hasen Alâüddîn Alî b. Süleymân b. Ahmed. *et-Tahbir fî Şerhi't-Tahrir Fî Usûli'l-Fıkh*. Riyâd: Mektebtu'r-Ruşd, 2000.
- Nîsâbü'rî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim. *el-Müstedrek Ale's-Sahîhayn*. Beyrût: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1990.
- San'ânî, Ebû İbrâhîm İzzüddîn Muhammed b. el-İmâm el-Mütevekkil-Alellâh İsmâîl. *Tavdîhu'l-Efkâr Limaânî tenkîhi'l-Enzâr*. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1997.
- Sehâvî, Ebû'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdîrahmân b. Muhammed. *Fethu'l-Muğîs bi Şerhi Elfiyyeti'l-Hadîs*. Riyâd: Dâru'l-Minhâc, h.1426.
- Sem'ânî, Ebû Bekr Muhammed b. Mansûr b. Abdilcebbâr el-Mervezî. *Kavâtiu'l-Edille Fî'l-Usûl*. Beyrût: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1999.
- Sübkî, Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfî. *el-İbhâc Fî Şerhi'l-İbhâc Ale Minhâci'l-Vusûl İle İlmi'l-Usûl Li'l-Beydavi*. Beyrût: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1404.
- . *Refu'l-Hâcib an Muhtasar İbni'l-Hâcib*. Beyrût: Âlemu'l-Kutub, 1999.
- Süyûtî, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî eş-Şâfî. *Tedribu'r-Râvî fî Şerhi takrîbi'n-Nevevî*. Beyrût: Dâru İbni Hazm, 2009.
- Şaban, Zekiyuddin (trc. İbrahim Kâfi Dönmez). *İslam Hukuk İlminin Esasları (Usûlü'l-Fıkh)*. Ankara: TDV Yay, 1900.
- Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed es-San'ânî el-Yemenî. *İrşâdu'l-Fuhûl İle Tahkiki'l-Hak Min İlmi'l-Usûl*. Dimeşk: Daru'l-Kutubi'l-Arabî, 1999.
- Şîrâzî, Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf. *el-Luma' Fî Usûli'l-Fıkh*. Beyrût: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1985.
- . *et-Tabsira Fî Usûli'l-Fıkhî*. Dimeşk: Daru'l-Fikr, h.1403.
- Urmevî, Ebû's-Sena Siracüddîn Mahmûd. Siraceddin. *el-Tahsîl mine'l-Mahsûl*. Beyrût: Müesseasetu'r-Risâle, 1988.
- Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh et-Türkî el-Mısrî el-Minhâcî. *el-Bahru'l-Muhîl Fî Usûli'l-Fıkh*. Beyrût: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2000.

SAYRAFÎ VE İSTİNBAT YÖNTEMLERİ İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ

SAYRAFÎ AND HIS VIEWS ON THE DEDUCTION METHODS

Dr. Öğr. Üyesi, Abdulbasit SALTEKİN

Batman Üniversitesi, İslami İlimler Fakülte, Temel İslam Bilimleri Bölüm, Batman

ÖZET

Temel metinleri Arapça olan dini metinlerin anlaşılması ve bu metinlerden hüküm elde etmenin önemi tartışılmazdır. Usul eserlerinin üçte birini istinbat yöntemleri olarak isimlendirdiğimiz, dini metinlerden hüküm çıkarma teknikleri oluşturmaktadır. Metinlerin anlaşılması, elde edilecek hükmün ne olacağı, hükümlerin kimleri kapsadığı gibi konular istinbat teknikleri ile ancak bilinebilir.

Şafîî sonrası, usul alanında hicri IV. asırda fıkri ve entelektüel bir hareketliliğin yaşandığında şüphe bulunmamaktadır. Bu hareketlilikle beraber, döneme ait, dil, kelim, usul eserleri maalesef günümüze ulaşamamıştır. Şafîî ve Bakillani arasındaki bu boşluk kayıp halka olarak isimlendirilmektedir. Fıkıh Usûlü ilminin doğru bir şekilde anlaşılması, doğduğu ortam ve tartışmaların arkasındaki saiklerin doğru bir şekilde anlaşılmasıyla mümkün olur. Çalışmamız, Şâfiî ile başlayan tedvin faaliyetinin tedrici gelişim aşamalarını tespit edip yazılı kaynakları elimize ulaşmamış böylesine önemli bir döneme projeksiyon tutmaya çalışacaktır. Böylelikle, Sayrafi üzerinden usûl ilminin tedrici gelişiminin kavranmasına katkıda bulunmayı amaçlamaktayız.

Emir, nehy, tahsis kuramı, mücmel, mübeyyen, hakikat-mecaz, nesh ve tearüz gibi konu konuları ile ilgili Sayrafi'nin kanaatleri sunulmaya çalışılacak. Sayrafi'ye ait eserlerin günümüze ulaşmaması hasebiyle fıkıh literatüründe onun görüşlerine yapılan atıflar derlenerek değerlendirilmesi yapılacaktır. Konu ile ilgili ana referansımız Zerkeşî'nin usul alanında yazmış olduğu *Bahrul Muhit* adlı eseri olacaktır. Eserin ansiklopedik özelliği ve rivayetler konusundaki hassasiyeti eseri tercih etmemizdeki ana saiki oluşturmaktadır.

Mütekellim usulünün sonraki nesillere aktarılmasında bu dönemde yaşamış Sayrafi'nin önemli katkıları olmuştur. Usul alanında eserler vermiş olmakla beraber günümüzde eserlerine ulaşamadığımız Sayrafi'nin görüşleri, sonraki literatürde kısmen korunmuştur. Çalışmamızda Sayrafi'ye ait fıkıhın önemli konu başlığını oluşturan şeri deliller konusundaki görüşlerine değinilecektir.

Erken dönemde Sayrafi'nin şeri deliller ile ilgili görüşlerinin incelemesi sonucunda, sonraki dönemlerde yazılmış eserler kıyaslandığında konuyla ilgili detaylı bilgiler vermiş olmasından hareketle usulün geçmişi hakkında bilgi sahibi olmuş olacağız. Böylece Sayrafi üzerinden eserleri günümüze ulaşmayan usul tarihi hakkında bir kanaate ulaşmaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Sayrafi, Usul, İstinbat

İSTİNBAT YÖNTEMLERİYLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ

1. Emir

Zerkeşî (ö.794), emir sığasının kazandığı anlamlar ile ilgili otuz üç farklı anlam zikretmektedir. Biz ise araştırmamızın konusu olan Sayrafi'nin görüşleri ile ilgili olanları esas alacağız:

a. İrşâd: Sayrafi bunu “*haz/pay*” diye isimlendirir.⁷⁰

⁷⁰ Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh et-Türkî ez- Zerkeşî el-Mısırî el-Minhâcî, *el-Bahrû'l-Muhît Fî Usûli'l-Fıkıh*, (Beyrût: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2000), 2: 92.

b. Suhriyet/Aşağılama/Alay etme: Bununla ilgili “*Aşağılık maymunlar olun!*” (2/65) ayeti delil getirilmiştir. Sayrafi bunu tekvine/yaratmaya örnek vermişlerdir.⁷¹

c. Ta’ciz/Aciz kılma: Sayrafi “*De ki: İster taş olun, ister demir, isterse gözünüzde büyüyen herhangi bir mahlûk!*” (17/50) ayetini buna örnek olarak getirmiştir.⁷²

d. Nimeti hatırlatma: Sayrafi, buna örnek olarak şu ayeti getirir⁷³: “*Meyve verirken ve olgunlaştığı zaman her birinin meyvesine bakın!*” (6/99).

e. Menzile Yaklaşma: Bunu Sayrafi zikretmiş ve şu ayeti örnek vermiştir⁷⁴: “*Girin cennete*” (7/49)

f. İhânet/Hor görme: Sayrafi bunu zikretmiştir. Şu ayeti örnek olarak göstermiştir⁷⁵: “*Onlardan gücünün yettiği kimseleri dâvetinle şaşırt; süvarilerinle, yayalarınla onları yaygaraya boğ; mallarına, evlâtlarına ortak ol, kendilerine vaadlerde bulun.*” (17/64). Burada İblis’e bunları yapabilme imkanının tanındığı anlamına gelmiyor bilakis ne yaparsan yap sen kullarıma zarar veremezsin anlamını taşımaktadır.

g. Tahzîr-İhbâr/Sakındırma-Haber verme: Bunu Sayrafi zikretmiş ve örnek olarak şu ayeti göstermiştir⁷⁶: “*Yurdunuzda üç gün daha yaşayın (sonra helâk olacaksınız)!*” (11/65).

Fukaha ve usûlcülerin genel kanaatine, Sayrafi’nin iki görüşünden birine göre emir tekrar ifade etmez. Fiilin sadece bir defa yapılmasına delâlet eder. Yalnız tekrarı ile ilgili farklı bir karine olursa bu durumda ona hamledilir.⁷⁷ İkinci bir görüş ise tekrarı gerektirdiğidir. Sayrafi’nin bu görüşte olması daha kuvvetle muhtemeldir.⁷⁸

Enredilen şey, Hanefî, Hanbelî ve Mâlikîlerin çoğunluğuna göre fevr/hemen yapılma gerektirir. Mütakellim usûlcülerden Sayrafi bu görüştedir.⁷⁹

Emri nehiyden ayıran en temel konu, nehiyde devamın ve tekrarı bulunmasıdır. Emirde her ne kadar tekrar olup olmadığı tartışılmışsa dahi nehiyde tekrar ve devamın olduğu konusunda herhangi bir tartışma yoktur. Sayrafi de bunun kati bir durum olduğunu belirtmiştir.⁸⁰

2. Tahsis

Sayrafi, Şâfiî mezhebinde olan bazı kişilerin Şâfiî’nin umum için konulmuş bir lafız olmadığı görüşünde olduğunu dile getirdiklerini ifade etmiştir. Sayrafi’ye göre, Şâfiî’ye yapılan böyle

⁷¹ Zerkeşî, *el-Bahru’l-Muhît*, 2: 94.

⁷² Zerkeşî, *el-Bahru’l-Muhît*, 2: 95.

⁷³ Zerkeşî, *el-Bahru’l-Muhît*, 2: 96.

⁷⁴ Zerkeşî, *el-Bahru’l-Muhît*, 2: 97.

⁷⁵ Zerkeşî, *el-Bahru’l-Muhît*, 2: 98.

⁷⁶ Zerkeşî, *el-Bahru’l-Muhît*, 2: 98.

⁷⁷ Ebû’l-Hüseyn Muhammed b. Alî b. Tayyib el-Basrî, *Mu’temed Fî Usûli’l-Fıkh*, (Dimeşk, 1964), 1: 147; Zerkeşî, *el-Bahru’l-Muhît*, 2: 121; İbn Akîl, *el-Vâdih*, 3: 9; Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed eş-Şevkânî es-San’ânî el-Yemenî, *İrşâdu’l-Fuhûl İle Tahkiki’l-Hak Min İlmi’l-Usûl*, (Dimeşk: Daru’l-Kutubi’l-Arabî, 1999), 1: 256.

⁷⁸ Zerkeşî, *el-Bahru’l-Muhît*, 2: 122.

⁷⁹ Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf eş-Şîrâzî, *et-Tabsira Fî Usûli’l-Fıkhî*, (Dimeşk: Daru’l-Fikr, h.1403), 1: 53; Subkî, *el-İbhâc*, 2: 59; Zerkeşî, *el-Bahru’l-Muhît*, 2: 127; İbn Akîl, *el-Vâdih*, 3: 18.

⁸⁰ Zerkeşî, *el-Bahru’l-Muhît*, 2: 157.

bir nispet yanlıştır. Ona göre; Şâfiî, umum ifade etmek için dilde kalıpların varlığını kabul etmektedir. Sayrafi, Şâfiî'ye nispet edilen vakf görüşünü reddeder. Onun bu konudaki görüşünün çok açık olduğunu söyler. Yine ona tâbi olan birçok kişinin de umum için lafız konulduğu görüşünde olduğunu aktarır. Sayrafi, bunlar arasında Buveytî (ö.232), Ebû Sevr (ö.240), Kerâbisî (ö.248), Müzenî (ö.264), Dâvud (ö.270) ve Eş'arî'yi (ö.324) sayar.⁸¹ Sayrafi'nin , Eş'arî'yi (ö.324) bunlar arasında sayması gariptir. Çünkü Eş'arî'nin (ö.324) vakf ekolünden olduğu bilinmektedir. İbnu'l-Kattân (ö.359) da bazı tabilerince Şâfiî'ye (ö.204) nispet edilen vakf görüşünü reddeder.⁸²

Sayrafi'ye, umum ifade ile gelen hüküm konusunda tahsîs edici delil araştırılmaksızın gereğini kabul edip arkasından amel edilmesi gerektiği görüşü nispet edilir. Nispet edilen görüşe göre; daha sonra tahsîs edici delilin bulunması ile beraber hüküm tahsîse hamledilerek amel edilir. Çünkü aksine bir delil bulunmadığı müddetçe hüküm umumluga hamledilir. Asıl olan umumluktur. Bu konudaki kararlılığını göstermek için Kaffâl'ın (ö.365) ondan aktardığı rivâyet şu şekildedir: Bu görüşünden dolayı ona “*Şu halde yerin omuzlarında (üzerinde) dolaşın ve Allâh'ın rızkından yiyin*” (67/15) ayetini duyan kişinin bulduğu rızıkları yemesi gerekip gerekmediği sorulduğunda şu cevabı vermiştir: “*O dünyayı yutar*”.⁸³ Yani lafzın gereği olan umum ifadeye göre hareket eder. Cüveynî (ö.478), bu görüşü ona nispet eder ve onu ağır ifadelerle itham eder.⁸⁴

Sayrafi'ye nispet edilen bu görüş, usûl eserlerinde ciddi bir yer işgal etmektedir.⁸⁵ Konuyu Zerkeşî (ö.794), geniş bir şekilde ele alır. O Sayrafi'nin (330) “*Delail*” adlı eserinden bir alıntı ile meseleyi aydınlatır. Sayrafi'den yapılan bu nakil, aslında onun görüşünü net bir şekilde ortaya koyar. Sayrafi hükme muhatap olan kişi için üç durum olduğunu söyler:

Bunlardan birincisi, bizzat emre muhatap olan kişinin durumudur. Ona göre hükme muhatap olan kişinin işittiği hükmü olduğu gibi kesin bir şekilde kabul edip amel etmesi gerekir. Böyle bir durumda beyanın ertelenmesi caiz olmaz. Çünkü; Hz. Peygamber (sav.), kendisine verilen bilgiyi o an muhatabına bildirmek durumundadır. Yani, neshe veya tahsîse uğramış bir hükmü Hz. Peygamber'in (sav.) gizlemesi caiz olmaz. Ama hükmü tebliğ ettikten sonra Allâh tarafından var olan hüküm nesh veya tahsîs edilebilir. Sayrafi'nin burada kastettiği Hz. Peygamber'in (sav.) hükmü beyan esnasında (*kendisinde bilgi bulunduğu halde*) nesh ve tahsîsin hükmünü erteleyemeyeceğidir. Yoksa o, kendisine bildirilmediği bir durumun daha sonraki bir zamanda neshe veya tahsîse ihtimalini kabul eder. Durum böyle olunca hükme

⁸¹ Zerkeşî, *el-Bahru'l-Muhît*, 2: 190; Şevkânî, *İrşâdu'l-Fuhûl*, 1: 335.

⁸² Zerkeşî, *el-Bahru'l-Muhît*, 2: 192; Şevkânî, *İrşâdu'l-Fuhûl*, 1: 335.

⁸³ İmâmü'l-Haremeyn Ebû'l-Meâlî Rüknuddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf el-Cüveynî, *et-Tâî en-Nîsâbü'rî, el-Burhân fî Usûli'l-Fıkh*, (Mansûra/Mısır: el-Vefâ, h.1418), 407; Cüveynî, *et-Telhîs*, 2: 163; Ebû'l-Hasen (Ebû'l-Kâsım) Seyfuddîn Âlî b. Muhammed b. Sâlim es-Sa'lebi el-Âmidî, *el-İhkâm fî Usûli'l-Ahkâm*, (Riyâd: Daru's-Sumey'î, 2003), 3: 62; Subkî, *el-İbhâc*, 2: 141; Zerkeşî, *el-Bahru'l-Muhît*, 2: 205.

⁸⁴ Cüveynî, *el-Burhân*, 407.

⁸⁵ Ebû Bekr Muhammed b. Tayyib b. Muhammed el-Basrî el-Bâkillânî, *et-Takrîb ve'l-İrşâd es-Sağîr*, (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1998), 3: 387; Ebû Bekr Muhammed b. Mansûr b. Abdilcebbâr es-Sem'ânî el-Mervezî, *Kavâtiu'l-Edille Fi'l-Usûl*, (Beyrût: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1999), 1: 295; Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Âlî b. Yûsuf eş-Şîrâzî, *el-Luma' Fi Usûli'l-Fıkh*, (Beyrût: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1985), 129; Hücetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed et-Tûsî el-Gazzâlî, *el- Mustasfâ Min İlmi'l-Usûl*, (Beyrût: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, h. 1413), 3: 66; Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdîrahmân el-Mısırî el-Karâfî, *el-İkdu'l-Manzûm fî'l-Husûs ve'l-Umûm*, Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1999, 2: 147-150; Ebû Abdillâh Safiyyuddîn Muhammed b. Abdîrahîm el-Urnevî el-Hindî, *Nihâyetu'l-Vusûl fî Dirâyeti'l-Usûl*. (Mekke: el-Mektebetu't-Ticâriyye, ty), 3: 1495; Âmidî, *el-İhkâm*, 3: 62-63; Subkî, *el-İbhâc*, 2: 141; İbn Akîl, *el-Vâdih*, 4: 88.

muhatap olan kişi, duyduğu hükmü kesin bir şekilde kabul eder ve tahsîs ihtimalini düşünmeden onunla amel eder.

İkinci durum ise, hükme direk muhatap olmadan bizzat onu Hz. Peygamber'den (sav.) işiten kimsedir. Böyle bir durumda olan kişi işittiği meseleyi olduğu gibi kabul eder. Buradaki kabul kesin oluştan çok zan ifade eden bir kabuldür. Çünkü hükme muhatap olmadığından, hükme muhatap olan kişinin başka bir gizli durumu söz konusu olabilir. Böyle bir durumda olan kişi işittiğini aktarır ve onunla amel eder. Fakat hükmü kesin bir inançla kabul etmez.

Üçüncü durum ise, hükmü Hz. Peygamber'den (sav.) işitmeyen kimsenin durumudur. Bu kişi kendisine hüküm ulaştıktan sonra onu kesin bir inançla değil de zan ile kabul eder. Ama, hükmün neshe ve tahsîse ihtimalinin bulunduğunu kabul eder. Gücü nispetinde hükmü araştırdıktan sonra elde ettiği hükme göre amel eder.⁸⁶ Böylece usûl eserlerinde kanaatimizce Cüveynî'den (ö.478) kaynaklanan bir yanlış aktarım günümüze kadar birçok yerde Sayrafi'ye nispet edilmiştir. Halbuki Zerkeşî'den aktardıklarımız onun bu konudaki kanaatini net bir şekilde ortaya koymaktadır.

Yine Sayrafi, başka bir yerde umum ifadeleri iki şekilde değerlendirir: Bunlardan birincisine göre, umum ifadelerden kastedilen şeyler, hepsi için kullanılması mümkün ise tahsîs edici bir delil ortaya çıkmayınca kadar bütün fertleri kuşatacak şekilde kabul edilir.

İkinci durum ise muhatapın kendisine söylenen şeyin tamamını kuşatacak şekilde yapamayacağı ifadelerdir. Örneğin, “yemeyin”, “uyumayın”. Böyle bir durumda ifade umumluğa hamledilmez. Mükellef dilediği kadarını yapar. Yapacağı kısım belirtilmediği için ne kadarını yaparsa onun için yeterli olur.⁸⁷

Sayrafi, konu ile ilgili olarak verilen hükmün verildiği kişiye hass kılınmadığı müddetçe ortak illete sahip diğer olaylara genelleştirileceğini ifade etmiştir. O konu ile ilgili Hz. Peygamber'in (sav.) Fatima bnt. Hubeyş'e “*Hayızlı olduğun süre boyunca namazı bırak. Hayız müddeti bittikten sonra yıkan ve namazını kıl*”⁸⁸ sözünü delil getirir. Sayrafi, bu hükmün Fatima bnt. Hubeyş'e hass kılınmadığı müddetçe hayızlı olan herkes için geçerli olacağını ifade etmiştir.⁸⁹ Sayrafi, genelleştirmenin Şari'in ifadelerinde bulunması durumunda gerçekleşeceğini ifade eder. Şari' dışındaki diğer kişilerin bu yöndeki ifadeleri genelleştirilmez.⁹⁰ Örneğin birisi ben bu kölemi beyaz olduğu için azad ediyorum derse diğer beyaz köleler azad olmaz. Kanaatimizce bu konudaki gerekçe Şari'in hitabının ümmete yönelik olmasıdır. Diğer insanların ifadeleri için ise böyle bir gerekçe düşünülemez.

Genele yapılmış hitapların kapsamına Hz. Peygamber'in (sav.) girmesi durumu tartışmaya konu olmuştur. Konu ile ilgili olarak Sayrafi hitabın “*de ki*” gibi Hz. Peygamber'e (sav.) yapılan hitaplarda muhatap olmadığı, böyle bir hitap ile başlamayan hitaplarda ise hitabın kapsamına girdiğini belirtmiştir.⁹¹

⁸⁶ Zerkeşî, *el-Bahru'l-Muhît*, 2: 209-211.

⁸⁷ Zerkeşî, *el-Bahru'l-Muhît*, 2: 220.

⁸⁸ Buhârî, “*Kitâbu'l-Hayd*”, 325.

⁸⁹ Zerkeşî, *el-Bahru'l-Muhît*, 2: 303.

⁹⁰ Zerkeşî, *el-Bahru'l-Muhît*, 2: 304.

⁹¹ Sem'ânî, *Kavâtiu'l-Edille*, 1: 120; Subkî, *Refu'l-Hâcib*, 3: 215; Zerkeşî, *el-Bahru'l-Muhît*, 2: 343; Ebü'l-Hasen Alâüddîn Alî b. Süleymân b. Ahmed el- Merdâvî, *et-Tahbir fi Şerhi't-Tahrir Fi Usûlü'l-Fıkh*, (Riyâd: Mektebtü'r-Ruşd, 2000) 5:2492; Şevkânî, *İrşâdu'l-Fuhûl*, 1: 323.

Sayrafi'ye, umum ifadeleri tahsis edecek özel bir delil bulunmadığı sürece hükmün genel kabul edilmesi gerektiği, özel bir sebebe binaen söylenmiş hükümlerin özel kabul edilmemesi görüşü nispet edilmiştir.⁹²

Umum ifadenin akabinde kapsamına giren fertlerin bir kısmı şart, istisnâ, sıfat veya başka bir yol ile kayıtlı bir şekilde gelmesi durumunda birinci cümlede ifade edilen umum anlam tahsis edilmez; genel anlam ifade etmeye devam eder. Sayrafi'ye bu görüş nispet edilmiştir.⁹³

Sayrafi; genel hükümden sonra bu genel hükmü tafsil eden kayıtlı ifadelerin genel hükmü tahsis edeceğini söylemiştir. Örneğin, *“Yanlışlıkla bir mümini öldüren kimsenin, **mümin bir köle azat etmesi ve ölenin ailesine teslim edilecek bir diyet vermesi gereklidir.** Meğer ki ölünün ailesi o diyeti bağışlamış ola. (Bu takdirde diyet vermez). Eğer öldürülen mümin olduğu halde, size düşman olan bir toplumdan ise mümin bir köle azat etmek lâzımdır. Eğer kendileriyle aranızda antlaşma bulunan bir toplumdan ise ailesine teslim edilecek bir diyet ve bir mümin köleyi azat etmek gerekir.”* (4/92) ayetinde yanlışlıkla bir mümini öldüren kişinin durumu genel olarak ifade edildikten sonra, tafsil ediliyor. Sayrafi'ye göre umum olarak gelen ifade tafsil ile tahsis edilir.⁹⁴ Yani; yanlışlıkla bir mümini öldüren kişinin durumu genel olarak zikredildikten sonra aralarında sözleşme yapılıp yapılmamasına göre kayıt altına alınıp farklılaştırılmıştır.

Malum ile tahsis edilmiş umum lafızlar, geriye kalan fertleri için hüccet olmazlar. Bu görüş sahiplerine göre, umum için konulmuş lafızlar, konuluş amaçlarını tahsis edici bir delil vasıtası ile kaybederlerse mecâz ve mücmel olur. Yani, zann ifade ederler. Hükmün geriye kalan fertlerine hamli için başka delillerle desteklenmesi gerekir.⁹⁵ Böyle bir iddianın akli olarak temellendirilmesi sorunlu olduğundan usûlcüler bu görüşü izah etmek için çok sıkıntı çekmişlerdir. Bu durumu Sayrafi'de görebiliriz. Sayrafi, bu görüş sahiplerinin durumunu tafsil eder. Bu görüş sahiplerinin umum için konulmuş lafızları kabul etmeyenlerden olması durumunda, görüşlerinin aklen anlaşılabilirliğini söyler. Çünkü malum olan bir kısmın, böyle bir lafızdan tahsis edilmesi durumunda, geriye hangi fertlerin kalacağı belirlenmemiş olur. Dolayısıyla hüküm mücmel kabul edilir. Şayet umum için konulmuş lafızların varlığını kabul edenlerden iseler söylediklerinin kabul edilmesini gerektirecek akli bir gerekçeleri yoktur. Çünkü Sayrafi'ye göre, umum lafızdan tahsis yolu ile malum bir kısmın çıkarılması, hükmün geriye kalan fertlere delâlet edeceğini açık bir şekilde gösterir.⁹⁶

Muttasıl deliller müstakil olmayıp tahsis ettikleri umum ifadeye bağlı gelen delillerdir. Kendi başlarına hüküm ifade etmeyip umum ifade ile beraber bir anlam ifade ederler. Bunların da çeşitli kısımları vardır.

İstisna; istisna için kullanılan edatlar vasıtası ile umum lafızdan, kastedilmeyen manaların çıkarılmasıdır. Veya ikinci bir cümle ile birinci cümleden kastedilmeyen manayı belirli bir edat ile çıkarmaktır. İstisna, muttasıl ve munkatı olmak üzere iki kısma ayrılır. Sayrafi'ye göre munkatı istisnânın caiz olabilmesi için istisnâ edilen şeyin istisnâ edilen şeyle beraber olduğunun zihnen kabul edilmesini gerektirecek bir durumun bulunması gerekir. Yani

⁹² Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Ömer et-Temîmî es-Sıkkî el-Mâzerî, *İdâhu'l-Mahsûl min Burhâni'l-Usûl*, (Beyrût: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2001), 290; Zerkeşî, *el-Bahru'l-Muhît*, 2: 357.

⁹³ Sem'ânî, *Kavâtiu'l-Edille*, 1: 238; Zerkeşî, *el-Bahru'l-Muhît*, 2: 385-386.

⁹⁴ Zerkeşî, *el-Bahru'l-Muhît*, 2: 390.

⁹⁵ Basrî, *el-Mu'temed*, 1: 286; İbn Akîl, *el-Vâdih*, 4: 70; Zerkeşî, *el-Bahru'l-Muhît*, 2: 416.

⁹⁶ Zerkeşî, *el-Bahru'l-Muhît*, 2: 417.

kullanılan lafızda istisnâ edilen şey kapsamına girmese de vehmi olarak lafızla beraber düşünülür.⁹⁷ Bu yönü ile anlam bakımından istisnâ olmaktan çok istidrak ifade eder.

Birçok cümleden sonra gelen şart edatının durumuyla ilgil, Sayrafi iki görüşün olduğunu söyler:

Bir gruba göre şart, sadece son cümle ile ilişkilidir. Delil bulunması durumunda, diğer bütün cümlelerle ilişkilendirilebilir.

Şart aksine bir delil bulunmadığı sürece bütün cümlelere döner. Sayrafi, şartın ister başta gelmesi durumunda isterse kendisinden sonra gelmesi durumunda olsun, birbirine atfedilerek gelen bütün cümlelere bağlı olacağını söyler.⁹⁸

İster zaruri bilgi sonucunda oluşsun ister nazari olarak oluşsun, akıl ile elde edilen bilgilerin umum ifadeyi tahsis edeceği konusunda ihtilâf mevcut değildir. Fakat usûl eserlerinde, özellikle Şâfi'ye nispet edilen, aklın tahsis edici bir delil olmayışıyla ilgili, tahric yolu ile oluşmuş bir kanaat mevcuttur. Usûl eserlerinde bu konu tartışılmıştır. Özellikle Şâfi'nin Risâle'sinde, "Allâh her şeyin yaratıcısıdır" (39/62) ayetini kendisi ile umum anlam kastedilmiş amın bir ifade olarak örnek göstermesi, bu görüşün ona nispetinin dayanağı olarak sunulur. Bu tartışmayı ilk gündeme taşıyan İbn Dâvud'tur. İbn Dâvud, bu ayette; şey kapsamında bulunan Allâh'ın tahsis edilmesi gerektiği, aksi takdirde ayetin, Allâh'ı da kapsayacak şekilde anlaşılacağını ifade eder. Sayrafi tahsisin, aklen altına girmesi mümkün olan fertlerin bir delil ile çıkarılması şeklinde anlaşılması gerektiğini söylerler. Hâlbuki onlar bu ayette hitabı yapan Allâh olduğundan "Allâh" lafzının hitabın kapsamında zaten bulunmadığını söyler.⁹⁹ Böylece burada tahsisten söz edilmez.

İcmanın tahsis ediciliği konusunda da ihtilâf mevcut değildir. Çünkü neshe uğrama ihtimali bakımından icma nasslardan daha kuvvetli bir delildir. Sayrafi, cuma namazına çağrılan kişiler arasından, köle ve kadınların icma ile dışarıda bırakılmasını buna delil olarak sunar.¹⁰⁰

Sayrafi, umum ifadenin fertlerinin hepsini kapsayacak şekilde genelleştirilmesinin mümkün olmaması durumunda umum ifadeyi beyan eden bir delil bulununcaya kadar tevakkuf edileceğini söyler. Umum ifadeden sonra, kapsamına giren fertlerin bir kısmının zikredilmiş olması durumunda, geri kalan fertler mefhûm-u muhalefe ile hemen tahsis edilmez. Zikredilen fertler örnek kabilinden zikredilmiş olur. Fakat, zikredilen fertler diğerlerini zorunlu olarak kaldırıyorsa bu durumda muhalefe yolu ile tahsis gerçekleşir.¹⁰¹

Sayrafi'ye göre, nasslarda geçen umum ifadeler dilin kapsamı içinde değerlendirilir. Kapsamına aldığı kısmı içerir. Ona göre insanların adetleri ile kapsamından çıkardığı şeylere itibar edilmez. Şayet itibar edilse Şâfi'nin bu konudaki iradesini net bir şekilde ortaya koymak mümkün olmaz. Ona göre, bu durum şerî hitap için geçerlidir. İnsanların kendi aralarındaki durumu ise bundan farklıdır. Bu durumda örf ve adet bağlayıcı kabul edilir.¹⁰²

3. Mücmel

⁹⁷ Zerkeşî, *el-Bahru'l-Muhît*, 2: 423.

⁹⁸ Zerkeşî, *el-Bahru'l-Muhît*, 2: 475.

⁹⁹ Subkî, *el-İbhâc*, 2: 166; Zerkeşî, *el-Bahru'l-Muhît*, 2: 491.

¹⁰⁰ Zerkeşî, *el-Bahru'l-Muhît*, 2: 496.

¹⁰¹ Zerkeşî, *el-Bahru'l-Muhît*, 2: 514.

¹⁰² Zerkeşî, *el-Bahru'l-Muhît*, 2: 522.

Sayrafi, kitap ve sünnette mücmel ifadelerin bulunduğunu, Arapların konuşurken bazen mücmel konuşup daha sonra bunu tefsir ettiklerini söyler.¹⁰³ Dolayısıyla Araplara yönelik hitabın onların bu teamüllerine uygun olacak şekilde geldiğini söyleyerek görüşünü temellendirir. Yine Sayrafi, nasslarda mücmeli reddeden tek kişinin Dâvud (ö.270) olduğunu söyler.¹⁰⁴

4. Mefhûm

Sayrafi, Şâfiî'nin mefhûm-u muvafakayı kıyas-ı celî olarak isimlendirdiğini ifade etmişlerdir.¹⁰⁵

Mefhûm çeşitlerinden en fazla tartışmaya konu olanı mefhûm-u lakaptır. Sayrafi Mefhûm-u lakabı kabul ettiği görüşü nispet edilmiştir.

Cümle içinde lafzın taşınması muhtemel manalardan biri ile kayıtlanmasına Mefhûm-u sıfat denir. Buradaki sıfatın nahiv ilmi ıstılahındaki sıfattan çok, manevi bir vasıf olarak değerlendirilmesi gerekir. Sayrafi, mefhûm-u sıfatın delil olduğu görüşündedir. Mütakellim usûlcülerin büyük çoğunluğunun kanaatidir.¹⁰⁶

5. Teâdul Ve Tercih

Şerî delillerden olup da birbiri ile çelişkili delillerin varlığına tearuz denir. Deliller arasında birinin diğerine tercih edilmesine tercih, delillerde tercih durumunun oluşamayıp eşit kabul edilmelerine ise teâdul denir.

Sayrafi, tearuz edilen delille de tercih ihtimali varsa doğal olarak ona göre hareket edileceğini, yoksa umum manaların husus manalar ile tahsis edilerek tercihte bulunulacağını söyler. Şayet önce söylenen biliniyorsa önce söylenenin hükmü iptal edilmeyecek şekilde ikincisi yorumlanır.¹⁰⁷

Sayrafi, tearuz eden hükümler ile ilgili olarak bunların üç şekilde gelmelerinin mümkün olduğunu söyler:

Bunlardan birincisi aklen neye hükmedileceği bilinmeyen şariat tarafından belirlenen konulardır. Bu durumda delil iki durumdan hangisini destekliyor ise ona göre hareket edilir.

İkinci durum ise şariat varit olmadan aklen mübah veya harâm olmasını gerektiren bir durum hakkında hüküm gelmişse, bu durumda aklın onayladığı hükmü destekleyen haber esas alınır.

Üçüncü durum ise aslı mübah olan hüküm ile ilgili haberde nehyeden haber, takdim edilir.¹⁰⁸

6. Nesh

¹⁰³ Zerkeşî, *el-Bahru 'l-Muhît*, 3: 43.

¹⁰⁴ Zerkeşî, *el-Bahru 'l-Muhît*, 3: 43; Şevkânî, *İrşâdu 'l-Fuhûl*, 2: 14.

¹⁰⁵ Zerkeşî, *el-Bahru 'l-Muhît*, 3: 93.

¹⁰⁶ Zerkeşî, *el-Bahru 'l-Muhît*, 3: 113.

¹⁰⁷ Zerkeşî, *el-Bahru 'l-Muhît*, 4: 439.

¹⁰⁸ Zerkeşî, *el-Bahru 'l-Muhît*, 4: 440.

Terim olarak ise nesh; “*Hitap ile şerî hükmün kaldırılması*” şeklinde tanımlanmıştır.¹⁰⁹ Tanımdaki ref/kaldırma ifadesini Sayrafi de kabul eder.¹¹⁰

Dönemin âlimlerince mükellefler hakkında vâcib olduğu bilgisi ulaşmakla beraber uygulanması için vaktin girmediği konularda neshin durumu tartışılmıştır. Mütakellimlerin çoğuna göre böyle bir durumda neshin gerçekleşmesi mümkündür. Sayrafi ise böyle bir durumda neshin gerçekleşmeyeceği kanaatindedir.¹¹¹

Şerî ahkâmda neshe konu olacak şeyler ile ilgili farklı görüşler ileri sürülmüştür. Genel kabule göre neshin şerî ahkâmın hepsinde gerçekleşmesi mümkün iken Mu'tezileye göre iyilik ve kötülük eşyanın zatına ait hükümler olduğundan bütün şerî ahkâmda bunların neshi caiz değildir. Sayrafi, bu konuda Mu'tezile ile aynı kanaattedir.¹¹²

Sayrafi, haber olarak aktarılan şerî bilgilerin değiştirilmesi mümkün olmayan kısmında ibareden anlaşılan manada neshi kabul eder.

Sayrafi'ye göre vaad konularında nesh gerçekleşmez. Çünkü böyle bir durumda sözünde durmama şeklinde ilahi sıfatlara aykırı bir durum gerçekleşmektedir. Fakat vaid böyle değildir. Allâh'ın cezasından vazgeçmesi bir lütuftur.¹¹³ Yine Sayrafi, Allâh'ın cezasından vazgeçmesinin sözünden dönme şeklinde anlaşılmaması gerektiğini ifade eder. Çünkü, Allâh, şirk dışındaki günahları dilerse bağışlayacağını buyurmuştur.¹¹⁴

Sayrafi, sünnetin Kuran'ı neshinin şeran yasaklandığı kanaatindedirler.¹¹⁵ Sayrafi, Sünnetin Kurân ile neshini ise kabul eder.¹¹⁶

Sayrafi icmanın nesh edici bir delil olamayacağı görüşündedir. Ona göre icma nesh edici olamaz. İcmanın nesh konusundaki payı sadece birbirine muhalif iki haberden hangisinin yanlış olduğunu belirlemek veya hükmün kaldırıldığına delâlet etmektir. Yoksa bizzat icmanın kendisi hükmü kaldırmaz.¹¹⁷

Sayrafi, Kıyasın nâsih olamayacağı görüşündedir. Ona göre nesh ancak tevkifi bir delil ile mümkün olur. Kıyas ise tevkifi bir delil değildir. Ona göre kıyasın nesh ihtimali ancak şöyle olabilir: Nassların işaret ettiği bir illet yolu ile hükmü belirlenen konular daha sonra illetin neshi ile beraber bu illet ile belirlenmiş hükümlerin ortadan kalkmasıyla gerçekleşir. Bu tür nesh ise kıyas yolu ile değil de nass yolu ile gerçekleşmiş olur.¹¹⁸

¹⁰⁹ Subkî, *Refu'l-Hâcib*, 4: 38; Zerkeşî, *el-Bahru'l-Muhît*, 3: 145; Şevkânî, *İrşâdu'l-Fuhûl*, 2: 42.

¹¹⁰ Zerkeşî, *el-Bahru'l-Muhît*, 3: 145.

¹¹¹ Şirâzî, *Tabsira*, 1: 138; Sem'ânî, *Kavâtiu'l-Edille*, 1: 431; İbn Akîl, *el-Vâdih*, 4: 403; Zerkeşî, *el-Bahru'l-Muhît*, 3: 163.

¹¹² Zerkeşî, *el-Bahru'l-Muhît*, 3: 174.

¹¹³ Zerkeşî, *el-Bahru'l-Muhît*, 3: 178; Şevkânî, *İrşâdu'l-Fuhûl*, 2: 63.

¹¹⁴ Zerkeşî, *el-Bahru'l-Muhît*, 3: 179;.

¹¹⁵ Zerkeşî, *el-Bahru'l-Muhît*, 3: 190.

¹¹⁶ Zerkeşî, *el-Bahru'l-Muhît*, 3: 193; İbn Akîl, *el-Vâdih*, 4: 259.

¹¹⁷ Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdîrahmân b. Muhammed es-Sehâvî, *Fethu'l-Muğis bi Şerhi Elfiyeti'l-Hadîs*, (Riyâd: Dâru'l-Minhâc, h.1426), 3: 455; Zerkeşî, *el-Bahru'l-Muhît*, 3: 204; Şevkânî, *İrşâdu'l-Fuhûl*, 2: 75.

¹¹⁸ Zerkeşî, *el-Bahru'l-Muhît*, 3: 206; Şevkânî, *İrşâdu'l-Fuhûl*, 2: 76.

Sayrafi, icmanın, neshi belirlemede kesin tayin edici bir delil olduğunu kabul etmez. Ona göre icma ya neshe işaret eder ya da daha önce bilinen hükmün yanlış olduğuna delâlet eder. Bu yanlışlık ise rivâyetten kaynaklanan bir yanlışlık olarak düşünülebilir.¹¹⁹ Yani icma rivayetin yanlış olduğunu ifade eder.

7. İctihat Teorisi

Sayrafi, ictihâdda şart olan bilgileri kuşatabilen kişinin en yüksek mertebede olduğunu söyler. Hepsini kuşatamayan kişi ise bilgisi ölçüsünce değer kazanır. Sayrafi'ye göre Hz. Peygamber'den (sav.) başkası bu bilgilerin tamamını kuşatamaz. Bu bilgilerin tamamı Hz. Peygamber (sav.) dışındakilere parça parça olmak üzere dağıtılmıştır. Fakat, bir müctehidin, asgari bir ölçüde de olsa bu bilgilerin bir kısmını bilmesi gerekmektedir. Yine Sayrafi, ictihâd için ileri sürülen şartların genel anlamda bilinmesinin şart olduğunu, fakat bunların ayrıntısını bilmenin şart olmadığını söyler. Çünkü önder sahabilerde bütün şartları ayrıntısı ile bilmiyorlardı.¹²⁰ İctihâdda Sayrafi'ye de Mûsâvvibe görüşü nispet edilmiştir.¹²¹

SONUÇ

Fıkıh usul tarihi açısından usule rengini veren hicri IV. asır, hakkında detaylı bilgiye sahip olmadığımız III. asırdaki usulün durumu hakkında bize projeksiyon tutmaktadır. İlmin kümülatif yapısı, kendisini zorunlu olarak geçmiş ile ilişkili olarak görülmesini zorunlu kılmaktadır. Dolayısıyla V. asırda telif çalışmalarıyla görünür hale gelen usul geleneğinin, öncesine yaptığı atflar, IV. asrı aydınlatırken, IV. asırdaki çalışmalarda mahiyeti itibariyle bira daha karanlık olan III. asrın keyfiyet ve mahiyeti hakkında bize bilgi vermektedir.

Mütekellim usul geleneğinin, yazılı kaynaklarının bize ulaşmadığı IV. asrın önemli simalarından biri olan Sayrafi'nin görüşleri sonraki eserlerde geniş bir şekilde işlenmiştir. Sayrafi'nin usulün bütün başlıklarıyla ilgili neredeyse detay diyebileceğimiz görüşleri, usulün bu dönemde tam anlamıyla oturduğunu bize göstermektedir.

Sayrafi, yaşadığı dönem itibariyle bazı konularda mu'tezileye kaydığı izlenimini veren bazı görüşleri olmakla beraber, mütekellim usulünün, sonraki nesillere aktarımında önemli bir halka görevi üstlenmiştir.

KAYNAKÇA

Âmîdî, Ebû'l-Hasen (Ebû'l-Kâsım) Seyfüddîn Âlî b. Muhammed b. Sâlim es-Sa'lebî. *el-İhkâm fî Usûli'l-Ahkâm*. Riyâd: Daru's-Sumey'î, 2003.

Bâkillânî, Ebû Bekr Muhammed b. Tayyib b. Muhammed el-Basrî. *et-Takrîb ve'l-İrşâd es-Sağîr* (thk. Abdulhamîd b. Ali Ebû Züneyz). Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1998.

Basrî, Ebû'l-Hüseyn Muhammed b. Âlî b. Tayyib. *Mu'temed Fî Usûli'l-Fıkh*. Dimeşk, 1964.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî. *el-Câmiu's-Sahîh*. Kâhire: Matba'tu's-Selefiyye, h.1400.

Cüveynî, İmâm'ul-Haremeyn Ebû'l-Meâlî Rüknuddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf et-Tâî en-Nisâbûrî. *el-Burhân fî Usûli'l-Fıkh*. Mansûra/Mısır: el-Vefâ, h.1418.

¹¹⁹ Zerkeşî, *el-Bahru'l-Muhît*, 3: 227; Şevkânî, *İrşâdu'l-Fuhûl*, 2: 85.

¹²⁰ Zerkeşî, *el-Bahru'l-Muhît*, 4: 493-394.

¹²¹ Zerkeşî, *el-Bahru'l-Muhît*, 4: 530.

- . *Kitābu't-Telhīs Fî Usûli'l-Fıkh*. Beyrût: Daru'l-Beşâiri'l-İslamîyye, 1996.
- Gazzâlî, Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed et-Tûsî. *Mustasfâ Min İlmi'l-Usûl*. Beyrût: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, h. 1413.
- Hindî, Ebû Abdillâh Safiyyüddîn Muhammed b. Abdîrahîm el-Urmevî. *Nihâuyetu'l-Vusûl fî Dirâyeti'l-Usûl*. Mekke: el-Mektebetu't-Ticâriyye, tarih yok.
- İbn Akîl, Ebû'l-Vefâ Alî b. Akîl b. Muhammed b. Akîl el-Bağdâdî. *el-Vâdih fî Usûli'l-Fıkh*. Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1999.
- Karâfî, Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdîrahmân el-Misrî. *el-İkdu'l-Manzûm fî'l-Husûs ve'l-Umûm*. Dâru'l-Kutubî, 1999.
- Mâzerî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Ömer et-Temîmî es-Sıkkîlî. *İdâhu'l-Mahsûl min Burhâni'l-Usûl*. Beyrût: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2001.
- Merdâvî, Ebû'l-Hasen Alâüddîn Alî b. Süleymân b. Ahmed. *et-Tahbir fî Şerhi't-Tahrir Fî Usûlü'l-Fıkh*. Riyâd: Mektebtu'r-Ruşd, 2000.
- Sehâvî, Ebû'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdîrahmân b. Muhammed. *Fethu'l-Muğis bi Şerhi Elfıyeti'l-Hadîs*. Riyâd: Dâru'l-Minhâc, h.1426.
- Sem'ânî, Ebû Bekr Muhammed b. Mansûr b. Abdilcebbâr el-Mervezî. *Kavâtiu'l-Edille Fî'l-Usûl*. Beyrût: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1999.
- Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed es-San'ânî el-Yemenî. *İrşâdu'l-Fuhûl İle Tahkiki'l-Hak Min İlmi'l-Usûl*. Dimeşk: Daru'l-Kutubi'l-Arabî, 1999.
- Şîrâzî, Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf. *el-Luma' Fî Usûli'l-Fıkh*. Beyrût: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1985.
- . *et-Tabsira Fî Usûli'l-Fıkhî*. Dimeşk: Daru'l-Fıkr, h.1403.
- Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh et-Türkî el-Misrî el-Minhâcî. *el-Bahru'l-Muhît Fî Usûli'l-Fıkh*. Beyrût: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2000.

ÖZEL EĞİTİM OKULLARINDA TAŞIMALI EĞİTİM İLE İLGİLİ KARŞILAŞILAN SORUNLARIN BELİRLENMESİ: VAN İLİ ÖRNEĞİ

Dr. Öğr. Üyesi Abdurrahman MENGİ

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Özel Eğitim Bölümü, Van

ÖZET

Özel eğitim okulları genel eğitim okullarından farklı olarak herhangi bir nedenden dolayı yetersizlikten etkilenmiş olan ve görme, işitme ve zihinsel olarak eğitsel tanıya sahip özel gereksinimli bireylerin eğitim aldığı kurumlardır. Türkiye’deki özel eğitim okulları özel gereksinimli bireylerin engel türüne göre farklılaşmaktadır. Örneğin, işitme engelliler okulu, görme engelliler okulu ve zihinsel engelliler okulu gibi bireylerin engel türüne göre eğitim veren okullar bulunmaktadır. Tüm bu okullarda özel gereksinimli bireylerin gereksinimine uygun özel eğitim hizmetleri verilmektedir. Ayrıca bu okullarda eğitim alan özel gereksinimli bireyler, ücretsiz olarak taşınmalı eğitim yoluyla eğitim imkânlarından yararlanmaktadırlar. Dolayısıyla bu süreçte de bazı sorunların yaşanması kaçınılmaz olmaktadır. Bu araştırma da özel eğitim okullarında taşınmalı eğitim ile ilgili karşılaşılan sorunların belirlenmesi konusunu kendisine amaç olarak belirlemiştir. Bu amaç doğrultusunda Van il merkezinde bulunan dört farklı resmi özel eğitim okulunda taşınmalı eğitim yapan öğrenci servisleri ile ilgili bir eğitim-öğretim dönemi boyunca karşılaşılan sorun ve güçlüklerin neler olduğu sorgulanmıştır. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden olan durum çalışması deseninden hareketle yarı yapılandırılmış görüşmeler yoluyla veriler toplanılmıştır. Araştırma verileri belli kategoriler şeklinde betimsel analize tabi tutularak sunulmuştur. Araştırmada, eğitim-öğretim yılının başında taşınmalı servis ihalelerinin gecikmesine, eğitim-öğretim günlerinde öğrenci taşınması saatlerinde öğrenci, veli ve servis şoförlerinde kaynaklanan gecikmelerin olduğuna, zaman zaman taşıma eğitimi yönetmenliğine uygun olarak engellilerin ihtiyaçlarına göre uyarlanan servislerden ziyade başka servislerin kullanılmasına ilişkin veriler elde edilmiştir. Ayrıca, servislerin taşıma sırasında hostes bulundurmamasına, servis puantajların bazen yönetmenliğe uygun hazırlanmamasına ve öğrenci teslimatları sırasında okuldaki nöbetçi öğretmenlerin nöbet görevlerini ihmal etmesine bağlı bazı sorunların da ortaya çıktığı tespit edilmiştir. Bu bulgular ışığında özel eğitim okullarında taşınmalı eğitimle ilgili önemli sonuçlara ulaşılmış ve çözüme dair önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Özel Eğitim, Okul, Taşınmalı Eğitim, Sorunların Belirlenmesi

1. GİRİŞ

Özel gereksinimli birey; çeşitli nedenlerle, bireysel ve gelişim özellikleri ile eğitim yeterlilikleri açısından, akranlarından beklenen düzeyde anlamlı farklılıklar gösteren bireydir (Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), 2006). Özel gereksinimli bireyler, yetersizlik alanlarına göre sınıflandırılırlar. Bunlar; Zihinsel Yetersizliği, Özel Öğrenme Güçlüğü, Otizm Spektrum Bozukluğu, Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu, Görme Yetersizliği, İşitme Yetersizliği, Ortopedik Yetersizliği, Serebral Palsi, Süreğen Hastalığı, Özel Yeteneği ve Birden Fazla Yetersizliği Olan Bireylerdir (MEB, 2006).

Özel gereksinimli bireylerin eğitimi normal gelişim gösteren bireylerin (NNGB) eğitimlerinden farklı olarak; özel yetenekli bireylerin yetenekleri doğrultusunda kapasitelerinin en üst düzeye çıkarılmasını, yetersizliği olan bireyleri kendine yeterli hale getirerek toplumla kaynaşması ve bağımsız hareket edecek bireyler olmasını sağlamayı hedefler (<http://www.b.o.egitim>, 2019). Özel gereksinimli bireylerin eğitimleri yetersizlik alanlarına göre oluşturulan özel eğitim okullarında uygulanır. Özel eğitim okulları genel eğitim okullarından farklı olarak herhangi bir nedenden dolayı yetersizlikten etkilenmiş olan ve görme, işitme ve zihinsel olarak eğitsel tanıya sahip özel gereksinimli bireylerin eğitim aldığı kurumlardır. Türkiye’deki özel eğitim okulları özel gereksinimli bireylerin engel türüne göre farklılaşmaktadır. Örneğin, işitme engelliler okulu, görme engelliler okulu ve zihinsel engelliler okulu gibi bireylerin engel türüne göre

eğitim veren okullar bulunmaktadır. Tüm bu okullarda özel gereksinimli bireylerin gereksinimine uygun özel eğitim hizmetleri verilmektedir. Ayrıca bu okullarda eğitim alan özel gereksinimli bireyler, ücretsiz olarak taşınmalı eğitim yoluyla eğitim imkânlarından yararlanmaktadırlar. Dolayısıyla bu süreçte de bazı sorunların yaşanması kaçınılmaz olmaktadır.

Gündüz ve Akın (2015) yaptıkları çalışmada Türkiye’de devlet okullarındaki özel eğitim sorunlarını belirlemek ve yanlış olan bazı uygulamalara dikkat çekerek toplumda farkındalık duygusu yaratmayı amaçlamışlardır. Araştırma bulgularında, devlet okullarında farklı özel eğitim sorunlarının olduğunu tespit etmişlerdir. Karasu ve Mutlu (2014), araştırmalarında öğretmenlerin bakış açısına göre özel eğitimde yaşanan sorunları ortaya koymuşlardır. Çalışmada, Özel Eğitim Uygulama Merkezlerinde, Özel Eğitim ve Rehabilitasyon kurumlarında çalışan öğretmenlerin görüşleri doğrultusunda, özel eğitimde yaşanan sorunları tespit edilmeye çalışılmış ve bu sorunların giderilmesine dönük çözüm önerileri geliştirilmiştir. Yurdabakan ve Tektaş (2013), yaptıkları araştırmalarında taşınmalı eğitim merkezi okullarına servis araçları ile taşınan öğrencilerin taşınmalı sisteme ilişkin görüşleri ve önerilerini saptamışlardır.

Bu araştırma ise, özel eğitim okullarında taşınmalı eğitim ile ilgili karşılaşılan sorunların ortaya konulması amaçlanmaktadır. Bu araştırma ayrıca özel eğitim okullarında verilen hizmetlerde niteliksel bir artış sağlamayı ve ilgili literatüre katkıda bulunmayı hedeflemektedir.

1.2. Araştırmanın Amacı

Türkiye’de özel eğitim alanında yapılan araştırmalara baktığımızda ortaya konulması gereken birçok konunun olduğunu görürüz. Özellikle özel eğitim alan bireylerin yetersizlikleri göz önüne alındığında bazı sorunların ve çözüm yollarının hızlı bir şekilde ortaya konulması gerekir. Bu araştırmanın yapılaş amacı özel eğitim okullarında taşınmalı eğitim ile ilgili karşılaşılan sorunların ortaya konulmasıdır.

1.3. Alt Problemler

- 1) Türkiye’de özel eğitim okullarında taşınmalı eğitim ile ilgili karşılaşılan sorunlar nelerdir?

1.4. Araştırmanın Önemi

Özel eğitime ihtiyacı olan bireyler birbirinden değişik olarak çeşitli konularda yetersizlik ve farklılıklar yaşamaktadırlar. Türkiye’de Özel eğitime ihtiyacı olan bireylerin eğitim aldıkları okullarda yaşanan problemlerin ortaya konulması için çeşitli araştırmalar (Gündüz ve Akın, 2015; Karasu ve Mutlu, 2014; Yurdabakan ve Tektaş, 2013) yapılmıştır. Literatür incelendiğinde, özel eğitime ihtiyacı olan bireylerin eğitim sürecinde yaşadıkları en önemli konulardan biri olan taşıma süreci yeterince irdelenmediği görülmüştür. Bireylerin taşınma süreci hostes, güvenlik, araçların uygunluğu, yol boyunca yaşadıkları vb. konular önem arz etmektedir. Bu araştırma özel eğitim okullarında taşınmalı eğitim ile ilgili karşılaşılan sorunların ortaya konulması ve araştırmacılara gerekli veri tabanının oluşturulmasına katkı sağlaması açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Modeli ve Çalışma Grubu

Bu araştırma, nitel araştırma desenlerinden durum çalışması (örnek olay) deseni ile yürütülmüştür. Nitel araştırma, gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, nitel bir sürecin izlendiği araştırma olarak tanımlanır. (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Yıldırım ve Şimşek (2008)'e göre durum çalışması deseni bir veya bir kaç olay ya da olguyu derinlemesine inceleme olanağı sağlayan bir yöntemdir. Bir duruma, olaya ilişkin etkenler bütüncül bir yaklaşımla ele alınır (Tellis, 1997). Bu çalışmada, özel eğitim okullarında taşınalı eğitim ile ilgili karşılaşılan sorunların daha iyi ortaya konulması için durum çalışması deseni kullanılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Van İl merkezinde bulunan dört farklı resmi özel eğitim okulunda çalışan dört yönetici bu araştırmanın çalışma grubunu oluşturmaktadır.

2.2. Veri Toplama Aracı ve Veri Analizi

Bu çalışmada veriler, araştırmacı, tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış sorular aracılığıyla toplanmıştır. Konu alanı ile ilgili literatür araştırması yoluyla sorular hazırlanmıştır. Görüşmeler, ses kayıt cihazı ile kaydedilmiştir. Görüşmeler sonucunda ses kaydının deşifresi yapılmıştır. Benzerlik arz eden katılımcı görüşlerinin tekrar oluşturmaması için yalnızca bir katılımcının görüşüne yer verilmiştir.

3. BULGULAR

Özel eğitim okullarında taşınalı eğitim ile ilgili karşılaşılan farklı sorunların olduğu katılımcılar tarafından ifade edilmiştir.

Yaşadığımız coğrafyada iklimin sertliği ve kırsal kesim şartlarının sorunlu olması taşınalı eğitim için önemli engeller oluşturuyor (K1).

Coğrafya olarak sert bir iklimde yaşamamız ve özel eğitim gerektiren bireylerin servis içinde kestirilemeyen davranışlar sergilemesi bazen tehlikeli durumlar oluşturabiliyor, bu yüzden servis içinde mutlaka hostes bulundurmak zorunda kalıyoruz (K2).

Taşıma esnasında öncelikli olarak her kaza riskine karşı okul taşıt bakımı ve servis şoförü sigortasının yapılmasına dikkat ediyoruz. Hostesler şoför koltuğu yanında oturmayıp öğrencilerin yanında oturmalıdır bizde bunu çok önemsiyoruz (K3).

Güvenlik olarak coğrafya bizi olumsuz etkiliyor. Dağlık bir bölgede yaşıyoruz ve kış sert geçmektedir. Kuruma devam eden öğrenciler ise hep çevre köylerden gelmektedirler. Kışın gerçekten çok ciddi riskler taşınabilmektedir (K4).

Bazı katılımcılar bölgenin küçük olmasından ve ailelerin birbirini tanmasından doğan önlenemeyen bazı risklerin olduğunu ortaya koydular.

Bölge küçük olduğundan dolayı bölge halkı birbirini tanıyor bu durumda şoförlerin bazen daha dikkatsiz davranmasına yoldan yolcu almasına neden olabiliyor (K1).

İçinde yaşadığımız çevrede insanlar birbirlerini tanır. Bu durum yukarıda bahsettiğim olması gereken durumları olumsuz etkilemektedir. Örneğin, şoförümüz öğrencileri alıp kuruma doğru geldiğinde yolda çarşı merkeze gelmek isteyen birini gördüğünde durup alabiliyor, hatta bu bazen birden çok kişi olabiliyor. Böyle durumlarda çok fazla müdahale edemiyoruz. Çünkü biz özel bir işletmeyiz ve yaşadığımız yerde herkes birbirini tanıyor. Biz bir iki defa almazsak hemen kurum hakkında olumsuz bir ön yargı oluşabilmektedir (K4).

Özel gereksinime ihtiyacı olan bireylerin özel eğitim okullarına taşınırken, taşıma sürecinde yaşadıkları dezavantajların yanında bazı avantajlar da yaşadıkları çeşitli katılımcılar tarafından ifade edilmiştir.

Taşıma esnasında aileler bilgilendirilip öğrencilerinin alınacağı saat belirtilir. Ayrıca öğrenci servisi ve hostes öğrencileri kapıda ailelerinde alır ve seansı bittikten sonra tekrar kapıya bırakılır. Bu aşamalar esnasında öğrenci hem hostes hem servis şoförü hem de servis süresince birbirleriyle etkileşime geçmektedirler. Ancak bazen gecikmeler olabilmektedir (K3).

Öğrencilerin birbirleriyle iletişimlerinde servisin de ayrı bir etkisi var çünkü alanın dar olması ve serviste geçen belli bir süre bireylerin iletişim kurmasına yol açıyor. Hostes olmadığı zamanlar öğrenciler birbirlerine zarar verebilmektedirler (K1).

Bazen okul bahçesinde öğrenciler nöbetçi öğretmenlere teslim edilirken nöbetçi öğretmenin ilgisizliğinden kaynaklanan sorunlar yaşanmaktadır.

4. SONUÇ ve TARTIŞMA

Araştırma, özel eğitim okullarında taşınmalı eğitim ile ilgili karşılaşılan sorunları tespit etmeyi amaçlamıştır. Araştırmada varılan sonuçların daha önce yapılmış araştırma sonuçları ile paralellik arz ettiği görülmüştür (Gündüz ve Akın, 2015; Karasu ve Mutlu, 2014; Yurdabakan ve Tektaş, 2013). Literatürdeki araştırmalardan farklı olarak Van İlinin coğrafi yapısı ve insanlar arası sosyo-kültürel durumundan kaynaklı olarak farklı problemlerin olduğu ortaya konulmuştur. Araştırmada, eğitim-öğretim yılının başında taşınmalı servis ihalelerin geciktiği, eğitim-öğretim günlerinde öğrenci taşınması saatlerinde öğrenci, veli ve servis şoförlerinde kaynaklanan gecikmelerin olduğu, zaman zaman taşıma eğitimi yönetmenliğine uygun olarak engellilerin ihtiyaçlarına göre uyarlanan servislerden ziyade başka servislerin kullanıldığına ilişkin sonuçlar elde edilmiştir. Ayrıca, servislerin taşıma sırasında hostes bulundurmaması, servis puantajların bazen yönetmenliğe uygun hazırlanmaması ve öğrenci teslimatları sırasında okuldaki nöbetçi öğretmenlerin nöbet görevlerini ihmal etmesine bağlı bazı sorunların da ortaya çıktığı tespit edilmiştir. Araştırma sonuçlarından yola çıkılarak özel eğitim okullarında taşınmalı eğitim yapan servislerle ilgili bir kaç öneride bulunulmuştur.

Servis görevlisi ve hosteslerin öğrencilerin taşınma sırasında, öğrenci güvenliğinin sağlanması amacıyla diğer insanları araçlara almamaları, yetersizliği aynı olan öğrencilerin aynı serviste taşınmasına özen gösterilmesi ve hostesin ön koltuktan ziyade öğrencilerin arasında oturması, olumsuz hava koşullarında okula uzak olan öğrencilerin o gün getirilmemesi ve daha sonra telafi dersi yapılması, sosyal etkileşimi artırmak için iletişim iyi olan öğrencilerin iletişimi daha zayıf olan öğrencilerin yanına oturtulması gibi önlemler alınabilir.

5. KAYNAKÇA

- Gündüz, M. ve Akın, A. (2015). *Türkiye’de Devlet Okullarındaki Özel Eğitimle İlgili Sorunlar ve Çözüm Önerileri*. Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi. 4(2)-09.
- Karasu, T. ve Mutlu, Y. (2014). *Öğretmenlerin Perspektifinden Özel Eğitimde Yaşanan Sorunlar Ve Çözüm Önerileri: Muş İl Örneği*. Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi ISSN: 2147-7655
- M.E.B. *Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliğinde* (Mayıs- 2006)
<http://www.boyabatozelegitim.com/sayfa.php?id=9>, 23.06.2019)
- Tellis, W. (1997) Introduction to case study. *The Qualitative Report*,(ejournal), 3 (2): www.nova.edu/ssss/QR/QR3-4/tellis3.html#noteone, (2.2.2012)
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008) *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Kitapevi.
- Yurdabakan, İ. ve Tektaş, M. (2013). *Taşınmalı İlköğretim Öğrencilerinin Taşınmalı Eğitime İlişkin Görüşleri*. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 15(3). 511-527.

**İŞİTME ENGELLİLER OKULUNDA ÇOCUĞU OLAN VELİLERİN EĞİTİM
SÜREÇLERİNE KATILIMI İLE İLGİLİ SORUNLARIN BELİRLENMESİ:
VAN İLİ ÖRNEĞİ**

Dr. Öğr. Üyesi Abdurrahman MENGİ

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Özel Eğitim Bölümü, Van

ÖZET

Herhangi bir nedenden dolayı işitme veya duyma yetersizliğinden etkilenmiş olan ve tıbbi olarak çeşitli derecelerde işitme tanısı alan bireyler, işitme engelli bireyler olarak tanımlanmaktadır. Bu bireylerin eğitimi özel eğitim hizmetleri çerçevesinde yapılmaktadır. Bu bireylerin işitme engelliler okullarında eğitim almaları Rehberli Araştırma Merkezleri tarafında yapılan eğitsel tanyaya ve özel eğitim hizmetleri komisyonunun yerleştirme kararına bağlıdır. Türkiye’de işitme engellilere yönelik özel eğitim veren işitme engelliler okulları oldukça az sayıdadır. Örneğin, Doğu Anadolu bölgesinde işitme engelliler okulu sadece Elazığ, Erzurum, Malatya ve Van’da bulunmaktadır. Güney Doğu Anadolu bölgesinde ise sadece Diyarbakır ve Gaziantep’te bulunmaktadır. Dolayısıyla çevre illerdeki işitme engelli bireyler yatılı olarak bu okullara yerleştirilmektedir. Şüphesiz ki eğitim-öğretim faaliyetlerinde öğretmen, öğrenci ve veli eğitimin üç önemli saçı ayağını oluşturmaktadır. İşitme engelliler okullarında eğitim-öğretim sürecinin başarıyla sonuçlanması için her üç paydaşın da sürece aktif katılımı son derece önemlidir. Bu araştırma da İşitme engelliler okullarında çocuğu olan velilerin eğitim süreçlerine katılımı ile ilgili karşılaşılan sorunların belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda Van il merkezinde İlkokul-Ortaokul ve Lise düzeyinde işitme engellilere yönelik eğitim veren iki okulda saha araştırması yapılmıştır. Araştırmada işitme engelliler okulunda velilerin eğitim-öğretim süreçlerine katılım durumlarının ne olduğu sorgulanmıştır. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden hareketle durum çalışması deseni kullanılmıştır. Araştırma verileri yarı yapılandırılmış görüşmeler yoluyla toplanılmıştır. Veriler, kategorik olarak betimsel analize tabi tutulmuştur. Araştırmada, İşitme engelliler okullarında çocuğu olan velilerin eğitim süreçlerinde okul-aile birliği toplantılarına, öğretmen-veli görüşmelerine ve okul-veli toplantılarına katılımına ilişkin sorunları belirleyen bulgular elde edilmiştir. Çünkü her iki okul da Van’daki işitme engelli öğrenci velileri dışında, Hakkâri, Bitlis, Muş ve Ağrı gibi çevre illerde de öğrenci velilerinin olması, velilerin eğitim-öğretim süreçlerine katılımını önemli oranda sınırlanmakta ve beraberinde çeşitli sorunlara yol açmaktadır. Bu bulgular ışığında Van’daki işitme engelliler okullarında çocuğu olan velilerin eğitim süreçlerine katılımıyla ilgili önemli sonuçlara ulaşılmış ve çözüme dair önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: İşitme Engelliler, Veliler, Eğitim Süreçlerine Katılım, Sorunların Belirlenmesi

1. GİRİŞ

Özel gereksinimli bireyler arasında bulunan işitme yetersizliği olan bireyler işitme duyarlılığının bireyin gelişim, uyum sağlama ve iletişimdeki görevleri işlevsel olarak yerine getirememesi durumu olarak tanımlanır (Özsoy, Özyürek ve Eripek, 1997). MEB (2016), ise genel olarak işitme yetersizliğini; bireyin işitme testinden aldığı sonuçların normal işitme sınırlarından belirli derece farklılık göstermesi, bireyin dil kazanımını engellemesi ve kişinin gerekli düzeltmelere rağmen gelişim, uyum ve iletişimdeki görevlerini yerine getirememesi şeklinde tanımlamıştır. Ülkemizde özel gereksinimli bireylerin toplam nüfusa oranı, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) 2002 verilerine göre %12,29 olup, işitme engellilerin genel nüfusa oranı ise %0,37’dir (MEB, 2016). Türkiye’de özel gereksinimli bireylerin yetersizlik türlerine göre gittikleri özel eğitim kurumları normal gelişim gösteren bireylerin (NGGB) eğitim aldıkları kurumlardan farklı olarak, bireyin yetersizliğine göre görme, işitme ve zihinsel olarak eğitsel tanyaya sahip bireylerin ihtiyaçlarına göre donatılmış kurumlardır. İşitme yetersizliği olan bireyler özel eğitim okullarında okul öncesi, ilkököl, ortaokul ve orta öğretim düzeyinde eğitim

almaktadırlar. Ayrıca NGGB eğitim gördükleri okullarda da yetersizlik düzeylerine göre kaynaştırma/bütünleştirme eğitimi alırlar. Ülkemizde, işitme yetersizliği olan bireylerin orta öğrenimlerini de kaynaştırma/bütünleştirme eğitimi şeklinde, normal orta öğretim okullarında sürdürmeleri teşvik edilmektedir (MEB, 2016). Türkiye’de işitme engellilere yönelik özel eğitim veren işitme engelliler okulları oldukça az sayıdadır. Örneğin, Doğu Anadolu bölgesinde işitme engelliler okulu sadece Elazığ, Erzurum, Malatya ve Van’da bulunmaktadır. Güney Doğu Anadolu bölgesinde ise sadece Diyarbakır, Şanlıurfa ve Gaziantep’te bulunmaktadır. Dolayısıyla çevre illerdeki işitme engelli bireyler yatılı olarak bu okullara yerleştirilmektedir. Ersoy (2003), eğitimde aile katılımını ailelerin, bireylerin eğitim ve gelişiminin içerisinde yer alması olarak ifade etmiştir. Bir bireyin eğitimi için aile katılımı çok önemli bir etken olup bireyin eğitim öğretim faaliyetlerinin amaçlarına ulaşmasında, okulun daha işlevsel olmasında okul ve aile arasındaki planlı ve düzenli işbirliği oldukça önemlidir (Argon ve Kırıcı, 2012). Atakan (2010), bireyin okula uyumu, başarısı, problem durumlarının üstesinden gelmesi ve daha sağlıklı iletişim kurması için öğretmen-aile işbirliğinin sağlanması gerektiğini ifade etmiştir.

Kurtulmuş (2016), Okul Öncesi Eğitimde Uygulanan Etkinlik Planlarında Aile Katılımı çeşitli boyutlarda incelemiştir. Çalışma bulguları, aile katılımının yeterince desteklenmediğini ortaya koymuştur. Araştırmada, aile katılım çalışmalarının bireylerin gelişim alanlarını yeterince desteklemediği görülmüş olup bununla birlikte, en çok desteklenen gelişim alanının bilişsel gelişim olduğu ortaya koymuştur. Şad ve Gürbüzürk (2013), İlköğretim Birinci Kademe Öğrenci Velilerinin Çocuklarının Eğitime Katılım Düzeylerini ortaya koymaya yönelik araştırma yapmışlardır. Bulgular aile katılımının iletişim kurma, bireyin öğrenmesini destekleyici bir ev ortamı oluşturma, bireyin kişilik gelişimini destekleme ve bireyin ödev ve çalışmalarına destek olma boyutlarına ilişkin katılım düzeylerinin yüksek olduğunu ve sınıf-içi, sınıf-dışı etkinliklere gönüllü katılma boyutu ise düşük olarak tespit edilmiştir. Gürşimşek, Kefi ve Girgin (2007), okulöncesi eğitime babaların katılım düzeyi ile ilişkili değişkenleri incelemişlerdir. Araştırma bulguları katılımın desteklendiği okullardaki babaların katılım düzey ve beklentilerinde anlamlı farklılıklar olduğunu ortaya koymuştur. Literatürde çocuğu işitme engelliler okulunda okuyan ailelerin eğitim süreçlerine katılımıyla ilgili sorunların belirlenmesine yönelik çalışmanın olmaması bu araştırmayı gerekli kılmıştır.

1.2. Araştırmanın Amacı

Türkiye’de özel eğitim alanında araştırılması gereken birçok konu bulunmaktadır. NGGB eğitiminde ailelerin eğitim sürecine katılımıyla alakalı araştırmalar (Kurtulmuş, 2016; Şad ve Gürbüzürk, 2013; Gürşimşek, Kefi ve Girgin, 2007) mevcuttur. Ancak işitme engelliler okullarında okuyan öğrencilerin velilerinin eğitim süreçlerine katılımıyla alakalı çalışmalar bulunmamaktadır. Bu araştırmada, çocuğu işitme engelliler okulunda okuyan ailelerin eğitim süreçlerine katılımıyla ilgili yaşanan sorunların ortaya konulması amaçlanmıştır. İşitme engelliler okulunda çocuğu olan velilerin eğitim süreçlerine katılımıyla ilgili yaşanan sorunların ortaya konulması açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

1.3. Alt Problemler

- 1) Türkiye’de işitme engelliler okulunda çocuğu olan velilerin eğitim sürecine katılımında yaşanan sorunlar nelerdir?

1.4. Araştırmanın Önemi

Özel eğitime ihtiyacı olan bireyler birbirinden değişik olarak çeşitli konularda yetersizlik ve farklılıklar yaşamaktadırlar. Türkiye’de Özel eğitime ihtiyacı olan bireylerin eğitim aldıkları okullarda yaşanan problemlerin ortaya konulması için çeşitli araştırmalar (Gündüz ve Akın, 2015; Karasu ve Mutlu, 2014; Yurdabakan ve Tektaş, 2013) yapılmıştır. Literatür incelendiğinde, özel eğitime ihtiyacı olan bireylerin eğitim sürecinde yaşadıkları en önemli konulardan biri olan taşıma süreci yeterince irdelenmediği görülmüştür. Bireylerin taşıma süreci hostes, güvenlik, araçların uygunluğu, yol boyunca yaşadıkları vb. konular önem arz etmektedir. Bu araştırma özel eğitim okullarında taşınmalı eğitim ile ilgili karşılaşılan sorunların ortaya konulması ve araştırmacılara gerekli veri tabanının oluşturulmasına katkı sağlaması açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Modeli ve Çalışma Grubu

Bu araştırma, nitel araştırma desenlerinden durum çalışması deseni ile yürütülmüştür. Nitel araştırmalar gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırmalardır (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Nitel araştırmalar ile araştırmanın yürütüldüğü katılımcıların deneyimlerden doğan anlamlar sistematik olarak incelenmektedir (Ekiz, 2003). Araştırma Van İl merkezinde bulunan İlkokul-Ortaokul ve Lise düzeyinde işitme engellilere yönelik eğitim veren iki okulda yürütülmüştür.

2.2. Veri Toplama Aracı ve Veri Analizi

Bu çalışmada veriler, araştırmacılar tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış sorular aracılığıyla toplanmıştır. Konu alanı ile ilgili literatür araştırması yoluyla sorular hazırlanmıştır. Görüşmeler, ses kayıt cihazı ile kaydedilmiştir. Görüşmeler sonucunda ses kaydının deşifresi yapılmıştır. Benzerlik arz eden katılımcı görüşlerinin tekrar oluşturmaması için yalnızca bir katılımcının görüşüne yer verilmiştir.

3. BULGULAR

Araştırmada, İşitme engelliler okullarında çocuğu olan velilerin eğitim süreçlerinde okul-aile birliği toplantılarına, öğretmen-veli görüşmelerine ve okul-veli toplantılarına katılımına ilişkin sorunları belirleyen bulgular elde edilmiştir. Çünkü her iki okul da Van’daki işitme engelli öğrenci velileri dışında, Hakkâri, Bitlis, Muş ve Ağrı gibi çevre illerde de öğrenci velilerinin olması, velilerin eğitim-öğretim süreçlerine katılımını önemli oranda sınırlandırmakta ve beraberinde çeşitli sorunlara yol açmaktadır. Bu bulgular ışığında Van’daki işitme engelliler okullarında çocuğu olan velilerin eğitim süreçlerine katılımıyla ilgili önemli sonuçlara ulaşılmış ve çözüme dair önerilerde bulunulmuştur.

Öncelikle şunu belirtmek zorundayım veliler çocuklarının durumunu takip etmede ve okul şartlarını kontrol etmede çok eksik (K1).

Çocuklarının okul ortamında nasıl ders aldıklarını nasıl eğitildiklerini çok az takip ediyorlar ama bazı veliler özellikle anneler bu konuda oldukça bilinçli (K3).

Veli katılımında yüzde otuz-kırk civarında kayıp yaşıyoruz. Bizi yardım merkezi, sosyal hizmet veya vakıf olduğumuzu düşünen velilerde çoğunlukta (K2).

Katılımın olmamasının sebebi ekonomik sıkıntılar olarak görüyoruz burada yaşayan halkın ekonomik durumu genel itibarıyla iyi olmadığı için böyle toplantı etkinliklere katılım sağlayamıyorlar (K4).

Sosyal etkinliklere de katılım azdır. Nedeni velilerin maddi sıkıntı yaşamaları ve işi olanlarında bırakıp gelmeye fırsat bulamadıkları olarak değerlendiriyoruz (K6).

Kurumumuza gelen öğrencilerin farklı şehir ve köylerden gelmesi, velilerin okulumuzdan uzak olması, velilerin eğitim süreçlerine katılımını hem mekânsal hem de zamansal olarak sınırlı kılmaktadır (K7).

Coğrafya olarak da velilerimizin eğitim sürecine katılımı olumsuz etkilenmektedir. Kışın havaların soğuk olması ve genellikle hayvancılıkla uğraşan velilerimizin iş yoğunluğu olumsuz etkilerken; yazın da tarla işleri ve yine hayvan işlerinden kaynaklı olarak velilerimizin eğitim sürecine katılımı olumsuz etkilenmektedir (K6).

4. SONUÇ ve TARTIŞMA

Araştırmada, işitme engelliler okulunda çocuğu olan ailelerin eğitime katılımında yaşadıkları sorunların belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada varılan sonuçların NGGB eğitiminde aile katılımıyla alakalı yapılan araştırmaların (Kurtulmuş, 2016; Şad ve Gürbüzürk, 2013; Gürşimşek, Kefi ve Girgin, 2007) ortaya koyduğu bazı sorunlarla paralellik gösterdiği görülmüştür. Literatürdeki araştırmalardan farklı olarak bu araştırmanın işitme engelli çocuğu olan velilerin eğitim süreçlerine katılımı ile ilgili ilk araştırma olmasıdır. Ayrıca, Velilerin zaman, mekan ve sosyo-ekonomik olarak eğitim süreçlerine katılımını sınırlayan durumların daha fazla olmasıdır. Yani, Van'daki İşitme engelliler okullarında çocuğu olan velilerin eğitim süreçlerinde okul-aile birliği toplantılarına, öğretmen-veli görüşmelerine ve okul-veli toplantılarına katılımının sınırlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çünkü Van'daki işitme engelli öğrenci velileri dışında, Hakkâri, Bitlis, Muş ve Ağrı gibi çevre illerde de öğrenci velilerinin olması, velilerin eğitim-öğretim süreçlerine katılımını önemli oranda sınırlanmakta ve beraberinde çeşitli sorunlara yol açmaktadır. İşitme engelli öğrencilerin önemli bir kısmı daha küçük yaşlarda ailelerinde ayrı bir ilde okumak zorunda kalması, ailelerinin işitme engelli çocuklarına yönelik gelecekte bir mesleğe sahip olmaya dair beklentilerinin düşük olması hususları da ailelerin eğitim süreçlerine katılımını sınırlandırmaktadır. Bu nedenle araştırmada işitme engelliler okulunda çocuğu olan velilerin eğitim süreçlerine katılımıyla ilgili temel sorunların belirlenmesi hususu bu araştırmayı diğer araştırmalardan önemli oranda farklılaştırmıştır.

5. KAYNAKÇA

- Atakan, H. (2010). Okulöncesi Eğitiminde Aile Katılımı Çalışmalarının Öğretmen Ve Ebeveyn Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ekiz, D. (2003). *Eğitimde Araştırma Yöntem ve Metotlarına Giriş: Nitel, Nicel ve Eleştirel Kuram Metodolojileri*, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Ersoy, Ö. (2003). "Aile Katılım Çalışmaları", 36-72 Aylık Çocuklar İçin Yıllık Plan Örnekleri ve Aile Katılım Çalışmaları (Yayın Hazırlayan: Prof. Dr. Esra Ömeroğlu). Morpa.
- Gürşimşek, I. Kefi, S. ve Girgin, G. (2007). *Okulöncesi Eğitime Babaların Katılım Düzeyi İle İlişkili Değişkenlerin İncelenmesi*. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi 33: 181-191 (2007).
- Kurtulmuş, Z. (2016). *Okul Öncesi Eğitimde Uygulanan Etkinlik Planlarında Aile Katılımı Boyutunun İncelenmesi*. Cumhuriyet International Journal of Education-CIJE e-ISSN: 2147-1606 Vol 5 (1), 2016, 71 – 84.
- Özsoy, Y., Özyürek, M. ve Eripek, S. (1997). *Özel Eğitime Giriş*. Ankara: Karatepe Yayınları.
- Şad, S. ve Gürbüzürk, O. (2013). *İlköğretim Birinci Kademe Öğrenci Velilerinin Çocuklarının Eğitimine Katılım Düzeyleri*. Kuram Ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi. 913-1011.
- Milli Eğitim Bakanlığı (MEB, 2016). *Çocuk gelişimi ve eğitimi. İşitme yetersizliği*. Ankara.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008) *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Kitapevi.

**SPECIAL GENDER CHARACTERISTICS OF MIGRANTS: THE CASE OF
HAKKARI (YUKSEKOVA)**

Prof. Dr. Arzdar KİRACI

Siirt University, Faculty of Economic and Administrative Sciences, Economics Department

Sibel CANAN

Hakkari University, Çölemerik Vocational School, Tourism and Hotel Management Program

ABSTRACT

The purpose of this study is to investigate the relations between gender, migration, education and poverty for the Yüksekova district of Hakkari province. In order to obtain data for the district on the subjects of interest face-to-face surveys and interviews with local people are performed, and observations are collected at regular intervals.

In this survey, reasons for migration are investigated and statistical analyses are performed in order to determine the impact of diverse socio-economic variables and their relation to gender. Important ones for the causes-effects of migration, education and poverty topics are investigated. For this purpose, gender of immigrants, socioeconomic characteristics, states after migration and the perceptions of immigrants in the Yüksekova district are examined. The aim is to determine if there is a statistically different gender behavior in the socio-economic status of people before immigration and to examine the occupational structure of immigrants; to find out the migration and poverty mechanisms in Yüksekova; to determine the causes of poverty; to determine the frequency and volume of migrations and returns in the region; to determine if there are reasons for migration outside the literature; to determine which income levels will be migrating; to estimate the level of migration and level of income of the province; to analyze outgoing migration and incoming migration figures and variables.

This work is important because it is the first for Yüksekova and it is based on a detailed analysis of the numerical data obtained from face-to-face surveys and in-depth interviews with households as a solution to migration and poverty. This paper also includes a chi-square independence analysis to determine special gender characteristics of migrants that cause migration. The most important finding of the study is that there are gender specific migration reasons for Yüksekova.

Keywords: Gender, Poverty, Migration, Survey, Hakkari (Yüksekova)

1. INTRODUCTION

This study tries to explain the gender characteristics of individuals who migrated to Yüksekova district center and aims to identify these characteristics. In the survey conducted for the project at Siirt University in 2017, important information about the immigrants living in Yüksekova is obtained. Various data such as demographic characteristics, cultural, socio-economic characteristics, causes of migration, problems migrants face after migration, whether they want to return to the source of migration are obtained. After the migration, problems arise both at the origin and destination of migration. In general, studies deal with problems at the destination of migration after migration, but this study investigates problems both at the origin and destination of migration.

In the second part chi-square independence test is summarized and gender related variables are given. The last part gives the conclusions.

2. SURVEY RESULTS

In order to determine the relation between migration, poverty and gender, a questionnaire is applied through interviews for the thesis of Canan (2017). Surveys are one of the best ways to reveal the social, economic, cultural consequences of the migration movement and to compare the pre-and post-migration living conditions of migrants. For this reason, observations,

interviews with local people and face-to-face surveys are conducted periodically for the study conducted in Yüksekova district center of Hakkari province.

A total of 1028 questionnaires consisting of 57 questions are collected for this study. The questionnaires are examined in two groups in order to examine the consistency of the questionnaires because they are conducted at different times. The first group consists of 637 questionnaires conducted in June 2016 and the second group consists of 391 questionnaires 6 months later. The first group is mainly located in Yeni Mahalle, Esentepe and Güngör neighborhoods, primarily Cumhuriyet and Dize, and the second group is mainly located in Yeni Mahalle, Cumhuriyet and Güngör neighborhoods. According to the results, 798 households reported that they came to Yüksekova by migration and 229 households are native in Yüksekova.

The survey was conducted in Yüksekova district of Hakkari province and focused on all regions exposed to migration. The selection of observations from the identified regions is made in a way to collect all population observations. In the selection of the person in the house, the head of the household is considered as the subject, but in cases where the head of the household was not at home, the answers of the person who could respond instead are taken into consideration. In this survey, interviews are conducted with people who had migrated to the city on various dates and the reasons for migration, pre-and post-migration lifestyle and quality, and the adaptation processes to the new life are particularly examined. Microsoft Excel and SPSS statistical programs are used for the processing and analysis of the surveys conducted in the field; frequency and cross-analyses are performed from the data loaded into the program and the findings are evaluated.

2.1. CHI-SQUARE INDEPENDENCE ANALYSIS

The research question in chi-square test of independence is to detect a statistically significant relationship between variable 1 and variable 2. The hypothesis can be formulated as follows:

H_0 : There is no statistically significant relationship between variable 1 and variable 2.

(Variable 1 and variable 2 are independent)

H_1 : There is a statistically significant relationship between variable 1 and variable 2.

(Variable 1 and variable 2 are not independent.)

If the null hypothesis, can be rejected at 5% significance level then we conclude in the following parts that gender (variable 1) has a relation with variable 2.

2.2. GENDER RESULTS

All the results presented in this part are from or derived from Canan (2017). The percentage of male participants is 79.96% (Table 1). Care was taken to ensure that the individual to be surveyed was the head of the household. However, if the head of the household was not present, the answers of the person who can respond instead of the head of the household are evaluated.

Table 1. Gender of the Participants

	Group 1	Group 2	Total	In all observations %			Group %	
				Group 1	Group 2	Total	Group 1	Group 2
Female	125	81	206	12,16%	7,88%	20,04%	19,62%	20,72%
Male	512	310	822	49,81%	30,16%	79,96%	80,38%	79,28%
Total	637	391	1028	61,96%	38,04%	100,00%	100,00%	100,00%

Table 2. Education Status

	a	b	c	d	e	f	g	h	Total
Female	47	32	24	11	7	0	20	65	206
Male	271	149	186	27	55	5	53	75	821
Total	318	181	210	38	62	5	73	140	1027
%	a	b	c	d	e	f	g	h	Total
Female	22.82	15.53	11.65	5.34	3.40	0.00	9.71	31.55	100.00
Male	33.01	18.15	22.66	3.29	6.70	0.61	6.46	9.14	100.00
Total	30.96	17.62	20.45	3.70	6.04	0.49	7.11	13.63	100.00

Notes: a-) Primary School b-) Secondary School c-) High School d-) Associate Degree e-) Undergraduate f-) Master's degree and above g-) I didn't go to school but I read and write h-) I am not literate.

Table 3. Job Status

	a	b	c	d	e	f	Total
Female	178	2	5	13	4	1	203
Male	241	152	172	110	93	36	804
Total	419	154	177	123	97	37	1007
%	a	b	c	d	e	f	Total
Female	87.68	0.99	2.46	6.40	1.97	0.49	100.00
Male	29.98	18.91	21.39	13.68	11.57	4.48	100.00
Total	41.61	15.29	17.58	12.21	9.63	3.67	100.00

Notes: a-) Unemployed b-) Artisans c-) Temporary Jobs d-) civil servant e-) Farmer f-) Specify other.

Chi square independence test (p -value=0.000 < 0.05, reject H_0). Since the p -value (0.000) is less than the significance level (0.05), we cannot accept the null hypothesis. Thus, we conclude that there is a relation (an association) between gender and educational status in Table 2. From frequency table male people have a higher education level except for associate degree.

Chi square independence test (p -value=0.000 < 0.05, reject H_0). Since the p -value is less than the significance level, we cannot accept the null hypothesis. Thus, we conclude that there is a relation (an association) between gender and job status in Table 3. From frequency table male people have different jobs while female people are mostly unemployed.

Table 4. The Head of the Household

	Yes	No	Total
Female	54	152	206
Male	754	67	821
Total	808	219	1027
	Yes	No	Total
Female	26.21	73.79	100.00
Male	91.84	8.16	100.00
Total	78.68	21.32	100.00

Chi square independence test (p -value=0.000 < 0.05, reject H_0). Since the p -value is less than the significance level, we cannot accept the null hypothesis. Thus, we conclude that there is a relation (an association) between gender and the head of the household status in Table 4.

From frequency table male people are mostly the head of the family.

Table 5. A Regular Income

	Yes	No	Total
Female	71	134	205
Male	315	507	822
Total	386	641	1027
	Yes	No	Total
Female	34.63	65.37	100.00
Male	38.32	61.68	100.00
Total	37.59	62.41	100.00

Chi square independence test (p -value= 0.329509 > 0.05, accept H_0). Since the p -value is more than the significance level, we can accept the null hypothesis. Thus, we conclude that there is no relation (an association) between gender and regular income status in Table 5. From frequency table both groups have similar percentages.

Chi square independence test (p -value= 0.359120 > 0.05, accept H_0). Since the p -value is more than the significance level, we can accept the null hypothesis. Thus, we conclude that there is no relation (an association) between gender and average monthly household income status in Table 6. From frequency table both groups have similar percentages.

Chi square independence test (p -value= 0.864829 > 0.05, accept H_0). Since the p -value is more than the significance level, we can accept the null hypothesis. Thus, we conclude that there is no relation (an association) between gender and willing to be rich status in Table 7. From frequency table both groups have similar percentages.

Table 6. Average Monthly Household Income

	a	b	c	d	e	f	Total
Female	83	66	26	19	9	3	206
Male	303	224	133	109	41	12	822
Total	386	290	159	128	50	15	1028
	a	b	c	d	e	f	Total
Female	40.29	32.04	12.62	9.22	4.37	1.46	100.00
Male	36.86	27.25	16.18	13.26	4.99	1.46	100.00
Total	37.55	28.21	15.47	12.45	4.86	1.46	100.00

Notes: a-) (0-500) b-) (501-1000) c-) (1001-1407) d-) (1408-3000) e-) (3001-4584) f-) More than 4584.

Table 7. Willing to be Rich

	Yes	No	Total
Female	159	47	206
Male	639	183	822
Total	798	230	1028
	Yes	No	Total
Female	77.18	22.82	100.00
Male	77.74	22.26	100.00
Total	77.63	22.37	100.00

Chi square independence test (p -value= 0.813787 > 0.05, accept H_0). Since the p -value is more than the significance level, we can accept the null hypothesis. Thus, we conclude that there is no relation (an association) between gender and feeling poor status in Table 8. From frequency table both groups have similar percentages.

Table 8. Feeling Poor

	Yes	No	Total
Female	147	59	206
Male	579	242	821
Total	726	301	1027
	Yes	No	Total
Female	71.36	28.64	100.00
Male	70.52	29.48	100.00
Total	70.69	29.31	100.00

Chi square independence test (p -value=0.000297 < 0.05, reject H_0). Since the p -value is less than the significance level, we cannot accept the null hypothesis.

Thus, we conclude that there is a relation (an association) between gender and what to do with received money status in Table 9. Male people predominantly pay debts and start a business while female people predominantly keep it for the future or buy house/land/car.

Table 9. What to do with Received Money

	a	b	c	d	Total
Female	54	48	47	57	206
Male	264	101	243	199	807
Total	318	149	290	256	1013
%	a	b	c	d	Total
Female	26.21	23.30	22.82	27.67	100.00
Male	32.71	12.52	30.11	24.66	100.00
Total	31.39	14.71	28.63	25.27	100.00

Notes: a-) I pay my debts b-) I keep it for the future c-) I start a business d-) I buy house / land / car

Table 10. Owe to Tradesmen or Relatives

	Yes	No	Total
Female	133	73	206
Male	551	269	820
Total	684	342	1026
%	Yes	No	Total
Female	64.56	35.44	100.00
Male	67.20	32.80	100.00
Total	66.67	33.33	100.00

Chi square independence test (p -value= 0.473738 > 0.05, accept H_0). Since the p -value is more than the significance level, we can accept the null hypothesis. Thus, we conclude that there is no relation (an association) between gender and debt status in Table 10. From frequency table both groups have similar percentages.

Table 11. How Long Have You Been in Your City?

	a	b	c	d	e	f	Total
Female	30	10	14	107	41	2	204
Male	121	32	36	416	177	25	807
Total	151	42	50	523	218	27	1011
%	a	b	c	d	e	f	Total
Female	14.71	4.90	6.86	52.45	20.10	0.98	100.00
Male	14.99	3.97	4.46	51.55	21.93	3.10	100.00
Total	14.94	4.15	4.95	51.73	21.56	2.67	100.00

Notes: a) Since I was born 0, b) Less than 5 years, c) Less than 10 years, d) Less than 30 years, e) Less than 50 years, f) Less than 80 years

Chi square independence test ($p\text{-value} = 0.384277 > 0.05$, accept H_0). Since the $p\text{-value}$ is more than the significance level, we can accept the null hypothesis. Thus, we conclude that there is no relation (an association) between gender and status in Table 11. From frequency table both groups have similar percentages.

Chi square independence test ($p\text{-value} = 0.363014 > 0.05$, accept H_0). Since the $p\text{-value}$ is more than the significance level, we can accept the null hypothesis. Thus, we conclude that there is no relation (an association) between gender and status in Table 12. From frequency table both groups have similar percentages.

Table 12. Come to the City as a result of Migration

	No	Yes	Total
Female	39	161	200
Male	184	635	819
Total	223	796	1019
%	No	Yes	Total
Female	19.50	80.50	100.00
Male	22.47	77.53	100.00
Total	21.88	78.12	100.00

Table 13. Origin

	a	b	c	d	Total
Female	15	127	15	5	162
Male	34	554	33	14	635
Total	49	681	48	19	797
%	a	b	c	d	Total
Female	9.26	78.40	9.26	3.09	100.00
Male	5.35	87.24	5.20	2.20	100.00
Total	6.15	85.45	6.02	2.38	100.00

Notes: a-) From another province b-) From the village c-) From other districts d-) From the city center

Chi square independence test (p -value=0.039451 < 0.05, reject H_0). Since the p -value is less than the significance level, we cannot accept the null hypothesis. Thus, we conclude that there is a relation (an association) between gender and origin status in Table 13. Female migrants from another province, from other districts or from the city center are higher in percentages.

Table 14. Reason for Migration

	a	b	c	d	e	f	g	h	Total
Female	23	13	75	0	10	3	25	13	162
Male	132	36	359	10	13	14	23	47	634
Total	155	49	434	10	23	17	48	60	796
%	a	b	c	d	e	f	g	h	Total
Female	14.20	8.02	46.30	0.00	6.17	1.85	15.43	8.02	100.00
Male	20.82	5.68	56.62	1.58	2.05	2.21	3.63	7.41	100.00
Total	19.47	6.16	54.52	1.26	2.89	2.14	6.03	7.54	100.00

Notes: a-) Finding a job, b-) Education, c-) Security, d-) Proximity to health services, e-) Assignment or duty, f-) Social and Cultural Opportunities, g-) Marriage, h-) Family Causes

Chi square independence test (p -value=0.000000 < 0.05, reject H_0). Since the p -value is less than the significance level, we cannot accept the null hypothesis. Thus, we conclude that there is a relation (an association) between gender and reason for migration status in Table 14. Male people migrate to find a job, female people migrate because of education, assignment or duty, marriage or family causes.

Table 15. Livelihood Before Migration

	a	b	c	d	e	Total
Female	30	30	76	17	9	162
Male	54	111	344	86	39	634
Total	84	141	420	103	48	796
%	a	b	c	d	e	Total
Female	18.52	18.52	46.91	10.49	5.56	100.00
Male	8.52	17.51	54.26	13.56	6.15	100.00
Total	10.55	17.71	52.76	12.94	6.03	100.00

Notes: a) None, b) Agriculture, c) Livestock, d) Agriculture and Livestock, e) Specify other

Chi square independence test ($p\text{-value}=0.05509 < 0.05$, reject H_0). Since the p -value is less than the significance level, we cannot accept the null hypothesis. Thus, we conclude that there is a relation (an association) between gender and livelihood status in Table 15. Female people had no income, male people earned income from livestock.

Table 16. Reason for not Wanting to Return

	a	b	c	d	e	f	Total
Female	26	35	23	16	4	2	106
Male	104	153	93	42	25	5	422
Total	130	188	116	58	29	7	528
%	a	b	c	d	e	f	Total
Female	24.53	33.02	21.70	15.09	3.77	1.89	100.00
Male	24.64	36.26	22.04	9.95	5.92	1.18	100.00
Total	24.62	35.61	21.97	10.98	5.49	1.33	100.00

Notes: a-) Possibilities of the city, b-) Security problems, c-) Loss of assets, d-) The order in the city is established, f-) Blood feud and so on. commune problems

Chi square independence test ($p\text{-value}= 0.650554 > 0.05$, accept H_0). Since the p -value is more than the significance level, we can accept the null hypothesis. Thus, we conclude that there is no relation (an association) between gender and wanting to return status in Table 16. From frequency table both groups have similar percentages.

3. CONCLUSION

This study presents gender specific variables that are responsible for migration in Yüksekova district of Hakkari province. Almost all of the male participants to the survey are the head of the family, while this is not the case for female participants (Table 4). Most of the people came to the city as a result of migration (Table 12), but not because of gender specific reasons. Most of the migrants came from villages, but there is a gender specific difference. Female migrants from another province, from other districts or from the city center are higher in percentages (Table 13). The reason for this might be education, assignment or duty, marriage or family causes (Table 14). Migration due to security is high for both genders, but higher for male people.

Male migrants have a better education than female migrants except for associate degree (Table 2). Better education increases the chance of getting jobs, which is in accordance with the results in Table 3, where female migrants are mostly unemployed. However, there is no statistical difference between genders in regular income (Table 5); average monthly household income (Table 6); willing to be rich (Table 7); feeling poor variables (Table 8); or debt to tradesmen or relatives (Table 10).

There is a statistically different behavior among genders when they received a large sum of money. Male migrants predominantly want to pay debts or start a business while female migrants predominantly want to keep it for the future or buy house/land/car (Table 9). In addition, female migrants have statistically significant less livelihood before migration (Table 15). Almost half of the migrants do not wanting to return to their original location and the reasons are the same for both gender (Table 16).

REFERENCES

Canan, S. (2017). *Yoksulluk Ve Göç İlişkisi: Yüksekova Örneği*. Siirt: Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

NİSYÂNIN ORUÇ İBADETİNE ETKİSİ

Dr. Öğr. Üyesi Bedri ASLAN

Batman İslami İlimler Fakültesi, İslam Hukuku Ana Bilim Dalı

ÖZET

Kişinin, dinî-hukukî hükümlere muhatap olmaya elverişliliğini ifade eden ehliyet iki kısma ayrılmaktadır. Birincisi kişinin bütün haklara sahip olabilme ve borçlar altına girebilmeye elverişli olması olan vücûp ehliyetidir. İkincisi mükellefin kendisinden şer‘an müteber olacak şekilde fillerin sadır olmasına salahiyeti olan edâ ehliyetidir. Edâ ve vücûp ehliyeti de tam ve nakıs olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Tam edâ ehliyeti ile birlikte kişi, bütün ibadetlerle mükellef, söz ve eylemleriyle yeni hak kazanma ve borç altına girmeye ehil, evlenme ve boşama gibi işlemleri geçerli olur, suç teşkil eden filleri sebebiyle cezaî ehliyeti de tam hale gelir. Fakat tam ehliyetlilerin ehliyeti bazen ârizalarla karşılaşmaktadır. Bu ârizalar semavi olduğu gibi kesbi de olabilmektedir. Semavi ârizaların söz konusu olduğu durumlarda korunmuş olan kul hakları sakıt olmaz. Fakat kamu hukukuyla ilgili durumlarda kişinin teklifi sakıt olur. Semavi ârizalardan biri de nisyân (unutma) arızasıdır. Akılda var olan bir bilgiyi, hatırlama gücüne normalde sahip olan bir kimsenin hatırlayamaması olarak tanımlanan nisyânda kişinin taksiri söz konusu olursa ehliyeti ortadan kalkmaz. Fakat onun taksiri bulunmazsa ehliyeti sakıt olur ve neticede ondan kamu haklarıyla ilgili sorumluluk kalkar. İnsan bir fıtrat gereği olarak nisyâna maruz kalabilir. Nisyân sık tekrarlanabilen ve nadir olmak üzere iki kısma ayrılır. Bu çalışmada sık tekrarlanan nisyân kısmına giren Ramazan ayında oruç ibadetiyle ilgili bazı nisyân durumları incelenmiş ve İslam hukukuna göre değerlendirilmiştir. Araştırmada hem klasik fıkıh kaynaklarına hem de çağımızda konuyla ilgili yazılmış çalışmalara başvurulmuştur. Çalışmanın sonucunda Ramazan ayı orucunun niyetini unutan kişinin orucu sahih olmayacağı, mendûp oruçlarda ise geceleyin niyet getirmeyi unutan kişi gündüzde niyet getirebileceği ve oruçla bağdaşmayan filleri unutarak yapan kimsenin orucu bozulmamakta ve ona kefarete düşmeyeceği anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Oruç, Nisyân, Hüküm.

GİRİŞ

Fıkıh kitaplarında unutmayla ilgili birçok fikhî hüküm bulunmaktadır. Kul haklarının dokunulmazlığı olduğu ve korunması gerekli olduğu için onların haklarıyla ilgili meydana gelen nisyân dikkate alınmamıştır. Fakat kamu haklarıyla ilgili meydana gelen nisyâna kolaylık hükümleri bağlanmıştır. Zira İslam dini kolaylığı önceleyen bir dindir. Hz. Ayşe’nin “Hz. Peygamber iki iş arasında muhayyer kaldığında, eğer günah değilse, onların en kolayını, tercih ederdi. Eğer günah ise, günahlardan en uzak insan o olurdu” (Buhârî, 1422, IV, 189) şeklindeki

rivayeti Hz. Peygamber'in uygulamaları bunun en açık göstergesi olduğuna delalet etmektedir. Yine Hz. Peygamber'in "Ümmetinden hata, unutma, zorlama ile işlenen fiillerden sorumluluk kaldırılmıştır" (İbn Mâce, 2009, III, 200) anlamındaki hadis de İslam dininin kolaylığa verdiği önemi ortaya koyduğu ve bazı durumlarda mükelleflerden sorumlulukların kalktığını açıklamaktadır. Kuran-ı Kerim'de oruç ibadetiyle ilgili "(O sayılı günler), insanlar için bir hidayet rehberi, doğru yolun ve hak ile batılı birbirinden ayrımının apaçık delilleri olarak Kur'an'ın kendisinde indirildiği Ramazan ayıdır. Öyle ise içinizden kim bu aya ulaşırsa, onu oruçla geçirsin. Kim de hasta veya yolcu olursa, tutamadığı günler sayısınca başka günlerde tutsun. Allah, size kolaylık diler, zorluk dilemez. Bu da sayıyı tamamlamanız ve hidayete ulaştırmasına karşılık Allah'ı yüceltmeniz ve şükretmeniz içindir (Bakara, 2/185) mealindeki ayet de Yüce Allah'ın kullarına kolaylık dilediğine delalet etmektedir. Bütün bunları ele aldığımızda İslam hukukunun temel esprisi, insanların maslahatını sağlamak, onların zorluk ve meşakkat ile karşılaşmalarını önlemektir diyebiliriz. Yine İslam hukuk tarihi araştırıldığında hem muamelat hem de ibadetlerde kolaylığın söz konusu olduğu görülecektir. Her ne kadar unutkanlık tüm ibadetlerde söz konusu olsa da oruç ibadetinde unutkanlık durumu daha yaygın bir şekilde vuku bulmaktadır. Bu nedenle oruçtaki unutkanlığın hükmü üzerinde durulacaktır. Bu araştırmada farz ve mendup oruçlarındaki niyet ile oruç ibadetiyle bağdaşmayan diğer durumlardaki unutkanlıklar ele alınacaktır.

NİSYÂN (UNUTMAK)

İslam hukukunda şer'î hitapla yükümlü tutulan, söz ve davranışlarına şer'î sonuçlar bağlanan âkıl-bâliğ insana mükellef (Sinanoğlu, 2012, L, 385.) denilmektedir. Ehliyet ise, kişinin dinî ve hukukî hükme konu olmaya elverişli oluşunu ifade etmektedir. (Zerkâ, 2004, II, 786; Bardakoğlu, 2012, X, 533). Buna göre kişi, yaptıklarından dolayı sorumlu, bütün ibadetlerle yükümlü ve ceza verilmesine ehil kabul edilir. (Yaman, Şalış, 2016, s. 218). Fakat bazı durumlarda kişinin ehliyeti daraltan veya ortadan kaldıran sebepler (arızalar) meydana gelebilir. Bu arızalar irade dışı ve iradeye bağlı olan sebepler olmak üzere iki kısma ayrılır. Bunların da kendine has etkileri bulunmaktadır (Zerkâ, II, 835).

Akılda var olan bir bilgiyi, hatırlama gücüne sahip olan bir kimsenin onu hatırlayamaması (Abdülaziz el-Buhârî, 1997, IV, 378) veya birçok şeyi bildiği halde düşünmeden bildiği şeyleri hatırlayamaması (Komisyon, 1427, XIV, 229) olarak tanımlanan nisyân edâ ehliyetinin avarızlarından biridir. Fakat bu arıza vucûp ehliyetine engel değildir. Buna göre unutan kişi vucûp ehliyeti altında değerlendirilen hak ve sorumluluklara sahip olur. İrade dışı arızalardan sayılan nisyân çokça karşılaşılan bir durumdur. Unutulan şey tedarik kabul etmeyen revâtîp namazları gibi kısımlardan olursa unutulmasıyla sorumluluğu kalkar.

Eğer tedariki mümkün olan farz namaz, zekât, nezir, kefarete ve nafaka gibi kısımlarda unutma söz konusu ise hemen yerine getirilmesi gerekir (İzz, 2000, II, 5). Ayrıca Allah hakları kapsamındaki hükümlerin birçoğu kulların imtihan edilmesine matuf olduğu için unutma durumu kul haklarından farklı olarak Allah haklarında mazeret sebebi olabilmektedir. Fakat unutma kul haklarında mazeret olamaz (İbn Nüceym, tsz., II, 291). Zira kul hakkı hukuk tarafından korunmuştur. Bu nedenle bir kimse başkasına ait olduğunu unutarak onun malını telef etse veya ona ait olan bir yiyeceği yemiş olsa onu tazmin etmek zorundadır (Uzunpostalcı, 2007, s. 67-100, s. 71; Özdemir, 2013, s. 982).

ORUC İBADETİNDE NİSYÂN

Bilindiği gibi İslam hukukundaki hükümler ârizî hallere bağlı olmaksızın başta konan aslî hükümler (azîmet) ve bazı mazeretlerden dolayı aslî hükmün gereğine uymamayı meşrû hale getiren geçici hüküm (ruhsat) olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Her ne kadar asıl olan azîmet olsa da mazeretlerden dolayı ruhsata başvurmak da meşrudur. Buna göre ibadetlerde bir sürü kolaylık sağlanmış ve mükellefler gücü yetmediği bazı işlerden sorumlu tutulmamıştır. Bu bağlamda oruç ibadetinin niyetiyle ilgili ve niyet dışında ibadetle bağdaşmayan diğer durumlardaki nisyânın hükmü üzerinde durulacaktır.

A. NİYETTE NİSYÂN

Niyet konusunda Hz. Peygamberden rivayet edilen “Ameller niyetlere göredir. Herkese niyet ettiği şey vardır. Kimin hicreti de elde edeceği bir dünyalığa veya nikâhlanacağı bir kadın için ise, onun hicreti de o hicret ettiği şeydir.” (Buhârî, 1422, I, 6). Anlamındaki hadis dinin esaslarından biridir. Zikredilen hadis her ne kadar hicretle ilgili bir hadis ise bütün fakihler bunu bütün İbadetlere uygulanan kaynak bir delil olarak görmüşlerdir. Fakat hadisin yorumunda ihtilafa düşmüşlerdir. Buna göre bazı fakihler amellerin kabulünü niyete bağlarken bazıları ise ibadetin tam ve eksiksiz olmasını niyete bağlamışlardır.

Hanefi mezhebine göre ister nâfile ister farz oruç olsun fecirden önce niyet unutulduğunda zevelden önce niyet getirilebilir (Zeylâî, 1313, I, 315). Hanefilerin temellendirmelerine göre niyetin vakti fecirle başlamaktadır. Bu vakti yakalamak ve bu vakitte niyet getirmek zor olduğu için geceleyin de niyet getirmek caiz görülmüştür (Haddâdî, 1322, I, 136). Hanefi fakihleri niyet hususunda rivayet edilen “Kim fecirden önce oruca niyet etmez ise orucu yoktur” (Nesâî, 1986, IV, 196) anlamındaki hadisi orucun fazileti veya kaza ve nezir oruçları veyahut güneş batmadan önce daha sonraki gün için niyetin getirilmesinin caiz olmadığı hususunda irat edildiği görüşündedirler (Zeylâî, 1313, I, 314-315). Buna göre nâfile ve farz oruçlarda unutilan niyet zevelden önce getirilebilir.

Malikilere göre ise ibadetlere niyet getirmeden başlamak caiz değildir. Dolayısıyla ister nâfile ister farz oruç olsun aralarında herhangi bir fark bulunmamaktadır. Her ikisine de fecirden önce niyet getirilmesi gerekir. Getirilmediği takdirde oruç sahih olmaz (Nemerî, 1980, I, 335). Mâlikî fakihler, Nâfile oruçların niyeti zevalden önce getirilmesinin sahih olduğu hususunda delil olarak getirilen Hz. Aîşe'den rivayet edilen “bir gün Hz. Peygamber yanıma geldi sizde herhangi bir yiyecek var mı diye sordu. Hayır dediğimizde, o zaman ben oruçluyum” (Tirmizî, 1998, II, 103) anlamındaki hadisi münker saymışlardır. Ayrıca onlara göre hadis sahih olsa da Hz. Peygamber'in geceleyin nâfile oruca niyet etmiş ve daha sonra orucunu bozmak istediğinde yemek bulamadığı için de orucuna devam etmiş ihtimali bulunduğu için bu hadis nâfile oruçların niyeti zevalden önceden de getirilebilmesine delil olmaz (Sa'lebî, 2007, I, 158). Dolayısıyla nâfile ve farz oruçların niyeti fecirden önce unutulmuşsa zevalden önce niyet getirmekle oruca başlanmış olmaz/oruç sıhhat vasfı kazanmaz.

Şâfiî fakihleri “ameller niyetlere göredir” anlamındaki hadise dayanarak oruçlarda niyet getirmenin şart olduğunu söylemişlerdir. Yine Şâfiî fakihleri “Kim fecirden önce oruca niyet etmez ise orucu yoktur” anlamındaki hadise de dayanarak farz olan orucun niyeti fecirden önce getirilmelidir demişlerdir. Buna göre farz oruçlarda fecirden önce niyet getirmeyen kişinin orucu sahih değildir. Fakat Ramazan ayının saygısından dolayı niyeti unutan kişi hiçbir şey içmeden ve yemeden akşama kadar beklemesi vaciptir (Cuveynî, 2007, XIV, 565; İsnevî, 2009, IV, 146; Büceyremî, tsz., I, 242).

Hanbeli fakihler de yukarıda zikredilen Şâfîlerin görüşüne katılmaktadırlar (Behûtî, tsz., II, 315). Nâfile oruçlarda ise Hanbeliler, Hz. Aîşe'in rivayet ettiği “bir gün Hz. Peygamber yanıma geldi sizde herhangi bir yiyecek var mı diye sordu. Hayır dediğimizde, o zaman ben oruçluyum” (Tirmizî, 1998, II, 103) anlamındaki hadise dayanarak geceleyin unutulan niyet zevalden önce getirilmesinin caiz olduğunu söylemişlerdir (Ensârî, tsz., II, 313). Farz orucun niyetiyle ilgili mükellefe zaman itibarıyla daha geniş zaman tanıyan mezhep zahirîliktir. Bu mezhebe müntesip olan İbn Hazm'a göre farz oruçlarda niyeti unutan kişi ertesi gün ne zaman hatırlarsa niyet getirebilir. Hatta niyet kadar vakit kalmışsa da niyeti ve orucu sahihtir (İbn Hazm, tsz. IV, 290). İbn Hazm, görüşünü “Hata ile yaptığınız bir işte size hiçbir günah yoktur. Fakat kasten yaptığınız şeylerde size günah vardır. Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir” (Ahzâp, 33/5) mealindeki ayet, “Ümmetinden hata, unutma, zorlama ile işlenen fiillerden sorumluluk kaldırılmıştır” (İbn Mâce, 2009, III, 200) ve Hz. Peygamber'in bir kişiye “İnsanlara ilan et ki, Kim bugün, yemek yemişse, günün geri kalanını oruçlu geçirsin. Kim de herhangi bir şey yememişse, o da oruç tutsun. Çünkü bu gün Âşûrâ günüdür” (Buhârî, 1422, III, 44) anlamındaki hadislerle dayandırmaktadır.

B. ORUÇ İBADETIYLE BAĞDAŞMAYAN DURUMLARDA NİSYÂN

Oruç ibadetiyle bağdaşmayan yeme-içme ve cinsi münasebet gibi durumlardaki nisyân hakkında fakihler birbirlerinden farklı görüş belirtmişlerdir: Cumhura göre unutarak yeme ve içme nafîle ve farz oruçları bozmaz ve kefarete gerektirmez (Damâd, 1998, I, 359; Remlî, 1984, III, 172; İbn Kudâme, 1968, III, 131). Bahsedilen hüküm İslam hukukunun temel ilkeleri ve kıyasla çelişse de cumhur bunu Hz. Peygamber'den rivayet edilen "Kim, oruçlu olduğu halde unutarak yer veya içerse, orucunu tamamlasın. Zira onu ancak Allah yedirmiş ve içirmiştir" (Müslim, tsz, II, 809) anlamındaki hadise dayandırmışlardır.

Malikiler cumhurdan farklı olarak zikredilen hadisi unutarak yiyen ve içen kişiye günah olmadığı anlamında yorumlamışlardır (Karâfî, 1994, II, 521.). Buna göre unutarak yiyen ve içen kişi akşama kadar oruçlu olacak ve daha sonra bir gün kaza edecektir. Malikilere göre unutarak yeme ve içme farz olan orucu bozmakta ve daha sonra bir gün kaza etmesi gerekmektedir (Hattâb, 1992, II, 428). Fakat nâfile oruçlarda nisyânın hiçbir etkisi yoktur. Buna göre unutarak yiyen ve içen kişinin orucu bozulmaz. Dolayısıyla kaza veya kefarete de gerekmez (İbn Rüşd, 1988, II, 177).

Oruçluyken cinsi münasebete bulunmanın hakkında üç farklı görüş bulunmaktadır: Hanefi ve Şafilere göre yeme ve içmedeki illet cinsi münasebette de mevcuttur. Dolayısıyla farz olan oruçlarda meydana gelen cinsi münasebet orucu bozmadığı gibi kefareti de gerektirmez (Şâfî, 1990, II, 109; Kâsânî, 1986, II, 90; Nevevî, 1991, II, 374; Damâd, 1998, I, 559).

Malikilere göre ise yeme ve içme gibi farz oruçlardaki cinsi münasebet de orucu bozar; fakat kefarete gerektirmez (Nemerî, 1980, I, 341).

Hanbelilerin zahir olan görüşüne göre de Ramazan ayının gündüzünde oruçluyken bilerek cinsi münasebette bulunan kişinin orucu bozulur ve kefarete vermesi gerekir. Hakeza Ramazan ayında oruçluyken unutarak cinsi münasebette bulunan kişinin orucu bozulduğu gibi kefarete de vermesi lazım olur (İbn Kudâme, tsz., III, 56). Buradaki nisyân mazeret sayılmaz. Zira cinsi münasebet genellikle geceleyin meydana gelir. Farz oruçlarda gündüzleyin cinsi münasebette bulunmak çok nadir olduğu için mazeret sayılmamıştır (İbn Teymiyye, 1996, I, 319).

SONUÇ

İnsan bir fitrat gereği olarak nisyâna maruz kalabilir. Semavi olan bu ârızanın söz konusu olduğu durumlarda korunmuş olan kul hakları sakıt olmaz. Fakat kamu hukukuyla ilgili durumlarda kişinin teklifi sakıt olur. Nisyân sık tekrarlanabilen ve nadir olmak üzere iki kısma ayrılır. Sık tekrarlanan nisyânın oruç ibadetinde hafifletici bir etkisi olduğu anlaşılmaktadır.

Farz ve nafil olan oruçların niyeti hususunda fakihler arasında üç farklı görüş bulunmaktadır: Hanefilere göre farz ve nafil oruçlarda fecirden önce unutulmuş niyet zevelden önceden de getirilebilir. Malikî fakihlere göre, ibadetlerde niyet getirilmeden başlamak caiz olmadığı için ister nafil ister farz oruç olsun fecirden önce niyet getirilmediği takdirde ifa edilen oruç sahih olmaz. Şafî ve Hanbelî fakihlere göre ise farz oruçlarda unutulmuş niyetin telafisi olamaz. Nafil oruçlarda ise zevelden önce niyet getirilebilir. Hanefî ve Şafî fakihlere göre unutulmuş meydana gelen yeme, içme ve cinsi münasebetin orucun sıhhatine bir etkisi yoktur. Malikî ve Hanbelî fakihlere göre ise unutulmuş meydana gelen cinsi münasebet orucu bozar. Malikîlerden farklı olarak Hanbelîler bu durumda kefarete gerektiği görüşündedirler. Burada nakledilen farklı görüşler her mezhebin kendi usulî görüşlerine ve dayandıkları ayet ile hadislerdeki farklı yorumlarına dayandığı görülmektedir.

KAYNAKÇA

Abdülazîz el-Buhârî, b. Ahmed b. Muhammed Alauddîn, *Keşfu'l-Esrâr 'an Usuli Fağri'l-İslâm el-Pezdevî*, thk. Abdullah Mahmud Muhammed Ömer, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1997.

Bardakoğlu, Ali, "Ehliyet" Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Ankara, 2012.

Behûfî, Mansûr b. Yunus b. İdris (v. 1050/1640), *Keşşâfu'l-Kinâ' 'an Metni'l-İknâ'*, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, y.y. t.y..

Buhârî, Muhammed b. İsmail b. İbrahim b. Muğire (v. 256/870), *el-Câmiu's-Sahîh*, thk. Muhammed Zuheyr b. Nasır en-Nasır, Dârü Tevki'n-Necât, y.y. 1422.

Büceyremî, Süleyman b. Muhammed b. Ömer eş-Şâfî (v. 1221/1086), *Hâşiyetu'l-Büceyremî 'alâ Şerhi Menheci't-Tullâb*, el-Mektebetu'l-İslamiyye, Diyarbakır t.y..

Cuveynî, Abdulmelik b. Abdullah b. Yusuf b. Muhammed Ebu'l-Meâlî (v. 478/1086), *Nihâyetu'l-Matlab fî Dirâyeti'l-Mezhep*, thk. Abdulazim Mahmud d-Dîb, Dârü'l-Minhâc, y.y. 2007.

Damâd, Abdurrahman b. Muhammed b. Süleyman (v. 1078/1668), *Mecme'u'l-Enhur fî Şerhi Multeke'l-Ebhur*, thk. Halil İmran el-Mansur, Dârü'l-Kütübî'l-İlmîyye, Beyrut 1998.

Ensârî, Şeyhu'l-İslâm Ebû Yahyâ Zeynüddîn Zekerîyyâ b. Muhammed b. Ahmed es-Süneykî el-Hazrecî (v. 926/1520), *Fethu'l-Vehhâb Şerhu'l-Menheci't-Tullâb*, Dârü'fıkr, Beyrut, t.y..

Haddâd, el Ebu Bekr b. Ali b. Muhammed -Yemenî el-Hanefî (v. 800/1398), *el-Cevheretü'n-Neyyîre*, el-Matbaatu'l-Hayriyye, y.y. 1322.

- Hattâb, Muhammed b. Muhammed b. Abdurrahman Ebû Abdullah et-Trâblûsî el-Mağribî (v. 954/1547), *Mevâhibu'l-Celîl li Şerhi Muhtasari'l-Halîl*, Dârü'l-Fikr, y.y. 1992.
- İbn Hazm, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed b. Said el-Endelusî ez-Zahirî (v. 456/1064), *el-Muhallâ bi'l-Âsâr*, Dârü'l-Fikr, Beyrut, t.y..
- İbn Kudâme, Abdurrahman b. Muhammed b. Ahmed b. Kudâme el-Makdisî el-Hanbelî (v. 682/1284), *eş-Şerhu'l-Kebîr Alâ Metni'l-Muknî'*, Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, y.y. t.y..
- İbn Kudâme, Abdullah b. Ahmed el-Makdisî (v. 620/1223), *el-Muğnî li İbn Kudâme*, Mektebetu'l-Kahire, y.y. 1968.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî (v. 273/887), *Sünenü İbni Mâce*, Dârü'r-Risâleti'Âlemiyye, y.y. 2009.
- İbn Nüceym, Zeynuddîn b. İbrahim b. Muhammed el-Hânefî, (v. 970/1563), *el-Bahru'r-Râ'ik Şerhu Kenzi'l-Hakâ'ik*, Dârü'l-Ma'rîfe, Beyrut t.y.,
- İbn Rüşd, Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed el-Endülüsî (v. 595/1198), *el-Beyan ve't-Tahsil*, thk. Muhammed Hacı, İkinci Baskı, Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 1988.
- İbn Teymîye Takîyuddîn Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Abdulhalîm el-Harrânî (v. 728/1327), *Şerhu'l-Umde*, thk. Zâid b. Ahmed en-Nuşayrî, Dârü'l-Ensârî, y.y. 1996.
- İsnevî, Cemaluddîn Abdurrahim (v. 772/1371), *el-Muhimmât fî Şerhi'r-Ravda ve'r-Râfîû*, Dârü İbn Hazm, Beyrut, 2009, IV, 146
- Karâfî, Şihâbuddîn Ahmet b. İdrîs (v. 684/1285), *ez-Zahîre*, Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, y.y. 1994.
- Kâsânî, Alâuddîn Ebû Bekr b. Mesud b. Ahmed (v. 587/1191), *Bedâi'u's-Sanâi' fî Tertibi's-Şerâi'*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, y.y. 1986.
- Komisyon, *el-Mevsûatu'l-Fıkhiyyeti'l-Küveytiyye*, Vizâru'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslamiyye, Küveyt, 1427.
- Müslim, b. el-Haccâc Ebû'l-Hasan en-Neysâbûrî (v. 261/875), *Sahîhu Müslim*, thk. Muhammed Fuâd Abdulbaki, Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, t.y..
- Nemerî, Ebû Ömer Yusuf b. Abdullah b. Muhammed b. Abdulberr b. Asim el-Kurtubî (v. 463/1071), *el-Kâfî fî Fıkhi Ehli'l-Medîne*, thk. Muhammed Muhammed Ahid, Mektebetu'r-Riyâd el-Hadîse, Riyâd 1980.
- Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb (v. 303/915), *Sünenü'n-Nesâî*, thk. Abdulfettah Ebû Gûdde, Mektebetu Metbûâtî'l-İslâmîyye, Halep, 1986.

- Nevevî, Ebû Zekerıyyâ Muhyüddîn Yahyâ b. Şeref b. Murrî (v. 676/1277), *Ravdatu't-Tâlibîn*, thk. Zuheyr eş-Şâvîş, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut, 1991.
- İzz. Abdulaziz b. Abdusselam İzzüddîn (v. 660/1262), *el-Kavâidü'l-Kübrâ*, Dârü'l-Kalem, Dımaşk 2000.
- Özdemir, Ahmet, *İslam Hukukunda Unutmanın Edâ Ehliyeti Üzerindeki Etkileri*, Turkish Studies, Ankara, 2013,
- Remlî, Muhammed b. Ahmed el-Ensârî (v. 1004/1596), *Nihâyetu'l-Muhtâc ila Şerhi'l-Minhâc*, Dârü'l-Fıkr, Beyrut 1984.
- Sa'lebî, Ebu Muhammed Abdulvehhap b. Ali b. Nasr el-Malikî (v. 422/1031), *Şerhu'r-Risâle*, Dârü İbn Hazm, y.y. 2007.
- Sinanoğlu, Mustafa, "tekelif" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Ankara, 2012.
- Şâfî, Ebû Abdullah Muhammed b. İdris (v. 204/820), *el-'Ümm*, Dârü'l-Ma'rîfe, Beyrut 1990.
- Tirmizî, Muhammed b. İsa es-Selmî (v. 279/892), *Sünenü Tirmizî*, thk. Beşşâr Avvâd Maruf, Dârü'l-Garbi'l-İslâmî Beyrut, 1998.
- Uzunpostalcı, Mustafa, *İslam Hukukunda Ehliyeti Daraltan veya Ortadan Kaldıran Sebepler*, İslam Hukuku araştırmaları Dergisi, sy. 9, 2007, s. 67-100.
- Zerkâ, Mustafa Ahmed, *el-Medhalu'l-Fıkhiyyu'l-Âm*, Dârü'l-Kalem, Dımaşk 2004.
- Zeylâî, Fahrüddîn Osmân b. Ali el-Hanefî (v. 743/1342), *Tebyînu'l-Hakâ'ik Şerhu Kenzi'd-Dakâ'ik*, Dârü'l-Kütübî'l-İslâmî, Kâhire 1313.
- Yaman, Çalış, Ahmet ve Halit, *İslâm Hukukuna Giriş*, Seçil Ofset, İstanbul 2016.

SEBZE VE MEYVELERİN SATIŞINDA CEHÂLET

Dr. Öğr. Üyesi Bedri ASLAN

Batman İslami İlimler Fakültesi, İslam Hukuku Ana Bilim Dalı

ÖZET

İnsan merkezli olan İslam hukuku insanların menfaatini gözeten ve onlardan zararları def eden bir huktur. Nitekim insanlar birbirleriyle çekişmesin diye herkesin bir vesileyle karşılaştığı muamelatla ilgili akitlerin kuruluşu ve geçerliliğini sağlayan şart ve rükünler tafsilatlı bir şekilde açıklamıştır. İslam ticaret hukukunda her ne kadar akitlerin şart ve rükünleri detaylı bir şekilde açıklanmışsa da sebze ve meyve satışlarında olduğu gibi bazı akitlerin özel konumları nedeniyle tarafların mağdur olmaları söz konusu olabilmektedir. Örneğin sebze ve meyvelerin olgunlaşmasını tespiti, peyderpey ortaya çıkması ve yer altında görünmeyen kısımlarındaki cehalet tarafların çekişmelerine sebep olmaktadır. Günümüzde bazı sebze ve meyveler daha meydana gelmeden veya meydana gelip de olgunlaşmadan sahipleri tarafından satılmaktadır. Ayrıca büyük bahçelerde bulunan sebze ve meyvelerin hepsi aynı anda olgunlaşması da söz konusu değildir. Buna rağmen bir kısmı olgunlaşır ve bir kısmı da henüz olgunlaşmadan satılmaktadır. Bu durumda olan sebze ve meyvelerin satışında olgunlaşmış ve henüz olgunlaşmamış ürünlerin birbirlerinden ayrılması da zor olur. Bu da tarafların çekişmelerine neden olmaktadır. Bununla birlikte bu gibi satışlarda garar ve cehâlet de söz konusu olabilmektedir. Çalışmada sebze ve meyvelerin meydana gelmeden veya meydana gelip de olgunlaşmadan veya olgunlaştıktan sonra satışı ele alınacaktır. Öte taraftan sebze ve meyvelerin satışlarında cehalet ve gararın mevcut olup olmadığı hususu ve akitlerin fesadına sebep olan ile akde zarar vermeyen cehalet üzerinde durulacaktır. Konu ele alınırken hem klasik fıkıh kaynaklardan hem de modern fıkıh kitaplarından yararlanacaktır. Çalışmanın sonucunda henüz meydana gelmemiş olan sebze ve meyvelerin satışının geçerli olmayacağı, olgunlaşmadan devşirme şartıyla satılması bütün fakihlere göre câizken ağaçlarda bırakmak şartıyla satılması ise câiz olmadığı neticesine varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sebze, Meyve, Satış, Cehâlet.

GİRİŞ

İslâm ticaret hukukunda cehâlet kavramının bilinmesi büyük önem arz etmektedir. Zira cehâlet, alım-satım vb. pek çok akitte akdin fesad veya butlânına sebep olabilmektedir. Bunun ötesinde cehâlet, birçok muamelenin helal veya haramlığına neden olabilmekte ve netice itibarıyla, bu durum her müminin dünya ve ahiretini ilgilendirmektedir. Bu durumda cehâlet, ticaretle meşgul olan herkesin dikkat etmesi ve öğrenmesi gereken fikhî bir meseledir. Ayrıca alım-satımlardaki cehâlet kandırmaya, çekişmeye ve başkalarının malını bâtil yolla yemeye sebep olduğundan

sosyal düzene de zarar vermektedir. Sosyal düzene zarar veren bütün faaliyet ve davranışlar, insanların maslahatını gözetme prensibine aykırı olduğu için de yasaklanmıştır.

İslâm'daki teşrîî hikmetine göre mükellef olan her insanın, yaptığı muameleye dair fikhî hükümleri bilmesi gerekir. Zira fikhî hüküm bilinmeden bir muameleye girişmek insanı günaha sokabilir. İnsanların kendi hayatlarını devam ettirmeleri için muhtaç oldukları en önemli husus mübâdeleye bağlı olan ticarî muamelelerdir. Bu ticarî muamelelerin en önemli ayağını alım-satım akitleri ve bunların içerisinde sebze ile meyvelerin satışı teşkil etmektedir. Sebze ve meyvelerin bazı satışlarında hem cehalet hem de garar bulunmaktadır. Bu gibi durumların açıklığa kavuşturulması hem alıcıları hem de satıcıları birçok sıkıntıdan koruyacağına şüphe yoktur.

I. CEHÂLET

Genellikle cehâlet kavramına aşırı, orta ve az (fâhişe, mütevassita ve yesîre) olmak üzere üçlü bir taksim yapılmaktadır.

Aşırı cehâlet: Cinsi,¹²² nevî¹²³ ve miktarı bilinmeyendir (Ali Haydar, tsz., III, 595; Senhûrî, 1998, III, 63). Her iki tarafın (muteâkideyn) delilleri eşit olup münâzaâyı ortadan kaldırmayan ve teslim-tesellüme engel olan cehâlet aşırıdır (Meydânî, 1998, I, 180; Zerkâ, 2004, II, 742).

Orta Derceli Cehâlet: Cehâletin bu kısmı, aşırı olan cehâletten daha az ve az olan cehâletten de daha fazla olduğu için az olanından mı yoksa aşırı olanından mı sayılacağı meselesi fakihlerce tartışılmıştır (Karâfî, 1998, III, 434). Cinsteki cehâlet aşırı, nevi'deki cehâlet az, cinsle nevi' arasındaki cehâlet ise orta cehâlet sayılmıştır. Hanefilerden Zeylâî, orta cehâlet için şu örneği getirmiştir: Herhangi bir şahsa fiyatı belirtmeden “bana bir köle ve bir ev satın al” diye vekâlet verildiği takdirde bu vekâlet akdi câiz olmaz. Zira bu orta derecede bir cehâlet türüdür. Satın almak istediği köle ve evin fiyatını belirlerse vekâlet akdindeki cehâlet az cehâletten sayılır ve câiz olur. Fiyatı belirtilmediği takdirde aşırı olan cehâlete tâbi olur ve akit geçersiz sayılır (Zeylâî, 1313, IV, 259; Ali Haydar, tsz., III, 596).

¹²² Sözlükte, nevlere değişik olup çokluğu ifade eden isim; istilâhta ise, hükümleri ayrı olup çoğunluğa delâlet eden isim olarak tarif edilir (Cürcânî, 1985, s. 82; Zeylâî, 1313, III, 176).

¹²³ Sözlükte, efradları değişik olup da birçok şeye delâlet eden isim veya bir şeyin bir kısmı olarak tarif edilir. İstilâhta ise, hükümleri aynı olan çoğunluğa delâlet eden isim olarak tarif edilir. Nevi'deki cehâlet, satılan şeyin türünün belirtilmemesinden kaynaklanır. Meselâ, satıcı, kölenin hangi beldeye ait olduğunu belirtmeden, alıcıya “Sana şu bedelle bir köleyi satıyorum” demesi ve alıcının da bunu kabul etmesi şeklinde yapılan sözleşme nevi'deki cehâlet için bir örnektir. (Cürcânî, 1985, s. 268; İbn Manzûr, tsz., VI, 4579; İbn Âbidîn, 2000, VI, 101).

Az olan cehâlet: Cehâlet azlık-çokluk bakımından değerlendirildiğinde ortaya çıkan kısımlardan birisi de az olan cehâlettir (el-cehâletu'l- yesîre). Az cehâlet nevi' ve sıfatlardaki cehâlettir (İbn Nüceym, tsz., VI, 97; Meydânî, 1998, I, 204).

Netice olarak cehâletin kısımları hakkında şunlar söylenebilir; aşırı olan cehâletin câiz olmadığı konusunda fakihler arasında ittifak vardır. Orta derecedeki cehâlet, ya aşırı olan ya da az olan cehâletin içerisinde mütalaa edilmektedir. Az olan cehâletin ise ivaza dayanmayan akitlerde câiz olduğuna dair fakihler arasında ittifak vardır. İvaza dayanan akitlerde ise var olan ihtilâfla beraber fakihlerin çoğuna göre câizdir.

II. EKİN VE MEYVELERİN MEYDANA GELMEDEN SATIŞI

Fakihler, henüz meydana gelmemiş olan meyve ve sebzelerin satışının geçerli olmayacağı konusunda ittifak etmiştir. Zira sünnet ile yasaklanmış olan garar ve cehâlet bu akitlerde söz konusudur. Yani bu akitlerde cehâleti içeren mevcut olmayanın satışı söz konusudur. İnsanları ihtilâfa götürebilecek cehâlet, akitleri geçersiz kılar. Bu akitleri geçersiz sayan fakihler birinci bölümde cehâletle ilgili ele alınan hadislerle birlikte şu hadisleri de delil gösterirler: Hz. Peygamber, “Olgunlaşmaya kadar hurmanın, beyazlaşmaya ve afetten güvende oluncaya kadar başağın satışını yasakladı, yasak satıcıyı da alıcıyı da kapsar.” (İsfereyânî, tsz., III, 291), “Hz. Peygamber yıllar boyu satmayı nehyetti” (Taberânî, 1983, VII, 209; İbn Mâce, tsz., II, 747). Fakihlere göre meydana gelmemiş olan ürünlerin satışında garar ve aşırı cehâlet söz konusudur. Bu ise tarafları nizâ ve çekişmeye sevk etmesi kuvvetle muhtemel olduğu için akdi geçersiz kılar. Kanaatimizce insanların teâmülünü göz önünde bulundurarak meyvelerin meydana gelmeden satımı da câiz kabul edilebilir. Hatta şu alternatif yola da başvurulabilir: Ağaçların yaprakları çıktığı zaman yaprak ve dalları mutlak olarak satılır. Daha sonra yetişecek olan meyveler de yaprak ve dallara tâbi olarak alıcının olur (İbn Nüceym, tsz., V, 324-325).

III. EKİN VE MEYVELERİN OLGUNLAŞMADAN SATIŞI

Fakihler meyve, sebze ve ekinlerin meydana geldikten sonra dalında veya başağında iken satışlarının câiz olup olmadığı hususunda farklı görüşler öne sürmüşlerdir. Hanefilere göre olgunlaşmadan meyve ve sebzelerin satışı câiz değildir. Ancak kendisinden faydalanılabilen çağla ve erik gibi meyvelerin ise devşirme şartıyla satışı câiz; ağaçta bırakılmak şartıyla satışı ise câiz değildir. Satıcı ve alıcı tarafından devşirme şartı konuşulmadan mutlak olarak satış söz konusu olmuşsa akit câiz olmakla beraber alıcı hemen ürünü toplamalıdır. Meyve ve sebzeleri ağaçlarda bırakmak şartıyla satışı ise câiz değildir (Serahsî, 2000, XII, 344; İbn Âbidîn, 2000, IV, 555). Fakat İmam Muhammed'e göre satıcının izni olursa câizdir (İbn Nüceym, tsz., V, 324). Hanefilerin olgunlaşmadan meyve ve sebzelerin satışını câiz görmelerindeki temel espri bu tür ürünlerin mütekavvim bir mal olmasıdır. Bütün bunları göz önünde bulundurarak akdin

maslahatına dönük şartların akde zarar vermediği, taraflardan birisine fayda sağlayan şartların koşulmasının ise akde zarar verdiği söylenebilir (Şirâzî, tsz., II, 23; Zeylâî, 1313, IV, 59).

Mâlikî fakihlere göre meyve ve sebze gibi ürünlerin olgunlaşmadan satışı câizdir. Fakat satışta devşirme şartı belirtilmelidir. Onlara göre bu durumda olan meyve ve sebzelerin satışının câiz olmasının temel nedeni bu ürünlerden insanların faydalanmasıdır. Devşirme şartı koşulmadan mutlak olarak veya ağaçta bırakmak şartıyla satılan meyve ve sebzelerin satışı, aldatmayı içerdiği için câiz kabul edilmemiştir (Sa'lebî, 2004, II, 147). Bu konuda Malikilerin ortaya koyduğu içtihat, kendi usullerine uymamaktadır. Zira onlara göre birçok konuda örf ve insanların teamüllerine uyulmalıdır. Burada ise insanların örfünün dikkate alınmadığı görülmektedir.

Şâfiî fakihlere göre meyve ve sebzelerin olgunlaşmadan satışının câiz olması devşirme şartına bağlıdır. Eğer devşirme şartı koşulmadan mutlak olarak ya da ağaçların başında bırakmak şartıyla satılırsa akit geçerli olmaz. Zira olgunlaşmadan satılan ürünlerin tehlikeden korunması zor ve kesin olmadığı gibi satıcının olgunlaşmayan meyveleri olgunlaştıktan sonra alıcıya teslim etmeye güç yetirememesi de söz konusudur (Râfiî, tsz., IX, 59; Nevevî, 2004, XI, 409). Yani satıcı satılacak malı teslim etmeye güç yetirememek gibi bir durumla karşı karşıya kalabilir. Öte yandan örfе göre de satılan meyvelerin hemen toplatılması gerekmektedir. Mutlak olarak satıldığı zaman bu meyveleri ağaçlarda bırakmak manasına gelir ki bu da câiz değildir (Mâverdî, 1994, V, 190-195; Şirbinî, 1415, II, 289). Dolayısıyla aldatma ve cehâlet söz konusu olduğu için meyve ve sebzelerin olgunlaşmadan mutlak olarak satılması câiz değildir. Fakat devşirme şartıyla satış yapıldıktan sonra tarafların rızalarıyla satılan ürünün ağaçta veya tarlada bırakılması câizdir (Şâfiî, 1393, VII, 102; Ensârî, 2000, II, 104). Bu da Şâfiî fakihler tarafından yapılan ve alıcıları zorluklara karşı koruyan önemli bir içtihatır.

Hanbelîler meyve ve sebzelerin olgunlaşmadan satışını üç şekilde değerlendirmişlerdir.

1. Meyve ve sebzeleri ağaçlarda bırakmak şartıyla satmak: Hanbelîler, bu nitelikte olan meyve ve sebzelerin satışını Hz. Peygamber'in "Olgunlaşmadan meyvelerin satışını nehyetti; bu yasak satıcıyı da alıcıyı da kapsar" (Mâlik, 2004, IV, 893) anlamındaki hadisine dayanarak câiz görmemişlerdir. Hatta Hanbelîler, bu konuda ittifakın olduğundan bahsetmişlerdir.

2. Devşirme şartıyla satış: Bu şekilde satış câizdir. Zira yasaklamanın nedeni, meyvelerin toplanmadan zayi olma durumuyla karşı karşıya kalma endişesidir. Bu endişe giderildiği veya ürün hasat edildiği zaman bu risk ortadan kalkar.

3. Devşirme şartı koşulmadan mutlak olarak satmak: Bu durumda da akit bâtıldır. Zira mutlak kelimesi meyvelerin hasadına delâlet ettiği gibi ağaçlarda bırakılmasına da delâlet etmektedir.

Fakat şart koşulmadan ve hile amacı olmadan meyvelerin ağaçların başında olgunlaşınca kadar bırakılması fakihlerin çoğunluğuna göre câizdir (İbn Kudâme, 1405, IV, 61-63).

Burada dikkatleri çeken diğer önemli bir husus ise fakihlerin meyvelerin mutlak olarak satımı hakkındaki yorumlarıdır. Hanefî fakihler, bu satımdaki mutlaklığı satılan meyve ve sebzeleri hemen toplamak manasında yorumlamışlardır. Şâfiî fakihler, tam tersine ağaçlarda bırakmak manasına yorumlamışlardır. Hanbelîler ise mutlakı iki manaya gelebilecek şekilde (yani tam mutlak manasında) yorumlamışlardır. Bu da örfün ve fikhî içtihatların değişkenliğinin bir göstergesi olması bakımından önemlidir.

Meyve ve sebzelerin olgunlaşmadan satılmasıyla ilgili fikhî yorumları şöyle özetleyebiliriz: Olgunlaşmadan meyve ve sebzelerin devşirme şartıyla satılması bütün fakihlere göre câizken ağaçlarda bırakmak şartıyla satılması ise câiz değildir. Hanefilere göre, devşirme durumu belirtilmeden yapılan akit örf göre toplatmak manasına geldiği için câizdir. Fakat alıcı satın aldığı ürünü hemen toplatmalıdır. Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî fakihlere göre ise mutlak olarak satılan meyve ve sebzelerin akitleri geçersizdir.

Kanaatimizce mutlak olarak satılan meyve ve sebze satışlarının örf göre değerlendirilmesi daha uygundur. Eğer örf göre mutlak olarak yapılan satışlarda ürünler ağaçlarda bırakılıyorsa bu akit câiz değildir. Fakat mutlak olarak satılan ürünlerin hemen toplatılması manasına geliyorsa bu akitlerin câiz olması gerekir. Bazen akitlerde işaret ve örf, tarafların maksadını lafızlara gerek kalmadan belirttiği için işaret ve örfün delaletine itibar etmek gerekir.

IV. EKİN VE MEYVELERİN OLGUNLAŞTIKTAN SONRA SATIŞI

Fakihler prensip olarak meyve ve ekinlerin olgunlaştıktan sonra kiloyla veya tahmini olarak toplanmadan veya toplandıktan sonra satılmasını câiz görürler (Ebû Zehra, 2010, s. 352). Fakat akdin taraflarınca ileri sürülen şartlar hususunda ve bu ürünlerin olgunluğunun tespiti konusunda ihtilâf bulunmaktadır.

Hanefî fakihler meyve ve diğer ürünler olgunlaştıktan sonra ister büyümeleri tamamlansın ister tamamlanmasın, ister toplama şart koşulsun ister koşulmasın bunların satılmasının câiz olduğunu kabul etmişlerdir. Büyümesi tamamlanmış veya tamamlanmamış ürünleri ağaçlarda bırakmak şartıyla satmak ise câiz değildir. Zira akde yararı olmayıp taraflardan birisine fayda sağlayan şartlar geçerli değildir. Fakat İmâm Muhammed, istihsân prensibine uyarak büyümesini tamamlayan ürünlerin bahsedilen şekilde satılmasını câiz görmüştür.

Ona göre bu konuda “insanların teâmülü” söz konusudur (Serahsî, 2000, XII, 348-349; İbn Mâze, tsz., VI, 321; İbnü'l-Hümâm, tsz., VI, 287).

Bu noktada vurgulanması gereken önemli bir husus daha bulunmaktadır. Büyük bahçelerin satışlarında alıcının satın aldığı ürünün hemen kesiminin yapıp toplatılması hem zor hem de kendisine zarar vermektedir. Üstelik büyük bahçelerin ürününün alıcı tarafından bir günde toplatılıp satılması mümkün değildir. İslâm dininin zorluklara karşı kolaylığı seçmesi prensibine dayanılarak bu sorunun çözülmesi gerekir. İmâm Muhammed'e göre ister ürünlerin büyümesi tamamlanmış ister tamamlanmamış olsun ister satıcının izni olsun ister olmasın bu ürünlerin ağaçlarda bırakılması mümkündür. Fakat alıcının, büyümesini tamamlamamış ürünlere daha sonra eklenen ürünleri tasadduk etmesi gerekir (Senhuûrî, 1998, III, 24; Zuhaylî, 2004, V, 3479). Bu konuda İmâm Muhammed'in içtihadı zorluklar karşısında ruhsatlara başvurmayı öngören kolaylık özelliğine daha fazla uymaktadır.

Mâlikî fakihlere göre olgunlaştıktan sonra meyve ve diğer ekinlerin satışı câizdir. Yani kesim veya ağaçlarda bırakma şartı koşularak ya da herhangi bir şart koşulmadan mutlak olarak satış söz konusu olmuşsa da akit câizdir (Sa'lebî, 2004, II, 147). Onlara göre meyveler olgunlaştıktan sonra topraktan beslenerek daha fazla gelişmezler. Dolayısıyla satıcı ve alıcının meyve ve sebzelerinin birbirine karışması söz konusu değildir. Bununla birlikte olgunlaşan ürünlerin kesimine zaten alıcı tarafından hemen başlandığı bilinen bir durum olup, insanların teâmülü de bu yöndedir. Zira ürünlerin uzun zaman tarlada bırakılması ürünlerin bozulmasına neden olmaktadır.

Şâfiî ve Hanbelî fakihler de meyve ve ekinlerin olgunlaştıktan sonra satışlarını câiz görmüşlerdir. Bu satışın geçerliliği hususunda ürünün devşirme şartı bulunup bulunmaması veya herhangi bir şart koşulmadan mutlak olarak satılması arasında bir fark bulunmamaktadır. Zira bu durumda olgun meyveler tehlikelerden korunmuş ve satıcı da sattığı malı teslim edebilir duruma gelmiştir (Şirazi, tsz., I, 93; İbn Kudâme, 1405, IV, 65).

Netice olarak olgunlaştıktan sonra meyve ve sebzelerin kesim şartıyla ve mutlak olarak satışının câizliği hakkında bütün fakihler uzlaşmışlardır. Fakat câizliğin nedenleri hakkında ihtilâf etmişlerdir. Malikilere göre, olgun meyvelerin yerden beslenerek çoğalması mümkün değildir. Hanefilere göre akde yararı olmayıp taraflardan birisine fayda sağlayan şartlarla akit câiz değilken akde yararı olan, fakat taraflara fayda sağlamayan şartlarla yapılan akit ise câizdir. Şâfiilere göre, bu durumda olgun meyvelerin tehlikelerden korunduğu kesinleşmiş ve satıcı da sattığı malı teslim edebilir duruma gelmiştir.

V. MEYVELERİN OLGUNLAŞMASININ BELİRTİLERİ

Hanefilere göre olgunlaşmanın belirtileri meyvelerin hastalıklardan ve bozulmaktan güvende olacak şekilde büyümesini tamamlamış ya da kendisinden istifade edilebilecek duruma gelmiş olmasıdır (İbn Nüceym, tsz., V/325; İbn Âbidîn, 2000, IV, 555, Dâmâd, 1998, III, 26). Mâlikîlere göre meyvelerin olgunlaşmasının belirtileri bazı ürünlerde renklerin değişmesi, bazılarında suyunun tatlanması, bazılarında ise ürünün yumuşamasıdır. Sebzelerin ise örf'e göre yenilebilecek duruma gelmesidir. Taneli bitkilerde ise tanelerin güçlenmesi ve sertleşmesiyle olmaktadır (Derdîr, tsz., III, 178). Mâlikî fakihlere göre meyve ve sebzelerin bir bölümünün olgunlaşması yeterlidir. Bir ağaçtaki meyvenin olgunlaşması bahçedeki diğer meyvelerin satışını da câiz kılmaktadır. Hatta komşu bahçelerdeki meyvelerin sahipleri de buna dayanarak meyvelerini satabilirler (Karâfî, 1998, V, 195). Mâlikî fakihleri bu konuda meyvelerin bütünüünün olgunlaşmasından daha çok havanın durumu ve meyvelerin olgunlaşma mevsimlerini dikkate almışlardır.

Şâfiî fakihler de Mâlikî fakihler gibi meyve, sebze ve tahılların olgunlaşmasının belirtilerini farklı şekillerde izah etmişlerdir. Onlara göre rengi olanların renge bürünmesi, rengi olmayanların yumuşaması olgunlaşmanın belirtisidir. Tahılların olgunlaşması için tanelerin sertleşmesi ve salatalık gibi sebzelerin olgunlaşması için ise örf'e göre yenilebilir duruma gelmesi gerekir (Ensârî, 2000, II, 104). Bir ağaçtaki meyvenin olgunlaşması bahçedeki bütün meyvelerin olgunlaşması demektir. Yani bahçedeki bütün meyveler satılabilir. Zira bahçedeki bütün meyvelerin olgunlaşmasını beklemek bahçe sahibini hem zora sokar hem de meyvelerin çürümmesine neden olabilir. Yalnız bir bahçenin meyvelerinin olgunlaşması komşu bahçelerdeki meyvelerin olgunlaşması anlamına gelmez (Kalyûbî, 1998, II, 25). Zira her bahçenin konumu, havası ve bakımı farklı olduğu için bir bahçedeki meyvenin olgunlaşmasını komşu bahçedeki meyvelerin olgunlaşması için kıtas kabul etmek mümkün değildir.

Hanbelî fakihler Şâfiî ve Mâlikî fakihler gibi her ürünün olgunlaşma belirtilerini ayrı ayrı değerlendirmişlerdir. Fakat birçok konuda olduğu gibi bir ağaçtaki meyvenin olgunlaşmasının bahçedeki diğer meyvelerin olgunlaşması sayılıp sayılmaması hususunda Hanbelilerden birbirine zıt iki rivayet nakledilmektedir. Onların sahih olan görüşüne göre bir ağaçtaki meyvenin olgunlaşmasıyla bahçedeki diğer meyveler de satılabilir (Hacâvî, tsz., II, 132).

Kanaatimizce meyve ve sebzelerin olgunlaşması konusunda fakihler arasındaki ihtilâf lafzidir. Zira Hanefilere göre meyvelerin hastalıklar ve bozulmaktan güvende olacak şekilde büyümesini tamamlamış olmaları ya da kendilerinden istifade edilebilecek duruma gelmiş olmaları olgunlaşma kabul edilmektedir.

Cumhurun olgunlaşma belirtisi olarak kabul ettiği renginin değişmesi, suyunun tatlanması ve yenilebilir duruma gelmiş olması aslında aynı şeyi ifade etmektedir.

Üzerinde durulması gereken diğer bir husus ise peş peşe yetişen sebze ve meyvelerin kökleriyle satılmasıdır. Muz, incir, kavun, karpuz, patlıcan, domates ve salatalık gibi bazı sebze ve meyvelerden ilk ürün alındıktan sonra aynı kök ve dallarda yeni ürünler yetişir. Bu çeşit ürünlerin topluca dalında satılmasında cehâlet ve satılan malın teslimi konusunda güç yetirememesi durumu bulunmaktadır. Zira sebze ve meyvelerin hemen kesilmediği takdirde yeni çıkan ürünler satılan ürünlerle karışacaktır. Dolayısıyla bu durumda olan sebze ve meyvelerin satışında kesim şartı koşulması gerekir. Şâfiî, Hanbelî ve Hanefîlerin bir kısmına göre mevcut olanla beraber yeni çıkan sebze ve meyvelerin topluca satılmasında kesim şartı koşulmadığı takdirde akit geçersiz sayılır (Mâverdî, 1994, V, 196; İbn Nüceym, tsz., V, 325, İbn Kudâme, 1405, IV, 67).

Mâlikî ve bazı Hanefî fakihlere göre insanların bu gibi ürünleri dalında satmaları örf haline gelmiştir. Ayrıca mevcut olanla daha sonra çıkacak olanı birbirinden ayırmak çok güçtür. Bu yüzden sonradan çıkacak olan ürünlerin satışı öncekilere dâhil edilir (İbn Rüşd, 1975, II, 157; İbn Nüceym, tsz., V, 325). Günümüzde büyük sebze ve meyve bahçeleri göz önünde bulundurulduğunda satılan ürünlerin hemen toplatılmasının mümkün olmadığı görülecektir. Dolayısıyla yeni çıkan sebze ve meyvelerin satılan ürünlerle karışması kaçınılmazdır. Bunun içindir ki bahçedeki sebze ve meyveler topluca satılmaktadır. Böyle akitleri bâtil veya fâsit saymak hem satıcıları hem de alıcıları çok zor durumda bırakır ve olgunlaşmış sebze ve meyveler tarlada çürümeye bırakılmış olur. İslâm dininin ihtiyaç, zarûret ve zorluklara karşı ruhsat anlayışı dikkate alındığında ve İslâm dininin örfüne verdiği önem göz önünde bulundurulduğunda Mâlikî fakihlerin görüşü isabetli görünmektedir. Hatta meyve vermeye başlamadan önce ağaçların yaprak ve dallarıyla birlikte satılması teâmül haline geldiği için bu şekilde satılmasını da câiz görenler vardır (İbn Nüceym, tsz., V, 324-325).

SONUÇ

Meyve ve sebzelerin satışları, cehâlet vasfı açısından ele alındığında, fakihlerin meyve ve sebzelerin meydana gelmeden satışının câiz olmadığı konusunda ittifak ettikleri görülmektedir. Çünkü meydana gelmemiş ürünlerin satışında aşırı oranda cehâlet söz konusudur. Bu cehâlet aldatmayı da beraberinde getirir. Fakihler henüz olgunlaşmadan satılan meyvelerin faydalanılabilen bir meyve haline gelmesi, çağla ve erik gibi devşirilmesi şartıyla satılabileceği görüşündedirler. Fakat bunların ağaçta bırakılmak şartıyla satışı câiz olmadığı görüşündedirler. Hanefîlere göre akdin taraflarının, devşirme şartını koşmadan, mutlak olarak yaptıkları satış ise

câiz olmakla beraber alıcı hemen ürünü toplamalıdır. Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelîlere göre devşirme şartı koşulmadan mutlak olarak satılan meyve ve sebzelerin satışı ise câiz değildir.

Hanefîlere göre meyve ve sebzelerin olgunlaşması meyvelerin hastalıklar ve bozulmaktan güvende olacak şekilde büyümesini tamamlamış olmaları ya da kendisinden istifade edilebilecek duruma gelmesiyle gerçekleşir. Cumhura göre ise her ürünün olgunlaşması farklıdır. Meselâ hurmanın olgunlaşması sararmasıyla; üzümün kırmızılaşmasıyla veya yumuşamasıyla; taneli bitkilerde tanelerin sertleşmesiyle diğer meyvelerin olgunlaşması ise yenilebilir duruma gelmesiyle olur. Mâlikîlere göre meyvelerin bir bölümünün olgunlaşmasıyla diğer meyvelerin satışı da câizdir. Cumhura göre meyvelerin bir bölümünün olgunlaşması bahçenin içinde bulunan meyvelerin satışını câiz kılar. Fakat bütün meyve ve sebzeleri aynı kategoride değerlendirmek mümkün değildir. Zira bazı meyve ve sebze cinsleri daha erken olgunlaşırken diğer bazıları daha geç olgunlaşmaktadır. Bazı bahçelerdeki ürünler daha erken yetişirken, diğerleri daha geç yetişmektedir. Bununla birlikte bütün bahçelerin bakımları da aynı oranda değildir. Zira birbirine komşu olan bütün bahçelerin meyve ve sebzelerinin aynı anda olgunlaşmadıkları görülmektedir.

Kanaatimizce her bahçenin meyve ve sebzelerini ayrı ayrı değerlendirmek, hatta bir bahçedeki değişik cinsteki meyve ve sebzelerini de ayrı ayrı değerlendirmek daha doğru görünmektedir. Hâsılı sebze ve meyvelerin kökünden topluca satılmasında var olan cehâlet insanların örfüne göre az kabul edildiği için câiz sayılmıştır.

KAYNAKÇA

Cürcânî, Ali b. Muhammed eş-Şerif (v. 816-1413), *Kitabu't-Ta'rifat*, Yeni Baskı Mektebetu Lübnan, y.y. 1985.

Damâd, Abdurrahman b. Muhammed b. Süleyman (v. 1078/1668), *Mecme'u'l-Enhur fi Şerhi Multeke'l-Ebhur I-IV*, Thk. Halil İmran el-Mansur, Dârü'l-Kütübî'l-İlmîyye, Beyrut 1998.

Derdîr, Ebû'l-Berekât Ahmed b. Muhammed (v. 1201/1787), *eş-Şerhu'l-Kebîr*, Mevkiu Ya'sûb, y.y. t.y.

Ebû Zehra, Muhammed, *Fetâvâ*, Dârü'l-Kalem, Dimaşk 2010.

Ensârî, Şeyhu'l-İslâm Zekerîyya (v. 926/1520), *Esne'l-Metâlib fi Şerhi Ravdi't-Tâlib*, Thk. Muhammed Muhammed Tamir, Dârü'l-Kütübî'l-İlmîyye, Beyrut 2000.

Hacâvî, Şerefeddin Musa b. Ahmet el-Hacâvî (v. 960/1553), *el-İknâ fi Fıkhi'l-İmâm Ahmet b. Hanbel*, Thk. Abdullatif Muhammed Musa es-Subkî, Dârü'l-Ma'rîfe t.y.

- Haydar, Ali (v. 1853/1935), *Dürerü'l-Hukkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*, Dârü'l-Kütübî'l-İlmîyye, Beyrut t.y.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn (v. 1252/1836), *Reddü'l-Muhtâr 'ale'd-Dürri'l-Muhtâr*, Dârü'l-Fikr, Beyrut 2000.
- İbnü'l-Humâm, Kemâluddîn Muhammed b. Abdulvahid es-Sivâsî (v. 861/1457), *Şerhu Fethi'l-Kadîr*, Dârü'l-Fikr, Beyrut t.y.
- İbn Kudâme, Abdullah b. Ahmed b. Kudâme el-Makdisî (v. 620/1223), *el-Muğnî fî Fıkhi'l-İmâm Ahmed b. Hanbel eş-Şeybânî*, Dârü'l-Fikr, Beyrut 1405.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî (v. 273/887), *Sünenu İbni Mâce*, Thk. Muhammed Fuad Abdulbakî, Dârü'l-Fikr, Beyrut t.y.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem (v. 731/1330), *Lisânü'l-'Arab*, I-XV, Birinci Baskı, Dârü Sâder, Beyrut, t.y..
- İbn Mâze, Mahmut b. Ahmet b. es-Sadr eş-Şehîd Burhaneddin (v. 616/1219), *el-Muhîtu'l-Burhânî*, Dârü İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, y.y. t.y.
- İbn Nüceym, Zeynuddîn b. Nüceym el-Hânefî, (v. 970/ 1563), *el-Bahru'r-Râ'ik Şerhu Kenzi'l-Hakâ'ik*, Dârü'l-Marîfe, Beyrut t.y.
- İbn Rüşd, Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Rüşd el-Endülüsî (v. 595/1198), *Bidâyetu'l-Müctehid ve Nihâyetu'l-Muktesid*, Matbaatu Mustafa el-Bâbi el-Halebî, Dördüncü Baskı, y.y 1975.
- İsferâyînî, Ebû 'Avâne Yakûp b. İshâk el-İsferâyînî (v. 316/929), *Müsnedu Ebî 'Avâne*, Dârü'l-Ma'rîfe, Beyrut t.y.
- Kalyûbî, Şihâbuddîn Ahmed b. Ahmed b. Selame (v. 1069/1659), *Kalyûbî 'âlâ Şerhi Celâleddîn el- Mahallî 'âlâ Minhâci't-Talibîn*, Thk. Mektebu'l-Buhûsi ve'd-Dirâsât, Dârü'l-Fikr, Beyrut 1998.
- Karâfî, Şihâbuddîn Ahmet b. İdrîs (v. 684/1285), *el-Furûk*, Birinci Baskı, Dârü'l-Kütübî'l-İlmîyye, Beyrut 1998.
- Mâlik, Ebû Abdullah Mâlik b. Enes (v. 179/795), *Muvatta'*, Birinci Baskı, Thk Muhammed Mustafa el-A'zemî, Müessesetu Zayed b. Sultân, yy 2004.
- Mâverdî, Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Muhammed el-Basrî el-Bağdâdî (v. 450/1058), *el-Hâvî fî Fıkhi's-Şâfiî*, Birinci Baskı, Dârü'l-Kütübî'l-İlmîyye, y.y 1994.

- Meydânî, Abdulğani el-Guneymî ed-Dımaşkî (v.1398/1978), *el-Lubâb fî Şerhi'l-Kitâb*, Thk. Mahmud Emin en-Nevâvî, Dârü'l-Ma'rîfe, Beyrut 1998.
- Nevevî, Ebû Zekerîyyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref b. Murri (v. 676/1278), *el-Mecmû' Şerhu'l-Muhezzeb*, Thk. Mahmud Marahî, Dârü'l-Fikr, Beyrut 2004.
- Râfî, Abdülkerîm b. Muhammed er-Râfî el-Kazvînî (v. 623/1226), *Fethu'l-Azîz bi Şerhi'l-Vecîz*, y.y. t.y.
- Sa'lebî, Ebû Muhammed b. Abdolvahhap b. Ali b. Nasr es-Sa'lebî el-Bağdâdî el-Mâlikî (v. 422/1031), *et-Telkîn fî'l-Fikhi'l-Mâlikî*, Birinci Baskı, Thk. Ebû Uveys el-Hasanî, Dârü'l-Kütübî'l-İlmîyye, y.y. 2004.
- Senhurî, Abdürrezzâk Ahmed, *Masâdiru'l-Hakk fî'l-Fikhi'l-İslâmî*, Menşûrâtü'l-Halebî, Beyrut 1998.
- Serahsî, Ebû Bekir Muhammed b. Ahmet b. Ebî Sehl (v. 483/1090), *el-Mebsût*, Thk. Muhyuddîn Halil, Dârü'l-Fikr, Birinci Baskı, Beyrut 2000.
- Şâfî, Ebû Abdullah Muhammed b. İdris eş-Şâfî (v. 204/820), *el-'Ümm*, Dârü'l-Ma'rîfe, Beyrut 1393.
- Şirâzî, Ebû İshâk İbrahim b. Ali b. Yusuf (v. 476/1083), *el-Muhezzeb fî Fikhi'l-İmâmi's-Şâfî*, Beyrut t.y.
- _____, İbrahim b. Ali, *et-Tenbîh fî Fikhi'l-İmâmi's-Şâfî*, Âlemu'l-Kütüb, Beyrut 1403.
- Şirbînî, Muhammed el-Hatîb, *el-İknâ' fî Halli Elfâzi Ebî Şucâ'*, Thk. Mektebu'l-Buhûsi ve'd-Dirâsât, Dârü'l-Fikr, Beyrut 1415.
- Taberânî, Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb, *Mu'cemü'l-Kebîr*, thk. Hamdî Abdulmecid es-Selefi, Mektebetü'l-'Ulûm ve'l-Hikem, Mûsul 1983,
- Zerkâ, Mustafa Ahmed (v. 1361/1999), *el-Medhalu'l-Fikhîyyu'l-Âmm*, Dârü'l-Kelâm, Dımaşk 2004.
- Zeylâî, Fahruddeîn Osmân b. Ali ez-Zeylâî el-Hanefî (v. 743/1342), *Tebyînu'l-Hakâ'ik Şerhu Kenzi'd-Dakâ'ik*, Dârü'l-Kütübî'l-İslâmî, Kâhire 1313.
- Zuhaylî, Vehbe, *el-Fikhu'l-İslâmî ve Edilletuhu*, 4. Baskı, Dârü'l-Fikr, Dımaşk 2004.

DEMOKRASİ, EKONOMİK BÜYÜME VE GELİR EŞİTSİZLİĞİ İLİŞKİSİ

Öğr. Gör. Seyhun TUTGUN(Sorumlu Yazar)

Bitlis Eren Üniversitesi Hizan Meslek Yüksekokulu Finans, Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü

Arş. Gör. Berfin GÖKSOY

Bitlis Eren Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü

ÖZET

Demokrasi, ekonomik büyüme ve gelir eşitsizliği aralarında karmaşık bir ilişki olan 1950’li yıllardan beri üzerinde çok tartışılan değişkenlerdir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde demokratikleşme son 20 yılda önem kazanmıştır. Bunun sebebi demokratikleşmenin ekonomik büyümeyi sağlayıp, gelir eşitsizliği sorununu çözmeye yardımcı olabileceği düşüncesidir. Ekonomik büyüme ülkeler açısından önemli bir makroekonomik değişken olduğu için ülkeler demokrasinin ekonomik boyutunu düşünerek demokratikleşme üzerine yoğunlaşmışlardır. Bu oluşan yeni demokratik hükümetlerin, sıkı ekonomik düzenlemeler karşısında demokrasiyi tam anlamıyla uygulayabileceği konusunda şüpheler mevcuttur. Zira uygulanacak ekonomik reform paketlerinin bazı hassas kurumlara gereksiz baskılar uygulayarak demokrasiyi baltalayacağına ya da demokratik politikaların ekonomik bozulmalara yol açan ekonomik reform politikalarına zarar vereceğine inanılmaktadır. Bu çerçevede sorulması gereken iki temel soru bulunmaktadır; Gelişmekte olan bir ülkede piyasa iyi bir şekilde işlerken demokrasi korunabilir mi? Ekonomik büyüme sadece gelir eşitliği sağlamak için mi artmaktadır? Bu iki temel sorunun alt basamağında ise şu soru önem kazanmaktadır: yoksulluk artışı hızlı büyümenin gerekli bir yan etkisi midir? Zira görünen o ki gelişmekte olan ülkeler hem gelir eşitliğini sağlayarak yoksulluğu azaltmak hem de hızlı büyüyen bir ekonomi olma istekleri mevcuttur. Oysa hızlı büyüyen bir ekonomi yoksulluğu arttırıcı bir etki de göstermektedir.

Bu çalışmada demokrasi, ekonomik büyüme ve gelir eşitsizliği arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Bu bağlamda çalışma literatür taraması yöntemi ile desenlenmiştir. Yapılan tarama sonucunda birbirlerine etkileyen bu değişkenlerin bazı ülkelerde pozitif bazılarında negatif yönde birbirlerini etkiledikleri görülmektedir. Hulasaten yapılan çalışmaların çoğunda gelir eşitsizliği ve demokrasi (demokratikleşme) arasında negatif bir ilişki mevcuttur. Bunun yanında demokrasi (demokratikleşme) ve ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki olduğu görülmektedir. Gelir eşitsizliği artışı ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki ise az sayıdaki çalışmada pozitif iken ağırlıklı olarak negatif bir etkiye sahiptir. Hulusa etmek gerekirse demokratik özgürlüklerin ekonomik büyümeyi kolaylaştırma potansiyeline sahip olmasına rağmen, gelir eşitsizliği arttığında bunun gerçekleşmesinin zor olduğunu söylemek mümkündür. Gelir eşitsizliği ve ekonomik büyüme değişkenlerine demokrasi perspektifinden bakma girişimi olarak değerlendirilebilecek çalışmanın, literatüre bu yönüyle katkı yapması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Demokrasi, Ekonomik Büyüme, Gelir Eşitsizliği, Demokratikleşme

RELATIONSHIP BETWEEN DEMOCRACY, ECONOMIC GROWTH AND INCOME INEQUALITY

ABSTRACT

Democracy, economic growth and income inequality are highly debated over the 1950s, a complex relationship between them. Especially in developing countries, democratization has gained importance in the last 20 years. This is due to the idea that democratization can help to achieve economic growth and solve the problem of income inequality.

Since economic growth is an important macroeconomic variable for countries, countries have focused on democratization by considering the economic dimension of democracy. There are doubts that these new democratic governments can fully implement democracy in the face of strict economic arrangements. It is believed that the economic reform packages to be implemented will undermine democracy by imposing unnecessary pressures on some sensitive institutions, or that democratic policies will undermine the economic reform policies that lead to economic deterioration. In this context, there are two basic questions to be asked; Can the democracy be maintained while the market is functioning well in a developing country? Does economic growth only increase to ensure income equality? In the lower stage of these two main problems, the following question is important: is poverty increase a necessary side effect of rapid growth? In fact, developing countries have both the desire to reduce poverty by ensuring income equality and to be a fast-growing economy. However, a fast-growing economy shows an increasing poverty.

In this study, the relationship between democracy, economic growth and income inequality has been analyzed. In this context, the study is designed with the literature review method. As a result of the screening, it is seen that these variables affect each other negatively in some countries and some of them negatively. There is a negative correlation between income inequality and democratization. Besides, there is a positive relationship between democracy (democratization) and economic growth. The relationship between the increase in income inequality and economic growth is positive in a few studies and has a predominantly negative effect. It is possible to say that although democratic freedoms have the potential to facilitate economic growth, it is difficult to realize that when income inequality increases. The aim of this study is to contribute to the literature in terms of income inequality and economic growth.

Keywords: Democracy, Economic Growth, Income Inequality, Democratization

1. GİRİŞ

Demokrasi, ekonomik büyüme ve gelir eşitsizliği arasındaki ilişki yıllardan beri üzerinde tartışılan özellikle son yıllarda önemi gittikçe artan konulardan biridir. Farklı gruplardaki insanlar, demokrasinin ülkenin bütün sorunlarını çözeceğine inanmaktadırlar. Sürekli daha fazla demokrasinin kurumları güçlendireceğini ve toplumda adalet sorununun çözüleceğini iddia etmektedirler. Bu bağlamda demokrasi, ekonomik büyüme ve gelir eşitsizliği literatürde teorik ve ampirik olarak çok fazla ele alınan konulardandır. Bu başlıkların bu kadar önem kazanmasındaki diğer bir faktör ise özellikle gelişmekte olan ülkelerin dünya ekonomisinde yer bulabilmek adına atmış oldukları adımlardır. Çünkü bu ülkeler sürdürülebilir ekonomik büyümenin sağlanması için demokratik bir ortam, sivil özgürlükler ve politik hakların olması gerektiğini düşünmektedir. Bu açıdan gelişmekte olan ülkeler demokratikleşmeye ve gelir eşitsizliğini azaltmaya yönelik çalışmalarını hızlandırarak ekonomik büyümeyi arttıracaklarını düşünmektedirler.

Bu olumlu düşüncelerin yanında demokrasinin ülkenin makroekonomik değişkenleri üzerinde olumsuz etkileri olduğu da ifade edilmektedir. Buna gerekçe olarak demokratik rejimlerin sürekli değiştirmiş oldukları yasalarla bir istikrarsızlık ve belirsizlik durumu oluşturması gösterilmektedir. İstikrarsız ve belirsiz bir ortamın da ekonomik büyümenin yanında diğer makroekonomik değişkenleri de olumsuz yönde etkilediği dile getirilmektedir. Ayrıca demokratik rejimlerde, uygulanan ekonomik reformun kırılgan kurumlara gereksiz baskılar uygulayarak demokrasiyi baltalayacağına ya da demokratik politikaların ekonomik bozulmalara yol açan ekonomik reform politikalarına zarar vereceği düşünülmektedir (Burns, 2005:1).

Gelir eşitsizliği ve ekonomik büyüme arasındaki bağlantıya odaklanan ilk referans çalışma ise Kuznets (1955) tarafından yapılmıştır. Kuznets, kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hasıla ile gelir dağılımındaki eşitsizlik düzeyini birbirine bağlayarak U-şekilden bir eğri oluşacağına dair hipotezi kanıtlamıştır. Bu bağlamda, gelir dağılımındaki eşitsizlik gelişme sürecinde artış göstermekte ancak belli bir eşiğin ötesinde, eğilim tersine çevrilir, eşitsizlik dengeye gelir, sonra gelir dağılımındaki eşitsizliğin sanayileşmiş ekonomilerde görülebilen en düşük seviyeye ulaşana kadar azalacağını ifade etmektedir. Bu bağlamda ekonomik büyüme ve gelir eşitsizliği arasındaki ters yönlü ilişkiyi Almanya ve İngiltere üzerindeki çalışmasında kanıtlamıştır. Bu temelde Stiglitz (1969), gelir ve servetin heterojenliğini hesaba katarak, kalkınmanın ilk aşamalarında eşitsizliğin arttığını ve dönüm noktasına ulaşıldığında azaldığı sonucuna ulaşmıştır. Bu çalışmaların devamında Ahluwalia (1976), nüfuslarını %20 en zengin, %40 en fakir ve %20 orta düzeydeolan üç grupta paylaştığı 60 ülke üzerinde bir çalışma yürütmüştür. Çalışmanın sonuçları Kuznets eğrisinin doğru olduğunu bulmuştur, çünkü eşitsizliğin ekonomik kalkınma ile birlikte azalma eğiliminde olduğunu dile getirmiştir.

Demokrasi, eşitsizlik ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi tahmin etme konusunda ampirik bazı zorluklar bulunmaktadır. Muller (1988) bu değişkenlerin birbirini etkilediğini ve bu nedenle aynı anda denge sonucu olarak belirlenmesi gerektiğini öne sürmektedir. Özellikle demokrasi, eşitsizlikten ve ekonomik büyümeden etkilenirse, aynı zamanda eşitsizlik ve ekonomik büyümeyi de etkiler (Alesina ve Rodrik 1994; Alesina vd, 1996). Bu çalışmada değişkenler arasındaki ilişkilerle ilgili beklentilerimiz, artan demokratik özgürlük seviyelerinin gelir eşitsizliğinde bir azalmaya yol açması ve artan gelir eşitsizliğinin demokratik gelişmeyi engelleyebileceği şeklindedir. Ayrıca ekonomik büyümedeki bir artışın, demokratik özgürlüğün artmasına yol açabileceği ve bir ülkedeki artan bir demokratik özgürlük seviyesinin ekonomik büyümeyi hızlandırabileceği yönündedir. Bir diğer beklentimiz ise gelir eşitsizliğinin artmasının ekonomik büyümede düşüşe yol açacağını, ancak ekonomik büyümenin otomatik olarak gelir eşitsizliğinde düşüşe yol açmayacağıdır.

Çalışma iki bölümden oluşmaktadır: Birinci bölümde, demokrasi, ekonomik büyüme ve gelir eşitsizliği ile ilgili geniş bir literatürü sentezler ve sınıflandırmalara yer verilmiştir. Bu konularda son yirmi yılda yapılan araştırmaların miktarını dikkate alarak, çalışmalar özet halinde sunulmuştur. İkinci bölümde ise demokrasi, ekonomik büyüme ve gelir eşitsizliği arasındaki ilişki seçilen bazı ülkelerin makroekonomik göstergeleri yardımıyla açıklanmaya çalışılmıştır. Bu bölümde yer alan ülkelerin verileri literatürdeki çalışmaları ve beklentilerimizi destekler niteliktedir.

2. LİTERATÜR

Çalışmanın bu bölümünde büyüme-demokrasi, demokrasi-gelir eşitsizliği ve büyüme-gelir eşitsizliği başlıklarında literatürde yapılan çalışmalar ele alınmaktadır. Demokrasi ve büyüme arasındaki nedensellik ilişki farklı disiplinlerdeki bilim insanlarının dikkatini çekmiştir.

Bu çalışmaların öncülüğünü Lipset (1959) yapmıştır. Çalışmasında demokrasinin ekonomik büyüme ile olan ilişkisini, siyasal sistemlerin toplumla bağlantısındaki en yaygın genelleme olduğunu ifade etmektedir.

Büyümenin demokrasiyi daha fazla arttırmayacağını Arat (1988) yapmış oldukları çalışmalarda dile getirmişlerdir. Helliwell (1994) ise demokrasinin ekonomik büyüme üzerinde zayıf bir olumsuz etkisi olduğunu fakat bu etkinin eğitim ve yatırımlarla dengelenebileceğini ifade etmektedir. Bu yüzden demokrasinin büyüme üzerindeki etkisinin net bir şekilde ortaya konulamayacağını ifade etmiştir. Buna benzer bir sonuç Doucouliagos ve Ulubaşoğlu (2008) tarafından bulunmuştur. Demokrasinin ekonomik büyüme üzerine doğrudan bir etkisinin olmadığını dile getirmişlerdir. Burkhart ve Lewis-Beck (1994) tasarım, tanımlama ve ölçüm sorunlarının demokrasi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin şaşırtıcı derecede zayıf

olabileceğini dile getirmişlerdir. Bunun yanında Barro (1990), demokrasinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin zayıf olduğunu ifade etmektedir. Demokrasinin, siyasi özgürlüklerin düşük olduğu ülkelerde büyüme üzerinde zayıf bir olumlu etkisi olduğunu dile getirmektedir. Fakat siyasi özgürlüklerin artışının büyüme üzerinde baskı oluşturduğunu da vurgulamıştır. Gelişmiş ülkelerin ekonomik sistemlerini az gelişmiş ülkelere ihraç etmesi bu yolla az gelişmiş ülkelerin ekonomik özgürlük kazanacağını açıklamıştır. Ekonomik özgürlüğün de daha demokratik bir ortam oluşturacağına dikkat çekmiştir.

Gerring, vd. (2005), demokrasinin ekonomik büyümeyi olumlu etkilediğini vurgulamışlardır. Ayrıca bir ülkenin büyüme performansının, sadece o dönemde yaşanan demokrasinin derecesine değil, bunun yanında demokratik olduğu yıl sayısından etkilendiğini ifade etmişlerdir. Ayrıca demokratik kurumların, garantili siyasi hakların ve sivil özgürlüklerin adil ve sürdürülebilir büyümenin sağlanabilmesi açısından önemli olduğunu Smith (1937), Hayek (1944), Lipset (1959), Mises (1981), Riker ve Weimer (1993) çalışmalarında ifade etmişlerdir. Burkhart ve Lewis-Beck (1994) ekonomik büyüme ve demokrasi arasındaki nedensellik ilişkisini ortaya koymuşlardır. Granger testlerine göre, ekonomik gelişmenin demokrasiye neden olduğu ama demokrasi ekonomik kalkınmaya neden olmadığını bulmuşlardır. Feng (1997) ise demokrasinin siyasal istikrar kanalıyla büyümeye olumlu etkisi olduğunu ifade etmiştir. Bu çalışmaların yanı sıra literatürde yer alan büyüme ve demokrasi ilişkisini özetleyen tablo aşağıda verilmiştir (Tablo 1).

Tablo 1: Büyüme ve Demokrasi İlişisine Dair Literatür Çalışmaları

Yazar	Büyüme → Demokrasi	Demokrasi → Büyüme
Jackman (1973)	↑	
Bollen (1979, 1983)	↑	
Bollen & Jackman (1985)	↑	
Brunk, Caldeira, & Lewis-Beck (1987)	↑	
Burkhart & Lewis-Beck (1994)	↑	
Arat (1988)	---	
Gonick & Rosh (1988)	---	
Barro (1990)	↑	↑
Sirowy & Inkeles (1990)		↓
Johnson (1964)		↓
Gerschenkron (1962)		↓
Moore (1966)		↓
McKinlay & Cohan (1975)		↓
Huntington (1987)		↓
Azam (1994)		↓
Smith (1937)		↑
Hayek (1944)		↑
Lipset (1959)		↑
Friedman (1961)		↑
Mises (1981)		↑
Riker & Weimer (1993)		↑
Scully (1988)		↑
Feng (1997)		↑
Kormendi & Meguire (1985)		↑
Gerring, vd. (2005)		↑
Pye (1966)		---
Helliwell (1994)		---
Grier & Tullock (1989)		---

Kaynak: Burns (2005)

Demokrasi ve gelir eşitsizliği arasındaki ilişkiye bakıldığında demokrasinin siyasi eşitlik üzerine yoğunlaşmasıyla daha geniş kapsamlı bir toplumsal ve maddi eşitliği kolaylaştırması olmuştur. Bu açıdan demokrasinin gelir eşitsizliğini ortadan kaldırmaya yardımcı olduğu sonucuna ulaşılabilir. Reuveny ve Li (2003) yapmış oldukları çalışmada demokrasinin gelir eşitsizliğini azalttığı sonucuna ulaşmışlardır. Yine aynı şekilde Amir-ud-Din ve Khan (2017) Pakistan üzerine yaptıkları çalışmada yüksek demokrasinin gelir eşitsizliğini azalttığını ifade etmektedirler.

Muller (1995), gelir eşitsizliğinin demokrasiyi olumsuz etkilediğini bununda ekonomik kalkınma üzerinde olumsuz etkilere neden olduğunu ifade etmektedir. Nikoloski (2010), çalışmasında demokrasinin daha adaletli gelir dağılımı sağladığına dair bir kanıt bulamamıştır. Milanovic, vd. (2001) ise olayı toplumlar üzerinden incelemiştir. Yapmış oldukları analiz sonuçlarına göre Yahudi-Hristiyan toplumlarında demokratikleşmenin artması eşitsizliğin azalmasına yol açarken, Müslüman ve Konfüçyüs toplumlarında önemsiz bir etkiye sahip olduğu görülmüştür. Aşağıdaki tabloda konuyla ilgili literatürde yer alan diğer çalışmaların bir özeti bulunmaktadır (Tablo 2).

Tablo 2: Demokrasi ve Gelir Eşitsizliği İlişkisine Dair Literatür Çalışmaları

Yazar	Demokrasi → Gelir Eşitsizliği	Gelir Eşitsizliği → Demokrasi
Birdsall (1998)	↑	
Crenshaw (1992)	↑	
Crenshaw (1993)	↑	
Muller (1989b)	↑	
Weede (1990)	↑	
Key (1949)	↓	
Lenski (1966)	↓	
Stack (1978)	↓	
Stack (1980)	↓	
Weede & Riefenbach (1981)	↓	
Weede (1982)	↓	
Muller (1988)	↓	
Simpson (1990)	↓	
Nielsen (1994)	↓	
Nielsen & Alderson (1995)	↓	
Hewitt (1997)	↓	
Gradstein, Milanovic, & Ying (2001)	↓	
Dahl (1971)		↓
Rubinson & Quinlan (1977)		↓
Bollen & Jackman (1985)	---	---

Kaynak: Burns (2005)

Ekonomik büyüme ve gelir eşitsizliği konusundaki geniş literatüre rağmen, eşitsizliğin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi konusunda ciddi bir anlaşmazlıklar bulunmaktadır. Literatürdeki çalışmaların öncülüğünü Kuznets 1955 yılındaki çalışmasıyla yapmıştır. Burada kişisel gelir dağılımındaki değişimin karakteri ve nedenlerini araştırırken, “Bir ülkenin ekonomik büyümesi sırasında gelir dağılımındaki eşitsizlik artıyor mu, azalıyor mu?” sorusuna da cevap aramıştır. Kuznets (1955) işçilerin düşük verimlilikten yüksek verimlilik sektörüne geçtiğinde gelir eşitsizliğinin arttığını devamında bu eşitsizliğin düzeldiğini ifade etmiştir. Kısaca Kuznets (1955) verimlilik artışının ekonomik büyümeyi sağlayacağını ve bu dönemde eşitsizliğin kaybolacağını savunmaktadır. Lewis'e (1955) göre ise ekonomik büyüme gelir eşitsizliğine bağlıdır.

Barro (1999) yapmış olduğu çalışmada yüksek düzeyde gelir eşitsizliğinin yoksul ülkelerde büyümeyi azalttığını, ancak zengin ülkelerde büyümeyi arttırdığını ifade etmektedir. Bu durumun başka bir boyutunu Petersen ve Schoof (2015) çalışmalarında ele almıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre gelir eşitsizliğindeki artışın, yani ılımlı bir gelir eşitsizliğinin ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu dile getirmişlerdir. Ancak, belirli bir düzeyde gelir eşitsizliğinin aşılması durumunda, gelir eşitsizliğinin ekonomik büyüme üzerinde olumsuz bir etkisi olduğunu ifade etmektedirler.

Medgyesi ve Tóth (2009) ekonomik büyüme gelir eşitsizliği ilişkisini incelerken büyümenin istihdam oranını (veya işsizliğin azalmasını) arttırdığı ülkelerde, çalışma çağındakiler arasında kazanç sayesinde gelir eşitsizliğinin azaldığı sonucunu bulmuşlardır. Wahiba ve El Weriemmi (2014) Tunus üzerindeki çalışmalarında gelir eşitsizliğinin ekonomik büyüme üzerinde olumsuz bir etkisi olduğu sonucuna ulaşmışlardır. ABD üzerinde yapılan çalışmada Panizza (2002) eşitsizlikle büyüme arasında pozitif bir ilişki bulamamış, tersine eşitsizlik ve büyüme arasında negatif bir ilişki olduğunu destekleyen kanıtlar bulmaktadır. ABD üzerinde yapılan

diğer bir çalışmada ise Rubin ve Segal (2015) büyüme ve gelir eşitsizliğinin pozitif ilişkili olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Literatürdeki bazı çalışmaları kısaca özetlemek gerekirse Kuznet (1955, 1963), Knowles (2001), Alesina ve Perotti (1996) ve Su (2001) 'nin büyümenin eşitsizlik üzerinde olumsuz bir etkisi olduğunu ileri sürmüşlerdir. Öte yandan, Sala-i-Martin (2002) ve Forbes (2000) büyüme ve eşitsizlik arasında pozitif bir ilişki bulmuşlardır. Son olarak, büyüme ve eşitsizlik arasında bir ilişki bulayan çalışmalar, Bollen ve Jackman (1985) ve Dollar ve Kraay (2002) Literatürde yakın zamandaki çalışmalardan biri Vo, vd.(2019) tarafından orta gelirli ülke grupları baz alınarak yapılmıştır. Analizler nedenselliğin ekonomik büyümeden gelir eşitsizliğine doğru olduğunu göstermektedir. Ayrıca gelir eşitsizliğinin orta gelirli ülkelerde ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediğini de ortaya koymaktadır. Literatürdeki bazı çalışmaların özet hali aşağıdaki tablodaverilmiştir (Tablo 3).

Tablo 3: Ekonomik büyüme ve Gelir Eşitsizliği İlişkisine Dair Literatür Çalışmaları

Yazar	Ekonomik Büyüme → Gelir Eşitsizliği	Gelir Eşitsizliği → Ekonomik Büyüme
Lewis (1955)	↑	
Kuznets (1955)	↑↓	
Lewis (1983)	↑	
Psacharopoulos, Morley, Riszbein, Lee, & Wood (1997)	↓	
Fields (2001)	↓	
Galenson & Leibenstein (1955)		↑
Kaldor (1978)		↑
Persson & Tabellini (1994)		↑
Forbes (1997)		↑
Li & Zou (1998, 1999)		↑
Forbes (2000)		↑
Birdsall, Pinckney, & Sabot (1996)		↓
Larrain B. & Vergara M. (1997)		↓
Alesina & Perotti (1996)		↓
Alesina & Rodrik (1994)		↓
Birdsall & Londoño (1997)		↓
Saint Paul & Verdier (1996)		↓
Benabou (1996)		↓
Perotti (1996)		↓
Clark (1995)		↓
Weede (1997)		---
Barro (1999)	↑↓	---
Lopez (2005)	↑↓	---

Kaynak: Burns (2005)

3. DEMOKRASİ, EKONOMİK BÜYÜME VE GELİR EŞİTSİZLİĞİ İLİŞKİSİ

3.1. Demokrasi ve Ekonomik Büyüme

Demokrasi ve büyüme arasındaki nedensel bağlantı, bilim insanları, sosyologlar ve aynı zamanda siyaset bilimciler gibi disiplinler arasındaki bilim insanlarının dikkatini çekmiş, geniş ve dinamik araştırma alanlarından biri haline gelmiştir. Lipset (1959) demokrasi ile ekonomik büyüme ilişkisini, toplumla siyasal sistemleri bir araya getiren en yaygın genelleme şeklinde ifade etmektedir. Demokrasinin gayri safi yurtiçi hasıla (GSYİH) büyümesi üzerinde olumlu etkileri olduğu inancının bir kısmı, bazı ampirik ve teorik çalışmalarla hız kazanmıştır. Acemoglu ve diğ. (2014) demokrasinin GSYİH üzerinde önemli ve sağlam bir olumlu etkisi olduğunu öne sürmektedir. Demokratikleşmenin uzun vadede kişi başına GSYİH'yi yüzde 20 artırdığını da ekliyorlar. Persson ve Tabellini (2007), demokrasiyi terk etmenin olumsuz büyüme etkilerine yol açabileceğini öne sürmektedir. Bu çalışmaların ışığında 2017-2018 yıllarına ait seçilmiş bazı ülkelere ait demokrasi ve ekonomi göstergeleri aşağıda verilmiştir (Tablo 4).

Tablo 4: Seçilen Bazı Ülkelerdeki Demokrasi ve Ekonomi Göstergeleri

Ülke	GSYİH (Milyar Dolar)	Kişi Başı GSYİH	Yıllık Büyüme Oranı (2016)	Politik Haklar	Sivil Özgürlükler	Ekonomik Özgürlükler	Demokrasi Endeksi
ABD	20,494.050	62,605	1,6	2	1	76.8	+8
Çin	13,407.398	9,608	6,7	7	6	58.4	-7
Japonya	4,971.929	39,305	0,9	1	1	72.1	+10
Almanya	4,000.386	48,264	2,2	1	1	73.5	+10
Fransa	2,775.252	42,877	1,2	1	2	63.8	+9
İngiltere	2,828.644	42,557	1,8	1	1	78.9	+10
Brezilya	1,868.184	8,967	-3,3	2	2	51.9	+8
İtalya	2,072.201	34,260	1,4	1	1	62.2	+10
Kanada	1,711.387	46,260	1,4	1	1	55.2	+10
Hindistan	2,716.746	2,036	8,2	2	3	77.7	+9
Rusya	1,630.659	11,326	-0,2	7	6	58.9	+4
Avustralya	1,418.275	56,351	2,8	1	1	80.9	+10
Hollanda	912.899	53,106	2,2	1	1	76.8	+10
Türkiye	766.428	9,346	3,1	5	6	64.6	-4
İsviçre	703.750	82,950	1,6	1	1	81.9	+10

Politik haklar—Sivil Özgürlükler: 1-2,5 (özgür), 3-5 (kısmen özgür), 5,5-7 (özgür değil)

Ekonomik Özgürlükler: 80–100 (özgür), 70–79.9 (çoğunlukla özgür), 60–69.9 (orta seviyede özgür), 50–59.9 (çoğunlukla özgür değil), 0–49.9 (özgür değil).

İGE: 0.800-1.000 (yüksek insani gelişme düzeyi), 0.500-0.799 (orta insani gelişme düzeyi), 0.000- 0.499 (düşük insani gelişme düzeyi)

Demokrasi Endeksi : -10 (güçlü otokrasi), +10 (güçlü demokrasi)

Not: 1-GSYİH ve Kişi Başı GSYİH IMF World Economic Outlook 2019 yılı verilerinden elde edilmiştir.

2-Ekonomik özgürlükler Heritage 2019 yılı verilerinden elde edilmiştir.

3-Politik haklar, sivil özgürlükler ve demokrasi endeksi Freedom House 2018 yılı verilerinden elde edilmiştir.

4-Büyüme oranı Dünya Bankası Veri tabanından elde edilmiştir.

Tablo 4 incelendiğinde kullanılan demokrasi endeksi, polity endeksdeğerini ifade etmektedir. Bu değer “Başlangıçta Ted Robert Gurr tarafından tasarlanan, tanınmış ve saygı duyulan Polity serisi, küresel devlet sisteminde tüm bağımsız devletler (toplam 500.000'den fazla nüfus) için rejim ve otorite özellikleri hakkında kodlanmış yıllık bilgiler içermektedir.” Çalışmanın bu bölümünde demokrasinin ölçümü açısından önemli bir değişken olan demokrasi endeksi -10 - +10 arasında değerler almaktadır. -10'a yaklaştıkça demokrasinin kaybolduğu, +10'a yaklaştığında ise demokrasinin arttığı sonucuna ulaşılmaktadır.

Tabloda yer alan ülkelerin birçoğu +10 veya ona yakın değerler içermektedir. -10'a en yakın ülke Çin iken diğer negatif endeks değerine sahip ülke Türkiye'dir. Bu durum bize bu ülkelerde demokrasi adına sorunlar olduğunu göstermektedir.

Politik haklar ve Sivil Özgürlükler açısından durum incelendiğinde 5 ve altında değere sahip olan ülkelerde durumun iyi olduğu üzerinde değere sahip olan ülkelere daha kötü bir durum olduğu ifade edilebilir. Politik hakların ve özgürlüğün olmadığı iki ülke Çin ve Rusya'dır. Bu ülkeleri sırasıyla Türkiye ve Hindistan takip etmektedir. Tabloyu kısaca özetlemek gerekirse demokrasi endeksinin, insani gelişmişlik düzeyinin, politik haklar ve sivil özgürlüklerin yüksek olduğu ülkelerde kişi başına düşen gelirin yüksek olduğu görülmektedir. Tersini durumdaki ülkelerde kişi başına düşen gelir düşüktür. GSYİH açısından da aynı durumun geçerli olduğu söylenebilir. Bu bilgilerden yola çıkarak demokratik toplumların ekonomilerinin daha iyi olduğu büyüme oranlarının diğer ülkelere göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu da bize demokrasi ve ekonomik büyüme arasında pozitif bir korelasyon olduğunu göstermektedir.

3.2. Demokrasi ve Gelir Eşitsizliği

Tarihsel olarak, demokrasi ve gelir eşitsizliği arasındaki korelasyon, yalnızca sosyal bilimlerin çalışma alanı içerisinde iken dünyanın birçok yerindeki demokratik hak taleplerinin yoğunluğuna karşı son zamanlarda bu alana daha fazla ilgi duyulmaya başlanmıştır. Bu değişkenler arasındaki ilişki klasik politik ekonomi teorilerinde, demokratikleşmenin gelir eşitsizliği üzerine olumlu bir etkisi olduğu şeklinde iken, literatürdeki çalışmaların bu kadar güçlü bir etkiyi ortaya koymada yetersiz kaldığı görülmektedir.

Genel görüş, siyasal iktidarın zayıf noktalarını düzeltmesinin daha adil bir gelir dağılımına yol açtığı şeklindedir (Amir-ud-Din ve Khan, 2017: 206). Yani demokratik ortamların gelir dağılımını olumlu yönde etkileyeceği dile getirilmektedir. Demokrasi konusunda önemli çalışmalardan Bollen ve Jackman (1985), Lee (2005), Rodrik (1999) ve Reuveny ve Li (2003), de demokrasilerin gelir dağılımı konusunda yoksullara doğru eğimli olduğunu iddia etmektedirler. Fakat konuyla ilgili bu sonucun tersine yönelik çalışmalarda bulunmaktadır. Nikoloski (2010), uzun, orta ve kısa vadede demokrasi ve gelir eşitsizliği arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmanın sonuçlarına göre demokrasinin gelir eşitsizliğini azalttığına yönelik herhangi bir bulguya ulaşamamıştır. Bu çalışmalar literatürde incelenen dönem, kullanılan değişkenler, zaman ve yöntemle göre farklılık göstermektedir.

Demokrasi ve gelir eşitsizliğinde dikkat çeken diğer bir konu ise kurumların ve siyasi rejimlerin türlerinin eşitsizlik seviyelerini nasıl etkilediğidir. Konuyla ilgili farklı türdeki siyasi rejimlerde, gelir dağılımının politikadan ziyade verimlilik kararlarından etkilendiği iddia edilmektedir (Sala-i-Martin, 1996; Benabou, 1996; Rodriguez, 2004). Bu iddiayı savunan yazarlar rejim türünün gelir eşitsizliğinin temel belirleyicisi olmayacağını ifade etmektedirler. Bu durumun tersini savunan Engerman ve Sokoloff (1997), Sokoloff ve Engerman (2000), Chong ve Gradstein (2007) kurumların gelir eşitsizliğine yol açabileceğini çalışmalarında analiz etmişlerdir. Son olarak Gradstein ve Milanovic (2004) ideolojinin eşitsizlik üzerindeki etkisi olduğunu dile getirirken, Gupta, vd. (2002) yolsuzluğun eşitsizlik ve yoksulluğu etkilediğine çalışmalarında yer vermişlerdir. Bu çalışmaların yanında, gelir eşitsizliğini ölçmek için kullanılan (Gini katsayısı) ve kurumların kalitesini ölçmek için kullanılan (Freedom House Index1) değişkenler arasında bir korelasyon (0.4163) bulunmaktadır. Demokrasi ve gelir eşitsizliği arasındaki ilişkiye yönelik aşağıda verilen tabloda (Tablo 5) konu hakkında daha belirgin fikirler elde edilebilir.

Tablo 5: Seçilen Bazı Ülkelerdeki Demokrasi ve Gelir Dağılımı Göstergeleri

Ülke	GSYİH (Milyar Dolar)	Kişi Başı GSYİH	Gini Endeksi	Demokrasi Endeksi
ABD	20,494.050	62,605	41.5 (2016)	+8
Çin	13,407.398	9,608	46.5 (2016)	-7
Japonya	4,971.929	39,305	48.8 (2012)	+10
Almanya	4,000.386	48,264	29.5 (2016)	+10
Fransa	2,775.252	42,877	29.3 (2016)	+9
İngiltere	2,828.644	42,557	33.2 (2015)	+10
Brezilya	1,868.184	8,967	53.3 (2017)	+8
İtalya	2,072.201	34,260	33.1 (2016)	+10
Kanada	1,711.387	46,260	43.2 (2016)	+10
Hindistan	2,716.746	2,036	35.9 (2012)	+9
Rusya	1,630.659	11,326	37.7 (2015)	+4
Avustralya	1,418.275	56,351	48.3 (2014)	+10
Hollanda	912.899	53,106	26.9 (2016)	+10
Türkiye	766.428	9,346	41.9 (2016)	-4
İsviçre	703.750	82,950	29.4 (2016)	+10

Kaynak: World Bank, World Income Inequality Database- WIID4.

*Gini endeksi, bir ekonomideki bireyler veya hane halkları arasındaki gelir veya tüketim harcamalarının dağılımının tamamen eşit bir dağılımdan sapma derecesini ölçer. Bir Lorenz eğrisi, en yoksul birey veya hane ile başlayan kümülatif alıcı sayısına karşı alınan toplam gelirin kümülatif yüzdelere çizilir. Gini endeksi, Lorenz eğrisi ile hipotetik bir mutlak eşitlik çizgisi arasındaki alanı, çizginin altındaki maksimum alanın yüzdesi olarak ifade eder. Bu nedenle, 0 bir Gini endeksi mükemmel eşitliği temsil ederken, 100 endeksi mükemmel eşitsizliği ifade eder.

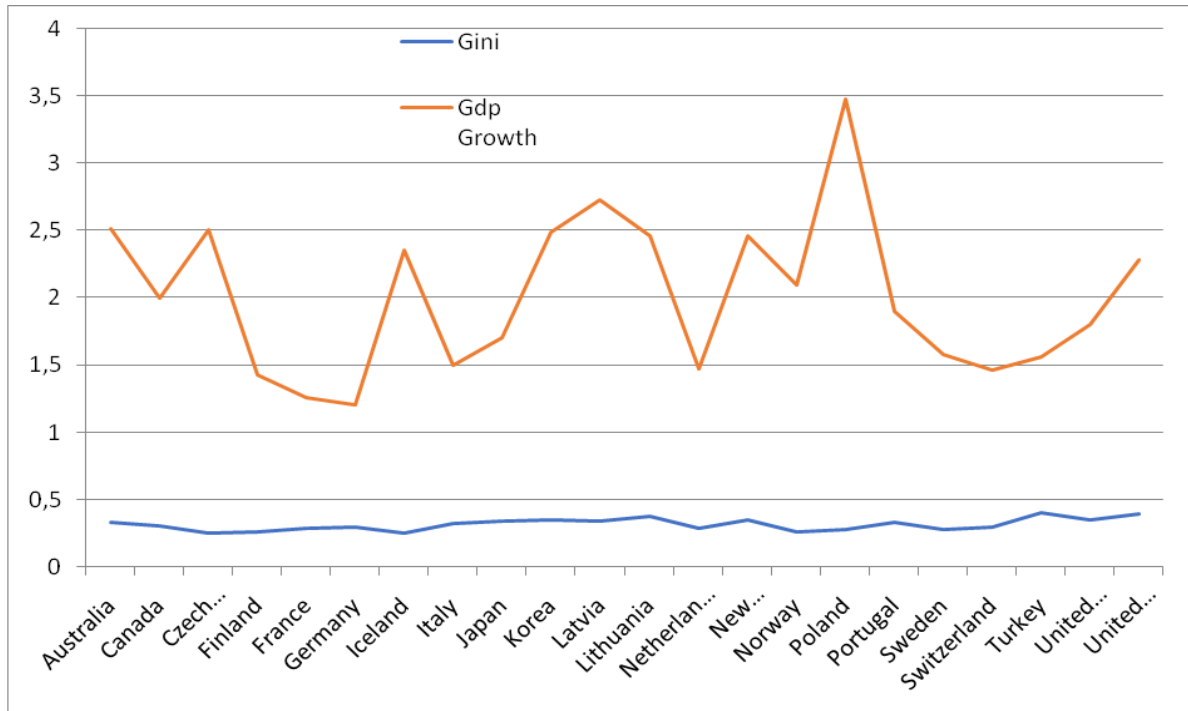
Tabloda kullanılan gelir dağılımı eşitsizliğini ölçmek adına Gini Endeksi kullanılmıştır. Bu endeks değerlerine göre gelir dağılımının adaletli olup olmadığı hakkında bilgi edinilebilir. Endeks değerinin düşük olması daha adaletli bir gelir dağılımını ifade ederken bunun yükselmesi eşitsizliğin gittikçe arttığını göstermektedir. Tablo 5 incelendiğinde ele alınan ülkeler arasında demokrasi endeks değerleri en düşük iki ülke olan Çin ve Türkiye’de gini endeksi de pek iç açıcı görünmemektedir. Demokrasi endeksi ve gini endeksinin yüksek olduğu ülkeler ABD ve Brezilya’dır. Bu iki ülke literatürde genel kabul gören demokrasinin gelir dağılımını daha adaletli hale getireceği varsayımına uymamaktadır. Bu ülkelerde demokrasi seviyesinin yüksek olması gelir dağılımını daha adaletli hale getirmemiştir. Bunun yanında gelir dağılımındaki adalet açısından en iyi ülke Hollanda olarak görülürken onu sırasıyla Fransa, İsviçre ve Almanya takip etmektedir. Demokrasi ve adaletli gelir dağılımının yüksek olduğu ülkelerin diğer bir ortak özelliği ise kişi başına düşen gelirlerinin yüksek olmasıdır.

3.3.Ekonomik Büyüme ve Gelir Eşitsizliği

Ekonomik performans değerlendirmelerinin yalnızca toplam gelir artışına odaklanmaması gerektiği gibi, gelir dağılımını da dikkate alması gerektiği konusunda artan bir fikir birliği vardır. Gelir dağılımındaki eşitsizliğin azaltılmasının ekonomik büyümeyi arttıracak yönündeki çalışmalar bu tezi destekler niteliktedir (Alesina ve Rodrik, 1994; Persson ve Tabellini, 1994; Clarke, 1995; Banerjee ve Duflo, 2003; Knowles, 2005; Cingano, 2014).

Büyüme üzerindeki en büyük etki, alt orta sınıf ile yoksul hanelerin toplumun geri kalanıyla arasındaki uçurumdur. Bu uçurumun temel nedeninin eğitim olduğu yoksulların eğitime yatırım yapmaması, eşitsizliğin artmasına neden olan temel faktördür. Gelir eşitsizliğinin azaldığı ülkelerin artan eşitsizliğe sahip ülkelere göre daha hızlı büyüdüğü görülmektedir (Şekil 1).

Şekil 1: Bazı Ülkelerdeki Gelir Eşitsizliği ve Büyüme İlişkisi

Kaynak: OECD, WorldBank Database.

Şekil 1’de görüldüğü üzere büyüme oranlarının yüksek olduğu ülkelerde (Polonya, Norveç, Çek Cumhuriyeti, Yeni Zelanda) gini katsayısı 0’a daha yakın bu da gelir dağılımının daha adaletli olduğunu göstermektedir. Buna benzer sonuçlar Tablo 6’da yer almaktadır. Gini endeks değeri düşük olan ülkelerin büyüme oranları yüksek iken (Almanya, Hollanda, Hindistan) tersi durumda büyüme oranlarının düşük (Brezilya ve Rusya) olduğu görülmektedir. Bu tabloda (Tablo 6) genel kabul gören büyüme ve gelir eşitsizliği ilişkisinin tersini gösteren iki ülke (Türkiye ve Çin) bulunmaktadır.

Tablo 6: Seçilen Bazı Ülkelerdeki Ekonomik Büyüme ve Gelir Dağılımı Göstergeleri

Ülke	GSYİH (Milyar Dolar)	Kişi Başı GSYİH	Yıllık Büyüme Oranı (2016)	Gini Endeksi
ABD	20,494.050	62,605	1,6	41.5 (2016)
Çin	13,407.398	9,608	6,7	46.5 (2016)
Japonya	4,971.929	39,305	0,9	48.8 (2012)
Almanya	4,000.386	48,264	2,2	29.5 (2016)
Fransa	2,775.252	42,877	1,2	29.3 (2016)
İngiltere	2,828.644	42,557	1,8	33.2 (2015)
Brezilya	1,868.184	8,967	-3,3	53.3 (2017)
İtalya	2,072.201	34,260	1,4	33.1 (2016)
Kanada	1,711.387	46,260	1,4	43.2 (2016)
Hindistan	2,716.746	2,036	8,2	35.9 (2012)
Rusya	1,630.659	11,326	-0,2	37.7 (2015)
Avustralya	1,418.275	56,351	2,8	48.3 (2014)
Hollanda	912.899	53,106	2,2	26.9 (2016)
Türkiye	766.428	9,346	3,1	41.9 (2016)
İsviçre	703.750	82,950	1,6	29.4 (2016)

Kaynak: OECD, WorldBank Database.

SONUÇ

Tarihsel süreç içerisinde demokrasi, ekonomik büyüme ve gelir eşitsizliği konularında yapılan birçok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalar ekonomik büyüme ve gelir eşitsizliği başlığında daha fazla iken son yıllarda demokrasi kavramına verilen önem gittikçe artmaktadır. Bunun

sebebi demokrasinin sürdürülebilir ekonomik büyümenin sağlanması ve gelir eşitsizliği sorunun çözümü açısından önemli bir yere sahip olmasıdır. Demokrasinin bu etkisini farkederek ülkeler dünya ekonomisi içerisinde üst sıralara yükselmiştir. Gelişmekte olan ülkelerin de bunu fark etmeye başlamış konuyla ilgili demokratikleşme hareketlerini hızlandırmaya başlamışlardır. Bu durum literatürde gelişmekte olan ülkeler üzerindeki çalışmalardan (Nielsen ve Alderson, 1995; Feng, 1996; Leblang, 1996; Barro, 2000; Reuveny ve Li, 2003; Brender ve Drazen, 2008; Justesen, 2008; Shen ve Yao, 2008; Yang, 2008; Timmons, 2010; Jaunky, 2013) daha net anlaşılmaktadır. Çalışmaların artması gelişmekte olan ülkelerin dünya ekonomisinde yer edinme çabalarına yön göstererek az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından literatürde önemli bir yere sahiptir.

Bu çalışmada değişkenler arasındaki ilişkilerle ilgili beklentilerimiz, artan demokratik özgürlük seviyelerinin gelir eşitsizliğinde bir azalmaya yol açması ve artan gelir eşitsizliğinin demokratik gelişmeyi engelleyebileceği şeklindedir. Ayrıca ekonomik büyümedeki bir artışın, demokratik özgürlüğün artmasına yol açabileceği ve bir ülkedeki artan bir demokratik özgürlük seviyesinin ekonomik büyümeyi hızlandırabileceği yönündedir. Bir diğer beklentimiz ise gelir eşitsizliğinin artmasının ekonomik büyümede düşüşe yol açacağını, ancak ekonomik büyümenin otomatik olarak gelir eşitsizliğinde düşüşe yol açmayacağıdır. Nitekim literatürde yer alan çalışmaların bir çoğu beklentilerimizi destekler niteliktedir. Bazı özel durumların dışında demokrasinin ekonomik büyümeyi olumlu yönde arttırdığı ve gelir eşitsizliği sorunun çözümünde kilit rol oynadığı yönündedir. Bu çalışmanın yapılmasındaki temel amaç literatürde yer alan çalışmaların bir araya getirilerek bu değişkenler arasındaki ilişkiyi farklı gelir gruplarındaki ülkelerde görülmesini sağlamaktır.

Yapılan çalışmaların sonucu olarak özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomik büyümenin sürekliliğini sağlamaları ve gelir eşitsizliği sorununu çözmek için demokratikleşme adına bazı adımlar atması gerektiğidir. Gelişmiş ülkelerin demokratik adımları çok daha önce atması ekonomik büyüme konusunda yardımcı olmuş gibi görünse de gelir eşitsizliği konusunda hala sorun yaşayan bazı gelişmiş ülkeler bulunmaktadır. Kısaca özetlemek gerekirse herhangi bir ülke ekonomik büyüme hızını artırmak istiyorsa, ekonomik büyümeye doğrudan yardımcı olan ve gelir eşitsizliğinin azaltılması yoluyla dolaylı olarak ekonomik büyümeye yardımcı olan demokratik kurumlar yaratmalı ve güçlendirmelidir.

KAYNAKÇA

- Acemoglu, D., S. Naidu, P. Restrepo, and J.A. Robinson (2014). “Democracy Does Cause Growth”. *NBER Working Paper Series*, NBER Working Paper No. 20004.
- Ahluwalia, M.S. (1976). “Inequality, Poverty and Development”. *Journal of Development Economics*, 3(4), 307-342.
- Alesina, A. & R. Perotti (1996). “Income Distribution, Political Instability, and Investment”. *European Economic Review*, 40: 1203-1228.
- Alesina, A. and Rodrik, D. (1994) “Distributive Politics and Economic Growth”. *Quarterly Journal of Economics*, CIX(2): 465-490.
- Alesina, A., Özler, S., Roubini, N., & Swagel, P. (1996). “Political Instability and Economic Growth”. *Journal of Economic Growth*, 1(2), 189-211.

- Amir-ud-Din, R.,& Khan, R. E. A. (2017). “Democracy, Income İnequality And Economic Growth Nexus: The Case of Pakistan”. *Pakistan Journal of Commerce and Social Sciences (PJCSS)*, 11(1), 206-221.
- Arat, Zehra F. 1988. “Democracy and Economic Development: Modernization Theory Revisited”. *Comparative Politics* 21:21–36.
- Banerjee, A. V.,& Duflo, E. (2003). “İnequality and Growth: What can the data say?”. *Journal of Economic Growth*, 8(3), 267-299.
- Barro, R. J. (1996). “Democracy and Growth”. *Journal of Economic Growth*, 1(1), 1-27.
- Barro, R. J. (1999). “İnequality, Growth and Investment”. (No. w7038) *National Bureau of Economic Research*.
- Barro, R. J. (2000). “İnequality and Growth in a Panel of Countries”. *Journal of Economic Growth*, 5(1), 5-32.
- Bollen, K. A.,& Jackman, R. W. (1985). “Political Democracy and the Size Distribution of İncome”. *American Sociological Review*, 438-457.
- Brender, A.,& Drazen, A. (2008). “How do Budget Deficits and Economic Growth Affect Reelection Prospects? Evidence From a Large Panel of Countries”. *American Economic Review*, 98(5), 2203-20.
- Burkhart, R. E.,& Lewis-Beck, M. S. (1994). “Comparative Democracy: The Economic Development Thesis”. *American Political Science Review*, 88(4), 903-910.
- Burns, T. J. (2005). *Democracy, Economic Growth & Income İnequality* (Doctoral dissertation, Claremont Graduate University).
- Chong, A.,& Gradstein, M. (2007). “İnequality and Institutions”. *The Review of Economics and Statistics*, 89(3), 454-465.
- Cingano, F. (2014). “Trends in Income İnequality and its Impact on Economic Growth”. *OECD Social, Employment and Migration Working Papers*, No. 163, OECD Publishing, Paris.
- Cingano, F. (2014). “Trends in İncome İnequality and Its İmpact on Economic Growth”. *OECD Social, Employment and Migration Working Papers*.
- Clarke, G. R. (1995). “More Evidence on Income Distribution and Growth”. *Journal of Development Economics*, 47(2), 403-427.
- Dollar, D.,& Kraay, A. (2002). “Growth is Good for the Poor”. *Journal of Economic Growth*, 7(3), 195-225.
- Doucoulagos, H.,& Ulubaşoğlu, M. A. (2008). “Democracy and Economic Growth: A Meta-Analysis”. *American Journal of Political Science*, 52(1), 61-83.
- Engerman, S. L.,& Sokoloff, K. L. (1997). “Factor Endowments, Institutions, and Differential Paths of Growth Among New World Economies”. *How Latin America Fell Behind*, 260-304.

- F. A. Hayek, *The Road to Serfdom* (Chicago: The University of Chicago Press, 1944).
- Feng, Y. (1996). "Democracy and Growth: The sub-Saharan African Case, 1960-1992". *The Review of Black Political Economy*, 25(1), 95-126.
- Feng, Y. (1997). "Democracy, Political Stability and Economic Growth". *British Journal of Political Science*, 27(3), 391-418.
- Forbes, K. J. (2000). "A Reassessment of The Relationship Between Inequality and Growth". *American economic review*, 90(4), 869-887.
- Gerring, J., Bond, P., Barndt, W. T., & Moreno, C. (2005). "Democracy and Economic Growth: A Historical Perspective". *World Politics*, 57(3), 323-364.
- Gradstein, M., & Milanovic, B. (2004). "Does liberté= égalité? A survey of the Empirical Links Between Democracy and Inequality With Some Evidence on The Transition Economies". *Journal of Economic Surveys*, 18(4), 515-537.
- Gupta, S., Davoodi, H., Alonso-Terme, R. 2002. "Does Corruption Affect Income Inequality and Poverty?". *Economics of Governance* 3, 23-45.
- Helliwell, J. F. (1994). "Empirical Linkages Between Democracy and Economic Growth". *British journal of political science*, 24(2), 225-248.
- Jackman, Robert W., "On the Relation of Economic Development to Democratic Performance," *American Journal of Political Science*, 17 (1973): 611-21.
- Jaunky, V. C. (2013). "Democracy and Economic Growth in Sub-Saharan Africa: A Panel Data Approach". *Empirical Economics*, 45(2), 987-1008.
- Justesen, M. K. (2008). "The Effect of Economic Freedom on Growth Revisited: New Evidence on Causality From A Panel of Countries 1970–1999". *European Journal of Political Economy*, 24(3), 642-660.
- Knowles, S. (2005) "Inequality and Economic Growth: The Empirical Relationship Reconsidered in the Light of Comparable Data," *The Journal of Development Studies*, vol. 41(1): 135-159.
- Knowles, S. (2005). "Inequality and Economic Growth: The Empirical Relationship Reconsidered In The Light Of Comparable Data". *The Journal of Development Studies*, 41(1), 135-159.
- Kuznets, S. (1955). "Economic Growth And Income Inequality". *The American Economic Review*, 1-28.
- Kuznets, S. (1963) "Quantitative Aspects of the Economic Growth of Nations," *Econ. Devel, and Cultural Change*, 11:2, pp. 1-80.
- Leblang, D. A. (1996). "Property Rights, Democracy and Economic Growth". *Political Research Quarterly*, 49(1), 5-26.

- Lee, C.S. 2005. "Income Inequality, Democracy and Public Sector Size". *American Sociological Review* 70.
- Lewis, W. Arthur, The Theory of Economic Growth (1955).
- Lipset, S. M., "Some Social Requisites for Democracy," *American Political Science Review*, Vol. 53 (1959): 69-105.
- Medgyesi, M.,& Tóth, I. G. (2009). "Economic Growth and Income Inequalities". *en European*.
- Milanovic, B., Gradstein, M. & Ying, Y. (2001). "Democracy and Income In-Equality: An Empirical Analysis (No. 411)". *CESifo Working Paper*.
- Muller, E. N. (1988). "Democracy, Economic Development, and Income Inequality". *American Sociological Review*, 50-68.
- Nielsen, F.,& Alderson, A. S. (1995). "Income Inequality, Development, and Dualism: Results From An Unbalanced Cross-National Panel". *American Sociological Review*, 674-701.
- Nikoloski, Z. (2010). "Democracy and Income Inequality: Revisiting the Long-and Short-Term Relationship". *Available at SSRN 1703225*.
- Panizza, U. (2002). "Income Inequality and Economic Growth: Evidence From American Data". *Journal of Economic Growth*, 7(1), 25-41.
- Persson, P. and G. Tabellini (2007). "The Growth Effect of Democracy: Is it Heterogeneous and How Can it be Estimated?" *NBER Working Paper Series*, NBER Working Paper No. 13150
- Persson, T. and Tabellini, G. (1994) "Is Inequality Harmful For Growth?" *American Economic Review* 84(3): 600-621.
- Petersen, T.,& Schoof, U. (2015). "The Impact of Income Inequality on Economic Growth". *Impulse*, 5, 1-12.
- Reuveny, R.,& Li, Q. (2003). "Economic Openness, Democracy, and Income Inequality: An Empirical Analysis". *Comparative Political Studies*, 36(5), 575-601.
- Riker, W. H.,& Weimer, D. L. (1993). "The Economic and Political Liberalization of Socialism: The Fundamental Problem of Property Rights". *Social Philosophy and Policy*, 10(2), 79-102.
- Rodrik, D. 1999. "Where Did All The Growth Go? External Shocks, Social Conflict and Growth Collapses". *Journal of Economic Growth* 4, 385-412.
- Rubin, A.,& Segal, D. (2015). "The Effects of Economic Growth on Income Inequality in the US". *Journal of Macroeconomics*, 45, 258-273.
- Sala-i-Martin, X., (2002). "The Disturbing "Rise" of Global Income Inequality". *NBER Working Paper Series*.
- Shen, Y.,& Yao, Y. (2008). "Does Grassroots Democracy Reduce Income Inequality in China?". *Journal of Public Economics*, 92(10-11), 2182-2198.

Smith, A. (1937). *An Inquiry Into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*. The Modern Library, New York.

Sokoloff, K. L., & Engerman, S. L. (2000). "Institutions, Factor Endowments, and Paths of Development in The New World". *Journal of Economic perspectives*, 14(3), 217-232.

Stiglitz, J. E. (1969). "Rural-Urban Migration, Surplus Labour, and the Relationship Between Urban and Rural Wages". *Eastern Africa Economic Review*, 1(2), 1-27.

Su, Q. (2001). "Factor Movement and Economic Growth". *World Development Report Working Paper*, 2000/2001, World Bank (2001).

Timmons, J. F. (2010). "Does Democracy Reduce Economic Inequality?". *British Journal of Political Science*, 40(4), 741-757.

Vo, D. H., Nguyen, T. C., & Tran, N. P. (2019). "What Factors Affect Income Inequality and Economic Growth in Middle-Income Countries?". *Journal of Risk and Financial Management*, 12(1), 40.

Wahiba, N. F., & El Weriemmi, M. (2014). "The Relationship Between Economic Growth and Income Inequality". *International Journal of Economics and Financial Issues*, 4(1), 135-143.

Yang, B. (2008). "Does Democracy Lower Growth Volatility? A Dynamic Panel Analysis". *Journal of Macroeconomics*, 30(1), 562-574.

<https://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.GINI>

<https://www.wider.unu.edu/database/world-income-inequality-database-wiid4>

**KIRSAL KALKINMA PERSPEKTİFİNDE YOKSULLUK VE
YAPILABİLİRLİKLER**

Dr. Öğr. Üyesi Erdal BAYRAKCI

Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü

Arş. Gör. Berfin GÖKSOY (Sorumlu Yazar)

Bitlis Eren Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü

Öğr. Gör. Seyhun TUTGUN

Bitlis Eren Üniversitesi Hizan Meslek Yüksekokulu Finans, Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü

ÖZET

Yoksulluk, günümüzde hem kırsalda hem de kentlerde farklı görünümde karşımıza çıkmaktadır. Yoksulluğun çeşitli görünimleri ile karşı karşıya kalınmasına rağmen bu sorunun temelinde kırsaldaki çözülme görülmektedir. Daha eski dönemlerde kırsaldaki çözülmenin sebepleri tarımda makineleşme, kırsalda iş imkânlarının olmaması, sağlık ve eğitim hizmetlerinin kırsalda kente nazaran daha niteliksiz olması şeklinde iken günümüzde kırsalın itici gücü farklılık göstermeye başlamıştır. Bu çalışma, tüm dünyada aşılma çalışılan sorunlardan biri olan yoksulluk problemini kırsal kalkınma perspektifinden ele almaktadır.

Günümüzde, kentte iş imkânları daralırken, kırsaldaki tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin daha fazla gelir sağlamasına rağmen bireyler kente göç etmeyi tercih etmektedir. Bu durum kırsaldaki kalkınmanın sağlanabilmesi adına ciddi bir sorundur. Çalışmanın amacı bu sorunu irdeleyerek kırsaldaki itici güçleri günümüze göre yeniden ortaya koymaktır. Amaç doğrultusunda çalışmada literatür taraması yöntemine ek olarak kırsalda yaşayan bireylerin algılarını ölçebilmek adına nitel araştırma yöntemi de kullanılmıştır. Bu kapsamda Afyonkarahisar'ın kırsal olan Hocalar ilçesinde amaçlı örnekleme yöntemlerinden, kota örnekleme tekniği ile ulaşılan farklı sosyo-ekonomik seviyeden toplam 10 kişi ile yarı yapılandırılmış mülakatlar gerçekleştirilmiştir.

Dünyanın ve özel olarak Türkiye'nin de problemlerinden biri olan yoksulluğu en aza indirmek için kırsaldaki çözülmenin etkenlerinin günümüz şartlarına göre yeniden ortaya konması önem arz etmektedir. Bu etkenlerin ortaya konması için ise, kırsalda yaşayan bireylerin yoksulluk algılarını tespit etmek ve kırsal kalkınmanın önündeki engelleri belirlemek gerekmektedir. Bu bağlamda çalışma, bireylerin algılarını tespit etmek suretiyle yoksulluk sorununa kırsal kalkınma noktasında yapılacak tespitler ve çözüm önerilerine katkı sunacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kırsal Yoksulluk, Kırsal Kalkınma, Yoksulluk Algısı, Kente Göç

POVERTY AND FEASIBLENESS IN RURAL DEVELOPMENT PERSPECTIVE

ABSTRACT

Poverty appears in different views both in rural and urban areas. Although it is faced with various aspects of poverty, this problem is solved in the rural area. The reasons for the disintegration in rural areas in earlier periods were mechanization in agriculture, lack of job opportunities in rural areas, health and education services were more unqualified than rural ones. This study aims to address the poverty problem, which is one of the problems tried to overcome all over the world, from a rural development perspective.

Today, while job opportunities in the city are shrinking, individuals in the rural areas prefer to migrate to the city despite the fact that agriculture and livestock activities provide more income. This is a serious problem for rural development. The aim of the study is to revise the driving forces in rural areas by examining this problem.

In order to measure the perceptions of individuals living in rural areas in addition to the literature review method, qualitative research method was used. In this context, semi-structured interviews were conducted with 10 people from different purposed socio-economic levels reached through quota sampling technique in the Hocalar district of Afyonkarahisar.

The world's and Turkey's specially revised according to the current conditions of the dissolution factors in order to minimize rural poverty is one of the problems is important. In order to identify these factors, it is necessary to determine the perceptions of poverty of rural people and to identify the obstacles to rural development. In this context, the study will contribute to the determination of the perceptions of the individuals and the suggestions to be made at the rural development point and the solutions to the problem of poverty.

Keywords: Rural Poverty, Rural Development, Poverty Perception, Rural Depopulation

GİRİŞ YERİNE:

SOSYAL PROBLEM OLARAK YOKSULLUK VE ÇÖZÜM ÖNERİSİ KIRSAL KALKINMA ÜZERİNE

Yoksulluk kavramı günümüzde tüm dünyanın önemli sorunları arasında yer almaktadır. Çözümü oldukça karmaşık olan yoksulluğun çok boyutlu ve farklı görünümünde olması tanımlamasının yapılmasını zorlaştırmaktadır. Zira yoksulluk ekonomik, kültürel, politik vb. birçok bağlamda anlamlandırılan bir sosyal problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sebeptendir ki, yoksulluk konusunda disiplinler arası çalışmalar, yoksulluğun çok boyutlu ele alınması açısından önem kazanmaktadır.

Yoksulluk kavramını, pratikte çeşitli görünimleri olmasına karşın basit bir şekilde insanların temel ihtiyaçlarını karşılayamamaları hali olarak tanımlayabiliriz. Burada değinilen temel ihtiyaçlar; fizyolojik ihtiyaçlara ek olarak barınma, güvenlik vb. gibi dış faktörlere de bağlıdır. Ve unutulmamalıdır ki, dış faktörlerin niteliği parmak izi gibidir. Yani, ülkeden ülkeye, bölgeden bölgeye, ilçeden ilçeye hatta minimal ölçekte mahalleden mahalleye bile değişiklik gösterebilmektedir. Bu durum, yoksulluk kavramının kendine özgü bir kavram olduğunu göstermektedir. Anlatılmaya çalışılan resmi bir örnekle açıklayalım, yerde yemek yeme kültürü olan bir yerde yemek masasının olmayışı bir yoksulluk göstergesi olmazken; yerde yemek yeme kültürü olmayan başka bir yerde yemek masasının olmayışı bir yoksulluk göstergesi olarak karşımıza çıkabilmektedir.

Yoksulluğun kültürden kültüre, bölgeden bölgeye değişiklik gösterdiği göz önüne alındığında bu konuda yapılacak olan alan araştırmalarının önemi de ortaya çıkmış olacaktır. Zira yoksul yerlerdeki yoksulluk görünümünü tam olarak ortaya koyabilmek, bireylerin yoksulluk algısını tespit edebilmek ve yoksul bölgelerdeki hangi materyaller ile kalkınmanın sağlanabileceğinin doğru tespiti için alan araştırmaları hayati bir önem taşımaktadır. Bu kapsamda çalışmamız, kırsal alandaki yoksulluğun tespiti ve kırsal kalkınma bağlamında konunun değerlendirilmesi hususunda literatüre katkı sunmayı hedeflemektedir.

Peki kırsal kalkınma perspektifinden yoksulluk kavramına nasıl bakabiliriz? Öncelikle kırsal kalkınma kavramını izah etmekte fayda vardır. Kırsal kalkınma, kırsal alanda yaşayanların gelirlerini ve refahını artırmak, sosyal ve kültürel gelişmelerine katkıda bulunmak, kır ve kent arasındaki farklılığı azaltarak kırsal kesimde kendi kendine yaşanabilir birimler oluşturmak ve kentleşme olgusunu kıra yayarak yaşam düzeyini çağdaşlaştırmak (Doğanay, 1993: 33'den Akt: Çolakoğlu, 2007: 188) amacıyla düşünsel temeli atılmış bir kavramdır.

Kırsal kalkınmanın sağlanması için gerekli olan üç unsur vardır. Bunlar: insani kalkınma, ekonomik kalkınma ve sosyal kalkınmadır. Ekonomik kalkınma: insanların ihtiyaçlarının gelişmiş malların, hizmetlerin ve ekonomik faaliyetler içerisinde üretilmesi ile refah artışının olması ve mutluluğun artması anlamını taşımaktadır. Sosyal kalkınma: İnsanların sosyal yaşamlarında oluşan yaşam seviyelerini iyileştirmek için ve genel hizmetleri içerisinde taşıyan

kalkınma şeklini taşıyan ifadesi kullanılmakta; eğitim, sağlık, çevre problemleri, altyapı gibi konular demektir. İnsani kalkınma ise, Toplumda bulunan bütün bireylerin bütün potansiyellerini bireysel kalkınma için ve toplumsal kalkınma için kullanmaları ve de ülkenin gelişmesine katkısının olmasını sağlamalarıdır (Saçlı, 2016: 5). Bu üç unsurdan herhangi birinin eksikliği halinde kırsal kalkınma sağlanmıştır demek mümkün olmayacaktır. Zira önemli olan husus kırsal kalkınmanın sürdürülebilir olmasıdır. Verilen üç unsurdan herhangi birinin eksikliği halinde kırsal kalkınmanın sürdürülebilirliğinden bahsedemeyeceğimiz için kırsal kalkınma konusunda üç unsur birlikte aranmalıdır. Ve hazırlanacak olan kırsal kalkınma planları da bu üç unsur göz önünde bulundurularak hazırlanmalıdır. Aksi halde hazırlanan kalkınma planları devleti ekonomik anlamda zarara uğratmanın ötesine geçemeyecektir.

Yoksulluk sorunun kırsal kalkınma ile çelik çemberini kırmak için gene yukarıda belirtilen üç unsur üzerinden değerlendirme yapmak önem arz etmektedir. Yoksulluğun çelik çemberi ifadesini kullanan Gürdoğan (2003), çelik çemberin kırılmasının önemini şu şekilde ifade etmektedir:

Türkiye’de yoksulluk ve yolsuzluk toplumunu kuşatan, kendi içinde kırılması oldukça güç bir çelik çember oluşturdu. Yetersiz yöneticiler, orta kesimin zayıflığı yoksul kesimin büyüklüğü, mesleksizlik, işsizlik, her alanda devlete bağımlılık ve dünyadaki gelişmelerin dışında kalma, yoksullukla eğitimsizliğin oluşturduğu çelik çemberi kırılmaz bir sertlik kazandıran unsurların başında geliyor. Türkiye’de yoksulluğun giderilmesinde en önemli sorun, bu çelik çemberin kırılmasıdır. Çünkü Türkiye’nin ürün, hizmet ve bilgi üretme kapasitesini arttırmada ne gerekliyse, hepsi söz konusu çelik çemberin dışındadır. (Gürdoğan, 2003: 35)

Türkiye’de yoksulluk sorununa karşı, 1960’lardan bu yana geliştirilen Çiftçiyi Topraklandırma Yasası, Mehtap Projesi, Merkez Köy gibi girişimlerin ortak hedefi, kırsal kesimde yaşayan bireyler ile kentte yaşayan bireylerin istenilen yaşam düzeylerine kavuşturulması ve iki kesim arasındaki farklılıkların en aza indirilmesidir. Ancak bu çalışmalar, hizmet götürülecek alanların çokluğu ve ekonomik gerekçelerden dolayı başarıya ulaşamamıştır. Uygulandığında gerek ekonomik, gerekse sosyal ve kültürel açıdan önemli yararlar sağlanacağı ileri sürülen ve bir kalkınma projesi olarak sunulan Köy- Kent Projesi,... ise köy yaşamının daha uygar hale getirilmesi amacıyla..., kırsal kesimin gelirini ve verimliliğini artırarak, çağdaş bir ekonomik ve sosyal yapı oluşturmaya hedeflemektedir (Çolakoglu, 2007: 188). Aynı zamanda birbirine yakın köyler arasında ulaşımı kolaylaştırmanın yanı sıra eğitim, sağlık, kanalizasyon- alt yapı gibi temel konularda hizmet sağlamak ve her yörenin inhisar özelliğine göre fabrika kurulması hedefi olan proje de ne yazık ki amacına ulaşmadan kimilerine göre yarım bırakılmış kimilerine göre ise başarısız olmuştur. Ekşi (2019), köy-kent projesinin bağımlı M. Kemal Atatürk’ün hayata geçirilemeyen köylere öğretmenevi ve mesire alanı yapılmasını öngören Cumhuriyet Köyü’nden aldığını ve yarım bırakıldığını vurgulamaktadır (Ekşi, 2019). Bunların haricinde günümüzde Tarım ve Orman Bakanlığı’nın himayesinde; kırsal kalkınma destekleri kapsamında genç çiftçileri destekleme programı, kırsal kalkınma yatırımlarının desteklenmesi programı, tarımsal amaçlı kooperatif projeleri, bölgesel olarak hazırlanan kalkınma projeleri, katılım öncesi mali yardım aracı kırsal kalkınma programı, kırsal alanda sosyal destek projesi, hayvancılık projeleri yer almaktadır¹²⁴. Tüm projelerin kırsal kalkınmayı sağlayıp sağlamayacağı veya yoksulluğun çelik çemberini kırıp kıramayacağı sorularının cevabını ilerleyen süreçlerde alacağız. Lakin projelerin şu an ki durumları ve kırsala yansımalarını tespit edebilmek alan araştırmaları ile mümkün olabilmektedir. Çalışmada, konu kapsamında yerinde tespitlerde bulunabilmek adına Afyonkarahisar’ın kırsal olan Hocalar ilçesi tercih edilmiştir. Örneklem alanda, kırsalda yaşayan bireylerin yoksulluk algılarını tespit etmek ve katılımcılar üzerinden kırsal kalkınmanın önündeki engeller belirlenmeye çalışılmaktadır. Bu bağlamda

¹²⁴ Projelerin detayı için bkz: <https://www.tarimorman.gov.tr/Konular/Kırsal-Kalkınma/Projeler>

çalışma, bireylerin algılarını tespit etmek suretiyle yoksulluk sorununa kırsal kalkınma noktasında literatürde yer alan tespitler ve çözüm önerilerine katkı sunacaktır.

YÖNTEM

Çalışmada sosyal olguları bağlı bulundukları çevre içinde anlayıp araştırmaya çalışan yorumlayıcı anlayışı temel alan niteliksel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Çalışma yerel halkın kanaatlerini tespit etmeye odaklandığından amaçlı örnekleme yöntemlerinden kota örnekleme tekniği tercih edilmiştir. Bu sayede ana kitlenin içerisinde yer alan farklı özellikler araştırma sonuçlarına yansımıştır.

Bu kapsamda Afyonkarahisar'ın Hocalar ilçesinde farklı sosyo-ekonomik seviyede olan toplam 10 kişi ile yarı yapılandırılmış mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Mülakatlar katılarak gözlem tekniği ile gerçekleştirilmiştir. Yüz yüze yapılan görüşmelerde katılımcının yaşadığı yer tercih edilmiştir. Görüşmeler ortalama 35 dakika sürmüştür. Bu sürede katılımcıların görüşleri ve algıları hakkında bilgi edinilmeye çalışılmıştır.

Araştırmada elde edilen verilerin değerlendirilmesinde betimsel analiz kullanılmıştır. Yani araştırma sonucunda elde edilen veriler çalışmaya, değiştirilmeden alıntılar şeklinde aktarılmıştır. Bu aktarım, çalışma kapsamında daha önceden belirlenen kırsal kalkınmanın unsurları olan, insani kalkınma, ekonomik kalkınma ve sosyal kalkınma başlıklar altında özetlenip yorumlanmıştır.

İLÇE HAKKINDA

Türkiye İstatistik Kurumu Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi verilerine göre, Hocalar ilçesinin nüfusu 4732 erkek, 4865 kadın olmak üzere toplam 9597'dir. Bu nüfusun büyük bir çoğunluğu ise köylerde yaşamaktadır. İlçede belde bulunmamaktadır. İlçe merkezi Hürriyet, Şafak ve Yeni Mahalle olarak üç mahalleden oluşmaktadır. Sosyo-ekonomik gelişmişlik durumuna göre en iyi durumda olan mahalle sırasıyla Yeni Mahalle, Hürriyet Mahallesi ve Şafak Mahallesi'dir. Yeni mahallede modern konutlar görülebilmektedir. Köylerdeki konutların çoğunluğu ise taştan yapılmıştır. İlçe merkezinde ya da dış göç gerçekleştirerek Avrupa'ya gidenlerin köylerine dönüp yerleşim yeri inşa ettiği köylerde ise modern konutlara rastlanabilmektedir. Bazı köylerde modern konutlar sayı olarak fazladır. Bu sebeple bu köyde bireyler zengin-yoksul ayrımını net bir şekilde hissetmektedir¹²⁵.

İlçedeki yoksullara Hocalar SYDV Başkanlığı'nın 2017 yılı (1 Ocak- 20 Temmuz) döneminde gıda, yakacak, özel amaçlı, GSS katılım payı, aile, eğitim, barınma, ev yapım, ev onarım, barınma, tek seferlik yardımlar ve gıda paketine ek olarak kırmızı et yardımı yapılmıştır.

İlçedeki çalışma hayatı genel olarak tarım ve hayvancılık sektörüne odaklıdır. Zaten ilçenin coğrafi şartları da buna uygundur. Zira ilçenin toprakları verimli, güneşli gün sayısı fazla ve iklimi bu sektöre uygundur. İlçede en fazla ekilen ürünler şu şekildedir: buğday, arpa, nohut, fiğ, kuru fasulye ve yulaftır buna ilaveten son yıllarda tütün üretimi artmıştır. Ayrıca ilçede, ortalama olarak kırk küsur kişiye çalışma imkânı sağlayan orta ölçekli bir tekstil atölyesi bulunmaktadır.

Hocalar ilçesi, konum itibarıyla Orta Ege Bölgesi'nde yer almasına rağmen gelişmemiştir. İlçenin kalkınmasının önündeki engellerden ilki coğrafi olarak ücra bir yerde yer alması ve genç nüfusun kente göç etme eğilimidir. İlçenin şahısna münhasır özelliklerinin ortaya çıkarılamaması, proje teşviklerinden tam olarak faydalanılamaması, eğitimsizlik ve kırsalın, tarım ve hayvancılık sektörünün bir zihinsel kalıp olarak öteki şeklinde konumlandırılmasıdır.

¹²⁵ Modern konutların ve yoksulluğun bir emaresi olan kara örtü çatılı evlerin yan yana görülebileceği Yeşilhisar Köyü bunlardan biridir.

AŞILAMAYAN DUVAR: ÖTEKİ

Yukarı bahsedilen ötekinin inşası yani kırsalın, tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin öteki olarak değerlendirilmesine, yapısalcı olan Saussure (1960)'un “farklılıkları/ zıtlıkları karşılaştırarak anlam üretiriz” tezi üzerinden hareket edecek olursak, çalışma açısından temel soru şu ki, acaba kırsaldaki bireyler hangi zıtlıklar üzerinden karşılaştırma yaparak kırsalı ötekileştiren bir anlam üretmektedirler. Buradaki ilk objektif değerlendirme şudur ki, kırsalın karşında konumlandırılan değer, kenttir. Diğer bir soru ise, ben ve öteki ayrımından kurtulmak mümkün müdür?

Kalın'a (2019) göre, ontolojik olarak yapılan bu ayırmadan kurtulmak mümkün görünmemektedir. Her şart ve koşulda bir öteki olacaktır. Lakin bu ayırım üzerinden bir kötüleme veya düşmanlaştırma yapılma zorunluluğu yoktur. Ötekiyi ayna metaforu üzerinden konumlandırabilecek bir perspektif de mümkündür. Yani öteki ile kurulan ilişkiyi bir zıtlık üzerinden kurmak zaruret değildir. Hulasaten ben ve ötekinin “ötesi”ne de geçilebilir (Kalın, 2019: 13).

Nitekim, ... *standart eğilimlerin dışına çıkan ve bu yüzden genellikle göz ardı edilen detayları ve nüshaları da ele almak, bize daha sağlıklı ve kapsamlı bir bakış açısı kazandıracaktır.* (Kalın, 2019:14)

Kırsal değerlendirirken göz ardı ettiğimiz unsurlar aslında kırsalın çekici yönlerini oluşturmaktadır. Bu çekici yönlerin kentteki bireylerden ziyade kırsaldakilerin anlam dünyalarına kazandırılması genç nüfusun kente göçünü önleyecek ve bireylerin tarım ve hayvancılık sektörüyle ilgilenmesini sağlayacaktır.

Modern kent, geri kalmış kırsal görüntüsü ne yazık ki filmlerle, sosyal medya araçları ile toplumun zihnine kazınmaktadır. Bunun önüne geçilmediği, öteki kavramının toplumun hunharca maddi ve manevi tüketim eğilimlerinin dışına çıkıp yeniden anlamlandırılmadığı sürece hangi tarım teşviki ve projesi uygulanırsa uygulansın başarıya ulaşılma ihtimalinin düşük olacağı muhakkaktır.

BULGULAR

Çalışma kapsamında gerçekleştirilen nitel araştırmada betimsel analiz yöntemi kullanıldığı için görüşme verileri, belirlenen başlıklara değiştirilmeden desenleme şeklinde çalışmada yer almaktadır. Çalışma bağlamında belirlenen başlıklar, kırsal kalkınmanın unsurları üzerinden şekillenmiştir. Bu başlıklar, insani kalkınma, ekonomik kalkınma ve sosyal kalkınma olarak belirlenmiştir.

Katılımcıların görüşleri italik olarak K kodlaması ile verilmiş olup, yaş ve cinsiyet bilgisine de yer verilmektedir.

Ekonomik Kalkınma Unsurunun Önündeki Engeller

Kırsal kalkınma kavramının en önemli unsurlarından biri olan ekonomik kalkınma unsurunun temelinde sürdürülebilir bir ekonomik faaliyet ve refah artışı vardır. Kırsal kalkınmanın ekonomik unsuru ile gerçekleştirilmek istenen, insanların ve yaşanan kırsal yerin kendi inkânlarının değerlendirilmesi ile kalkınmanın sürdürülebilir bir biçimde sağlanmasıdır.

Kırsal kalkınma odaklı tarım ve hayvancılık projelerinin de aynı amaç üzerine olduğu düşünüldüğünde, getirisi ve götürüsü gelecek dönemlerde objektif olarak ortaya konulabilecek projelerin mevcut durumdaki sıkıntılarının ortaya konulması projelerin başarı şansının artması bakımından önemlidir. Hâlihazır gündemdeki projelerden biri olan Genç çiftçi projesi ile ilgili kırsala yansıyan sıkıntılardan birini katılımcı şu şekilde ifade etmektedir:

Bu civar köylerde su sıkıntısı var, su sıkıntısı çekmeyen tek köy burası. Genç çiftçi projesi başlatıldığında bu köyden bir kişi bile faydalanamadı o projeden. Birileri girdi araya projesi olmayan ekip biçmeyecek adamları dâhil ettiler projeye, benim gibi ekip biçecek olanlara hiçbir şey verilmedi. (K7, 31, Erkek)

Buradaki sorun, yerelin yani kırsalın durumuna, kaynaklarına ve niteliklerine tam olarak hâkim olunmamasıdır. Oysaki yerele tam olarak hâkim olabilmek, kırsalın her bir köşesinin niteliklerinin ortaya konulması adına düzenli olarak kırsal ziyaretleri ilçe ilgili kurumları tarafından gerçekleştirilip objektif olarak raporlanırsa o vakit proje teşvikleri daha adil bir şekilde bireylere yansıyacaktır.

Gene ekonomik kalkınmanın önündeki engellerden bir diğeri yukarıda da belirtildiği üzere kırsalın niteliklerinin tam olarak tespit edilmemesi ve geniş ölçekli projeler yapılarak kırsalın her kesiminin bu projelere dâhil edilmesidir.

Bazı firmalar özellikle gelip buradan süt alıyorlar, alıyorlar ama o arada vatandaşı da kandırıyorlar, ucuza alıyorlar sütü. Buraların sütü çok temiz, bol, güzel ama tesis yok. Bir mandıra, süt işleme tesisi olsa, kooperatif kurulsa bu sorun çözülür. (K1, 57, Erkek)

Buralara gelmesi gitmesi zor, kumaş, iplik, hammadde bulunmaz ama tekstil atölyesi kuruldu, onu da ihaleyi alanlar zarar ettikleri için kapatmak istiyorlar, şimdi tekstil atölyesi yerine tarım ve hayvancılıkla ilgili bir şeyler yapılsaydı buraların kaderi değişirdi. (K2, 74, Erkek)

Kırsalın her kesimine aynı plan ve projenin uygulanması neticesinde kırsalın kendine özgü nitelikleri ve nimetleri değerlendirilememekte ve haliyle bu durum da başarısızlığa ve ekonomik kalkınma için önemli olan sürdürülebilirlik unsurunun hayata geçirilememesine sebep olmaktadır.

Sosyal Kalkınma Unsurunun Önündeki Engeller

Sosyal kalkınma unsuru, kırsaldaki bireylerin güvenlik, eğitim, sağlık, çevre problemleri, altyapı gibi konular bağlamında hayat standartlarının artırılmasını kapsamaktadır. Bu bağlamda akla gelen ilk husus, sudur. Bildiği gibi ekolojik dengenin bozulması ile birlikte yeryüzündeki sular azalmaktadır. Bunun kırsaldaki yansıması ise ne yazık ki çeşitli çalışmalara rağmen insanların onurlu yaşamını ve tarımsal, hayvansal faaliyetlerini sekteye uğratan suların azalması felaketidir.

Sular çekildi, kuyular kurudu, su bulamadığımız için tarımı bıraktık, yakında hayvancılığı da bırakacağız. (K3, 45, Erkek)

Görüldüğü gibi su, her canlıya hayat verdiği gibi ekonomik faaliyetlere de etki etmektedir. Çeşitli sondaj çalışmalarına rağmen su kaynağına ulaşamaması ne yazık ki kırsaldaki insanları göçe itmektedir. Ancak burada önemli olan iki husus vardır; ilki, devletin zarara uğramaması adına gelişmiş güzel sondaj çalışmasının yapılması, ikincisi ise, bireylere tasarruflu su kullanımını ve su kaynaklarının nasıl temiz tutulacağına dair eğitimlerin verilmesi gerekliliğidir. Zira unutulmamalıdır ki, kirlenen su kaynağı azalmaktadır.

Kırsaldaki bireylerin göç etme isteklerinin altında yatan tek sebep doğal su kaynaklarının azalması değildir. Buna ek olarak sosyo-kültürel imkânların gelişmemiş olması da bireyleri göçe itmektedir.

Alışveriş yapmak için bile 45 dakika yola varıp Sandıklı'ya gidiyoruz, Hocalarda kalıp ne yapacağız? (K4, 33, Erkek)

Hocalar'da arkadaşlarımızla gidip oturabileceğimiz iki yer var: biri yaz aylarında gittiğimiz belediyenin yaptığı şu küçük park, diğeri ise sadece erkeklerin vakit geçirdiği kahve. Stres atabileceğimiz bir alan yok, en yakın yer Sandıklı, biz de oraya gidiyoruz mecburen. (K6, 18, Kadın)

Sosyal kalkınmanın önündeki bir diğer engel ise, özellikle yaşı ilerlemiş bireylerin artan suç korkularının göz önünde bulundurulmamasıdır. Zira incinebilirliğin bireysel düzeydeki yansımaları üzerine yapılan çalışmalarda güvenlik açığı perspektifine göre, incinebilirlik korku hissini artırmaktadır. İncinebilirlik kavramının bir alt konusu olan fiziksel incinebilirlik ya da fiziksel güvenlik açığı, bir kişinin fiziksel bir saldırıyı durdurma yeteneğini temel almaktadır. Örneğin yaşlı bir kişi bir saldırgandan kendini korumak için yeterince güçlü olmadığını düşündüğü için endişelenebilir ve bu durum yaş veya fiziksel durum nedeniyle mağduriyete karşı incinebilir olduğunu göstermektedir (Braungart vd, 1980; Garofalo, 1979; Ortega ve Myles, 1987). Yaşlılarda oluşan bu korku durumu ise insanı göçe itecektir.

Bir grup genç var, asker uğurlarken, düğün esnasında yol kesip haraç topluyorlar, yaşlı başlı insanlar artık küçük yer ama burada yaşamak zorlaştı. (K2, 74, Erkek)

Kırsaldaki yoksulları oluşturan bireylerin kente göçü ile, yoksulluk taşınım gerçekleştirerek kent yoksulluğunu oluşturacaktır. Yani kırsaldaki yoksulların kente göçü ile birlikte kent yoksulları oluşacaktır. Bu durum ise yoksulluğu bir zincir haline getirecektir ve yoksulluğun çelik kuşağı daha da sertleşecektir.

İnsani Kalkınma Unsurunun Önündeki Engeller

İnsani kalkınma unsuru, toplumda bulunan bütün bireyleri kapsamaktadır. Buna göre toplumdaki bireyler, bütün potansiyellerini bireysel ve toplumsal kalkınma için kullanmalıdırlar. Buna ek olarak tüm bireyler ülkenin gelişmesine katkı sağlamalıdır.

Toplumun bireysel, toplumsal ve ülke bazında kalkınma sağlayabilmek adına tüm potansiyelini ortaya koyabilmesi için öncelikle yukarıda izah edilmeye çalışılan öteki algısının daha farklı bir şekilde yani kırsalın itici değil çekici unsurlarının ele alınması ve ön plana çıkarılması gerekmektedir. Aksi halde kırsalın itici gücü toplumdaki bireylerin zihinsel kalıplarını oluşturacak inşa edilen öteki ile birlikte kırsaldan göç kaçınılmaz olacaktır.

Burada hayvancılıkla uğraşıyorum ve aylık gelirim ortalama 5 bin lirayı buluyor ama daha büyük bir yere gidip fabrikada işçi olmayı gelirim düşse bile tercih ederim çünkü buradaki insanlar hayvancılığı küçük gördüğü için evlenemiyorum. (K5, 28, Erkek)

İnsani kalkınmanın önündeki bir diğer engel ise bireylerin potansiyellerini ortaya koyamaması veya koymak istememesidir. Bunun sebeplerinden biri ise, yapılan yardımların dengesinin sağlanamamasıdır. Sosyal devlet ilkesi gereği yapılan yardımların dengesi şu olmalıdır: yoksul bireyi misal olarak bir bacağı olmayan biri olarak tahayyül edersek; yapılan yardım, bireye protez bir bacak görevi görmeli ve bireyin ayakta durup, yürüyebilmesini sağlamalıdır. Bunun sağlanamadığı yardımlar ne yazık ki bireylerin potansiyellerini ortaya koyamamasına sebep olmaktadır.

Hayvan desteği aldım kaymakamlıktan ama hayvan hemen öldü, ben mi öldürdüm ne yapayım yani?, Devletin görevi bana bakmak değil mi, çalışabilsek çalışacaktık, çalışamadık. (K8, 44, Erkek)

Katılımcının bu ifadesine karşılık olarak yarı yapılandırılmış mülakat tekniği ile araştırma yapıldığından, “diyelim ki sosyal yardımlar kesildi, o zaman ne yapacaksınız?” şeklinde bir soru yöneltilmiş ve şu cevap alınmıştır:

Çadırımı da karımı da alıp şu dağa çıkarım orada ölümü beklerim ne yapayım? (K8,44, Erkek)

Anlaşılabileceği üzere katılımcı, çalışmayı deneyip çabalamak yerine yardımlar kesilirse çalışmasına engel bir hastalığı olmamasına rağmen ölümü bekleyeceğini ifade etmektedir. Bu durum, yardımların dengesinin, bireylerin insani kalkınma bağlamında potansiyellerini ortaya koymaları adına ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

SONUÇ YERİNE: KIRSAL KALKINMA NASIL SAĞLANABİLİR?

Kırsal kalkınmanın sağlanabilmesi için atılması yerinde görülen adımlar şu şekildedir:

Alan araştırmasına dâhil olan katılımcılar bireysel olarak proje teşviklerinden faydalanamamış ve rasyonel projeler ortaya çıkmamış ya da projeler sürdürülememiştir. Kanaatimizce 2012 yılı 639 sayılı kararname ile kaldırılan, kooperatifleşmeyi teşvik etme kısmı revize edilerek hayata geçirilirse birlikte bir çalışma kültürü sağlanarak kırsal kalkınmada başarı oranı artırılabilir.

Hocalar ilçesindeki süt kalitesi göz önünde bulundurulduğunda, çay politikası gibi bir politikanın da süte uygulanması halinde başarılı sonuçlar elde edilebilir. Farklı kırsal alanlar için ise, söz konusu kırsalın niteliğine göre farklı ürünlere de kırsalda kalkınma için taban fiyat uygulaması projesi yapılabilir. Bu uygulamanın bir örneği Karadeniz’de mevcuttur. Karadeniz’de devlet çayı kendisi almaktadır. Bu şekilde çay üreticileri memnun kalıp yaşadıkları yeri terk etmemektedirler. Benzer bir politika kırsalda süte taban fiyat sistemi ile uygulanırsa süt bakımından kaliteli ve verimli olan kırsaldaki göç önenebilir.

Tarım ve hayvancılık teşvikleri ülke genelinde aynı program üzerinden yürütülmemeli her ilçe kendi kapasitesine, niteliğine ve ürünlerine göre değerlendirilmelidir. Bu bağlamda atılacak olan en önemli adım, tarım ve hayvancılık proje teşviklerinin değerlendirilmesinde ilçe kaymakamlığı ve ilçe tarım müdürlüğünden oluşturulan bir komisyon tarafından değerlendirmenin yapılmasıdır. Bu sayede yereli, kırsalı daha yakından takip edecek bir komisyonun değerlendirme aşamasında devrede olması daha objektif ve rasyonel bir şekilde

teşviklerin dağıtılmasını sağlayacaktır. Oluşturulan bu komisyonun rasyonel ve objektif kararları ile ise devletin proje teşvikleri heba olmayacak ve devlet zarar etmeyecektir.

Son olarak ise, bireylerde doğal kaynakların tükenebileceğine dair bilinç oluşturulmalı, tasarruf tedbirleri muhakkak öğretilmeli, doğal kaynakları ve doğayı koruma hakkında yerel makamlarca eğitimler düzenlenmelidir. Ayrıca bu hususta çeşitli teftişler yapılmalı ve aykırı davranışlara caydırıcı ve eğitici cezalar verilmelidir.

KAYNAKÇA

- Braungart, M. M., Braungart, R. G., & Hoyer, W. J. (1980). Age, sex, and social factors in fear of crime. *Sociological Focus*, 13, 55–66.
- Çolakoglu, E. (2007). Kırsal Kalkınma Problemine Bir Çözüm Arayışı Olarak Köy-Kent Projesi. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 187-202.
- Ekşi, A. (2019). Yeniden Köykent Projesi. <https://www.yurtseverlik.com/prof-dr-aziz-eksi-yazdi-yeniden-koykent-projesi.html> adresinden alındı
- Garofalo, J. (1979). Victimization and the fear of crime. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 16, 80–97.
- Gürdoğan, N. (2003). Yoksulluğun Çelik Çemberini Kırma . *Yoksulluk* (s. 32-37). içinde İstanbul: Deniz Feneri Derneği.
- Kalın, İ. (2019). *Ben, Öteki ve Ötesi İslam- Batı İlişkileri Tarihine Giriş* (20. Baskı b.). İnsan Yayınları. doi:9755748054
- Ortega, S. T., & Myles, J. L. (1987). Race and gender effects on fear of crime: An interactive model with age. *Criminology*, 25, 133-152.
- Saçlı, Y. (2016). Türkiye'de Kırsal Kalkınma Politikaları ve Geleceği. *2023 Vizyonu Çerçevesinde Türkiye Tarım Politikalarının Geleceği Çalıştayı*. (K. B. Dairesi, Dü.) Ankara. 06 01, 2019 tarihinde <https://docplayer.biz.tr/18849090-Turkiye-de-kirsal-kalkinma-politikalari-ve-gelecegi.html> adresinden alındı
- Saussure, F. (1960). *Course in General Linguistics*. London: Peter Owen.

İSLAM DİNİNE GÖRE GAYRI MÜSLİM ÖĞRETMENLERİN GÖREVLENDİRİLMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Davut OKÇU

Batman Üniversitesi İslami İlimler Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü

ÖZET

Müslümanların Medine'ye hicret etmesiyle birlikte kademeli olarak ilk İslam Devletinin kurulması süreci başlatılmıştır. Bu Devletin Gayrimüslim tabileri Müşrik ve Yahudilerle bir arada yaşamayı öngören Medine Vesikası imzalanarak yürürlüğe konulmuştur. Sınırların genişlemesine paralel olarak Hristiyan ve Mecusiler de zimmi statüsüyle bu çatının altında hayat hakkı bulmuşlardır.

İslam Peygamberinin önderliğinde kurulan yeni devletin en önemli faaliyetlerinden birisi eğitim ve öğretim alanında büyük bir seferberlik başlatmış olmasıdır. İlim ve hikmet Müminlerin yitiği olarak tanımlanmış, uzaklığı nedeniyle Arapların ulaşamadığı, sadece hayallerini süsleyen Çin'de de olsa aranıp bulunması teşvik edilmiştir. Bu anlayış Müslümanların zamanın en ileri bilgi ve teknolojiyi öğrenip kullanmalarını sağlamıştır. Hz. Peygamber ve Hulefai Raşidin döneminde eğitim öğretim alanında Gayrı Müslimlerle geliştirilen diyaloglar ve uygulamalar İslam Hukukunun temel dayanağı olmuştur.

Hz. Peygamber Müslüman olmadığı halde Haris bin Kelede'ye doktorluk yapması talimatını vermiş ve Sahabenin de tedavi için kendisine gitmesine ruhsat vermiştir. Keza Mekke'den Medine'ye hicret ettiği zaman Medine yolunu iyi bilen bir müşriki rehber olarak kiralamıştır. Bu ve benzeri örnekler bazı dünyevi konularda Gayrı Müslimlerden yararlanılabileceğine delil teşkil etmektedir. Gayrı Müslimlerden öğrenilmesinde sakınca görülmeyen ilimler, dini inanç ve amel ile ilgisi olmayan maddi ilimlerdir. Maddi ilimler kâfir olsun mümin olsun, iyi olsun, kötü olsun, bütün insanlığın faydalanması gereken ve Allah'ın, tabiatın işleyişi ile ilgili olarak Sünnetullah adı verilen kanunlarından oluşmaktadır. Nitekim Yüce Allah, insanların yeryüzünü dolaşıp geçmişten ve mahlûkatın yaratılışındaki sırlardan ibret almasını teşvik etmiştir.

İslam dini, Devletin özellik arz eden ve bilhassa güvenliği ilgilendiren hizmetlerinde Gayr-ı Müslimlerin görevlendirilmesini uygun görmemiştir. Bu hassasiyet Devletlerin dış politikalarında günümüzde de devam etmektedir. Hz. Peygamber'in İbn Mesud'a Yahudilerin dilini öğrenmesi için talimat vermesi bu konudaki hassasiyetine delil teşkil etmektedir. Gayr-ı Müslim öğretmenlere inanç ve amel konularında da başvurmak kabul görmemiştir. Özellikle Yahudi ve Hristiyanların Müslüman çocuklarına Kur'an öğretmelerine müsaade edilmemiştir. Oryantalistlerin İslami ilimler alanında sebep olduğu tahribat dikkate alındığında bu hassasiyetin önemi daha da somut bir şekilde anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Öğretmen, Gayrimüslim, Dini İlimler, Maddi İlimler.

1. GİRİŞ

İslam Dini insanı merkeze alan bir dünya tasavvuruna sahiptir. Nitekim Kur'an-ı Kerim, insanın en güzel bir biçim ve surette yaratıldığını (Tin 95/4), ilahi mesajlara muhatap kılındığını (Ahzab 33/72) ve yeryüzünde Allah'ın halifesi olma payesi ile ödüllendirildiğini (Bakara 2/30; Enam 6/165) ifade ederek bu gerçeğe işaret etmektedir. Elbette akıl ile donatılmış ve kat kat ikramlara muhatap olan insan (İsra 17/70), başıboş bırakılmamıştır (Kıyamet 75/36). İyiliğe ve kötülüğe meyletmeye müsait olduğundan Hak ve Batıl konusunda bilgilendirme ve uyarılarda bulunulmuştur. İnsana hitaben gönderilen ilk ayetlerde okuma ve yazmanın teşvik edilmesi (Alak 96/1-4), sağlıklı tercihler yapabilmesi için eğitim ve öğretime verilen önemin bir göstergesidir. Bu bağlamda Allah ve Resulünün mesajları insanı eğitmeye ve olgunlaştırmaya yönelik olmuştur.

Sosyal, kültürel, hukuki ve ekonomik hayatın düzenleyicisi olarak Allah'ın kelamı olan Kur'an-ı Kerim'in her ayeti eğitim ve öğretim faaliyetlerinin konusudur. Bu kapsamda Allah, insanoğluna eşyanın ismin öğrettiği için ilk öğretmendir (Bakara 2/31) ve peygamberleri tebliğ ile yükümlü kılarak insanlık için birer öğretmen olarak görevlendirmiştir (Bakara 2/151). İslam Peygamberi de bu gerçeği "ben öğretmen olarak görevlendirildim" (İbni Mace, 1981) hadis-i şerifi ile tescil etmiştir. O'nun hayatı Kur'an-ı Kerim'in pratiğe yansması olarak ifade edildiğinden (Müslim, 1981) rol model olarak kabul edilmelidir. İslam Peygamberi rol model olarak takip edildiğinde Allah'ın rahmeti tecelli eder (Enbiya 21/107). O halde öğretmenlerde bulunması gereken özellikler belirlenirken Hz. Peygamberin eğitimci kişiliği esas alınmalıdır. O'nun gayrimüslimlerle tesis ettiği her türlü ilişki hukuki anlamda Müslümanlar için kaynaklık teşkil etmektedir. Özellikle 13 yıl süren Medine döneminde zimmi olarak nitelendirilen Yahudi ve Hristiyanlarla eğitim ve öğretim dahil pek çok konuda ilişkiler tesis edilmiştir.

İslam devletleri, yönettikleri halkı hukuki olarak Müslümanlar ve Gayrimüslimler olmak üzere iki başlık altında değerlendirmiştir. Gayrimüslimler İslam topraklarında süresiz oturma hakkını bir sözleşme ile kazanabilirler. Karşılıklı olarak imzalanan antlaşmaya binaen vatandaş olma hakkı kazanan ehli kitap halka "zimmi" denilmektedir. Ehli kitap kavramı İslam'ın ilk yıllarında Hristiyan ve Yahudileri kapsıyorken bilahare Sabii ve Mecusiler de zimmi olarak kabul görmüşlerdir. Zimmiler İslam topraklarında cizye adı verilen özel vergiyi ödemek şartıyla ikamet eder vatandaşlık haklarından yararlanırlar. Yapılan antlaşma gereğince canları ve malları İslam devletinin garantisi altında bulunur, askerlik yapmaktan muaf tutulurlar. Devletin uyruğu ve vatandaşı statüsü kazanırlar. Ayrıca kendi aralarında ortaya çıkan ihtilafları kendilerine ait hukuki normlara göre çözüme özgürlüğüne sahip olurlar (Dini Kavramlar Sözlüğü, 2010).

Allah (c.c)'ın "dinde zorlama yoktur" (Bakara, 2/256) buyruğu zimmilerin hukuki statüleri için önemli bir dayanak olmuştur. Keza bu ayet-i kerime'ye binaen zimmilere din ve vicdan hürriyeti tanınmıştır. Yine bu ilahi buyruk doğrultusunda Hristiyanların İspanya'da yaptığı zorla din değiştirme politikasının aksine zimmilerin baskı altında İslamlaştırılmasına tevessül edilmemiştir. İslam hukukunun zimmilere tanıdığı hakların arasında eğitim ve öğretim hakkı da bulunmaktadır. Bu bağlamda zimmilerin kendi çocuklarını eğitime ve onlar için özel okullar açmasına imkân tanınmıştır. Yahudilerin şehir merkezlerinde kurdukları 'Beyt ha midraş' adlı okullarda, Hristiyanların da şehir merkezlerinin dışında ve özellikle تنها mekanlarda inşa ettikleri manastırlarda din adamı yetiştirdikleri bilinmektedir (Söylemez, 2003).

İslam hukukunun önemli ölçüde uygulandığı en geniş topraklara sahip olan Osmanlı Devleti de zimmilerin eğitim ve öğretim haklarına büyük saygı göstermiştir. Zimmilerin eğitim ve öğretimi çoğunlukla mabetlerinde veya mabetlerine bağlı olarak kurulan mekteplerde veya manastırlarda yapılmaktaydı (Ercan, 2001). Zimmilere mahsus okullarda öğretmenlik görevini genel olarak din adamları üstlenmişti. Bu arada tarih boyunca Müslümanlar ile zimmiler arasında eğitim ve öğretim alanında çeşitli temaslar söz konusu olmuştur. Örneğin Endülüs Emevileri'nin eğitim alanındaki yüksek performansı Avrupa medeniyetinin inşasında büyük rol oynamıştır. Sadece Fransa, Hollanda, İtalya gibi bölgelerden değil, denizasıırı İngiltere'den dahi bilim ve teknik öğrenmek isteyen öğrenciler İspanya'ya gelmiş; burada öğrendikleri bilim ve teknikleri ülkelerine götürüp uygulamaya çalışmışlardır. Avrupa'nın dini (skolâstik) bir eğitim bataklığına düşmüş olduğu orta çağda Endülüs Emevileri, dini ve ilmi alanda özgür bir düşünce ortamı oluşturarak bilimsel gelişmelere zemin hazırlamıştır. Bu yüzden Avrupa ve Afrika'nın birçok bölgesinden (birçok dinden, ırktan, şehirden) bilim adamlarını kendi ülkelerinde himaye etmişlerdir.

2. MADDİ BİLİMLERİN ÖĞRETİMİNDE GAYRİMÜSLİM ÖĞRETMEN GÖREVLENDİRME

Müslümanların eğitim alanında gayrimüslimlerden yararlanma fikri Hz. Peygamber devrinde başlamıştır. O, gayrimüslimden de olsa İslam'a ve Müslümanlara faydası olacak dünyevi

bilgiden ve bilim adamından yararlanmayı teşvik etmiştir. Bedir savaşında esir alınan müşriklerin Müslüman çocuklarına okuma yazmayı öğretmeleri karşılığında serbest bırakılmaları, konuya ilişkin önemli bir delil niteliğindedir. Bedir esirleriyle yapılan -on kişiye okuma yazma öğretimi karşılığında hürriyet- antlaşmasının bazı hadis yazarı ve hukukçular tarafından, ‘Müslümanların müşrik öğretmenler edinmesine müsaade’ başlığıyla değerlendirilmiştir (Hamidullah, 2004). Hz. Peygamber yalnızca öğretim konusunda değil, pek çok konuda gayrimüslimlerin yöntem ve araçlarından yararlanmıştır.

Medine’ye gerçekleşen hicretten sonra İslam dini bütün Arabistan yarımadasına hızla yayılmaya başladı. Uhud savaşındaki kayıplara rağmen Müslümanlar kısa zamanda toparlandı ve her düşünceden insanlar dalga dalga İslam’a koştı. Müslümanların yayılmasından endişe duyan Mekke’li müşrikler, Hicaz bölgesindeki irili ufaklı pek çok kabilenin desteğini alarak Müslümanları tarih sahnesinden silmeye karar verdiler. Mekkeliler, Medine’ye saldırınca Hz. Peygamber, Medinelileri toplayıp durumdan haberdar etti ve gelen düşmana karşı, nasıl savaşacakları konusunda onlara danıştı. Bizans ve Sasani İmparatorlukları arasındaki savaşlarda başvurulan bir yöntem olan ‘hendek kazma’ fikrinin sahibi olan Selman-ı Farisi’nin görüşü benimsendi (Luveyhik, 1999). Keza, Taif kuşatmasında da Bizanslılardan öğrenilen mancınık kullanılmıştır (İbn Hişam, 1992). Bu yöntem ve bilgilerin İran ve Roma’dan alınmış olması, Allah Resulü’nün onları kullanmasını engellememiştir.

Hz. Peygamber “Hikmet, ilim, müminin kayıp malıdır, nerede bulursa; onu almaya en layık olan odur” (Tirmizi, 1981) hadisiyle faydalı olan bilginin nerede olursa olsun alınmasını teşvik etmiştir. Aynı mealde olmak üzere Hz. Ali’de: “İlim müminin kayıp malıdır. Onu müşriklerin elinde de bulsanız alınız” (İbn Abdilberr, 1982) buyurmuştur. Yine bu kapsamda İran’daki Cündişapur okullarında eğitim görmüş ve tıp biliminde şöhret kazanmış olan Haris b. Kelede’ye tedavi olmuş, sahabelerin hastalıklarında doktora gitmesini tavsiye buyurmuştur. Burada söz konusu edilen, sahibinin fikir ve inancıyla ilgisi olmayan, maddi ilimlerdir. Çünkü bu ilimler kâfir olsun mümin olsun, iyi olsun, kötü olsun, bütün insanlığın faydalanması gereken evrensel tabiat kanunlarının bir neticesidir (Kardavi, 1993).

Ahmet Cevdet Paşa Medeniyeti diyar diyar gezen nazlı bir geline benzetmektedir. Öyle bir gelin ki, her nereden iltifat görürse oraya gider. Medeniyetin tarih boyunca yer değiştirmesi bu gerçeğe işaret etmektedir (Meriç, 1996). Avrupa’nın en batı bölgesinde yaklaşık 800 yıl hüküm süren Endülüs Emevi iktidarını ve medeniyeti bu değerlendirmenin apaçık bir tezahürüdür. Öyle ki, Endülüs Emeviler döneminde Batı Hristiyan dünyası İslam Medeniyeti ile yakından tanışmış, reform ve rönesans hareketlerinin başlamasına önemli ölçüde katkıda bulunmuştur. Müslümanların ilim ve fende ilerlemelerini, onların güzel ahlâkını yakından görüp öğrenmeleri üzerine, Avrupalı Hristiyanlar arasında Müslümanlar gibi Arapça öğrenme, onlara benzeme yarışı başlamıştı. Hristiyanların bu hâline hayıflanarak Kurtuba Piskopos’u; “Dindaşlarımdan pek çoğu Arapça şiir ve hikâyeleri okuyorlar. İslâm âlimlerinin eserlerinde yanlışlıklar bulmak için değil, bilakis Arapçanın doğru, açık ve zarif üslûbunu öğrenmek için inceliyorlar... Yazık ki, bütün Hristiyan gençleri, değerlerini gösterebilmek için sâdece Arap dili ve edebiyatını öğreniyorlar. Büyük bir gayretle Arapça kitaplar okuyorlar, bunlar üzerinde araştırmalar yapıyorlar. Yaptıkları ile de öğreniyorlar. Buna mukabil kendilerine Hristiyan kitaplarından bahs olununca, onların, kıymet vermeğe değer mahiyette olmadıklarını, umursamaz bir şekilde cevaplandırmaktadırlar. Ne acı! Hristiyanlar, bilhassa kendi dillerini unutuyorlar. Binlercesinin arasından bir kişi bile Latince mektup yazmayı bilmezken, pek çoğu zarif Arapça ile maksatlarını ifade etmekte ve bu dilde üstün bir sanatla şiirler yazmaktadırlar”(www.ehlisunnetbuyukleri.com) şeklinde Müslümanlara hayran olan dindaşlarından dert yanmaktadır.

3. İSLAMİ İLİMLERİN ÖĞRETİMİNDE GAYİMÜSLİM ÖĞRETMEN GÖREVLENDİRME

Her dinin ve ideolojinin paradigmasını oluşturan bir kainat, yaratılış ve sosyal hayat tasavvuru bulunmaktadır. İslam dininde akide, amel, tabiat, insan, tarih ve topluma dair inanç ve görüşlerin kaynağı Kur'an ve Sünnet olup, uygulamada rol model olarak İslam Peygamberi tayin edilmiştir. İslam dininin inanç esasları konusunda herkesten veya her kaynaktan bilgi alınması, gayrimüslimlerin taklit edilmesi uygun görülmemiştir. Çünkü İslam dini ilahi dinler zincirinin son halkası (Ali İmran, 3/19); Hz. Muhammed ise Peygamberlerin sonuncusudur (Ahzab, 33/40). Tahrifata uğramış ve hükmü sona ermiş dinlere ait düşünce ve pratiklerin dikkate alınması veya kaynak kabul edilmesi bu nedenlerden ötürü makul karşılanmamıştır. Nitekim Hz. Ömer'in ehl-i kitaba ait bir dokümanla Hz. Peygamber'in huzuruna girmesi O'nu öfkelen-dirmiş ve "Ey Hattab'ın oğlu! Siz onda daha güzel bir şey mi arıyorsunuz? Nefsimi kudret elinde tutan Allah'a yemin ederim ki; ben size apaçık bir kitap ve din getirdim. Ehl-i Kitab'a din konusunda bir şey sormayın, yoksa onlar anlattıklarıyla size hakkı yalanlatıp batılı tasdik ettirirler. Allah'a yemin olsun ki, Musa hayatta olsaydı, bana uymaktan başka bir yol tutmazdı" sözleriyle tepkisini dile getirmişti (Darimi, 1959).

İslam dinine sonradan muharref dinlere ait birtakım düşüncelerin bilinçli veya bilinçsizce sokulduğu bilinmektedir. Bu tür faaliyetler "İsrailiye" kelimesinin çoğulu olan "İsrailiyat" kavramı ile ifade edilmektedir. İsrailiyat; İslam'a, özellikle tefsir ve hadis ilmine girmiş olan Yahudi, Hristiyan ve diğer dinlere ait kültür kalıntılarıyla, dinin lehine veya aleyhine uydurulmuş, Peygamber (sav)'e, sahabe ve daha sonra gelen nesillere izafe edilen her türlü haberlere denir (Dini Kavramlar Sözlüğü, 2010). Bu haberler İslam tarihi boyunca kafa karışıklığına sebep olmuş; kimi zaman tartışmalara ve hizipleşmelere yol açmıştır.

Devletin özellik arz eden ve bilhassa güvenliğini ilgilendiren hizmetlerinde gayrimüslimlerin istihdamı uygun görülmemiştir. Hz. Peygamber'in Zeyd b. Sabit'e Yahudilerin dilini öğrenmesi için talimat vermesi bu konudaki hassasiyete bir delil mahiyetindedir (İbn Hanbel, 1981). Aynı uygulama bugün uluslararası ilişkilerde de canlılığını korumakta; her devlet siyasi, askeri ve güvenlik konularını ilgilendiren tercümanlıklarda kendi vatandaşlarına görev verilmesinde hassas davranmaktadır.

Dini bilgilerin öğretilmesinde gayrimüslim öğretmenlerin istihdam edilmesi de tartışma konularından birisidir. Yabancı öğretmenlerin bilgileri çarpıtma riskinin yanında Müslüman öğrencilere duygusal anlamda olumsuz bir yaklaşım sergileyebileceklerinden endişe edilmiştir. Nitekim Bedir'de müşrik öğretmenlerden birinin bozgunun intikamını almak için öğrencisini dövüp eziyet ettiği aktarılmaktadır. Bedir esirlerinin tavrılarından hareketle denilebilir ki, gayrimüslim birinin kendi gerçeklerini bir tarafa bırakıp İslam dinini aktarınca objektif kalması çok zayıf bir ihtimaldir (Hamidullah, 2004). Bu nedenle gayrimüslim öğretmenlerden dini konuların öğretilmesinde yararlanılması kabul görmemiştir. Örneğin İmam Malik'e gayrimüslim öğretmenlerin Kur'an öğretmeni olarak görevlendirilmesinin hükmü sorulduğunda: "Yahudi ve Hristiyanlardan hiç birinin Müslüman çocuklarına Kur'an öğretmelerine müsaade edilmesine taraftar değilim" (Kabisi, 1995) demiştir. Bu tartışmalar günümüzde de farklı biçimlerde tartışılmaya devam etmektedir. Örneğin Almanya'da yaşayan Müslümanların çocuklarına Alman öğretmenlerin İslam dinini öğretmesi uzun süre tartışma konusu olmuş; sonuçta Alman makamları Müslümanların taleplerini kabul etmek zorunda kalmış ve Müslüman öğretmen tayin edilmesine rıza göstermiştir.

Gayrimüslim öğretmen görevlendirilmesine ilişkin tartışmalar raşit halifeler döneminde de yaşanmıştır. Hz. Ömer, stratejik görevlere atanacak bürokratların Müslüman olmasına özen gösterirdi. Buna rağmen valilerinden Ebu Musa el-Eş'ari'nin Hristiyan bir kâtip görevlendirdiğini duyunca dizlerini vurarak ve şöyle demiştir: "Niçin Hanif ve Müslüman olan

birini kâtip olarak görevlendirmediniz?” Bu tavrıyla Hz. Ömer, Yahudi ve Hristiyanlardan kâtip tutulmasını yasaklamıştı (Mez, 1947).

İslam dininin yorumlanmasında Oryantalistlerden (Şarkiyatçı-Müsteşrik) yararlanılması konusu da tartışılmıştır. Bilindiği gibi Oryantalizm; Müslüman doğu medeniyetinin (din, edebiyat, dil ve kültürü içine alacak şekilde) bütün unsurlarını inceleyerek İslam dünyası hakkında Batılıların sistematik bir bilgiye sahip olmasını sağlayan, İslam ve Batı medeniyeti arasındaki mücadelede Batı uygarlığı lehine veriler elde etmeye çalışan bir akım olduğu geniş kabul görmüştür. Oryantalizm adı altında yapılan çalışmalar, belirli bir döneme kadar olumlu karşılanmış, ardından sömürgeci anlayışa hizmet ettiği düşüncesinden dolayı olumsuz bir anlam yüklenmiş ve eleştirilmeye başlanmıştır. Nitekim Oryantalistlerin yukarıda saydığımız çalışmaları neticesinde, İslam dünyasında bir takım fikrî ve akidevî karışıklıklar ortaya çıkmış, Batı dünyası karşısında kompleksli bir aydın sınıfı oluşmuş ve İslam'ın temel sabiteleri çiğnenerek Kur'an ve Sünnet 'ten uzak, her şeyi akla göre yorumlayan bir İslam anlayışı kitlelere yayılmıştır. Oryantalizme karşı oluşan tepkinin arka planında yatan temel sebep, onun “ötekileştirici” olma fonksiyonu olduğu söylenebilir; fakat ötekileştirmenin yanı sıra sömürgecilik ile ilişkilendirilmesidir. Çünkü Batı, “öteki” olarak nitelediği Doğu toplumları için çeşitli dışlayıcı bakış açıları geliştirmiştir ve emperyalizmi de beraberinde uygulamıştır. E. Said'e göre Oryantalizm, emperyalizmin kendini gerçekleştireceği bir alan yaratmıştır (Dikici, 2014). Oryantalistlerin ötekileştirici ve sömürücü tavrı sadece İslam alemine karşı değil, Afrika ve Asya halklarına karşı da gerçek yüzünü ortaya koymuştur. Kimi kaynaklarda Kenya'nın kurucu Devlet Başkanı Jomo Kenyatta'ya da atfedilen Raimondo Lugarhi'nin şu sözü, oryantalizmin temel tezini ortaya koyarken, oryantalizm ile sömürgeciliğin bağlantısını da en güzel şekilde ifade etmektedir: “Beyazlar Afrika'ya geldiklerinde bizim topraklarımız, onların İncilleri vardı. Bize gözlerimizi kapatarak dua etmeyi öğrettiler. Uyandığımızda gördük ki, onların toprakları bizim İncillerimiz vardı (Lugarhi, 2000).

4. SONUÇ

İslam dini Medine döneminden itibaren farklı inanç ve etnik kökene mensup insanların bir arada yaşamalarına ilişkin hükümler koymuştur. Bu hükümlerden bir kısmı da Müslümanlarla Gayrimüslimlerin bir arada yaşamalarını öngören zimmet kurumu hakkındadır. Zimmilere can ve mal güvenliği, eğitim hürriyeti, seyahat hürriyeti, ikamet hürriyeti, dini inanç ve ibadet hürriyeti gibi birçok temel haklar sağlanıyor; bu haklara karşılık kendilerinden cizye adı altında bir vergi alınıyordu. Zimmilere tanınan özgürlükler sayesinde eğitim ve öğretim faaliyetlerinde aksama söz konusu olmamış, eğitim ve dini kurumları günümüze kadar korunmuştur.

Müslümanlar Hz. Peygamber döneminden başlayarak özellikle dünyevi konularda olmak üzere eğitim alanında işbirliği ve dayanışmaya destek vermiştir. Medeniyetin ve teknolojinin gelişmiş düzeyine göre kimi zaman Gayrimüslim öğrenciler İslam eğitim kurumlarında eğitime tabi tutulmuş, kimi zaman da Müslümanlar Gayrimüslimlerin bilgi ve birikiminden yararlanmıştır. Ancak inanç esasları, kültür ve sosyal hayatı ilgilendiren konularda gayrimüslim öğretmen görevlendirilmesi ve onların taklit edilmesi kabul görmemiştir.

İslami ilimler konusunda Batı'da Oryantalizm adı altında birtakım bilimsel faaliyetler gerçekleşmiştir. Bu faaliyet ve eserlerden İslam bilim adamları da önemli ölçüde yararlanmıştır. Ancak son zamanlarda Oryantalistlerin niyeti konusunda farklı yorumlar yapılmıştır.

Özellikle Oryantalistlerin farklı kültürleri küçümseyen ve ötekileştiren yaklaşımları hoş karşılanmamıştır. Keza Devletin güvenliğini ve gizli bilgilerini korumak konusunda yabancı istihdamı hoş görülmemiş ve sınırlı tutulmuştur.

KAYNAKLAR

1. Dârimi, Ebu Muhammed. (1981), *es-Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul.
2. Dikici, Erkan. (2014), *Doğu-Batı Ayrımı Ekseninde Oryantalizm ve Emperyalizm*, Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları 3.Dergisi, Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi, Karabük Üniversitesi.
4. *Dini Kavramlar Sözlüğü*, (2010), DİB Yayınları, Ankara.
5. Ercan, Yavuz. (2001), *Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler Kuruluştan Tanzimat'a Kadar Sosyal, Ekonomik ve Hukuki Durumları*, Turhan Kitabevi, Ankara.
6. Hamidullah, Muhammed. (2004), *İslam Peygamberi* (Çev. Mehmet Yazgan), Beyan Yayınları, İstanbul.
7. İbn Abdilberr, Ebu Amr en-Nemri. (1982) *Camii Beyani'l-İlm ve Fadlihi*, Kahire.
8. İbn Hacer, Ahmet b. Ali. (1959), *Fethu'l-Bari bi Şerhi'l-Buhari*, Mısır.
9. İbni Hanbel, Ahmed. (1981), *Müsned*, Çağrı Yayınları, İstanbul.
10. İbn Hişam, Ebu Muhammed. (1992), *es-Siretu'n-Nebeviyye*, el-Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut.
11. İbni Mace, Ebu Abdillâh. (1981), *es-Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul.
12. Kâbisî, İbn Halef. (1995), *İslam'da Öğretmen ve Öğrenci Münasebetlerine Dair Geniş Risale* (Çev. Süleyman Ateş), Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul.
13. Kardavi, Yusuf. (1993), *Hz. Peygamber ve İlim* (Çev. Dilaver Selvi), Şule Yayınları, İstanbul.
14. Lugarhi, Raimondo. (2000), *Sömürgecilik Tarihi* (Çev: Halim Ünal), E Yayınları, İstanbul.
15. Luveyhik, Abdurrahman. (1999), *Dinde Ölçülü Olmak* (Çev. Abdulhalık Duran), Kayıhan Yayınları, İstanbul.
16. Meriç, Cemil. (1996), *Umrandan Uygarlığa*, İletişim Yayınları, İstanbul.
17. Mez, Adam. (1947), *el-Hadaratu'l-İslamiyye fi Karni'r-Rabü'l-Hicri*, Kahire.
18. Müslim, Ebu'l-Hüseyin (1981), *es-Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul.
19. Söylemez, Mehmet Mahfuz. (2003), "Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri", *Emeviler Dönemi Bilim, Kültür ve Sanat Hayatı*, İlahiyat Yayınları, Ankara..
20. Tirmizi, Ebu İsa Muhammed (1981), *el-Camii's-Sahih*, Çağrı Yayınları, İstanbul.
21. www.ehlisunnetbuyukleri.com (Erişim tarihi: 20.06.2019).

SİİRT ARAPÇA DİYALEKTİNDE KULLANILAN ATASÖZLERİNDE DİNİ MOTİFLER

Dr. Öğr. Üyesi Emin CENGİZ

Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı, Şırnak

ÖZET

Dil ile kültür arasında sıkı bir ilişki vardır. Zira her toplum tarih ve kültürünü kendi dilinde yaşatır ve gelecek kuşaklara aktarır. Tarihi süreç içerisinde geniş bir mutabakatla oluşmuş ve kemikleşerek bütünlüğünü büyük oranda koruyan atasözleri de dil sisteminin en işlek unsurlarındandır. Nitekim atasözleri arkeolojik araştırmalarda elde edilen bulgular gibi bir toplumun dini, tarihi ve kültürü hakkında son derece önemli bilgiler sunar.

Bir toplumun dini yapısı o toplumun başta dili olmak üzere kültürünü, düşünce yapısını, dünya görüşünü ve yaşam tarzını etkileyen önemli bir faktördür. Aynı şekilde bir toplumun dili, başta din olmak üzere o toplumun kültür ve düşünce yapısının doğal bir ifade ediş biçimidir. Dolayısıyla toplumların değer yargıları hakkında bilgi edinebilmek için kültürün önemli bir parçası olan atasözlerini incelemek isabetli bir yöntemdir. Çünkü atasözleri bir yönüyle toplumların kültürel biyografileri sayılırlar.

Siirt Arapça diyalektinde kullanılan atasözleri dikkatli bir şekilde incelendiğinde, din olgusunun bu edebi mahsuller üzerinde önemli bir etkisinin olduğu görülecektir. Bu tesirin sonucu olarak lehçedeki atasözlerinde Kur'an, tefsir ve hadis kültürüne dair dini motifler yoğun bir şekilde yer almıştır. Atasözlerine, kültürlerin veciz bir şekilde ifade ediliş biçimi olarak yaklaşıldığında, bu edebi ürünlerde o kültürü meydana getiren bütün unsurların izlerini bulmak gayet mümkün olacaktır. Dolayısıyla bu çalışmada Siirt merkez ile Rıstâk bölgesinde yaşayan Arap asıllı vatandaşlar tarafından konuşulan Arapça diyalektindeki atasözlerinde yer alan dini motifler konu edinmiştir. Böylece bu yörede yaşayan Arapların inanç yapılarının dillerine ne ölçüde tesir ettiği ortaya konmaya çalışılmıştır. Ayrıca atasözlerinden yola çıkılarak Siirtli Arapların inanç yapıları ve dini bilgi birikimleri hakkında ipuçları aranmıştır.

Sonuçta Siirtli Arapların kullandıkları atasözlerinde inanç yapıları ve din kültürlerine dair önemli bilgiler tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dil, din, Kur'an, tefsir, hadis, Siirt Arapçası, atasözü, Rıstâk, Tillo.

ABSTRACT

There is a strong relationship between language and culture. Because every society preserves its history and culture in its own language and transfers it to the future generations. The proverbs that have been formed in the historical process with a wide consensus and which protect the integrity of the language is one of the busiest elements of the system. As a matter of fact, the proverbs provide very important information about the religion, history and culture of a society, such as the findings of archaeological research.

The religious structure of a society is an important factor affecting its culture, thought structure, worldview and lifestyle, especially its language. In the same way, the language of a society, especially religion, is a natural expression of the culture and thought structure of that society. Therefore, it is prudent to examine the proverbs that are an important part of culture in order to learn about the values of society. Because in one aspect, proverbs are considered cultural biographies of societies.

When the proverbs used in Siirt Arabic dialect are examined carefully, it will be seen that the phenomenon of religion has an important influence on these literary crops. As a result of this influence, religious motifs such as the Qur'an, Hadith and Tafsir were extensively included in the proverbs in the dialect. When the proverbs are approached as a way of expressing cultures

in a succinctly manner, it will be possible to find the traces of all the elements that make up that culture in these literary products. Therefore, in this study, religious motifs in the proverbs of Arabic dialect, spoken by the Turkish citizens of Arabic origin living in the Siirt Center and Ristaq region, were discussed. Thus, the language of the beliefs structures of the Arabs living in this region has been tried to be revealed to the extent. In addition, based on the proverbs of the Siirt Arab faith structures and religious knowledge about the clues were sought.

As a result, the proverbs used by Siirt Arabs have found important information about faith structures and religious cultures.

Keywords: Language, religion, Qoran, tafsir, hadith, Siirt Arabic, proverbs, Ristak, Tillo.

Giriş

Birçok dilde olduğu gibi Arapçada da resmi dilin yanında halkın konuştuğu yerel lehçe ve ağızlar söz konusudur. Bu yöresel ağızların geneli “Ammice, halk Arapçası veya mahalli Arapça” şeklinde tarif edilmektedir. Arapçayı öğrenmek ve Arap toplumlarıyla iletişime geçmek isteyen kişinin mutlaka fasih Arapçanın yanında ilgili toplumun kullandığı lehçeyi de bilmesi gerekmektedir. Arap lehçeleri sadece Arap dünyasında değil, Anadolu topraklarında da asırlardır konuşulmaktadır. Günümüzde Türkiye’nin özellikle Suriye ve Irak sınırlarına yakın illerinde ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde Arapçaya ait lehçeleri konuşan Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları bulunmaktadır. Ayrıca bu bölgelerden göç edip özellikle İstanbul, Yalova, Bursa, İzmir gibi batı illerine göç eden çok sayıda Arap asıllı vatandaş bulunmaktadır. Arapçanın yoğun olarak konuşulduğu illerden birisi de Siirt’tir. Bu dili, il merkezi ile Ristâk¹²⁶ bölgesi olarak bilinen Sînép (Çatılı köyü), Fîrsef (Dereyamaç köyü), Halenzé (Siirt’e bağlı Bağtepe mahallesi), Tôm (İkizbağlar köyü) ve Fîskén Doluharman köyü’de yaşayan Arap asıllı veya sonradan Araplaşmış insanlar konuşmaktadır.

Siirt Arapçası, asırlar boyunca yazılı kültürden yoksun bir şekilde tamamen sözlü kültüre dayanarak varlığını sürdürmeyi başarmış olsa da bu süreçte hem ses hem yapı anlamında önemli birtakım değişimlere uğramıştır. Nitekim bölgede konuşulan Kürtçe, Türkçe ve Ermenice gibi dillerden oldukça etkilenmiş, bu dillerden pek çok ödünç ses, kelime ve yapı almıştır.¹²⁷ Bu diyalektin ele alınacağı söz konusu çalışmada Arap alfabesinin yanında Latin harfleri de kullanılmıştır. Ayrıca Arapçayı latine ederken Latin alfabesine birtakım transkripsiyon işaretleri eklenmiştir. Aşağıdaki tabloda bu çalışmada Siirt Arapça diyalekti için kullanılan alfabe ve transkripsiyon sisteminin ayrıntıları verilmiştir.

¹²⁶ Farsçadaki رسته kelimesinden Arapçaya geçmiş olan Ristâq (رستق), sözlükte siyahlık esmerlik veya birbirine yakın yerleşim yerleri ve otlaklar anlamına gelmektedir. Bk. Ebu’l-Fazl Cemâluddîn Muhammed b. Mukerrem b. Ali b. Ahmed İbn Manzûr el-Ensârî, *Lisânu’l-‘Arab (I-VI)*, thk. Abdullâh Ali el-Kebîr, Muhammed Ahmed Hasbullâh, Hâşim Muhammed eş-Şâzelî, (Kahire: Dâru’l-Me’ârif, t.y.), III/1635,1640.

¹²⁷ Gabriel Bituna, *Morfo-Sintaxa Dialectului Arab Nord-Mesopotamian Din Siirt, Turcia*, (Bükreş: Bükreş Üniversitesi Yayınevi, 2016), 11-12.

Sesli harfler:

آ : Â/â, Ê/ê	ي : Î/î	و : Ô/ô
ا : A/a, E/e	إ : Î/i	أ : U/u

Sessiz harfler:

خ : H/h	ح : H/h	ج : C/c	ث : F/f	ت : T/t	ب : B/b	ء :
ص : S/s	ش : Ş/ş	س : S/s	ز : Z/z	ر : R/r	ذ : W/w	د : D/d
ق : K/k	ف : F/f	غ : Ğ/ğ	ع :	ظ : W/w	ط : T7t	ض : W/w
ي : Y/y	و : V/v	ه : H/h	ن : N7n	م : M/m	ل : L/l	ك : K/k

İlave Edilen Harfler

چ : Ç/ç گ : G/g او : O/o پ : P/p ژ : J/j

Bu yazım sisteminin yanı sıra Siirt Arapçasının ses yapısında, Latin alfabesinde bulunmayan é ve í gibi sesler de bulunmaktadır. Resmi Arapçada bulunmayan ve “gevrek e” diye tabir edilen (é) harfi, e ile i arasındaki imâleli sesi ifade eder. Örneğin *sené* (yıl), *kasabé* (ciğer) ve *şûşé* (şişe) gibi kelimelerin telaffuzunda görüldüğü gibi genellikle müenneslik te (è)’sinin karşılığı olarak kullanılır. Siirt Arapçasına has bir ses olan í harfi ise e, i ve u seslerinin karışımından çıkan bir ses olup genellikle resmi Arapçadaki i (kesra) sesinin değişime uğramasıyla oluşmuştur. Bu ses, Siirt Arapçasında oldukça fazla kullanılmaktadır. Örneğin *sitté* (altı), *míncél* (keser), *fitné* (fitne) gibi kelimelerde bu sesin kullanıldığı görülmektedir.¹²⁸

Atasözleri, bir toplumun örf ve adetlerini, gelenek ve göreneklerini, yaşam biçimini, dünyaya bakış açısını ve inanç yapısını yansıtan önemli verilerdir. Bu noktadan hareketle Siirt Arapçasında kullanılan atasözlerinde işlenen dini motifleri ele alan söz konusu çalışma, yöre halkının dil ve düşünce yapısına dair önemli bilgiler sunacağı gibi onların inanç yapılarına da ışık tutacaktır. Çalışmanın en önemli hedeflerinden birisi de bölgede konuşulan ve henüz bir yazılı sistemi olmadığı için yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalan söz konusu lehçenin en önemli dil varlıklarından olan atasözlerinin derlenerek kayıt altına alınmasını ve muhafaza edilmesini sağlamaktır. Son yıllarda özellikle yerli dilbilimci ve araştırmacıların Siirt Arapçasının sahip olduğu söz varlığını derlenme yönünde bir çabalarının olduğu görülmektedir. Ancak bu sözel kültürün oluşmasında katkı sağlayan ve şekillenmesinde rol oynayan parametrelerin de incelenmesi, sözün iz düşümü olan pek sosyal, siyasi ve dini yapıyla ilgili çok önemli ip uçları sunacaktır.

Bu çalışmada yapılan tespitler; Siirt Arapçasının konuşulduğu bölgede yapılan birebir mülakatlar,¹²⁹ saha araştırması ile yazılı ve görsel veriler ışığında toplanan verilerden oluşmaktadır. Yine çalışmanın konusu olan lehçenin araştırmacı tarafından biliniyor olması ve bölgenin çeşitli yerleşim yerlerinin dillerine hakim olması, bu konuda kendi deneyim ve birikiminden yararlanma imkanı sağlamıştır.

¹²⁸ Emin Cengiz, “Türkçenin Siirt Arapçasına Etkisi”, *Dil Bilimleri Klasik Sorunlar-Güncel Tartışmalar*, Ed. M. Nesim Doru, Ömer Bozkurt, (Ankara: Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları, Mardin Sesi Gazetecilik Matbaacılık Yayıncılık, 2018), 713.

¹²⁹ Mülakat günü çekilen fotoğraf için ekler kısmında yer alan fotoğraflara bakınız.

Çalışmada ele alınan atasözleri, önce Siirt yöresinde söylendiği şekliyle ve Arapça harflerle verilecek, ardından çalışmanın başında gösterilen transkripsiyon sistemine göre latinize edilecek, daha sonra da Türkçe tercümeleri ve ilgili açıklamalara yer verilecektir.

SIİRT ARAPÇASINDA ATASÖZLERİ

Atasözü; tarihi süreç içerisinde ataların gözlem, deneyim ve çıkarımları neticesinde elde ettikleri kanaatleri ve vardıkları sonuçları oldukça veciz bir üslupla ve genellikle öğüt verici bir niteliği olan, zamanla sözlü kültür içerisinde son şeklini alan ve kalıplaşarak asırlar boyunca aktarılan anonim türü sözlerdir.¹³⁰ Siirt merkez ve Rıstâk bölgesinde yaşayan Arapların sözlü kültür anlamında zengin bir dağarcıkları vardır. Siirtli Arapların sahip olduğu sözlü kültür ürünleri arasında hikaye, masal, bilmece, tekerleme, şarkı, türkü, ninni, mani, ağıt, kaside ve deyimler gibi çok çeşitli edebi unsurlardan söz etmek mümkündür. Ancak şüphesiz bunların başında atasözleri gelmektedir. Atasözleri toplumların dünyaya bakış açılarını ve inanç yapılarını yansıtan çok önemli ipuçları barındırmaktadır. Daha önemlisi de bu söz varlıklarının kendilerine has yapılarının olması ve asırlar boyunca bozulmadan bir kalıp halinde nesilden nesile aktarılmış olmalarıdır. Zira bu sayede Siirt Arapçasının kelime hazinesi, karakteristik özelliği ve fonetik yapısı bozulmadan günümüze kadar gelebilmiştir.¹³¹

Aşağıda Siirt Arapçasının bu zengin hazinesinden dini tema içeren atasözleri ele alınacaktır.

1) الله يموتني أو يحييني كما دعر ف دوستي أو نيارى / Alla î mevvutnî û yîhyînî, kê da 'rof dost û neyêrî (Allah beni öldürüp diriltsin ki, dostumu ve düşmanımı tanıyayım.):¹³² Bu ifade çevredeki insanların gerçek yüzünü tanımak için söylenmektedir. Zira insanoğlu bazen kendisine karşı sergilenen tavırlardan insanların gerçek yüzünü göremeyebilir. Dolayısıyla bu ifade ile insanların gerçek yüzünün görülmesi temenni edilmektedir. Bu atasözü, aynı zamanda bir dua üslubuyla söylenmiştir. Ayrıca bu ifadelerde ölüm ve dirilme gibi dini temaların işlendiği de görülmektedir.

Bu atasözünde dikkat çekici olan bir diğer husus Arapça olmayan *dost* (arkadaş) ve *neyêr* (düşman) kelimelerinin Arapça kurallara uyarlanarak dile adapte edilme çabasıdır. Bu iki kelimenin Arapça karşılıkları **صديق / sadîk** (arkadaş) ve **عَدُو / 'eduvv** (düşman) iken ilgili atasözünde Farsça ve Kürtçe kökenli kelimeler kullanılmıştır.¹³³ Ayrıca bu iki yabancı kelimeye nisbet yâ'sı, eklenerek Arapça dil kurallarına uyarlanmıştır. Doğrusu bu tür yabancı kelimeler Arapçaya o kadar uyum sağlıyor ki, bu dili konuşan insanlar bunların yabancı kelime olduklarını fark etmiyor bile.

2) الله يقفل باب أو يفتح باب / Alla yîkfêl bêb û yîfteh bêb (Allah bir kapıyı kapatır, bir kapıyı açar.): Zor durumda olan insanları teselli etmek için söylenen bu sözde her şeyin takdirinin Allah'a ait olduğu ve kötü günlerin geçici olduğu ifade edilmektedir. İşleri yolunda gitmeyen, bir çıkmaza giren kişinin karamsarlığa kapılmaması gerektiğini öğütlemektedir. Çünkü Allah rahmetini esirgemez. Zira bir ayeti kerimede yüce Allah şöyle buyurmaktadır: **﴿قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ**

¹³⁰ Bk. Ahmet Köklügiller, *Türkçe Edebiyat Sözlüğü*, (İstanbul: Hür Yayınevi, 1974), 15.

¹³¹ Emin Cengiz, "Siirt Arapçasının Korunmasında Sözlü Kültürün Rolü", *Artuklu Akademi*, C. 6, S. 1 (2019), s. 78.

¹³² Ayhan Mergen, *Siirtlinin Gönlünden Diline Yansıyan Atasözleri ve Deyimler Arapça Söylenişleriyle*, (Siirt: Özel Basım, 2017), 17.

¹³³ Kelimelerin kökeni için bkz. Abdunnaîm Muhammed Hüsnî, *Kâmûs el-Fârisiyye*, Dârü'l-Kitâbî'l-Lübnânî, Beyrut 1982, s. 267,764.

﴿أَسْرِفُوا عَلَى أَنْفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ﴾ “De ki; Ey kendi aleyhlerine aşırıya giden kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin.”¹³⁴

3) الله يَحْتِي الْإِنْجَاسَ أَفَارَ لِمَا فِي أَوْرَاسٍ / *Alla yihî incâs afar lé mē fî awrâs* (Allah erikleri dışları olmayan ağza verir.): Bazı insanların beceriksizliklerinin yanında çok şanslı oluklarını ifade eden bir sözdür. Sahip oldukları imkanları değerlendiremeyen ve ellerine geçen fırsatları kaçıran kişiler için söylenir. Gençken iyi imkanlara sahip olmayıp yaşlandıktan sonra bazı fırsatlar yakalayan ancak bu defa da mevcut durumun bu fırsatları değerlendirme imkanı tanımadığı insanlar için söylenir.

4) الله كِلْ قَالَ قُمْ أَنَا مَعَكَ مَا كِلْ قَالَ نَمْ دَصَبَ فِي فَمِكَ / *Alla kıl kıl kum enê me'ok, mē kıl kıl nem desıb fî fimmok (fî meble'ok)* (Allah kalk seninleyim demiş, yat ağzına dökeyim dememiştir.): Yüce Allah'ın çalışanlarla beraber olduğunu ifade eden bu söz, çalışmanın önemine vurgu yapmaktadır. Bu atasözünde tevekkülü yan gelip yatmak şeklinde anlayan insanların tavırları eleştirilmektedir.

5) الله مَوْ يَكْتَلُ عَلَى إِنْسَانٍ / *Alla mōy kemmîle 'el insen* (Allah kimseye mükemmellik vermez.):¹³⁵ İnsanların hayatları boyunca mutlaka birtakım sorunlarla karşılaşacaklarını ifade eden bu söz, mükemmelliğin ancak Allah'a mahsus olduğuna vurgu yapmaktadır.

6) امْقَصْ الله أَوْى مِنْ الْوَهَبِ / *Imkas Alla uvé mun il-wehep* (Allah'ın makası altındandır.): Bu atasözü, toplum tarafından pek fazla benimsenmeyen kişilerin başına kötü bir şey geldiğinde “oh oldu, iyi oldu” anlamında kullanıldığı gibi mazlum veya sevilen kişilerin iyi bir konuma gelmesiyle de söylenir. Kısaca bu atasözüyle Allah'ın adaletine ve her şeyi bir ölçü ve hikmetle takdir ettiğine vurgu yapılır.¹³⁶

Pek çok dilde altın, birçok işin kalitesini ve mükemmelliğini ifade etmek için kullanılan bir teşbih unsuru olmuştur. Örneğin Türkçede de “altın iğne” kaliteli bir terziliğe işaret ederken, “altın makas” da yetenekli bir berberi tasvir etmek için kullanılmaktadır. Söz konusu atasözünde yüce Allah'ın işleri ölçülü ve mükemmel bir şekilde taktir etmesi “altın makas” ile somutlaştırılmıştır. Kur'an'da yüce Allah'ın her şeyi bir ölçü ile yarattığını ifade eden bir ayet vardır: ﴿إِنَّا كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ﴾ “Şüphesiz biz her şeyi belli bir ölçüye, düzene ve plana göre yarattık.”¹³⁷ Dolayısıyla Siirt Arapçasında kullanılan ilgili atasözünün bu ve benzeri Kur'ânî ifadelerden mülhem olduğu düşünülmektedir.

7) الله كِلْ عَرَفَ فِي الْحَيَّةِ إِشْنِيَهْ كُلَّ حَتِّ إِجْرِي فِي جَوْفٍ / *Alla kıl 'araf fil-heyýe işniyé, kıl hat icreye fî cevfe* (Allah yılanın ne olduğunu bilmiş ki, ayaklarını karnına koymuş.):¹³⁸ Geçimsiz insanların durumunu anlatmak için kullanılan bir atasözüdür. Bu tür insanların bazı işlerde başarısız olmasının veya önemli yerlere gelememesinin hikmeti yılan örneğiyle somutlaştırılmıştır. Zira yılanın da insanlara zarar vermemesi için Allah tarafından ayakları karnına çekilerek yerde süründürüldüğü düşünülmektedir. Her ne kadar İsrâîlî olarak değerlendirilse de tefsirlerde yılanın bu şekilde bir cezaya çarptırıldığına dair rivayetler yer almaktadır.¹³⁹ Örneğin Endülüslü müfessir İbn Ebî Zemen'in (ö. 399/1008), ﴿فَأَزَلَّهُمَا الشَّيْطَانُ﴾

¹³⁴ Zümer 39/53.

¹³⁵ Mergen, *Atasözleri ve Deyimler*, 22.

¹³⁶ Mergen, *Atasözleri ve Deyimler*, 23,24.

¹³⁷ Kamer 54/49.

¹³⁸ Mergen, *Atasözleri ve Deyimler*, 27.

¹³⁹ Emin Cengiz, *Endülüs Tefsirinde Filolojik Yaklaşımlar İbn Ebî Zemen'in Örneği*, Ed. İbrahim Baz ve Yaşar Acat, Şırnak Üniversitesi Yayınları, Mardin 2018, s. 133,134.

﴿عَنْهَا﴾ “Bunun üzerine şeytan, onları bulundukları yerden kaydırıp çıkardı.”¹⁴⁰ ayetinin tefsirinde şunları nakletmektedir: “Yahyâ dedi ki, bize, İblîs’in yılanı girip onlarla bu şekilde konuştuğu rivayet edildi. Allah, o âna kadar hayvanların en güzeli olan yılanı çirkinleştirdi ve ayaklarını karnına çekip yüz üstü süründürdü.”¹⁴¹ Aynı şekilde bu rivayetin et-Taberî (ö. 310/923) gibi rivayet tefsiri müellifleri tarafından da nakledildiği görülmektedir.¹⁴² Dolayısıyla Siirt Arapça diyalektindeki atasözlerinde bulunan bu tür ifadelerin tefsir kültüründeki rivayetlerle çok yakın olması dikkate değer bir husustur. Yine bu atasözündeki manaya paralel olarak kişinin başına gelen musibetlerin kendi amellerinin neticesi olduğunu beyan eden başka bir ayeti kerime daha vardır:

﴿وَمَا أَصَابَكُمْ مِنْ مُصِيبَةٍ فَبِمَا كَسَبَتْ أَيْدِيكُمْ وَيَعْفُوا عَنْ كَثِيرٍ﴾ “Başınıza gelen bir musibet, mutlaka ellerinizle yaptıklarınızdan dolayıdır. Ki Allah, yaptıklarınızın çoğunu da affediyor.”¹⁴³

8) *إِي شَيْلَ فِي الْآيَةِ أَوْ إِي حَطَّى فِي الْحَدِّ* / *Î şîle fi-l êyé û î hıttâ fi-l hẽmd* (Ayetle alıp hamd ile koyuyor).¹⁴⁴ Kur’ân-ı Kerîm, İslam dininin kutsal kitabıdır. Müslümanlar Kur’ân’a büyük önem ve hürmet gösterirler. Öyle ki, Kur’ân’a abdestsiz dokunmaz onu besmele ile kaldırır, öpüp başlarına koyarlar. Siirtli Araplar da dini mukaddesata karşı oldukça hassas davranırlar. Bu davranışları atasözlerine de yansımıştır. Söz konusu atasözü, bir kişiye veya bir nesneye karşı gösterilen yoğun muhabbet ve saygıyı ifade etmek için kullanılır. Örneğin Türkçedeki “el bebek, gül bebek”¹⁴⁵ ifadesine yakın bir anlam taşımaktadır.

9) *قِرْشٌ حَلَالٌ أَوْ لَا أَلْفٌ قِرْشٌ حَرَامٌ* / *Kırş helêl û lê elf kırş harâm* (Haramdan bin kuruş olacağına helalden bir kuruş olsun.): Helal kazancın önemine vurgu yapılan bu atasözünde insanın bir kuruş helal parayı bin kuruş haram paraya tercih etmesi gerektiği ifade edilmektedir. Dolayısıyla toplumun helal ve harama karşı hassasiyetinin atasözlerine de yansıdığı açıkça görülmektedir.

10) *بَابٌ شَقٌّ أَوْ بَابٌ لِقَ بَابٍ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ* / *Bêb şık û bêb lık, bêb selêmun ‘eleykum* (Bir o kapı, bir bu kapı, diğer kapı selamün aleyküm).¹⁴⁶ Bu atasözü çok fazla dolaşan ve laf taşıyan insanlar için söylenir. Bu atasözünde de dini bir motif olan selamın lafzen yer aldığı görülmektedir.

11) *رَاحَةُ الْمَجْنُونِ اللَّهُ إِي دَبَّرَ* / *Râhıt il-mecnûn Alla î debbire* (Delinin rahatını Allah sağlar).¹⁴⁷ Bütün yaratılmışların olduğu gibi saf ve delilerin de rızkını ve ihtiyaçlarını Allah temin eder. Bu atasözünde yaratılan her canlının rızkının Allah tarafından gönderildiğine vurgu yapılmaktadır.¹⁴⁸ Kur’ân’da her canlının rızkının Allah’a ait olduğunu beyan eden ayetler vardır:

¹⁴⁰ Bakara 2/36.

¹⁴¹ İbn Ebî Zemenîn, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh, *Tefsîru İbn Ebî Zemenîn ve Huve Muhtasarı Tefsîri Yahyâ b. Sellâm (I-II)*, thk. Muhammed Hasan, Muhammed Hasan İsmail, Ahmed Ferîd el-Mezîdî, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1. Basım, Beyrut 2003, I, 23.

¹⁴² Ebû Câfer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi’u’l-Beyân fî Te’vîli’l-Kur’ân*, thk. Ahmed Muhammed Şakir, Müessesetü’r-Risâle, 1. Basım, Beyrut 2000, I, 526.

¹⁴³ Şûrâ 42/30.

¹⁴⁴ Mergen, *Atasözleri ve Deyimler*, 44.

¹⁴⁵ Bkz. Yusuf Çotuksöken, *Türkçe Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 1. Basım, Toroslu Kitaplığı, İstanbul 2004, s. 180.

¹⁴⁶ Mergen, *Atasözleri ve Deyimler*, 57.

¹⁴⁷ Mergen, *Atasözleri ve Deyimler*, 86.

¹⁴⁸ Muhammed Tahir b. Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, ed-Dâru’t-Tûnisîyye li’n-Neşr, Tunus 1984, XII/5.

﴿وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ إِلَّا عَلَى اللَّهِ رِزْقُهَا﴾ “Yeryüzünde rızık Allah'a ait olmayan hiçbir canlı yoktur.”¹⁴⁹

﴿كَأَيُّنْ مِنْ دَابَّةٍ لَا تَحْمِلُ رِزْقَهَا اللَّهُ يَرْزُقُهَا وَإِيَّاكُمْ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ﴾ “Nice canlı vardır ki rızıkını taşımaz. Onu da sizi de Allah rızıklandırmaktadır. O duyardır, bilendir.”¹⁵⁰

12) حَارَ فِي أَمْرِ دِينُو / *Hêr fî amor dînû* (Dininin emirlerinde sıkışıp kaldı.): Bazı durumlar karşısında ne yapacağını bilemeyen ve çok daralan kişiler için söylenen bir sözdür. Türkçedeki “aşağı tükürsem sakal, yukarı tükürsem bıyık”¹⁵¹ atasözüne benzer bir mana içermektedir. Yani kişinin yapmak istedikleri ile dini emirlerin çatışması neticesinde ne yapacağını bilememesini ifade eder.

13) دَنْبٌ عَلَى جَنْبٍ / *Zenbu ‘elê cenbu* (Günahı boynuna):¹⁵² Başkasından aldığı duyumun aktaran kişinin, anlatılanlarda olabilecek yalanları üstlenmediğini ifade etmek için kullanılır. Türkçede söylenen “ben söyleyenin yalancısıyım” veya “vebali boynuna”¹⁵³ ifadelerine benzer bir anlam taşımaktadır.

14) يَطْلُبُ الْخَيْرَ مِنْ أَحْمَارِ نَبِيِّ عَزِيرٍ / *Yitlob il-heyır mîn ihmâr nebî ‘Izeyr* (Hayrı Üzeyir Peygamber’in merkebinden istiyor):¹⁵⁴ Bu atasözü, hayırsız, bencil ve kimseye faydası dokunmayan insanlar için kullanılır. Bu tür insanlardan fayda beklememek gerektiği ifade edilmektedir.

15) وَلَدُ الْحَلَالِ يَجِي فِي رَأْسِ الْكَلَامِ / *Veled il-helêl yicî fî râs il-kelem* (helal çocuğu, lafın üstüne gelir):¹⁵⁵ Bu atasözü, Türkçede kullanılan “İyi insan sözünün üstüne gelir”¹⁵⁶ atasözüne çok yakın bir mana ifade etmektedir. Bu atasözünde görüldüğü üzere iyi ve güzel şeyler, Siirt Arapça atasözlerinde dini bir ıstılah olan “helal” terimiyle anlatılmaktadır.

16) يَبْقَى مِنَ الْعِيدَيْنِ بَلَى غَدَا / *Yibka mîn il-‘ideyn belê gedê* (İki bayramda yemeksiz kalmak): Siirt Arapçasında kullanılan bu atasözünde ifade edilen iki bayramdan kasıt; Ramazan ve Kurban bayramlarıdır. Bir işle yetinmeyip aynı anda birden fazla işle uğraşan insanların tamahkarlıklarına işaret eden bu atasözünde bu tür kişilerin her iki işten de yoksun kaldıkları anlatılmak istenmektedir. Görüldüğü üzere Siirt Arapçasında kullanılan atasözlerinde dini bayramlar bir motif olarak işlenmiştir.

17) الْإِنْسَانُ فِي كَلَامِ الْقَدِيمِ أَمِنْ يَغْلُطُ / *il-İnsên fî kelêm il-ḳadîm imnê yığlot* (İnsan, Kelêm-ı Kadîm’de bile yanlış yapar):¹⁵⁷ Bu atasözünde hatasız kulun olmadığı, insanların en dikkat ettikleri işlerinde bile hata yaptıkları anlatılmaktadır. Söz konusu atasözünde geçen “Kelâmı’l-Kadîm” ile Kur’ân-ı Kerîm kastedilmektedir.

¹⁴⁹ Hûd 11/6.

¹⁵⁰ Ankebût 29/60.

¹⁵¹ Bkz. Çotuksöken, *Türkçe Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, s. 113.

¹⁵² Mergen, *Atasözleri ve Deyimler*, 125.

¹⁵³ Bkz. Çotuksöken, *Türkçe Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, s. 346.

¹⁵⁴ Mergen, *Atasözleri ve Deyimler*, 130-131.

¹⁵⁵ Mergen, *Atasözleri ve Deyimler*, 132.

¹⁵⁶ Bkz. Çotuksöken, *Türkçe Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, s. 44.

¹⁵⁷ Mergen, *Atasözleri ve Deyimler*, 151.

18) چاغ لا يجي القدر يعني البصر / Çêğ lê yîcî il-ğadar yî'mî il-basar (Kader gelince gözler kör olur).¹⁵⁸ Bu atasözünde kaderin önüne geçmenin mümkün olmadığı, kişinin alın yazısında yazılanı mutlaka göreceği anlatılmak istenmektedir.

19) يمسك روح على وضو / Yîmsék rôhu 'el vawu (Kendini abdestli tutmak): Bu atasözü, bazı işlerde çok titizlenen ve kendisini olduğundan daha iyi göstermeye çalışan insanlar için söylenir. Sürekli abdestli dolaşan insanlar dini hassasiyetleri yoğun olan kimselerdir. Bu atasözünde de günlük hayattaki titizlik, abdeste karşı gösterilen hassasiyete benzetilmiştir.

20) لا جالو شي رڭو عصي دم ربو / Lé cêlû şî raddû, 'îsî dem Rabbu (Kendisine geleni reddeden Allah'a karşı isyan etmiş olur).¹⁵⁹ Bu atasözünde gelen hediye reddetmenin karşı tarafı üzeceği, bunun da Allah'a isyan etmek kadar yanlış bir hareket olduğu ifade edilmektedir.

21) قَيِّومُ الْقِيَامِ / Kâyyôm il-ğîyâmé (Kıyameti kopardı): Bu söz, bazı olayları son derece abartan kişiler için söylenir. Türkçedeki "Bir bardak suda fırtına koparmak"¹⁶⁰ deyimine yakın bir anlam taşımaktadır.

22) إِنَّ كَا أَطَشَّا فِي الْإِكْتَابِ / İn kê atışşa fî l-iktêb (Eğer kitaplarda görsem).¹⁶¹ Bu söz inanılması güç olan bir durumla karşılaşıldığında söylenir. Siirt'te insanlar dini değerlere ve dini literatüre son derece saygı gösterirler. Herhangi bir mesele karşısında ihtilafa düştüklerinde dini kitaplara müracaat ederler. Aradıkları delilleri orada gördüklerinde ikna olurlar. Dini literatüre karşı bu hassasiyetleri, atasözlerinde bir tema olarak işlenmiştir.

23) لَا لُو كِينَ مَا لُو دِينَ / Lé lû kîn mê lû dîn (Kini olanın dini olmaz).¹⁶² Bu atasözünde kin gütmenin din ile bağdaşmadığına vurgu yapılmaktadır. Birçok atasözünde olduğu gibi burada da kötü davranış ve özellikler din dışı eylemler olarak tasvir edilmiştir.

24) الْعَبْدُ لُو حِسَابِ رَبِّ لُو حِسَابِ / İl-'ebd lû hisêb, Rab lû hisêb (Kulun bir hesabı var, Rabbin başka bir hesabı).¹⁶³ Bu atasözünde insanların işlerinin her zaman hesapladıkları gibi gitmediği anlatılmaktadır.

25) عِيدُ الْإِسْغَيَّيَّرِ يَجِي قَبْلَ عِيدِ الْإِكْبِيرِ / 'Îd il-isğeyyér yîcî kebél 'îd il-îkbîr Küçük bayram büyük bayramdan önce gelir.): Siirt'te Ramazan Bayramı üç gün olduğu için küçük bayram, Kurban Bayramı ise dört gün olduğu için büyük bayram olarak isimlendirilir. Bazı işlerde büyüklerin yapması gereken işleri küçükler yaptığında söylenir. Genellikle ağabey veya abladan önce küçük kardeşin evlenmesi karşısında bu atasözü kullanılır.

26) دُنْيَا فَنَى مَا فَنَى لَا فَرْحَا أَوْ لَا هَنَى / Dınyıtı 'ıl-fene mê fiye lê farha û lê henê (Ölümlü dünya; ne sevinci var ne de huzuru.): Bu atasözünde dünyada her şeyin gelip geçici olduğu ve huzurun bulunmadığı vurgulanmaktadır. Dünyada kalıcı mutluluk olmadığı için bunun peşine düşmenin beyhude bir çaba olduğu ifade edilmektedir.¹⁶⁴

27) يَجِبُ لُو قَامَةُ الْأَصْحَابِ / Yîjbe lû kâmut il-ashâbé (Sahabe boyuna benziyor).¹⁶⁵ Bu atasözü, oylu poslu ve yapılı bir fiziğe sahip olan erkekler için söylenir. Zira sahabelerin hem madden

¹⁵⁸ Mergen, *Atasözleri ve Deyimler*, 155.

¹⁵⁹ Mergen, *Atasözleri ve Deyimler*, 171.

¹⁶⁰ Bkz. Çotuksöken, *Türkçe Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, s. 134.

¹⁶¹ Mergen, *Atasözleri ve Deyimler*, 177.

¹⁶² Emin Cengiz, "Türkçenin Siirt Arapçasına Etkisi", *Dil Bilimleri Klasik Sorunlar-Güncel Tartışmalar*, Ed. M. Nesim Doru, Ömer Bozkurt, Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları, Mardin 2018, s. 725.

¹⁶³ Mergen, *Atasözleri ve Deyimler*, 185.

¹⁶⁴ Mergen, *Atasözleri ve Deyimler*, 215-216.

¹⁶⁵ Mergen, *Atasözleri ve Deyimler*, 226.

hem manen mükemmel insanlar olduklarına inanılır. Bu atasözüyle iyi bir fiziğe sahip olan insanların sahabeye benzetildiği anlaşılmaktadır.

28) يتوصّافي الحليب / *Yitvawwa fil-helib* (Sütle abdest alıyor.): Bu söz, gerçek kimliklerini saklamayı çok iyi bilen, gerçekte olmadıkları kadar iyi görünmeye çalışan insanlar için söylenir. Bu ifade ile çok dindar görünmeye çalışan bazı insanların gerçekte böyle olmadıklarına dikkat çekilmektedir.

29) ذَكَاتِي شَا إِبْنِي أَوْ شَا بَنَاتِي / *Zekâtî şê ibnî û şê benêtî* (Zekatım oğlum ve kızlarıma): Bu söz ile kişinin önce kendi akrabalarına yardım etmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Siirt'te akrabalık bağları son derece güçlüdür. Dolayısıyla farz olan zekatın bile önce akrabalarından başlanarak dağıtılması yaygın bir davranış olarak karşımıza çıkmaktadır.

30) ظلم لحق كرسي العرش / *Zılmü lıhoq kursil-'arş* (Zulmü arşın kürsüsüne kadar ulaştı): Bu söz, insanlara aşırı derecede zulüm ve eziyet eden kişiler için söylenmektedir. Bu zalimlerin zulümlerinin arşa kadar ulaştığı şeklindeki benzetme mübalağa sanatı içermektedir. Öte yandan bu zulmün artık devam etmeyeceği gayretullah'a dokunduğu ve en kısa zamanda nihayete ereceği anlatılmak istemektedir.

Sonuç

Siirt Arapça diyalektini ayakta tutan en önemli unsur, sahip olduğu sözlü kültürüdür. Zira bir yazılı sisteme sahip olmayan bu dil, asırlardır şifahen nesilden nesile aktarılmıştır. Hiç şüphesiz sözlü kültürün en önemli ürünlerinden birisi de atasözleridir. Siirt Arapçası, atasözleri anlamında zengin bir söz varlığına sahiptir. Bu atasözleri, yöre halkının örf ve adetlerini, gelenek ve göreneklerini, dünya görüşlerini ve hayata bakış açılarını yansıttığı gibi onların inanç yapıları ile dini kültür ve birikimleri hakkında da önemli ipuçları vermektedir. Bu çalışmada örnek sadedinde ele alınan atasözlerinde başta Kur'ân ve hadis kültürü olmak üzere Allah, peygamberler, sahabe, helal-haram, sevap-günah, abdest, zekat, arş, kürsü, kıyamet, ahiret inancı, diriliş, kader, rızık, tevekkül, selam ve dini bayramlar gibi pek çok dini motifin işlendiği görülmüştür. Buradan hareketle Siirtli Arapların güçlü bir inanç ve zengin bir dini kültür birikimine sahip olduklarını söylemek mümkündür. Bu özelliklerinin dillerine ve sözlü kültürlerine de yansıdığı anlaşılmaktadır.

Kaynakça

Kur'ân-ı Kerîm

Bituna, Gabriel, *Morfo-Sintaxa Dialectului Arab Nord-Mesopotamian Din Siirt, Turcia*, (Bükreş: Bükreş Üniversitesi Yayınevi, 2016).

Cengiz, Emin, "Siirt Arapçasının Korunmasında Sözlü Kültürün Rolü", *Artuklu Akademi*, C. 6, S. 1 (2019), s. 67-88.

....., "Türkçenin Siirt Arapçasına Etkisi", *Dil Bilimleri Klasik Sorunlar-Güncel Tartışmalar*, Ed. M. Nesim Doru, Ömer Bozkurt, (Ankara: Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları, Mardin Sesi Gazetecilik Matbaacılık Yayıncılık, 2018), s. 711-727.

....., *Endülü's Tefsirinde Filolojik Yaklaşımlar İbn Ebî Zemenîn Örneği*, Ed. İbrahim Baz ve Yaşar Acat, Şırnak Üniversitesi Yayınları, Mardin 2018.

Çotuksöken, Yusuf, *Türkçe Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 1. Basım, Toroslu Kitaplığı, İstanbul 2004.

eṭ-Ṭaberî, Ebû Câfer Muhammed b. Cerîr, *Câmi'u'l-Beyân fî Te'vîli'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Muhammed Şakir, Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, Beyrut 2000.

- Hüsnî, Abdunnaîm Muhammed, *Kâmûs el-Fârisiyye*, Dâru'l-Kitâbi'l-Lübânî, Beyrut 1982.
- İbn Âşûr, Muhammed Tahir, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, ed-Dâru't-Tûnisiyye li'n-Neşr, Tunus 1984.
- İbn Ebî Zemenîn, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh, *Tefsîru İbn Ebî Zemenîn ve Huve Muhtasaru Tefsîri Yahyâ b. Sellâm (I-II)*, thk. Muhammed Hasan, Muhammed Hasan İsmail, Ahmed Ferîd el-Mezîdî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, Beyrut 2003.
- İbn Manzur, Ebu'l-Fazl Cemâluddîn Muhammed b. Mukerrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî, *Lisânu'l-'Arab (I-VI)*, thk. Abdullâh Ali el-Kebîr, Muhammed Ahmed Hasbullâh, Hâşim Muhammed eş-Şâzelî, (Kahire: Dâru'l-Me'ârif, t.y.).
- Köklügiller, Ahmet, *Türkçe Edebiyat Sözlüğü*, (İstanbul: Hür Yayınevi, 1974).
- Mergen, Ayhan, *Siirtlinin Gönlünden Diline Yansıyan Atasözleri ve Deyimler Arapça Söylenişleriyle*, (Siirt: Özel Basım, 2017).

Kaynak Kişiler:

Nasri CENGİZ (Doğum 1951 Siirt)

Cumhur KILIÇÇIOĞLU (Doğum 1938 Siirt)

M. Ali ARI (Doğum 1940? Siirt)

Ayhan MERGEN (Doğum 1957 Siirt)

Murat ERDAL (Doğum 1969 Siirt)

Nurettin KILIÇER (Doğum 1972 Siirt)

Tekin CENGİZ (Doğum 1986 İkizbağlar (Töm köyü)/Tillo)

Ferhan DEMİR (Doğum 1986 Fiskén)

Aslan KARAKAŞ (Doğum 1985 Siirt)

Mahfuz SALTAN (Doğum 1988 Sinép (Çatılı) köyü)

Mehmet Ali DURGUN (Doğum 1990 Tillo)

Turgut UYSAL (Doğum 1993 Fırsêf (Dereyamaç) köyü)

(Mülakat Tarihi: 07.05.2019; Mülakat yeri: Kazimiye Medresesi Merkez/Siirt ve İkizbağlar Köyü Tillo/Siirt)

YAPILAN MÜLAKATLARIN FOTOĞRAFLARI:

Fotoğraf-1: 07.05.2019 tarihinde Siirt il merkezinde yer alan Kazimiye Medresesi'nde Siirt Arapçasını konuşan kişilerle yapılan mülakatın fotoğrafı.

Fotoğraf-2: 11.06.2018 tarihinde Siirt il merkezinde ikamet eden Arap asıllı Kemal TANTAR ile gerçekleştirilen mülakatın fotoğrafı.

Fotopraf-3: 13.07.2016 tarihinde Rıstâk bölgesinin önemli yerleşim yerlerinden olan İkizbağlar köyünde, çeşitli yaş gruplarından insanlarla köy kahvesinde gerçekleştirilen mülakatın fotoğrafı.

SIİRT ARAPÇA DİYALEKTİNİN KONUŞULDUĞU BÖLGELERDEKİ DİLSEL FARKLILIKLAR

Dr. Öğr. Üyesi Emin CENGİZ

Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı, Şırnak

ÖZET

Anadolu coğrafyası yüzyıllardan beri pek çok farklı kültür ve medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Bu durum onun dil çeşitliliği bakımından son derece zengin olmasını sağlamıştır. Türkiye’de konuşulan onlarca dilden birisi de Arapçadır. Bu dil, genellikle Türkiye’nin güneydoğu illerinde yaşayan Arap asıllı vatandaşlar tarafından konuşulmaktadır. Siirt ili de içerisinde Arapça konuşan insanların bulunduğu şehirlerdendir.

Siirt Arapça diyalekti, Siirt merkez ile Rıstâk bölgesi diye bilinen Tillo ilçesi ve etrafındaki altı yerleşim yerinde konuşulmaktadır. Bu yörede konuşulan Arapça diyalektinin bir yazılı dili bulunmamakla birlikte asırlardır şifahi kültüre dayanarak ayakta kalmayı başarabilmiştir. Tarihi süreç içerisinde farklı kültürlerle iletişime geçilmesi, bir yazılı sisteme dayanmaması ve değişen dünya algısı karşısında çeşitli aşındırıcı etkenlere maruz kalması neticesinde bu dilin ses, yapı ve karakterinde birtakım değişimler olmuştur. Siirt Arapçasının konuşulduğu Siirt merkez ile Rıstâk bölgesi arasında zamanla oluşan bu farklılıklar, bu dili konuşan insanlar tarafından kolaylıkla fark edilebilir seviyeye ulaşmıştır. Hatta Rıstâk bölgesindeki köyler arasında bile başta fonetik olmak üzere birtakım dilsel farklılıklardan söz etmek mümkündür. Bu anlamda lehçede hem bazı seslerin telaffuzunda hem bazı isim ve fiillerin kullanımında hem de sözlü edebiyat ürünlerinin lafız ve kullanım amaçlarında bazı farklılıklar meydana gelmiştir. Bu farklılıkların oluşmasında kültürel, coğrafi, fiziki ve demografik yapı gibi birtakım faktörler etkili olmuştur.

Bu çalışmada Siirt Arapça diyalektinin konuşulduğu bölgelerde oluşan dilsel farklılıklar ve bu farklılıkların altında yatan sebepler ele alınacaktır. Böylece hem bu diyalektin tanıtımı ve konuşulduğu yerler hakkında bilgi verilecek hem de bu lehçeye ait dil malzemesinin sahadan derlenerek kayıt altına alınması sağlanacaktır. Zira Siirt Arapçasının son yıllarda hızla zayıfladığı ve bu dili konuşan kişi sayısının giderek azaldığı bilinmektedir. Ayrıca bu çalışma, Siirt Arapçasının sahip olduğu dil malzemesini kayıt altına alarak yaşatılmasına katkı sağlamayı ve Anadolu’nun somut olmayan kültürel miraslarından sayılan bu dili korumaya yönelik bir farkındalık oluşturmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Dil, lehçe, Siirt Arapçası, Rıstâk, Tillo.

LINGUISTIC DIFFERENCES IN THE REGIONS WHERE SIİRT ARABIC DIALECT IS SPOKEN

ABSTRACT

Anatolia's geography has been home to many different cultures and civilizations for centuries. This situation has made him very rich in language diversity. One of the dozens of languages spoken in Turkey is Arabic. This language is usually spoken by Arab peoples who live in southeastern Turkey. Siirt province is one of the cities with Arabic speaking people.

Siirt Arabic dialect is spoken in six villages around the town of Tillo, known as Siirt center and Ristaq region. Although there is no written language of the Arabic dialect spoken in this region,

it has been able to survive for centuries on the basis of oral culture. As a result of communication with different cultures in the historical process, not relying on a written system and being exposed to various abrasive factors in the face of changing world perception, there have been some changes in the voice, structure and character of this language. The differences between the Siirt Center and the Ristaq region, where Siirt Arabic is spoken, have reached a level that is easily recognizable by the people who speak this language. Even among villages in the Ristaq region, it is possible to mention some linguistic differences to be primarily phonetic. In this sense, there have been some differences in the use of some names and verbs in the pronunciation of some voices in the dialect and in the use of oral literature products. Some factors such as cultural, geographical, physical and demographic structure have been influential in the formation of these differences.

In this study, the linguistic differences in the regions where Siirt Arabic dialect is spoken and the underlying causes of these differences will be discussed. Thus, both the presentation of this dialect and the place where it is spoken will be informed and the language material belonging to this dialect will be compiled and recorded from the field. It is known that Siirt Arabic has declined rapidly in recent years and the number of people who speak this language is decreasing. In addition, this study aims to contribute to the recording of the language material of Siirt Arabic and to create an awareness for the protection of the language which is considered to be the tangible cultural heritage of Anatolia.

Keywords: Language, dialect, Siirt Arabic, Ristak, Tillo.

Giriş

Arap dünyasında yazı dili olarak “resmi, standart veya fasih Arapça” kullanılıyor olsa da günlük hayatta halk arasında bölgeden bölgeye birtakım dilsel farklılıklar gösteren lehçeler, ağızlar ve şiveler konuşulmaktadır. Bu yöresel ağızların geneli “ammice, halk Arapçası veya mahhalli Arapça” şeklinde tarif edilmektedir. Dolayısıyla Arapçayı tam manasıyla öğrenilebilmek ve özellikle de Arap toplumlarıyla iletişime geçebilmek için fasih Arapçanın yanında ilgili toplumun kullandığı lehçenin de öğrenilmesi büyük önem arz etmektedir.

Sadece Arap dünyasında değil, Anadolu’da da asırlardır Arap asıllı halklar yaşamaktadır. Zira günümüzde Türkiye’de konuşulan onlarca dilden birisi de Arapçadır. Türkiye’nin özellikle Suriye ve Irak sınırlarına yakın illerinde ve güneydoğu illerinde Arapçaya ait lehçeler konuşulmaktadır. Arapçanın konuşulduğu illerden birisi de Siirt’tir. Bu dili, il merkezi ile Ristâk¹⁶⁶ bölgesi olarak bilinen Sînép (Çatılı köyü), Fîrsef (Dereyamaç köyü), Halenzé (Siirt’e bağlı Bağtepe mahallesi), Tôm (İkizbağlar köyü) ve Fîskén (Doluharman köyü)’de yaşayan Arap asıllı veya sonradan Araplaşmış insanlar konuşmaktadır. Hatta bu yörede hala Arapça dışında başka bir dil bilmeyen yaşlı insanların olduğu bilinmektedir. Ancak son yıllarda okuma yazma oranının artmasıyla yeni neslin tamamına yakını Arapçanın yanında Türkçeyi biliyorken, üçüncü bir dil olarak Kürtçeyi de bilenlerin oranı azımsanmayacak kadar çoktur. Bu özelliğiyle Siirt ili; “üç dilli koca bir köy” olarak meşhur olmuştur.

Siirt Arapçası, asırlar boyunca yazılı kültürden yoksun bir şekilde tamamen sözlü kültüre dayanarak varlığını sürdürmeyi başarmış olsa da bu süreçte hem ses hem yapı anlamında önemli birtakım değişimlere uğramıştır. Nitekim bölgede konuşulan Kürtçe ve Türkçe gibi dillerden oldukça etkilenmiş, bu dillerden pek çok ödünç ses, kelime ve yapı almıştır.¹⁶⁷ Bu nedenle söz

¹⁶⁶ Farsçadaki رسته kelimesinden Arapçaya geçmiş olan Ristâq (رستق), sözlükte siyahlık esmerlik veya birbirine yakın yerleşim yerleri ve otlaklar anlamına gelmektedir. Bk. Ebu’l-Fazl Cemâluddîn Muhammed b. Mukerrem b. Ali b. Ahmed İbn Munzir el-Ensârî, *Lisânu’l-‘Arab (I-VI)*, thk. Abdullâh Ali el-Kebîr, Muhammed Ahmed Hasbullâh, Hâşim Muhammed eş-Şâzelî, (Kahire: Dâru’l-Me’ârif, t.y.), III/1635,1640.

¹⁶⁷ Gabriel Bituna, *Morfo-Sintaxa Dialectului Arab Nord-Mesopotamian Din Siirt, Turcia*, (Bükreş: Bükreş Üniversitesi Yayınevi, 2016), 11-12.

konusu lehçenin ele alınacağı bu çalışmada Arap alfabesinin yanında Latin harfleri de kullanılmıştır. Ayrıca Latin alfabesine birtakım transkripsiyon işaretleri eklenmiştir. Aşağıdaki tabloda bu çalışmada Siirt Arapça diyalekti için kullanılan alfabe ve transkripsiyon sisteminin ayrıntıları verilmiştir.

Sesli harfler:

آ : Â/â, Ê/ê	إ : Î/î	ؤ : Ô/ô
أ : A/a, E/e	إ : Î/î	أ : U/u

Sessiz harfler:

خ : H/h	ح : H/h	ج : C/c	ث : F/f	ت : T/t	ب : B/b	ء :
ص : S/s	ش : Ş/ş	س : S/s	ز : Z/z	ر : R/r	ذ : W/w	د : D/d
ق : K/k	ف : F/f	غ : Ğ/ğ	ع :	ظ : W/w	ط : T7t	ض : W/w
ي : Y/y	و : V/v	ه : H/h	ن : N7n	م : M/m	ل : L/l	ك : K/k

İlave Edilen Harfler

چ : Ç/ç	گ : G/g	او : O/o	پ : P/p	ژ : J/j

Bu yazım sisteminin yanı sıra Siirt Arapçasının ses yapısında, latin alfabesinde bulunmayan é ve í gibi sesler de bulunmaktadır. Resmi Arapçada bulunmayan ve “gevrek e” diye tabir edilen (é) harfi, e ile i arasındaki imâleli bir sesi ifade eder. Örneğin *sené* (yıl), *kasabé* (ciğer), *şûşé* (şişe) gibi kelimelerin telaffuzunda görüldüğü gibi genellikle müenneslik te (ة)sinin karşılığı olarak kullanılır. Siirt Arapçasına has bir ses olan í harfi ise e, i ve u seslerinin karışımından çıkan bir ses olup genellikle resmi Arapçadaki i (kesra) sesinin değişime uğramasıyla oluşmuştur. Bu ses, Siirt Arapçasında oldukça fazla kullanılmaktadır. Örneğin *sítté* (altı), *míncél* (keser), *fítné* (fitne) gibi kelimelerde bu sesin kullanıldığı görülmektedir.¹⁶⁸

Bir toplumun kültürünü ve dünyaya bakış açısını bilmek, o toplumun dilini tanımakla mümkündür. Bir dili tam manasıyla tanımak için de o dili konuşan insanlar arasındaki benzeyen ve ayrışan yönleri bilmek gerekir. Bu noktadan hareketle söz konusu çalışmada Siirt Arapça diyalektinin konuşulduğu yörelerdeki fonetik nüanslar, bazı isim, fiil ve harflerin kullanımındaki değişiklikler ile atasözü ve tekerleme gibi sözlü kültür unsurlarının kullanımındaki farklılıklar ele alınacaktır. Ayrıca bu farklılıkların altında yatan sebepler tartışılacaktır. Yine bu çalışmada yapılan tespitler; ilgili dilin konuşulduğu bölgede yapılan birebir mülakatlar, saha araştırması ile yazılı ve görsel veriler ışığında toplanan verilerden oluşmaktadır. Yine çalışmanın konusu olan lehçenin araştırmacı tarafından biliniyor olması ve yazının bölgenin çeşitli yerleşim yerlerinin dillerine hakim olması, bu konudaki kendi deneyim ve birikiminden yararlanma imkanı sağlamıştır.

1. Fonetik Farklılıklar

Siirt Arapçasının konuşulduğu yöreler genel hatları ve karakteristik yapısı itibarıyla temelde Siirt il merkezi ve Rıstâk bölgesi olarak ikiye ayrılabilir. Ancak bu taksimatın sınırlarını net

¹⁶⁸ Emin Cengiz, “Türkçenin Siirt Arapçasına Etkisi”, *Dil Bilimleri Klasik Sorunlar-Güncel Tartışmalar*, Ed. M. Nesim Doru, Ömer Bozkurt, (Ankara: Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları, Mardin Sesi Gazetecilik Matbaacılık Yayıncılık, 2018), 713.

hatlarla çizmek mümkün değildir. Bu bölgelerde yaşayan Arapların dillerinde birbirine benzeyen ve birbirinden ayrılan hususiyetler üzerinden bir gruplandırma yapılabilir. Bunların yanı sıra Rıstâk bölgesindeki yerleşim yerlerinde dahi bazı fonetik ve vurgu farklılıklarının olduğunu belirtmek gerekir.¹⁶⁹ Ancak lehçeyi iyi bilen birisi, karşısındaki kişi konuşmaya başladığı anda hemen hemen onun hangi köyden olduğunu tahmin edebilmektedir. Zira bu yerleşim yerlerinde yaşayan Arapların başta fonetik olmak üzere dillerinin kendilerine has birtakım özellikleri vardır. Aşağıda bu özellikler, örnekler üzerinde ele alınacaktır.

- **İmâle:** Sülâsî kökü ميل / meyl olan bu kelime sözlükte “bir yerden ayrılmak ve bir yöne doğru meyletmek” anlamlarına gelmektedir.¹⁷⁰ İstilah olarak ise imâle; “elif harfinin (ل) sonrasında gelen kesraya yaklaştırılması¹⁷¹ veya ses uyumunu sağlamak için elifin yâ (ي) harfine, fethanın da kesraya yaklaştırılarak telaffuz edilmesi”¹⁷² şeklinde tanımlanmıştır.

Birçok Arap lehçesinde kullanılan imâle, klasik Arap dili gramer çalışmalarında da uzun uzadıya ele alınmıştır. Esasında “elif, yâ, fetha ve kesra” ile ilgili bir fonetik özellik olan imâle, Türkiye’de konuşulan Arapça diyalektlerinde sıklıkla kullanılan bir sestir. Siirt Arapçasında ise imâle, genellikle kelimelerin sonundaki müenneslik te (ة)’sinin telaffuzunda kullanılır. Ancak Rıstâk bölgesinde, özellikle Tillo ve Fırsêf (Dereyamaç) köyünde ise imâlenin müenneslik te (ة)’sinin yanı sıra bazı sözcüklerin telaffuzunda yoğun bir şekilde kullanıldığı tespit edilmiştir. Örneğin buradaki Araplar, *yeprêx* (yaprak sarma), *seçêx* (saçak), *merkêz* (merkez), *ğenêm* (keçiler), *emêl* (bit), *cebêl* (dağ), *velêt* (çocuk), *nekêt* (huzursuzluk), *senêt* (senet), *kelêm* (kalem) gibi kelimelerin son hecelerinde bulunan e harfini é sesi ile imâleli bir şekilde telaffuz ederlerken, Siirt’in merkezi ile İkizbağlar köyü gibi diğer yerlerde düz e sesiyle söylenir.¹⁷³ Bunun yanı sıra yörenin diğer bölgelerinde de bazı kelimelerde imâlenin kullanıldığına rastlanabilmektedir. Örneğin Siirt merkez ve İkizbağlar köyünde الناس / *en-nês* (insanlar) ve زاید / *zêyêd* (daha fazla) gibi kelimelerde imâle kullanılmaktadır. Bu durum Rıstâk bölgesindeki fonetik farklılıkları ortadan kaldırmaz. Zira klasik kaynaklarda الناس / *en-nês* ve الحجاج / *el-Heccêc* gibi kelimelerin kıyasî olmalarına rağmen imâle ile telaffuz edildiği ifade edilmektedir.¹⁷⁴ Dolayısıyla bu tür kelimeler şâz kullanım olarak değerlendirilebilir.

Klasik kaynaklarda, isim ve fiillerin aksine harflerde imâlenin yapılamayacağı görüşü hakimken¹⁷⁵ Siirt Arapçasında ise her üç kelime türünde imâlenin kullanıldığı yerler görmek mümkündür. Örneğin أكل سمك / *Ekêl semêk* (balık yedi), ولاد أمس / *Velêd ems* (dünkü çocuk, acemi) ve ما كجأ / *Mê kiccê* (henüz gelmemiş) cümleleri incelendiğinde her üç kelime türünde imâlenin kullanıldığı görülecektir.

İmâle, Kürtçede oldukça yoğun olarak kullanılan bir sestir. Bu nedenle Siirt Arapçasının konuşulduğu bazı bölgelerde imâlenin daha yoğun kullanılıyor olması, o yerleşim yerlerinin Kürtçeden daha fazla etkilenmiş olabileceği şeklinde değerlendirilebilir. Zira Arap ve Kürtlerin iç içe yaşadığı Tillo’da imâlenin yoğun bir şekilde kullanılması bu kanıyı destekler niteliktedir.

¹⁶⁹ Emin Cengiz, “Siirt Arapçasını Yaşatmak”, *Türkiye’de Konuşulan Arap Diyalektleri*, Ed. Yaşar Acat, 1. bs., (İstanbul: Akdem Yayınları, 2018), 239.

¹⁷⁰ İbn Munzir, *Lisânu’l-‘Arab*, VI/4309.

¹⁷¹ Ebû Bişr ‘Amr b. ‘Uşmân b. Kanber es-Sîbeveyh, *el-Kitâb (I-V)*, thk ve nşr. ‘Abdusselâm Muhammed Hârûn, 3. bs., (Beyrut: ‘Âlemu’l-Kütüb, 1983), IV/117.

¹⁷² Ebu’l-Kâsım Mahmud b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *el-Mufasssal fi ‘İlmi’l-‘Arabiyye*, thk Salih Kadâra, 1. bs., (Ammân: Dâru ‘Ammâr, 2004), 345-346.

¹⁷³ Emin Cengiz, “Siirt Arapçasını Yaşatmak”, 239.

¹⁷⁴ Bk. Zemahşerî, *el-Mufasssal*, 349.

¹⁷⁵ es-Sîbeveyh, *el-Kitâb*, 138-140; Doğan Fıncı, “İmâle Kurallarını İnşasında Müberred’in Kullandığı Bazı Kavramlar”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, s. 40, (2016): 151

Sonuç olarak Siirt Arapçasında imâlenin genellikle müenneslik te'sini ifade etmek için kullanıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca Tillo ve Fîrsêf köyü gibi Rîstâk bölgesinin bazı yerleşim yerlerinde imâlenin daha yoğun bir şekilde kullanıldığı ve bu iki yerleşim yerinde imâle ile telaffuz edilen pek çok kelimenin diğer bölgelerde normal e sesiyle söylendiği ortaya çıkmaktadır. İmâlenin eski Arap lehçelerinde yoğun bir şekilde kullanıldığı ve klasik kaynaklarda bu ses ile ilgili geniş bilgilerin yer aldığı bilinmektedir. Bunun yanı sıra imâlenin pek çok kelimeye uygulanması ve birtakım ödünç kelimelerin de imâle ile telaffuz edilmesi, başta Kürtçe olmak üzere bölgede konuşulan diğer dillerden etkilenmenin neticesi olarak değerlendirilmiştir.

- **a/ sesi:** Rîstâk bölgesinde imâlenin yerine “a” sesinin kullanıldığı yerler de vardır. Örneğin İkizbağlar köyünde kullanılan نخسار / *nîxsér* (zarar ediyoruz) fiili, Tillo ve Siirt merkezde *nîxsâr* şeklinde telaffuz edilmektedir.¹⁷⁶

- **o/ sesi:** Siirt Arapçasında bölgeden bölgeye kullanımı farklılık gösteren harflerden birisi de “o” sesidir. Örneğin Tillo ve Fîrsêf köyünde ‘akôl (akıl), ‘asor (ikindi) ve yînkol (taşıyor) şeklinde söylenen kelimelerin Siirt’in merkezi, Halenzé mahallesi ve İkizbağlar köyünde ‘êkel, ‘asar ve yînkêl şeklinde ince seslerle telaffuz edilmektedir. Dolayısıyla Tillo ve Fîrsêf köyünde telaffuzda daha geniş seslerin kullanıldığı anlaşılmaktadır.¹⁷⁷

- **q/ sesi:** Mısır, Suriye ve Irak’ta konuşulan Arapça lehçelerin aksine Anadolu’da konuşulan Arapça diyalektlerinde fasih Arapçadaki bazı seslerin korunduğu görülmektedir.¹⁷⁸ Bunlardan bir tanesi de ق / *qaf* harfidir.

Siirt Arapçası, büyük Mezopotamya diyalekt bölgesinin bir parçası olarak kabul edilen قِلْتُ (Kîltu)¹⁷⁹ lehçesine ait bir diyalektir.¹⁸⁰ Bu lehçeyi konuşanlar, ق / *qaf* harfini fasih Arapçadaki gibi telaffuz ederken, bu harfin diğer Arap lehçelerinde farklı bir sese dönüştürüldüğü görülmektedir. Örneğin Mısır, Suriye ve Lübnan lehçelerinde ق / *qaf* harfi (‘) hemze’ye, Filistin ve Ürdün lehçelerinde ك / *kef* harfine, Körfez ülkelerinde ise “g” sesine dönüştürülmektedir. Bunun yanı sıra Fas lehçesinde ق / *qaf* harfinin fasih Arapçadaki gibi telaffuz edildiğini de belirtmek gerekir.¹⁸¹ Siirt Arapçasında ise ق / *qaf* harfinin bazı bölgelerde fasih Arapçadaki şekliyle korunduğu, bazı yerlerde ise e (‘) sesine dönüştürüldüğü görülmektedir. Örneğin Siirt merkezde قِلْتُ *kîltu* (söyledim) kelimesinde ق / *qaf* harfi korunurken, Rîstâk bölgesinin bazı yerleşim yerlerinde ise bu kelimenin اِلْتُ / *iltu* şeklinde telaffuz edilmekte yani ق / *qaf* harfi hemzeye dönüştürülmektedir.¹⁸²

Siirt Arapçasının konuşulduğu bütün bölgelerde bazen bayanların konuşmalarında ق / *qaf* harfi hemzeye dönüştürülmektedir.¹⁸³ Örneğin bayanlar; قَامُوا / *kâmû* (kalktılar) kelimesini أَمُو / *âmû* şeklinde, قَصِير / *kasîr* (kısa) kelimesini أَصِير / *asîr* şeklinde telaffuz etmektedirler.¹⁸⁴ Aslında bu telaffuz şekli Siirt Arapçasına özel bir kullanım olmayıp kadın-erkek ayrımı olmaksızın Mısır,

¹⁷⁶ Emin Cengiz, “Siirt Arapçasını Yaşatmak”, 239.

¹⁷⁷ Emin Cengiz, “Siirt Arapçasını Yaşatmak”, 239.

¹⁷⁸ Mehmet Şayır. *Mardin Arapça Diyalekti*, 1. bs., (İstanbul: akdem Yayınları, 2017), 24.

¹⁷⁹ Arapçanın “Kîltu” lehçesine dair geniş bilgi için bk. Jastrow Otto, “Türkiye’de Arapça Diyalektleri - Karşılaştırmalı Tipolojiye Doğru”, çev. Muna Özezen, *Çukurova Üniversitesi SBE Dergisi*, c. 24, s. 2, (2015): 65-66.

¹⁸⁰ Cengiz, “Siirt Arapçasını Yaşatmak”, 223.

¹⁸¹ Şayır. *Mardin Arapça Diyalekti*, 24.

¹⁸² Snép (Çatılı) köyü hariç Rîstâk bölgesinin tamamında قِلْتُ / *kîltu* kelimesindeki ق / *qaf* harfi hemzeye dönüştürülmektedir.

¹⁸³ Bk. Necim Gül, *Siirt Arapçasını Kurtarmak*, (b.y.: Sage Matbaacılık, 2013), 18.

¹⁸⁴ Cengiz, “Siirt Arapçasını Yaşatmak”, 238.

Suriye, Ürdün, Lübnan ve Filistin gibi çeşitli Arap ülkelerinde yaygın olarak rastlanabilen bir telaffuz şeklidir.¹⁸⁵

2. Bazı Kelime Farklılıkları

Siirt Arapçasının konuşulduğu bölgelerde bazı kelimelerin lafızları, kullanıldıkları yerleşim yerlerine göre farklılık göstermektedir. Aşağıdaki tabloda Siirt Arapçasında farklı kullanımları olan ve Arapçada isim, fiil ve harf diye tabir edilen kelime türlerinden örnekler verilmiştir:

¹⁸⁵ M. Şirin Çıkar ve Abdulhadi Timurtaş, “Siirt Yöresinde Konuşulan Arapçanın Temel Özellikleri”, *Nüşa Şaarkiyat Araştırmaları Dergisi*, yıl: 9, sayı: 28, (2009/I), 98; Bituna, *Morfo-Sintaxa Dialectului Arab Nord-Mesopotamian Din Siirt*, 19.

Kelime	Siirt merkez	Tillo	Fırsêf	Snép	İkizbağlar	Fiskén
yol	tarîk	darþ	tarik	darþ	darþ	tarîk
içinde	fastu	fiyu	fiyu	fiyu	fiyu	fiyu
söyle	ķûl	ûl	ûl	kûl	ûl	ûl
yer	ķarf	arf	arf	karf	arf	arf
ağaç	sıcara	ceħş	sıcara	dêré	ceħş	dêré
kedi	sannôra	pıřşûné	pıřşûné	pıřşûné	pıřşûné	pıřşûné
ahır	âhôr	tavlé	tavîlé	tavle	tavlé	ıstabal
kurbağa	ravda‘e	ķaravķarav	şakavķiré	şakavķara	şkavķara	levdege
armut	tômânî	şakķôķ	şakķôķ	‘amberî	şakķôķ	şakķôķ
beğendim	rıwîtu	‘ıııbtu	‘ıııbtu	rıwîtu	rıwîtu	rıwîtu
nine	meymé	meymé	meymé	yemo	meymé	meymé
sus	ískit	hış	hış	hış	hış	hış
çok	ıkfır	bôvş	bôvş	bôvş	bôvş	bôvş
biraz	gemşé	ıřveyye	ıřveyyé	ıřveyyé	ıřveyyé	ıřveyyé
oku	ıķrâ	ıķrî	ıķrâ	ıķrî	ıķrî	ıķrî
iniş	nezlé	nezlé	nezlé	nezlé	nezlé	hadra
bidon	vidon	vidon	vidon	vidon	vidon	tlóké

Yukarıdaki tablo incelendiğinde Siirt merkez ile Rıstâķ bölgesi arasında dilsel farklılıkların olduğu anlaşılmaktadır. Ancak dikkat çekici olan bir diğer husus ise Rıstâķ bölgesindeki bazı yerleşim yerlerinde de bazen merkezdekine benzeyen farklılıkların olması bazen de kendilerine has bir özellik ortaya koyabilmeleridir. Bu kadar dar bir alanda lehçede gözlemlenebilen farklılıkların en önemli nedeni, Siirt Arapçasının bir yazılı dilinin olmamasıdır. İkinci etkin sebep ise bazı bölgelerde farklı kültür ve dillerle etkileşimin yoğun, bazı bölgelerde ise daha kapalı bir toplum özelliğinin ön plana çıkmasıdır. Bu tabloya bakılarak Siirt Arapçasının bir standardının olmadığı ve her bölgede farklı konuşulduğu şeklinde bir sonuç çıkarmak son derece yanlış bir değerlendirme olur. Zira araştırmanın konusu gereği özellikle lehçenin konuşulduğu yörelerdeki dilsel farklılıklar ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

3. Sözlü Edebiyat Ürünlerindeki Farklılıklar

Bir yazılı sistemi olmayan Siirt Arapçası, asırlardır varlığını şifahi kültüre dayanarak devam ettirmiştir. Yazılı bir dile sahip olmamanın dezavantajları olabilir. Ancak şifahi kültürün getirdiği avantajlar da göz ardı edilmeyecek kadar önemlidir. Zira esasında söze dayalı bir iletişim aracı olan dil, sözlü kültürde daha serbest, daha esnek ve ses çeşitliliği bakımından daha zengindir. Yazılı sistemin kalıplarına sıkıştırıldığında ise bu özelliklerinden çoğunu yitirebilir. Dolayısıyla asırlardır sözlü olarak yaşayan ve şifahen nesilden nesile aktarılan Siirt Arapçası, sözlü edebiyat ürünleri anlamında oldukça zengin bir hal almıştır. Bu ürünlerin büyük çoğunluğu özellikle son yarım asırda unutulup yok olmaktadır. Hal böyle iken lehçenin sahip olduğu sözlü edebiyat unsurlarının derlenerek muhafaza altına alınması büyük önem arz etmektedir. Bu maksada binaen söz konusu çalışma, Siirt Arapçasının sahip olduğu sözlü edebiyat unsurlarını derlemeyi ve lehçenin konuşulduğu yörelere göre bu ürünler arasındaki kullanım farklılıklarını incelemeyi hedef edinmiştir. Bu anlamda aşağıda, yörede kullanılan birtakım sözlü edebiyat ürünleri ve bölgeden bölgeye ortaya çıkan kullanım farklılıklarına örnekler verilecektir.

3.1. Atasözlerindeki Farklılıklar

Siirt Arapçasının en önemli sözlü edebiyat ürünlerinden birisi atasözleridir. Zira bu lehçe, atasözü varlığı açısından oldukça zengin bir yapıya sahiptir. Ancak lehçenin konuşulduğu bölgelerde kullanılan bazı atasözlerinde lafız farklılıkları olduğu göze çarpmaktadır. Bölgeler arasındaki yaşam tarzı farklılığı, dünyaya bakış açısı ve köy ile kent hayatının getirdiği çeşitli hayat şartları bu farklılıkların altında yatan temel nedenlerdendir. Aşağıda bu farklılıklara örnek verilecektir:

- اِعْمَلْ جَكًا او امسَلًا لا تحتاج في الإِمْحَلَا / *Î'mîl çekkéû imsellê lê tîhtêc fi'l-imhelle* (Dikiş nakışla uğraş fakat mahalleye muhtaç olma.): Siirt Arapçasında kullanılan bu atasözü kişinin kimseye muhtaç olmamak için kendi emeğiyle ve alın teriyle çalışması gerektiğini tembihlemektedir. Bu atasözü genellikle Siirt merkezdeki Araplar tarafından kullanılmaktadır.¹⁸⁶ Ristâk bölgesinde ise bu minvalde şu atasözü kullanılır: اعمل السبت أو الأحد، لا تحتاج شأ أحد / *Î'mîl is-sebt u'l-eħet lê tîhtêc şe eħet*. (Cumartesi pazar günleri çalış ama kimseye muhtaç olmaya.)¹⁸⁷ Bu atasözü ise daha çok kullanılmaktadır.

- الله يسمع من فمك / *Alla yîsmeh min fimmok* (Allah senin ağzından duysun): Bu ifade, arzu edilen bir şeyin gerçekleşmesi için söylenir. Söylenen şeylerin yüce Allah tarafından kabul görmesi temenni edilmektedir.¹⁸⁸ Ristâk bölgesinde ise bu atasözü الله يسمع حسك / *Alla yîsmeh hıssok* (Allah sesini duysun): şekilde söylenir.

Yukarıdaki atasözleri arasındaki lafız farklılıkları incelendiğinde, kırsal ile kent hayatı arasındaki yerleşim tarzının ve geçim kaynağının etkili olduğu açıkça görülmektedir. Zira kent hayatında daha çok mahalle kültürü hakim olduğu için insanlar bir şeye ihtiyaç duyduklarında mahalle halkından destek talep etmektedirler. Kırsalda ise mahalle kültürü hakim olmadığı için kişiler birbirlerine başka bağlarla bağlıdır. Ayrıca dikiş nakış gibi el sanatları kırsaldan ziyade kentte yaygın olan bir geçim kaynağıydı. Dolayısıyla bu iki atasözü arasındaki lafız farklılığı, kent hayatı ile kırsaldaki yaşam tarzı arasındaki farklılıkların dile yansımaları olarak değerlendirilebilir.

¹⁸⁶ Uğur Erman (Doğum 1977 Siirt) ile yapılan 09.04.2019 tarihli mülakat).

¹⁸⁷ Cengiz, “Siirt Arapçasını Yaşatmak”, 258.

¹⁸⁸ Ayhan Mergen, *Siirtlinin Gönülünden Diline Yansıyan Atasözleri ve Deyimler Arapça Söylenişleriyle*, (Siirt: Özel Basım, 2017), 17.

3.2. Tekerlemelerdeki Farklılıklar

Siirt yöresinde yaşayan Arapların sözlü kültür unsurlarından bir tanesi de *hazzôriya* denen tekerlemelerdir. Aşağıda bu tekerlemelerin bölgelere göre gösterdiği farklılıklar ele alınacaktır. Örneğin Siirt merkezde karı-koca arasında bir anlaşmazlık olduğunda şu tekerlemeyle erkek, eşini huzurundan kovardı.¹⁸⁹

<u>Siirt Arapçası</u>	<u>Transkripsiyonu</u>	<u>Türkçesi</u>
حَجْنَجْلَه بَجْنَجْلَه	<i>Hecencilê becencilê</i>	Hacencele becencele
رَحْمَ الْجِدِّ فِي الرَّوْضَنَه	<i>Rah me'el-cidî fir-ravzanê</i>	Tekeyle birlikte bahçeye gitti
زَرَعْتُ زَرْعَه فِي الْوَطَى	<i>Zara'tû zar'ê fil-vatâ</i>	Düzlükte bir ekin ekim
جَيْتُ حَمَامَه تَلْقَطِي	<i>Kîc-cît hemêmé tîlkîta</i>	Bir güvercin onu yemeye gelmiş
يَنْ شَلْقَطِي يَنْ بَلْقَطِي	<i>Yen şalkîta yen balkîta</i>	Ya ona tokat at ya da kaşlarını çat
فُومِي رُوجِي انْقَشِي	<i>Kûmî rôhin-kîşîti</i>	Kalk defol git!

Rîstâk bölgesinde de yukarıdakine benzer bir tekerleme bulunmaktadır. Ancak bu tekerlemenin hem lafızları hem kullanım amacı Siirt'tekinden farklıdır. Zira buradaki tekerleme, Türkçedeki “portakalı soydum baş ucuma koydum...” gibi oyunlarda sıranın kimde olduğunu belirlemek için söylenen “başlama tekerlemesi” maksadıyla söylenmektedir. Bu tekerlemenin her bir kelimesi, oyun oynayacak kişiler işaret edilerek söylenir. En son kelime kime denk gelirse oyuna o kişi başlar.¹⁹⁰ Rîstâk bölgesindeki tekerleme şöyledir:

<u>Siirt Arapçası</u>	<u>Transkripsiyonu</u>
حَجْنَجْلَه بَجْنَجْلَه	<i>Hecencilê becencilê</i>
طَارَا تَيَزُو	<i>Târâ tîzo</i>
بَلَكْت حَيَزُو	<i>Belkêt hîzo</i>
أَنْيَ بَنْيَ	<i>Enye benye</i>
بَطَّاقُ بِالْفَلَجِ بَرْنَايَه	<i>Bittâk bîl-felç bızinnâyê.</i>

Aynı dili konuşan bu insanların yaşam tarzları, örf ve adetleri, geçim kaynakları, fiziki çevreleri, ekonomik düzeyleri ve diğer kültürlerle olan komşulukları açısından birbirlerinden ayrılan özellikleri vardır. Tüm bu faktörler Siirt Arapçasına farklı renkler, tonlar ve melodiler katmıştır. Bu lehçeyi yaşatmak adına yapılması gerekenler hayata geçirilmediği takdirde bu farklılıkların

¹⁸⁹ Cumhuriyet Kılıççıoğlu (Doğum 1938 Siirt) ile yapılan 04.06.2018 tarihli mülakat.

¹⁹⁰ Cengiz, “Siirt Arapçasını Yaşatmak”, s. 259.

hiçbirinden söz etmek mümkün olmayacaktır. Zira bu lehçe yok olup giderse, bütün farklılıklar da eşitlenmiş olacaktır.

Sonuç

Siirt Arapçasının konuşulduğu yerleşim yerleri arasında hem fonetik hem bazı kelimelerin lafızlarında hem de sözlü edebiyat unsurlarının kullanımında birtakım farklılıklar tespit edilmiştir. Bölgeler arasındaki dilsel farklılıklar, lehçeyi konuşanlar tarafından kolaylıkla ayırt edilebilecek düzeydedir. Aynı dili konuşan bu insanların yaşam tarzları, örf ve adetleri, geçim kaynakları, fiziki çevreleri, ekonomik düzeyleri ve diğer kültürlerle olan komşulukları açısından birbirlerinden ayrılan özellikleri vardır. Tüm bu faktörler Siirt Arapçasına farklı renkler, tonlar ve melodiler katmıştır. Bu lehçeyi yaşatmak adına yapılması gerekenler hayata geçirilmediği takdirde bu zenginliklerin hiçbirinden söz etmek mümkün olmayacaktır. Zira bu lehçe yok olup gittiğinde bütün farklılıklar da eşitlenmiş olacaktır.

Kaynakça

- Arı, M. Ali, <https://www.youtube.com/watch?v=tYoa6Hn1XfM> (Erişim: 01.04.2019).
- Bituna, Gabriel, *Morfo-Sintaxa Dialectului Arab Nord-Mesopotamian Din Siirt, Turcia*, (Bükreş: Bükreş Üniversitesi Yayınevi, 2016).
- Cengiz Emin, “Siirt Arapçasını Yaşatmak”, *Türkiye’de Konuşulan Arap Dialektleri*, Ed. Yaşar Acat, 1. bs., (İstanbul: Akdem Yayınları, 2018), s. 224-265.
-, “Türkçenin Siirt Arapçasına Etkisi”, *Dil Bilimleri Klasik Sorunlar-Güncel Tartışmalar*, Ed. M. Nesim Doru, Ömer Bozkurt, (Ankara: Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları, Mardin Sesi Gazetecilik Matbaacılık Yayıncılık, 2018), s. 711-727.
- Cengiz, Tekin (Doğum 1986 İkizbağlar (Töm köyü)/Tillo) ile yapılan 02.04.2019 tarihli mülakat).
- Çıkar, M. Şirin ve Timurtaş, Abdulhadi, “Siirt Yöresinde Konuşulan Arapçanın Temel Özellikleri”, *Nüsha Şaarkiyat Araştırmaları Dergisi*, yıl: 9, sayı: 28, (2009/I), s. 87-112.
- Erman, Uğur, (Doğum 1977 Siirt) ile yapılan 09.04.2019 tarihli mülakat).
- Fırıncı, Doğan, “İmâle Kurallarını İnşasında Müberred’in Kullandığı Bazı Kavramlar”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, s. 40, (2016), s. 147-166
- Gül, Necim, *Siirt Arapçasını Kurtarmak*, (b.y.: Sage Matbaacılık, 2013).
- İbn Munzir, Ebu’l-Fazl Cemâluddîn Muhammed b. Mukerrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî, *Lisânu’l-‘Arab (I-VI)*, thk. Abdullâh Ali el-Kebîr, Muhammed Ahmed Hasbullâh, Hâşim Muhammed eş-Şâzelî, (Kahire: Dâru’l-Me’ârif, t.y.).
- Kılıççioğlu, Cumhur, (Doğum 1938 Siirt) ile yapılan 04.06.2018 tarihli mülakat.
- Mergen, Ayhan, *Siirtlinin Gönlünden Diline Yansıyan Atasözleri ve Deyimler Arapça Söylenişleriyle*, (Siirt: Özel Basım, 2017).
- Otto, Jastrow, “Türkiye’de Arapça Dialektleri -Karşılaştırmalı Tipolojiye Doğru”, çev. Muna Özezen, *Çukurova Üniversitesi SBE Dergisi*, c. 24, s. 2, (2015), s. 63-74.
- Sîbeveyh, Ebû Bişr ‘Amr b. ‘Uşmân b. Kanber, *el-Kitâb (I-V)*, thk ve nşr. ‘Abdusselâm Muhammed Hârûn, 3. bs., (Beyrut: ‘Âlemu’l-Kütüb, 1983).
- Şayır, Mehmet. *Mardin Arapça Dialekti*, 1. bs., (İstanbul: akdem Yayınları, 2017).
- Zemahşerî, Ebu’l-Kâsım Mahmud b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî *el-Mufasssal fî ‘İlmi’l-‘Arabiyye*, thk. Salih Kadâra, 1. bs., (Ammân: Dâru ‘Ammâr, 2004).

Kaynak Kişiler:

Nasri CENGİZ (Doğum 1951 Siirt)

Cumhur KILIÇÇIOĞLU (Doğum 1938 Siirt)

M. Ali ARI (Doğum 1940 öncesi? Siirt)

Ayhan MERGEN (Doğum 1957 Siirt)

Murat ERDAL (Doğum 1969 Siirt)

Nurettin KILIÇER (Doğum 1972 Siirt)

Uğur ERMAN (Doğum 1977 Siirt)

Tekin CENGİZ (Doğum 1986 İkizbağlar (Tôm köyü)/Tillo)

Ferhan DEMİR (Doğum 1986 Fıskén)

Aslan KARAKAŞ (Doğum 1985 Siirt)

Mahfuz SALTAN (Doğum1988 Sinép (Çatılı) köyü)

Mehmet Ali DURGUN (Doğum 1990 Tillo)

Turgut UYSAL (Doğum 1993 Fırsêf (Dereyamaç) köyü)

(Mülakat Tarihi: 07.05.2019; Mülakat yeri: Kazimiye Medresesi Merkez/Siirt ve İkizbağlar Köyü Tillo/Siirt)

**YALVAÇ URAL'IN “TEMEL REİS İSPANAĞI YOĞURTSUZ YER” ADLI
KİTABINDA DEYİM, ATASÖZÜ VE İKİLEMELER**

Doç. Dr. Erhan AKIN

Siirt Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi, Siirt.

Doç. Dr. Rezan KARAKAŞ

Siirt Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi, Siirt.

Gülcan MARAL

Siirt Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Siirt.

ÖZET

Söz varlığı gerek çocuklar için gerekse yetişkinler için üzerinde durulması gereken bir konudur. Çünkü bireyler söz varlıkları kadarınca dili etkili ve verimli kullanırlar. Söz varlığı zenginleştikçe bireylerin anlama ve anlatma güçleri de gelişip zenginleşmektedir. Bu yüzden söz varlığının gelişmesi için çocuk yaşta bireylere bu bilinç aşılmalı ve bireylerin söz varlıklarının zenginleşmesine katkıda bulunulmalıdır. Bunun en iyi örneklerinden biri de çocuk edebiyatı alanıdır. Yazarlar çocuklara yönelik yazdıkları eserlerde bu bilinçle hareket ederlerse çocukların söz varlıkları zenginleşip gelişecektir.

Buradan hareketle bu çalışmada çocuk edebiyatı yazarlarından olan Yalvaç URAL'ın “Temel Reis Ispanağı Yoğurtsuz Yer” adlı kitabını söz varlığı unsurlarından olan deyim, atasözü ve ikilemeler bakımından incelenmeye çalışılmıştır. Yalvaç Ural'ın denemelerinden oluşan bu eserde, söz varlığının öneminden yola çıkarak bunu minik okurlarına ne kadar yansıtabildiği ayrı başlıklar halinde ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Nitel araştırmanın yöntemlerinden olan doküman incelemesi tekniği kullanılarak yürütülen çalışmada elde edilen veriler içerik analizi yolu ile analiz edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda incelenen kitap ile ilgili, şu sonuçlara ulaşılmıştır.

Söz varlığı unsurlarını kullanan yazar, deyimleri ve ikilemeleri sıklıkla kullanmıştır. Ancak atasözlerine çok az yer vermiştir. Anlamı kuvvetlendirmek için ikilemeler kullanılmıştır. İkilemelerin kuruluşunda genellikle aynı sözcüğün tekrarıyla oluşan ikilemelerden oluştuğu görülmüştür. Zıt anlamlı, yakın anlamlı ve biri anlamlı biri anlamsız şekilde kurulan ikilemelerde eserde bulunmuştur. Deyimler açısından incelendiğinde ise; gündelik hayatta karşımıza çıkabilecek, çocukların rahatlıkla anlayabileceği deyimler kullanılmıştır. Deyim ve ikilemeler bakımından atasözüne oranla zengin olan eser, atasözlerinden bakımından zengin bir içeriğe sahip değildir. 32 denemede birkaç atasözüne yer vermek yeterli değildir. Eserlerde atasözü sayısı arttıkça geçmişten günümüze kadar süren kültürel bağı okuyucu sezer. Okuyucuyu bu kültürel bağdan yoksun bırakmamak, kelime hazinesini zenginleştirmek için eserlerde atasözünden fazlasıyla yararlanılmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk edebiyatı, Yalvaç URAL, söz varlığı,

**YALVAÇ URAL'S “TEMEL REİS İSPANAĞI YOĞURTSUZ YER” NAMED IN THE
BOOK STATEMENT, SAYINGS AND REPETITION**

ABSTRACT

Vocabulary is an area for children and adults. Because individuals use the language effectively and efficiently as long as they are spoken. As vocabulary becomes richer, individuals' comprehension and narrative power grows and enriches. Therefore, in order to improve the vocabulary, this awareness should be given to the individuals at child age and the enrichment of the vocabulary of the individuals should be contributed. One of the best examples of this is children's literature. If the authors act with this awareness in the works they write for children, the vocabulary of children will be enriched and developed.

From this point of view, in this study, one of the children's literature writers, Yalvaç URAL's book *varTemel Reis spinachYoghurtless Yer urt* was tried to be examined in terms of idioms, proverbs and dilemmas. In this work, which is composed of the essays of Yalvaç Ural, it was tried to reveal how much it can reflect to the small readers the importance of vocabulary. The data obtained from the study which was conducted by using the document analysis technique which is one of the methods of qualitative research, was analyzed by content analysis. As a result of the analyzes conducted, the following conclusions were reached regarding the book reviewed.

The author, who uses the elements of vocabulary, has frequently used phrases and dilemmas. However, he gave little space to his proverbs. The dilemmas were used to strengthen the meaning. The dilemmas were found to consist of the repetition of the same word. It has been found in the works of contradictory, close-meaning and one meaningful one, meaningfully established dilemmas. In terms of the statements in terms of; idioms which can be seen in everyday life and children can understand easily. In terms of idioms and replications, the proverb is rich in proverbs. It is not enough to include a few proverbs in 32 trials. As the number of proverbs in the works increases, the reader ties the cultural link from the past to the present. The proverb should be used in the works in order not to deprive the reader of this cultural bond and to enrich the vocabulary.

Key Words: Children's literature, Yalvaç URAL, vocabulary,

GİRİŞ

Yazarın kullandığı dil, hem yazarın iç dünyasını hem de çevresiyle olan etkileşiminin sonucunda ortaya çıkar. Okuyucu eserle buluştuğunda kendinden bir parça bulmak ister. Bu parçayı geçmişleriyle, şimdiki yaşamıyla özdeşleştirir. Yazarın okuyucuya bu noktada ulaşması için eserlerindeki söz varlığı unsurlarını sıklıkla kullanması gereklidir. Bir toplumun ortak kültürü kelimelerine de yansır. Bireyin yaşamında, düşüncesinde olan kavramlar kullandığı dilin sınırını belirler. Bundan kaynaklıdır ki dil, kişiye özgü nitelikte olmanın yanında toplumsal niteliğe de sahiptir (Buran, 2008: 27). Bir eserde ne kadar fazla söz varlığına ait unsur kullanılırsa o eserin niteliği de artar. Eserlerin söz varlığına ait yapılan araştırmalar aynı zamanda dilin zenginliğini de ortaya koymaktadır.

Bir dilin sözcükleri, terimleri, yabancı dillerde gelme ögeleri, atasözleri, deyimleri, insanlar arasındaki ilişkilerde kullanılması gelenek olmuş kalıp sözleri ve kalıplaşmış bazı güzel sözler bir bütün olarak söz varlığı adı altında ele alınır (Aksan, 2016: 13). Söz varlığı bunca unsuru bünyesinde barındırırken gelecek nesillerinde bunları öğrenmesinde edebi eserlerin katkısı yadsınmaz. Toplamların yapısı ve yaşayışıyla ilgili en büyük ipucunu söz varlığı vermektedir. Yazılı ve sözlü yaşamda iletişimin vazgeçilmez unsurlarından biri de kelimelerdir. Okuma, yazma, konuşma ve dinlemenin etkili bir şekilde kullanılmasında kişilerin sözcük bilgisi etkilidir (Karatay, 2007: 13).

Dil sürekli gelişen bir yapıdır. Söz varlığının içerdiği unsurlar zamanla değişebilir. Değişen unsurlar, içinde bulunulan kültürden beslendiği için dilin zenginliğine zenginlik katılmış olur. Söz varlığı yalnızca bir dildeki harflerin bir araya gelmesiyle oluşmuş rastgele semboller değildir. O dilde iletişim kuranların kavramları, kültürleri ve hayata bakış açılarının sentezi sonucu oluşmuştur (Aksan, 2015: 15). Yaşayış biçimi, dinsel ögeler, yaşanılan coğrafya, gelenek ve görenekler söz varlığını etkileyen diğer unsurlardandır. Dilin, bir toplumun yaşayışından ayrı gelişemeyeceği bilinmektedir. Yazar, eserlerini oluştururken bu unsurların her birini kullanarak eserin içinde kendini bulan okurun hazzını görmek ister. Böylelikle kalıcılığı yakalar.

Çocuk, edebi zevkle ilk olarak çocuk edebiyatı eserleriyle tanışır. Çocuk kitapları yetişkinlere yazılan eserler gibi olmamalıdır. Çocuk eserleri onların yaş gruplarına uygun olmalıdır. Bilişsel düzeylerine uygun olmalıdır. Başka ülkelerin çocuk eserlerine bakıldığında seviyeleri genelde

kelime hazinesi ön plana alınarak kapsamlı bir şekilde oluşturulur (Baş, 2006: 100). Çocuk edebiyatındaki çocuğa görelilik ilkesinden yola çıkılırsa kullanılan söz varlıklarının onların anlayabileceği şekilde kullanılmalıdır. Çocuk, eserle karşılaştığında içeriğindeki söz varlığı unsurlarını direkt değil de sezdirme yöntemiyle öğrenebilir. Yazar bunun farkında olarak eserinde buna dikkat etmelidir.

Yalvaç Ural çocuk edebiyatının önemli isimlerinden biridir. Uzun yıllar çocuk dergilerinde çalışmıştır. “Armonikanın Şairi” olarak anılan Ural, çocuk edebiyatında; şiir, masal, öykü alanında eserler vermiştir. Bu eserlerin yanında çocuk edebiyatında deneme türünde eserler vermiştir. İncelenen bu kitap, denemelerden meydana gelmiştir. Çocuğun hayal dünyasının zenginleşmesinde katkı sağlayacak olan eserinde söz varlığı unsurlarından yararlanmıştır. Söz varlığının dili kullanmada ve anlamada ne denli önemli olduğunu bilen Yalvaç Ural, eserlerinde söz varlığı unsurlarını kullanmıştır.

Çocuk edebiyatı eserlerindeki söz varlığıyla ilgili çalışmalar dilin zenginliği ortaya çıkarmaktadır. Dilin ahengini kavrayan çocuk, eserlerde günlük hayattan izlere rastlar. Çocuk edebiyatı eserlerinin söz varlığı unsurlarını barındırması okuyucu kitlesinin dikkatini çekmektedir. Söz varlığı unsurlarının yoğunluğu çocukta aidiyet duygusunun oluşmasında önemli rol oynar. Eserlerdeki söz varlığı unsurlarının incelenmesi yönünde çalışmalar yapılmalı ve söz varlığının önemi küçük yaşlardan itibaren çocuklara hissettirilmelidir. Bir dilin varlığının devam ettirilmesinde söz varlıkları unsurlarından beslenmesi gerektiği unutulmamalıdır. Yazar, herhangi bir konuyu söz varlığının incelikleriyle eserini bir motif gibi işlemelidir. Böylece okuyucu okuduğu her satırdan zevk almaya başlar.

2. YÖNTEM

Bu kısımda araştırmanın yöntemine, modeline, verilerin analizine ve amacına ait açıklamalar bulunmaktadır.

2.1. Araştırmanın Modeli

Araştırmada, nitel araştırmanın yöntemlerinden biri olan doküman incelemesi kullanılmıştır. “Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı gereçlerin analizini kapsar.” (Şimşek, 2008: 187).

2.2. Araştırma Verilerinin Analizi

Araştırmanın inceleme alanını, çocuk edebiyatı yazarı olan Yalvaç Ural’ın “Temel Reis Ispanağı Yoğurtsuz Yer” (Yapı Kredi Yayınları, 6. Basım, 2018) adlı 32 denemeden oluşan kitabı oluşturmaktadır. Belli bir materyalin özen gösterilerek, sistemli, detaylı incelenmesi ve değerlendirilmesi olarak ifade edilen içerik analizi kullanılmıştır (Berg and Lune, 2012). Eser incelenirken deyim, atasözü ve ikileme olarak sınıflandırma yapılmıştır. Kitaptaki deyim, atasözü ve ikilemeler görüldükçe ait oldukları başlığın altına yazılmıştır. İncelemeler bittikten sonra Metin Yurtbaşı’nın Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü ve TDK’nin Deyimler ve Atasözleri Sözlüğü’nden kontrol edilmiştir.

2.3. Araştırmanın Amacı

Çalışmanın amacı, söz varlığı unsurlarından olan deyim, atasözü ve ikilemeler bakımından “Temel Reis Ispanağı Yoğurtsuz Yer” kitabını incelemektir. Çocuk edebiyatında ses getiren kişilerden olan Yalvaç Ural’ın denemelerinden oluşan bu eserde, söz varlığının öneminden yola çıkarak bunu minik okurlarına ne kadar yansıtabildiği ayrı başlıklar halinde ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Kültürel birikimi, dilin gelişmişlik düzeyini, kelime dağarcığını etkileyen söz varlığı, eserlerde vazgeçilmez unsurlardandır.

3. SINIRLILIKLAR

Bu araştırmada Yalvaç Ural’ın rastgele seçilen “Temel Reis Ispanağı Yoğurtsuz Yer” adlı eseri; söz varlığının bazı unsurlarından olan deyim, atasözü ve ikilemelerin değerlendirilmesiyle sınırlı tutulmuştur.

4. BULGULAR

4.1. Deyimler

Söz varlığının temel öğelerinden olan biri deyimlerdir. Anlatıma canlılık, etkileyicilik katan, genellikle gerçek anlamın dışında kullanılan, en az iki sözcükten oluşan kalıplaşmış kelimelerdir (Aksoy, 1988: 52)

Deyimler; kalıplaşmış birden çok sözcükten meydana gelen, genelde mecaz anlamı olan, anlama akıcılık katan sözcüklerin bir araya gelmesiyle oluşur (Püsküllüoğlu, 2004: 373)

Aşağıda eserde geçen deyimlere ve sayfa numaralarına yer verilmiştir:

Deliksiz uyumak (s: 13), hoşuna gitmek (s: 17), temize çekmek (s: 21), aklından çıkmamak (s: 21), ayaklarına kara sular inmek (s: 23), canı yanmak (s: 25), içkembeden atmak (s: 32), meydana boş bulmak (s: 34), elde avuçta bir şey kalmamak (s: 34), aklına gelmek (s: 38), uzak tutmak (s: 40), karın doyurmak (s: 42), şaşkına dönmek (s: 44), mutluluktan uçmak (s: 44), karar vermek (s: 44), takdir etmek (s: 45), ele avuca sığmamak (s: 45), göğsünü germek (s: 46), merak etmek (s: 46), tuttuğunu koparmak (s: 49), karar vermek (s: 49), içine dert olmak (s: 50), olanak bulmak (s: 50), karar vermek (s: 51), yüze vurmak (s: 52), boşa gitmek (s: 53), fırsat bulmak (s: 55), karar vermek (s: 55), göz kırpma (s: 57), sorguya çekmek (s: 60), hesap vermek (s: 60), soru yağmuruna tutmak (s: 60), tanık olmak (s: 68), haksızlık etmek (s: 68), karar vermek (s: 73), canı sıkılmak (s: 73), gözünün önünden gitmemek (s: 74), ele avuca sığmamak (s: 77), karar vermek (s: 79), aklına gelmek (s: 80), ayak uydurmak (s: 84), can atmak (s: 85), dikkat çekmek (s: 89), haber vermek (s: 89), sınırları bozulmak (s: 91), deliye dönmek (s: 99), gözlerine mil çekmek (s: 103), yol bulmak (s: 103), uykusu kaçmak (s: 104), sorumluluğunu almak (s: 113), elinden geleni yapmak (s: 113), söz etmek (s: 121), gözden çıkarmak (s: 124), dili dönmek (s: 127).

4.2. İkilemeler

İkilemeler, anlamı kuvvetlendirmek ve etkili kılmak için kullanılan söz öbekleridir. Şiir ya da düzyazı da anlatılmak isteneni ahenkli kılar. Çocuk edebiyatı eserlerinde ikilemeler sıkça kullanılmaktadır. İkilemelerin birden fazla kuruluş şekli vardır: Aynı sözcüğün tekrarı ile kurulanlar, sözcüklerden biri anlamlı biri anlamsız şekilde kurulanlar, her iki sözcüğün de anlamsız olmasıyla kurulanlar, zıt anlamlı sözcüklerle kurulanlar, eş ya da yakın anlamlı sözcüklerle kurulan yapılarıdır (Korkmaz, 1992: 82).

Aşağıda eserde bulunan ikilemeler ve sayfa numaraları yer almaktadır:

Doya doya (s: 9), ara sıra (s: 9), anlata anlata (s: 11), söylene söylene (s: 13), kendi kendine (s: 17), kara kara (s: 17), kendi kendine (s: 17), yeni yeni (s: 23), arkası arkasına (s: 23), arkası arkasına (s: 24), sessiz sessiz (s: 24), ağlaya ağlaya (s: 25), hıçkır hıçkır (s: 25), sürüne sürüne (s: 25), kendi kendine (s: 28), sık sık (s: 33), bıkmadan usanmadan (s: 33), tek tek (s: 34), küçücük küçücük (s: 34), izleye izleye (s: 40), saçma sapan (s: 40), topu topu (s: 41), doğru doğru (s: 44), gere gere (s: 46), bıkmadan usanmadan (s: 48), tek tek (s: 49), zaman zaman (s: 52), sakın sakın (s: 55), aptal aptal (s: 56), yüzü gözü (s: 57), ciyak ciyak (s: 70), yağmur çamur (s: 78), zaman zaman (s: 83), iç içe (s: 84), doya doya (s: 87), sıkı sıkı (s: 88), kolay kolay (s: 88), kolay kolay (s: 89), üst baş (s: 91), katıla katıla (s: 94), büyük küçük (s: 94), çukur mukur (s: 95), dağlık mağlık (s: 95), bol bol (s: 96), zaman zaman (s: 108) kırık dökük (s: 114), katıla katıla (s: 117), ara sıra (s: 120), siz siz (s: 123), tıngır mıngır (s: 126), düşündüm düşündüm (s: 127), masal masal (s: 127).

4.3. Atasözleri

Geçmişten günümüze aktarılan, deneyimlerle şekillenen, söz varlığının toplumdan beslenen can suyu olan atasözleri, eserler için önemli bir kaynaktır. Atasözlerinin varlığıyla dil, başka bir şeye gerek duymadan kültürü aktarabilir (Bulut, 2013: 572). Çocuk edebiyatıyla ilgili eserler incelendiğinde söz varlığının önemli unsurlarından olan atasözlerine eserlerde yeterince yer

verilmediği görülmektedir. İçinde atasözlerinin fazla kullanıldığı eserler, söz varlığı unsuru olarak zengindir (Şahbaz, 2012: 245- 248).

Atasözleri binlerce yılın birikimiyle günümüze gelmiştir. Çocuk, atasözleriyle zengin bir söz varlığı oluşturabilir. Çocuk edebiyatı eserlerinde okurken çocuk ne kadar erken atasözleriyle tanışırse hem dilsel hem de kültürel olarak ilerler. Atasözleri; bir toplumdaki insanların aklını, hayat felsefesini, yaşamını şekillendiren unsurların fark edilmesinde etkili olan sözlerdir (Aksan, 2015: 4). Eserde incelenen gruplar arasında en az veri bulunan grup atasözleri olmuştur. Çocuğun dil gelişimi ve kültürel birikimi adına önemli olan atasözlerini, yazar göz ardı etmiştir. Aşağıda eserde geçen atasözleri ve sayfaları bulunmaktadır.

Analı kuzu, kınalı kuzu (s: 19), sora sora Bağdat bulunur.(s: 95)

SONUÇ VE ÖNERİLER

Yalvaç Ural'ın 32 denemeden oluşan eseri; söz varlığı unsurlarından olan deyim, ikileme ve atasözü bakımından incelenmiştir. Söz varlığı unsurlarını bünyesinde barındıran eserler çocuğun aktif kelime hazinesinin gelişmesine olanak sağlar. Çocuk edebiyatı yazarlarının genelde tercih ettiği masal, öykü, fabl, şiir dışında deneme türünde eserlerin verildiği görülmektedir. Bu türde eserlerin verilmesi çocuğun kendi dünyasında yolculuğa çıkmasına yardımcı olmaktadır.

Uzun bir süreci kapsayan ve dilde zenginliği sağlayan söz varlığı edebi eserlerin beslendiği noktadır. Kitaptaki denemeler incelendiğinde yazarların yaşantısından da kesitlerin sunulduğu görülmüştür. Söz varlığı unsurlarını kullanan yazar, deyimleri ve ikilemeleri sıklıkla kullanmıştır. Ancak atasözlerine çok az yer vermiştir.

Anlamı kuvvetlendirmek için ikilemeler kullanılmıştır. İkilemelerin kuruluşunda genellikle aynı sözcüğün tekrarıyla oluşan ikilemelerden oluştuğu görülmüştür. Zıt anlamlı, yakın anlamlı ve biri anlamlı biri anlamsız şekilde kurulan ikilemelerde eserde bulunmuştur.

Deyimler açısından incelendiğinde ise; gündelik hayatta karşımıza çıkabilecek, çocukların rahatlıkla anlayabileceği deyimler kullanılmıştır. Deyim ve ikilemeler bakımından atasözüne oranla zengin olan eser, atasözlerinden ne yazık ki yoksundur. 32 denemede yalnızca 2 atasözü kullanılmıştır. Bu sayı yeterli değildir. Eserlerde atasözü sayısı arttıkça geçmişten günümüze kadar süren kültürel bağı okuyucu sezer. Okuyucuyu bu kültürel bağdan yoksun bırakmamak, kelime hazinesini zenginleştirmek için eserlerde atasözünden fazlasıyla yararlanılmalıdır.

Çocuk edebiyatı eserlerinin söz varlığı unsurlarından arınmış hali yavan bir üslubun izlerini barındırır. Özgünlüğü yakalamış eserler, söz varlığı unsurlarıyla dil arasında bir bütünlük oluşturarak okuyucuda yaşamın içinden kareler sunmaktadır. Çocuk edebiyatıyla edebi zevkle tanışan çocuk; ailesinden, arkadaşlarından, geçmişinden, oyun oynadığı çevreden, toplumdan duyduğu atasözlerini, ikilemeleri, deyimleri, kalıplaşmış ifadeleri ve bunun gibi söz varlığı unsurlarına eserlerde rastladıkça eseri hayatının yansıması olarak görür. Atasözleri, deyimler ve ikilemeler günlük hayatta sıklıkla karşımıza çıkan söz varlıklarındandır. Bunların eksikliği eserden alınan edebi hazı azaltır. Söz varlığı unsurlarının eserlerde kullanılma oranı yüksek oldukça dilin zenginliği ortaya çıkmaktadır. Çocuk edebiyatı eserlerinde söz varlığı unsurlarının kullanılmasının önemi bu bakımdan yadsınamaz bir gerçektir.

İncelenen bu çalışmanın ışığında verilebilecek öneriler şunlardır:

- Çocuk edebiyatının önemli yazarlarından olan Yalvaç Ural'ı ve yazdığı denemeleri iyi analiz etmek için deneme türünde olan “Başparmak Çocuklar” ve “Stephen Hawking Herkül’ü Döver” kitapları okunmalıdır. Söz varlığı ve Türkçe eğitime katkısı bakımından incelenmelidir.
- Çocuk edebiyatı yazarları, eserlerinde söz varlığı unsurlarını sıklıkla kullanmalıdır. Yazarlar ihmal edilen söz varlığı unsuru olan atasözlerine eserlerinde daha fazla yer vermeye özen göstermelidirler.
- Çocuk edebiyatıyla ilgili eserler söz varlığı unsurları bakımından bilimsel olarak

araştırılarak veriler elde edilmelidir. Bu verilerin ışığında söz varlığının önemi sürekli bu tarz çalışmalarla ortaya çıkarılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Aksan, D. (2003). Dil, Şu Büyülü Düzen. (1. Baskı), Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Aksan, D. (2015). Türkçe Sözcük Varlığı (1.Baskı), Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Aksan, D. (2016). Ana dilimizin Söz Denizinde. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Aksoy, Ö. A. (1988). Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Baş, B. (2006). 1985-2005 Yılları Arasında Çocuk Edebiyatı Sahasında Yazılmış Tahliyelî Metinlerin Söz Varlığı Üzerine Bir Araştırma, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara.
- Berg, Bruce L. ve Lune, Howard (2012). Qualitative Research Methods for the Social Sciences (8th Edition), Pearson, Boston.
- Bulut, M. (2013). “Türkçe Eğitimi ve Öğretiminde Dil ve Kültür Aktarımı Aracı Olarak Atasözleri ve Deyimlerin Önemi” , Türkisch Studies, S. 8/13, ss. 559-575
- Buran, A. (2013). Dil İlişkileri ve Kavram Tercüme Üzerine Bir Değerlendirme. Makaleler, Turkisch Studies, s. 269-274.
- Karatay, H. (2007). Kelime Öğretimi. İstanbul: Kriter Yayıncılık
- Korkmaz, Z. (1992). Gramer Terimler Sözlüğü. Ankara: TDK Yayınevi.
- Şahbaz, N. K. (2012). “Atasözleriyle Okuma-Yazma Öğretimi Üzerine Bir Çözümleme” Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi”, 9(17), ss. 245-258.
- Püsküllüoğlu, A. (2004). Türkçe Sözcük. Ankara: Arkadaş Yayınları.
- Yıldırım, A. Ve Şimşek, H. (2013). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

ÖĞRENCİLERİN "MASAL ANLATICILIĞI" FARKINDALIĞINI GELİŞTİRME ÇALIŞMASI (SİİRT ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ)¹⁹¹

VDoç. Dr. Erhan AKIN

Siirt Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi, Siirt

Doç. Dr. Rezan KARAKAŞ

Siirt Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi, Siirt

ÖZET

Sözlü edebiyat geleneğinin etkili ürünlerinden olan masallar; insanların hayatında tarihten beri önemli rol oynamıştır. Çünkü masallar; ait olduğu milletlerin yaşam biçimleri, örf ve adetleri, dilleri kısacası o milletin hafızasında ne varsa bünyesinde barındırır. Hafızasında sakladığı bu unsurları yine kendi dili ile muhataplarına aktarır. Masalların bu aktarma özelliği tarihten beri bilinçli ya da bilinçsiz insanların dikkatini çekmiş ve son yıllarda araştırmacılar; masalın bu etkileyici gücüyle ilgilenmeye başlamışlardır. Kimi araştırmacılar masallarla dil öğretimi üzerinde dururken kimileri de masal yoluyla kültür aktarımı üzerinde yoğunlaşmıştır. Alan uzmanları ise masalların kişilerin hayatlarının her anında etkili bir öğretim ve aktarım aracı olduğunu söylerler. Gerek okul öncesi gerekse okul hayatıyla birlikte masalların kişilerin eğitimi için vazgeçilmez olduğu yine alan uzmanlarınca vurgulanmaktadır. Son yıllarda batı dünyasında ve sonrasında ülkemizde de masalın etkileyici gücü popüler olmaya başlamış ve masal anlatıcılığı kavramı giderek yaygınlaşmıştır. Böylece masal anlatıcılığı; eski zamanların karanlık odalarından şimdinin modern salonlarına taşınmıştır. Bununla birlikte masalın içerdiği konu kadar masalın anlatılması da önemsenmiş olmaktadır. Buradan hareketle üniversite öğrencilerinin masal ve masal anlatıcılığına yönelik görüşleri incelenmeye çalışılmıştır. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden olan yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Bu teknik ile araştırmacılar inceledikleri konu ya da olay ile ilgili derinlemesine çözümlemeler yapar. Böylece araştırmacılar daha derin bilgilere ulaşabilir (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2008). Araştırmanın çalışma grubu; Siirt Üniversitesi Bilimsel Araştırma Proje birimi tarafınca desteklenen proje kapsamında Masal anlatıcısı Doç. Dr. Erhan AKIN tarafınca düzenlenen "Masalla Gerçekleştir Kendini" adlı etkinliğe katılan 25 üniversite öğrencisinden oluşmaktadır.

Araştırmacılar tarafından çalışma konusu ile ilgili yarı yapılandırılmış görüşme soru havuzu oluşturulmuştur. Sonrasında sorular uzman görüşüne sunulmuş ve çalışmanın amacına uygun olduğu düşünülen 6 soruluk görüşme formu hazırlanmıştır. Araştırmacılar çalışma grubundaki katılımcıları etkinlik sonrasında eğitim fakültesinde toplamış ve görüşmeler başlatılmıştır. Görüşmelere başlamadan önce katılımcılara çalışmanın amacı ile ilgili ön bilgi verildikten sonra sorular sorulmuştur.

Elde edilen veriler betimsel analize tabi tutulmuştur. Bu yolla elde edilen veriler soruların sorulardan hareketle ortak başlıklar halinde ya da soruların cevaplarından hareketle oluşan ortak kodlamalara göre çözümlenebilir (Yıldırım ve Şimşek, 2005). Çalışmada bağımsız kodlama yoluyla katılımcıların verdikleri cevaplar iki uzman tarafından analiz edilmiştir. Yapılan analizlerde doğrudan aktarmalarda K1, K2...şeklinde kodlama yapılmıştır. Sıkça tekrarlanan görüşler doğrudan aktarılmıştır.

Çalışmada öğrencilerin masal ve masal anlatıcılığı ile ilgili yeteri kadar bilgi sahibi olmadıkları görülmüşse de öğrencilerin kendilerini konuya yakın hissettikleri tespit edilmiştir. Ayrıca ailelerinden masal dinleyen öğrencilerin olduğu tespit edilmiştir. Ancak düzenlenen etkinlikte birlikte ilk defa bir anlatıcıdan masal dinlediklerini söyleyen öğrencilere de rastlanmıştır. Masalların öğrencilerin hayatlarında olumlu etki ettiği ile ilgili görüşlere sık rastlanmıştır. Dil

¹⁹¹ “Bu çalışma Siirt Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri (SİÜBAP) Koordinatörlüğü tarafından desteklenmiştir. Proje Kodu: 2018-SİÜEĞT-062” (“This work was supported by Research Fund of the Siirt University. Project code: 2018-SİÜEĞT-062”)

gelişimi, hayal dünyasını geliştirme, hoş görümlü olabilme gibi durumlar bunlardan bazılarıdır. Genel olarak masalların önemi ve etkili olması ile ilgili olumlu izlenimlere rastlanmıştır. Çalışma sonucunda konu ile ilgili önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Masal, masal anlatıcılığı, frakındalık, kendini gerçekleştirme

STUDENTS'S AWARENESS OF DEVELOPMENT WORK "THE NARRATOR OF THE SALE"(SİİRT UNIVERSITY EXAMPLE)

ABSTRACT

Tales which are the effective products of oral literary tradition; has played an important role in the life of people since. Because tales; the lifestyles, customs and customs of the nations they belong to, in short, it contains whatever is in the memory of that nation. These elements are stored in his memory again to convey to his interlocutors. This transfer feature of tales has attracted the attention of conscious or unconscious people since history, and researchers in recent years; they are interested in this impressive power of the fairy tale. Some researchers focus on language teaching with fairy tales, while others focus on the transfer of culture through fairy tales.

Field experts say that tales are an effective means of teaching and transferring people's lives at every moment. It is emphasized by the field experts that the fairy tales are indispensable for the education of individuals both with pre-school and school life. In recent years, the impressive power of the fairy tale has become popular in our country and in the western world and the concept of fairy tales has become increasingly popular. Thus, storytelling; from the dark rooms of ancient times to the modern halls of the present. However, as much as the subject matter of the tale is told to be told. From this point of view, it was tried to examine the views of university students on tale and tale storytelling. In this study, semi-structured interview technique which is one of the qualitative research methods is used. With this technique, researchers make in-depth analysis of the subject or event they are studying. Thus, researchers can reach deeper information (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz and Demirel, 2008). The research working group; Siirt University scientific research projects unit part of the project, supported by a fairy tale Narrator Assoc. prof. Organized by Dr. Erhan AKIN "With Himself Performing" consists of 25 college students attending the event. A semi-structured interview question pool was created by the researchers. Afterwards, the questions were submitted to the expert opinion and a 6-question interview form which was considered to be suitable for the purpose of the study was prepared. Researchers gathered the participants in the study group at the faculty of education and the interviews were initiated. Before starting the interviews, the participants were asked questions after giving preliminary information about the purpose of the study.

The data were analyzed descriptively. Based on the questions asked, the data obtained in this way can be analyzed in the form of common titles or based on the answers of the questions (Yıldırım and Şimşek, 2005). In the study, the answers of the participants by independent coding were analyzed by two experts. In the analyzes, like K1, K2 was used for direct transfer. Frequent views were directly transmitted.

Although the students did not have enough knowledge about fairy tales and fairy tales, it was found that the students felt close to the subject. In addition, it was found out that there are students who listen to the fairy tale from their families. However, for the first time together with the organized event, there were also some students who said that they were listening to a tale from a narrator. Opinions about how tales have a positive effect on students' lives have been frequently seen. Language development, developing the imagination, being tolerable are some of these. In general, positive impressions about the importance and effectiveness of tales were found. As a result of the study, suggestions were made on the subject.

Keywords: Fairy tale, fairytale storytelling, frankincense, self-realization.

GİRİŞ

Son yılların popüler konularından biri olan masal anlatıcılığı ile ilgili farkındalık oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu farkındalık oluşturma ile birlikte masallar ve masal dinleme konusu da ele alınmış ve öğrenciler bu konuda bilinçlendirilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın çıkış noktası masal anlatıcılığı farkındalığı konusu olacaktır. Buradan hareketle öğrencilerle yapılacak görüşmeler, onlara sorulacak sorularla hem farkındalık geliştirilmiş olacak hem de konu hakkında onların düşünceleri öğrenilmiş olacaktır.

Kültürün ve dilin en büyük hazinelerinden biri olan masal hakkında da bireyler bilinçlendirilmiş olunacak ve bireylerde masal anlatıcılığı farkındalığı oluşturulmaya çalışılacaktır. *Artık masal anlatıcılığı bir meslek haline gelmeye başlamıştır. Çünkü sözlü geleneğin ürünü olan halk anlatıları, anlatıcıların hayat tecrübelerinden ve dünya görüşlerinden izler taşımalarının yanında, onların duygu, düşünce ve davranışlarını yansıtmaları açısından da önem taşırlar* (Sartaş, 2009). Sözlü geleneğin anlatıcılardan birisi de masal anlatıcısıdır. Masal anlatıcısı, geleneksel bağlamı içerisinde, genellikle büyüklerinden öğrendiğini söylediği masalı başkalarına aktararak masalın gelenek içerisinde devamlılığını sağlayan kişidir (Şafak Aydın, 2015). Burada ortaya çıkan ve anlatıcı, dinleyici ve geleneksel masal unsurların oluşturduğu (Başgöz, 1988) gelenek kavramı masal anlatıcılığında kendine yer bulmaktadır. Buradan bakıldığında masal anlatıcıları, masalı yaratan, aktaran veya sosyal çevre ve şartların değişmesine göre yeniden yaratan kişiler olduğu görülecektir. Çünkü masal anlatıcıları geleneğin sürekliliği ve nesiller arasındaki aktarımında büyük rol oynamaktadır (Gültekin, 2017). Bu yüzden modern bir meslek olma yolunda olan masal anlatıcılığı aynı zamanda geleneğin de devamı niteliğindedir. Masal anlatıcısı dili etkili ve yerli yerinde kullanarak geçmiş ile anı buluşturup geleceğe mesaj bırakmaktadır. Masal anlatıcısının en büyük aracı dilidir.

Benjamin'e (2007: 49-50) göre yeni iletişim biçiminin somutlaştığı yer "dil'dir. Bu açıdan deneyimin körleşmesi ile "dil'in araçsallaşması" arasında doğrudan bir ilişki vardır. Dilin araçsallaşması, sözcüklerin taşıdığı anlam ufku'nun pratik yasama ve ihtiyaçlara boyun eğmesi anlamına gelir. Dil, artık günlük yaşam ve kitlenin isteklerine göre şekillenen bir araç haline gelmiştir. Hikaye anlatımında dil, ortak bir dünyanın temsiliyken yeni dönemle birlikte nesnelerin, bireysel zevklerin ve parçalanmış yaşamların temsili haline gelmiştir. Dolayısıyla düşüncenin dünyayı değiştirme ve birlikte yaşama gücünün bir yansıması olan dil, geçmişten aldığı mirası yitirerek bir araca dönüşür. Dilin deneyimden ayrıştırılması ve üzerindeki kutsallık örtüsünün kalkması, salt şey (nesne) olarak anlaşılmasını doğurur. Böylece, dil, insanın kendisini ve dünyasını (yaşam anlamını, kimliğini veya yaşadığı mekanı) aracılığıyla tanımladığı bir iletişim ögesi olmaktan çok, şeylerin ve şeyleşen bireylerin aracına dönüşür (Akt. Sütçü, 2013).

Dilin gücünü bu denli etkili ve verimli kullanan anlatıcılar ya giderek azalmış ya ada varlıklarını duyurmakta sorun yaşamışlardır. Nitekim Lenar Camaletdinov (1988: 12) çalışmasında masal anlatıcılığı ile ilgili söyledikleri de bu durumu desteklemektedir:

Masallar halk arasında anlatılmadığından, yeni masal anlatıcıları yetişmiyor, mevcut olanlar da olgunlaşmıyor. Derleme gezileri sırasında rastladığımız masal anlatıcıların çoğunluğu, genellikle masalları gençliklerinde öğrenen ve bugüne kadar hafızalarında saklayan yaşlı kişilerdi. Şimdi böyle anlatıcılara rastlamak gittikçe zorlaşıyor. Hatta "masallı" yerlerde bile sıradan bir kişiye ancak rastlanıyor. Fakat çoğunlukla o kişinin masal anlatıcısı olduğunu köylüleri de bilmiyor (Akt. Gültekin, (2017: 363).

Ancak son zamanlarda masal anlatıcılığı modern bir meslek olmaya başlandığı ve medyanın gücünden de yararlandığı için giderek yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu yaygınlaşma ile birlikte masal anlatıcılığı meslek olarak kabul görmüştür.

Bu durum çalışmanın çıkış noktası olmuştur. Önemsenmeye başlanan masal anlatıcılığı hakkında kişilerin farkındalık durumuyla ilgili çalışmaların pek yapılmadığı alan yazın taraması sonucu anlaşılmıştır. Buradan hareketle böyle bir çalışmaya gerek duyulmuştur.

Çalışmanın Amacı

Bu çalışma ile öncelikle çalışmanın yürütüldüğü Siirt Üniversitesinde masal anlatıcılığı konusunda farkındalık oluşturulmaya çalışılacaktır. Masal anlatıcılığı farkındalığının geliştirmesinin yanında masal dinleyicisi olmanın da önemi üzerinde durulmuş olacaktır. Konu ile ilgili üniversite bünyesinde çeşitli bilgilendirmeler, toplantılar yapılacak ve masal anlatıcılığı farkındalığı oluşturulmaya çalışılacaktır. Ayrıca çalışmanın örneklemeden hareketle bir masal anlatıcılığı grubu oluşturulacak, bu gruba çeşitli masal anlatma seansları, etkinlikleri yapılacaktır. Çalışma sonunda şartlar olgunlaşınca bu gruptaki kişilerle birlikte çalışmanın uygulandığı kurum bünyesinde bir "masal anlatıcılığı" topluluğu oluşturulacaktır. Bu topluluk çeşitli faaliyetlerde bulunarak masal anlatıcılığı farkındalığı ile ilgili yerel ve ulusal düzeyde çalışmalar yapmaya başlayacaktır. Çalışma ile birlikte masal anlatıcılığı konusunda yetenekli olan öğrencilerin kendilerini geliştirmeleri için gerekli eğitime tabi tutulmaları ve bu konuda profesyonelleşmeleri hususunda kendilerine rehberlik yapılacaktır. Çalışma ile birlikte masal anlatıcılığı konusunun üniversite bünyesinde konuşulan ilgi gören bir sosyal aktivite ve ileride üniversite öğrencilerin sahip olmayı istedikleri bir popüler bir meslek olması çalışmanın amaçları arasındadır.

Çalışmanın Önemi

Alan yazın taraması sonucunda özellikle üniversitelerin bünyesinde masal anlatıcılığı farkındalığı ile ilgili çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu da çalışmanın çıkış noktası olmuştur. Masal anlatıcılığının son yıllarda giderek popüler bir hâl alması ve masal anlatıcılığının bir meslek olarak görülmeye başlanması çalışma için motivasyon sağlamıştır. Çalışma süresince masal anlatıcılığı konusunda farkındalık çalışmaları yapılarak öğrenciler için hem sosyal bir aktivite yapılmış olur hem de onların bu konu ile ilgilenmeleri sağlanmış olur. Özellikle öğretmen adaylarının masal anlatımına duyacakları ihtiyaca da dikkat çekilmiş olur.

Ayrıca çalışma sadece bilimsel verilerle değil aynı zamanda sosyal aktivitelerle ilerletilecektir. Bu durum çalışmanın öğrenciler tarafınca ilgi görmesini sağlayacaktır. Böylece öğrenciler eğlenerek sosyal bir sorumluluk çalışmasına katkıda bulunmuş olacaklardır. Çünkü çalışmanın amaçları doğrultusunda medyanın olumsuzluk barındıran gücü ile de mücadele edilecektir.

YÖNTEM

Çalışma Deseni

Çalışmada; araştırma yöntemlerinden görüşme tekniğine dayalı model kullanılmıştır. Kişi ya da kişilerin araştırmacı tarafından sorulan sorulara kendi davranış, düşünce ve hisleri doğrultusunda sunulan bilgileri toplamaya yarayan nitel veri toplama yöntemlerinden biri de görüşme tekniğidir (Yüksel, Mil ve Bilim, 2007). Bu model, yapılandırılmış görüşme, yarı yapılandırılmış görüşme ve yapılandırılmamış görüşme olarak üçe ayrılır. Bu çalışmada yarı yapılandırılmış görüşme modeli kullanılmıştır. Kullanılan bu modelle görüşmeler hem sabit seçenekli cevaplamayı hem de ilgili alanda derinlemesine bilgi sahibi olmayı sağlamaktadır (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2008).

1- Çalışmanın ilk aşamasında alan yazın taraması yapılacak ve konu ile ilgili kaynak toplanmıştır.

2- Toplanan kaynaklar doküman incelenmesine tabi tutulmuş ve masal anlatıcılığı konusu ile ilgili veriler elde edilmiştir.

3- Toplanan veriler ışığında amaçlı örnekleme yoluyla çalışma grubu belirlenmiştir.

4- Çalışma grubu masal anlatıcılığı farkındalığı ile ilgili toplantı, bilgilendirme gibi çeşitli faaliyetlerde bulunmuştur.

6- Masal anlatıcılığı farkındalığı ile ilgili olarak şartlar "Masalla Gerçekleştir Kendini" adında etkinlik düzenlenmiştir.

7- Çalışma süresince gözlem ve görüşme yoluyla veriler toplanmıştır.

Katılımcılar

Çalışma katılımcılarını Siirt Üniversitesinin bütün öğrencileri oluşturmaktadır. Ayrıca Masal Topluluğu kurmaya gönüllü olan 25 öğrenci de çalışmanın özel katılımcılarını oluşturmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Çalışmanın nitel kısmında veriler. Görüşme Formu kullanılarak elde edilmiştir. Yapılan etkinlik sonrasında araştırmacılar tarafından çalışma konusu ile ilgili yapılandırılmış görüşme soru havuzu oluşturulmuştur. Sonrasında sorular uzman görüşüne sunulmuş ve çalışmanın amacına uygun olduğu düşünülen 6 soruluk görüşme formu hazırlanmıştır. Araştırmacılar çalışma grubundaki katılımcıları etkinlik sonrasında eğitim fakültesinde toplamış ve görüşmeler başlatılmıştır. Görüşmelere başlamadan önce katılımcılara çalışmanın amacı ile ilgili ön bilgi verildikten sonra sorular sorulmuştur.

Diğer veriler ise gözlem yolu ile elde edilmeye çalışılmıştır. "Masalla Gerçekleştir Kendini" etkinlik ile bir çok bilgilendirme etkinlikleri kayıt cihazları ile kayıt altına alınmıştır.

Verilerin Çözümlemesi

Çalışmada gerçekleştirilen etkinlikler neticesinde nitel veriler bilgisayar ortamında tabloya dökülerek betimsel analiz yöntemiyle analiz edilmiştir. Diğer veriler de sosyal medya hesabı yolu ile paylaşılmıştır.

Uygulama

1. Çalışmanın ilk aşamasında alan yazın taraması yapılarak ve konu ile ilgili kaynak toplanmıştır.
2. Toplanan kaynaklar doküman incelenmesine tabi tutulmuş ve masal anlatıcılığı konusu ile ilgili veriler elde edilerek konu hakkında geniş bilgi sahibi olunmuştur.
3. Toplanan veriler ışığında amaçlı örnekleme yoluyla 25 kişilik çalışma grubu belirlenmiştir.
4. Çalışma grubu ile masal anlatıcılığı farkındalığı çalışmalarına başlanmıştır.
5. Çalışma grubu masal anlatıcılığı farkındalığı ile ilgili toplantı, bilgilendirme gibi çeşitli faaliyetlerine devam etmiştir. Çanakkale şehitlerini anma programında farkındalık çalışması yapılarak Masal Anlatıcısı Doç. Dr. Erhan AKIN bir dinleti gerçekleştirmiştir.
6. Masal anlatıcılığı farkındalığı çalışması olarak herkese açık "Masalla Gerçekleştir Kendini" adlı etkinlik düzenlenmiş ve bu etkinlik ulusal basında yer almıştır.
7. Çalışma süresince gözlem ve görüşme yoluyla veriler toplanarak değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

BULGULAR

Masal ve Masal Anlatıcılığına Yönelik Öğrenci Görüşleri

Elde edilen bulgular aşağıda belirtilmiştir:

1. Masal denilince aklınıza gelen ilk şey nedir?

Cevaplar	Kişi sayısı
Devler, cüceler, olağanüstü yaratıklar, efsaneler.	6
Kış gecelerinde bize anlatılanlar ve çocukluk hatıraları.	7
Dedem,ninem.	6
Annem, babam	2
Çocuklar için yazılan hikayeler.	3
Olmazların normal olduğu bir dünya.	1

İlk sorudan hareketle masal denilince katılımcıların aklına en çok gelen şey kış gecelerinde dinlenen ve içeriğini olağanüstü varlıkların oluşturduğu hatıralar gelmektedir. Bu da masalların aslında katılımcılar tarafınca iyi bilindiğini de gösterebilir. Olmazların normal olduğu bir dünya görüşü ise yine masalların özellikleri açısından dikkate değer bir görüştür.

2. Çocukken dinlediğiniz masalların üzerinizde ne gibi etkileri olduğunu düşünüyorsunuz?

Cevaplar	Kişi sayısı
Hayal dünyamı geliştirdi.	13
Dinleme becerisi kazandırdı.	5
Keyifli ve enerjik biri olmamı sağladı.	2
Yaşanılan olaylardan bir ders çıkarma alışkanlığı kazandırdı.	2
Mucizelere inanmamı sağladı.	2
Kendi halkımın geçmişi ve kültürü hakkında bilgi sahibi olmama yaradı.	1

Çocukken dinlediğiniz masalların üzerinizde ne gibi etkileri olduğunu düşünüyorsunuz? Sorusuna verilen cevaplar incelendiğinde 13 kişinin hayal dünyalarını geliştirmesini örnek vermesi önem arz etmektedir. Çünkü masalların en büyük hedefi insanların hayal dünyalarını geliştirip onları her açıdan geleceğe hazırlamaktır.

Dikkat çeken diğer bir konu ise katılımcılara keyif ve enerji vermesi hususudur. Bu da masalların amaçları arasındadır. İnsanlara hoşça zaman geçirip onlara ders vermek bu amaçlardandır.

3. Masalları okumaktan mı, dinlemekten mi veya anlatmaktan mı hoşlanırsınız? Neden?

	cevaplar	sayı
Okumaktan	Okuduklarıma daha çok hakim olabiliyorum. İstedğim zaman 2 okuyabiliyorum...(1) Zihnimde istediğim gibi canlandırıp tekrar okumalar yapabiliyorum... (1)	2
Dinlemekten	İyi bir anlatıcı masalın gözümde canlanmasını sağladığı için...(6) En az yorulacağım şekil dinlemek olduğu için...(3) Kulağa hoş geldiği için...(1) Beni geçmişe götürdüğü için...(2) Jest ve mimikler, göz teması önemli olduğu için...(1) Dinleyince daha iyi anlıyorum...(1) Dinleyince aynı zamanda hayal kurabildiğim için...(2) Okumak ve anlatmaktan daha etkili olduğunu düşünüyorum...(2) Dinleme okuma becerisi olmadan da sağlanabilir. Anlatmayı da herkes yapamaz...(1)	21
Anlatmaktan	Kahramanların başından geçenleri yaşama imkanım oluyor. İnsanlara 2 bunu aktarmaktan hoşlanıyorum...(1) Dinleyenlerin ilgi ve merakını çekmekten zevk alıyorum...(1)	2

Masalları okumaktan mı, dinlemekten mi veya anlatmaktan mı hoşlanırsınız? Neden? Sorusuna verilen cevaplar incelendiğinde büyük çoğunluk masalları dinlemek istediklerini belirtmiştir. Buna neden olarak da masal anlatıcılarının olayları dinleyicinin gözünde daha iyi canlandırıldığını göstermişlerdir. Ayrıca masal anlatmayı tercih edenlerin verdiği cevap da dikkate değerdir. Dinleyicilerin ilgi ve merakını çekmekten zevk alması görüşü masal anlatıcılığın güzel tarafına dikkat çekmiştir.

4.Masalların çocuklar ve yetişkinler için önemi nedir? Neden her yaştan bireyler masal okumalı, dinlemeli veya anlatmalıdır?

Dünyanın sıkıcılığından kurtulmamıza imkan sağladığı için herkes okumalıdır.(1)

Çocuklar için eğlendirici yetişkinler için bilgilendiricidir.(2)

Çocukların dil ve zihinsel gelişimlerine yol açar, yetişkinlerin de adalet, hak, doğruluk gibi mesajları almasına yol açar. (1)

Çocukların hayal dünyasını geliştirir, yetişkinlerin de ders almasını sağlar.(4)

Yetişkinlerin kendini geliştirip tanınmasını sağlar. Çocukların da erdemleri kazanmasına yol açar. (1)

Çocukların gelişimi için önemli, kültürel mirası taşır. (1)

Her yaş için ders çıkarma etkisi olduğu için. (1)

Çocuklar açısından temel becerileri kazandırır, yetişkinlerin de keyif almasını, kültürel olarak gelişmesini sağlar. (1)

Çocukların ruhsal gelişimini sağlar, yetişkinlere mucizelere inanma gücü verir. (1)

Çocuklara iyilik, güzellik, doğruluk gibi erdemleri kazandırır, yetişkinlere de farklı bir bakış açısı, çocukluğuna dönme, içindeki çocuğu uyandırma gücü verir. (1)

Kime ait olduğunu hatırlamadığım bir cümle her yaş kesimi için önemini belirtiyor: ‘ masallar bizi ejderhalara inandırmaya çalışmaz. Bize ejderhalar kadar güçlü kötülerin bile yenilebileceğini gösterir.’ (1)

İnsanların kendini beslemesi, dinlendirmesi ve mutluluğu için tasarlanmış bir araçtır. (2)

Evrensel olduğu için. (1)

Masallar çocukları uyutmak için değil yetişkinleri uyandırmak içindir. (1)

Çocukların hayal dünyalarını geliştirir, yetişkinleri çocuk yapar. (1)

Çocukları yeni bir dünyayla tanıştırır, yetişkinleri unuttukları dünyalara götürür. (2)

Masalın yaşı yoktur, çok önemlidir. (3)

Masalların çocuklar ve yetişkinler için önemi nedir? Neden her yaştan bireyler masal okumalı, dinlemeli veya anlatmalıdır? Sorusuna verilen cevaplar incelendiğine çok çeşitli görüşe rastlanmaktadır. Bunlardan ilki çocukların hayal dünyasını geliştirip büyüklere ders vermesi olarak gösterilmiştir. Çocukları yeni bir dünyayla tanıştırır, yetişkinleri unuttukları dünyalara götürür görüşü dikkat çeken cümleler arasındadır.

5.Masal anlatıcıları denilince aklınıza kimler geliyor? Bu kişilerin özellikleri nelerdir?

Masalı yaşıyormuşçasına canlandıran, mimiklerini iyi kullanabilenler gelir.	7
Dedem ve nenem gelir. İyi bir ses tonu, canlandırma yetenekleri.	1
Judith Liberman geliyor. Geleneksel kıyafetler giyip masal anlatıcılığını canlandırabiliyor.	2
Erhan Akın aklıma geliyor. Uzun saçlı, sematik, jest ve mimiklerini iyi kullanabilen, özgüvenli biri.	1
Annem ve babaannem geliyor. İletişim becerileri çok iyiydi.	1
Annem, ninem, dengbejler, öğretmenler gelir. Bu kişiler iyi iletişim becerisine sahip jest ve mimiklerini çok iyi kullanabilen kişilerdir.	1
Aklıma babam geliyor.	1
Erhan Akın hocamız geliyor. Masalı gözümüzde canlandırabilme özelliği var.	1
Aklıma önce dengbejler sonra ninem geliyor. En küçük olayı bile kendilerinden bir şeyler katarak anlatmaları, adeta yaşamama yol açmaları en büyük özellikleri diyebilirim. Güçlü bir hafızaya da sahiptirler.	1
Farklı kültürlerin masallarını özümsemiş, birikimli, dili iyi kullanabilen, iyi hitap edebilen anlatmaktan zevk alabilen kişiler gelir.	1
Jest ve mimiklerini iyi kullanabilen kendini iyi ifade edebilenler gelir.	1
Eflatun Cem Güney, La Fontaine.	1
Olayın içindeymiş gibi anlatabilenler aklıma gelir.	2
Annem ve nenem aklıma gelir.	1
Nenem gelir. Okuma yazma bilmemesine rağmen iyi bir konuşmacıdır.	1
Nenelerimiz dedelerimiz ve yaşlılar aklıma gelir. Günümüzde bunu profesyonel bir şekilde yapanlar da var tabii. Bu kişilerin dil ve üslubu iyidir.	1
Naif bir ses tonu, iyi bir anlatma becerisi olanlar aklıma gelir.	1

Masal anlatıcıları denilince aklınıza kimler geliyor? Bu kişilerin özellikleri nelerdir? Sorusuna verilen cevaplar incelendiğinde ilk sırada 7 kişi ile masalı yaşıyormuşçasına canlandıran, mimiklerini iyi kullanabilenler gelir cümlesi katılımcıların masal anlatıcıların farkında olduğunu göstermektedir. Bu da katılımcılara yönelik yapılan farkındalık çalışmasının amacına ulaştığını göstermektedir. Ayrıca katılımcıların "aklıma önce dengbejler sonra ninem geliyor. En küçük olayı bile kendilerinden bir şeyler katarak anlatmaları, adeta yaşamama yol açmaları en büyük özellikleri diyebilirim. Güçlü bir hafızaya da sahiptirler" görüşü anlatıcılık geleneğinin önemine ve anlatıcıların temel özelliklerine dikkat çeker.

6.Günümüzde masalların önemini yitirdiğini düşünüyor musunuz? Neden?

- Evet teknolojinin gelişmesi, sosyal medyanın hayatımızda yer alması masalların önemini azaltmıştır. 9
- Günümüzde tv kanalları daha çok tercih ediliyor. Yetişkinler masal anlatmak yerine çizgi film izletiyorlar. 2
- İnsanların yaşam tarzlarının değişmesi, yoğunluk farklı kaygılar doğurmuş masallardan koparmıştır. 2
- Kesinlikle düşünüyorum. Biz masal dinleyerek daha sonra da bunları okuyarak büyüdük. Şimdi ne masal anlatılıyor ne de masal kitapları okutuluyor. 1
- Paylaşımın azalması daha çok teknolojik aletlerle iletişim kurulması bende masalların öneminin yitirildiği fikrini yaratmıştır. 1
- Evet. Aileler çocuklarına masal anlatmıyor. Telefon tabletle uyutuyor. 3
- Hayır önemini yitirdiğini düşünmüyorum. İnsanlar arasındaki iletişim zayıflamış olsa da masal anlatıcılığı işini yapanlar sosyal medyayı da kullanarak bir bilinç yaratmışlardır. 1
- Önemini yitirmemiştir. Sadece daha az tercih ediliyor. 1
- Evet düşünüyorum. Sadece çocuklara masal anlatmama açısından değil yetişkinler de masal okuma gereği duymuyorlar. Kitap okunmaması da buna sebep oluyor. 1
- Geçmiş zamanlarda tv ve internet olmadığı için vakit boldu ve güzel değerlendiriliyordu. Şimdi bunlar hayatımızda yer aldı. Tabi bunu olumlu kullanıp sosyal platformlarda yapılan masal çalışmalarına da katılmak mümkün. 1
- İnsanların ilgi alanlarının değişmesi sebebiyle önemini yitirmiştir. 2
- Evet önemini yitirmiştir. Bunun akla gelen ilk sebebi teknoloji internet olsa da ben en büyük gerekçenin bilinçsizlik olduğunu düşünüyorum. Hem aile içinde hem de okullarda masala dair en ufak bir çalışma yapılmamaktadır. Eskiden masal kitapları okuyan masal dinleyen çocuklar şimdilerde çizgi film izleyip kral şakir, saftirik tarzında kitaplar okuyorlar. Yetişkinlerde de okuma kültürü ne yazık ki olmadığı için hem kendilerine hem çocuklara zarar verip bir kültürün ölmesine yol açıyorlar. 1

Günümüzde masalların önemini yitirdiğini düşünüyor musunuz? Neden? Sorusuna verilen cevaplar incelendiğinde ilk sırada teknolojinin gelişmesi, sosyal medyanın hayatımızda yer alması gibi sebepler sıralanmaktadır. Diğer önemli bir görüş ise bunun sebebini şöyle açıklar: Teknoloji, internet olsa da ben en büyük gerekçenin bilinçsizlik olduğunu düşünüyorum. Hem aile içinde hem de okullarda masala dair en ufak bir çalışma yapılmamaktadır" cümlesi çalışmamızın gerekçesini destekler mahiyettedir.

Çalışma Grubu Masal Anlatıcılığı Farkındalığı ile İlgili Toplantı, Bilgilendirme

Çalışma grubu masal anlatıcılığı farkındalığı ile ilgili toplantı, bilgilendirme gibi çeşitli faaliyetlerine devam etmiştir. Çanakkale şehitlerini anma programında farkındalık çalışması yapılarak Çalışma yürütücüsü bir dinleti gerçekleştirmiştir. Anma programında öncelikle

anlatıcılık geleneği ile ilgili farkındalık çalışması yapılmıştır. Katılımcıların çocuklar, veliler, hocalar ve öğrencilerden olması farkındalık çalışmasını daha verimli kılmıştır. Yapılan farkındalık çalışması masal, hikaye, mesel vb. türleri anlatma üzerinde durulmuştur. Velilere akşam çocuklarına masal anlatma, hocalara da sınıflarına bu konuyu taşımaları istenmiştir. Sonrasında çalışma yürütücüsü "Çanakkale " konulu bir anlatım yaparak farkındalık pekiştirilmiştir.

Masal Anlatıcılığı Farkındalığı Herkese Açık "Masalla Gerçekleştir Kendini" Adlı Etkinlik

Masal anlatıcılığı farkındalık çalışmasına herkese açık "Masalla Gerçekleştir Kendini" adlı etkinlik ile devam edilmiştir. Yapılan bu etkinlik yoğun ilgi görmüş ve ulusal basında yer almıştır. Ulusal basında şu şekilde yer almıştır:

Süirt Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi ABD Öğretim Üyesi ve Masal Anlatıcısı Doç. Dr. Erhan AKIN tarafınca Süirt'e bir ilk olan "Masalla Gerçekleştir Kendini" adlı söyleşi Mühendislik Fakültesi Konferans Salonu'nda gerçekleşti.

Masal Anlatıcısı Doç. Dr. Erhan AKIN ilk olarak bir masalla sahneye çıktı ve masalın sonunda dileyicilerden paylarına düşen elmayı sımsıkı tutulmalarını tavsiye ederek masalların hayatımızdaki rolüne değindi.

İnsanlık tarihi ile başlayan anlatıcılık geleneğinin başında gelen masal anlatıcılığının insan ile birlikte var olduğunu ve insanoğlu varlığını sürdürdüğü sürece de var olacağını vurguladı. Özellikle insanların medyanın büyük etkisi altında olduğu; toplu halde yaşamasına rağmen insanların giderek bireyselleştiği, aile, akraba vb. bağların giderek zayıfladığı ve dünyanın giderek küçülmesine rağmen insanlar arası mesafenin bu derece açıldığı bu çağda masal anlatıcılığına olan ihtiyacın giderek arttığını belirtti.

İnternetin yaygın olduğu ve medyaya ait gücün kendisini her yerde olduğu gibi evlerde de tartışmasız güç olarak gördüğü bu çağda bazen bilinçsizce bazen de ticari ya da kültürel baskı oluşturma gayreti sonucu hazırlanan yapımlar bireyler tarafınca takip edilmektedir. Bireylerin şahsiyet oluşumunda etkili olan bu yapımların büyük bir kültürel yozlaşma meydana getireceği ve bireyleri istediği gibi şekillendirebileceği gerçeği göz ardı edilmemesi gerektiğini söyledi.

Anlatma geleneği ya da masal anlatıcılığı bu etkiye karşı durmada ilk başlarda zayıf kalabilir ve hatta kendisine evlerde yer bulmayabilir. Ama bu masalların gücünü zayıflatmayacak ve masallar er ya da geç çıkarıldığı o evlere girebilecektir. İşte bunun için masalları muhataplarına ulaştırabilme mücadelesi önem arz etmektedir. Muhataplar masallarda kendilerini görececek ve masalın gücü ile güçleneceklerdir. Masal bu gücü ile bireylerin kendilerini gerçekleştirmelerinde kahramanları ve olayları ile aracılık edecektir. Masallar bu gücü ile bireylerin şahsiyet oluşumuna büyük katkı sunacaktır. Bireyler muhatap olduğu masallarla kendilerini gerçekleştirip dar kalıplardan, yozlaşmış değerlerden uzaklaşarak kültürüne, tarihine ait değerler ve evrensel normlarla şahsiyetlerini oluşturma gayretini vereceğini vurguladı.

Masal Anlatıcısı Doç. Dr. Erhan AKIN masalların bizi hayata hazırlama konusunda üstlendiği rolü anlatan ikinci bir masal ve bu masaldan hareketle bireylerin kendini gerçekleştirme mücadelesini anlatarak söyleşiye devam etti. Anlatılan masaldan hareketle bireylerin kimi zaman kahraman, kimi zaman mücadele eden, kimi zaman yol gösteren, kimi zaman zorda kalan ve belki de kimi zaman yanlış yapan ve ahde vefa gösteremeyeni oluyor masalların. Belki de bunun için masallar; insan gönlünde ve zihninde kendine yer bulmakta zorlanmıyor, büyük-küçük demeden; kadın erkek ayırmadan; yakın uzak ölçmeden herkese seslenebilme güncüne sahip olabildiğine dikkat çekti.

Buradan hareketle "Masalla Gerçekleştir Kendini" adlı etkinliğin bireylerin öncelikle masal anlatma geleneğini hatırlamalarına ya da tanımlarına aracılık etmesi gerektiğine ve masalların sadece boş zamanlarda söylenen sözler olmadığına ve aslında masalların barındırdığı sosyolojik, psikolojik, kültürel ve evrensel unsurlar sayesinde bireylerin şahsiyet oluşturmada büyük görev üstlendiğine vurguda bulundu.

Masal Anlatıcısı Doç. Dr. Erhan AKIN yapılan bu söyleşi sonrası bir çok yerde masalların anlatılması, masal dinleyerek ve masalın gücü ile bireylerin kendilerini gerçekleştirme gayretini sarf etme girişiminde bulunması ve nihayetinde bireylerin Konfor Alanlarını terke edip Yaşam Alanlarını genişleterek şahsiyetlerini oluşturmaları gerektiğini söyledi.

Masal Anlatıcılığı Farkındalık Çalışmasına "Masal Topluluğu" ile Devam Etme Kararı Alınmıştır

Katılımcılar çalışma yürütücüsünün akademik danışmanlığında üniversitenin ilgili birimleri ile iletişime geçmiş ve "Masal Topluluğu" kurma çalışması yapılmış. Dosya oluşturulmuş, evraklar tamamlanmıştır. Çalışma bitimi ile aktif hale geçme çalışması başlatılacaktır.

Masal Anlatıcılığı Farkındalık Çalışmasının "masaldinlermisin" Adlı Instagram Hesabında Yapılanlar Dikkate Sunulmuştur

Sosyal medya yolu ile yapılanlar paylaşılmış zaman zaman gerekli çalışmalar yapılmış ve çalışma bitse bile bu farkındalık çalışmasının devam edeceğinin adımı atılmıştır. Böylece daha çok kişiye ve daha çok zamanda ulaşılmış olacaktır.

TARTIŞMA, SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu bölümde yapılan çalışma sonucunda elde edilen bulgulardan hareketle ulaşılan sonuçlar ve konuya yönelik önerilere yer verilmiştir:

1. Yapılan analizler sonucunda katılımcıların masal, masal anlatıcılığına yönelik olarak olumlu görüşlere sahip oldukları görülmüştür. Bu da çalışmamızın gerekli olduğunu göstermektedir. Özellikle masal anlatıcılığı ile ilgili görüşler masal anlatıcısı olacak kişide bulunması gereken özellikler sıralanmaktadır. Bu da katılımcıların farkındalık konusunda iyi bir düzeyde oldukları sonucunu göstermektedir.
2. Çalışma grubu masal anlatıcılığı farkındalığı ile ilgili toplantı, bilgilendirme gibi çeşitli faaliyetlerine yapmış ve bunun sonucunda Çanakkale Şehitlerini Anma programında çalışmanın yürütücüsü bir dinleti gerçekleştirmiştir. Bu dinleti ile masal anlatmak için büyük bir hedef kitlenin olduğu görülmüş ve bir masal dinletisi gerçekleştirme kararı alınmıştır.
3. Masal anlatıcılığı farkındalık çalışmasına herkese açık "Masalla Gerçekleştir Kendini" adlı etkinlik ile devam edilmiştir. Yapılan bu etkinlik yoğun ilgi görmüş ve ulusal basında yer almıştır. Böylece yapılan farkındalık çalışmanın sonuçları alınmış ve daha büyük kitlelere ulaşılmıştır.
4. Katılımcılar çalışma yürütücüsünün akademik danışmanlığında üniversitenin ilgili birimleri ile iletişime geçmiş ve "Masal Topluluğu" kurma çalışması yapılmış. Dosya oluşturulmuş, evraklar tamamlanmıştır. Çalışmanın bitmesi farkındalık çalışmasının bitmesi anlamına gelmeyeceği sonucuna varılmıştır.
5. Çalışmanın süreklilik arz etmesi ve herkese ulaşılabilir olması için sosyal medya yolu ile yapılanlar paylaşılmış zaman zaman gerekli çalışmalar yapılmış ve çalışma bitse bile bu farkındalık çalışmasının devam edeceğinin adımı atılmıştır. Böylece daha çok kişiye ve daha çok zamanda ulaşılmış olacaktır.

Bu çalışma ile hedeflenen Siirt Üniversitesi öğrencilerinin masal ve masal anlatıcılığı farkındalığını geliştirme çalışması yapılarak konu hakkında bilgilenmeleri sağlanmıştır. Yapılan bilgilendirme, etkinlik vb. çalışmalarla konu daha somut olarak muhataplarına ulaştırılmıştır. Çalışma kapsamında açılan sosyal medya hesabı, dağıtılan araç gereçlerle yapılan bilgilendirmeler, düzenlenen etkinlikler hedef kitlede konu ile ilgili bilinçlenme sağlamıştır. Böylece öğrenciler masal ve masal anlatıcılığı ile ilgili gelecek çalışmalarda daha aktif rol alabilecekleri ve daha farklı açıdan konuyu inceleyebilecekleri görülmüştür. Bu çalışmaların ülke genelinde yapılmasının önemi bir kez daha anlaşılmıştır.

KAYNAKÇA

- Başgöz, İ. (1986). *Folklor Yazıları*. İstanbul: Adam Yay.
- Benjamin W. (1995) " Hikaye Anlatıcısı" *Son Bakışta Ask*'ın içinde, der. N.Gürbilek, İstanbul: Metis Yayınları.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2008). Bilimsel Araştırma Yöntemleri. Pegem Akademi Yayıncılık. Ankara.
- Gültekin, M. (2017). Kazan tatar Türklerinde masal anlatma geleneği. Sosyal Bilimler Dergisi (7) 14, 358-373
- Sarıtaş, s. (2009). Halk anlatılarında hayat hikâyesi unsuru. TAED-40, 171-178.
- Sütçü, Ö.Y. (2013). Ortak bir dünya deneyimi: Hikâye anlatıcısı. ETHOS: Felsefe Ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar. 6(2), 76-92
- Şafak Aydın, D. (2015). Giresunlu bir masal anası: Arife Şafak'ın masal anlatıcılığı ve masalların bağlamsal çözümlemesi. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gazi Üniversitesi. Ankara.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2005). *Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık. Ankara.
- Yüksel, A., Mil, B. ve Bilim, Y. (2007). *Nitel Araştırma: Neden, Nasıl, Niçin?* Detay Yayıncılık, Ankara.

OKUL BAHÇELERİNİN FİZİKSEL ÖZELLİKLERİNİN EĞİTİME YANSIMALARI

Dr. Halil TAŞ

Milli Eğitim Bakanlığı, Teftiş Kurulu, Ankara (Sorumlu yazar)

Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Baki MİNAZ

Siirt Üniversite Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü, Siirt

ÖZET

İlkokul bahçelerinin fiziksel koşullarını, temizlik ve düzenlerini, bahçe duvarlarının durumlarını ve bahçelerle ilgili alınan güvenlik önlemlerini yerinde tespit ederek bu özelliklerin eğitime yansımalarını ortaya koymayı amaçlayan bu çalışmada öğrencilerin, velilerin, öğretmenlerin ve okul yöneticilerinin okul bahçelerine ilişkin memnuniyet durumları da ortaya konmaktadır. Bu çalışma, tarama modelinde nitel bir araştırmadır. Araştırma verileri, araştırmacılar tarafından gerçekleştirilen doğal/yapılandırılmamış gözlem ve yarı yapılandırılmış görüşme teknikleriyle toplanmış, verilerin analizinde içerik analizi tekniği kullanılmıştır. Araştırmanın evrenin Ordu ili Altınordu ilçesinde bulunan 37 ilkokul, örneklemini ise 6 ilkokul oluşturmaktadır. Niteliksel araştırma biçiminde desenlenen bu çalışma, Ordu ili Altınordu ilçesinde bulunan alt, orta ve üst sosyo-ekonomik düzeydeki altı resmi ilkokulda yürütülmüştür. Ayrıca alt ve orta düzey sosyo-ekonomik yapıya sahip okullardan 163 öğrenci, 95 veli, 67 öğretmen ve 15 yöneticiyle görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu araştırmada, okul bahçelerinin öğrencilerin fiziksel aktivitelerini artırıcı özellikler içermediği, bahçelerde yetersiz ve plansız uygulamalar bulunduğu, bu eksikliklerin ise çocukların enerjilerini harcamaya yönelik yaptığı aktivitelerde aksaklıklara neden olduğu ve çocukların gelişimini olumsuz yönde etkilediği, okul bahçelerinin fiziksel özellikleri açısından okuldaki eğitim öğretim faaliyetlerine fazla katkı sunamadıkları belirlenmiştir. Ayrıca, alt ve orta düzey sosyo-ekonomik yapıya sahip okulların öğrencilerinin, velilerinin, öğretmen ve yöneticilerinin genel anlamda okul bahçelerinin fiziksel koşullarından, temizlik ve düzeninden, bahçe duvarlarının durumundan ve güvenlik önlemlerinden memnun olmadıkları tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İlkokul, Okul bahçesi, Eğitim.

REFLECTIONS OF PHYSICAL PROPERTIES OF SCHOOLYARDS ON EDUCATION

ABSTRACT

In this study, which aims to determine the physical conditions, cleanliness and order of the primary schoolyards, the conditions of the garden walls and the security measures taken in the gardens, the satisfaction of the students, parents, teachers and school administrators regarding the schoolyards is revealed. This study is a qualitative study in screening model. Research data were collected by natural/unstructured observation and semi-structured interview techniques performed by the researchers, and content analysis technique was used in the analysis of the data. The sample of the study consists of 37 primary schools and 6 primary schools in Altınordu, Ordu. This study, which was designed in the form of qualitative research, was carried out in six primary, lower, middle and upper socio-economic levels in Altınordu, Ordu. In addition, interviews were conducted with 163 students, 95 parents, 67 teachers and 15 administrators from lower and middle level socio-economic schools. In this study, it was found that schoolyards did not include features that increase students' physical activities, there were inadequate and unplanned practices in the schoolyards, and these deficiencies caused problems in the activities of children to spend their energy and adversely affected the development of children; It has been identified. In addition, students, parents, teachers and administrators of lower and middle socio-economic schools were generally not satisfied with the physical

conditions, cleanliness and layout of the schoolyards, the state of the garden walls and the security measures.

Keywords: Primary school, Schoolyard, Education.

1. GİRİŞ

Geleceğin mimarları olacak çocukları gerek fiziksel ve gerekse ruhsal açıdan sağlam birer birey olarak yetiştirmenin temelinde, içten gelen koşulların yanı sıra çocuğun yaşadığı çevre de büyük rol oynamaktadır. Özellikle, kentsel alanlarda artan çevre sorunları ve azalan yeşil alanlarla birlikte, çocukların zamanının büyük bir bölümünü geçirdiği oyun alanlarının, çocuğun ruhsal ve fiziksel gelişiminde oynadığı rolün önemi, yadsınamaz bir gerçektir (Erdönmez 2007). Çocuk, gelişim sürecinde zamanının büyük bir bölümünü okul bahçelerinde geçirmektedir. Bu açıdan bakıldığında okul bahçelerinin nitelik ve niceliksel açıdan yeterli olması, çocuk gelişimi üzerinde etkin bir rol oynar. Okullarda yer alan çocuk oyun ve spor alanları, ders aralarında çocuklara ders günü süresince fiziksel ve zihinsel yönden dinamik olabilmeleri için fırsatlar sunmaktadır. Okul bahçelerinin dış mekân kurgusunda özellikle sağlıklı yaşam çevreleri sunan diğer bir etmen ise estetik bir düzen içindeki görünümüdür (Aksu ve Demirel 2011).

Çocukların gerçek yasama açılan en yakın mekânları okul bahçeleridir. Nitekim Montessori okul bahçelerinin sabrı ve sorumluluk duygusunu artırdığını, ahlaki eğitimi ve doğayı anlama ve ona ilgi duymayı geliştirdiğini ifade etmiştir (Bowker and Tearle, 2007). Ünlü eğitimcilerden Frobel ise çocuğun gelişmesi/olgunlaşması için doğa ile temas etmesi gerektiğini ifade etmiş ve çocuk bahçesi adını verdiği okulunda çocuklarda doğaya karşı bir sevgi uyandırmak için çalışmıştır (Kansu, 2017). Günümüz çocuklarına doğa sevgisi kazandırmak her zamankinden daha zor hale gelmiştir. Çünkü büyük kentlerde yaşamak zorunda kalan günümüz çocukları, doğanın güzelliklerini ya kitaplardan okuyarak ya da belgesel izleyerek fark edebilmektedirler. Bu noktada okul bahçeleri çevre eğitimi açısından gerçek yaşam deneyimlerinin yaşanabileceği bir mekân olarak bize birçok fırsatlar sunmaktadır. Özellikle bahçe etkinliklerinin öğrencilerin doğal çevreye yönelik olumlu tutumlar geliştirmesine yardımcı olduğu ve onların çevre hakkında bir anlayış oluşturmalarını sağladığı söylenebilir. Yetişkinlerin doğaya ve çevreye yönelik olumlu algılarında en önemli belirleyici unsurun çocukluk döneminde okul bahçesinde yapılan etkinliklerin olduğu ifade edilmektedir (Blair, 2009).

Okul bahçeleri okuldaki eğitimi destekleyici ve tamamlayıcı alanlardır. Bu alanların planlanması ve tasarımı da en az okulun iç mekânlarının planlanması ve tasarımı kadar önem taşır (Arslan Muhacir ve Yavuz Özal, 2011). Çocukların gelecekte fiziksel ve ruhsal açıdan sağlıklı birer birey olarak yetişebilmeleri için sosyal, fiziksel, duygusal ve zihinsel becerilerini geliştirebilecekleri ortam ve imkânlar ihtiyaçları vardır. Bu becerilerin geliştirilebilmesi için; eğitim, oyun ve spor, sosyal-kültürel faaliyetler ile tören ve kutlamalara yönelik çeşitli faaliyetler bu bilinçle bir arada düşünülmelidir. Tüm bu faaliyetlerin gerçekleştirilebileceği en uygun ve etkili yerler okul bahçeleridir. Bu doğrultuda düzenlenen okul bahçelerinde öğrenme olanakları genişlemekte ve daha esnek bir öğrenme alanı oluşmaktadır (Algan 2008).

Günümüzde gelişmiş ülkelerde okul bahçeleri çocukların sadece teneffüslerde boş zamanlarını değerlendirecekleri mekânlar olmalarından öte, birer eğitim mekânı olarak algılanmaktadır (Erdönmez, 2007).

Çocuk davranışları üzerinde yapılan araştırmalara göre, doğal özellikli, peyzaj değerleri yüksek okul bahçelerinde oynayan ve vakit geçiren çocuklar daha yaratıcı olmakta ve öğrenme ve

algılama biçimleri daha etkin olmaktadır (Özdemir ve Yılmaz 2009). Yeşil alanların yoğun olduğu okul bahçeleri sağlığa yararlı dinamik aktiviteleri destekler ve bu tip enerjik faaliyetler obezite riskini yok eder (Özdemir ve Çorakçı 2010). Bununla birlikte, Türkiye’de okul bahçeleri, fiziksel ve peyzaj özellikleri bakımından kullanıcılar ve okul yönetimi tarafından yeterli bulunmamaktadır. Bu mekânlar, öğrencilerin fiziksel aktivitelerini artırıcı özellikler içermemektedir. Ne yazık ki okul dış mekânında bitki, su ve toprak gibi doğal peyzaj elemanlarının kullanımı asgari düzeydedir (Özdemir ve Yılmaz 2009). Görüldüğü üzere, Türkiye’deki okul bahçelerinde yetersiz ve plansız uygulamalar söz konusudur. Bu eksiklikler ise çocuğun enerjisini harcamaya yönelik yaptığı aktivitelerde aksaklıklara neden olmakta ve gelişimini olumsuz açıdan etkilemektedir.

Okulun sosyal bir çevre olarak toplumsallaştırma işlevi, çocuğun sınıf içi ve sınıf dışı etkinliklere uyumu, bilgilendirme işlevine kıyasla çok daha önemlidir (Yavuzer, 2018). Araştırmalar, öğrencilerin matematik, fen bilgisi, dil bilgisi ve diğer yeteneklerini yakın çevreleri ve bütün beş duyusunu kullanarak bütünleştirdiğini ve daha iyi öğrendiğini göstermektedir (Lieberman and Hoody, 1998). Açık mekan oyunları sosyal yeteneklerle güçlü bir bağ kurmakta ve yaratıcılığı artırmaktadır (Miller, Tichota and White, 2013). Açık alan etkinlikleri öğretim programının tamamlayıcı bir parçası olduğunda daha etkili olabilmektedir. Öncelikle eğitimin doğasında açık mekân ve kapalı mekânın her ikisinin de olduğunu kabul etmemiz gerekir (Şişman ve Gültürk, 2011)

Bütün okul etkinlikleri planlanırken çocukların çok çeşitli gereksinimleri ve serbest zamanlardaki öncelikleri göz önünde bulundurulmalıdır. Okul bahçelerinin tasarımında, öğrenci, eğitimci, okul aile birliği üyeleri, karar verici ve uzmanların sürece katılımı önemlidir (Algan ve Uslu, 2009). Okul bahçesi planlamasında, sadece açık alan ayırmakla konuya çözüm getirilemez. Açık alanlar okulun niteliği, eğitim derecesi, şekli, fonksiyonu, bulunduğu çevrenin sosyal yapısı ve rekreasyon olanakları gibi kriterler göz önünde bulundurularak planlanmalıdır (Akdoğan, 1972). İdeal bir okul bahçesinin içermesi gereken bölümler: kuşatma, teneffüs ve tören alanları, spor alanları, botanik ve zooloji bahçeleri, sınıf bahçeleri (tarımsal uygulama alanları), açık hava dershanesi veya tiyatrodur (Tanrıverdi, 1987; Uzun, 1990). Çocuklar doğal alanlarda oyun oynamayı daha çekici ve ilginç bulduklarından, doğal alanlar çocukların öğrenme ve bilişsel gelişimine olumlu katkıda bulunurlar.

İlkokul bahçelerinin fiziksel koşullarını, temizlik ve düzenlerini, bahçe duvarlarının durumlarını ve bahçelerle ilgili alınan güvenlik önlemlerini yerinde tespit ederek bu özelliklerin eğitime yansımalarını ortaya koymayı amaçlayan bu çalışmada öğrencilerin, velilerin, öğretmenlerin ve okul yöneticilerinin okul bahçelerine ilişkin memnuniyet durumları da ortaya konmaktadır.

2. YÖNTEM

İlkokul bahçelerinin fiziksel özelliklerini belirleyerek bu bahçelerin eğitime yansımalarını ortaya koymayı amaçlayan bu çalışma, tarama modelinde nitel bir araştırmadır. Araştırma verileri gözlem ve görüşme teknikleriyle toplanmış olup, verilerin analizinde içerik analizi tekniği kullanılmıştır.

2.1. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenin Ordu ili Altınordu ilçesinde bulunan 37 ilkokul, örneklemine ise belli kriterler göre seçilmiş 6 ilkokul oluşturmaktadır. Niteliksel araştırma biçiminde desenlenen bu çalışma, Ordu ili Altınordu ilçesinde bulunan alt, orta ve üst sosyo-ekonomik düzeydeki altı resmi ilkokulda yürütülmüştür. Her düzeyde 2 okul seçilmiştir. Okulların sosyo-ekonomik

düzeylerine ilişkin sınıflandırmada, il milli eğitim müdürlüğü verilerinden yararlanılmıştır. Yapılan sınıflandırmada okulların bulunduğu bölgenin gelişmişlik düzeyinin ve velilerin sosyo-ekonomik yapılarının kriter alındığı görülmüştür. Ayrıca alt ve orta düzey sosyo-ekonomik yapıya sahip okullardan 163 öğrenci, 95 veli, 67 öğretmen ve 15 yöneticiyle görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

2.2. Veri Toplama Araçları

Araştırmada, veri toplama süreci iki aşamada gerçekleştirilmiştir. İlk aşamada, araştırmacılar tarafından gerçekleştirilen doğal/yapılandırılmamış gözlem, ikinci aşamada ise yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Gözlemler araştırmacılar tarafından, okul bahçesindeki banklardan birinde oturarak ya da okul bahçesinde gezilerek notlar alma biçiminde gerçekleştirilmiş, öğretmen ve öğrencilerle etkileşime geçilmemiştir. Katılımlı gözlem, doğal ortamda yapılmakta ve nicel ölçme araçlarına oranla daha ayrıntılı bilgilerin elde edilmesini sağlamaktadır (Cohen, Manion and Morrison, 2007). Araştırmada, gözlem verilerinin yorumlanması ve betimlenmesinde farklı bakış açıları sunmak ve araştırmanın güvenilirliğini artırmak amacıyla (Yıldırım ve Şimşek, 2016; Cohen, Manion and Morrison, 2007), gözlemin yanında, görüşme tekniği de kullanılmıştır. Görüşmelerde alt ve orta düzey sosyo-ekonomik yapıya sahip okulların öğrencilerine, velilerine, öğretmen ve yöneticilerine genel anlamda okul bahçelerinin fiziksel koşullarından, temizlik ve düzeninden, bahçe duvarlarının durumundan ve alınan güvenlik önlemlerinden memnun olup olmadıkları sorulmuştur. Görüşmeler gözlemler tamamlandıktan sonra yine okul bahçelerinde gerçekleştirilmiştir.

2.3. Verilerin Çözümlemesi

Araştırma sonucu elde edilen veriler, içerik analizi tekniği ile çözümlenmiştir. Öncelikle elde edilen metinler iki ayrı araştırmacı tarafından, birbirlerinden bağımsız olarak birkaç kez okunmuş ve kodlamalar oluşturulmuştur. Kodlamalar sırasında kullanılan kavramlar alan yazınla bağlantılı verilerden elde edilmiştir. Ardından kodlar bir araya getirilerek ortak yönleri bulunmuş, böylece araştırma bulgularının ana hatlarını oluşturacak temalar (kategoriler) ortaya çıkarılmıştır. Araştırmacıların kodlamaları karşılaştırılarak uyumsuzluklar belirlenmiş ve uzlaşılabilen kodlar değiştirilmiştir. Belirlenen ortak temalar altındaki kodlar birbirleriyle ilişkili biçimde açıklanarak yorumlanmış ve araştırmanın amaçları doğrultusunda bulgular ortaya konmuştur.

Görüşme yoluyla elde edilen nitel veriler ise cevapların benzerlikleri ve yakınlıkları dikkate alınmak suretiyle nicelleştirilerek (sayısallaştırılarak) analiz edilmiştir. Nitel verinin nicelleştirilmesi; görüşme, gözlem ya da doküman incelemesi yoluyla elde edilen verilerin, belli süreçlerden geçirilerek sayılara ya da rakamlara dökülmesidir (Yıldırım ve Şimşek, 2016).

Verilerin analizi sonucunda ulaşılan bulgular sistematik, mantıklı, tutarlı ve anlaşılır bir şekilde düzenlenerek araştırmanın amaçları doğrultusunda sunulmuştur.

Bulgular eleştirel bir yaklaşımla sistematik olarak yorumlanmış, bulguların olası nedenleri belirtilirken çok boyutlu düşünülmüş ve ilgili alanyazın sonuçlarıyla destekli tartışmalar yapılmıştır.

Bulguların yorumlanmasında, sonuç ve tartışmalarda aşırı genellemelerden kaçınılmış, keskin bir dil yerine olasılık içeren esnek bir dil kullanılmıştır.

3. BULGULAR

Bulgular, araştırma amaçları doğrultusunda aşağıda sırasıyla verilmiştir.

İncelenen okul bahçelerinin fiziksel koşullarının genel durumuyla ilgili bulgular Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Okul Bahçesinin Fiziksel Koşulları

Fiziksel Koşullar	Okullar					
	1	2	1	2	1	2
	Alt Düzey		Orta Düzey		Üst Düzey	
Basketbol sahası	-	-	+	-	+	+
Voleybol sahası	-	+	+	-	+	+
Futbol sahası/alanı	+	+	+	+	+	+
Çocuk oyun alanı (parkı)	-	-	X	-	X	X
Atatürk büstü	+	+	+	+	+	+
Dinlenme alanı ve araçları	-	-	+	X	+	+
Su	-	-	-	-	-	-
Çöp kovaları	+	+	+	+	+	+
Güvenlik	-	-	-	+	+	+
Ağaç	-	+	-	-	+	-
Bahçe duvarı	+	+	+	+	+	+
Uygulama Bahçesi	-	-	-	-	-	-

Tablo 1 incelendiğinde genel olarak okul bahçelerinde spor sahalarının/alanlarının bulunduğu, her okulun bahçesinde çöp kovası ve Atatürk büstü bulunduğu, dört okulda çocuk oyun alanının/parkının bulunmadığı, iki okulda ise bu parkların kullanılamaz durumda olduğu, incelenen hiçbir okulda uygulama bahçesi ve bahçede su (çeşme/musluk) bulunmadığı görülmektedir. İncelenen iki okulda özel güvenlik görevlisi bulunduğu, diğer okullarda ise bu görevin hizmetliler tarafından yürütüldüğü tespit edilmiştir. Okul bahçelerinin temizlik ve düzeni ile ilgili veriler Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Okul Bahçelerinin Temizlik ve Düzenli Olma Durumu

Okullar	Bahçe Gözlemleri
Alt Düzey	1 Bahçe temiz değil. Bahçede çöpler ve atıklar bulunmaktadır. Bahçe bakımsız durumdadır. Bahçede yer yer su birikintileri ve çamur bulunmaktadır. Bahçenin beton zemini yer yer çatlamış ve kalkmış durumda. Bahçede bulunan çöp kovaları standart olmayıp kırık ve paslıdır. Spor alanları/sahaları kirli ve düzensizdir.
	2 Temiz değil. Bahçede çeşitli çöpler ve özellikle ambalaj atıkları mevcuttur. Yerlerde atık su birikintileri bulunmaktadır. Çöp kutularından sıvılar akmakta ve çöpler yerlere taşmış durumdadır. Bahçede bulunan az sayıdaki ağacın bir kısmı kurumuş durumdadır. Spor alanları/sahaları kirli ve düzensizdir.
Orta Düze	1 Bahçe temiz ve düzenlidir. Bahçede dikkate değer oranda çöp ve atık bulunmamaktadır. Bahçede çöp kutuları kapalıdır. Asfalt olan bahçe zemini temiz ve düzgündür. Bahçede bulunan oyun aletleri kırık ve bakımsızdır. Okulun bahçe kapısı boyalı ve kullanılır durumdadır. Spor alanları/sahaları temiz ve düzenlidir. Atatürk büstündeki yazılar silinmiş durumdadır. Bahçede bulunan banklar kullanıma uygundur.
	2 Temiz değil. Bahçede kağıt, ambalaj ürünleri, pet şişeler, meyve ve kuruyemiş kabukları her tarafa savrulmuş durumdadır. Bahçede bulunan çöp kutuları paslı olup bahçeye düzensizce yerleştirilmiş durumdadır. Bahçede bulunan bankların çoğu kırık ve boyasızdır. Asfalt olan bahçe zemini yıpranmış ve yer yer kalkmış durumdadır. Spor alanları/sahaları temiz ve düzenlidir.
Üst Düzey	1 Bahçe temiz ve düzenli sayılır. Bahçede dikkate değer çöp ve atık bulunmamaktadır. Bahçede kapalı çöp kutuları bulunmaktadır. Asfalt olan zemin yenilenmiş durumdadır. Bahçede bulunan oyun aletleri kullanılamaz derecede kırıktır. Bahçedeki ağaçlar bakımlı görünmektedir. Okulun bahçe kapısı boyalı ve kullanılır durumdadır. Spor alanları/sahaları temiz ve düzenlidir.
	2 Bahçe temiz ve düzenli sayılır. Bahçede dikkate değer çöp ve atık bulunmamaktadır. Bahçede düzenli yerleştirilmiş kapalı çöp kutuları ve geri dönüşüm kutuları bulunmaktadır. Asfalt ve yer yer beton olan zemin temiz ve düzgündür. Bahçede bulunan oyun aletlerinin çoğu kırık ve boyasızdır. Okulun bahçe kapısı boyalı ve kullanılır durumdadır. Spor alanları/sahaları temiz ve düzenlidir.

Tablo 2 incelendiğinde alt düzey sosyo-ekonomik yapıya sahip okullar başta olmak üzere üç okulda bahçenin temiz ve düzenli olmadığı, asfalt veya beton olan bahçe zemininin temiz ve düzgün olmadığı, bahçe kapısının boyasız ve kullanılır durumda bulunmadığı, spor alanlarının/sahalarının kirli ve düzensiz olduğu görülmektedir. Üst düzey sosyo-ekonomik yapıya sahip okullar başta olma üzere üç okulun bahçesinin temiz ve düzenli olduğu, bahçede dikkate değer çöp ve atık bulunmadığı, bahçedeki çöp kutularının kapalı olduğu, asfalt veya beton olan zeminin temiz ve düzgün olduğu, bahçe kapısının boyalı ve kullanışlı olduğu, spor alanlarının/sahalarının temiz ve düzenli olduğu, bahçede bulunan bankların kullanıma uygun olduğu tespit edilmiştir. Okul bahçe duvarlarının durumuna ilişkin veriler Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Okul Bahçe Duvarlarının Durumu

Okullar	Bahçe Gözlemleri
Alt Düzye	1 Bahçe duvarları çok yüksektir. Duvar sıvasız ve boyasızdır. Duvarlarda yer yer çatlaklar bulunmaktadır. Duvarlarda üzeri boyayla kapatılmış yazılar bulunmaktadır. Okulun arkasında kalan bahçe duvarlarının üzerinde tel örgüler bulunmaktadır. Bahçe duvarlarında yıkılmalardan kaynaklı büyük delikler bulunmaktadır.
	2 Bahçe duvarları çok yüksektir. Bahçe duvarlarında yer yer yıkılmalar bulunmaktadır. Bahçe duvarlar sıvasız ve boyasızdır. Okulun arkasında duvar örülmeyen yerlerde tel örgüler bulunmaktadır. Bahçe duvarlarına paralel dikilmiş az sayıda ağaç bulunmaktadır.
Orta Düze	1 Duvarlar sıvalı ancak uyumsuz renklere boyanmış durumdadır. Duvarların üzerindeki yazılar ve resimler silinmiş ve solmuş durumdadır. Bahçe duvarlarının bir kısmının üzerinde tel örgüler bulunmaktadır. Bahçeye giriş-çıkışlar tek kapıdan yapılmaktadır. Duvarların fazla alçak olması nedeniyle duvarlardan atlayarak içeri girmeye ve dışarıya çıkmaya çalışan öğrenciler de bulunmaktadır.
	2 Duvarlar sıvalı ve boyalıdır. Duvarlar üzerinde eğitici resimler ve yazılar bulunmaktadır. Duvarlar normal yüksekliktedir.
Üst Düzye	1 Bahçe duvarlar dekoratif bir şekilde yapılmıştır. Duvarlara paralel ve sık dikilmiş ağaçlar bulunmaktadır. Duvarlar üzerinde, duvarların dekoratif yapısına uygun yazılmış eğitici yazılar ve çizgi film kahramanları bulunmaktadır. Duvarların yüksekliği öğrencilerin yaşlarına uygundur. Bahçeye giriş-çıkışlar tek kapıdan yapılmaktadır.
	2 Bahçe duvarları boyalı ve düzgündür. Duvarların üzerinde estetik duran korkuluklar bulunmaktadır. Duvarların üzerinde eğitici yazılar ve çizgi film kahramanları bulunmaktadır. Duvarların yüksekliği öğrencilerin yaşlarına uygundur. Bahçeye giriş-çıkışlar tek kapıdan yapılmaktadır.

Tablo 3 incelendiğinde, bütün okullarda bahçe duvarlarının bulunduğu görülmektedir. Ancak özellikle alt ve orta düzey sosyo-ekonomik yapıya sahip okullarda bahçe duvarlarının yüksekliğinin standartların üstünde ya da altında olduğu, duvarların sıvasız ve boyasız oldukları, yer yer yıkılan duvarların üzerinde tel örgüler olduğu, duvarlar üzerinde eğitici yazı veya resimlerin bulunmadığı, var olan resim ve yazıların ise silinmiş ve solmuş olduğu görülmektedir. Üst düzey sosyo-ekonomik yapıya sahip okulların bahçe duvarlarının ise sıvalı, boyalı, daha düzenli ve daha estetik oldukları, bu duvarlarda eğitici içerikli yazı ve resimlerin bulunduğu, duvarların yüksekliklerinin öğrencilerin yaş grubuna uygun olduğu görülmektedir. Okul bahçelerinin güvenlik durumuna ilişkin veriler Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Bahçelerin Güvenlik Durumu

Okullar	Bahçe Gözlemleri
Alt Düzye	1 Bahçe duvarları çok yüksektir. Okulun arkasında kalan bahçe duvarlarının üzerinde tel örgüler bulunmaktadır. Bahçe duvarlarında yıkılmalardan kaynaklı büyük delikler bulunmaktadır. Bahçeye giriş-çıkışlar tek kapıdan yapılırken deliklerden giren-çıkan öğrenciler ve seyyar satıcılar da bulunmaktadır. Bahçe kapısında güvenlik kulübesi ve güvenlik görevlisi bulunmamakta, bahçeye herkes rahatlıkla girip çıkabilmektedir. Bahçe kameralarla izlenmektedir.
	2 Bahçe duvarları çok yüksektir. Bahçe duvarlarında yer yer yıkılmalar bulunmaktadır. Okulun arkasında duvar örülmeyen yerlerde tel örgüler bulunmaktadır. Bahçeye giriş-çıkışlar tek kapıdan yapılırken duvarların yıkılmış yerlerinden giren-çıkan öğrenciler, veliler ve seyyar satıcılar da bulunmaktadır. Bahçe kapısında güvenlik kulübesi ve güvenlik görevlisi bulunmamakta, bahçeye herkes rahatlıkla girip çıkabilmektedir. Bahçe kameralarla izlenmektedir.
Orta Düze	1 Bahçe duvarlarının bir kısmının üzerinde tel örgüler bulunmaktadır. Bahçeye giriş-çıkışlar tek kapıdan yapılmakla birlikte, duvarların fazla alçak olması nedeniyle duvarlardan atlayarak içeri girmeye ve dışarıya çıkmaya çalışan öğrenciler ve seyyar satıcılar da bulunmaktadır. Bahçe kapısında güvenlik kulübesi ve güvenlik görevlisi bulunmamakta, bahçeye herkes rahatlıkla girip çıkabilmektedir. Bahçe kameralarla izlenmektedir.
	2 Duvarlar normal yüksekliktedir. Bahçeye giriş-çıkışlar tek kapıdan yapılmaktadır. Bahçe kapısında güvenlik kulübesi ve güvenlik görevlisi bulunmamakta, güvenlik okulun hizmetlileri tarafından sağlanmaktadır. Bahçe kameralarla izlenmektedir.
Üst Düzye	1 Duvarlar normal yüksekliktedir. Bahçeye giriş-çıkışlar tek kapıdan yapılmaktadır. Bahçe kapısında güvenlik kulübesi ve özel güvenlik görevlisi bulunmaktadır. Bahçe kameralarla izlenmektedir.
	2 Duvarların üzerinde estetik duran korkuluklar bulunmaktadır. Duvarların yüksekliği normaldir. Bahçeye giriş-çıkışlar tek kapıdan yapılmaktadır. Bahçe kapısında güvenlik kulübesi ve özel güvenlik görevlisi bulunmaktadır. Bahçe kameralarla izlenmektedir.

Tablo 4 incelendiğinde, bütün okullarda bahçelerin güvenlik kameralarıyla izlendiği ve bütün okullarda giriş-çıkışların tek kapıdan sağlandığı görülmektedir. Anacak özellikle sosyo-ekonomik düzeyi düşük okullarda bahçe duvarlarının yapısından kaynaklı olarak öğrencilerin ve öğrenci olmayan kişilerin farklı yollardan da okul bahçesine girebildikleri, bu okulların güvenlik görevlilerinin bulunmadığı görülmektedir. Üst düzey sosyo-ekonomik yapıya sahip okullarda bahçelerin kameralarla izlendiği, giriş ve çıkışların tek kapıdan yapıldığı, okulların özel güvenlik görevlilerinin bulunduğu görülmektedir. Öğrenci, veli, öğretmen ve yöneticilerin okul bahçelerine ilişkin memnuniyet düzeylerine ilişkin veriler Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. Okul Bahçelerine İlişkin Memnuniyet Düzeyleri

	Öğrenci				Veli				Öğretmen				Yönetici			
	Evet		Hayır		Evet		Hayır		Evet		Hayır		Evet		Hayır	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Fiziksel Koşullar	34	20,86	129	79,14	19	20,00	76	80,00	13	19,40	54	80,60	3	20,00	12	80,00
Temizlik ve Düzen	32	19,63	131	80,37	13	13,68	82	86,32	9	13,43	58	86,57	2	13,33	13	86,67
Bahçe Duvarları	29	17,79	134	82,21	20	21,05	75	78,95	12	17,91	55	82,09	3	20,00	12	80,00
Güvenlik	18	11,04	145	88,96	8	8,42	87	91,58	5	7,46	62	92,54	1	6,67	14	93,33

Tablo 5 incelendiğinde, alt ve orta düzey sosyo-ekonomik yapıya sahip okulların öğrencilerinin, velilerinin, öğretmen ve yöneticilerinin genel anlamda okul bahçelerinin fiziksel koşullarından, temizlik ve düzeninden, bahçe duvarlarının durumundan ve güvenlik önlemlerinden memnun olmadıkları görülmektedir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Çocukların sağlık, temizlik, oyun, eğitim ve güvenlik gibi temel fiziksel gereksinimlerinin okulda sağlanmadığı durumlar, onların fiziksel olarak ihmal edildiği durumlar olarak nitelendirilebilir. Araştırmada okul bahçelerinin fiziksel özelliklerinin (fiziksel koşullar, temizlik ve düzen, bahçe duvarları ve güvenlik) öğrencilerin temel gereksinimlerini büyük oranda karşılayamadığı anlaşılmaktadır. Özellikle alt ve orta düzey sosyo-ekonomik yapıya sahip okulların bu gereksinimleri karşılamaktan uzak oldukları görülmektedir. Araştırmada özellikle alt ve orta düzeyde sosyo-ekonomik yapıya sahip okullarda çocuk oyun alanının/parkının bulunmadığı, okullarda dinlenme alanı ve araçlarının bulunmadığı ya da kullanılamaz durumda olduğu, bu okullarda amaca uygun spor alanlarının bulunmadığı, bu okullarda güvenlik görevlisi bulunmadığı, incelenen hiçbir okulda uygulama bahçesi ve bahçede su (çeşme/musluk) olanağı bulunmadığı, okulların çoğunun bahçesinde ağaç bulunmadığı tespit edilmiştir. Yapılan başka çalışmalarda da okul bahçelerindeki donatıların eksik olduğu, düzensiz konulduğu, bu donatıların yapımında özensiz malzeme kullanıldığı, okul bahçelerinin birçok açıdan eksik olduğu tespit edilmiştir (Arslan Muhacir ve Yavuz Özal, 2011; Erdönmez, 20107; Gömleksiz, Kilimci, Vural, Demir, Koçoğlu-Meek ve Erdal, 2008; Mansuroğlu ve Sabancı, 2010; Şişman ve Gültürk, 2011). Karatekin ve Çetinkaya (2013) tarafından yapılan çalışmada, ilköğretim okullarının hiçbirinde çevre eğitimi açısından gerekli olan uygulama bahçelerinin ve çocukların doğaya olan ilgilerini, bilgilerini ve sevgilerini arttıracak olan bir takım peyzaj donatılarının ve alanlarının olmadığı görülmüştür. İhata duvarı, teneffüs ve tören alanları, spor alanları, botanik ve zooloji bahçeleri, sınıf bahçeleri (tarımsal uygulama alanları), açık hava dershanesi veya tiyatrosu ideal bir okul bahçesinin içermesi gereken bölümlerdir (Erdönmez, 2007). Okul bahçelerinin öğrencilerin fiziksel aktivitelerini artırıcı özellikler içermemesi, bahçelerde yetersiz ve plansız uygulamaların bulunması çocukların enerjilerini harcamaya yönelik aktivitelerde bulunmalarını ve gelişmelerini engelleyebilmektedir. Dolayısıyla okul bahçelerinin fiziksel koşulları açısından okuldaki eğitim öğretim faaliyetlerine fazla katkı sunamadıkları söylenebilir.

Araştırmada alt düzey sosyo-ekonomik yapıya sahip okullar başta olmak üzere üç okulda bahçenin temiz ve düzenli olmadığı, asfalt veya beton olan bahçe zemininin temiz ve düzgün olmadığı, bahçe kapısının boyasız ve kullanılır durumda bulunmadığı, spor

alanlarının/sahalarının kirli ve düzensiz olduğu, yerlerde atık su birikintileri bulunduğu, çöp kutularından sızımlar aktığı ve çöplerin yerlere taşmış olduğu tespit edilmiştir. Yapılan tespitler özellikle alt sosyo-ekonomik düzeydeki okulların bahçelerinin temiz, düzenli ve bakımlı olmadığını göstermektedir. Elde edilen bulgular, öğrencilerin temiz, düzenli ve sağlıklı bir ortamda eğitim alma haklarının çok fazla gözetilmediği şeklinde yorumlanabilir. Yapılan başka çalışmalarda da okul bahçelerinin temiz ve düzenli olmadığı tespit edilmiştir (Erdönmez, 2007; Gömleksiz vd., 2008; Karatekin ve Çetinkaya, 2013; Şişman ve Gültürk, 2011).

Araştırmada bütün okullarda bahçe duvarlarının bulunduğu, ancak özellikle alt ve orta düzey sosyo-ekonomik yapıya sahip okullarda bahçe duvarlarının yüksekliğinin standartların üstünde ya da altında olduğu, duvarların sıvasız ve boyasız oldukları, yer yer yıkılan duvarların üzerinde tel örgüler olduğu, duvarlar üzerinde eğitici yazı veya resimlerin bulunmadığı, var olan resim ve yazıların ise silinmiş ve solmuş olduğu tespit edilmiştir. Yapılan başka çalışmalarda da okul bahçe duvarlarının eğitime ve güvenliğe katkı sunma noktasında çoğu zaman eksik oldukları tespit edilmiştir (Erdönmez, 2007; Gömleksiz vd., 2008; Karatekin ve Çetinkaya, 2013; Şişman ve Gültürk, 2011). Zamanlarının çoğunu okulda geçiren ilkökul öğrencileri için okul bahçelerinin nitelik ve nicelik açısından yeterliliği fiziksel ve ruhsal açıdan gelişmelerinde büyük önem taşımaktadır. Bu önem, eğitim sürecinin başarıyla tamamlanabilmesi için okul binası niteliklerinin artırılması kadar okul dış mekânlarının da dikkate alınması gereğini ortaya çıkarmaktadır.

Araştırmada bütün okullarda bahçelerin güvenlik kameralarıyla izlendiği ve bütün okullarda giriş-çıkışların tek kapıdan sağlandığı görülmektedir. Ancak özellikle sosyo-ekonomik düzeyi düşük okullarda bahçe duvarlarının yapısından (yıkık, çatlak, delik) kaynaklı olarak öğrenci ve öğrenci olmayan kişilerin farklı yollardan okul bahçesine girebildikleri, bu okulların güvenlik görevlilerinin bulunmadığı tespit edilmiştir. İlkokul bahçelerinin öneminin anlaşılmasının gerekliliği ve bir öğrencinin eğitim hayatının okul iç mekânlarının yanı sıra dış mekânlarında da geçtiği dikkate alındığında, öğrencilerin güven içinde olmaları gerektiği tartışmasız bir gerçeğe dönüşmektedir. Bununla birlikte rahat ve güvenli bir şekilde oynayamayan ve gelişimi için gerekli sosyal ve fiziksel faaliyetleri güven içinde gerçekleştiremeyen bir çocuğun başarılı olmasını beklemek büyük iyimserlik olur. Şişman ve Gültürk (2011) tarafından yapılan çalışmada özellikle eski kent dokusu içerisinde bulunan okulların bahçelerinin otopark olarak kullanılmasının çocuk güvenliği açısından sorun oluşturduğu ifade edilmiştir. Gömleksiz vd. (2008) tarafından yapılan çalışmada, özellikle alt sosyo-ekonomik düzeyde bulunan okulların fiziksel koşullarında; çocukların güvenlik gibi fiziksel gereksinimlerinin sağlanması açısından yetersizliklerin bulunduğu tespit edilmiştir. Yapılan başka çalışmalarda da okul bahçelerinin öğrenci güvenliği sağlama açısından eksikliklerinin bulunduğu tespit edilmiştir (Akdoğan, 1972; Aksu ve Demirel 2011; Tanrıverdi, 1987; Uzun, 1990).

Araştırmada, alt ve orta düzey sosyo-ekonomik yapıya sahip okulların öğrencilerinin, velilerinin, öğretmen ve yöneticilerinin genel anlamda okul bahçelerinin fiziksel koşullarından, temizlik ve düzeninden, bahçe duvarlarının durumundan ve güvenlik önlemlerinden memnun olmadıkları tespit edilmiştir. Yapılan başka çalışmalarda da okul bahçelerinin memnuniyet verici düzeyde dizayn edilmediği ve donatılmadığı tespit edilmiştir (Arslan Muhacir ve Yavuz Özal, 2011; Erdönmez, 2007; Gömleksiz vd., 2008; Mansuroğlu ve Sabancı, 2010; Şişman ve Gültürk, 2011). Okullar ve okul bahçelerinin çevre eğitimindeki işlevi bu denli önemli iken ülkemizde çocukların en olumsuz etkilendiği binaların başında resmi ve ciddi görümlü okullar gelmektedir (Görmez ve Göka, 1993). Çağlar'a (1995) göre okulların çevresi doğanın sevilmesine olanak vermeyecek kadar düzensiz ve bakımsızdır. Özdemir ve Yılmaz (2009) tarafından yapılan çalışmada ise, ülkemizdeki okul bahçelerinin, fiziksel ve peyzaj özellikleri

bakımından öğretmen, öğrenci, veli ve okul yöneticileri tarafından yeterli bulunmadıkları tespit edilmiştir.

Okullar sadece çocukların ihtiyacı olan bilgilerin öğrenildiği bir yer değil aynı zamanda hayata dair bir takım tutum, değer, beceri ve davranışların da kazanılacağı bir çevre olmalıdır. Çocuklarımızın her yönden iyi yetişebilmeleri için okul bahçelerinin de bir takım bilgi, tutum, beceri ve davranışların kazandırılacağı birer mekân haline dönüştürülmeleri gerekmektedir. Okul bahçesi planlamasında, sadece açık alan ayırmakla konuya çözüm getirilemez. Açık alanlar okulun niteliği, eğitim derecesi, şekli, fonksiyonu, bulunduğu çevrenin sosyal yapısı ve rekreasyon olanakları gibi kriterler göz önünde bulundurularak planlanmalıdır. Çocuklar doğal alanlarda oyun oynamayı daha çekici ve ilginç bulmaktadırlar. Doğal alanlar çocukların öğrenme ve bilişsel gelişimine olumlu katkıda bulunurlar. Bütün okul aktivitelerini tasarlarken çocukların ihtiyaçlarını ve boş zamanlardaki kullanım önceliklerini göz önünde bulundurulması gerekir. İlkokul bahçelerinin tasarımında, öğrenci, eğitimci, okul aile birliği üyeleri, karar verici ve uzmanların sürece katılımı önemlidir.

Okul bahçeleri ıslah edilerek, öğrencilerin gereksinimlerini karşılayan yanı sıra kentin açık yeşil alanlarına katkı sağlayacak şekilde uygun hale getirilmelidir. Ayrıca çocuklarda çevre ve doğa bilincinin oluşturulmasında önemli katkı sağlayacak olan bahçe alanlarına mutlaka yer verilmelidir. Öğrenciler tarafından sık kullanıldıkları dikkate alındığında, okul bahçelerinde bulunan donatılardaki malzeme seçiminin öğrencilerin sağlığı açısından son derece önemli olduğu açıktır. Bahçede kullanılacak olan donatılar mümkün olduğunca ahşap malzemeden seçilmeli ve doğaya uyumlu olmalıdır. Ayrıca bu elemanlar, çocukların ilgisini çekecek renk ve şekilde tasarlanmalıdır.

Zeminde yanlış malzeme seçimi bahçede çocukların rahat hareket etmesini kısıtlamaktadır. Ayrıca herhangi bir kaza durumunda çocuğun düşeceği alanın sert zemin olması onun yaralanmasına ve zarar görmesine sebep olmaktadır. Bu nedenle kullanılacak olan malzemenin yumuşak dokulu olması gerekmektedir. Okul bahçe duvarları, hayata dair pratik ve faydalı bilgilerin yer aldığı ilgi çekici yazı, resim ve şekillerle donatılmalıdır. Okul bahçelerine giriş ve çıkışları güvenlik açısından tek kapıdan yapılması sağlanmalı, okul bahçelerinin girişlerinde öğrenci mevcuduna bakılmaksızın güvenlik kulübelerinin ve güvenlik görevlisinin/görevlilerinin bulunması gerekir.

KAYNAKÇA

Akdoğan, G. (1972). Beş büyük şehirde çocuk oyun alanlarının yeterlikleri ve planlama prensipleri üzerinde bir araştırma. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.

Aksu, Ö.V. ve Demirel, Ö. (2011). Trabzon kenti okul bahçelerinde tasarım ve alan kullanımları. SDÜ Orman Fakültesi Dergisi, (12), 40-46.

Algan H. ve Uslu, C. (2009). İlköğretim okul bahçelerinin tasarlanmasına paydaş katılımı: Adana örneği. Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 22(2), 129-140

Algan, H. (2008). İlköğretim okul bahçelerinin tasarlanmasında paydaş katılımlı yaklaşım. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana

Arslan Muhacir, E.S ve Yavuz Özal, A. (2011). Determination of quality and quantity for primary schoolyards in Artvin city center by using geographical information system. Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, 12(2), 172-184

Blair, D. (2009). The child in the garden: An evaluative review of the benefits of school gardening. The Journal of Environmental Education, 40(2), 15-38.

Bowker, R. and Tearle, P. (2007). Gardening as a learning environment: A study of children's perceptions and understanding of school gardens as part of an international Project. *Learning Environ Res.*, (10), 83-100.

Cohen, L. Manion, L. and Morrison, K. (2007). *Research Methods in Education*. London: Routledge

Çağlar, Y. (1995). Sosyal Bilgiler Öğretimi ve Doğal Çevre. İlköğretim Kurumlarında Sosyal Bilgiler Öğretimi ve Sorunları. Türk Eğitim Derneği XIII. Öğretim Toplantısı. Türk Eğitim Derneği Öğretim Dizisi.

Erdönmez, İ.M.Ö. (2007). İlköğretim okulu bahçelerinde peyzaj tasarım normları. İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, 57(1), 107-122.

Gömleksiz, M., Kilimci, S., Vural, R.A., Demir, Ö., Koçoğlu-Meek, Ç. ve Erdal, E. (2008). School yards under the magnifying glass: A qualitative study on violence and childrens' rights. *Elementary Education Online*, 7(2), 273-287.

Görmez, K. ve Göka, E. (1993). *Çocuk ve Çevre*. İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları.

Kansu, N. A. (2017). *Pedagoji Tarihi*. İstanbul: Telgrafhane Yayınları

Karatekin, K. ve Çetinkaya, G. (2013). Evaluation of school gardens in terms of environmental education (Manisa province sample). *The Journal of International Social Research*, 6(27), 307-315

Lieberman, G.A. and Hoody, L. (1998). *Closing the Achievement Gap: Using the Environment as an Integrating Context for Learning*. San Diego, California: State Education and Environment Roundtable Publishing.

Mansuroğlu, S. ve Sabancı, O. (2010). Evaluating primary schools' gardens in terms of environmental contribution to student learning: A case study in Antalya. *Journal of Food, Agriculture & Environment*, 8 (2), 1097-1102

Miller, D.L., Tichota, K., and White, J. (2013). *Young Children Learn Through Authentic Play in a Nature Explore Classroom*. Lincoln, Neb: Dimensions Educational Research Foundation

Özdemir, A. ve Çorakçı, M. (2010). Participation in the greening of schoolyards in the Ankara public school system. *Scientific Research and Essays*, 5(15), 2065-2077

Özdemir, A. ve Yılmaz, O. (2009). İlköğretim okulları bahçelerinin çocuk gelişimi ve sağlıklı yaşam üzerine etkilerinin incelenmesi. *Milli Eğitim Dergisi* 181:121-130

Şişman, E.E. and Gültürk, P. (2011). A resaerch on primary schoolyards in terms of landscape planing and design: Tekirdağ. *Journal of Tekirdag Agricultural Faculty*, 8(3), 53-60

Tanrıverdi, F. 1987. *Bahçe Sanatının Temel İlkeleri ve Uygulama Metotları*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.

Uzun, G. (1990). *Kentsel Rekreyasyon Alan Planlaması*. Adana: Çukurova Üniversitesi Ziraat Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü Ders Kitabı No:48

Yavuzer, H. (2018). *Okul Çağı Çocuğu*. İstanbul: Remzi Kitabevi

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları

SORANÎ TEFSİR VE MEÂLLERİN GELİŞİM SÜRECİ

Araştırma Görevlisi Haşim ÖZDAŞ

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Tefsir
Anabilim Dalı

ÖZET

Soranî lehçesini konuşan Kürtler, Kur'ân-ı Kerim'i geç bir dönemde kendi dillerine tercüme etmeye başlamışlardır. Kur'ân-ı Kerim'i tercüme etme faaliyetinin ilk dönem Müslümanlarınca bir ihtiyaç olarak görülmemesi, Kur'ân'ın tercüme edilip edilemeyeceği tartışmaları vb. hususlar bu gecikmenin sebepleri arasında gösterilebilir. Yaptığımız araştırmalar sonucunda Kürtçenin Soranî lehçesinde yazılan tefsir ve meâller ışıktutacak Türkçe bir incelenmenin yapılmadığını gördük. Bu alandaki eksikliği bir nebze de olsa bu çalışmamızla gidermeye çalıştık.

Bu çalışmada Irak ve İran'da Soranî lehçesinde hazırlanan meâl ve tefsir çalışmaları ve yazarları hakkında kısa bilgiler verilecektir.

Anahtar Kelimeler: tefsir, meâl, Kürtçenin Soranî lehçesi, Kürtçe tefsir, Kürtçe meâl çalışmaları

Giriş

Arap olmayan Müslüman milletlerin Kur'ân-ı Kerim'i anlamak için büyük bir emek ve mesai harcadıklarına yazdıkları eserlerden şahit olmaktayız. Bu milletlerden biri de hiç şüphesiz Kürtlerdir. Kürt âlimleri tarafından Arapça tefsirlerin yanı sıra Kürtçenin Soranî lehçesinde pek çok tefsir ve meâl hazırlanmıştır.

Tesbit edebildiğimiz kadarıyla Soranî tefsir ve meâller, iki araştırmada konu edinmiştir. Birincisi Hasan el-Meâyircî (ö. 2008)'nin *el-Hey'etü'l-Âlemiyye li'l-Kur'âni'l-Kerîm Darûretün li'd-Dâveti ve't-Teblîğ* adlı eseridir. İlgili eserin 178-182 sayfalarında Kürtçenin Soranî lehçesiyle hazırlanmış 7 tefsir çalışmasına yer verilmiştir. İlgili bölümün İngilizce çevirisi "History of the Works of Qur'ânic Interpretation (Tafsir) in the Kurdish Language" başlığıyla (ss. 268-274), *Journal Institute of Muslim Minority Affairs* adlı dergide yayımlanmıştır. Türkiye Diyanet Vakfı Kütüphanesi'nde mevcut olan ilgili dergi sayısının üzerinde 11 Şubat 1988 tarihi bulunmaktadır. Bu da gösteriyor ki eser, 1988 yılından önce yapılan çalışmaları içermektedir. İkinci çalışma ise Muhsin b. Muhammed Sabır Ciwamêr'ın *Nedvetu Tercemeti Meâni'l-Kur'âni'l-Kerim Tavkimun li'-Madî ve Tahtitun li'l-Mustakbeli Sempozyumu*'na sunduğu "Tarihu Tatavvuri Tercemeti Meâni'l-Kur'âni'l-Kerim ile'l-Lügati'l-Kurdiyye" adlı tebliğidir. Bu çalışma 2003 yılında *Nûbihar* dergisinde "Ji Destpêkê Heya bi Îro Tefsîr û meâlên Kurdî" başlığıyla Kürtçenin Kurmancî lehçesine tercüme edilerek yayımlandı.¹⁹² Ciwamêr'ın tebliği, birinci çalışmaya ek olarak Kürtçenin Kurmancî lehçesinde hazırlanan iki meâl ile İran'da hazırlanan bir tefsiri de içermektedir.

Bu çalışmada Irak ve İran'da Soranî lehçesiyle hazırlanan tefsir ve meâl çalışmaları tanıtılacak ve yazarları hakkında kısa bilgiler vermekle yetinilecektir. Ancak konuya geçmeden önce Soranî lehçesinin yanı sıra ilgili çalışmaların yazıldığı alfabe hakkında kısaca bilgi vermek istiyoruz.

1. Kürtçenin Soranî Lehçesi

Her dilde olduğu gibi Kürtçe de birkaç lehçeden oluşmaktadır. Kürtçenin lehçelere bölümlendirilmesi değişik insanlar tarafından farklı şekillerde yapılmıştır. Hatta Kürtler üzerine

¹⁹² Bkz. *Nûbihar*, c. 8, sayı. 90, Payiz/Sonbahar 2003, ss. 48-62.

araştırmalar yapan bazı oryantalistler kendi bilgi düzeyi ve bağlı bulundukları devletlerin yararları doğrultusunda birçok yanlış değerlendirmelerde de bulunmuşlardır.¹⁹³

Öte yandan 16. yüzyılda yaşamış olan ve *Şerefname* adlı eserin yazarı ünlü Şeref Han Bitlisi, Kürtçeyi şu lehçelere bölmüştür: Kürtler, dil edebiyat ve toplumsal yaşantıları yönünden birbirinden farklılaşan dört büyük gruptan oluşurlar: Birinci grup Kurmanc, ikinci grup Lor, üçüncü grup Kelhor ve son olarak dördüncü grup olan Goran.¹⁹⁴

Günümüzde ise şöyle bir gruplandırılma yapılmaktadır: Yukarı Kurmancî, Aşağı Kurmancî, Goranî (Hewremanî), Kirmanckî (Dimilî), Lorî. Bazı araştırmacılar Kirmanckî ile Goranî lehçelerini bir sayarak lehçeleri 4'e indirmişler. Ancak Sami Tan'a göre bu görüş isabetli değildir. Çünkü Kirmanckî ile Goranî birbiriyle bağlantılı iki lehçedir ve Kürtçenin en eski lehçeleri oldukları görünmektedir. Bunun gibi Kurmanciya Jêrîn (Aşağı Kurmancî) ile Kurmanciya Jorîn (Yukarı Kurmancî) de birbiriyle bağlantılıdır. Ancak Kurmanciya Jorîn diğerinden daha eskidir. Soranî olarak da adlandırılan Kurmanciya Jêrîn ise Kürtçenin en yeni lehçesi olduğu ifade edilmektedir.¹⁹⁵ Öte yandan Tarih Vakfı tarafından hazırlanan *Ortaöğretim Kürt Dili Ve Edebiyatı Ders Kitabı*'nda Soranî lehçesi hakkında şu bilgilere yer verilmiştir: Merkezi Kürdistan'da konuşulan Kurmancî lehçesidir. Bu lehçeye zaman zaman Güney Kürtçesi de denir. Bu lehçe Irak ve İran'daki Kürtlerin çoğunluğunca konuşulur.¹⁹⁶

Son olarak Soranîlerin kullandıkları alfabe de değinmekte yarar vardır. Soranîler, bazı ilave veya farklılıklarla birlikte Arap alfabesini kullanmaktadırlar. Bu farklılıkları şöyle izah etmek mümkündür: Üstün yani fetha için “s”; bükülmüş “e” yani “ê” için “ئ”; kalın “r” ve “l” için “ژ”, “ڤ”, “u” ve “w” için “ج”, “o” için “ڭ” ve son olarak “û” için “و” imla işaretleri kullanılmaktadır.

2. Soranî Tefsir Ve Meâller

Günümüzde Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi olarak adlandırılan bölgede yaşayan Soranîlerin, ağırlıklı olarak Türkiye'de yaşayan Kurmanclara nisbetle tefsir ve meâl çalışmalarına daha önce başlamışlardır. Hatta Kur'ân-ı Kerim tercüme alanlarında araştırmalar yapan Mısırlı Hasan Meayircî, İngiliz Major E. B. Soane'nin (ö. 1923), Kur'ân-ı Kerim'in bazı âyetlerini Kürtçeye gayet açık ve anlaşılır bir dille çevirdiğini ve bu çevirinin 1920'de *Pêşkewtinî Süleymanî* adlı gazetenin 25. sayısında yayımlandığını belirtmektedir.¹⁹⁷

Tesbit edebildiğimiz kadarıyla Irak ve İran'da Kürtçenin Soranî lehçesinde hazırlanan tefsir ve meâl çalışmaları şunlardır:

2. 1. Hahezâde'nin “Tizkarî Îman bo Qewmî Kurdan” adlı Tefsiri

Hicri 1287/1870 yılında dünyaya gelen Molla Muhammed, Irak'ın Süleymaniye iline bağlı Bencwîn kasabasına nisbetle Bencwînî, annesi, ünlü Molla Abdurrahman'ın kız kardeşi olduğundan kendisine “Hahezâde” denilmiştir. İlim tahsili için önceleri Torcan kasabasına ve İran'ın Mahabat şehrine gitti. İlmi icazetini dayısı Molla Abdurrahman'dan aldıktan sonra

¹⁹³ Tan, *Rêzimana Kurdî*, s. 28.

¹⁹⁴ Şeref Han el-Bitlisi, *Şerefname fî Tarihi'd-Düveli ve'l-Îmarât el-Kürdiyye*, Farsçadan Arapçaya trc. Muhammed Ali Avnî, 2. Baskı, Darü'z-zaman, Dimaşk 2006, I, 58-59; Şeref Han Bitlisi, *Şerefname Kürt Tarihi*, Farsçadan Türkçeye trc. Abdullah Yegin, 3. Baskı, Nûbihar Yayınları, İstanbul 2015, s. 63.

¹⁹⁵ Sami Tan, *Rêzimana Kurdî*, İstanbul Kült Enstitüsü Yayınları, İstanbul 2011, s. 28-29. Diğer bazı yaklaşımlar için bkz: Hasan Kaya, Zana Farqînî, Sami Tan, *Em zimanê kurdî binasin Let's look into kurdish*, İstanbul Kült Enstitüsü Yayınları, İstanbul 2001, s. 13-16.

¹⁹⁶ Mehmet Sait Çakar, vd., *Ortaöğretim Kürt Dili Ve Edebiyatı Ders Kitabı*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 2010, s. 29.

¹⁹⁷ Hasan el-Meayircî, *el-Hey'etü'l-Âlemiyye li'l-Kur'ani'l-Kerîm Darüretün li'd-Dâveti ve't-Teblîğ*, Doha, 1991, s. 178-179.

Merivan bölgesindeki bir köyde müderrislik yaptı. Daha sonraları Bencwîn'e yakın olan Nezare köyüne taşındı ve orada belli bir süre kaldı. İlmi ve zekâsı her tarafa yayılınca Osman Paşa onu Bencwîn'e çağırdı. Padişah'ın fermanıyla orada kadılık görevini ve din hizmetleri işlerini Hicri 1354/1935 yılında vefat edene kadar yürüttü.¹⁹⁸

Molla Muhammed, *Tizkarî İman bo Qewmî Kurd* adlı tefsir çalışmasını 1930'da tamamlamıştır. Tefsirin elyazması, Salahattin Üniversitesi Merkez Kütüphanesinde (No: 6) bulunmaktadır. Tamamı henüz yayımlanmayan eser, Hicri 1351 tarihlidir. Oğlu, Beşir Hüseyin Sa'dî tarafından tefsirin sadece iki cildi neşredildi. Geriye yayımlanmayan dört cilt kalmıştır. Tefsirin tamamı ise 6 ciltten oluşmaktadır. Ayrıca tefsirin Kürtçe önsözün Arapça çevirisi de bulunmaktadır. Tefsirin yayımlanan birinci cildi, 25. cüzden 30. cüzün sonuna kadar ki bölümü, ikinci cildi ise, 21. cüzden Câsiye sûresine yani 25. cüze kadar ki bölümün tefsirini içermektedir.¹⁹⁹

2. 2. Sa'dî (Fanî)'nin “Jiyanî İnsan û Tefsîrî Qur'an” adlı Tefsiri

Molla Hasan Şeyh Sa'dî Feyzullah Erbilî, 1888 yılında Erbil şehrinin Hankah mahallesinde dünyaya geldi. Belbas aşiretinin kollarından Bercem'e koluna mensuptur. Erbil, Koysancak, Hoşnav bölgesi ile Sektan köyünde klasik medrese eğitimi gördü. Molla Abdullah Celîzâde, Molla Ahmet Sektan, Şeyh İbrahim Nişeyî ve Molla Esat Erbilî gibi âlimlerden ders alan Sa'dî, ilmi icazetini Erbil'de Molla Ebû Bekir Ömer Efendi'den aldı. Daha sonraları Erbil ovasında yaygın olan klasik medreselerde dini eğitim verdi. 1947 yılında Erbil'e taşındı ve imam hatip olarak görevlendirildi. Sa'dî, 1983'te vefat etti.²⁰⁰

Sa'dî, *Jiyanî İnsan û Tefsîrî Qur'an* adlı tefsir çalışmasını 1930'da tamamlamıştır.²⁰¹ İlgili tefsir çalışmasının birinci cildi Bağdat'ta Çaphane Matbaası tarafından 1981 yılında neşredildi. Bu ciltte 34 sayfadan oluşan önsöz ile birlikte Fatiha sûresi ve Bakara sûresi 141. âyetinin tefsiri bulunmaktadır. İkinci cildi, 1972'de Süleymaniye'de basıldı. Üçüncü cildi de yine Bağdat'ta (Bakara sûresinden kalan bölümler ile Al-i İmran sûresinin 92. âyetine kadar tefsir edilmiştir) yayımlandı. Sa'dî, daha sonraları ise Kur'ân'ın son kısmından 29 ile 30. cüzleri tefsir etmeye başlamış ve (28. cüzden) Mücadele sûresinden Tahrîm sûresine kadar tefsir etmiştir. Öte yandan Sa'dî, 1940'lı yıllarda 10 yıla yakın bir süreyle *Gelawêj* adlı dergide *Tefsîrî Qur'an* başlığı taşıyan makaleler yazmıştır.²⁰²

2. 3. Celîzâde'nin “Tefsîrî Kurdî le ser Kelamê Xwedawendî” adlı Tefsiri

Celîzâde ailesine mensup olan Muhammed b. Molla Abdullah Koyî, Hicri 1292 yılında Süleymaniye iline bağlı Koysancak'ta dünyaya geldi. Medresede eğitimini tamamlayıp 18 yaşında ilmi icazetini babasından aldı. Hicri 1326 yılında babasının vefatı üzerine “Âlimler Başkanı” lakabı kendisine geçti. 1334 yılında Musul il meclisi üyesi oldu. Koysancak'ta fetva ve kadılık görevlerini ifa etti ve 1924 yılında Irak Kurucu Meclisi'ne ve Irak Anayasa Komisyonu'na seçildi. Ancak 1928 yılında bu görevlerinden istifa ederek tüm zamanını eğitim ve telif işlerine ayırdı. Soranî lehçesinde hazırlanan tefsiri dışında da pek eseri ilim dünyasına kazandıran Molla Muhammed, Ekim 1943'te vefat etti.²⁰³

¹⁹⁸ Abdülkerim b. Muhammed el-Müderres, *Ulemaûna fî Hidmeti'l-İlmi ve'd-Dîn*, 1. Baskı, yayına hazırlayan Muhammed Ali Karadağî, yy. 1983, s. 538-539.

¹⁹⁹ Hasan el-Meâyircî, *el-Hey'etü'l-Âlemiyye*, s. 179.

²⁰⁰ Meayircî, *el-Heyetü'l-Âlemiyye*, 179; Ayrıca bkz. Ciwamêr, Muhsin b. Muhammed Sabır, “Tarihu Tatavvuri Tercemeti Meânî'l-Kur'ânî'l-Kerim ile'l-Lügati'l-Kurdiyyeti”, *Nedvetu Tercemeti Meânî'l-Kur'ânî'l-Kerim Tavkimun li'-Madî ve Tahtitun li'l-Mustakbeli*, Medine 23-25 Nisan 2002, s. 7.

²⁰¹ Ciwamêr, “Tercemetu Meânî'l-Kur'ân”, s. 8-9.

²⁰² Meayircî, *el-Heyetü'l-Âlemiyye li'l-Kur'ani'l-Kerim*, s. 181.

²⁰³ Müderres, *Ulemaûna*, s. 534-535; Meayircî, *el-Hey'etü'l-Âlemiyye li'l-Kur'ani'l-Kerim*, s. 180; Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Ali b. Fâris ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, Daru'l-İlmi li'l-Melayîn, Beyrut 2002, VI, 245; Ciwamêr, “Tercemetu Meânî'l-Kur'ân”, s. 11; Muhammed Ali es-Siverekî el-Kürdî, *el-*

Abdülkerim Müderris'in açıklamalarına göre Celîzâde, *Tefsîrî Kurdî le ser Kelamê Xwedawendî* adlı tefsir çalışmasının sonunda şu açıklamalara yer vermiştir: “Ben, mümkün merteye birlik olmaktan ve ihtilafları bir kenara koymaktan yana olup sürekli şu âyetleri tekrarlıyorum: **“Onlar ömürlerini tamamlamış bir toplumdur. Onların kazandığı onlara, sizin kazandığınız size! Onların yaptıkları size sorulmayacaktır.”**(Bakara, 2/135) ile **“Bir toplum kendinde olanı bozmasa, onu Allah da bozmaz.”** (Ra'd, 13/11) Allah'tan rahmet ve doğruluk niyaz ediyoruz. Çarşamba günü Rebiu'l-Sani ayının sonuna doğru 1357 yılında tamamlandı.”²⁰⁴ Buna göre Molla Muhammed, tefsir çalışmasını vefatından birkaç ay önce tamamlamıştır. Tefsirin tamamı henüz yayımlanmamıştır. Şu ana kadar sadece iki cilt (birinci cilt Bağdat 1968'de ikinci cilt yine Bağdat 1970'de) toplamda 3 cüzün tefsiri basılmıştır.²⁰⁵

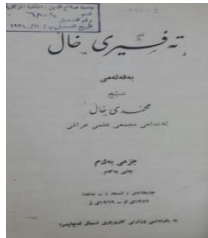
Melayê Gewre (Büyük Molla) olarak da bilinen Molla Muhammed'in tefsiri 2009 yılında yeniden yayımlanmıştır.

2. 4. Muhammed Hal'm “Tefsîrî Hal” adlı Tefsiri

Muhammed Hal, 1904'te Irak'ın Süleymaniye şehrinde dünyaya geldi. Bu zat, aydın ve İslam hukukunda temayüz eden Mollalar ailesine mensuptur. Hayatında amansız bir şekilde toplumda var olan hurafelerle mücadele etti. Irak'ın değişik şehirlerinde 27 yıl Şer'i Mahkemelerde kadılık yaptı. 1962-63 yıllarında ise Bağdat Şer'i Temyiz Mahkemesi üyeliğine seçildi.²⁰⁶ Muhammed Abduh (ö. 1323/1905), Muhammed Reşid Rıza (ö. 1935) ve Cemâlüddin el-Efgânî'nin (ö. 1315/1897) görüşlerinden çok etkilenen ve gençliğinden itibaren okuma ve araştırmaya önem veren Hal, 1967 yılında emekliliğe ayrıldı ve 1989'da ahirete intikal etti.²⁰⁷

Muhammed Hal, Kur'an'ın sadece sondan iki cüz ile baştan ilk üç cüzünü tefsir etmeye muvaffak olmuştur.²⁰⁸ Tefsirin birinci baskısı 1969 yılında Bağdat'ta yapılmıştır.

İkinci baskısı ise Süleymaniye şehrinde 2010 yılında yapılmıştır.

Mevsûatü'l-Kübra li Meşahiri'l-Kürd 'abre et-Tarih, 1. Baskı, ed-Dar el-Arabiyye li'l-Mavsûat, Beyrut 2008, IV, 256-257.

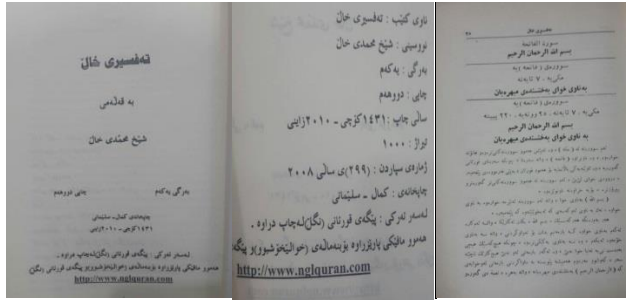
²⁰⁴ Müderris, *Ulemaûna*, s. 536.

²⁰⁵ Meayircî, *el-Hey'etü'l-Âlemiyye*, s. 180.

²⁰⁶ Siverekî, *el-Mevsûatü'l-Kübra*, IV, 164-165.

²⁰⁷ Ciwamêr, “Tercemetu Meâni'l-Kur'ân”, s. 17.

²⁰⁸ Ciwamêr, “Tercemetu Meâni'l-Kur'ân”, s. 20.

2. 5. Abdülkerim b. Muhammed el-Müderri'sin “Tefsîrî Namî” adlı Tefsiri

Abdülkerim b. Muhammed el-Müderri, Hicri 1323 yılında Süleymaniye şehrine bağlı Tekkiye köyünde dünyaya geldi. Pek çok medresede eğitim gören Müderri Birinci Dünya Savaşı çıktığında Süleymaniye'ye yerleşti. Ancak Süleymaniye'de baş gösteren kıtlık nedeniyle oradan Hevraman'a geçti. Daha sonraları hocası Molla Ahmet ile birlikte Hicri 1340'ta Süleymaniye şehrine bağlı Biyare'ye taşındı ve ilmi icazetini alana kadar yayında okumaya devam etti. Hicri 1347'den itibaren 24 yıl boyunca Biyara'da öğrenci yetiştirdi. 1371 yılında Hac Han camisinde müderri olarak tayin edildi. Bağdat'a gidip, Ahmedî Camii imam hatibi ve Abdülkadir Geylani medresesinde hoca olarak atanmadan önce, Süleymaniye ve Kerkük'te de dersler verdi. 1947 yılında kurulan Irak İlim Akademisi üyeliğine ve Ürdün Arap Dili Akademisi yardımcı üyeliğine seçildi. Emekliliğe ayrılmasına rağmen ömrünün son demlerine kadar ders ve fetva vermeyi sürdüren Abdülkerim el-Müderri, 29/30 Ağustos 2005'te gece saat 12'de 104 yaşında Allah'ın rahmetine kavuştu.²⁰⁹

Abdülkerim Müderri'sin yedi ciltlik *Tefsîrî Namî bo Qur'anî Pîroz* adlı tefsir çalışmasının ilk beş cildi 1980, 1981 ve 1982 yıllarında Bağdat'ta Muhammed Ali Karadağî tarafından yayına hazırlanarak Daru'l-Hurriye yaynevinden neşredildi.²¹⁰

Eserin ikinci baskısı Rauf Mahmudî editörlüğünde 2010 yılında İran'ın Senendec (Sîne) şehrinde ve altı cilt olacak şekilde basıldı.

Tefsir, sade ve anlaşılır bir dille yazılmıştır, ancak akıcılık ve edebi üslup yönünden Muhammed Hal'm tefsiri seviyesinde olmadığı belirtilir.²¹¹

2. 6. Mahmut Ahmedî Dêkewlan'ın “Tefsîrî Gulbijêr” adlı Tefsiri

Yazarın hayatı hakkında herhangi bir bilgiye ulaşamadık. Fakat Muhsin Ciwamêr, 2003'te yayımlanan *Ji Destpêkê Heya bi Îro Tefsîr û meâlên Kurdî/Kürtçe Kur'ân Tercümelerinin Gelişim Tarihi* adlı makalesinde, yazarın hayatta olduğunu belirtmiştir.²¹² Bu çalışma, İran

²⁰⁹ Müderri, *Ulemaûna*, 324-332. Ayrıca bkz. Allame Mamoste Molla Abdülkerim el-Müderri, (1392 ş.), <http://hajimamosta.blogfa.com/cat-2.aspx> (07.05.2015).

²¹⁰ Meayircî, *el-Hey'etü'l-Âlemiyye*, s. 182.

²¹¹ Ciwamêr, “Tercemetu Meânî'l-Kur'ân”, s. 22-23.

²¹² Ciwamêr, “Tercemetu Meânî'l-Kur'ân”, s. 24.

Kürdistan’ında yayımlanan (1984) ilk Kürtçe tefsirdir. Mütevazı, düzensiz ve okuyucuyu zorlayan bir şekilde yayımlanan tefsir, 15 ciltten oluşmaktadır.²¹³

2. 7. Osman b. Abdülaziz Helebçeyî’nin “Tefsîrî Qur’anî Pîrûz” adlı Tefsiri

Osman b. Abdülaziz, 1920 yılında Halepçe’ye bağlı Barîs köyünde dünyaya geldi. Osman, Molla Salih ile babası Abdülaziz’in gözetiminde büyüdü ve ilmî icazetini de babasından aldı. 1954 yılında, Emced ez-Zehâvî ve Muhammed Mahmut es-Sevvaf sayesinde ‘İslam Hareketi’ne katıldı. 1958 yılında, komünistlerin kurdukları komployla mahkemeye sevk edildi ve beraat etti. Abdülkerim Kasım hükümetinin vermiş olduğu kararla Irak’ın güneyinde bulunan Nasiriye şehrine sürgün edildi ve orada 9 ay kaldıktan sonra memleketine döndü. Halepçe şehrinin kimyasal silahlarla bombalanması sonrasında yurdunu terk etti ve ‘Irak Kürdistan İslam Hareketi’ni kurdu. İlmi faaliyetlerini sürdürmek için 1991 yılında yine memleketine döndü ve 1998 yılında ahiret yurduna intikal etti.²¹⁴

Molla Osman’ın *Tefsîrî Qur’anî Pîrûz* adlı tefsiri, edebi bir dille hazırlanmıştır. Ayrıca Abdülkerim el-Müderriş’in tefsiri dışında kaleme alınan en geniş Kürtçe tefsirin, bu tefsir olduğu belirtilmektedir.²¹⁵

2. 8. Mahmut Kelalî’nin “Tefsîrî Rewan bo Têgiyîştinî Qur’an” adlı Tefsiri

Mahmut Kelalî, Irak’ın Süleymaniye şehrinde dünyaya geldi. Kur’ân-ı Kerim derslerini babası Molla Abdullah Kelalî’den aldı. Bağdat İlahiyat Fakültesi mezunu olan Mahmut, aynı Üniversitede Yüksek Lisans da yapmıştır.²¹⁶

Tefsîrî Rewan bo Têgiyîştinî Qur’an adlı eserin birinci baskısı, 1997 yılında *Tefsîrî Rewan bo Têgiyîştinî Qur’an* adıyla Eğitim Bakanlığı; ikinci baskısı ise *Xulaseyi Tefsîrî Rewan bo Têgiyîştinî Qur’an* 2013 yılında Lübnan Beyrut’ta Darü’l-Marîfe tarafından yapıldı.

2. 9. Nizamüddin Abdülhamid’in “Qur’anî Pîrûz” adlı Tefsiri

Nizamüddin Abdülhamid, 1921 yılında Kerkük’te ilim ile şöhret bulan bir ailede dünyaya geldi. İlk ve orta eğitimini Kerkük’te, lise ve üniversiteyi ise Bağdat’ta Darü’l-Ulûm’da 1946 yılında tamamladı. Devlet dairelerinde farklı mevkilerde görev alan Abdülhamid, 1974 yılında İslam Hukukunda Yüksek Lisans tezini imtiyaz derecesiyle verdikten sonra İlahiyat Fakültesinde öğretim üyeliğine seçildi ve yaptığı ilmi faaliyetler neticesinde profesörlük unvanını aldı. 1993 yılında emekliliğe ayrıldı. Hartum Üniversitesi’nden gelen davet üzerine üç yıl kadar Sudan’da kaldı. Daha sonra İngiltere’nin Bristol şehrine yerleşti.²¹⁷

Sudan’da yazmaya başladığı Kur’ân-ı Kerim Kürtçe tefsirini, Bristol’e yerleştikten sonra da bitirene kadar ara vermeden devam eden ve tefsirin girişinde “Ulumu’l-Kur’ân” konularına

²¹³ Ciwamêr, “Tercemetu Meâni’l-Kur’ân”, s. 24-25.

²¹⁴ Ciwamêr, “Tercemetu Meâni’l-Kur’ân”, s. 26. Muhsin Ciwamêr, ölüm tarihini 1998 olarak vermektedir. Ancak şu bilgiyi de aktarmakta yarar görüyoruz: 12.05.1999 yılında tedavi görmek için gittiği Şam’da vefat etti. Bkz. Şeyhü’l-Mücahidine’l-Ekrad Osman b. Abdulaziz, <http://www.almeshkat.net/vb/showthread.php?t=13868#gsc.tab=0> (07.05.2015).

²¹⁵ Ciwamêr, “Tercemetu Meâni’l-Kur’ân”, s. 28.

²¹⁶ Ciwamêr, “Tercemetu Meâni’l-Kur’ân”, s. 32.

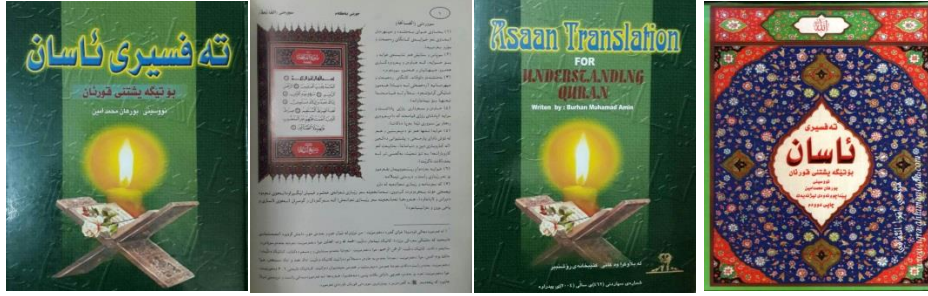
²¹⁷ Ciwamêr, “Tercemetu Meâni’l-Kur’ân”, s. 35.

değinen Nizamüddin, kimi müfessirlerin şaz görüşlerine karşı mesafeli durarak modern Kürtçe sözcükler diye tabir ettiği kelimeleri kullanmaktan imtina eder. Kevni âyetleri detaylı işleyen ve zaman zaman esbabı nüzule de değinen müfessir, âyetleri, kesinlik kazanmamış bilimsel teorilerle tefsir etmediği gibi, Kur'an'da, neshin çok olduğu düşüncesine de katılmaz.²¹⁸

2. 10. Burhanettin Muhammed Emin'in "Tefsîrî Asan" adlı Meâli

Burhanettin Muhammed Emin'in hayatı hakkında herhangi bir bilgiye ulaşamadık.

Manevi tefsir yöntemiyle âyetleri tercüme eden ve zaruret halinde parantez içi açıklamalar da yapan Burhanettin, tefsirinde kolay ve anlaşılır bir dil kullanmıştır.²¹⁹ Her ne kadar tefsir adını taşısa da, aslında bu bir meâl çalışmasıdır.

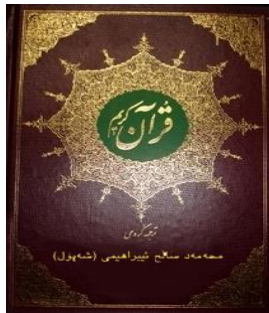

2004 yılında İran'ın Kum şehrinde Kur'an-ı Kerim Resmi Basım Kurum'u kararıyla bu meâlden 5000 adet basılmıştır. Rewşenbîr kitapçısı tarafından dağıtımı yapılmaktadır.

2. 11. Muhammed Salih İbrahîmî'nin "Kur'an'ı Kerîm (Terceme Kurdî)" adlı Meâli

Araştırmacı, yazar, mütercim, gazeteci ve Tahran Üniversitesi İslam Mezhepleri Bölümü'nde akademisyen olan Muhammed Salih İbrahîmî (Shapoll) 1933 yılında Mahabad şehrinde dünyaya geldi. İbrahîmî'nin, Kürtçe Kur'an-ı Kerim tercümesi dışında, 30'un üzerinde Kürtçe eser ve tercümesi bulunmaktadır.²²⁰

1961 yılında tamamlanan Kur'an-ı Kerim Kürtçe meâli, Kürtçe yayın yapan "Awîne" dergisinin yazarı Kazım Muslihâbadî Nehrî'nin yardımlarıyla 1997'de Sazman Tebligat İslami yayımlarından çıktı.²²¹ Meâl, Kürtçe Soranî lehçesi ve Kurdî Arap alfabesi kullanılarak hazırlanmıştır. Meâlin dış sayfasında *Kur'an-ı Kerim*, altında *Terceme Kurdî*, en alta ise mütercimin adı bulunmaktadır. Yaygın olanın aksine meâlde, Kur'an-ı Kerim'in standart Arapça metni yer almamaktadır. Sûrelerin âyet sayısı ve Mekke veya Medine de nazil olmuştur şeklindeki kısa bilgilerden sonra, çerçeve içinde âyetlerin meâline geçilmekte ve âyetlerin meâli, numara ile belirtilmektedir. Meâlin sağ üst bölümde cüz, sol bölümde ise sûre adı ve numarası verilmektedir.²²²

²¹⁸ Ciwamêr, "Tercemetu Meâni'l-Kur'an", s. 36. Ayrıca bkz. Nîzamudin Ebdulhemîd, "Çend Tefsîrên Kurdî yên Qur'ana Pîroz", trc. Abdurrahman Cûdî, *Nûbihar*, c. 7, sayı: 75-76, Tîrmeh/Temmuz 1999, s. 14-15.

²¹⁹ Ciwamêr, "Tercemetu Meâni'l-Kur'an", s. 34.

²²⁰ <http://www.salehebrahimi.com/> (07.05.2015).

²²¹ Muhammed Salih İbrahîmî, *Kur'an'ı Kerim (Terceme Kurdî)*, y.y., trs, s. 604.

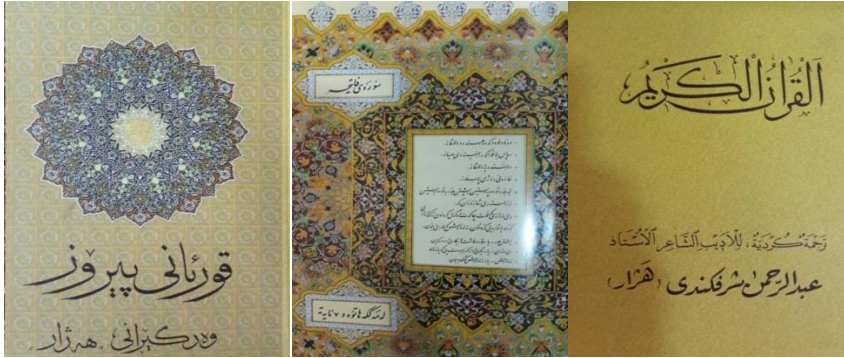
²²² Bu adresten meâle ulaşmak mümkündür: <http://www.salehebrahimi.com/books/koran.html>

İbrahîmî'nin, Kürtçe Kur'ân-ı Kerim tercümesi, şimdiye kadar altı kez ve birçok defa da Tahran, İran Kürdistan'ı ve Irak'ta mütercimden izinsiz olarak basıldı. Salih'in, Kur'ân-ı Kerim tercümesi dışında, Yûsuf ve Fâtîha sûrelerinin tefsiri de bulunmaktadır.²²³

2. 12. Mamoste Hejar Mukriyanî'nin “Qur'anî Pîrûz” adlı Meâli

Edebiyatçı ve şair Hejar, 1921 yılında Mahabat'ta²²⁴ dünyaya geldi. Asıl adı Abdurrahman Şerefkendi'dir. Hejar, okuma yazmayı molla olan babasından öğrendi. On altı yaşına geldiğinde Farsça ve Kürtçe şiirler yazmaya başladı. 1946 yılında Mahabad Kürt Cumhuriyeti'nin yıkılmasından sonra İran Emniyet Güçleri tarafından tutuklandı ve büyük işkencelere maruz kaldı. Kuzey Irak'a kaçan Hejar, sahte bir kimlikle Bağdat'a gitti. Yakalandığı akciğer hastalığı nedeniyle Lübnan'da uzun süre tedavi gördü. Irak Emniyet Güçlerinin gerçek kimliğini tespit etmeleri üzerine, zorunlu olarak Suriye'de Haco Ağa'nın (ö. 1940) yanına yerleşti. 1958 yılında yapılan askeri darbe sonrasında Bağdat'a döndü. Bir yıl süre kadar Sovyet Birliği'nde de kalan Hejar, 1960'da Irak'a döndü.²²⁵ Daha sonraları İran'ın Kerec şehrine yerleşen Hejar, 69 yaşında vefat etti ve Mahabad'da defnedildi.²²⁶

Hejar Mukriyanî, *Qur'anî Pîrûz* adlı Kürtçe meâl çalışmasına 1989 yılında yazmaya başladı ve nispeten kısa bir süre zarfında tamamladı. Hejar'ın vefatından sonra, 2000 yılında Tahran'da İntişarati Tazenigah Neşri İhsan yayımlarından bir kurul tarafından yayımlandı.²²⁷

Meâlin basımında, farklı bir yöntem takip edilerek Kur'ân'ın Arapça metni ile Kürtçe meâli farklı sayfalarda verilmiştir. Bu sebeple normalde 604 sayfa olması gerekirken meâl, 1208 sayfadan meydana gelmektedir. Meâlde, parantez çok nadir kullanılmamıştır. Ayrıca dipnotlarda verilen sözcük açıklamaları da dikkat çekmektedir. Bazı Kürtçe meâllerde görülen aksine, sûrelerin orijinal isimleri korunmuştur. Meâlin son bölümünde sûre fihristi ile birlikte vakıf alâmetleri ve buna tekabül eden nokta, virgül, soru işareti, vs. imla işaretlerine de yer verilmiştir.

1. 13. İbrahîm Merdûxî (Merduhî)'nin “Tîşkî le Qur'anî Pîrûz” adlı Meâli

Köklü dinî bir aileden gelen İbrahîm Merdûxî, 1947 yılında İran'ın Merivan şehrinde dünyaya geldi. İran'da, Kur'ân Mektebi ve Müslüman Kardeşler hareketinin belirgin simalarından olan Nasır Sübhanî (ö. 1990) ve Ahmet Müftizâde (ö. 1993) ile birlikte 1979 devrimine iştirak etti.

²²³ Yayımlanmış eserleri için bkz. <http://www.salehebrahimi.com/books/booksfar.html>

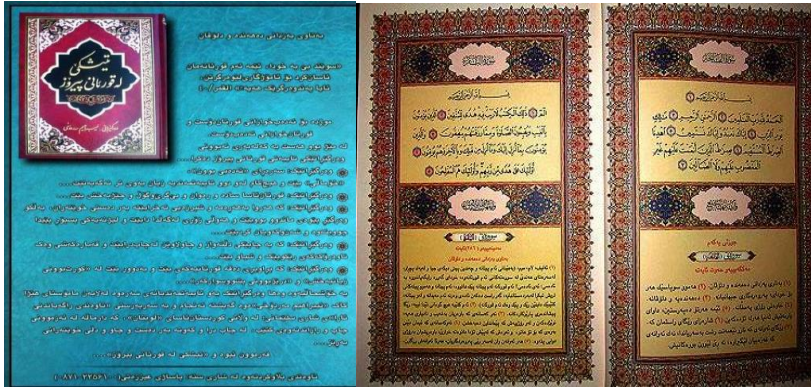
²²⁴ Aslında Mahabad'a yakın olan Şerefkend köyünde dünyaya geldi.

²²⁵ Bkz. Feqî Huseyn Sağniç, *Dîroka Wêjeya Kurdî*, Weşanên Enstîtuya Kurdî ya Stenbolê (İstanbul Kürt Enstitüsü Yayınları), İstanbul 2002, s. 309-311.

²²⁶ Derguzeştî “Abdurrahman Şerefkendi” edib ve muhakkıkî Kurd (1393 ş.), (02.12.1393), <http://www.cgie.org.ir/fa/news/27846> (07.05.2015).

²²⁷ Mamoste Hejar, *Qur'anî Pîrûz*, İntişarati Tazenigah Neşri İhsan, y.y., trs, (önsöz) s. yok.

Üstün edebi ve şiir yeteneği bulunan Merdûxî'nin, edebi ve düşünsel pek çok eseri bulunmaktadır.²²⁸

1998'de Kur'ân-ı Kerim'in Kürtçe meâlini yazmaya başlayan Merdûxî, çalışmasını 2011 yılında tamamladı. Arapça, Kürtçe ve Farsça dillerinde yazılan toplamda 14 eserden yararlanarak, usandırıcı uzatmalardan, meramı ifade etmekten aciz kısaltmalardan kaçınarak ve Kürtçenin her lehçesinden sözcükler seçerek meâlini hazırlamıştır. Eser, Süleymaniye şehrinde bulunan Âra yayınevi tarafından tek cilt halinde basıldı.²²⁹ Yukarıda zikredilen tefsir ve meâl çalışmaları dışında İsmail Sigêrî'nin *Tefsîra Jiyan*²³⁰ (Envarû Dicle Matbaası, 3. Baskı 2008) adlı meâlinin yanı sıra Molla Muhammed Molla Salih tarafından hazırlanan ve Dr. Kemal Sadık Lek ile Prof. Dr. Ümit Ömer el-Cürûstanî'nin tetkikleri sonucunda, Suudi Arabistan Krallığı Kral Fahd Mushaf-ı Şerif Basım Kurumu tarafından Hicri 1433/2011'de Medine'de basılan *Qur'anî Pîroz legel Wergêranî Manakanî bû Zimanî Kurdî*²³¹ adlı meâlî de burada zikretmek gerekir. Bunların dışında da daha pek çok tefsir ve meâl olduğunu veya yazıldıklarını tahmin etmekteyiz. Ancak haklarında bilgi elde edebildiklerimiz bunlarla sınırlıdır.

Sonuç Yerine

Irak'ta Kürtçenin Soranî lehçesinde hazırlanan tefsir ve meâl gelişim seyrini üç aşamaya bölmek mümkündür: Birinci aşama 1930-1970 yılları arasındır. Bu aşamanın biraz sıkıntılı ve sancılı olmuştur. Soranî meâl ve tefsir çalışmaları bazı Kürt kesimlerince tepkiyle karşılsa da Kur'ân-ı Kerim'in ilk Kürtçe tefsir çalışmaları bu dönemde yazılmaya başlanmıştır. İkinci aşama, 1970-1990 yılları arasındır. Bir önceki döneme nazaran bazı iyileşmelerin olduğunu ve Kürtçe tefsir çalışmalarının da bundan payını aldığını söylemek mümkündür. 1990'dan günümüze kadar olan üçüncü aşamada ise pek çok tefsir ve meâl hazırlanmıştır. İran'da ise Kürtçe ilk tefsir çalışması, ancak 1984'te İslam Devrimi sonrasında yayımlanabilmiştir. Devrimden sonra durumun biraz değiştiğine ve o tarihten bu yana birçok Kürtçe/Soranî meâl ve tefsirin neşredildiğine şahit olmaktadır. Ayrıca Irak ve İran'da Kürtçenin Soranî lehçesinde yazılan meâl ve tefsirlerin tamamında Soranîlere özgü Arap alfabesi kullanılmıştır. Son olarak aynı dilin farklı bir lehçesini kullanan Kurmancların, tefsir ve meâl çalışmalarında bu birikimden istifade etmeleri gerektiğini ve bu eserlerin ülkemizde lisansüstü çalışmalara konu edinmesinin faydalı olacağını düşünmekteyiz.

²²⁸ İbrahim Merdûxî,

<http://forum.mohtawa.org/index.php/%D8%A5%D8%A8%D8%B1%D8%A7%D9%87%D9%8A%D9%85%D9%85%D8%B1%D8%AF%D9%88%D8%AE%D9%8A> (07.05.2015).

²²⁹ 27 Aralık 2001'de kendisiyle yapılan bir röportajdan alınmıştır. Bkz. Gofugoyê kotah ba Ustad İbrahim Merdûxî, (1390/09/06, ş.), <http://www.islahweb.org/content/2011/11/4665> (07.05.2015).

²³⁰ Bkz. İsmail Sigêrî, *Tefsîra Jiyan Ravekirina İsmail Sigêrî*, ed., İsmail Taha Şahin ile Şaban Kehî, Matbaatû Envarû Dicle, y.y. 2008, Önsöz (s).

²³¹ Molla Muhammed Molla Salih Bamûkî, *Qur'anî Pîroz legel Wergêranî Manakanî bû Zimanî Kurdî*, mrc. Kemal Sadık Lek ile Umîd Ömer el-Cürûstanî, Mecmau'l-Melik Fahd li Tibaati'l-Mushafî's-Şerif, Medine 1433/2012, (önsöz) s. yok. Meâl şü adresten ulaşmak mümkündür: <http://library.tafsir.net/book/6293>

Kaynakça

Kitap

Bamûkî, Molla Muhammed Molla Salih, *Qur'anî Pîroz legel Wergêranî Manakanî bû Zimani Kurdî*, mrc. Kemal Sadık Lek ile Unîd Ömer el-Cürûstanî, Mecmau'l-Melik Fahd li Tibaati'l-Mushafi'ş-Şerif, Medine 1433/2012.

Bitlîsî, Şeref Han, *Şerefname fî Tarihi'd-Düveli ve'l-İmarât el-Kürdiyye*, Farsçadan Arapçaya trc. Muhammed Ali Avnî, 2. Baskı, Darü'z-zeman, Dimaşk 2006.

..., *Şerefname Kürt Tarihi*, Farsçadan Türkçeye trc. Abdullah Yegin, 3. Baskı, Nûbihar Yayınları, İstanbul 2015.

Ciwamêr, Muhsin b. Muhammed Sabır, "Tarihi Tatavvuri Tercemeti Meânî'l-Kur'ânî'l-Kerim ile'l-Lüğati'l-Kürdiyyeti", Nedvetu Tercemeti Meânî'l-Kur'ânî'l-Kerim Tavkimun li'-Madî ve Tahtitun li'l-Mustakbeli, Medine 23-25 Nisan 2002.

Çakar, Mehmet Sait, vd., *Ortaöğretim Kürt Dili Ve Edebiyatı Ders Kitabı*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 2010.

Ebdulhemîd, Nîzamudin, "Çend Tefsîrên Kurdî yên Qur'ana Pîroz", trc. Abdurrahman Cûdî, *Nûbihar*, c. 7, sayı: 75-76, Tirmeh/Temmuz 1999.

Feqî Huseyn Sağniç, *Dîroka Wêjeya Kurdî*, Weşanên Enstituya Kurdî ya Stenbolê (İstanbul Kürt Enstitüsü Yayınları), İstanbul 2002, s. 309-311.

İbrahîmî, Muhammed Salih, *Kur'an'ı Kerim (Terceme Kurdî)*, y.y., trs.

Kaya, Hasan, vd., *Em zimanê kurdî binasin Let's look into kurdish*, İstanbul Kürt Enstitüsü Yayınları, İstanbul 2001.

Mamoste Hejar, *Qur'anî Pîrûz*, İntişarati Tazenigah Neşri İhsan, y.y., trs.

Meâyirci, Hasan, *el-Hey'etü'l-Âlemiyye li'l-Kur'ânî'l-Kerîm Darûretün li'd-Dâveti ve't-Teblîğ*, Doha 1991.

Muhammed Ali es-Siverekî el-Kürdî, *el-Mevsûatü'l-Kübra li Meşahiri'l-Kürd 'abre et-Tarih*, 1. Baskı, ed-Dar el-Arabiyye li'l-Mavsûat, Beyrut 2008.

Müderriş, Abdülkerim b. Muhammed el-Müderriş, *Ulemaûna fî Hidmeti'l-İlmi ve'd-Dîn*, 1. Baskı, yayına hazırlayan Muhammed Ali Karadağî, 1983.

Sigêrî, İsmail, *Tefsîra Jîyan Ravekirina İsmail Sigêrî*, ed., İsmail Taha Şahin ile Şaban Kehî, Matbaatû Envarû Dicle, y.y. 2008.

Tan, Samî, *Rêzimana Kurdî*, İstanbul Kürt Enstitüsü Yayınları, İstanbul 2011.

Ziriklî, Ebû Gays Muhammed Hayrûddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Alî b. Fâris ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, Daru'l-İlmi li'l-Melayîn, Beyrut 2002.

İnternet:

Allame Mamoste Molla Abdülkerim el-Müderriş, (1392 ş.), <http://hajimamosta.blogfa.com/cat-2.aspx> (07.05.2015).

Derguzeştî "Abdurrahman Şerefkendî" edib ve muhakkikî Kurd (1393 ş.), (02.12.1393), <http://www.cgie.org.ir/fa/news/27846> (07.05.2015).

Goftugoyê kotah ba Ustad İbrahîm Merduxî, (1390/09/06, ş.), <http://www.islahweb.org/content/2011/11/4665> (07.05.2015).

<http://library.tafsir.net/book/6293>

<http://www.salehebrahimi.com/> (07.05.2015).

<http://www.salehebrahimi.com/books/koran.html>

İbrahîmMerduxî,

<http://forum.mohtawa.org/index.php/%D8%A5%D8%A8%D8%B1%D8%A7%D9%87%D9%8A%D9%85%D9%85%D8%B1%D8%AF%D9%88%D8%AE%D9%8A> (07.05.2015).

Şeyhü'l-Mücahidine'l-Ekrad Osman b. Abdulaziz,

<http://www.almeshkat.net/vb/showthread.php?t=13868#gsc.tab=0> (07.05.2015).

**AHZÂB SÛRESİ 26. ÂYETİN SAVAŞ ESİRLERİ HUKUKU BAĞLAMINDA
ELE ALINMAMASI SORUNU ÜZERİNE**

Araştırma Görevlisi Haşim ÖZDAŞ

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Tefsir
Bilim Dalı

ÖZET

Hiz. Peygamber'in, Benî Kurayza'dan eli silah tutan tüm erkekleri toplu infaz ettiğine, esir alınan kadın ve çocukları köleleştirip ganimet olarak savaşçılar arasında dağıttığına dair rivayetleri esirlerin öldürülebileceği veya köleleştirilebileceğinin delilleri arasında zikredilir. Savaş esirlerinin karşılıksız veya fidye karşılığında serbest bırakılması emreden Muhammed sûresi 4. âyeti bağlamında anlaşılması gereken Ahzâb sûresi 26. âyeti, ilgili rivayetlerden hareketle birçok âlim tarafından, esirlerin öldürülmesine ve köleleştirilmesine dayanak gösterilmiştir.

Bu çalışmada Ahzâb sûresi 26. âyete dair âlimlerin açıklamalarına yer verilecek, daha sonra âyetin anlamını Kur'an bütünlüğü içinde tespit etmeye gayret göstereceğiz.

Anahtar Kelimeler: Ahzâb sûresi 26. âyet, savaş esirleri hukuku, Benî Kurayza esirleri, esirlerin öldürülmesi, esirlerin köleleştirilmesi

Giriş

Yahudi Benî Kurayza kabilesi, Hendek Gavzesi sırasında olumsuz bir tavır takınmış, daha önce yapılan antlaşma gereği Medine'yi savunmak yerine;²³² antlaşmayı bozmuş ve Müslümanlara saldıran müttefik güçlere katılmak için gizli görüşmelerde bulunarak,²³³ onlara katılmışlardı.²³⁴ Benî Kurayza'nın bu ihaneti sonucunda Müslümanlar, içeriden ve dışarıdan kuşatılmışlardı.²³⁵ Ancak Allah'ın Müslümanlara yardımı sonucunda sıcak bir çatışma yaşanmadan düşman geri çekilmek zorunda kalmıştı.²³⁶

Savaşın Müslümanların lehine sonuçlanmasından sonra, antlaşmayı bozan Benî Kurayzalılarının cezalandırılması gerekiyordu.²³⁷ Bu amaçla Hendek Gazvesi'nin bittiği gün,²³⁸ 3000 kişiyle²³⁹ Benî Kurayza Gazvesi başladı²⁴⁰ ve Hiz. Peygamber, onları kalelerinde 17²⁴¹ veya 25 gün kuşattı.²⁴²

²³² Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi Hayatı ve Eserleri*, çev.: Mehmet Yazgan, Beyan Yayınları, İstanbul 2015, 182.

²³³ Muhammed b. Ömer el-Vâkidî, *Kitâbü'l-Megâzî*, 3. Baskı, thk.: Marsden Jones, Alemü'l-Kütüb, yy. 1984, II, 458; İbn Kesîr Ebû'l-Fidâ İsmâil b. Şihâbüddîn ed-Dımaşkî, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Azîm*, 1. Baskı, thk.: Mustafâ es-Seyyid Muhammed vd., el-Farûkî'l-Hedîse, Kahire 2000, XI, 140; Süyûtî, Abdurrahman b. Ebû Bekir b. Muhammed, *ed-Dürrü'l-Mensûr fî't-Tefsîri bi'l-Me'sûr*, thk.: Abdullah b. Abdülmühsin et-Türkî, Merkezû Hecer li'l-Buhûsî ve'd-Dırasâtî'l-Arabiyyeti ve'l-İslâmiyye, Kahire 2003, XII, 17; İbn Sa'd Muhammed b. Sa'd, *Kitâbü't-Tabakât el-Kebîr*, 1. Baskı, thk.: Ali Muhammed Ömer, Mektebetü'l-Hancî, Kahire 2001, II, 73.

²³⁴ Casim Avcı, "Kurayza", *DİA.*, 2002, XXVI, 431.

²³⁵ Ahzâb, 33/10.

²³⁶ Ahzâb, 33/25.

²³⁷ Enfâl, 8/56-57.

²³⁸ Avcı, "Kurayza", XXVI, 432.

²³⁹ İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 70.

²⁴⁰ Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *Sahîhü'l-Buhârî*, 1. Baskı, Darü İbn Kesîr, Dımaşk-Beyrut 2002 "Megâzî, 30", 1111; Müslim b. Haccâc b. Müslim, *Sahîhu Müslim*, 2. Baskı, thk.: Halîl b. Me'mûn Şeyha, Darü'l-Ma'rife, Beyrut 2007 "Cihâd, 22 (1769)", 838; İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik b. Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 3. Baskı, Darü'l-Fecr, Kahire 2010, III, 144; Vâkidî, *Megâzî*, II, 497; Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 488.

²⁴¹ Vâkidî, *Megâzî*, II, 496; İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 71.

²⁴² İbn Hişâm, *Sîre*, III, 145; İbn Kesîr, *Tefsîr*, XI, 141, 144.

Hız. Peygamber'in Benî Kurayza savaş esirlerine yönelik uygulamasına dair nakledilen kimi rivayetler, esirlerin öldürülmesinin-köleleştirilmesinin dayanakları arasında zikredilmektedir. İlgili olay hadis ve tefsir kaynaklarında anlatılmaktadır. Buhârî (ö. 256/870) ve Müslim (ö. 261/875)'de yer alan rivayetlerde; öldürülenlere dair bir sayının belirtilmemiş olması, kararın uygulandığına dair bir bilginin yer almamış olması ve hükmün sadece savaşacak durumda olanlara yönelik olması şeklindeki hususlar dikkat çekicidir.²⁴³ Buna mukabil Tirmizî (ö. 279/892) ve diğer bazılarına göre bu savaş sonucunda alınan erkek esirlerden 400 kişi öldürülmüştür.²⁴⁴ Öte yandan bazı hadis kaynaklarında, öldürülme kararı verilenlerle ilgili şöyle bir ölçüden söz edilir: “Etek altı çıkmış olanlar öldürülsün, çıkmayanlar öldürülmesin”²⁴⁵ veya “Ergen olan veya etek altı çıkmış olanlar öldürülsün, ergen olmayan veya etek altı çıkmamış olanlar öldürülmesin.”²⁴⁶

1. Ahzâb Sûresi 26. Âyet

Ahzâb sûresi 26. âyeti ağırlıklı olarak yukarıda işaret edilen rivayetler çerçevesinde açıklanmıştır.

Ahzâb sûresi 26. âyet şöyledir:

﴿وَأَنْزَلَ الَّذِينَ ظَاهَرُوهُمْ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مِنْ صَافِيَتِهِمْ وَقَذَفَ فِي قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ فَرِيقًا تَقْتُلُونَ وَتَأْسِرُونَ فَرِيقًا﴾

1.1. Âyetin Esirlerin Öldürülmesine veya Köleleştirilmesine Delil Getirilmesi

Savaş halinden bahseden Ahzâb sûresi 26. âyeti, birçok tefsir âlimi tarafından, savaş sonrası bağlamında değerlendirilerek esirlerin öldürülebileceğine veya köleleştirilebileceğine dayanak gösterilmiştir.

Erken dönem müfessirlerinden olan Mukâtil b. Süleyman (ö. 150/767), ilgili âyetin tefsirine dair şu açıklamada bulunmaktadır: Sa'd b. Muâz (ö. 5/627)'ın hakem olarak erkeklerin öldürülmesine, kadın ve çocukların köleleştirilmesine karar verdiğinde, Hız. Peygamber tek bir getirerek şöyle buyurdu: Bu, Allah'ın hükmüdür. Allah, bu hükümden razı olmuştur. Çünkü Cebail, Hız. Peygamber'e gelip şöyle demişti: Benî Kurayza kabilesi üzerine hareket et; savaşçılarını öldür, kadın ve çocuklarını ise köleleştir. Bu hususta Allah sana yetki vermiştir. Böylece erkeklerden 450 kişi öldürüldü. Kadın ve çocuklardan ise 750 kişi köleleştirildi.²⁴⁷ Bu görüşü, Taberî (ö. 310/923) de görmek mümkündür. Nitekim o, âyette zikredilen “فَرِيقًا تَقْتُلُونَ” ifadesini, Rasûlullah'ın öldürdüğü erkekler; “وَتَأْسِرُونَ فَرِيقًا” ifadesini ise seby edilen yani köleleştirilen esir kadın ve çocuklar şeklinde açıklamıştır.²⁴⁸

Zeccâc (ö. 311/923), Ahzâb sûresi 26. âyetin tefsirinde Allah'ın Benî Kurayzalıların kalbine korku saldıgını ve onları kalelerinden indirip Sa'd b. Muâz'ın hakemliğinde teslim olduklarını,

²⁴³ Buhârî, “Megâzî, 30”, 1112; Müslim, “Cihâd, 22 (1769)”, 838.

²⁴⁴ Tirmizî, “Siyer, 29”, IV, 145; Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm el-Herevî, *Kitâbü'l-Emvâl*, 1. Baskı, thk.: Ebû Enes Seyyid b. Receb, Darü'l-Hedyî'n-Nebevî – Darü'l-Fadîle, Mansûre-Riyad 2007, I, 232; Şiblî Nu'mânî, *Peygamberimizin Hayatı*, çev.: Ahmed Karataş, Yeni Dünya, İstanbul 2003, 329.

²⁴⁵ Ebû Dâvûd Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî, *Sünenü Ebî Dâvûd*, 2. Baskı, thk.: Muhammed Nâsırüddin el-Elbânî, Mektebetü'l-Ma'arif, Riyad 1424, “Hudud, 17”, 790; Tirmizî Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre, *el-Camiü's-Sahîh Sünenü Tirmizî*, 2. Baskı, thk.: İbrahim Atve İved, Matbaatu Mustafa el-Babî el-Halebî, Mısır 1975, “Siyer, 29”, IV, 145; Nesâî Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb, *Sünenü'n-Nesâî*, thk.: Muhammed Nâsırüddin el-Elbânî, Mektebetü'l-Ma'arif, Riyad 1417, “Talâk, 20”, 531; Nesâî Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb, *Sünenü'n-Nesâî*, thk.: Muhammed Nâsırüddin el-Elbânî, Mektebetü'l-Ma'arif, Riyad 1417, “Kat'u's-Sarik, 17”, 756.

²⁴⁶ Nesâî, “Talâk, 20”, 531.

²⁴⁷ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, 1. Baskı, thk.: Abdullah Mahmûd Şehate, Müessesetü't-Tarihî'l-Arabî, Beyrut 2002, III, 485.

²⁴⁸ Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Tefsîrü't-Taberî Câmî'u'l-Beyân ân Te'vilî Âyi'l-Kur'an*, 1. Baskı, thk.: Abdullah b. Abdülmühsin et-Türkî, Merkezü'l-Bühûs ve'd-Dirasâtî'l-Arabiyye ve'l-İslâmiyye Daru Hecer, Kahire 2001, XIX, 81-82.

Sa'd'm da, erkeklerin öldürülmesini, kadın ve çocukların ise köleleştirilmesine karar verdiğini belirtmiştir.²⁴⁹

Dikkat edilirse âyette, kalelerinden indikten sonra kalplerine korkunun salındığı bildirilmesine rağmen Zeccâc, rivayetlerin etkisinde kalarak, korku sonucunda kalelerinden indiklerini ileri sürmüştür.

“Onların kimini öldürüyor, kimini de esir alıyordunuz”²⁵⁰ kaydından hareketle bunların Benî Kurayza olduklarını,²⁵¹ tüm âlimlerin esirlerin öldürülebileceğinde ittifak ettiklerini ve Benî Kurayza olayını buna delil olarak gösteren²⁵² Cessâs (ö. 370/981) ise, tefsirinin farklı yerlerinde bu olaya atıfta bulunarak Benî Kurayza erkeklerinin öldürüldüğünü belirtmiştir.²⁵³

Yukarıda işaret edilen görüşü diğer pek çok tefsir çalışmasında²⁵⁴ da görmek mümkündür. Ahzâb sûresi 26. âyette geçen “تَأْسِرُونَ” sözcüğünün köleleştiriyordunuz anlamında olduğunu öne süren Muhammed İzzet Derveze (ö. 1984),²⁵⁵ İnsan sûresi 8. âyette zikredilen esir kelimesinin “abd” sözcüğünün eş anlamlısı olduğunu,²⁵⁶ İslâm öncesinde esir kelimesinin köle anlamında kullanıldığını²⁵⁷ ve Benî Kurayza hakkında nazil olan bu âyetlerin²⁵⁸ Hz. Peygamber’in onlarla ilgili bu davranışını doğruladığını iddia etmiştir.²⁵⁹

Öte yandan pek çok tefsir âlimi, âyette zikredilen “فَرِيقًا تَقْتُلُونَ وَتَأْسِرُونَ فَرِيقًا” cümlesinde birinci ma’mulün ‘âmiline takdim edilmesini erkeklerin öldürüldüğüne, kadın ve çocukların ise köleleştirildiğine dair yargılarına delil olarak kullanmışlardır. Nitekim Fahreddin Râzî (ö. 606/1210), ma’mul olan “فَرِيقًا” ifâdesinin, ‘âmilî olan “تَقْتُلُونَ” fiiline takdim edilmesini özetle şöyle açıklamıştır: Sözü söyleyen kişi önem, bilinirlik ve yakınlığa göre cümleye başlar. Erkekler, bilindik oldukları için öldürülme olayı onlara uygulandı. Kadın ve çocuklardan oluşan esirler ise böyle değildir. Ayrıca esaret, ölümden daha belirgindir. Çünkü esaret devam eder ve esir oldukları herkese görünür. Bu nedenle iki ma’mulden meşhur olan ‘âmiline, iki fiilden de meşhur olan ma’mulüne takdim edilmiştir.²⁶⁰ “وَأَنْزَلَ الَّذِينَ ظَاهَرُوهُمْ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مِنْ صَيَاصِيهِمْ وَقَذَفَ” cümlesinde de takdim-tehirin olduğunu belirten Râzî, korkunun henüz kalelerinde bulundukları esnada kalplerine sokulduğunu ve bu korku sonucunda teslim olduklarını, ancak teslim olmalarından elde edilen sevinç, daha fazla olduğu için inme anlamındaki “أَنْزَلَ” fiilinin, “korku”ya takdim edildiğini belirtmiştir.²⁶¹ İbn Âşûr (ö. 1973), ise, “فَرِيقًا تَقْتُلُونَ” ibaresindeki mefulün fiile takdim edilmesini şöyle açıklamıştır: Kabile erkeklerinin öldürülmesiyle arazi, mal ve esirler ele geçirilir. Takdimi gerektirecek bir neden olmadığı için ikinci fiilin mefulü, asli şeklinde gelmiştir.²⁶² Bazı tefsir âlimleri ise, “فَرِيقًا تَقْتُلُونَ”

²⁴⁹ Zeccâc Ebû İshak İbrahim es-Serî, *Meâni'l-Kur'ân ve l'rabuh*, 1. Baskı, thk.: Abdülcelîl Abduh Şelebi, Alemü'l-Kütüb, Beyrut 1988, IV, 223.

²⁵⁰ Ahzâb, 33/26.

²⁵¹ Cessâs Ebû Bekir Ahmed b. Ali er-Râzî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, thk.: Muhammed es-Sadık Kahmavî, Daru l-Hyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1992, V, 225.

²⁵² Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, V, 269-270.

²⁵³ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, IV, 88, 105.

²⁵⁴ Râzî Fahreddin Muhammed b. Ömer, *Tefsîrû'l-Kebîr*, 1. Baskı, Darü'l-Fikr, yy. 1981, XXV, 205, III, 186, XXIX, 283; İbn Âşûr Muhammed Tahîr, *Tefsîrû't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Darü't-Tunusiyye, yy. trs., XXI, 311-312; Abdülkerim el-Hatîb, *et-Tefsîrû'l-Kur'ânî li'l-Kur'ân*, Darü'l-Fikri'l-Arabî, yy. 1970, IV, 686, 755; Muhammed İzzet Derveze, *et-Tefsîrû'l-Hadis Tertîbü's-Süver Hasbe'n-Nüzûl*, 2. Baskı, Darü'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 2000, VII, 368.

²⁵⁵ Muhammed İzzet Derveze, “Hükmü'l-Esra ve'r-Rikki ve'l-İstirkaki fi'l-Kur'ân ve's-Sünne”, *Mecelletü'l-Va'yi'l-İslâmî*, Kuveyt 1974, c: X, sayı: 110, 57.

²⁵⁶ Derveze, “Hükmü'l-Esra ve'r-Rikki”, 56.

²⁵⁷ Derveze, “Hükmü'l-Esra ve'r-Rikki”, 57.

²⁵⁸ Ahzâb, 33/26-27.

²⁵⁹ Muhammed İzzet Derveze, “el-Kavaidü'l-Kur'âniyye ve'n-Nebeviyye fi Tanzimi's-Silati beyne'l-Müslimîn ve Gayrihim: Hükmü Esra'l-Harb fi'l-İslâm”, *Mecelletü'l-Va'yi'l-İslâmî*, c: IV, sayı: 46, Kuveyt 1968, 11.

²⁶⁰ Râzî, *Tefsîr*, XXV, 205.

²⁶¹ Râzî, *Tefsîr*, XXV, 206.

²⁶² İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XXI, 313.

ifâdesinde ma'mulün 'âmiline takdim edilmesini, erkeklerin öldürülmesinin kesin olmasına bağlamış ve bu nedenle kadın ve çocuklarla ilgili “وَتَأْسِرُونَ قَرِيبًا” terkinde takdim yapılmadığını belirtmişlerdir.²⁶³

Öte yandan Zemahşerî (ö. 538/1144)'nin bid'at tefsir olarak addettiği bazılarının Ahzâb sûresi 27. âyetinde geçen “وَأَرْضًا لَمْ تَطُوتُهَا”/henüz ayak basmadığınız yerler” ifadesinden maksadın kadınlar olduğunu²⁶⁴ aktarması ve diğer bazılarının Tevbe sûresi 120. âyetin “وَلَا يَطُوتُونَ مَوْطِئًا” kısmının düşman kadınlarıyla Darü'l-Harp'ta zina edilebileceğine dair delil getirmesi²⁶⁵ yapılan anlam kaydırması boyutunun nerelere vardığını görmemiz açısından ibret vericidir.

Benî Kurayza'nın sözü edilen infazın gerçekliğini kabul eden çağdaş bazı Müslüman müellifler bu hükmü Kur'an'ın hükmü olarak göstermeye çalışmışlardır. Bu hükmün antlaşmayı bozmalarından ve düşmana yardım etmelerinden veya Sa'd'ın, bu kararı Tevrat'ın mağluplar karşısında Yahudilere tanımış olduğu hakları Müslümanlara tanımak suretiyle verdiğini aktaran Ahmet Özel'in şu açıklaması cezanın Kur'an hükmü gereği verildiği kanaatini oluşturmaktadır: “Hz. Peygamber de bunun ilâhî hükme uygun olduğunu belirterek (bk. Ahzâb, 33/26) onayladı.”²⁶⁶ Kararın Tevrat'a uygun olduğunu²⁶⁷ ve terör suçlarından söz eden Mâide sûresi 33-34. âyetlerine atıf yaparak Kur'an'da da verilecek cezalar arasında böyle bir hükmün bulunduğunu belirten Casim Avcı'nın görüşünü²⁶⁸ diğer bazılarında da görmek mümkündür.²⁶⁹

Kanaatimizce bu görüş isabetli değildir. Çünkü Ahzâb sûresi 26. âyetinde ifade edilen durum, savaş durumuyla alakalıdır. Mâide sûresi 33-34. âyetleri ise savaş hali dışında kamu güvenliğini silahla tehdit edip vatandaşların can ve mallarına zarar verenler hakkındadır. Allah ve Rasûlüne karşı savaş açmanın fiilen mümkün olamayacağı hesaba katıldığında söz konusu ifâdenin mecazi, yani Allah ve Rasûlünün ortaya koyduğu düzene, onun hükümlerine yönelik bir saldırı ve savaş anlamı taşıdığı sonucuna varılabilir. Ayrıca işledikleri suça denk ceza verilmesi gerektiğinden 33. âyetinde “...öldürülmeleri veya asılmaları yahut ellerinin ve ayaklarının çapraz olarak kesilmesi ya da bulundukları yerden sürülmeleri...” şeklinde farklı cezalardan söz edilmiştir. Çünkü bazılarına göre muharib kişi, sadece insanları korkutmuşsa sürgün edilir, insanları korkutup mallarını almışsa el ve ayakları çapraz kesilir, insanların mallarını alıp cana kıymışsa el ve ayakları kesildikten sonra asılır, cana kıymış, ama mal almamışsa sadece öldürülür. 34. âyetinde “...Ele geçirmenizden önce dönüş yaparlarsa başka...”, insanların can ve mallarına zarar vermeyip ele geçirilmeden önce tövbe edenlerin ise, bir suça bulaşmadıkları için bu hükme dâhil edilmeyecekleri bildirilmiştir.

Benî Kurayza'nın Mâide sûresi 33-34. âyetleri gereği idamla cezalandırıldıklarını kabul etmek âyetlerin muhtevasıyla uyumlu görünmemektedir. Aksi takdirde bunlardan önce antlaşmayı bozan Benî Kaynuka ile Benî Nadîr kabilelerine veya daha sonra Hudeybiye Antlaşması'nı bozan Mekkelilere neden bu hükmün uygulanmadığı sorusunun cevaplandırılması gerektiğini düşünmekteyiz.

Diğer bazıları ise cezayı ihanet ve antlaşmayı bozma nedenine bağlamış ve verilen cezanın ağır olmasına itiraz eden kimi oryantalistlere, itirazlarının yersiz ve doğru olmadığını özetle şöyle

²⁶³ İbrahim b. Ömer el-Bikâî, *Nazmü'd-Dürer fî Tenâsübi'l-Âyat ve's-Süver*, Darü'l-Kitâbi'l-İslâmî, Kahire trs., XV, 334.

²⁶⁴ Zemahşerî, Mahmûd b. Ömer, *el-Keşşâf ân Hakâiki Ğavamidi't-Tenzîli ve Uyûni'l-Ekavîli fî Vücûhi't-Te'vîli*, thk.: Şeyh Adil Ahmed Abdülmevcûd vd., Mektebetü'l-Âbîkan, Riyad 1998, V, 63.

²⁶⁵ Âlûsî Mahmûd b. Abdullah, *Rûhü'l-Meânî fî Tefsîri'l-Kur'ânî'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*, Daru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut trs., XI, 47.

²⁶⁶ Ahmet Özel, “Esir”, *DİA*, 1995, XI, 383; Ahmet Özel, *İslâm Devletler Hukukunda Savaş Esirleri*, 1. Baskı, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 199641; Ahmet Özel, “İslam'da Ve Günümüz Devletler Hukukunda Savaş Esirleri”, *İHAD*, sayı: 1, 2003, 109.

²⁶⁷ Tesniye, XX, 10-15.

²⁶⁸ Avcı, “Kurayza”, XXVI, 432.

²⁶⁹ Nadir Özkuyumcu, “Asr-ı Saadet'te Yahudilerle İlişkiler”, (Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslam, Editör: Vecdi Akyüz), Ensar Neşriyat, İstanbul 2007, II, 215.

açıklamaya çalışmışlardır: Ahzâb sûresi 26. âyetinde açık bir şekilde belirtildiği üzere, Yahudiler Medine'ye saldıran müttefik güçlere destek vermişler. Bu da Benî Kurayza'nın, Müslümanların en sıkıntılı bir dönemde düşmanca tavır sergiledikleri anlamına gelmektedir. Dolayısıyla içinde bulundukları ihanete uygun bir cezanın verilmesi yadırganmamalıdır. Özellikle onlar, Benî Kaynuka ile Benî Nadîr'in Medine'den sürgün edilmelerinden ibret almadılar. Tüm bunlara rağmen, İslâm'a girmeye davet edildikten sonra sadece savaşçı takımı öldürülmüş, kadın ve çocuklar ise bu hükmün dışında tutulmuştur. Ayrıca ilgili âyet, her ne kadar Nebî'nin ve Müslümanların Benî Kurayza uygulamasını hikâyeye ediyor olsa da, bunda ilâhî bir onaylama olup benzer durumlarda bu hükme kıyas yapılabileceğini göstermektedir.²⁷⁰

Bize göre, Yahudilerin gerek ihanetleri²⁷¹ gerekse yapılan antlaşmayı bozmaları sebebiyle bu katı muameleyi hak ettikleri²⁷² iddiası isabetli değildir. Yahudilerin yaptıkları ihanet ve akitleri bozmaları Hz. Peygamber'in hayatında ilk defa karşılaşılan bir olgu değildir. Nitekim Benî Nadîr kuşatması sırasında da Benî Kurayza antlaşmayı bozmuş, ancak Rasûlullah, onlara Medine'de kalmalarına müsaade etmişti.²⁷³ Ayrıca Hudeybiye antlaşmasından sonra Kureyş kabilesi de aynı şeyi yapmıştı. Hz. Peygamber, Mekke'yi fethedince Mekke ehlini affettiği ve onlara iyi davrandığı bilinmektedir. Hz. Peygamber'in aynı hadise karşısında taban tabana zıt iki farklı tavır göstermesi söz konusu olabilir mi? Hz. Peygamber'in Benî Kurayza'ya farklı bir kavimden oldukları için bu katı hükmü uyguladı sözü ise, Hz. Peygamber'e yapılmış büyük bir iftira olur. Çünkü o, sadece Araplara değil, tüm insanlara *rahmet elçisi* olarak gönderilmiştir. Mekke, savaş yapılmaksızın fethedildiği için halkın kanı dökülmedi. Buna karşı Benî Kurayza, savaşmakta ısrar etti ve bu da onların mağlup olmalarıyla sonuçlandı.²⁷⁴

Sonuç Yerine

Savaş halinden bahseden Ahzâb sûresi 26. âyeti, birçok âlim tarafından savaş sonrası bağlamında değerlendirilerek esirlerin öldürülmesine ve köleleştirilmesine dayanak gösterilmiştir. Buna mukabil bizde hâsıl olan kanaate göre, olayın gerçeği özetle şöyledir: Benî Kurayzalılar, çarpışmak üzere kalelerinden inmeleri üzerine Müslümanlarla aralarında savaş çıktı. Muhammed sûresi 4. âyeti gereği, düşmanı etkisiz hale getirmeden esir alınmadığından Hz. Peygamber, bu emre uygun davranarak savaşta elebaşları öldürüldükten sonra geriye kalan savaşçılar ile kadın ve çocukları esir aldı.

Öte yandan Muhammed sûresi 4. âyetinde olduğu gibi bu âyetinde de önce öldürme, sonra da esir alındığından söz edilmektedir. Bu da gösteriyor ki Benî Kurayzalıların bir kısmı savaş esnasında öldürülmüş, geriye kalanlar ise esir alınmıştır. Ahzâb sûresi 27. âyetinde geçen "...Onların yerini, yurdunu ve mallarını size verdi..." ifadesi, esirlerin karşılıksız serbest bırakıldığını göstermektedir. Çünkü ne savaşacak halleri ne de fidye verecek malları kalmıştı. Dolayısıyla Hz. Peygamber, diğer gazve ve seriyyelerde olduğu gibi Benî Kurayza gazvesinde de esirlere yönelik Muhammed sûresi 4. âyeti ışığında hareket etmiştir. Erkeklerin toptan öldürüldüğünden, kadın ve çocukların köleleştirilmesinden söz eden rivayetleri ise, esir öldürme-köleleştirme hükmüne delil bulma çabasının bir parçası olarak değerlendirmek mümkündür.

²⁷⁰ Derveze, *et-Tefsîrû'l-Hadîs*, VII, 369-370.

²⁷¹ Hanî b. Ali et-Tahrâvî, *Ahkâmü Esra'l-Harb Dirâse Mükarîne beyne'l-Kanûn el-Ved'î ve's-Şerîati'l-İslâmiyye*, Camiatu Nayif el-Arabiyye li'l-Ulûmi'l-Emniyye, Riyad 2012, 140.

²⁷² Adem Apak, *Anahatlarıyla İslâm Tarihi*, Ensar Yayınları, İstanbul 2011, I, 341-342; Ali İhsan Karataş, "Hz. Peygamber'in (sas) Gayrimüslimlere Karşı Tutumu", (Asr-ı Saadet Dünyası Diğer İnanç Mensuplarıyla İlişkiler) Derleyen: Adnan Demircan, Siyer Yayınları, İstanbul 2016, 119; Ali İhsan Karataş, "Hz. Peygamber'in (sas) Gayrimüslimlere Karşı Tutumu", (Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı Sempozyumu, 20-22 Nisan 2007, Yayına Hazırlayan: Mahfuz Söylemez), *İslâmî İlimler Dergisi*, Aralık 2007, 402.

²⁷³ Buhârî, "Megâzî, 14", 987; Müslim, "Cihâd, 20 (1766)", 837. Ayrıca bkz: Nadîr Özkuyumcu, "Nadîr", *DİA.*, 2006, XXXII, 275.

²⁷⁴ Jamal Najim, "Gazvetu Benî Kurayza beyne'l-Hakâiki ve'l-Esâtîr", *KHD*, sayı: 8, Ocak-Mart İstanbul 2015, 102.

Kaynakça

- Abdülkerim el-Hatîb (ö. 1985), *et-Tefsîrû'l-Kur'ânî li'l-Kur'ân*, Darü'l-Fikri'l-Arabî, yy. 1970.
- Âlûsî, Mahmûd b. Abdullah (ö. 1270/1854), *Rûhü'l-Meânî fî Tefsîri'l-Kur'ânî'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*, Daru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut trs.
- Apak, Adem, *Anahatlarıyla İslâm Tarihi*, Ensar Yayınları, İstanbul 2011.
- Avcı, Casim, "Kurayza", *DİA.*, c. XXVI, 2002.
- Bikâî İbrahim b. Ömer (ö. 885/1480), *Nazmü'd-Dürer fî Tenâsübi'l-Âyat ve's-Süver*, Darü'l-Kitâbi'l-İslâmî, Kahire trs.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâil (ö. 256/870), *Sahîhü'l-Buhârî*, 1. Baskı, Daru İbn Kesîr, Dimaşk-Beyrut 2002.
- Cessâs, Ebû Bekir Ahmed b. Ali er-Râzî (ö. 370/981), *Ahkâmü'l-Kur'ân*, thk.: Muhammed es-Sadık Kahmavî, Daru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1992, V, 225.
- Derveze, Muhammed İzzet (ö. 1984), *et-Tefsîrû'l-Hadîs Tertîbü's-Süver Hasbe'n-Nüzûl*, 2. Baskı, Darü'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 2000.
- Derveze, Muhammed İzzet, "el-Kavaidü'l-Kur'âniyye ve'n-Nebeviyye fî Tanzimi's-Silati beyne'l-Müslimîn ve Gayrihim: Hükmu Esra'l-Harb fî'l-İslâm", *Mecelletü'l-Va'yi'l-İslâmî*, c: IV, sayı: 46, Kuveyt 1968, ss. 8-15.
- Derveze, Muhammed İzzet, "Hükümü'l-Esra ve'r-Rikki ve'l-İstirkaki fî'l-Kur'ân ve's-Sünne", *Mecelletü'l-Va'yi'l-İslâmî*, Kuveyt 1974, c: X, sayı: 110, ss. 52-59.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî (ö. 275/889), *Sünenü Ebî Dâvûd*, 2. Baskı, thk.: Muhammed Nâsirüddin el-Elbânî, Mektebetü'l-Ma'arif, Riyad 1424.
- Ebû Ubeyd, Kâsım b. Sellâm el-Herevî (ö. 224/838), *Kitâbü'l-Emvâl*, 1. Baskı, thk.: Ebû Enes Seyyid b. Receb, Darü'l-Hedyi'n-Nebevî – Darü'l-Fadîle, Mansûre-Riyad 2007, I, 232; Şiblî Nu'mânî, *Peygamberimizin Hayatı*, çev.: Ahmed Karataş, Yeni Dünya, İstanbul 2003.
- Hamidullah, Muhammed (ö. 2002), *İslam Peygamberi Hayatı ve Eserleri*, çev.: Mehmet Yazgan, Beyan Yayınları, İstanbul 2015.
- İbn Âşûr, Muhammed Tahir (ö. 1973), *Tefsîrû't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Darü't-Tunusiyye, yy. trs.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik (ö. 218/833), *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 3. Baskı, Darü'l-Fecr, Kahire 2010.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmâil b. Şihâbüddîn ed-Dimaşkî (ö. 774/1373), *Tefsîrû'l-Kur'ânî'l-Azîm*, 1. Baskı, thk.: Mustafa es-Seyyid Muhammed vd., el-Farûkü'l-Hedîse, Kahire 2000.
- İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd (ö. 230/845), *Kitâbü't-Tabakât el-Kebîr*, 1. Baskı, thk.: Ali Muhammed Ömer, Mektebetü'l-Hancî, Kahire 2001.
- Karataş, Ali İhsan, "Hz. Peygamber'in (sas) Gayrimüslimlere Karşı Tutumu", (Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı Sempozyumu, 20-22 Nisan 2007, Yayına Hazırlayan: Mahfuz Söylemez), *İslâmî İlimler Dergisi*, Aralık 2007, ss. 395-407.
- Karataş, Ali İhsan, "Hz. Peygamber'in (sas) Gayrimüslimlere Karşı Tutumu", (Asr-ı Saadet Dünyası Diğer İnanç Mensuplarıyla İlişkiler) Derleyen: Adnan Demircan, Siyer Yayınları, İstanbul 2016.
- Mukâtil b. Süleyman (ö. 150/767), *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, 1. Baskı, thk.: Abdullah Mahmûd Şehate, Müessesetü't-Tarihi'l-Arabî, Beyrut 2002.
- Müslim, Müslim b. Haccâc (ö. 261/875), *Sahîhu Müslim*, 2. Baskı, thk.: Halîl b. Me'mûn Şeyha, Darü'l-Ma'rifê, Beyrut 2007.
- Najim, Jamal, "Gazvetu Benî Kurayza beyne'l-Hakâiki ve'l-Esâtîr", *Kitap ve Hikmet Dergisi*, sayı: 8, Ocak-Mart İstanbul 2015, ss. 100-103.
- Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb (ö. 303/915), *Sünenü'n-Nesâî*, thk.: Muhammed Nâsirüddin el-Elbânî, Mektebetü'l-Ma'arif, Riyad 1417.
- Özel, Ahmet, "Esir", *DİA.*, c. XI, 1995.

- Özel, Ahmet, *İslâm Devletler Hukukunda Savaş Esirleri*, 1. Baskı, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 199641; Ahmet Özel, “İslam’da Ve Günümüz Devletler Hukukunda Savaş Esirleri”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi.*, sayı: 1, 2003, ss. 105-122.
- Özkuyumcu, Nadir, “Asr-ı Saadet’te Yahudilerle İlişkiler”, (Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslam, Editör: Vecdi Akyüz), Ensar Neşriyat, İstanbul 2007.
- Râzî, Fahreddin Muhammed b. Ömer (ö. 606/1210), *Tefsîrû'l-Kebîr*, 1. Baskı, Darü'l-Fıkr, yy. 1981.
- Süyûtî, Abdurrahman b. Ebû Bekir b. Muhammed (ö. 911/1505), *ed-Dürrü'l-Mensûr fi't-Tefsîri bi'l-Me'sûr*, thk.: Abdullah b. Abdülmühsin et-Türkî, Merkezû Hecer li'l-Buhûsî ve'd-Dirasâtî'l-Arabiyyeti ve'l-İslâmiyye, Kahire 2003.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr (ö. 310/923), *Tefsîrû't-Taberî Câmî'u'l-Beyân ân Te'vîlî Âyi'l-Kur'ân*, 1. Baskı, thk.: Abdullah b. Abdülmühsin et-Türkî, Merkezû'l-Bühûs ve'd-Dirasâtî'l-Arabiyye ve'l-İslâmiyye Daru Hecer, Kahire 2001.
- Tahrâvî, Hanî b. Ali, *Ahkâmu Esra'l-Harb Dirâse Mükarîne beyne'l-Kanûn el-Ved'î ve's-Şerîati'l-İslâmiyye*, Camiatu Nayif el-Arabiyye li'l-Ulûmi'l-Emniyye, Riyad 2012.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre (ö. 279/892), *el-Camiü's-Sahîh Sünenü Tirmizî*, 2. Baskı, thk.: İbrahim Atve İved, Matbaatu Mustafa el-Babî el-Halebî, Mısır 1975.
- Vâkıdî, Muhammed b. Ömer (ö. 207/823), *Kitâbü'l-Megâzî*, 3. Baskı, thk.: Marsden Jones, Alemü'l-Kütüb, yy. 1984.
- Zeccâc, Ebû İshak İbrahim es-Serî (ö. 311/923), *Meâni'l-Kur'ân ve İ'rabuh*, 1. Baskı, thk.: Abdülcelîl Abduh Şelebi, Alemü'l-Kütüb, Beyrut 1988.
- Zemahşerî, Mahmûd b. Ömer (ö. 538/1144), *el-Keşşâf ân Hakâiki Ğavamidi't-Tenzîlî ve Uyûni'l-Ekavîlî fî Vücûhi't-Te'vîlî*, thk.: Şeyh Adil Ahmed Abdülmevcûd vd., Mektebetü'l-Âbîkan, Riyad 1998.

HEDEF KİTLELER AÇISINDAN KURUMSAL HALKLA İLİŞKİLER

Dr.Öğr.Üyesi İrfan Ertekin

Siirt Üniversitesi İİBF, İşletme Bölümü, Siirt

ÖZET

Kurumlar, kamuyu oluşturan hedef kitlelerin sosyal, iktisadi ve ekonomik ihtiyaçlarını karşılayan sosyal yapılardır. Kurumsal halkla ilişkiler, kurumlar ile kurum içi ve kurum dışı hedef kitleler arasında iletişimi sağlar ve profesyonelce yönetir. Kurumsal halkla ilişkiler, bu bağlamda stratejik iletişim modelleri geliştirir. Kurumsal halkla ilişkiler, kurumların hedef kitlelerin memnuniyetlerini artırma noktasında kaliteli ürün ve hizmet sunmaları için kurum içi hedef kitleler ile olan iletişimi yönetir ve gerekli önlemleri alır. Bu bağlamda kurumsal halkla ilişkiler, kurum içi ve kurum dışı hedef kitleler arasında iletişim kuran profesyonel departmanlardır. Yaşamakta olduğumuz 21.yüzyılın ilk çeyreği, elektronik ve dijital çağ olarak adlandırılmaktadır. Günümüzde, kurumsal halkla ilişkiler, kurumlar ile hedef kitleler arasındaki iletişimi, yeni medya'nın en önemli bileşenlerinden olan sosyal ağlar ve sosyal medya araçları ile gerçekleştirir. Uzun yıllar, kurumlar ile hedef kitleler arasındaki iletişimi sağlayan geleneksel iletişim araçları yerini yeni bir iletişim ortamı olan sosyal medya ve sosyal ağ araçlarına bırakmıştır. Bu gelişmeyi etkileyen en önemli temel unsur, internet teknolojisidir. Küreselleşmenin ön planda olduğu günümüzde, kurum ve kuruluşların uluslararası kendini tanıtmaya, yeni pazarlama ortamları bulma, çok hızlı değişen ve gelişen gündemi takip etme vb. açısından simetrik iletişim modeli oldukça önemli hale gelmiştir. Bu bağlamda, simetrik iletişimi sağlayan dijital olarak da tanımlayabileceğimiz kurumsal halkla ilişkilerdir. Bu çalışma, kurumların varlık nedeni olan hedef kitleler açısından kurumsal halkla ilişkilerin iletişim işlevlerini ve önemini ortaya koymak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Çalışmada betimleme yönteminden yararlanılmıştır. Çalışma sonucunda kurumsal halkla ilişkilerin, kurumlar ile hedef kitleler açısından stratejik öneme sahip olduğu görülmüştür. Çalışma, kurum içi ve kurum dışı hedef kitleler açısından kurumsal halkla ilişkiler ile ilgili farkındalık oluşturması açısından önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Kurum, yeni medya, iletişim, hedef kitle, kurumsal halkla ilişkiler

CORPORATE PUBLIC RELATIONS IN TERMS OF TARGET AUDIENCE

ABSTRACT

Institutions are social bodies that cover the social and economic needs of the target audience. Corporate Public Relations provides the communication among institutions and internal-external target audiences, and manages them in a professional manner. In this respect, Corporate Public Relations also develops strategic communication models. Corporate Public Relations manages the communication between internal target audiences; and takes the necessary precautions to provide quality products and services for the purpose of increasing the satisfaction of the target audience. In this context, Corporate Public Relations are professional departments communicating between internal and external target audiences. The first quarter of the 21st Century, in which we live, is called as “the Electronic and Digital Age”. Today, Corporate Public Relations establish the communication among institutions and target audiences via the social networks and social media tools, which are the most important components of the New Media. Traditional communication tools that provided the communication between institutions and target audiences for many years in the past have now been replaced by social media and social networking tools. The most important element that affected this development is the Internet technology. In today's world in which globalization is at the forefront, the Symmetrical Communication Model has become quite important for institutions and organizations in terms of international recognition, finding new marketing environments, and following the rapidly changing and evolving agenda. In this respect, the thing that ensures the symmetrical communication is the Corporate Public Relations, which may also be defined as “digital”. This study was conducted to determine the communication functions and importance of the Corporate Public Relations in terms of the target groups that

are the reason of existence of the institutions. The Descriptive Method was employed in the present study. As a result of the study, it was determined that Corporate Public Relations has a strategic importance for institutions and target groups. The study is important in terms of creating awareness on Corporate Public Relations in terms of internal and external target audiences.

Keywords: Institution, New Media, communication, target audience, Corporate Public Relations

1.Giriş

20. yüzyıl, jeopolitik, sosyal, iktisadi ve ekonomik açıdan oldukça önemli süreçlerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Balkan savaşları, 1. ve 2.dünya savaşları, 1929'da Amerika'da tüm dünyayı etkileyen en büyük ekonomik krizin yaşanması, 1950'li yıllardan sonra başta Avrupa olmak üzere sanayileşme için ilk adımların atılmaya başlanması, 1989'da Doğu Almanya ve Batı Almanya'nın birleşmesi, Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Birliği (SSCB)'nin dağılma sürecine girmesi, Kafkasya Bölgesinde, devletlerin bağımsızlıklarını ilan etmesi, popüler kültürün, sosyal yaşamda tercih edilen bir yaşam biçimi haline gelmesi, 1991'de dünya'nın internet teknolojisi ile tanışması, bireysel cep telefonlarının kullanılmaya başlanması, internet teknolojisine bağlı olarak geleneksel medya'nın yanında yeni medya kitle iletişim araçları ile tanışılması, yeni medya'nın en önemli bileşenlerinden birisi olarak, sosyal medya ve sosyal ağ kitle iletişim araçlarının ön plana çıkmaya başlaması vb. gelişmeler bu süreçlere örnek verilebilir. Marshall McLuhan'ın ifadesiyle dünya'nın küresel bir köy'e dönüşmüştür (Rigel vd., 2005, Ertekin, 2016, Ertekin, 2019). İletişim başta olmak üzere sosyo-ekonomik ve teknolojik açıdan yeni bir değişim ve dönüşüm yaşanmaya başlamıştır. Yaşanan soğuk savaşların ardından, internet teknolojisi ile küresel dünyanın en önemli bileşenlerinden birisi olan küreselleşme olgusunun, tüm dünya toplumları için yeni bir değişim ve dönüşümün en önemli belirleyicilerinden birisi olduğunu ifade edebiliriz. Küreselleşme sürecinin ortaya çıkmasında, teknolojik, ideolojik ve ekonomik faktörler söz konusudur (Kongar, 2003'den aktaran Ertürk, 2010).

Thomas Friedman (2000: xvii), yapmış olduğu çalışmasında "soğuk savaş" kavramının dünyanın bölünmesini tanımladığını, "küreselleşme" kavramının ise dünyanın bütünleşmesi anlamına geldiğini ifade etmiştir (Yıldızcan ve Adadağ, 2011). Özellikle, başta internet olmak üzere teknolojik gelişmelerle ilgili Marshall McLuhan'ın şu cümleleri dikkate değerdir. "McLuhan'a göre; sözel gelenek ile elektronik medya birleşerek yeni bir sentez oluşturmuştur. Özellikle bu anlamda internet ve sosyal ağların gelişimi ile herhangi bir şeyin istenilen anda ve birçok yerde olabilmesi mümkündür" (Yengin ve Bayrak, 2018). Sınırların ortadan kalkması, iletişimin internet teknolojisi altyapısı ile birlikte yeni bir boyut kazanması, küreselleşme olgusu ile birlikte dünya'da başta işletmeler, fabrikalar, şirketler, firmalar, bankalar, eğitim kurumları, kamu ve özel sektör sağlık kuruluşları vb. olmak üzere kurumların yeniden kendilerini gözden geçirerek, çağın gelişen koşullarına uyum sağlamayı gerekli kılmıştır.

Kurum kültürü, kurumların başarılı olmalarında en önemli bir söylem haline gelmiştir. Coşkun Can Aktan ve Hasan Tutar, kurum kültürünün öğrenilmiş veya sonradan kazanılmış bir olgu olduğunu ifade ederler (Aktan ve Tutar, 2009). Bu bağlamda, kurumsal kültürün oluşmasında kurumun geçmişi, felsefesi, kimliği, imajı, itibarı, misyonu, vizyonu, kurumsal sosyal sorumluluk projeleri vb. unsurlar ön plana çıkmıştır. Çünkü, sosyal medya ve sosyal ağlar vb. yeni iletişim ortamlarının bireylerin yaşamlarının odak noktası haline gelmesi, kurumların hizmet götördükleri hedef kitlelerin tüketici davranışlarının değişerek dönüşmesine neden olmuştur. Bu bağlamda, kurumlar ile hedef kitleler arasındaki iletişim ve etkileşimin sağlıklı olması, kurumların bugün ve yarın var olabilmeleri için en önemli parametrelerden birisi haline gelmiştir. Sözü ettiğimiz bu iletişimi ve etkileşimi simetrik olarak sağlayarak kurumlarına büyük geri bildirimler (feed-back) sağlayan kurumsal halkla ilişkiler birimleridir. Kurumsal halkla ilişkiler, kamu veya özel sektör hizmetlerini sağlayan kurum ve kuruluşlar ile söz konusu hizmetleri almakta olan hedef kitleler açısından stratejik öneme sahiptir.

2. Kurumsal Halkla İlişkiler (CPR)

Halkla ilişkiler (PR), kurum içerisinde kurum içi hedef kitle olarak tanımlanan çalışanlar ile üst yöneticiler (CEO), kurum dışında ise kurum dışı hedef kitle olarak tanımlanan kamuoyu, halk, medya, tüketiciler, pazarlama sektörü, sendikalar vb. ile kurum ve kuruluşlar arasında iletişim kuran, yöneten profesyonel departmanlardır. Halkla ilişkiler, bir anlamda kurum örgütsel iletişim faaliyetleridir (Grunig, 2005). "Halka ilişkiler, günlük halkla ilişkilerden hareket ederek, halkla ilişkiler üzerine inşa edilen profesyonelce hazırlanmış olan planlı biliş, bilinç ve ilişki yönetimidir. Dolayısıyla, halkla ilişkiler, sosyal bilimleri ve bilgi birikimini kullanarak, planlı bir şekilde ilişkinin doğasını anlamak ve belli amaçlara göre şekillendirmek için yapılan planlı girişimlerdir." (Erdoğan, 2008). Halkla ilişkiler; gerek kurumlar bünyesinde faaliyette bulunan iş görenler açısından, gerek kurumların yöneticileri açısından ve hizmet alıcısı konumundaki halk diye tanımını yaptığımız kamu açısından bir sosyal iletişim ve etkileşim rehberidir (Ertekin, 2019). Kurumsal halkla ilişkiler (CPR), "Kuruma yönelik halkla ilişkiler, işletmenin, toplumun güvenini, sevgisini, sempatisini kazanmak amacıyla yaptığı halkla ilişkiler çalışmalarını / faaliyetlerini ifade eden bir kavramdır" şeklinde tanımlamak mümkündür. (Baytekin, 2004: 58'den aktaran Gökse, 2010: 132).

3.Hedef Kitle

Hedef kitleyi ise kuruluşun yaptığı tüm faaliyetlerin yönlendirildiği, bu faaliyetler sonucunda kendilerinden eylem ve düşünce değişimlerinin beklendiği kişiler veya gruplar olarak tanımlamak mümkündür (Kocabaş, 1999: 77'den aktaran Okay ve Okay, 2013). Halkla ilişkilerde bir kurum açısından genel olarak hedef kitleleri şu şekilde sıralayabiliriz (Okay ve Okay, 2013);

- 1.Halk
- 2.Ticaret ve Dağıtıcılar
- 3.Finansal hedef kitle (Hissedarlar, Finans Basını, Bankalar, Enstitüler, Borsa brokerleri)
- 4.Baskı Grupları
- 5.Kanaat Liderleri
- 6.Medya
- 7.Hükümetler
- 8.Uluslararası Kuruluşlar
- 9.Merkezi ve Yerel Hükümet Birimleri
- 10.Araştırma Kuruluşları ve Politika Oluşturan Birimler
- 11.Yerel Toplum
12. Sendikalar
- 13.Çalışanlar

İçerisinde yaşadığımız, dijital ve tasarım çağı diye adlandırdığımız, 21.yüzyılın ilk çeyreğinde, bilgi, iletişim, teknolojik ve dijital değişim ve dönüşümün yaşandığı günümüzde, kurumların artık var olmaları, birebir, doğrudan ilişkili oldukları hedef kitlelerini, iyi tanımalarına, iletişime ve etkileşime ve hatta mutlaka hizmet öncesi ve sonrası geri bildirimleri almasına ve objektif bir şekilde değerlendirmesine bağlıdır. "Kuruluşların amaçları üzerine yapılandırılan halkla ilişkiler programlarında, kuruluşla hedef kitle arasında ortak zemin yakalama, çıkarların dengelenmesinin sağlanması kuruluşların amaca ulaşmalarını kolaylaştıracaktır" (Peltekoğlu, 2001'den aktaran İmrik Tanyıldızı, 2013).

Kurumların veya şirketlerin, kamuya, topluma gerekli katma değeri sağlamaları için üzerlerine düşen sosyal, ekonomik vb. görevleri vardır. "Bu bağlamda şirketlerin yerine getirmesi gereken dört temel sorumluluk vardır:

Bunlar: ekonomik sorumluluk (verimli ve karlı olmak), hukuki sorumluluk (kanunlara uymak), etik sorumluluk (kanunların ötesinde toplumsal norm ve beklentilere uyumlu davranmak), sosyal sorumluluk (toplumsal sorunların çözümü için gönüllü katkıda bulunmak) olarak tanımlanır" (Lembet, 2013'den aktaran İmİK Tanyıldızı, 2013).

Bu açıdan bakıldığında, kurumlar bu sorumluluklarına yerine getirmek adına, hedef kitleleri ile sağlıklı iletişime ve etkileşime geçmeleri gerekir. Bu iletişim ve etkileşim süreci, kurumların kendi bünyelerindeki, Grunig (2005)'in ifadesiyle profesyonel halkla ilişkiler departmanları ve uzmanları aracılığıyla gerçekleşecektir. "Toplumsal yarar sağlayıcı, halka dönük, toplumsal beklentilere uygun bir hizmet anlayışı ve halka karşı sorumlu, duyarlı ve saygılı bir örgütsel davranışa sahip olmak artık özel kamu kurumlarının başarısı için oldukça büyük önem taşımaktadır" (Kalender ve Fidan, 2008'den aktaran İmİK Tanyıldızı, 2013).

Grunig devamlı olarak dört tip hedef kitleyi belirtmektedir. Bunlar (Okay ve Okay, 2013);

- a. Tüm konularda aktif hedef kitleler.
- b. İlgisiz hedef kitleler: Bu hedef kitleler bütün konularda ihmalkar ve hareketsizdirler.
- c. Tek meseleli hedef kitleler: İlgili olunan konuların sınırlı bir kısmında veya bu konuda aktif olan hedef kitlelerdir (Örneğin hayvan hakları grupları gibi).
- d. Medya yayınından sonra oluşan hedef kitleler: Medya'nın yayınından sonra aktif hale gelirler ve mesele yaygın konuşulan bir sosyal konuşma haline gelir.

Filiz Balta Peltekoğlu (2012), birbirinden farklı beklentilerinin olduğu hedef kitlelerin ortaya çıktığını şu şekilde ifade etmiştir. Hedef kitle, bir grup insanın;

- a. belirsiz bir durumda karşılaştığı,
- b. bu durumda belirsiz ve problemlili durumun ne olduğunu anladığı,
- c. problem hakkında organize olduğu zaman ortaya çıkar (Peltekoğlu, 2012).

Ceyda Aydede (2007), hedef kitlenin üç grupta incelendiğini ifade etmiştir. Bunlar;

- a. Bireysel Müşteri ve potansiyel müşteri
- b. Kurumsal müşteri ve potansiyel müşteri
- c. Dolaylı ilgililer (müşteri ve potansiyel müşteriye etkileyebilecek kişiler (Aydede, 2007).

Halkla ilişkilerin buradaki rolü ve fonksiyonu; kamuyu ve hedef kitleleri her konuda bilgilendirmesidir. Bu bilgilendirmeyi gerekirse hedef kitle'nin özelliğine göre yapmalıdır. Çünkü, her hedef kitlenin, sosyal, demografik (yaş, cinsiyet, eğitim vb.), yapısı birbirinden farklıdır. Yani, her hedef kitlenin, özel olduğunu, bu konuda herhangi bir genellemenin yapılmasının yanlış olduğunu söyleyebiliriz. Örneğin 15-20 yaş grubu arasındaki gençler ile 40-50 yaş grubundaki insanların tüketim anlamında ihtiyaçları farklı olabilir. İşte bu farklılığı, kurumların bünyelerindeki halkla ilişkiler birimlerinin, önceden yapacakları araştırma yöntemleri ile ortaya çıkarmaları, hedef kitlenin kurumlara göre belirlenmesinde oldukça önemlidir.

Ceyda Aydede, hedef kitleyi, iletişim kurup mesajımızı iletmek istediğimiz kişi ve kuruluşlar olarak tanımlamaktadır (Aydede, 2007). Hedef Kitlenin belirlenmesinin avantajları şunlardır (Rogers, Agarwala, 1976, 139'dan aktaran Peltekoğlu, 2012);

- a. Kampanya ile ilgili bütün grupların önceden saptanması,
- b. Bütçe ve kaynak kullanımında önceliğin belirlenerek kaynak israfının engellenmesi,

c.Doğru iletişim araç ve tekniklerinin seçilmesi,

d.Mesajların etkili biçimde hazırlanabilmesi.

Hedef kitleler için yapılacak bu çalışmaların yapılması, kurumların hedef kitlelerini önceden belirleyerek, doğru iletişimi ve etkileşimi, doğru kitle iletişim araçları ile yapmasıyla oldukça önemli mesafeler almasına neden olacaktır. Çünkü, kurumlar açısından stratejik öneme sahip bu uygulamalar yapılmadığında, hedef kitlelerde beklenmedik tepkilerin yaşanma olasılığının var olabileceğini söyleyebiliriz.

Thomas L. Harris ve Patricia T. Whalen (2009), "21.yüzyılda pazarlama profesyonelinin halkla ilişkiler el kitabı"²⁷⁵ adlı eserlerinde, "hedef kitleyi spesifik biçimde örneğin 25-49 yaşları arasında, lise eğitimi olan 30.000 \$'dan fazla aile geliri olan, eve bakan, çocuk yetiştiren, TV seyreden, evli kadınlar gibi tanımlanması gerektiğini" ifade ederek;

Hedef kitle ile ilgili şu soruların sorulabileceğini ifade etmişlerdir. Bunlar (Harris ve Whalen, 2009);

a.Hedef kitleniz kimlerdir?

b.Onlar hakkında ne biliyoruz?

c.Sayıları nedir?

d.Onları nerede bulabiliriz?

e.Onları ne motive eder?

f.Onlar hakkında ne bilmek istiyoruz?

g.Onlarla nasıl iletişim içinde olmalıyız?

h.Onların ne yapmasını istiyoruz?

ı. Ne tarz mesajlar onları ikna edecektir?

4.SONUÇ

Yeni bir iletişim ortamı olarak, internet teknolojisine bağlı sosyal medya ve sosyal ağlar vb. kitle iletişim araçlarının artması, kurumlar ile hedef kitleler arasındaki iletişime yeni bir boyut kazandırmıştır. Küreselleşme ile birlikte rekabet etme şartlarının değiştiği ve dönüştüğü günümüzde kurumlar ile hedef kitleler arasındaki iletişimin simetrik ve geri dönüşlü olması önem kazanmaya başlamıştır. Çünkü, hedef kitleler açısından kurumların hedef kitlelere yönelik iletişim stratejileri ön plana çıkmıştır. Hedef kitleler açısından, kurumsal kimlik, imaj, marka, marka itibarı, iletişim modelleri ve araçları, misyon, vizyon vb.unsurlar öncelikli dikkate alınan unsurlar olarak ön plandadır. Bu bağlamda, kurum ve kuruluşlar kendi kurumsal kimlikleri başta olmak üzere kaliteli ürün ve hizmet üretme noktasında ortaya koymuş oldukları değerleri yeni medya iletişim araçları ile hedef kitlelere sağlıklı bir şekilde geri dönütler alacak şekilde iletmek ve anlatmak durumundadırlar. Milyonlarca sosyal medya kullanıcısı konumundaki hedef kitleler, hizmet aldıkları veya alabilecekleri kurum ve kuruluşlarla ilgili olarak, yeni bir iletişim ortamı olan sosyal medya ve sosyal ağ sayfalarında, bilgilendirilerek, dikkate alındığı duygusunu yaşamak ister.

²⁷⁵**21.yüzyılda pazarlama profesyonelinin halkla ilişkiler el kitabı**: Eserin yayına çevrildiği dildeki adı: The Marketer's Guide to Public Relations in the 21st Century. (Çev. Serra Görpe, 2009).

KAYNAKLAR

1. Aktan, C.C. ve Tutar, H. (2005). Organizasyonlarda Kurallar ve Kurumlar: Kurumsal Kültür, Kurumsal Kültür, Organizasyonlarda Kurallar ve Kurumlar, içinde (1-32), (Ed. Coşkun Can Aktan), SPK Kurumsal Araştırmalar Serisi No: 3.
2. Adadağ, Ö. ve Yıldızcan C. (2011). Küreselleşme ve Demokrasi, Dipnot Yayınları, Ankara.
3. Aydede, C. (2007). Teorik ve Uygulamalı Halkla İlişkiler Kampanyaları, Mediacat Yayınları, İstanbul.
4. Erdoğan, İ. (2008). Teori ve Pratikte Halkla İlişkiler, Erk Yayınları, Ankara.
5. Ertekin, İ. (2019). Değişkenler Açısından Bir Sosyal Medya Araştırması. Turkish Studies Volume 14 Issue 2, s. 385-399.
6. Ertekin, İ. (2016). Halkla İlişkilerde Mükemmellik Kuramı Açısından Kurumsal İletişim. İletişim Çalışmaları Dergisi, Sayı 2, Yıl 3, s.25-38.
7. Ertekin, İ. (2019). Halkla İlişkiler Nedir?, Eğitim ve Sosyal Bilimlerde Yeni Araştırmalar (Ed. B. Okur, G.B. Dayanç Kıyat ve E. Ateşok) içinde (289-297), Berikan Yayınevi, Ankara.
8. Ertürk, K.Ö. (2010). Küreselleşme Ekseninde Halkla İlişkiler, Birleşik Kitapevi, Ankara.
9. Göksel, A.B. (2010). Stratejik Halkla İlişkiler Yönetimi, Nobel Yayınları, İstanbul.
10. Grunig, J. E. (2005). Halkla İlişkiler ve İletişim Yönetiminde Mükemmellik, Rota Yayınları, İstanbul.
11. Harris, T.L., Whalen, P.T. (2009). 21. Yüzyılda Pazarlama Profesyonelinin Halkla İlişkiler El Kitabı, (Çev.Serra Görpe), Rota Yayınları, İstanbul.
12. İmik Tanyıldızı, N. (2013). Halkla İlişkilerde Sosyal Sorumluluk Uygulama Alanı Olarak Sanat Faaliyetler (Akbank, Garanti Bankası Ve İş Bankası Örneği), İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi, Cilt/vol. 3.sayı/ No: 8, s.204.
13. Okay, A. ve Okay, A. (2013). Halkla ilişkiler Kavram Strateji ve Uygulamaları, Der Yayınevi, İstanbul.
14. Peltekoğlu, F. B. (2012). Halkla İlişkiler Nedir?,Beta yayınları, Genişletilmiş 2.Baskı İstanbul.
15. Rigel, N., Batuş, G., Yücedoğan, G. ve Çoban, B. (2005). Kadife Karanlık. Su Yayınevi, İstanbul.
16. Yengin, D. ve Bayrak, T., (2018). Tüketicinin Oyunlaştırılmasıyla Artırılmış Gerçeklik. Etkileşim Akademik Dergi, Yıl (1), Sayı (1). s. 56-77.
17. URL 1. <https://www.researchgate.net>

ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİNE GÖRE TÜRK EĞİTİM SİSTEMİNİN BUGÜNÜ VE YARINI

Dr. Öğr. Üyesi Muhammed Baki MINAZ

Siirt Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Yönetimi Bölümü,

İbrahim GİDER

Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı

Sefa TUAÇ

Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı

ÖZET

Bu araştırmanın amacı Siirt il merkezindeki ilk ve ortaöğretim eğitim kurumlarında görev yapmakta olan öğretmenlerin görüşleri doğrultusunda günümüz eğitim sisteminin sorunlarını tespit etmek, eğitim sisteminin sorunların ana kaynağı ve bu sorunlara yönelik üretilecek çözüm yolları ışığında geleceğin eğitim sisteminin nasıl bir hale bürüneceğine dair öngörülerini belirlemektir. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması deseni kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu Siirt il merkezindeki ilk ve ortaöğretim eğitim kurumlarında görev yapan 49 öğretmenden oluşmaktadır. Veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Araştırmada elde edilen veriler içerik analizi tekniğiyle analiz yapılmıştır. Araştırmada elde edilen sonuçlara göre öğretmenlerin günümüz eğitim sisteminin sorunları ve kaynağı olarak en çok verdikleri yanıtlar eğitim sisteminin (müfredat, sınav sistemi, zorunlu eğitim) sürekli değişmesidir. Ayrıca “günümüz eğitim sisteminin sorunlarına yönelik çözüm önerileri neler olabilir?” sorusuna verilen yanıtların özgün ve kalıcı bir müfredatın oluşturulması ile öğretmen kaynaklı problemlere dair çözümlerin (niteliği, niceliği, mesleki itibar) üretilmesi sonucu ortaya çıkmıştır. “Günümüz eğitim sisteminin geleceğin eğitim yapısına uygun olup olmadığı” sorusuna ağırlıklı olarak verilen yanıtın “uygun olmadığı” sonucu ortaya çıkmıştır. Son olarak “geleceğin eğitim sistemi nasıl olmalıdır?” sorusuna en sık verilen yanıtın “teknoloji ve öğrenci merkezli bir eğitim sisteminin” oluşturulmasına olanak sağlayan bir yapının dizayn edilmesi gerektiği sonucu ortaya çıkmıştır. Araştırma sonunda bu sorunların çözümüne yönelik çeşitli öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Günümüz Eğitim Sorunları, Öğretmen, Geleceğin Eğitim Sistemi.

TODAY AND TOMORROW OF TURKISH EDUCATION SYSTEM ACCORDING TO TEACHER VIEWS

ABSTRACT

The purpose of this research is to define the problems of today's education system according to the opinions of teachers working at primary and secondary schools in the centre of Siirt also this research determines foresight of education system in the light of solutions produced for these problems in this research case study pattern which is a qualitative search method was used. The research group is consisted of 49 teachers working in primary and secondary education institutions in the city center of Siirt. A semi-structured interview form prepared by the researchers was used as a data collection tool. Data obtained from the interview forms were analyzed with the content analysis technique. According to the results of this research the most important problems highlighted by teachers answers as the main problems and sources of today's education system is consistently changing system (curriculum examination system, compulsory education)

Also “what are the solutions for the problems of today’s education system? The most common answer to this question is forming a unique and permanent curriculum, producing solutions to the problems (quality, quantity and Professional reputation) of teachers, mostly given answer to the question “whether the current education system is suitable for future’s education system?” is inappropriate. Finally, how should the education system of future be?” The mostly given answer to this question is design of a structure that allows creation of “technology and students – centered education system.” At the end of the research, various suggestions for solving these problems were presented.

Keywords: Today's Education Problems, Teacher, The Education System of the Future.

Giriş

Türk Eğitim sistemi ve yapısının değişim için gerekli bir olgunluğa ulaşmadan, gerekli ve nitelikli değerlendirmeler yapılmadan plansız, düzensiz, öngörüsüz, ihtiyaç planlaması ve yetersiz değişim, değiştirilme ve hatta temelleri ile bile oynanacak bir şekilde olumsuz değişim alışkanlığından bir türlü kurtulamadık. Nitelikli değişimler olmadan, muasır medeniyetlerin izledikleri sistematik gelişim aşamalarını takip etmeden yaptığımız ve genellikle politik amaçlar çerçevesinde şekillenen bu çalışmalar yüzünden gelişimlerini tamamlamış olan toplumların çok gerisinde kalmış durumdayız. Eğitim bütçesi açısından her ne kadar son yıllarda hükümet politikaları açısından birinci sırada yer alsa bile ekonomik koşullar açısından ayrılan bütçenin düşüklüğü gelişmemiz için gerekli olan yeterli kaynağı sağlayamamaktadır.

Yirmi birinci yüzyıl ile birlikte ülkelerin kalkınma çabalarının başında daha zengin ve müreffeh olma amacına ulaşmak için devam eden uğraşların başında eğitim gelmektedir. Eğitim kişiyi geliştirdiği gibi öte yandan da ülkelerin bilimsel, iktisadi, kültürel ve sosyal kalkınmasında da önemli ve işlevsel bir araçtır (Bowen, 1980). Bilim ve teknolojiye baş döndürücü ilerlemeler bütün örgütsel sistemleri olduğu gibi eğitim sistemlerini de etkilemesi kaçınılmazdır (Uluğ, 1991). Günümüzde bilgilerin bu denli hızlı değişimi ile birlikte beraberinde yeni ihtiyaçların doğmasına neden olmaktadır. Arzulanan ihtiyaçlar doğrultusunda eğitim sistemlerinde yeniden düzenlemelere gidilerek eğitim sistemine güncellik kazandırma ve sistemde gerekli değişiklikleri yapmak zaruri bir hale bürünmüştür (Kösterelioğlu ve Bayar, 2014). Günümüzde eğitim olgusundan beklentilerin başında; günümüzün yaşam gereksinimlerine çözüm bulan, eleştiren, düşünen, araştıran, üreten, merak eden, girişimci bir ruha sahip, dünyadaki gelişmeleri takip edebilen, sosyal hayata katkı sağlayabilen ve milli değerlerinin farkında olan, evrensel açıdan ise temel insan haklarına, dünya barışına ve bu evrensel değerleri içselleştiren kişilerin yetiştirilmesi ile sağlanır (Hareket, Erdoğan ve Dündar, 2016; Anıl, 2009).

Sistemler içinde bulundukları çevrelerinden beslenmedikleri sürece gereksinim duydukları gücü de üretilmezler. Aynı şekilde eğitim sistemi de içinde bulunduğu çevreden girdiler alarak yaşamını sürdürebilir. Sistem girdisi hem sistemin varlığının devamını sağlayıp güçlendirecek hem de sistemin çıktı üretmesini sağlayacak yeterliliğe sahip olmasını sağlayacaktır (Başaran, 2008). Eğitim sistemini etkileyen birçok iç ve dış etken bulunmaktadır. Bu etkenler birbiriyle etkileşim halinde ve sonuç olarak da eğitim sistemini biçimlendiren bir güce sahiptir. Bu nedenle eğitim sisteminin sorunları incelenirken, var olan etkenlerin eğitim sistemi üzerindeki etkilerini yakinen bilinmesi elzemdir. Ayrıca, eğitim sistemindeki birçok sorununun geçmişten günümüze değin devamlılık gösterdiğini de söylemek mümkündür (Baloğlu, 1990).

Türk Eğitim Sistemi ile eğitim yönetimi alanında özellikle son zamanlarda baştan yapılanma süreci içerisinde. Türk Eğitim Sistemi’nin problemleri her geçen gün artmakta, farklılaşan

toplumsal realiteleri ve disiplinler bir dizi değişimler neticesinde birçok yönden karmaşıklığa bürünmektedir. Bununla birlikte, okul kavramına ilişkin çeşitli yönlerden ele alınmaktadır. Eğitim sisteminin ve okulun amaç ve işlevlerini inceleyen ve sorgulayan farklı bakış açıları bulunmaktadır (Balcı, 2003; Giroux, 1997; Illich, 1974; Özdemir, 2012). Türk eğitim sistemini bir bütün olarak ele aldığımızda pek çok sorunun sistemde mevcut olduğu görülmektedir (Özyılmaz, 2013; Uygun, 2013). Bu sorunlara bir de sürekli değişen ihtiyaçlar ve evrenselleşme olgusu da dahil olunca, eğitim sistemimizin daha da etkisizleştiğini ve verimsiz bir hâle büründüğü gözlemlenmektedir (Gedikoğlu, 2005). Eğitim sistemi sosyal hayatın diğer alanlarındaki sorunları çözmek amacıyla oluşturulmuş bir sistem olması gerekirken, eğitim sisteminin kendisi bir sorun yumağı hâline gelmiştir. Bu durumun önüne geçmek için eğitim sistemimizde bir dizi yenilik yapılması ve sistemin yeniden yapılanmasını olanaklı hale getirilmesi gerekmektedir (Özyılmaz, 2013).

Eğitim sisteminin temel öğeleri; öğrenciler, öğretmenler, yöneticiler, veliler, eğitim uzmanları, eğitim programları, eğitim teknolojisi, fiziksel ve finansal kaynaklardan oluşmaktadır. Bu öğelerin içinde en önemli olanı ise öğretmenlerdir. Eğitimin kalitesi öğretmenlerin niteliğine göre farklılık göstermektedir. Bu kapsamda eğitim sisteminin başat aktörü pozisyonunda olan öğretmenlerin gerek eğitim-öğretimin öncesinde gerekse de eğitim-öğretim hizmetlerinin sunumu esnasında en iyi biçimde gelişmeleri, öğretmenlerin eğitim sistemi içerisinde kendilerini sürekli geliştirmelerini ve eğitim-öğretim hizmetinin niteliğinde doğrudan belirleyici etken olmaktadır (Şişman, 2008, s.192).

Ülkemizde öteden beri süregelen ve çözülemeyen birtakım eğitim sorunları vardır. Bilim ve teknolojiadaki ilerlemeler sonucu ortaya çıkan yeni gelişmelere ayak uydurma çabasında bu problemler daha da artmıştır. Bugün organize toplumlar halinde yaşayan insan gurupları içinde çocuklar hem biyolojik varlıklarını korumak ve geliştirmek hem de sosyal ve kültürel hayat içinde başarılı bir kişi olmak için eğitilmek zorundadırlar. Buradan da anlaşılacağı gibi var olan problemler çözülmedikçe yeni gelişmelere ayak uydurmak çok zor olacaktır. Bu problemlerden bir tanesi de okullaşma oranının düşük olmasıdır. “Eğitimin amacı, bireyleri yaşadığı toplumun ve toplumun bağlı bulunduğu çağdaş dünyanın uyumlu bir üyesi haline getirerek, onları çağın gerektirdiği bilgi ve becerilerle donatmaktır” (Buluç, 1997).

Konu ile ilgili literatür incelendiği zaman; Türk eğitim sistemi temel problemlerinden bazılarını sıralar isek kaynak yetersizliği ile oluşan fiziki yetersizlikler, öğretmen niteliğinden kaynaklanan yetersizlikler, küreselleşmenin yanı sıra bütünleşme gayesi uğruna milli eğitim politikamızdan uzaklaşma, toplumsal değer yargısının önleyici etkisi, cinsiyetten kaynaklanan sorunlar, bölgesel etkilerden oluşan dağılım ve toplumsal eşitsizlikler olarak birçok problem ortaya konulmuştur (Habacı vd., 2013; Taşkın ve Sönmez, 2013; Uğurlu, Kırıl ve Kırıl, 2011; Gelbal ve Kelecioğlu, 2007). Eğitim alanında en temel probleme baktığımızda eğitim sistemimizin sürekli değişmesi, kalıcı bir çözümün bulunamayışı ve sorunların artmasının yanı sıra kalıcı hasarlara sebep olduğu gibi işin içinde olan tüm personelleri geleceğe dair güven içerisinde olmadıklarını da söylememiz mümkündür.

Yaşadığımız dönemde eğitimin tüm pozisyonlarında öğrenme ve öğretme teknolojileri karşımıza çıkmaktadır. Bilgisayarın ve bilgi teknolojilerin eğitim, sağlık, ticaret ve ekonomi gibi hayatımızın pek çok alanına standartlar getirmektedir (Cepek ve Hnojl, 2005). Teknoloji; eğitim ve öğretim alanına sunmuş olduğu önemli iki temel değer olarak bilgisayar ile birlikte internettir. Her iki temel yapı beraber düşünüldüğü zaman okulla beraber sınıfların fiziksel mekân merkezi eğitimlere pek çok seçenek olabilecek yaklaşımları anlamlı kılmaktadır. Wilson ile Marsh öğrencilere internet erişimin kazandırmış olduğu iki temel özelliği ile dikkatleri

çekmektedir (Altun ve Altun, 2000). Gelecek dönemdeki eğitim örnekleri arasında sanal öğrenmelerin daha da kapsamlı bir yönetime bürüneceği aşîkârdır. Ulaşılması zor kaynaklara büyük oranda erişim kolaylığı sağladığı için eğitim ve öğretim alanında değeri gittikçe artacaktır. Buna rağmen sanal öğrenmelerde henüz yeni olan bu öğrenme alanı için personeller yetiştirmek gibi gözükmeyen mali bütçe olduğunu da görmekteyiz (Robinson ve Ikeda, 2002). Teknoloji eğitim ile paralel yönde ilerleyen bir değer olması teknolojinin eğitim alanını kapsamakla kalmayıp her alana nüfus eden bir güç haline geldiğini söyleyebiliriz. Son on yılda eğitim alanında yaşanan değişikliklere baktığımızda çoğunlukla teknolojinin etkisi olduğunu görmekteyiz. Bu da eğitim alanında bulunan tüm personellerin teknolojiye hakim olması gerektiğini sonucu kaçınılmazdır.

Günümüz dünyasında sanayisini tamamlamış ve gelişmiş ülkeler ile gelişimini tamamlamayan ülkeler arasındaki en göze çarpan fark eğitim ile birlikte bilgi olmaktadır. Gelişmiş ülkelerin çoğuna bakıldığında bilgi ve teknoloji den verimli olarak faydalanma yetisini kazandıklarından bilginin üretim ile hizmet alanında reel sermaye kadar önemli bir etken olduğu söylenebilir (Tekel, 1993). Teknoloji dünyayı çepeçevre sardığı gibi eğitim üzerinde de etkin güç olduğunu, teknolojik gelişmelerden geri kalan toplumların aynı zamanda eğitim ile birlikte tüm sahalarda geri kaldığını görüyoruz. Eğitim sayesinde teknoloji varlığını sürdürürken son zamanlarda teknolojinin ilerlemesi ile birlikte eğitim üstünde etkin bir güç haline geldiğini görüyoruz. Çeyrek asır önce sınıflarda teknolojik malzemeler sınırlı iken şimdilerde ise sınıflarda kullanılan teknolojik malzemeler bilgisayar, yazıcı, fotokopi makinesi, ses sistemleri, mikrofön, akıllı tahta, projeksiyon vb. bir çok araç sıralayabiliriz. İnternet ile birlikte öğrencilerin sanal ortamlarda öğrenmelerini sağlayan platformlarda eğitim ve öğretim faaliyetlerine her yerde ulaşmasına imkan sağlayan teknoloji, artık eğitimin en vazgeçilmez öğesi haline geldiğini söylemek mümkündür. Eğitim sayesinde varlığını sürdüren teknoloji şimdilerde eğitimi yönetip yönlendirmekle kalmayıp ülkeleri yönetip yönlendiren bir güç haline geldiğine şahit oluyoruz. Teknoloji, gelecek eğitim sisteminin ana kaynağı olacağı şimdiden belli olan ve teknolojinin gelecek yıllarda eğitim sahasından tek ve reel bilgi kaynağı haline geleceğini, yeni neslin teknoloji ile iç içe olması eğitimin yarını teknolojiye emanet edilmek zorunda kalınacağını söyleyebiliriz.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı öğretmenlerin günümüz eğitim sisteminin sorunlarını tespit etmek, eğitim sisteminin sorunların ana kaynağı ve buna yönelik çözüm yolları ışığında geleceğin eğitim sisteminin nasıl bir hale bürüneceğine dair öngörülerini belirlemektir. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

- 1- Günümüz eğitim sisteminin sorunları nelerdir?
- 2- Günümüz eğitim sisteminin sorunları neden kaynaklanmaktadır?
- 3- Günümüz eğitim sisteminin sorunlarına yönelik çözüm önerileriniz ne olabilir?
- 4- Günümüz eğitim sistemi geleceğin eğitim yapısına uygun mudur?
- 5- Geleceğin eğitim sistemi nasıl olmalıdır?

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Öğretmenlerin günümüz eğitim sisteminin bugününe ve yarınına dair görüşlerinin belirlenmeye çalışıldığı bu araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden olan durum çalışması deseni kullanılmıştır. Nitel araştırmalar gözlem, görüşme ve doküman analizleri gibi nitel veri toplama

yöntemlerinin kullanıldığı, algı ve olayları doğal ortamında gerçekçi ve bütünsel bir şekilde ortaya konmasına yönelik yürütülen süreçlerin izlenmesi olarak ifade edilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 45). Durum çalışması deseninde ise araştırmacıların bir veya birden fazla durumu derinlemesine incelediği ve bu durumlara ilişkin temaların oluşturulduğu nitel bir araştırma yaklaşımıdır (Creswell, Hanson, Clark Plano & Morales, 2007). Bu çalışmada durum çalışması desenin tercih edilmesinin sebebi, öğretmenlerin günümüz eğitim sistemine sorunlarını, eğitim sisteminin sorunlarının ana kaynağını ve çözüm önerilerini ilk elden derinlemesine araştırmaktır.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu, 2018-2019 Eğitim-Öğretim yılında Siirt il merkezinde yer alan ilk ve ortaokul eğitim kurumlarında görev yapan 49 öğretmenden oluşmaktadır. Araştırma kapsamında eğitim kurumlarında görev yapan öğretmenler ziyaret edilerek, öğretmenlerle gönüllük esasına dayalı görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya katılan öğretmenlerin demografik özellikleri aşağıdaki tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Katılımcı Öğretmenlerin Demografik Bilgileri

Demografik Özellikler	Frekans	%
<i>Cinsiyet</i>		
Kadın	24	% 48,9
Erkek	25	% 51,1
<i>Öğrenim Düzeyi</i>		
Lisans	45	% 91,8
Yüksek Lisans	3	% 6,1
Doktora	1	% 2,1
<i>Mesleki Kıdem</i>		
1-5 yıl	15	% 30,6
6-10 yıl	15	% 30,6
11 yıl ve üstü	19	% 38,8
<i>Yaş</i>		
20-30 Yaş Arası	17	% 34,6
31-40 Yaş Arası	26	% 53,2
41 Yaş ve Üstü	6	% 12,2
<i>Branş</i>		
Sınıf Öğretmenliği	27	% 55,1
Fen Bilimler	11	% 22,4
Sosyal Bilimler	9	% 18,4
Beden Eğitimi ve Görsel Sanatlar	2	% 4,1
<i>Toplam</i>	49	%100

Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme formu araştırmacılar tarafından hazırlanmıştır. Görüşme formunda beş tane açık uçlu soru yer almaktadır. Görüşme formunun hazırlık aşamasında, öncelikle görüşme formunda yer alan sorular için ilgili alanyazın taranarak bir taslak hazırlanmıştır. Daha sonra hazırlanan taslak form üç alan uzmanının görüşüne sunulmuştur (Eğitim yönetimi alanından iki, eğitim programları ve öğretimi alanından bir öğretim üyesi). Ayrıca soruların okunması ve anlaşılmasını güçleştirecek herhangi bir ifadenin olup olmadığının kontrolü için Türkçe dil uzmanının görüşüne sunulmuştur. Alan uzmanlarının dönütleri neticesinde ilgili taslak formda gerekli düzeltmeler yapılmıştır ve görüşme formuna son şekli verilmiştir.

Görüşme formunda yer alan soruların araştırmanın amacına uygun ve anlaşılır bir şekilde düzenlendiğini değerlendirmek amacıyla sahada üç (3) öğretmen ile ön görüşme yapılmıştır. Yapılan ön görüşmeler neticesinde soruların açık, anlaşılır ve amacına uygun olduğu kanaatine varılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formları öğretmenlere dağıtımı yapılmış ve öğretmenlerden görüşlerini detaylı bir şekilde ifade etmeleri istenilmiştir. Katılımcılara ortalama 15-20 dakika süre içerisinde görüşme formlarında yer alan soruların ayrıntılı bir şekilde doldurulması istenilmiş ve görüşme formlarının doldurulması esnasında sorulan sorulara yönelik dönütler yapılmıştır. Ayrıca öğretmenlerin görüşme formlarında vermiş oldukları yanıtların tutarlılığına bakılmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırma verilerinin toplanmasında nitel veri toplama yönteminin kullanıldığı bir süreç izlenmiş ve araştırma verileri 2018-2019 Eğitim-Öğretim yılı bahar yarıyılında toplanmıştır.

Katılımcı öğretmenlerinin görüşleri doğrultusunda elde edilen verilerin analizinde içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizinde esas olarak yapılan işlemler, birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bu verilerin okuyucunun anlayabileceği bir biçimde organize ederek yorumlanmasının yapılmasıdır. İçerik analizinde ana amaç, elde edilen verileri açıklayabilecek kavramlara ve bu kavramlar arası ilişkilere ulaşmaktır. Bu yöntemle veriler anlamlandırılmaya ve verilerin içinde saklı olabilecek gerçekleri açığa çıkarılmaya çalışılır (Yıldırım, Şimşek, 2011:227). Bu çalışmada da içerik analizinin aşamaları göz önünde tutularak, öğretmenlerin görüşme formlarına vermiş oldukları yanıtların incelenmesi yapıldıktan sonra her forma sayı numarası verilmiş ve görüşme formunda bulunan veriler Word programına aktarımı yapılmıştır. Daha sonra öğretmenlerin görüşme formunda yer alan sorulara verdikleri ifadelerin benzerliklerine göre gruplandırmaları yapılarak temalar oluşturulmuş ve ifadeler uygun temaya yerleştirilmesi yapılmıştır. Bu işlemlerden sonra tablolaştırılarak görsel hale gelen kavramlar, temalar ve ilişkilerin yorumlanması yapılarak çeşitli sonuçlara varılmıştır.

Ayrıca çalışmada öğretmenlerin görüşlerinin frekansı çıkarılmış ve öğretmenlerin görüşlerini yansıtmak için de katılımcıların belirtmiş oldukları ifadelerden doğrudan alıntılar yapılmıştır. Alıntılar yapılırken görüşme yapılan öğretmenlerin isimleri yerine öğretmen 1 (Ö1), öğretmen 2 (Ö2) öğretmen 3 (Ö3) vb. şeklinde kısaltmalarla kodlama işlemi yapılmıştır.

BULGULAR

Çalışmanın bu bölümünde araştırmaya katılan öğretmenlerden elde edilen verilere dayalı olarak bulgulara yer verilmiştir. Bulgular, araştırmanın alt problemlerine göre uygun bir sıra izlenerek düzenlenmiştir.

Araştırmaya katılan öğretmenlerin günümüz eğitim sisteminin sorunlarına yönelik vermiş oldukları yanıtlar aşağıda Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Günümüz eğitim sistemi sorunlarına ilişkin öğretmenlerin görüşleri

Kodlar	f
Eğitim Sisteminin (Müfredat, Sınav Sistemi, Zorunlu Eğitim) Değiştirilmesi	42
Teknoloji/Donanım	18
Öğretmen (Niteliği, Niceliği, Mesleki İtibar)	17
Veli	11
Öğrenci (Tutum ve Davranışlar)	10
Yönetici/İdareci	8
Liyakat	6
Finansal	2

Öğretmenlerin verdikleri yanıtlara bakıldığında günümüz eğitim sisteminde görülen en çok sorun eğitim sisteminin (müfredat, sınav sistemi, zorunlu eğitim) sürekli değişikliğe uğratılması şeklinde görüşler ortaya çıkmıştır. Öğretmenlerin verdikleri yanıtlardan bazıları aşağıda verilmiştir.

“Velilerin çocuklarını küçük yaşta okula başlatmaları. Hazır olmayan bir öğrenciden başarı beklemek doğru olmaz. 4+4+4 sistemiyle 5. Sınıf öğrencilerinin ortaokulda olması. Sürekli değişen eğitim sistemi. Bilişim alanındaki gelişimle bunu çocuklarımız için yararlı bir ortam oluşturmamak.” Öğretmen 16

“Eğitim sisteminin belirli bir program dahilinde düzenli bir şekilde ilerleyememesi programın her gelen yetkililer tarafından değiştirilmesi ve istikrarsızlık.” Öğretmen 36

“Bence eğitim sisteminin sorunlarından biri zorunlu ilköğretime başlama yaşının bir yıl erkene alınması, çocuğun eğitimi ve gelişimini olumsuz yönde etkiliyor. Bunu dışında derslik başına düşün öğrenci sayısının da yüksek olduğunu düşünüyorum.” Öğretmen 25

“Hala birçok bilginin kâğıt üzerinde kalıp işe yaramıyor olması ve uygulama alanının olmaması. Gereksiz birçok bilginin öğrencilere zorla dağıtılması ve çocukların hala sınav gibi saçma bir sistemle seçilmesi.” Öğretmen 22

Araştırmaya katılan öğretmenlerin günümüz eğitim sisteminin sorunlarının nedenlerine ilişkin vermiş oldukları yanıtlar aşağıda Tablo 3’de verilmiştir.

Tablo 3. Günümüz eğitim sistemi sorunlarının ana kaynağına ilişkin öğretmenlerin görüşleri

Kodlar	f
Eğitim Sisteminin (Müfredat, Sınav Sistemi, Zorunlu Eğitim) Değiştirilmesi	39
Öğretmen (Niteliği, Niceliği, Mesleki İtibar)	18
Yönetici/İdareci	11
Veli	9
Teknoloji/Donanım	8
Liyakat	7
Finansal	5
Denetim	2

Öğretmenlerin verdikleri yanıtlara bakıldığında günümüz eğitim sistemindeki sorunların ana kaynağı olarak eğitim sisteminin (müfredat, sınav sistemi, zorunlu eğitim) sürekli değişikliğe uğratılması şeklinde görüşler ortaya çıkmıştır. Öğretmenlerin verdikleri yanıtlardan bazıları aşağıda verilmiştir.

“Nedeni sistemin sık sık değişmesiyle insanların değişen sisteme ayak uyduramamaları ve sisteme yabancı kalıp hâkim olamamaları bu nedenle de ilerleyememeleri.” Öğretmen 47

“Eğitim sisteminde kararlar alırken yeterli araştırma yapılmıyor. Sorunlar için kalıcı çözümler üretmek yerine yeni sorunlar yaratan uygulamalar seçiliyor.” Öğretmen 4

“Siyasi ideolojilerin eğitime entegre etme çabalarından dolayı eğitim sistemi hiçbir şekilde yerine oturamamıştır.” Öğretmen 17

“Eğitim sistemimizin son yıllarda fazla değişikliğe uğramasından kaynaklanıyor.” Öğretmen 30

“Başa her gelen yetkilinin (bakan, müsteşar, müdür vs.) programda oynama yapması, değiştirmesi ve keyfi uygulamalar.” Öğretmen 36

“Eğitim anlayışımızla sınav sisteminin uyuşmaması. Yapılan eğitim projelerinin niteliklerine ulaşamaması.” Öğretmen 13

Araştırmaya katılan öğretmenlerin günümüz eğitim sisteminin sorunlarına yönelik çözüm önerilerine ilişkin vermiş oldukları yanıtlar aşağıda Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4. Günümüz eğitim sistemi sorunlarına yönelik çözüm önerilerine ilişkin öğretmenlerin görüşleri

Kodlar	f
Özgün Eğitim Sistemi (Müfredat, Sınav Sistemi, Zorunlu Eğitim)	34
Öğretmen (Niteliği, Niceliği, Mesleki İtibar)	29
Nitelikli Yönetici/İdareci	11
Bilinçli Veli	9
Yeterli Teknoloji/Donanım	8
Liyakat Olması	4
Denetim Mekanizması	4
Finansal Destek	2

Öğretmenlerin verdikleri yanıtlara bakıldığında günümüz eğitim sistemindeki sorunlarına yönelik çözüm önerilerine ilişkin en çok verilen yanıtların başında özgün ve kalıcı bir müfredatın (müfredat, sınav sistemi, zorunlu eğitim) oluşturulması ile öğretmen kaynaklı problemlere dair çözümlerin (niteliği, niceliği, mesleki itibar) üretilmesi sonucu şeklinde görüşler ortaya çıkmıştır. Öğretmenlerin verdikleri yanıtlardan bazıları aşağıda verilmiştir.

“Eğitim sisteminin sorunlarına çözüm bulabilmek için en baştan bir yenilik yapılmalıdır. Sorunları yüzeysel değil, sorunun kaynağına inilip çözümler üretilmeli. Tüm öğrenci ve öğretmenlere eşit koşullar sağlanmalı. Çok ağır olan müfredatın öğrencilerin seviyelerine göre sadeleştirilmesi.” Öğretmen 29

“Eğitim fakülteleri sil baştan yenilenmeli. İnsan nasıl bir varlıktı, nasıl eğitilir-öğretilir? Bunlardan haberdar bir öğretmen nesli yetiştirilmeli. Öğretmenler at değil insan yetiştirdiğinin bilincinde olmalı. Eğitim kadrosu genç tutulmalı. Yaşlıların eğitim öğretim ortamından çekilmesi gerekir. Veya sadece tecrübe aktarıcı konumunda hizmet vermeli.” Öğretmen 24

“Eğitim fakültelerinde başlayarak öğretmen yetiştiren kurumların daha yeterli hale getirilmesi. Öğretmenin toplum nezdinde itibarının iade edilmesi. Sürekli bir eğitim politikasının olması (Çağa uygun ve ülkenin gerçekleriyle ters düşmeyen).” Öğretmen 40

“Pilot bir üniversitede atama ve yüksek ücret ile iyi öğretmen yetiştirme politikasına geçilmeli.” Öğretmen 14

“Öğrencilerin yaratıcılıklarını ortaya çıkaracak sınav sistemlerinin uygulamaya konulup, eğitim anlayışında da bu doğrultuda hareket edilmesi. Tabi yaratıcılığı test etmek için yazılı sınavlar ve performans gibi objektifliği düşük olan sınavlar olduğu için kullanılması tereddütte yol açabilir. Çünkü sonuçlar objektif olarak değerlendirebilir mi sorusunun cevabı tartışılır bence.” Öğretmen 13

Araştırmaya katılan öğretmenlerin günümüz eğitim sistemi geleceğin eğitim yapısına uygunluğuna ilişkin vermiş oldukları yanıtlar aşağıda Tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 5. Günümüz eğitim sistemi geleceğin eğitim yapısına uygunluğuna ilişkin öğretmenlerin görüşleri

Yanıt	f
Uygun Değildir	47
Uygundur	2
Toplam	49

Öğretmenlerin verdikleri yanıtlara bakıldığında günümüz eğitim sistemi geleceğin eğitim yapısına uygun olmadığı şeklinde görüşler ortaya çıkmıştır. Öğretmenlerin verdikleri yanıtlardan bazıları aşağıda verilmiştir.

“Şu anki eğitim sistemimiz merkeziyetçi bir eğitim anlayışında olduğundan, ülkenin geneline hitap edemiyor. Gelecekte eğitim anlayışı daha çok teknolojiyi ön plana alacağından, uygun değildir.” Öğretmen 49

“Öğrenciler ilgi ve yeteneklerine göre değil, standart bir çerçeveye göre eğitim alıyorlar ve meslek seçimini de bu doğrultuda gerçekleştiriyorlar. Bu düzenlemelerle geleceği yakalamak oldukça zor.” Öğretmen 31

“Çünkü günümüzde hızla gelişen bir dünya ve bu dünyaya ayak uydurmaya çalışan bir nesil var. Eğitim sisteminin teknolojiye uzak oluşu, öğrencilerin ilgi ve yeteneklerine göre değil standart kalıplara göre eğitim almaları, öğrencilerin hızla değişen gelişen dünyaya ayak uyduramayacaklar. Bu nedenle eğitim sistemi gelecek eğitim yapısına uygun değildir.” Öğretmen 29

“Çünkü teknoloji ve bilim hızla gelişmektedir. Uygulanan eğitim programı geleceğin yapısını tam karşılanamamaktadır.” Öğretmen 46

“Sürekli evraklarla uğraştıran bir sistem. Teknolojiyle daha uyumlu ve geleceğe yönelik olmalıdır. Gelecek teknoloji, kodlama ve robot çağı olacaktır. Öğrencilerimizi en alt kademedен geleceğe hazırlanmalıyız. Şimdiki sistemde liseyi bitiren öğrenci daha hangi mesleği yapacağını ilgilerinin neler olduğunu bilmiyor.” Öğretmen 28

“Bilim ve teknolojinin bu denli gelişme gösterdiği günümüzde dahi eğitim sistemimiz bu gelişmeyi yakalamıyorken gelecekte bu durum daha zor olacak gibi.” Öğretmen 15

Araştırmaya katılan öğretmenlerin geleceğin eğitim sistemi nasıl olmalıdır sorusuna vermiş oldukları yanıtlar aşağıda Tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6. Geleceğin eğitim sistemi nasıl olmalıdır sorusuna ilişkin öğretmenlerin görüşleri

Kodlar	f
Öğrenci Odaklı Eğitim Anlayışı	33
Teknolojiye Dayalı Eğitim	25
Özgün Eğitim Sistemi (Müfredat, Sınav Sistemi, Zorunlu Eğitim)	23
Öğretmen (Mesleki İtibar)	3
Fiziki Yapı	3

Öğretmenlerin verdikleri yanıtlara bakıldığında geleceğin eğitim sistemi nasıl olmalı sorusuna en sık verilen yanıtların başında öğrenci merkezli bir eğitim anlayışı, teknoloji ve özgün bir eğitim sisteminin (müfredat, sınav sistemi, zorunlu eğitim) oluşturulmasına olanak sağlayan bir yapının dizayn edilmesi şeklinde görüşler ortaya çıkmıştır. Öğretmenlerin verdikleri yanıtlardan bazıları aşağıda verilmiştir.

“Eğitim bireye ve onun özelliklerine; yaşadığı bölgenin fiziki ve kültürel şartlarına göre şekil almalıdır. Kırsal alanda yetişmiş bir çocuğun kelime dağarcığı, bilgi birikimi ve gözlemleri daha olanaklı şartlarda yetişmiş çocuklarla bir tutulmadığı sistemde eğitim görmelidir.” Öğretmen 31

“Öğretmenine ve öğrencisine değer veren bir eğitim anlayışı olmalı. Bunların dışında; Her öğrencinin kendine özgü bir öğrenme stilini düşünmeden bütün öğrencilere standart aynı eğitimin dayatılması. Okullardaki materyallerin gelişen teknolojiye uyumlu olmaması, sadece kitaplarda değil görsel ve işitsel faaliyetlerle, yaşayarak öğrenmeye dayalı eğitime geçilmelidir.” Öğretmen 8

“Hem öğretmenin hem öğrencilerin ve diğer paydaşların kendilerini daha rahat ve güvende hissedebilecekleri bir sistem geliştirilerek. Teknoloji ve enformasyona daha çok önem verilmesi. Bilgi ve teknoloji çağına ayak uydurabilecek bilince sahip öğretmenler ve öğrenciler yetiştirerek.” Öğretmen 1

“Geleceğin eğitim sistemi bilime, sanata, spora daha çok yer vermeli. Öğrenciyi aktif kılan, öğrenciye araştırmayı aşılayan bir eğitim sistemi olmalıdır.” Öğretmen 11

“Öğrencileri gerçek anlamda aktif kılan araştırmayı yönlendiren, bir şeyleri sorgulayan bireyler haline getiren bir eğitim sistemi uygulanmalıdır.” Öğretmen 13

“Araştırma-Geliştirme ağırlıklı bir sistem geliştirmemiz şart. Teknolojiyi okullarda daha amacı doğrultusunda kullanma, öğrencilerin kendini ifade edebilme yönlerini tamamı ile ortaya çıkarma amacı güdülmelidir.” Öğretmen 15

“Her şeyden önce Atatürk ilke ve inkılaplarının ışığında, araştıran, okuyan, üreten ve laik toplum anlayışını benimseyerek.” Öğretmen 20

“Gelecekteki eğitim sistemi kendi düşünce ve geleneğimizden beslenen toplumumuza ve değerlerine yabancı olmayan bir temelde yapılması gerekiyor.” Öğretmen 25

“Çevreci, doğayla uyumlu insanın ruhunu tatmin eden, bireyin gelecek kaygısını taşımadan eğitim aldığı bir sistem olmalıdır.” Öğretmen 46

Kişisel Değişkenlere İlişkin Bulgular Cinsiyet

Araştırma sonucunda cinsiyet değişkenine göre elde edilen bilgiler aşağıdaki Tablo 7'de sunulmuştur.

Cinsiyet	Sorular	Kodlar	f
Kadın	Günümüz eğitim sisteminin sorunları	Eğitim Sisteminin (Müfredat, Sınav Sistemi, Zorunlu Eğitim) Değiştirilmesi	20
	Günümüz eğitim sisteminin nedenleri	Eğitim Sisteminin (Müfredat, Sınav Sistemi, Zorunlu Eğitim) Değiştirilmesi	19
	Günümüz eğitim sistemine yönelik çözüm önerileri	Özgün Eğitim Sistemi (Müfredat, Sınav Sistemi, Zorunlu Eğitim)	17
	Günümüz eğitim sisteminin geleceğin eğitim yapısına uygunluğu	Uygun Değildir	23
	Geleceğin eğitim sistemi nasıl olmalı	Öğrenci Odaklı Eğitim Anlayışı	14
Erkek	Günümüz eğitim sisteminin sorunları	Eğitim Sisteminin (Müfredat, Sınav Sistemi, Zorunlu Eğitim) Değiştirilmesi	22
	Günümüz eğitim sisteminin nedenleri	Eğitim Sisteminin (Müfredat, Sınav Sistemi, Zorunlu Eğitim) Değiştirilmesi	21
	Günümüz eğitim sistemine yönelik çözüm önerileri	Özgün Eğitim Sistemi (Müfredat, Sınav Sistemi, Zorunlu Eğitim)	17
	Günümüz eğitim sisteminin geleceğin eğitim yapısına uygunluğu	Uygun Değildir	24
	Geleceğin eğitim sistemi nasıl olmalı	Öğrenci Odaklı Eğitim Anlayışı	17

Tablo 7. incelendiğinde formda yer alan sorulara verilen yanıtlar arasında cinsiyet değişkeni açısından anlamlı bir fark bulunmamaktadır. Cinsiyet değişkeni açısından anlamlı bir fark oluşmadığından cinsiyete yönelik bir yorum yapılamaz.

Branş

Araştırma sonucunda branş değişkenine göre elde edilen bilgiler aşağıdaki Tablo 8'de sunulmuştur.

Branş	Sorular	Kodlar	f
Sınıf Öğretmeni	Günümüz eğitim sisteminin sorunları	Eğitim Sisteminin (Müfredat, Sınav Sistemi, Zorunlu Eğitim) Değiştirilmesi	24
	Günümüz eğitim sisteminin nedenleri	Eğitim Sisteminin (Müfredat, Sınav Sistemi, Zorunlu Eğitim) Değiştirilmesi	22
	Günümüz eğitim sistemine yönelik çözüm önerileri	Özgün Eğitim Sistemi (Müfredat, Sınav Sistemi, Zorunlu Eğitim)	20
	Günümüz eğitim sisteminin geleceğin eğitim yapısına uygunluğu	Uygun Değildir	25
	Geleceğin eğitim sistemi nasıl olmalı	Öğrenci Odaklı Eğitim Anlayışı	18
Branş Öğretmeni	Günümüz eğitim sisteminin sorunları	Eğitim Sisteminin (Müfredat, Sınav Sistemi, Zorunlu Eğitim) Değiştirilmesi	18
	Günümüz eğitim sisteminin nedenleri	Eğitim Sisteminin (Müfredat, Sınav Sistemi, Zorunlu Eğitim) Değiştirilmesi	18
	Günümüz eğitim sistemine yönelik çözüm önerileri	Öğretmen (Niteliği, Niceliği, Mesleki İtibar)	15
	Günümüz eğitim sisteminin geleceğin eğitim yapısına uygunluğu	Uygun Değildir	22
	Geleceğin eğitim sistemi nasıl olmalı	Öğrenci Odaklı Eğitim Anlayışı	13

Tablo 8. incelendiğinde formda yer alan sorulara verilen yanıtlar arasında branş değişkeni açısından günümüz eğitim sistemine yönelik çözüm önerileri bakımından sınıf öğretmenleri ile branş öğretmenleri arasında farklılık tespit edilmiştir.

Sınıf öğretmenlerinin vermiş oldukları yanıt “Özgün Eğitim Sistemi (Müfredat, Sınav Sistemi, Zorunlu Eğitim)” oluşturulması iken branş öğretmenlerinin vermiş oldukları yanıt ise “Öğretmen (Niteliği, Niceliği, Mesleki İtibar)” kaynaklı problemlere dair çözümlerin üretilmesi şeklinde tespit edilmiştir. Ayrıca günümüz eğitim sistemi geleceğin eğitim yapısına uygunluğu açısından katılımcı branş öğretmenleri % 100 “*uygun değildir*” yanıtını verirken katılımcı sınıf öğretmenlerinden % 92,5 “*uygun değildir*”, % 7,5 “*uygundur*” yanıtını vermişleridir. Son olarak branş değişkeni formda yer alan diğer sorulara verilen yanıtlar arasında ise anlamlı bir fark bulunmamaktadır.

Mesleki Kıdem

Araştırma sonucunda mesleki kıdem değişkenine göre elde edilen bilgiler aşağıdaki Tablo 8'de sunulmuştur.

Mesleki Kıdem	Sorular	Kodlar	f
1-5 Yıl	Günümüz eğitim sisteminin sorunları	Eğitim Sisteminin (Müfredat, Sınav Sistemi, Zorunlu Eğitim) Değiştirilmesi	14
	Günümüz eğitim sisteminin nedenleri	Eğitim Sisteminin (Müfredat, Sınav Sistemi, Zorunlu Eğitim) Değiştirilmesi	13
	Günümüz eğitim sistemine yönelik çözüm önerileri	Özgün Eğitim Sistemi (Müfredat, Sınav Sistemi, Zorunlu Eğitim)	12
	Günümüz eğitim sisteminin geleceğin eğitim yapısına uygunluğu	Uygun Değildir	15
	Geleceğin eğitim sistemi nasıl olmalı	Öğrenci Odaklı Eğitim Anlayışı	11
6-10 Yıl	Günümüz eğitim sisteminin sorunları	Eğitim Sisteminin (Müfredat, Sınav Sistemi, Zorunlu Eğitim) Değiştirilmesi	14
	Günümüz eğitim sisteminin nedenleri	Eğitim Sisteminin (Müfredat, Sınav Sistemi, Zorunlu Eğitim) Değiştirilmesi	12
	Günümüz eğitim sistemine yönelik çözüm önerileri	Öğretmen (Niteliği, Niceliği, Mesleki İtibar)	12
	Günümüz eğitim sisteminin geleceğin eğitim yapısına uygunluğu	Uygun Değildir	14
	Geleceğin eğitim sistemi nasıl olmalı	Öğrenci Odaklı Eğitim Anlayışı	11
11 Yıl ve Üstü	Günümüz eğitim sisteminin sorunları	Eğitim Sisteminin (Müfredat, Sınav Sistemi, Zorunlu Eğitim) Değiştirilmesi	14
	Günümüz eğitim sisteminin nedenleri	Eğitim Sisteminin (Müfredat, Sınav Sistemi, Zorunlu Eğitim) Değiştirilmesi	15
	Günümüz eğitim sistemine yönelik çözüm önerileri	Öğretmen (Niteliği, Niceliği, Mesleki İtibar)	12
	Günümüz eğitim sisteminin geleceğin eğitim yapısına uygunluğu	Uygun Değildir	18
	Geleceğin eğitim sistemi nasıl olmalı	Öğrenci Odaklı Eğitim Anlayışı	9

Tablo 9. incelendiğinde formda yer alan sorulara verilen yanıtlar arasında mesleki kıdem değişkeni açısından günümüz eğitim sistemine yönelik çözüm önerileri bakımından 1-5 yıl kıdeme sahip katılımcı öğretmenler ile 6-10 yıl ve 11 yıl ve üstü kıdeme sahip olan katılımcı öğretmenler arasında farklılık tespit edilmiştir. 1-5 yıl kıdeme sahip olan öğretmenlerinin vermiş oldukları yanıt “Özgün Eğitim Sistemi (Müfredat, Sınav Sistemi, Zorunlu Eğitim)” oluşturulması iken 6-10 yıl ve 11 yıl ve üstü kıdeme sahip olan katılımcı öğretmenlerin vermiş oldukları yanıt ise “Öğretmen (Niteliği, Niceliği, Mesleki İtibar)” kaynaklı problemlere dair çözümlerin üretilmesi şeklinde tespit edilmiştir.

Ayrıca günümüz eğitim sistemi geleceğin eğitim yapısına uygunluğu açısından 1-5 yıl kıdeme sahip olan katılımcı öğretmenleri % 100 “*uygun değildir*”, 6-10 yıl kıdeme sahip olan katılımcı öğretmenler % 93,3 “*uygun değildir*”, % 6,7 “*uygundur*” ve 11 yıl ve üstü kıdeme sahip olan katılımcı öğretmenler % 94,7 “*uygun değildir*”, % 5,3 “*uygundur*” yanıtını vermişleridir. Son olarak mesleki kıdem değişkeni formda yer alan diğer sorulara verilen yanıtlar arasında ise anlamlı bir fark bulunmamaktadır.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu bölümde araştırma bulgularına ilişkin tartışmaya ve araştırma sonucuna yer verilmiştir. Araştırmada elde edilen sonuçlara göre öğretmenlerin günümüz eğitim sisteminin sorunları ve ana kaynağı olarak en çok verdikleri yanıtlar eğitim sisteminin (müfredat, sınav sistemi, zorunlu eğitim) sürekli değişikliğe uğratılmasıdır. Ayrıca “günümüz eğitim sisteminin sorunlarına yönelik çözüm önerileri neler olabilir?” sorusuna ise en çok verilen yanıtların özgün ve kalıcı bir müfredatın oluşturulması ile öğretmen kaynaklı problemlere dair çözümlerin (niteliği, niceliği, mesleki itibar) üretilmesi sonucu ortaya çıkmıştır. “Günümüz eğitim sisteminin geleceğin eğitim yapısına uygun olup olmadığı” sorusuna ağırlıklı olarak verilen yanıtın “*uygun olmadığı*” sonucu ortaya çıkmıştır. Son olarak “geleceğin eğitim sistemi nasıl olmalıdır?” sorusuna en sık verilen yanıtın “teknoloji ve öğrenci merkezli bir eğitim sisteminin” oluşturulmasına olanak sağlayan bir yapının dizayn edilmesi gerektiği sonucu ortaya çıkmıştır.

Öğretmenlerin günümüz eğitim sisteminin sorunları ve ana kaynağı olarak eğitim sisteminin (müfredat, sınav sistemi, zorunlu eğitim) sürekli değişikliğe uğramasında ülkemizdeki eğitimden sorumlu ilgili kurumlardaki yöneticilerinin mevcut sistemin aksaklıklarının düzeltilmesi yerine toptancı bir şekilde mevcut sistemde değişikliğe gidilmesi en önemli etkindir. Eğitim sistemimizde verimli sonuçların elde edilebilmesinde zaman faktörünün göz ardı edilmesi eğitim sisteminin başarıya ulaşmasındaki önemli etkenlerin başında gelmektedir. Nitekim günümüz eğitim sisteminin sorunlara yönelik çözüm önerilerindeki öğretmen görüşlerinin de aynı doğrultuda olduğunu görebilmekteyiz. Günümüzdeki eğitim sisteminin kalıcılığını sağlamada siyaset üstü bir anlayışla hareket edilmesi ve uzun vadede kalıcı çözümlerin üretilmesi gerekmektedir. Eğitimin sisteminin kilit konumunda bulunan öğretmenlerimizin yetiştirilmesinde uygulamaya yönelik faaliyetlerin ön planda tutulması, okullardaki okutulan derslerin kendi alanında uzman olan öğretmenler tarafından yürütülmesi ve öğretmenlerimize olan değer en üst makamdan en alt makama kadar hak ettiği itibarın tesisinde gerekli düzenlemelerin yapılarak fiiliyatının sağlanması gerekmektedir. Tüm bu sorunların nedenleri ve çözüm yolları ışığında geleceğin eğitim sisteminin bugünkü problemlerini çözüme kavuşturmadan geleceğin eğitimini tesis etmede başarısızlığa uğrayacağı yadsınmaz bir gerçek olarak karşımızda sürekli duracaktır. Geleceğin eğitim sistemi programlanırken hızla değişmekte olan çağımızdaki gelişmeleri takip etmek için tüm disiplinlerin çıktılarını ışığında öğrenci merkezli ve teknoloji ile paralel hareket eden bir eğitim sisteminin ivedilikle eğitim uzmanları tarafından geliştirilmelidir. Yoksa geleceğin eğitim anlayışında topal bir düzenin devamının ötesine geçemeyeceğimizi ve sorunların artarak daha da çıkılmaz bir hale bürüneceği bugünden aşıkardır.

Araştırmamızın bulgularına yönelik ilgili literatür incelendiğinde aynı bulgulara rastlanılmıştır. Taşdemir (2015) çalışmasında; eğitim sistemimiz ile ilgili çıkan problemler; öğretmen niteliğinde görülen eksiklikler, sınav merkezli eğitim, ezber anlayışı ile yapılan eğitim gibi başlıklar altında sorunlar incelemiştir. Yeşil ve Şahan (2015) çalışmasında, eğitim sistemine dair gördükleri en belirleyici sorunun eğitime bakış ve eğitim ile ilgili programların problemleri olduğu ortaya çıkmıştır. Yılmaz ve Altınkurt’un (2011) çalışmasına baktığımız zaman, Türk eğitim sisteminin problemleri; öğretmenlerin niteliği, merkezi yapılan sınavlar, kalabalık sınıf ortamları, donanım ve fiziki açıdan eksiklikler, ezbere dayalı eğitim, öğretmen

yetistirme sistemi, öğretmenlerin sayısındaki eksiklik ve kendi alanı dışında derse girme, eğitim bölgelerindeki eşitsizlikler, ideolojik açıdan yapılan ayırım, özel etüt merkezleri ve dershaneler, okullarda yaşanan ekonomik sorunlar, mesleki ve teknik eğitimin niteliği, rehberlik faaliyetleri, birleştirilmiş sınıflar mevcudu, taşımali eğitim modeli, Türk eğitim sisteminin merkeziyetçi bir yapıda olması şeklinde bulgulara rastlanılmıştır.

Demografik özellikler açısından katılımcı öğretmenlerin görüşlerinde genel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır. Öğretmenlerin kişisel değişkenler açısından görüşleri birbirine benzetmektedir.

Taklidi sistemlerin eğitim alanımıza uyarlanması öngörülme-yen sorunları ile birlikte kalıcı hasarlar da meydana getirebilir. Toplumumuzun kimyasına uygun, kalıcı bir eğitim sistemin inşası mümkün olmadığı sürece gelecek yüzyılda ülkemizin eğitim çıktıları günümüz çıktılarından pek farklı olmayacağını söyleyebiliriz. Eksiklerimiz ile birlikte artılarımızı tespit edip eğitim sistemimizdeki aksak yönüne ivedilikle bir reçete hazırlanmalı aksi halde kaçırmış olduğumuz değerlerin faturasını gelecekte öğrencilerimiz ağır bir şekilde ödeyeceklerini söyleyebiliriz.

ÖNERİLER

Araştırmadan elde edilen bulgulara ve sonuçlara bağlı olarak yapılan öneriler aşağıda ifade edilmiştir:

- Eğitim sistemimiz ile ilgili olarak problemin giderilmesi adına sürekli değişen bir sistem değil güncellenen bir eğitim sistemi için çalışmalar yapılmalıdır.
- Eğitim sistemindeki sorunların çözümü için özgün ve kalıcı müfredat ve öğretmen kaynaklı sorunların giderilmesine yönelik çalışma yapılmalıdır.
- Eğitim sisteminde yaşanan değişimlerin politikacı-lardan ırak uzmanlar tarafından yapılmalıdır.
- Eğitim sistemimizde mevcut paradigmanın çözemediği sorunlar dikkate alınarak yapılacak olan değişimin geleceğe entegre olabilmesi için öğrenci ve teknoloji odaklı bir eğitim sistemine geçilmelidir.

KAYNAKÇA

- Anıl, D. (2009). Uluslararası öğrenci başarılarını değerlendirme programında Türkiye'deki öğrencilerin fen bilimleri başarılarını etkileyen faktörler, *Eğitim ve Bilim*, 34(152), 71-86.
- Altun, S. A. ve Altun, A. (2000). Bir Eğitim Aracı Olarak İnternet. https://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/Milli_Egitim_Dergisi/147/sadegul.htm (Haziran 2019'da alınmıştır.)
- Balcı, A. (2003). Eğitim örgütlerine yeni bakış açıları: Kuram araştırma ilişkisi II. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 33, 26-61.
- Baloğlu, Z. (1990). *Türkiye'de Eğitim: Sorunlar ve Değişime Yapısal Uyum Önerileri*. İstanbul: TÜSİA D Yayını.
- Başaran, İ. E. (2008). *Türk eğitim sistemi ve okul yönetimi*. Ankara: Ekinoks
- Buluç, B. (1997). İlköğretim ikinci kademe okullarda eğitimde fırsat ve imkân eşitliği. *Eğitim Yönetimi Dergisi*. Yıl: 3, Sayı: 1, (11–21).
- Bowen, H. R. (1980). *Investment in Learning*. San Francisco: Jossey Bass Publishers.
- Cepek, A. ve Hnojil, J. (2005). İnternet in Education Practical Experience and Future Plans. <https://www.fig.net/resources/proceedings/2000/prague-final-papers/cepek-hnojil.htm> (Haziran 2019'da alınmıştır.)
- Creswell, J. W., Hanson, W. E., Clark Plano, V. L., & Morales, A. (2007). Qualitative research designs: Selection and implementation. *He counseling psychologist*, 35(2), 236-264.

- Gedikoğlu, T. (2005). Avrupa birliği sürecinde Türk eğitim sistemi: sorunlar ve çözüm önerileri. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(1), 66-80.
- Gelbal, S. ve Kelecioğlu, H. (2007). Öğretmenlerin ölçme ve değerlendirme yöntemleri hakkındaki yeterlik algıları ve karşılaştıkları sorunlar. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33, 135-145.
- Giroux, H. A. (1997). *Pedagogy and he politics of hope: Theory, culture, and schooling (A critical reader)*. Boulder: Westview Press.
- Habacı, İ., Karataş, E., Adıgüzel, F., Ürker, A., Atıcı, R. (2013). Öğretmenlerin güncel sorunları. *International Periodical for he Languages, Literature and History of Turkishor Turkic*, 8(6), 263-277.
- Hareket, E., Erdoğan, E. ve DüNDAR, H. (2016). Eğitim sistemine ilişkin bir durum çalışması, *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 287-299.
- Illich, I. (1974). *Energy and equity*. London: Calder & Boyars.
- Kösterelioğlu, İ. ve Bayar, A. (2014). Türk eğitim sisteminin sorunlarına ilişkin güncel bir değerlendirme. *International Journal of Social Science*, 25(1), 177-187. Doi number:<http://dx.doi.org/10.9761/JASSS2279>.
- Özdemir, S. (Ed.). (2012). *Türk eğitim sistemi ve okul yönetimi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Özyılmaz, Ö. (2013). *Türk milli eğitim sisteminin sorunları ve çözüm arayışları*. Ankara: Pegem Akademi.
- Robinson, D. J., & Ikeda, T. (2002). Is on-line education the future for universities? *Nagoya Journal of Higher Education*, 2, 131-145. from [http:// www.cshe.nagoya-u.ac.jp/ publications/ journal/no2/09.pdf](http://www.cshe.nagoya-u.ac.jp/publications/journal/no2/09.pdf)
- Şişman, M. (2008). *Eğitim bilimine giriş*. Ankara: Pegem Akademi.
- Taşdemir, M. (2015). Öğretmen adaylarının türk mili eğitim sistemi üzerine algıladıkları sorunlar, *Turkish Studies*, 10(7), 881-898.
- Taşkın, A. ve Sönmez, S. (2013). Öğretmenlik mesleği genel yeterliklerinin sınıf öğretmenleri ve sınıf öğretmeni adaylarının görüşlerine göre değerlendirilmesi. *Middle Eastern & African Journal of Educational Research*. 3, 80-90.
- Tekel, H.(1993), "*Bilgi çağıının gelişmekte olan ülkelerdeki sosyoekonomik etkilerinin irdelenmesi ve ülkemiz yönünden konu ile ilgili araştırma önerileri*", III. İzmir İktisat Kongresi, Sosyal Değişim ve Sosyal Gelişme Stratejileri, Ankara, DPT Yayın.
- Uğurlu, Z., Kırıl, E., Kırıl, B. (2011). Öğretmen adaylarının Türk eğitim sisteminin sorunlarına ilişkin görüşleri, 20. Eğitim Bilimleri Kurultayı Bildiri Özeti.
- Uluğ, F. (1997). Eğitim sisteminde değişime yapısal uyum sorunları. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 14, 153-166.
- Uygun, S. (2013). *Türk eğitim sistemi sorunları: geleneksel ve güncel*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Yeşil, R., Şahan, E. (2013). Öğretmen adaylarının Türk eğitim sisteminin en önemli sorun, neden ve çözüm yollarına ilişkin algıları, *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(3), 123-143.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri (8. Baskı)*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, K., Altınkurt, Y. (2011). Öğretmen adaylarının Türk eğitim sisteminin sorunlarına ilişkin görüşleri, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8(1). 942-973.

GÜNEY KORE EĞİTİM SİSTEMİNDE LİSE EĞİTİMİNİN İNCELENMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Kemal KAYA (Sorumlu Yazar)

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü

Doç. Dr. Erhan GÖRMEZ

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü

Dr. Öğr. Üyesi Abdurrahman MENGİ

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Özel Eğitim Bölümü

Necdet TAŞKIN

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Öğretimi Bölümü

Prof. Dr. Zihni MEREY

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, Asya kıtasında son 50 yıllık süreç içerisinde devrim niteliğinde gelişmeler kaydeden ve neredeyse sıfırdan başladığı ekonomik ve eğitimsel hayatını kısa sürede zirveye taşımayı başaran Güney Kore eğitim sisteminde lise kademesini incelemektir. Son yıllarda PISA, TIMSS, PEARLS vb. eğitimde başarıyı ölçme amaçlı uluslararası sınavlarda ilk sıralarda yer alan Güney Kore, Eğitim konusunda sergilediği başarılar nedeniyle kendisinden çokça bahsettirmektedir. Araştırma kapsamında 04-27 Eylül 2018 tarihleri aralığında Güney Kore'nin başkenti Seul'de yer alan okulda gözlem yaparak, bu okullarda görev yapan idareciler, öğretmenler ve öğrencilerle yarı yapılandırılmış görüşme yapılarak, Güney Kore'de Bilim ve Teknoloji Eğitim Bakanlığı (MEST) web sayfasından ilgili dokümanlar incelenerek veriler toplanmıştır. Gözlem, görüşme ve doküman analizleri sonucu toplanan veriler içerik analiz yöntemiyle irdelenmiştir. Araştırmada lise kademesi ile ilgili ulaşılan bulgular incelendiğinde; Kore'de eğitim ilköğretim 6 yıl, ortaokul 3 yıl, lise 3 yıl ve üniversite tıp vb. sağlık bölümleri hariç genellikle 4 yıl olmak üzere 6-3-3-4 şeklindeki tek parçalı bir sistem şeklindedir. Lise eğitimi ülkede zorunlu eğitim dahilinde olmamasına lise mezunu oranı %97 civarındadır. Lise Programının Eğitimsel Amaçları ilk ve ortaokul eğitiminin genel amaçları üzerine inşa edilerek yetenekler doğrultusunda mesleki yönlendirmeleri ihtiva etmektedir. Lise eğitimi, öğrenme ve günlük yaşam için ihtiyaç duyulan temel becerileri, dürüst bir karakter gelişimini, demokratik bir vatandaş olmayı destekleyen dersler içermektedir. Liseye girişte öğrenciler kendilerine tamamiyle yön verecekleri bir döneme gelmiş olurlar. Üniversiteye hazırlayan akademik eğitim 11. sınıfta alan seçimi (sosyal bilimler, fen bilimleri ve mesleki eğitim) ile gerçekleşir. Lise eğitiminde üniversiteye hazırlanan öğrenciler, akademik alanda alacakları eğitimin temelini burada oluştururlar ve üniversiteye gittiklerinde kendilerini, hali hazırda yetiştirdikleri bir alanda daha üst seviyede eğitim almaya başlarlar.

Anahtar Kelimeler: Güney Kore, Eğitim Sistemi, Lise Eğitimi, Başarı

INVESTIGATION OF HIGH SCHOOL EDUCATION IN SOUTH KOREA

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the high school level in the education system of South Korea, which has achieved revolutionary progress in the last 50 years in the Asian continent and succeeded in bringing the economic and educational life that it started from scratch to the summit in a short time. In recent years, South Korea, which has taken the lead in exams such as PISA, TIMSS, PEARLS in order to measure the success in education, has made a lot of mention for its success in education. For this research, three high schools in Seoul, the capital of South Korea, were observed between 04-27 September 2018. Data were collected by interviewing the administrators, teachers and students working in these schools and examining the related documents on the website of the Ministry of Science and Technology Education (MEST) in South Korea. The data obtained as a result of observation, interview and document analysis were analyzed by content analysis method. When the findings reached in the high

school level were examined; The duration of education in Korea is 6-3-3-4, including primary school for 6 years, secondary school for 3 years, high school for 3 years, and university for 4 years. Although high school education is not compulsory education in the country, the rate of high school graduates is around 97%. The Educational Objectives of the High School Program are built on the general objectives of primary and secondary education and include vocational guidance in line with the skills. High school education includes lessons that support the basic skills needed for learning and everyday life, the development of an honest character, and becoming a democratic citizen. Students who start high school come to a period in which they will be able to direct themselves completely. In the 11th grade of the high school, the preparation process for the university begins by selecting the field (social sciences, science and vocational education). The students preparing for university in high school form the basis of their academic education and when they go to university, they begin to receive higher level education in the field they are educated.

Keywords: South Korea, Education System, High School Education, Success

1.GİRİŞ

Güney Kore Cumhuriyeti, Asya'nın doğusundaki Kore Yarımadası'nın güneyinde yer almaktadır. Kuzeyde tek kara komşusu olan Kuzey Kore diğer yönlerde ise Japon Denizi ve Sarı Deniz tarafından çevrilmiştir. Denizlerin ötesinde, batıda Çin, doğuda Japonya, güneyde Tayvan ile komşudur. Ülkenin nüfusu ise 50 milyon civarındadır. Ülkenin Kuzey ve Güney olarak ayrılmasından sonra geçen yarım asırlık bir süre içinde eğitim, ekonomi, sosyal vb. birçok alanda büyük değişimler gerçekleşmiştir. Bu değişimlerin en önemli aktörü şüphesiz ülkenin kültürel mirasında yer alan Konfüçyüslük ve Budizm ile 19. yüzyıldan sonra Avrupalılaşma çabaları neticesinde meydana gelen değişimlerin etkisi ile şekillenen eğitim sistemidir. UNESCO'nun demokratikleşme, özerklik, yerelleştirme ve küreselleşme ölçütlerine (Peuch, 2011; Levent ve Gökkaya, 2014) göre Güney Kore Eğitim Sistemi 50 yıllık bir zaman dilimi içinde devrim niteliğindeki gelişmelerle dünyada büyük bir mesafe kaydetmiştir.

Modernleşme süreci Osmanlı Devleti ile aynı dönemlerde başlayan Kore'de modern okullara 1880'li yıllardan itibaren rastlanmaktadır. Bu okullar, bağımsızlık hareketi üyeleri ve Hristiyan misyonerler tarafından kurulan ulusal ve özel eğitim kurumları olarak eğitim hayatına başladılar. Bu süreçte Kore genelinde batılı misyonerler tarafından birçok özel okulun açıldığı görülmektedir. Ülkenin Japon sömürge yönetimi altında bulunduğu dönemde (1910-1945), Koreli bağımsızlık yanlısı liderler, artan Japonya baskısına karşı koyulacak direnişte en önemli noktanın eğitim olduğunu ve bununla ulusu kurtarmanın mümkün olabileceğini vurgulamışlardır. İlk odaklandıkları durum, ulusal bağımsızlığı gerçekleştirecek geleceğin liderlerini eğitim yoluyla yetiştirmek olmuştur. Japon sömürge döneminden sonra, 1948 yılında Güney Kore Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla siyasi olarak Batı dünyası ile entegre olma çabası içinde olan demokratik bir yönetim kurulmuştur. Demokratik yönetimin 1953 yılında altı yıllık zorunlu eğitimi yasal hale getiren modern bir eğitim sistemi kurma çabası bu konuda ilk girişim olarak değerlendirilebilir. Bu girişimin devamı olarak 1954 yılında ilk Ulusal Kore Programı uygulamaya konmuştur. Güney Kore'de demokrasi kültürünün yerleşmesi için bütün öğretim kademelerinde demokratik kültüre uygun çeşitli eğitimler verilmektedir.

Hongik Ingan ideolojisine bağlı olarak her Kore vatandaşı, ülkenin ve insanlığın demokratik gelişimine ve toplumun refahına katkıda bulunabilen özgüven sahibi bireyler olarak yetiştirilmeye çalışılmaktadır.

Ülkenin 1948 yılında demokratik bir cumhuriyet olarak kurulmasıyla beraber Kore eğitim sistemi dinamik bir yapıya sahip olup sürekli olarak çağımızın şartlarına uygun bir yapıda yenilenmektedir. Eğitim politikalarının oluşturulmasından ve uygulanmasından sorumlu hükümet organı olarak kurulan Bilim ve Teknoloji Eğitim Bakanlığı (MEST) bu konuda önemli görevler ifa etmiştir. Bakanlığın u doğrultuda yapılan güncellemeler sadece eğitim model ve standartları üzerinde değil, aynı zamanda eğitimden elde edilmesi hedeflenen kazanımlar doğrultusunda da dinamik bir sistem olarak yapılandırılmıştır. 1980’lerde hayat boyu öğrenme anlayışının benimsenmesi ve buna göre eğitim sisteminin yenilenmesi gibi niteliksel değişimlerle informal eğitim şekil almaya başlamıştır. (Levent ve Gökkaya, 2014).

Güney Kore Eğitim Bakanlığının deklare ettiği ulusal eğitim programı, her öğretim yılı için öğretilecek olan konuları ve her konu için ayrılacak zamanı belirlemektedir. Bu program, ders kitapları ve eğitim-öğretim faaliyetlerini değerlendirme yöntemleri için genel kuralları sağlamak için bazı ölçütler geliştirmektedir. Ancak yerel eğitim yetkililerinin ve okullar tarafından değişiklik yapma konusunda yetkili bazı birimler de vardır (Lee, 2008 akt., Levent ve Gökkaya, 2014). Güney Kore’de eğitim müfredatı, 1954 yılından günümüze kadar ortalama beş ile on yıl arasında ihtiyaçlar doğrultusunda değişime uğramıştır. Yapılan 7. eğitim programı değişikliği, 2000 yılında ilkokulda başlayarak uygulamaya geçmiş ve 2004’te tüm okul kademelerine yayılmıştır. Bu müfredat; derslerin çalışma yükünü azaltarak öğrencilerin bireysel ihtiyaçlarını karşılamak için daha fazla esneklik sağlamış ve bağımsız öğrenme aktivitelerini arttırarak geleneksel ezberci eğitimden uzaklaşma imkânı vermiştir. 7. Ulusal eğitim programının önemli özelliklerinden biri, seçmeli eğitime imkân veren bir esneklik taşımasıdır. Yerel ve öğretmen özerkliğini önemseyen program bu çerçevede öğretmenlere %30 dan fazla özerk bir alan ayırmaktadır. Bu imkânların tümü öğrencilerin küreselleşme ve bilgi çağı olan 21. yüzyıla daha iyi hazırlanmaları için bir araç olarak tasarlanmıştır (Bakioğlu ve Baltacı, 2013; Levent ve Gökkaya, 2014; NUFFIC, 2011). VII. eğitim müfredatı, geçmişteki programların aksine, öğrenci odaklı, bireysel yetenek, yatkınlık ve yaratıcılığı vurgulayan öğrenci odaklı bir çerçeve sunmaktadır. Bu program eğitilmiş bir kişinin sahip olması gereken özellikleri şu şekilde tanımlamaktadır (MOE, 2019). Bütün kişilik gelişiminin temelini bireysellikte arayan, temel yaratıcılık becerileri için belli bir kapasite gösteren, geniş kültür yelpazesi içinde öncü bir kariyere rehberlik eden, milli kültürü anlamanın yanında bu kültüre yeni değer katan, demokratik sivil bilinç temelinde toplumun gelişimine katkıda bulunan bir kişiliğin oluşması arzulanmaktadır. VII. eğitim programı uygulamaları neticesinde programda tespit edilen eksiklik ve sahadan gelen dönütler doğrultusunda 2015 yılında tekrar bir değişim geçirmiştir. 2018 yılı itibarı ile en son güncellenmiş haliyle yapılandırıcılık yaklaşımına göre hazırlanmış, öğrenci ve etkinlik merkezli 2015 eğitim programı uygulanmaktadır. Eskiden ölçme ve değerlendirmelerde çoktan seçmeli sınavların yeni program çerçevesinde terkedildiği, yerine ölçme ve değerlendirme araçlarında çeşitliliğe gidildiği görülmektedir.

2000 yılında Güney Kore genelindeki bütün okullarda uygulanmaya başlayan ve başarı gelişimini merkez alan VII. ulusal eğitim programı ile “açık öğretim” ve “performans değerlendirme” öğrenme süreçlerine odaklanmıştır. “Açık öğretim” politikası yereldeki eğitim değerlendirme ofislerinde 1996 yılında performans değerlendirme ile başlamış ve tüm okullarda uygulanması istenerek açık öğretimin tüm öğrenme sürecindeki önemi vurgulanmıştır.

Bu uygulamanın amacı, okul toplumunun kurulması, öğrenci merkezli müfredat ve öğrencilerin farklı yeteneklerinin değerlendirilmesi işlemlerinin; okulda ve okul dışında da sürdürülebilmesidir. Ayrıca açık öğretim yoluyla daha fazla sayıda öğrenciye ulaşmak hedeflenmiştir.

Üniversitelerde performans değerlendirme için giriş sınavı sisteminin iyileştirilmesi gerekmiş ve not yerine karşılaştırmalı sistemin daha iyi olacağı sonucuna varılmıştır. Eğitim programlarında yaratıcı ve karakter inşa edici eğitim politikası, tek yönlü test sınavları yerine çoklu değerlendirme portföylerinin uygulanması gibi değişiklikler yapılmıştır. Örneğin, Güney Kore'deki okullar, Okul Tabanlı Program Gelişimi (SBCD) doğrultusunda kendi müfredatlarını oluşturarak öğrencilerini iyi bir değerlendirmeye tabi tutmak için yaratıcı okul aktiviteleri üzerinde durmaktadır. Sonraki aşamada ilköğretim ve ortaöğretim eğitiminde öğrenci başarısı değerlendirme ve bu reformun ikinci yarısında okul denetim sisteminin geliştirilmesi gibi uygulamalar sürece dahil edilmiştir (Kim, 2004; KICE, 2011).

Konfüçyüslük ve Budizm felsefesinin etkili olduğu Uzak Doğu'nun büyük kısmında eğitim işi son derece disiplinli ve katı bir şekilde sürdürülmektedir. En başarılı ülke olarak diğerlerinden ayrılarak öne çıkan Güney Kore eğitim sistemi sayesinde, öğrenciler bilim, sanat, spor, ahlak ve dil bilgisi yönünden hızlı ve kaliteli bir gelişim göstermektedir ve bu eğitim sisteminin kalıcı sonuçlar vermiş olduğu son 25 yıl içerisinde çok daha iyi anlaşılmıştır. Hükümetin temel politikaların yanı sıra mali yardım konusunda rehberlik yaptığı Güney Kore'de eğitim ilköğretim 6 yıl, ortaokul 3 yıl, lise 3 yıl ve üniversite 4 yıl olmak üzere 6-3-3-4 şeklinde düzenlenmiştir. Okul öncesi eğitimi zorunlu olmayıp isteğe bağlı olarak alınabilmektedir. Chodeung Haggyo (İlkokul) 6-12 yaş arası tüm çocuklar için zorunlu olup eğitim ücretsizdir. İlkokuldan sonra Jung Haggyo (Ortaokul) 12 - 15 yaş arası çocuklar için zorunlu eğitim dahilindedir. Daha sonra seçici testler yoluyla farklı sistemler çerçevesinde seçimli olarak gidilebilen, zorunlu olmadığı halde katılımın hayli yüksek olduğu 15 - 18 yaş arası öğrencilerin devam ettiği öğle yemeğini de kapsayan ücretli farklı liseler (Godeung Haggyo) mevcuttur. Güney Kore eğitim sistemi, ilk iki aşaması zorunlu olan 6+3+3+4 yıl şeklinde düzenlenmiştir. Ülkede zorunlu eğitim dokuz yıldır. Okul öncesi eğitim ve lise zorunlu değildir. İlköğretime başlangıç yaşı yedi olup, bazı özel okullar dışında, ilköğretim herkese ücretsizdir (Levent ve Gökkaya, 2014).

2. YÖNTEM

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Katılımcılar ile Van Yüzüncü Yıl Üniversitesinde okuyan Güney Koreli öğrencilerin ve Seul'daki Türk Büyük Elçiliğinin sağladığı imkanlar ile randevular alınarak görüşmeler yapılmıştır. Araştırma, projenin hedefleri doğrultusunda Güney Kore eğitimi sistemin yapısını ve işleyişini yerinde gözlemlemek üzere Güney Kore'nin başkenti Seul'deki liselerde gerçekleştirilmiştir. Veri toplama sürecinde, olabildiği kadar çok sayıda okula ulaşılmaya çalışılmıştır. 15 okulda üç hafta devam eden sürede araştırma verilerine gözlem ve görüşmeler yoluyla ulaşılmıştır.

Araştırmada katılımcı grup olan okul müdürleri ve üniversitedeki öğretim üyeleri ile yarı-yapılandırılmış yüz yüze görüşmeler yoluyla veriler elde edilmiştir. Görüşmelerin yanı sıra iki tane odak grup görüşmesi (focus group) yoluyla da verilere ulaşılmıştır. Odak grup görüşmesi, katılımcıların birbirlerinin düşünce ve konuşma arzularını tetiklemelerine ve böylece konuya ilişkin kendi algılarını daha net ve açık yüreklilikle ortaya koymalarına ortam hazırlamaktadır (Kitzinger, 1994). Katılımcıların görüşleri, izinleri alınarak video kayıt cihazına ya da ses kayıt cihazına kaydedilmiştir. Dolayısıyla veriler, yarı yapılandırılmış görüşme formları, ses kayıt cihazları, fotoğraf makinesi, notlar almak için kalem ve not defteri gibi veri toplama araçları yoluyla toplanılmıştır.

Verilerin analizinde araştırma verilerinin doğasına uygun olarak içerik analizi (content analysis) ve betimsel analiz (descriptive analysis) kullanılmıştır. Bunlara ilaveten araştırılması amaçlanan olgu veya olaylarla ilgili bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsayan doküman incelemesi (Yıldırım ve Şimşek, 2011) de kullanılmıştır. Hancock, Ockleford ve Windridge (2009) doküman incelemesinde politika belgeleri, görev bildirileri, toplantı tutanakları, yıllık raporlar, davranış kuralları, web siteleri, e posta dizisi, vaka notları vb.

materyaller kullanılabileceğini de belirtmişlerdir. Araştırma kapsamında Güney Kore Müfredat ve Değerlendirme Enstitüsü (KICE) web sayfasından Kore eğitim sistemi ve lise eğitimi ile ilgili veriler çalışmada değerlendirilmiştir.

3. BULGULAR

Güney Kore Eğitim Sisteminde Lise Eğitime ilişkin amaçlar, liseye geçiş sistemi, işlenen dersler, günlük ve haftalık ders saatleri, yıllık iş günü olarak eğitim-öğretim süreleri, tatiller, sınıf sayıları, gibi hususlar belli kod, kategoriler şeklinde sırayla verilmiştir.

3.1. Güney Kore’de Lise Eğitiminin Amaçlarına İlişkin Bulgular

Güney Kore’de lise eğitimi bireyin yetenek ve ilgilerinin hangi yönde olduğunu, hangi mesleğe yöneleceğinin ve temellerinin atıldığı bir devre olma özelliği taşımaktadır. Lise, öğrencilerin kendilerine tamamiyle yön verecekleri bir dönem olarak önemli bir yerde konumlanmıştır. Güney Kore’de öğrenciler karakteri, yaratıcılığı, analitik düşünme yeteneği, kabiliyetleri ve hedefleri doğrultusunda bir liseyi tercih ederler. Lise eğitimi, öğrencileri Üniversiteye hazırlayan ve gerekli yönlendirmeleri yapan bir süreç olma özelliği taşımaktadır. Yetenekleri doğrultusunda 11. sınıfta alan seçimini (sosyal bilimler, fen bilimleri ve mesleki eğitim) yapan öğrencilerin tespit edilerek potansiyellerinin en üst düzeye çıkarılması amaçlanmaktadır. Lise eğitiminin temel amaçları arasında, öğrencilerin toplumsal hayatta ihtiyaç duydukları bilgi&becerilerini ve kişilik gelişimini destekleyerek kariyerleri için gerekli yetenekleri kazanmalarında yardımcı olmak öncelikli bir yer tutmaktadır. Öğrencinin özerkliği, duygusal gelişimi ve eleştirel düşünme yeteneklerini okul içinde ve dışında sürdürebilmek, fiziksel gücü geliştirmek ve sağlam bir zihne teşvik etmek de bu eğitimin önemli bir parçası olarak değerlendirilmektedir. Değerler eğitimi ve ahlaki gelişim için Kore’nin geleneksel kültürünün bir ürünü olan Gumdo vb. spor etkinlikleri ülkedeki tüm liselerde gerçekleştirilmektedir. Güney Kore’nin lise eğitimi, öğrencileri küresel vatandaşlığın özelliklerini haiz ve farklı becerilerle yetiştirip geleceğe hazırlayan bir aşama olarak tasarlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki hususlar öncelikli hedefler olarak belirlenmiştir;

-Kendi değerlerinin farkında olma, bir hayat felsefesine sahip olma, sağlam bir beden ve zihin geliştirebilme

-Yaratıcı bir şekilde düşünebilme, akıl yürütme ve eleştirebilme.

-Daha fazla bilgi için geniş tabanlı bir bilgi ve beceri temeli oluşturabilme, Yeteneklerine göre eğitim ve kariyer gelişimini sağlama

4) Kore kültürünü ve geleneklerini küresel bir toplumda koruma ve yayma.

5) Ulusal bir toplumun inşasına ve gelişmesine katkıda bulunmak ve dünya vatandaşlığı bağlamında farkındalık yaratmak ve değerler geliştirmek.

3.2. Güney Kore’deki Lise Türlerine İlişkin Bulgular

-Genel Liseler

-Fen Liseleri

-Tarım Liseleri

-Ticaret Liseleri,

-Endüstri Meslek Liseleri

-Mesleki Liseler (Devlet ve Özel Firmaların okulları)

-Uzaktan Eğitim Lisesi (Correspondence) vb. kategorilerde liseler bulunmaktadır.

3.3. Öğrencilerin Liseye Geçişine İlişkin Bulgular

Güney Kore’de ortaokulu tamamlayan tüm öğrenciler ulusal seviyede yapılmakta olan lise giriş sınavlarına katılır. Sınav sonucuna göre gideceği akademik ya da mesleki programlara yönlendirilirler. Bu sınavı başaran öğrencilere diploma (Chung Hakkyo Chorupchung) verilmektedir. 2002 yılından beri ortaokul 3. sınıfta okuyan öğrencilere Temel Akademik Becerileri Tanılama/The Basic Academic Skills Diagnostic Assessment testi uygulanmaktadır.

Ulusal düzeyde gerçekleştirilen bu liseye geçiş sınavını kazanan öğrenciler genel liselere devam eder. Özel Amaçlı liselere girebilmek için ayrıca, sanat, yabancı dil, fen, beden eğitimi vb. yetenek sınavlarından geçerli puan alınması gerekmektedir. Güney Kore’de ilkököl 6. sınıf, orta okölün 3. sınıfı ve lise birinci sınıfta okuyan öğrencilere uygulanan The National Assessment of Educational Achievement (NAEA) adlı bir test daha bulunmaktadır. Bu test ulusal düzeyde öğrencilerin genel yeterlilik seviyelerini ve akademik başarılarını ölçmeyi hedeflemektedir. Liselere geçişte öğrencinin ortaokuldaki akademik başarısı da dikkate alınır. Ortaokuldaki derslerinden yüksek bir not alma ve ulusal düzeyde yapılan sınavlarda başarılı olup iyi bir liseye geçebilme kaygısı ebeveyn ve çocuklar üzerinde yoğun bir kaygıya neden olmaktadır. Aileler, liseye girişin akademik başarıya endeksli olarak yapıldığı alanlarda, daha prestijli okullardan birine girebilmelerini sağlamak için çocuklarından daha fazla özveri beklentisi içine girebilmektedirler. Öğrenciler, birçok konuda yeteneklerine göre yarış halinde olduğu ve rekabetin oldukça şiddetli olduğu bu dönem çocuklar üzerinde bir baskıya neden olmaktadır. Bu hedeflerin gerçekleşmesi için birçok aile, çocuklarına okul dışında ek dersler aldırma yoluna başvurmaktadır. Lise eğitimi, ortaöğrenimin tersine zorunlu değildir. OECD üye ülkeleri arasında yapılan bir araştırmaya göre Güney Koreli gençlerin yaklaşık %97’si lise mezunudur. Bu oran, şimdiye dek dünya genelinde kaydedilen en yüksek oranlardan biridir. Ülkede sınıf başına öğrenci sayısı diğer OECD ülkelerinden fazladır. 2009 yılında, ilkököl sınıflarında ortalama öğrenci sayısı 28’di. Bu sayı, 2000 yılındaki 36’dan düşük olmakla birlikte, 21 olan OECD ortalamasının hala üzerindeydi. Ortaoköl sınıflarındaysa, OECD ortalaması 24’ün altındayken, G. Kore’de 35’ti. 2018 yılı itibariyle yaptığımız gözlemler ve istatistiki veriler nüfuz azalması nedeniyle sınıflardaki öğrenci sayısında da azalma olmakta ve OECD ortalamalarına yaklaşmaktadır. Böylece öğretmen başına düşen öğrenci sayısı da daha makul düzeylerde seyretmektedir

(http://pisa.meb.gov.tr/wpcontent/uploads/2016/12/PISA2015_Ulusal_Rapor1.pdf;
<http://english.moe.go.kr/sub/info.do?m=040101&s=english>).

3.4. Liselerde Okutulan Derslere İlişkin Bulgular

Lise düzeyinde, başka kültürlere dikkat çekilmekte ve barış eğitimi anlayışı da dâhil olmak üzere, küresel vatandaşlık üzerinde odaklanılmaktadır. Küresel vatandaş olmak için öğrenciler teşvik edilmektedir. Diğer ülkelerdeki, çevre sorunları ve çatışmalara, bölgelere ve ırklar arasında duyarlılık sağlanması hususu hedeflenmektedir. Çeşitlilik ve farklılıklara saygı, doğru ve açık fikirli, hoşgörölü tutumlara daha fazla önem verilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Gözden geçirilmiş 2015 müfredatının 2017 yılından itibaren uygulamaya konmasıyla beraber matematik, Kore dili, İngilizce, sosyal bilimler, fen bilimler, sanat vb dersler ön plana çıkmaktadır. Ayrıca “ahlaki eğitim” dersleri de oldukça önemsenmektedir.

Liselerde zorunlu dersler kategorisinde;

- Fizik eğitimi
- Müzik
- Matematik
- Yabancı dil (İngilizce başta olmak üzere Çince, Japonca, Fransızca, Almanca, İspanyolca, Rusça vb diller)
- Görsel sanatlar
- Sosyal Çalışmalar
- Okul tarafından belirlenen dersler bu kısımda yer alır.

Dersler	10 sınıf	% Dağılımı	11 sınıf	12 sınıf
Kore Dili	136	11,11	SEÇMELİ	
Ahlak Eğitimi	34	2,78		
Sosyal çalışmalar (Kore tarihi:68)	170	13,89		
Matematik	136	11,11		
Bilim	102	8,33		
Pratik Çalışmalar	102	8,33		
Beden Eğitimi	68	5,56		
Müzik	34	2,78		
Sanat	24	1,96		
İngilizce	136	11,11		
Serbest Faaliyetler	204	16,67		
İlave Program Faaliyetler	68	5,56		8 Ünite
Minimum Toplam Periyot (yıllık) ders saati (1d:50 dk)	1224 (36 saat/hafta)	100,00		144 ünite

Bir ders süresinin 50 dakika olduğu lisede Temel, Araştırma, Beden Eğitimi ve Sanatlar ana başlıkları altında bazı seçmeli dersler de yer almaktadır. Temel başlığı altında Kore dili, İngilizce ve Matematik, Araştırma alanında Tarih ve ahlak eğitimini içeren sosyal çalışmalar yer almaktadır.

Meslek liselerinde ise doğal olarak meslekî derslere ağırlık verilmektedir. Meslek liselerinde okuyan öğrenciler eğitimde 6 ay pratik çalışma şartını yerine getirmek zorundadırlar. Bu programı tamamlayan öğrencilere «Silopgye Kodung Hakkyo Choeupchung» sertifikası verilir. Meslek lisesinden mezun olan öğrenciler yüksek öğrenime geçmek istediklerinde diğer öğrenciler gibi merkezi sınava girmek mecburiyetindedirler.

3.5. Liseler Arası Geçişlere İlişkin Bulgular

Güney Kore eğitim sistemi dahilinde liseler arasında geçişlere imkân verilmektedir. Planlanan bu geçişlerde okulun ve devam edilen okulun izinleri gerekmektedir. Geçiş yapılmak istenilen okul, orta okul ve sonrasındaki puanları göz önüne alır. Genel liselerden meslek liselerine veya meslek liselerinden genel liselere geçişlerde genel derslerden geçerli bir not alındığının belgelendirilmesi kaydıyla geçişler yapılabilir.

3.6. Lisedeki Derecelendirme Sistemine İlişkin Bulgular

Lise seviyesindeki değerlendirme sonuçları, yarıyıl sonunda, 5'li not baremindeki (A, B, C, D ve E) başarı düzeyi dikkate alınarak yapılır. Öğrenci değerlendirmeleri Eğitim, Bilim ve Teknoloji Bakanlığınca belirlenen doğrultuda gerçekleştirilmektedir. Bakanlığa bağlı "Okul Kayıtlarının Yazımı ve Yönetimi için Kılavuzlar" da bu konular detaylandırılmıştır.

Ham Puan	Seviye	Korece ifadesi
90 ve üzeri	A	Soo
80-90	B	Woo
70-80	C	Mi
60-70	D	Yang
60'ın altı	E	Ga

3.7. Üniversiteye Geçişle İlgili Bulgular

Yukarıda da ifade edildiği gibi Güney Kore, Japonya, Tayvan, Çin vb. Uzak Doğu ülkelerinde sınav kültürüyle desteklenen türde bir eğitim başarısına duyulan büyük saygı günümüzde de devam etmektedir. Çok katı ve zorlu geçen bu eğitim sistemi sayesinde başarısız bugün Güney Kore'deki okur yazarlık oranı yüzde 100'e ulaşmış durumdadır. Güney Kore, uluslararası karşılaştırmalı başarı testlerinde en ön sıralarda yer alıyor. Üstelik bu başarı sadece Matematik, Fizik, Kimya, vb. pozitif bilimlerle de sınırlı değil eleştirel düşünme ve analiz testlerinde de Güney Kore'nin tartışılmaz bir başarısı var. Hiç şüphesiz bu başarının altında büyük bir emek ve özveri mevcut. Güney Kore'de sosyoekonomik merdivenin basamaklarını başarıyla tırmanmanın ve güvenli bir iş bulmanın tek yolu bir sınavdan çıkıp diğerine girmek üzerine şekilleniyor. Bu sistem dâhilinde öğrenciler de başarılı olmak için büyük fedakarlıklar göstermektedirler. Özellikle ailelerin de başarı beklentileri çocuklar açısından bir stres kaynağına dönüşebilmektedir. Ortaokuldan başlayarak lisede daha artan miktarda hem okulda hem de özel dersane ve öğretmenlerden ders alma yaygın bir eğilim göstermektedir. Güney Korelilerin eğitime yaklaşımını "Kısa dönem mutsuzluk ardından uzun dönem mutluluk." olarak özetlenebilir. Güney Kore'de okullar normalde saat 16.00'da kapanmasına rağmen kurs, etüd, özel ders gibi durumlar nedeniyle bir öğrencinin eve varması gece 23.00'ü bulmaktadır. Lise Bitirme Sertifikası (Immumgye Kodung Hakkyo Choeupchang- Academic High School Diploma) alan bir öğrenci liseyi tamamlamış sayılır. 240 krediyi başarıyla tamamlamış olan her bir öğrenci üniversiteye girişte Suneung'da aldığı puana göre yerleşmektedir. Güney Kore eğitim sisteminin merkezinde belirleyici olan tek etmenin her yılın Kasım ayında yapılan Suneung (Üniversite Giriş Sınavı) olduğunu belirtmek mümkündür. Üniversiteye başvurmayı planlayan tüm lise öğrencilerinin Kore'de Müfredat ve Değerlendirme Enstitüsü (KICE) tarafından yönetilen Suneung Ulusal Üniversite Bilimsel Yetenek Sınavı'nı (CSAT) geçmesi gerekmektedir. Üniversiteye girişlerde Lise Bitirme derecesi en az %40 etkiye sahiptir. Bazı Üniversite veya Kolejler isterlerse ekstra bir giriş sınavı daha yapabilmektedirler. Öğrenciler bu Kolejlere girebilmek için Korean College Scholastic Ability Test'lerine tabi tutulurlar Her sömestri iki kez yapılan bu sınavlar lise öğrencileri tarafından çok önemsenmektedir.

Sınavlarda başarısız olanlar sonraki yıllarda tekrar bu sınavlara girebilmektedir. CSAT Sınavı; Dil/Okuma, matematik, İngilizce, seçmeli olarak sosyal ve fen bilimi, Yabancı dil (Çince) veya Çin klasikleri ve Karakterleri gibi konulardan oluşmaktadır.

Suneung aşına olduğumuz, TYT, AYT, KPSS, vb. sınavlardan çok farklı, çok aşamalı, kapsamlı bir bilgi hakimiyeti gerektiriyor ve bu sınavlara girmek son derece yorucu, yıpratıcı ve öreleyici. Bu nedenle Güney Kore, üniversite sınavları için gölge eğitim sistemi olarak değerlendirilen dershanelerde büyük zaman harcanan ülkelerden biridir. Her yıl Kasım ayında düzenlenen bu zorlu sınavda trafik sıkışıklığına neden olmamak için ticari işletmeler ve borsalar her zamankinden daha geç açılırlar. Otobüs ve metro hizmetleri öğrencilerin zamanında ulaşmasını sağlamak için arttırılır. 2017 yılında Suneung sınavına yaklaşık 593.000 lise öğrencisi girdi. Sekiz saatlik testin «dinleme» yani uygulamalı dil testi bölümüne gelindiğinde öğrencilerin sesleri duyabilmesi için ülkedeki tüm havalimanlarında kalkış ve inişlere yarım saat boyunca ara verilmesi bu sınavın önemini vurgulayan ilginç bir anekdot olarak belirtmek gerekir.

4. SONUÇ VE TARTIŞMA

Zorunlu eğitim kapsamında olmadığı halde 3 yıllık lise eğitiminin Güney Kore’de oldukça yaygın olduğu ve toplum tarafından oldukça önemsendiği görülmektedir. Liseyi de içeren en son müfredat değişikliği 2015 yılında tamamlanarak 2017 eğitim-öğretim yılından itibaren uygulamaya konulmuştur. Ortaya çıkan ihtiyaçlar doğrultusunda programda bazı revizyonlar yapılmıştır. Bu revizyon sürecinde 1- 2009 program revizyonu ve bu revizyon doğrultusunda ortaya çıkan yaratıcı ve karakter inşa edici eğitim politikası, 2- İlköğretimin 6. sınıfında, ortaokulun 3. sınıfında ve lisenin 2. sınıfında öğrencilere yönelik yapılan ulusal düzeydeki başarı testlerinin sonuçlarına göre okul sorumluluğunun öneminin artması 3- Okulların ve öğretmenlerin değerlendirmeleri 4- ortaokulların farklılaşması ve liseleri seçme hakkının genişletilmesi ve 5- üniversitelere girişte tek yönlü test sınavları yerine çoklu değerlendirme içeren sınavların uygulanması birçok ortaokul ve lise bu değişikliklere tabi tutulmuştur. Örneğin, birçok okul, Okul Tabanlı Program Gelişimi (SBCD) doğrultusunda kendi müfredatını oluşturarak öğrencilerini iyi bir değerlendirmeye tabi tutulmak için yaratıcı okul aktiviteleri üzerinde durmuşlardır. Bütün bu değişikliklerin başarılı bir sonuç verdiği yapılan uluslararası eğitimi değerlendirme sınavlarında elde edilen başarılarla daha net bir şekilde görülebilmektedir. Kore eğitim sistemi küresel vatandaşlığı ve gereği olan bilgi ve becerilere sahip, yetenekleri doğrultusunda eğitim ve kariyer gelişimini sağlamış olan bireylerin yetiştirilmesi için iyi bir örnek olarak değerlendirilebilir. Birtakım zorluklar içerse de kısa süreli bir eğitimin ardından daha müreffeh bir hayatın vaat edildiği bir model olarak da tanımlanabilir.

KAYNAKÇA

- Bakioğlu, A. & Baltacı, R. (2013). Güney Kore Eğitim Sistemi. (Editör: Ayşen Bakioğlu) Karşılaştırmalı Eğitim Yönetimi, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara
- Hancock B., Ockleford, E., & Windridge O., W. (2009). An introduction to qualitative research. Nottingham: The NIHR RDS for the East Midlands.
- KICE (2011). Education in Korea (Erişim: 19.05.2018), <http://www.kice.re.kr/main.do?s=kice>
- Kim, Y. 2004. Discussion in a Network Seminar between Educational Research and Development: Establishing Cyber Home Learning System. KERIS Report.
- Kitzinger, J. (1994). “The methodology of focus groups: the importance of interaction between research participants”, Sociology of Health and Illness, 16 (1), 103–121.

- Lee, M.-K. (2008). The PISA Results and the Education System in Korea. Korea Institute of Curriculum & Evaluation. http://www.isei-ivei.net/eng/evaleng/ponencias-ingles/educaiton_in_Korea_MKLEE.pdf, Erişim tarihi: 11.06.2019
- Levent, F. & Gökkaya, Z. (2014). “Education Policies Underlying South Korea's Economic Success”, Journal Plus Education, 10 (1), 275-291.
- MOE(2019). <http://english.moe.go.kr/sub/info.do?m=040101&s=english>
- NUFFIC (Netherlands Organisation for International Cooperation in Higher Education). (2011). “Country Module: South Korea”. The Hague: NUFFIC.
- Peuch, J. (2011). The educational system in South Korea : A case study. http://jpeuch.files.wordpress.com/2011/12/jonathan-peuch_the-korean-educational-system-in-globalization.pdf Erişim tarihi: 10.06.2019.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2011). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Ankara: Seçkin
- http://pisa.meb.gov.tr/wp-content/uploads/2016/12/PISA2015_Ulusal_Rapor1.pdf
- <http://english.moe.go.kr/sub/info.do?m=040101&s=english>

İRAN EĞİTİM SİSTEMİNDE LİSE EĞİTİMİ VE TARİH DERS KİTAPLARININ İNCELENMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Kemal KAYA

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü

ÖZET

1979 devriminden sonra yeni rejim eğitimin amaçları ve içeriğine yönelik köklü değişiklikler gerçekleştirilerek sistemin İslamlaştırılmasıyla eğitim bu kez İslami değerlere uygun yeni insanın yetiştirilmesinin aracı haline getirilmiştir. Bu çerçeveye uyumlu olarak eğitim sisteminin yeni rejimin ideolojisine uygun olarak yeniden yapılandırılması yoluna gidilmiştir. İran eğitim sisteminde lise dönemi felsefi, psikolojik, toplumsal ve yaşam açısından temel olarak kabul edilmektedir. Eğitim bakanlığı tarafından belirlenen müfredata göre lise eğitiminin inançsal, ahlaki, bilimsel ve eğitsel, kültürel-sanatsal, toplumsal, siyasi, iktisadi çevre ve yaşamsal birçok amacı bulunmaktadır. Bu dönem temel eğitimi yükseköğretime bağlayan, genel eğitimden mesleki eğitime adım atılan ve birçok insanı topluma ve iş hayatına katılmak için hazırlayan bir dönem olma özelliği taşımaktadır. Bu nedenle lise düzeyinde her türlü başarı veya başarısızlık toplumu ve ülkeyi doğrudan etkilemektedir. İran İslam Cumhuriyeti'nde üniversite öncesi eğitim süreci 12 yıl sürmektedir. Bu sürenin 5 yılını ilkökul, 3 yılını ortaokul, 3 yılını lise ve son 1 yılını da üniversite öncesi hazırlık eğitiminden oluşmaktaydı. Dinamik bir niteliğe sahip olan İran eğitim sistemi, Eğitim Bakanlığının eğitimde iyileştirme çalışmaları çerçevesinde yeniden bir yapılandırmaya tabi tutulmuştur. Bu bağlamda ilkökoldan liseye kadar olan dönemde programlar, ders kitapları ve okul sürelerinin yeniden tasarlandığı görülmektedir. Bu yeniden yapılanma çerçevesinde 2016-2017 eğitim-öğretim yılından itibaren ilkökul 6 yıla çıkarılırken 4 yıl olan lise eğitimi ise 3 yıla indirilmiştir. Böylece 12 yıllık eğitim süresi 6+3+3 şeklinde düzenlenmiştir. 2016-2017 eğitim-öğretim yılından itibaren yeni müfredat uygulamaya konulmuş ve buna uygun olarak yeni yazılmış tarih ders kitapları okutulmaya başlanmıştır. İran eğitim sistemi ve lise eğitimi, İran-İslam olarak ifade edilen bir yorum çerçevesinde belirlenmiş olan değerlerin yeni nesillere aktarılmasını hedefleyen bir sistem olarak kurgulanmıştır. Liselerde okutulan güncel tarih ders kitapları da Şiilik yorumunu esas alarak İran açısından stratejik çıkarların, dramatik vakalar üzerinden bütün ulusa aktarıldığı bir tarih eğitimi anlayışına dayanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İran, İran Eğitim Sistemi, Lise, Tarih Ders Kitapları

INVESTIGATION OF HIGH SCHOOL EDUCATION AND HISTORY TEXTBOOKS IN IRAN EDUCATION SYSTEM

ABSTRACT

After the 1979 revolution, the new regime made drastic changes to the aims and content of education. With the Islamization of the education system, education has become a means of raising new people in accordance with Islamic values. In accordance with this framework, the education system has been restructured in accordance with the ideology of the new regime. In the Iranian education system, high school period is accepted as the basis of philosophical, and psychological dimension of social life. According to the curriculum determined by the Ministry of Education, high school education has many aims; religious, moral, scientific and educational, cultural-artistic, social, political, economic and environmental. High school is a period that connects basic education to higher education, steps from general education to vocational education and prepares many people to participate in society and business life. Therefore, any

success or failure at high school level directly affects society and country. The pre-university education process in Iran is 12 years. In this process, primary school was determined as 5 years, secondary school as 3 years, and high school as 3 years. The last year was planned as pre-university preparatory education. The Iranian education system, which has a dynamic nature, has been restructured within the framework of the Ministry of Education's efforts to improve education. In this context, programs, textbooks and school periods were reorganized in the period from primary school to high school. Within the framework of the new restructuring, the elementary school was increased to 6 years from the 2016-2017 academic year, while the high school education which was 4 years was reduced to 3 years. Thus, the 12-year training period was arranged as 6 + 3 + 3. Since the 2016-2017 academic year, the new curriculum has been put into practice and new history textbooks have been written. The Iranian education system and high school education are designed as a system aimed at transferring the values determined in the framework of an interpretation called Iran-Islam to the new generations. The current history textbooks taught in high schools are based on an understanding of history education in which strategic interests for Iran are transferred to the whole nation through dramatic cases based on the interpretation of Shiism.

Key Words: Iran, Iranian Education System, High School, History Textbooks.

1.GİRİŞ

Devletlerin vatandaşlarına belirli davranışları kazandırma işlevi tarihsel süreç içinde gelişerek kurumsal bir kimliğe sahip eğitim sistemlerine dönüşmüştür. Bir sistem olarak değerlendirildiğinde yapı, geniş anlamda örgün ve yaygın eğitim kurumlarının tümünü kapsarken dar anlamda ise eğitim örgütü için kullanılmaktadır. Eğitim sistemleri maddi varlıklar, amaçlar, programlar, yöntemler ile örgün ve yaygın eğitim kurumlarından müteşekkildir (Öncül, 2000; 391, 409). Modern devletlerin önemli yükümlülüklerinden biri de eğitim olup her ülkenin kendine özgü bir eğitim sistemi vardır. Bu sistem ait olduğu toplumun özelliklerine ve evrensel gelişmelere göre oluşur, gelişir devlet ile toplumun eğitimden beklentilerini karşılama amacı taşımaktadır. Her iki taraf açısından bu beklentilerin gerçekleşmesi için eğitimin sistematik bir yapı olmasını zaruri kılmaktadır.

Eğitim sistemini oluşturan diğer unsurları, eğitimin vazgeçilmez ilkelerinden olan planlılık ve bütünlük ilkelerine dayalı bir mantık çerçevesinde işleyen bir yapı olarak değerlendirmek gerekir. Eğitim sistemini meydana getiren maddi varlıklar, amaçlar, programlar, yöntemler, süreçler ve bunların söz konusu olduğu kurumların anlam kazanması, eğitimde muhatapların rol paylaşımının belirmesi de bu bütünlük sayesinde işlevini yerine getirmektedir. Bütünlüklü bir yapı arz eden eğitim sistemleri durgun bir yapı olmayıp hızlı değişimlere açık bir organizma olarak değerlendirilebilir (Kaya, 2008; 18).

2. YÖNTEM

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması amaçlanan olgu veya olaylarla ilgili bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Hancock, Ockleford ve Windridge (2009) doküman incelemesinde politika belgeleri, görev bildirileri, toplantı tutanakları, yıllık raporlar, davranış kuralları, web siteleri, e posta dizisi, vaka notları vb. materyaller kullanılabileceğine değinmiştir. Araştırma kapsamında İran Eğitim Bakanlığı web sayfasından İran eğitim sistemi ve lise eğitimi ile ilgili metinlerden yararlanılmıştır. İran liselerinde okutulmakta olan tarih ders kitapları temin edilerek Türkçe'ye çevirisi yapılarak elde edilen veriler bulgular kısmında analiz edilmeye çalışılmıştır.

3. BULGULAR

Türkiye'nin doğu komşusu olan İran, bulunduğu coğrafi konum ve tarihi itibarıyla önemli bir yere sahiptir. Barındırdığı kültürel zenginlik, dil ve edebiyatın gelişmişliği ve siyasal değişim ve dönüşümleriyle dikkat çeken ülkeler arasında yer almaktadır. İran'da eğitim tarihini Ahamenişi döneminden itibaren başlatmak mümkündür. Eski İran'da Yunan, Süryani, Hindistan, Roma kaynaklarından alınan bilgiler ve etkileşim sayesinde Nuşirevan dönemi parlak bir dönem olarak değerlendirilmektedir. Yine bu dönemde Nişabur'da dünyanın en büyük yükseköğretim merkezlerinden biri haline gelen felsefe ve tıp alanındaki faaliyetler bu dönemi diğer dönemlere kıyasla ön plana çıkarmaktadır (Kesai, 2004, s. 52-53).

Tarihsel olarak bakıldığında İran'da din olgusu eğitimi belirleyici olan etmenlerin başında gelmektedir. Zerdüştlük, eğitimin temelini oluşturup olup birçok açıdan belirleyici konumdaydı. Sasanilerden önceki İran'da eğitim-öğretimin özelliklerinden biri de askeri ihtiyaçların belirleyiciliği idi. Burada amaç, eğitim yoluyla iyi bir savaşçı yetiştirmektir. Bu dönemde eğitim-öğretim sınıfsal bir karaktere de sahipti. Eski İran'da eğitim-öğretim faaliyetleri bugünkü anlamıyla herkes için geçerli olan bir imkân niteliği taşımamaktaydı. Eğitim çağdaşı olan diğer toplumlarda olduğu gibi genellikle seçkin ailelere özgü bir durumdu (Derrani, 2012, s. 25, 27).

Dinin eğitimi belirleyici niteliği İran'da İslamiyet'in kabulüyle aynı nitelikte devam etmiştir. Mescitler İslamî anlamda ilk eğitim kurumu olarak temayüz ettiler. Bunların dışında İran'ın batısında kurulan ve ilim merkezi hâline gelen Kufe ve Basra şehirleri, İslam'dan sonra İran eğitim tarihinde önemli merkezler olarak yer aldı (Kesai, 2004, s. 54).

İran tarihinde Kaçar hanedanı dönemi, batı komşusu olan Osmanlı Devleti'nin Tanzimat dönemi modernleşme süreci ile pek çok açıdan benzerlikler taşımaktadır. Ülkedeki ekonomik ve siyasal gelişmelerin bir sonucu olarak eğitim sistemi ve kurumlarında da değişimlere kapı aralanmıştır. 1851 yılında Emir Kebir tarafından kurulan Dar'ül-Fünûn, bilim ve teknolojinin birçok alanında uzman yetiştirmek amacıyla batılı tarzda kurulan ilk yüksek öğretim kurumudur. Osmanlı'da olduğu gibi Avrupa'dan gelen bilim insanlarının ders verdiği ilk laik nitelikteki Dar'ül-Fünûn, sonraları İran'da modernleşmenin öncülüğünü yapacak olan kesimlerin yetiştiği bir yer olmuştur (Arani vd. 2012: 1). Ulemanın eğitim ve hukuk üzerindeki hakimiyetini kırmak isteyen reformcu yöneticilerin eğitim-öğretim sorumluluğunu devletin bir yükümlülüğü olarak değerlendirmeleri, İran toplumunun sosyo-politik yapısında ikili bir yapının doğmasına neden olmuştur. Bütün batılılaşma örneklerinde olduğu gibi İranlı reformcular da hukuki yapının, kanunların ve eğitim sisteminin değiştirilmesi, sekülerleşme ve modernleşme için öncelikli alanlar arasında yer almaktaydı. Fakat Osmanlı ve Mısır'daki uygulamalardan farklı olarak İran'da medreseler hiçbir zaman fiili olarak devlet kontrolü altına girmemiştir. Bunun altında yatan asıl sebep, İran ulema geleneğinin ve kaynaklarının devletten bağımsız olmasıdır (Aşık, 2006: 5-6).

1911 yılında anayasal rejime geçişle birlikte ülkedeki tüm eğitim kurumları tek bir çatı altında toplanmış ve batılı tarzda açılan okul sayısında artış meydana gelmiştir. 54 yıl süren Pehlevî Hanedanlığı dönemindeki ulus devlet inşası amacıyla (1925-1979), İran'da eğitim sisteminde iyileştirme, çabuklaştırma ve çağdaşlaşma perspektifiyle köklü değişimler gerçekleştirildi. Eğitim dahil gündelik hayatın her alanında bu reform çabalarının zora dayalı çabalarla yaygınlaştırılması belli kesimlerde bu politikalara karşı bir refleks geliştirdi. Pehlevî yönetimi ve reformlarına olan karşıtlığın 1963'ten itibaren toplumsal protestolara dönüşmesiyle başlayan süreç 1979 devrimiyle neticelendi (Asl, 2007 : 49-50, Limbert, 1987: 85-109).

1979 devriminden sonra yeni rejim eğitimin amaçları ve içeriğine yönelik köklü değişiklikler gerçekleştirilerek sistemin İslamlaştırılmasıyla eğitim bu kez İslami değerlere uygun yeni insanın yetiştirilmesinin aracı haline getirildi. Bu çerçeveye uyumlu olarak eğitim sisteminin yeni rejimin ideolojisine uygun olarak yeniden yapılandırılması için kolejler ve üniversiteler kapatıldı. Eğitim sisteminin cinsiyete göre ayrılması ile ilk ve ortaokullar kızlar ve erkekler için günün farklı saatlerinde eğitim verecek şekilde düzenlendi. 1980 yılında, eğitim sistemini İslami değerler çerçevesinde yeniden yapılandırma ve denetleme amaçlı Kültür Devrimi Komitesi kuruldu. Yeni eğitim hedefleri belirlenerek yeni ders programları oluşturuldu ve devrimden sonraki altı ay içinde İslam'a dayalı öğretim materyalleri ilkökul müfredat ve ders kitaplarına dahil edildi. İran eğitim sisteminde 1979 devrimiyle başlayıp devam eden felsefi geçiş süreci 1990'larda ortaya çıkan ekonomik talepler ve işgücü gereklilikleri konusunda yönetimin tutum ve hedeflerinde bazı değişiklikler yaratmıştır. İranlı yöneticiler Batı ile rekabet halinde olan bir ulus olarak Batı'dan kültürel ve manevi bağımsızlık arzusu ile Batı'dan başarılı olma arzusu arasında bir denge kurma çabası içinde olmuşlardır (Arani vd. 2012: 1; Mohsenpour, 1988).

İran eğitim sisteminin eğitim yoluyla gerçekleştirmeyi hedeflediği amaçları sekiz başlık altında belirlenmiştir. Bunlar aşağıdaki gibidir:

1- İnançsal Hedefler: Allah'ı bilme, kendini tanıma ve hakikati arayış duygusunun geliştirilmesi için uygun ortamın yaratılması.

2- Ahlaki Hedefler: Nefsin terbiye edilmesi, Allah'a iman ve İslami takvaya uygun olarak ahlaki faziletlerin geliştirilmesi.

3- Eğitsel-bilimsel hedefler: Araştırma, yaratıcılık, tefekkür, inceleme ve derinine inme, eleştirme ve icat etme ruhunun güçlendirilmesi.

4-Sanatsal ve kültürel hedefler: Estetik yönlendirme ve farklı sanatsal yetenekleri tanıma, estetik duygusu ile bilimsel bakış açısının geliştirilmesi.

5- Sosyal Hedefler: Temizlik ruhunun ve ailevî ilişkilerin İslam hukuku ve ahlak esaslarına göre koruma ruhunun geliştirilmesi.

6- Siyasi Hedefler: Çeşitli alanlarda ülkenin siyasal hayatına bilinçli olarak katılmak için Velayet-i Fakih ilkesine uygun siyasi bakış açısının geliştirilmesi.

7- Ekonomik hedefler: Sosyal ilerleme için bir araç olan ekonomik gelişmelere gereken önemi kavratmak.

8- Sağlık hedefleri: Bedenî ve ruhî açıdan sağlıklı olmayı sağlayacak ortamın yaratılması (Ministry of Education, www.medu.ir).

4. LİSE EĞİTİMİ

İran İslam Cumhuriyeti'nde üniversite öncesi eğitim süreci 12 yıl sürmektedir. Bu sürenin 5 yılı ilkökul, 3 yılı ortaokul, 3 yılı lise ve son 1 yılı da üniversite öncesi hazırlık eğitiminden oluşmaktaydı. Dinamik bir niteliğe sahip olan İran eğitim sistemi, Eğitim Bakanlığının eğitimde iyileştirme çalışmaları çerçevesinde yeniden bir yapılandırmaya tabi tutulmuştur. Bu bağlamda ilkökoldan liseye kadar olan dönemde programlar, ders kitapları ve okul sürelerinin yeniden tasarlandığı görülmektedir. Bu yeniden yapılanma çerçevesinde 2016-2017 eğitim-öğretim yılından itibaren ilkökul 6 yıla çıkarılırken 4 yıl olan lise eğitimi ise 3 yıla indirilmiştir. Böylece 12 yıllık eğitim süresi 6+3+3 şeklinde düzenlenmiştir.

İran eğitim sisteminde lise dönemi felsefi, psikolojik, toplumsal ve yaşam açısından temel olarak kabul edilmesi nedeniyle oldukça önemli kabul edilmektedir. Eğitim bakanlığı tarafından belirlenen müfredata göre lise eğitiminin inançsal, ahlaki, bilimsel ve eğitsel, kültürel-sanatsal, toplumsal, siyasi, iktisadi çevre ve yaşamsal birçok amacı bulunmaktadır. Bu dönem temel eğitimi yükseköğretime bağlayan, genel eğitimden mesleki eğitime adım atılan ve birçok insanı topluma ve iş hayatına katılmak için hazırlayan bir dönem olma özelliği taşımaktadır. Bu nedenle lise düzeyinde her türlü başarı veya başarısızlık toplumu ve ülkeyi doğrudan etkilemektedir (Safi, 2011;125). Lisede üç yıl boyunca okutulan dersler geniş bir perspektif dahilinde verilmektedir. İran'ın siyasi olarak eyaletlerden müteşekkil olması nedeniyle coğrafya derslerinde her eyalete ait coğrafi bilgilerin yer aldığı coğrafya ders kitapları okutulmaktadır.

İran liselerinde okutulan derslerin listesi şu şekildedir:

4.1. Lise Birinci Sınıf Dersleri;

- Fars Dili
- Fars Edebiyatı
- Din ve Hayat
- İlahi Dinler ve Azınlıkların Dinlerinde Ahlak Bilgisi
- Ehl-i Sünnetin İslam'a Genel Bakışı
- Arapça
- İngilizce
- Fransızca
- Almanca
- Sosyal Bilimler
- Fizik ve Laboratuvar
- Kimya ve Laboratuvar
- Savunmaya Hazırlık
- Temel Matematik Becerileri
- Matematik
- Sanat Eğitiminde Sorun Çözme
- Sağlık ve Hayat Bilgileri

4.2. Lise İkinci Sınıf Dersleri;

- Fars Dili
- Fars Edebiyatı
- Tarih-İslam Peygamberinin Gelişinden Abbasilere Kadar
- İlahi Dinler ve Azınlıkların Dinlerinde Ahlak Bilgisi

-Ehl-i Sünnetin İslam'a Genel Bakışı

-Arapça

-İngilizce

-Fransızca

-Almanca

-Genel Coğrafya

- Matematik

- Savunmaya Hazırlık

- Din ve Hayat

4.3. Lise Üçüncü Sınıf Dersleri;

-Genel Fars Dili

-Fars Edebiyatı

- Tarih- İran ve Çağdaş Dünya

-İlahi Dinler ve Azınlıkların Dinlerinde Ahlak Bilgisi

-Ehl-i Sünnetin İslam'a Genel Bakışı

-İngilizce

-Fransızca

-Almanca

- Din ve Hayat

Çok hızlı sosyal ve siyasal dönüşümler yaşayan diğer devrimci toplumlarda olduğu gibi İran'da da ders kitapları, özellikle de sosyal bilimler kitapları benimsenen değerlerin anahtar aktarıcısı olarak görülmüştür. Ders kitaplarına verilen bu rolün önemi devrimden hemen sonra en kısa sürede değişime gidilmesinden de anlaşılmaktadır. (Mehran, 1989;35-40). Özellikle tarih, ekonomi, sosyoloji, psikoloji gibi sosyal alanlardaki kitapların değişimine öncelik verilmiş, iki yıl içinde bütün kitaplar devrim ideolojisine uygun olarak yeniden yazılmıştır. Diğer ders kitapları gibi tarih ders kitapları da öğrencilerin öğrenme deneyimlerinde oldukça etkili unsurlardır. Diğer derslere nazaran sınıftaki tarih öğretiminde ders kitabına harcanan zaman oldukça fazladır. Özellikle kimlik ve aidiyet bilinci oluşturmanın öncelikli olduğu ülkelerde olduğu gibi İran'da da ders kitabı bir anlamda öğretim programıdır (Moses, 2010: 103). Dolayısıyla sınıf uygulamalarındaki etkisi ve rolü daha belirgindir. İkinci olarak tarih ders kitapları devletin resmî ideolojisinin anlaşılması için önemlidir. Son olarak da tarih ders kitapları insanların geçmişini ve ulus birliği imajını yeniden inşa etmektedir (Shorish, 1988: 67-74). Günümüze kadar İran'da kullanılan bu ders kitaplarında ihtiyaca göre zaman zaman revizyona gidilmektedir. Bu revizyon çerçevesinde 2016-2017 eğitim-öğretim yılından itibaren yeni müfredat uygulamaya konulmuş ve buna uygun olarak yeni yazılmış ders kitapları okutulmaya başlanmıştır. Bu süreçte daha önce 23x16 cm ebadında ders kitaplarının fiziksel görünümünde değişikliğe gidilerek 27x20 cm ebadına çıkarılmıştır.

4.4. “Lise 2 Tarih- İslam Peygamberinin Gelişinden Safevilere Kadar” adlı ders kitabının içeriği

Birinci Bölüm: Tarih Bilimi

Ders 1-İslami Dönemde İslam ve İran Tarihinin Kaynakları

Ders 2- Tarihte Araştırma Yöntemi; Kaynaklara Ulaşım ve Kullanımı

İkinci Bölüm: İslam’ın Doğuşu, İnsanlık Tarihinde Yeni Bir Hareket

Ders 3- Mekke’de İslam

Ders 4- Medine’de Peygamber Devleti ve Ümmet

Ders 5- Dört Halife Döneminde İslam’ın Durumu

Ders 6- Güce Dayalı Emeviler

Ders 7- Abbasi Hilafeti Döneminde İslam Dünyası

Üçüncü Bölüm: İslam’ın Gelişinden Safeviler Dönemine Kadar İran

Ders 8-İran’da İslam; İran-İslam Medeniyetinin Temelleri

Ders 9- İran-İslam Medeniyetinin Ortaya Çıkışı

Ders 10- Gazneliler, Selçuklular ve Harzemşahlar Döneminde İran

Ders 11- Moğol-Timur Döneminde Yönetim, Toplumsal Hayat ve Ekonomi

Ders 12- Moğol-Timur Döneminde Kültür ve Sanat

Ders 13- Safeviler Döneminde İran’da Siyasal ve Ekonomik Gelişmeler

Ders 14- Safeviler Döneminde Medeniyet ve Kültür

Dördüncü Bölüm: Orta ve Yeni Çağda Avrupa

Ders 15- Orta Çağ

Ders 16- Rönesans ve Yeni Çağ

4.5. “Lise 3 Tarih- İran ve Çağdaş Dünya” adlı ders kitabının içeriği

Ders 1-Çağdaş Tarih Yazımı ve Kaynakları

Ders 2- Çağdaş Dönemde İran ve Dünya

Ders 3- Kaçar Döneminde Devlet ve Yönetim (Nasreddin Şah’ın Saltanatından İtibaren)

Ders 4- Kaçar Döneminde Kültür, Toplumsal Hayat ve Ekonomi

Ders 5- İran’da Meşrutiyet Devrimi

Ders 6- I. Dünya Savaşı ve İran

Ders 7- Rıza Şah Yönetiminde İran

Ders 8- II. Dünya Savaşı ve Sonrasında İran

Ders 9- İran Petrollerinin Millileştirilmesi

Ders 10- İslam Devrimi

Ders 11- İran İslam Cumhuriyeti'nin Kuruluşu ve İstikrarı

Ders 12- Vekalet Savaşı Kutsal Savunma

5. SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu bildiride incelenen İran eğitim sistemi ve lise eğitimi, İran-İslam olarak ifade edilen bir yorum çerçevesinde belirlenmiş olan değerlerin yeni nesillere aktarılmasını hedefleyen bir sistem olarak kurgulandığı görülmektedir. Liselerde okutulan güncel tarih ders kitapları da Şiilik yorumunu esas alarak İran açısından stratejik çıkarların, dramatik vakalar üzerinden bütün ulusa aktarıldığı bir tarih eğitimi anlayışına dayanmaktadır. Mevcut İran lise tarih ders kitaplarında da geçmişe ilişkin betimlemeler bugünün ihtiyaç ve endişeleri üzerinden kurgulanmıştır, bugünün kavramları geçmişini anlamak için kullanılmış, bugünün sorunları geçmişini çerçevelemede önemli birer araç olarak görülmüştür. Bu kitaplar, İran'ın bugünkü dış politikasına egemen olan "Batı ile hesaplaşan büyük güç olma" arzusunu yansıtan birer metin olarak değerlendirmek mümkündür.

KAYNAKÇA

- Arani, A. M., Kakia, L., Karimi, V. (2012). Assessment in Education in Iran, *SA-eDUC JOURNAL* 9(2) September 2012.
- Asl, M. N. J., (2007). A Democratic Alternative System For Iran: *An Historical And Critical Study, Thesis in Partial Fullfillment of The Requirments for the Degree of Master of Arts*, Kanada:
- Aşık, M. O., (2006). 1851 Yılından Günümüze İran Eğitimi Sisteminin Beklenmeyen Sonuçları, *Sosyoloji Dergisi*, Sayı XVI, s. 138-158.
- Derrani, K. (2013). *Tarih-i amozash ve parvarish İran kabl ve ba'd ez İslam (İslam Öncesi ve Sonrasında İran 'da Eğitim Tarihi)*. Tahran: Semt Yayınları.
- Hancock B., Ockleford, E., & Windridge O., W. (2009). *An introduction to qualitative research*. Nottingham: The NIHR RDS for the East Midlands.
- Kaya, H. (2008). *Avusturya'Da Ortaöğretim Düzeyinde Eğitim Sistemi Ve Coğrafya Eğitimi İle Türkiye Mukayesesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı Coğrafya Öğretmenliği Bilim Dalı. İstanbul.
- Kesai, N. (1383). *Ferhenge nihadhayi amuzeşi İran*. Tahran: Tahran Üniversitesi Yayınları.
- Limbert, J. W., (1987). *Iran: At War With History*, USA: Westview Press.
- Mehran, G. (1989). *Iranian Studies*, 22(1), 35-50.
- Ministry of Education, www.me du.ir, 1 Mayıs 2006.
- Mohsenpour, B. (1988). Philosophy of education in postrevolutionary Iran, *Comparative education review*, 32(1), 76-86.
- Moses, R. (2010), Düşman algısı: Psikolojik bir analiz, *Tarih Okulu*, Çev: B. Senem Çevik, Mayıs-Ağustos 2010, Sayı, VII, s.99-108.
- Öncül, R. (2000). *Eğitim ve Eğitim Bilimleri Sözlüğü*, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Safi, A. (2011). *Amuzesh ve perverish ibtidai rahnemaye tahsili ve motavassite*. Tahran: Samt.
- Shorish, M. M., (1988). The islamic revolution and education in Iran, *Comparative Education Review*, 32(1), (Feb., 1988), 58-75.
- Tarih 2, (1396/2017), *Tarih 2, Ez ba 's-i peyâmbere-i islam tâ payân-ı Safeviyye*, Pâye-i yazdehom, Devre-i dovvom-ı motavassite, Vezâret-i amuzeş ve perveriş, Sazuman-ı pejuheş ve bernameriz-i amuzeş.
- Tarih 3, (1397/2018), *Tarih 3, İran ve cihân-ı mu 'asır*, Paye-i devazdehom, Devre-i dovvom-ı motavassite, Vezâret-i amuzeş ve perveriş, Sazuman-ı pejuheş ve bernameriz-i amuzeş.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin.

DIŞ SİYASÎ OLAYLARLA İLGİLİ TBMM'Nİ GİZLİ OTURUM
GÖRÜŞMELERİNDE KIBRIS (18/20.7.1974)

Prof. Dr. M. Salih Mercan
Bitlis Eren Üniversitesi Fen-debiyat Fak.

ÖZET

Yunan subaylarının yönetimindeki Kıbrıs Millî Muhafızları 15 Temmuz tarihinde gerçekleştirdikleri bir darbe ile Kıbrıs'ın Rum kesimlerinde idareye el koymuştur. Bu hareketin Yunan Hükümeti tarafından planlandığı, Kıbrıs'taki Yunan alayının iştiraki ve Rum Millî Muhafızlarına kumanda eden Yunan subaylarınca tatbik mevkiine konduğu hiç bir şüpheye yer bırakmayacak kadar açıklıkla anlaşılmıştır. Darbe bu haliyle, dışarıdan yapılan bir müdahale mahiyetindedir. Olaydan kısa bir süre sonra Makarios tarafından Yunanistan Devlet Başkanına gönderilen ve metni açıklanan mektup ile keza Makarios'un darbeden sonra gizli radyo istasyonundan yaptığı konuşmalar ve Kıbrıs'ın Birleşmiş Milletler temsilcisinin Güvenlik Konseyindeki konuşması, darbenin Yunanistan tarafından planlanıp Yunan subaylarınca uygulandığını tartışılmaz biçimde ortaya koymaktadır.

Hükümet darbesi, Atina Askerî Cuntası tarafından düzenlenmiş, bu cunta, darbe için adanın Yunan alayındaki 950 kişiyi ve Rum Millî Muhafız Alayını yöneten yüzlerce Yunan subayını kullanmıştır. Yunan cuntası böylece Kıbrıs Cumhuriyetinin hâkimiyetini ve bağımsızlığını çöğürmüştür. Birleşmiş Milletlerdeki Kıbrıs Rum Temsilcisi de Güvenlik Konseyinin 16 Temmuz gecesi yaptığı toplantıda; Askerî darbe Kıbrıs Millî Muhafız Kuvvetine kumanda etmek ve bunu eğitmek için Yunanistan'dan gelmiş olan çok sayıdaki subaylar tarafından yapılmıştır” demiştir. Esasen bugün dünya kamuoyunda, bunun Yunan Hükümetinin bir darbesi olduğu kanısı hâkim bulunmaktadır.

Anlaşmaların ihlâlinden doğan bir mesele Kıbrıs'ı olduğu kadar, bu anlaşmaların imzacısı ve garantörü olan Türkiye'yi de hayatî şekilde ilgilendirmektedir. Türkiye Cumhuriyeti Hükümetinin, bu durum karşısında ada tehlikeli şekilde bozulmuş olan kuvvet dengesinin iadesi ve Türk Toplumunun hak ve menfaatleriyle can ve mal güvenliğinin korunması ve Kıbrıs'ın darbe vurulmuş olan bağımsızlığına yeniden kavuşturulması için, garantör devletlerden biri sıfatıyla Garanti Anlaşmasının 4 üncü maddesi uyarınca, harekete geçmesinden daha tabii bir şey olamazdı. Darbeyi yaptırın Yunan Hükümeti olduğuna göre, onunla istişare şüphesiz bahis konusu değildir.

Anahtar Kelimeler. Kıbrıs, Türkiye, Yunanistan, İngiltere, Antlaşma

HIDDEN SESSION ON THE FOREIGN POLITICAL EVENTS
CYPRUS IN THE MEETINGS (18 / 20.7.1974)

ABSTRACT

The Greek National Guards, led by Greek officers, confiscated administration in the Greek part of Cyprus with a coup on July 15th. This movement was planned by the Greek Government, the participation of the Greek regiment of the Greek regiment in Cyprus and Greek officers who commanded the Greek National Guard was placed into the field of application is clear enough to leave no doubt. As such, the impact is an external intervention. The letter sent by Makarios to the Greek President shortly after the incident and the text of his speech, as well as the speeches of Makarios from the secret radio station after the coup, and the speech of the United Nations representative of Cyprus in the Security Council, unquestionably reveal that the coup was planned by Greece and implemented by Greek officer.

The coup d'etat was organized by the Athens Military junta, which used hundreds of Greek officers who ruled the Greek regiment of the island and the Greek National Guard. The Greek junta thus violated the sovereignty and independence of the Republic of Cyprus. At the meeting of the Security Council on the night of July 16; The military coup was carried out by a large

number of officers who had come from Greece to command and train the National Guard of Cyprus. Asker In fact, today the world public opinion, this is a coup of the Greek Government is dominant.

İssues arising from a breach of the Agreement as well as Cyprus, which Turkey is a signatory and guarantor of these agreements is a particular concern in vital ways. Of the Republic of Turkey, in this case across the island dangerous form of the return of the corrupted forces of balance and protection of the Turkish Community of rights and interests of the lives and property and to clarify again the Cyprus coup independence, which hit the guarantor capacity as one of the state Guarantee Agreement in accordance with Article 4, to move couldn't be anything more of a thing. Since there is a Greek government that made the coup, consultation with him is not the case.

Keywords: Cyprus, Turkey, Greece, Great Britain, Treaty

GİRİŞ

Türk siyasî tarihinde akan zamanı değiştiren, çağlara yön veren büyük olaylar çoktur. Şu ana kadar Türkiye, bütün meşru hukuk yollarına dikkatle, sabırla, hakkına inanan bir güvence içinde başvurmuştur. Bağımsız bir Devletin varlığını garantiyle görevli olan Devletlerden biri olarak Yunanistan, Kıbrıs Devletini dolaylı olarak iltihak etmiştir. Bu durumda, Türk Milleti geleceğim Kıbrıs'taki soydaşların haklarını olupbittiye bırakamazdı. Dünyada göç ve sömürünün tehditleri ne ölçüde olursa olsun hukuka ve hakka saygılı Türk Ulusu, bütün barışçı yollar aramıştır. Şerefli ye devamlı çözüm yolu bulmak amacıyla Türkiye, bu gayri insanî ve gelecek için tehlikelerle dolu gidişi önlemek zorunluluğunu duymuş ve müdahale yoluna başvurmuştur. Cesur ve kararlı Hükümeti ve tam bir anlayış ve birliğin engin örneğini veren bütün siyasî partilerimizi yürekten kutlarım. (Bütün parti sıralarından alkışlar) Sayın senatör ve milletvekilleri, büyük Türk Ordusu milletin göğsünü gurur ile dolduracak basan müjdesini bir kez daha bütün dünyaya duyuracaktır. Bu basanda Yüce Tanrının bizlere yardımcı olmasını dilerim. Savaşı istemeyen barışçı Türkiye, dünya kamuoyu önünde başı dik ve haklı olmanın gururu içinde Yüce Meclisin kararıyla meşru hakkım aramada hiçbir güce boyun eğmeyecek, hiçbir oyuna gelmeyecektir. Büyük Millet Meclisinin 18.7.1974 tarihli olağanüstü ve tarihî oturumunda Kıbrıs'taki Türk Toplumunun hak ve menfaatleri olduğu kadar, Türkiye'nin de yüksek menfaatleri ciddî bir tehdit altında bulunmaktadır. Olayların gerisinde kalmayarak sorumluluk duygusuyla bugünkü şartların gerektirdiği kararlar zamanında almak durumundayız. Türk tarihinin nazik anlarında çok zaman olduğu üzere, bugün de birlik ve beraberliğimizi muhafaza ederek millî politikamız etrafında bütün partilerimizin ve parti mensubu olmayanlarında tam bir tesanüt ve inanç içinde bulunduklarını ortaya koymamız davamıza güç katmıştır. Kısa süre içinde çok ciddî kararlar almamız gerekebilir. Yüce Meclis üyelerinin iki hususta emin olmaları talep edilmiştir.. Bunlardan bir tanesi bilinsin ki, Kıbrıs'ta ve Yunanistan'da cereyan etmekte olan olaylar Hükümetimiz tarafından büyük bir titizlikle, dikkatle incelenmektedir. Bu olayların her gerektirdiği anda, Hükümetimizin üzerimize düşen millî vazifeyi ifa edeceğinden hiç bir Yüce Meclis üyesine ifade edilmiştir.

Dış siyasî olayların meydana getirdiği şartları görüşmek üzere olağanüstü toplanmış bulunan TBMM'nin, gündemindeki konuları görüşmesinin gizli oturumunda yapılmasına dair Başbakanlık tezkeresi

Başkan — Gizli oturum isteminin zapta geçirilebilmesi için tekrar okutuyorum efendim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Sayın Başkanlığına

Dış siyasî olayların meydana getirdiği şartları görüşmek üzere olağanüstü toplanmış bulunan Türkiye Büyük Millet Meclisinin gündemindeki konuların görüşülmesinin gizli oturumunda yapılmasını, Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantısı İçtüzüğü'nün 28 inci ve Millet Meclisi İçtüzüğü'nün 71 inci maddeleri gereğince arz ve teklif ederim. Saygılarımla.

Başbakan Vekili
Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı

Necmettin Erbakan

Yunan subaylarının yönetimindeki Kıbrıs Millî Muhafızları 15 Temmuz tarihinde gerçekleştirdikleri bir darbe ile Kıbrıs'ın Rum kesimlerinde idareye el koymuştur. Bu darbeyi, diğer ülkelerde zaman zaman rastlanan hükümet darbelerine benzetmek vahim bir hata olur. Kıbrıs'taki darbe, Londra ve Zürih antlaşmalarına ve 1960 yılında bütün ilgili tarafların mutabakatıyla kabul edilen Anayasaya ve nihayet, belki bütün bunlardan da önemli olmak üzere, Kıbrıs'ta teessüs etmiş olan ve bölgenin güvenliği bakımından büyük ehemmiyet taşıyan kuvvetler dengesine son vermeyi gaye edinen bir teşebbüstür.

Bu hareketin Yunan Hükümeti tarafından planlandığı, Kıbrıs'taki Yunan alayının iştiraki ve Rum Millî Muhafızlarına kumanda eden Yunan subaylarınca tatbik mevkiine konduğu hiç bir şüpheye yer bırakmayacak kadar açıklıkla anlaşılmıştır. Darbe bu haliyle, dışarıdan yapılan bir müdahale mahiyetindedir. Olaydan kısa bir süre sonra Makarios tarafından Yunanistan Devlet Başkanına gönderilen ve metni açıklanan mektup ile keza Makarios'un darbeden sonra gizli radyo istasyonundan yaptığı konuşmalar ve Kıbrıs'ın Birleşmiş Milletler temsilcisinin Güvenlik Konseyindeki konuşması, darbenin Yunanistan tarafından planlanıp Yunan subaylarınca uygulandığını tartışılmaz biçimde ortaya koymaktadır. Nitekim hükümet darbesinden sonra kaçmayı başaran Makarios, gizli Baf Radyosunda yaptığı konuşmalarda aynen **şunları söylemiştir**: "Bu canice darbe teşebbüsü, Atina'daki askerî cuntanın bir teşebbüsü olup, onlar ülkemize hâkim olmak istiyorlar. Hükümet darbesi, Atina Askerî Cuntası tarafından düzenlenmiş, bu cunta, darbe için adanın Yunan alayındaki 950 kişiyi ve Rum Millî Muhafız Alayını yöneten yüzlerce Yunan subayı kullanmıştır. Yunan cuntası böylece Kıbrıs Cumhuriyetinin hâkimiyetini ve bağımsızlığını çiğnemiştir. Birleşmiş Milletlerdeki Kıbrıs Rum Temsilcisi de Güvenlik Konseyinin 16 Temmuz gecesi yaptığı toplantıda; askerî darbe Kıbrıs Millî Muhafız Kuvvetine kumanda etmek ve bunu eğitmek için Yunanistan'dan gelmiş olan çok sayıdaki subaylar tarafından yapılmıştır" demiştir. Esasen bugün dünya kamuoyunda, bunun Yunan Hükümetinin bir darbesi olduğu kanısı hâkim bulunmaktadır.

Anlaşmaların ihlâlinden doğan bir mesele Kıbrıs'ı olduğu kadar, bu anlaşmaların imzacısı ve garantörü olan Türkiye'yi de hayatî şekilde ilgilendirmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti Hükümetinin, bu durum karşısında ada tehlikeli şekilde bozulmuş olan kuvvet dengesinin iadesi ve Türk Toplumunun hak ve menfaatleriyle can ve mal güvenliğinin korunması ve Kıbrıs'ın darbe vurulmuş olan bağımsızlığına yeniden kavuşturulması için, garantör devletlerden biri sıfatıyla Garanti Anlaşmasının 4 üncü maddesi uyarınca, harekete geçmesinden daha tabii bir şey olamazdı. Darbeyi yaptıran Yunan Hükümeti olduğuna göre, onunla istişare şüphesiz bahis konusu değildir. Bu itibarla diğer garantör devlet olan İngiltere nezdinde derhal bir girişimde bulunularak 4 üncü maddenin öngördüğü istişare mekanizmasının harekete getirilmesi istenmiştir. Bu talebimiz İngiltere tarafından müspet karşılanmıştır. Bunun üzerine Başbakanımız, Dışişleri Bakan Vekilimiz ve İçişleri Bakanımız, bazı teknisyenlerle birlikte ve işte bu gaye ile dün Londra'ya gitmişlerdir.²⁷⁶

Londra'daki istişarelerde Garanti Anlaşması çerçevesinde İngiltere ile aynı tutum içine girmek temennisindeyiz. Şüphesiz bu sağlanmadığı takdirde, Türkiye'nin bahis konusu anlaşmalardaki haklarını kullanması imkânı ve vecibesi mahfuz bulunmaktadır.

Hükümetimiz bugünkü ciddi kriz karşısında, bir yandan Milletlerarası anlaşmalar çerçevesi içindeki vecibelerini yerine getirirken, diğer yandan da Meclislerimizde grubu bulunan siyasî parti liderlerini ve grup başkanlarıyla istişareler yapmaya ve ayrıca müttefiklerimiz, yakın komşu ve dostlarımız ile de gereken politik temasları sürekli ve kesif bir şekilde yapmaya büyük ehemmiyet atfetmiş bulunmaktadır.

Meclislerde grubu bulunan siyasî partilerimizin sayın genel başkanları, Millî Birlik ve Kontenjan grupları başkanları ile bu millî davamız ayrıntılı biçimde görüşülmüş; kendilerine, Hükümetçe sahip bulunan bilgiler teferruatıyla arz edilmiştir. Şurasını memnuniyetle belirtmek

²⁷⁶- T.B.M.M. Tutanak Dergisi (Gizli Oturum), 2 nci Birleşim 2 nci Oturum 18.7.1974 Perşembe, XIII/I, s. 3

siyasi parti liderleri, yapıcı bir tutum ve anlayış içinde Hükümetin mesaisine yararlı katkılarda bulunmuşlardır.

Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine, Dışışleri Bakan Vekilimizin de NATO Genel Sekreterine ve İngiltere Dışışleri Bakanına gönderdikleri mesajlarla Hükümetimizin tutumu açıkça belirtilmiştir. Konu, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinde ve NATO Konseyinde görüşülmüştür. Batı bloğuna, Doğu bloğuna ve tarafsızlar camiasına mensup pek çok ülkenin hükümetleri ve yayın organları, Kıbrısın bağımsızlığına, egemenliğine ve toprak bütünlüğüne yönelen bu darbe hareketini takbih ettiklerini bildirmişlerdir.

İlk merhalede yeni Kıbrıs Rum Hükümeti ENOSİS ilân etmekte mahzurlar görebilir; fakat bu hal durumu değiştirmeyecektir. Zira hareketi yöneten Yunan subayları ENOSİS'i "de facta", yani fiilen gerçekleştirmişlerdir. Hatta bir süre ENOSİS'i ilân etmemekte yarar da görebilirler. Çünkü NATO üyesi Yunanistan idaresindeki böyle bir Kıbrıs Hükümeti, tarafsızlar içerisinde rol oynamak imkânına sahip olacaktır. Başka bir deyişle, Yunanistan ikili temsil imkânına kavuşmuş olmaktadır.

Her halde bu kademeli ve gizli ENOSİS hareketi, Lozan'da Türkiye ile Yunanistan arasında kurulan siyasî ve arazi dengesini bozucu nitelikte olduğu gibi, Zürih ve Londra anlaşmalarıyla kurulan düzeni de yok etmektedir. Kıbrıs Anlaşmalar, adadaki iki toplumdan birinin diğerine tahakkümünü önleyen ve bağımsız Kıbrıs Devletinde garantör devletlere sorumluluk veren bir düzen orta yere koymuştur.²⁷⁷

Darbenin vuku bulması üzerine, Amerika Birleşik Devletleri Dışışleri Bakanı Dr. Kissinger 15 Temmuz gecesi Hükümetimize ulaştırdığı bir mesajda: "Kıbrıs'ın bağımsızlığı ve güvenliğinin korunması ve adadaki politik ve Anayasal düzenin bozulmaması gerektiğini belirtmiş ve toplumlararası görüşmelerin Türk Toplumunun güvenliğini sağlayacak biçiminde devamı suretiyle barışçı bir çözüm bulunmasını desteklediğini belirtmiş ve bugünkü durum içinde, ilgili devletlerin itidalle hareket edeceklerini ümit ettiklerini" ifade etmiştir.

17.7.1974 günü de Washington'dan henüz dönen Amerika Birleşik Devletleri Büyükelçisi Başbakanımızı ziyaretle hükümet darbesiyle ilgili görüş teatisinde bulunmuştur.

Sovyet Hükümeti 16 Temmuzda Ankara'daki Büyükelçisi vasıtasıyla Hükümetimize bildirdiği bir sözlü beyanda, yapılan darbenin yabancı kuvvetlerin bir müdahalesi olduğunu belirtmiş ve bunu Kıbrıs'ın iç durumunu ilgilendirmediğini kaydetmiştir. Sovyet Hükümeti, dışarıdan gelen bu müdahaleyi durdurmak ve adadaki eski durum geri getirmek için, siyasî tedbirler alınması ve Güvenlik Konseyinin harekete geçirilmesi gereğini ileri sürmüştür.²⁷⁸

Bundan başka, NATO Genel Sekreterinin durumu yakından izlemesi ve gerekli siyasî temasların tertiplemekte gösterdiği çabalan ve Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Waldheim'in barışı koruma yolundaki girişimlerini memnurlukla karşılanmıştır.

Öte yandan, başta komşumuz Yugoslavya olmak üzere tarafsız devletlerin dün Cezayir'deki bir toplantı sonunda açıklandığı üzere, Kıbrıs'ın bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne karşı yabancı kuvvetlerin giriştiği darbeyi mahkûm ettiklerini de belirtmişlerdi.

Büyük Millet Meclisinin 18.7.1974 tarihli olağanüstü ve tarihî oturumunda Kıbrıs'taki Türk Toplumunun hak ve menfaatleri olduğu kadar, Türkiye'nin de yüksek menfaatleri ciddi bir tehdit altında bulunmaktadır. Olayların gerisinde kalmayarak sorumluluk duygusuyla bugünkü şartların gerektirdiği kararlar zamanında almak durumundayız. Türk tarihinin nazik anlarında çok zaman olduğu üzere, bugün de birlik ve beraberliğimizi muhafaza ederek millî politikamız etrafında bütün partilerimizin ve parti mensubu olmayanlarında tam bir tesanüt ve inanç içinde bulunduklarım ortaya koymamız davamıza güç katmıştır. Kısa süre içinde çok ciddi kararlar almamız gerekebilir. Yüce Meclis üyelerinin iki hususta emin olmaları talep edilmiştir.. Bunlardan bir tanesi bilinsin ki, Kıbrıs'ta ve Yunanistan'da cereyan etmekte olan olaylar Hükümetimiz tarafından büyük bir titizlikle, dikkatle incelenmektedir. Bu olayların her

²⁷⁷ - T.B.M.M. Tutanak Dergisi (Gizli Oturum), 2 nci Birleşim 2 nci Oturum 18.7.1974 Perşembe, XIII/I, s. 4

²⁷⁸ - T.B.M.M. Tutanak Dergisi (Gizli Oturum), 2 nci Birleşim 2 nci Oturum 18.7.1974 Perşembe, XIII/I, s. 4

gerektirdiği anda, Hükümetimizin üzerimize düşen millî vazifeyi ifa edeceğinden hiç bir Yüce Meclis üyesine ifade edilmiştir.

Devlet Bakanı Başbakan Yardımcısı Necmettin Erbakan, konuşmasının sonunda şunları ifade etmiştir: Huzurlarınıza geldik. Bu büyük millî olay karşısında Yüce Mecliste tesanütümüzü temin edelim. Yüce Meclisin vereceği fikirlerden faydalanalım ve bu olaylar karşısında, Hükümet olarak ihtiyaç duyduğumuz yeni yetkiler ile Hükümetimiz teçhiz edilsin. Ancak bu husustaki müzakerelerin yürütülmesinde Hükümet olarak Yüce Meclise bir teklifimiz olacaktır. Türkiye, bilindiği gibi bugüne kadar anlaşmalarına sadık bir ülke olmakla ün yapmıştır. Bugün de tutumumuz anlaşmaların içinde yürümektedir. Anlaşmaların bize yüklemiş olduğu garantörlük vazifemizi yapacağımızdan herkes emin bulunmalıdır. Ancak, şu anda hukukî vecibelerimizi yerine getirmekle meşgulüz. Bu da, bilindiği gibi garantör devlet olan İngiltere ile münasebetlere geçmemiz, onun bu husustaki tutumunu açıklıkla tespit etme mecburiyetimize gelip dayanmaktadır. Şu anda bu çalışmalar yapılmaktadır. Bu durum ümit ediyoruz ki, çok kısa bir zamanda aydınlığa kavuşacaktır. Bundan dolayı konunun Yüce Meclislerde müzakeresi, İngiltere'ye yapılmış olan bu müracaatın aydınlanmasını müteakip ve Yüce Meclisin de ümit ederiz ki, partilerin kendi gruplarında konunun daha da olgunlaştırmasını müteakip eğer Yüce Meclis uygun görürse biz Hükümet olarak teklif ediyoruz; müzakereleri cumartesi günü yürütelim. Böylece konunun bir yandan siyasî bakımdan olgunlaşması, öbür yandan da gruplarımızın konuyu olgunlaştırması inkânı hasıl olmuş olur. Bu itibarla, sayın Başkandan Hükümet olarak konunun müzakeresinin cumartesi gününe bırakılması hususunu rica ediyoruz.

Yüce Meclise bu millî konuda alınacak kararlar bakımından en isabetli kararın alması hususunu Cenabı Hak'tan dileyerek sözlerimi burada bitiriyorum. Cenabı Hak milletimize, Hükümetimize, Devletimize hayırlı basanlar ve şerefli sonuçlar nasip buyursun.²⁷⁹

Başkan — Teşekkür ederim sayın Erbakan.

Ferruh Bozbeyli (İstanbul Milletvekili) - Sayın Başkan, bu önerge aleyhine grup adına söz istiyorum efendim.

Başkan — Efendim, önerge geldi, elbette mümkün.

Sayın üyeler, çalışma usulümüzle ilgili Grup Başkanvekillerimizin müşterek imzalarıyla gelmiş bir önerge var, takdim ediyoruz efendim.

²⁷⁹- T.B.M.M. Tutanak Dergisi (Gizli Oturum), 2 nci Birleşim 2 nci Oturum 18.7.1974 Perşembe, XIII/I, s. 5

Türkiye Büyük Millet Meclisi Sayın Başkanlığına

Dış siyasî olayların meydana getirdiği şartları görüşmek üzere olağanüstü toplanmış bulunan Türkiye Büyük Millet Meclisinde yapılacak görüşmelerde; a) Hükümet ve gruplar adına yapılacak konuşmaların süresiz olmasını, b) Üyelerin kişisel konuşmalarının 20 dakika ile sınırlandırılmasını arz ve teklif ederiz. Saygılarımızla.²⁸⁰

Cumhuriyet Halk Partisi

Millet Meclisi Grup Başkanvekili

Necdet Uğur

Millî Selâmet Partisi

Millet Meclisi Grup Başkanvekili

Hasan Aksay

Cumhuriyetçi Güven Partisi

Millet Meclisi Grup Başkanvekili

Nebil Oktay

Adalet Partisi

Grup Başkanvekili

Cihat Bilgehan

Demokratik Parti Millet Meclisi

Grup Başkanvekili

Hasan Korkmazcan

Cumhuriyet Senatosu Millî Birlik

Grubu Grup Başkanı

Fahri Özdilek

Cumhuriyet Senatosu Kontenjan Grubu Başkanı

Nihat Erim

Başkan — Sayın Bozbeyli, bu önerge aleyhinde mi söz istiyordunuz?

Başkan — Buyurun Sayın Bozbeyli.

Demokratik Parti Grubu Adına Ferruh Bozbeyli (İstanbul Milletvekili) Sayın Başkan, muhterem milletvekili arkadaşlarım;

Konuşmama başlamadan evvel usulü bir konuda görüşlerimi arz etmek istiyorum.

Bugünkü Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantısı olağanüstü bir toplantı değildir. Anayasamızda olağanüstü toplantı tabiri yoktur. Meclisler iki şekilde toplanır. Biri, Anayasa gereğince her sene **Kasımın 1 inde kendiliğinden, ikincisi de davet üzerine**. Bugünkü toplantı olağanüstü bir toplantı değildir. Esasen Türkiye Büyük Millet Meclisi her zaman davet üzerine toplanır. Bu da davet üzerine toplanmıştır, olağanüstü bir toplantı değildir.

Aziz arkadaşlarım, Kıbrıs konusu senelerden beri Yüce Meclisler huzuruna çeşitli vesilelerle gelir, gider. Türkiye Büyük Millet Meclisi huzuruna da bir karar istisnâ için bu konu bugün üçüncü defa gelmiş bulunmaktadır. Bu defa geliş sebebi, bundan evvel **1963 te ve 1967 senesinde geliş sebeplerinden çok farklı bir fevkalâdelik arz etmektedir**.

Kıbrıs'taki son gelişmeler bundan öncekilerden çok farklıdır. Biraz evvel sayın Başbakan Yardımcısının da izahatında ifade ettiği gibi, mesele büyük bir önem taşımaktadır. Bugün için Kıbrıs'ta her şey bitme tehlikesiyle karşı karşıyadır. Mesele, Sayın Denktaş'ın da söylediği gibi, Kıbrıs'ta Rumlar arası bir mesele olmak durumunda da değildir. Bu, Yunan tezidir. Yunanlılar; Kıbrıs'ın kendi içinde cereyan eden iç işlerine taalluk eden bir mesele vardır, bizim bu işle alâkamız yoktur diyor zaten. Sayın Denktaş da meseleyi böyle açıklamıştır. Bu açıklamayı yaparken Hükümetimizle temas halinde miydi, değil miydi. Bu müzakereler sırasında ortaya çıkacaktır. Çünkü Hükümetimiz biraz evvel açıklamalarında bunun dört başı mamur bir Yunan müdahalesi olduğunu açıkça söyledi ve biz de bu görüştük.

Bizim kanaatimize göre de mesele her türlü şüpheden, her türlü tereddüden uzak olarak açık bir Yunan müdahalesidir. Yunanlı subayların yönetiminde yürütülen bu darbe hareketi saat be saat Türk Cemaatinin aleyhine ve Türkiye'mizin hukuku aleyhine işlemektedir. Darbeci idarecinin bir yetkilisi, Rum mukavemeti kırıldı, şimdi Türklere sıra geldi" diye beyanat veriyor. Türk evleri çeşitli vesileler ve bahaneler ihdas edilerek aranıyor. Radyolar, darbecilerin Kıbrıs bayraklarını yırtıp yere attıklarını söylüyor. İndirilen Kıbrıs bayraklarının yerine ENOSİS bayrağının çekilme hazırlıkları tamamlanmak üzeredir. Darbeciler yeni yöneticilerinin adlarını, görevlerini radyolarla ilân etmektedirler. Mesele, devrilen Makarios'u geri getirmek davası değildir. Mesele bunun çok ötesinde, çok daha önemli bir noktaya kadar sürüklenmiştir. Biraz evvel sayın Başbakan Yardımcısının da ifade ettiği gibi, mesele, Yunanlılar lehine bir ENOSİS olmaktan da daha öteyi istidat göstermektedir. Belki de iki ayrı Yunan Devleti kurmak

²⁸⁰- T.B.M.M. Tutanak Dergisi (Gizli Oturum), 2 nci Birleşim 2 nci Oturum 18.7.1974 Perşembe, XIII/I, s. 6

ve beynelmilel platformda iki oya sahip olmak hesabı da güdülecektir. Hatta bunun dünya kamuoyu önünde masum gösterilen bir tarafı; biz hiç karışmadık, onlar ayrı bir devlettir demek imkânını da bulmuş olacaktıdır.

Dünya kamuoyunda Makarios sempatisi ön planda sahnelenmektedir. Muhterem arkadaşlarım, Kıbrıs'taki Türk soydaşlarımızın hukuku, Türkiye'mizin hukuku kamuoyunu ikinci planda ilgilendirmektedir. Birinci planda, herkesin bir Makarios sempatisini öne alarak meseleyi sadece bu çerçeve içinde düşündüğü açıktır. Aslında bunların topu da aynı kanaatte olan insanlardır. ***Makarios'u da ENOSİS'çidir, Grivas'ta da, Grivas'cısı da ENOSİS'çidir, EOK'cısı da ENOSİS'çidir, Akel Partisi de ENOSİS'çidir, bunların hepsi de ENOSİS'çidir.***²⁸¹

Birbirinden ayrılmaz. Bu bahiste birbirinden ayrılan durumları yoktur. Son darbecilerin lideri diye adı ilân edilen Sampson da ENOSİS'çidir. Aralarındaki dava, fark başka noktalardadır. Öyle ise mesele Makarios'un, devrilen Makarios'un yemden getirilmesi davası olarak küçültülemez. Ama dünya kamuoyunda mesele geniş ölçüde bu şekilde ele alınmaktadır.

Bizim kanaatimize göre işler çok önemli bir safhadadır. Halen Yunanlılar asker çıkarmakta, mühimmat çıkartmakta devam etmektedirler. Fıilen Yunan müdahalesi devam etmektedir. Kıbrıs Anayasasının temel ilkelerini garanti eden devletlerden biri olarak Yunanistan bu vazifesini unutmuş, bizzat Anayasayı ihlâl etmeye devam etmektedir, işler bu derece vahim bir ortamda iken Hükümetimiz Anayasanın verdiği yetkiyi kullanarak Türkiye Büyük Millet Meclisinin birleşik olarak toplantıya çağırılması hususunda görüşünü tespit etmiş ve işi tekemmül ettirmesi için de müracaatım sayın Cumhurbaşkanımıza yapmıştır. Ve Cumhurbaşkanımız da bunun üzerine birleşik toplantı davetim Sayın Meclis Başkanımıza intikal ettirmiş ve bu gün bu meseleyi görüşmek üzere toplanmış bulunuyoruz.²⁸²

Biraz evvel Hükümetin tezkeresi okunmuştur. Yahut takip edemedim, Hükümetin bu konudaki tezkeresi bundan evvelki bir misalde olduğu gibi müzakerenin herhangi bir safhasında okunacaktır. Hükümet bizden yetki istiyor.

Aziz arkadaşlarım, Hükümetimiz esasen bu yetki ile mücehhezdir. 1963 senesinde Türkiye Büyük Millet Meclisi, Türk Silahlı Kuvvetlerinin Kıbrıs'a gönderilmesi ile ilgili Hükümet istemini kabul etmiş, bu yetkiyi vermişti. 1967 senesinde Türkiye Büyük Millet Meclisi bir kere daha toplanmış, o günkü Hükümet mevcut kararın kendisim mücehhez kıldığım bildiği halde lüzumlu gördüğü bir gerekçeyle, lüzum gördüğü bazı sebeplerle bir kere daha Türkiye Büyük Millet Meclisinden karar istihsalı yoluna gitmiştir ve Meclisimiz de Türkiye Büyük Millet Meclisi olarak bu izni o günkü Hükümete vermiştir. Gerçi bu iki karar arasında bir fark vardır. Bu fark dolayısıyla yeniden bir karar almak ihtiyacı ve zarureti ortada idi. Çünkü 1963 senesinde alınan karar, sadece Türk Silahlı Kuvvetlerinin Kıbrıs'a gönderilmesiyle ilgili bir izin şeklinde idi. Hâlbuki hadiselerin süratle cereyan etmesi, hiç umulmayan bir zamanda Yunanlıların meseleye müdahale etmesi halinde mukabelenin anında yapılabilmesi için sadece Kıbrıs'a Türk Silahlı Kuvvetlerinin gönderilmesi değil, gerektiğinde yabancı memleketlere de Türk Silahlı Kuvvetlerinin gönderilebilmesi imkânının ve izninin Hükümete verilebilmesi için 1967 senesinde daha geniş etraflı bir karar istihsal edilmiştir. Bugün de sayın Hükümetimiz geniş şekilde doğacak muhtemel gelişmeleri de nazarı itibara alarak sadece Kıbrıs'a değil, yurt dışına asker gönderme imkânım, her türlü hareket serbestisini, Genelkurmayımızın rahatlıkla planlarını uygulama imkânını hazırlayabilmesi bakımından böyle geniş bir yetki ile Türkiye Büyük Millet Meclisinin huzuruna gelmiştir. Biz şahsen böyle bir yetkinin Hükümete verilmesine canı gönülden taraftarız. (CHP ve MSP sıralarından alkışlar)

Öyle inanıyoruz ki, bütün partiler, Meclisimizde bulunan bütün partiler ve Türkiye Büyük Millet Meclisinde grup teşkil eden topluluklar da bu istikamette düşünmektedirler.

Şimdi, mesele bu kadar büyük bir önem ve müstaceliyet kesp etmiş bir durumda iken Hükümet, eski 1967 de alınmış kararın kendisini teçhiz etmesine rağmen bizden yeniden bir karar istiyor.

²⁸¹- T.B.M.M. Tutanak Dergisi (Gizli Oturum), 2 nci Birleşim 2 nci Oturum 18.7.1974 Perşembe, XIII/I, s. 7

²⁸²- T.B.M.M. Tutanak Dergisi (Gizli Oturum), 2 nci Birleşim 2 nci Oturum 18.7.1974 Perşembe, XIII/I, s. 8

Biz bunu da gayri tabii saymıyoruz. Mademki duyduğu bir ihtiyaç vardır, mademki Türk ve dünya kamuoyunda yüce Meclisimizin bir kere daha karar vermiş olduğunu duyurmak, psikolojik de olsa, diplomatik de olsa, başkaca siyasî düşüncelere de bağlı olsa lüzumlu bir şeydir. Bunu da yadırgamıyoruz. Böyle bir şeyi talep karşısında da oyumuz olumludur.²⁸³

Yalnız anlamadığımız şey şudur: Bir taraftan diyoruz ki; mesele fevkalâde önemli. Kıbrıs elimizden gitmek üzere. Kıbrıs'ta gizli ENOSİS fiilen tahakkuk etmiştir. Yunanlılar asker çıkarmaya devam ediyor. Rumların işi bitti şimdi Türklere sıra geldi deniyor. Türk evleri aranmaya devam ediyor. Bizde diyoruz ki; onlar evlerimizi aramaya devam etsinler, Yunanlı asker çıkarmaya ve müdahaleye devam etsin, biz bu işi bugün görüşmeyelim de cumartesi günü görüşelim. Arkadaşlarım, işte anlamadığımız şey budur. Bunu anlamıyoruz. Hükümetin bizi mazur göreceğini ümit ederiz. Bunu anlamıyoruz. Meclisimiz toplantı halindedir.

Aziz arkadaşlarım, zaman zaman bütün hükümetlerin, hatta siyasî partilerin bütün sözcülerinin biz şöyle azimliyiz, biz böyle kararlıyız. Kıbrıs dersek ölürüz, canımızı veririz gibi beyanları olmuştur. ENOSİS'e zinhar karşıyız. Bir ENOSİS olursa biz de şunu yaparız, bunu yaparız demişizdir. Eğer bu sözlerimizin sadece kendi sesinin yankısını dinleyen insanlar olarak kendi aramızda kalmaması arzu ediliyorsa, dünya kamuoyunda Türkler böyle söyler, bakmayın; söyler ama bir şey yapacakları da yok havasını yarattığımız gün yapabilecek işlerimiz bizim bakımımızdan daha zor bir noktaya gelir.

Aziz arkadaşlarım, hepinizin bildiği bir şey var. Bu Kıbrıs meselesi başladığı günden beri Yunanlı adım adım ilerlemiştir. Her ihtilâfta Yunanlı bir adım daha atmıştır. Biz ne yapmışız? En başarılı olarak kabul ettiğimiz 1967 de Hükümetimizin kararlı tutumu dahi ortadadır. Yunanlı bir adım atıyor, biz diyoruz ki; ikinci adımı sana attırmayız, orada dur. İkinci adımı attırmıyoruz. Adam bir müddet bekliyor. Bir adım daha atıyor. Biz, "dur orada, ikinci adımı attırmayız" diyoruz. Arkadaşlar, böyle böyle bu buraya geldi. Şimdi de bu durum karşısında biz dünya kamuoyu önünde, hele bütün dikkatlerin şu anda Türkiye Büyük Millet Meclisine çevrildiği, burada ne olacak, ne bitecek diye tecessüsle, ümitle, inançla beklediği bir noktada; "toplandılar, dağıldılar" dedirtmek her halde Türk kamuoyunda yüce Meclisimizin meseleye izafe ettiği ciddiyet ölçüsünde ele alınmaz düşüncesindeyiz. Bu düşüncelerimizi yüce Meclisimizin samimiyetle kabul edeceğinden de emin bulunuyoruz.²⁸⁴

Muhterem arkadaşlarım, bu meseleler görüşülürken kararlıyız, azimliyiz demiş olmaktan öteye gerçekten dünya kamuoyuna Türkler bu konuda ciddidir. Çok dikkatli olmak mecburiyetindeyiz intibahı verdiğimiz gün isterse diplomatik bir masaya oturalım o masada da kuvvetli olarak otururuz. Yaşamak hakkını Yaradan kudretliye vermiş. Başka çaresi yok arkadaşlarım. (Alkışlar) Bunun için de Kıbrıs'ta alacağınız kesin, ciddî, kararlı bir hareket bizi Ege'deki kıta sahanlığı vesaire konulardaki haklarımızın daha iyi şekilde istihali bakımından da bizi güçlü kılacak, Batı Trakya'daki Türklerin hukukunu korumak yönünden de bizi daha güçlü kılacaktır; fakat burada bu konuda tereddütlü davrandığımız, işi, işte sureta Meclisleri topladılar, bir karar alacaklar noktasında olumsuz yorumlara bizi muhatap kılan bazı hareketlere götürdüğümüz zaman netice almakta çok daha zorluk çekeceğiz.

Bu sebeple diyoruz ki; gelin, Meclisimiz toplantı halindedir. Toplantımızı devam ettirelim, müzakerelerimizi devam ettirelim. Sayın Başbakan yardımcısının temennilerine gönülden iştirak ediyorum.

Büyük bir olgunluk içinde bu millî davamızı ciddî, seviyeli, verimli bir müzakere sonunda hepimizin gönlünü tatmin eden, hepimizin içine ferahlık veren bir kemal noktasına ulaştıralım; ama bunun için kendimize toplandılar da dağıldılar dedirtmeyelim. Buna bizim gönlümüz grup olarak razı değildir. Bu inancımızı, bu hususa gönlümüzün razı olmadığı yolundaki beyanımızı yüce Meclisin de paylaşıcağı ümidi içindeyiz.²⁸⁵

²⁸³- T.B.M.M. Tutanak Dergisi (Gizli Oturum), 2 nci Birleşim 2 nci Oturum 18.7.1974 Perşembe, XIII/I, s. 8

²⁸⁴- T.B.M.M. Tutanak Dergisi (Gizli Oturum), 2 nci Birleşim 2 nci Oturum 18.7.1974 Perşembe, XIII/I, s. 9

²⁸⁵-T.B.M.M. Tutanak Dergisi (Gizli Oturum), 2 nci Birleşim 2 nci Oturum 18.7.1974 Perşembe, XIII/I, s. 9

Aziz arkadaşlarım, niye bekleyecekmişiz? Cumartesi gününü niye bekleyecekmişiz? Londra'dan gelen haberi bekleyecekmişiz? Aziz arkadaşlarım, sayın Başbakanımız Londra'ya gitti, oradan gelecek haberi bekleyeceğiz. Sayın Başbakanımız bu haberi getirecek. Acaba ne oldu? İngilizlerle ne konuştuk, ne oldu diye. Arkadaşlarım. Garanti Anlaşmasının 4 üncü maddesi açıktır. Bu anlaşma bize İngilizlerle bir mutabakat zarureti yüklemiyor. İngilizlerle bir istişare zarureti yüklüyor. İstişare için de, işte radyolar söylüyor, 3,5 saatlik toplantı da olmuş. Bizce Sayın Başbakanın orada daha fazla kalmasına bile lüzum yoktur. Bildiğimiz kadarı ile öyle görüyoruz. Tabii geldiği zaman gecikmesinin hangi sebepleri varsa bunları geldiğinde öğrenebiliriz; ama bildiğimiz kadarı ile biz Londra'dan sevindirici bir haberin gelmeyeceğini de şimdiden söylüyoruz. Hiç bir sevindirici haber gelmeyecektir. (Alkışlar) Bundan evvel de bu işler başımıza geldi arkadaşlarım. Türk Milleti olarak kendi gücümüze inandığımız gün, ancak kendi varlığımızı seferber ettiğimiz gün alacağımız neticeler bizim için aydınlık olacaktır. İngiliz bunu, masa üzerinde acaba üç gün mü tehir ederim, acaba beş gün mü tehir ederim, bu işi nasıl soğuturum havası içindedir. Bizim görüşümüz de budur. Hükümetin de bundan başka bir bilgi aldığını zannetmiyorum. Eğer, bizim temennilerimiz, tekliflerimiz kabul edilmez de bu toplantı cumartesi gününe kalırsa göreceksiniz İngiltere'den iyi bir haber gelmediğini sizler de öğrenmiş olacaksınız.

Aziz arkadaşlarım, esasen şöyle bir durum vardır. 1967 senesinde Türkiye Büyük Millet Meclisince alınan kararın bugün için de meri olduğu kanaatindeyiz. Bu kanaati sayın Hükümet de paylaşmaktadır. Hükümet de bugün için 1967 senesinde Meclislerce verilen kararın o günkü Hükümet için de, bugünkü Hükümet için de yeterli, geniş bir yetki anlamı içinde olduğunu kabul etmektedir. Öyle ise yeniden bir karar alma ihtiyacını da Hükümet duymuştur; bunu da tabii sayıyoruz. Alabilir. Bâzı gerekçelerle alabilir. Şimdi, madem ki öyle; biz bugün bir müdahaleye karar vermiyoruz. Yüce Meclisimiz bugün toplanır ve bugün müzakeresini bitirirse bizim verdiğimiz karar hududu, şumulü, hatta zamanı, hatta gereği Hükümet tarafından takdir edilmek üzere yetki veriyoruz arkadaşlarım. Yetkiyi ister yarın kullanır, ister bugün kullanır, ister üç gün sonra kullanır. En münasip zamanı kendi bilir. ²⁸⁶

Başkan Efendim, sayın Bozbeyli, bir hususu öğrenebilir miyim efendim. Yaptığınız konuşma esas hakkında grup adına konuşma mı oluyor efendim.

Demokratik Parti Grubu Adına Ferruh Bozbeyli (Devamla) - Hayır efendim. İşaret buyurduğunuz hususun yansı doğrudur efendim. Grup adına konuşmayı yaptığım doğrudur; fakat esas hakkında konuşmuyorum, önerge aleyhinde konuşuyorum

Başkan — Teşekkür ederim efendim.

Demokratik Parti Grubu Adına Ferruh Bozbeyli (Devamla) - İşte arkadaşlarım diyoruz ki; madem ki 1967 de bir yetki verilmiş. Bu yetki bugünkü Hükümeti de teşhiz etmektedir. Bugün alacağımız karar eski kararın aynı olacaktır. Aldığımız karar da Hükümet hemen yarın uygulayacak diye bir şey yok. Bunu da kendisi biliyor. Hiç olmazsa Türk kamuoyuna ve dünya kamuoyuna karşı Meclisler toplandı ve dağıldı dedirtmeyelim arkadaşlarım. Diyeceğimiz şey budur. Bizim sizden istirhamımız budur. Bu Türklerin bir şey yapacağı yok. Bunlar toplanır toplanır, dağılırlar intibasını uyandırır sak çok zor bir duruma düşeriz arkadaşlarım. Muhterem arkadaşlarım, konuşmamı bitiriyorum. Bitirirken bir hususu arz etmek isterim. Biz sayın Hükümetin muhalefet parti başkanlarını ve Türkiye Büyük Millet Meclisinde grubu bulunan sayın başkanlar toplayarak bir istişare yapmasını memnuniyetle karşıladık. Bundan dolayı biz de Hükümete teşekkürlerimizi sunarız. İşte birbirini takip eden iki günde, dünkü toplantıda, sayın Erbakan'ın riyasetinde biraz evvel adımı söylediğim zevat tam 5,5 saat toplantı yapmıştır. Arkadaşlarım, 5,5 saatin sonunda, yani 19.00 da başlayıp 0,30 da biten toplantının sonunda, saat 2,00 de biz bir şey öğrendik. Öğrendiğimiz şey biraz evvel sizin de öğrendiğiniz husustur. Yani, Sayın Erbakan ifade buyurdular ve dediler ki; "yarın toplantı yapalım; ama Hükümet olarak biz bir izahat verelim. İzahattan sonra da cumartesi günü tekrar toplanmak üzere Birleşimi talik edelim." dediler. Biz Hükümetin böyle bir arzusunu, ben

²⁸⁶- T.B.M.M. Tutanak Dergisi (Gizli Oturum), 2 nci Birleşim 2 nci Oturum 18.7.1974 Perşembe, XIII/I, s. 10

şahsen, diğer arkadaşlarımla beraber gece saat 24.00 de öğrendik. Arkadaşlarım gece saat 0,30 da toplantıdan çıktıktan sonra Türkiye Büyük Millet Meclisinde Grubumuzun odasına geldim. Arkadaşlarım kadro halinde beni bekliyordu. Ben konuşmadan evvel arkadaşlarım bana dediler ki; İngiliz Basın Ataşesinden öğrenildiğine göre yarınki toplantı tehir edilecekmiş ve cumartesi günü toplanacakmış." Bunu arkadaşlarım bana söylediler arkadaşlarım. Açıkça söylüyorum.²⁸⁷ Şimdi bunu şunun için söylüyorum: Ne kimseyi itham ediyorum, ne kimseyi suçluyorum. Sadece işlerin elek gibi dönüp dolaşması, bizim her gecikmemizde bu türlü haklı haksız, yerli} ersiz söylentilerin çıkması, bizim bir şey yapamayacağımız intibainin yayılması ve bunu da hem Türk kamuoyunda, hem dünya kamuoyunda aleyhimizde tecelliler doğurabileceği kaygısını yaşadığım için söyledim. Beni dinlemek lütfünde bulunduğunuz için hepinize saygılarımı sunarım arkadaşlar.²⁸⁸

Başkan — Teşekkür ederim efendim. Sayın Unsal, önerge aleyhinde söz istiyorsunuz değil mi efendim?

Niyazi Unsal (C. Senatosu Erzincan Üyesi) — Evet efendim.

Başkan — Buyurunuz efendim. Mümkün. Yalnız süre 20 dakikadır.

Niyazi Unsal (C. Senatosu Erzincan Üyesi) — Sayın Başkan, Türkiye Büyük Millet Meclisinin saygı değer üyeleri;

Sayın Bozbeyli konuyu benim söyleyeceğim açılardan geniş ölçüde izah etmiş bulunuyorlar. Aynı görüşlere ben de katılmakla birlikte birkaç noktayı daha işaretlemekle yetineceğim. Bu erteleme işlemi yüce Meclisten çıkacak karan önemli ölçüde gölgeleyecektir. Bu erteleme işi kim ne derse desin, hangi nedene dayanırsa dayansın gerek dünya kamuoyunda, gerekse muhatabımız olan ülkelerde, özellikle Yunanistan'da büyük ölçüde istismar edilecektir. Kamuoyu, Türk Kamuoyu bu toplanma sonunda bizden mutlaka bir karar bekliyor. Bu karar deniz hukuku yetki tasarısında önemli ölçüde zedelenmiş, Yunan basımında da büyük ölçüde istismar edilmiştir. Yüce Meclisin alacağı bugünkü karar o günkü davranışı da bundan sonra yapılacak davranışları da, alınacak kararları da büyük ölçüde atlayacaktır ve açıklığa kavuşturacaktır.

Bizce de bu hususta alınacak önlemlerde, varılacak sonuçlarda biraz geç kalınmıştır. Daha da gecikmek ulusumuzu dönülmeyecek zor noktalara vardırabilir. Bu bakımdan şahsen Hükümetin geciktirme istemine ben haklı ve akılcı bir neden bulamıyorum. Meselede saniye kaybedilmeden bir karara varılmalı. Hatta şu açıdan da bu iş zayıftır. Londra'dan gelecek haber, Londra'dan gelecek karar ne olursa olsun bu Yüce Meclisin alacağı karan zerrece etkilemez. Türk Hükümeti, yetki istiyor. Bu Yüce Meclis Türk Hükümetinin istediği yetkiyi verecektir. Başbakanın Londra'dan esinlenerek ya da orada açılacak müzakerelerden esinlenerek, bize vereceği bilgi, buradaki karan hiç bir biçimde etkilememesi gerekir.

Bu bakımdan, düşünerek Hükümet bu teklifini geri almalıdır. Müzakereler açılmalı, konunun önemine binaen durum görüşülmeli ve Hükümetin istediği yetki, bu Meclisten bu anda ve bu müzakerenin sonunda mutlaka çıkmalıdır.²⁸⁹

Bunda kamuoyu bakımından da, dünya kamuoyu bakımından da, Hükümetin güçlülüğü bakımından da, Türkiye Büyük Millet Meclisinin iradesi bakımından da sayılamayacak kadar önemli nedenler vardır. Bunu arz etmek için söz aldım. Aksi halde iş uzarsa bir takım hesaplar enine, boyuna yapılırsa "atı alan Üsküdar'ı geçer." Buna meydan vermemek için, ben Hükümetin bu teklifini geri almaşım ve müzakerelerin açıldığı yerde şerefli bir kararlar sonuçlanmasını diliyorum. Hepinize saygılar sunarım.²⁹⁰ (CHP, DP, AP sıralarından alkışlar)

Başkan — Teşekkür ederim efendim. Sayın Tasyalı, aleyhte iki sayın üyeye söz verme inkânım olduğundan dolayı size söz veremeyeceğim efendim.

²⁸⁷- T.B.M.M. Tutanak Dergisi (Gizli Oturum), 2 nci Birleşim 2 nci Oturum 18.7.1974 Perşembe, XIII/I, s. 11

²⁸⁸- T.B.M.M. Tutanak Dergisi (Gizli Oturum), 2 nci Birleşim 2 nci Oturum 18.7.1974 Perşembe, XIII/I, s. 11

²⁸⁹- T.B.M.M. Tutanak Dergisi (Gizli Oturum), 2 nci Birleşim 2 nci Oturum 18.7.1974 Perşembe, XIII/I, s. 11

²⁹⁰- T.B.M.M. Tutanak Dergisi (Gizli Oturum), 2 nci Birleşim 2 nci Oturum 18.7.1974 Perşembe, XIII/I, s. 12

Devlet Bakanı İsmail Hakkı Birler (Tokat Milletvekili) -Lehinde söz istiyorum efendim.

Başkan — Buyurunuz efendim.

Devlet Bakanı İsmail Hakkı Birler (Tokat Milletvekili) -Sayın Başkan, Türkiye Büyük Millet Meclisinin değerli üyeleri.

Sayın Başbakan vekilinin Yüce Meclise yaptığı sunuş konuşması sırasında gerekçelerini belirttiği üzere, Hükümet adına Yüce Meclise bir önerge verilmiş bulunuyor.

Bu önerge ile bugün başlayan dış politikadaki gelişmelerle ilgili görüşmelerin, hükümetin bu sunuş konuşmasından hemen sonra siyasî partilerimiz ve gruplarımız adına ayrıca sayın üyelerin şahısları adına yapacakları konuşmalara gecikmeksizin görüşmelerin Cumartesi günü saat 15.00'e ertelenmesi isteniyor.

Demokratik Parti Sayın Genel Başkanı, bu önergeye karşı çıktılar bir değişik gerekçe ile. Bir Cumhuriyet Senatosu Üyesi arkadaşımız bu önergeye daha başka bir gerekçeyle karşı çıktılar ve sonuç olarak Hükümetin bu önergeyi geri alması önerisi de yapıldı.

Değerli arkadaşlarım, sayın Bozbeyli'nin de işaret buyurdıkları gibi dün akşam saat 19.00 ile 24.00 den sonra 01.00'e kadar devam eden bir görüşme sırasında ve sonunda siyasî partilerimizin sayın liderleriyle Cumhuriyet Senatosunda bulunan iki grubun sayın başkanlarıyla birlikte, bu konu üzerinde de bir istisnası ile (Sayın Bozbeyli görüşünü hep muhafaza buyurdular) bu konuda da bir mutabakat sağlandı ve bu mutabakat gereği olarak Hükümet adına bu önergenin verilmesi fiili meydana geldi.

Şimdi, sözü uzatmadan ve bu önergenin verilmesini gerektiren sebepleri, gerekçeleri uzun uzun sizlere arz etmeden sadece iki hususu söyleyip önergeye iltifat buyurmanızı rica ile sözlerimi bitireceğim.

Değerli arkadaşlarım, Londra'dan gelecek haber ne olursa olsun, Yüce Meclisin kararını değiştirmeyecektir, etkilemeyecektir." sözü doğrudur. Hükümetiniz, "Londra'dan gelecek haberi bekliydim ki, Yüce Meclis kararını ona göre alsın" düşüncesi, görüşü içinde değildir. Sizin Hükümetiniz böyle bir görüş taşımaz. (CHP sıralarından alkışlar)²⁹¹

Ancak, değerli arkadaşlarım hemen ilâve edeyim, Türkiye Büyük Millet Meclisi böylesine hayati bir konuda karar alma noktasına geldiği zaman her şeyi, ama her şeyi bilmek ister, bu hakkıdır. (AP sıralarından protesto sesleri ve gürültüler.) Türkiye Büyük Millet Meclisinin değerli üyelerini böyle bir bilgi edinme hakkından yoksun saymak Hükümetinizin aklından geçmiyor. (AP sıralarından gürültüler ve protestolar.) Değerli arkadaşlarım, böyle bir konuyu görüşürken bu tarz ve bu üslupla tartışmakla salim sonuca varmak mümkün değil, izin veriniz. Hükümetimiz, Yüce Meclisin değerli üyelerini tam bilgi sahibi yapmanın gereğine inanıyor. Yüce Meclisin, tam bilgi sahibi olmaya hakkı olduğunu biliyor, ama bu bilgileri Yüce Meclise tam olarak vermenin, eksiksiz olarak vermenin de sorumluluğunu taşıyor.

Aziz arkadaşlarım, Hükümetiniz bu önergeyi siyasî partilerimizin ve Parlamento Grubu Liderlerimizin mutabakatları ile bilerek, gerekçesine inanarak vermiştir. Hükümetiniz bu önergeyi geri almayı düşünmemektedir. Önergeye iltifat buyrulmasını rica ediyor, saygılar sunuyorum.²⁹²

Başkan - Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantısının 3 üncü tarihi Birleşimini açıyorum. Bundan evvelki Birleşimde alınan gizlilik kararı devam etmektedir. Bu itibarla, Sayın Bakan, Senatör ve Milletvekillerinin yeminli steno ve memurların dışında başka kimse varsa, Sayın İdare Amirleri lütfen dışarı çıkarsınlar.²⁹³

Başkan - Çoğunluğumuz vardır, görüşmelere başlıyoruz. Türkiye Büyük Millet Meclisinin sayın üyeleri, Türk siyasî tarihinde akan zamanı değiştiren, çağlara yön veren büyük

²⁹¹- T.B.M.M. Tutanak Dergisi (Gizli Oturum), 2 nci Birleşim 2 nci Oturum 18.7.1974 Perşembe, XIII/I, s. 12

²⁹²-.B.M.M. Tutanak Dergisi (Gizli Oturum), 2 nci Birleşim 2 nci Oturum 18.7.1974 Perşembe, XIII/I, s. 13

²⁹³-T. B. M. M. Tutanak Dergisi (Gizli Oturum), 3 üncü Birleşim 1 inci ve 4 üncü Oturum 20.7.1974 Cumartesi, XIII/1, s. 18

olaylar çoktur. Şu ana kadar Türkiye, bütün meşru hukuk yollarına dikkatle, sabırla, hakkına inanan bir güvence içinde başvurmuştur. Bağımsız bir Devletin varlığını garantiyle görevli olan Devletlerden biri olarak Yunanistan, Kıbrıs Devletini dolaylı olarak iltihak etmiştir. Bu durumda, Türk Milleti geleceğin Kıbrıs'taki soydaşların haklarını olupbittiye bırakamazdı. Dünyada göç ve sömürünün tehditleri ne ölçüde olursa olsun hukuka ve hakka saygılı Türk Ulu, bütün barışçı yolları aramıştır. Şerefli ve devamlı çözüm yolu bulmak amacıyla Türkiye, bu gayri insanî ve gelecek için tehlikelerle dolu gidişi önlemek zorunluluğunu duymuş ve müdahale yoluna başvurmuştur. Cesur ve kararlı Hükümeti ve tam bir anlayış ve birliğin engin örneğini veren bütün siyasî partilerimizi yürekten kutlarım. (Bütün parti sıralarından alkışlar) Sayın senatör ve milletvekilleri, büyük Türk Ordusu milletin göğsünü gurur ile dolduracak basan müjdesini bir kez daha bütün dünyaya duyuracaktır. Bu basanda Yüce Tanrının bizlere yardımcı olmasını dilerim. (Alkışlar) Savaşı istemeyen barışçı Türkiye, dünya kamuoyu önünde başı dik ve haklı olmanın gururu içinde Yüce Meclisin kararıyla meşru hakkımı aramada hiçbir güce boyun eğmeyecek, hiçbir oyuna gelmeyecektir. Zaferlerin ve hakların kaynağı olan Yüce Meclislerin sayın üyeleri, son söz artık sizindir. Yüce Ulusumuza ve onun değerli temsilcilerine yürekler dolusu basan dileklerle saygılarımı sunuyorum.²⁹⁴

Başbakan Bülent Ecevit (Zonguldak Milletvekili) - Sayın Başkan, Türkiye Büyük Millet Meclisinin değerli üyeleri. Türk Silahlı Kuvvetlerinin Kıbrıs'a barış, sükûn ve özgürlük getirmek için, Kıbrıs Devletinin bağımsızlığına ve anayasal düzenine yöneltilen saldırıyı bertaraf etmek için ve adadaki Türklerin, aziz soydaşlarımızın haklarını ve güvenliğini güvence altına almak için giriştiği harekât bu sabahın erken saatlerinde başlamıştır. Türk tarihine asırlar boyunca şeref sayfaları katan kahraman Türk Silahlı Kuvvetlerimiz daha harekâtın ilk anlarından itibaren elde ettiği kesinlikle üstün durumu elan sürdürmektedir. (Alkışlar) Sayın üyeler, Türkiye Büyük Millet Meclisinin bu oturumunu bekleme olanağı bulamadan harekâtı başlatmak zorunda kaldığımız için bizi anlayışla karşılayacağınızı ve hoş göreceğinizi umuyorum.

Şüphesiz daha önce Yüce Meclise gelebilmek isterdik fakat hazırlıkların saklanamaz hale gelmesi karşısında ilk baskın etkisini kaybetme olanağını göz önünde tutarak bu millî davada Yüce Meclisimizin göstereceği anlayışa güvendik. Esasen değerli parti genel başkanlarımızla ve grup başkanlarımızla yaptığımız görüşmelerde Kıbrıs'a yönelik bir harekât için geçmişteki yetkilerin bugün için de geçerli olduğu yolunda görüş birliği olduğunu gördük. Bunlardan cesaret alarak hareketi daha fazla geciktirmemek üzere bu sabahtan itibaren Türk Silahlı Kuvvetlerinin duyduğu ihtiyaçtan da tabii öncelikle göz önünde tutarak başlatmış bulunuyoruz. Değerli arkadaşlarım, Kıbrıs sorununun gitgide işleyen bir yara olarak kalması yalnız Türkiye için üzücü bir durum olmuyordu. NATO'nun güneydoğu kanadını aksatan, bölgemizin güvenliğini tehlikeye düşüren bir unsur haline gelmiş bulunuyordu. Zaman, bunu kurnazca değerlendirmesini bilenlerin elinde devamlı olarak Türk haklarının aşındırılması, törpülenmesi yolunda kullanılıyordu ve özellikle Kıbrıs Türk toplumunun herhangi bir yerinde, Kıbrıs'ın herhangi bir yerinde denize çıkış olanaklarının çok sınırlı olması âdeta toplumumuzun ve orada bulunan askerî gücümüzün gerektiğinde bir rehin gibi tutulmasına yol açıyordu. Bu itibarla Türkiye'nin güvenliği bakımından olsun, kaderlerini Türkiye Cumhuriyeti Devletine, Türk Milletine bağlamış olan Kıbrıslı soydaşlarımızın güvenliği ve özgürlüğü bakımından olsun Kıbrıs sorununu adaletli bir çözüme bağlama arzusu, ihtiyacı Türk dış politikasının temel ihtiyaçlarından, temel unsurlarından biri haline gelmiş bulunuyordu. Parti ayrımı gözetmeksizin bütün milletimiz bunu böyle görüyordu. Şimdiye kadar Kıbrıs'ta Türk Toplumuna birçok tecavüzler olmuştu. Türk Toplumunun anayasal hakları Rumlar veya Yunanlılar tarafından fırsat bulundukça kısılmıştı fakat son olayda bazı bakımlardan bunlar çok aşan tehlikeli bir durum ortaya çıkmış oluyordu. Görünüşte son olay Rumların Rumlara karşı bir hareketi gibi yorumlanabilirdi. Nitekim kendileri bunu o şekilde takdim ediyorlardı. Türk toplumunu ve Devletin bütünlüğünü ilgilendirmeyen bir olay gibi yorumlanabilirdi; fakat

gerçekte ise, son olay bir hükümet darbesi niteliğini çok aşıyor, doğrudan doğruya Kıbrıs Devletinin bağımsızlığına, anayasal düzenine bir saldırı niteliğini alıyordu. Kıbrıs Devletinin hukukî temelini teşkil eden anlaşmaların, o anlaşmalara taraf olan milletlerden, üyelere biri tarafından açıkça ihlali anlamına geliyordu. Bu durumda artık, yalnız toplumlardan birinin haklarının esirgenmesi, çiğnenmesi, tehdit altına alınması değil, doğrudan doğruya Kıbrıs Devletinin varlığının tehlikeye girmesi söz konusu oluyordu. Bütün dünya, Kıbrıs'taki son darbe olayının doğrudan doğruya Yunanistan'daki dikta rejimi tarafından hazırlandığını, tertiplendiğini biliyordu. Bizzat Rum yöneticiler, başta Makaryos olmak üzere bunu delilleriyle açıklamış bulunuyorlardı. Böylece, fiilî durumlar yaratarak, Yunanistan, Kıbrıs Adasına el koymuş bulunuyordu. Başlangıçta, bildiğiniz gibi, Türklere karşı bir yumuşak hava, Türklere taarruz etmeme havası açıkça görülmüyordu. Bu belki daha bir süre devam edecekti. Fakat Kıbrıs'ın yeni durumu bir kere kökleştikten, oldu-bitti haline geldikten sonra Kıbrıs üzerindeki Türk hakları bir daha geri alınamayacak, bir daha yeniden tesis edilemeyecek ölçüde ortadan kalkma tehlikesiyle karşı karşıya getirilmiş oluyordu. Yeni yönetimin başına getirilen kimse, koyu bir Türk düşmanı ve koyu bir ENOSİS'ci olduğu halde, ENOSİS iddiası gütmeyen gibi görünüyordu. Hatta zaman, zaman ENOSİS ilan etmeyeceklerini, kendilerini etkilemeye çalışan yabancı devlet liderlerine ifade ediyorlardı. Aslında ENOSİS ilanını bile anlamsız kılacak bir durum yaratmışlardı. Aslında resmen ENOSİS'i ilan etmeleri, hiç ilan etmemelerine kıyasla kendileri için o kadar faydalı değildi; ENOSİS ilan etmeyebilirlerdi. Ortada fiilen iki Yunan Hükümeti olacaktı; Birleşmiş Milletlerde Yunanlıların iki oyu bulunacaktı;²⁹⁵ Yunanlıların bir ayağı NATO'da, bir ayağı NATO'nun dışında Üçüncü Dünya'ya uzanmış olacaktı ve bu şekilde görünüşte ENOSİS ilan etmemiş olarak Yunanistan çok daha geniş avantajlar elde etmiş olacaktı. Türk toplumuna saldırıdan kaçınmaları elbette bu oldu-bittiği dünya kamuoyuna sindirinceye kadar sürecekti. Fakat bunu bir ölçünün ötesinde fiilen uzatmaya imkân olmayacaktı. Çünkü Yunanistan'daki baskı rejiminin, terör rejiminin bir uzantısı olarak kurulan Kıbrıs'taki yeni rejimin eziyetinden bunalan, tehditlerinden kaçan insanlar, Rumlar, o arada Rum polisleri Türk kesimine sığınıyorlardı. Türkler de elbette her zamanki insancıl duygularıyla, bir zaman belki kendilerine silah çekmiş bu insanları evlerinde barındırıyorlardı. Elbette bunun sonucu, Rumların kendi aralarındaki kanlı çatışmaların kısa bir zaman sonra Türk toplumuna da sıçraması olacaktı. Üstelik Ege denizinde hakkı olandan çok daha fazlasını almak ve elinde tutmak iddiasında bulunan Yunanistan, bu kez Akdeniz de de bir fiilî durum olarak, aynı imkânları elde etmiş olacaktı. Türkiye'nin bir talihsizliği şudur ki, bütün çevresi, şimdi kendisinin dost bulunduğu ülkelerle çevrilidir. Dost olamadığı, bütün istegine ve iyi niyetine rağmen dostluk kuramadığı bir ülke vardır, o da NATO içinde müttefiki bulunan Yunanistan'dır. Yunanistan, Ege'de Türkiye'ye nefes sahası bırakmadığı gibi, Akdeniz'de de hiç şüphesiz aynı durumu yaratacaktı. Dolayısıyla, yeni rejim büsbütün kökleşmeden, gayrimeşru olarak uluslararası anlaşmalara aykırı olarak Adada yığılan Yunan askerî kuvvetinin üstünlüğü büsbütün artmadan önce, bu fiilî duruma kesin bir çare bulmak gerekiyordu. Bu, aslında Türkiye'nin yalnız hakkı ve yetkisi değildi. Aynı zamanda görevi idi. Çünkü Türkiye, Kıbrıs'ın üç garantör devletinden biriydi; İngiltere ve Yunanistan'la beraber. Kıbrıs'ın devlet bütünlüğü, anayasal düzeni, toprak bütünlüğü, bağımsızlığı ihlâl edildiği, tehlikeye düşürüldüğü vakit, buna karşı tedbir almak üzere girişimlerde bulunmakla yükümlü idi. Biz, meseleye silahlı kuvvetlere başvurmaksızın, müzakere yoluyla çözüm bulabilmek için bazı yollar denemeye çalıştık. Aslında, yapabileceğimiz denemeler çok sınırlı idi. Daha önceki deneyimizden biliyorduk ki, Yunanistan aramızdaki herhangi bir sorunu bizimle diyalog kurarak, müzakere ederek çözmeye yanaşmıyordu. Ege sorunları ile ilgili olarak bunu görmüştük ve biraz önce dediğim gibi, zaman geçtikçe bu rejimi tanyanların sayısı artacaktı, kendisini dünyaya kabul ettirmiş olacaktı. Adadaki Rum idaresiyle ilişki kurmak bizim için çok ağır olacaktı. Çünkü bizim de garantörü bulunduğumuz bir devletin bağımsızlığı ve hukukî

²⁹⁵295- T. B. M. M. Tutanak Dergisi (Gizli Oturum), 3 üncü Birleşim 1 inci ve 4 üncü Oturum 20.7.1974 Cumartesi, XIII/1, s. 20

statüsü bir darbe ile, dışarıdan bir darbe ile ihlal edilmiş olarak kurulan bir hükümetle karşı karşıya idik. O hükümeti tanıdığımız veya Kıbrıs'taki Türk toplumu tanıdığı vakit bu gayrimeşru hareketi tanımış olacaktık. Fakat bu hükümeti tanımaması halinde Türkiye'nin ve Türk toplumunun, Kıbrıs'taki soydaşlarımızın yaşaması olanağı büyük ölçüde daralmış olacaktı; yiyeceği için, ilacı için, en basit ihtiyaçlar için bu hükümetin insafına ve takdirine bağlı bulunacaklardı. Yurt dışına çıkarken, bu hükümetten pasaport istemek, izin istemek durumunda kalacaklardı. Bir İngiltere için, bir Amerika için Kıbrıs'ta bugün mevcut bulunan gayrimeşru Rum idaresini tanımamak kolaydır. Fakat Adada bulunan Türkler için bu o kadar kolay bir şey değildir. Tanıdığı vakit, darbenin, kendisine rağmen yapılmış gayrimeşru durumun kabulçüsü ve iştirakçisi durumuna gelmiş olacaktı. Tanımadığı vakit, hayatla ilişkisi kesilebilecek, can damarları kopmuş olacaktı.²⁹⁶ Bu hükümeti tanıyamadığımız için yeni rejimle diyalog kurma olanağımız yoktu. Daha önceki tecrübelerimizin gösterdiği gibi, Yunanistan'la diyalog ve müzakere olanağımız yoktu. Kala kala ancak üçüncü garantör devlet olan İngiltere kalıyordu.

Biz bütün olanakları denemiş olmak için, büyük bir iyi niyetle denemek için, bildiğiniz gibi, İngilizlere başvurduk. Garantör olarak, onların da, bizim de bazı vecibelerimiz, haklarımız, görevlerimiz olduğunu hatırlattık. Yunanistan'da bir garantör devlet olmakla beraber bu hadisede aynı zamanda müdahaleci devlet olduğu için, Yunanistan'a artık garantör devlet muamelesi yapılamayacağını ifade ettik ve bu gerekçe ile yalnız İngiltere ile meseleyi görüşmek, yaratılmış olan fiilî duruma karşı birlikte tedbirler alabilme olanağım görüşmek üzere duyduğumuz arzuyu kendilerine bildirdik ve zamanın çok önemli olduğunu belirterek, bir gün içinde bize cevap vermelerini istedik. Daha kısa bir zamanda cevaplan geldi ve bildiğiniz gibi, Sayın Millî Savunma Bakam ve Dışişleri Bakan Vekili durumunda olan Sayın Hasan Işık ve İçişleri Bakanı Sayın Oğuzhan Asiltürk'le birlikte İngiltere'ye gittik.

İngiliz Başbakanı, Dışişleri ve Millî Savunma Bakam ile gittiğimiz gece uzun bir görüşmemiz oldu. İki taraf birbirine durumun karşılıklı değerlendirmesini yaptı. İki tarafın değerlendirmesi aşağı yukarı birbirinin aynı idi. İki taraf da Kıbrıs'taki gelişmelerin hukukla alakası olmadığına, bir gasp, bir zorbalık olduğuna, Yunan müdahalesi sonucu olduğuna, yeni idarenin başına getirilen kimsenin karakterine ve niyetlerine asla güvenilemeyeceği hususunda gerek İngilizler, gerekse biz birleşiyorduk.

Çözüm olarak teferruat sayılabilecek bazı öneriler ileri sürdük; fakat asıl istediğimiz olarak şunu söyledik; "Akıl, mantık yolu ile karşımızdakilerle bir diyalog kurmanın, bir müzakere yapmanın olanağı yoktur. Dünyadan kendi üzerlerine ne kadar baskı gelirse gelsin, artık Yunan idaresi buna alışmış, bunu kanıksamıştır. Ne Birleşmiş Milletlerin, ne NATO'nun, ne Avrupa Konseyinin, ne Ortak Pazarın, ne de uzak yakın, büyük küçük devletlerin kendisini takbih etmelerine aldırış etmemektedir. Ekonomik abluka gibi tedbirler bir ölçünün ötesinde alınmadığı gibi, bundan da fazla endişe duymamaktadır. Çünkü zaten bir tüccar ve deniz ticaretçisi millet olarak Yunanlılar, muhtelif bayraklar altında yaşayabilen bir millet sayılabilir. Bir yerden yitirdiği olanağı, başka bir yerden alabilir. Onun için kendisine uygulanabilecek müeyyidelerin moral tarafına aldırış etmedikten sonra, diğer taraflarını kolaylıkla halledebilme imkânını bulmaktadırlar. O halde Yunanistan'la akıl ve mantık yolu ile beraber geçinmemiz, şu tehlikeli bölgede yan yana iki iyi komşu ülke olmamızın kaçınılmaz gereğidir, yollu tez ve iddialarla imkân yoktu. Özellikle Yunanistan'da bugünkü rejim bulunduğu sürece buna imkân olmayacağı görülmüştü. Yunan rejimi bütün varlığım zora, kuvvete dayanmış bir rejimdi. Onun karşısına ancak kuvvetle çıkılabilirdi. Elbette Türkiye ile Yunanistan mukayese edildiği vakit, Türkiye'nin büyük bir kuvvet üstünlüğü vardı; ama Türkiye bu kuvvet üstünlüğünü büyük bir

²⁹⁶- T. B. M. M. Tutanak Dergisi (Gizli Oturum), 3 üncü Birleşim 1 inci ve 4 üncü Oturum 20.7.1974 Cumartesi, XIII/1, s. 21

sorumluluk bilinci ve ihtiyatlılıkla kullanıyordu. Buna mukabil, Yunanlılar gayrimeşru olarak Kıbrıs Adasındaki kuvvet üstünlüklerini giderek artırmışlar, nihayet bunu Devlet ele geçirmelerine yetecek bir ölçüye vardırmışlardır. O halde Yunanlılarla ve Kıbrıs Rumları ile karşı karşıya gelip, meselelerimizi adaletli bir şekilde çözebilmenin tek şartı, Türkiye'nin Kıbrıs Adasındaki maddî ve askerî varlığım en azından Yunanlılarınkine denk hale getirmektir.²⁹⁷ Karşı karşıya bırakıldığımız durumda, son darbe olayından sonra bu bizim hakkımızdı. Bunu her an yapabiliirdik. Bunu diğer garantör devletlerle anlaşarak yapabiliirdik, onlarla görüşmüş olarak; fakat anlaşılamamış olarak yapabiliirdik. Fakat her askerî harekâtın birtakım riskleri olduğu açıktı. Hele bunu tek başımıza yaptığımız vakit, bunun risklerinin daha da büyük olacağı belliydi. Onun için İngilizlere somut bir teklif götürdük. Dedik ki, "Sizin Adada üsleriniz var. Eğer bu üslerden böyle bir gün için yararlanmayacaksanız, bu üslerin varlığım dünyaya haklı göstermekte güçlük çekebilirsiniz. Hiç kimse kolay kolay bu durumda sizin bu üsleri, Yunanistan'ın yıkılan anayasal düzenini ve bağımsızlığım yeniden kurmaya yardımcı olmak üzere kullanmanız dolayısıyla kınayamaz. Onun için gelin bizi tek başımıza rizikolu hareketlere, Türk - Yunan ilişkilerini büsbütün koparacak hareketlere sürüklemeyin. Bu üslerinizin bazı olanaklarından, sizinle mutabık kalacağımız ölçü ve biçimde ve sürece yararlanalım. Bu yoldan Kıbrıs'a Türkiye'nin askerî gücünü artıracak birlikler çıkaralım ve Yunanlılara haklarının çok ötesindeki sınırlardan geriye çekilmeleri yolunda, onların anlayabilecekleri biçim ve dilden etki yapma olanağım bulalım.

Aslında bu teklifimizin kabul edilme şansının çok fazla olmadığını elbette biliyorduk. Çünkü, İngilizlerin üsleri konusundaki hassasiyetlerini herkes gibi biz de biliyorduk; fakat riskli bir girişimde bulunmadan önce, özellikle büyük devletlerin kaygı veya tepki ile karşılayabilecekleri girişimde bulunmadan önce, elimizden gelen bütün olanakları sonuna kadar denemenin gerektiği kamsındaydık. Fakat İngiliz dostlarımız bu teklifimizi kabul edemeyeceklerini bildirdiler. Teşhisimizde, endişelerimizde birleşiyorlardı; fakat tedbirimizde birleşmiyorduk. "Peki, siz tedbir önerin" dediğimiz vakit de, tatmin edici bir tedbir öneremediklerini görüyorduk. Arkadaşlarımız, haklı olarak belirten arkadaşlarımız çıkmışlar, zaman bizim için çok önemli idi; öyle işi pazar gününe kadar filan bırakacak durumda değildik. Lefkoşa Hava Limanı kapalı olduğu günler, trafiğe resmen kapalı olduğu günler mütemadiyen Yunan uçakları iniyor, kalkıyordu, büyük uçaklar 100-150 kişiyi birden getiriyor götürüyordu. Limanlarda hiçbir Birleşmiş Milletler kontrolü yoktu. Birleşmiş Milletlere daha ilk günden bir duyuruda bulunduk, dedik ki; "Mutlaka Yunanlılara getirecekleri götürecekleri, değiştirecekleri birlikleri kontrol etmek istediğinizi bildirmelisiniz ve ısrar etmelisiniz. Bu isteğinizi kabul etmezlerse hile yaptıkları kanaatine varacağımızı da kendilerine şimdiden söylemelisiniz. Ona rağmen, Yunanistan, Rumlar üzerinde en küçük bir ölçüde bile etkili olamıyordu Birleşmiş Milletler. Böylece her geçen gün, her geçen saat Yunanistan'ın Ada üzerindeki gayrimeşru askeri yığınağım, silah, malzeme yığınağım artırması tehlikesi vardı ve bu büyük ölçüde bir gerçek olarak da gözler önündeydi. Onun için başka hiçbir neden olmasaydı bile, pazar gününe kalacak bir görüşmeyi kabul etmek bizim için bir hayli güçtü. Ertesi gün, Amerika Dışişleri Bakam Yardımcısı Sayın Sisco ile görüştük. Sayın Kissinger bir tamuna mektubu ile kendisini göndermiş, kendisi ile görüşmeyi kabul etmemi rica ediyordu. Uzun bir görüşme yaptık. Ayrıca, Millî Savunma Bakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanlığının bazı erkânı kendisi ile birlikte gelmişti. Bizden, olayları değerlendirişimizi öğrenmek istediğim söyledi, Amerika'ya intikal ettirmek üzere. En geniş ayrıntılarıyla anlattık ve gerek teşhislerimizin, gerek endişelerimizin kendilerince paylaşıldığı kanaatine vardık. Özellikle Türklerin orada esir durumunda, rehin durumunda bulunmalarından doğan tehlikeleri, tıpkı İngilizler gibi, Sisco da kabul ediyordu ve buna karşı bir tedbir alınması ihtiyacımızı haklı buluyordu. Bu arada bir

²⁹⁷- T. B. M. M. Tutanak Dergisi (Gizli Oturum), 3 üncü Birleşim 1 inci ve 4 üncü Oturum 20.7.1974 Cumartesi, XIII/1, s. 22

izlenim edindim, ki o sonra daha ileri bir kanaat haline de geldi, Makarios'un devrilmiş olması kendileri için o kadar önemli değildi, hukukî bakımdan taşıdığı olumsuz anlama rağmen-; ama yerine geçen kimsenin hukuk dışı yollarla yerine geçmiş olması dışında, karakteri, mazisi bakımından da büyük sakıncalar taşıdığını biliyorlardı.

Bu arada bizimle görüşmeleri devam ederken, kendilerinin Amerika Dışişleri Bakam Kissinger'le telefon görüşmeleri oluyordu. Bir seferinde Sayın Kissinger'in, Orta-Doğu işleri ile ilgili yardımcısı Sisco'yu bu toplantılarımıza katılmak üzere Londra'ya göndermek istediği ve mümkünse kendisini Londra'da ertesi gün beklememin rica edildiği, İngiliz dostlarımız tarafından bana bildirildi. Buna cevabımız şu oldu: "Sayın Kissinger'in böyle bir mesajı varsa, Sayın Sisco bunu getirebilir; fakat bunu Türkiye Büyükelçiliğinde bize vermesi gerekir. Bu toplantıları birlikte yapmamız doğru olmaz. Çünkü, biz bu toplantıları iki garantör devlet olarak yapıyoruz. İki garantör Devletin arasına bir de garantör olmayan... (CHP ve MSP sıralarından sürekli alkışlar) ...bir de garantör olmayan Devletin katılması hem o Devleti başka devletlerin gözünde müşkül durumda bırakır, hem bizi müşkül durumda bırakır, hem de Kıbrıs sorununa çözüm bulurken, bizim durumumuzu güçleştirebilir." Bunu gerek Amerikalılar, gerek İngilizler büyük bir anlayışla karşıladılar. Ertesi gün benim Sayın Sisco ile ayrı olarak görüşmem kararlaştırıldı ve İngiliz dostlarımızla da gerekirse yeniden temas etmemiz kararlaştırıldı. Nitekim ertesi gün Sayın Hasan Işık, İngiliz Dışişleri Bakam Callaghan'la ayrı bir uzun görüşme daha yaptı.²⁹⁸

Bu arada İngilizler bize üç garantör devletin bir araya gelip görüşmemiz önerisinde bulundular ve bunun için de yarın (pazar gününü) önerdiler; "Londra'da böyle bir toplantı yapalım, Yunanistan'ı çağıralım. Gelirse gelir, gelmezse iyi niyetli olmadıklarını göstermiş olurlar." dedi. Dedik ki "Biz yalnız size müracaat ederken gerekçemizi, neden Yunanistan'a müracaat etmediğimizi belirttik. Bu gerekçemizi haklı bulmuş olacaksınız ki, bizimle baş başa görüşmeyi kabul ettiniz. O gerekçeyi geçersiz kılacak bir olay olmamıştır, bir gelişme olmamıştır. Yunanistan mütecaviz devlet olarak, saldırgan devlet olarak, Kıbrıs Devletin bütünlüğünü bizzat ihlal eden devlet olarak bu olayda en azından garantörler arasında yer alamaz; fakat siz yine, siz ve biz her imkânı denemiş olalım. Bu denemeye değemeyecek bir imkân. Onun için bizi anlayışla karşılayın dedik. Çok fazla ısrar etmediler, (yani çok fazla ısrar etmediler diyorum. Yoksa epey ısrar ettiler). Neticede; tabiatıyla kabul ettiler. Kaldı ki, bizim en büyük endişemiz ki Yüce Mecliste de o endişenin olduğunu hissediyorum, nitekim benim bulunamadığım müzakerede bu endişeyi belirten değerli arkadaş, Sayın Sisco ile o gün iki görüşmemiz oldu. Öğleden sonra tekrar buluştuk. Kendisine, sizin bu kabul ettiğiniz ihtiyaçlarımız, şikâyetlerimiz karşısında önerileriniz nedir? diye sorduğum vakit, onun da bir öneri gösteremediğini gördüm, tıpkı İngiliz dostlarımız gibi. İşte sonuna kadar her imkânı deneyelim, o imkânlar nelerdir? İşte Güvenlik Konseyi, Birleşmiş Milletler... Fakat ondan ne fayda sağlanacağı konusunda da pek böyle ümitli bir durumları yok. Bu Kıbrıs işine çok fazla devletin karışmamasına yol açacak durumlardan bir ölçüde anlaşılabilir kaygıları var; dolayısıyla bize işte müzakere yolu ile, uluslararası kuruluşlar yolu ile, kamuoyu yolu ile bu meseleyi halledin derken, kendilerinin de bunlara fazla ağırlık veremedikleri; fakat daha etkin tedbirler de öneremedikleri görülmüyordu. Yalnız edindiğim izlenim şu oldu Londra'da bu gerek İngilizlerle, gerek Amerikalılarla yaptığımız görüşmeden: Elbette ki, bize Kıbrıs'a çıkarma yapmamız için yeşil ışık yakmış değillerdi; ama ortada kırmızı ışık da pek görünmüyordu; fakat her halele Türkiye'nin bu dostlarımızla anlaşmış, mutabakata varılmış olarak böyle bir harekette bulundukları izleniminin dünyada yaratılabilmesi olasılığı kendilerini çok endişelendiriyordu, ürkütüyordu. Bunu da normal karşılıyorduk. Yapacağımız haklı bir hareketin bütün sorumluluğunu, şerefiyle birlikte sorumluluğunu da üzerimize alabilecek kadar kendimizi

²⁹⁸- T. B. M. M. Tutanak Dergisi (Gizli Oturum), 3 üncü Birleşim 1 inci ve 4 üncü Oturum 20.7.1974 Cumartesi, XIII/1, s. 23

Devlet olarak ve ordumuz bakımından, haklılığımız bakımından güçlü görüyorduk. ²⁹⁹Onun için, büyük devletlerin bazı özelliklerini de bildiğimiz için bu davranışlarını anlayışla karşılamaya çalışıyorduk. Öğleden sonraki toplantımız için Sisco'nun bizden hem Amerika'ya duyurulmak, hem Yunanlılar kabul eder mi, etmez mi bunu denemek üzere bazı önerileri ısrarla beklediği izlenimini aldık. Gerçekleştirilebileceği yolunda fazla bir hayale kapılmıyorduk; fakat yine her şeyi denemiş olma arzusu hem kendi vicdanımızı bu bakımdan tatmin etme, hem dostlarımızın vicdanını, dünya kamuoyunun vicdanını tatmin etme bakımından bunları yapmak gerektiği düşüncesine vardık ve bazı önerilerde bulunduk. Örneğin dedik ki, biz bu hükümeti tanıyamayız. Rum Hükümetini, siz İngilizler tanııyorsunuz, Amerikalılar tanııyor. Haklı olarak tanııyorsunuz; biz tanırsak biraz acayip olmaz mı; Türkler tanıyor bu kadar gayrimeşru bir hükümeti, Türklere rağmen, kurulmuş bir hükümeti İngiltere, Amerika tanııyor. E, çok garip olur dediler; ama biz bunu tanımadan yapamayız. Çünkü işte dediğim gibi, ilacım onlardan alacak, ekmeği için onlara muhtaç büyük ölçüde, pasaportu için onlara muhtaç. Bu işin içinden çıkamayız. O halde, bunun bir yolu, bir çıkış yolu vardır; o da, adadaki Türk yönetiminin otonomisinin kabul edilmesi ve adada bir yanda bir Kıbrıs Rum Cumhuriyeti, bir yandan geçici bir Kıbrıs Rum Cumhuriyeti, bir yanda da geçici bir Kıbrıs Türk Cumhuriyeti bulunması. Bunların kabul edilmesi gerekir dedik. Geçici tabirini de şunun için önerdik. Kıbrıs Devleti yıkılmıştır aslında, anayasal temeli çökmüştür, güvencesi kalmamıştır, yapısı kalmamıştır, ne temeli, ne başı kalmıştır. Devletin yeniden kurulması gereklidir. Eski biçimiyle veya değişik biçimle. Onun için bir kuruluş döneminden geçilmesi gereklidir. O dönem için iki geçici hükümet olur, her hükümet kendi başına muhtar olur diye düşündük. Türk Toplumunun güvenliği ve özgürlüğü için, hele bu olup bitenden sonra asla vazgeçemeyeceğimiz teminat, Türk Toplumunun deniz limanlarına ve hava limanlarına Yunanlılarla, Rumlarla eşit haklar içinde çıkabilme, sahip olabilme hakkı. Bunun mutlaka sağlanması gerekir dedik. Bu limanlarda ortak yönetim yoluyla olabilir, ayrı ayrı eşit yönetimler yolu ile olabilir. Yunanlıların gayrimeşru yollardan Adada yığılmış askerî gücü ki, artık devleti devirebilecek noktaya erişmiştir. Bu gücün karşısına bir denklik sağlayabilecek ölçüde Türk varlığı, Türk askerî gücü de konulmalıdır dedik.³⁰⁰ Bu, asker gelmesi, gitmesi, silah gelmesi gitmesi, bunlar çok etkin bir kontrol mekanizmasına bağlıdır. Bunu yaparsa, üzerine alırsa Birleşmiş Milletler alır, almazsa üç garantör devlet alır dedik ve birçokları tapusuna sahip oldukları topraklarından ayrı yaşamak zorunda bırakılan Türklerin de, isterlerse topraklarına geri gidip yerleşebilmeleri fiilen mümkün kılınır dedik. Bunun gibi bazı önerilerde bulun Bunlar kabul ettirebileceği konusunda çok ümitli görülmemekle beraber, Sisco, "Ben yarın Atina'ya gideceğim, bunlardan ne kadarını, bunlar için ısrar edeceğim, ne kadarını kabul ettirebildim, ne kadarını kabul ettiremedim, size açıkça söyleyeceğim, ben açık sözlü insanım" dedi. "Cumartesi de Ankara'ya gelebilir miyim" dedi. Dedim ki, "Cumartesi gelmeniz doğru olmaz. Çünkü (CHP sıralarından gülüşmeler) yalnız o da değil, asıl o sırada düşündüğüm sebep şu idi; Mecliste konunun müzakere edileceği gün bir Amerikan yetkilisi, Dışişleri Bakan Yardımcısı Ankara'da konuğumuz olarak bulunacak. Karar ne türlü tecelli ederse etsin bazı kimseler çok haksız olarak elbette bağlantı kurabilirler, kendileri müşkül durumda kalır. Bunu ihsas ettim, anlayışla karşıladı. "Cuma akşamı gelmeye çalışırım o halde" dedi, "Yok" dedim, "Gelecekmeniz mutlaka cuma akşamı gelseniz sizin için daha iyi olur" dedim. "Peki" dedi.

Londra'da gördüğüm genel ortam şu oldu; tabii bu çok kısa bir kalışın, çok hızlı bir geçişin izlenimleri; fakat gazetecilerle, İngiltere'nin ve Avrupa'nın kalburüstü gazetecileriyle o kısa kalışımız içinde, âdeta resmî görüşmeler dışında devamlı beraber olma durumumuz vardı. Alışılmışın çok üstünde bir ilgiyle izliyorlardı toplantılarımızı ve İngiliz gazeteciliği açısından en üst düzeyde izliyorlardı televizyonlar, radyolar vesaire., ve hepsi âdeta kendi milliyetlerini,

²⁹⁹- T. B. M. M. Tutanak Dergisi (Gizli Oturum), 3 üncü Birleşim 1 inci ve 4 üncü Oturum 20.7.1974 Cumartesi, XIII/1, s. 24

³⁰⁰- T. B. M. M. Tutanak Dergisi (Gizli Oturum), 3 üncü Birleşim 1 inci ve 4 üncü Oturum 20.7.1974 Cumartesi, XIII/1, s. 25

kendi millî davalarını bir tarafa bırakmış, Türkiye'nin Kıbrıs'taki davasının haklılığına sarılmış, bazen böyle basın konferansı sınırını aşan heyecanlara kapılacak ölçülere varıyorlardı ve gazetelerinde de bu yansyordu.³⁰¹ Biz bazen ortalığı velveleye vermiş olmayalım derken, kendi gazetelerimizde, işte ordumuz Kıbrıs'a çıktı, çıkıyor diye yazılar yayınlandı mı endişeye kapılıyorduk. Hâlbuki baktım ki, İngiliz gazetelerinde bunlar çok daha göze çarpıcı bir şekilde resimlerle, rakamlarla, işte NATO yetkililerinden beyanlar, iki günde Kıbrıs'ın tümünü işgal eder Türkiye, İngilizlerle yaptığım görüşmelerde söylediklerim çok daha abartılarak veriliyor. Öyle bir heyecan havası Yunanlılardan kesin bir soğuma, bize gerek İngiliz Başbakanının ikametgâhının önünde, gerek Büyükelçilik önünde Türk ve Rum Kıbrıslılar birlikte nümayiş yapıyorlar, aynı sloganları kendi ayrı dillerinde de olsa haykırarak nümayiş yapıyorlar. Bir ara görüşmeler arasında bir saat kadar boş vaktim oldu, sokakta yürüyüş yaptım. Ayrı ayrı gruplar halinde Kıbrıslı Rumlar tanıdılar, etrafımı sardılar, gözleri yaşararak, "Bizi sizler kurtaracaksınız, özgürlük mücadelemizi birlikte yapacağız, artık kardeş olmalıyız" bu hava içinde.

Yani, kamuoylarının, her memleketin kendi kamuoyunun bu konuda ilgili devletlere, hükümetlere Türkiye lehine etkin bir baskısı olduğu ve olabileceği açıkça görülmüyordu. Eskiden takdir buyurursunuz durum bunun tam tersi olurdu. Özellikle Amerika, İngiltere gibi memleketlerde Rum asıllı kimseler çok olurdu. Bunlar Elen kültürüne, eski klasik kültüre verilen değerle, kendi girişkenlikleri de birleşince, kendilerine topladıkları sempati ile Yunanistan'a toplanan sempati birleşirdi ve iç politikalarında o memleketlerin Yunanistan lehine, Yunanistan'daki rejim lehine belirgin bir ağırlık koyarlardı. Şimdi bu tersine dönmüş halde. Her Batı ülkesindeki, her demokratik ülkesindeki Yunan asıllı kamuoyu, baskı gücü o devleti, Yunan Hükümetinin, bugünkü Yunan rejiminin aleyhinde vaziyet almaya zorlayıcı bir nitelik kazanmış durumdadır. Türkiye'nin haklılığı hele son olayda hepsi tarafından daha kolaylıkla kabul edilebilmektedir ve Yunanistan aleyhine, Yunanistan'daki rejim, Kıbrıs'ta olup biten aleyhinde kendi bulundukları ülkenin yönetiminde de bizim lehimize sayılabilecek bir etki gücü olmaktadır. Tabiatıyla tek sebebi bu değildir. O, bize kırmızı ışık yakıldığı hissi verilmemesinin; fakat herhalde bunun da bir ölçüde etkisi olmuş bulunsa gerektir.³⁰²

Sisco cuma akşamı geleceğini vaat etmişti. Gerçi gece 20.00'de uçağı geldi; fakat hemen Amerika ile temas etmek zorunda kaldığı yolunda mesajlar gönderdi ve fiilen kendi dediği gerçekleşmiş oldu. Cumartesi gününün çok erken saatlerinde 01-01,5'dan ancak buluşabildik ve üç seans halinde görüşmemiz sabaha kadar bizim bir hayli sabırsızlanmamıza yol açacak dakikalara kadar devam etti ister istemez. Kendisi bütün gününü Yunan liderleriyle görüşerek geçirmişti, işte sırasına göre sayıyordu; evvela İyonides'le görüşmüş, ondan sonra onun, amiri durumunda olan Genelkurmay Başkanı ile İyonides'den sonra görüşüyor, en sonunda da Başbakanla görüşüyor. Genel izlenimlerini anlattı, "Durumun önemini müdrükler" dedi. "Türkiye ile diyalog kurmaya, müzakereye oturmaya kesinlikle hazır olduklarını ifade ediyorlar" dedi. "Bir müdahalede bulunursanız savaşa hazırlar" dedi. "Kesinlikle ENOSİS deklare etmeyecekler" dedi. Hani ben, "İmanlara açılmıyoruz, hava alanlarına açılmıyoruz" demiştim, "Türklere ulaşım olanaklarını araştıracağız" dedi; fakat ilave etti, "Bundan ne kastettiklerini de pek anlayamadık" dedi. "Türk toplumunun güvenliğini taahhüt ediyorlar" dedi, "Toplumlarası görüşmelerin başlamasını istiyorlar, Rum Millî Muhafız Kuvvetlerindeki bütün subaylarını değiştirmeye hazırlar.." "Geri çekmeye mi, değiştirmeye mi" dedim, "Hayır, değiştirmeye" dediler. "Peki" dedim, "Bizim önerilerimiz hakkında ne diyorlar" dedim. "Sizin

³⁰¹- T. B. M. M. Tutanak Dergisi (Gizli Oturum), 3 üncü Birleşim 1 inci ve 4 üncü Oturum 20.7.1974 Cumartesi, XIII/1, s. 26

³⁰²- T. B. M. M. Tutanak Dergisi (Gizli Oturum), 3 üncü Birleşim 1 inci ve 4 üncü Oturum 20.7.1974 Cumartesi, XIII/1, s. 26

önerilerinizi söylemedim kendilerine" dedi. "Niye" dedim, "Bana vakit bırakmadınız" dedi. "Hemen gel dediniz, ben ancak 6-7 saat görüştüm, sizin önerilerinize vakit kalmadı" dedi.³⁰³ Dedim ki, "Müzakere biz öteden beri istiyoruz, diyalog kurmak istiyoruz; fakat buna yanaşmıyorlar. İşte Brüksel'de bir deneme yaptık, hatta Türkiye'de epey eleştirilere-muhatap oldum, böyle bunların kaçacağım bildiğin halde niye gittin, diye. Demek ki bir aşamadır" dedim, "Memnun oldum" dedim, "Biz de hazırız, ancak bir istisnası ile" dedim, "Kıbrıs sorununu müzakere etmeyiz. Öteki sorunları müzakere ederiz kendileriyle, eğer istiyorlarsa, Kıbrıs sorunu müzakere etmeyiz", "Neden" dedi. "Haktan, hukuktan, mantıktan anlamıyorlar" dedim. "Ancak kuvvetten anlıyorlar. Adada aynı kuvvet durumuna geliriz, onların anladığı dil ile konuşabilir duruma geliriz, ondan sonra müzakereyi kabul ederiz. (Şiddetli ve devamlı alkışlar ve "Bravo" sesleri) ENOSİS deklare etmeyeceklerini taahhüt etmeleri hiçbir şey ifade etmez; ben de onların yerinde olsam özellikle etmem" dedim. Çünkü demin de sizlere arz ettiğim gibi iki ayn hükümet olacaklar; Birleşmiş Milletlerde iki oy, bir tarafları NATO'da, bir tarafları Üçüncü Dünyada. Hiç gereği yok dedim. Zaten olmuştur dedim; filen **te facto, enosis** olmuştur bugün ve bu Türklere ulaşım olanakları benim insanî açıdan en çok üzerinde durduğum nokta idi. Siz bile söylüyorsunuz ki, ne kastettiklerini bilmiyorsunuz dedim. Türk toplumunun güvenliğini taahhüt ediyorlar. Rum toplumunun güvenliği ne halde? O, ortadan kalkmış halde. Nasıl, Türk düşmanlığı ile ün yapmış bir kimse idare başında bulunacak, kendi milletinden, toplumundan insanları insafsızca öldürecek, ondan sonra ben onu Türk toplumunun güvenliğini tekeffül etmesine inanacağım dedim. Siz iyi niyetinize bunları söylerken inanıyorum; fakat onların iyi niyetine, bugünkü Rum yöneticilerinin, Yunan yöneticilerinin iyi niyetine inanmakta bizi mazur görmelisiniz dedim. Toplumlararası görüşmelere gelince dedim, biz başta isteriz bunun başlamasını; ama bu bizim mecburen bugünkü gayrimeşru Rum idaresini, hükümetini tanımamız anlamına gelir dedim, onlarla masaya oturacağız. Onun için, ona da imkân yoktur; Kıbrıs konusunda ne Türkiye olarak müzakereye oturabiliriz bunlarla, ne de Kıbrıs Türk toplumu müzakereye oturabilir. Bu Rum muhafız gücündeki bütün subaylarını değiştirmeye hazırlar dediniz dedim. Bu subayların bir çoğu bizim bildiğimiz kadar öldü, cenazeleri kaldırıldı, yani ölü subaylarını değiştirme hakkı mı, onların yerine yenilerini getirme hakkını mı istiyorlar dedim.³⁰⁴ Bu arada ve bunların hiçbirinin meseleyi halletmeyeceğim, bizi tatmin etmesine imkân olmadığı, üstünde bile durulamayacağını ifade ettim. Kendisi, artık Makarios'un dönmesi kolay olmaz, doğru da olmaz; onunla, işte, o olmuş, Sampson olmuş sizin için de fazla fark etmez; Klerides olsa nasıl olur filan havasında idi. Bu, onların fikri mi dedim. Hayır, onlarla bunu da konuşmadım. Böyle bir havada görüşme. Yalnız, Sayın Sisco ile bu görüşmeden önce tam gece yansı Amerikan Büyükelçisi dostumuz büyük bir telaş içinde Dışişleri Bakanlığına geldi; tam 10 yıl önce aynı saatlerde olduğu gibi ve Sayın Kissinger'in bir mesajını getirdi. Burada ısrarlı bir rica ve uyan üslubu içinde asla bir müdahaleye kalkışmamamız gerektiği belirtiliyor. Bunun, bölgemizde komünizmin yayılmasına nedense yol açacağı ileri sürülüyordu. Çünkü bu adada o kadar tepki uyandırmış ki, o yüzden adadaki Rumlar daha çok komünizme kayarlarmış; tepki olarak (Orta sıralardan "Gülüşmeler") ve yalnız ilginç bir şey: Böyle bir askerî harekette bulunmanızın yaratacağı olumsuz etkileri önlemek imkânsız olmasa bile çok güç olur tarzında bir ifade. Yani, bir hafifletici üslup bu 10 yıl önceki olayların da için deydim, o gece yansı rahmetli İnönü'ye gelmeler, evvela yalvarma yakarma, ondan sonra baskı, tehdit, her türlü imkânımızın kesilmesi.

³⁰³- T. B. M. M. Tutanak Dergisi (Gizli Oturum), 3 üncü Birleşim 1 inci ve 4 üncü Oturum 20.7.1974 Cumartesi, XIII/1, s. 26

³⁰⁴- T. B. M. M. Tutanak Dergisi (Gizli Oturum), 3 üncü Birleşim 1 inci ve 4 üncü Oturum 20.7.1974 Cumartesi, XIII/1, s. 27

Hâlbuki bu sefer imkân kesilmesi yerine birkaç yıldır kesilmiş, taahhüt ettikleri, fakat vermedikleri, akışım durdurdukları askerî yardım malzemesini serbest bıraktıklarını bize Londra'da haber vermiştiler. Böyle bir teşhisi güç bir durum vardı. Dediğim gibi, yeşil ışık yok, fakat kırmızı ışık da pek yok; ama günden güne de üzerimizde artan bir baskı, bir etki gayreti. Bu, gitgide ağırlığım hissettirdi; yani bize bir baskı yapar gibi görünmek istemiyorlar; fakat anlaşılan Yunanistan'da işte bir koyu askerî dikta rejimi, gözü dönmüş insanlar herhalde, Londra'dakine nazaran daha endişeli halde gelmiş oldu. Tabii, orada aldığı izlenimi Kissinger'e bildirmiş olacak; Kissinger de o izlenime göre yeni bir vaziyet almaya başlamış olacak.

Neticede, dün gece son derecede çetin bir müzakeremiz oldu. Orada kendilerine şunları söyledim; dedim ki, 12'de Sayın Büyükelçiniz, Sayın Kissinger'in mesajını getirince "tarih tekerrür ediyor" dedim, dedim; yani 10 yıl önce de aynı şey oluyordu, bu binada, ben de tesadüf buradaydım; "tarih tekerrür eder" derler. Doğrudur; ama tarihin tekerrür etmesi, hataların da ille tekerrür etmesini gerektirmemeli dedim. Aslında, 10 yıl önce ikimiz de bir hata yaptık dedim. Amerika da bir hata yaptı, Türkiye de bir hata yaptı. Sizin hatanız, çok haklı olduğumuz bir zamanda müdahale edecekken bizim elimizi, kolumuzu tutmanız oldu. Bizim hatamız da, sizi dinlememiz oldu dedim (Orta ve sağ arka sıralardan şiddetli alkışlar ve orta sıralardan "Bravo" sesleri) ve bunun, bu karşılıklı hatalarımızın sonucu olarak Kıbrıs bu noktaya geldi, Türk - Yunan ilişkileri bu noktaya geldi. Şimdi nasıl içinden çıkacağım bilemiyoruz dedim.³⁰⁵ Siz, eski hatalarınızı tekrarlamaya devam etmek isteyebilirsiniz; ama bırakın da hiç değilse biz tekrarlamayalım dedim. (Orta sıralardan alkışlar) Yunanistan'dan gelen bu gibi etkilere, baskılara, geçmişte ister istemez işte "müttefikimizsiniz" diyerek dünya şartları şöyledir, böyledir diyerek "peki" dedik. Bundan kim ne kazandı dedim. Kıbrıslı Türkler ne kazandı, Rumlar ne kazandı? Bugünkü durumlara bakın, siz hükmedin dedim.

NATO ne kazandı? 10 yıl öncesine kadar NATO'nun Güneydoğu kanadında bayağı bir işbirliği vardı. Bugün, iki düşman devlet haline gelmişiz.

Geçmişte, Amerika Kıbrıs sorunu ile ilgilenirken, buna bir çözüm bulmaya çalışırken dedim Türkiye'ye bazı vaatlerde bulundu; ben şu çözümü veya bu çözümü gerçekleştirmeye yardımcı olacağım, bana güvenin dedi ve bunlar da gerçekleştirmedi. Oysa bunlar Türkiye'nin ihtiyacını çok asgarî ölçüde karşılayabilecek çözümlerdi. Fakat bu sözlerin hiçbirisi tutulmadı. O zaman Yunanlılara karşı yumuşak davrandınız, bize karşı katı davrandınız. Sizin sözlerinizin yerine getirilmesine yardımcı olmamaları karşısında Yunanlılara hiçbir şey demediniz. Hadi bundan 10 yıl önce Yunanistan'da demokratik bir idare vardı, kendi kamuoylarının baskısı vardı. Sizin baskınız daha az geldi. Ama bugün Yunanistan'a sizin kabul ettiremeyeceğiniz şey yoktur dedim. Çünkü bütün dünyanın terk ettiği bir memleket; siz ona destek olmazsanız ayakta duramaz; siz ona silah vermezseniz, yardım etmezseniz ayakta duramaz dedim. Hiç değilse, haklılığına inandığınız konularda bizi etkilemek için gösterdiğiniz gayreti veya onun biraz daha fazlasını Yunanlılar üzerinde, Yunan rejimi, idaresi üzerinde gösterseniz kolaylıkla Kıbrıs sorununu çözümüne katkıda bulunabilirsiniz dedim. Fakat, öyle anlaşıyor ki, geçmiş yıllarda olduğu gibi bu sefer de Türkiye'ye yüklenmek üzere gelmişsiniz dedim. Eskiden tanıdığım Sayın Kissinger'e, işte saygımı, takdirlerimi filan belirttim, onun için dedim çok üzgünüm; bu kadar sevdiğim, eski dostum olan bir insanın isteklerini, dileklerini kabul edemiyorum dedim.³⁰⁶ Ben kabul edemediğim gibi, bizim Hükümetimiz kabul edemeyeceği gibi, Türkiye'de kurulabilecek herhangi bir hükümet de kabul edemez, hiçbir hükümet kabul edemez dedim.

³⁰⁵- T. B. M. M. Tutanak Dergisi (Gizli Oturum), 3 üncü Birleşim 1 inci ve 4 üncü Oturum 20.7.1974 Cumartesi, XIII/1, s. 28

³⁰⁶-T. B. M. M. Tutanak Dergisi (Gizli Oturum), 3 üncü Birleşim 1 inci ve 4 üncü Oturum 20.7.1974 Cumartesi, XIII/1, s. 28

Eğer, herhangi bir Türk Hükümeti, bizim Hükümetimiz veya başka bir hükümet böyle şartlar karşısında hakkım aramamayı, Türkiye'nin hakkım aramamayı kabul edecek olursa bundan sizin hiçbir kazancınız olmaz dedim. Çünkü, bu, Türk - Amerikan dostluğuna son derecede büyük zarar verir dedim. Şimdi biz hakkımızı herkes bizim Türkiye'de, ancak zordan anlar hale gelmiş bir rejim, bir defakto, darbe ile kurulmuş rejim karşısında garantör devlet olarak hakkımızı tek başımıza da olsa kullanmamızı bekliyor. Bunu kullanmadığımız vakit dedim, işte Amerikalılar geldi, Türklere baskı yaptı, kullandırtmadılar diyecekler. Bu, Türk - Amerikan ilişkilerini zedeleyecek halkımızın gözünde. Bu, Rum - Yunan - Amerikan ilişkilerine de faydalı olamayacak yine millet açısından, halk açısından; çünkü ne kendi topraklarındaki, ne başka topraklardaki Yunanlılardan hiçbir bugünkü idarelerini ne Rum Kıbrıs idaresini, ne Yunan idaresini tutuyor.

Ayrıca, bizi bu şekilde hakkımızı aramaktan, kullanmaktan vazgeçirmeye muvaffak olduğunuz takdirde, artık Kıbrıs'ta bir meşru yönetimi, demokrasiyi ve istikrar kurma ümidi büsbütün ortadan kalkmış olacaktır; çünkü bunlar, işte görüyorsunuz, dünya bizi tutmasa umurumuzda değil, biz biraz zorbalık kullanarak, biraz da Amerika'ya nazımızı çektirerek her istediğimizi yaptırabiliriz, her yaptığımız yanımıza kâr kalır anlayışı içine girecektir Yunanistan'daki ve Adadaki Rum rejimleri.

Bu komünizm korkusuna gelince : Siz, bu Kıbrıs, Doğu Akdeniz'de bir komünizm üssü olmasın istiyorsanız, bunun iki kesin çaresi vardır dedim. Bir defa, demokrasi olacak. Çünkü, demokrasinin olduğu yere komünizm serbest de olsa kolay kolay giremez, orada bir ölçünün ötesinde gelişemez. Asıl önemlisi Kıbrıs'ta Türkiye'nin fiilî varlığının artmasını isteyeceksiniz dedim.

Türkiye'nin varlığı Kıbrıs'ta arttı mı, oraya, orada komünizm tehlikesi hiçbir zaman bir ölçünün üstüne varamayacaktır dedim; yoksa bu sizin dediğiniz yollarla, işte şu adam gitsin, bu adam gelsin, bu şekilde komünizmi önlemenin olanağı yoktur Kıbrıs'ta dedim.

Sayın Sisco'nun kendi görüşlerine gelince: Gösterdiği gayretler, ki gerçekten günlerdir uykusuz, şimdi yine geliyor birazdan, Israr etti, özel uçuş izni, işte bir koridor açıyor Hava Kuvvetlerimiz, akşam gelecek; gerçekten günlerdir o da bizim gibi uykusuz, teşekkür ettim bu gösterdiği iyi niyetli gayrete. Sizinle Londra'daki görüşmemizde dedim bizim derterimizi, sıkıntılarımızı, ihtiyaçlarımızı çok iyi anladığınız intibainı edinmiştim, bugün de görüyorum aynı anlayış içindesiniz; fakat hiçbir çözüm getirmiyorsunuz, bizim gösterdiğimiz çözümleri de beğenmiyorsunuz, tutmuyorsunuz dedim. Onun için biz kendi başımızın çaresine bakmak zorundayız dedim. Fakat, şundan emin olmanızı isterim ki, kendi meşru haklarınız içinde başımızın çaresine bakarken, dostlarımıza herhangi bir sıkıntılı durum yaratmamak için elimizden gelen dikkati göstermeyi de bir sorumluluğumuzun gereği biliriz dedim; bu size karşı sorumluluğumuz değil, kendimize karşı, bölgemizin güvenliğine, dünya barışına karşı sorumluluğumuzun gereği biliriz dedim, bu bakımdan müsterih olunuz dedim.³⁰⁷

Ben, bütün diplomatik yolların, politik yolların denenmiş olduğu, bizim deneyebileceklerimizin denenmiş olduğu konusunda müsterihim, hiçbir vicdan huzursuzluğum yok, artık kendi yolumuzda gidebiliriz dedim.³⁰⁸

Kıbrıs için behemehâl bir yeni devlet statüsü oluşturulması gerekir, daha doğrusu bir devlet statüsünün yeniden oluşturulması gerekiyor. Bu, eski statünün bir benzeri olabilir, çok değişik bir statü olabilir; ama artık bu devletin ne olduğu belli değil defakto bir devlet, bir fiilî durum; fakat hiçbir hukukî niteliği, tanımlaması, sınırı, biçimi yok, bu devleti yeniden oluşturmak gerekiyor dedim. Belki de bu görevin inisiyatifi bizim üzerimize düşecek dedim ve biz bunu

³⁰⁷ - T. B. M. M. Tutanak Dergisi (Gizli Oturum), 3 üncü Birleşim 1 inci ve 4 üncü Oturum 20.7.1974 Cumartesi, XIII/1, s. 29

³⁰⁸ - T. B. M. M. Tutanak Dergisi (Gizli Oturum), 3 üncü Birleşim 1 inci ve 4 üncü Oturum 20.7.1974 Cumartesi, XIII/1, s. 29

yerine getireceğim dedim. Fakat çok yakın bir dostumuz olarak, dostluğuna gerçekten değer verdiğimiz bir müttefikimiz olarak, elbette bu yollar araştırırken sizinle de istişare halinde bulunmaya, sizinle de gerektikçe danışmaya önem veririz, bu bakımdan müsterih olun dedim. Biz, Yunanistan'la, bunu Londra'da da söylemiştim; bugünkü ilişkiler içine girdikten sonra artık NATO'nun güneydoğu kanadında işbirliği yapamayız, Amerika'nın bunu anlaması lazım dedim. Fakat hemen şunu ilave ettim; biz NATO'ya bağlıyız, NATO'nun bölgemiz için gerekliliğinin bazı bakımlardan bugün eskisine nazaran artmış olduğunu da biliyoruz, NATO'dan ayrılmaya niyetimiz yok, gerekirse taahhütlerimizi artırmayı da düşünebiliriz; ama bölgemizdeki tek düşmanımız İzmir'de oturuyor generalleri, subayları bir müşterek karargâhta, Türkiye'nin birçok askerî sırları müttefikiz diye kendisine açık, tesislerimizi dolaşabiliyor. Siz ister misiniz dedim tek müttefikiniz Amerika kıtasında Küba olsun, Castro'nun Küba'sı olsun ve Atlas Okyanusunda uçaklarınızı uçurmak istediğiniz vakit Castro'dan izin isteyin, o size vermezse eh ne yapalım vermiyor desin, denizaltı servetleriniz hepsi Castro'ya tabi, New-York'ta sizin yahut Washington'da, Pentagon'da bir askerî dairede sizin generallerinizle sizin bütün askerî sırlarınıza vakıf olarak otursun, bu kadar anormal şey olmaz dedim; onun için hele bu son Kıbrıs durumundan sonra bunu lütfen Sayın Nixon'a da söyleyin, Kissinger'e de söyleyin, biz NATO'da kalmak istiyoruz; fakat NATO içinde Yunanistan'la işbirliği yapmamız artık bir paradokstur, bir çelişkidir, bir anormalliktir. Ama sanmayın ki bizim bu işbirliğini kesme önerimiz tek çözümdür. Bunu kendi başımıza da yapmayız, biz sorumluluğumuzu biliriz, otururuz bir fırsat bulduğumuzda en yetkililer buna çare buluruz, ararız; fakat tek çare bu değil dedim, tek çare, NATO çerçevesi içindeki Türk - Yunan işbirliğini kesmek değil bizim için.

İkinci bir alternatifimiz var, o da bunun tam karşıtı, tam zıttı; biz Yunanistan'la tam işbirliği yapmaya da hazırız dedim, her alanda tam işbirliği, yeter ki siz bu imkânı sağlayın. Oturuyoruz müzakere ediyoruz, o, yaptığımız şeye müzakere adını takmaya bile razı olamadığı için, Atina'ya telefon ettiğinde bunun iznini alamadığı için' bildiri yayımlayamıyoruz, bunların masa başına oturmalarını sağlayın, meselelerini müzakere yoluyla halletme ortamına getirin biz buna dünden hazırız, iki memleketin arasında o kadar ortak menfaatler olduğunu biliyoruz. Yani ya hiç işbirliği olmayacak Yunanistan'la aramızda, ya tam işbirliği olacak NATO çerçevesinde. Bunun ikisinden başka bir alternatif kalmamıştır. Mesele, bunu büsbütün ağırlaştırmamaktır. Yoksa artık o zaman NATO çöker. Onun için sizden ricam, dedim, ileride Kissinger ile bulduğumuz zaman bu meseleyi daha ayrıntılı görüşürüz, NATO'nun yetkili kurullarında görüşürüz, fakat biz bütün çareleri denemiş olmanın vicdan huzuru içinde şimdi muahedelerden doğan yetkilerimizi kullanarak Kıbrıs sorununa kendi başımıza çözüm arayacağız. Sizden tek isteğimiz şu: Bunun bir Türk - Yunan savaşı dönüşmesine engel olmaya çalışın. Biz, işin böyle bir savaşa dönüşmemesi için elimizden gelen dikkati göstereceğiz. Fakat Yunanistan'ın bugünkü idarecilerini nerede, ne noktaya kadar tutmak mümkündür, bunu bilemiyoruz. Eğer burada bir yardımınız dokunabilirse, hem Kıbrıs konusunda Türkiye ile Yunanistan'ın anlaşabilmesi için bir ortam hazırlanmasına yardım etmiş olursunuz, hem de başka konularda özellikle NATO'da yeniden bir işbirliği ortamı içine girmemiz olanağın sağlamış olursunuz. Bu ısrar bize bırakın. Bu ısrarınızı siz devam ettirerseniz sonuna kadar, biz de kendimizi kabul etmeye mecbur kalırsak, bunu Türk halkı affetmez ve bu Türk - Amerikan dostluğunun sonu olur, bizlere rağmen sonu olur, dedim.³⁰⁹

Nitekim 10 yıl önce bu oldu, 10 yıldır hâlâ onarmaya çalışıyoruz bu dostluğu, dedim. NATO'ya gerçekten büyük önem veriyoruz fakat bize bu ısrar yaparsanız ve biz de kabul edersek bölgemizde NATO çöker, dedim. Biz, demokrasiye büyük değer veren bir milletiz. Bunun dünya içinde değeri olduğuna inanıyoruz. Şu koskoca bölgede de demokratik bir iki devlet ancak kaldı, onun da biri biziz. Onu da tehlikeye düşürmeyin, dedim. Çünkü böyle bir anda sizin ısrarınıza dayanamayıp hadi hakkımızı kullanmayalım, dedik mi bu Türkiye'de öyle

³⁰⁹- T. B. M. M. Tutanak Dergisi (Gizli Oturum), 3 üncü Birleşim 1 inci ve 4 üncü Oturum 20.7.1974 Cumartesi, XIII/1, s. 30

gelişmelere yol açar ki, bu bir rejim bunalımına kadar belki yol açabilir. Onun için bizi mazur görün, dostluğumuzdan şüphe etmeyin. Ama şimdiye kadar hep sizin bizi çektiğiniz yola gittik bu konularda, bir netice alamadık, bu sefer bizi mazur görün, biz kendi doğru bildiğimiz yolda yürüyeceğiz, dedim.³¹⁰

Vazgeçme imkânınız yok mu? Dediler. İmkân yok, dedik. Bize biraz vakit verin lütfen, dedi. Kendi aralarında çekildiler, konuştular. Bir müddet sonra tekrar buluştuk, bir teklifimiz var size dedi. Bana 48 saat mühlet verin, yarın zaten Lefkoşa'ya gidecektim, yani bugün için, oradan da Atina'ya giderim, dedi. Bir daha bir zorlarım, "Faydası yok" dedik. Yani siz bütün bir gün görüşmüşsünüz, gece geç vakte kadar görüşmüşsünüz, bizim tekliflerimizi söyleme olanağım bulamamışsınız, belki cesaretini bulamadınız öyle katı buldunuz ki kendilerini, bize boşuna vakit kaybettireceksiniz size vaktin ne kadar önemli olduğunu söyledim, onun için 24 saati geçmesin tekrar buluşmamız dedim; şu anda bile belki pek çok şey kaybediyoruz, bu olamaz dedim. Ee, dedi başka bir şey söyleyin, bu 48 saatin üstüne bir de Amerikan paketi halinde bir takım teklifler getiririm, nedir onlar, daha düşünmedik. Dedim, pek benim aklım yatmadı; ama madem ısrar ediyorsunuz, Bakanlar Kuruluna götüreyim. Ee, ne zaman tekrar buluşuruz? Ben sizi çağırıyorum dedim. Bakanlar Kurulunu topladık, tabii beş on dakika ancak sürdü öyle teklifler üzerinde, bunların üzerinde durulamayacağında arkadaşlarımız müttefik oldular, ancak kendisine şunu söylemeyi kararlaştırdık: Biz bu 48 saat mühleti de daha uzun bir mühleti de size tanıyız; ama bir şartla; bunu tanımamızın bir faydası olması için eşit kuvvet durumuna geçmemiz lazım Yunanistan'la Kıbrıs'ta. Bizim donanmamız, Silahlı Kuvvetlerimiz, Kıbrıs'a çıkarlar; ama Yunan'lılar ateş etmezse, Rumlar ateş etmezse onlar da ateş etmezler, belli yerlerde dururlar, konaklarlar, iki taraf da birbirlerine ateş etmez, orada en azından eşit bir Türk varlığı, askerî Türk gücü ortaya çıkar, ondan sonra 48 saat değil 48 gün de münakaşa edebiliriz, yol arayabiliriz dedim. Bununla ilgilendi, hemen not etti. Bununla ilgilendiyseniz Yunanlılara bir an önce duyurun dedim, saat de 6'ya geliyor. Sormuş olmak, işte 5'i çeyrek falan geçiyordu bunu konuşurken, böyle sizden lâf kapıyor olmak istemem; ama o kadar acele etmeme ihtiyaç var mı dedi. Dedim, biz nihayet Hükümet olarak siyasî karar alırsınız, gerisine kumandanlarımız karışır, bu teknik meseledir, askerî meseledir; ne nerede ne zaman başlar ben o kadarını bilemem, o kadar teknik ayrıntıya da giremem, siz herhalde buna önem veriyorsanız ihtiyatlı olmak için bir an önce duyursanız iyi olur dedim. Hemen koşarak çıktı, uçağına atlayıp Atina'ya gitmiş, bu şekilde durum kesilmiş oldu.³¹¹

Değerli arkadaşlarım,

Sabah, bildiğiniz gibi erken saatlerde harekât başladı, İngiltere'den de, Amerika'dan da işte başlangıçta böyle bir harekâta geçmeyin, şimdi de geçtikten sonra artık bunu belli bir aşamada durdurun, durdursanız iyi olur, işte durdurmazsanız sakıncaları olur gibi dostane üslupla ricalar, ikazlar gelmeye başladı. Sayın Sisco'da dediğim gibi birazdan gelmiş olacak, belki de şu anda gelmiştir; sizin izniniz olduğu vakit müzakerelerden sonra görüşeceğim.

Son askerî duruma gelince :

Tabii burada çok ayrıntıya girmemiz doğru olmaz, ben kendim bizzat bir ölçünün ötesinde ayrıntıya girmek istemiyorum, nihayet dilimizdeki çok iyi bir tabirle "Çizmeden yukarı çıkmak" oluyor. Kumandanlarımıza tam bir güven içindeyiz. Yüce Meclisimizin de en geniş ölçüde güvenine layık insanlar olarak tam bir sorumluluk bilinci içinde uzun süredir bu böyle ihtimallere göre Silâhlı Kuvvetlerimizi hazırlamaktadırlar. Bir bakıma âdeta bir eğitim, Kıbrıs sorununun eğer bu kadar zararı yanında bir faydası olduysa, Türk Silâhlı Kuvvetlerinin belli yönlerde çok iyi bir şekilde eğitilmesi zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır ve bu zorunluluk da gerçekten iyi değerlendirilmiştir. Nitekim sabahın erken saatlerinden itibaren hiçbir aksama olmaksızın, bir hayli büyük sayıda kuvvet, oldukça incelik, ustalık isteyen birtakım

³¹⁰- T. B. M. M. Tutanak Dergisi (Gizli Oturum), 3 üncü Birleşim 1 inci ve 4 üncü Oturum 20.7.1974 Cumartesi, XIII/1, s. 31

³¹¹- T. B. M. M. Tutanak Dergisi (Gizli Oturum), 3 üncü Birleşim 1 inci ve 4 üncü Oturum 20.7.1974 Cumartesi, XIII/1, s. 31

operasyonlarla Ada'ya havadan inmekte, denizden çıkmaktadır. Kendilerine ateş edilmedikçe kesinlikle ateş etmemektedirler. Savaş için değil barış için gitmek kararıyla ve yalnız Türklere değil Ada'nın bütün halkına barış getirme, özgürlük getirme amacıyla, bir devleti ele geçirmek üzere değil, yıkılan bir devleti, adaletli temeller üzerinde yeniden kurmak amacıyla girilmiş bir harekettir. Hareketin, bu siyasal anlamına ve amacına uygun bir askerî taktiği de bütün rizikolarına ve güçlüklerine rağmen Silâhlı Kuvvetlerimiz şu ana kadar büyük bir basan ile yürütmüştür, öyle sanıyorum ki, sivil halka en küçük bir zarar gelmemiştir hatta zarar gelmek şöyle dursun bugün bazı bölgelerde bazı ciddi kıtlık olduğunu Silâhlı Kuvvetlerimiz duyar duymaz, o kadar, işi, gücü ve sorumluluğu arasında bir gemiye de o bölge için erzak yüklemiş, Türk - Rum ayrımı gözetmeksizin halka dağıtmak üzere ortaya göndermiştir. Rum idaresinin, Rumlar bile aç bıraktığı bir yerde Silâhlı Kuvvetlerimiz bunlar bile düşünmekten geri kalmamıştır.

Harekât daha bir süre daha devam edebilir, tabi bir adaya sevkiyat yapmanın birtakım sorunlar olduğu bellidir fakat Türk Silâhlı Kuvvetleri bu konu üzerinde çok düşünmüş ve çok tecrübe kazanmıştır. Öyle umuyoruz ki, komşumuz Yunanistan, Kıbrıs'ta uğradığı bu durum karşısında bir çılgınlık yapıp başka yerlerden bazı hareketlerde bulunmaya kalkışmasın. Elbette bundan bizim açımızdan bir endişe duymamız için hiçbir neden yoktur, fakat bölgemizin güvenliği, NATO'nun geleceği bakımından son derecede ciddi sakıncalar ortaya çıkaracağı tabiidir.³¹²

Bu konuda gene sezgi olarak söylemek isterim; bu sezgiler nihayet üsluplardaki birtakım inceliklerin, nüansların müşahade edilmesine dayanıyor, Yunanistan rejimini böyle bir çılgınlıktan alıkoymak için dostlarımızın ve müttefiklerimizin ciddi çaba gösterdikleri izlenimindeyim. Yani bir yandan bize çok da sert olmayan bir üslupla, çok ileri gitmeyen bir üslupla, "Aman işte burada durun bari" derken, Yunanlılara "Sakın ha Türkiye ile çatışmaya yol açacak bir harekette bulunmayın, bunu bir Türk - Yunan savaşı haline getirmeyin" yolunda daha ağır etkilerde bulundukları izlenimini ediniyorum. Tabi bunu sadece bir izlenim olarak söylüyorum.

Bu barış harekâtı dediğimiz bu askerî harekât, bu amacıyla ve yöntemiyle başarıya ulaştığı takdirde, belki de uzun zamandır ya başka devletlerin veya Rumlar arasında bir takım müfrit akımlara kapılmış kimselerin tahrik ettikleri Rum - Türk düşmanlığı da belki sona erebilecektir ve böylelikle Kıbrıs için çok çok daha yeni olanaklar. Şimdiye kadar denenmesi mümkün olmayan olanaklar ortaya çıkmış olacaktır. Nitekim eskiden Türk yönetiminde pekâlâ tarihimize iki toplum yan yana, birbirine saygılı, birbirine sevgili bir şekilde yaşayabilmişlerdir. O zaman "Kıbrıs sorununa adaletli bir çözüm bulmak, Türkiye'nin meşru haklarını ve menfaatlerini karşılayacak bir çözüm bulmak da elbette kolaylaşacaktır. Çağımızın, dünyamızın ve Kıbrıs sorununun özelliklerini ve bağlantılarını göz önünde tutarak, bu operasyonun askerî yönünü ve diplomatik yönünü tam bir uyum içinde tutarak, bir denge içinde, birbirinin bütünleyicisi gibi tutarak yürütmeye çalışmaktayız. Bu konuda Yüce Meclisimizin bu millî sorumuz, insanî sorumuz üzerindeki birliği ve Türk Silahlı Kuvvetlerinin tarih boyunca zaten her vesileyle kendini göstermiş olan kahramanlığı dışında bir Kıbrıs operasyonuna her yönüyle, en küçük detayına kadar, son derece de iyi hazırlanmış olması ve Kıbrıs için bu hazırlığı yaparken Türkiye'nin başka yerlerden, başka sınır köşelerinden gelebilecek tehlikelere asla açık olmamasını sağlayıcı entegre planlar içinde bu hazırlığın yapılmış olması bakımından Hükümet olarak tam bir güven içinde huzurunuzda gelmiş bulunuyoruz, kısa zamanda, eğer rejimlerinin gereği olarak belki akıl, mantık yolundan uzaklaşanlar bir çılgınlık yapmazlarsa kısa zamanda Ada'ya da, bölgemize de barış geleceğine

³¹²- T. B. M. M. Tutanak Dergisi (Gizli Oturum), 3 üncü Birleşim 1 inci ve 4 üncü Oturum 20.7.1974 Cumartesi, XIII/1, s. 32

ve Kıbrıs için yepyeni çözüm olanaklarının açılacağına inanıyorum. Yüce Meclise içten saygılar sunarım.³¹³

Guruplar adına yapılan konuşmalar

Mehmet Ali Arsan (Çankırı) - Sayın Başkan, bir maruzatım olacak. İttüziğün 71 inci maddesi gereğince her ne kadar gizlilik karan almış isek de, bu gizlilik kararının kalkmasını, İttüziğün 71 inci maddesine göre Sayın Başkan olarak zatiâlinize vermiştir. Sayın Başbakanımız çok güzel ve değerli bir konuşma yaptılar, bunu Türk kamuoyuna yansımaları olanağından bu gizlilik karan alıkoymuştur. Yüce Başkanlığa bir teklifte bulundum, zatiâliniz takdir etti, Sayın Başbakanımızın da konuşmasını dinledik, şimdi gruplar adına konuşacak olan siyasî partilerimizin genel başkanların konuşmalarına hiç olmazsa bu olanağı verelim. Milletimizin Meclislerinde nelerin konuşulmuş olduğunu duymasını sağlamamız lazım. Bu husustaki önergeyi oylamanızı rica ederim.

Başkan - Efendim, Başkanlığın böyle bir yetkisi yok. Hükümet gizlilik talebinde bulunmuş, Yüce Meclis de buna uymuş ve kararı vermiştir. İttüziğümüze göre de "kapalı oturumu gerektirmiş olan sebep ortadan kalkınca başkan açık oturuma geçilmesini teklif eder" der. Kapalı oturumu gerektirmiş olan sebep henüz ortadan kalkmamıştır, bu itibarla da bir teklifte bulunamıyoruz. Evet, isimlerini okuyorum efendim. Demokratik Parti Grubu adına Genel Başkan, Sayın Bozbeyli, Kontenjan Grubu adına Grup Başkanı Sayın Nihat Erim, Millî Birlik Grubu adına Grup Başkanı Sayın Fahri Özdilek, Adalet Partisi Grubu adına Grup Başkanvekili Sayın Nahit Menteşe.

Dp Grubu Adına Ferruh Bozbeyli (İstanbul Milletvekili) - Sayın Başkan, değerli senatörler, değerli milletvekilleri; Bugün çok önemli ve tarihî bir toplantı yapıyoruz. Bu toplantımızın ve sonuçlarının memleketimiz, milletimiz için hayırlı ve uğurlu olmasını Cenabı Mevla'dan temenni eder, aziz milletimizin değerli temsilcilerini saygılarımla selamlarım. (CHP ve DP sıralarından alkışlar, Aziz arkadaşlarım, biraz evvel Sayın Başbakanın ölçülü bir tevazu içinde olayların safahatı hakkında verdiği bilgiyi memnuniyetle ve güvenle dinledik. Kendilerini Yüce Meclisin huzurunda tebrik ederim, teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım. Değerli arkadaşlarım, Kıbrıs meselesinin, Türk ve dünya siyasî gündemine girdiği günden bugüne kadar geçen olaylar cümlelerinin malumudur: Temaslar, toplantılar, milletlerarası görüşmeler, antlaşmalar, bağımsız Kıbrıs Devleti statüsü, anlaşmaların ve Anayasanın ihlali, Yunanistan ve Papaz Makârios tarafından yapılan anayasa ihlallerinin tekrarlanması, Türk soydaşlarımıza reva görülen şen'i katliam olaylar, 1963 ve 1974'te Hükümetlerimizin barışçı ve aynı zamanda kesin ve kararlı tutumlar, iki cemaat yönetimi, cemaatler arası görüşmeler ve nihayet Papaza karşı Yunanistan'ın yönetiminde bir darbe hareketi ve kesin Enosis planlaması..

Başlangıçtan beri Kıbrıs'tan elini çekmeyen Yunanistan'ın, bir dış müdahale ile Kıbrıs'a gövdesiyle girip oturma hesapları ve bu noktada komşuluk hukuku, barış hukuku ve insanlık hukukunu hiçe sayan Yunanistan ve Rum yöneticileri karşısında Türk Milletinin azmi Türkiye Büyük Millet Meclisinin iradesi, Cumhuriyet Hükümetinin ve O'nun emrinde bulunan Türk Silâhlı Kuvvetlerimizin kesin ve kararlı tutumu.³¹⁴

Hükümetimizi ve Türk Silâhlı Kuvvetlerimizi alkışlarımızla ve dualarımızla kutlar, Cenabı Mevla'dan, milletimiz için hayırlı, basanlar ihsan buyurmasını niyaz ederim. İnaniyoruz ki, Türk Milleti 50 yıldan beri kendi Ordusuna yedirdiği ekmeği bir kere daha helâl etmenin bahtiyarlığını duymaktadır. Demokratik Parti, bütün teşkilâtıyla, millet yolunda yapacağı hayırlı hizmetlerde Cumhuriyet Hükümetinin yanında olacaktır.

Aziz arkadaşlarım, ıstıraplar paylaşıldıkça azalır, mutluluklar paylaşıldıkça çoğalmış. Karşımıza çıkması muhtemel zorlukları milletçe göğüsleyerek aşmak, Allah'ın lütfüyle kazanacağımız şerefli sonuçları paylaşarak çoğaltmak için gün bugündür. Milletçe birlik ve

³¹³- T. B. M. M. Tutanak Dergisi (Gizli Oturum), 3 üncü Birleşim 1 inci ve 4 üncü Oturum 20.7.1974 Cumartesi, XIII/1, s. 33

³¹⁴- T. B. M. M. Tutanak Dergisi (Gizli Oturum), 3 üncü Birleşim 1 inci ve 4 üncü Oturum 20.7.1974 Cumartesi, XIII/1, s. 34

dirlik içinde olacağız. Aziz arkadaşlarım, bugün erken saatlerde başlayan ve başarıyla uygulanan silâhlı müdahale hareketimizin hukukî dayanağı Londra ve Zürih Antlaşmalarıdır. Bu Antlaşmaların tekevvününden sonradır ki Türkiye'miz Kıbrıs üzerinde hak ve söz sahibi olmuştur. Aradan geçen 14 yıl sonra silâhlı müdahalemizin yegâne hukukî kaynağı bu şeref vesikasıdır. Bu vesileyle, Londra ve Zürih Antlaşmalarını hazırlayarak Türk hukukuna armağan eden muhterem zevatı minnetle ve şükranla anar, rahmet-i rahmana kavuşmuş olan aziz ruhlan önünde saygıyla eğiliriz.

Aziz arkadaşlarım, Kıbrıs'ta cereyan eden son olaylarla ilgili olarak bugün yapılacak görüşmeler için ayrıca daha uzun bir konuşma hazırlamıştık. İnkişaf eden ve memnuniyet verici son karar ve uygulama karşısında hazırladığımız bu konuşmadan sarfınazar ediyoruz. Uzun bir konuşma gereğini duymuyoruz. (Alkışlar, "Bravo" sesleri) Askerî harekât inşallah başarıyla sonuçlandıktan sonra Meclislerimizin yeniden toplanması gereğine inanıyoruz. O toplantı vesilesiyle görüş ve değerlendirmelerimizi Yüce Meclisimize arz etmek fırsatını bulacağız. Bütün siyasî partiler, tek mil Anayasa organlar ve topyekun milletçe birlik ve dirlik içinde bulunmamızın gerekleri üzerinde başta Hükümet ve iktidar Grupları olmak üzere hepimizin sorumluluğumuz vardır. Biz, kendi sorumluluğumuzun idraki içinde olacağız. Resmî basın ve yayın kuruluşları ve diğer Anayasa organlarının da kendi hukukî sorumluluktan içinde hizmet görmelerini sağlamak bakımından Hükümete düşen görevlerin isabetle yerine getirileceğini umuyoruz ve buna inanıyoruz. Hükümetimizin aldığı bu cesur karar Demokratik Parti olarak alkışlıyoruz. Sayın Başbakan ve muhterem mesai arkadaşlarına teşekkürlerimizi ve saygılarımızı sunarım. Başlayan hareket barışı hançerleyenleri susturuncaya kadar devam etmelidir.

İnşallah, milletlerarası müzakere plâtföründe koltuğumuza güvenli oturacağız. Karşımızda oturanlar da Türkiye topraklarında, azimli, kararlı ve barışsever bir millet yaşıyor diyerek davranışlarını ona göre ayarlayacaklardır. Yaratana sığınıyor, milletimize güveniyoruz. Demokratik Parti olarak, Hükümetimizin istediği yetkiyi kendisine vermeye karar verdik; helâl olsun.³¹⁵

Allah'ın kitabında "Ve en leyse lil insani illâ ma sea" buyruğu vardır: "İnsanlar için, kendi emekleri emekleriyle ortaya koyduklarından gayri hiçbir şey yoktur" buyurmuştur Cenabı Hak. Öyleyse, Türk Milleti de ne yapacaksa kendi emeğiyle yapacaktır. İnşallah te'bid-i ilâhi bizimle beraber olacaktır.

Yüce Meclisinize saygılarımı sunarak sözlerimi tamamliyorum.³¹⁶

Cumhurbaşkanlığı Kontenjan Grubu Adına Nihat Erim (Cumhurbaşkanınca s. ü.)

- Türkiye Büyük Millet Meclisinin sayın üyeleri; Bu sabah saat altıda, Sayın Başbakanın nezdinde toplandığımızda, Türk Silâhlı Kuvvetlerinin Kıbrıs'a çıkış hareketine başladıklarını öğrendiğimiz zaman yüreklerimiz büyük heyecanlarla doldu. O andan itibaren Türk Silâhlı Kuvvetlerinin Türkiye ve Türklük için giriştikleri bu kahramanca hareketin başarıya ulaşması için Kontenjan Grubu olarak yüreğimizin en sıcak dileklerini harekete getirmiş bulunuyoruz. Biz, Salı sabahı Sayın Başbakan nezdinde ilk toplantımızı yaptığımız zaman, Başbakanın aldığı bilgileri Kontenjan Grubuna aktardığımızda, Grubumuz o andan itibaren Hükümetin desteklenmesine karar vermişti. Bugünkü, Silâhlı Kuvvetlerimizin başarılı hareketleri üzerine tekrar toplandık ve aynı, Hükümeti destekleme kararını daha da kuvvetlenmiş olarak devam ettirdik. Az önce Sayın Başbakanın bu kürsüden verdiği izahlar dinledikten sonra, Hükümetimizin bu işteki kararlı, isabetli ve tedbirli, temkinli tutumunu bir kere daha takdir ettik; bu ortam içinde, artık, başka siyasî mülahalalara, mütalalara yer görmediğimiz için, biz de, evvelce hazırladığımız.

³¹⁵- T. B. M. M. Tutanak Dergisi (Gizli Oturum), 3 üncü Birleşim 1 inci ve 4 üncü Oturum 20.7.1974 Cumartesi, XIII/1, s. 35

³¹⁶- T. B. M. M. Tutanak Dergisi (Gizli Oturum), 3 üncü Birleşim 1 inci ve 4 üncü Oturum 20.7.1974 Cumartesi, XIII/1, s. 35

Konuşmayı bir yana bıraktık; yüreğimiz dolu olarak Hükümetimize, Silâhlı Kuvvetlerimize işi sonuna başarıyla ulaştırma dileklerimizi bu kürsüden de tekrar ediyoruz. Saygılar sunarım.³¹⁷

Millî Birlik Grubu Adına Fahri Özdilek (Tabii Üye) - Sayın Başkan, Büyük Millet Meclisinin sayın üyeleri, Sayın Hükümet erkânı;

Yüce Türk Ulusunun ve Türk yurdunun kaderi ve geleceğiyle ciddî bir ilgisi olan bu tarihî kararından ötürü, Devlet Başkanımızı, Hükümetimizi ve O'nun manevî kişiliğinde şanlı Ordumuzu ve hiç kuşkusuz, Ulusumuzun, yüce iradesinin büyük temsilcisi olan Türkiye Büyük Millet Meclisini coşkun sevgi ve saygılarımızla yürekten kutluyoruz.

Bugün için, daha fazla ayrıntılara girmeyi gerekli görmedik. Türk Ulusu tam bir ruh ve inanç bütünlüğü ile millî hasletlerin yarattığı birlik ve beraberlik içinde bu tarihî görevin başarısını dindik, ayakta tutacaktır ve tutmaktadır.

Bütün dünya diplomatlarının ve uluslararası diplomasinin ağzından eksilmeyen barış sözlerine rağmen ardı arası kesilmez biçimde yaratılan fiili durumlar karşısında, uluslararası örgütlerin çabalan çaresiz kalmakta ve nice ulusal haklar yenip tüketilmekte idi. Bunun içindir ki, büyük önderimiz Atatürk'ün, "Yurtta barış, cihanda barış" temel ilkesinin dinamik bir biçimde uygulanmasının değeri ve önemi bir kez daha ortaya çıkmış bulunuyor.

Çeşitli entrikalar içerisinde insanlığı yeni ıstıraplara sürüklemek istidadında olan Kıbrıs buhranına gerek uluslararası barış, gerek Türk Ulusunun hakları gözetilerek getirilecek olan dinamik bir çözüm elbette insanlık tarihinde değerli yerini bulacaktır. Uluslararası barışa ve anlaşmalara duyulan büyük saygının gereği olarak uzun süredir sabırla beklenen tarihî ve ciddî adım, nihayet, atılmış bulunmaktadır. İnaniyoruz ki, Yunan cuntalarının yarattığı şüursuz karışıklık, bütünüyle ortadan kaldırılınca, Ege'de ve Doğu Akdeniz'de barış, sağlam temellere oturtuluncaya, denizler ve adalardaki uluslararası antlaşmalardan doğan ihlâl edilmiş meşru haklarımız kesinlikle sağlanıncaya kadar, bu çaba aralıksız sürdürülecektir. Türkiye Büyük Millet Meclisinin büyük desteğiyle Türk Ulusuna ve O'nun aziz varlığı olan Türk Ordusuna yaraşır bir ruh ile ve coşku ile görevin tamamlanacağı muhakkaktır. Kıbrıs harekâtının uğurlu olmasını, vatan için hayırlı sonuçlar sağlamasını dilerken, Millî Birlik Grubu adına hepinizi saygıyla ve candan kutlarım.³¹⁸

Adalet Partisi Grubu Adına Süleyman Demirel (Isparta Mv.) - Sayın Başkan, Yüce Meclisin sayın üyeleri, hepinizi saygıyla selamlıyorum. Bugün, Türkiye Büyük Millet Meclisi millî meseleler karşısında, Türkiye'nin güçlüklerle zor ve çetin sorunlarla karşı karşıya kaldığı zaman, nasıl bir kalp gibi hareket edilmesi lazım geldiğinin, nasıl bir kalp gibi atması lazım geldiği fırsatıyla karşı karşıya bulunmaktadır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, millî meseleler karşısında bütün iç çekişmelerini bir kenara atıp, cihan âleme karşı tek vücut halinde hareket ettiği takdirde, bu, aynı zamanda Milletimizin de millî meseleler karşısında yekvücut olduğunu işaretidir. Kıbrıs davası, aslında Türkiye için ne bir toprak davasıdır ne de sadece Kıbrıs'ta yaşayan 150 bin soydaşımızın güvenliği davasıdır. Bunları çok aşan bir davadır.

1829'da Mora yarımadasından başlayarak hep Osmanlı İmparatorluğu aleyhine büyüyerek gelen Helen idealizmine, Megaloideaya "dur" deme davasıdır.

Aslında, Kıbrıs davası karşısında Türk Milletinin gösterdiği hassasiyet bir tarihî şuurun neticesidir. Bu tarihî şuur, bir cihan İmparatorluğu olarak üç kıtada altı yüz seneyi aşan bir süre idare kurmuş; gücünü, kudretini, adaletini, kültürünü, harsını, medeniyetini ispatlamış bir büyük devletin sahibi olan Türk Milleti, geriye gide gide çeşitli sebeplerden dolayı, bugünkü sınırları içerisine sıkışmış ve bu sınırlardan daha küçük bir sınıra sıkışmayacağını şuurunu içerisine gelmiştir. Böylece, 20 seneyi aşan bir süreden beri, Milletimizin en hassas meselesi

³¹⁷- T. B. M. M. Tutanak Dergisi (Gizli Oturum), 3 üncü Birleşim 1 inci ve 4 üncü Oturum 20.7.1974 Cumartesi, XIII/1, s. 35

³¹⁸- T. B. M. M. Tutanak Dergisi (Gizli Oturum), 3 üncü Birleşim 1 inci ve 4 üncü Oturum 20.7.1974 Cumartesi, XIII/1, s. 36

olarak devam etmekte olan Kıbrıs sorununa, bugün kahraman Türk Silâhlı Kuvvetlerinin fiilen el koymasıyla yeni, aydınlık ümit ediyoruz- çok başarılı -Cenabı Allah'ın yardımıyla- bir vech'e verilme inkâmıyla karşı karşıya bulunuyoruz. Böylece, Yüce Milletimizin gururu ile prestiji ile bundan sonra hiç kimse oynamaya kalkamayacaktır.

Yüce Meclisin değerli üyeleri; Türkiye Büyük Millet Meclisinin değerli üyeleri; komşusunu hiçbir memleket kendisi seçmez. Esefle ifade etmek lazımdır ki, Yunanistan gibi bir komşuya sahip olmak, sevinilecek bir iş değildir. Bu, "Batının şımarık çocuğu aslında bir medeniyet kavgasının, Batı medeniyeti ile Doğu medeniyeti kavgasının âdeta senelerce bir ön karakolu olarak bölgede rahatsızlık unsuru olagelmıştır. "Batının yaramaz çocuğunun" çılgınlık yapmayacağına güvenmemek lazımdır. "Batının yaramaz çocuğu" çeşitli çılgınlıkların içinden geliyor ve çılgınlıklarından çok kere faydalanmış olarak geliyor. Ama Türk Devleti ve Türk Milletinin ve onun gözbebeği Türk Silâhlı Kuvvetlerinin ve onun iradesinin tecelligâhı olan Türkiye Büyük Millet Meclisinin ve onun güvenine dayanan Hükümetlerin bu "Çılgın çocuğa" gerektiği zaman vereceği bir ders vardır ve büyük emellerini kursağında bırakmak, onu yeise ve ıstıraba çevirmek için, kendisi kendi başını duvara çarpmış vaziyettedir.³¹⁹

Kıbrıs meselesinin başından sonuna kadar, ne geldiği ve ne olduğunun münakaşasını yapmayacağım. Sadece bir şeyi söylemek istiyorum.

1960 senesinde kurulan Kıbrıs Devleti, 15 Temmuz 1974 sabahı yeni bir şekle girmiştir. 4-5 gün içinde inkişaf eden durum göstermiştir ki; bu artık bir fiilî Enosise yönelmiştir. Aslında, 1960'ta kurulan Kıbrıs Devletinin Anayasasını, bugün bütün dünyanın, Rum yönetimi başkanlığından çekilmesi karşısında büyük bir haber olarak ve büyük bir alaka ile karşıladığı Arkibişop Makarios, daha 1963 senesinde, yani bizatihi kendisini hayatiyet ve meşruiyet veren Anayasayı, en kısa zamanda kendisi ihlal etmiştir. Bugün Makarios'u alaşağı eden ve Kıbrıs'ta büyük bir problemi açan, Millî Muhafız Gücü, Anayasaya göre kurulmuş bir güç değildir. Millî Muhafız Gücü nedir, bunu kuran kimdi ve Yunanlı subaylar orada ne aramaktadır? Millî Muhafız Gücü, Anayasaya aylandı. Bunu kuran Makarios'tur. Makarios, Kıbrıs Anayasasını senelerce evvel ihlâl etmiştir. Görülüyor ki; kendi ihlal ettiği Anayasa ve gayri hukukî kuvvetler, nihayet kendi başını da yemiştir. Ama hukukun dışına çıkıldığı zaman, sadece kendisi zarar görmüş değil, etrafına da zarar vermiştir.

Huzurunuzda bir şeyi şükran ile kaydetmek istiyorum:

Kıbrıs'ta bilhassa geçen 20 sene zarfında, yani Kıbrıs'ta İkinci Dünya Harbi sonrasındaki mücadele başladıktan sonra; Kıbrıs Türk Cemaati mensup olduğu milletin şanına yakışır, fevkalade büyük zorluklara rağmen, mensup olduğu milletin asaletine yakışır, mensup olduğu Büyük Türk Milletinin şecaatine yakışır bir dayanışmayı göstermiştir.

Bugün bir Kıbrıs davası hâlâ elimizde var ise, olabilmiş ise, bir Kıbrıs davasında tutacak bir yerimiz, önemli tutacak bir yerimiz var ise, Kıbrıs'a Osmanlı imparatorluğunun 1570'de götürüp, 300 sene sonra 1870'te terk edip geldiği bu, aslında Anadolu'nun tabii bir uzantısı olan bu adaya götürüp bıraktığı Türk Milletinin asil evladan, orada bayrak için ve Büyük Türk Topluluğu için şecaat ve kahramanlık göstermiş; 450 000 Rum'un içerisinde 73 ayrı yerde dağınık bir şekilde olmalarına rağmen, ölmüşler, işkence görmüşler, açlığa tabi tutulmuşlar ve bunların çok büyük bir kısmı da Kıbrıs Anayasasının meri olduğu zamanda olmuş, bunların büyük kısmını da yaptıran Arkibişop Makarios'tur; öyle olmuş, ama Türk varlığını muhafaza etmekte hayatiyet gösterebilmişlerdir.

Türkiye Büyük Millet Meclisinin değerli üyeleri; bir yeni nizam kurulacaktır, bir yeni nizam kaçınılmazdır. Binaenaleyh, Türkiye bugün 1960 Kıbrıs Devletine hayatiyet veren Anlaşmaların şartları içerisinde de kalmaz. Binaenaleyh, bu yeni nizamı kurarken, fevkalade dikkatli davranılması gereğine ve böyle büyük hadiselerin sık sık meydana gelmemesi için, masa başına güçle oturulduğu inşallah nasip olacaktır ve bu gücün gereği olan bir yeni nizamın kurulmasına azami dikkati sarf etmemiz gerekecektir.

³¹⁹- T. B. M. M. Tutanak Dergisi (Gizli Oturum), 3 üncü Birleşim 1 inci ve 4 üncü Oturum 20.7.1974 Cumartesi, XIII/1, s. 37

Bu hususları işaret ettikten sonra, konuşmamı şöyle bağlamak istiyorum:

Konu üzerinde söylenecek sözler geride kalmıştır. Bugün sabahtan itibaren konu üzerinde yeni bir dönem açılmıştır. Konu üzerinde şu veya bu denebilir. Bugün denecek tek bir şey vardır :

Bu ülkenin çocukları, Türkiye Cumhuriyetinin vatandaşları, bugün tek kalp halinde. Yüce Milletimizin değerli varlığı, Türk tarihinin şanlı sayfalarını yazan, Türk Milletinin özü, hamaset ve vatanperverlik dolu, kahramanlık dolu Türk Silahlı Kuvvetlerinin gün batmadan başarıya ulaşmasını temenni etmek, hepimizin en büyük emelidir.

Cenabı Allah'ın milletimizi, devletimizi, onun mümessillerini, Türk Silahlı Kuvvetlerini başarıya ulaştırmasını ve milletimizi daima başı dik millet olarak tutmasını niyaz ediyor, hepinize saygılarımı sunuyorum.³²⁰

Cgp Grubu Adına Turhan Feyzioğlu (Kayseri Milletvekili) - Sayın Başkan, Türkiye Büyük Millet Meclisinin aziz üyeleri.

Sözlerime başlarken, girilen meşru ve haklı Kıbrıs Harekâtında, Türk Milletine, Cumhuriyet Hükümetine ve milletimizin ayrılmaz parçası olan Türk Silahlı Kuvvetlerine, girilen bu harekette basanlar niyaz etmeyi, ilk vazife sayıyorum. Allah, Türk Milletini millî davasında ve Türk Silahlı Kuvvetlerini şerefli seferinde muvaffak kılsın.

Bundan 52 yıl önce, Büyük Türk Milletinin ve Türk Silahlı kuvvetlerinin zaferi ile durdurulmuş olan Elen yayılmasının Kıbrıs'a yönelen yeni bir safhası karşısında buna dur deme hareketidir yapılan hareket Türk milleti demokratik rejim içinde, millî davalar etrafında bir ve beraber olunabileceğinin en güzel imtihanım son hafta içinde ve hatta ona takaddüm eden günler içinde vermiştir. Türk milleti gerektiği her zaman dış düşman karşısında veya dış tehlike karşısında birlik ve beraberliğini sağlamasını bilen millettir. Bu hususu dış politika müzakerelerinin yapıldığı gün bu kürsüden "Yunanlı ümide ve hayale kapılmasın, Yunanlının karşısında Türk milleti bir ve beraber olmasını bilecektir. Yekvücut olmasını bilecektir" diye ifade etmiştim. Hükümet üyeleriyle, önce Sayın Başbakan ile, daha sonra Başbakanın seyahati sırasında Sayın Başbakan yardımcısı ile ve mesai arkadaşları Dışişleri Bakan vekili Sayın Baykal ile Devlet Bakam Sayın Birler ile yaptığımız konuşmadan çıkarken de daima tekrar ettiğimiz, parti liderlerinin hep bir ağızdan söylediğimiz bu sözlerin boş sözler olmadığım cihan bir defa daha görmüştür.

Şunu ifade edeyim ki, Hükümetin bütün bu safhalar boyunca gece yarısı, en namüsaait şartlar içinde çalışmalarının en kesif olduğu günlerde, iktidar muhalefet ayrımı yapmadan siyasî partilerle devamlı istişareyi kollamış ve yürütmüş olması, sanıyorum ki gerek millî beraberlik içinde davaya bakış bakımından, gerek Hükümetin kararlarını rahatlıkla, isabetle, cesaretle verilmesi bakımından yararlı olmuştur. Sayın Başbakan kadirşinaslıkla bu toplantıların tam bir açık yüreklilikle ve taraflar için çok faydalı geçtiğini ifade etmiştir. Bu toplantılarda gerçekten son derece açık yürekli ve ancak Türk milleti gibi büyük bir milletin evlâtlarına yakışır açık yüreklilikle, millî davayı her düşüncenin üstüne alan bir tutum ve üslûpla meselelerin konuşulmuş olduğunu ifade etmekten, milletin hesabına iftihar duyuyorum.

Değerli arkadaşlarım, bugün her hedefin önüne geçmiş olan hedef, millî hedef Silahlı Kuvvetlerimizin kendilerine verilmiş olan askerî görevi, güven içinde, basan ile bugün gün batmadan ve yarın tamamlamasıdır. Bu konuda Türkiye Büyük Millet Meclisine, Cumhuriyet Hükümetine, partilere, fert olarak her Türk yurttaşına düşen vazifeler nelerse onların kusursuz ve eksiksiz yapılacağına hiç şüphe yoktur.

Yunanistan'ın girişebileceği herhangi bir çılgınlık karşısında tam hazırlıklı olma bakımından, daha evvel Başbakan nezdinde ve yetkili bakanlarla birlikte yapılan toplantılarda verilmiş olan güven verici, huzur verici teminat bugün Sayın Başbakanın dilinden bir defa daha

³²⁰- T. B. M. M. Tutanak Dergisi (Gizli Oturum), 3 üncü Birleşim 1 inci ve 4 üncü Oturum 20.7.1974 Cumartesi, XIII/1, s. 38

Yüce Meclise verilmiştir. Bunu da şükranla kaydediyorum. Bu hazırlığın bu noktalara gelmesinde emeği geçmiş olan herkese Türk Milleti şükran borçludur. Türk Silâhlı Kuvvetleri, şu ana kadar aldığımız haberler gösteriyor ki, gerçekten bu ihtimale, karşılaşılabileceğimiz ihtimale göre hazırlıklarını yapmışlardır. Kılıçları keskin olsun ve hedeflere, tespit edilen saatler ve dakikalar içinde varılmayı Cenab-ı Hak müessir kılsın.³²¹

Değerli arkadaşlarım, yetki kararının bugün verilmesi, Perşembe günü verilmesi konusu tartışıldı ve bazen partilerimiz içinde dahi sıkıntılar çektik. Hükümet, bu yetki kararının gecikmesinden dolayı müdahalenin gecikmeyeceği, askerî icaplar ve siyasî icaplar ne ise bir dakika bile gecikmeyeceği konusunda kararlı olduğunu bize ifade etmiş olduğu için ve 1967 yılında verilmiş olan yetkinin kemaliyle devam ettiği hususunda parti farkı ayırmadan toplantılara katılan bütün siyasî kuruluşların ve Grupların temsilcileri, Hükümete "Huzur içinde millet menfaati ne gerektiriyorsa onu yapmakta kendinizi serbest hissediniz. Bunun teminatım partilerimiz ve gruplarımız adına veriyoruz" dediğimiz için müsterih idik. Yetki vardı, Karşı tarafa hazırlanma inkânını vermemek, uyandırmamak bakımından ve fiilî alanda atılacak bir adımı bir dakika bile geciktirmesi tehlikesi bulunmadığı inancı içinde, bu yolda hareket edilmiştir. Sayın Başbakan da bunu bugün lütfedip belirttiler.

Değerli arkadaşlarım, meselelerin bugün konuşulması gerekli olmayan noktalara girmemeye itina ederek, yine de millî menfaatlerimiz, Hükümetin gerek askerî alanda girişilen harekâtın diplomatik sonuçların alması bakımından, gerek karşılaşılabileceğimiz çeşitli ihtimaller bakımından milletçe, Meclis olarak, Hükümet olarak hazırlıklı olmamız bakımından dokunulmasını vazife saydığım birkaç noktaya temas etmek istiyorum:

Bugün sabahtan akşama kadar çeşitli haber ajanslarının birleşmiş Milletler çalışmalarıyla ilgili, Ortak Pazar içindeki çalışmalarla ilgili, müttefiklerimiz, NATO Konseyi içinde yapılan çalışmalarla ilgili olan haberlerini dinledikten sonra, bazı noktaları belirtmek istiyorum.

Bu hadisede Yunan cuntası son derecede zayıf bir noktada yakalanmıştır. Bir defa cunta idaresi olduğu için ve kendi bünyesi içinde Yunanistan son derece zayıf olduğu için, Ayrıca Yunanistan'da bu defa girişilen hareketin bir başka devletin, Yunan devletinin subayları yönetiminde girişilmiş bir dış müdahale karakteri tamamıyla sırtır halde bulunduğu için; böyle bir darbenin yapılacağı, kendisinin öldürüleceği Makarios tarafından, bizzat Makarios tarafından bir hafta önce cihana açıklanmış olduğu için Yunan cuntacıları ne derlerse desinler, "Efendim, bizim haberimiz yoktu, bunlar kendi kendilerine hareket etmişlerdir" diye feryat ededursunlar; basım ile, Hükümetleriyle, yetkili kuruluşlarıyla bütün cihan bilmektedir ki, Kıbrıs'a uzanan el Yunanistan'dan uzatılmış bir el idi. Yankesicinin "Bu elin bu cebe girdiğinin farkında değilim. Benim haberim olmadan bu el bu cebe girmiş" demesinden farksız bir durumda Yunan cuntası bileğinden yakalanmıştır ve bütün cihanın gözü önünde yakalanmıştır. Bu fırsatın iyi değerlendirilmesi bakımından da gerçekten Türk Milleti ve Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti fırsatı yakalamasını ve değerlendirmesini bilmiştir.

Zürih ve Londra anlaşmaları temelde, üst yapı olarak ne derse desin, temelde bir esasa dayanıyordu. "Enosis yok, taksim yok".

Bu temel anlaşma üzerine bütün diğer inşa yapılmıştır. Anayasa hükümleri, çeşitli bölüşmeler, yetki dağılımları bu temel üzerine kurulmuş bir üst yapı mahiyetinde idi. Bugüne kadar üst yapıyı kemire kemire, penceresini kapışım söke söke bir noktaya getirmiş olan Yunan idaresi bu defa temel taşı sökme, binanın "Enosis yok," diyen temelini sökme ve Enosisi fiilen gerçekleştirmeye çalıştığı için de gerçekten bıçağın kemiğe dayandığı noktaya gelinmiş idi.

³²¹- T. B. M. M. Tutanak Dergisi (Gizli Oturum), 3 üncü Birleşim 1 inci ve 4 üncü Oturum 20.7.1974 Cumartesi, XIII/1, s. 39

Bulunacak diplomatik çözüm yolu, bulunacak yeni statü bakımından önem taşıdığı için arz etmeye mecburum. Kıbrıs gitgide artan bir önem taşımaktadır. Süveyş kanalının açılması önemini artırmıştır. Petrolün kazandığı artmış önem, Ortadoğu'nun dünyanın en sıcak bölgesi haline gelişi Kıbrıs'ın önemini stratejik bakımdan kat kat artırmıştır ve burada büyük devletlerin politikası bakımından bir şeye sıhhatli teşhis koymak lâzımdır. Sovyet Rusya'nın (dış politika müzakeresinde de arz etmeye çalışmışım, kısaca) Kıbrıs üzerinde dünkü emeli ve bugün de. yarında değişmeyeceğini bilmemiz gereken ve ona göre davranmamız gereken emeli Makarios'vari bir yönetime avdet suretiyle Kıbrıs'ın NATO dışı, en azından tarafsız; fakat belki bir gün kendi nüfuzu altına düşebilecek bir ada olması yolundadır. Her türlü askerden arınmış bir duruma getirilmesi yolundadır.

Bugün Birleşmiş Milletlerde (belki bu saatlerde) görüşülmesi söz konusu olan bazı öneriler de bütün yabancı silâhlı kuvvetlerin adayı terk etmesi yolunda, anlaşmalara göre bulunması mümkün olanlar dışında hepsinin terk etmesi yolunda karar alma hazırlıklarına girdiği bir noktada bu hususa bilhassa Cumhuriyet Hükümetinin dikkatini çekmeyi vazife sayıyorum.

"Askerden arınmış, bağımsız Kıbrıs" formülünün altında, aslında Türkiye'nin menfaatleri bakımından belki de en iyi formülün yatmadığını ve bizim sayı bakımından azınlıkta olan cemanımızın güvenliği açısından bunun yeterli güvence getirmeyeceğini bilmeliyiz.³²²

Bugün Hükümetin yeni bir statüden bahsetmesini bu bakımdan sevinçle karşıladım, yeni bir durum doğmuştur ve bunu eskiye avdet şeklinde değil; fakat mutlaka yeni bir statü şeklinde düşünmenin tedbirleri bugünden itibaren alınmak lâzım geldiği için arz ediyorum. Savaş devam ederken barışın hazırlıktan, temelleri atılmaktadır ve yanlış adım atılmamasının son derece de büyük önemi vardır, bu noktada.

Kıbrıs batırılması mümkün olmayan dev bir uçak gemisi halinde NATO'nun da önem verdiği, NATO karşısındaki kuvvetlerinin de önem verdiği bir büyük stratejik üs halindedir. Süveyş'den Basra Körfezine, Çanakkale'ye kadar İngilizlerin üslendiği uçaklarla birtakım vurma imkânları, kontrol imkânları bulunduğu bugünlerde uzun uzun dış basında tartışılmıştır.

Değerli arkadaşlarım, Makarios'un dönmesi Nikos Sampson'un psikopat bir cani olduğu ifade edilmiş Nikos Sampson'un işbaşında kalmasına nazaran Türkiye Cumhuriyetinin ve camiamızın menfaatleri bakımından hiçbir şey getirmeyeceğini ve Birleşmiş Milletlerde veya başka çevrelerde Makarios'un avdeti yolunda yapılacak olan çalışmaların mümkün olduğu kadar tarafımızdan önlenmesi ve engellenmesi gerektiği kanısındayım.

Makarios, Türkiye Cumhuriyeti için daima çok çetin bir rakip olmuştur. Çok çetin bir hasım olmuştur. Nikos Sampson'un bileğinden yakalanmış bir cuntanın uzantısından ibaret Nikos Sampson'un, Batının mazisi sebebiyle tutamadığı, İngilizlerin İngiliz subaylarım vurduğu için vaktiyle idama mahkûm ettiği ve hüviyetiyle Batıda teşhir edilmekte olan katil hüviyeti bilinmekte olan Nikos Sampson'un ötesinde, Batıda hem ruhani reisliği, hem de siyasî tutumu itibariyle köprü başları ve dostluklar kurmuştu; üçüncü dünya devletlerinin Nehru ile Tito ile birlikte, Nasır'la birlikte liderlerinden biri hüviyetine bir ara bürünmüş ve 70 küsur bloksuz ülke üzerinde büyük müessiriyet sağlamış, Türkiye'nin haklı davalarında Birleşmiş Milletlerde bu küteleri karşımıza dikmeye muvaffak olmuştu. Sovyet Rusya ile ve sosyalist blokla son derece yakın ve sıcak ilişkiler kurarak içerde Akel'e, dışarıda Sovyet Rusya'ya dayanmasını bilerek bu denge ustası, bu inatçı müzakereci, bu usta Bizans entrikacısı son derece de mahir bir politika ile en haklı davalarımızda bizim karşımıza dikilmesini bilmiş idi.

Bu itibarla Makarios'tan kurtulmuş olmak bugün hareketimizin başarısı dünyaca kabul edilmesi, benimsenmesi bakımından aslında Yunanlıların hiçte istemeden hediye ettikleri bir unsur olmuştur. Makarios işbaşında kaldığı müddetçe bizim idealimiz olan çözüm yoluna, Türk

³²²- T. B. M. M. Tutanak Dergisi (Gizli Oturum), 3 üncü Birleşim 1 inci ve 4 üncü Oturum 20.7.1974 Cumartesi, XIII/1, s. 40

cemaatinin tam güvenliğini sağlayacak ve ENOSİS'e, tam ENOSİS'e ebediyen yolu kapayacak olan bir çözüm yolunu bulmanın son derece güç olacağı daha evvel denenmişti.³²³

Bugünlerde dış basında Makarios, Türkiye ve Yunanistan'ın her ikisinin menfaatine en uygun olacak çözüm yollarını, NATO çerçevesi içinde bugüne kadar belki bulunması mümkün olacak çözüm yollarını önlemeye, sosyalist bloğa dayanarak muvaffak olmuş, Sovyet Rusya dengesini gayet iyi kullanarak muvaffak olmuş bir insan idi; sözleri yazılmıştır ve Makarios'un öldürüldüğü haberi çıktığı zaman Lemonde'nin başyazısında, bugüne kadar gerçekleşmesi mümkün olmayan taksimin, başlangıcı olabilir Makarios'un ayrılması hükmünü Avrupa'nın en ciddi bir gazetesi başyazısında ölüm haberini aldığı gün yazabilmiştir. Aynı şekilde Yunan Cuntasının düşmanı olan bazı Yunanlıların neşrettikleri bir bültenden aktarılan ifadelerde, "Adanın Yunanistan'a ilhakı veya Adanın Türkiye ile Yunanistan arasında taksimi yolundaki her ikisi de NATO'nun işine yarayacak olan formüllerin karşısında başlıca engel Makarios'tu, Makarios'un ayrılmasıyla taksimin de yolu açılmıştır" denmektedir.

Bizzat Makarios'un Baf tan kendi sesiyle Kıbrıslıları cuntaya karşı, Sampson'a karşı ve onun Atina'daki suç ortaklarına karşı tahrik ederken söylediği sözü Yüce Meclisin ve Hükümetin dikkatine arz etmeyi vazife sayıyorum. "Benim ayrılmamla taksimin yolu açılacaktır. Taksime götürmek isteyenlerin oyunudur yapılan iş "diye taksim yolunun açılacağını kendi ayrılmasıyla bizzat Makarios'un görmesi ve ilk dakikalarda ima etmesi üzerinde ehemmiyetle durulması gereken bir konudur.

Değerli arkadaşlarım, eski statü yıkılmıştır. Eski statü denenmiştir. Makarios'un avdeti eski statüye avdettir. Hiçbir şekilde bizim için bundan evvelki statülere benzer bir statünün millî menfaatlerimizi, hayatî millî menfaatlerimizi yeteri kadar güvenceye alması mümkün değildir. Bu batması mümkün olmayan uçak gemisinde Türkiye Cumhuriyetine bir yer lâzımdır ve Türk cemaatine emin bir yer lâzımdır. Türk cemaatinin orada limanı bile, uçak alan ile Türkiye'nin daima gelebileceği, gidebileceği Türk egemenliği altında şu veya bu şekilde Türk egemenliği altında bir yerde bulunması lâzımdır. Daha evvel ifade ettim. Cumhuriyet Hükümetinden hele bu noktada, hele bu noktada böyle bir şeyi telaffuz etmesini beklemiyorum. Bu buhran çıkmadan evvel de beklemediğimi söylemişim. Taktik başka şeydir, millî hedef başka şeydir. Yunanlı ENOSİS'i istemiyorum diye Zürih, Londra'nın altına imza atmıştır; ama yüz senelik millî hedefinden ve stratejisinden bir gün inhiraf etmemiştir. Taktik değiştirmiştir, icap ettiği zaman bağımsızlık bayrağını aşmıştır, bizim müdahaleimize karşı... "Bağımsız bir devlete müdahale ediyorlar, işlerime karışıyorlar" demiştir. Bağımsızlık, toprak bütünlüğü fikrini bize karşı dikmeyi bilmiştir; ama aklından bunun tam zıddı olan millî hedefini çıkarmamıştır. Biz de bugün taktik icabı, Kıbrıs'ın bağımsızlığına uzanan eller kırılmalıdır, diyebiliriz, Kıbrıs'ın toprak bütünlüğünden bahsedebiliriz. Bundan evvelki rejimin demokratik olduğu, seçimle geldiği, yerine gelen rejimin hakikaten her manada gayrimeşru olduğu noktasından yararlanabiliriz. Bütün bunlar bir yana rica ediyorum, millî hedefimiz olan, Yunanlının millî hedeften vazgeçmediği gibi bizim de millî hedefimiz olan taksimden vazgeçmememiz hayatî önem taşıdığım bir defa daha arz etmek isterim.

Bunun zemini bulunmuştur, Yunanistan gafil yakalanmıştır en zayıf noktasındadır, en kuvvetli noktamızdayız. Daima taksim fikrinin karşısına çıkan, Ada'nın NATO'laşmasını değil, Ada'nın bir gün Kübalaşması ümidini taşıdıkları için Kıbrıs'ın bağımsızlığı konusunda en hassas olan 1963 ve 1964'te karşımıza en büyük tehditlerle, Makarios'un kolaylıkla dikebildiği devletler, bugün rejimleri itibarıyla Akeli takip eden tevkifat yapan Yunanistan içinde ve Kıbrıs'ta bir faşist idare kuran rejime asla sahip çıkamayacakları için, Türkiye tezini yürütmek bakımından, millî davasını yürütmek bakımından en haklı ve en güçlü olduğu tarihi dönemeçtedir. Bu dönemeci değerlendirelim ve Türkiye Büyük Millet Meclisi olarak, siyasîler olarak, iktidarda, muhalefette siyasîler olarak şu anda şehit düşmekte olan Silâhlı Kuvvetlerimizin kanları ile elde ettiklerini mürekkeple elde etmeyi bilecek hazırlığın içinde

³²³- T. B. M. M. Tutanak Dergisi (Gizli Oturum), 3 üncü Birleşim 1 inci ve 4 üncü Oturum 20.7.1974 Cumartesi, XIII/1, s. 41

bugünden olalım.³²⁴ Millî hedefimizden sapmayalım ve şaşmayalım. Bunun adı değerli arkadaşlarım taksim konmayabilir, umurunda değil; İngiliz taksim dememiştir; ama anlaşmalara bakınız İngiliz üsleri demez, "Egemen İngiliz üsleri" der. Egemen Türk bölgesi densin razıyım efendim. Muhtar Türk bölgesi densin. Muhtar Rum bölgesi densin, ne denirse densin, bunun adı muhtar konsun, egemen konsun, adı bambaşka bir şey konsun; ama gerçekte Türk egemenliğinin ve Türk gücünün kendini hissettirebildiği bir coğrafi bölgeye sahip olmanın millî hedefimiz olduğu noktasından asla şaşmamak gerektiğini bu vesile ile arz etmekten, hele bunun Yüce Mecliste anlayışla karşılandığını görmekten, tasviple karşılandığını görmekten bahtıyarım.

Cumhuriyet Hükümetinin kafasında da yeni bir statü, yepyeni bir durum doğmuştur, yepyeni imkânlar doğmuştur, bunun gerektirdiği yeni statü sözünü özel toplantılarımızda ve burada ifade ettikleri zaman hissediyorum ki, Cumhuriyet Hükümetinin kafasında da bu istikamette ciddi hazırlıklar vardır, bundan duyduğum bahtıyarlık hudutsuzdur.

Genel stratejik hedefte hata yapmayalım.

Değerli arkadaşlarım, bir noktada daha, Ada'nın tamamıyla Yunanistan'da olması veya NATO'laşmak şartıyla bir gün Sovyet Rusya'nın eline düşmesi tehlikesi kalkmak şartıyla bir başka formüle bağlanması NATO'daki müttefiklerimizin umurunda değildir. Eğer Türkiye izin verse idi ENOSİS'e Amerika koşar koşar giderdi. Onun derdi Makarios gitsin olmuştur. Makarios'un gidişinden mutlaka haberdardır, mutlaka tasvipkârdır. Buna hiç şüphe yok, bilgiler bu istikamettedir. Sovyet Rusya ile oynayan Makarios gitsin; bunun yerine Ada'nın bir NATO üssüne, bir uçak gemisinin NATO üssüne dönüşmesini sağlayacak bir formül gelsin, isterse katil Samson olsun.

Bütün mesele şuradadır; bu müttefiklerimize NATO Konseyinde şu gerçeği anlatmalıyız ki, Sayın Başbakanın burada ifade ettiği gibi; Ada'nın komünizme karşı bir kale olması, Ada'nın hür dünyanın kalesi olması için Türkiye'nin bir bölgeye kuvvetlice sahip olması ve orada Türk askeri mevcudiyetinin de daha güçlü olarak bulunması, sadece artmış bir teminattır, daha büyük bir teminattır. Bu konuda Yunanlıya güvenebileceklerinden çok bize güvenebilirler. Yüzde 40'ı Akel'e rey veren, Komünist Partisine rey veren Rumlara nazaran güvenecekleri, en kötü şartlar altında bayrağımızı dalgalandırmış olan kahraman Kıbrıslı kardeşlerimizdir ve Türkiye'dir, Türk milletidir. Bu gerçeği müttefiklerimizin anlaması lâzımdır, anlamazlarsa evvelce yaptıkları hatalara kocaman bir büyük hatayı daha eklemiş olabilirler.

Bu arada Sovyet Rusya'yı tahrik etmemek bakımından bağımsızlık tezini savunuyorlarsa şu anda bizim; "Evet, Kıbrıs'ın bağımsızlığına uzanan bir eli kırmak için mücadele ettik" dememizde taktik olarak hiçbir sakınca yoktur ve Cumhuriyet Hükümeti sırasında bağımsızlığa uzanan bir yabancı eli kırmak için bir mücadeleyi yaptığım söylerken; bir başka yerde NATO çerçevesi ve kadrosu içinde davanın bizim lehimize halledilmesinden en çok memnunluk duyacağı muhakkak olan çerçeve içinde, Yunanlılara azamî derecede tazyik ederek bir çözüme ulaşmayı denemelidir, kanaatindeyim.

Sayın Başbakan isabetle bir bir tahlil yaptı bir noktada. "Bugün Yunanistan o kadar zayıftır ki ve o kadar yalnızdır ki Avrupa Konseyinden ovulmuş, Ortak Pazarda suçlanan, bizzat bir savunma ittifakı olan NATO Konseyinin içinde NATO için bir yük olduğu tartışılır hale gelmiş bulunan Yunanistan, bugün Amerika Birleşik Devletleri desteği olmadan kendisini yapayalnız hissedecektir, ayakta duramaz halde hissedecektir" buyurdular.³²⁵

³²⁴- T. B. M. M. Tutanak Dergisi (Gizli Oturum), 3 üncü Birleşim 1 inci ve 4 üncü Oturum 20.7.1974 Cumartesi, XIII/1, s. 42

³²⁵- T. B. M. M. Tutanak Dergisi (Gizli Oturum), 3 üncü Birleşim 1 inci ve 4 üncü Oturum 20.7.1974 Cumartesi, XIII/1, s. 43

Yunanistan üzerinde bizim menfaatlerimize uygun bir tazyiki yapmanın yolu da Sayın Başbakanın bu sözlerinden çıkıyor. Mademki Yunanistan'a bizim işimize gelecek bir formülü kabul ettirme ve Yunanistan üzerinde en büyük tazyiki, en etkili şekilde yapma, desteklemediği takdirde düşeceği için en etkili tazyiki yapma durumunda olan devlet, Amerika Birleşik Devletleri'dir. Hatalar bir yana, hatalarını söyleriz, Enosis denemesine dahi girişmiş olduğu gerçeği bir yana ona Enosis değil; olacaksa çifte Enosis, olacaksa mutlaka Türkiye egemenliğine girmiş bir bölümle birlikte Enosis fikrini kabul ettirmesi yolunda gerekli tazyiki biz yapmalıyız.

Türk Silâhlı Kuvvetlerinin mevcudiyeti bu çözüm yoluna gitmenin kapışım açabilir ümidi ile arz ediyorum ve bugünden itibaren bu yolda askerî faaliyete paralel faaliyetlerin yürütülmesinde yarar görüyorum. Bizim için en kötü minderin Birleşmiş Milletler minderi olduğunu bilmeliyiz. Bugünden Endonezya gibi bir Müslüman Memleketin, bize dost olduğunu bildiğimiz bazı memleketlerin imzalarını taşıyan önerilerle; her türlü dış müdahalenin durdurulması, -her türlü Türk ve Yunan- ve askerî kuvvetlerin Yunanlı veya Türk dışarı çekilmesi, çıkarılması gibi kararlar sunuluyor. Bu çeşit kararlar kolaylıkla Birleşmiş Milletlerden geçer. Birleşmiş Milletler Makarios'un ve onun görüşünün ve onun tezinin daima bizim millî menfaatimize ters düşen bir şekilde kabul edebileceği bir minderdir. Biz o minderde mevzuu oyalamak, o minderin içinde çözüm yolu bulamayacağımızı bilmek ve o minderin dışında millî menfaatlerimizin birleşebileceği minderde bir çözüm yolunu aramak zorunda olduğumuz inancı ile bu hususları arz etmeyi bir vazife saydım. Değerli arkadaşlarım sözlerimi bitiriyorum. Bu arada Ada'nın çıkarma ve indirme bölgeleri dışındaki Türklerin durumu bakımından, Batı Trakya Terkleri'nin durumu bakımından çok dikkatli bir izleme içinde bulunmamız, İstanbul'da asayişe çok dikkat etmemiz gerektiğini birer kelime ile, birer cümle parçası ile arz edeyim.³²⁶

Medenî insanlığın önünde İstanbul'da bir hadise çıkarmamaya mecburuz. Bulank suda balık avlamak isteyenlerin böyle zamanlarda İstanbul'da hadise yaratma teşebbüsleri olabilir ve bu bizim haklı davamızı, Başbakanın tabiri ile; "Altın fırsat gelmiş olan bir noktada, altın davamızı" son derece tehlikeli bir noktaya götürebilir. İstanbul'da asayiş, Batı Trakya'da olup bitenlere dikkat. Sözlerimi bitirirken Sayın Meclis Başkanından; Türkiye Büyük Millet Meclisine, Hükümetin gerekli görür ise; gerekli gördüğü noktada ve gerekli gördüğü ölçüde, mümkün gördüğü ölçüde gizli celsede veya açık celsede izahat vermesini mümkün kılmak üzere bir sakınca görmezlerse Türkiye Büyük Millet Meclisi birleşimini uzak bir güne değil, fakat yarına talik etmesini rica edeceğim. Türkiye Büyük Millet Meclisi toplanmalıdır. Dava milletin davasıdır ve Cumhuriyet Hükümeti Türkiye Büyük Millet Meclisinden yalnız kuvvet bulur, kuvvet alır, gerekli gördüğü sınırlar içinde bilgi verir. Buna lüzumlu görmez ise hiç şüphesiz Türkiye Büyük Millet Meclisi o gün toplantıda hiçbir şey konuşulmamasını büyük bir anlayışla ve saygı ile karşılar, fakat her halde çok uzak bir tarihe bırakılmamasında yarar olacağı için, yarma talik edilmesini rica ediyorum. Cumhuriyet Hükümetinin istediği yetkiyi, daha evvel ellerinde bulunduğunu inançla bir gece yarısı ifade ettiğimiz yetkiyi bugün istenen genişletilmiş şekli ile vermeye Cumhuriyetçi Güven Partisi karardır. Bu yetkiyi güvenle vereceğiz, inançla vereceğiz. (Alkışlar) Bu yetkinin Türk milleti lehine, kullanılmaya başlanmış olan bu yetkinin bundan sonra da en isabetli şekilde kullanılması dilekleri ile sıkıyönetim yolunda getirecekleri karara da tekrar söz almamak için arz edeyim, Grubumuzun "Evet" demeye kararlı olduğunu bildirerek sözlerimi bitiriyorum. Şu anda Kıbrıs'ta Türk'ün davası için şehit düşmüş olan memleket evlâtlarına Cenab-ı Hak'tan rahmet dileyerek ve bir defa daha Türkiye Büyük Millet Meclisinin her üyesinin bütün gönlü ile Türk Silâhlı Kuvvetlerinin

³²⁶- T. B. M. M. Tutanak Dergisi (Gizli Oturum), 3 üncü Birleşim 1 inci ve 4 üncü Oturum 20.7.1974 Cumartesi, XIII/1, s. 44

yanında olduğumuzu, başarılarına duacı olduğumuzu tekrarlayarak huzurunuzdan ayrılıyorum, saygılar sunarım, Cumhuriyet Hükümetine başarılar dilerim.³²⁷

Msp Grubu Adına Hasan Aksay (İstanbul Milletvekili) - Sayın Başkan, muhterem Senatörler, muhterem Milletvekilleri;

Şu anda kahraman ordumuz tarihî bir harekâtı ve büyük bir vazifeyi Allah'a şükür başarı ile yürütmektedir. Yapılması lâzım gelen her teşebbüs, elden gelen bütün gayret ve süratle yapılmış, fakat Yunan'ın söz anlamaz mütecavizliği sebebiyle fiilî müdahale dışındaki bütün imkânlar kullanılamaz hale gelmiştir.

Yunan'ın fiilî durumlar meydana getirerek anlaşmaları hiçe sayması, Kıbrıs'taki insan hak ve hürriyetlerini çiğnemesi ve netice olarak dünya sulhunu tehlikeye düşürecek davranışlarındaki ısrarı neticesinde millî ve hayatî menfaatlerimizi korumak, anlaşmaların tatbikini sağlamak, Kıbrıs'taki gerek Türk, gerekse Rum toplumlarının haklarını teminat altına almak ve netice olarak sulhu muhafaza etmek için tek yol kalıyordu. O da garantör devlet olarak ahitlerimizden doğan hak ve vecibelerin yerine getirilmesi idi.

Yıllardan beri süregelen ve görülen bu durumu tam olarak değerlendiren Yüce Meclisimiz tüm Türk milleti adına bu karar yetkisini ve vazifesini Hükümete vermişti. Şimdi tam yerinde ve zamanında Hükümetimiz en isabetli karar vermiş bulunmaktadır.

Millî Selâmet Partisi Türkiye Büyük Millet Meclisi Grubu olarak bu tarihi karardan dolayı Hükümetimizi bütün gönlümüzle tebrik ediyoruz. Allah'tan kahraman ordumuza ve büyük milletimize zaferler niyaz ediyoruz.

Ayrıca, bu karara varıncaya kadar Hükümetimizin gösterdiği büyük gayretleri, ileri derecede uyanık ve itinalı tutumunu müşahade etmiş olmaktan duyduğumuz memnuniyeti de tespit etmek istiyoruz. Özellikle Kıbrıs davamızda bugüne kadar ve bugün, bütün milletimiz iktidar ve muhalefet kanatlarıyla bütün Meclisimiz ve her hükümetimiz daima tam bir vahdet, azamî bir dikkat ve itina içinde olmuştur. Bu noktanın da şükranı ifade edilmeden geçilemez.

Yunan şımarıklığı ile son yıllarda bir kan ve barut fıçısı haline getirilen Kıbrıs, bin yıldan beri bir İslam diyarıdır. Asırlarca vatandaşımızın bir parçası ve Adana vilâyetimize bağlı üç tuğlu bir vezirlik olarak huzur ve sükûn adası halinde yaşamıştır. Kısaca ifade etmek icap ederse; Kıbrıs üzerinde tarihî haklarımız vardır, Kıbrıs üzerinde ahdî haklarınız vardır, sabit bir uçak gemisine benzetilen Kıbrıs üzerinde millî güvenliğimiz noktasından haklarınız vardır. Kıbrıs'taki insan haklarını korumak bakımından, dünya sulhunu korumak bakımından haklarımız ve vecibelerimiz vardır. Bütün bu haklar vazgeçilmez haklardır, feragati gayri mümkün haklardır.

Onun için, Hükümetimiz millî ve tarihi bir vazifenin kararını büyük bir isabetle, tam, yerinde ve zamanında almıştır. Kahraman ordumuz bu tarihî karar büyük bir basan ile tatbik etmektedir. Kıbrıs çıkarmamızın bütün milletimize, Kıbrıs'ımıza ve bütün insanlığa hayırlı olmasını tekrar Allah'tan niyaz ederim. Yardım Allah'tandır, fetih yakındır. Yüce Meclise Millî Selâmet Partisi Grubu olarak saygılar sunarım.³²⁸

Cumhuriyet Halk Partisi Grubu Adına Halûk Ülman (İstanbul Milletvekili) - Sayın Başkan, Türkiye Büyük Millet Meclisinin değerli üyeleri; Uykusuz geçen gecelerin aydınlık, şafağında hepinizin Cumhuriyet Halk Partisi adına ve candan duygularla selamlarını.

Sayın senatörler, sayın milletvekilleri; yüce bilgileri olduğu üzere Cumhuriyet Hükümetimizin aldığı bir karar gereğince, Türk Silâhlı Kuvvetleri bu sabahtan itibaren Kıbrıs'a havadan ve denizden bir çıkarma hareketine girişmişlerdir. Övünç ve kıvançla öğreniyoruz ki,

³²⁷- T. B. M. M. Tutanak Dergisi (Gizli Oturum), 3 üncü Birleşim 1 inci ve 4 üncü Oturum 20.7.1974 Cumartesi, XIII/1, s. 44

³²⁸- T. B. M. M. Tutanak Dergisi (Gizli Oturum), 3 üncü Birleşim 1 inci ve 4 üncü Oturum 20.7.1974 Cumartesi, XIII/1, s. 45

bu hareket başladığı andan bu yana tam bir basan ile yürümektedir. Tanrı'dan, hareketin bir an önce en olumlu sonuçlara ulaşmasını diliyor ve bize bu başarıyı armağan edeceğine yürekten inandığımız Silâhlı Kuvvetlerimize en içten teşekkürlerimizi sunuyoruz.

Sayın arkadaşlarım, yer yüzünde dost, düşman hiç kimse Cumhuriyet Hükümetinin giriştiği bu hareketin anlamı üzerinde kuşkuya düşmemelidir. Şurası kesinlikle bilinmelidir ki, Cumhuriyet Hükümetinin Kıbrıs'a yaptığı müdahale haklı bir müdahaledir. Müdahaleye varan olaylar hepimizce biliniyor. Yunanistan, adadaki subayları aracılığıyla gerçekleştirdiği ve Enosis'e yöneldiği hiç kuşku götürmeyen bir darbe ile, Kıbrıs'ın bağımsızlığını, güvenliğini ve toprak bütünlüğünü tehlikeye düşürmüştür.

Makarios yönetiminin devrilmesinin ada Rumları arasında öyle Atina tarafından söylendiği gibi bir iç çekişme değil, doğrudan doğruya Yunanistan tarafından hazırlanıp, adadaki Yunan subayları tarafından gerçekleştirilmiş bir darbe olduğunu artık bütün dünya kamuoyu bilmektedir. Türkiye, şimdi adaya asker göndermekle 1960 anlaşmaları gereğince sahip olduğu meşru müdahale hakkını kullanmaktadır. Amaç; Kıbrıs'ta Yunanistan'ın tehlikeye düşürdüğü bağımsızlığı, güvenliği ve toprak bütünlüğünü bu korkunç tehditten kurtarmak ve ada Türkleri ve Rumları arasında yeni bir barış ve kardeşlik düzeni kurmaktır.

Cumhuriyet Hükümeti bu müdahaleye girişmeden önce büyük bir sabırla düşünülebilecek bütün barışçı yollar denemiştir. Kendisi gibi garantör devlet olan İngiltere ile en yüksek düzeyde danışma toplantılar yapılmış, ortak bir davranış üzerinde birleşmek olanakları araştırılmıştır. O da yetmemiş, NATO içindeki müttefiklerimiz olan Amerika Birleşik Devletlerinin ara bulma çabalarından da memnunlukla yararlanılmıştır. Ancak, bu denemelerin hiç biri olumlu bir sonuç vermeyince yani, müdahaleden başka çare kalmadığı anlaşınca, ancak ve ancak o zaman bu yola başvurulmuştur. Değerli senatörler, değerli milletvekilleri; Türkiye Cumhuriyetinin Kıbrıs'a yaptığı müdahale, yalnız haklı bir müdahale değildir, aynı zamanda barışçı bir müdahaledir. Bir kez amacı barışçıdır, bu amaç biraz önce de belirttiğim gibi, adada yeniden bağımsızlığın, güvenliğin, toprak bütünlüğünün ve bansın kurulmasıdır.

İkincisi; bu müdahale adadaki iki topluluğun arasındaki bansın yeniden kurulması kadar, Rum toplumunun kendi içindeki bansın da yemden kurulmasını sağlayacaktır. Bilindiği gibi, Yunan subaylarının yaptığı darbe, adadaki Rum toplumunun bir bölümünün cunta yanlılarınca tutuklanmasına, işkence görmesine, hatta öldürülmesine kadar gitmiştir. Türk müdahalesi, cuntacıların bu hunharca davranışına da son verecektir. Bu sabah adaya ayak basan askerlerimize bir Kıbrıslı Rum'un "Nerede kaldınız" diye sorması, bu bakımdan çok öğreticidir.

329

Üçüncüsü; bu müdahale belki Yunanistan'da bile iç bansın kurulmasına yardımcı olacaktır. Eğer bu müdahalenin sonucunda cunta yönetimi kendi yetersizliğini ve gereksizliğini anlarda, Yunanistan'da demokrasiye dönüş yolunu seçerse, komşumuz Yunan ulusu için bundan daha büyük bir kazanç ve rahatlık düşünülebilir mi?³³⁰ Nihayet bu müdahale, bölge barışı için de çok yararlı sonuçlar doğuracaktır. NATO'nu güney doğu kanadında hep alan bir Yunanistan ve Batı dayanışması uğruna hep vermek zorunda bırakılan bir Türkiye ile devamlı bir barış sağlamak olanağı yoktur. Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesi biraz da bu haksızlığa karşı soylu bir direniş sayılmalıdır. Yürekten inanıyoruz ki, Cumhuriyet Hükümeti müdahale kararını almakla, Türkiye'nin artık kendi kaderini kendi eline almak, bölgesindeki dengeyi kendi ulusal çıkarları yönünde yeniden kurmak yolundaki azmini dile getirmiştir. Dost, düşman herkes

329- T. B. M. M. Tutanak Dergisi (Gizli Oturum), 3 üncü Birleşim 1 inci ve 4 üncü Oturum 20.7.1974 Cumartesi, XIII/1, s. 46

330- T. B. M. M. Tutanak Dergisi (Gizli Oturum), 3 üncü Birleşim 1 inci ve 4 üncü Oturum 20.7.1974 Cumartesi, XIII/1, s. 46

bilmelidir ki, bu dünyada bir Türkiye'de vardır ve bu Türkiye sadık bir dost, güvenilir bir müttefik, fakat kişilikli bir Devlettir.

Sayın Başkan, Türkiye Büyük Millet Meclisinin değerli üyeleri; bu müdahale Türk dış politikasında yeni bir dönem, yeni ufuklar açmaktadır. Bundan böyle dünyada kendisine daha güvenen, olanaklarına ve gücüne daha inançlı bir Türkiye göreceğiz. Büyük devletler ve dostlarımız da görecektir ki, kendine inanan, güvenen ve bağımsız karar almak gücüne ve yeteneğine sahip olan bir Türkiye'de dünya barışına daha büyük bir katkıda bulunacaktır.³³¹

Değerli senatörler ve değerli milletvekilleri; Kıbrıs, tek bir partinin, tek bir hükümetin değil, bütün milletin, böyle olunca bütün parlamentonun ve partilerimizin ortak davasıdır. Muhalifi, muafikii bunalımın çıktığı günden bu yana örnek bir dayanışma göstermişlerdir ve bundan sonra da göstermeye devam edeceklerdir. Bu bakımdan ben, Hükümetin istediği yetkilere ve 14 ilde sıkıyönetim ilanına dair Bakanlar Kurulu kararına olumlu oy vereceğimizi söylerken, yalnız kendi grubumun değil, bütün partilerimizin duygularına tercüman olduğuma yürekten inanıyorum. Bu inançla Yüce Parlamenta en derin saygılar sunar; Tanrı'dan, Kıbrıs'ta çarpışmakta olan Silâhlı Kuvvetlerimize ve Kıbrıslı mücahitlere sağlıklar ve engin basanlar dilerim.³³²

Şahıslar adına yapılan konuşmalar.

Mustafa Güneş (Gaziantep Milletvekili) - Sayın Başkan, değerli milletvekilleri ve sayın. Senatörler; Tümüünüzün bildiği gibi, Büyük Millet Meclisimiz yaz tatiline girmiş bulunmakta iken 15 Temmuz 1974 günü Kıbrıs'ta bulunan Yunan cuntasına ait subaylar, bağımsız Kıbrıs Cumhuriyetinin iç işlerine müdahale ederek silâh yolu ile kanlı bir darbe yapıp, Makarios yönetimine son vermişlerdir.

Ayrıca, EOKA örgütünün amacına uygun düşen ve ENOSİS düşüncesini amaçlayan "Helen Cumhuriyeti" adı ile yeni bir cumhuriyet kurduklarını ilân etmişlerdir. Yunan Cuntasının insanlık dışı bu davranışı, Kıbrıs Anayasasını ihlâl etmek ve garantör devletlerden biri olarak ahbine bağlı kalmamış olmanın açıkça belirtisi olmuştur.

Yunan Cuntası her ne kadar bu işten habersizmiş gibi görünme pozisyonuna girmek istemişse de, bu kurnazca bir taktiktir. Yunanistan'ın Kıbrıs'a müdahale olayı, dünya kamuoyunun da belirttiği gibi, aylardan beri Yunan Cuntası tarafından tezgâhlanan bir oyundur. Yunanistan bu oyunu ile Kıbrıs Anayasasını, Zürih, Londra ve Garanti Anlaşmalarını fiilen ihlâl etmiştir. Hatta bazı yerlerde Kıbrıs bayrağını indirerek, yerine Yunan bayrağını çekmiş olmakla, kendilerine göre ENOSİS'i, yani Adanın Yunanistan'a ilhakını sağlamış bulunmaktadır.

Sayın milletvekilleri, Yunan Cuntası ve dünya kamuoyu şunu çok iyi bilmelidir ki; Yunanistan'ın, Kıbrıs Cumhuriyetinin iç işlerine karışıp; demokratik, diplomatik ve hukuksal olmayan silâh zoru ile insan kam dökerek zorla bir idareyi devirmesi; devletler yasasına, diplomatik siyâsi oluşumlara tamamen aykırı bir eylem sayılır.

Türk milleti ve Devleti olarak böylesi hukuk dışı bir eyleme karşı koymamız yine devletler hukukuna ve 1959'da imzalanmış olan Zürih ve Londra ile Garanti Anlaşmalarına uygun düşmektedir. Zira Garanti Anlaşmalarının 3 üncü ve 4 üncü maddelerinde belirtilen hukukî girişimler Hükümetimizce yerine getirilmiş; fakat olumlu bir sonuç alınamamıştır.

Sayın milletvekilleri, birliğimizin bekasım, toprak bütünlüğümüzün korunmasını sağlamak ve Kıbrıs'taki vatandaşlarımızın tüm haklarını korumak amacıyla 1959'da imzalanan Zürih ve Londra Anlaşmalarının temel ilkelerine, garantör devlet olarak Garanti Anlaşmasının 4 üncü maddesi esaslarına bağlı kalmak, bu konuda gereğim yerine getirmek zorunluluğu,

³³¹- T. B. M. M. Tutanak Dergisi (Gizli Oturum), 3 üncü Birleşim 1 inci ve 4 üncü Oturum 20.7.1974 Cumartesi, XIII/1, s. 47

³³²- T. B. M. M. Tutanak Dergisi (Gizli Oturum), 3 üncü Birleşim 1 inci ve 4 üncü Oturum 20.7.1974 Cumartesi, XIII/1, s. 47

Hükümetimizin gerekli temasından sonra doğmuştur. Bu gereklerin, yani müdahale edebilmenin uygulanmasında gerek iktidar ve gerekse muhalefet milletvekilleri olarak müşterek bir karara varmayı, tüm milletimizin de bu konuyu gereksinmesi nedeniyle, benimsemiş durumdayız. Kararımızın bu yönde olacağına şüphem yoktur. Sayın milletvekilleri, Yunan Cuntasına karşı böylesi bir müdahale kararına varışlığımızın gerekçesi ve gerçekleşmesinin nedeni şundan doğmaktadır: Kıbrıs Cumhuriyeti, 1959 yılında Türkiye, Yunanistan, İngiltere ve Kıbrıs'ın iki millî cemaati olan Türkler ve Rumlar arasında imzalanan Zürih, Londra Anlaşmalarına göre kurulmuş bir devlettir.

12 maddeden oluşan Londra Anlaşması özellikle İngiltere'nin, Ada'nın bağımsızlığını ilân etmesinden sonraki haklarını belirlemektedir. Anlaşmanın 8 inci maddesi ise, herhangi bir anlaşmazlık halinde sorunun, Kıbrıs Cumhuriyeti -Yunanistan ve Türkiye üçlü karargâhı ile İngiltere Birleşik Krallığı Silâhlı Kuvvetleri makamları arasında görüşülerek çözümlenmesini öngörmektedir. Müzakerelerle anlaşmaya varılamayan hallerde ise, tarafların göndereceği birer temsilci ile, uluslararası adalet divanlarınca atanmış bir başkandan oluşan bir mahkemenin, durumu görüşmesi kararlaştırılmıştır.³³³

Sayın milletvekilleri, bu arada Kıbrıs'taki anlaşmazlıklarla ilgili ve Kıbrıs Anayasasının gereğine uyularak, korunması yönünde, bir de Garanti Anlaşması yürürlükte dir. 5 maddelik Garanti Anlaşmasının 1 inci maddesinde; "Kıbrıs Cumhuriyeti, herhangi bir devlet ile birleşmeyi Ada'nın taksimini teşvik edecek bir hareketi yasak eder." demektedir. Yine Garanti Anlaşmasının 4 üncü maddesi ise, tarafların müdahale hakkı ile ilgili olup şu esasları koymaktadır: "Bu Anlaşmanın hükümleri ihlâl edildiği zaman 3 garantör devlet olarak Yunanistan, Türkiye ve İngiltere Birleşik Krallığı hükümlere uymayı sağlamak ve gerekli diplomatik temaslar yaparak alınması gereken siyasî tedbirler hakkında birbirleriyle istişare etmeyi taahhüt eder. Müşterekten veya anlaşarak hareket mümkün olmadığı takdirde garanti veren 3 devletten her biri bu Anlaşma ile ihdas edilen durumu tekrar tahsis maksadıyla harekete geçmek hakkını muhafaza eder." demektedir. Garanti Anlaşmasının bu hükmü Hükümetimizce yerine getirilmiş, İngiltere ile gerekli diplomatik temaslar yapılmıştır. Sayın milletvekilleri, konuşmanın başından beri Zürih, Londra ve Garanti Anlaşmalar uyarınca Yunanistan'ın, bu anlaşmalar kapsamı dışında kalmak kaydıyla, Kıbrıs Cumhuriyetinin iç işlerine silâhla müdahalesi ve müdahale sonunda Kıbrıs yasaları uyarınca meşru olarak kurulmuş Kıbrıs Cumhuriyetini yıkıp, yine meşru yollarla seçilmiş olan Makarios yönetimini işbaşından uzaklaştırarak, onun yerine meşru olmayan, devletler hukukuna, Birleşmiş Milletler ilkelerine, Zürih, Londra ve Garanti Anlaşmalarına tamamen ters düşen ENOSİS hayranlarını yönetime getirip, Kıbrıs Adasında "Helen Cumhuriyeti" adı ile yeni bir yönetim oluşturmaları iddiaları, Cunta Hükümetinin Ada'nın, bütün yönü ile Yunanistan'a ilhakım sağlamaktan başka bir amaç taşımadığı kesinlikle bilinmelidir.³³⁴

Bu saldırgan olay doğrudan doğruya Kıbrıs'ta yaşamakta olan soydaşlarımızın ve Türk cemaatinin garantilemiş haklarına saldırganca bir müdahale sayılmaktadır. Dünya milletleri kamuoyunun genel siyasî görüşleri bu yönde gelişmiştir.

Sayın milletvekilleri, Türk milleti olarak dünya kamuoyunda hakkımızı, itibarımızı ve ırkdaşlarımızın yasal haklarını korumak için gerekli demokratik, diplomatik ve hukuksal girişimlere Hükümetimizce yer verilmiş olmasına rağmen, bir sonuç alınamamıştır. Yunanistan yapılan diplomatik temaslara itibar etmemiş, saldırganlığından vaz geçmemiştir. İşte bu nedenle Hükümetimiz, yürürlükte olan Zürih, Londra ve garanti anlaşmalarına göre, Türkiye Adadaki son gelişmeler karşısında müdahale hakkına sahip olduğundan gerekli görülen bu müdahale, Hükümetimizin çok yerinde olan bir karar ile şanlı ordumuzun tarafından bugün kahramanca yerine getirilmiştir. Şanlı ordumuzun Kıbrıs'a çıkarma yapmış olması Türk milleti

³³³- T. B. M. M. Tutanak Dergisi (Gizli Oturum), 3 üncü Birleşim 1 inci ve 4 üncü Oturum 20.7.1974 Cumartesi, XIII/1, s. 48

³³⁴-T. B. M. M. Tutanak Dergisi (Gizli Oturum), 3 üncü Birleşim 1 inci ve 4 üncü Oturum 20.7.1974 Cumartesi, XIII/1, s. 48

tarafından olumlu karşılanmış, sevinç yaratılmıştır. Silâhlı Kuvvetlerimizi yürekten kutlar, Yüce Allarımızın kendilerine yardımcı olmasını dilerim.³³⁵

Sayın üyeler, Kıbrıs Rum kesiminde Yunan cuntasının yönettiği bir hükümet kadrosunun oluşturulduğu dünya kamuoyunca bilinmektedir. Her ne kadar bu müdahalenin sadece Kıbrıs Rum idaresine müteveccih bir hareket olduğu Yunanlılarca bildirilmekte ise de, bilindiği gibi, Kıbrıs sorunu milletlerarası bir sorundur. Türkiye, Yunanistan, İngiltere ve Kıbrıs'taki iki cemaatin, anlaşmalara dayanan ahdî yükümlülükleri bulunan bir meseledir. Türkiye'nin, bu teşebbüsün her hangi bir şekilde bu ahdî statüyü ihlâl etmesine müsaade edemeyeceği elbette ki doğaldır. Kıbrıs Türk ve Rum cemaatleri, birbirlerine tahakküm etmeden bir arada yaşayan bağımsız Anayasal bir devlet olarak kalması teminatı altına alınmalıdır. Mevcut anlaşmalara göre böyle kalması zorunludur. Yunanlıların devletler hukuku prensiplerine, Birleşmiş Milletler kararlarına ve Garanti Anlaşması hükümlerine uymayarak, ne İngiltere ve ne de Türkiye ile sorunu müzakere konusu bile etmeye lüzum görmeden, sanki Ada'nın tek yönlü sahibiymiş gibi sorumsuzca silâhlı bir eyleme geçmiş olması, Yüce Türk Milletinin yasal haklarına ve Garanti Anlaşmasına taban tabana ters düştüğünü tümümüz bilmekteyiz.

Yunanistan'ın insanlık dışı müdahalesi, Kıbrıs'ta yaşayan soydaşlarımızın bütün hukuksal haklarını yok edip, Adanın tümüyle Yunanistan'a ilhakını sağlamayı amaçlamaktadır. Teşvik nereden gelirse gelsin, dünya devletleri hak ve hukukuna uyan, saygı duyan Türk Devleti olarak, bütün gücümüzü birleştirip Kıbrıs sorununu barışçı ve hukuksal yollarla çözümleyemediğimiz takdirde silâh gücüyle karşı koymak, müdahale ile hakkımızı kullanmak zorunluluğu, bugün için bilinen ve yerine getirilen bir gerçek olmuştur.

Türk ordusu Hükümetimizin kararına uyarak, Kıbrıs halkının güvenliğini sağlamak ve Anayasanın Ada'daki gereklerini yerine getirmek için, bugün erken saatlerden itibaren Ada'ya başarılı bir çıkarma yapmıştır. Bu başarılı karara tüm milletvekilleri olarak, yüce Türk milletinin Parlamentosu olarak yürekten katılmayı kaçınılmaz millî bir görev saymaktayız.

Biz askerî harekâta karar veren Hükümetimizi yürekten kutlamaktayız. Sayın üyeler, Hükümetimizin hayırlı yoldaki almış olduğu Kıbrıs'a çıkarma kararını, yerinde ve zamanında başarılı bir atılım olduğunu kabul etmekteyiz. Bu hayırlı yolda daha başarılı atımlara ve kararlara varabilmesi için, Hükümetimizin talep ettiği bütün girişimlerde basan sağlayabilmesi için, Meclisimizden istediği her türlü taleplere yetki tanımak yine yüce Meclisimizin bugün için kaçınılmaz bir görevi olduğu kanısındayım. Hükümetimizin taleplerine ve her türlü isteklerine yüce Meclisimizce yetki verileceği inancı içerisinde konuşmama son verir, Yüce Meclisimize ve şanlı ordumuza Allah'tan basan dileği ile sizleri ve kahraman ordumuzu saygı ile selamlarım.³³⁶

Muhsin Batur (Cumhurbaşkanınca S.Ü.) - Sayın Başkan, Türkiye Büyük Millet Meclisinin değerli üyeleri; Kıbrıs sorunu ile ilgili olarak, 1960 sonrası olaylarında değişik komuta ve karargâh görevlerim esnasında, ilişki ve sorumluluklarım oldu. Kendi çapımdaki bu aşinalığıma ilâveten, eski bir asker olmam sıfatıyla, birçok sayın senatör ve milletvekiliinden muhtelif suallere maruz kaldım. İşte bu sebeplerle, kendi şahsî görüşlerimi huzurunuzda söylemeyi bir görev addettim. Bu önemli konuda, kendi söz hakkım bana devrettiği için, Sayın Ezman'a teşekkürlerimi sunarım. Şimdi konuya giriyorum. Değerli arkadaşlar, önce şu noktayı kıymetlendirmede fayda görürüm. Türkiye ve Yunanistan'ın dünya siyasî ortamındaki yeri ve itibarı nedir? Kişisel görüşümü şöyle özetleyebilirim. Yunanistan'da 1967 yılından beri bir dikta rejimi hüküm sürmektedir. Cuntalar daha da sertleşme yolunda birbirlerinin yerini almaktadırlar. Hür ve demokratik dünyaca bu rejim kınanmakta, kendini bilir bir sesini duyurabilir Yunanlılar da, Yunanistan içinde ve dışında bu kınamaya katılmaktadırlar.

³³⁵ - T. B. M. M. Tutanak Dergisi (Gizli Oturum), 3 üncü Birleşim 1 inci ve 4 üncü Oturum 20.7.1974 Cumartesi, XIII/1, s. 49

³³⁶ - T. B. M. M. Tutanak Dergisi (Gizli Oturum), 3 üncü Birleşim 1 inci ve 4 üncü Oturum 20.7.1974 Cumartesi, XIII/1, s. 49-50

Türkiye'mize gelince, iç bünyesinde meydana gelen 1971 bunalımından kısa sürede kurtulmuş, 1973 seçimleriyle tam ve normal demokratik düzene dönebilmiş ve bir defa daha dünya kamuoyunun takdirine mazhar olmuş bir ülkedir. Eğer iyi kullanmasını bilirsek (ki, Sayın Başbakanın izahlarından burada memnuniyetle öğrendik ki, bu avantajımızı çok iyi kullandık), dünya siyasî arenasında Yunanistan'a kıyasla büyük bir avantajımız vardır. Şimdi müdahaleye karar verdiğimiz ve müdahale başladığına göre, ne gibi durum, ihtimal ve tehlikelerle karşılaşabiliriz, bunu kendi şahsî görüşlerime göre kısaca arz etmek istiyorum. Birinci ihtimal, kuvvetli bir karşı koymaya maruz kalmadan Kıbrıs'a çıkar, emniyetli bir köprübaşı tutarız. İkinci bir ihtimal, bu hareketi, kuvvetli bir karşı koymaya rağmen, kabul edilebilir bir zayıfla başarır, yine istediğimiz köprübaşım tutarız. Şu anda cereyan etmekte olan olaylar, birinci ve ikinci ihtimallerin bir karışımı şeklinde gözükmektedir. Üçüncü ihtimal, birinci veya ikinci ihtimaller çerçevesinde harekâtımız devam ederken, Yunanistan da Ada'nın diğer bir tarafına çıkarma yapabilir. Her iki taraf Ada'da ilerlerler, çatışarak veya çatışmayarak bir hat üzerinde durabilirler. Bu durum cereyan ederken biz Yunan kuvvetlerinin Ada'ya çıkmasına müsaade edebiliriz veya saldırırız; o zaman Yunanistan'a karşı mütecaviz durumuna geçeriz. İhtimaller olarak söylüyorum.³³⁷

Dördüncü ihtimal, yukarıdaki ihtimallerden birine göre harekât devam ederken, Yunanistan bize harp ilan ederek veya etmeyerek taarruz edebilir.

Sayın arkadaşlar, bu bir savaştır. Savaş kim yapar? Millî güce dayalı silâhlı kuvvetler yapar. O halde, kendi bilgilerime göre kısaca silâhlı kuvvetlerin mukayesesini yapmak isterim.

Yunan silâhlı kuvvetleri, kara, deniz ve hava kuvvetleri bakımından bizden zayıftır. 1967 yılından itibaren Yunan silâhlı kuvvetleri yüksek ve orta kumanda kademesi defalarca tesviyeye uğramış, Amerika'nın açık ve kuvvetlendirici askerî yardımı durmuş, ancak nispi idameye yetecek seviyeye düşmüştür. Bir taraftan azalan dış yardım ve 7 yıldır silâhlı kuvvetlerin politika içinde olması eğitim ve harbe hazırlık standardım düşürmüştür.

Bize gelince; halen her üç kuvvetimiz üstünlüğe sahiptir. 1959-1965 yılları arasında Kıbrıs'a anfibik bir harekât yapacak araç ve gereçten maalesef yoksunduk, çünkü böyle bir şeye karşı hazırlıklı değildik. Bu bir kabahat teşkil etmez. Bu sebeple müdahalelerimizi yalnız hava kuvvetlerimizle yaptık. Hava kuvvetlerimizi Hükümet direktifi ile tahditli kullanmamıza rağmen başarılı sonuçlar aldık, hepimiz hatırlarız. O günlerden bu yana eksiklerimizi büyük ölçüde giderdik. Bu alandaki eğitimimizi tatbikatlarla, millî tatbikatlarla pekleştirdik. Politik ve askerî bütün ihtimalleri kapsayan planlara sahip olduk. Yani, yıllardan beri hazırlandık, hazırız, üstünüz ve kuvvetliyiz. Millî hasletlerimizi de bunlara katarsak Yunanistan'la baş başa kaldığımız zaman basan kazanmamamız için hiçbir sebep yoktu.

İzahına çalıştığım ihtimal ve durumlar vaki olurken başka dış müdahaleler veya baskılar olamaz mı? Olabilir. Baskılar Birleşmiş Milletlerden, NATO'dan, Amerika'dan ve Rusya'dan gelebilir. Bu nevi baskılar fiilî durum yaratmadıkça politik yollarla zaman kazanılabilir her zaman. Fiilî müdahale ise yalnız Amerika ve Rusya'dan gelebilir. Amerika fiilî müdahalede bulunursa NATO ve Avrupa'nın ve hatta Yakın doğunun geleceği üzerinde vahim bir siyasî hatada bulunmuş olur. Bu sebeple bunu mantığım kabul edemiyor. Rusya'nın müdahalesi yalnızca Akdeniz'de mevcut donanması ile mümkün değildir. Çünkü bu donanma hava gücü ve desteğinden mahrumdur. Rusya bize mücadeleyi ancak genel bir saldırıya geçmek suretiyle yapabilir. Bu takdirde, hukuken haklı olduğumuz bir davada bağlı bulunduğumuz NATO ittifakının ki Amerika da buna dahildir- tutumu aleyhimize mi teveccüh edecektir? Buna da ihtimal veremiyorum. Kaldı ki, aynı müdahale ihtimalleri Yunanistan için de varittir. Bunlara ilâveten Yunanistan için Yugoslavya, Bulgaristan ve Arnavutluk müdahaleleri de varittir.³³⁸

³³⁷- T. B. M. M. Tutanak Dergisi (Gizli Oturum), 3 üncü Birleşim 1 inci ve 4 üncü Oturum 20.7.1974 Cumartesi, XIII/1, s. 50

³³⁸- T. B. M. M. Tutanak Dergisi (Gizli Oturum), 3 üncü Birleşim 1 inci ve 4 üncü Oturum 20.7.1974 Cumartesi, XIII/1, s. 51

Sayın Senatör ve milletvekilleri, bir filî müdahale kararının şüphesiz bazı tehlikeleri vardır. Fakat, gerek kişi, gerekse millet yaşantısı içinde bazı riskleri göze almadan istenilen neticeye ulaşmak mümkün değildir. Barış masasına kuvvetli oturabilmek için fiilî durum yaratmanın revaçta olduğu bir çağı yaşamakta olduğumuzu örnekleriyle görmekteyiz. Müdahale öncesi, esnası ve harekâtın devamı esnasında dünyanın iki büyük gücü, yani Amerika ve Rusya'nın birlikte karşımıza çıkma ihtimalini ben dünyanın sekizinci harikası olarak vasıflandırırım. Rusya tek başına bize saldırırsa Amerika ve NATO Türk ulusu önünde gerçek tutum ve davranışını ortaya koyacak, Amerika bize saldırırsa, filî müdahalede bulunursa Türk kamuoyunda ufak da olsa uyuyan şüpheleri dikkate dönüştürecektir. Bu sebeple bunları varit görmüyorum ve endişe etmemize de hiç mahal olmadığı inancındayım.

Değerli senatör ve milletvekilleri, savaşta zayıf verebiliriz ve bu zayıfları yakın gelecekte tek tek öğreneceğiz; şu kadar tayyaremiz düştü, şu kadar pilotumuz şehit oldu, şu kadar askerimiz, şu kadar subayımız şehit oldu. Bunlar normaldir zaferi kazanabilmek için. Türker'de şehit olmak en büyük mertebedir, hepimiz bilir. ("Bravo" sesleri, şiddetli alkışlar) Şehitler ve gaziler pahasına da olsa ben bu harekâtın zaferle sonuçlanacağı inancındayım ve bu zafer Türkiye'nin gelecek yüz yılını tayin edecektir.³³⁹

Sayın senatör ve milletvekilleri, konuşmama son verirken, bu millî davada bütün partilerimizin gösterdiği birlik ve beraberlik, Hükümetimizin doğru ve kararlı tutumu ve silâhlı kuvvetlerimizin azimli harekâtı için bütün bu ilgililere şükran ve teşekkürlerimi sunarım.

2. - Kıbrıs 'a yapılan harekâtın meydana getirmesi muhtemel ihtilaflar karşısında, gerekliliği, sınırı ve miktarı hükümetçe takdir ve tayin olunacak şekilde Türk Silâhlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesine izin verilmesine dair Başbakanlık tezkeresi.
20 Temmuz 1974

Türkiye Büyük Millet Meclisi Sayın Başkanlığına

Dış siyasî olayların ortaya çıkardığı ağır şartlar sonunda ve Türkiye Büyük Millet Meclisinin 16.3.1964 gün ve 93 sayılı, 17.11.1967 gün ve 148 sayılı Kararlarıyla verilen izne dayanılarak Kıbrıs'a yapılan indirme ve çıkarma harekâtının meydana getirmesi muhtemel ihtilaflar karşısında gerekliliği, sınırı ve miktarı Hükümetçe takdir ve tayin olunacak şekilde Türk Silâhlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesine Anayasanın 66 ncı maddesi uyarınca izin verilmesine karar itti hazını arz ve teklif ederim. Saygılarımla. ³⁴⁰

Bülent Ecevit Başbakan

Başkan - Yetki istemine ait tezkereyi oylarınıza sunuyorum. Kabul edenler... Kabul etmeyenler... İttifakla kabul edilmiştir.

Alınan kararın ülkemize, ulusumuza hayırlı sonuçlar vermesini Yüce Tanrı'dan dilerim.

3. - Türk Silâhlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesiyle ilgili, gizli oturumda alınan kararın aleniyete intikal ettirilebilmesi için açık oturum kararı alınmasına ilişkin Başbakanlık tezkeresi

Başkan - Bir önerge daha var, okutuyorum efendim. Türkiye Büyük Millet Meclisi Sayın Başkanlığına Yabancı ülkelere Türk Silâhlı Kuvvetlerinin gönderilmesine izin verilmesiyle ilgili olarak kapalı oturumda yapılan kararın aleniyete intihal ettirilebilmesi için açık oturum kararı alınarak Hükümet tezkeresinin ve oylama sonuçlarının açık oturumda duyurulmasına karar verilmesini arz ve teklif ederim. Saygılarımla. ³⁴¹

Bülent Ecevit Başbakan

³³⁹- T. B. M. M. Tutanak Dergisi (Gizli Oturum), 3 üncü Birleşim 1 inci ve 4 üncü Oturum 20.7.1974 Cumartesi, XIII/1, s. 51

³⁴⁰- T. B. M. M. Tutanak Dergisi (Gizli Oturum), 3 üncü Birleşim 1 inci ve 4 üncü Oturum 20.7.1974 Cumartesi, XIII/1, s. 52

³⁴¹- T. B. M. M. Tutanak Dergisi (Gizli Oturum), 3 üncü Birleşim 1 inci ve 4 üncü Oturum 20.7.1974 Cumartesi, XIII/1, s. 52

Başkan - Efendim, kapalı oturumu gerektiren sebepler ortadan kalkmıştır. Bu itibarla, tezkereyi oylarınıza sunuyorum. Kabul edenler... Kabul etmeyenler... İttifakla kabul edilmiş ve açık oturuma geçilmiştir.

4. - Ankara, İstanbul, Tekirdağ, Kırklareli, Edirne, Çanakkale, Balıkesir, Manisa, İzmir, Aydın, Muğla, Adana, İçel ve Hatay illeri sınırları içerisinde 20.7.1974 Cumartesi günü saat 07.00 'den itibaren bir ay süre ile ilân edilen sıkıyönetim hakkındaki Bakanlar Kurulu Kararının onaylanmasına dair Başbakanlık tezkeresi (3/123)

Millet Meclisi Başkanlığına

Savaşı gerektirebilecek durumun baş göstermesi nedeniyle Ankara, İstanbul, Tekirdağ, Kırklareli, Edirne, Çanakkale, Balıkesir, Manisa, İzmir, Aydın, Muğla, Adana, İçel ve Hatay illeri sınırları içerisinde 20.7.1974 Cumartesi günü saat 7.00'den itibaren 1 ay süre ile sıkıyönetim ilanı Bakanlar Kurulunun 19.7.1974 tarihli toplantısında kararlaştırılmıştır. Keyfiyetin Türkiye Büyük Millet Meclisine onanmasına sunulmasını arz ederim. ³⁴²

Bülent Ecevit Başbakan

Başkan; söz isteyen sayın üye? Yok. Tezkereyi, talebi, Yüce Genel Kurulun onayına sunuyorum. Kabul edenler lütfen işaret buyursunlar... Kabul etmeyenler. Öneri ittifakla kabul edilmiştir efendim. Vatanımıza ve milletimize hayırlı olsun.

1. Dış siyasî olayların meydana getirdiği şartları görüşmek üzere, Anayasanın 83 ncü maddesi gereğince, Türkiye Büyük Millet Meclisinin birleşik olarak toplantıya davet edildiğine dair Cumhurbaşkanlığı tezkeresi. (3/122)

Türkiye Büyük Millet Meclisi

Birleşik Toplantısı Başkanlığına

Dış siyasî olayların meydana getirdiği şartlar karşısında, Bakanlar Kurulunun ve Siyasî Partilerin isteği istikametinde ve şahsen gördüğüm lüzum üzerine, Anayasanın 83'ncü maddesine dayanarak, Türkiye Büyük Millet Meclisini, 18 Temmuz 1974 Perşembe günü saat 15,00' te, Ankara'da birleşik toplantıya davet ediyorum. ³⁴³

Sayın üyelere duyurulmasını arz ederim.

Fahri Korutürk
Cumhurbaşkanı

³⁴²- T. B. M. M. Tutanak Dergisi (Gizli Oturum), 3 üncü Birleşim 1 inci ve 4 üncü Oturum 20.7.1974 Cumartesi, XIII/1, s. 53

³⁴³- T. B. M. M. Tutanak Dergisi, 2 nci Birleşim 18. 7. 1974 Perşembe, XIII, s. 4

Türkiye Büyük Millet Meclisi Sayın Başkanlığına

Dış siyasî olayların meydana, getirdiği şartları görüşmek üzere olağanüstü toplanmış bulunan Türkiye Büyük Millet Meclisinin, gündemindeki konuları görüşmesinin gizli oturumda yapılmasını, Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantısı İçtüzüğü'nün 28 nci ve Millet Meclisi İçtüzüğü'nün 71 nci maddeleri gereğince arz ve teklif ederim. Saygılarımla,³⁴⁴

Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı
Necmettin Erbakan

Dış siyasî olayların meydana getirdiği şartları görüşmek üzere, Anayasanın 83 ncü maddesi gereğince, Türkiye Büyük Millet Meclisinin birleşik olarak toplantıya davet edildiğine dair Cumhurbaşkanlığı tezkeresi. (3/122)

Başkan — Hükümetin yetki isteyen tezkeresini tekrar okutuyorum.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Sayın Başkanlığına

20 Temmuz 1974

Dış siyasî olayların ortaya çıkardığı ağır şartlar sonunda ve Türkiye Büyük Millet Meclisinin 16.3 .1964 gün ve 93 sayılı; 17.11.1967 gün ve 148 sayılı kararlarıyla verilen izne dayanılarak, Kıbrıs'a yapılan indirme ve çıkarma harekâtının meydana getirmesi muhtemel ihtilâflar karşısında; gerekliliği, sınırı ve miktarı Hükümetçe takdir ve tayin olunacak şekilde Türk Silâhlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesine Anayasanın 66 ncı maddesi uyarınca izin verilmesine karar itilazını arz ve teklif ederim. Saygılarımla.³⁴⁵

Bülent Ecevit Başbakan

Başkan — Tezkere gizli oturumda oylanmış ve ittifakla kabul olunmuştur. Gruplarca verilmiş önergeler vardır, okutuyorum efendim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantısı Başkanlığına

Kahraman ve şanlı Türk (Silâhlı Kuvvetlerimize Türkiye Büyük Millet Meclisinin aşağıda belirtilen güven, dilek ve takdir hislerinin iletilmesine karar alınmasını arz ve teklif ederiz. Saygılarımızla.³⁴⁶

Cumhuriyet Halk Partisi
Grubu adına
Necdet Uğur

Adalet Partisi
Grubu adına
Nahit Menteşe

Millî Selâmet Partisi
Grubu adına
Hasan Aksay

Demokratik Parti
Grubu adına
Hasan Korkmazcan

Cumhuriyetçi Güven Partisi
Grubu adına
Vefa Tanır

Kontenjan Grubu adına
Nihat Erim
Millî Birlik Grubu adına
Fahri Özdilek

Kıbrıs Cumhuriyetinin tehlikeye düşmüş olan 'bağımsızlığını, toprak bütünlüğünü ve güvenliğini sağlamak; Anayasanın temel maddelerinde öngörülmüş olan düzeni kurmak için Türkiye'nin Garanti Antlaşmasından doğan vecibelerini yerine getirmek üzere bu sabah harekâta bağlanmış olan kahraman ve şanlı Ordumuzu Türkiye Büyük Millet Meclisi olarak bu tarihî anda iftiharla ve sevgi ile anıyoruz.

³⁴⁴- T. B. M. M. Tutanak Dergisi, 2 ncü Birleşim 18. 7. 1974 Perşembe, XIII, s. 5

³⁴⁵ - T. B. M. M. Tutanak Dergisi, 3 ncü Birleşim, 20 .7 . 1974 Cumartesi, XIII, s. 8

³⁴⁶- T. B. M. M. Tutanak Dergisi, 3 ncü Birleşim, 20 .7 . 1974 Cumartesi, XIII, s. 9

'Yürüttüğü tarihî ve barışçı görevinde aziz milletimiz bütün varağı ile Ordusunun yanındadır. Türk Silâhlı Kuvvetlerinin şanlı dolu tarihimize yeni bir zafer ve şeref sayfası ekleyeceğime güvenimiz tamdır. Kahraman Ordumuza Cenabı Hakkın yardımcı olmasını diler, Türkiye Büyük Millet Meclisi olarak Türk Silâhlı Kuvvetlerinin bütün mensuplarını sevgi ve saygı ile selâmlarız.

Başkan- Aynı konuda Uşak senatörü Faik Atayurt ile Çorum Milletvekili Yasin Hatiboğlu'nun da önergeleri vardır.

Bütün Önergeleri birlikte oylarınıza sunuyorum. Kabul edenler... Etmeyenler.. İttifakla kabul olunmuştur. Sayın Başbakan söz istemektedir. Sayın Başbakan, buyurunuz.

Başbakan Bülent Ecevit (Zonguldak Milletvekili) — Sayın Başkan, Türkiye Büyük Millet Meclisim değerli üyeleri;

Bugün yalnız konusu bakımından değil, bütün partileriyle, bütün parti ve grup liderleriyle, 'bütün üyeleriyle Yüce Meclisimizin konuya yaklaşımı bakımından da tarihî bir oturum yaptık. Türk Milletinin büyük olaylar karşısında, milletçe benimsemiş davalar karşısında nasıl her türlü düşünce ayrılıklarını), parti ayrılıklarını bırakarak tek vücut, tek kafa, tek yürek haline gelebildiğini kıvançla gördük.

Değerli arkadaşlarım, bu yalnız Türk Milletinin gücü değildir. Bu, Türk Milletinin gücü olduğu kadar, onurlu bir millet olarak Türk Milletinin benimsemiş olduğu demokrasinin de gücüdür. (Alkışlar.) Zaman zaman ve yer yer, bazen de iyi niyetle, bazı kimseler (bunalımlı 'dönemlerde bütün milletin belli davalar, ülküler etrafında birleşmesi gereğine inandıkları vakit, bunun ancak dikta rejiminde mümkün olabileceğini sanırlar. Demokrasinin izin verdiği geniş düşünce, tartışma, saflaşma aynılığı içinde millî davalar etrafında, millî birliğin sağlanamayacağını sanırlar.

Bunun gerçeğe ne kadar aykırı olduğuna, karşı karşıya bulunduğumuz olaydan daha iyi bir örnek olamaz. Bir yanda dikta rejimiyle yönetilen Yunanistan, her davasında ayrılmış, birbirine düşmüş, bir yanda ekonomik ve sosyal; konular ortaya geldiği vakit, fikir ayrılıklarına yer verilebilecek konular ortaya geldiği vakit, bazen birbiriyle kavga edecek kadar 'birbirinden ayrı, ama gerçek bir demokratik anlayışı içinde bir millî dava ortaya çıktığı vakit demin söylediğimi gibi tek kafa, tek yürek, tek vücut haline gelebilen bir Meclis ve bir Millet. Bu, milletimizin zaferi olduğu kadar, demokrasinin de zaferidir arkadaşlarım. ³⁴⁷Ve Kıbrıs'ta kazanılacak olan zafer de yalnız Türk Milletinin değil, yalnız Türklüğün değil, aynı zamanda demokrasinin zaferi olacaktır, demokrasinin diktaya zaferi olacaktır, özgünlüğün baskıya zaferi olacaktır.

Değerli ark adaşlar im, Türkiye Büyük Millet Meclisi olarak, hem, bugün en yüksek kumandanından erine kadar hepimizin minnet duygularımızı tekrarladığımız Türk 'Silâhlı Kuvvetlerimizin girişmiş olduğu ve şimdiden başarısı belli olan hareketi oybirliği ile onayladığımızı göstermiş oldunuz ve hem de, bu olaydaki yenilgilerinin yaratabileceği kompleksten kurtulamayıp başka yerlerde, başka cephelerde birtakım hırçım, maceracı davranışlara girişecekler olursa onlara karşı da Hükümet olarak, Türk Silâhlı Kuvvetleri olarak gereken her tedbirin alınması yetkisini vererek bize büyük güç katmış oldunuz ve böyle hareketlere davranabilecek olanların cesaretlerini, cüretlerini kırmış oldunuz.

Değerli arkadaşlarım, Kıbrıs'ta başladığımız hareket aslında bir savaş olmanın dışında bir barış hareketidir. Uzun yıllardır, önce toplumlararası savaşlar halinde, sonra bir toplumun kendi içinde savaş yaralan ala ala bugüne gelmiş bir adaya bir bakıma barış getirmek üzere, özgürlük ve barış getirmek üzere girişilmiş bir 'harekettir. Bu hareketin bu çerçeve içinde kalması içten dileğimizdir. Ancak, bu, elbette sadece bizim elimizde olan bir şey değildir; bütün ilgililer, Türkiye dışındaki ilgililer konuyu bu açıdan değerlendirebilirse, öyle sanıyorum ki, barışçı amacımıza daha kolay yaklaşabiliriz. Bugüne kadar Kıbrıs ile ilgili olarak Türkiye'nin sözüne kendi dost çevrelerimizde bile fazla Önem verilmedi. Ama bu önem verilmeyişin acısını başta Kıbrıs balkı olmak üzere, bütün dostlarımız çektiler ve çekmekte. Umarım ki, bu tez

³⁴⁷- T. B. M. M. Tutanak Dergisi, 3 ncü Birleşim, 20 .7 . 1974 Cumartesi, XIII, s. 10

ile bu koz de Türkün haklılığını, Türk Milletinin haklılığını kabul etsinler, biz bu barış hareketimizi sonuna kadar, barışçı amaçlarımıza eriyinceye kadar kısa sürede götürebilelim. O zaman inanıyorum ki, yalnız Kıbrıslılar, Türk'ü ile Rum'u ile yalnız Kıbrıslılar daha mutlu olmayacaklardır, bütün bölgemiz daha büyük bir huzura ve sükûna kavuşmuş olacaktır.

Hükümetin, Türk Silâhlı Kuvvetlerinin ve bütün milletimizin Kıbrıslı aziz soydaşlarımızla birlikte başlattıkları bu harekete Yüce Meclisimiz bugün büyük bir güç kattı. Günlerin uykusuzluğunun verdiği yorgunluğu üstünden atmış olarak huzurunuzdan ayrılıyorum. Hepinize şükranlarımı, saygılarımı sunarım. ³⁴⁸

Millet Meclisi Başkanlığına

Savacı gerektirebilecek durumun baş göstermesi nedeniyle, Ankara, İstanbul, Tekirdağ, Kırklareli, Edirne5, Çanakkale, Balıkesir, Manisa, İzmir Aydın, Muğla, Adana İçel ve Hatay illeri sınırları içerisinde 20 . 7 . 1974 Cumartesi günü saat 07.00'den itibaren bir ay süre ile Sıkıyönetim ilânı Bakanlar Kurulunun 19.7.1974 tarihli toplantısında kararlaştırılmıştır. Keyfiyetin Türkiye Büyük Millet Meclisinin onamasına sunulmasını arz ederim. ³⁴⁹

Bülent Ecevit Başbakan

Türkiye Büyük Millet Meclisi Sayın Başkanlığına

On dört ilde sıkıyönetim ilânı ile ilgili Hükümet tezkeresi üzerindeki görüşmelerin, konunun önemi ve özelliği dolayısıyla, T. B. M. M, Birleşik Toplantısı İçtüzüğü'nün 28 nci ve Millet Meclisi İçtüzüğü'nün 71 nci maddeleri gereğince kapalı oturumda görüşülmesini arz ve teklif ederim. Saygılarımla. ³⁵⁰

Bülent Ecevit Başbakan

Başkan — Açık oturuma geçilmiştir efendim.

Genel Kurulumuzca ittifakla, kabul edilmiş bulunan Hükümet teskeresini tekrar okutuyorum efendim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantısı Sayın Başkanlığına

Savaşı gerektirebilecek durumun baş göstermesi nedeniyle, Ankara, İstanbul Tekirdağ, Kırklareli, Edirne Çanakkale, Balıkesir, Manisa, İzmir, Aydın Muğla, Adana İçel ve Hatay illeri sınırları içerisinde 20.7.1974 Cumartesi günü. saat 07,06 '4en itibaren. bir ay süre ile Sıkıyönetim ilâm, Bakanlar Kurulunun 19.7.1974 tarihli toplantısında kararlaştırılmıştır.

Keyfiyetin Türkiye Büyük Millet Meclisinin onamasına sunulmasını arz ederim. ³⁵¹

Bülent Ecevit

Başbakan

³⁴⁸- T. B. M. M. Tutanak Dergisi, 3 ncü Birleşim, 20 . 7 . 1974 Cumartesi, XIII, s. 10

³⁴⁹- T. B. M. M. Tutanak Dergisi, 3 ncü Birleşim, 20 . 7 . 1974 Cumartesi, XIII, s. 11

³⁵⁰- T. B. M. M. Tutanak Dergisi, 3 ncü Birleşim, 20 . 7 . 1974 Cumartesi, XIII, s. 11

³⁵¹- T. B. M. M. Tutanak Dergisi, 3 ncü Birleşim, 20 . 7 . 1974 Cumartesi, XIII, s. 12

Kıbrıs Cumhurbaşkanı Yardımcısı ve Türk Cemaati Yürütme Kurulu Başkanı Rauf Denктаş'ın, Türk Silâhlı Kuvvetlerinin Kıbrıs harekâtı konusunda telgrafı

T. B. M. Meclisi Başkanlığına Garanti antlaşması altında almış olduğunuz karar neticesinde, hak ve adaletin tecellisi için Türk Silâhlı Kuvvetleri semalarımızda ve aramızdadır. Tarihî karlarınızın ve mutlu olayın Türk ulusuna mutluluklar ve bağımsız Kıbrıs Devletine daimi huzur ve barış getirmesini gönülden dilerim.³⁵²

Rauf Denктаş

Başbakan Bülent Ecevît (Zonguldak Milletvekili) — Sayın Başkan, Türkiye Büyük Millet Meclisinin değerli üyeleri,, son toplantımızdan bu yana Kıbrıs harekâtı ile ilgili olarak yer alan gelişmeler konusundaki bilgileri yüksek takdirlerinize sunuyorum. Bildiğiniz gibi, Türk Silâhlı Kuvvetlerinin, garantör devlet olarak Türkiye'ye tanınan hakları ve görevleri yerine getirmek üzere, Kıbrıs' ta giriştiği harekât 20 Temmuz 1974 sabahı başlamıştı. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi aynı günün gecesi toplandı; daha harekâtın ilk gününde ateşkes çağrışında bulundu ve Kıbrıs sorununun çözümü için belli bir müzakere mekanizmasını ortaya koydu.

Bu ateşkes çağrısı Güvenlik Konseyinde müzakeresiz ve oy birliği ile kabul edildi. Birleşmiş Milletler kararlarına daima saygılı bir Devlet olarak, Türkiye'nin de bu ateşkes çağrısına uyması doğaldı. Bunu, ilke olarak uygun karşıladığımızı ve Güvenlik Konseyinin bu kararına elbette saygıyla uyacağımızı ihsas ettik; fakat henüz çok kısa bir süre önce, o gün içinde başlamış olan harekât sırasında Kıbrıs'la çıkan veya inen birliklerimizin güvenliği bakımından, ada Türklerinin güvenliği bakımından asgarî bazı tedbirler, şartlar sağlanmadıkça ateş kesin beklemenden çok farklı sonuçlar verebileceğini; Kıbrıs'ta barışı çabuklaştırmayacağını, geciktirebileceğini düşündük. Onun için ateşkes toplantısıyla ilgili, yakından ve dolaylı olarak ilgili dost devletlerle yaptığımız görüşmelerde; ateşkes Uyma kararımızı kesin, olarak vermeden önce, bunun ön şartları üzerinde bir görüşmeye kesin ihtiyaç duyduğumuzu belirttik. Oysa Yunanistan, daha Güvenlik Konseyinin kararı 'açıklanır açıklanmaz, Türkiye de uymayı kabul ettiği takdirde, kendisinin ateşkes çağrısına uymaya hazır olduğunu belirtmişti ve onun hemen arkasından ela; Türkiye'ye bu çağrıya ne zaman uyacağı Sorulurken ve Türkiye'nin, ilkin bazı ön şartları görüşmek ihtiyacımı duyduğumun belirtildiği sırada, Yunanistan'ım, dostlarımız tarafımdan bize ulaştırılan tavrı şu oluyordu: Yunanistan, ateş kes uygulamasının, kabul edildiği andan itibaren yürürlüğe girmesini istiyordu. En azımdan kabul edildiğinin, Kıbrıs'taki birliklere erişebileceği andan itibaren ateşkesin yürürlüğe girmesini istediği bildiriliyordu. Fakat biz görüşümüzde ısrar ettik. Bu gayri resmî temaslar uzadı ve o arada bizim böyle bir ön toplantı duymamızı gerektiren güvenlik tedbiri eksikliklerimi büyük ölçüde kendimiz fiilen sağlama olanağını elde ettik.

Aksi halde, oraya gönderdiğimiz Türk Silâhlı Kuvvetlerimin değerli ve fedakâr mensuplarıyla binlikte, Kıbrıs Türk toplumunu da eskisinden daha büyük bir tehlikenin içine atmış olurduk. Bunu hiçbir hükümetin kabul etmesi, bu duruma razı olması söz konusu, olamazdı. Nihayet, 21 Temmuz gecesi sabaha karşı, ertesi gün, yani dün Türkiye saatiyle 17,00'den itibaren geçerli olmak şartı ile ateşkesi kabule hazır olduğumuzu, bildirdik. Yunanistan'da bunu kabul edebileceğini bildirdi, İngiltere de (zaten birlikte toplanacaktık) ondan sonra ateşkes görüşmelerine katılmayı kabul etti.

22 Temmuz günü saat 17,00'ye vardığımızda Türkiye bu harekât için saptadığı planın üç günlük bölümümü, üç günlük hedeflerini fazlasıyla gerçekleştirmiş ve kontrolü altına aldığı sahadaki 'güvenliğini; hem kendi güvenliğini, hem de o bölgede bulunan Türklerin güvenliğini tam olarak sağlayabilecek güce, olanaklara erişmiş durumdaydı.³⁵³

³⁵²- T. B. M. M. Tutanak Dergisi, 4 ncü Birleşim, 23 . 7 .1974 Salı, XIII, s. 15

³⁵³- T. B. M. M. Tutanak Dergisi, 4 ncü Birleşim, 23 . 7 .1974 Salı, XIII, s. 16

Değerli arkadaşlarım, takdir buyurursunuz ki, Kıbrıs'ta garantör bir devlet olmanın bize tanıdığı görev ve yetkiye dayanarak barış sağlamak üzere ve yıkılmak istemen bağımsız Kıbrıs Devletinin yeniden kurulabilmesi olanağını, işlemez hale getirilen anayasal düzenin yeniden işler duruma getirilebilmesi olanağını sağlamak üzere girişmiş olduğumuz bu harekâtın amaçları da bu şekilde kendiliğinden sınırlanmış olmaktadır.³⁵⁴

Hiçbir zaman Kıbrıs'ı işgal etmek, Kıbrıs'ı ilhak etmek gibi bir düşüncemiz olmamıştı, olamazdı, uluslararası anlaşmaların bize verdiği yetki ve görev sınırları içinde kalmaya başından itibaren kararlıydık. Bugün ve bundan sonra da kararlı olacağız. Buna titizlikle dikkat etmemizdir ki; bütün dünya kamuoyunda Türkiye'nin haklılığını artırmıştır. Bugün, hiçbir devlet; «Türkiye neden bu hareketi yaptı, yapamazdı, yapmamalıydı» diye bir şey söylememektedir, söyleyememektedir.

Değerli arkadaşlarım, bu amaçlarla yapılan askerî harekâtın küçük ayrıntılarına kadar, bir açıklamada bulunmamı bendem istemeyeceğinizi, bunun doğru olmayacağını takdir buyuracağınızı biliyorum. (A. P. sıralarından «gizli yapalım» sesi.) Efendim, bir arkadaşımın «gizli yapalım» diyor. Bazı bilgileri ben bile istemek hakkını kendimde görmüyorum,, Hükümet Başkanı olarak.

Yalnız, şunu, kesinlikle sizlere söylüyorum :Askri harekât üç günlük hedefine ulaşmış ve onu aşmıştır ve bu üç günlük harekâtla elde edilen sonucun konsolide edilebilmesi, güvence altına alınabilmesi için .gerekli her türlü tedbir de alınmıştır. Personel bakımından, araç - gereç bakımından, kontrol altında bulundurulmuş arazi bakımından bu tedbirler kesinlikle alınmıştır.

Bu arada sağlanan en önemli sonuç; Kıbrıs Türk toplumunun, üçgen denilen bölgede yoğunlaşmış Türk toplumunun Girne'de denize ulaşmış ve o bölgedeki kıyı kesimini elde etmiş olmasıdır. O üçgen denilen kesim denizle birleşmek suretiyle geniş bir dörtgen haline, eskisine nazaran bir hayli geniş bir dörtgen haline gelmiştir.³⁵⁵

Bu konuda sayın partilerimizin genel başkanlarına ve Senato'daki grup başkanlarına daha önce dün vermiş olduğum izahattan sonraki gelişmeleri de kapsayacak şekilde maruzatta bulunuyorum. Bugün Girne Limanı batıya ve doğuya doğru Türklerin kontrolü altında olan alan bakımından tam bir güvenliğe kavuşmuş haldedir. Aşağı yukarı kıyıda Türklerin elinde bulunan bölgenin ortasında yer almaktadır. Girne Limanı ile Lefkoşe arasındaki yol kesinlikle Türk Birliklerinin, Türklerin kontrolü altına geçmiş bulunmaktadır.

Kıbrıs Türklerinin denize emin bir kapı, güvenilir bir kapı, bir liman elde etmiş olmalarının büyük anlamı vardır. Bu, çok daha fazla güvenlik demektir Kıbrıs Türkleri için. Bu, Kıbrıs Türkleri için coğrafi ve ekonomik özgürlük demektir. Şimdiye kadar içinde bulundukları rehin durumundan kurtulmak demektir. Ve aynı zamanda Kıbrıs Türkleri için ve garantör Devlet olarak Türkiye için siyasal alanda çok büyük ölçüde güçlenme demektir. Garantör Devlet olarak kendisine düşen hakları ve yükümlülükleri yerine getirmek üzere harekete geçme zorunluluğunu duyduğu vakit Türkiye'nin karşı karşıya bulunduğu en büyük engel; bu görevini ve yetkisini yerine getirmek üzere adaya çıkabilmektir. Şimdi bu engel bütünüyle ortadan kalkmış olmaktadır. Artık, Türkiye'nin gerektiğinde garantör devlet olarak, adadaki varlığını güvence altına alması sağlanmış olmaktadır. Bu olanağa daha önce Yunanistan sahipti; çünkü anlaşmaları hiçe sayarak, anayasayı hiçe sayarak kontrolü altındaki deniz ve hava limanları yoluyla Kıbrıs'a dilediği gibi asker, araç - gereç, ağır top, tank sevk edebiliyordu. Bunlardan yığınaklar yapabiliyordu. Bu, artık, geçenlerde zor kullanılarak devrilen Kıbrıs Rum toplumunun lideri durumundaki Makarios'un bile şikâyetlerine, protestolarına yol açacak ölçüye varmıştı. Yalnız tümüyle Kıbrıs Devletinin bütünlüğünü değil, Kıbrıs Rum toplumunun haklarını, özgürlüğünü ve güvenliğini tehdit edecek ölçüye varmıştı; amaçları da zaten gayrimeşru olduğu için.

³⁵⁴- T. B. M. M. Tutanak Dergisi, 4 ncü Birleşim, 23 . 7 .1974 Salı, XIII, s. 16

³⁵⁵- T. B. M. M. Tutanak Dergisi, 4 ncü Birleşim, 23 . 7 .1974 Salı, XIII, s. 17

Demek ki, garantör devlet olarak haklarını, görevlerini yerine getirebilmek için gerekli somut olanaklara Yunanistan sahipti, İngiltere sahipti (Biliyorsunuz Kıbrıs üzerinde üsleri' vardır, kuvvetleri vardır. üç garantör devletten yalnız Türkiye bu olanağa sahip değildi. Şimdi Türkiye de bu olanağa kavuşmuştur. Bu bakımdan bir denge kurulmuştur. Eğer bu, denge, bu üç ayaklı denge, daha önceden kurulabilmiş olsaydı, Kıbrıs bugünkü duruma düşmezdi; Kıbrıs'ta anayasal düzen böylesine yıkılmaz ve Kıbrıs iç savaşların, huzursuzlukların yıllardır devam ettiği bir ülke haline gelmezdi.³⁵⁶

Türkiye'nin Kıbrıs'la ilgili legal durumunda, yasal durumunda bir değişiklik olmamıştır. Ancak, Türkiye'nin yasal durumuna son askerî harekâtla işlerlik, geçerlilik kapandırılmış olmaktadır.

Değerli arkadaşlarım, Türklerin ve Türk birliklerinin kontrolü altına giren bu bölgede durum sakindir, normaldir. Bir - iki dağlık yörede sarılı kalmış birkaç küçük çeteden başka bir mukavemet grubu yoktur. O mukavemet grupları da, mahsur bulundukları yerde zaten giderek bertaraf edilmektedirler ve Türk birliklerinin harekâtı üzerinde herhangi bir etkileri, etkiye bulunabilecek durumları yoktur.

Askerî harekât bakımından Kıbrıs'ta karşı karşıya bulunduğumuz güç küçümsenmemelidir. Yıllardır Yunanistan buraya asker yığmakta idi, subay yığmakta idi, araç - gereç, tank, top yığmakta idi ve üstelik oradaki Yunan birlikleri, Yunan askerleri, subayları ve Rum askerleri, subayları dağlık arazinin bütün girdisini, çıktısını bilecek şekilde harekât halinde idiler.³⁵⁷ Harekât içinde, çatışmalar içinde, bazen kendi içlerinde yer alan çatışmalar içinde sürekli eğitim görmekte idiler, arazi tecrübelerini artırmakta idiler, malzemelerini sürekli yenilemekte idiler ve sayıca da hızla artırmakta, büyümekte idiler. Adalarda askerî harekâta girişmek, dışarıdan gelip bir adada askerî harekâta girişmenin güçlüğü tarih boyunca azalmamıştır. Bu faktörler göz önüne alındığı takdirde, Türk Silâhlı Kuvvetlerinin üç gün içinde, üç günlük askerî hedeflerine ulaşmış ve o hedefleri aşmış olmasındaki başarı, Türk Ulusunun tarih boyunca kazanılmış şereflerine yeni bir şeref ekleyecek değerdedir.³⁵⁸

Bu sonucun alınmasında en büyük faktör, Türk Askerinin, Türk Ordusunun, Kıbrıslı Türk mücahitlerin kahramanlığıdır, korkusuzluğudur. Bundan sonra gelen bir başka çitken de şudur; Türklerin nasıl olsa blöf yapacakları, çıkarmaya hazırlanıyormuş gibi davranıp da, son dakikada çıkarmadan vazgeçecekleri yolunda bir sanyia kapılanlar, kararlılığımızın ölçüsünü takdir edemediklerini fark ettikte iş işten geçmiş bulunmaktaydı.

Değerli arkadaşlarım, denebilir ki, akla gelebilir ki, bu sonucu bir ölçüde, büyük ölçüde askerlerimizin kahramanlığı ile, bir ölçüde baskın etkisiyle aldık. Bundan sonra acaba benzer durumlarda baskın olmayabileceğine göre, bu kadar kolaylıkla yapılamayacağına göre aynı sonuçları alabilir miyiz? Bu konuda tam aksini düşünmek uygun olur. Türkiye'nin haklarını, meşru haklarını korumadaki kararlılığı belli rizikoları bile göze almak sureciyle Türklerin meşru haklarını korumada kararlı oldukları böyle bir olayla ortaya çıktıktan sonra, artık Türkiye'nin, "Türk Milletinin, Kıbrıs Türklerinin haklarına el "uzatabilmek herkes için çok güçleşmiş olacaktır.³⁵⁹

Uluslararası âlem, bütün dünya bu gerçeği görmüştür, takdirle karşılaşmıştır ve aynı zankanda Türklerin ancak çok haklı ve meşru bir dava uğrunda ve tam bir meşruluk zemini üzerinde, ama mutlaka harekete geçmeye kararlı bir Devlet olduğunu görmüştür. Bu, Türkiye'nin dünyadaki gücünü ve itibarını artırmıştır. Kıbrıs'taki son harekât dolayısıyla dünyada Türkiye'yi kınamayan Yunanistan'dan başka bir tek Devlet yoktur; Kıbrıs'ta olup bitenler hakkında Yunanistan'ı kınamayan, Yunanistan'dan başka bir tek Devlet yoktur. Hatta

³⁵⁶- T. B. M. M. Tutanak Dergisi, 4 ncü Birleşim, 23 . 7 .1974 Salı, XIII, s. 17

³⁵⁷- T. B. M. M. Tutanak Dergisi, 4 ncü Birleşim, 23 . 7 .1974 Salı, XIII, s. 17

³⁵⁸- T. B. M. M. Tutanak Dergisi, 4 ncü Birleşim, 23 . 7 .1974 Salı, XIII, s. 17-18

³⁵⁹- T.B. M. M. Tutanak Dergisi, 4 ncü Birleşim, 23 . 7 .1974 Salı, XIII, s.18

«Yunanistan» derken, belki de Yunanistan'ın bir kısmı halkı bile bu konuda tereddütlü olabilir, diye düşünmeye yer vardır sanırım.

Değerli arkadaşlarım, Türk Silâhlı Kuvvetlerinin kahramanca harekâtıyla sağlanan bu başarısının elbette hepimize acı gelecek bazı bedelleri de olmuştur. Bu konuda şu ana kadar kesinleşmiş bilgileri bütün açıklığı ile ve acılığı ile sizlere sunmak isterim:

Bu üç günlük harekât sırasında 57 şehit verilmiştir, (Allah onlara rahmet eylesin.) 184 yaralı, 242 kayıp; toplamı 483.

Efendim, harekât büyük ölçüde Türkiye'den gönderilen, birlikler tarafından yapılmıştır. Mücahitlerin şüphesiz büyük desteğiyle bunlar, askerî harekât sahasında yer alan zayıttır. Tabiatıyla bir şehit vermemiz, bir yaralı vermemiz, bile bizim, için acı olur, ama ona rağmen harekâtı kısa süredeki başarısı ve ne kadar geniş bir askerî kuvveti ilgilendirdiği göz önünde tutulacak olursa, sırf o açıdan bu zararı gözde fazla büyütmemek gerektiğini de takdir buyuracağınıza inanıyorum.

Ata Bodur (Ordu Milletvekili) — Düşen uçak, batan gemi var mı efendini?

Başbakan Bülent Ecevit (Devamla) — Efendim, izin verirseniz şimdilik bu kadar bilgi verecek durumdayım,. Askerî amaç ve malzeme bakımından elbette bir kısım kayıplar olmuştur. Bunlar, dünya basınına yansıdığı ölçülerde değildir, bunların çok altındadır; fakat takdir buyuracağınızı umduğum sebeplerle, harekâtın şu safhasında askerî malzeme ile ilgili herhangi bir haber vermeyi, (Ne kadar malzeme gitmiştir, ne kadar zayıt olmuştur.) bilgi vermeyi uygun görmüyorum, bunu takdirle karşılayacağınızı umuyorum; fakat o bakımdan da katiyen endişe duyulacak ölçüde bir kayıp yoktur. Değerli arkadaşlarım,, ateşkes çağrısıyla ilgili olarak yapılacak görüşmelerin kolay geçeceğini sanmak elbette doğru değildir. Bir defa bazı teknik, pratik güçlükler vardır. Türkiye bugün resmen Yunanistan'la savaş halinde değildir; fakat ateşkes müzakeresindeki muhatabı bir bakıma Yunanistan'dır, hem de Güvenlik Konseyi kararıyla. Bu, Kıbrıs'taki Anayasa ihlâlinin ortaya çıkardığı devlet boşluğunun bir bakıma kaçınılmaz sonucu, sayılabilir. Kıbrıs'ta resmî muhatap bulunamamaktadır, bu, ateşkes görüşmelerinde.

Bugün Kıbrıs - Rum kesiminin başında bulunan idareyi dünyada meşru idare, meşru yönetim olarak kabul eden şu ana kadar bildiğim bir tek devlet yoktur. Bu durumda bizim, onları meşru bir yönetim olarak kabul etmemiz elbette kimse tarafından beklenemez ve beklenmemektedir. Ama bunda karşımıza çıkan bir güçlük, resmen savaş halinde bulunmadığımız ve asla bulunmayı istemediğimiz Yunanistan, Kıbrıs - Rum yönetimi üzerinde ne kadar etkilidir? Kıbrıs - Rum yönetiminin ateşkes şartlarına uymasını ne kadar sağlayabilecektir? Sağlamaya yetkisi var mıdır? O konuda galaliti vermeye yetkisi var mıdır? Hadi olmadığı halde, o yetkiyi tanımış gibi davranalım, o yetkiyi kullanacak etkisi var mıdır?

Bu konularda kimsenin kendine güvenerek bir cevap vermesini bekleme olanağı yoktur. Bu, Kıbrıs ile ilgili olarak Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi çağrısının gerektirdiği görüşmelerde karşılaşacağımız güçlüklerden bir tanesidir. Eğer bu görüşmeler sırasında ada halkını muhatap almak, ada halkının temsilcileriyle temas etmek, onların görüşlerine başvurmak gereken bir aşamaya vardığımız takdirde, hiç şüphesiz o zaman biz Türk toplumunun da bu muhataplar arasında eşit olarak yer alması şartını koşacağız.

Değerli arkadaşlarım, Türk Silâhlı Kuvvetlerinin askerî harekât alanında sağladığı başarıyı şimdi müzakere alanında, diplomasi alanında başarmak görevi ile karşı karşıya bulunuyoruz. Bu görevde de başarıya ulaşabileceğimiz kanısını, Türk Silâhlı Kuvvetlerinin bize sağladığı sonuçtan aldığımız güce borçluyuz. Ve aynı zamanda bütün Türk Milletinin birliğine ve milletimiz adına Türkiye Büyük Millet Meclisinin sağladığı birlik halindeki desteğe güvenmekteyiz.³⁶⁰

Hepinize tekrar şükranlarımı ve saygılarımı sunarım,.

A. P. Grubu Adına Süleyman Demirel (Isparta Milletvekili) — Sayın Başkan, Türkiye Büyük Millet Meclisinin sayın üyeleri; (hepinizi saygı ile selâmlıyorum.

³⁶⁰- T.B. M. M. Tutanak Dergisi, 4 ncü Birleşim, 23 . 7 .1974 Salı, XIII, s.19

Yüce Türk Milletinin şerefini, yüce Türk Milletinin prestijini ve haklarını korumak için canlarını veren ve şahadet mertebesine eren aziz şehitlerimizi rahmetle anıyorum,. Kıbrıs harekâtı esnasında yaralanan kahraman subay, astsubay ve askerlerimizin hepsine acil şifalar temenni ediyorum.

Kıbrıs sorununun, şu andaki durumu ile ilgili olarak yine çok az şeyi söylemeye gayret sarf edeceğiz. Konunun hassasiyeti herkesçe, malumdur. Sadece şunu ifade edeyim ki, bizim aklımıza gelen şeylerin başkalarının aklına gelmeyeceğini düşünmek doğru değildir. O itibarla, sadece mutlaka söylenmesinde fayda gördüğümüz ve yine meselenin milletimiz, memleketimiz lehine çözümlenmesinde fayda gördüğümüz bazı düşüncelerimizi arz ve ifade edeceğiz.

Bu düşüncelerimize geçmeden önce, hakikatten böylesine muhkem bir ada üzerinde (ki, adanın ne kadar muhkem, olduğu malumdur.) böylesine kısa bir süre içerisinde kahramanca bir harekâtı başaran Türk Silâhlı Kuvvetlerinin bütün mensuplarını takdire, şükranla selâmlamak bir görev yapmaktan başka bir şey değildir. ³⁶¹ Aynı zamanda Türk Milletinin kahramanlığını yüz seneyi aşan baskılar altında devam, ettiren Kıbrıslı mücahitlerimize ve Kıbrıslı soydaşlarımıza da bu büyük harekette göstermiş bulundukları kahramanlıktan dolayı şükranlarımızı sunuyorum.

Türkiye Büyük Millet Meclisinin muhterem üyeleri, sanıyorum ki kamuoyu bir rivayetlerin tesirinden kurtarılmalıdır. Bugüne kadar, şu ana kadar bu harekâtın bilançosu hakkında kamuoyuna resmen bir açıklama yapılmamıştır. Sadece Silâhlı Kuvvetlerimizin insan kayıpları hakkında, insan zayıyatı hakkında bir açıklama şu anda Sayın Başbakan tarafından yapıldı. Esasen, bizim bildiğimiz kadarını başkaları da biliyor. Onun içindir ki, Türk vatandaşlarının bu harekâta milletimizin kayıplarını bilmesi kadar normal bir şey olamaz. Aynı zamanda bu, açık rejimin de gereğidir. Hükümetin, en kısa zamanda hiç vakit geçirmeksizin, muhtemel kayıplarımızın tam bir bilançosunu, daha doğrusu ihtimal içinde olan kayıplarımızın tam bir bilançosunu, madem kesinleşmemiştir; «muhtemel kayıplarımız bunlardır» şeklinde kayıplarımızın tam bir bilançosunu kamuoyuna vermesi görevidir.

Şu radyoda şu kadar tayyaremiz düşmüş, bu radyoda şu olmuş şeklindeki çalkantılardan kamuoyunun kurtulması lâzımdır. Bu bilgiler verilmediği sürece bu çalkantılar devam etmektedir. Bunun en kısa zamanda yapılması lâzımdır. Ateş de kesildiğine göre bunun bir askerî sır olmaktan çıkmış olması da gerekir. Buna ilâveten, sanıyorum ki, dış devletlerin enformasyon servislerinin veya radyolarının bizim moralimizi kırmak için veya bizim moralimiz üzerinde tesir icra etmek için kasıtlı olarak vermiş bulundukları yüksek tabloların yerini gerçek tablolar alır ve milletimiz sevinçte de beraberdir, tasada da beraberdir, acıda da beraberdir ve böylece acımızı sinemize basarız. Onun içindir ki, bunun en kısa zamanda verilmesinde faydalar görüyoruz. ³⁶²

Türkiye Büyük Millet Meclisinin değerli üyeleri, Kıbrıs harekâtı, başladığı günden ateşkes anına kadar 59 saat sürmüştür. Bu 50 saat süren kısmı ile yapmak istediğimiz, daha doğrusu bu 59 saat süren harekâta başlarken, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti olarak bir hedef koymuşuzdur. Bu hedef, Kıbrıs'ta Türkiye'nin haklarını ve Kıbrıs'ta yaşayan Türklerin haklarını koruma hedefidir ve harekâta başlanırken ifade edildiği gibi Kıbrıs'ta hakça ve insanca bir düzen kurulması hedefidir, gerekçe budur. Bu gerekçeye mutlaka ulaşılmalıdır. Yani, bu gerekçe mutlaka gerçekleştirilmelidir. Onun içindir ki, bu yeni açılan Kıbrıs sorununun, yeni dönemde, yeni safhada neresindeyiz dersiniz, böyle bir hedef koyduğumuza göre; ki bu hedef kaçınılmaz bir hedeftir, zarurî bir hedeftir, bu hedefe ulaşmak için henüz birinci adımı atmış bulunuyoruz. Yani, yeni açılan Kıbrıs sorunda henüz birinci merhalede bulunuyoruz, önümüzde birçok zorluklar vardır. Meseleye bitmiş gözüyle bakmanın doğru olmayacağına işaret etmek istiyorum. Meseleye yeni başlamış gözü ile bakmak lâzım gelecektir; ama mutlaka

³⁶¹- T.B. M. M. Tutanak Dergisi, 4 ncü Birleşim, 23 . 7 .1974 Salı, XIII, s.19

³⁶²- T.B. M. M. Tutanak Dergisi, 4 ncü Birleşim, 23 . 7 .1974 Salı, XIII, s.20

Türkiye bu adımı böylesine atmak mecburiyetinde kaldıktan sonra, neticeyi almadan bu işin içinden çekilemez. Buna işaret etmek istiyorum.

Üç ülke ateşkes konuşacaktır; daha doğrusu ateşkes müzakereleri yapılacaktır. Bu üç ülkeden birisi İngiltere'dir, ateşin içinde değildir.. Birisi Yunanistan'dır o da resmen ateşin içinde değildir, gerye ateş kesmiş olan Türkiye kalıyor, ateş kesme durumunda olan Türkiye kalıyor; Türkiye'nin adaya antlaşmalar gereğince yaptığı müdahalede karşısına çıkan Kıbrıs Rumları ve Millî Muhafızı, polisi ve onun yanında bulunan Yunan subayları kumandasında Yunan askerleri, tümü ile Kıbrıs'taki bir teşkilât kalıyor. Şimdi, ateşkes müzakereleri esnasında bir hususa dikkati çekmek istiyorum. O da şudur.³⁶³

Yunanistan, bundan evvelki yıllarda, geçen 10 - 15 sene zarfında daima şu rolü oynamaya yeltenmiştir: Ben fiilen işin içinde değilim, o işi yürütenler Kıbrıs'taki mukavemet teşkilâtıdır yahut Millî Muhafız teşkilâtıdır yahut Kıbrıs'ın Silâhlı Kuvvetleridir yahut oradaki kimselerdir; binaenaleyh, istediği meseleyi, pekâlâ ne yapayım, sözümü dinlemiyorlar gibi başından atıp daima zaman kazanma veyahut da istediği emrivakileri ihdas etmeyi deneye gelmiştir. Gayet tabii ki, bugün yine aynı şeylerle karşı karşıya kalacağız. Çünkü, Kıbrıs'ta halen darbeci subaylar duruyor, halen Kıbrıs'ta darbeci subaylarla birleşip darbe yapan Sampson duruyor ve yeni düzen kurulacak, yani bozulmuş bulunan anayasa ihya edilecek, yeni bir düzen kurulacak. Bunu bozduran kim? Yunanistan. Bozan kim? Darbeci subaylar ve Sampson. Binaenaleyh, meselenin kolay olmadığına dikkati çekmek istiyorum. Yani anayasayı çığnetenler ve çığneyenlerle yeni bir düzen kurulmaya çalışılmaktadır, daha doğrusu çalışılacaktır.

Bir hususa daha nazarı dikkati çekmek Bir hususa daha nazarı dikkati çekmek istiyorum: Bu da, Adanın 73 yerine yayılmış bulunan Türk topluluğunun güvenliğidir. Anklavlar tabir ettiğimiz bu 73 yerin, sadece bugün Türkiye'nin mutlak kontrolünde olan kısmında, Acla'daki nüfusumuzun üçte biri yaşar. Ada'daki 1120 bin Türk'ün 30 bin 40 bini bu, kısımda yaşar, 80 - 90 bini ise bunun dışındaki 72 yere dağılmıştır. Bu 73 yerdeki, anklavlardaki, yani ayrı ayrı bölgelerde kendisini savunma gücü fevkalâde zayıf olan Türk toplumunun güvenliğini mutlak manada her çareye başvurup sağlamak mecburiyetindeyiz. Bunu Birleşmiş Milletlere bırakamayız, Birleşmiş Milletlerin Genel Sekreterine bırakamayız, bunu Birleşmiş Milletlerin Barış Gücüne bırakamayız. Birleşmiş Milletlerin Genel Sekreteri daha evvel de vardı, Barış Gücü daha evvel de vardı ve şu ana kadar Türkiye'nin Ada'ya müdahale etmeyip; ama şayet Tür'lere bir şey olursa Türkiye'nin mutlaka müdahale edeceği korkusuna dayanan bir denge ile az veya çok güvenlikleri sağlanmış bulunan bu 72 yerdeki Türk topluluğunun bugün güvenliğini sağlamak birinci ihtiyaç haline gelmiştir. Bir- hususa daha temas etmek istiyorum. Bu iş bitmiş değil, başlamıştır. Hangi safhalardan geçeceği, neticeye ulaşmaya kadar hangi safhalardan geçeceğini şimdi tahmin etmek mümkün değildir; ama bu safhaların bir oyalama safhası olmamasını, Türkiye'nin bu safhalarda zaman kaybetmemesini, gerek Ada'daki kuvvet faktörünün, gerekse topyekûn kuvvet faktörünün Türkiye'nin aleyhine çevrilmemesini mutlaka gözetmeye mecburuz.

Bu itibar ile ben huzurunuzda bugün için bu düşüncelerimiz ifade etmiş oluyorum. Tekrar tekrar Kıbrıs sorununda, Kıbrıs meselesinde Türkiye'nin ve Kıbrıs'ta yaşayan Türk topluluğunun hakları mutlaka korunacak bir çareye ulaşılması için milletçe her türlü gayretin sarf edileceğinden ve bu hususta milletimizin birlik, beraberlik ve bütünlük içinde olacağından kimsenin şüphesi olmaması gerektiğine işaret etmek istiyorum ve Cenabı Allah'ın bu meselede bizi başarıya ulaştırmasını niyaz ediyorum.

Hepinize saygılar sunarım.³⁶⁴

³⁶³- T.B. M. M. Tutanak Dergisi, 4 ncü Birleşim, 23 . 7 .1974 Salı, XIII, s.20

³⁶⁴- T.B. M. M. Tutanak Dergisi, 4 ncü Birleşim, 23 . 7 .1974 Salı, XIII, s.21

Başkan — Teşekkür ederim Sayın Demire!. Demokratik Parti Grubu adına Sayın Ferruh Bozbeyli. (D. P. sıralarından alkışlar.)

D. P. Grubu Adına Ferruh Bozbeyli (İstanbul Milletvekili) — Sayın Başkan, muhterem arkadaşlarım; Kıbrıs konusuyla ilgili olarak bundan evvel Türkiye Büyük Millet Metlisi iki defa gizli oturum yaptı. Bu defa Hükümet, bir gizli oturum yapma gereğini duymadı, bu konuda bir önergesi de Başkanlığa intikal etmedi.³⁶⁵

öyle anlaşıyor ki, Hükümet, kendisine yetki veren Türkiye Büyük Millet Meclisine, herkesin bildiğinden daha fazla bir bilgi vermek niyetinde değildir. Bunu anlamakta müşkülât çekiyoruz. Kaldı ki, Hükümetin burada verdiği bilgilerden çok ötesi, gazetelerde yazılıyor ve herkes tarafından da biliniyor. Hükümet tarafından şimdiye kadar zaten iki başlı bir açıklama usulü nedense ihtiyar edilmiştir. Her defasında bir Barbakan konuşuyor, bir de Başbakan Yardımcısı konuşuyor.

Böylece, bu iki 'konuşmanın birbirine paralel şekilde tecelli etmemesi, bir taraftan Başbakan kamuoyuna açıklama yapacak, bir taraftan da Başbakan Yardımcısı, hemen geç kalmadan ikinci açıklamayı yapacak; birbirine benzemeyen, biraz da birbirine benzetmek gayretiyle söylenen bu sözler kamuoyunu yanıltıcı tecelliler ortaya koymaktadır. Bu sebepler, Sayın Hükümetin, biz bugüne kadar iki defa, mademki gizli celsede 'meseleler konuşulmuştur, kendisine yetki veren bir Meclisin huzurunda 'herkesin bildiğinden daha çok bilgileri bu Meclise vermek ihtiyacını duymasını beklerdik.

Aziz arkadaşlarım, kısa bir özetleme yapmak icap ederse, burada hepimiz dedik ki; Kıbrıs'ta Enosis'e bir adım kalmıştır. Açıkta söylendi bunlar, Hükümet tarafından söylendi. Enosis'e bir adım kalan bu hareketin başlangıcı bir darbedir. Bu darbeyi yönetenler Yunanlı subaylardır. Hareket, Kıbrıs'ta Rumlar arası bir hareket değil, açıktan Yunanlılar tarafından yapılan bir harekettir. Arkasından da dedik ki, bu hareketin hedefi, Yunanlılar tarafından güdülen bu hareketin hedefi, sadece Enosis'i gerçekleştirmek de değil, ondan daha öteye iki Yunan devleti kurmak; beynelmilel masada, Dünya milletleri huzurunda iki reyle güç sahibi olmaktır dedik. Buralar da Hükümetin sözleridir, biz de bunları söyledik. Aziz arkadaşlarım, elbette bu noktaya geldikten sonra, bütün hadiseler muvacehesinde, Türkiye'mizin haklarını, Türk soydaşlarımızın haklarını ve Kıbrıs'ta taahhüt ettiğimiz görevimizi yerine getirmek için harekete geçmemiz lâzım geliyordu. Hükümet de harekete geçmek için Meclisten karar istedi, biz de kendisine verdik, hatta «Geç kaldın» dedik, «Çok geç kalıyorsun» dedik, «Böyle hallerde biraz daha ata ele etmek .gerekirdi» dedik; ama bilâhare öğrendiğimiz bazı şeylerde, gecikmenin de bazı sebepleri olduğunu kabul ettik.

.Şimdi arkadaşlarım, madem ki harekete geçmemiz lâzımdı, öyleyse bu hareket fiili bir müdahale harekâtı idi. Bu hareketimizin Allah'a şükür bir de kaynağı vardı; 1960 senesinde, Allah onları rahmeti rahmana kavuşturmuştur bize İm. Hareketin meşru kaynağını da Londra ve Zürih Antlaşmalarıyla sağlamışlardı. Öyleyse, şimdi bu noktadan öteye bugün ne olmuştur ve hangi noktaya gelmiş durumdayız? Sayın Başbakanın, son durum nedir'?» sorumuza, kendisinin de aynı şekilde sorarak cevap verdiği husus şudur; diyor ki :

«Türk Ordusu, Kıbrıs'a çıkarma yapan Türk Silâhlı Kuvvetleri, hem kendi güvenliğini, hem de o bölgedeki Türklerin güvendiğini sağladı.» Yani sonuç buymuş. Biz Kıbrıs'a giderken, bunları daha evvel konuşurken, işgal ettiğimiz yerlerdeki işgal birliklerimizin yahut da müdahale hakkımızı kullanarak çıkartma yaptığımız yerlerdeki çıkartma birliklerimizin kendi emniyetini, bir de orada yaşayan Türk soydaşlarımızın emniyetini koruyalım diye gitmedik arkadaşlar. Hükümet de bize böyle söylemedi, böyle söylemedi.³⁶⁶

³⁶⁵- T.B. M. M. Tutanak Dergisi, 4 ncü Birleşim, 23 . 7 .1974 Salı, XIII, s.21

³⁶⁶- T.B. M. M. Tutanak Dergisi, 4 ncü Birleşim, 23 . 7 .1974 Salı, XIII, s.22

Arkadaşlarım, açık olan şudur: Bizim, Hükümetin lütfedip, teşekkürle karşıladığımız iki üç toplantısında aldığımız intiba şudur: Hükümet adına izahat verildi, hatta 1967'de Hükümet tarafından alınmış bugün de başarılı olduğunu tekrar tekrar söylediğimiz kesin kararı bir bakıma tenkit eder gibi, o zaman dediler 1967'de müşahhas hedefler vardı, Yunan asker çıkartmıştı, askerini geri çek dedik. Şimdi biz, kendi tabirleriyle «Somut hedefler güdenleyiz» dediler, somut hedef güdemeyiz şimdi. Somut hedef gütmek kolay olsa, bu bizim için müdahaleden de evvel halledilir» dediler bize. Meselâ somut hedefleri de saydılar. Dediler ki : «Bunlar gizli celse konuşmaları değil, Hükümette konuşulmuş şeylerdir.» Biz bunlarla tatmin olarak huzurunuzda geldik. Dediler ki : Somut hedef olsaydı 1967'deki gibi kolaydı. Meselâ giden papazı geri getirmek gibi bir somut hedef olsaydı geri getirirdik, müdahaleye de lüzum yoktu. Veyahut 650 tane Yunan subayı girmiş, bu Yunan subayını geri çıkarın gibi bir somut hedef gütseydik, bu da kolaydı. Bunlar için de askerî çıkartmaya lüzum yoktu. Bir sık daha söylediler, dediler ki : «Biz Kıbrıs'ta mahsur kaldık.³⁶⁷ Bizim Kıbrıs'taki bütün soydaş] aramızın bir kapısı, penceresi bile yok. Eğer Girne'den bir pencere iştiriyoruz, bir kapı istiyoruz desek, bu da somut bir harekettir, bunu da sağlamak kolaydır. Bunun için de ayrıca bir çıkartma yapma ihtiyacı yoktur» dediler. Ve ifade ettiler dediler ki : «Hedef bunların çok ötesindedir.» Hedefin ne olduğunu söylemediler. Söylememek konusundaki ihtiyatlarını anlıyorum; ama hedefin, bu, somut hedeflerin çok ötesinde olduğunu bize söylediler ' ve bunların ne olduğunu, da Türk kamuoyu biliyor. Nedir o hedefler? Asgarî, Kıbrıs'ta ihlâl edilen anayasa nizamının ve Kıbrıs'taki Türk ve Rum dâhil bütün halkların, çünkü Rum halklarımızın da masumiyeti çeşitli vesilelerle söylenmiştir, hepsinin güvenliğini sağlamak için bir hareket yapılyordu. Hâlbuki yaptığımız iş ne imiş? Girne, bir üçgen, sonra dörtgen olmuş, ondan sonra da buradaki, sadece çıkarttığımız birlikler kendi emniyetini, bir de o sahadaki Türk soydaşlarımızın emniyetini sağlamış olmuştuz.³⁶⁸

Arkadaşlarım, şimdi öyle anlaşılıyor ki, Türk Ordu'su, kendisine verilen hedefleri aşarak gayesini tahakkuk ettirmiştir. Bu da Sayın Başbakanın bugün de söylediği, daha evvel de kamuoyuna açıkladığı bir husustur. Bundan dolayı Türk Ordusunun, kendisine verilmiş olan hedefleri aşarak gerçekleştirmiş olması, Ama bundan öteye bugünkü durumumuz bu.. Arkadaşlarım, ateşkes kararına uyduk, ateşkes kararma uyduk ama bu ateşkes kararının içinde bir cümle var, okuyorum bu cümleyi. Bizim elimize bir vesika geçmediği için gazetedeğini okuyorum, burada iki yanlış ise onu tashih etmek de Hükümete aittir. «Madde 3. — Kıbrıs Cumhuriyetine karşı yabancı asker müdahalenin derhal sona erdirilmesini ister. ('Güvenlik Konseyi)

Madde 4. — Uluslararası antlaşmaların müsaade ettiğinin dışındaki bütün yabancı askerî personelin Kıbrıs Cumhurbaşkanının 2 Temmuz 1974 tarihli mektubunda çekilmesini istedikleri de dahil, Ada'dan çekilmesini talep eder.» Arkadaşlarım, «Uluslararası antlaşmaların müsaade ettiğinin dışındaki bütün yabancı askerlerin» ibaresi içine son müdahaleyle Kıbrıs'a çıkan askerlerin de dahil olduğu ve bizim askerlerimiz de geri çekilmesinin gerekli olduğu Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin ateşkes metninin içinde yazılı...

Mustafa Kemal Erkovan (Ankara Milletvekili) — Olamaz öyle şey.

Ferruh Bozbeyli (Devamla) — Elbette olmamalıdır. Temenni ayrı şey, buradaki kararın altına imza atıp kaibul etmişiz ayrı şey. Sayın Başbakan «ateşkesi kabul ettik» dedi. Ateşkesi.

Devlet Bakanı Ve Başbakan Yardımcısı Necmettin Erbakan (Konya Milletvekili) —Yanlış aksediyor efendim.

Ferruh Bozbeyli (Devamla) — Telaşlanmayın efendim, kürsü sizin, biraz sonra siz buyurun, eksiklerimiz varsa tamamlarsınız. Zaten biz diyorduk ki, burada iki gün. gizli celse yaptık, üst üste de şu Meclisin elbette soracağı vardı, elbette bu suallerimizi belki doğru,

³⁶⁷- T.B. M. M. Tutanak Dergisi, 4 ncü Birleşim, 23 . 7 .1974 Salı, XIII, s.22

³⁶⁸- T.B. M. M. Tutanak Dergisi, 4 ncü Birleşim, 23 . 7 .1974 Salı, XIII, s.22

sormayabilirdik, belki haksız yere, yanlış yere, yanlış hükümler de tesis edebilirdik; ama hiç değilse hükümlerimizi isabetle tesis edebilmemiz için zihnimizdeki bazı sualleri soralım, Hükümet de bunların cevabını versin, herhalde Yunanlıların duyması, herkesin duymasından daha önemli olan bazı hususlar varsa, biz de kararı veren heyet olarak hepsini duymasak bile bir kısmını hiç değilse öğrenelim, yanlış hükümler tesis etmeyelim. Arkadaşlarım, kamuoyunda (sırf bunun yüzünden) dünkü gazeteleri açın bakın, manşet halinde, «Girne, Lefkoşa, Baf ve Limasol Türk Ordusu tarafından zapt edildi» diye manşet atılmıştır.³⁶⁹

Devlet Bakanı Ve Başbakan Yardımcısı Necmettin Erbakan (Konya Milletvekili)
— Bize ne yahu.

Ferruh Bozbeyli (Devamla) — Sayın Erbakan; «Bize ne yahu» diyor. Ben de Başbakan Yardımcısının bu, «bize ne yahu» dediğini Türkiye Büyük Millet Meclisinin duyması için tekrar ediyorum.

Devlet Bakanı Ve Başbakan Yardımcısı Necmettin Erbakan (Konya Milletvekili)
— Gazetelerin yazdığından biz mesul tutulamayız.³⁷⁰

Ferruh Bozbeyli (Devamla) — Sayın Başbakan Yardımcısından rica ediyorum, yerinden müdahale etmesin, bu kürsü kendisine de ait olacaktır, gelip konuşur. İki başlı beyanat vermek ihtiyacı burada da gerekiyorsa, gelir burada konuşur. Muhterem arkadaşlarım, ben Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin karar metnini okudum. Arkadaşlar, gazetede yazıyor, hangi gazetede değil, birçok gazetelerde yazıldı. Esasında önemli olan şudur ve ben başlangıçta benim malumatım gazetede yazılı olan şeyden ibarettir, yanlışsa Hükümet tashih etsin dedim. Bu, ihtiyatla konuşuyorum, ama şimdi burada bir husus daha var, karar metninde diyor ki, «Kıbrıs Cumhurbaşkanı'nın 2 Temmuz 1974 tarihli mektubunda çekilmesini istedikleri dâhil diyor. 2 Temmuz 1974 tarihinde Kıbrıs'ın Cumhurbaşkanı Makarios papazı idi. Şimdi biz bu metni kabul edince acaba Makarios papazının da cumhurbaşkanlığı sıfatını kabul etmediğimizi ileride müzakere masasında söylemek için de yolumuzu tıkadık mı, yoksa bunda da serbest kalıyor muyuz? Bir bilgi sahibi olmak istiyorum. Çünkü Hükümet diyordu ki, «Mesele papazı getirip papazı götürmek değil» ve biz de kendisini memnuniyetle alkışlıyorduk. Ama burada «Kıbrıs Cumhurbaşkanı'nın» tabiri vardır ve karar metnindedir bu.. Muhterem arkadaşlarım, burada aydınlanması lâzım gelen bir husus daha var. Kıbrıs'ta ateş(kes kararını kabul etti Hükümet. Tabii niçin kabul etti, kabul etmeye mecbur mu oldu, yoksa başkaca bir sebebi mi vardı, bizim için hedefe ulaşılmıştı da bunu kâfi mi görüyorduk: bunları değerlendirmek, bunlara cevap vermek şüphesiz Hükümetin hakkıdır; fakat biz de soru olarak sormak hakkını kendimizde görüyoruz.³⁷¹

Şimdi arkadaşlarım burada bir mesele daha var; Hükümetimiz Birleşmiş Milletlerin Kıbrıs' ta bulunan 2 300 askerini artırmasını talep ediyor ve diyor ki : "«Birleşmiş Milletler gücü de, Barış gücü de harekete geçmelidir» diyor. Şüphesiz bunu bir tarafı ile şöyle anlamak mümkündür: Nasıl olsa bu Kıbrıs'ta otoritenin kimin elinde olduğu belli değil, ateşkese de uyduk diye karar veriyoruz ama ateşkese uyduk diyebilmek için, Kıbrıs'ta meşru bir otorite yok ki, ya ateşkese uymazlarsa? Yunanistan da zaten öteden beri: «Biz meselenin dışındaydık, bizim haberimiz yok, Kıbrıs'a giden Yunan subayları varsa onlar da sözümüzü bile dinlemiyor, biz karışmayız» havasına girmişti. Gerçi şu ateşkesi kabul etmekle Yunanistan, kendisinin de ateş eden taraf olduğunu beynelmilel platformda kabul etmiş oluyor ama Kıbrıs'ta bu ateşkes çağrısını fiilî olarak gerçekleştirme mevkiinde olan, hukuken sorumlu bir kimse olmadığına göre, burada belki Birleşmiş Milletleri göreve davet etmenin bir anlamı vardır. Ama asgarî, bizim aramızı bulun, bizi kavga ettirmeyin demek: de bunun içinde yatıyor.

İşte bütün bu meseleler bizce kamuoyuna bütün çıplaklığı ile anlatılmazsa, gazetelerin yazdığı, radyoların söylediği, kamuoyunu yanlış istikametlere sevk edebilir. Aziz arkadaşlarım,

³⁶⁹ -T.B. M. M. Tutanak Dergisi, 4 ncü Birleşim, 23 . 7 .1974 Salı, XIII, s.23

³⁷⁰ - T.B. M. M. Tutanak Dergisi, 4 ncü Birleşim, 23 . 7 .1974 Salı, XIII, s. 23

³⁷¹ - T.B. M. M. Tutanak Dergisi, 4 ncü Birleşim, 23 . 7 .1974 Salı, XIII, s. 24

mademki bu kadar alındılar, ben şunu söyleyeyim; dün gördünüz, bir gazetede bir Hükümet üyesi şiir yazmış. Yazdığı şiiri de basmışlar. Hükümet üyesi şiir yazmaz diye bir şey yok, yazar; ama Hükümet üyesiye Kıbrıs meselesinin de bu kadar hararetle dönüp dolaştığı bir günde bir Hükümet üyesi şiirini o gün bastırmak lüzumunu hissetmez. Ayrıca bize bir Hükümet üyesi dedi ki; hem de ne zaman; Cumartesi günü ilk gizli müzakereyi yaptığımız sırada şuraya geldi : «Lefkoşa'yı tamamıyla işgal etmişiz.» Bütün arkadaşlarım şahit, o muhterem zat da bu durumu biliyor. Şimdi arkadaşlarım, bunu şunun için söylüyorum; Türk kamuoyuna büyük hedefler gösterip bütün Kıbrıs'ı zapt edip olmuşuz gibi bir hava yaratıp, arkasından da böyle gelmek herhalde hiçbirimiz için faydalı sonuç doğurmaz. Hükümetimizi de, gerek Silâhlı Kuvvetlerin görevini yapması sırasında, gerek müzakere masasında kuvvetli kılmaz. Biz bu kaygılarımız dolayısıyla bu hususlara dikkat edilmesini istiyoruz. Hükümet isterse Devletin radyosunda hepiniz dinlediniz. 11 yaşındaki çocukların eline mikrofon verip, «Kıbrıs işini nasıl düşünüyorsunuz? Efendim, bir şiir söyleyip Kıbrıs'ı fethedeceğiz» gibi konuşmalar yaptırmayabilir. Örfi İdare var memlekette. Bu Örfi İdare neden konul İşte bütün bunlarla ilgili olarak ta Cumartesi günü yaptığım konuşmada; birlik ve dirlik içinde yürüyebilmek için Devletin organlarının da, .ahenkli, şekilde çalışabilmesi bahsinde Hükümete daha büyük sorumluluklar düştüğüne işaret etmiştim. Aziz arkadaşlarım, Hükümeti, ciddi, kararlı tutumlarında desteklemeye devam edeceğiz, ama bu tenkitlerimiz dolayısıyla de hoş görülmemizi ve tenkitlerimizde taşıdığımız kaygının iyi anlaşılmasını rica ediyoruz. Bundan sonra bir müzakere safhası başlamış gibi görünüyor, 'Gerçi bu müzakere safhasının herhangi bir yerinde tekrar askerlerimize iş düşebileceğini tahmin ediyorum. Her iki halde de, Hükümetimize de Ordumuza da ve topyekun milletimize de Allah'ın iyilikler ve başarılar ihsan etmesini niyaz; ediyorum. Saygılar sunarım.³⁷²

Başkan — Teşekkür ederim Sayın Bozbeyli. Dışişleri Bakanı Sayın Güneş söz istemişlerdir, buyurunuz efendim.

Dışişleri Bakanı Turan Güneş (Devamla) — Efendim, Sayın Feyzioğlu'nun soracağı sualler varsa, «Dışişleri Bakanları veya bakanlar bir defa konuşur, başka konuşamaz» diye İçtüzüğümüzde hüküm olmadığına göre emrindeyim, tekrar cevap veririm. Bazı hususları şimdi açıklamayı uygun telakki ediyorum.

Başkan — Sayın Güneş, konuşmanıza devam ediniz, rica ediyorum. İcap ederse Başkanlık cevap verir efendim.

Turhan Feyzioğlu (Kayseri Milletvekili) — Kolaylık olurdu efendim. Maksadım, yardım millî davada. Maksadım polemik değil, vazgeçin polemik hevesinizden.

Başkan — Sayın Güneş siz devam buyurunun efendim.

Dışişleri Bakanı Turan Güneş (Devamla) — Değerli arkadaşlarım. Sadece, benimle veya dışişleriyle ilgili olabilecek bir - iki teknik konu .hususunda malumat arz etmek için kürsüdeyim; Sayın Demokratik Parti Genel Başkanı Ferruh Bozbeyli bazı sualler sordu; isabetlidir ve bunların kamuoyumuz tarafından olduğu kadar milletlerarası kamuoyu tarafından da bilinmesinde faydalar görmekteyim. Sayın Bozbeyli bana kolaylık olsun diye gazeteyi de buraya bırakmış zannediyorum, vakıa bende de bir metin vardı, fark etmez, ikisi aynı şeydir. Bunları vuzuha çıkarmak lâzım. Türk Hükümetinin tutumunun şimdiden belli olması yararlı. Biz Birleşmiş Milletler kararını kabul ettik. Burada birtakım hükümler var. Bu hükümler Türkiye için vacib-ül ittiba oldu mu? Olduysa bunların Türkiye'nin şu veya bu meselesine veya davranışına bunların tesiri nedir dediler.

Efendim, biz Birleşmiş Milletlere yapmış olduğumuz müracaatta, «Birleşmiş Milletler kararında sözü edilen ateşkese uyuyoruz» dedik. Birleşmiş Milletler kararında sözü edilen ateşkese uyuyoruz. Yoksa Birleşmiş Milletler kararının tümünü, her bir ibaresiyle Türkiye benimsemiş ve münakaşa dışı bırakmış değildir; bunu bildirmek istedim.

³⁷²- T.B. M. M. Tutanak Dergisi, 4 ncü Birleşim, 23 . 7 .1974 Salı, XIII, s. 24

aynı Bozbeylî'nin bu suali çok isabetlidir demiştim. Türkiye'nin bundan sonra yürüteceği siyasî müzakerelerde dayandığı hukukî temellerin iyi bilinmesinde ve Türkiye kamuoyu tarafından da iyi bilinmesinde zaruret vardır.³⁷³

İkinci sorun; milletlerarası antlaşmaların öngördüğü... İsterseniz maddeyi beraber okuyalım : «Uluslararası antlaşmaların müsaade ettiğinin dışındaki bütün yabancı askerî personelin Adadan çekilmesini talep eder (Makarios'un söz konusu, ettikleri dâhil olmak üzere) diye bir ibare var. Bizim kanımız odur ki, Türkiye Cumhuriyeti askerleri Kıbrıs'ta milletlerarası bir antlaşmanın; Garanti Antlaşmasının 4 ncü maddesinin 2 nci fıkrasına göre bulunmaktadır ve böyle okluğu için de Bunu böyle anlıyoruz ve böyle anlamaya devam edeceğiz. Ada'da antlaşmalara ve kanunlara aykırı olarak bulunan birlikler arasında Türk Alayının ve halen Ada'da bulunan Türk kuvvetlerinin bayılması imkânsızdır, böyle bir yorumu kabul etmeyeceğimizi beyan ederim.

Bu kuvvetler Ada'da (Bunu, değerli arkadaşlarımın konuşmalarından sonra tekrar konuşmak fırsatını bulursam daha ayrıntılı olarak söyleyebilirim.) asıl büyük hedef olan, Sayın Bozbeylî'nin sözünü ettiği asıl büyük hedef olan, bütün Türklerin, Türkiye'nin ve Kıbrıs'ın anayasal, anayasaya uygun meşru düzenin tesisine kadar behemehâl kalacaklardır ve bu temel hedefleri, asıl görevlerini ifa etmeden asla geriye dönmeyeceklerdir. Teşekkür ederim.³⁷⁴

Başkan — Teşekkür ederim Sayın Güneş. Sayın Turhan Feyzioğlu, buyurunuz efendim.

C. G. P. Grubu Adına Turhan Feyzioğlu (Kayseri Milletvekili) — Sayın Başkan, sayın milletvekilleri; Sözlerime başlarken, her şeyden önce, Kıbrıs'ta kahramanca görev yapmış olan Türk Silâhlı Kuvvetlerine şükran ve minnet duygularımızı ifade etmek istiyorum. Yine sözlerimin başında, bu harekât sırasında hayatlarını vatan uğruna vermiş olan şehitlerimizi huzurunuzda rahmet dilekleriyle, niyazları ile anmak isterim.

Silâhlı Kuvvetlerimiz güç bir arazide, son derecede çetin şartlar altında görev yapmışlardır. Ayrıca, Ada'nın uzun zamandan beri bir kale haline getirildiği hakkındaki bilgilere ilâveten, Genel Kurmay Başkanlığımızın dün yayınladığı bir bildiride de belirtildiği üzere, buhrana takaddüm eden son haftalar içinde Yunan cuntasının Ada'ya silâhlı kuvvetler yığmaya devam ettiği; tank gibi ağır silâhlar ve Yunan subayları gönderme bakımından son haftaları, bilinenden ve tahmin edilenden daha fazla değerlendirdiği de anlaşılmaktadır.

Sayın milletvekilleri, Cumhurbaşkanımızın dün millete yaptıkları bir hitapta büyük isabetle belirttikleri gibi, Kıbrıs buhranı, askerî harekâttan önceki ve sonraki safhasında; ateşkese kadar geçen dönemde milletimizin bir hasletini açıkça bütün dünyaya bir defa daha göstermiştir : Türk Milleti, millî davalar söz konusu olduğunda tek bir vücut olmasını bilen millettir, tek bir gönül gibi hareket etmesini bilen millettir. Millî birliğimizi ve bütünlüğümüzü en çetin şartlar içinde korumasını bilen, olgun, tarih potasında pişmiş, olan bir millettir. Dost, düşman bunu bir defa daha görmüştür.

Faşist veya komünist dikta idareleri altında yaşayan ülkelerin zorla sağlayamadıkları birliği, demokratik rejim içinde, İktidarıyla, muhalefetiyle bu yüce milletin, bu büyük milletin sağlayabilmiş olması gerçekten milletimizin büyük bir hasletidir ve bu haslet bir defa daha ortaya çıkmıştır. Bu safhada şimdi soğukkanlı bir değerlendirme yapmaya mecburuz. Buhranın sıcak kısmı geride kaldı, askerî harekât kısmı geride kaldı şimdilik. Geçmiş tartışmak, istemiyorum. Bir açık celsede konuşulması mümkün olan hususların ölçüsünü takdir ederek huzurumuzda be yanda bulunacağım. Daha çok geleceğe dönük millî menfaatlerimizin, hayatî millî menfaatlerimizin korunması amacına dönük bazı dileklerimi Hükümete arz edeceğim. Askerî sonuç bakımından Hükümetin bugün yaptığı açıklamalara ilâveten, çeşitli kaynaklardan derleyebildiğimiz bilgilere göre, öyle görünüyor ki, varılan durum şudur: Girne limanı ve Girne limanının Batısında ve doğusunda önemli bir sahil şeridi Türk Silâhlı Kuvvetlerinin

³⁷³ -T.B. M. M. Tutanak Dergisi, 4 ncü Birleşim, 23 . 7 .1974 Salı, XIII, s. 25

³⁷⁴ - T.B. M. M. Tutanak Dergisi, 4 ncü Birleşim, 23 . 7 .1974 Salı, XIII, s. 26

denetimindedir.³⁷⁵ Kıyı şeridinin uzunluğu önem taşıyor. Bu kıyı şeridinin, her iki 'taraf'ın Girne limanının top ateşinden masun tutacak, Rum Kıbrıslıların elinde bulunduğunu bildiğimiz uzun menzilli silâhların ateşinden masun tutacak genişliğe ulaşmış olduğu kanaatindeyiz. Bu bölgelerin güvenliği konusunda, biraz evvel Sayın Başbakanın verdiği bilgiler, taze bu hususta yeteri kadar ümit vermiştir. Girne - Lefkoşa yolunun, yalnız yol kısmı olarak denetimimizde kalması değil; fakat her iki tarafındaki yeterli genişlikte bir koridorun Silâhlı Kuvvetlerimizin emniyet koridoru olarak Türk Kuvvetlerinin eline geçmiş olduğu kanaatine varmış bulunuyoruz, elde edebildiğimiz bilgiler ölçüsünde.

Lefkoşa'nın Türk kesimiyle ve orada bulunan önemli Türk topluluğuyla sağlam bir irtibatın kurulabilmiş olması önemli bir kazançtır. Girne'nin .güneydoğu bölgesine düşen ve Lefkoşa - Boğaz kesimindeki büyük Türk topluluğu dışında yine Ada'daki en önemli Türk topluluklarından birini, belki hemen bundan sonra gelen (büyüklükteki Türk topluluğunu teşkil eden .Serdarlı bölgesiyle bu tarzda sağlam bir irtibatın kurulup kurulamadığı .hakkında fikrimiz yoktur. Hele, Serdarlı bölgesinin biraz ötesinde «Karpas Burnu» denilen ve Türkiye'ye doğru uzanan burnu Hum Silâhlı Kuvvetlerinin sızmasından tamamıyla kurtaracak, oradaki Türk köylerini kurtaracak bir harekât uzantısının, Lagosa - Larnaka istikametinde bir uzantının yapılamamış olduğu anlaşılmaktadır. Üç günlük hedeflerin dışında olabilir, daha evvel tespit edilmiş bütün hedeflerin dışında olabilir.³⁷⁶ Bu noktayı bilmiyorum. Ama «gönül isterdi ki, Ada'nın Türkiye'ye en yakın uzantısı olan Karpas Burnu, Serdarlı bölgesindeki büyük Türk kitlesi ve Karpas Burnunda yaşayan Türk köyleri, tıpkı bugün Türk Silâhlı Kuvvetlerinin tam himayesi altına girmek imkânına kavuşmuş olan Lefkoşa kesimindeki Türk «Amklayı» ve Türk topluluğu gibi, bir sağlam temasla Rum Millî Muhafızlarının vahşetinden kurtarılmış olsunlar. Baf, Limasol, Lefke, Larnaka, Magosa kısmından bahsetmiyorum; bunların hiç şüphesiz bu kadar kısa bir zamanda harekâtın hedefleri içine alınması mümkün 'görünmüyordu. Buralarda bazı «Mücahit» hareketleri yapıldığı anlaşıyor. Onların durumlarına biraz sonra temas edeceğim.

Değerli arkadaşlarım; buhran boyunca, askerî harekâttan önce ve askerî harekâttan sonra, nasıl Türk Devletinin başarısı için yekvücut bir çaba (gösterilmiş ise; bundan sonra ulaşılacak olan siyasî hedefleri tespitte ve bu hedeflere ulaşmada da aynı beraberliği ve birliği korumaya mümkün/olduğu nispette itina göstermeliyiz. 'Bu hususta hiç şüphesiz, Hükümet başta olmak üzere, (bütün taraflara ve kuruluşlara önemli görevler düşmektedir.

Bundan evvelki bir konuşmamda da arz ettiğim gibi, nihaî çözüm yoluna ulaşma yolunda kahraman Silâhlı Kuvvetlerimizin kısa zamanda başarı ile yürüttükleri askerî harekâtın sağladığı imkânları çok iyi değerlendirmek önem taşır. Şehitlerimizin kanı, Türk Silâhlı Kuvvetlerinin fedakâr çabaları ile sağlananlar, masa başında, müzakerelerde kaybedilmemeli, Ada'da askerî varlığımızın sağlayacağı siyasî sonuçlara mutlaka ulaşılmalıdır.

Harekât ve sonuçları hakkında, maalesef sorumsuz kişiler tarafından veya sorumluluk taşıdıkları halde bu sorumluluklarını müdrik olmayan bazı kişiler tarafından çok yanıltıcı bir bilgiler verilmiştir. Bu bilgilerden bir kısmının kimler tarafından, nasıl verildiğini biraz evvel çok değerli arkadaşımız Sayın Bozbeyleli belirttiler.³⁷⁷

Türk Silâhlı Kuvvetlerinin, Genelkurmay Başkanlığımızın son derecede mütevazî, daima ölçülü ve dikkatli olan bildirimleri ve beyanları ötesinde, basıncımıza başka kanallardan sızdırılan ölçsüz bilgiler, Türk kamuoyunu geniş ölçüde yanıltmıştır. Harekâtın hedefleri bakımından da, eriştiği noktalar (bakımından da geniş ölçüde yanıltmıştır. Bu, aslında, bir memlekette elde edilen somut bir sonucun' sağlayacağı sevinci ve neşeyi baltalamak için bir

³⁷⁵-T.B. M. M. Tutanak Dergisi, 4 ncü Birleşim, 23 . 7 .1974 Salı, XIII, s. 26

³⁷⁶- T.B. M. M. Tutanak Dergisi, 4 ncü Birleşim, 23 . 7 .1974 Salı, XIII, s. 26

³⁷⁷- T.B. M. M. Tutanak Dergisi, 4 ncü Birleşim, 23 . 7 .1974 Salı, XIII, s. 27

hasım kuvvet, bir propaganda taktiği düşünseydi, bulabileceği bir formül olabilirdi. Nitekim İkinci Dünya Harbinde, bir propaganda metodu olarak, karşı tarafın kazandığı bir zaferi çok büyütme, sonra da onun gerçek ölçüsünü ortaya koyarak o zafer sevincini zaferi kazanan tarafa tattırmamak isteyen devletler görülmüş ve bu propaganda taktiğini kullanmışlardır. Gönül çok isterdi ki, Milletimize gerçekler ölçüleri içinde söylensin. 'Ölçüleri içinde, tevazu içinde, Genelkurmay Başkanlığının gösterdiği dikkat içinde gerçekler bildirilmiş ve söylenmiş olsaydı, bundan, Türk Milletinin duyduğu sevinç, bundan duyduğumuz iftihar azalmış olmayacaktı. Kısa zamanda güç 'bir arazide, güç şartlar altında önemli neticeler alınmış olduğunu iftiharla takdir ediyoruz. Değerli arkadaşlarım, bu konuda, bundan sonraki safihada bir noktaya çok dikkat edelim.

Yunanlılar, öteden beri bir oyun oynamışlardır. Yunanistan, devlet olarak bir hususu kabul eder görünmüş, fakat ada üzerindeki Rum I yönetimimi, Makarios yönetimini daima kendisinin kabul ettiği bir formüle güçlük çıkaran taraf olarak göstermiştir. Bir bağımsız devlet hüviyeti içinde ve bağımsız devlet başı olmanın iddiası içinde Makarios, çeşitli kuruluşlarda veya çeşitli ikili, üçlü, dörtlü temaslarda Yunanistan'la üzerinde anlaşmaya varılan, varılmış görünen hususları, sonradan tartışma konusu yapmıştır. Şu anda resmen Cenevre konuşmalarına katılmakta olan taraflar, Türkiye, İngiltere, Yunanistan'dır. Fakat Türkiye, «Kendisinin kabul ettiği bir formülü Rauf Denktaş kabul etmiyor» oyununa hiçbir zaman girmedikleri halde, Yunanistan tam on küsur senedir bu oyunu devamlı olarak tekrarladığı için şimdi Cumhuriyet Hükümetinin bu noktaya dikkatini çekmek istiyorum. «Yunanistan kabul etti, ama ne yapalım ki bağımsız bir devlet olan Kıbrıs'ın yöneticileri bunu kabul etmiyorlar» tarzında bir neticeye ulaşmış göründüğümüz bir noktada bir başka müşkülle ve o neticeyi sıfıra indiren bir oyunla karşı karşıya kalmayalım.³⁷⁸

Bu oyunu yapmaya bugün Rum cuntası her zamankinden daha az muktedir olmalıdır. Çünkü Makarios bir müstakil devletin başkanı gibi görünmek imkânlarına biraz daha fazla malik idi. Bugün, Kıbrıs Rum cemaatinin fiilî ve gayrimeşru yöneticisi durumunda olan Sampson yönetimi Atina'daki Yuman Cuntasının bir uzantısından ve bir kuklasından başka bir şey değildir. Türk Hükümeti açıkça ortaya koymalıdır ki, Yunanistan'daki cunta rejiminin «Evet» dediğine oradaki subaylarının, oradaki kuklalarının, oradaki uzantılarının «Hayır» demek hakları yoktur. Bunu asla kabul etmemeliyiz. Bunu, çok sıkı kullandıkları bir oyun olduğu için, dikkatle ortaya koymakta yarar vardır.

Şayet, bir meşruluğu olmayan Samp'son idaresinin bu müzakereler sırasında şu veya bu şekilde, Kıbrıs Dışişleri Bakanı sıfatıyla konuşmalar yapan Dimitriadis midir, Dimitriu mudur, o zatın ağzından görüş ortaya koyması söz konusu. olursa, şu veya bu şekilde masa başında Kıbrıs Devletinin temsilcisi olarak karşımıza bir Rum yöneticisi çıkarılmak istenirse, mutlaka, Türkiye Cumhuriyeti olarak Kıbrıs Geçici Türk Yönetimi adını verdiğimiz ve Züriih, Londra Anlaşmalarına göre ayrı cemaat vasfı kabul edilmiş olan Türk Cemaatinin meşru yöneticisi, seçimle gelmiş, Anayasaya uygun şekilde seçimle (gelmiş yöneticisi Rauf Denktaş ve arkadaşlarının meselesi de masaya gelmelidir. Züriih ve Londra Anlaşmalarına göre seçilmiş, Züriih ve Londra anlaşmalarının kabul ettiği cemaat esasına göre o cemaatin hür seçimle seçtiği idareciler, yalnız Türk idarecileridir. Silah zoruyla, Yunan darbesiyle gelmiş olan Rum idaresi, bu ölçüde dahi, Kıbrıs halkı adına konuşmak hakkına şu anda hukuk planında sahip değildir. Onların söz sahibi olacağı bir yerde bizim cemaatimizin de söz sahibi olması gerekir. Nitekim emsali de vardır, 1963'te ilk defa Kıbrıs'ta katliam hareketine teşebbüs ettiği zaman Makarios İdaresi, Londra Konferansı toplandığında, Londra Konferansına İngiltere, Türkiye ve Yunanistan yanında iki cemaat ayrı ayrı katılmıştır; bir tarafta Makarios'un temsilcisi Kipriano, bir tarafta Fazıl Küçük'ün temsilcisi olarak Rauf Denktaş, iki cemaati temsilen masa başına gelmişlerdir. O güne nazaran büsbütün meşruluğunu kaybetmiş, dış bir rejimin uzantısı haline gelmiş olan Kıbrıs yönetiminin Kıbrıs halkını tek başına temsil iddiasını, hiç bir yerde ve hiçbir zaman kabul etmemek, bundan sonraki safhada bizim için hayati önem taşıdığına

³⁷⁸- T.B. M. M. Tutanak Dergisi, 4 ncü Birleşim, 23 . 7 .1974 Salı, XIII, s. 27

dikkati çekmek istiyorum. İkinci ve son derecede önemli nokta; Ada üzerindeki filî kuvvet dengesidir.³⁷⁹ Bu konuda gizli olmayan bir toplantıda teferruata girmek istemem, söylenmesi mümkün ve gerekli olmayan hususların hiç birine dokunacak değilim, fakat dün Genelkurmayımızın yayınladığı bildiriye bir defa daha dikkatinizi çekmek isterim. Birtakım kaynakların dün dünyaya yaydıkları bir başka haber vardı, doğruluk derecesini (bilmiyorum; bu, Lefkoşa Havaalanı'na, 14 Yunan askerî nakliye uçağı ile, ateşkes saatinden önce ve Lefkoşa Havaalanının bombardıman edilmesine rağmen, Yunanistan'ın askerî malzeme ve askerî personel gönderdiği iddiası idi.

Ayrıca, Sayın Osman Olcay'ın dün Birleşmiş Milletlerde, 8 Yunan gemisinin ada'm Baf limanına Yunan askeri ve askerî malzemesini boşalttığına dair bir şikâyetini, Türkiye Cumhuriyeti Radyosu, gece geç saatindeki bir yayınında vermiştir.

Değerli arkadaşlarım; bu haberlerin resmiyet ve sıhhat derecesi hakkında, Hükümet, hiç şüphesiz bize nazaran, çok daha fazla bilgi sahibidir. Fakat ateşkesine rağmen, Yunanistan'ın Adayı tahkim etmeye, adada yağmak yapmaya, malzeme, ağır savaş malzemesi, Yunan askeri ve Yunan subayı çıkarmaya devam edeceğini kesinlikle bilmeliyiz. Bunu yapmaya hiçbir . zaman hakkı olmadığı halde her fırsatta yapmıştır. 960 kişiden fazla asker bulundurmaya hakkı olmadığı dönemde, çok sayıda subayın yanında hiç şüphe etmeyiniz ki Rum Millî Muhafız kılığı altında, anavatanından gönderilmiş, eğitilmiş Yunan askerleri, Adada vazife görmüşlerdir. Bunun delilleri de, yine Genelkurmayımız tarafından bir bildiriye açıklandı. Bu, devam edecektir. O halde, açıktan olmazsa, gizlice ve sızma yoluyla devam edecek bu durumun karşısında tedbirli olmalıyız.³⁸⁰

Unutmamalıyız ki; Magosa Limanı, Baf limanı, Limasol ellerindedir; Larnaka ellerindedir ve bu limanlarda vinç tesisleri vardır. Bunlar, basit balıkçı limanları değildir. Ağır malzeme boşaltmaya müsait, gece ve gündüz boşaltmaya müsait olan, büyük gemilerin rıhtıma yanaşmasına müsait olan bu limanlardan; icabında kılık değiştirtmiş olarak, icabında sandıklar içinde mahiyeti bildirilmeyen şekilde ağır malzeme boşaltmaya muvaffak olacaklardır. Birleşmiş Milletler kontrolü bugüne kadar işlememiştir ki, bundan sonra işlemesini, Sampson idaresinde işlemesini hayal edebilelim. Hiç bir zaman, bu limanlara tahliye ve tahmil yapılırken, Birleşmiş Milletler kontrolünü kabul etmemişlerdir. Bunu sağlamalıyız.

Acil olarak üzerine eğilmek gereken bir başka konu; Ordu'muzun eriştiği bölge dışındaki mücahitlerimize ve sivil halkımıza yapılanların tam tespiti ve bunların güvenliğinin korunması için gerekli hiçbir teşebbüsün ihmal edilmemesidir. Hiç şüphesiz, karşı tarafın kuvvet yağma teşebbüsleri karşısında, bizim de Girne kıyısını ve Girne sahillerini azamî ölçüde kullanarak, elimizde bulunan ve kaç kilometre kare olduğunu bilmediğimiz alanda, dikdörtgen şeklinde olduğu ifade edilen alanda, yağmak yapmamız, savunma için ve gerektiğinde Kıbrıs Türklüğünün geri kalanının mevcudiyetini ve güvenliğini 'korumak için hazırlıklı olmamız gereği yanında; bugün ve acil vazife olarak, Kıbrıs Türklüğünün 30 - 35 binini barındıran kontrolümüz altındaki bölge dışında, Rum Millî Muhafızlarının zulmüne maruz olacağı 'şüphesiz bulunan Kıbrıs Türklüğü ile yakından ilgilenmek Türkiye Cumhuriyeti'nin görevidir. Türkiye Cumhuriyeti bugün Adada artmış olan askerî mevcudiyeti ile ve devlet olarak 40 milyonluk Devletimizin ağırlığı ile bunların hayatlarını, can - mal güvenliklerini koruyabilir.³⁸¹

On binlerce Kıbrıs Türkünün birtakım yerlere sığındıkları hakkında milletlerarası kaynaklar haberler yaydılar. Katliam haberlerini bizzat bizim radyomuz verdi. Resmî makamlarımız Magosa'da, Lefke'de ve muhtelif yerlerde Rumların giriştikleri katliama karşı, Hava Kuvvetlerimizin harekete geçtiğini bildirdi. Bunun ölçüsü nedir? Bunu tespit -etmekte, zalim Yunanlının jenosit suçu ile bizi suçlamaya kalkışan, fakat bu suçu kendisi işlemiş olan

³⁷⁹- T.B. M. M. Tutanak Dergisi, 4 ncü Birleşim, 23 . 7 .1974 Salı, XIII, s. 28

³⁸⁰- T.B. M. M. Tutanak Dergisi, 4 ncü Birleşim, 23 . 7 .1974 Salı, XIII, s. 28

³⁸¹- T.B. M. M. Tutanak Dergisi, 4 ncü Birleşim, 23 . 7 .1974 Salı, XIII, s. 29

zalim Yunanlının cinayetlerini dünyaya -onun yalanlarından evvel- biz duyurmaya mecburuz. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti bunun tedbirlerini almalıdır. Oralandaki Türkleri korumak için de gerekli tedbirler hiç ihmal edilmemelidir. Birleşmiş Milletler Kuvvetinin artırılması talebinde, bulunmuşuz. Sanırım ki bu talep, özellikle bu bölgeler içindir. Çok dağınık durumda olan Türklerin korunması için Birleşmiş Milletlerin yetmeyeceğini bilmeliyiz. Arkadaşlarım; Nihâi siyasî hedef» dedim. Bütün bu yapılanlar ve bütün bu fedakârlıklar Makarios'un dönüşü için değildir. Bütün bu yapılanları, Makarios'un dönüşü içinmiş gibi göstermeye çalışan çevreler, bilelim ki bizim içimizde de vardır ve Türkiye dışında milletlerarası alanda da vardır. Aslında, Sayın Dışişleri Bakanının biraz önce belirttiği ,gibi bütün metnini değil, ateşkes prensibini kabul etmiş olduğumuz şu kararın birinci bendinde, giriş kısmında, «Kıbrıs Cumhurbaşkanı ile Kıbrıs, Türkiye, Yunanistan ve diğer ülkelerin temsilcilerinin konuşmalarını dinleyerek» deniyor. «Kıbrıs Cumhurbaşkanı» diye, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi kararında atıf yapılan zat Makarios'tur. Yine bir yerde, «Kıbrıs Anayasal Hükümeti'nin yeniden ihdasını sağlamak emeciyle» sözü vardır. Bu karar bir kompromi, bir uzlaşmadır. Birleşmiş Milletler kararları böyle çıkar. Asgarî bir müşterek bulmak: için uğraşılır; toplantıdan çok, kulislerde uğraşılır ve taraflar birtakım unsurlar ilâve ettirmek suretiyle birtakım unsurlara razı olurlar. Bu kararı ittifakla kabul ettiği söylenen Güvenlik Konseyi'nin birçok üyelerinin zihin ardında, bu kararların bazılarının işlememesi zaten vardır. Makarios'un dönüşünü istemeyenler, bu karara «Evet» demiş olanlar içinde de vardır. Biz isteyemeyiz. Makarios'un dönmesinin, Türkiye'nin nihâi millî hedefine ulaşmasını kolaylaştırmaya değil sadece güçleştirmeye yarayacağını Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nin dikkatine ehemmiyetle arz etmek istiyorum. Akıntı, bizi buraya doğru götürmesin. Hedefi o zaman kaybederiz. Nihâi millî hedefimize ulaşma inkânları, bizden o zaman daha çok uzaklaşır. Bu millî hedefin ne olduğu konusunda Yüksek Heyetinize bir başka toplantıda görüşlerimi arz ettim. Buna girecek değilim, bugün açıkça telâffuzunda da fazla fayda görmüyorum. Yalnız, Cumhuriyet Hükümeti bu 'konudaki görüşümüzü bilmektedir. Yüce Meclis bu konudaki görüşümüzü bilmektedir. Öyle ümit ediyorum ki, bu konuda Cumhuriyet Hükümeti ile nihâi millî hedef bakımından aramızda ayrılık da yoktur.³⁸²

SONUÇ

Tarihimizde birçok büyük zaferler kazanmışızdır; fakat zaferden sonra, (kazandıklarımızı diplomasi masalarında kaybetmişizdir. Bugün Türk -Silâhlı Kuvvetleri tarafından, Hükümetin aldığı isabetli kararlar, 69 saat içinde girilmiş ve başarılmış olan harekât, Hükümetin bu harekâta haşlanmadan önce Kıbrıs'ta elde etmeyi gaye olarak göstermiş olduğu siyasî hedefleri elde edecek vasati bulmamıştır. Bu halamdan girilecek müzakereelerde harekâta haşlamadan önce Hükümetin siyasî hedef olarak ortaya koymuş olduğu, ilân etmiş olduğu hedeflerin müzakere masalarında sağlanabilmesi mühim bir konu teşkil etmektedir, Hükümetin ilân etmiş olduğu hedefler: «Kıbrıs' İta meydana gelmiş olan gayrim meşru rejimi kaldırmak ve Londra ,Zürih Antlaşmalana göre Kıbrıs Anayasasına uygun meşru düzeni yeniden tesis etmek, ENOSİS'e giden yolu kapamak, Kıbrıs Cumhuriyetini ve onun toprak bütünlüğünü teminat altına almak, garantör devlet olarak bunu temin etmek, orada yaşayan soydaşlarımızın güvenliğini «güvence altına almak..» Bunlar, özet olarak, Hükümetin ilân etmiş olduğu siyasî hedeflerdir. (59 saatlik askerî harekât, bu hedefleri kolayca teminat altına alacak bir vüsate erişmemiştir. Kıbrıs konusu Türkiye'nin .(güvenliği konusudur. Türkiye'nin ekonomik entegrasyonu ile sıkı sıkıya bağlantılı bir konudur. Kıbrıs, Yunanistan'a 700 mil uzakta onun ne emniyetiyle, ne ekonomik bütünlüğüyle hiç bir ilgisi olmayan bir adadır. Kıbrıs'ta yaşayan nüfusun çoğunluk teşkil eden kısmının kendini Yunanlı sayması gerçekte Yunanlılıkla da ilgileri şüphelidir) bu adanın Yunanistan'la birlik olması için (bir hak teşkil edemez. İleri sürülen şelf determinasyon meselesi de hiç bir zaman ciddiyetle ele alınacak bir mesele kabul edilemez. Aynı mesele Lozan da Batı Trakya için bizim tarafımızdan da bahis konusu edilmişti;

³⁸²- T.B. M. M. Tutanak Dergisi, 4 ncü Birleşim, 23 . 7 .1974 Salı, XIII, s. 29

ama o zaman, bir toprağın kime ait olacağı meselesi bahis konusu olunca, evvelâ self determinasyon değil; evvelâ o toprak hangi ülkenin güvenliğiyle ve ekonomik entegrasyonu ile ilgilidir. Yunan subaylarının yönetimindeki Kıbrıs Millî Muhafızları 15 Temmuz tarihinde gerçekleştirdikleri bir darbe ile Kıbrıs'ın Rum kesimlerinde idareye el koymuştur. Bu darbeyi, diğer ülkelerde zaman zaman rastlanan hükümet darbelerine benzetmek vahim bir hata olur. Kıbrıs'taki darbe, Londra ve Zürih antlaşmalarına ve 1960 yılında bütün ilgili tarafların mutabakatıyla kabul edilen Anayasaya ve nihayet, belki bütün bunlardan da önemli olmak üzere, Kıbrıs'ta teessüs etmiş olan ve bölgenin güvenliği bakımından büyük ehemmiyet taşıyan kuvvetler dengesine son vermeyi gaye edinen bir teşebbüstür. Bu hareketin Yunan Hükümeti tarafından planlandığı, Kıbrıs'taki Yunan alayının iştiraki ve Rum Millî Muhafızlarına kumanda eden Yunan subaylarınca tatbik mevkiine konduğu hiç bir şüpheye yer bırakmayacak kadar açıklıkla anlaşılmıştır. Türk Silâhlı Kuvvetlerinin, garantör devlet olarak Türkiye'ye tanıman hakları ve görevleri yerine getirmek üzere, Kıbrıs' ta giriştiği harekât 20 Temmuz 1974 sabahı başlamıştı. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi aynı günün gecesi toplandı; daha harekâtın ilk gününde ateşkes çağrısında bulundu ve Kıbrıs sorununun çözümü için belli bir müzakere mekanizmasını ortaya koydu. Bu ateşkes çağrısı Güvenlik Konseyinde müzakeresiz ve oy birliği ile kabul edildi. Birleşmiş Milletler kararlarına daima saygılı bir Devlet olarak, Türkiye'nin de bu ateşkes çağrısına uyması doğaldı. Bunu, ilke olarak uygun karşıladığımızı ve Güvenlik Konseyinin bu kararma elbette saygıyla uyacağımızı ihsas ettik; fakat henüz çok kısa bir süre önce, o gün içinde başlamış olan harekât sırasında Kıbrıs'la çıkan veya inen birliklerimizin güvenliği bakımından, ada Türklerinin güvenliği bakımından asgarî bazı tedbirler, şartlar sağlanmadıkça ateş kesin beklemenden çok farklı sonuçlar verebileceğini; Kıbrıs'ta barışı çabuklaştırmayacağını, geciktirebileceğini düşündük. Onun için ateşkes toplantısıyla ilgili, yakından ve dolaylı olarak ilgili dost devletlerle yaptığımız görüşmelerde; ateşkese Uyuma kararımızı kesin, olarak vermeden önce, bunun ön şartları üzerimde bir görüşmeye kesin ihtiyaç duyduğumuzu belirttik. Oysa Yunanistan, daha Güvenlik Konseyinin kararı 'açıklanır açıklanmaz, Türkiye de uymayı kabul ettiği takdirde, kendisinin ateşkes çağrısına uymaya hazır olduğunu belirtmişti ve onun hemen arkasından ela; Türkiye'ye bu çağrıya ne zaman uyacağı Sorulurken ve Türkiye'nin, ilkin bazı ön şartları görüşmek ihtiyacını duyduğumun belirtildiği sırada, Yunanistan'ım, dostlarımız tarafımdan bize ulaştırılan tavrı şu oluyordu: Yunanistan, ateş kes uygulamasının, kabul edildiği andan itibaren yürürlüğe girmesini istiyordu. En azından kabul edildiğinin, Kıbrıs'taki biriliklere erişebileceği andan itibaren ateşkesin yürürlüğe girmesini istediği bildiriliyordu. Fakat biz görüşümüzde ısrar ettik. Bu gayri resmî temaslar uzadı ve o arada bizim böyle bir ön toplantı duymamızı gerektiren güvenlik tedbiri eksikliklerimi büyük ölçüde kendimiz fiilen sağlama olanağını elde ettik. Nihayet, 21 Temmuz gecesi sabaha karşı, ertesi gün, yani dün Türkiye saatiyle 17,00'den itibaren geçerli olmak şartı ile ateşkesi kabule hazır olduğumuzu, bildirdik. Yunanistan'da bunu kabul edebileceğini bildirdi, İngiltere de (zaten birlikte toplanacaktık) ondan sonra ateşkes görüşmelerine katılmayı kabul etti.

22 Temmuz günü saat 17,00'ye vardığımızda Türkiye bu harekât için saptadığı planın üç günlük bölümümü, üç günlük hedeflerini fazlasıyla gerçekleştirmiş ve kontrolü altına aldığı sahadaki 'güvenliğini; hem kendi güvenliğini, hem de o bölgede bulunan Türklerin güvenliğini tam olarak sağlayabilecek güce, olanaklara erişmiş durumdaydı. Türk Silâhlı Kuvvetlerinin kahramanca harekâtıyla sağlanan bu başarısının elbette hepimize acı gelecek bazı bedelleri de olmuştur. Bu üç günlük harekât sırasında 57 şehit verilmiştir 184 yaralı, 242 kayıp; toplamı 483.

Kaynaklar:

T.B.M.M. Tutanak Dergisi (Gizli Oturum), 2 nci Birleşim 2 nci Oturum 18.7.1974 Perşembe, XIII/I
T. B. M. M. Tutanak Dergisi, 3 ncü Birleşim, 20 .7 . 1974 Cumartesi, XIII
T.B. M. M. Tutanak Dergisi, 4 ncü Birleşim

-Fahir Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1990; Ankara, 991, I, 765

MECLİS TUTANAKLARINDA KAFKASLARDA SİYASİ DURUM VE
TÜRKİYE (TÜRKİYE-RUSYA VE ERMENİSTAN -1921)

POLITICAL SITUATION AND THE CAUCASUS at the MINUTES ASSEMBLY OF
TURKEY (TURKEY-RUSSIA AND ARMENIA -1921

Prof. Dr. M. Salih Mercan

Bitlis Eren Üniv. Fen-Edebiyat Fakültesi

ÖZET

Kafkasya'da bir haftadan beri Azerbaycan ve Ermenistan ve Gürcüler arasında muharebe başlamıştır. Vaziyet bizim için gayet mühimdir. Şimdiye kadar Kafkasya'da sükût etmiş olan İngiliz nüfuzu tekrar tesirini göstermiş ve evvela Kafkasya'da bulunan, Rusya Sovyetleriyle düşman olan hükümetler arasında yeni yeni tesirler ortaya çıkmaya başlamıştır. Mütareke imzalandığı sırada bizim ordumuz Kars, Ardahan ve mütarekenin bir maddesi gereğince buraları biz tahliyeyi taahhüt etmiştik. Bu tetkikatımızı nazarı dikkate almaksızın ordumuzun çekilmesini talep ve icbar ettiler. Burada ordumuz çekildikten sonra Kars'ı Ermenilere, Ardahan'ın bir kısmını Gürcülere bir kısmını Ermenilere teslim ettiler. İngilizlerin takip etmek istedikleri siyaset bizim etrafımızda bir düşman çemberi tesis etmek ve hayatı milliyemizi boğmaktan ibaret idi. Bunu şimalden cenuba doğru belirtmek mümkündür.. Gürcü Hükümeti, Ermeni Hükümeti Nesturilerden yapacakları Hristiyan bir hükümet, Musul'da İngiliz Hükümeti, Suriye şimalinde ve Adana'da Fransız Hükümeti, Antalya'da İtalya Hükümeti, Marmara ve sahillerinde beynelmil el bir hükümet, bir de şimalde Pontus hükümeti. Biz bu çemberin bir kısmını imha ettik. Fakat İngilizler tekrar bunu ikbal etmek ve İslamların Bolşevikler aleyhinde Balkanlarda zuhura gelen âdemi emniyet ve husumetlerimizi daha ziyade körükleyerek İslamları dahi Rusların aleyhine kullanmak ve Hristiyanları dahi Rusların ve bizim aleyhimize kullanmak şartıyla orada bir Kafkas konfederasyonu teşkil emelinde uğraşmaya başlamışlardır. Buna karşı bir takım tedbirler alınmaya çalışılmıştır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti bugünkü şeraite göre Misakı Millîye muhalif bir sulhu kabul ve imza edemez. Bunda mahzurlar vardır. Çünkü böyle ufak bir mesele için değil; istiklâlimizi temin ve müdafaa için Londra'ya giden murahhaslarımızın elindeki düstur da Misakı Millîdir. Bundan sarfınazar edemeyiz dedik. Onlar da bütün cihana karşı bunu müdafaa edeceklerdir. Binaenaleyh diğer taraftan Gürcülerle sulh yapmak isterken bundan fedakârlık yapmak olmaz. Sonra o düstur duçarî zaaf olur. Şimdi bizim, Gürcü sefareti vasıtasıyla Gürcistan Hükümetine tebliğ ettiğimiz şifâhî bir nota ki bugünden Ardahan livasını ve Artvin kazasını ihtiva eder. Buraları bize iade ve teslim edecekler. Diğer taraftan Batum limanı ve şehri için ahalisinin reyine müracaatla vaziyeti tespit olunacaktır.. Yani orada da Misakı Millînin emrettiği kaydı ifade ediyoruz. Şimdi bu esas dairesinde ve Misakı Millînin emrettiği bir sulh yapmak isterlerse onu imza edebiliriz. Bu düşünce ile Misakı Milliye tecelli ettirmek için, Kars» işgal ettik, Gümrü'yü işgal ettik ve daha birçok yerleri işgal ettik. Bu sırada Ermenistan komünizme olmuştur ve komünist bir Ermeni Hükümeti ortaya çıkmıştır. İtilaf Devletleri ve bu ittifaka dahil olmayan ülkeler, Evliye i selâseye dâhil olan yerlerden çekiliniz demediler; yalnız Gümrü'yü tahliye ediniz dediler. Kars'ın şarkından, şimalinden çekilmesini bize teklif ettiler. Biz bu teklife riayet etmedik ve etmediğimizden dolayı da onlar bizimle muharebe etmediler ve edemediler.

Anahtar Kelimeler: Kafkasya, Türkiye, Rusya, Gürcistan, Ermenistan,

GİRİŞ

Rusya’da 1917 İhtilalı çıkınca, Maverayı Kafkasya (Transkafkasya) Gücü Menşevikler önder rolünü üzerlerine aldılar. Rus İhtilalının hürriyet ve demokrasi içinde gelişeceği ve Rusya’nın da “demokratik ve federal bir cumhuriyet” olarak kurulacağı görüşünü en çok Gürcü Sosyalistleri savunmuşlardı. İhtilalı müteakip, Çarlık idaresinin yerine geçmek üzere, “Geçici Hükümet” tarafından Petrograt’taki mebuslardan bir “Maverayı Kafkas Komitesi” (OZPKOM-Osobry Zakafkazskiy Komitet) teşkil edildi ve Tiflis’e gönderildi. .Bu komitede Gürcüler en önemli mevkileri işgal etmekte idiler. ³⁸³

İhtilalın ortaya koyduğu prensiplere ayak uydurmak üzere, Gürcü, Ermeni ve Azerbaycanlı aydınlar arasında, sosyalizmle birlikte “Milliyetçilik” almış yürümüşü. Bu hususta “Daşnaksütün” bilhassa faaldi. Zaten Rusya ile Türkiye arasındaki harp yıllarında Ermeni milli hareketi Rus makamları tarafından desteklendiği cihetle, Ermeni milliyetçi teşkilatının faaliyetlerini hızlaştırmak için bütün şartlar ve imkânlar elverişli idi. Bu teşkilatın amacı, “Büyük Ermenistan” kurmaktı. Bunun sahası da hazırdı ”Türk Ermenistan’ı” denilen saha Rus kıtaları tarafından işgal edilmişti Rusya’nın haddi zatında böyle bir “Büyük Ermenistan”ı . desteklediği ve bunun kurulmasının Rusya’nın emellerine uyduğu idi. Bununla Rusya’nın İskenderun Körfezine çıkması, yani Akdeniz’e ayak basması mümkün olacağı sanılıyordu. Tabiatıyla böyle bir “Büyük Ermenistan” Rusya’nın himayesi altında bulunacaktı. Konunun en çok dikkati çeken tarafı da iktidarı ele geçiren Bolşevik Sovyet liderlerinin Ermenistan hususunda Çarlık Rusya siyasetçilerine çok yakın bir tavır almış olmalarıdır. Bu defa, Sovyet liderleri “Büyük Ermenistan” lafını etmemişler; fakat Rus işgali altındaki Türk Ermenistan’ı adını verdikleri sahaya kitle halinde Ermenilerin yerleştirilmesi ve İslam ahalinin imha edilmesi için bütün tedbirleri almışlar ve hazırlık yapmak istemişlerdi. ³⁸⁴

1919 Şubat’ında Sovyetlerin durumu çok tehlikeli ve rejimin devamı da şüpheli idi. İşte bu durumda Sovyet Hükümeti, her halde kendisinin milletlerarası durumunu ve bilhassa emperyalist devletler tarafından amansız bilinen Şark İslam âlemi ahalisine hoş görünmek amacıyla, Osmanlı hükümetine bir muhtıra göndermek lüzumunu hissetmişti. ³⁸⁵ 15 Şubat 1919 tarihini ve Çiçer’in imzasını taşıyan bu muhtıra birçok bakımdan dikkat çekicidir. Sovyet Komiserine göre; Sovyet hükümeti Türkiye ve bütün diğer devletlerle ancak barış içinde yaşamayı arzu ettikleri ve “Türk halkı ile Rus halkı arasında, Çiçerin’e göre, ancak dostluk elini Rus halkı samimiyetle sıkacaktır.” Demek suretiyle “Rusya’nın Türkiye’ye karşı hiçbir fena niyet taşımadığı” hakkında teminat vermek istemişti. Bu Sovyet Memorandumu, adeta bir sonra başlayacak olan fakat İstanbul hükümeti tarafından değil, “Türkiye büyük Millet Meclisi Hükümeti”nin takip edeceği siyasette önemli bir yer tutacak olan “müşterek maddeleri” ihtiva ediyordu. Milli Mücadele’de, “denize düşen yılanı sarılır” deyimini takip eden ecdat düşmanı iken, fakat şu anda Türklerin en büyük düşmanı sayılan İttifak devletlerine ve bilhassa İngiltere’nin düşmanı oluveren Moskof-Ruslarla işbirliği yapabileceğini düşünmeye başlayanlar, belki de bu muhtırayı görmüşlerdi. ³⁸⁶

Mustafa Kemal Paşa, Bolşeviklerle değil, Bolşevik Hükümeti ile ilişki kurmak istiyordu. Türkiye’den Rusya’ya kaçan İttihadı ³⁸⁷ Terakki cemiyeti mensupları da Bolşeviklerle anlaşma yolu aramakta idiler. Rusya’da bulunan baha Said 11 Ocak 1920’de Bolşeviklerle bir anlaşma yaptı. Bu anlaşmanın metni İstanbul’da İttihatçıları temsil eden ve Karakol Teşkilatını Kuran Kara Vasıf tarafından Mustafa Kemal Paşa’ya bildirildi. Mustafa Kemal Paşa, Kara Vasıf’a

³⁸³-Akdes Nimet Kurat, Türkiye ve Rusya, Ankara Üniversitesi Yayınları, 1970, Ankara, s.158

³⁸⁴ -Kurat, a.g.e s160

³⁸⁵-Aptülâhat Akşin, Atatürk’ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi, Ankara, 1991, s.72

³⁸⁶ -Kurat, a.g.e. s. 565

³⁸⁷ - Fahri Belen, Türk kurtuluş Savaşı Askeri , Siyasi ve Sosyal Yönleriyle, Ankara1983, s. 227

“Ankara’daki Heyeti Temsiliyeden başka hiçbir kuruluna böyle bir anlaşmaya yetkili olmadığını bildirdi.

Milli Mücadele Dönemi İlişkiler

Ankara’da teşekkül eden milli hükümetin ilk işlerinden biri Sovyetlerle temasa girmek üzere Moskova’ya bir heyet göndermek olacaktır. O sıralarda Sovyetler; Kolçak Deniken ve YUdaniç gibi Çar yanlısı Generaller tarafından, Doğu, Güney ve Kuzey istikametlerinden maruz kaldıkları taarruzları ve düşürülmüş oldukları vahim tehlikeleri defetmeye muvaffak olmuş fakat bir zamanlar muzaffer olarak yarı yarıya istila ettikleri Lehistan’da ağır bir şekilde yenilgiye uğramışlardı.

Varengel’in elinde, Azerbaycan Sovyetlere tabi ve Ermenistan’la Gürcistan müstakil fakat İtilaf Devletlerine, tabi bir durumda idiler.³⁸⁸ Bu sırada Kafkaslarda bazı tahriklerle birlikte toprak kazanma amacıyla çatışmaların ve işgallerin başlaması gündemdeydi.

Kafkasya’da bir haftadan beri Azerbaycan ve Ermenistan ve Gürcüler arasında muharebe başlamıştır. Vaziyet bizim için gayet mühimdir. Şimdiye kadar Kafkasya’da sükut etmiş olan İngiliz nüfuzu tekrar tesirini göstermiş ve evvela Kafkasya’da bulunan, Rusya Sovyetleriyle düşman olan hükümetler arasında yeni yeni tesirler ikama başlamıştır. Malûmu âlinizdir ki mütareke akd olduğu sırada bizim ordumuz Kars, Ardahan ve mütarekenin bir maddesi mucibince badettetik buraların biz tahliyeyi taahhüt etmiştik. Bu tetkikatımızı nazarı dikkate almaksızın ordumuzun çekilmesini talep ve icbar ettiler. Burada ordumuz çekildikten sonra Kars’ı Ermenilere, Ardahan’ın bir kısmını Gürcülere bir kısmını Ermenilere teslim ettiler. İngilizlerin takip etmek istedikleri siyaset bizim etrafımızda bir düşman çemberi tesis etmek ve milli hayatımızı boğmaktan ibaret idi. Bunu güneye doğru şubeletebiliriz. Gürcü Hükümeti, Ermeni Hükümeti işgalci davranışları, Nesturiler yapacakları Hristiyan bir hükümet, Musul’da İngiliz Hükümeti, Suriye şimalinde ve Adana’da Fransız Hükümeti, Antalya’da İtalya Hükümeti, Marmara ve sahillerinde beynelmilel bir hükümet, bir de şimalde Pontus hükümeti. Biz bu çemberin bir kısmını imha ettik. Fakat İngilizler tekrar bunu ikmal etmek ve İslamların Bolşevikler aleyhinde Balkanlarda zuhura gelen ademi emniyet ve husumetlerini daha ziyade körükleyerek İslamları dahi Rusların aleyhine kullanmak ve Hristiyanları dahi Rusların ve bizim aleyhimize kullanmak şartıyla orada bir Kafkas konfederasyonu teşkil emelinde uğraşmaya başlamışlardır ve bunun ilk asarı olarak şimalî Kafkasya’da Dağıstan’ da bir isyan çıkardılar. Şimalî Kafkasya ve Dağıstan’da Bolşeviklerin bir kısmını mağlup ettiler. Bakü hattına karşı tehditkâr bir vaziyet ihdas ettikleri gibi Azerbaycan’ın cenubunda da İran’a ait olan yerlerde dahi ve Bolşeviklerin bir kısım kuvvetlerini orada meşgul etmişlerdir. Ermenilerin muharebeden sonra Bolşevikler tarafından işgali üzerine bir kısım kuvvetler cenup tarafına İran hududuna çekilmişlerdi. Bu kuvvetleri de lâzım geldiği veçhile takviye ettiler ve daima onların İngilizlerle irtibatını temin ve Bolşeviklerin kuvvetinden azade kalmasını temin ederek, bu suretle, Kafkasya’yı şimalden ve cenuptan hemen ayrılmış bir vaziyete getirdiler. Bu vaziyette iken. Gürcüleri de buraya bizimle görüşme yapmak üzere bir sefaret heyeti gönderdiler. Tabii Gürcülerin en büyük hasmı Bolşeviklerdir. Gürcüler Bolşeviklerin kendilerini Bolşevize edeceklerini’ bildikleri için istikballerini bizimle hüsnü münasebatta gördüler. Bolşeviklere karşı daha suhuletle müdafaa etmek için bu tariki iltizamı düşünüyordu. Gürcülerin vaktiyle anlaşmak hususundaki mecburiyeti Ermenistan vakasından sonra ortaya çıkmıştır.. Çünkü Ermenistan üzerine bizim ordular hareket ederken itilâf hükümetleri hiçbir yardım edemediler veyahut etmediler ve bizi durduracak kuvvetleri de yoktu. Onların ezilmesini karşıdan Bu vaziyetleri bildikleri için bilimle Ruslar düşman olurlarsa mevcudiyetlerini muhafaza edemeyeceklerini biliyorlardı. Binaenaleyh evvelâ bizimle dost görünmek ve Ruslara karşı mevcudiyetleri iltizam edilmek ciheti muhafaza edildi. Fakat daima Gürcülerin geriden İngilizler tarafından teşvik edildiğine birçok emare vardır. Meselâ; silâh ve cep hane

³⁸⁸-Yusuf Hikmet Bayur, Türkiye Devletinin Dış Siyaseti, Ankara, 1995, s. 63

veriyorlardı. Sonra gemileri limanda bulunuyordu ki icabında himaye edebilsin. Sonra şimalî Kafkasya'da ve Dağıstan'da sözü nafız olan bazı kimseleri sevk etmek istiyorlardı³⁸⁹

Ancak şunu da belirtmek gerekir ki Şark denince; şark yalnız Rusya'dan ibaret değildir. Rusya gayet büyük bir âlemdir. İster Bolşevizm olsun, ister Çarlist olsun, siyasette mühim ve müessir bir amil olmaktan hiçbir sebep ve bahane ile hali kalmaz. Şark Rusya'dan ibaret değildir. o havalide bizi birçok revabıtı muhtelif tahtında dinen, irken, harsan alâkadar eden bir çok milliyetler vardır - ki ihtimal diyemeyeceğim bir hakikattir - Rusya'ya karşı gösterdiğimiz temayülün belki de mühim bir sebebi o milletlere ait olan alâkai kaviyedir. onların saadetini, onların istiklâlini temin etmektir. bu maksadı ihtilâfa meydan vermeksizin halledebilsek büyük bir muvaffakiyet olur. Biz Ermenilerle bir zaman harp ettik, sonra sulh yaptık. Fakat sulh ahkâmı neden icra edilmedi denince cevap olarak denir ki, bu sulh ahkâmının icrasına mâni olan Rus Sovyet hükümeti oldu. Biz Ermenilerle onların mezaliminden ve fecaiyinden memleketi ve İslam ahaliyi kurtarmak ve onlar bizim gibi medenî bir hükümet tesis edemedikleri için orada münasip bir kuvvet bırakarak şark hududumuzda asayişimizi muhafaza emeliyle muharebe yaptık ve sulh yaptık, fakat bu gayenin istihsali esnasında karşımıza bir mâni kuvvet çıktı. o da Rusya Sovyet hükümeti. Rus Sovyet hükümetiyle dostuz, acaba neden sulha mâni oluyorlar? çünkü Ermeniler sulhun icrasına mâni olmak için kendilerinin Bolşevik olduklarını ilân ettiler ve bu nasıl bir haldir ki Ermenistan'da Bolşevikler hâkim iken Taşnaklar dehşetli bir. rol oynamaktadır.³⁹⁰ Rus Bolşevik hükümeti akidei içtimaiyelerini bütün insanlara, milletlere kabul ettirmek için tecavüzü tatbik ettiğini bu defa da ispat etmiştir. bu cümleden olmak üzere geçenlerde burada telgrafı okunduğu üzere, orada Türkiye komünist fırkası – Türkiye, istirakiyün fırkası namı altında birtakım insanları toplamış ve bunlardan Mustafa Suphi efendi isminde birisi hududumuzdan geçti, ta Erzurum istasyonuna kadar, bu fırkai içtimaiyenin teşkilâtını yapmak üzere geldi. biz biliyoruz ki; Rusların bir gayesi var : o da ittifak ve ittifak ve itihat edecekleri milletlere mutlaka kendi akidelerini kabul ettirmektir. Bunu idrak eden Hükümetimiz de bu sıfat ve bu nikaptan görünmek istemiştir. Benim korktuğum, İngilizlerle Bolşevikler, Azerbaycan Türk âlemi ile bize, aramıza bir Ermenistan dikmek istiyorlar. Bolşevikler Van'ı, Bitlis'i, bilmem nereyi onlara veriyorlar. İstanbul'un kabul etmiş olduğu Sevr muahedesi mukarreratını tamamen bahşetmek üzere Vilson'a tevdi etmişlerdi. Düveli itilâiyenin bu arzu ve amalına Bolşeviklerin de muvafakati inzımam etti. Bu taarruzun da Sovyet Hükümetinin İngiltere' ye giden murahasının avdetinden sonra olması di bunu müeyyittir. Bu defa görüyoruz ki kisve gene değişti. Rusya'da Karahan büyük rol oynuyor ve adamları elinde oynatıyor. Eğer onlarca matlup ve mültezem olan Ermenistan ise kuvvetlerini Gürcistan'a gönderdikleri zaman, bunlar Ermenistan'ı tazyik değil; himaye ediyorlar. Şimdi Rus Sovyet Hükümeti iki zaruret karşısında kalmıştır: Ermeni hamisi olan Rusya; diğer taraftan Türkiye'nin dostu oluyor. Fakat Ermeniler; Türkiye'nin can damarına basıyor. Bu arada en ziyade korktuğum bir şey varsa o da Azerbaycan Hükümetinin Nahcivan; Şavşat ve kazalarını bile vermesidir. Ermeniler bize ültimatom vermek cüretinde bulundular; Dikdiri tahliye edin diye bize nota veriyorlardı. Bu kuvveti; kendilerinde Bolşevikler geldikten sonra gördüler. Biz istediğimiz zaman Revan'a girmek kudretini haizdik. Ermenilerin bütün ordusu inhılal etmişti ve fakat onları himaye eden şey Bolşeviklik olmuştu. O Bolşeviklik bize karşı Ermenileri siyanet ediyorlar.³⁹¹

Ruslarla bizim siyasetimiz ne idi? düşmanının düşmanı benim dostum; el ele vereceğiz, karşımıza gelen kuvvetle çarpışacağız. Siyaset, bu cereyanda kalsa çok iyidir. Fakat akidelerini kabul ettirmeye çalışıyorlar. o halde bugünkü çaremiz nedir? Azerbaycan' in vaziyeti malum; Ruslar bunları bir alet yapmış; Rusya Sovyet hükümeti Azerbaycan'la; Gürcü hudutlarına taarruz ediyor. Sekiz ay kadar bizim orada murahaslarımız vardı. Geldikleri zaman bu defaki

³⁸⁹-T. B.M. M. Gizli Celse Zabıtları 21 Şubat 1337 (1920), I, s.447

³⁹⁰-Selahi R.ç Sonyel, Mustafa Kemal Atatürk ve Kurtuluş savaşı, Ankara, 2008, s. 527

³⁹¹ -T. B. M.M. Gizli Celse Zabıtları, 18 Şubat 1337 (1921), I, s. 441

seyahatlerinde inşallah muvaffak olacağız. Büyük millet meclisi azası, gürcülerle, Ruslarla vaziyeti siyasiyemiz nedir deyince, ben, bir şey söyleyemem. bakalım kim galebe edecektir: Karahan mı, yoksa biz mi? bize ilham olunuyor ki Ermenilerin hamisi olan Ruslarla nasıl anlaşacağız? Arz ettiğim gibi, bütün dünyanın itihaz ettiği bir karar var : o da bizimle Azerbaycan arasında, Azerbaycan'la Türk âleminden başka bir Ermenistan meydana getirmek istiyorlar.³⁹²

Rusya'nın bize bir müracaatı vaki olmuştur. Rusya hükümetinin Gürcistan üzerine vuku bulan hareketi dolayısıyla Bolşevizm cereyanlarının hududumuza takarrübünden endişenâk olduğumuzu söylediniz. cidden memleketini hakikî olarak seven her fert için endişenâk olmamak mümkün değildir. Biz Bolşevik hükümetiyle anlaşmışızdır. daha sefirleri buraya geldiği zaman ayağının tozu ile sefere dedik ki; katiyen memleketinizde bir akidei içtimaiye olan Bolşevizmcî tatbik edemeyiz. eğer memlekette bir inkılâbı içtimaiye yapmak lâzım gelirse onun zamanı münasibinin tayin ve takdiri bize aittir. bu memleketin kendi evlâdına aittir dedik. Binaenaleyh hiçbir sebep ve bahane ile hiçbir menfaati siyasiye mukabilinde birçok teşevvüşatı mucip olacak bir akidenin kabulüne katiyen ve kutibeten müsaade edemeyiz dedik. Bu noktaları kendisine iyice anlatıldı, fakat bu adam kendisinde tabiatı saniye hükmüne giren Bolşeviklik propagandasından nefsinin bir türlü kurtaramadığı için burada da aklınca aşağı yukarı bir inkılâp yapacağını ümit ediyordu ve propaganda yapıyordu. Türkiye, Bolşevizm cereyanına bir zemini müsait değildir. Çünkü bu esbaptan hiçbirisini haiz değildir.³⁹³

Gürcistan'ın istilâsına gelince İngiltere'nin şarkta oynayacağı en büyük rolün bir vasıtai duhulü olan Gürcistan, şekli hazırında kaldıkça Rusya için cenup hudutlarında rahat iş görmek, rahat bulunmak ihtimali yoktur. Binaenaleyh Rusya herçibâdâbât, Gürcistan'ı İngilizlerin elinde aleti tezvir bu teşebbüsâtı hep ona matuftur. Çünkü bizim hududumuza girdiği dakikada kafasının yanacağına şüphe yoktur ve buna kanaat getirmiştir. evvelce de arz etmişim; Moskova tera komitenin hafi bir celsesinde Lenin aynen şu sözleri söylemiştir: ***Şarkta müsademe eden iki kuvveti muazzama var. Biri İslav kuvveti, diğeri İngiliz emperyalizmidir. Şark, bu iki kısım kuvvetin mezarı olacaktır.*** Fakat Türkiye hangi tarafa öbür taraf gidecektir, demiştir.

Hariciye V. V. Muhtar B. — Efendiler, vaat etmiş olduğum maruzatımı bir hastalık dolay isiyile bugüne kadar tehire mecbur kaldığımdan dolayı evvel beevvel Heyeti aliyenize beyanı itizar eylerim. Bundan evvelki celesatı hafiyede Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin vaziyeti siyasiyesinden, bilhassa Şarka taallük eden aksamı hakkında icra edilmiş olan muamelâtın mahiyet ve netayicini arz etmiş ve bu netayice nazaran Heyeti aliyenizin şimdiye kadar gösterdiği himmet sayesinde gayet kuvvetli bir mevkie gelmiş olduğumuzu maaşukran arz eylemişim. Her hafta cereyan eden muamelâtı siyasiye hakkında maruzatta bulunmayı, evvelce de arz ettiğim veçhile, kendimce usul itihaz etmiş olduğumu söylemişim. Fakat aradan geçen uzun müddet bazı nıkatm istizahı lüzumundan neşet etmişti. Binaenaleyh, o nıkat hakkında bugün lâzım gelen malûmatı sahiha ve hakikiyeyi verebilecek bir mevkide bulunuyorum. Malûmu âlinizdir ki, harekâtı askeriyenin hitamı üzerine Taşnak Ermeni Hükümetiyle bir Sulh Muahedenamesi akdedilmiş ve bu muahedenamenin sureti katiyede tesbit edilen şekli tarafeyn heyeti murahhasası tarafından imza edilmiştir. Bu Sulh ahitnamesinin bir maddesi mucibince; bu ahitnamenin tarihi imzasından itibaren bir ay zarfında Ankara'da sureti musaddakaları teati edilmek meşrut idi. Fakat Heyeti Aliyenizin meçhulü olmadığı üzere, bu sulhu imza mecburiyetinde kalan Ermenistan'da, bir parça haricin tesiri neticesi olmak üzere, bir inkılâbı siyasi vücuda gelmiş, Taşnak Hükümeti iskat edilerek onun yerine, o zamanlar o havalide bulunan Rusya'nın On Birinci Kızıldususu kıtaatının muavenetiyle bir komünist Hükümeti teşekkül etmiş olduğu cihetle ahitnamenin Ermenistan'ca tasdikine ait olan muamele bittabi tehhür etmişti ve bu tehhür elyevm devam etmekte bulunuyor.³⁹⁴

³⁹²-Sonyel A. g.e. s. 508

³⁹³

³⁹⁴- T. B. M.M. ZABIT CERİDESİ Yüz yirmi sekizinci içtima 3.1. 1337 Pazartesi, VII, s.146

Bu esnada Gürcistan'a bu bapta bazı notalar dahi tevdi etmiştik ki, bu notaların mealini bundan evvelki celselerde arz etmiştim. O sırada oraya bir do müessil göndermiş ve Gürcistan'ın Ermeni teşviki ve Düveli İtilâf iye tahrikâtı neticesi olarak vuku bulan seferberlik ve tahşidatınm ihdas ettiği vaziyeti vahimeyi tadil etmek için kendilerine icap eden teminatı lâzimeyi vermiştik. O sıralarda Düveli Garbiyenin muavenetine mazhar olacağı ümidini bir türlü terk etmek istemeyen Gürcistan Hükümeti vaki olan mükerrer müracaatımıza sükûtle, mukabele etmişti. Fakat vaktaki Ermenistan'la sulh ahitnamesi imza edilmiş ondan sonra da Ruslar orada tesisi nüfuza muvaffak olmuştu. Onun üzerine vaziyetini, bizim tarafımızdan gelecek bir tehlikede değil, fakat diğer taraftan gelecek bir tehlikede görmekte tevhür etmeyen Gürcistan Hükümeti, birçok zamanlar sükût ile mukabele ettiği halde, bilâhare notalarımıza cevap vererek, bize bir Sulh Ahitnamesinin akdini teklif eyledi. Ancak bu sulh namenin akdi için bir şartı mütekaddim dermeyer ediyordu ki o da; geçen mayısta Ruslarla Gürcistan arasında kararlaştırılmış olan hududu siyasiyenin, hududu milliyenin berveçhi peşin tarafımızdan kabul ve tasdik edilmesi keyfiyeti, idi.³⁹⁵ İzaha hacet olmadığı üzere bu hudut **Ardahan ve Batum** Livalarını da ihtiva ediyordu. Hâlbuki Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin maksat ve hikmeti teşekkülü Heyeti Aliyenize malum bir keyfiyet olduğu cihetle böyle bir teklife bilâ mütalâa cevap vermek tabii Hükümetimiz için mümkün ve caiz olamazdı. Hususiyle ki, Heyeti Aliyeniz mey anında bu iki livanın mebusları da mevcuttur. Bunlar Misakı Millide tâyin edilmiş olan hudut dâhilinde bulunan lâyenfek eczayı memaliki Türkiye olduğundan bittabi Gürcistan'ın şu teklifine (la ve neam) bir cevap vermezden evvel, Hükümet, bütün şark mesailini ve garplılarla olan münasebatın nazarı dikkate alarak, menafime evfak bir şekli Heyeti Aliyenizle badelmüşavere tayin ve tespit ettikten sonra bir cevap vermek cihetini tabii muvafıkı kaidei basiret gördü. Diğer taraftan malûm olan esbaptan dolayı maddeler parafe edilmiş olduğu halde bir şekli katide tanzim ve imza ve teati edilememiş olan muhadenet ahitnamesinin alacağı şekli teemmül etmekte Hükümet için en ziyade nazarı dikkatte tutulacak mevaddan bulunuyordu. Binaenaleyh, Hükümet haddi zatinde birer birer, münferit birer vaka ve mesele şeklinde teberrüz ve tecelli eden bu meselelerin, bu üç meselenin yekdiğerıyla olan ihtilâtı noktai nazarından sureti katiyede tespiti esasını teamül etmek mecburiyetinde kaldı. Onun için her üç mesele hakkında iktiza eden teşebbüsâtı siyasiyeye tevessül eyledi.

Malûmu âliniz Ermenistan ile yapılan Sulh Ahitnamesinin tasdiknameleri teati edilmedikçe bu ahitnameye bir şekli katı verilmek ve iki tarafı sureti katiyede yekdiğerine rapteden diplomatik âlet nazariyle bakmak mümkün olamazdı. Bunun için Hükümet Ermenistan'da zuhur yafete olan komünist cereyanlarının alacağı şekli kati ye meddi nazar etmek mecburiyetinde bulunuyordu. Acaba orada komünizm hakikaten memleketin ekseriyet ahalisine şamil bir kanaat neticesinde mi teessüs etmiştir? Yoksa elyevm zannettiğimiz veçhile orada vaziyeti kurtarmak için, suri bir hareketten mi neşet ediyor? Çünkü bu iki şıktan birisinin tecelli edecek şekline göre Hükümetin bir vaziyet alması iktiza ediyordu. Hususiyle tam komünist olan Ermenistan'a, karşı Taşnaklarla yapılan ahitname ahkâmının tamamı tatbikine, şarkta büyük bir istinatgah bulunacağına- ümit var olan Hükümet, katiyetle tevessül edemeyecekti. Çünkü Ermenistan ahitnamesinin bize temin ettiği menafii muvacehesinde, Rusya ile itilâfın temin edeceği menafii âzime, kat, kat, belki binlerce kat fazla bulunuyordu. Bittabi hissiyata müstenit bir tesanüt neticesi olarak Hükümetiniz menafii hakikiyei milliyeyi elbette ihmal edemezdi.

³⁹⁵- T. B. M.M. ZABIT CERİDESİ Yüz yirmi sekizinci içtima 3.1. 1337 Pazartesi, VII, s.146

Bunun için bu meselelerin kâffesini yegân yegân tetkik ve tefehhüs etmek mecburiyetinde aldım.³⁹⁶ Bundan evvel arz etmiştim ki; Muhadenet ahitnamesin in henüz daha bir şekli katide imza ve teatisinden evvel Taşnak Hükümetinin sukutu akabinde Moskova Hükümeti bize mesaili şarkiyenin Rusya ile bil müzakere halli yolunda bir teklif dermeyan etmişti. Biz bu teklifi memnuniyetle telâkki ettik. Çünkü Heyeti Aliyenizce sureti katiyede malûm ve mütehakkak bir keyfiyettir ki; Ankara Hükümeti Milliyesinin muhtaç olduğu istinatgâhı hariciyi garpta bulmasının imkânı yoktur. Elyevm bu imkân husul bulduğu veyahut buna yakın istidat vaki olduğu yolunda bazı şayia vardır. İhtimal ki, bu şayia bir fikri mahsusa müsteniden işaa edilmiştir. Hâlbuki Heyeti Aliyenizin mesul bir Hariciye Vekili olmak sıfatıyla resmen ve alenen beyan ediyorum ki, şimdiye kadar garpta bize istinatgâhı kavi olacak ve bize ümit verecek hiç bir tahavvül katiyen vaki değildir. Binaenaleyh, Hükümetiniz mutlaka ve mutlaka bu mücadeleyi uzmada kendisine yardımcı olacak haricî bir kuvvei azimeye istinadetmek mecburiyetinde bulunuyor. Malûmu âliniz insanlar arasında nasıl tesanüt elzem ise milletler arasında yekdiğerine karşı mütesanit bulunmak gayet zaruri ve tabiidir. Binaenaleyh, Taşnak Hükümetinin güya Erivan'da teessüs etmesi üzerine Rusya, bazı salâhiyetler ricali siyasesi, Taşnaklarla yapılmış olan bu ahitnamenin komünistlere nazaran biraz ağır olduğu iddiasını serdederek bunun tarafımızdan tadili münasip olacağı ve Rusya ile aramızda husulünü arzu ettiğimiz münasebatın daha suhuletle teyessür nümayı vücut olacağı fikrini ileriye sürmüşlerdir. Rusya Hükümeti resmiyesinin, yani Moskova'nın öteden, beriden kulağımıza gelen efkâr ve mütalâatı ne derecede tesahup ettiğini bilmek elbet Hükümet için, atide atacağı hatavatı siyasiyenin tayini için, gayet elzem bir keyfiyetti.³⁹⁷

Diğer taraftan İstanbul Hükümeti hâzırasının mevkii iktidara geldiği andan beri zaten Ruslarla itilâf ve ittifak etmek üzere bulunduğumuzdan fevkalâde endişenak ve mütehaşi olan Düveli Garbiye kendileri için bir akıbeti elime teşkil edeceğine katiyen şüphe olmayan şu ittifakı, şu rabıtaı herçibadâbat imha için ellerinden gelen her türlü tedbiri tezviriye hâli kalmıyorlardı. **Binaenâlâzâlik şu kürsüden söylüyorum:** O Hükümetin ki; ekser azası bizim için gayet dost erbabı namustan mürekkep zevattır, onların gelmesi davayı milliye için bir zamanlar büyük bir sebebi zaaf olmuştur. Bilhassa buraya muvasalâtları o zaafı bir kat daha tazif ve teşdit eylemiştir. Bunun böyle olduğunu buraya gelen heyet kemali saffet ve samimiyetle kendisi dahi itiraf eylemiştir. İşte Rusya Hükümeti bu Hükümetin mevkii iktidara gelmesi ve bilâhare Anadolu'ya intikal etmesi ve bu intikali vesile itihaz ederek gerek İngilizlerin, bilhassa Fransızların bu heyetin İstanbul'dan çıkması akabinde telsiz telgrafla cihanın her tarafına gönderdikleri propaganda tebliğnamesi neticesi olarak Ruslar bize karşı olan vaziyetlerini külliye tağyir etmişler ve Muhadenet ahitnamesinin imzasına mani olan sebep hemen meydana gelmiş ve ahitname derdesti imza bulunduğu halde bizden külliye selbi emniyet ederek aleyhimizde birçok neşriyat ve beyanatta bulunmağa teşebbüs etmişlerdir. Bu vaziyet Hükümetimiz için hakikaten endişenak bir vaziyet idi.³⁹⁸ Herçibadâbat bunun önüne geçmek icap ediyordu. Hükümete teveccüh eden hareketlerden hangisinin yekdiğerine nispetle azami menfaati temin ettiğini tayin ve takdir ederek ona göre gayet emin ve katî hatvelerle yürümek icap ediyordu. İşte bunun içindir ki Hükümetiniz doğrudan doğruya ***Moskova'da Rusya Hariciye Komiseri (Çiçerin)'e bir nota ile müracaat ederek maksadının ne olduğunu, Ermenistan'da yapılan sulh muahedesi hakkındaki mütalâatının ne merkezde bulunduğunu ve bizimle Düveli garbiye arasında ileride vuku bulması muhtemel olan münasebatımızın kendisince ne suretle telâkki edileceğini ve Gürcistan meselesi için ne düşündüğünü ve Gürcistan'ın bize ahitname akdi için bir teklifte bulunmuş olduğunu söyleyerek bu nokta hakkında bize kemali saffet ve samimiyetle Rusya Devleti'nin maksadı kaşdı hakikiyesinin ne olduğunu söylemesini ve şimdiye kadar bizi müttefiki, tabisi addeden Rusya Hükümetinin***

³⁹⁶- T. B. M.M. ZABIT CERİDESİ Yüz yirmi sekizinci içtima 3.1. 1337 Pazartesi, VII, s.147

³⁹⁷- T. B. M.M. ZABIT CERİDESİ Yüz yirmi sekizinci içtima 3.1. 1337 Pazartesi, VII, s.147

³⁹⁸- T. B. M.M. ZABIT CERİDESİ Yüz yirmi sekizinci içtima 3.1. 1337 Pazartesi, VII, s.147

bizim kendisine karşı göstermiş olduğumuz safvet ve samimiyete mukabil bir safvet ve samimiyetle kâffeî muamelâtı hariciyeî siyasiyesinden bizi de haberdar etmesi lüzumunu yazdık. Müsaade buyurursanız bu notaları okuyacağım.³⁹⁹

Komiser yoldaş:

Aynı düşmanlar aleyhinde mücadele edildiği ve garp emperyalistlerinin tazyikatına karşı milletlerin hürriyeti prensibi birlikte müdafaa olduğu cihetle Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti kendisini malûm olduğu üzere Sosyalist Federatif Rusya Cumhuriyetinin bir müttefiki tabiisi addediyor. Buna binaendir ki Rusya ile vesaiti muhabere tekrar teessüs eder etmez Rusya ile münasebata ve bütün şark umuruna taallük eden bilumum mesaili müzakere etmek üzere Hükümetin salâhiyeti lazımeî haiz murahhaslarını tayine, müsaraat eylemiştir.

Malûmu âlinizdir ki: Rusya Hükümeti bize Şark bilhassa Maverayî Kafkas mesailinin birlikte müzakere edilerek bir ahitnamei resmiye raptını ve bundan fazla olarak eski ahitnamesinden daha sağlam, daha şümulî olmak üzere bir de ittifakı askerî akdini teklif etmişti ve aynı zamanda ihtimal Rusların eseri teşviki, ihtimal kendilerinin kalplerinden feveran eden bir teşebbüsün neticesi olarak Azerbaycan Hükümeti ile kendileriyle bir ittifaknamei resmî akdedilmesini teklif etmişlerdi. Biz bu teklifi maalmemnuniye kabul ettik. Fakat mahalli müzakerenin **Baku** olmasını arzu etmiş ve bu arzumuzu da kendilerine bildirmiştik. Beyana hacet olmadığı üzere **Baku** merkezi İslâm olmak münasebetiyle elbette mahalli içtimain, mahalli müzakeratı **Baku** olması, bizim' için esnayı müzakeratta bir zemin hazır bulundurmuş olacaktı ve bunda biz müteaddit defalar ısrar ettik. Fakat nihayet mahalli müzakerenin Moskova olmasını da kabul ettik. Çünkü bunun için Rusların serdettikleri itizarı kabul etmemek, doğru olamazdı ve samimiyetle kabili telif değildi. Çünkü Çiçerin yazmış olduğu notada diyor ki: fevkalâde ve samimiyetle ehemmiyet atfettiğim bu müzakeratı idare için Rusya Hükümeti tarafından çıkacak heyeti murahhasanın riyasetini ben ifa edeceğim.⁴⁰⁰ Binaenaleyh Garpla fevkalâde müzakerenin cereyan ettiği böyle bir zamanda benim ve ona müzahir olacak arkadaşlarımla Moskova'dan infikâki caiz değildir. Sizden son derece rica ederiz, kabul ediniz, Moskova'da birleşelim demişti. Biz de bittabi bu mazeret üzerine Moskova'ya gitmeyi kabul etmiştik, işte burada telmih edilen şey budur ve **Baku**'ya gitmek üzere yola çıktığı malûmunuz olan heyete de, **Bakûye** gitmeyerek **Gümrü**'den sonra doğrudan doğruya Moskova'ya tebdili hareket etmeleri lüzumu tebliğ edilmiştir.

Hükümetin salâhiyeti lâzimeî haiz murahhasları müzakeratı mebhusun anhaya iptidardan mukaddem, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, Türkiye ve Gürcistan milletleri arasında müzakeratı sulhiyeye girişilmesi teklifini havi Gürcistan Cumhuriyetinden bir nota almış, bu mesele hakkında Rusya Hükümetinin noktai nazarı öğrenmek ve vaki olacak müzakeratta Rusya'nın tarzı telâkkisini nazarı itinada bulundurmamak istiyor. Olbaktaki notamızın Yoldaş (Medivani) ye tevdii tarihi olan 23 teşrinisani 1336 tarihinden bu güne değin Moskova'dan hiç bir cevap alınmamış ve Gürcistan Hükümeti de bittabi akdi sulh hakkındaki teklifine vereceğimiz cevaba elan intizar etmekte bulunmuştur. Malûmu âlinizdir ki Rusya'nın Erivan'da Ermenilerle vuku bulan muhaberattan mukaddem bir mümessili siyasisi vardı ki ismi Medivani'dir. Bu zat Taşnak'ların inhizamı üzerine müzakeratı sulhiyeye girişilmesi teklifi tarafımızdan vaki olur olmaz bu müzakerata mümkünse iştirak etmek için Erivan'dan geriye gelmiş ve tarafımızdan heyeti murahhasaya verilen emri kat'î üzerine bu adam müzakerata iştirak ettirilmemiştir, işte bu adam elyevm Rusya Cumhuriyetinin Ankara sefiri olmak üzere yolda bulunuyor. O sıralarda Moskova ile doğrudan doğruya muhabere icrası mümkün olmadığı cihetle Moskova ile olan muhaberatı telgraf iyemize de Medivani Yoldaşı tavsit etmiştik. Diğer taraftan, İstanbul kabinesi azasından olup bize bazı teklif atta bulunmak üzere, İngiliz'lerin musaadei mahsusasiyle, Ankara'ya gelmiş olan bazı zevat hakkında ne yolda hareket etmiş olduğumuzu da Şark Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa vasıtasıyla

³⁹⁹ -T. B. M.M. ZABIT CERİDESİ Yüz yirmi sekizinci içtima 3.1. 1337 Pazartesi, VII, s.148

⁴⁰⁰ -- T. B. M.M. ZABIT CERİDESİ Yüz yirmi sekizinci içtima 3.1. 1337 Pazartesi, VII, s.148

Yoldaş Medivanî'ye bildirmiştik. Bütün bu vakayı; zamanımızda hükümferma kapitalizmin yegâne istinatgahı olan cihanşümül emperyalizmin imhası için Rusya'ya takarrüb hususunda nasıl bir samimiyet ile hareket ettiğimizizin bir delilidir. Bu tariki mümâneatta sonuna kadar sebat edebilmek için Ankara Hükümetinin, gerek Büyük Millet Meclisine ve gerek bizzat ahali memlekete Hükümeteyn arasındaki münasebata dair her vakit izahatı lâzıme ita edebilecek bir hal ve mevkiye bulunması lâzımdır

Kabili inkâr değildir ki; netayici mesuda tevhit edebilecek bir müşareketin şartı aslisi; iki millet arasında tam bir emniyeti müteakabile tesisi maddesi olup, ancak münasebatı siyasiyenin kemali vuzuh ile tenvirine vabestedir. Zannımız şudur ki: Rusya Hükümeti tarafından takip edilen siyasetin bizce tefahüme hadim malûmatı talep etmekle tarafeyn arasında bir itilâf teessüs ve tekâmülüne hizmet etmiş oluyoruz. Bakü'ye müteveccihen hareket eden murahhaslarımıza ne yolda bir talimat verebileceğimizi tahin için bir an evvel Rus Sovyet Hükümetinden öğrenmek istediğimiz nokat berveçhi atidir;⁴⁰¹

Evvelâ: Erivan'da Sosyalist bir' idare teşekkülünden sonra Moskova'nın Ermenistan'a karşı takip etmek istediği siyaset nedir? Şurasını nazarı dikkatinize ahzetmek isteriz ki Türkiye ile Ermenistan arasında akdedilen musaleha cebir ve ikraha müstenit olmayıp milletlerin bizzat tahini mukadderat etmesi prensibine müstenit ve mübtenidir.⁴⁰²

İstirdat ettiğimiz arazi arasında, malûmu âliniz olduğu veçhile, Taşnakların duçarı zulüm ve gadri olmuş bir Türk ekseriyeti mevcuttur. Hâlbuki her tarafta olan rivayata nazaran; bizce muvakkat olduğu katiyen mezum olan yeni bir şekli idarenin Ermenistan'da teşekkülü vesilesiyle mezkûr musalehanamenin tekrar tetkiki arzu edilmekte ve ekseriyet ahali Türk olan mezkûr arazinin tekrar Ermenistan'a iadesi düşünüldüğü anlaşıyor. Onların fikrine nazaran vaki olacak böyle bir sureti hallin ahali mezkûre hakkında bir mukaddeme! mahv ve izmihlal olacağına bizce şüphe yoktur

Saniyen: Gürcistan meselesi hakkında Rusya'nın noktai nazarı bir sureti dostane de öğrenmek İstedüğimizi bildirdiğimiz halde, bu husus hakkında henüz bir cevaba desteres olamadık. Bununla beraber kırmızı kıtaat ile Gürcistan asakiri arasında müsademat başladığını da haber alıyoruz. Eğer bu haber sahih ise aramızda bilâhara süi tefehhüme mahal kalmamak için bu harekâtın Rusya'nın maksadı hakikiyesinin ne olduğunu bilmek isteriz.

Salisen: İngiltere Devleti İstanbul Hükümeti vasıtasıyla bize lâyenkati müracaatlarda bulunuyor. Fakat sizinle akdetmek istediğimiz ahitnamenin ruhu mefadına sadık kalmak için bu müracaatlara lâyenkati ret ile mukabele ediyoruz. Hâlbuki Avrupa'nın bilcümle gazeteleri, bütün havadis acenteleri lâyenkati Rusya ile İngiltere arasında münakit muahdededen bahsediyorlar. Hatta mezkûr ahitname ahiren İngiltere Parlamentosunda dahi mevzuubahsi müzakere olmuştur. Bu haberlerle endişenak Türkiye efkârı umumiyesini tatmin mecburiyetinde olduğumuz cihetle mezkûr akitnamenin mevaddı mundericesiyle dairei emniyet sahasına her halde ittıla hasıl etmek mecburiyetindeyiz⁴⁰³

Rabian: Cemahiri Müttefikei Amerika İstanbul'daki komiseri ile mezkûr cumhuriyetin harbe iştirak ettiği andan itibaren münkati olan münasebatın iadesi hakkında görüşmek üzere Karadeniz sevhilimize lâyenkati memurini mahsusa izam ediyor. Bu keyfiyeti ihbarla beraber, Ankara Hükümetinin ve siyasi ve iktisadi istiklâli memleketin Amerika Hükümetince resmen tasdiki şartına talikan mezkûr devletle münasebatı ticariye ye girişmek arzusunda bulunduğumuzu size bir tarzı dostane de bildiriyoruz. Filvaki Rusya Hükümeti de İngiltere ile bu yolda hareket etmiştir. Hususatı saire hakkında seri bir cevabınıza intizaren teyidi ihtiramat eylerim efendim demişti

Vehbi B. (Karesi) — Tarihi kaç?

⁴⁰¹— T. B. M.M. ZABIT CERİDESİ Yüz yirmi sekizinci içtima 3.1. 1337 Pazartesi, VII, s.148

⁴⁰²— T. B. M.M. ZABIT CERİDESİ Yüz yirmi sekizinci içtima 3.1. 1337 Pazartesi, VII, s.149

⁴⁰³— T. B. M.M. ZABIT CERİDESİ Yüz yirmi sekizinci içtima 3.1. 1337 Pazartesi, VII, s.149

Hariciye Vekâleti Vekili. Muhtar B. — 22 Teşrinisani. Bu esnada idi ki, burada Bolşevik.

Muhtar B- Hatırimda kalmamış. Bulur, veririm. Bu sırada idi ki, buradaki Bolşevik Sefareti Müsteşarı bir gün bendenizle mülakata gelerek, Taşnakların sukutundan ve Ermenistan'da kendilerinin zumünce komünist bir hükümetin teşekkülünden sonra yapmış olduğumuz ahitnamenin tadili hakkında ne mütalâatta bulunduğumuzu sual etti. Mukabele ten; böyle bir suale mütehayyir olduğumu ve intizar etmediğimi söyledim. Çünkü Tasnaklar ile yapılan bu ahitnamenin esasen Ruslar tarafından ilân edilmiş olan milletlerin bizzat mukadderatına hâkim olma prensibine müsteniden yapılmış olmasına, göre, hükümet ister Taşnak olsun, ister komünist olsun aralarında bir fark gözetmek bizim için mümkün olmadığını söyledim ve demiştim ki; biz vaktiyle bir harekâtı askerîye yapmak istedik, müşareket talep ettik, sükûtle mukabele edildi. Ermeniler şöyle zulüm ettiler, gadir ettiler, nihayet mecburiyet hâsıl oldu, silâhla mukabele edildi, şu vaziyet hâsıl oldu. Bu vaziyet te sizin için pek arzu olunan bir şey zannolunuyor, bu sayede Ermenistan'ı suhuletle kominize edebileceğinizi zannediyorsunuz, öyle bir istidat hâsıl olmuştur. Bu istidadı biz tevliit ettik. Sizin hiç bir himmetiniz sepketmemiştir. Nasıl olur da siz bizim silâhımızla istihsal ettiğimiz bazı menafiki hiç bir vakit kendi zul'mümüzce Rusya'nın murat ettiği prensiplere mugayir değildir - bunu tadil etmek istiyorsunuz? Bunda ağır gördüğünüz şerait nelerdir? Denildi. **Arazi meselesine gelince;**⁴⁰⁴ (Pilebisit) yapacağımızı söylemiş, zaten ahitnamede derc etmişizdir. Binaenaleyh şimdilik işgalimiz altında bulunan ve ahitname ile memleketimize ilhak etmiş olduğumuz arazide bilihara bir tereddüt ve şüphe üzerine, arayı umumiyeiyi de kabul edeceğimizi söylemiş olduğumuza nazaran cebrü ikrah yoktur. Bir fütuhatçılık maksadı yoktur. Ermenilere her türlü muaveneti maddiye ve iktisadiyeyi ifa edeceğimizi mütaahhit bulunuyoruz. Kendilerine karşı hariçten vuku bulacak bir taarruza karşı kendilerini müdafaa edeceğimizi de varit ediyoruz. Şu halde Ermenilere karşı ağır addettiğiniz ve lüzumu tadili hakkında mütalâa sorduğunuz mevât nedir? Sualine cevaben: işte bütün silâhlarını almak istiyorsunuz. Yetişmedi. Biz de cevaben; eğer bunlar komünist ise artık silâhın kendilerine lüzumu yoktur. Bunları komünist olmakla, Rusya Hükümetinin dostu olmuş olmakla bittabi bizim de dostumuz olmuşlardır ve biz de fütuhattı olmadığımızı bu ahitname ile ispat ettiğimiz cihetle, bizim tarafımızdan' onlara bir taarruz vukuuna ihtimal verilemez. Zaten ağır toplar bulundurmağa müsaade etmiş olduğumuza nazaran böyle bir fikir bizde katiyen mevcut değildir. Binaenaleyh silâhlarını vermeleri lâzım gelir. Eğer ağır addettiğiniz şerait bunlar işe, şeraiti sulhiyemizi icra ettirmeğe muktedir olduğumuz müddetçe - ister komünist olsun, ister Taşnak olsun, bu şeraitimizden hiç bir zaman sarfinazar edemeyiz demiştik.⁴⁰⁵

Bu sualın resmen Moskova'dan aldığı bir emir üzerine mi sorulduğunu, yoksa kendisinin mütalâai şahsiyesi mi olduğunu sordum. **Cevaben:** Bu, benim mütalâa şahsiyemdir. Yalnız Moskova'dan çıkmadan evvel aldığım talimatın hututu umumiyesine dair bir sualdir demişti. O sıralarda bittabi. . . Burada bir istitrat yapacağım. Geçenlerde arzetti ki Rusya Hükümeti komünist kaldıkça bittabi iktisaden kendileriyle kat'ı alâka etmeleri mümkün olmayan Kafkasya cumhuriyetlerini komünist yapmağa çalışacaklarına katiyen şek ve iştibah yoktur. Mamafih Rusya'nın o cumhuriyetleri komünist yapmağa teşebbüs etmelerini bizim şu nazarla görmemiz de doğru olamaz. Zaten Ruslar bizimle akdi ittifak ve itilâf etmek hakkında vaki olan teşebbüsatımıza cevap verdikleri sıralarda hiç bir vakit bize şeraiti itilâf olmak üzere Rusya komünizminin memleketimize kabul ve tatbiki yolunda înr şart, bir teklif dermeyeran etmemişlerdir. Zaten komünizmde sağa doğru hâsıl olmakta bulunan cereyan, Rusya Hükümetini bize karşı böyle bir teklif dermeyeranından muhteriz bulunduracağı tabii idi. Bizim Rusya ile ittifakımız, sırf emperyalizme karşı müştereken mücadele etmektir. Bu gayede kendisi ile her vakit beraberiz. Hatta biz kapitalizm mücadelesinde dahi Rusların kabul etmiş oldukları prensipleri kabul ve memleketimizde tatbik edemeyiz. Çünkü memleketimizde

⁴⁰⁴- T. B. M.M. ZABIT CERİDESİ Yüz yirmi sekizinci içtima 3.1. 1337 Pazartesi, VII, s.149

⁴⁰⁵- T. B. M.M. ZABIT CERİDESİ Yüz yirmi sekizinci içtima 3.1. 1337 Pazartesi, VII, s.150

bunların mahalli tatbiki yoktur; Biz bunları, Rusya sefaretı buraya geldiği vakitte ayağının tozuyla kendilerine anlattık ki, ileride iki devlet arasında şayanı teessüf sui tefehhümata mahal kalmasın. Emperyalizm mücadelesinde herhangi bir memleketle her daim akdi itilâf ve ittifak edebiliriz, fakat kapitalizmle mücadele etmek.⁴⁰⁶

Eğer kapitalizme karşı mücadele etmek lüzumu, içtimai bir zaruret veyahut bir lüzum olmak üzere taayyün ve tahakkuk edecek olursa, bu inkılâbı içtimaiyi, ancak bu memleketin ahvalı hakikiyesini bu memleketin ahalisinin ruhunu, temayülâtını bilen, memleketin kendi evladı yapmak lâzım gelir. Bunun haricinde hiç bir kimsenin, hiç bir sebep ve bahane ile komünizm yapmasına bu Hükümet ki memleketin selâmet ve saadetini temin etmek gibi azim bir mesuliyeti deruhte etmiştir - razı ve kail olamaz. (Alkışlar). Zaten Rusya Hükümetiyle aramızda bu mesele hakkında katıyen ihtilâf da yoktur. Eğer aksini iddia eden varsa mutlaka bir maksadı mahsusa binaen bunları söylüyor ve bu da elbette samimî ve memleketin menafii hakikiyesine katıyen muvafık değildir. Bunu bir istitrat olmak üzere Heyeti aliyenize söylemek lüzumunu hissettim (Tefekkür ederiz sesleri). Malûmu âliniz Ermenistan'da surî bir komünizm idaresi teşekkül etmiş ve hükümetin başına (Beyzadeyan) isminde bir hariciye komiseri gelmiştir. Bizim, Ermenistan 'da henüz bir mümessilimiz yoktur. Fakat bir kaç güne kadar onu da tayin ve izam edeceğiz.⁴⁰⁷ Yalnız ordumuzun Erivan'da bir irtibat zabiti vardır. Onunla Ermenistan orduları başkumandanı (Doro.) arasında vuku bulan bir mülakatta (Doro) bundan sonra ben katıyen ordu bulundurmayaçağın. Elyevm elimizde kalmış olan ba-kiyetüssüyuflu da memleketlerine göndereceğim, çünkü Taşnakların hamakati yüzünden memleket ve millet duçarı harap ve perişan olmuştur. Ermeniler şimdiye kadar körü körüne kendi amal ve makasıdı mahsusastını takip eden emperyalizm devletlerin bir aleti olmuştur. Fakat bundan nefi yerine zarar ve hüsrân hâsıl olmuştur. Ruhan ve hissen bu tabirlere dikkat buyurunuz. Türklere pek yakın olduğumuzu unuttuk. Fakat bundan sonra bizim için selâmet onlarla kardeş olarak geçinmektir. Binaenaleyh ben artık, herçıbadabat her türlü mehaliki gözüme alarak Ermenistan'da bulunan orduları feshedeceğim ve silâh bulundurmayaçağım demiştir. Bu söz ihtimal ki o adam tarafından kemali samimiyetle söylenmiş olabilir. Fakat biz bunların asan filiyesini görmedikçe Ermenistan'a karşı müttehaz olan vaziyetimizi, vaziyeti siyasiyemizi tabii tebdil edemedik. O sırada Hariciye Komiseri (Beyzadeyan) 'tarafından şu yolda bir telgraf alınmıştır. «Ankara'da Hariciye Komiseri Ahmed Muhtar Beye: *Delican muntıkasında* başlayan isyan bütün Ermenistan'ı istila ettiği vakit mevkii iktidardaki Taşnaklar isyancılar tarafından tevkif edilmiştir.» Telgrafname esasen Ermeniler tarafından Türkçe yazılmış olduğu cihetle tarzı tahririnden dolayı bir şey görmeyiniz efendim.⁴⁰⁸ Taşnaklar denaeti mezkûreyi irtikâp ile Ermenistan hududu haricinde kendi menafii arayarak, firar ettiler. Aynı zamanda Gümrü'deki sulh heyeti Taşnaklar tarafından olduğu için onlar da kendi kendilerine sulhu imza ettiler. Ermeni Hükümetine açlık ve sefalet temininden başka bir iş görmeyen idraksız Taşnak Fırkası her vakit olduğu gibi bu defa da bu şaraiti imza ile tasdik ettiler. Şimdiye kadar Antantanın elinde yani düveli ihtilâfiyenin elinde kör bir alet gibi kalan Ermeni Hükümetinin Sovyet idareye inkılâp harekâtı her halde Türkiye Büyük Millet M celisi tarafından pek büyük bir memnuniyetle karşılanacağına emniyetimiz pek kavidir. Sovyet Ermenistan Hükümeti kemali katıyetle emindir ki; Türkiye ve Ermenistan milleti arasında harekâtı hasmane ludusu ihtimali artık kalmamıştır. Bu milletler arasında yeniden tesis edilecek münasebatı müteakabileye riayet hissine müsteniden efradı milletin cümlesinin muhtaç olduğu medeni terakkiyat için mazideki intikam hissi yerine kardeşlik hissi kaini olacaktır. Sovyet Hükümeti Taşnaklar tarafından imza edilen mevaddı sulhiyenin muvafık ve münasip olmadığı kanaatini sizden bekler. iler iki millet arasında, münasebatı müveddetkâlanenin serian tesisi için tarafeyn halkı kemali asayişle hayatı sulhiyeye avdet için Sovyet Ermenistan Hükümeti Ermenistan'da

⁴⁰⁶- T. B. M.M. ZABIT CERİDESİ Yüz yirmi sekizinci içtima 3.1. 1337 Pazartesi, VII, s.150

⁴⁰⁷- T. B. M.M. ZABIT CERİDESİ Yüz yirmi sekizinci içtima 3.1. 1337 Pazartesi, VII, s.150

⁴⁰⁸- T. B. M.M. ZABIT CERİDESİ Yüz yirmi sekizinci içtima 3.1. 1337 Pazartesi, VII, s.150

vaki olan inkılâbatı nazarı itibara alarak tarafeynin muvafakatini temin edecek bir konferans teklif eder. Elde edilen malûmata nazaran Türkiye Kumanda Heyeti tarafından Ermenistan arazisinin işgal edilen kısmında icra edilmekte olan harekât, eski politikanın takibi hissini verdiğinden dolayı başka suretle tetkik etmek kabil değildir...»

Hulâsa, telgraf bu suretle devam ediyor ve bunda da diyor ki: Artık biz komünist olduk, artık hasmı canımız olan Taşnaklara karşı ittihaz etmiş olduğunuz şedit siyaseti tebdil ediniz ve bunun için de biz konferans teklif ediyoruz. Bu meseleyi yeniden tetkik edelim! Bizde buna cevabımızda.⁴⁰⁹

«Ermenistan'da Garp ve bilhassa İngiliz emperyalizmin hizmetine girmiş olan Taşnakların mevkii iktidardan sukutunu Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti büyük bir memnuniyetle karşılamıştır. Bunların yerine Türkiye Ermenistan milletleri arasında samimi bir rabta vazifesini görecek fırkanın iş başına geçmesi üzerine işbu memnuniyetimiz bir kat daha artmıştır. Buna en büyük delil de Gümrü'ye dâhil olunca ora komünistlerini daha Ermenistan'da Taşnak Hükümeti baki iken derhal resikâre getirmiş olmamızdır.» Bunun da bu maksadı siyasiden münbais olduğu malûmu âlinizdir. Mamafiş şimdiye kadar ihtimal henüz vaziyeti dâhiliyenin takarrür etmemiş olmasından dolayı Ermenistan'daki Hükümet tebeddülü sırf bir şekil değişmesinden ibaret olup,

Taşnaklara karşı esaslı bir tedbir ittihaz edildiğine komünist esasatı dairesinde hiç bir esasatı ciddiyeye ve malûmatı vazihaya desteres olamadık. Binaenaleyh şimdilik icraatınıza intizar etmeği tercih ederiz. Gümrü'deki mevaşi vesaire mesailine gelince: Erivan'da bulunan mümessili askerimiz vasıtasıyla muvafık cevaplar ita edilmiş olduğundan buna ilâve edilecek bir şey yoktur.»⁴¹⁰

Onlar orada bulunan bazı çocuklara zulüm yapıldığını ve kuvayi askeriyemiz tarafından yiyeceklerinin alındığını ve mevaşinin askerimiz tarafından sürülüp götürüldüğünü iddia etmişlerdir ki, bunların hepsi duruğu mahız idi. O çocuklar dedikleri Taşnakların bilâhare aleyhimizde istimal etmek üzere beslemekte oldukları yirmi beş bin Ermeni çocuğu için getirmiş oldukları iâşe ve libas mevadını Ermenilere emniyet edemediklerinden dolayı Amerikalıların talebi veçhile bizim tarafımıza geçirmiş olduklarından inbias etmiştir ve bizim o vakit, geçenlerde de icelsei hafiyede arz etmiştim ki, Amerikalıların himayesini maalmemnuniye kabul etmiştik. «Binaenaleyh sulh muahedenanesinin tadili meselesine gelince; bunun neden icap ettiğini anlayamıyoruz/ Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti; kendisini isteyen ve Taşnak Hükümetinden, sırf Türk ekseriyetiyle meskûn olan yerlerdeki Taşnaklardan gördüğü zulüm üzerine Ermenilerden son derece mütevahhiş bulunan ahaliyi ve zulüm gören yerleri istirdat etmiştir.

İstirdat olunan arazide reyîâm müracaat olunmuş ve bunların ekseriyeti rücu reyini izhar etin iştir, bu mahallerden, Taşnak zulmünün tatbik edilmekte olduğu bir zamanda bile, Büyük Millet Meclisine müntehap mebuslar gelmiş ve halkın bize karşı merbitiyeti bu suretle bir kat daha ispat edilmiştir.»⁴¹¹

Bir Mebus B. — Beyanatınızın yarma tehir ederseniz daha iyi olur.

Ali Rıza Ef. (Batum) — 'Vakit kalmıyor, her vakit böyle oluyor.

Hariciye Vekâleti Vekili Muhtar B. (Devamla) — Müsaade buyurursanız devam edelim. Halkın bize karşı merbitiyeti bir kat daha ispat edilmiştir. Buna rağmen biz buralarını kılıcımızın kuvvetiyle istirdat etmiş olmakla beraber tekrar reyîâm usulüne müracaatı ve bu esası kabul ettik. Yoldaş Troçki'nin vazı ve ilân ettiği veçhile milletlerin mukadderatına bizzat

⁴⁰⁹- T. B. M.M. ZABIT CERİDESİ Yüz yirmi sekizinci içtima 3.1. 1337 Pazartesi, VII, s.151

⁴¹⁰- T. B. M.M. ZABIT CERİDESİ Yüz yirmi sekizinci içtima 3.1. 1337 Pazartesi, VII, s.151

⁴¹¹- T. B. M.M. ZABIT CERİDESİ Yüz yirmi sekizinci içtima 3.1. 1337 Pazartesi, VII, s.151

hâkim olmaları esasına binaen buralarda Ermenilerin hiç bir hakkı olamaz ve bahusus ki, bu yerler Taşnaklara, kendilerine körü körüne hizmet etmeleri için İngilizler tarafından oradaki Müslüman ahalinin her türlü hukuku paym al edilerek verilmiş yerlerdir. Binaenaleyh bu hususta Ermeni Komünist Hükümetinin fazla surette ısrar etmesi, kendisinin ismini değiştirmiş bir Taşnak Hükümetinden başka bir şey olmadığını ve aynı emperyalist ve fütuhate bir millet olduğu fikrini vermekten başka bir şeye yaramaz. **Muahedenin** sair mevadında dahi ihtirasata delâlet eden ve bir galibin mağluba zorla kabul ettirmesi tarzında bir madde göremiyoruz. Bizim Ermenilere bahşetmiş olduğumuz cemaat hukukunun aynını müteakbilde Ermenistan İslâmlarına da bahsettirdik ve Ermenistan'la Rusya'nın denizden muvasalasını her suretle teshil etmemize mukabil Ermenistan'ın da bilmukabele Rusya ile muvasalamızı teshil etmesini talep eyledik.

Silah meselesine gelince: Ermenistan Hükümetine karşı hiç bir suiniyetimiz olmadığını en büyük delili; memleketi müdafaa için her türlü tahkimat yapmasına razı olmamız ve yalnız onları silâhlarından tecrit etmemizdir. Maamafî akdolunacak konferansta bu bapta vereceğimiz izahatta imkân kabul ettiği mertebede bunu tekrar ispata hazırız». **Ermenilerin** şu tadil teşebbüsâtı bu suretle Ermenilere karşı reddedilmiş bir halde bulunuyor.⁴¹² Ancak Rusların bu meselede ne derecelerde musır olduğunu anlamak bittabi bizim için elzemdir. Pekâlâ biliyorsunuz ki, muhadenet ahitnamesi - ki maddeleri parafe (imza) edilmemiştir - bunun imzasına mâni olan keyfiyet, **Van ve Bitlis vilâyetlerinden bazı aksamın Ermenistan'a ilhak şartı**, mütekaddimi ve bu şartı muallakın son mülakatta Çiçerin tarafından dermeyan edilmiş olması keyfiyeti idi ve bu mesele Heyeti Celilenizde gayet amık ve hararetili müzakerata mevzu olmuş ve Heyetinizin izhar etmiş olduğu arzusunun, Heyeti Vekilenin de perverde ettiği arzuya mutabık olması üzerine bundan kuvvet almış olan Hükümetiniz, hiç bir sebep ve bahane ile arazimizden, Misakı Millî dâhilinde bulunan ana vatanımızdan hiç bir yerin, hatta en büyük ittifakı siyasi mukabilinde bile terke imkân olmadığını Rusya'ya bildirdi. Sarfınazar etmesi ve binaenaleyh müşterek davada ta neticei muzafferiyetin husulüne kadar müştereken hareket edilebilmesi için ahitnamenin imza edilmesi keyfiyeti teklif edilmiş idi. Fakat bu ahitname elyevm imzaya iktiran edememiştir.⁴¹³ Çünkü o zamanlar vaki olan itirazatımızı Çiçerin'e müdellel bir surette izah ederek, bu imzayı alabilecek olan memurumuz orada bulunamadı ve turuku muhabere ve muvasalanın da intizamsızlığı bu gayenin istihsaline mâni oldu.⁴¹⁴ Hatta bir aralık Ruslar bize bir ahitnamei siyasi ile beraber bir de ittifakı askerî akdini, teklif ettikleri vakit zaten tek mühim esas ihtiva eden muhadenet ahitnamesinin şimdiden imza edilmesini menafine muvafık gören hükümetimiz eğer Heyeti Murahhasımız Reisi Moskova'ya avdet etmemiş ise, bunun Şark Kumandanı ve Heyeti Murahhasımız Reisi Kâzım Paşa tarafından imza edilmesini tensip etmiş ve Kâzım Karabekir Paşaya da bu yolda salâhiyeti tamme vermiştik ve bu, o sıralarda **Gümrü** de bulunan ve elyevm Rusya Sefiri bulunan (Medivani) tarafından da Rusya namına imza edilecekti. Fakat (Medivani'nin) pek haizi salâhiyet olmaması keyfiyeti Kâzım Karabekir Paşa tarafından da bu ahitnamenin imzasına mâni olmuştur. Mamafih böyle bir teklif dermeyan etmiş olan Rusya Hükümetinin, yani daha şümüllü bir ittifaknamei siyasi ve bununla beraber bir ahitname ve bir de ittifakı askerî teklif eden Rusya Hükümetinin elbette eskiden muhadenet ahitnamesinin imzası için şart olarak dermeyan ettiği tekliften vazgeçmiş olacağını düşünmekte Heyeti Vekile ve Hariciye Vekâleti muhikti. Çünkü biz her suretle bu şartı katiyen ve katibeten kabul edemeyeceğimizi barbar bağırarak ve gayri resmî olsa bile Moskova'nın siması ıtlâna isal etmiştik. Muhadenet ahitnamesini imza etmeyen bir Hükümetle, bu şart vaki kaldıkça, hiç bir veçhile Rusya Hükümetiyle müzakerata girişilmeyeceği bediin idi. Binaenaleyh biz zaten Rusya Hükümetinin fikir ve kanaatinde

⁴¹²- T. B. M.M. ZABIT CERİDESİ Yüz yirmi sekizinci içtima 3.1. 1337 Pazartesi, VII, s.152

⁴¹³- T. B. M.M. ZABIT CERİDESİ Yüz yirmi sekizinci içtima 3.1. 1337 Pazartesi, VII, s.152

⁴¹⁴- T. B. M.M. ZABIT CERİDESİ Yüz yirmi sekizinci içtima 3.1. 1337 Pazartesi, VII, s.152

büyük bir tahavvül husule geldiğini zan ve tahmin ediyorduk ve maalmemnuniye beyan ederim ki; bu zannu tahminimizde katıyen aldanmamışızdır ve bugün o şart ortadan kalkmış, mürtefi olmuştur. Bu ve bundan evvel irat ettiğimiz sualler hakkında Rusya Hükümetinin ne düşündüğü hakkında Heyeti Celilenizce gayet sahih ve resmî ve muhakkak malûmat hâsıl olmak için Çiçerin'in bendenize cevaben göndermiş olduğu notayı kiraet edelim. (Tarihlerini söyleyiniz sedaları). Tarihlerini mukayese mi edeceksiniz? Herhalde son zamanlarda alman bir şeydir. Söylemeyeceğim demedim ki. Ben izahat verirken silsilei kelâmımı yalnız tarih öğrenmek gibi manasız bir kayıt ile bozmak doğru değildir zannederim. ⁴¹⁵

Ankara'da Hariciye Vekili Ahmet Muhtar'a

Sovyet Hükümeti Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinden aldığı son notadan dolayı memnuniyeti arnikasını beyan ve Avrupa emperyalizmine karşı tedefüi bir mücadelede iki müttefiki tabii hükmünde bulunan Türkiye ve Rusya'nın çalışıcı ahalisi arasında hüsnü tefahüm esasgir olmasından naşı bahtiyarlığını izhar eder.

Sovyet Hükümeti;

Rusya hakkındaki hissiyatınızın sıhhatinden biran şüphe etmemiş olduğu gibi bu müteakabil emniyet ve tefehhümü teyit için Türkiye Hükümetinin salifüzzikir notalarda işaret olunan noktai nazarlarını izaha da hazır ve amadedir. Maverayı Kafkasya'da sulh ve müsalemetin ancak iki milletin, mütemerkiz idaresiyle teessüs edebileceğine (dikkat buyurmanızı rica ederim) Maverayı Kafkasya'da ancak iki milletin mütemerkiz idaresiyle teessüs edebileceğine ve düşmanlarımızın Türkiye ve Rusya milletleri arasına ilka etmeğe çalıştıkları halde çok şükür muvaffak olamadıkları suítefehümünün Hükümeteynden her birinin Avrupa'da takip edeceği siyaset hakkında diğerini haberdar etmek suretiyle kabili icra olduğuna göre izahatı lâzimeyi kemali memnuniyetle ita ediyoruz.

Birinci mesele; Ermenistan'a- mütedairdir. Rusya Hükümeti Türkiye ile Ermenistan arasındaki sulhun, milletler tarafından bizzat talini mukadderat edilmesi prensibine müstenit olması lâzım geldiği fikrindedir. Taşnakların Şark cephesi kumandanlığıca tahammül edilemeyecek derecede mezalim irtikâp ettiklerini Sovyet Hükümeti tasdik etmekle beraber Türkiye ahalisi de dâhil olduğu halde bilcümle komşuları hakkında yalnız hissiyatı dostane ile mahmul olan yeni Sovyet Ermeni Hükümetinin Ermenistan'da sakin ahali İslamiye hakkında külliye tebdili siyaset edeceğine kaviyyen mutmain bulunuyoruz. Yine bu cümleden olmak üzere Rusya Hükümetinin Türkiye ahali ve Hükümetlerinin dahi Ermenistan Hükümetiyle ameile ve köylü ahalisine dost bir Hükümet, dost bir millet nazariyle bakacağına ve gerek ahali mezkûre, gerekse Sovyet Hükümeti Cumhuriyesi hissiyatı hasenesini ispat edebilmesi için Türkiye ordusunun **Gümrü livasıyla Kars livasının** Şimal ve Şarkındaki nukatı saireyi tahliye için bilâ teahhür bilcümle tedabiri Türkiye Hükümetinin itihaz edeceğine kanaati tammesi vardır. Fikrimize göre mevaki mezkûrenin tahtı işgalde bulunması keyfiyeti Türkiye ile Ermenistan arasındaki hattı hududun bir hattı kati olacağına delâlet edemez.

Malûmu âlinizdir ki, Ermenilerle yapılan sulh ahitnamesi mucibince hattı hudut taayyün etmiştir ve ahitnamenin şeraiti sairesi icra edilmeye kadar bittabi ordumuz son gittiği mahalle kadar yerleri de lehine olarak elde tutacak. Bugün karargâh **Kars'ta, Gümrü** işgalimiz altındadır ve **(Sinay) istasyonuna kadar şimendifer** hattını lâyenkati teftiş etmek hususunda istihsal etmiş olduğumuz hakkı imtiyaz da memurini mahsusamız tarafından elyevm icra edilmektedir. Demin ahzetmiştim ki, Ermenistan'da husule gelen inkılâbı siyasi zahirî ve surî bir inkılâptır. Elyevm halkın yüzde doksani eğer tabir caiz ise - gayri Komünisttir ve hatta memleketin içinde birçok yerlerde Taşnak'larla Komünistler arasında hunrizane mücadelât devam etmektedir.⁴¹⁶ Bu ahvalin delaletiyle de hükmedebiliriz ki, bugün Ermenistan'da hakikî bir Komünist idaresi teessüs etmemiştir. Binaenâlâzaiik Rusya Hükümeti arzu ettiği halde, hattâ

⁴¹⁵- T. B. M.M. ZABIT CERİDESİ Yüz yirmi sekizinci içtima 3.1. 1337 Pazartesi, VII, s.152

⁴¹⁶- T. B. M.M. ZABIT CERİDESİ Yüz yirmi sekizinci içtima 3.1. 1337 Pazartesi, VII, s.153

kuvvei askeriye de bulundurduğu halde henüz Komunize edemediği bu memleketi Kominize etmek için silâhtan gayri her türlü vesaiti iknaiyeye ve bunu tesahup ettiğine delâlet edecek teşebbüsâtı fiiliyeye tevessül etmekten geri kalmayacağı bedihidir. işte bu vaziyet cümlesinden olmak üzere zaten ahitname mucibince tahliye mecbur bulunduğumuz mahallerin, bir cemile olmak üzere, yani Ermenileri kendilerine celp ederek memleketi Kominize etmek üzere, şimdiden tahliyesini bizden talep ediyorlar. Biz ise, malûmu âliniz olduğu veçhile, şeraiti sulhiyenin hemen az çok aksamını tatbik ettirdik. Yalnız silâh meselesi kalmıştır. Çünkü zaten ahitnamede silâhların teslimine dair sarîh bir kayıt yoktur. Silâh teslimi, malûmu âliniz olduğu veçhile, ilk mütareke şeraitindendir.⁴¹⁷ Bu ilk mütareke şeraitinden olan aksam esiiha tamamen alınmıştır. Fakat maksat, öteden beri arz edildiği veçhile, Ermeni'leri mahv ve imha etmek, bir milleti hakkı hayattan mahrum etmek olmayıp, ileride dahi tahavvül edecek inkılâbatı âlem neticesi olarak emperyalist Devletlerin elbette bize karşı bir âleti zulmümü olmasını menetmek için kendilerini silâhlarından tecrit etmek lâzımdır. Binaenaleyh onlar iddia ettikleri veçhile komünist iseler kendilerine silâhın lüzumu, olmayacağına nazaran biz bu silâh maddesinin lüzum ve tatbikinde musırrız ve lâyenkati orada bulunan kumandanımız marifetiyle bu maksadın tahsiline himmet edilmesi talebinden de bir an hali kalmıyoruz. Bunun için Mösyü Çiçerin'in şu notasında en son okuduğum fıkranın mucibi tesir olmaması iktiza ettiği mütalâasındaayım.

Maverayi Kafkas'taki diğer Devlete yani Gürcistan'a gelince; Rusya Sovyet Hükümeti bu devletle (1920) senesi mayısında bir ahitname akdetmiştir. Çiçerin diyor ki; ahidnamei mezburun tamam bir metninin derhal tarafımıza tebliği için talimatı lâzıme verilmiş olduğundan bunun birer suretleri Tiflis'teki mümessiliniz Kâzım Bey vasıtasıyla Ankara 'ya ve Ermenistan'da Kâzım Karabekir Paşaya tebliğ edilecektir. Rusya ile Gürcistan arasında münakit mezkûr ahitname esastı dairesinde Gürcistanlı bir sulh akdini Rusya Hükümeti, Türkiye menafii noktai nazarından mucibi fayda görmektedir.

Burası tabii, gayet şayanı dikkat bir noktadır. Demin de arz temiştim ki, Gürcistan; 1920 senesi mayısında Sovyet Rusya Hükümetiyle akdetmiş olduğu ahitnamenin hududa taallûk eden ahkâmı mucibince Ardahan ve Batum livaları Gürcistan memleketi dâhilinde kalyordu. Rusya Hükümeti, bununla, o ahitname dairesinde tanyacağınız Gürcistan ile bir sulh ahitnamesi akdediniz demek suretiyle şimdiden bize, Ardahan ve Batum'u Ermenistan'a terk ediniz diyordu.⁴¹⁸ Bundan tabii başka bir mana çıkamaz (öyle şey yok sesleri). Bendeniz de ederiz demedim.

Hasan Basrî B. (Karesi) — Öyle muahede olamaz.

Hariciye Vekâleti Veklî Muhtar B. (Devamla) — Zatı âliniz itiraz buyuracağınız yahut istizah edeceğiniz veya mevzuu münakaşa edeceğiniz nıkati lütfen kayıt buyurunuz, ondan sonra müzakere ederiz. Siz bundan ne kadar müteessir iseniz Hariciye Vekili olmak münasebetiyle ben belki zatı âlinizden daha ziyade müteessirim. Bunun berveçhi peşin bilinmesini rica ederim.

Hasan Basrî B. (Karesi) ^— İhtara lüzum, yok, onu bilirim.

Hariciye Vekâleti Vekili Muhtar B. (Devamla) — O halde sizin silsilei kelâmımı kesmemenizi bilhassa istirham ederim. Bundan evvel Moskova'da bu Ermenistan ahitnamesinin, böyle Ermenistan'da bir inkılâbı siyasi husule getirmesi üzerine, tekrar tetkik ve münakaşası için bir konferans akdini ve bu konferansta bilcümle mesaili şarki yenin de mevzuubahis ve müzakere edilmesini teklif eden Rusya Hükümeti, bize vaki olan teklifinde; bu konferansın Rusya, Türkiye, Azerbaycan ve Ermenistan murahhaslarından mürekkep olacağını söylemiş ve Gürcistan'ı meskûtünan geçmiştir. Bu, bittabi nazarı dikkatimizi celp etti. Hâlbuki. Kafkasya'da müstakar bir hali siyasi, bir vaziyeti siyasiye ihdası Rusya Hükümetince, onun menafii noktai nazarından matlup ve müstelzem olunca, onu teşkil eden devletlerden biri

⁴¹⁷- T. B. M.M. ZABIT CERİDESİ Yüz yirmi sekizinci içtima 3.1. 1337 Pazartesi, VII, s.153

⁴¹⁸- T. B. M.M. ZABIT CERİDESİ Yüz yirmi sekizinci içtima 3.1. 1337 Pazartesi, VII, s.153

olan Gürcistan'ın tabii ihmal edilmemesi iktiza ederdi. Malûmu âliniz, Gürcülerin bugün Gürcistan'da sosyal demokrat Hükümeti, yani menşevik bir Hükümeti vardır ve Bolşevizm aleyhtedir. Şimdi Ermenistan'ı (Bolşevizm) etmek isteyen Rusya Hükümetinin Gürcistan'ı (Bolşevize) etmesi gayet tabii bir keyfiyettir. Fakat Gürcistan buna mukavimdir ve Rusya Hükümeti Gürcistan hududunda tahşidatı askeriye yapıyor A^e fırsat düşürürse ve imkân bulabilirse kuvayı müsellâhaya da müracaat ederek orasını Bolşevize edecektir. Fakat bunun stihuletle kabili istihsal bir maksat olmadığı kendisince de mecezum olan Rusya Hükümeti, zannediyorum Gürcistan'ı dairei nüfuzu siyasisine ithal edecek bir şekli idarenin tesisine hadim olacak tedbir cümlesinden olmak üzere bize böyle bir teklifte bulunarak onu kendisine celp etmek istiyor ve bu Rusya'nın lâyetegayyer propaganda usulü cümlesinden olan bir tedbirdir. Halbuki bizim, daha evvelce Rusya tarafından almış olduğumuz bazı teminat vardır ki teminat denemezse de - beyanatı resmiye vardır ki: Rusya Hükümeti bizim **Ardahanı** da ve daha ilerisini de işgalimize müsait bulmuştur.⁴¹⁹ Bugün ittifakımıza fevkalâde ragıp olduğu bir zamanda eski beyanatını unutarak, Rusya'nın şu teklifinde Gürcistan'ı meskûtünan bırakmış olması, mühmel bırakmış olması keyfiyeti elbette bir maksadı mahsusa müstenit olmak iktiza eder. O maksat da, arz ettiğim maksattır ve zannediyorum ki, bu maksat Moskova'da vuku bulacak müzakeretta, tarafeynin yekdiğerine vereceği ifade üzerine ibtina edecektir ve Rusya Hükümeti zaten Misakı Millî dâhilinde bulunduğu kani olduğu bu livalar üzerinde hakimiyetimizin tayinine delâlet edecek bir iddia ve tedbirde bulunmayacaktır zannı kavisindeyim. Fakat her halde Heyeti âliyeniz, Hükümetinizin bu noktada son derecede gayret ve metanetle bu maksadı temine çalışacağına emin olabilirsiniz. Bu meseleyi Gürcistan bahsinde bir kere daha mevzuubahis edeceğim.

Çiçerin devam ediyor: «Tarafınızdan irat edilen suallerden en ehemmiyetlisi Rusya ile İngiltere arasındaki müzakerata taallûku olan sualinizdir. Türkiye'nin İtilâf Devletleriyle iadei münasebat etmesi bizce şayanı arzu olup olmadığını soruyorsunuz. Bu sualinize bir samimiyet ve uhuvveti tamme dairesinde itayı cevap edeceğiz.

Bizim ve sizin İtilâfı Yun ile olan münasebatımız arasında bazı mertebe asarı müşâbehet bulunduğu cihetle mezkûr suare âdetâ nefsimize hitap ettiğimiz bir sual gibi cevap vermeğe çalışacağız. Rusya'da Sovyet şekli idaresi teessüs eder etmez, bütün cihan ile akdi sulh arzusunu izhar ederek Rusya arazisi üzerinde, yani şimalde Sibirya'da, Ukrayna'da, Kırm'da velhasıl her tarafta irticai himaye eden itilâf Devletleriyle akdi musaleha için müracaatı müzekkerede bulunduk. Fakat bu devletler, ilk devrede bizi imha edecekleri kanaatinde bulundukları için bizimle müşâfeheye bile temayül göstermedi.

Bilâhare müzafferiyetlerimiz tevali edince bizimle resmî surette mükâleme teşebbüsâtında bulundular. Şimdi Rusya'da Sovyet Hükümetinden başka kendilerine muhatap olacak kimse kalmayınca, Rusya ahalisinin kendi lehlerine birlikte olmadığını ve Sovyetik hâkimiyeti, Devletin müdafaaya kadir bulunduğunu görünce işte şimdi büyük tereddütle müterafik olmakla beraber bizimle münasebatı dostane ve müslihanede bulunmak arzusunu izhar ediyorlar. Şimdilik İngiltere ile İtalya bu tarike girebilmiştir. Filvaki Londra'daki heyeti murahhasımız ile İngiltere müzakereden, İngiltere Hükümeti bir sulh aktı için bizimle müzakeratı siyasiyeden kaçarak, yalnız iki memleket arasındaki münasebatı ticariyeyil iade ile iktifa etmek istiyor.⁴²⁰ Sovyet Hükümetinin ileride resmen tasdikine intizaren, ticaret mukavelenamesine fevkalâde haizi ehemmiyet bazı mevaddı siyasiye dercettirilmesine gayretten hali kalmıyor. Mevadı mezkûreden bazılarını İngiltere ceraidi Tesmiyesinde gördüğümüz veçhile berveçhi âti zikrediyorum diyor ve İngilizlerin teklif ettiği tarafeyni âkideynden her biri diğér taraf hakkında hasmane muamelât ve teşebbüsattan ve arazisi

⁴¹⁹- T. B. M.M. ZABIT CERİDESİ Yüz yirmi sekizinci içtima 3.1. 1337 Pazartesi, VII, s.154

⁴²⁰- T. B. M.M. ZABIT CERİDESİ Yüz yirmi sekizinci içtima 3.1. 1337 Pazartesi, VII, s.154

haricinde diğerinin müeasesatı aleyhinde ya doğrudan doğruya veya bilvasıta propagandanı içtinap edecektir.». En ziyade korktukları nokta da budur ve başlarına gelecektir tabii.

Okumağa devamla «Bilhassa Rusya Sovyet Hükümeti İngiltere'ye hasan ve menfaatine muzır her türlü tesebbüsât ve telkinattan feragat eyleyeceği gibi asıl İngiltere dâhilinde, İngiltere İmparatorluğunun aksamı sairesinde ve Kafkasya ile Anadolu, İran, Afganistan ve Hindistan'da bu misiilü propagandalara müzaheretten sarfinazar edecektir,»

Son ölümünün nerede olduğunu görüyor.

Diğer madde: «Rusya Hükümeti bu kabil tesebbüsât. ve telkinattan kendi tebaasını da meneyliyecektir» **Çiçerin diyor ki:**

«İngiltere bizden, bizim gibi bütün bir cihana karşı, gayri müsavi vesaitle mücadele ederek ihrazı muvaffakiyet eden bir galipten değil, bir mağlûptan istenebilecek taahhüdatı siyasiye talebinde bulunuyor.⁴²¹ Biz bu maddeleri kabul şöyle dursun, onların münakaşasını bile reddettik. Biliyorsunuz ki, İngiltere, bircümle Garp Devletleriyle her türlü muhasebatımızı kat etmemizi istiyor. Öyle bir şey İstiyor ki, kabulümüz halinde bizim için zinde bulunmanın imkânı kalmaz. Bu nıkatı tetkike bile lüzum görmedik. Böyle vaki olan reddimize İngiltere Hükümetinin, henüz ne cevap vereceğini bilemiyoruz.

Daha geçen temmuzda muvafakat edebildiğimiz yegâne şey atıysen Rusya ile İngiltere arasında akdedilecek muahedenameye tarafeynin yekdiğeri memaliginde veya haricinde hafı tesebbüsât veya propaganda da bulunmaktan mukabele ten sarfinazar edecekleri hususunun bir prensip olarak kabulünden ibaret kalmıştır.

Mevzuubahis olan Ticaret mukavelesine gelince :: Bu mukavele elyevm derdesti tezekkür olup bunun sureci posta ile tarafınıza irsal edilmiştir. İşte İngiltere ile olan' münasebatımız bunlardan ibaret olup sekiz aydan beri Heyeti murahhasamızın bilânetice Londra'da bulunmakta olmasına nazaran, hissiyatıma, İngiltere'nin bizimle bir ticaret' mukavelesi akdine lüzumu acil görmediği merkezindedir. (Yani bizi aldatıyor). Zavahîri ahvale bakılınca İngiltere'nin Rusya hayatı iktisadiyatını tamir için makine ve sair ihtiyacı müruru zamanla ne kadar istidat ederse kendisiyle uyuşmak hususunda o kadar uysal olacağımız zihabmda bulunduğuna hükmetmemiz iktiza ve icap eder. İngiltere resmen sulh akdetmenin bizi kendisine, bu suretle siyasetine raptedebileceğim ümit ediyor. Size şurasını Sildirmek isteriz ki, İngiltere bu mebhaste pek ziyade aldanıyor.⁴²² İtilâf Devletleri meyânında kendisinden en az zarar gördüğümüz İtalya ile olan münasebetimiz meselesinde dahi İngiltere bu suretle aldanmıştır. Filvaki İtalya ile aramızda olan mücadelede en az müteaddi olmuştur. Rusya ile İtalya, Ticaret mümâsilleri teatisini tahtı karara almışlar ise de İtalya Hükümeti tayin ettiğimiz mümessillerin Roma'ya muvasalâtlarını tehir için elinden geleni yapmaktan da hâli kalmıyor.

Fransa'ya gelince: Bize karşı şimdiye kadar hasım kalmıştır. Bu Devletle aramızda hiç bir müzakere vaki değildir. Daha pek uzun bir zaman aramızda müzakereye yol bulunamayacağı zannı kavisinde bulunuyoruz. İngiltere'nin size teklif attı bulunduğunu ve Türkiye Hükümetinin İtilâf Devletleriyle iadei münasebat edebilmesi hakkında Rusya'nın ne fikirde olduğunu sual ediyorsunuz. Bizim takdimimiz şudur ki, şimdiye kadar yaptığınız gibi, emperyalist itilâf Devletlerine karşı bakemai muvaffakiyet icra ettiğiniz mücadelâtı kahramanane ile memleketin istiklâl ve masuniyetini müdafaa ediyorsunuz. Bu müsaraa mezkûr Devletlerle Türkiye arasında iki suretle neticelenebilir: Türkiye ahalisi, doğup büyüdüğü vatanından ve bilhassa İstanbul'dan Avrupa fütuhatçılarını ya silâh ile tart ve ihraç eder, yahut İtilâf Devletleri Türkiye ile cereyan, eden bu müsaraada Türkiye halkının şeref ve haysiyetini ve istiklâlini sonuna kadar müdafaaya azim ve kadir olduğuna kanaat getirerek, bir girizgâh bulmağa çalışarak harpten sarfinazar eylerler. Fakat Rusya Şûraları Hükümeti bilir ki; emperyalist Hükümetler fethettikleri yerlerden bir sureti muslihane de feragat edemezler.

⁴²¹- T. B. M.M. ZABIT CERİDESİ Yüz yirmi sekizinci içtima 3.1. 1337 Pazartesi, VII, s.155

⁴²²- T. B. M.M. ZABIT CERİDESİ Yüz yirmi sekizinci içtima 3.1. 1337 Pazartesi, VII, s.155

Onların indinde hak ve adaletin bir mana yoktur. Onlar yalnız kuvvete boyun eğler. Eğer Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetine İngiltere Hükümetinden teklif at vaki ise biz öyle düşünüyoruz ki, İngiltere bu teşebbüste samimi değildir. Onun bu veçhile hareketinde iki maksadı olabilir. Ta kendisini kahramanane müdafaa eden Türkiye halkı, araşma inhilâl esbabını sokarak kuvvei mukavemetini kesretmek son zamanlarda buna şiddetle tevessül etmiştir) ve yahut Sovyet Rusya'sı ile olan mücadelesinde Türkiye'yi kendi tarafına celp eylemektir. (Bu da Rusya'nın dahi Anadolu Hükümetine de ne derecelerde büyük kıymet verdiğini gösterir büyük bir sözdür). Fakat biz öyle zannediyoruz ki, bu plânlar faidesk ve neticesizdir. .Çünkü Türkiye Hükümeti ile Rusya arasındaki menafi hiç bir vakit tearuz edemez. Her an teceddüt eden dostluklarını ihlâl eyleyemez.⁴²³ Maahaza milletin (Yani Türkiye'nin), bir hayatı müsalemeye kavuşarak, yedi seneden beri devam eden nice muharebatta duçar olduğu cerihalarını sarmağa müsait surette hitamı mücadelâtı temin edebilecek teklifinden evvel vaki olacak teklif atın aleni ve resmî olmasını ve akabı vukuunda Türkiye topraklarının ve bilhassa payitahtın, .hangi milice mensup olursa olsun» kuvayı ecnebi yeden derhal, tahliye etmesini talep etmelidir (ki, Hükümetinizin şimdiye kadar takip ettiği bundan sonra da takip etmek azminde bulunduğu meslekte budur). Esnayı, müzakerede Türkiye toprakları, üzerinde ecnebi kıtaatı askeriyesinin bulunması Hükümeti gayri müsait, biri mevkide bulsa olacak bir .tehlike, daim teşkil eder. Rusya Hükümeti, toprakları üzerinde ecnebileri ,tart ve ihraç, ettiği gündür ki, Beynelmilel mevkiini tarsine ve emperyalist devletlere kendisini saydırmağa. Muvaffak olabilmıştır. Rusya'nın payitahtı, ecnebi işgali altında bulunsaydı Londra müzakeratında istiklâl ve maneviyatını muhafaza etmek pek müşkül olurdu.

İşte hututu ameliyesi dâhilinde izah edilmek üzere noktai nazarımız budur. Bu, noktayı. daha ziyade tafsile hazırız. Tarafınızdan tafsilât ve izahat. Almak arzusunda bulunabileceğiniz bilcümle sualleri irat edebilirsiniz. Neticei kelâm olarak şurasını-beyan ederim ki; Bimisillû nikatı nazar teatisi keyfiyetinin ehemmiyeti fevkalâdesi vardır ve Türkiye »Büyük Millet Meclis 'Hükümetinin bu bapta irat- etmek lutrunda bulunacağı suallere karşı beyanı fikir ve mülâhaza etmeği pek arzu ederiz.⁴²⁴

Hariciye Komiseri
Çiçerin

Hariciye Vekalefi Vekîli Muhtar B. (Devamla) — Binaenaleyh Moskova'ya gittiğimiz vakitte bu tarz müzakere! tahrirye'i idame etmek suretiyle, Moskova'ya da konferansın içtima .edeceği gamanda akdettirecek herhangi ahit-, name esasını teşkil edecek mevat az çok teayyün ' etmiş olacak ve ümit, ederim ki» bunun,neticemi olmak üzere, bu ahitname gayet suhuletle akdedecektir,

Tekrar, Gürcistan meselesine, rücu edeceğimi arz etmiştim. Bundan evvel arz etmiş olduğum veçhile, bizim bidayeti muhaaematta vaki olan teklifatımızı sükutla geçiştiren Gürcistan hükümeti, vaziyetin gayet kavi bir surette. lehimize inkişafını gördüğü andan itibaren ve bilhassa 11 nci **Kızlordu aksamının** Ermenistan'dan ve diğer **Vrangel ordusunun** inhizamı üzerine halî kalan-.ordulardan bir kısmının Gürcistan ^hudutlarının üzerinde tahşidini görürü görmez.⁴²⁵ Bizimle akdi müsâlâha teklifinde- ,bulundu ve süratle bizden, cevap istedi. Halbuki o sıralarda, şimdiye kadar tafsilen vaki olan beyanatından anlaşıldığına nazaran, Rusya ile müzakereye. girişmiş ve bütün Kafkasya'ya, şarka ait. mesaili.müşterekenin, teşekkül edecek bir konferansta müzakeresini) kabul etmiş olduğumuz, cihetle. Bittabi Rusya'nın noktai nazarını, yani her vakit Gürcistan üzerindeki vaziyetiyle, iktisadiyatılar harabatıyle, kudret ve

⁴²³- T. B. M.M. ZABIT CERİDESİ Yüz yirmi sekizinci içtima 3.1. 1337 Pazartesi, VII, s.155

⁴²⁴- T. B. M.M. ZABIT CERİDESİ Yüz yirmi sekizinci içtima 3.1. 1337 Pazartesi, VII, s.156

⁴²⁵ - T. B. M.M. ZABIT CERİDESİ Yüz yirmi sekizinci içtima 3.1. 1337 Pazartesi, VII, s.156

kuvvetiyle haizi nüfuz olabilecek Rusya'nın noktai nazarı bilinmedikçe buna cevap vermediği muvafığı ihtiyat görmedik. Binaenaleyh, yine bir teşebbüste bulunmak istedik ki, niçin Rusya Hükümeti bize vaki olan teklif te bir defa Gürcistan'ı ihmal etmiştir ve bu baptaki noktai nazarı nedir? Saniyen Gürcülerden de bize bu teklif dermeyeran edildikte mayısta Ruslarla akdetmiş oldukları ahitnamenin-hududa taallük eden aksamı dairesinde bir Gürcistan'ın kabulünü şartı .mütekaddim olarak bize dermeyeran etmesinin sebebini de Öğrenmekte bittabi büyük fayda vardı.

Zannediyorum ki Kafkasya. Hükümetleri içinde bizim Hükümetimizin maksadı teşekkülünü en ziyade bilenlerden birisi de.Gürcistan Hükümetidir. Bizim daima neşriyatımız, orada aksini göstermiştir. Gidenler, gelenler vardır. Bu hükümetin maksadı teşekkül ve takip ettiği gayeyi siyasiyeyi bildikleri 'gibi bilhassa Misakı Millî geçen sene .şubatta' İstanbul'da tertip ve tanzim edilip bilcümle Devletlere ve konferanslara tevdi edildiği vakit Gürcistan'ın da. orada mümessilleri vardı. Bunlar orada gazetelerle, bütün vesaiti saire ile ilân edilmişti. Bunu Gürcistan Hükümetinin bilmemesine inkân yoktu. Gürcistan Hükümetinin vaziyeti bu kadar gevşek ve zayıf olduğu halde, bir taraftan Sovyet Kırmızı orduları, hudutlarımızda tahşit edilmekte olduğu' ve diğer taraftan bizim gayet kahir ve arzu ettiği noktada amali siyasiyesini icraya kadir bir ordumuzun burnunun dibinde bulunduğunu gördüğü ve garp Devletlerinin hatta en kudretlilerinin bile, kendilerine muavenet yapmayacaklarına kanaat getirdikleri bir sırada bu kadar emperyalist; şekilde bir teklifte bulunması garip bir haleti ruhiyeye, delâlet, eder. İhtimal çok söyleyip az, koparmak gibi bir pazarlık maksadına da müstenit olabilir. Fakat her hal'de böyle bir teklifte, bulunmuştur. Biz. elyevm kendisine bir, cevap vermedik ve Rusya Hükümetinin bu mesele hakkındaki fikri henüz tavazzuh etmemiştir ve tavazzuh edinceye .kadar da buna cevap vermek arzu etmiyoruz, Fakat her halde şurasını Türkiye Büyük, Millet Meclisi. Hükümetinin. menafini azimeyi siyasiyesi cümlesinden olmak üzere zikrederim ki, bu Hükmet bu konferansla Gürcistan Hükümetinin dahi bir murahhas bulunduracak içtima, etmesinde kendisi için büyük bir fayda görür. Bunu istihsale çalışacaktır. Ve teşebbüste etmiştir. Şu halde, demek ki.biz, Gürcülere yapılacak..ahitname gayet mühim bir .mesele karşısında bulunuyoruz. O da, Misakı Millî dairesine, memleketin tamamı istiklâlini temin edeceğini addetmiş ve bütün memleketin efkârı umumiyesini ve bütün ^milletin izinde kuvvetini, ancak bu taahhülle etrafına toplamış olan bu hükümet elbette makamda mugayir, muhalif olabilecek bir ahitnameyi tezekkür ve imza edemez. Fakat işte işin çetin ve nazik noktası burasıdır. Fakat kabili inkâr olmayan, hakikatten birside; Batum Limanının vaziyeti mahsusasıdır. Batum bütün Kafkasya cumhuriyetlerinin, orada yaşayan on iki milyona karış muhtelif anasıra mensup milletlerin yegâne teneffüs penceresidir. Binaenaleyh Şarka ait enternasyonal bir vaziyeti mahsusası vardır. Fakat Batum'a olan bu alâka yalnız Kafkas Cumhuriyetlerine ait değildir. Rusya Hükümetinin, demin arz ettiğim' veçhile, birçok alâikten dolayı Batum limanı üzerinde alâkai mahsusası vardır. Binaenaleyh Ardahan'da müşkülâta uğramayacağı zannı kavisinde bulunan hükümetinizin bu meselenin hallinde iktihamı müşkül bazı teklif karşısında bulunması muhtemeldir. Onun için bu noktanın Heyeti Aliyenizce sureti mahsusa da teemül edilmesi iktiza eder. Pekâlâ, malûm olan hakayıktandır ki, bilhassa memleketin, devletin mukadderatı âtiyesini belki uzun seneler için takyit edecek olan bu gibi muahedata derc edilecek bir karan katî alabilmek için evvelbeevvel Heyeti aliyenizin muvafakatini tahsil etmek mecburiyetindedir. işte şu vesile ile Hükümetiniz bu mesailin esnayı tetkikinde Batum'a taallük eden meselenin ihdas edebileceği müşkülâtı ve bu meselenin halli ne suretle kabil olacağının tezekkürünü Heyeti Aliyenizden rica ediyoruz. Bunu isterseniz ileride bir celsei hafiyede ayrıca mevzuubahis ve münakaşa ederiz ve o müzakerattan Hükümetinizin istintaç edeceği' esaslar dairesinde Hükümette murahhaslarına bu mesele hakkında talimatı lâzınıtiyi ita eder.⁴²⁶

Mehmet Şükrü B. (Kârahisarı sahib) — Bir eelsei hafiyede mevzuubahis ederiz demiştik, o vakit daha iyi olur.

⁴²⁶- T. B. M.M. ZABIT CERİDESİ Yüz yirmi sekizinci içtima 3.1. 1337 Pazartesi, VII, s.156

Haricîye V. V. Muhtar B. — Heyeti Celileniz nasıl kabul ederse bendeniz de onu kabul ederim. (Celsei hafiyede sesleri).

Mustafa Kemal Pş. (Ankara) — Şükrü Beyin teklifine temas eder bir teklifte bulunmak isterim. İhtimalâta ait olan mütâlâat münakaşatı mucip oluyor. O halde bunu da celsei hafiyeye terk edelim

Haricîye V. V. Muhtar B.

Müsaade buyurursâftızl bu Şark Vaziyetine burada hatime verelim. Eğer tensip ederseniz Garp ile olan münasebatımıza dair beyanı malûmat edeyim. Bir defa Heyeti Celilenize demin de arz ettiğini veçhile, sureti katiye ve katibede emin ve mutmain olmalıdır ki, Hükümetimiz İtilâf Devletlerinin hiç birisi tarafından bir mana ifade eder lisanı resmî ile zikredilmiş bir teklife maruz kalmamıştır, Bunu iddia edenler yalan soyuyorlar. Bu Hükümet elbette kendi nakıs vasıtasıyla bir lüzumu hayatiyeye müstenit olmaksızın ve mecburiyeti hayatiye bulmaksızın bütün cihana ilelebet kafa tutacak bir mevkiye değildir ve böyle bir şeyi makul Şinasi bir millet düşünemez. Nedir bizim gayemiz? Niçin biz müsellehan bu mukavemete karar verdik? Bunların elbette bir hududu vardır. Biz hiç bir vakit namütenahi, lââyât velâyühsa metaliple ortaya atılmış bir millet, bir hükümet değiliz.⁴²⁷ İstedğini müdrik bir milletiz. Mazimiz parlak olmakla beraber halimizi de derkeder, kendimizi neye kadir olduğumuzu da bilir bir milletiz. Bu millet tabir amiyane görülürse de gat manalıdır (Pişkin bir milletir). Binaenaleyh istediğini de bilir. Bizim istediğimiz; *hududu millî dâhilinde iktisâdî ve siyasi istiklâlîmizdir*. Efendim, bunu bugün, gillî gıştan-ârî olarak resmî ve aleni bir lisanla bize dermeyer edecek ve kabul edecek her devlete şimdiden elimizi uzatmağa hazırız. Fakat btr yolda bir teklif elyevm, vaki değildir. İhtimal katiben vukua gelir. Az çok istidat yok değildir. Avrupa'daki cereyanatı saireyi takip eden Hükümetiniz, Avrupa 'dal Sevr ahitnamesini bize kabul ve tasdik ettirecek bir kudretin kalmamış olduğuna kanidir. Biz bu ahitnameyi kabul ve imza etmedik. Çünkü o bir hücceti katidedir. Onu kabul edemeyiz. Fakat Emin olunuz İtilâf Devletlerinden hiç birisinin parlamentosunun kabul etmeyeceğine ve hatta Fransız Parlâmentosunun da reddedeceğine kani olarak söz söylüyorum. Bu millet haktan iktibas ettiği küvvei âzmiye ile böyle resmî bir teklif vukua gelinceye kadar 'intizar edecektir ve geldiği vakitte maksada milliyetini tatmin ettiğine kani olduğu gün akdi ittifak etmekte bulunduğu Rusya Hükümetini katiyen gücendirmeden akdi sulh edeceğiz; Fakat bu Hükümet, mesuliyetini gayri müdrik olduğunu gösterecek tarzda gayri resmî teklifâtı hüsnü telâkki edemez. Çünkü bu gibi teklifât şimdiye kadar defa atla vukua gelmiştir. *Bunları Fransızlar da yapmıştır, İngilizler de yapmışlardır, Amerikalılar da yapmışlardır* ve elyevm de yapmakta bulunmuşlardır, Meselâ Fransa Hükümetinin teklifatının bunu geçen gün de arz ettim, belki üçüncüsü veya dördüncüsüdür - Son vuku bulan müracaatları bir üsera mübadelesini vesile itihaz ederek Zonguldak'a gönderdikleri bir memuru mahsus marifetiyle vaki olmuş bir tekliftir. Eblehfiribanedir. Biz üserayı mübadeleye hazırız. Çünkü emin olunuz ki, üserasına karşı harbi umumide en müşfikane hareket etmiş olan bu âli cenap millettir ve o yolda kendilerine muamele edilmektedir ve Cenevre ahkâmı mucibince biz bunu her zaman iadeye hazırız. Kendilerine de teklif ettik. Aramamışlardır. Şimdiye kadar geçenlerde vaki olan tekliflerinde, evvelâ bizinkileri verin, sonra da sizinkilerini gönderelim ve ondan sonra müzakeratı sulhiyeye girişelim diyebilir.⁴²⁸ Bir defa böyle muazzam bir iş, bugün bir milletin hayat ve mematinın belki bitmez tükenmez istikbalinin taallük ettiği bir mesele, böyle yüzbaşı gibi, sefaret kâtibi gibi ufak memurlarla müzakeresi kabul edilecek derecede küçük değildir. Bu işler resmî salâhiyeti haiz memurini mahsusâhın müzakere edebileceği meselelerdir. Onun için *kendilerine verilecek cevapta; mübadele meselesi sulh müzakeratına katiyen esas ve mukaddeme olarak kabul edilemez, o insanî bir meseledir. Teklif edilmiş olan şerait*

⁴²⁷- T. B. M.M. ZABIT CERİDESİ Yüz yirmi sekizinci içtima 3.1. 1337 Pazartesi, VII, s.157

⁴²⁸- T. B. M.M. ZABIT CERİDESİ Yüz yirmi sekizinci içtima 3.1. 1337 Pazartesi, VII, s.158

dairesinde bunları yapmağa her zaman hazırız. Sulh müzakeresi meselesine gelince: Sevr Muahedenamesi ortada bulundukça hiç bir İtilâf Hükümetiyle hiç bir sebep ve bahane ile akdi musalâha edemeyiz

Binaenaleyh bu mesele böyle duruyor ve bir teklifi resmî vaki değildir. İngilizler de sevahilimize, Giresun'a, Trabzon'a lâyenkati adamlar göndermek suretiyle temas arıyorlar, maksatları güya şayanı kabul derecede bu millete hakkı hayat bahş edici şerait ile bize sulh teklif ettikleri halde kendimiz kabul etmiyormuşuz. Bir avuç şaki, bir avuç mütemerrit gelmiş, bir milletin üzerine konmuş, beyni paralyor, temerrüt ediyor, bu kadar akilâne, munsifane teklifleri kabul etmek istemiyor, propagandasını memlekete yaptırmak içindir. İşte Rusya ile aramızı bozmak için yapmış oldukları tedbir ve telkinat meydandadır. Elyevm bunda musırdırlar. Bugün hükümetimizin kanaatine yakın bir zan ile öğrendiğine nazaran, Sevir ahitnamesinin esaslı bir surette tadiline Fransız'lar ve İtalyan'lar biraz mütemayıl görünmekle beraber mamafih biz tadil kabul etmiyoruz.⁴²⁹ Biz bunu yok farz ediyoruz. Onlar söylüyorlar, yeniden murahhas gönderirlerse biz de gönde: r, yeniden Devletlerle akdi müsaleha ederiz. Bu malûm, bugün Fransa'da ve İtalya'da Sevir ahitnamesini esaslı bir surette, yani bizim kabul edeceğimiz zanlarma nazaran tadile bir meyil vardır. İngiliz'lerde katiyen yoktur.

İngiltere Hükümeti bugün Atina'da hâlâ Kral Kostantin'i eline alabilmek ve kendisine şimdiye kadar takip ettirdiği maksadını yine Anadolu'da tahkim ettirmek için kendisine bir zemini müsait ihzarına uğraşiyor. Temerrüdünden vaz geçmemiştir. Ve daima bizi zaafa duçar edecek her türlü vesaite müracaattan hâli kalmıyor. Ne kadar hainane, ne 'kadar biârane olursa olsun bunları yapmaktan çekinmez. Çünkü bu milletin hasaili külliyesinden birisi de bu suretle hareket etmektir. Elhamdülillah bu ahvali müdrık olan Hükümetimiz bu gibi propagandaların memlekette icrayı tesir etmesine müsait zemin hazırlanmasına katiyen, müsaade etmemiştir ve etmeyecektir. Çünkü ettiği gün vazifesini suüstimal etmiş, büyük bir mesuliyet altına girmiş demektir. İşte Garp Devletleriyle olan vaziyetimiz budur.⁴³⁰

Hulâsa etmek lâzım gelirse; Misaiki millî dâhilindeki memaliğimizin iktisadi ve siyasi istiklâli temin edilmek şartıyla biz dünyanın her Devletiyle der an saat akdi musalehaya hazır ve amadeyiz. Elverir ki bu teklif alenen ve resmen vukua gelsin ve müzakere içinde Sevir ânitnameşinin ortadan kalktığı, mürtefi bulunduğu tarafımızdan dermeyan olunan şartı mütekaidimi kabul edilmiş bulunsun. Binaenaleyh Heyeti Celilenizi ve bu vesile ile bütün Türkiye efkârı umumiyesini bunun hilâfına vaki olacak neşriyattan, telkinattan tahzir ediyorum.⁴³¹

SONUÇ

Neticede Gürcüler Ardahan, Artvin'in bize terkine mütemayıl bulunuyorlar. Fakat Batum' dan sureti katiyede feragat edemeyeceklerini bildirdiler. Ardahan ve Artvin'i hemen şimdiden işgalini ve kendisi tarafından tahliyesini ve bunların memleketimize ilhakını, Batum için plebisite müracaat ederek göstereceği neticeye göre karar verilmesini teklif ettiler. Şimdi ordumuza ileri hareket emrini vermek Gürcü ordusu ile muharebe ederek buralarını almak vardı. Bir de kan dökmeksizin ordumuzu daima muntazam bir vaziyette bulundurarak ahvale göre sevk etmek vardır. Şüphesiz ki biz kan dökmeksizin buralarını almak ve ordumuzu daima kuvvetli bir vaziyette bulundurmak istedik ve bunu tercih ettik. Ancak Gürcüler bizi oyalayarak tamamıyla Bolşevikleri mağlup ve ordularını takviye ettikten sonra ve ihtimal ki İtilâf Hükümetlerinden de lâzım gelen muaveneti gördükten sonra buralarını katiyen vermemek isteyeceklerdir.

⁴²⁹ - T. B. M.M. ZABIT CERİDESİ Yüz yirmi sekizinci içtima 3.1. 1337 Pazartesi, VII, s.158

⁴³⁰ - T. B. M.M. ZABIT CERİDESİ Yüz yirmi sekizinci içtima 3.1. 1337 Pazartesi, VII, s. 158

⁴³¹ - T. B. M.M. ZABIT CERİDESİ Yüz yirmi sekizinci içtima 3.1. 1337 Pazartesi, VII, s. 159

Buna karşı biz oralara girip İslamları Gürcülerin elinden kurtarmak, orada teşkilâtı askeriye yaparak Müslüman kardeşlerimizi tahlis edecek veçhile şimdiden oralarını işgal etmeyi musirrerı talep ettik. Aynı zamanda Taşnaklar da zuhur etmişti. Bize iltica etti ve dedi ki biz ancak Türklerin sayesinde temini mevcudiyet edebileceğiz. Onun için biz ancak sizin himayenizi istiyoruz ve sizden lütuf bekliyoruz, diyerek bize iltica etti. Şüphesiz ki yeni teessüs etmekte olan bu hükümet bidayette gayet zayıf bulunduğu için bu gibi hareketlerde bulunabilirler. Fakat bir tarafta böyle hakikî bir düşman, bir tarafta kesbi kuvvet eden bir düşman bulunduğu için, diğerinin denizden şimendiferle her türlü muavenete ... Bunların içinde biz ordumuzu tabîi takviye ediyoruz, tahşid ediyoruz. Bunların da en ziyade muzir olanlarını istihdaf ediyoruz. En ziyade muzir olan en ziyade kuvvetli olandır. Ancak bu kuvvet şimdi düştüğü muhtar vaziyetten kendisini kurtarmak için bize istediğimiz yerleri muharebesiz verecek olurlarsa oralarını alırız. Ordumuzun bir kısmıyla istediğimiz gibi hareket ederiz.

Gürcülerle sulh yapmak isterken bundan fedakârlık yapmak olmaz. Sonra o düstur duçarı zaaf olur. Şimdi bizim, Gürcü sefareti vasıtasıyla Gürcistan Hükümetine tebliğ ettiğimiz şifâhî bir nota, ki bugün de Ardahan livasını ve Artvin kazasını ihtiva eder. Buraları bize iade ve teslim edecekler. Diğer taraftan Batum limanı ve şehri için ahalisinin reyine müracaatla vaziyeti tespit olunacaktır. Misakı Millînin emrettiği kaydı ifade ediyoruz. Şimdi bu esas dairesinde ve Misakı Millînin emrettiği bir sulh yapmak isterlerse ona vazı imza edebiliriz. Fakat Batum bilâ kaydü şart terk olunacaktır kaydını ihtiva eden bir sulha vazı imza edemeyiz.

Karsı işgal ettik, Gümrü'yü işgal ettik ve daha birçok yerleri işgal ettik. Ermenistan kominize olmuştur ve komünist bir Ermeni Hükümeti vardır. Yani elviyei selâseye dâhil olan yerlerden çekiliniz demediler; yalnız Gümrü'yü tahliye ediniz dediler. Kars'ın şarkından, şimalinden çekilmesini bize teklif ettiler. Biz bu teklife riayet etmedik ve etmediğimizden dolayı da onlar bizimle muharebe etmediler ve edemediler.

Yararlanılana Kaynaklar:

a- Resmi Kaynaklar:

- T. B.M. M. Gizli Celse Zabıtları 21 Şubat 1337 (1920), I,
- T. B. M.M. ZABIT CERİDESİ Yüz yirmi sekizinci içtima 3.1. 1337 Pazartesi, VII

b-Diğer kaynaklar

- Akdes Nimet Kurat, Türkiye ve Rusya, Ankara Üniversitesi Yayınları, 1970, Ankara,
- Aptülâhat Akşin, Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi, Ankara, 1991
- Fahri Belen, Türk kurtuluş Savaşı Askeri , Siyasi ve Sosyal Yönleriyle, Ankara1983
- Selahi R. Sonyel, Mustafa Kemal Atatürk ve Kurtuluş savaşı, II, Ankara, 2008
- Yusuf Hikmet Bayur, Türkiye Devletinin Dış Siyaseti, Ankara, 1995

TÜRKİYE’DE UYGULANAN KALKINMA PLANLARININ KIRSAL KALKINMAYA ETKİLERİ

Dr. Öğr. Üyesi Mahir ÖZHAN
Siirt Üniversitesi

ÖZET

Dünyanın değişen ve gelişen koşullarına ayak uydurmak için, her ülke kendi standartlarına göre önlemler almış ve bu önlemleri kırsal ile kentsel bölgelerde uygulamaya başlamıştır. Yaşanan değişim beraberinde gelişme kavramını gündeme getirmiş ve bu gelişmeler ise beraberinde kalkınma ve planlama kavramlarını gündeme getirmiştir. Ülkemizde oluşturulan kalkınma planları, kırsal bölgelerin gelişmişliklerini gösteren ve aynı zamanda insanların gelişimini etkileyen önemli bir kavramdır. *Kalkınma planları ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan önemli faydalar sağlayarak kır yaşamını daha uygar hale getirmeyi amaçlamakla beraber kırsal alanın verimliliğini ve gelirini artıracak , çağdaş bir ekonomi ve sosyal yapı oluşturmaya hedefler.*

Türkiye’de cumhuriyetin ilanından sonra sanayileşmeyle beraber aynı döneme denk gelen kentleşme süreci, kırdan kente göçü artırarak, kır nüfusunu olumsuz yönde etkilemiştir. Cumhuriyetten sonra ülkede kalkınmayı sağlamak amacıyla Beş Yıllık Kalkınma Planları hazırlanmış ve uygulamaya konulmuştur. Bu kalkınma planları, beraberinde olumlu gelişmeleri getirdiği gibi bir takım olumsuz gelişmeleri de yol açmıştır. Yaşanan bu gelişmelerin ülkenin kırsal ve kentsel bölgelerinde farklılık gösterdiği görülmüştür. Bu çalışmada irdelediğimiz esas husus, kalkınma planlarının, kırsal kalkınmaya etkilerinin ne olduğunu incelemektir. Kalkınma planları, zamanla değişime uğrayarak kırsal alanda yaşayan insanların refahı için tarım merkezli ve çok fonksiyonlu yaklaşıma sahip politikalar üretmiştir. Dolayısıyla zamanla ve kalkınma planlarının etkisiyle kırsal alanda tarımı destekleme politikaları, ‘kırsal kesim’ ‘kırsal alan’ ve ‘kırsal kalkınma’ kalıpları içerisinde dolaylı olarak bir dönüşüme uğramıştır.

Bu çalışmanın birinci bölümünde kalkınma ve planlama kavramları açıklanmıştır, ikinci bölümünde kırsal kalkınma üzerinde durulmuştur üçüncü bölümde ise kalkınma planlarının kırsal kalkınma üzerindeki etkileri değerlendirilmiştir. Dolayısıyla bu çalışmanın amacı, kırsal kalkınmanın sağlanması için yapılan kırsal planlamaların önemi vurgulamak; kalkınma planlarının, kırsal kalkınma üzerindeki etkisini ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Kalkınma, Planlama, Kalkınma Planları, Kırsal kalkınma.

THE IMPACTS OF APPLIED DEVELOPMENT PLAN IN TURKEY ON RURAL DEVELOPMENT PLAN

ABSTRACT

To keep up with the changing and developing conditions of the world, each country has taken measures according to its own standards and started to implement these measures in rural and urban areas. This alteration has brought forward the concept of development and these developments have brought forward the concepts of development and planning. The development plans are created in our country are important concepts that show the development of rural areas and at the same time affect the development of the people. Development plans aim to make rural life and rural life more civilized by providing economic, social and cultural benefits and it also aims to create a modern economic and social structure by increasing the income and productivity of rural areas.

Looking at the rural development process in Turkey it is seen fairly rurality before the Republic. After the republic, the urbanization process, which coincided with industrialization, affected the rural areas negatively. Five years’ development plans have been prepared and implemented

in order to ensure development in the country after the Republic. These development plans have brought about positive developments as well as negative developments. It has been observed that these developments differed in rural and urban areas of the country. The rural development we have discussed in this study has undergone changes over time and supported the agricultural-oriented, multifunctional policies for the welfare of rural society. Therefore, in the context of time and development plans, policies to support agriculture in rural areas have undergone an indirect transformation within “rural society”, “rural area” and “rural development” patterns.

In the first part of this study, development and planning concepts are explained. In the second part, rural development is emphasized. In the third section, the effects of development plans on rural development are evaluated. From this work, the importance of rural planning for rural development is emphasized; the impact of development plans on rural development, the strategies and policies of rural development are investigated.

Key Words: Development, Planning, Development Plans, Rural development.

GİRİŞ

Türkiye’de planlı kalkınmaya geçilen 1960’lı yıllardan itibaren iktisadi ve sosyal faktörler planlamayla birlikte ele alınarak değerlendirilmiştir. Bunun temelinde kalkınma anlayışı yatmaktadır. Kalkınmayı toplumsal ve ekonomik konulardaki değişim, dönüşüm ve ilerleme süreci olarak tanımlamak mümkündür. Ülkemizde oluşturulan kalkınma planları, kırsal bölgelerin gelişmişliklerini, yaşam standartlarını ve sosya- kültürel düzeylerini etkileyen önemli bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

Günümüzde kırsal kalkınma yaklaşımları kırsal alanları, sadece tarımsal faaliyetlerin yürütüldüğü bölgeler olarak değil sosyal-kültürel-ekonomik ihtiyaçları olan yerel halkın yaşadığı bölgeler olarak kabul etmektedir. Kırsal kesimin ekonomik ve sosyal açıdan geliştirilmesine yönelik olarak oluşturulan modellere baktığımız zaman temel amaç, kırsal bölgelerdeki her türlü altyapı eksikliğinin giderilerek bu bölgelerde yaşayanların refah düzeylerini artırmak ve az gelişmişlik nedeniyle ortaya çıkan sorunları asgari düzeye indirmektir. Kalkınma planları sayesinde kırsal alanlarda kalkınmanın sağlanabilmesi için bazı projeler hazırlanarak uygulamaya geçilmiştir. Bu projelerle beraber belirlenen amaçların gerçekleştirilmesi öngörölmüş ve kalkınmanın sürdürülebilir olması gerektiği üzerinde durulmuştur.

Bu çalışma, Türkiye’de kalkınma ve planlama kavramlarının tanımlanması ile başlayan, kırsal kalkınmanın incelenmesi ile devam eden ve kalkınma planlarının kırsal kalkınmaya etkilerinin açıklanması ile son bulan bir çalışmadır.

1.KALKINMA VE PLANLAMA KAVRAMLARI

1.1.KALKINMA NEDİR?

Sosyal, siyasi ve kültürel açıdan bir kalkınma tanımı yapacak olursak kalkınmayı şöyle tanımlamak mümkündür. Kalkınma, bir toplumun demografik yapısının, kır ve şehir nüfusunun, doğum ve ölüm oranlarının, gelir dağılımının, kentleşme hızının, ticaret hacminin ve benzeri durumlarının iktisadi gelişmeye paralel olarak gelişmesi anlamına gelir (Laurouss,1990;810).

Birleşmiş milletler cemiyetinde kalkınma kavramından, halkın refahı için toplumda gerekli olan kutsal hedef olarak bahsedilmiş ve devletin temel amacının iktisadi anlamda tüm ülke nüfusunun refah seviyesinin yükseltilmesi olduğu söylenmiştir (Başkaya,2000:89).

Kısacası, kalkınma, azgelişmiş bir toplumda iktisadi, sosyal ve kültürel yapının iyileştirilmesi ve yenileştirilmesi anlamına gelmektedir.

İktisadi kalkınmanın yaşandığı toplumlarda kişi başına düşen milli gelirin artması, sanayi kesiminde milli gelir ve ihracat payının artması, üretim faktörlerinin artması gibi iktisadi açıdan olumlu gelişmeler yaşanmaktadır(Ergül Han, 2002:43).

1.1.1.Kalkınmayı Belirleyen Unsurlar

İktisadi kalkınma açısından önemli olan unsurlar arasından en önemlileri doğal kaynaklar, sermaye birikim miktarları, teknoloji düzey ve nüfus artış hızıdır. İktisadi kalkınmanın yaşandığı bir ülkede nüfus artış hızı, ülkede çalışan kişi sayısının artmasına neden olmakla birlikte insanların niteliklerinin iyileşmesine de olanak sağlamaktadır. Az gelişmiş ülkelerde nüfusun sürekli artmasına rağmen çalışan kişi sayısında pek artış yaşanmamaktadır. Az gelişmiş ülkelerde bu artışın yaşanmama nedeni sosyo-ekonomik ve teknolojik nedenlerdir. Teknoloji düzeyinin gelişmediği ülkelerde kalkınmanın da gelişmeyeceği öngörülmüştür. Az gelişmiş ülkelerde sermaye birikimi ile ülkede hastane, okul ve diğer alt yapı yatırımları gibi beşeri faktörü geliştirecek alanlara yönelmek de kalkınmanın gerektirdiği unsurlardan biridir (Unay, 1983: 48).

1.1.2.Kalkınmayı Engelleyen Unsurlar

Bir ülkede, üretim hacmindeki düşüş, piyasa mekanizmasındaki aksaklıklar, arz ve talep dengesinin olmaması, sermaye ve işgücündeki yetersizlik, işsizlik, gelir dağılımı bozuklukları, dış ticaret dengesizlikleri ve milli gelirdeki azalış o ülkenin iktisadi anlamda kalkınmasını engelleyen unsurlardan birkaçıdır(Cengiz 1987:8-9).

Bir ülkede piyasa mekanizmasının işleyişindeki aksaklıklar ülkenin kalkınmasında engel oluştururken tam rekabet koşullarına uygun arz ve talep dengesinin olmaması da optimalka yakın dağılımının sağlanamadığını göstererek kalkınmanın önünde engel oluşturmaktadır. Sermaye, İşgücü, girişimcilik gibi faktörlerin yetersizliği ekonomi piyasasında tekelciği ön plana çıkararak fiyat mekanizmasında yapısal sorunlara ve yanlış üretim kararlarına neden olmaktadır. Bu gibi nedenlerden dolayı ülke kalkınması sınırlı bir düzeyde kalacaktır.

1.2.PLANLAMA NEDİR?

Planlama belli bir amacı gerçekleştirmek için hazırlanan metot ve tekniklerin tamamıdır. Planlamayı belirlenmiş bir politikanın yürütülmesi için gerek duyulan araçların gelişimi olarak da tanımlayabiliriz (Küçükcalay, 1998:215).

Türkiye'nin planlı kalkınma dönemine hazırlandığı zamanlarda planlama kavramı şöyle anlatılmıştır; Planlama yapması için bir teşkilat oluşturularak bu teşkilatın belirlenen hedefleri gerçekleştirecek çözüm yollarını ve yöntemlerini en ince ayrıntısına kadar araştırması ve bulunan çözümler arasında varsayımlara en uygun olanını seçmesi öngörülmüştür(Bayram,1994;7-8)

1.2.1.Planlamanın Amaçları

Planlamayı teknik açıdan değerlendirdiğimizde temel amaçları şöyle sıralayabiliriz (Günsoy,1997:113);

- Gelecekle ilgili kararların ve hedeflerin planlanması.
- Geleceğe ait risklerin, belirsizliklerin azaltılması.

Planlamanın iktisadi açıdan önem taşıyan amaçları ise şunlardır (Öney,1987:93);

- Kaynakların optimal kullanımı,
- İşgücünün tam kullanımı,
- Üretim kapasitesinin etkin kullanımı,
- İktisadi büyümenin sağlanması,
- Ekonominin dengeli kalkınması,
- Yaşam standartlarının en yüksek seviyeye çıkarılması,
- Ekonomide konjonktör hareketlerinin etkisinin minimuma indirilmesi.

1.2.2. Planlama Kavramının Ülkemizdeki Gelişimi

Planlı kalkınma kavramı ekonomik bakımdan az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerin gelişmişlik düzeyine ulaşmaları için izledikleri bir yoldur. Ülkemizde planlı kalkınma II. Dünya savaşından sonra gündeme gelmiştir. 1929 yılında dünya ekonomik buhranının yaşanması iyi olmayan Türkiye ekonomisini derinden etkilemiştir. Ülke ekonomisi bulunduğu durumdan daha alt seviyelere inmiş ve ülkede yaşana olumsuzluklar artmıştır. Ekonomik buhran öncesinde Türkiye ekonomisinde özel sektöre dayalı liberal bir politika izleniyordu fakat yaşanan ekonomik krizle beraber 1930'lu yıllarda ekonomide Devletçilik politikasına geçilmiştir. 1932-1960 döneminde ise ülkede sanayi altyapısını oluşturacak sermayenin sağlanması için karma ekonomi sistemine geçilmiştir (İznirlioğlu, 2000;14-16).

Türkiye'de 1950 yılı sonrasında kalkınma planlarının gerekliliği üzerinde durulmuştur. Bu dönemde milletler arası ekonomik kuruluşlar tarafından verilecek yardımlarının bir plan şartına bağlanıyor olması ülkede kalkınma planlarının hazırlanmasını ve uygulanmasını gerekli kılmıştır. Ülkemizde İlk kalkınma planı 1963-1967 yılları arasında kapsamaktadır. 1963 yılından günümüze kadar devam eden süreçte kalkınmanın gerekliliklerine göre toplamda on adet kalkınma planı hazırlanmış ve uygulamaya konulmuştur. (Bayram, 1994;7-8).

1.3. Kalkınma İçin Planlama Gerekli Midir?

Sanayi devriminin başlaması ile gelişmiş, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki ekonomik farkı belirleyen en önemli unsur sanayi olmuştur. Bir ülkede ekonomik gelişmenin sağlanması için sanayi üzerinde durulmuş ve sanayinin artırılması için ülke piyasasında bazı değişikliklere gidilmiştir. Ekonomik gelişmenin tamamlanması için ne gibi değişmelerin yapılması ülkelerin ana gündeminde yer almıştır. Gelişmiş ya da az gelişmiş ülkelerde yaşam koşulları ve kalitesinin iyileştirilmesini hedefleyen ekonomi politikaları uygulanırken toplumsal refah ve kalkınma bir bütün olarak ele alınmıştır. Refah artışı ve kalkınmayı gerçekleştirecek en önemli sektörün sanayi olduğu düşünülmüştür. Sanayileşmeyi kalkınma ve planlama ile beraber ele alan yaklaşım 1920'lerden sonra başlamıştır. Sanayileşmiş ülkeler ile az gelişmiş ülkeler arasındaki refah ve gelişmişlik farklarının kalkınma ve planlama kavramları belirlendiği görülmüştür. Yapılan araştırmalar sonucunda kalkınma ve planlama kavramlarının bir bütün olduğu, planlamanın kalkınmayı desteklediği ve her iki kavramında doğru orantılı bir ilişki içerisinde olduğu açıklanmıştır.

2. TÜRKİYE'DE KIRSAL KALKINMA

2.1. Kırsal Kalkınma Nedir?

Kırsal kalkınma, kırsal alanda yaşayan insanların yaşam kalitelerinin artırılması, gelir dağılımındaki eşitliğin sağlanması, eğitim sağlık gibi hizmetlere ulaşım imkânlarının artırılması, hizmet sektöründe ve tarım sanayisinde yerel halkın daha fazla yararlanacak olmasının artırılması ile yaşam koşullarının kırsaldaki kişilerin hayatlarına olumlu yansımaları olarak ifade edilir (DPT, 2006).

Kırsal kalkınma kavramını kısaca kırsal alanda yaşayan yerel halkın kendi öz güçlerini fark ederek yapacakları girişim ve çabaları kamu kurumları veya özel kurumlar vasıtasıyla harekete geçirmesi olarak ifade edebiliriz.

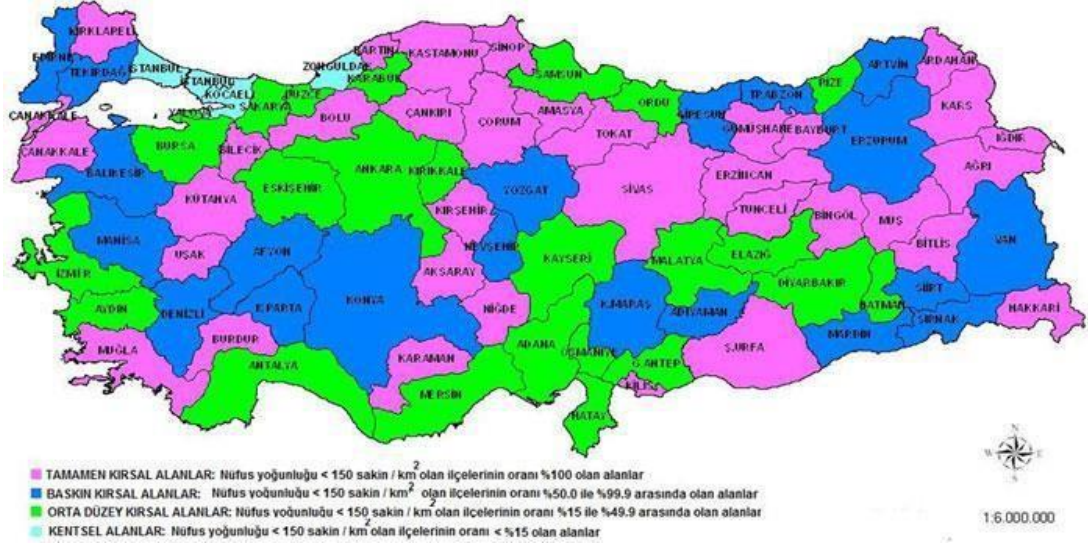
Birleşmiş Milletler kırsal kalkınmayı, yerel alanların içinde bulundukları ekonomik, sosyal ve kültürel koşulları iyileştirip geliştirmek amacı ile giriştikleri projeler ve planların birleştirilerek ulusal kalkınmaya katkıda bulunma süreci olarak tanımlamıştır (Çelebi, 2003:144-153).

2.2. Kırsal Alan Nedir?

Demografik olarak nüfus yoğunluğunun düşük olduğu, ekonominin üretim, sanayi sektörüne değil de tarım ve hayvancılığa dayandığı coğrafi ve beşeri bakımdan bölümlendirilmiş yer ya da bölgeye kırsal alan denir. Kırsal alanlar sadece fiziki özelliklere dayanmayan ekonomik,

sosyal ve kültürel unsurların farklı faaliyetlerinin yer aldığı karmaşık bir yapı olarak ifade edilir (Bakırcı, 2007:51).

OECD (The Organisation for Economic Co-operation and Development), kırsal alanların karşılaştırılmasında ve sınıflandırılmasında nüfus yoğunluğunun belirleyici bir unsur olduğunu açıklamıştır. Dünyada ve Türkiye’de kırsal alanda yaşayan nüfusun azımsanmayacak ölçüde olduğunu açıklamış ve kırsal alandaki nüfusun dikkate alınması gerektiğini belirterek kırsal kalkınmanın önemli bir konu olduğunu ifade etmiştir (IPARD Programı, 2012:86).

Şekil 1: OECD Kriterlerine Göre Türkiye’deki Kırsal Alanların Sınıflandırılması

Kaynak: (IPARD Programı, 2012:86)

2.3. Kırsal Kalkınmanın Amaçları

Kırsal alanlarda gerçekleştirilecek olan kırsal kalkınmanın amaçlarını şu şekilde sıralayabiliriz (www.bugday.org, 30.05.2019);

- Kırsal alan ile kent arasındaki farklılıkların azaltılarak yaşam koşullarının iyileştirilmesi,
- Kırsal alanda eğitim sağlık gibi hizmetlerin ve altyapı hizmetlerinin geliştirilmesi ile yaşam standartlarının yükseltilmesi,
- Ekonominin büyük bir kısmının tarıma dayandığı kırsal alanlarda ekonomik, sosyal ve kültürel alanların iyileştirilmesi için sürdürülebilir bir kalkınmanın sağlanması
- Kırsal alanda kırsal kalkınma ile beraber sivil toplum örgütlerinin ve yerel yönetimler içerisinde yer alan yerel idarelerin, belediyelerin katılım ve katkılarının artırılması

2.4. Sürdürülebilir Kırsal Kalkınma

Kırsal alanlarda kalkınmanın yaşanmasıyla beraber yaşam koşullarının iyileştirilmesi, sosyal-ekonomik-kültürel gelişim, insanların refah seviyelerindeki artış ve fiziki çevre kalitesinin artması hedeflenmiştir. İstenilen bu hedeflere ulaşılması sürdürülebilir kalkınma kavramını gündeme getirmiştir (Yıldırak,1991:347).

Sürdürülebilir kalkınma, insanların sürdürülebilir bir yaşama sahip olması için doğal çevre, fiziki sermaye, işgücü, finans, yatırım, altyapı gibi gerekli bazı kaynakların olması gerektiğini ifade eder (Haan, 2000:339-365).

Sürdürülebilir kırsal kalkınmanın üç bileşenden oluştuğu görülmüştür. Bu üç bileşenin ekolojik(çevresel, biyolojik), ekonomik(finans, sermaye) ve sosyal(kültürel, demografik) unsurlar olarak açıklandığı görülmüştür. Bu bileşenlere göre bir alanda kalkınmanın sağlanabilmesi için ekolojik, ekonomik ve sosyal sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması mecburidir. Söz konusu bileşenlerin kırsal kalkınma sürecinde birbirleri ile uyum içerisinde olmaları ve birbirlerini destekleyecek düzeyde olarak birbirlerine güç vermeleri sağlanmalıdır (Kanatlı, 2008:297-307).

2.5. Kırsal Kalkınma Politikaları

Türkiye’de kalkınma planlarının temeli 1930’lu yıllarda uygulanmaya başlanan beş yıllık sanayi planlarına dayanmaktadır. Daha sonra kalkınma kavramı 1960’lı yıllarda geçilen planlı dönemde oluşturulan beş yıllık kalkınma planları ile beraber gündeme gelmiştir. Ülkemizde 1963 ile 2018 yılları arasında toplamda on adet kalkınma planı uygulanmıştır. Bu kalkınma planlarının her birinde kırsal kalkınma kavramı gündeme gelmiş ve kırsal kalkınmanın sağlanması için plan ve projeler uygulamaya konulmuştur. Fakat bu planlar içerisinde 2001-2005 yılları arasında uygulanan 8. Beş yıllık kalkınma planında, kırsal kalkınma üzerinde fazlaca durulmuştur. 8. Beş yıllık kalkınma planında kırsal kalkınma ve sürdürülebilir kalkınma ile gelir ve istihdamın artırılması konuları irdelenmiştir (Baysal, 2011:179).

Kırsal kalkınma planları kapsamında hazırlanan politikalar ve projeler; merkezi yönetim, yerel yönetimler, özel sektör kuruluşları ve gönüllü kuruluşlar arasında oluşturulan işbirliği ile yürütülmektedir. Kırsal kalkınma politikalarında maliyet, kamu kuruluşları ile özel kurum ve kuruluşlara ait sosyal politika aracı olmuştur (www.bugday.org, 30.05.2019).

Kırsal kalkınma politikaların uygulanması sırasında dikkat edilecek bazı hususlar vardır. Bunlar(www.bugday.org, 30.05.2019);

- Kırsal kalkınma politikaları yavaş ve aşamalı olarak gerçekleştirilmelidir.
- Bu politikalarda kırsal alanda yaşayan halkın yarar ve çıkarları ön planda tutulmalıdır.
- Kırsal kalkınma açısından hazırlanan bu politikalar toplum yararını gözetmektedir.
- Hazırlanan politikalar kırsal alanın halkına ve doğal-fiziki çevresine uygun olmalıdır.
- Kırsal kalkınma politikaları sürdürülebilir olmalıdır.
- Kırsal kalkınma politikaları tüketici bir toplum yapısı oluşturmak yerine sorumlu ve üretken bir toplum yapısı oluşturmalıdır.
- Kırsal kalkınma politikaları kırsal alanda bulunan doğal kaynakları sorunsuzca harekete geçirebilir olmalıdır.

3.TÜRKİYE’DE UYGULANAN KALKINMA PLANLARININ KIRSAL KALKINMAYA ETKİLERİ

Kalkınma planlarının oluşturulduğu 1960’lı yıllardan günümüze uygulanmakta olan kalkınma planlarının kırsal kalkınma üzerindeki etkileri tarihsel süreç bağlamında incelenecektir. Bu bağlamda sırasıyla her bir kalkınma planının kırsal kalkınmaya ilişkin ortaya koyduğu strateji ve planların etki düzeyi irdelenecektir.

3.1.Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planının Kırsal Kalkınmaya Etkileri

Birinci beş yıllık kalkınma planı 1963-1967 yıllarını kapsamaktadır. Bu plan ile kırsal alanlarda yapılacak olan hizmetlerin verimliliğin sağlanması amacı ile kırsal alanlar için yeni düzenlemeler yapılması gerekli görülmüştür. Kırsal alanların kalkındırılması için; toplum kalkındırılması yöntemi, kredilendirme, pazarlama kolaylıkları, kooperatifleşme ve toprak reformu gibi programlar gündeme getirilmiştir (DPT, 1963).

Bu planı, kırsal kalkınma açısından değerlendirdiğimizde kırsal alanlarda tarım sektörünün sanayileşmenin bir aracı olarak kabul edildiğini söyleyebiliriz. 1960'lı yıllarda ekilebilen tarım arazilerinin sınırlarına varılmış olması nedeni ile tarımsal üretimde artışın sağlanmasının enstansif tarım ile sağlanacağı ön görülmüştür. Tarımda işgücünü azaltmayan makineleşmenin yaygınlaştırılması ve traktör kullanımı amaçlanmıştır (DPT, 1963). Planda amaçlanan traktör kullanımı oranına baktığımızda Türkiye'de kalkınma planı öncesi 1955 yılında traktör üretiminin 40 adet olduğu, 1963 yılından sonraise traktör üretiminin 476 tane olduğu tespit edilmiştir. Sonuç olarak birinci beş yıllık kalkınma planının traktör kullanımının arttırdığını söyleyebiliriz.

3.2. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planının Kırsal Kalkınmaya Etkileri

İkinci beş yıllık kalkınma planı 1968-1972 yıllarını kapsamaktadır. Bu planda kırsal kalkınmanın sağlanması için kırsal alanda tarım sektöründe çalışan nüfusun tarım dışı sektörlerle yönlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu plan döneminde 'kırkent ve tarımkent' gibi kavramlar ilk kez gündeme gelmiştir. Birinci beş yıllık kalkınma planında oluşturulan 'toplum kalkınma yöntemi' bu planda da benimsenmiştir. Toprak ve tarım reformu ön tedbirler kanunu bu plan içerisinde kabul edilmiş ve yine bu dönemde toplum kalkınması enstitüsü kurulması ile toprağın tapululaştırılması projeleri planlanmış ancak uygulamaya geçirilememiştir. Bu plan sayesinde 'köy ve köylü sorunu' adı altında kamu veya ilgili kuruluşlara verilecek kredilerle verimliliğin artırılması ve teknolojik gelişme sağlayacak yem, gübre, ilaç, tohum ve yakıt gibi girdilerin kullanılmasının artırılması amaçlanmıştır (DPT, 1968). Tarım kent projeleri kapsamında altyapı, hizmet ve sanayi yönünden köylerin birleştirilmesi esas alınmıştır. Oluşturulacak tarım kentlerin sayısı 4000 olarak düşünülmüştür. Bu tarım kentlerine devletin bütün olanaklarının götürülmesi amaçlanmıştır fakat bu tarım kent projesi uygulanamamıştır.

3.3. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planının Kırsal Kalkınmaya Etkileri

Üçüncü beş yıllık kalkınma planı 1973-1977 yıllarını kapsamaktadır. Bu planda kırsal alanlar için iktisadi gelişmenin tarım dışı sektörlerle sağlanabileceği ve kırsal alanlar için tarımda teknolojik gelişmelerin artırılması amaçlanmıştır. Bu planda ilk kez 'Merkez Köy' kavramına yer verilmiştir. Merkez köy projesi ile merkez köylerin kırsal yerleşme düzenini değiştirecek olması, köylünün yaşam standardını yükseltecek olması, altyapı ve hizmet standartlarının iyileştirilmesi düşünülmüştür (DPT, 1974). Bu amaçla ülke çapında 4319 kırsal yerleşim yeri merkez köy olarak saptanmıştır.

3.4. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planının Kırsal Kalkınmaya Etkileri

Dördüncü beş yıllık kalkınma planı 1979-1983 yıllarını kapsamaktadır. Bu planda köykentlerin kalkınma planlarında sosyo-ekonomik kararların uygulama aracı olması önerilmiştir. Bu planda önceki kalkınma planlarından farklı olarak yöre kavramı gündeme gelmiş ve geri kalmış yörelerin geliştirilmesi için kapsamlı projelerin hazırlanması amaçlanmıştır. Bu plan kapsamında Aşağı Fırat ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri yöreleri için projeler hazırlanmıştır (DPT, 1979).

3.5. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planının Kırsal Kalkınmaya Etkileri

Beşinci beş yıllık kalkınma planı 1985-1989 yıllarını kapsamaktadır. Bu planda kırsal alanda yaşayan insanların sosyal ve ekonomik hizmetlerle yaşam standartlarının yükseltilmesi hedeflenmiş ve bu hedefe ulaşmak için merkez köylerin araç olarak kullanılması öngörülmüştür. Yine bu planda kırsal kalkınmanın öncelikli olarak Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yapılması düşünülerek bölgeler arası farklılıkların azaltılması amaçlanmıştır (DPT, 1985).

Bu planda bölgeler arası farklılıkların azaltılması amacı ile 1989 yılında Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) oluşturulmuştur. 2000’li yıllar içerisinde uygulanan GAP projesinde belirlenen hedeflere ulaşılmış ve bu projenin uygulandığı kırsal alanlarda verim sağlanmıştır. Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Teşkilatı tarafından yürütülmüştür.

3.6. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planının Kırsal Kalkınmaya Etkileri

Altıncı beş yıllık kalkınma planı 1990-1994 yıllarını kapsamaktadır. Bu plan kapsamında kırsal kalkınma için oluşturulan hedefleri şöyle sıralayabiliriz (DPT,1990);

- Kırsal kalkınmanın gerçekleştirilmesi için yörelerde sanayi ve madencilığe dayalı sanayi kurulmalıdır ve Devlet’te bu duruma öncülük etmelidir.
- Kırsal alanlarda kalkınmanın sağlanması için tarım dışı ekonomik sektörler oluşturulmalıdır.
- Kırsal alanda yaşayan insanların eğitim ve kültür seviyelerinin artırılması için eğitim programları düzenlenmelidir.
- Kırsal alana hizmet götüren kamu kuruluşlarının birbirleriyle uyumlu hizmet vermeleri sağlanmalıdır.

3.7. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planının Kırsal Kalkınmaya Etkileri

Yedinci beş yıllık kalkınma planı 1996-2000 yıllarını kapsamaktadır. Bu plan kapsamında kırsal alanlarda kırsal kalkınmanın sağlanması amacı ile kırsal alanda altyapının oluşturulması ve hizmet olanaklarının artırılması, su ve toprak yasasının oluşturulması, tarım arazilerinin tarım dışı amaçlarla kullanımının önlenmesi, bölgeler arası var olan bazı dengesizliklerin giderilmesi için plan ve projeler hazırlanmıştır.

Bu planda kırsal alan yerleşim düzeninde merkez köyün araç olarak kullanılması öngörülmüş ve tarım reformu çalışmalarına devam edilmiştir (DPT,1996).

3.8. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planının Kırsal Kalkınmaya Etkileri

Sekizinci beş yıllık kalkınma planı 2001-2005 yıllarını kapsamaktadır. Bu plan kırsal alanların gelişmesini daha sistemli olarak ele almıştır. Kırsal kalkınmayı sürdürülebilirlik prensibi çerçevesinde yerel güçlerin eyleme geçirilerek, istihdam olanaklarının ve bireysel gelirin artırılması şeklinde bir amaca bağlamıştır. Bu planda tarımsal ürünlere bağlı sanayinin geliştirilmesi, ürün koruma, ambalajlama ve pazarlama metotları hakkında teknik yardım, toprak birleştirme, sulama projelerinin birlikte uygulanacağı ve kırsal alandaki işsizliğin azaltılması ile tarım sektörü dışındaki ekonomik faaliyetlere yönlendirmeye vurgu yapılmıştır (DPT, 1973).

Diğer kalkınma planlarıyla karşılaştırdığımızda kırsal kalkınma kavramı ilk kez sekizinci beş yıllık kalkınma planında doğrudan yer almıştır. Bu planda ilk kez sürdürülebilir kalkınma kavramı gündeme getirilmiş ve kırsal alanda uygulanan kalkınma planlarının sürdürülebilirliğinin sağlanması için çalışmalar yapılmıştır. Yine bu planın kırsal alana ilişkin ana hedefleri; kırsal alanda istihdamın artırılması, insan gücü kaynaklarının geliştirilmesi, kırsal nüfusun gelirinin artırılması şeklinde karşımıza çıkmaktadır (DPT,2001).

3.9. Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planının Kırsal Kalkınmaya Etkileri

Dokuzuncu beş yıllık kalkınma planı 2007-2013 yıllarını kapsamaktadır. Türkiye AB’ye uyum süreci etkisiyle ve kırsal kesimde yaşanan uyum sorunlarını çözmek amacıyla 2006 yılında ‘Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi’ programını hazırlayıp yürürlüğe koymuştur. Bu plan kırsal alandaki örgütlenmeye odaklanmakta ve çiftçi organizasyonlarının güçlendirilmesine vurgu yapmaktadır. Sulama sistemlerinin işletme ve proje uygulayıcı birimlerin işbirliğiyle gerçekleştirilmesi, tarım dışı ekonomik faaliyetler olan el sanatları, kırsal turizm benzeri faaliyetlerin özendirilmesi ve bu faaliyetler için işgücünün geliştirilmesi amaçlanmıştır. (DPT,2007).

3.10. Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planının Kırsal Kalkınmaya Etkileri

Onuncu beş yıllık kalkınma planı 2014-2018 yıllarını kapsamaktadır. Bu planda dokuzuncu beş yıllık kalkınma planında yürürlüğe giren Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi projesinin etkisi ile kırsal ekonominin güçlendirilmesi, insan kaynaklarının geliştirilmesi ve sürdürülebilir kaynak kullanımı gibi konulara önem verilmiştir (DPT,2014).

Onuncu beş yıllık kalkınma planında kırsal kalkınmanın temel hedeflerini şöyle sıralayabiliriz (T.C. Kalkınma Bakanlığı,2015);

- Kırsal alanlarda ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesiyle kırsal kalkınma desteklerinin, tarımda rekabet gücünü iyileştirmesi amaçlanmıştır.
- AB kaynakları ile ulusal kaynaklar arasında potansiyel yararlanıcılar için uyum ve tamamlayıcılık ilişkisi sağlanmalıdır.
- Kırsal alanlar için yerel kalkınma programları hazırlanmalıdır. Hazırlanan bu programla; kırsal kesimlerin yatırım ve hizmet ihtiyaçların tespit edilmesi sağlanmalı ve kırsal kesimin yerel nitelikteki kalkınma girişimleri artırılmalıdır.

SONUÇ

Bir ülkenin kalkınmasında kırsal kalkınmanın önemi büyüktür. Kırsal kalkınma kavramı kırsal alanın ekonomik, sosyal, kültürel ve fiziksel çevre unsurları ile birlikte refah seviyesinin iyileştirilmesini hedefler. Ülke içinde her alanın kendine özgü ekonomik, doğal, kültürel değerleri vardır. Bu çalışma sonucunda kırsal alanlarda kalkınmanın sağlanabilmesi için kalkınma planlarında hazırlanan program ve projelerin bu değerlere uygun olması gerektiğini görmekteyiz. Çünkü planların uygulandığı alanlar ile planlar arasında uyum ve işbirliğinin oluşturulması kalkınma sürecini kolaylaştırarak belirlenen hedeflere daha rahat ulaşılmasını sağlayacaktır.

Kalkınma planlarının kırsal kalkınmaya etkisinin değerlendirilmesi sonucunda Türkiye'nin kırsal alanlarında; eğitim sağlık hizmetlerinin düşüklüğü, yerel yönetimlerin etkin olmayan uygulamaları, ekonomik istikrarsızlıklar, yaşam kalitesindeki düşüklük, altyapı yoksunluğu, sermaye kaynağının azlığı gibi sorunlar görülmektedir. Kalkınma planlarının kırsal alanlardaki uygulamalarıyla bu sorunların iyileştirilmesi ve sosyo ekonomik açıdan kırsal alanların refah seviyelerinin artırılması amaçlanmıştır. Kalkınma planları sonucunda kırsal alanlara uygulanan program ve projeler sonucunda kırsal kalkınmada istenilen başarı düzeyine ulaşılamamış, belirlenen hedeflerde sapmalar olduğu görülmüştür.

Günümüzde kırsal kalkınma projeleri teknolojik gelişmeler ve sosyo ekonomik koşullar çerçevesinde dönüşüme uğrayarak uygulamada farklılıklar göstermektedir. Uygulamalar sonucunda ortaya çıkan bu farklılıkların olumlu yönde olması için bu projelerin oluşan yeni dünya düzenine ve rekabet koşullarına uyum sağlamaları gerekmektedir. Kırsal alanlarda kalkınmanın yaşanmasıyla beraber yaşam koşullarının iyileştirilmesi, sosyal-ekonomik-kültürel gelişim, insanların refah seviyelerindeki artış ve fiziki çevre kalitesinin artması sürdürülebilir kalkınma kavramını gündeme getirmiştir. Tarımsal kalkınmaya dayalı geleneksel kalkınma politikalarından, yerel kaynaklarda içeren bütüncül ve sürdürülebilir kırsal kalkınma yaklaşımlarına yönelik bir eğilimin ortaya çıktığını söylemek mümkündür.

Türkiye'de ilk kalkınma planları siyasal bağımsızlığı ekonomik bağımsızlık ile tamamlama arayışı ve Dünya Ekonomik Bunalımının etkisine bağlı olarak ortaya çıkan devlet öncülüğünde hızlı sanayileşme arayışının ürünleri olmuştur. Yapılan çalışma sonucunda Kırsal alanlarda ekonominin ağırlıklı olarak tarıma dayalı olması nedeniyle, tarımın geliştirilmesi çalışmalarının yanı sıra kırsal alanda sanayi, madencilik gibi tarım dışı sektörler içinde uygulama yapılması sağlanarak yerel işgücünün artırılması gerektiğini söylemek gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- BAKIRCI, M., “*Türkiye’de Kırsal Kalkınma: Kavramlar-Politikalar-Uygulamalar*”, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2007
- BAŞKAYA, F., *Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü*, İmge Kitabevi, Ankara, 2000
- BAYRAM, M. E., *Türkiye’de Planlama Teskilatının Hukuki ve İdari Yapısı İle İlgili Meseleler ve Çözüm Önerileri*, Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, 1994
- BAYSAL, N. I., “*Avrupa Birliği’ne Uyum Sürecinde Türkiye’de Kırsal Kalkınma Politikaları: Genel Bir Değerlendirme*”. C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 12 (1), 2011
- ÇELEM, T. C., “*Kırsal Kalkınmada Analitik Hiyerarşi Süreci (Ahs) Yönteminin Kullanımı*”. K.A.Ü. Orman Fakültesi Dergisi, 4 (1-2), 2003
- DPT, *Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Raporu*, Ankara, 1963
- DPT, *İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Raporu*, Ankara, 1968
- DPT, *Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı Raporu*, Ankara, 1974
- DPT, *Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı Raporu*, Ankara, 1979
- DPT, *Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Raporu*, Ankara, 1985
- DPT, *Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı Raporu*, Ankara, 1990
- DPT, *Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Raporu*, Ankara, 1996
- DPT, *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Raporu*, Ankara, 2001
- DPT, *Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı Raporu*, Ankara, 2007
- DPT, *Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı Raporu*, Ankara, 2014
- ERGÜL HAN, A. K., *Kalkınma Ekonomisi; Teori ve Politika*. Eskişehir, Etam Matba, 2007
- GERAY, C., “*Kırsal Kalkınma Yöneltileri, İlçe Yerel Yönetimi ve İlçe Köy Birlikleri*”. Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi, 8 (2), 1999
- GÜNŞOY, B., *Degisen Dünya Kosullarında Kalkınma Planlaması ve Türkiye’de Planlama Uygulaması*. Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1997
- HAAN, L. J., *Küreselleşme, Yerelleşme ve Sürdürülebilir Geçim*, Sosyoloji Rurals, 40, 2000
- İZMİRLİOĞLU, A., *Planlama Yaklaşımları ve Türkiye*. İstanbul, İktisadi Araştırmalar Vakfı Yayını, 2000
- KANATLI, M., *Havza Planlamasında Sürdürülebilir Kırsal Kalkınma ve Önemi*. Su Politikaları Kongresi, 2008
- KÖKLÜ, A., *Makro İktisat*, S Yayınları, Ankara, 1973
- KÜÇÜK, Y., *Planlama Kalkınma ve Türkiye*. Ankara: Tekin Yayınevi, 1978
- KÜÇÜKKALAY, M. A., *Cumhuriyet Döneminde İktisadi Planlama Ve Beş Yıllık Kalkınma Planlarının İstihdam Açısından Değerlendirilmesi*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998
- OLGUN, A., *Kırsal Kalkınmada Sorunlar ve Yeni Yaklaşımlar*. Türkiye 6. Tarım Ekonomisi Kongresi. Tokat, 2004
- ÖNEY, E., *İktisadi Planlama*. Ankara, Savaş Yayınları, 1987
- UNAY, C., *Makro Ekonomi*. Bursa, Akademi Yayınları, 1983
- YILDIRAK, N., *Tarım Kesiminde Gözlenen Toplumsal Değişme*. 1980–1990 Türkiye Tarımı Sempozyumu, Ankara, 1991
- www.kirsalcevre.org.tr/_html/tur/yayinlarimiz/dyayinlar/kirsal_kalkinma_politikalari_bulentg.pdf, 30.05.2019
- <http://www.dogaegitimi.org/egitim/kirsalkalkinma.doc>, 30.05.2019
- www.bugday.org/article.php?ID=758, 30.05.2019
- <http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/KalkinmaPlanlari.aspx>, 30.05.2019
- <http://diabk.tarim.gov.tr>, 30.05.2019

**PARLAMENTER SİSTEM VE CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÜMET SİSTEMİNDE
YASAMANIN DENETLEME YETKİSİNİN KARŞILAŞTIRILMASI**

Dr. Öğr. Üyesi Mahir ÖZHAN
Siirt Üniversitesi

ÖZET

Parlamente sistem 17.yy’da İngiltere’de ortaya çıkan ve oradan Kara-Avrupa’ına sirayet eden hükümet sistemidir. Cumhuriyetin kurulmasıyla beraber bu demokratik hükümet sistemi Türkiye’de de uygulama alanı bulmuştur. Bu sistemin en büyük ayırıcı, hükümetin fiili olarak yürütmeye ilişkin bütün yetkilere sahip olmasıdır. Parlamente yönetim sistemlerinde esas olarak devlet başkanı sembolik yetkilere sahiptir. Bu sebeple bu sistemde yasama organı tarafından esas itibarıyla hükümetin denetlenmesi söz konusudur. Parlamente sistemin Türkiye uygulamasında devlet başkanının statüsü farklılık göstermektedir. 1982 Anayasasına göre Devlet başkanının sahip olduğu yetkiler geniş çerçevede ele alınmıştır.

16 Nisan 2017 tarihinde gerçekleşen referandumla birlikte Türkiye Parlamente hükümet sisteminden Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçilmesi onaylanmıştır. Bu sistemde yasama ve yürütme organları tamamen bağımsız bir biçimde oluşturulmuştur. Yürütme organı meşruiyetini meclisten değil doğrudan halktan almaktadır. Böylelikle yasama ve yürütme organı arasındaki ilişki değişik bir hal alabilmektedir.

Bu çalışma, Parlamente sistem ile Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemlerinin yasama organı tarafından denetlemeyi incelemeye dönük karşılaştırılmalı bir çalışmadır. Parlamente sistem ve Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemlerinin denetlenmesi sürecinde kullanılan aygıtlar, bu aygıtların etkinlikleri karşılaştırılacaktır. Bu çalışma betimleyici bir incelemedir.

Anahtar Kelimeler: Siyaset, Hükümet Sistemleri, Parlamenteizm, Cumhurbaşkanlığı Sistemi

**COMPARISON OF THE PARLIAMENTARY SYSTEM AND THE PRESIDENCY OF
THE PRESIDENCY OF THE LEGISLATIVE AUTHORITY IN THE GOVERNMENT
SYSTEM**

ABSTRACT

The parliamentary system is a system of government that emerged in England in the 17th century and then spread to Black Europe. With the establishment of the Republic, this democratic government system has also found application in Turkey .The greatest distinction of this system is that the government actually has all the authority to conduct it. In parliamentary management systems, the president of the state mainly has symbolic authority. For this reason, it is in this system that the legislative body essentially controls the government. In the implementation of the parliamentary system in Turkey, the status of the head of state varies. According to the 1982 Constitution, the authority that the president has is broad.

With the referendum held on April 16, 2017, it has been approved to transfer from the Parliamentary government system of Turkey to the Presidential government system. In this system, legislative and executive bodies will be formed in a completely independent manner. The executive body will get its legitimacy directly from the people, not from the parliament. The relationship between the legislature and the executive body will thus be different.

This study is a comparative study to examine the monitoring by the legislative body of the Parliamentary system and the Presidential government systems.

The devices used during the monitoring of the parliamentary system and presidential government systems will compare the activities of these devices. This work is a descriptive study.

Keywords: Politics, Government Systems, Parliamentarism, Presidential Sitem

GİRİŞ

Parlamente sistemde hükümetin denetlenmesi, hükümetin eylem ve işlemleriyle ilgilidir. İster hükümetin başı sayılan başbakan ve isterse de yerine getirdikleri görev dolayısıyla teker teker bakanlar parlamento karşısında siyasi olarak sorumludurlar. Böylece parlamentoların yasa yapma yanında, hükümetin siyasi sorumluluğunu harekete geçirme işlevleri de önem kazanmaktadır. Hükümetin denetlenmesi, parlamentonun elindeki çeşitli araçlarla yerine getirilmektedir. Bu araçlar genel olarak soru, gensoru, meclis araştırması, meclis soruşturması ve genel görüşmelerdir. Ancak söz konusu bu araçlar ülkeden ülkeye farklılık gösterebilir ya da aynı denetim araçları farklı şekillerde kullanılabilir(Sağlam, 2009:5).

Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde yürütmenin denetlenmesi de esas olarak eylem ve işlemlere ilişkindir. Gerek yürütmenin başı olan cumhurbaşkanı ve gerekse de cumhurbaşkanı tarafından göreve getirilen bakanlar parlamentoya karşı sorumlu değildirler. Bakanlar yerine getirdikleri görevlerinden ötürü cumhurbaşkanına karşı sorumludurlar. Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde meclisin hükümeti denetlemesi için kullandığı denetim araçları; yazılı soru, meclis araştırması, meclis soruşturması ve genel görüşmelerdir.

Çalışmanın temel amacı 27 Nisan referandumu öncesi Türkiye’de uygulanmakta olan parlamente hükümet sistemi ile 24 Haziran 2018 resmi olarak yürürlüğe giren cumhurbaşkanlığı hükümet sistemlerinin meclis tarafından denetlenmesine ilişkin kullanılan aygıtların neler olduğunu ve denetimin etkinliği hususlarını karşılaştırmaktır.

TÜRK PARLAMENTER SİSTEMLERDE HÜKÜMETLERİN DENETLENMESİ

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. PARLAMENTARİZM KAVRAMI

Klasik Parlamente sistemin yürütme organı normal olarak iki başlıdır. Bunlardan ilki, siyasi sorumluluğu olmayan ve temsili işlevleri sembolik olarak yerine getiren devlet başkanıdır. İkincisi ise seçilmiş bir meclisin önünde siyasi sorumluluğu olan ve fiili olarak bütün yetkileri elinde bulunduran hükümettir(Çam,1993:36). Dolayısıyla parlamente sistem, yürütme iktidarının yasamadan kaynaklandığı ve yürütme iktidarının yasama organına karşı siyasi olarak sorumlu olduğu hükümet sistemi olarak ifade edilebilir(Uran,2008:137). Bir parlamente sistemde yürütmenin başı ve kendisine bağlı kabinesi yasama organına karşı sorumludur. Bunlar yasama organının güvenine haizdir. Ne zaman ki ortada bir güvensizlik durumu teşekkül ederse o zaman, yasama organının güven(sizlik) oyuyla görevlerinden uzaklaştırılırlar(Lijphart, 1996:63).

1.2. PARLAMENTERİZMİN KÖKENİ

Parlamente sisteminin kavramsal olarak tanımı yukarıda yapıldı. Bu sistemin temel ayırt edici özellikleri de aşağıda incelenecektir. Söz konusu ayırt edici özelliklere bakarak bu sistemin aslında ne olduğu hakkında bilgiye sahip olabiliriz. Bu ayırt edici özellikler genel olarak, yürütmenin çift başlı olması, devlet başkanının siyasi sorumsuzluğu, yürütme ile yasama organının olması ve bu organlar arasında ilişki bulunması gibi gereklilikler içerir. Bunun neticesinde, kabine yasama organı tarafından görevden alınabilmeli, buna karşılık da yürütme yasamayı feshedebilmeli. Bu özellikler parlamente sistemin temel özellikleridir. Bahsi geçen şartlar İngiltere’de uzun ve tarihsel bir mücadelenin sonunda ortaya çıkmış ve kralın yanında bir kabine meydana

gelmiştir. Söz konusu kabine zamanla kraldan bağımsız hale gelmiştir(Gözler,2011:597-99). 18. Yüzyılda İngiltere’de ortaya çıkan bu rejim 19. yüzyılda kıta Avrupa’sında uygulanmaya başlanmıştır. Bu yeni uygulama Avrupa’da bir kabine oluşturulmasına yol açmış ve kabine içerisinde sınırlan biri de “başbakan” olarak ortaya çıkmıştır. Kral zaman içerisinde yürütmeden silişleşmiştir. Bunun neticesinde bugünkü parlamenter sistem ortaya çıkmıştır (Teziç,2012:399).

1.3. PARLAMENTER SİSTEMİN AYIRICI ÖZELLİKLERİ

Parlamenter sistem, yürütme organının yasama organından kaynaklandığı ve ona karşı sorumlu olduğu anayasal demokrasi türü olduğunu daha önce ifade etmiştik(Lijphart, 1996:44). Bu tanımdan yola çıkarak parlamenter sistemin diğer demokratik sistemlerden farklı temel ayırıcı özelliklerinin neler olduğuna değinelim.

1.3.1. Yürütmenin Çift Başlılığı

Parlamenter sistemlerde, yürütmenin bir yanını “devlet başkanı” diğer yanını ise “bakanlar kurulu” oluşturur. Devlet Başkanı, monarşik parlamenter sistemlerde “kral “, cumhuriyet tipi parlamenter sistemlerde ise cumhurbaşkanı olarak ad edilir. İster kral olsun ve isterse de cumhurbaşkanı olsun, devlet başkanı yasama organına karşı sorumlu değildir. İngiltere’de kral bir bakanı öldürürse, başbakan, başbakanı öldürürse, sorumlu tutulacak kimse yoktur denilerek kral’ın sorumsuzluğunun sınırı(sınırsızlığı) ifade edilmektedir(Gözler,2011:589). Türkiye’de de cumhurbaşkanı ancak vatana ihanet suçlamasıyla yargılanabilir. Ayrıca yasama meclisine karşı herhangi bir sorumluluğu yoktur. Devlet başkanlarının bu tip siyasi sorumsuzluklarının temelinde yürütme organının sürekliliği esası yatmaktadır(Teziç,2012:399).

Parlamenter hükümet sistemlerinde, temelde, yürütme organı doğrudan halk tarafından seçilmez. Yürütme organının birinci kanadı olan “devlet başkanı” ya yasama organı tarafından seçilir ya da irsi olarak babadan-oğula geçer. İngiltere’de devlet başkanlığı irsi olarak babadan oğula/kıza geçerken, Türkiye’de ise devlet başkanı seçimle iş başına gelir(Gözler,2011:593). Daha önceleri söz konusu seçim yasama organı tarafından gerçekleştirilirken, 21 Ekim 2007 tarihinde yapılan anayasa değişikliği ile Cumhurbaşkanının doğrudan halk tarafından seçilmesi olanağı oluşmuştur. Bu bakımdan Türkiye İstisnai bir noktada yer almaktadır. Yürütmenin ikinci kanadı olan “bakanlar kurulu(başbakan ve bakanlar)” hem Türkiye’de ve hem de İngiltere’de yasama organı tarafından seçilir.

Parlamenter sistemin kullanıldığı ülkelerde, devlet başkanının sembolik yetkilere sahip olması ve hükümetin fiilen bütün yetkileri ellerinde bulundurmasından dolayı, hükümetin denetlenmesi sorunsalı karşımıza çıkmaktadır. Başbakan’ın başkanlığındaki “bakanlar kurulu” yürütme organın esas uygulayıcısıdır. İster başbakan ve isterse de teker teker bakanlar yapmış oldukları görev itibariyle yasama organına karşı sorumluluğu esastır(Gözler,2011:589-91). Başbakan ile bakanlar arasında bir eşitlik söz konusu değildir. Aksine aralarında hiyerarşik bir durum söz konusudur. Bu yüzden ki “bakanlar kurulu” ifadesi kullanılırken “başbakan başkanlığında” tabiri kullanılır.

1.3.2. Yürütme Organının Göreve Gelmesi

Parlamenter hükümet sistemlerinde, temelde, yürütme organı doğrudan halk tarafından seçilmez. Yürütme organının birinci kanadı olan “devlet başkanı” ya yasama organı tarafından seçilir ya da irsi olarak babadan-oğula geçer(Gözler,2011:593). İngiltere’de Devlet başkanlığı irsi olarak babadan oğula/kıza geçtiği ile ilgili bilgileri yukarıda ifade ettik. Türkiye’de ise ilk defa devlet başkanı 2014 yılında halk tarafından seçilmiştir. Yürütmenin ikinci kanadı olan hükümet doğrudan halkoyuyla seçilmez. Kural olarak

çoğunluğu sağlayan partinin lideri hükümeti kurmakla görevlendirilir. Ancak bu yasal bir zorunluluk değil, bir teamüldür.

1.3.3. Sorumluluk

Parlamente sistemlerde yürütmenin birinci kanadı olan “Devlet Başkanı”nın yasama organına karşı sorumsuz olduğunu yukarıda belirtmiştik. Yürütmenin ikinci kanadı olan başbakan ve bakanlar ise yasama organının güvenine dayalı olarak eylemlerine devam edebilirler. Yani yasama organına karşı duyulan sorumluluk gereği, yasamanın güvenliğini kaybeden bakan ya da başbakan görevinden düşebilir (Gözler,2011:593). Bir bakan, bakanlık hizmetinin gereği olarak yapmış olduğu hizmetler ve almış olduğu kararlar dolayısıyla yasama organına karşı bireysel olarak sorumludur. Ancak hükümetin izlemiş olduğu genel politikaların güven vermemesi durumunda ortaya çıkan sorumluluk kitlesel olacaktır. Yani hükümetin tamamını etkileyecektir (Teziç,2012:399). Türkiye parlamentosunda bakanların sorumlulukları bireysel bazdadır. İngiltere gibi ülkelerde sorumluluk alanı bütün bakanları kapsamaktadır.

2) TÜRK PARLAMENTER SİSTEMDE HÜKÜMETİN DENETLENMESİ

2.1 TÜRK POLİTİK SİSTEMİ VE TÜRKİYE PARLAMENTOSU

Türkiye Cumhuriyetinin yasama organı TBMM’dir. Bu meclis, 4 yıl için seçilmiş 550 milletvekili ile kurulu bir parlamento idi. Ancak cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçilmesiyle beraber meclis, 5 yıl için seçilmiş 600 milletvekili ile kurulu bir parlamento haline gelmiştir. Ülkemizde 1960 döneminde TBMM’ne ek olarak Cumhuriyet Senato mevcutken 1980 darbesi sonrası Senato feshedilmiştir. Yürütme organı diğer parlamente rejimlerde olduğu gibi Türkiye’de de çift başlı idi Cumhurbaşkanı hükümetin başı ve yürütmenin birinci tarafıydı. İlk başta Cumhurbaşkanı 7 yılda bir meclisin içinden veya dışından üniversite mezunu 40 yaşını aşmış bir kişi TBMM de yapılacak bir seçimle cumhurbaşkanı seçilirdi (<https://www.mevzuatdergisi.com>,29.05.2009). Ancak, 21 Ekim 2007 tarihinde yapılan anayasa değişikliği ile Cumhurbaşkanının doğrudan halk tarafından 5 yıllığına seçilebilmesi olanağı oluşmuştur. Siyasal dokunulmazlığı ve sorumsuzluğu vardı. Cumhurbaşkanı genel seçimlerden sonra kural olarak en fazla oyu almış olan partinin liderine hükümeti kurma görevini verirdi. Ancak bu yasal bir kural değil, bir teamüldü. Cumhurbaşkanı hükümeti kurma görevini verdiği şahsın belirlediği bakanlar kurulu listesini onaylar ve bu kurul meclisten güvenoyu alır ise kurulun başkanı Başbakan sıfatını kazanırdı. Türkiye’de genel seçimler tek dereceli, gizli oy ve açık sayım ilkesiyle yapılır. Ülkemizde uygulanan genel seçim barajı % 10 dur.

Parlamente rejimlerin temel ilkesine göre yürütme organının ilk kanadını teşkil eden cumhurbaşkanının yetkilerinin sınırlı olması ve makamın sembolik olması esastır. Ancak Türkiye’nin parlamente sisteminde ciddi aksaklıklar mevcuttu. Bunlardan ilki Anayasanın çeşitli hükümlerinin, cumhurbaşkanına tanıdığı bazı yetkilereydi. Bu yetkiler sembolik olmaktan çok öteye geçmekteydi. Öyle ki yürütmenin fiili uygulayıcısı olması gereken hükümete yakın yetkilere sahipti. Bu sebeptendir ki birçok siyasi parti lideri, başkanlık veya yarı-başkanlık sisteminden söz etmiştir (Ay, 2004:2-4). Çünkü fiili olarak yarı-başkanlık sisteminin uygulandığı fikri yaygındı. Üstelik 2014 yılında cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmiş olması bu durumu iyice karmaşık hale getirmiştir. Türkiye’deki parlamente sisteminin bir diğer aksak yönü ise istikrarsız hükümetlerdir. Türkiye’de %10’luk seçim barajına rağmen mecliste çok partili yapı meydana gelmekteydi. Nadiren tek parti iktidarlarına rastlanırdı. Koalisyon hükümetlerinin oluşu istikrarsız hükümetleri beraberinde getirmiştir.

2.2 PARLAMENTER SİSTEMDE HÜKÜMETİNİN DENETLENME YOLLARI

2.2.1 SORU

2.2.1.1 Sözlü Soru

Sözlü soru, bir milletvekilinin, hükümet etkinlikleriyle ilgili olarak belirli bir konuda başbakan ya da ilgili bakan tarafından TBMM genel kurulunda konuyla ilgili olarak cevap niteliğinde resmi açıklama yapması için verilen önerge'dir. Önerge sahibi milletvekili ile konunun muhatabı bakan arasında ikili görüşme olanağı sağlayan bir denetim yoludur (İba Şerif,2010:186). TBMM'de en çok başvuru yapılan denetim aracıydı.

2.2.1.2 Yazılı Soru

Yazılı soru, bir milletvekilinin, herhangi bir husus hakkında başbakan ya da ilgili bakanın imzasını taşıyan ve konuyla ilgili olarak cevap niteliğinde yazılı bilgi alınmasını sağlayan önerge'dir (Gözler,2011:854). TBMM'de 26. yasama döneminde toplam 30611 adet yazılı ve sözlü soru önergesi meclis başkanlığına sunulmuştur. Söz konusu önergelerin 3755 tanesi cevaplandırılmıştır (<http://www.tbmm.gov.tr,31.05.2019>).

2.2.2 Genel Görüşme

Anayasanın 98. ve TBMM İçtüzüğü'nün 101. maddelerine göre, genel görüşme, toplumu ve devlet faaliyetlerini ilgilendiren konularda bir veya belirli sayıda(hükümet, siyasi parti grupları ya da en az 20 milletvekilinin imzası) milletvekilinin önerge vermesi sonucu, önerge sahibinin, ilgili bakanın ya da diğer parlamento üyelerinin katılabileceği genel bir görüşmenin gerçekleşmesidir (Gözler,2011:858).TBMM'de genel görüşme açılabilmesi için ön görüşme sonucunda yapılan işaret oylamasında müspet kararın alınması gerekirdi. Bu durumda, İçtüzüğü'nün 103. Maddesi uyarınca genel görüşme için özel gündem yolu çalıştırılırdı (İba Şerif,2010:196). TBMM'de 26. yasama döneminde toplam 34 adet genel görüşme önergesi meclis başkanlığına sunulmuştur. Bu önergelerden 7 tanesi için genel görüşmenin yapılması için karar alınmıştır(<http://www.tbmm.gov.tr,31.05.2019>).

2.2.3 Meclis Araştırması

Anayasanın 98/3. ve TBMM İçtüzüğü'nün 104. maddelerine göre, meclis araştırması, parlamentonun görevlerini getirebilmesi ve ihtiyaç duyulan konulara ilişkin bilgi elde etmek için kullanılan bir mekanizmadır. Esas olarak parlamento belli konularda bilgi edinmek için bu incelemeyi yapar (Gözler,2011:859). Burada meclis üyeleri arasında bilgi alınması gereken konunun araştırılması için bir komisyon oluşturulur. Komisyon, ilgili konuda edindiği bilgilere ilişkin raporu genel kurula sunar. Meclis araştırması, raporun genel kurulda görüşülmesi sürecini kapsayan bir denetim yolu idi(İba Şerif,2010:196). TBMM'de 26. yasama döneminde toplam 2828 adet meclis araştırması önergesi meclis başkanlığına sunulmuş, bunlardan 66 tanesi TBMM genel kurulunca kabul edilmiş olup ilgili önergeye istinaden araştırma komisyonları kurulmuştur(<http://www.tbmm.gov.tr,31.05.2019>).

2.2.4 Meclis Soruşturması

Meclis soruşturması, başbakan ve bakanlar ile diğer bazı yüksek devlet görevlerinde yer alan kişilerin görevleriyle ilgili cezai sorumluluklarının araştırılmasını sağlayan bir denetim aracıdır (Özbudun, 2011:317).

Burada amaç söz konusu kişileri yargı düzeni içinde görevlerine ilişkin suç isnatlarının sonuçlandırılmasını engellemektir. Anayasanın 100/1. maddesinde başbakan ya da ilgili bakanlarla ilgili soruşturma açılması için meclis üye tam sayısının en az onda birinin(55) imzasını taşıyan bir önergenin meclis başkanlığına verilmesi gerekmekteydi (İba ,2010:203).

TBMM’de 24. yasama döneminde 3 adet meclis soruşturması için önerge meclis başkanlığına sunulmuş, bunlardan sadece 1 tanesi TBMM genel kurulunca kabul edilmişti (<http://www.tbmm.gov.tr,31.05.2019>).

2.2.5 GENSORU

Gensoru, parlamenter sistemlerde yürütmenin parlamento önündeki sorumluluğunu gösteren etkili denetim yoludur. Bütün denetim araçları arasında sadece gensoru hükümetin ya da bir bakanın siyasi sorumluluğuna yol açar (Özbudun,2011,317). Gensoru Anayasa’nın 99. maddesinde ayrıntılı bir şekilde düzenlenmişti. Buna göre hükümet ya da başbakan da dâhil olmak üzere ayrı ayrı bakanlar hakkında, hükümetin genel siyaseti ve görevleriyle ilgili politika ve gerçekleştirdiği etkinliklere ilişkin olarak çalıştırılan bir denetim yoluydu. Söz konusu önergenin verilebilmesi için bir siyasi partinin grup başkanı ya da başkan vekilinin imzası ya da en az 20 milletvekilinin imzası gerekmektedir (İba Şerif,2010:213). TBMM’de TBMM’de 26. yasama döneminde toplam 18 adet gensoru önergesi meclis başkanlığına sunulmuş, ancak bu önergelerden hiç biri kabul edilmemişti (<http://www.tbmm.gov.tr,31.05.2019>).

Geçmişte de bakanlar ve hükümet ile ilgili çok sayıda gensoru önergesi verilmiştir. Bu önergeler sonucunda iki hükümet düşmüş ve iki de bakan görevlerinden düşürülmüştür. Söz konusu önergelerden ilki, “CHP grubu adına dönemin grup başkanvekilleri Altan Öymen ve Hayrettin Uysal tarafından 29 Aralık 1977 tarihinde, içte ve dışta güvenliği sağlayamadığı, cephecilik anlayışıyla ulusal birliği zedelediği, halk çoğunluğunu yoksulluğa sürüklediği ve devleti Anayasa’nın belirlediği kurallardan ve çerçeveden uzaklaştırmaya çalıştığı iddiasıyla” başbakan Süleyman Demirel başkanlığındaki İkinci Milliyetçi Cephe hükümeti hakkında verilen önergeydi. 31 Aralık 1977’te yapılan güven oylamasında hükümet gerekli çoğunluğu sağlayamayınca AP, MHP ve MSP’den oluşan hükümet düşmüştür (Atlay,2010:82).

Bir diğer gensoru önergesi de 1998 yılında verilmiştir. 55’inci Hükümet, Türk bank ihalesi ve Korkmaz Yiğit’in açıklamaları sonrasında, DYP ve FP grubu 11 Kasım 1998’de, CHP grubu da 12 Kasım 1998’de, Mesut Yılmaz ve Devlet Bakanı Güneş Taner hakkında "mafya ve çete liderleri ile yakın ilişki içinde ve Türkbank’ın satışı ihalesinde bir işadamına fiyat teklifi, para ve kredi temini konularında yardımcı olduğu" iddiasıyla gensoru önergesi vermiştir. Başbakan Mesut Yılmaz ve Devlet Bakanı Güneş Taner hakkında verilen gensoru neticesinde 25 Kasım 1998’de Mesut Yılmaz hükümeti iktidardan düşürüldü ve Güneş Taner de Devlet Bakanlığından düşürülmüştür (<http://www.hurriyet.com.tr,31.05.2019>).

Milli Selamet Partisi adına Necmettin Erbakan, Avrupa Ekonomik Topluluğu ve İsrail ile ilişkileri geliştirmek istediği gerekçesiyle Dışişleri Bakanı Hayrettin Erkmen hakkında 21 Ağustos 1980’de gensoru önergesi vermiş ve 3 Eylül 1980’de oylanan önergede Dışişleri Bakanı Hayrettin Erkmen’in milli menfaatlara aykırı davrandığı gerekçesiyle görevinden düşürülmesine karar verilmiştir (milligazete.com,31.05.2019).

3. CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÜMET SİSTEMİNİN DENETLENMESİ

3.1. CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÜMET SİSTEMİ NEDİR?

Dünyada yaşanan siyasal süreçleri incelediğimizde birçok demokratik yönetim şekline sahip ülkelerin devlet yönetiminde kuvvetler ayrılığı ilkesini kabul ettiğini görüyoruz. Kuvvetler ayrılığının yumuşak veya sert biçimde olması hükümet sistemlerinde değişime neden olmuştur.

Dünya genelinde yaygın olarak görülen hükümet sistemleri, parlamenter sistem, başkanlık sistemi, yarı başkanlık sistemleri ve son olarak Türkiye’ye özgü olarak geliştirilen cumhurbaşkanlığı hükümet sistemidir(Aktaş, 2015:15).

Türkiye’nin devlet yönetim şekli cumhuriyettir. Türkiye’nin siyasi geçmişine baktığımızda parlamenter hükümet sisteminde büyük bir tecrübeye sahip olduğunu söyleyebiliriz. Yaşanan

siyasi olaylardan yola çıkarak parlamenter sistemin toplumdaki farklılıkları yansıtırma oranının başarılı olduğunu ve güçlü bir cumhurbaşkanı ile başbakanı olduğu dönemlerde iyi işlediği söylenebilir. Fakat bu unsurlardan herhangi birinin aksak olması halinde siyasi istikrarsızlığın ve yönetim krizlerinin var olduğu görülmüştür (Aktaş, 2015:15).

Parlamenter sistemde yaşanan koalisyon hükümetleri siyasal istikrarsızlık, meclis tarafından seçilen Cumhurbaşkanı seçimlerinin krizleri ve farklı grupların ortak paydada buluşamaması şeklindeki hususlar askeri darbelerin yapılması için demokrasi dışı güçlere fırsat vermiştir. “Cumhurbaşkanlığı Sistemi” ile geçmişte yaşanmış olan siyasal krizlerin tekrarı olmaması adına düzenlemeler getirilmeye çalışılmış ve yaşanan krizlerin aşılmasına yönelik mevcut anayasada değişikliğe gidilmiştir. 16 Nisan 2017 tarihinde yapılan anayasa değişikliği sonucunda, hükümet sisteminde de önemli bir değişiklik yaşanmış ve parlamenter hükümet sisteminden cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçilmiştir. Bu sistem yürütmenin görev ve yetkilerini elinde tutan bir cumhurbaşkanını benimseyen ve kuvvetlerin sert ayrılığına dayanan bir yönetim sistemidir

Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin temel ayırt edici özellikleri birkaç madde de şöyle sıralanabilir (www.mecliste.org,28.05.2019);

- **Bu sistemde yürütme ve yasama halk tarafından ayrı ayrı seçilir. Yürütmenin başı olan cumhurbaşkanını doğrudan halk seçer. Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde sembolik bir devlet başkanı makamı yer almamaktadır. Devleti cumhurbaşkanı temsil etmektedir.**
- Yürütme cumhurbaşkanına aittir. Cumhurbaşkanı, halk tarafından 5 yılda bir seçilir ve iki kez üst üste seçilebilir.
- Bu sistemde, yürütme organı cumhurbaşkanlığıdır. **Cumhurbaşkanı yardımcılarını ve bakanları atama ile göreve gelirler ve direkt cumhurbaşkanına karşı sorumlu olurlar.**
- Bu sistemde Cumhurbaşkanının büyükelçileri, rektörleri, üst kurulların yöneticilerini tek başına atama yetkisi vardır.
- Bu sistemde yasa yapma yetkisi sadece TBMM’ye aittir. Cumhurbaşkanının ise sadece kararname çıkarma yetkisi vardır.
- Meclis seçimlerinin yenilenmesi kararı, Cumhurbaşkanı ile beraber TBMM’nin 3/5 çoğunluğuyla alınabilir.

Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde cumhurbaşkanı yürütme yetkisine ilişkin konularda cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarabilir. Fakat anayasada yer alan temel haklar ve ödevler, kişi hakları ve ödevleri, siyasi haklar ve ödevler cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile düzenlenemez. Ayrıca kanunda açıkça düzenlenen konularda da cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarılamaz (Ardıçoğlu, 2017:32).

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde, Cumhurbaşkanına tanınan önemli görev ve yetkiler şu şekilde sıralanabilir (Turan, 2018:50-53);

- Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde, Cumhurbaşkanına yürütmeye ilişkin konularda cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarma yetkisi verilmiştir.
- Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi içerisindeki bakanları, cumhurbaşkanı yardımcılarını, üst düzey yöneticileri ve rektörleri Cumhurbaşkanı göreve getirir ve görevden alır ve bunların atanmalarına ilişkin esasları Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle düzenler. Cumhurbaşkanının aldığı atama kararları herhangi bir merciin onayına tabi değildir.
- Önceki sistemde cumhurbaşkanının başkanlığında toplanmakta olan bakanlar kuruluna ait olan olağanüstü hal (OHAL) ilan etme yetkisi cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde cumhurbaşkanına verilmiştir.
- Cumhurbaşkanı eğer isterse Meclis Seçimlerinin yenilenmesi kararını, Cumhurbaşkanlığı seçimiyle beraber alabilir.
- Cumhurbaşkanı gerek duyduğu zaman bütçe ve kesin hesap kanun teklifi sunabilir.
- Anayasa Mahkemesinin 15 üyesinden 12 tanesini seçmek de Cumhurbaşkanının görev ve yetkileri arasındadır.
- Cumhurbaşkanı, Danıştay üyelerinin dörtte birini seçmekle yetkilidir.

3.2. CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÜMET SİSTEMİNİN TEMEL İLKELERİ

3.2.1. Cumhurbaşkanlığı Hükümeti Sisteminde Şeffaflık İlkesi

Türk kamu yönetimi incelendiğinde, geçmişten günümüze kadar yaşanan süreçte, sağlam bir merkeziyetçilik, bürokratism ve katı bir yönetim yapısının varlığı dikkat çekmektedir. Günümüzde, yeni kamu yönetimi anlayışının benimsendiği ve bu anlayış çerçevesinde halkın yönetime katılımına olanak sağlayan şeffaflık ilkesi gereği, yeni Türk yönetim yapısının, geçmişe kıyasla daha şeffaf bir yapıya kavuştuğu düşünülmektedir.

Ülkemizde, yaşanan belirsizlik ortamlarından ve krizlerden dolayı siyasi açıdan çok sıkıntılı süreçler yaşanmıştır. Yeni cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin yaşanan siyasi krizlere ve sorunlara çözüm olacağı düşünülmektedir. Çünkü cumhurbaşkanlığı sisteminde, koalisyon hükümeti kavramı resmi olarak ortadan kaldırılmakta, en çok oy alan aday, cumhurbaşkanı ve yürütmenin başı olmaktadır. Aynı zamanda halk, cumhurbaşkanını doğrudan seçtiği için kendisinin onay vermediği birinin cumhurbaşkanı olmasını engellemektedir (Aslan, 2017:92).

Şeffaflık ilkesi açısından değerlendirilecek önemli bir konu olağanüstü hal ile ilgilidir. Parlamenter sistemde, olağanüstü hali gerektiren sebepler meydana geldiğinde cumhurbaşkanı başkanlığında toplanan bakanlar kurulu, kanunlarda istediği ölçü ve şekilde değişiklik yapma ve gerektiğinde uygulanmakta olan bir kanunun kaldırılması yetkisine sahipti. Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde olağanüstü hal ilan etme yetkisinin cumhurbaşkanına verileceği, cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle sadece yürütmeye ilgili olan, yürütmenin görev alanına giren konularda kararlar alınabileceği yer almaktadır (Alkan, 25.05.2019). Bu açıdan, parlamenter sistemi ile yeni cumhurbaşkanlığı sistemi şeffaflık ilkesi bağlamında kıyaslandığında, parlamenter sistemde cumhurbaşkanı başkanlığında toplanan bakanlar kuruluna verilen geniş yetkilerin yeni cumhurbaşkanlığı sisteminde olmadığı görülmektedir.

3.2.2. Cumhurbaşkanlığı Hükümeti Sisteminde Hesap Verilebilirlik

İdarenin eylem ve işlemlerini hukuk kuralları ve kamunun yararı içinde keyfilikten uzak tutması hesap verilebilirlik ilkesi ile ilgilidir. Hesap verilebilirlik, idari mekanizmalara bakıldığında bakanlık ve genel müdürlüklerin yapısında bulundurduğu teftiş kurullarıyla yapılmaktadır(Resmi Gazete, 13.04.2016).

Türk siyasi tarihine bakıldığında 94 yılda 65 hükümetin iktidara geldiği görülmektedir. Siyasi istikrarsızlıklar ve darbeler sonucu 1961 yılından 2002 yılına kadar 19 koalisyon ve azınlık hükümeti kurulmuştur. Bu durum partilerin seçtikleri süreçte kendi programlarını uygulamada zorluk yaşamasına, alınan kararlarda hangi partinin ne ölçüde etkili olduğunun anlaşılamamasına ve dolayısıyla kimden hesap sorulabileceği bilinmemesine neden olmaktadır. Cumhurbaşkanlığı sisteminde ise sistemin doğası gereği partiler uyum içinde çalışmak ve birleşmek durumundadır. Bu durum merkez sağ ve merkez sol partisi olarak iki partili siyasi yapıya geçişte demokratik istikrar ve hesap verilebilirlik açısından önem arz etmektedir (Bilir, 2013:7)

Cumhurbaşkanlığı sisteminde yürütmenin başı, doğrudan halk tarafından seçildiği için halkın güvenine mazhar olmak zorundadır. Aksi takdirde bir sonraki seçim sürecinde halk nezdinde seçilme yeterliliğini kaybetme riski ile karşı karşıya kalır. Bu açıdan değerlendirildiğinde, halk tarafından güven alan yürütme, halka hesap vermek durumundadır.

3.2.3. Cumhurbaşkanlığı Hükümeti Sisteminde Katılım

Katılım ilkesi, toplumun yönetimin belli konularda doğrudan ya da dolaylı olarak söz sahibi olabilmesi anlamına gelmektedir. Demokrasilerde katılımın fazla ve aktif olması o yönetimin veya idari sistemin demokratik bir yapıya sahip olduğu sonucunu çıkarmaktadır. Ülkemizde yönetim yapılarında katılımın artmasına engel olan en önemli nedenlerden birisi de seçilme yaşının Avrupa ülkelerine oranla daha yüksek olmasıdır.

Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin halk oylamasından geçmesinden sonra genç bireylerin siyasal sisteme katılımlarını sınırlandıran yaş sınırı 18'e düşürülerek katılımın artırılmasına dönük çalışma gerçekleştirilmiştir. Ülkemizde yaşanan 12 Eylül süreci depolitizasyon süreci ile gençlerin politik sistemden uzaklaştığı ve soğuduğu bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu süreçte siyasi partiye üye olmak adeta anarşizm ile ilişkilendirilmiştir. Bunun önüne geçmek için seçilme hakkının 18 yaş olarak revize edilmiş olması gençlerin siyasal sisteme entegrasyonu hususunda uygun bir uygulama olabileceği düşünülmektedir.

Cumhuriyetten günümüze kadar ülkemizde parlamentoda mevcut bulunan milletvekili sayısı dönemsel olarak farklılık arz etmiştir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerinden ulaşılan bilgilere göre bazı dönemler vekil sayıları artış göstermiş bazı dönemlerde ise eksiltilmeye gidilmiştir. Örneğin 1983 yılında 400 olan milletvekili sayısı 1987'de 450'ye çıkarılmış, 1995 yılından sora ise 550'ye çıkarılmıştır. Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin kabul edilmesiyle birlikte milletvekili sayısı 2018 yılında 600 olarak değişim göstermiştir. Bu artışın temel nedeni olarak 24 Haziran 2018 seçiminin sonucu olarak kabul edilen cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçişi gösterebiliriz. Çünkü cumhurbaşkanlığı hükümet sistemiyle milletvekili seçme ve seçilme yaşı 18'e düşürülmüş böylece katılımın artması sağlanmıştır. Bu durumun başka bir nedeni ise ülkemizde önceki dönemlere göre artış gösteren seçmen sayısı ile ilgilidir (TÜİK, 31.05.2019).

Parlamente sistemi ve cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi karşılaştırıldığında meclis yapısı her iki sistemde de benzerlik göstermektedir. Türkiye'de 2017 yılında yapılan anayasa değişiklikleri ile meclisteki milletvekillerinin sayısında ve milletvekili seçilme şartlarında değişiklikler yapılmıştır.

Yapılan bu değişiklikler, sadece cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin bir özelliği olarak düşünülmektedir. Bununla beraber demokratik toplumlarda katılımın ve temsilin artırılması gerektiği yönünde uygulanan değişiklikler olarak da düşünülmektedir.

3.3.CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÜMETİ SİSTEMİNDE HÜKÜMETİN DENETLENMESİ

Parlamente sistemde meclisin denetim mekanizmaları yazılı-sözlü soru, genel görüşme, meclis araştırması, gensoru ve meclis soruşturması idi. 2017 yılında yapılan anayasa değişikliği ile anayasanın 105. maddesinde yer alan denetim yetkileri arasında gensoru ile sözlü soru çıkartılmış diğer denetim yetkileri ise korunmuştur.

2017 yılında anayasada yapılan değişiklikte, Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde yürütmenin yasama faaliyetlerine katılımının sınırlı olması nedeniyle sözlü soru denetim mekanizmaları arasında çıkarılmıştır. Bununla beraber Parlamento sistemde yer alan fakat Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde yer almayan gensoru kuvvetlerin yumuşak ayırımına dayanan bir denetim mekanizması olması sebebiyle ve Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde yürütme organının parlamento önündeki sorumluluğunun kalktığı gerekçesi ile denetim mekanizmaları arasında çıkarılmıştır. (www.etikhaber.com, 31.05.2019).

3.3.1. Yazılı Soru

Yazılı soru, yürütmenin görev ve yetkileri ile ilgili bir konuda cumhurbaşkanı yardımcılara veya bakanlara önerge sunarak bilgi edinilmesini sağlayan denetim yolu olarak açıklanmaktadır. Yazılı soru önergeleri tek bir cumhurbaşkanı yardımcısına ya da tek bir bakana sunulmalıdır (TBMM Yasama El Kitabı, 2018:91).

Türkiye 24 Haziran 2018 seçimi ile Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine resmi geçiş yapmıştır. 24 Haziran seçiminden sonra başlayan ve günümüze kadar devam eden bu süreçte meclise toplam 12.652 tane yazılı soru önergesi sunulmuş ve bu önergelerden sadece 742 tanesi cevaplanmıştır(www.tbmm.gov.tr, 25.05.2019).

3.3.2. Meclis Araştırması

Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde meclis araştırması, yasamanın bir konuda bilgi edinmek için kendi içinde oluşturduğu bir komisyon tarafından gerçekleştirdiği denetim çalışması olarak açıklanmaktadır. Meclis araştırması, siyasal parti grupları veya 20 milletvekili tarafından yazılı bir önergeyle başlatılabilir. Meclis araştırmasının açılıp açılmaması genel kurulda yapılan görüşmeyle oylamaya tabi tutulur ve oylama sonucunda meclis araştırmasının açılmasına karar verilir ise araştırmayı gerçekleştirmek için meclis içerisinde bir araştırma komisyonu kurulur (TBMM Yasama El Kitabı, 2018:104).

Meclis araştırması yetkisi; Meclis araştırmasında yürütmeden hiç bir temsilcinin yer alamayacağını ifade etmektedir. Meclis araştırması, oldukça etkili bir denetim mekanizmasıdır. Meclis araştırmasının etkili olmasının önemli bir nedeni yürütmeden bağımsız bir mekanizma olarak yürütmeye yönlendirilmiş bir denetim yetkisi olmasıdır. Parlamento sistemlerde yasama ve yürütmenin parlamento çatısı altında iç içe geçmiş olması meclis araştırmasının etkili bir denetim mekanizması olmamasına sebep olmaktadır. Ancak yeni sistemde bu denetim mekanizması etkili bir araç olarak yasama organı tarafından kullanılabilir.

24 Haziran seçiminden günümüze kadar devam eden süreçte meclise toplam 1291 meclis araştırma önergesi sunulmuş ve araştırma önergelerinden sadece 36'sı kabul edilmiştir (www.tbmm.gov.tr, 25.05.2019).

3.3.3. Meclis Soruşturması

Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde, cumhurbaşkanına görevleri ile ilgili meclis soruşturması açılması söz konusu değildir. Cumhurbaşkanına cezai soruşturma açılabilir. Ancak cezai soruşturmanın söz konusu olabilmesi için meclis üye tam sayısının salt çoğunluğuyla soruşturma talep edilebilir ve meclis üye tam sayısının 3/5 çoğunluğun sağlanmasıyla soruşturma açılmasına karar verilebilir (<https://www.tccb.gov.tr>, 28.05.2019).

Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde Cumhurbaşkanının atadığı bakanlar ve cumhurbaşkanı yardımcılarının görevleriyle ilgili bir suçlamaya uğradıkları durumda meclis soruşturmasına tabi tutulacakları öngörülmüştür. Bu düzenlemeye göre bakanlar ve cumhurbaşkanı yardımcıları görevleriyle ilgili suçlamalara maruz kaldıkları hallerde meclis soruşturmasına, görevleriyle ilgili olmayan suçlamalara maruz kaldıkları hallerde ise yasama dokunulmazlığının kaldırılmasını öngören ‘fezleke’ hazırlanabilir (www.etikhaber.com, 31.05.2019).

24 Hazirandan günümüze kadar devam eden süreçte meclise toplam 3 adet meclis soruşturma önergesi sunulmuş olup, bu önergelerden sadece 1 tanesi kabul edilmiştir (www.tbmm.gov.tr, 25.05.2019).

3.3.4. Genel Görüşme

Genel görüşme, toplumu ilgilendiren herhangi bir konunun TBMM genel kurulunda görüşülmesi olarak tanımlanmaktadır. Mecliste bir genel görüşmenin açılması için; siyasi parti grupları veya en az 20 milletvekili tarafından yazılı bir önerge istenmektedir. Daha sonra genel görüşme önergesi hakkında bir ön görüşme yapılmaktadır. Yapılan ön görüşmeden sonra TBMM’nin genel kurulunda genel görüşme yapıp yapılmayacağına işaretle oylama yoluyla karar verilir. Genel görüşme sonrasında herhangi bir karar alınmadığı, sadece bilgi alındığı için genel görüşme oylamaya tabi tutulmaz(TBMM Yasama El Kitabı, 2018:99).

24 Hazirandan günümüze kadar devam eden süreçte meclise toplam 6 tane genel görüşme önergesi sunulmuş ve 6’sı da kabul edilmiştir (www.tbmm.gov.tr, 25.05.2019).

Sonuç ve Değerlendirme

Yürütmenin çift başlı olması, devlet başkanının siyasi sorumsuzluğu, yürütme ile yasama organının olması ve bu organlar arasında ilişki bulunması gibi gereklilikler parlamenter sistemin temel sacayaklarıdır. Kabine yasama organı tarafından görevden alınabilmeli, buna karşılık da yürütme yasamayı feshedebilme. Bahsi geçen şartlar İngiltere’de kendiliğinden ortaya çıkmış ve kralın yanında bir kabine meydana gelmiştir. Söz konusu kabine zamanla kraldan bağımsız hale gelmiştir. 18. Yüzyılda İngiltere’de ortaya çıkan bu rejim 19. Yüzyılda kıta Avrupa’sında uygulanmaya başlanmıştır. Kabine içerisinde sınırlanmış bir de “başbakan” olarak ortaya çıkmış ve kral yürütmeden silikleşmiştir. Bunun neticesinde bugünkü parlamenter sistem ortaya çıkmıştır.

Bu sistemin kullanıldığı ülkelerde hükümetin denetlenmesi sorunsalı karşımıza çıkmaktadır. İster monarşi devlet biçimi olsun isterse de cumhuriyet yönetim biçimi olsun her iki sistemde de yürütmenin ilk ayağı olan “kral” ya da “cumhurbaşkanı” siyasi olarak sorumsuzdur. Yürütmenin ikinci ayağı olan hükümet parlamento karşısında sorumludur.

Türkiye’de parlamento; soru, genel görüşme, meclis araştırması, meclis soruşturması ve gensoru gibi yöntemlerle hükümeti denetleyebilmektedir. Söz konusu bu denetim mekanizmaları arasında en etkili olanı gensorudur. Türkiye’de tek meclis TBMM’dir. Hükümet sadece söz konusu meclise karşı sorumludur ve bu meclisin içerisinde ortaya çıkmaktadır.

Yasama organı ile bakanlar kurulunun iç içe geçmesi denetimin etkinliği sorunsalına yol açmıştır. Aşağıdaki tabloda hükümetin denetlenmesine ilişkin veriler paylaşılmıştır.

Tablo 1: 26. Dönem (2015- 2018) Yılları İçin Özel Karşılaştırma Tablosu

Denetim Aygıtı	Önerge Sayısı	Kabul Sayısı
Soru	30611	3755
Genel Görüşme/Özel Görüşme	34	7
Meclis Araştırması / Komisyonları	2828	66
Meclis Soruşturması (not:24. Döneme ilişkin veridir)	3	1
Gensoru	18	0

Tablo 1 incelendiğinde, TBMM’de toplam 30611 sözlü ve yazılı soru sorulduğunu ve bu soruların sadece 3755 tanesinin cevaplandığı görülmektedir. Dolayısıyla yaklaşık olarak her 10 sorudan sadece biri cevaplandırılmıştır. TBMM’de toplam 34 genel görüşme önergesi verilmiş olup bunlardan 7 tanesi ile ilgili genel görüşme yapılmıştır. Dolayısıyla yaklaşık olarak her 5 önergeden sadece 1’i ile ilgili görüşme gerçekleştirilmiştir.

TBMM’de toplam 2828 meclis araştırması önergesi verilmiş olup bunlardan 66 tanesi ile ilgili meclis araştırması yapılmasına karar verilmiştir. Dolayısıyla yaklaşık olarak her 100 önergeden sadece 2’si ile ilgili meclis araştırması gerçekleştirilmiştir.

TBMM’de toplam 3 meclis soruşturması önergesi verilmiş olup bunlardan sadece 1 tanesi meclis gündemine alınmıştır.

TBMM’de toplam 18 gensoru önergesi verilmiş olup bunlardan hiçbir meclis gündemine alınmamıştır. Bu durum gensorunun TBMM’de etkin bir denetim aracı olarak kullanılmadığının göstergesidir.

Genel olarak değerlendirildiğinde parlamenter sistemde, yasama organının hükümeti denetlenmesinde elindeki denetim aygıtlarını yeterince etkin kullanamadığı sonucu çıkmaktadır.

Yürütmenin tek elden toplanması, yürütme ile yasama organının katı bir biçimde birbirinden ayrılması ve yürütmenin seçimle iş başına gelmesi cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin en belirleyici farklar olarak karşımıza çıkmaktadır. Parlamenter sistemde yasama ile yürütme organının iç içe geçmesi hükümetin denetlenmesini zorlaştıran bir unsur olarak karşımıza çıkmaktaydı. Aşağıdaki tabloda cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçilmesiyle birlikte yasama organının yürütme organını denetlemesine ilişkin veriler paylaşılmıştır.

Tablo 2: 27. Dönem (2018--) İçin Özel Karşılaştırma Tablosu

Denetim Aygıtı	Önerge Sayısı	Kabul Sayısı
Yazılı Soru	12652	742
Genel Görüşme/Özel Görüşme	6	6
Meclis Araştırması / Komisyonları	1291	36
Meclis Soruşturması	3	1

Tablo 2 incelendiğinde, TBMM’de toplam 12652 yazılı soru sorulduğunu ve bu soruların sadece 742 tanesinin cevaplandığı görülmektedir. Dolayısıyla yaklaşık olarak her 10 sorudan sadece biri bile cevaplandırılmamıştır.

TBMM’de toplam 6 genel görüşme önergesi verilmiş olup bunlardan 6’sı da görüşülmüştür.

TBMM’de toplam 1291 meclis araştırması önergesi verilmiş olup bunlardan 36 tanesi ile ilgili meclis araştırması yapılmasına karar verilmiştir. Dolayısıyla yaklaşık olarak her 100 önergeden sadece 2’si ile ilgili meclis araştırması gerçekleştirilmiştir.

TBMM’de toplam 3 meclis soruşturması önergesi verilmiş olup bunlardan sadece 1 tanesi meclis gündemine alınmıştır.

Genel olarak değerlendirildiğinde Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde, yasama organının hükümeti denetlenmesinde elindeki denetim aygıtlarından biri olan “genel görüşme”nin etkin olarak kullandığı ancak diğer aygıtların tıpkı parlamenter sistemde olduğu gibi yeterince etkin kullanamadığı sonucuna varılmıştır. Bu durumun temel sebebinin yürütme organının başı olan cumhurbaşkanı ile mecliste çoğunluğu elinde bulunduran partinin aynı olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Her iki sistem karşılaştırıldığında Türkiye’de ciddi bir denetim sorununun var olduğu karşımıza çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

A. ASLAN, “*Türkiye’de Siyasal Sistemin Dönüşümü İhtiyacı Demotratikleşme, İstikrar, Kurumsallaşma*”, Ankara, Seta Yayınları, 2017

Arend LIJPHART, *Çağdaş Demokrasiler, Yirmi bir Ülkede Çoğunlukçu ve Oydaşmacı Yönetim Örüntüleri*, Çev. Ergun ÖZBUDUN-Ersin ONULDURAN, Yetkin Yayınları, Ankara

Atlay, Kamil, *Türk Parlamento Hukukunda Gensoru, Yasama Dergisi, Cilt 5, Sayı 16, 2010, Ankara*

Ay, Şadiye, *Türkiye’de Parlamenter Sistem ve Hükümet Sistemi Tartışmaları*, Mevzuat Dergisi, Yıl 7, Sayı 77, İstanbul, 2004

B. Coşkun, M. A. *Başkanlık Sistemi*. Ankara: Liberte Yayınları, 2015

Bilir, F. “Türk Anayasa Hukukunda Gensorunun Düzenlenişi ve Etkinliği”. *Yasama Dergisi* (25), 8, 2013

Çam Esad, *Devlet Sistemleri*, Der Yayınları, İstanbul, 1993

Eroğul, Cem, *Çağdaş Devlet Düzenleri*, Kırılgiç yayınevi, Ankara, 2006

- Gören, Z., *Anayasa Hukuku*. Ankara: Yetkin Yayınları, 2011
- Gözler, Kemal, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, Bursa, Ekin Yayınevi, Cilt 1, 2011
- İba, Şerif, *Parlamento Hukuku*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010
- M. Artuk ARDIÇOĞLU, “Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, 2017
- Özbudun, Ergun, *Türk Anayasa Hukuku*, Ankara, Yetkin yaym, 2011
- Resmi Gazete, Tarih-Sayı: 13.04.2016-29683.
- Sağlam Salih, TBMM’nin Hükümeti Denetleme İşlevi Açısından Bir Model Olarak
- Tekin, Yusuf; Okutan, Çağatay, *Türk Siyasal Hayatı*, Orion Kitapevi, Ankara, 2012.
- Teziç, Erdoğan, *Anayasa Hukuku*, İstanbul, Beta yayınları, 2012
- Tunç, Hasan, *Karşılaştırmalı Hukukta Meclis Soruşturması*, Parlamenter Denetim Sempozyumu, Ankara, 07/05/2012
- Turan, Menaf, Türkiye’nin Yeni Yönetim Düzeni: Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi, Social Sciences Research Journal, 2018
- Uran, Peri, Yasama İşlevinin Yerine Getirilmesinde Çift Meclis Sistemi ve Türk Siyasal Tarihindeki Yeri, Yetkin Yayınları, Ankara, 2008
- <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/gensoruyla-2-hukumet-2-bakan-dusuruldu-245276>, 31.05.2019
- http://www.deinreiseleiter.com/turkce/Bilgi/TC_siyasi_idari_yapisi.html, 12.11.2013
- <https://www.milligazete.com.tr/haber/1111370/israil-aski-bakani-koltugundan-etti>, 31.05.2019
- <https://www.mevzuatdergisi.com/2004/05a/01.htm>, 29.05.2019
- <https://tbmm.gov.tr>. 05. 05. 2019
- http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/yazili_sozlu_soru_sd.sorgu_baslangic, 31,05.2019
- http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/meclis_genel_gorus_onergeleri.sorgu_son_donem, 31,05.2019
- http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/meclis_sorusturma_onergeleri.sorgu_son_donem, 31,05.2019
- http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/meclis_arastirma_onergeleri.sorgu_son_donem, 31,05.2019
- http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/gensoru_onergeleri.sorgu_son_donem, 31.05.2019
- <http://www.etikhaber.com/cumhurbaskanligi-hukumet-sisteminde-denetim-makale,201530.html>, 31.05.2019
- https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tbmm_internet.anasayfa#, 25.05.2019
- https://www.tccb.gov.tr/cumhurbaskanligi/gorev_yetki/, 28.05.2019
- <http://www.star.com.tr/acik-gorus/cumhurbaskanligi-sistemi--7cyasama-alanini-daraltiyor-mu-haber-1180972/>, 31.05.2019

**DIYARBAKIR KOŞULLARINDA İLERİ KADEME MAKARNALIK BUĞDAY
HATLARININ BAZI AGRONOMİK ÖZELLİKLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ**

Remzi ÖZKAN

Dicle Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarla Bitkileri Bölümü

Merve BAYHAN

Dicle Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarla Bitkileri Bölümü

Prof. Dr.Cuma AKINCI

Dicle Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarla Bitkileri Bölümü

Doç. Dr.Mehmet YILDIRIM

Dicle Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarla Bitkileri Bölümü

Araştırma Görevlisi Önder ALBAYRAK

Dicle Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarla Bitkileri Bölümü

ÖZET

Ülkemizin buğday üretim miktarında önemli bir yere sahip olan makarnalık buğdayın iklim ve çevre koşulları yönünden ekmeklik buğdaya göre daha fazla seçici olması nedeniyle Dünyanın yalnızca belli bölgelerinde yetiştiriciliği yapılmaktadır. Bu çalışmada amaç bölge şartlarına uygun, adaptasyonu yüksek, verim ve kalite yönünden iyi performans gösteren genotipleri belirlemektir.

Çalışma 2017-2018 üretim sezonunda Diyarbakır ilinde Dicle Üniversitesi Ziraat Fakültesi Araştırma ve Uygulama alanında yağışa dayalı şartlarda 1 adet kontrol çeşidi (Svevo) ve 7 adet ileri kademeli makarnalık buğday hattı kullanılarak Tesadüf Blokları Deneme Desenine göre 3 tekerrürlü olarak yürütülmüştür. Çalışmada makarnalık buğday hatlarına ait başaklanma gün sayısı, bitki boyu, normalize edilmiş vejetasyon farklılık indeksi (NDVI), klorofil içeriği (SPAD değeri), yaprak alan indeksi (LAI), tane renk değeri, bin tane ağırlığı ve verim parametreleri incelenmiştir.

Yapılan varyans analiz sonuçlarına göre; başaklanma gün sayısı (125-129 gün), bitki boyu (39.10-55.33 cm), klorofil içeriği (SPAD değeri) (47.80-53.03), normalize edilmiş vejetasyon farklılık indeksi (NDVI) (0.35-0.45), yaprak alan indeksi (LAI) (0.90-1.20), tane renk değeri (21.15-23.26), bin tane ağırlığı (25.85-33.06 gr) ve verim (66.86-149.43 kg/da) bakımından genotipler arasında istatistiki olarak önemli bir farklılık tespit edilmiştir. İncelenen özellikler bakımından yapılan korelasyon analizi sonuçlarına göre; verim ile başaklanma gün sayısı ve bitki boyu arasında, normalize edilmiş vejetasyon farklılık indeksi (NDVI) ile bitki boyu ve yaprak alan indeksi (LAI) arasında ve son olarak yaprak alan indeksi (LAI) ile bitki boyu arasında pozitif yönde önemli bir ilişki belirlenmiştir. Çalışma sonucunda incelen genotipler arasında 1 nolu hat verim ve incelenen diğer özellikler yönünden standart çeşide ve diğer hatlara üstünlük sağlamış ve Diyarbakır koşullarında yetiştirilebilecek ümitvar çeşit adayları olarak belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Makarnalık buğday, NDVI, SPAD, LAI, verim

**EVALUATION OF SOME AGRONOMIC CHARACTERISTICS OF SOME
ADVANCED DURUM WHEAT LINES IN DIYARBAKIR CONDITIONS**

ABSTRACT

Our country has an important place in the amount of wheat production of durum wheat in terms of climate and environmental conditions in terms of more than the bread wheat is more selective because of the cultivation of certain regions of the world are made. The aim of this study is to determine the genotypes which have high adaptability and high performance in terms of yield and quality.

The study was carried out with 3 replications according to Randomized Blocks Trial Design using 1 control cultivar (Svevo) and 7 advanced durum wheat lines under the rainfed conditions

at Dicle University Faculty of Agriculture Research and Application located at Diyarbakir province in 2017-2018 growing season. In this study, the number of spike days, plant height, normalized vegetation difference index (NDVI), chlorophyll content (SPAD value), leaf area index (LAI), grain color value, thousand grain weight and yield parameters of durum wheat lines were investigated.

According to the results of analysis of variance; number of spike days (125-129 days), plant height (39.10-55.33 cm), chlorophyll content (SPAD value) (47.80-53.03), normalized vegetation difference index (NDVI) (0.35-0.45), leaf area index (LAI) (0.90-1.20), grain color value (21.15-23.26), thousand grain weight (25.85-33.06 g) and yield (66.86-149.43 kg/da) in terms of a statistically significant difference between genotypes was determined. According to the results of correlation analysis made in terms of properties; a significant positive correlation was found between the yield and number of spike days and plant height, between normalized vegetation difference index (NDVI) and plant height and leaf area index (LAI), and finally between leaf size index (LAI) and plant height. At the end of the study, line 1 between the examined genotypes in terms of yield and other characteristics examined, it has been superior to the standard type and other lines and it has been determined as the hopeful variety candidate to be grown in Diyarbakir conditions.

Keywords: Durum wheat, NDVI, SPAD, LAI, yield

1. GİRİŞ

Ülkemizin buğday üretim miktarında önemli bir yere sahip olan makarnalık buğdayın iklim ve çevre koşulları yönünden ekmeklik buğdaya göre daha fazla seçici olması nedeniyle Dünyanın yalnızca belli bölgelerinde yetiştiriciliği yapılmaktadır. Ülkemizde 12 milyon dekar alanda, 3.5 milyon ton üretim yapılmaktadır (TÜİK, 2018). Türkiye'de makarnalık buğday ekiliş alanlarının yıldan yıla büyük oranlarda azalma gösterdiği dikkat çekmektedir. 2004 yılında 21.000.000 dekar olan makarnalık buğday ekim alanları azalma göstererek 2018 yılında 12.021.006 dekara düşmüştür. Bu azalışında genel olarak makarnalık buğdayın ekmeklik buğdaya oranla daha düşük verimli ve girdilerinin daha yüksek olmasından ve son yıllarda uygulanan düşük alım fiyatlarından kaynaklandığı, bu nedenle de üretimde ekmeklik buğdaya doğru bir eğilim olduğu bildirilmektedir (Sözmez ve Kırıl, 2004). Bu açığı kapatmada en önemli faktörlerden birisi bitki ıslahçıları tarafından yüksek verimli ve kaliteli çeşitlerin geliştirmesi konusunda yapılan çalışmaların artırılmasıdır.

Son yıllarda farklı cihazlarla ölçümlere dayanan fizyolojik özelliklerin tarımda kullanım alanları oldukça yaygınlaşmıştır. Bu amaçla kullanılan SPAD metre, termal kamera, green seeker, yaprak alanı ölçüm cihazı gibi aletler hızlı, basit, ucuz ve bitkiye zarar vermeden ölçümler yapabildiklerinden birçok araştırmacı tarafından tercih edilmektedir (Reynolds ve ark, 2001). Buğday Dünya çapında bu tür fizyolojik ölçüm yapılan cihazların en yaygın olarak kullanıldığı bitki türlerinden biridir. Bu özelliklerin kullanılması ile buğday ıslahında çok sayıda genotipin hızlı ve etkin bir şekilde taranmasına imkan tanınmıştır (Pinto ve ark., 2010). Ayrıca bu özellikler stresli koşullara uygun ve dayanıklı genotiplerin belirlenmesinde kullanılmaktadır. SPAD metre ile tane verimi arasındaki ilişkinin belirlenmesi için yapılan çalışmalarda tane verimi ile SPAD değerleri arasında hem başaklanma hem de tane dolum döneminde önemli ve olumlu ilişkiler bulunduğu (Bavec ve Bavec, 2001; Yıldırım ve ark., 2011), tane verimi yönünden çeşitler arasında oluşan farklılıkların çeşit özelliklerine ve çevre faktörlerine bağlı olarak değiştiğini bildirilmektedir (Aydın ve ark. 1999).

Koç ve Barutçular (2000), çiçeklenme dönemindeki çeşitlerin yaprak alan indeksindeki artışına bağlı olarak biyolojik verim ve tane veriminin başlangıçta hızlı, daha sonra giderek azalan oranda bir artış gösterdiğini, yaprak alan indeksi 6.5-7.0 dolaylarında iken optimuma ulaşıldığı, daha yüksek yaprak alan indeksi değerlerinde ise verimin düştüğünü bildirmişlerdir. Kızılgeçi ve ark. (2015) buğdayda başaklanma döneminde SPAD ölçümleri ile tane verimi arasında önemli ilişki olduğunu, Karaman ve ark. (2014) ekmeklik buğdayda karınlanma döneminde

tane verimi ile NDVI değerleri arasında olumlu ve önemli bir korelasyon olduğunu ve Kızılgeçi ve ark. (2016) arpada başaklanma döneminde ölçülen NDVI ile hektolitre arasında ve SPAD ile bin dane ağırlığı yönünden olumlu ve önemli ilişki olduğunu bildirmişlerdir.

Makarnalık buğdaylarda kalite, genetik yapı, yetiştirildiği yıldaki ekolojik şartlar, yetiştirme tekniği ve bilhassa kullanılan azotlu gübre miktarı ile yakından ilişkilidir. Bazı yıllarda uygun olmayan iklim koşulları kaliteyi olumsuz etkilemektedir. Oysa ülkemizin bazı yerleri ekolojik şartlar bakımından dünyadaki birçok ülkeye göre kaliteli makarnalık buğday üretimine çok elverişlidir. Bu nedenle makarnalık buğday çeşit geliştirmek için ıslah çalışmalarının yapılması kadar çeşitlerin hangi ekolojide yetiştirilirse daha kaliteli ve verimli olduklarının belirlenmesi ve çeşide özgü yetiştirme tekniklerinin (ekim normu, sıklığı, zamanı ve gübreleme vb.) belirlenmesi çok önemlidir. Bu çalışmada da amaç bölge şartlarına uygun, adaptasyonu yüksek, verim ve kalite yönünden iyi performans gösteren genotipleri belirlemektir.

2. MATERİYAL ve METOT

Bu çalışma, bazı makarnalık buğday çeşit ve hatlarının bazı agronomik özelliklerinin değerlendirilmesi amacıyla Diyarbakır'da yağışa dayalı koşullarda 2017-2018 buğday yetiştirme sezonunda yürütülmüştür. Çalışmada 1 adet kontrol çeşit (Svevo) ve 7 adet ileri kademe makarnalık buğday hattı kullanılmıştır. Deneme; parsel boyutu 4.8 m² (4m x1.2m) ve 6 sıradan oluşacak şekilde tesadüf blokları deneme desenine göre 3 tekerrürlü olarak düzenlenmiş ve ekim deneme mibzeri ile yapılmıştır. Deneme alanına dekara 6 kg saf fosfor ve 12 kg saf azot hesabına göre gübre uygulaması yapılmıştır. Azotun yarısı ekimle birlikte geri kalan kısmı kardeşlenme-sapa kakma döneminde verilmiştir. Araştırmada başaklanma gün sayısı; bitki çıkış tarihi ile birlikte her parseldeki bitkilerin % 70'inde başağın bayrak yaprak kımından ½ oranında çıktığı döneme kadar geçen süre olarak hesaplanmıştır. Bitki boyu değeri her parselden rastgele seçilen 10 başaklı sapın, toprak seviyesinden en üst başakçık ucuna kadar olan kısmının metre ile ölçülmesiyle, tane verimi (kg/da), parsel biçerdöveri ile hasat edilerek, bin tane ağırlığı (g) ise bin tane sayma makinasında sayılarak hesaplanmıştır. Tane renk değeri (b renk değeri) ColorFlex EZ* renk ölçüm cihazıyla ölçülmüştür. Çalışmada incelenen fizyolojik özelliklerden SPAD değeri SPAD 502 klorofil metre cihazı kullanılarak belirlenmiştir. Yaprak alan indeksi (LAI) YAI-2000 (LI-COR, Lincoln, NE) ile ölçülmüştür. Normalleştirilmiş vejetasyon fark indeksi (NDVI), bitkiler başaklanma döneminde iken 0.00-0.99 değerleri aralığında ölçüm yapan Trimble Greenseeker ile ölçülmüştür. Tüm fizyolojik ölçümler başaklanma döneminde açık havada rüzgarın olmadığı 11:00-14:00 saatleri arasında ölçülmüştür. Varyans analizi JMP 10 istatistik paket programı ile yapılmıştır. Genotipler arası farklılıklar LSD (%5) göre çoklu karşılaştırma göre gruplandırılmıştır. Özellikler arası korelasyon ilişkisi aynı programda Pearson göre belirlenmiştir.

3. BULGULAR ve TARTIŞMA

Çalışmada incelenen tüm özelliklere ait ortalama değerler ve çoklu karşılaştırmayı sağlayan harflendirmeler Çizelge 1'de verilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre başaklanma gün sayısı, bitki boyu, klorofil içeriği (SPAD değeri), normalize edilmiş vejetasyon farklılık indeksi (NDVI), yaprak alan indeksi (LAI), tane renk değeri, bin tane ağırlığı ve verim bakımından genotipler arasında istatistiki olarak önemli bir farklılık tespit edilmiştir.

Çalışmada başaklanma gün sayısı bakımından genotipler içerisinde en erken başaklanan genotip Hat-4 (124 gün) olurken, en geç başaklanan ise Hat-1 (129 gün) genotipi olmuştur. Bölgeler arası sıcaklık farkı bitkilerin başaklanma gün sayısını etkilemektedir. Güneydoğu Anadolu Bölgesinde de güneyden kuzeye doğru gidildikçe başaklanma süresi uzamaktadır. Bitki boyu bakımından en uzun boylu çeşit kontrol çeşidi olan Svevo (55.33 cm) olurken, en kısa boylu çeşit ise Hat-7 (39.10 cm) genotipi olmuştur. Klorofil miktarını temsil eden SPAD değeri yönünden Hat-2 (53.03) genotipinin en yüksek değere, Hat-1 (47.80) genotipinin ise en düşük değere sahip olduğu görülmektedir. Kuraklık ve tane doldurma döneminde yüksek sıcaklıkların olduğu alanlarda, buğday bitkisinin bayrak yaprağında klorofil miktarı azalırken,

stomaların işlevi de büyük ölçüde düşmektedir (Reynolds ve ark., 2001). SPAD değeri yüksek olan genotipler genel olarak bu stres koşullarına uyum sağlayabilmektedir. Yaprak alan indeksi bakımından genotipler arasında en yüksek LAİ (Yaprak alan indeksi) değerinin Hat-1 (1.20) ve Svevo (1.20) çeşidinden elde edildiği ve en düşük LAİ değerinin ise Hat-3 (0.90) genotipinden elde edildiği gözlemlenmiştir. Yaprak alanı indeksi değerinin yüksek veya düşük olmasından ziyade her genotip için optimum değerinin belirlenmesi daha çok önem taşımaktadır. NDVI değerinin yüksek olması doğrudan yüksek verimle ilişkili çıkmakla beraber bitkinin genel sağlık durumunun göstergesi olmaktadır. NDVI değeri bakımından genotipler arasında en yüksek NDVI değeri (0.46) Hat-1'den elde edilirken, en düşük NDVI değeri ise Hat-3 (0.35) genotipinden elde edilmiştir. NDVI değerlerinin düşük olması deneme yılında başaklanma döneminde havaların NDVI okumaları için elverişli olmamasından kaynaklanmış olabileceği düşünülmektedir. Buğdayın kardeşlenme ve tane doldurma dönemlerinde bitkinin toprağı kapatma oranının ve toplam biyolojik verimin tahmininde kullanılan NDVI değeri, son yıllarda ıslahçılar ve gelişmiş bir çok ülkede ise çiftçiler tarafından kullanılmaktadır (Lopes ve ark., 2015). Tane doldurma dönemindeki NDVI değerinin biyolojik verim ve tane verimi ile ilişkisinin daha yüksek olduğu belirtilmektedir (Karaman, 2017; Lopes ve ark., 2015). NDVI, SPAD, LAİ gibi fizyolojik parametrelerin verim tahmininde kullanılabileceği ve bu konuda mutlaka daha fazla çalışmalar yapılması gerekmektedir. Tane verimi bakımından genotipler arasında en yüksek tane verimi Hat-2 (149.43 kg/da) genotipidinden elde edilirken; en düşük tane verimi ise Hat-5 (68.87 kg/da) genotipinden edilmiştir.

Mart, Nisan ve Mayıs ayları buğdayın gelişim ve büyümesini kapsayan dönemlerdir. Ancak denemenin yürütüldüğü 2018 yılı Mart ve Nisan ayındaki yağışın yetersiz oluşu ve yağış miktarının uzun yıllar ortalamasından az olması verimi genel anlamda sınırlandırmıştır. Bunun yanında Güneydoğu Anadolu Bölgesi koşullarında özellikle makarnalık buğday çeşitlerinde çok nadir görülen sarı pas hastalığı, 2017-2018 yetiştirme sezonunda hava şartlarının sarı pas için uygun geçmesinden dolayı makarnalık buğdaylarda çok yoğun oranlarda gözlenmiş ve verimi etkileyen bir diğer unsur olmuştur.

İncelenen özellikler bakımından yapılan korelasyon analizi sonuçlarına göre; verim ile başaklanma gün sayısı ve bitki boyu arasında, normalize edilmiş vejetasyon farklılık indeksi (NDVI) ile bitki boyu ve yaprak alan indeksi (LAİ) arasında ve son olarak yaprak alan indeksi (LAİ) ile bitki boyu arasında pozitif yönde önemli bir ilişki belirlenmiştir (Çizelge 2).

Çizelge 1. Araştırmada incelenen makarnalık buğday genotiplerine ait ortalamalar ve çoklu karşılaştırma değerleri

* %5, ** %1 düzeyinde önemli

Genotipler	Başaklanma G.S.(Gün)	Bitki Boyu (cm)	NDVI Değeri	SPAD Değeri	LAİ Değeri	b Renk Değeri	Bin Tane Ağırlığı	Tane Verimi
Hat-1	129,000 a	49,167 b	0,457 a	47,800 c	1,200 a	23,260 a	30,630 ab	132,500 ab
Hat-2	127,333 bc	48,633 b	0,410 c	53,033 a	0,933 b	22,330 abc	26,193 c	149,433 a
Hat-3	126,667 c	41,633 cd	0,350 d	48,833 bc	0,900 b	23,003 a	31,590 ab	78,730 ef
Hat-4	125,000 d	46,700 bc	0,430 b	50,600 b	0,933 b	22,597 a	30,240 ab	102,883 cd
Hat-5	126,333 c	42,333 cd	0,440 b	49,833 bc	1,133 a	21,313 cd	29,130 bc	66,867 f
Hat-6	126,667 c	45,267 bc	0,430 b	48,967 bc	1,133 a	22,337 ab	30,307 ab	96,127 de
Hat-7	128,000 ab	39,100 d	0,400 c	49,600 bc	0,933 b	21,153 d	25,853 c	96,230 de
Svevo	128,333 ab	55,333 a	0,443 ab	50,867 ab	1,200 a	21,347 bcd	33,067 a	122,537 bc
Ortalama	127,160	46,02	0,41	49,93	1,04	22,16	29,62	105,66
CV(%)	0,58	6,51	2,142	2,663	9,615	2,617	6,887	12,644
Mean Square	*	**	**	*	**	**	**	**

Çizelge 2. İncelenen özelliklere ait korelasyon analizi

Özellikler	Başaklanma Gün Sayısı	Bitki Boyu	NDVI	SPAD	LAİ	b*	Bin Tane Ağırlığı
Bitki Boyu	0,2212						
NDVI	0,1402	0,5455					
SPAD	-0,1243	0,2679	0,0291				
LAİ	0,3343	0,4200	0,6870	-0,1987			
b*	0,0553	0,0076	-0,2260	-0,2356	-0,1308		
Bin Tane Ağırlığı	0,0284	0,3628	0,0465	-0,3469	0,2263	0,3282	
Verim	0,4188	0,5075	0,1923	0,2646	0,0434	0,3458	0,0165

4. SONUÇ

Çalışma sonucunda incelen genotipler arasında 1 ve 2 nolu hatlar verim ve incelenen diğer özellikler yönünden standart çeşide ve diğer hatlara üstünlük sağlamış ve Diyarbakır koşullarında yetiştirilebilecek ümitvar çeşit adayları olarak belirlenmiştir. Ayrıca çalışma neticesinde sapa kalkma ve tane dolum dönemi arasında orta dönem aşırı kuraklığın yaşandığı koşullar için ideal bitki genotipinin; geç başaklanma, bu dönemde boyunu uzatabilme, yüksek yaprak alan indeksi, yüksek NDVI değeri ve yağmur gelene kadar sağlıklı ve yeşil kalma özelliklerine sahip olması gerektiği öngörülmüştür.

KAYNAKLAR

1. Aydın, N., Tugay, E., Sakin, M.A. ve Gökmen, S., (1999). Tokat Kazova koşullarında makarnalık buğday çeşitlerinin verim ve kalite özelliklerinin belirlenmesi üzerine bir araştırma. Hububat Sempozyumu, 8- 11 Haziran, 1999, Konya, 621-625
2. Bavec, F. and Bavec, M., (2001). Chlorophyll meter readings of winter wheat cultivars and grain yield prediction. Commun. Soil Sci. Plant Anal. Res., 2001, 32: 2709-2719.
3. Karaman, M., (2017). Makarnalık buğdayda fizyolojik ve morfolojik parametrelerin verim ve kalite ile olan ilişkisinin belirlenmesi. Doktora tezi, Dicle Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Diyarbakır.
4. Karaman, M., Akıncı, C., Yıldırım, M., (2014). Bazı ekmeklik buğday çeşitlerinde fizyolojik parametreler ile tane verimi arasındaki ilişkinin araştırılması. Trakya University Journal of Natural Sciences, 15(1): 41-46.
5. Kızılgeçici, F., Yıldırım, M., Akıncı, C., Albayrak, Ö., Başdemir, F., 2015. İleri kademe makarnalık buğday popülasyonlarının verim ve kalite yönünden seleksiyonda kullanılabilirliği. Süleyman Demirel Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 10(2): 62-68.
6. Kızılgeçici, F., Yıldırım, M., Albayrak, Ö., Akıncı, C., 2016. Bazı arpa genotiplerinin Diyarbakır ve Mardin koşullarında verim ve kalite parametrelerinin incelenmesi. Iğdır Üni. Fen Bilimleri Enst. Der., 6(3): 161-169.
7. Koç, M. ve Barutçular, C., (2000). Buğdayda çiçeklenme dönemindeki yaprak alanı indeksi ile verim arasındaki ilişkinin Çukurova koşullarındaki durumu. Turk. J. of Agric. and For., 24: 585-593.
8. Lopes, S.M., El-Basyoni, İ., Baenziger, P.S., Singh, S., Royo C., Özbek, K., Aktaş, H., Özer, E., Özdemir, F., Manickavelu, A., Ban, T. and Vikram, P., (2015). Exploiting genetic diversity from landraces in wheat breeding for adaptation to climate change. Journal of Experimental Botany 66(12): 3477-3486
9. Pinto, RS., Reynolds, MP., Mathews, KL., McIntyre, CL., Olivares-Villegas, JJ. and Chapman, SC., (2010). Heat and drought adapti ve QTL in a wheat populati on designed to minimize confounding agronomic eff ects. Theoreti cal and Applied Geneti cs 121, 1001-1021.
10. Reynolds, MP., Orti z-Monasterio, JI. and McNab, A., (2001). Applicati on of physio logy in wheat breeding. Mexico, D.F.: CIMMYT.
11. Sömez, F. ve Kırıl, A.S., 2004. Bazı Makarnalık Buğday Çeşitlerinin (T.durum Desf.) Erbaa Şartlarında Adaptasyonlarının İncelenmesi. GOÜ, Ziraat Fakültesi Dergisi, 2004, 21(2): 86-93.
12. Yıldırım, M., Kılıç, H., Kendal E. ve Karahan, T., (2011). Applicability of chlorophyll meter readings as yield. journal of plant nutrition, 2011, 34(2): 151-16.

TELLERLE GEÇMİŞİ GELECEĞE BAĞLAYAN BİR KÖPRÜ OLARAK MİDYAT TELKÂRİ SANATI

Doç. Dr. Rezan KARAKAŞ

Siirt Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü

Remziye TEPE

Siirt Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü

ÖZET

Makinelerle tel haline getirilen gümüş veya altının işlenmesiyle meydana gelen telkârının kökeni milattan önce 3000’li yıllara dayanmaktadır. Bu sanat, farklı dinî inanışlara ve dillere sahip bireylerin bir arada yaşadığı Midyat’ta Süryani ve Müslüman ustaların ellerinde varlığını sürdürmektedir. Engin Gürkan ve diğer ustalar, dijitalleşen ve ruhlarını kaybeden modern insanın ruhuna dokunmanın yollarını bu kadim sanat aracılığıyla ararlar. Ustalar, her bir ürüne, adeta insanoğlunun tarihini el emeği göz nuru dökerek işlerler.

Bireylerin dinsel, ruhsal ve zihinsel durumlarının adeta bir dışavurumu olan bu sanat, dünya üzerinde insanoğlunu etkileyen birçok dinî ve mitik hikâyeyi kucaklar. Müslümanlık, Hristiyanlık, Yezidilik, Zerdüştlük gibi dinlerin kutsalları, tellerin özel dansı ve ritmiyle bir araya gelir. “Allah”, “Hz. Fatma’nın eli”, “Allah’ın Aslanı Hz. Ali”, “haç”, “tavus kuşu”, “Güneş”, “Ahura Mazda”, “Yin Yang” ve “Melek” sembolleri ile vitrinler süslenir. Bu dinsel figürlere “Şahmeran”, “Simurg” ve “Hayat Ağacı” gibi mitolojik simgeler de eşlik eder.

Telkârî sanatkarı, yaşadığı toplumun dinamiklerini kolektif bilinçaltıyla bir potada eriterek adeta eşsiz bir büyüye imza atar. Ustaların yaratıcılığı ve yeteneğiyle şekilden şekle giren teller, kadınlar başta olmak üzere birçok kişinin beğenisine sunulur. Her geçen gün eski ve klasik modellere yeni ürünler eklenir. Sırtını tarihe ve kültüre yaslayan telkârî, insanoğlunun yeni arzu ve beklentilerini de dikkate alarak geleceğe, bir bağlamda sonsuzluğa uzanmanın mücadelesini vermektedir. “Üretici-ürün-tüketici” sarmalında bireylerin tarihî ve kültürel geçmişleriyle bir anlamda etkileşim kumalarını sağlayan telkârî, günümüzde yöre halkının ve turistlerin ilgi odağı ve ilçenin sembolü haline gelmiştir.

Anahtar Kelimeler: Telkârî, Midyat, dinî inanış, mitoloji, televizyon dizileri, gelenek

MIDYAT’S FILIGREE ART AS A BRIDGE CONNECTING THE PAST TO THE FUTURE WITH WIRES

ABSTRACT

The origin of the filigree, formed by processing silver or gold, which is made into wire with machines, dates back to 3000 BC. This art continues its existence in the hands of Assyrian and Muslim masters in Midyat where different religious beliefs and languages live together. Through this ancient art, Engin Gurkan and other masters seek the ways of touching the spirit of the modern man who has been digitalized and lost their souls. The craftsmen simply imprint the history of human beings onto each product via elaborate handicraft.

Fairly an expression of the religious, spiritual and mental states of individuals, this art embraces many religious and mythical stories that affect human beings throughout the world. The sacred of such religions as Islam, Christianity, Yazidism and Zoroastrianism come together with the special dance and rhythm of wires. Shop windows are adorned with the symbols of “Allah”, “Fatima’s Hand”, “Ali, Lion of Allah”, “The Cross”, “Peacock”, “The Sun”, “Ahura Mazda”, “Yin and Yang”, and “Angel”. These religious figures are accompanied by such mythological symbols as “Shahmaran”, “Phoenix” and “Tree of Life”.

By melting the dynamics of the society he lives in a pot with his collective subconscious, the filigree artist almost achieves a unique magic. With the creativity and talent of the masters, the

shape-to-shape wires are presented to the taste many people, especially women. Day by day, new products are added to old and classic models. Depending upon history and culture, filigree strives to reach into the future, in a sense to the eternity, by taking into account the new desires and expectations of human beings. Filigree, which in a way enables individuals to interact with their historical and cultural backgrounds in the “producer-product-consumer” spiral, has become the center of attention of local people and tourists and the symbol of the district.

Key Words: Filigree, Midyat, religious belief, mythology, tv series, tradition

1. GİRİŞ

Binlerce yıldır insanoğlu, gerek gündelik ihtiyaçlarını gerekse sanatsal zevklerini karşılamak için birçok el sanatıyla meşgul olmuş ve bu bağlamda farklı materyallerle birçok ürün ortaya koymuştur. Çini, hat, tezhip, halı/kilim dokumacılığı ve altın, gümüş, bakır, taş, ahşap işlemeciliği gibi kaybolmaya karşı direnen el sanatları, Türk tarihinin ve kültürünün unutulmuş yüzünü gelecek nesillere aktaran birer değer olarak yaşamaya devam etmektedir. Geçmişin karanlık ve sisli tarafları, bu sanatların ürünleriyle gün yüzüne çıkmaktadır.

Bir bestenin, el işi dokunmuş bir kilimin, iğne oyasının, dantelin ve resmin kelamı yoktur. Onların kelamı, notalarda, ilmek ilmek dokunmuş ipliklerde ve renklerde saklıdır. Sözcüklerin yerine ip, tel, boya, nota veya çizgi, kullanılarak farklı kompozisyonlar yaratılmıştır. İnsan ruhu, bu sanat eserlerindeki sözsüz kompozisyonu okuyacak güce ve yeteneğe sahiptir. O yüzden sanat vardır ve sanatkâr da modern zamanların tüketen, eriten ve sömüren pençesine inat üretmeye devam eder. “Bir toplumun sözsüz dili ve edebiyatı olan el sanatları, içinde bulunduğu toplumun kültür taşıyıcısı görevini üstlenir. Bir el sanatının yok olması, o toplumun dilinin de kültürünün de kaybolduğu (Karakaş, 2013: 154) anlamına gelir.

Halk sanatı, işlediği ürüne ruh katar, adeta şahsiyet kazandırır. Yüreğin, zihnin, bilgi ve yeteneğin bileşkesinden ortaya çıkan ürün, onu taşıyanın veya kullananın düşünce tarzı ve kişiliğiyle birleşir. Bu, aslında “üreten, ürün ve tüketen” in bir potada erimesi anlamına gelir. Ürün, vitrin aracılığıyla tüketicinin kullanımına sunulduktan sonra üretici ile olan bağı tamamen kopmaz. Satın alınan ürünün mekânı, üretim yeri, satıcısı vs. tüketenin zihninde bir anı, bir fotoğraf karesi olarak kodlanır. Ürün, kullanıldıkça anlamını çoğaltır; adeta tarihî bir kimliğe bürünür. Devletlerin, milletlerin, kelimelerin bir tarihi olduğu gibi nesnelerin de tarihi vardır. Bir halk sanatı ürününün oluşum süreci, bu yönüyle anne karnında gelişimini tamamlamayan bir bebeğe benzetilebilir. Gümüş işlemeciliğinde de bu durum değişmez. Sanatçı, üretmek istediği ürünü üretirken benzer bir süreçten geçer. Ayrıca bir nesnenin ilk kez üretildiği bir zamanı vardır. İlk üretim, onun arketipinin, yani hikâyesinin oluştuğu zaman dilimidir. Böylece nesnenin tarihi genişler ve daha eski çağlara uzanır. Örneğin telkârî ile üretilen bir haç sembolü, kullanıcıyı Hz. İsa’nın çarmıha gerildiği ana, yani ilk olaya götürür. Kişi, taktığı haç sayesinde ilk olayı hep canlı tutar.

Bir edebî eser, üreticisinin şahsiyetinden izler taşır; bir yemek, onu yapanın elinin lezzetinden nasibini alır. El sanatları da böyledir. Halı-kilim dokuyan bir kişi, dokuduğu esere duygularını, düşüncelerini ve hayallerini katar. Demirci, bakırcı gibi tüm ustaların da kendilerine ait bir geçmişleri ve ruhları vardır. İşte bu ruh, üreten nesneye oradan da nesneyi kullanan sızlı bir köprü ile geçer. Nesne, taşıyıcısının veya kullanıcısının ruhsal kimliğini belirler veya ona dair ipuçları içerir.

Midyat, Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde yer alan Mardin’in ilçelerinden biridir. İl merkezine 65 km uzaklıkta bulunan Midyat, kalker taşından inşa edilen tarihî taş evleri, kilise manastır ve camileriyle adeta bir açık hava müzesi görünümündedir. Midyat adının mağaralar kenti anlamına gelen “Matiate” den geldiği düşünülmektedir. Süryaniler için kutsal kabul edilen

Turabdin bölgesinde yer alan Midyat'ta, farklı din, dil ve kültürler birbirleriyle kesişir. İlçe, tarihî konakları ve dar sokaklarıyla aşk ve töre konulu birçok diziye ev sahipliği yapmış, çekimlerde bilhassa tarihî Midyat Konağı mekân olarak kullanılmıştır. Bu durum, Midyat'ın tanınırlığını arttırmıştır. Bu bağlamda yöre, farklı kültürleri bir arada tutma özelliği ile ulusal ve uluslararası düzeyde birçok turist için cazibe merkezi olmuştur. Dinlerin, kültürlerin ve medeniyetlerin bileşkesinde nefes alan Midyat'ı çekici kılan unsurlardan biri de altın ve gümüş tellere insan ruhunun inceliklerini işleyen telkârî sanattır. Tarih boyunca birçok uygarlığa ev sahipliği yapan Midyat topraklarında birçok devlet hüküm sürmüştür. Telkârî sanatı tüm bu uygarlıklardan nasiplenmiş ve kendisini beslemiştir.

Bu çalışmada Midyat'ta geçmişten günümüze geleneksel olarak sürdürülen ve adeta ilçenin simgesi haline gelen telkârî sanatının dünü ve bugünü irdelenecek; aynı zamana bu sanatın din, gelenek ve çağdaş yaşamla olan yakın teması hususuna dikkat çekilecektir.

2. TELKÂRİ SANATI

Ustaların bilgi, beceri ve hayal dünyalarıyla şekilden şekle giren tellerin işlenmesinden ibaret bir sanat olan telkârînin⁴³² tarihinin milattan önce 3000'lere dayandığı düşünülmektedir. “Vav işi”, “çift işi” adı da verilen bu el sanatı, günümüzde Mardin merkezde ve Midyat ilçesinde, Ankara'nın Beypazarı, Erzincan'ın Kemaliye ve Kars'ın Hanak ilçelerinde; Trabzon, Eskişehir ve Şanlıurfa'da varlığını sürdürmektedir.

Telkârî, toplumun ihtiyaçlarına göre değişmiş ve gelişmiş günümüz dünyasına çeşitli güncellemelerle ulaşmıştır. Asırlara meydan okuyan bu naif sanat, Mardin'in Midyat ilçesinde adeta kültür taşıyıcılığı görevini üstlenmiştir. Telkârî, bir yüzünü dinler tarihi ve mitolojiye diğer yüzünü ise çağdaş yaşamın isteklerine yaslamıştır.

Telkârî; sabır, sevgi, ilgi, yetenek ve emek bileşkesinden ortaya çıkar. Onun yolculuğu, altın ve gümüşün “tel çekme makinesi” ile çeşitli kalınlıklarda ip gibi inceltilmesiyle başlar. Bu teller, ustanın elinde canlanıp kıvrılarak şekilden şekle girerek çeşitli süslere, takılara ve nesnelere dönüşür.

Madenden sanata dönüşün zorlu macerası ise adım adım şöyle gerçekleşir:

1. Tel Çekme Makinesi: Gümüş veya altın, bir potada eritilerek tel çekme makinesiyle çeşitli kalınlıklara getirilir.
2. Model Hazırlama: Yapılacak ürün ilk önce ana hatlarıyla çizilir. Ürünün hangi kalınlıkta tel kullanılarak yapılacağı tespit edilir.
3. Tavlama: Silindirlerden ve makinelerden geçirilen ve bükülen tel, çalışma sırasında esnekliğini kaybeder. Tele yeniden esneklik kazandırmak için ısıtılarak tavlama gerekir.
4. Kesme: Yapılacak ürüne göre teller kalın veya ince olarak kesilir.
5. Şekil Verme: Yapılacak modele göre kesilen parçalar önceden çizilmiş taslak üzerine konur. Parçalar kaynak yardımıyla birleştirilir. Yapılan parçaya göre ince teller bükülerek doldurma işlemi yapılır, modele şekil verilir.
6. Bir Araya Getirme ve Kaynak: Telkârî, ince tellerin bükülerek teker teker parçaya yerleştirilmesiyle yapılır. Bu parçaların sabitlenmesi için lehim veya toz kaynaktan yararlanılır.
7. Beyazlaştırma-Parlatma: Telkârî yapılırken sürekli kaynaktan yararlanılır ve bu yüzden parçalar kararır. İşlem sonrası parçayı beyazlaştırmak ve parlatmak için sülfürik asit kullanılır.

⁴³² Telkârî hakkında ayrıntılı bilgiler için (bkz: Url 1).

2.1. DİNSEL İNANIŞLAR VE TELKÂRİ

Telkâri ile geçmişten günümüze yöre insanının inandığı ve sığındığı kutsal varlıklar sembollere dönüşür. Bu sembollerin taşıyıcısı insan, inandığı varlığın somut bir görüntüsü veya hatırlatıcısı nesne sayesinde psikolojik bir rahatlama ve dinginlik elde eder.

Telkâri ustalarının ellerinde geçmiş ve gelecek bir potada erimekte, böylece şimdiki zaman alabildiğine genişlemektedir. Ustanın elinden çıkan dinsel, kültürel veya mitolojik figür, bir anlamda zaman mefhumunun yitirilmesini sağlar. Zamanları aşan, her dili konuşan telkâri, tarihle insan arasında sözsüz bir iletişim kurar. Geçmişin unutulmuş veya kaybolmaya yüz tutmuş tarafları, gümüşün aydınlığıyla gün yüzüne çıkar. Telkâri; bir kültürü, medeniyeti veya inancı, bugüne ve geleceğe taşıyan, onu somutlaştıran bir sanattır. Mitler, hikâyeler, destanlar ve masal/efsane motifleri telkâri ustalarının ellerinde somutlaşır. Böylece kurgusal veya tarihsel olaylar, bulundukları zamanın ve mekânın içinden fırlayarak şimdiki zamana geçiş yapar. Dinsel, mitsel veya tarihsel bir olayın kahramanı, tanrılar, yarı tanrılar, olağanüstü diğer varlıklar, ustaların maharetli parmaklarıyla gerçek dünyada nefes alan kahramanlara dönüşür. Zerdüştlüğün simgesi “Farouhar”⁴³³, Uzakdoğu, özellikle Çin felsefesinde evrendeki her şeyin zıddıyla var olduğunu izah eden “Yin Yang”⁴³⁴, psikolojinin sembolü, aynı zamanda şeytan çatalı olarak da bilinen “psike” telkâri ustalarının geleneksel üretimleri arasında yer alır. Birçok dinsel figür, Hristiyanlığın sembolü haç ve melek figürü, Yezidiler için kutsal sayılan “tavuskuşu” ve “Güneş” telkâri ustalarının önce zihinlerinde, sonra ellerinde hayat bulur. “Fatma Ana Eli”, “Allah’ın Aslanı Hz. Ali”, Mevleviliğin sembolü “semazenler”, muskalık ve nazarlıklar ile neredeyse tüm dünyada koruyucu bir kalkan işlevi gören nal⁴³⁵, atölyelerin vitrinini süsler.

Telkâri, gümüşü bir potada eritmekle kalmaz, aynı zamanda düşünce ve duygulara yönelik ayrıntıları da tellerin içine gizler. Birçok mitik anlatıda karşımıza çıkan “hayat ağacı”, Doğu mitolojisinin yarı insan yarı hayvan kahramanlarından Şahmeran⁴³⁶, kendini gerçekleştirmenin sembolü Simurg, telkâri ile sözden tele, anlatıdan nesneye dönüşür.

Dinsel İnanışların ve Mitik Anlatıların Telkâri’de Yansımaları⁴³⁷:

⁴³³ “Zerdüştlüğün önemli simgelerinden biri olan Forouhar, Tanrı Ahura Mazda’nın simgesidir. Geçmiş 4000 yıl önceye dayanan Forouhar simgesinde, yaşlı adam bilgeliği simgelerken, sağ elinin yukarıya doğru olması Tanrı Ahura Mazda’ya dua etmesini, sol elindeki halka ise insan ve Ahura Mazda arasındaki misakın sembolüdür. Ortadaki halka evreni ve halkanın aşağıya uzayan iki ucu da iyilik ve kötülüğü simgeler. Kanatların üç kattan oluşması Zerdüştlüğün temel ilkesi olan ‘güzel söz, güzel düşünce, güzel eylem’ sözünü simgelemektedir” (Url2).

⁴³⁴ “Yin ve Yang denildiğinde akla gelen amblem siyah ve beyaz renklerden oluşmaktadır. Amblemdeki kavis sonsuzdöngüyü, değişimi anlatmaktadır. Yin ve Yang artı ve eksi değerlerin sembolleridir. Yang, güneşi, erkeği, açık renkleri temsil eder. Yin ise dişiye, geceyi ve koyu renkleri sembolize etmektedir. Her ikisi de birbirini tamamlamaktadır ve biri olmadan ötekini de var olabilmesi mümkün değildir. Her ikisini de anlamlı kılan aralarındaki zıtlıktır. Çünkü inanışa göre her şey ancak ve ancak zıddıyla varlık kazabilir. Böylelikle her Yin’in içinde bir Yang, her Yang’ın içinde de bir Yin vardır. Hem Yin hem de Yang birbirine dönüşebilir” (Url 3).

⁴³⁵ Amerika’nın Kuzey Korolina eyaletinde bir kapıya at nalı ve kullanılmamış iğne asıldığı takdirde oraya kötü ruhların girmeyeceğine inanılır (White, Schinhan, 1962: 145). Türk halk kültüründe de nalın nazarı önleyici vasfı devam etmektedir.

⁴³⁶ Şahmeran ile ilgili ayrıntılı bilgiler için bkz. (Yılar: 2018).

⁴³⁷ Bu çalışmada kullanılan fotoğrafların tamamı Midyat’ta yapılan araştırmalar ve kişisel görüşmeler neticesinde “Akan Kuyumculuk, Ok Telkâri, Telkâri Gümüş Atölyesi, Betnahrin Kuyumculuk, Kudüs Gümüşçülük ve Sümer Telkâri”den elde edilmiştir. Araştırma sırasında yedi farklı telkâri atölyesi ziyaret edilmiş ve gerekli bilgiler toplanmıştır.

Fatma Ana Eli

At Nali

Allah Yazısı

Tavus Kuşu

Nazar Boncuğu

Haç İşareti

Hayat Ağacı

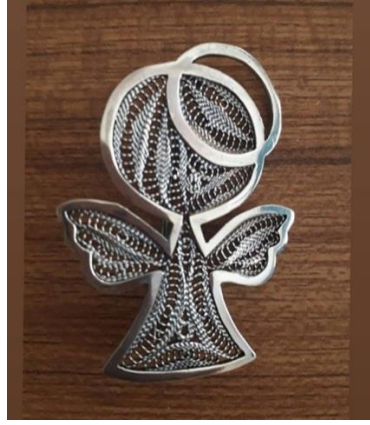
Yin Yang

Ahura Mazda

Allah'ın Aslanı Hz. Ali

Melek Figürü

Simurg

Şahmeran

Psike

Aramice, Arapça, Göktürkçe
Yazılı Güneş

Muska Kılıfı

Semazen

2. 2. MİDYAT TELKÂRİ SANATI ve SÜRYANİ USTA ENGİN GÜRKAN

Midyat'ın eski meydanındaki gümüşçüler çarşısı, günümüzde Müslüman ve Süryani telkâri ustaların varlığıyla hayat bulmaktadır. Yerli ve yabancı birçok turiste ev sahipliği yapan Midyat, telkâri sanatının tanıtılmasında ve aktarılmasında kilit noktada yer almaktadır. Usta-çırak ilişkisi esasında gelişen ve aktarılan bu sanata ustaların büyük bir kısmı çocukluk döneminde gönül vermiştir. Bazı ustalar ise adeta hayata bu sanatın kucaklarında gözlerini açmış ve geleneği aileden kalan bir emanet olarak sürdürmüşlerdir. Eski sokaklarda her köşede bir telkâri ustasının atölyesi bulunmaktadır. Küçük olan bu atölyelerde derin anlamlar barındıran irili ufaklı birçok takı ve nesne, usta ellerde hayat bulmaktadır.

Günümüzde Midyat'ta 15 telkâri atölyesi bulunmaktadır, ancak aktif olarak çalışan yerlerin sayısı daha azdır. Telkârinin önemli merkezlerinden biri olan ilçede, telkâri öğrenmek

isteyenlerin sayısı fazla, ancak ustaların sayısı oldukça azdır. Midyat telkâri ustaları arasında sanatın gelişmesi ve tanıtılması bağlamında 2018 yılında vefat eden Süleyman Tok'un önemli bir yeri vardır. Diğer ustalar ise Midyat'ta yaşayan Yakup Tok, Engin Gürkan, Siman Ünsal, Aziz Dilmeç, Sami Alptekin, Mustafa Duman ve Aday Gürkan'dır. Midyatlı ustalardan Andreas Gürkan İstanbul'da, İsa Tokgöz ve Afrem Gürkan ise yurtdışında yaşamakta ve telkâri sanatını sürdürmektedirler. Midyat'ta ustalar, “geçim endişesi”, “zevk” ve “yaşam tarzı” gibi sebeplerle telkâri sanatını sürdürmektedirler. Onlar, geleneksel bu halk sanatını üretmekle kalmaz; aynı zamanda yeni nesillere aktarır ve de çağın taleplerine yönelik değiştirip dönüştürürler. Böylece geleneğin sürdürülmesini sağlamış olurlar.

Telkâri ile kolye, bilezik, bileklik, yüzük, küpe, kemer vb. takıların yanı sıra; gelin terliği, kaşık, kalemlik, çaydanlık, fincan seti, sürahi, kuyu, araba gibi süs eşyaları da yapılmaktadır. Telkâri ile ortaya çıkan ince ve zarif ürünler, bir anlamda insanoğluna kaybettiği ince ruhunu ve duyarlılığını hatırlatır. Bu sebepten olsa gerek telkâri; sevgililerin, dostların veya eşlerin birbirleri için aldıkları hediyeler arasında birinci sırayı alır. Çağın ihtiyaçlarına sırtını dönen geleneksel el sanatlarının birer birer kaybolmaya yüz tuttuğu günümüzde, telkâri sanatı, televizyon, internet ve turizmin imkânlarından da yararlanarak varlığını sürdürmektedir. Bilhassa günümüz insanının otantığe olan merakı, nadir olanın ve el işi olanın kıymetli olması, eğitim ve gelir düzeyi yüksek kişilerin bu halk sanatına karşı olan ilgisini canlı tutmaktadır. Gelecekte telkârının kaybolacağı endişesini taşıyan bazı kız çocuk anneleri, kızlarına kendilerinden bir hatıra bırakmak için telkâri takılar satın almaktadır.

Telkâri ustasının hünerli ellerinde teller kıvrımlara, kıvrımlar nice modellere dönüşür. Teller harfler gibidir. Farklı kıvrımlar da kelimeler. Usta, önce geleneğe yaslanır, sonra kendi duygu ve düşüncesini yazıya aktaran bir yazar gibi kendi kompozisyonunu tellerle tamamlar. Sanatkâr ürettiği modelleri zihninde tutar. Gelenekten gelen ve günümüze taşınan tüm tasarımlar, üreticinin belleğinde kayıtlıdır. Bu kayıtlara eklenecek yeni ve özgün tasarımlar ise çağın istekleri doğrultusunda çoğu zaman bireysel zevkler ekseninde oluşur. Bütün bunlar, günümüz telkâri sanatının panoramasını oluşturur.

Geleneği taşıyan ve güncelleyen bir sanatçı olarak Süryani Usta Engin Gürkan, 1981 yılında Midyat'ta doğmuştur. O telkâriyi hayal gücüyle yoğuran ve bu sanatı hayatının merkezine koyan ustalardan biridir. Kendini geliştiren usta, bu sanata olan bağlılığını “telkâri benim için bir yaşam biçimidir” sözleriyle ifade etmiştir. Küçük atölyesi uçsuz bucaksız hayal dünyasıyla Gürkan, el emeği göz nuru dökerek geleneği aktarmanın ve güncellemenin mücadelesini vermektedir. Engin Gürkan, geleneksel olmayan bir ürünü isteyen müşterinin bu talebini karşılayabilen bireylerin hakiki telkâri ustası olduğu fikrindedir. Bu da onun geleneği güncelleyen yönünü gösteren bir ayrıntıdır.⁴³⁸

Engin Gürkan, 15 yaşındayken Yakup Tok'un yanında çırak olarak bu sanatı öğrenmeye başlamıştır. Midyat'ta bu sanatı sürdüren Yakup Tok ise telkâriyi babası Süleyman Tok'tan öğrenmiştir. 1931 yılında Midyat'ta doğan büyük usta Süleyman Tok, 2018 yılında vefat etmiştir. Gürkan, ustasından öğrendiği modellere kendi tasarımlarını da ekleyerek bu geleneksel sanatı 22 yıldır sürdürmektedir. O, ustalaştıktan sonra yanında birçok eleman yetiştirmiş, iki kardeşinin de bu sanat alanında ustalaşmasını sağlamıştır.

⁴³⁸ Engin Gürkan, 2019 yılı içinde Bein TV'de yayınlanan “Elif ile Lezzet Yolculuğu” ile “Vahe ile Evdeki Mutluluk” programlarına “telkâri ustası” olarak katılmış; bu el sanatı ile ilgili bilgi ve tecrübelerini izleyicilerle paylaşmıştır.

Günümüzde çoğu telkâri ustası hazır kalıplarla çalışmasının iskeletini çıkarmaktadır. Geleneği güncellemekten keyif alan Engin Gürkan, bu bağlamda oldukça üretken bir sanatkârdır. Gürkan, bazı insanlar için özel parçalar da yapmaktadır. Bunlar arasında özellikle eşi için yaptığı kolye ucu dikkate değerdir. Sanatçı, bu eserinde “kadının bir erkeğin dünyasını aydınlatan güneş ve bahar olduğunu”, sözlerle değil tellerle ve gümüşün zarif dokunuşlarıyla anlatmaya çalışmıştır:

Engin Gürkan, bazı tasarımlarını önce çizerek kâğıda dökmekte daha sonra ise telkârîde somutlaştırmaktadır. “Güneş” ve “kelebek” şeklindeki çalışmalar, çizimleriyle birlikte aşağıda verilmiştir:

Güneş Çizimi ve İşlemesi

Kelebek Çizimi ve İşlemesi

2. 3. TELKÂRİ ve TELEVİZYON DİZİLERİ

2006 yılında Midyat'ta çekilen “Sıla” dizisi için tasarlanan ve dizi boyunca Sıla karakterinin saçında sıklıkla görülen tavus kuşu şeklindeki toka, “Sıla tokası” olarak adını duyurmuştur. Ayrıca 15 Mart 2019 tarihinde ilk bölümüyle seyirci karşısına çıkan “Hercar” dizisi başrol oyuncusu Reyhan için tasarlanan kolye uçları da bu hususta önemli sıçramalardır. Dizideki tematik yapıyı destekleyen “uçurumdaki salıncak” sahnesi⁴³⁹, dizi ekibinin isteği üzerine geleneği güncellemekten keyif alan sanatçı Engin Gürkan tarafından tasarlanmış ve dizinin kadın kahramanı için özel olarak üretilmiştir. Kolye ucu olan bu ürün, dizinin 10. bölümünde Reyhan'ın boynunda izleyiciyle buluşmuştur. Hercar dizisi için hazırlanan diğer kolye uçları ise “hayat ağacı” ve “turna kuşları” figürlerinden oluşmaktadır.

Uçurumdaki Salıncak

Turna Kuşları

Hayat Ağacı

Sıla Tokası

Sıla Tokası

⁴³⁹ Dizideki “uçurumdaki salıncak”ın doğuş hikâyesi ise şöyledir: Miran, Reyhan'ın göğes salıncak yapabilir misin sözlerinden yola çıkarak uçuruma salıncak yapmıştır. Reyhan bu salıncakta Miran tarafından sallanırken aralarında şöyle bir diyalog geçmiştir:

Miran: “Ne kadar uzağa gidersen git hep bulacağım seni, ne zaman düşecek olsan tutacağım seni, işte böyle sınıksı...”

Reyhan: “Ya tutamazsan, ya düşersen...”

Miran: “O zaman ben de atlarım arkandan, ben de düşerim seninle...”

“Hercai” dizisindeki sahnenin simgesel tezahürü olan “uçurumdaki salıncak” modeli, oldukça fazla sipariş almaktadır. Bu durum, telkârının güncellenmesi bağlamında da önem taşımaktadır.⁴⁴⁰ Ayrıca “Kazaz Aşk Düğümü”⁴⁴¹ ile “Sonsuzluk İşareti” sembolleri de güncel telkârî modelleri olarak müşterilerin beğenisine sunulmaktadır.

Uçurumdaki Salıncak

Kazaz Aşk Düğümü

Sonsuzluk İşareti

Kan kaybeden birçok el sanatı gibi telkârî de korunması gereken bir kültürel değer olarak önemsenmelidir. Bu bağlamda Midyat’ta telkârî sanatının gelişmesi ve gelecek kuşaklara aktarılması için çeşitli çalışmalar yapılmaktadır. Dika projesi de bunlardan biridir.⁴⁴² Bu kapsamdaki çalışmalardan biri de Telkârî Meslek Lisesi’nin açılmasıdır.

Bu doğrultuda 1982 yılında kurulan Midyat Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi, 2014 yılında Telkârî Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesine dönüştürülmüştür. Böylelikle gençlerin meslek sahibi olmalarının da yolu açılmıştır. Okul; 37 öğretmen, 448 öğrenci, 16 derslikle eğitim-öğretime devam etmektedir. Bu düzenleme, telkârî sanatının gelecek kuşaklara aktarılması ve korunması bağlamında önemli bir adımdır.

3. SONUÇ

Midyat’ta telkârî sanatı, usta-çırak geleneği ile çağın dinamik yapısıyla uyum içinde varlığını sürdürmektedir. İlçede yaşayan Engin Gürkan ve diğer ustalar, geleneği güncelleyerek telkârînin geleceğe uzanması için çaba göstermektedirler. Televizyon dizisi kahramanları için üretilen değişik tasarımlı takılar da bu güncellenmenin bir örneğidir. Modern zamanların fabrika işi hazır ürünlerine inat, farklı teknik ve şekillerle yeni tasarımlar yaratan bu ustaların “Yaşayan İnsan Hazine” olduğu gerçeği açıkça görülmektedir.

Toplumun sahip olduğu inanç, gelenek veya kültür, ustaların elleriyle şekil verdiği bir takı veya süs eşyasında somutlaşır. Ürün, geçmiş dinî inanışlara telmihte bulunurken bir yandan da

⁴⁴⁰ Günümüzde bir ürünün tüketiciye tanıtılmasında birçok yol vardır. Yazılı, görsel, işitsel veya dijital medya da bu yollardan biridir. Çeşitli reklam uygulamaları, dizi veya filmler, ürünün izleyici ile buluşmasını sağlayan medya kaynaklarıdır. Telkârî ürünler için de televizyon dizileri adeta bir vitrin işlevi görmektedir. “Hercai” dizisindeki “uçurumdaki salıncak” sahnelerinin tezahürü olan kolye ucu da televizyon ekranının nasıl vitrin amaçlı kullanıldığının bir göstergesidir.

⁴⁴¹ Kazaziye, 0,008 mikron kalınlığa kadar inceltilebilir altın veya gümüş tellerin sarılıp düğümlenmesiyle yapılır. Geleneksel bir işleme tarzı olan “kazaziye” geçmişte ve günümüzde tespih püsküllerinde farklı tasarımlar yaratmak için kullanılmıştır. Kazaziye, günümüzde aşk duygusunu ifade etmek amacıyla kullanılan bir model de adını vermiştir.

⁴⁴² Telkârî sanatı geleneğinin yenilenerek sürdürülmesi için hazırlanan projeyle ilgili ayrıntılı bilgiler için (bkz: Url 4).

şimdiki zamanda yaşayan bireyi geçmişe, o ilk ana götürür. Telkâri, bölgede yaşayan farklı dil, din ve ırktaki bireylerin buluştuğu bir bileşke noktadır. Telkâri ustasının dili ve dini ne olursa olsun, onun ustalığı kendi inancının veya dilinin dağarcığıyla sınırlı kalmaz. Sanat ve sanatkar tüm dilleri ve dinleri bir potada eritir. Süryani bir ustanın elinde İslami motif ve semboller, Müslüman bir ustanın elinde ise Hristiyanlığa dair figürler hayat bulur. Telkâride kültür, din, tarih ve gelenek tellerle iç içe geçer. Ortaya çıkan sanatsal ürün, bir kadının gerdanında kolye, belinde kemer, bileğinde bilezik olur ve geleceğe uzanır.

4. KAYNAKÇA

Akyol, Esra (2017). Kültürün Korunması ve Aktarımı Bağlamında Beypazarı'nda Telkâri Sanatı ile Ustaları Üzerine Bir Derleme ve Değerlendirme, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi Journal of Social Sciences and Humanities Researches* Güz/Autumn 2017-Cilt/Volume 19-Sayı/Issue 40 Sayfa: (90-109).

Karakaş, Rezan (2013). Geçmişten Günümüze Çermik Yöresi İğne Oyacılığı, *Science and Culture (Bilim ve Kültür)*, Sayı: 02/2013, Sayfa: 145-153, on www.ceeol.com

Özdemir, Nebi (2012). Medya, Kültür ve Edebiyat, Grafiker Yayınları, Ankara.

White, Newman Ivey; Schinhan, Jan Philip (1962). The Frank C. Brown Collection of NC Folklore: Vol. VII: Popular Beliefs and Superstitions from North Carolina, Duke University Press, Durham, North Caroline.

Yılar, Ömer (2016). Şahmaran (Metinlerarası Çözümlemeler), Pegem Akademi Yayınları, Ankara.

KAYNAK KİŞİLER:

K1: Engin Gürkan, 1981 doğumlu, Telkâri Ustası, Mardin/Midyat. Görüşme Tarihi: 14 Nisan-15 Mayıs 2019

K2: Mustafa Duman, 1975 doğumlu, Telkâri Ustası, Mardin/Midyat. Görüşme Tarihi: 14 Nisan-15 Mayıs 2019

İNTERNET KAYNAKLARI:

Url 1: http://www.unutulmussanatlar.com/2012/10/telkari-sanat_36.html Erişim Tarihi: 02.06.2019

Url 2: <http://www.burclar.net/zerdustlukte-semboller/> Erişim Tarihi: 09.06.2019

Url 3: <http://www.milliyet.com.tr/Yin-Yang-nedir--Yin-Yang-hakkinda-bilgiler-molatik-30/> Erişim Tarihi: 09.06.2019

Url 4: <http://www.dika.org.tr/TR/Sayfa/mardininkadimsanatinaajansimizdan3milyontdestek> Erişim Tarihi: 12.06.2019

5. EKLER

TELKÂRİDE KULLANILAN ARAÇ VE GEREÇLER

POTA

Ateşte su kıvamına gelen gümüş içine dökülür ve gümüş kalıbı çıkarmak amacıyla kullanılır.

ELMASLAR

Eritilen gümüşlerin
tel kalınlıklarını
belirlemek için
kullanılır.

**PENSETLER
(ÇİFTLER)**

Telkâri yaparken
her tür parçayı
tutmak amacıyla
kullanılır.

ANTEP MAKASI

Yapılan gümüş ve
metal parçalarını
kolayca kesebilmek
amacıyla kullanılır.

**TEL ÇEKME
MAKİNASI**

Yapılan gümüş
tellerin kalınlığını
ayarlamak ve telleri
inceltmek amacıyla
kullanılmaktadır.

MİKRON

Ölçüm aletidir. Tel
ölçüsünü ayarlamak
için kullanılır.

BİLYE DOLABI

Gümüşi parlatmak amacıyla kullanılır.

ERİTME OCAĞI

Gümüşi eritmek amacıyla kullanılır.

ÇUBUK ASTAR

Bu astarlar makineden geçerek gümüş tellerin yapılmasını sağlar.

EĞE ÇEŞİTLERİ

Telkâri, metal vb. parçaların etrafındaki pürüzleri fazlalıkları yok etmek amacıyla kullanılmaktadır.

ÇEKİÇ

Yapılan gümüş,
parçalara şekil
vermek, onları
düzeltmek amacıyla
kullanılmaktadır.

YÜZÜK MALAFASI

Yapılacak olan
yüzüklerin
ölçüsünün
alınmasını sağlar.

PENSELER

Herhangi bir telkâri
parçasını kesmek
ve tutmak için ayrı
penseler kullanılır.

TOZ KAYNAK

Yapılan telkâri
parçalarının üzerine
serpiştirilerek
onların yapışmasını
sağlar.

KALİPLAR

Herhangi bir çiçek, yıldız vb. modeller yapmak için kullanılan yardımcı parçalardır.

PENSE (ucuna demir çubuklar takılı)

Ucuna metal parçalar eklenmiş pense, ateş içindeki malzemelerin el yanmadan çıkarılması için kullanılır.

KİL TESTERE KOLU

İnce ve ayrıntılı kesme işlerinde malzemeyi oymak ve ince kesmek amacıyla kullanılır.

HEŞTEK TAKIMI

Malzemelere şekil vermek amacıyla kullanılırlar.

KALIP

Gümüşün astarını çıkarmak amacıyla kullanılmaktadır.

**GÜMÜŞ ERİTME
POTASI**

Gümüşün eritme
ocağına konulmasını
sağlayan bir tür kap

NİTRİK ASİT

Gümüşün
beyazlaşmasını
sağlamak amacıyla
kullanılmaktadır.

**ZIMPARA
MAKİNASI**

Yapılan gümüşler-
deki kaynak izinin
yok olmasını sağlar.

**ŞALOMO
KAYNAK
TAKIMI**

Ateş püskürterek
telkâri parçalarının
erimesini sağlar.

ELEK TELİ

Yapılan telkâri
çalışmalarının
üzerine konulduğu
gereç.

ORTAOKUL TÜRKÇE DERS KİTAPLARINDA YUNUS EMRE

Doç. Dr. Rezan KARAKAŞ

Siirt Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü

Hazni ACAR

Siirt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkçe Eğitimi

*“İlim ilim bilmektir
İlim kendin bilmektir
Sen kendini bilmezsin
Ya nice okumaktır”*

ÖZET

Bir toplumun kendine ait yaşam tarzı kültür olarak adlandırılır. Alışkanlıklar, ahlak, inanç, sanat, bilgi gibi unsurlar toplumun kültürünü oluşturur. Bu tür özellikler dil aracılığıyla nesilden nesile aktarılır. Türkçe eğitimi öğretimi sürecinde bireylere temel dil becerileri dışında, mensubu olduğu toplumun değerleri ve kültürel unsurları da öğretilir. Kültürel değerlerin aktarımında geçmişten günümüze toplumu derinden etkileyen ve toplumun düşünce dünyasını değiştiren değerli düşünürlere ve onların eserlerine ihtiyaç vardır. Bu bağlamda Türkçe ders kitaplarında yer alan metinlerin Türk halk edebiyatı unsurlarından ve temsilcilerinden yararlanması gerekir.

Bu çalışmada millî, kültürel ve evrensel değerlerle bezenmiş, halkın anlayabileceği sade ve yalın bir dille ifade edilmiş Yunus Emre eserlerinin Türkçe ders kitaplarındaki durumu irdelenecektir. Çalışmanın temel amacı, Türkçe ders kitaplarında metin seçiminde Yunus Emre ve eserlerinden yararlanılması gerektiğine vurgu yapmaktır.

Araştırmada 2017 yılında basılan ve 5, 6, 7 ve 8. sınıflarda okutulan MEB'in Türkçe ders ve çalışma kitaplarında yer alan Yunus Emre ve Türk halk edebiyatı unsurlarıyla ilgili metinler doküman incelemesi tekniğiyle değerlendirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Türkçe ders kitabı, Yunus Emre, halk edebiyatı, kültür, metin seçimi

YUNUS EMRE IN SECONDARY SCHOOL TURKISH COURSE BOOKS

ABSTRACT

A society's own way of life is called culture. The elements of thought, habits, morality, faith, art, knowledge constitute the culture of society. Such characteristics are transmitted from generation to generation through language. Apart from basic language skills, individuals should also be taught the values and cultural elements of the society in which they are a member. In the transfer cultural values, there is a need for valuable thinkers and works that deeply affect the past day-to-day society and change society's world of thought. In this context, the texts included in the Turkish textbooks should benefit from the elements of Turkish folk literature and their representatives.

In this work, Yunus Emre, expressed in a plain and simple language which is embellished with national, cultural and universal values, which the public can understand, and its usability in textbooks are discussed. The main aim of the study is to see that Yunus Emre and his works can be used in the selection of texts in Turkish textbooks.

In this study; In the 5th, 6th, 7th and 8th grades, the Turkish course and workbooks of the Ministry of National Education published in 2017 were examined and the texts related to the elements of Yunus Emre and the Turkish folk literature were evaluated by the document review technique.

Key Words: Turkish textbook, Yunus Emre, folk literature, culture, text selection

1. GİRİŞ

Birey, doğuştan bazı yeteneklere sahip olarak dünyaya gelir. Dil öğrenme ve konuşma yeteneği de bunlardan biridir. Doğal olarak kişi, hangi toplumda doğar ve büyürse o toplumun kültürel değerlerini ve dilini öğrenir. Dil ve kültür, kişinin dünya görüşünü, hayata bakış açısını belirleyen, aynı zamanda sosyo-kültürel yapısını besleyen ve etkileyen temel unsurlardandır.

Yazarlar, edebî eserler aracılığıyla okuyucuyla iletişime geçerler. Bu sayede duygu, düşünce ve hayallerini okuyucu/lara aktarırlar. Yazar ve okuyucu arasında köprü vazifesi gören her metin, bir taraftan yazarının duygu ve düşüncelerine tercüman olurken aynı zamanda ait olduğu topluma ya da evrensel kültüre ait unsurlar taşır. “Düşünce, duygu ve isteklerin bir toplumda ses ve anlam yönünden ortak olan ögeler ve kurallardan yararlanılarak başkalarına aktarılmasını sağlayan, çok yönlü, çok gelişmiş bir dizge” (Aksan, 2003: 55) olan dil, en büyük gücünü edebî eserlerde gösterir ve adeta gövde gösterisi yapar. Edebî eser, dilin damıtılmış parçacıklarının birleşiminden meydana gelir.

Metinler sözcüklerle örülür. Sözcükler ise bir milletin kolektif şuurunun, geçmişinin, geleceğe yönelik tasarılarının, değerlerinin ve dünyaya bakışının en anlamlı birimleridir. Millî kolektif şuurun ve değerlerin çocuğa kazandırılmasında ders kitabı için seçilen metinler hayati bir öneme sahiptir. Özellikle edebî metinler; bir ülkenin kültürel değerlerini içermesi ve yansıtması, sanatlı bir şekilde yazılmış olmaları, dil, kültür ve hatta değer öğretiminde ayrıcalıklı bir role sahip olmaları dolayısıyla örnek metinler olarak ders kitaplarına alınır (Güneş, 2013, 607).

Bir metinden okuyucunun iç dünyasını zenginleştirmesi ve hayal dünyasına yeni kapılar açması beklenir. Yazarlar, oluşturdukları kurmaca metinlerle okuyucunun ufkunu açıp hayata yeni bakış açıları kazandırabilir. Bu tür kurmaca metinler, okuyucuda heyecan uyandırdığı için okuma alışkanlığının kazandırılmasına da katkı sunarlar. Bu sebeple gerek Türkçe gerekse diğer ders kitaplarında yer alan metinlerin özenle seçilmesi önem arz eder.

Öğrenci, ders kitaplarında yer alan metinden zevk aldığı takdirde derse ve öğretmenine olan ilgisi artar; tersi durumda ise azalır. Ders kitabındaki herhangi bir metinden estetik haz olan çocuğun okula ve okumaya yönelik ilgi ve tutumu olumlu yönde gelişir. Bu sebeple öğrencinin dilsel ve görsel anlatım gücünü geliştirecek ve onun hoşça zaman geçirmesini sağlayacak sanatsal değeri yüksek metinlerle erken yaşta tanışması ve bu tanışıklığın hayat boyu sürmesi önemlidir. Böylece çocuk, ergen veya yetişkin tüm bireyleri bir ağ gibi saran ve çağımızın vebası olarak nitelendirebileceğimiz bilgisayar/tablet kullanımı hastalığına yönelik de koruyucu bir kalkan elde edilmiş olur.

Geçmişin günümüze, günümüzün geleceğe taşınmasında; sosyal ve kültürel değerlerin aktarılmasında eğitimin rolü büyüktür. Eğitimin farklı basamaklarında kullanılan muhtelif ders kitaplarında yer alan edebî metinler, gerek ulusal gerekse evrensel değerlerin, dilin ve kültürün yeni nesillere ulaşmasını sağlayan naif taşıyıcılardır. İşte bu sebepten Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin salt temaya uygun olarak seçilmesi yeterli değildir. Bir metinden yaratıcı düşünebilen, empati kurabilen, eleştiri yapabilen, iletişim becerisi yüksek, millî ve evrensel değerlere sahip bireylerin yetişmesini desteklemesi de beklenmelidir. .

2. YUNUS EMRE

Yunus Emre 1240/41 yılında Sivrihisar’da doğmuş mutasavvıf bir şair ve düşünürdür. 82 yıllık yaşamını, Taptuk Emre’den aldığı ilhamla Allah aşkı ve insan sevgisiyle beslemiş, zihninde ve ruhunda yeşerenleri mensubu olduğu toplumla paylaşmıştır.

O günden bu yana Yunus, gerek kendi toplumunda gerekse dünya üzerindeki diğer toplumlarda simge karakterlerden biri olmuştur. Bir sözü,⁴⁴³ bir kitap değerinde olan Yunus, şiirleriyle adeta insanlığın destanını yazmıştır.

Yunus, duymuş, düşünmüş, inanmış ve bütün bu duyuş, düşünüş ve inanışlarını büyük bir sadelik ve kolaylıkla şiirleştirmeye muvaffak olmuştur. İslami taassubun, üzerinde durmaktan çekindiği birçok iman meseleleri ile cennet, cehennem, sırat vb. gibi kavramlar, onun zeki ve hür düşüncelerine konu olmuştur. Şiirleri, eskilerin, sehl-i mümteni dedikleri, her dilin söyleyemeyeceği bir açıklık ve kolaylıkla terennüm edilmiştir (Banarlı, 1987: 331, 332).

Yunus; bir halk şairi değil, halkın şairidir. Hint, İran ve Yunan'dan geçen mitolojik unsurlar, dinin getirdiği kelimelerle yoğrulan kıssalar, âyetler, hadisler, tasavvuf terimleri ve tasavvufi inanç, eski erenlerin sözleri, klâsikleşmiş halk masalları, aşk hikâyeleri, yani divan edebiyatının bütün unsurları, Yunus'ta bol bol vardır (Gölpınarlı, 1992: 132). Hem şiirlerindeki sanat kudreti, hem de bu şiirlere sindirdiği felsefesi ile Yunus, Anadolu'da gelişen Türk edebiyatının her eğilimini derinden etkilemiştir. Hemen her yüzyılda her kesimden insanın anlayıp bir şeyler alabileceği kendine özgü bir şiir sözlüğü vardır" (Artun, 2011b: 132).

Yunus, kendisinde bütün insanlığı ve bütün insanlıkta kendisini bulur (Kaplan, 2006: 141). Bu yüzden olmalı ki 1991 yılı, UNESCO tarafından "Yunus Emre Sevgi Yılı" olarak ilan edilmiştir. Günümüze kadar Yunus Emre'nin yaşam tarzı, hayata bakış açısı, efsanevi hayatı ve eserleri hakkında birçok edebî veya bilimsel eser kaleme alınmıştır.⁴⁴⁴

"Yunus Emre, sade bir dile derin manalar yüklemesini bilmiştir. Türkçe, onun kalemıyla zafere ulaşmış, en güzel şeklini almıştır. Yunus, bütün edebiyat tarihimiz içinde Türkçenin edebî bir dil haline gelmesinde en büyük, en mühim merhalelerden birisi ve belki de birincisidir (Tatcı 2012: 70). "Adalet, eşitlik, hoşgörü, doğruluk, iyi yüreklilik" (Artun, 2011a: 228) gibi değerler, Yunus'un şiirlerinde Türkçenin zengin imkânları, mecaz, istiare ve diğer söz sanatlarıyla estetik bir dokuyla anlatılır. Yunus'un ulusal ve evrensel "değerler"le yüklü şiirleri, Türkçe ders kitaplarında "erdemlerimiz" ve "millî kültür" temaları içerisinde kullanılabilir. Yunus, şiirlerinde olumlu duygu ve davranışları özendirir, bir anlamda bireyi eğitir. Kibir, ikiyüzlülük gibi olumsuz davranışlarından sakınmak gerektiği şiirlerde estetik bir formda ifade edilir.

Yunus, önce tasavvuf yoluna girer, beşerî zaaflarından arınır. O, sözleriyle insanoğlunda var olan olumsuz duygu ve davranışları törpülemeye çalışır. "Yunus'un ve diğer mistiklerin durmadan telkin etmiş oldukları sevgi ve barış ahlakı ile Türkiye'de son derece medeni bir sosyal düzen kurulmuştur" (Kaplan, 2006: 135). Günümüz Türk ve dünya toplumu, manevi değerlerle yüklü bir eğitim anlayışına, kısacası Yunuslara ve diğer gönül dostlarına ihtiyaç duymaktadır.

3. YÖNTEM

Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda öğrencilerin millî, manevî, ahlakî, tarihî, kültürel, sosyal değerlere önem vermelerinin sağlanması, millî duygu ve düşüncelerinin güçlendirilmesi, aynı zamanda gerek Türk gerekse dünya kültür ve sanatına ait eserler aracılığıyla estetik ve sanatsal değerleri fark etmelerinin ve benimsemelerinin sağlanması amaçlanmıştır.

Bu araştırma Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda yer alan yukarıdaki becerilerin kazandırılmasında Yunus Emre ve eserlerinden yararlanılması gerektiği üzerine odaklanmaktadır.

⁴⁴³ Söz insanla maddeyi aşan bir varlık olduğunu ifşa eder. Söz; ses, dil, diş, dudak ve nefesten ibaret değildir. İnsanın içinde onun maddî varlığını aşan başka bir varlık vardır ve o Tanrı'dır (Kaplan 2006: 156).

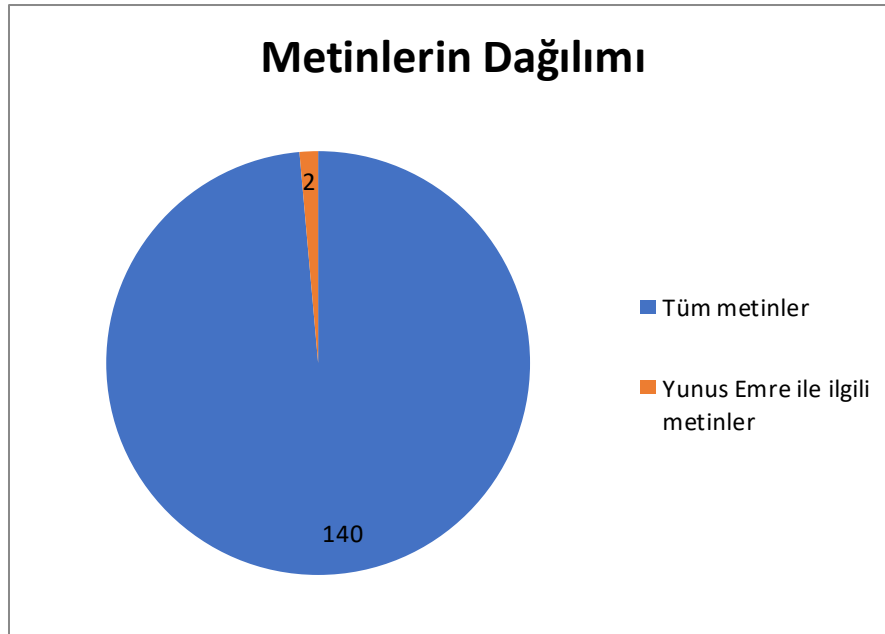
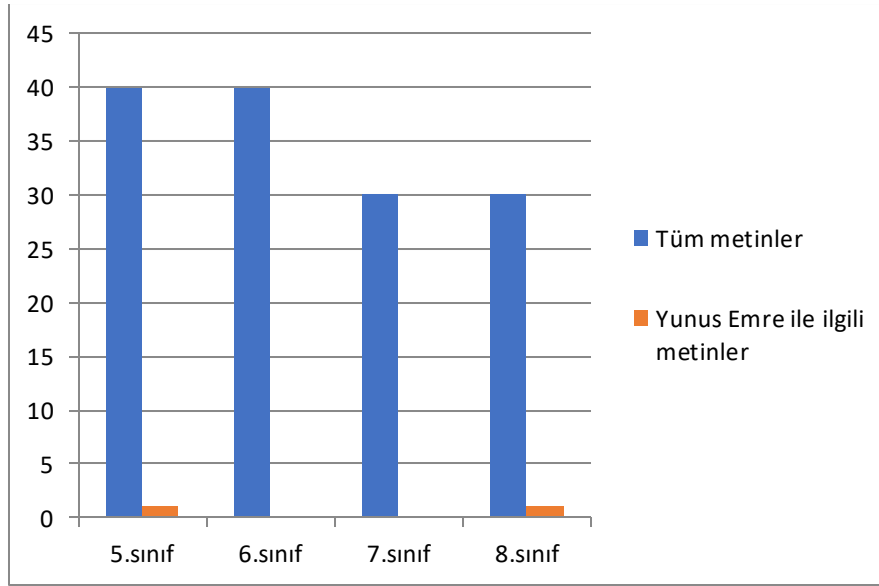
⁴⁴⁴ Osmanlı Devleti'nin kuruluş sürecinin anlatıldığı "Devlet Ana" romanında Yunus Emre, bir roman kahramanı olarak karşımıza çıkmıştır.

Çalışmada Türkçe Dersi Öğretim Programı'ndaki temalar göz önünde bulundurularak Yunus Emre ile ilgili genel bir tarama yapılmış ve araştırmanın verileri doküman analizi tekniğiyle toplanmıştır. Elde edilen veriler betimsel analiz tekniği ile incelenmiştir.

4. BULGULAR VE YORUM

Bu araştırmada ortaokul Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin tamamı incelenmiş ve bunlar arasında Yunus Emre ile ilgili metinlerin varlığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırma sonucunda çarpıcı bir tablo ortaya çıkmıştır. MEB tarafından yayımlanan ortaokul 5, 6 ve 8. sınıf Türkçe ders kitapları ile Ez-De yayınlарının 7.sınıf Türkçe ders kitabındaki tüm metinler ile Yunus Emre'yle ilgili metinlerin dağılımını gösteren tablo aşağıda verilmiştir.

Tablo 1: Türkçe Ders Kitaplarındaki Metinler ile Yunus Emre ilgili Metinler

Tablo 1'de de görüldüğü üzere 5, 6, 7 ve 8. sınıf Türkçe ders kitaplarında, serbest metinler dâhil olmak üzere, toplam 140 metin bulunmaktadır, bunlar arasında sadece iki tanesi Yunus

Emre'den seçilmiştir. Genel olarak “milli kültür” ve “erdemler” teması adı altında yer alan Türk halk edebiyatı içerikli metinlerin ise farklı sınıf düzeylerinde değişkenlik gösterdiği tespit edilmiştir.

Türk halk edebiyatı unsurlarına 5. sınıf Türkçe ders kitabında “milli kültür” ve “erdemler” adlı temalarda yer verilmiştir. Yunus Emre ile ilgili metin ise “erdemler” temasında serbest okuma metni olarak yer almıştır:

YUNUS EMRE'DEN SEÇMELER
(Serbest Okuma Metni)

*Ben gelmedim dava için,
Benim işim sevi için,
Dostun evi gönüllerdir,
Gönüller yapmağa geldim.*

*Sözüm ay gün için değil,
Sevenlere bir söz yeter,
Sevdiğimi söylemezsem
Sevmek derdi beni boğar.*

*Bu dünyaya kanmayalım,
Fânidir aldanmayalım,
Bir iken ayrılmayalım,
Gel dosta gidelim gönül.*

*Gelin tanış olalım,
İşi kolay tutalım,
Sevelim sevilelim,
Dünya kimseye kalmaz.*

*Bir kez gönül yıktın ise
Bu kıldığın namaz değil.
Yetmiş iki millet dahi
Elin yüzün yumaz değil. (s: 99)*

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

Yukarıdaki metin, Yunus Emre'nin şiirlerinden derleme yapılarak oluşturulmuştur. Metinde sevgi, hoşgörü, dostluk, kardeşlik, yardımseverlik, dünyanın geçiciliği gibi evrensel değerler ele alınmıştır.

6. sınıf Türkçe ders kitabında halk edebiyatı unsurlarına “biz ve değerlerimiz” ve “milli kültürümüz” adlı temalarda yer verilmiştir. Her iki temada da Yunus Emre ile ilgili bir metin bulunmamaktadır.

7. sınıf Türkçe ders kitabında halk edebiyatı unsurlarına “milli kültür” temasında yer verilmiştir. Bu temada Yunus Emre ile ilgili bir metin yoktur. Diğer temalarda halk edebiyatı ve Yunus Emre ile ilgili metinler bulunmamaktadır.

8. sınıf Türkçe ders kitabında halk edebiyatı unsurlarına “milli kültür” temasında yer verilmiştir. Bu temada Yunus Emre ile ilgili bir adet serbest okuma metni yer almaktadır. 8. sınıf Türkçe ders kitabındaki diğer temalarda halk edebiyatı ile ilgili iki metne daha yer verilmiştir, ancak bu metinler Yunus Emre ile ilgili değildir.

8. sınıf Türkçe ders kitabında yer alan Yunus Emre'ye yönelik metin ise şöyledir:

YUNUS EMRE (Serbest Okuma Metni)

Doyulmaz sevgi, buram buram aşk:

Benim bunda kararım yok,

Ben bunda gitmeye geldim.

Bezîrgânım metaim çok,

Alana satmaya geldim.

Ben gelmedim dava için

Benim işim sevi için

Dostun evi gönüllerdir

Gönüller yapmaya geldim.

Dişyen gönüller ikliminin güneşî, büyük âşık, Yunus Emre'den konuşalım bu kez... Âşık Yunus için yazılanlar diziye gelmez, koca bir kütüphaneyi doldurur. Ashnda o yüzyılları kucaklar, yüzyıllar onu söyler, seven ve sevilen gönüller, yüzyıllardır onu söyleşir. O, yüzyılların, aşk yüklü dertli dolabıdır inleyen...

Benim adım dertli dolap

Suyum akar yalap yalap

Böyle emreylemiş Çalap

Derdim vardır inilerim.

Suyum alçaktan çekirim,

Dönüp yükseğe dökerim,

Görün ben neler çekirim

Derdim vardır inilerim.

Yunus'un yaşadığı devir, Anadolu'nun içine dönük, umutsuz, bezgin bir dönemidir. Moğol akınları karşısında yenik düşen Anadolu Selçuklu Devleti, Türkmen boylarının iki de bir ayaklanmasıyla tümünden güçsüz olmuş, halktan koparak kendi derdinde, kendi yaşantısını sürdürme çabasına düşmüştür. Üst üste gelen kıtlık ve sürekli kuraklıklar, bitkin ve ezik halkın yaşama umudunu kırmış, halk, "gerçek mutluluğun ölümden sonra var olacağını, bu geçici dünyada, arı-duru bir gönülle Tanrı'ya yönelmeyi..." telkin eden mutasavvıf şeyhlerin çevresinde küme küme toplanmıştır. Yunus, bu ortamda, bir aşk ve sevgi güneşi olarak Anadolu'da doğmuş, umutsuzlara umut vermiş, Anadolu'nun gönlü ve dili olmuştur (s: 88).

Kitapta yer alan bu metinde Yunus Emre'nin hayat felsefesi aktarılmaya çalışılmıştır. Yunus Emre'nin bir aşk insanı olduğu ve sonsuza dek böyle tannacağı ifade edilmiştir. Ayrıca yaşadığı dönem ve coğrafi koşulların onun hayatında yaratmış olduğu etkiler de dile getirilmiştir. Metinde Yunus'un yaşadığı çağ, çektiği sıkıntılar ve hayat felsefesi şiirleriyle ilişkilendirilerek öğrencilerin dikkatine sunulmuştur.

Türk halk edebiyatı geleneği içerisinde önemli bir yere sahip olan, büyük kitlelere müstesna hayatı ve öğretileri ile ışık tutan Yunus Emre'nin Türkçe 5, 6, 7 ve 8. sınıf ders kitaplarındaki metinlerde sadece serbest okuma metinlerinde yer almış olması, Türk dili, edebiyatı ve kültürü için elem vericidir. Oysaki Yunus, "Erdemler" ve "Milli Kültürümüz" temalarının yanı sıra "Birey ve Toplum", "İletişim", "Duygular", "Okuma Kültürü", "Kişisel Gelişim" gibi birçok temada yararlanılabilecek eşsiz eserlerin sahibidir. Türkçe ders kitapları, Yunus, Mevlana, Hacı Bektaş-ı Veli gibi Türk kültürüne damgasını vurmuş şahsiyetlerin eserleriyle bezendiği takdirde büyük bir zenginliğe kavuşacaktır.

5. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

5. 1. Sonuç ve Tartışma

Sevgi, hoşgörü, barış, birlik, beraberlik, dürüstlük, fedakârlık ve tevazu gibi erdemlerin çocuklarımızın gönüllerinde yer edinebilmesi için Yunus Emre gibi evrensel değerlere ihtiyaç vardır. Yeni yetişen neslin bu değerlerden beslenmesi, millî kültürümüzden nasiplenmesi anlamına gelecektir. İnsanî değerleri en iyi şekilde kazanmış bireyler mutlu bir toplumu ve dünyayı oluşturur. Nitekim son dönemlerde dünyada süregelen şiddet, ayrıştırma, kin ve nefret söylemlerinin ve eylemlerinin engellenmesinde yukarıda saydığımız erdemlere sahip bireylerin yetişmesi kilit öneme sahiptir.

Kültürün sonraki kuşaklara aktarılmasında eğitimin önemli bir rolü vardır. Kültür hangi açıdan ele alınırsa alınsın eğitimin kültüre köprü olma özelliği karşımıza çıkmaktadır (Başgöz, 1999: 38). Kültür bir yaşam tarzıdır ve aynen dile yansır. Dil öğretim kitaplarına konulan metinlerdeki sözcükler; bu kültürün taşıyıcıları, aktarıcıları, maddî ve manevî özellikleri hakkında bilgi veren görevli elemanlarıdır (Aksan, 2000: 67). Ulusal ve evrensel değerlerin kazandırılmasında ortaokul düzeyindeki tüm derslere önemli görevler düşmektedir. Her bir dersin değerlerin kazanılmasında büyük katkısı olduğu bilinmektedir. Yalnız Türkçe dersi bu bağlamda çok farklı bir konuma sahiptir. Temel dil becerilerinin kazandırıldığı, Türkçe sevgisinin aşılandığı ve millî kültürün aktarıldığı en önemli ders Türkçedir. Bu derste işlenecek metinlerin yukarıda belirttiğimiz özelliklere sahip olması gerekmektedir.

Araştırma kapsamında elde edilen bulgulara bakıldığında ortaokul Türkçe ders kitaplarında Türk halk edebiyatı unsurlarına ve alandaki değerli şahsiyetlere oldukça az sayıda yer verildiği

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

tespit edilmiştir. Dikkati çeken bir diğer husus ise farklı sınıf düzeylerindeki halk edebiyatı unsurlarının dağılımındaki düzensizliktir.

5.sınıf Türkçe ders kitabının “millî kültür” temasının tüm metinleri, “erdemler” temasında iki metin, “sağlık, spor” ile “doğa ve evren” temalarında birer metin halk edebiyatı ile ilgili metinlerdir. 6. Sınıf Türkçe ders kitabında “millî kültürümüz” temasının tüm metinleri, “biz ve değerlerimiz” temasında bir metin halk edebiyatı ile ilgilidir. Diğer temalarda halk edebiyatı unsurları yer almamaktadır. 7. sınıf Türkçe ders kitabında sadece “millî kültürümüz” temasındaki metinler halk edebiyatı ile ilgilidir. Diğer metinlerde bu unsurlara rastlanmamaktadır. 8. sınıf Türkçe ders kitabında “millî kültür” temasındaki tüm metinler ile “toplum hayatı” temasındaki üç metinde halk edebiyatı unsurlarına yer verilmiştir. Özellikle 7. sınıf Türkçe ders kitabındaki halk edebiyatı unsurlarının sadece bir temayla sınırlı tutulması dikkati çeken ayrıntılardan biridir.

Ortaokul Türkçe ders kitaplarında yer alan metinlerin tümü incelendiğinde Yunus Emre ile ilgili iki metnin de serbest okuma metni olduğu görülmüştür. Serbest okuma metinleri için çalışma kitaplarında herhangi bir etkinliğe yer verilmemektedir. Ayrıca Mevlana, Hacı Bektaş-ı Veli, Pir Sultan Abdal ve Hacı Bayram-ı Veli gibi değerli şahsiyetlerin de ortaokul Türkçe ders kitaplarındaki metinlerde yer almamaları tespit edilmiştir. Türk toplumunun manevî önderlerinin ders kitaplarında yer almamış olması, üzerinde düşünülmesi gereken önemli bir mesele olmalıdır. Bütün bunlarla birlikte Bedri Rahmi Eyüpoğlu’na ait “Türküler Dolusu” adlı şiirin hem 7. hem de 8. sınıf Türkçe ders kitaplarında yer alması, metin seçiminde gösterilen titizlik durumunun tartışılması gerektiği sonucunu ortaya koymaktadır.

5. 2. Öneriler

1. Ortaokul Türkçe ders kitapları, halk edebiyatı unsurları açısından tekrar gözden geçirilebilir.
2. Geçmişten günümüze basılan tüm Türkçe ders kitaplarında Yunus Emre’ye ne kadar, ne şekilde ve ne amaçlarla yer verildiğinin tespiti yapılabilir.
3. Yunus Emre şiirleri, Türkçe ders kitaplarında sadece serbest okuma metni olarak değil, aynı zamanda ana metin olarak kullanılabilir; bu sayede dil becerileri kazanımlarına yönelik etkinlikler kapsamında değerlendirilebilir.
4. Yunus Emre, Mevlana ve diğer önemli düşünürleri tek bir metin üzerinden anlatacak derleme eserlerin ders kitaplarında yer alması sağlanabilir.
5. Yapılandırıcı eğitim modeline uygun olarak öğrencinin yaparak ve yaşayarak öğrenmesini sağlamak amacıyla halkın gönlünde taht kurmuş sanatkâr ve düşünürleri anlatan tiyatro metinleri, ders kitaplarında yer alabilir. Bu sayede bireyde kalıcı bir öğrenme süreci yakalanabilir.
6. Eğitim-öğretim yılı içerisinde ilgili metinlerle eş zamanlı olarak tarihî ve kültürel içerikli geziler düzenlenebilir. Bu şekilde bireyin okuduklarını veya dinlediklerini somutlaştırması ve özümsemesi sağlanabilir.
7. Yunus Emre şiirlerinin “okuma, yazma, dinleme ve konuşma” becerileri üzerindeki etkisi konulu bilimsel çalışmalar yapılabilir. Bu çalışmalardan elde edecek olumlu sonuçlar, Yunus Emre’nin ders kitaplarında daha fazla yer edinmesine zemin hazırlayabilir.
8. Yunus Emre’nin sıradışı yaşantısı ve şiirlerine sadece Türkçe ders kitaplarında değil aynı zamanda yabancılara Türkçe Eğitimi’ne yönelik hazırlanan ders kitabı ve diğer materyallerde yer verilebilir.

KAYNAKÇA

- Aksan, Doğan (2003). Her Yönüyle Dil, TDK Yayınları, Ankara.
- Artun, Erman (2011a). Dinî-Tasavvufî Halk Edebiyatı, Karahan Kitabevi, Adana.
- Artun, Erman (2011b). Dinî-Tasavvufî Halk Edebiyatı Metin Tahlilleri, Karahan Kitabevi, Adana.
- Banarlı, Nihat Sami (1987). Resimli Türk Edebiyatı Târîhi, I, II, Milli Eğitim Yayınları, İstanbul.
- Başgöz, İlhan. (1999). Türkiye'nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Gölpınarlı, Abdülbaki (1992), Yunus Emre ve Tasavvuf, İnkılâp Yayınları, İstanbul.
- Ez-de Yayınları 7. sınıf Türkçe Ders Kitabı, Ez-de Yayınları, 2017.
- Ez-de Yayınları 7. sınıf Türkçe Çalışma Kitabı, Ez-de Yayınları, 2017.
- Güneş, Firdevs (2002). Ders Kitaplarının İncelenmesi. Ankara: Ocak Yay.
- Kaplan, Mehmet (2006). Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 1, Dergâh yayınları, İstanbul.
- MEB (2017). İlköğretim Türkçe Dersi (5, 6, 7, 8. Sınıflar) Öğretim Programı ve Kılavuzu. Millî Eğitim Bakanlığı, Ankara.
- MEB. İlköğretim Türkçe Dersi (6-8. Sınıflar) Öğretim Programı ve Kılavuzu, Devlet Kitapları Müdürlüğü, Ankara.
- MEB 5. Sınıf Türkçe Ders Kitabı, Devlet Kitapları, 2017.
- MEB 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabı, Devlet Kitapları, 2017.
- MEB 6. Sınıf Türkçe Çalışma Kitabı, Devlet Kitapları, 2017.
- MEB 8. Sınıf Türkçe Ders Kitabı, Devlet Kitapları, 2017.
- MEB 8. Sınıf Türkçe Çalışma Kitabı, Devlet Kitapları, 2017
- Tahir, Kemal (2006). Devlet Ana, 2. basım, İthaki Yayınları, İstanbul.
- Tatcı, Mustafa (2012). Yûnus Emre Dîvân-ı İlâhîyât, Kapı Yayınları, İstanbul.

**MÜZİK TEORSİ DERSİNDEKİ ARALIK KONUSUNUN PRATİK ÖĞRETİLMESİ
ÜZERİNE YAKLAŞIMLAR**

Doç. Dr. Rohat CEBE

Batman Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Müzik Bölümü

ÖZET

Müzik dilinin kurallarını belirleyen ve bunların kullanılışlarını açıklayan, müzikolojiden özerkleşerek kendi başına müziği inceleyen bir bilim dalı olan müzik teorisi içerisinde birçok konuyu barındırır. Bu konulardan birisi de aralıklardır. Herhangi bir sestten başka bir sese olan mesafeye aralık denir. Aralıklar ve aralıkların teorik ve tımsal farklılıkları müzik teorisi dersinin en temel konularından birisidir. Aralık konusun öğrencilere basit ve anlaşılır bir şekilde aktarılması gerekmektedir. Bu konuyu iyi öğrenemeyen bir öğrenci müzik teorisi dersi başta olmak üzere müzik ile ilgili birçok derste başarılı olamayacak, aralık konusunun uzantısı olan diğer konuları iyi bir şekilde anlayamayacaktır. Bu açıdan aralık konusunun hem teorik hem de pratikteki tımsal farklılıklarının iyi öğrenilmesi gerekmektedir. Türkiye’deki müzik teorisi ders notlarına ve müzik teorisi kitaplarına bakıldığında aralık konusunun anlaşılır bir şekilde detaylandırılmadığı görülmektedir. Bu da öğrencilerin konuyu anlamasını geciktirmekte ve öğrenme sürecini uzamaktadır. Bu çalışmada var olan teori kitaplarındaki aralık konusunun aktarımı, aralıkların iyi anlaşılabilmesi için uygulanabilecek pratik teoriler ve bu teoriler ışığında değerlendirmeler yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Müzik Teorisi, Müzik Teorisi Dersi, Aralıklar.*

**APPROACHES TO THE PRACTICAL TRAINING OF THE INTERVAL OF MUSIC
THEORY LESSON**

ABSTRACT

Music theory, which defines the rules of music and explains their use, is autonomized from musicology and examines music on its own. One of these issues is the subject of intervals. The distance from any sound to another sound is called an interval. The theoretical and traumatic differences of intervals and ranges are one of the most fundamental subjects of music theory. A student who cannot learn this topic will not be successful in music theory lesson, especially in music lessons. He will not understand well the other issues that are the extension of the interval issue. In this respect, the theoretical differences of both theoretical and practical aspects of the subject matter should be learned. When we look the music theory course notes and music theory books in Turkey is not clearly detailed in the range of topics. This delays the students' understanding of the subject and prolongs the learning process. In this study, the theory of the interval in the existing books, the practical theories that can be applied in order to understand the ranges well and the evaluations will be made in the light of these theories.

Keywords: *Music Theory, Music Theory Lesson, Intervals.*

1. GİRİŞ

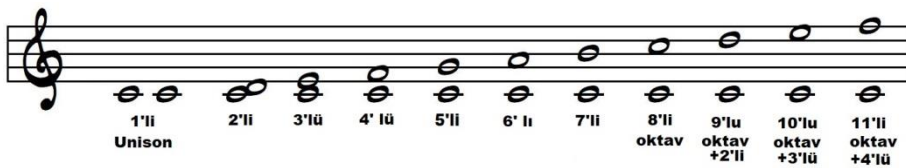
Cisimlerin titreşiminden meydana gelen ses dalgalarının hava aracılığı ile kulağımıza kadar gelmesine ses denir. Müziğin temeli sestir. Sesler birbirinden tını (sesin niteliği), yükseklik (sesin kalınlık ya da incelik durumu), gürlük (sesin kuvvetli ya da zayıf olması durumu) gibi niteliklerle ayrılırlar (Tabakoğlu, 2016:2). Titreşimin düzenli olması durumunda, ortaya çıkan ses ‘müziksel’dir ve belli bir yükseklikteki bir sesin yerini tutar; titreşim düzenli değilse, sonuç gürültüdür (Karolyi, 2007:9). Müzik, sesler bilimi ve o sesleri insanlığın karakterine ve duygularına uygun bir şekilde kullanma ve uygulama sanatı diye tanımlanmaktadır. Doğada bulunan seslerin tümü, müzik yapmak için elverişli değildir. Müziğe yarayan sesler, bilimsel yönden açıklanabilen, sınıflandırılabilen ve tanımlanabilen ayrıca insanlar veya araçlar tarafından çıkarılabilen seslerdir (Darbaz, 1973:1-2). Müzikte kullanılan sesler iki şekilde düzenlenir.

- 1) Birçok sesin bir düzen içerisinde birbiri ardına teker teker duyulabilecek şekilde düzenlenmesiyle oluşan, melodi.
- 2) İki ve ya daha çok sesin aynı anda kulağa hoş gelecek şekilde uyumu, harmoni (<http://sozluk.gov.tr/>) yani armonidir.

Melodiyi yatay, armoniyi ise dikey bütünlük olarak değerlendirebiliriz. Aralık ise herhangi iki ses arasındaki uzaklığa (mesafeye) denir (Göktepe, 2014:22). Aralıkların teorik ve tınısal farklılıkları müzik teorisi dersinin en temel konularından birisidir. Tabakoğlu, Aralığı iki nota arasındaki ses açıklığı olarak nitelendirirken, Darbaz, iki ses arasında tızlık ve pestlik bakımından olduğu kadar, titreşimler yönünden de ileri gelen ayrılık olarak nitelendirmiştir. Saygun, iki sesin frekansı arasındaki farka Aralık dendiğini, Karolyi, Aralığın iki ayrı ses yüksekliği arasındaki fark olduğunu, Hacıev ise Aralığı iki sesin yükseklikleri arasındaki orantı olduğunu ifade etmişlerdir.

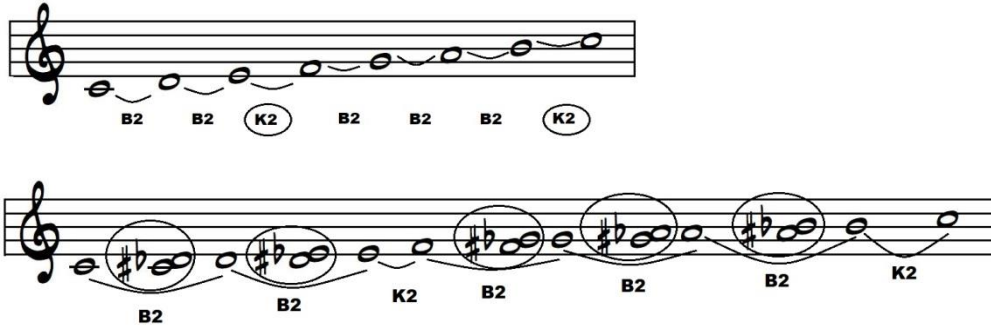
2. ARALIĞIN HESAPLANMASI

Aralıklar, başlangıç ve bitiş notaları arasındaki derecelerin sayısına göre adlandırılırlar (Darbaz, 1973:38). Sesler, melodi ve armoni olarak iki şekilde düzenlenir. Bir aralığı meydana getiren seslerin ikisi bir arada, yani aynı zamanda işitilirse armoni aralığı; birbiri ardına işitilir ise melodi aralığı adını alır (Saygun, 1970:9). Sırasıyla birinci sesin kendisine olan mesafesine birli aralık (ünison), ikinci sese olan mesafesine ikili, üçüncü sese olan mesafesine üçlü, dördüncü sese olan mesafesine dördütlü, beşinci sese olan mesafesine beşli, altıncı sese olan mesafesine altılı, yedinci sese olan mesafesine yedili, sekizinci sese olan mesafesine sekizli (oktav) denir. Sekizli genişliğini aşan aralıklar da vardır. Sekizli genişliği aşan aralıklara katlı aralık denir (Çalışır, 1969:106). Katlı aralıklar dokuzlu, onlu, on birli ve sırasıyla devam ederler. Ancak katlı aralıkları oktav artı ikili, oktav artı üçlü, oktav artı dördütlü ve benzeri şekilde ifade etmek daha anlaşılır olacaktır.

3. TAMPERE SİSTEM

Bir oktavın on iki eşit parçaya bölünmesiyle oluşan bütünlüğe Tampere sistemi denir. Dünyada en yaygın olarak kullanılan bu sistem, 1596'da Çin Prensi Tsai-Yu ve 1635'te Mersenne tarafından ortaya konulmuştur (Göktepe, 2014:22). Batı müziği tampere sisteminde en yakın aralık küçük ikili aralığı yani yarım ses olarak ifade edilir. Bir oktav on iki eşit parçaya bölünüyor ve en yakın aralık ikili ise mi-fa ve si-do aralığının küçük ikili diğer ikililerin ise büyük ikili olduğu görülür. Bir büyük ikili aralığı iki tane küçük ikili aralığına eşittir. Bir oktav içerisinde beş tane büyük ikili (do-re, re-mi, fa-sol, sol-la, la-si) aralığı vardır. Bu beş büyük ikili aslında on tane küçük ikili aralığına eşittir. İki tane doğal küçük ikili (mi-fa, si-do) aralığını da hesaba katarsak toplamda on iki tane küçük ikili aralığının olduğu anlaşılır. Bu mantıkla on iki tane küçük ikili aralığı aslında altı tane büyük ikili aralığına eşittir. Teori kitaplarında genelde aralık konusu yukarıda bahsi geçen şekilde hesaplanmaktadır. Herhangi bir sestem başka bir sese olan mesafe hesaplanırken tam ve yarım aralıkların toplamına göre hesap yapılır. Her aralık kendi içerisindeki tam ve yarım seslere göre hesaplanır.

4. ARALIKLARIN NİTELİKLERİ

Her aralık içerisindeki tam ve yarım seslerin sayısı birbirlerinden farklıdır. Örnek olarak do ile mi arasındaki mesafe hesaplanırken öncelikle do ile mi notaları arasındaki sesler hesaplanır ki bu aralığın uzaklığını bulmamızı, do ile mi arasındaki seslerin tam ya da yarım oluşu da aralığın niteliğini tespit etmemizi sağlar. Do ile mi üçlü aralıktır çünkü do ile mi aralığı üç sestem oluşur do-re-mi. Do-re büyük ikili re-mi büyük ikili yani toplamda bu üçlü arasında iki tane büyük ikili yani iki tane tam ses olduğu görülmektedir. Re ile fa aralığına baktığımızda ise re ile fa'nın da üçlü aralık olduğunu tespit ederiz. Çünkü re ile fa aralığı re-mi-fa seslerinden oluşur. Ancak bu üçlü içerisindeki ikililer do ile mi arasındaki ikililerden farklıdır. Re ile mi aralığı büyük ikili iken mi ile fa aralığı küçük ikilidir yani toplamda bir buçuk ses vardır. Bu açıdan aralıklar Küçük, Büyük, Tam, Eksik ve Artık olmak üzere niteliklerini belirten kelimelerle ifade edilirler. Doğal seslerden İkili, üçlü ve onların çevrimi olan yedili ve altılı aralıklar Küçük ve Büyük, dördü ve beşli aralıklar ise tam, eksik ve artık olarak ifade edilirler. Tam aralıklar, büyük ve küçük niteliği almazlar.

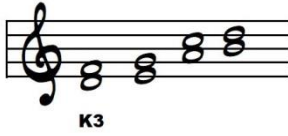
Notanın önüne konan ve o sesi yarım ses tizleştiren diyez, yarım ses pesleştiren bemol ve daha önce diyezlenmiş ya da bemollenmiş olan sesi eski doğal haline getiren bekar gibi ses değiştirici işaretler yardımıyla, bütün aralıklar artık ve eksik aralıklar haline getirilebilir (Zuckmayer, Cangal, Atalay, 1976:22). Bu açıdan küçük bir aralık yarım ses daha küçültüldüğünde eksilecek, büyük bir aralık yarım ses daha büyültüldüğünde artırılmış olacaktır. Tam bir aralık

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

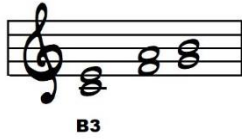
yarım ses daha küçültüldüğünde eksilecek, yarım ses daha büyültüldüğünde ise artırılmış olacaktır.

Asıl önemli olan konu perde hesabı yapmadan aralığın niteliği kolayca nasıl tespit edinilebilir. Bu nasıl pratik hale getirilebilir bilinirdir. Yakın mesafeleri hesaplamak uzak mesafedeki aralığı hesaplamaktan daha kolaydır. Ancak asıl mesele öncelikle doğal seslerden oluşan küçük ikili aralığını hafızaya yerleştirmek olacaktır. Çünkü doğal seslerden oluşan, mi-fa ve si-do küçük ikili aralıklarını bilmek ve aralık mesafesindeki yerini ve sayısını tespit etmek aralıkların niteliklerini kolayca bulabilmemizi sağlayacaktır.

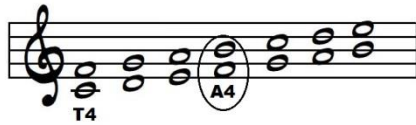
Bir üçlü aralık içerisinde bir tane küçük ikili var ise o üçlü küçük üçlüdür. Re ile Fa arasında, Mi-Fa vardır, mi ile sol arasında yine Mi-Fa vardır, La ile Do arasında Si-Do vardır, Si ile Re arasında yine Si-Do vardır. Bu üçlülerin hepsinin içerisinde bir küçük ikili aralığı olduğundan bu üçlülere küçük üçlü denir.

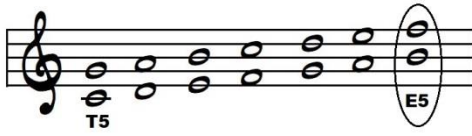
Bir üçlü içerisinde küçük ikili aralığı yok ise bu üçlü büyük üçlü olarak adlandırılır. Do ile Mi, Fa ile La, Sol ile Si, bu üçlüler içerisinde ne Mi-Fa vardır ne de Si-Do vardır. Bu sebepten dolayı bu üçlüler büyük üçlüdür.

Bir dördlü içerisinde bir tane küçük ikili var ise bu dördlü tam dördlüdür. Do ile Fa, Re ile Sol, Mi ile La arasında; Mi-Fa. Sol ile Do, La ile Re, Si ile Mi dördlü aralıkları içerisinde ise Si-Do küçük ikili aralığı vardır. Bu dördlülerin hepsi tam dördlüdür. Sadece Fa ile Si arasında ne Mi-Fa'nın ne de Si-Do'nun olmadığını görürüz. İçerisinde küçük ikili olmayan bu dördlüye artık dördlü denir. Yani doğal seslerden bütün dördlüler tam dördlü sadece Fa-Si aralığı artık dördlüdür.

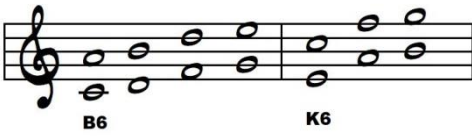

Beşli aralıklara baktığımızda tüm beşliler içerisinde sadece bir tane küçük ikili aralığının olduğunu görürüz. Bu beşlilere tam beşli denir. Do-Sol, Re-La, Mi-Si, Fa-Do, Sol-Re, La-Mi; bu beşlilerin hepsinin içerisinde sadece bir tane küçük ikili aralığı vardır. Si-Fa'da ise iki tane küçük ikili aralığının olduğu görülür. Hem Si-Do hem de Mi-Fa vardır. Bu beşliye eksik beşli denir. Bu sonuçla bütün dördlü ve beşlilerin tam olduğunu sadece Fa ile Si aralığının artık dördlü ve Si ile Fa aralığının eksik beşli olduğunu bilmek dördlü ve beşli aralıklarının kolayca anlaşılmasını sağlayacaktır.

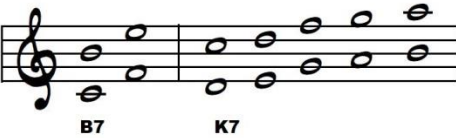

Altılı ve yedili aralıklarda küçük ve büyük olarak ifade edilir. Eğer bir altılı ya da yedilinin içerisinde bir tane küçük ikili aralığı var ise bu altılı ve yedili büyük, eğer iki tane küçük ikili aralığı var ise bu altılı ve yediliye küçük altılı ya da küçük yedili denir.

Do-La, Re-Si altılı aralıklarında Mi-Fa küçük ikili aralığı, Fa-Re, Sol-Mi altılı aralıklarında Si-Do küçük ikili aralığı vardır. Bu altılılar büyük altılı olarak ifade edilir. Mi-Do ve La-Fa altılı aralıklarında ise hem Mi-Fa hem de Si-Do küçük ikili aralıklarının olduğu görülür. Bu altılılar küçük altılı olarak ifade edilir.

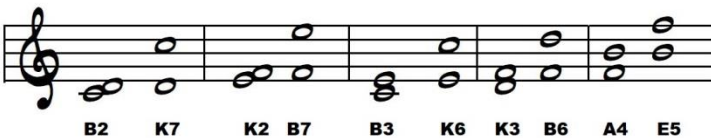
Do-Si yedili aralığında Mi-Fa küçük ikili aralığı, Fa-Mi yedili aralığında Si-Do küçük ikili aralığı vardır. Bu yedililer büyük yedili, Re-Do, Mi-Re, Sol-Fa, La-Si ve Si-La yedili aralıklarında ise hem Mi-Fa hem de Si-Do küçük ikili aralıklarının olduğu görülür. Bu yedililer küçük yedili olarak ifade edilir.

Perde hesabı yapmadan doğal seslerden oluşan tüm aralıkların nitelikleri küçük ikili sayısına göre kolayca tespit edilebilir. Bu kavrandıktan sonra küçük bir aralığın yarım ses daha küçültüldüğünde eksileceği, büyük bir aralığın yarım ses daha büyültüldüğünde artırılmış olacağı tam bir aralığın yarım ses küçültüldüğünde eksileceği, yarım ses daha büyültüldüğünde ise artırılmış olacağı hesaba katılmalıdır. Bu açıdan diyez ya da bemolün geldiği yer önemlidir. Sesler diyezli ya da bemollü olsun öncelikle doğal seslerden aralığın niteliği tespit edilmeli daha sonra diyez ve bemole göre aralığın küçük mü, büyük mü, tam mı, eksik mi ya da artık mı olduğu tespit edilmelidir.

5. ARALIKLARIN ÇEVİRİLMESİ

Bir aralığı meydana getiren seslerden alttaki üste veya üstteki alta alındığı takdirde aralık çevrilmiş olur (Saygun, 1970:225).

6. ARALIKLARIN TİNSAL ÖZELLİKLERİ

Bir aralığı meydana getiren sesler aynı anda duyurulduğu zaman bazen uyumlu bazen de uyumsuz bir tını oluşur. Bu açıdan aralıklar uyumlu ve uyumsuz olarak ikiye ayrılırlar. Uyumlu aralıklar üçlüler ve onların çevrimleri altılılar, tam dörtlü ve onun çevrimi tam beşlidir.

Uyumlu aralıklar şarkılardan yola çıkarak kolayca tespit edilebilir. Küçük üçlü aralığı yumuşak tınısından (tıpkı minör akordaki yumuşak tını gibi), büyük üçlü aralığı parlak tınısından (tıpkı majör akordaki parlak tını gibi), tam dörtlü aralığı; İstiklal Marşının başlangıcındaki melodiden, tam beşli aralığı ise Ilgaz ya da akla gelebilecek başka bir şarkının başlangıç tınısından kolayca bulunabilir. Küçük altılı; Love Story şarkısının başlangıcından, büyük altılı ise İtalyan Opera bestecisi Verdi'nin La Traviata Operasının Brindisi ariasının başlangıcından (öğrenciler bunu Mark reklamındaki müzik olarak bilirler) tespit edilebilir.

Uyumlu Aralıklar

K3 (yumuşak, minör tını)

B3 (parlak majör tını)

T4 (İstiklal Marşı)

T5 (Ilgaz Şarkısı)

K6 (Love Story Şarkısı)

B6 (Verdi'nin La Traviata Operasının Brindisi Ayası)

Uyumsuz aralıklar tınının sertlik ve yumuşaklığının yanında mesafesi de dikkate alınarak kolayca tespit edilebilir. Küçük ikili aralığı tampere sistemde en yakın mesafedir. Bu sebepten dolayı küçük ikili aralığına ait seslerin aynı anda duyurulması oldukça sert bir tınının oluşumunu sağlayacaktır. Büyük ikili aralığı küçük ikiliye oranla daha yumuşak tınlar. Bunların çevrimleri olan büyük yedili aralığı küçük ikili gibi sert tınlayacaktır ve mesafe uzaktır. Büyük ikilinin çevrimi olan küçük yedili aralığı ise büyük ikili gibi yumuşak tınlayacaktır ve mesafe yine uzaktır. Artık dörtlü ve onun çevrimi eksik beşli ise ne yakın ne de uzaktır. Bu açıdan ortada uyumsuz tınlayan bir aralık duyuluyorsa ya artık dörtlüdür ya da eksik beşlidir. Teorik olarak bu iki aralık bir birlerinden farklı olsa da her ikisinin tınısı da aynıdır. Ortada tınlayan uyumsuz bir aralığa tınsal olarak eksik beşli ya da artık dörtlü demek yanlış olmaz. Her ikisinin de perde sayısı aynıdır.

Uyumsuz Aralıklar

K2 (sert, yakın)

B2 (yumuşak, yakın)

A4, E5 (orta)

K7 (yumuşak, uzak)

B7 (sert, uzak)

7. SONUÇ

Müzik ile uğraşan her bireyin Aralık konusunu hem tınsal hem de teorik olarak bilmesi gerekmektedir. Bu konunun tınsal olarak duyumunu bilmek öğrencinin Solfej, Dikte ve Armoni derslerindeki başarısını arttıracak, teorik olarak bilmek ise Müzik Teorisi, Kontrapuan

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

ve Armoni dersleri başta olmak üzere müzik ile ilgili birçok derste başarılarını arttıracaktır. Perde hesabı yapmadan sadece küçük ikili aralıklardan yola çıkarak yapılacak olan hesaplama hem daha pratiktir hem de yanlış yapma ihtimalini ortadan kaldıracaktır. Aralıkların duyumsal olarak yukarıda verilen bilgiler ışığında çalışılması konunun daha kolay bir şekilde anlaşılmasını sağlayacaktır. Müzik teorisi kitaplarında aralık konusu sadece teorik olarak anlatılmıştır. Basit yöntemlerle anlatılabilecek bu konu, öğrencilerin daha çabuk anlamalarını ve zaman kaybının önüne geçilmesini sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

1. Danhauser, Alphonse., Baran, İlhan., 1985, Temel Müzik Kuralları, Belgi Yayınları, Ankara.
2. Çalışır, Feridun., 1969, Müzik Teorisi, K. K. K. Askeri Basımevi, İstanbul.
3. Darbaz, Feridun., 1973, Temel Bilgilerle Beraber Tonal-Modal-Ölçü ve Biçim Bakımından Türk ve Batı Müziği, Musiki Kültür Derneği Yayınları No:1, Hüsnütabiat Matbaası, İstanbul.
4. Göktepe, M. Emin., 2014, Müzikte Ses Süre Hız Yoğunluk, Phoenix Yayınevi, Ankara.
5. Hacıev, Paraşken., 2007, Temel Müzik Teorisi, Çeviren: Ahter Destan, Pan Yayıncılık, İstanbul.
6. Karolyi, Otto., 2007, Müziğe Giriş, Çeviren: Mehmet Nemutlu, Pan Yayıncılık, İstanbul.
7. Saygun, A. Adnan., 1971, Musiki Temel Bilgisi Kitap I (Musiki Nazariyatı), İkinci Basılış, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
8. Saygun, A. Adnan., 1970, Musiki Temel Bilgisi Kitap III (Musiki Nazariyatı), İkinci Basılış, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
9. Saygun, A. Adnan., 1966, Musiki Temel Bilgisi Kitap IV (Musiki Nazariyatı), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
10. Tabakoğlu, Vicdan., 2016, Bona Müzik Teorisi Notları, İntro Yayın, Ankara.
11. Zuckmayer, Eduard., Cangal, Nurhan., Atalay, Adnan., 1976, Müzik Teorisi (Armoni ve Kontrapuan), Yayıncı: Açık Yükseköğretim Dairesi, Ankara.
12. URL 1. <http://sozluk.gov.tr/>

**MÜZİK TEORSİ DERSİNDEKİ ÜÇ SESLİ AKORLAR KONUSUNUN PRATİK
ÖĞRETİLMESİ ÜZERİNE YAKLAŞIMLAR**

Doç. Dr. Rohat CEBE

Batman Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Müzik Bölümü

ÖZET

Müzik dilinin kurallarını belirleyen ve bunların kullanılışlarını açıklayan, müzikolojiden özerkleşerek kendi başına müziği inceleyen bir bilim dalı olan müzik teorisi, içerisinde birçok konuyu barındırır. Bu konulardan birisi de üç sesli akorlardır. Herhangi bir sestem üçlü ve beşli çıktığında kurulan dikey bütünlüğe üç sesli akor denir. Herhangi bir sestem çıkılacak üçlü ve beşlinin niteliği akora verilecek tanımlamayı belirler. Bu açıdan akorların niteliklerinin anlaşılabilmesi için aralık konusunun iyi bilinmesi gerekmektedir. Akor en az üç sestem oluşsa da bazı teori kitaplarında iki sestem oluşan bütünlüğe de akor dendiği görülmektedir. Türkiye’de yayınlanan teori kitaplarında üç sesli akorlar konusu tam olarak anlaşılabilir bir şekilde detaylandırılmamıştır. Bu çalışmada Müzik Teorisi Dersinin en temel konularından biri olan bu konunun var olan bazı teori kitaplarındaki aktarım biçimleri, bu aktarım biçimleri ışığında konunun detaylandırılması ve detaylandırmaların pratik bir şekilde öğretilmesi üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Müzik Teorisi, Müzik Teorisi Dersi, Üç Sesli Akorlar.

**APPROACHES TO PRACTICAL TRAINING OF THREE VOICE CHORDS IN
MUSIC THEORY**

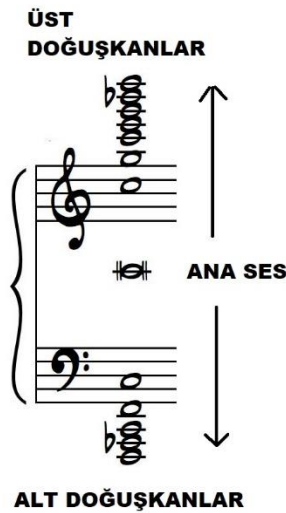
ABSTRACT

Music theory, which defines the rules of music and explains their use, is autonomized from musicology and examines music on its own. One of these issues is the subject of three voice chords. The vertical integrity established when the triple and five is output from any sound is called a three voice chord. The nature of the trio and the quintet to be out of any voice determines the definition to be given to the chord. In order to understand the qualifications of the chords in this respect, it is necessary to know the subject of the range well. Although the chord is composed of at least three sounds, in some theory books it is seen that the two-tone integrity is called chord. Three voice chords issues not detailed in the theory books published in Turkey in a way that can be fully understood. In this study, one of the most important subjects of the Theory of Music course will be the transfer forms in some of the existing theory books, the elaboration of the subject in the light of these forms of transfer and the practical teaching of the elaborations.

Keywords: Music Theory, Music Theory Lesson, Three Voice Chords.

1.GİRİŞ

Üç veya daha çok sestten oluşan, üçlü aralıklarla dizilmiş veya dizilebilen her uyuma akor denir (Haciev, 2007:176). Müzik teorisi kitaplarında Akor; Uygu ve Düzen olarakta adlandırılmaktadır. Ses, her hangi bir cisimde bir etki sonucu oluşan titreşimlerin, hava dalgaları halinde işitme organımıza gelmesiyle bu organımıza bıraktığı etkidir. Bir cismin bir saniye içindeki titreşim sayısına o cismin frekansı denir. Bu fiziksel olayın en önemli yanı, bir cismin titreşimlerinin sadece aynı frekanstaki cisimleri değil, kendi frekansının belli bölüm katlarında frekans sayısına sahip cisimleri de etkilemesi, titreşim (ses verme) durumuna getirmesidir. Etki edilerek titreşim durumuna getirilen cisimden çıkan güçlü sese esas ses (ana ses), çok hafif duyulan diğer seslere doğuşkanlar (armonikler) denir. Şu halde hiçbir ses tek başına duyulmaz doğuşkanlarıyla birlikte duyulur (Zuckmayer, Cangal, Atalay, 1976:58). Saygun, Musiki Temel Bilgisi III adlı kitabında; ‘her hangi bir ses ile bu sesin üst veya alt üçüncü ve beşinci doğuşkanlarından meydana gelen düzene üçlü düzen adı verilir’ (Saygun, 1970:46) demiştir. Her sesin üst ve alt doğuşkanları vardır.

Do sesini ana ses olarak kabul edersek sırasıyla do’nun bir oktav yukarısındaki ya da aşağısında ki do sonra tam beşli, tam dört, büyük üçlü, küçük üçlü, küçük üçlü, büyük ikili, büyük ikili, büyük ikili, büyük ikili, küçük ikili ve sonsuza kadar giden üst ve alt doğuşkanlarının olduğunu görürüz. İnsan kulağı aldığı müzik eğitimi birikimiyle bazı frekanslara kadar doğuşkanları duyabilir. Doğuşkanlar sesin niteliğini belirledikleri için önemlidirler. Kulağımızın çalgıların tınılarını algılaması, ana ses sıralamasına göre belirgin olarak duyulan doğuşkanlarıyla ilgilidir. İster üç sesli ister dört ve daha çok sesli akorlar olsun bunların dikey bütünlüğü aslında doğal olarak doğuşkanlar içerisinde vardır. Bu açıdan Saygun’un kast ettiği üst veya alt üçüncü ve beşinci doğuşkanların ana sesle duyumu, doğal olarak bize majör ve minör akorların bütünlüğünü ve oluşumunu sağlar.

2. ÜÇ SESLİ AKORLAR

Üç ve daha çok sesli akorları anlayabilmek için aralık konusunun iyi bilinmesi gerekir. Karolyi; ‘Aynı anda duyulan iki ya da daha çok sese akor denir’ (Karolyi, 2007:69) demiştir. Sonuç

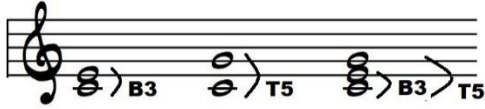
ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

İtibariyle bazı müzik teorisi kitapları herhangi bir sesten üçlü ve beşli aralık çıkıldığında oluşan dikey bütünlüğe akor derken, Karolyi gibi bazı müzik teorisi kitabı yazarları aralıkları da (iki sesli bütünlük) akor olarak kabul etmektedirler. İki sesten oluşan bütünlüğün akor olarak kabul edilmesi aslında iki ya da daha çok sesin bir arada kaynaşması anlamına gelen armoniyle ilgilidir.

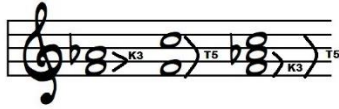
Üçlü ve beşli aralıklarının sıralanışı dört farklı üç sesli akorun oluşumunu sağlamaktadır. Bunlar; majör, minör, eksik ve artık üç sesli akorlardır.

Saygun, majör ve minör akoru şu şekilde açıklamıştır.

Majör Akor: Büyük üçlü+tüm beşliden (tam beşli) kurulan düzen (do-mi+do-sol: do-mi-sol).

Minör Akor: Küçük üçlü+tüm beşliden (tam beşli) kurulan düzen (fa-labemol+fa-do: fa-labemol-do).

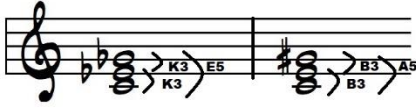

Bu düzenlerde müşterek olan taraf, her ikisinin de beşlilerinin tüm beşli (tam beşli) olmasıdır. Bir büyük üçlü ile bir tüm beşliden kurulan düzene tüm beşli majör düzen; Bir küçük üçlü ile bir tüm beşliden kurulan düzene tüm beşli minör düzen adı verilir (Saygun, 1970:46-47).

Zuckmayer, Cangal ve Atalay; Akoru, bir esas ses üzerine üçlü aralıklarla kurulan ve en az üç sesten oluşan ses kümesi olarak tanımlamışlardır. Uygular (akorlar) bir ses üzerine üçlüler konularak kurulduğuna göre; en kalındaki (alttaki) ses uygunun temeli (esas sesi) oluyor demektir. Bu temel sesin adı aynı zamanda uygunun da adıdır. Başka bir deyişle; her uygu adını temel sesinden alır. Buna göre do-mi-sol seslerinden oluşan uyguya 'Do uygusu' fa-la bemol-do seslerinden oluşan uyguya da 'fa uygusu' denir. Her iki uygu da kuruluş bakımından ayrı özellikler göstermektedir. Bu ayrım, her iki uyguyu oluşturan sesler arasındaki üçlü aralıkların cinslerinden doğmaktadır. Do-mi büyük üçlü, mi-sol küçük üçlü ikinci uygu fa-la bemol küçük üçlü, la bemol-do büyük üçlüdür. İşte 'Do' uygusunda olduğu gibi ilk aralığı büyük, ikinci aralığı küçük üçlü olan uyguya MAJÖR UYGU, 'Fa' uygusunda olduğu gibi ilk aralığı küçük, ikinci aralığı büyük üçlü olan uyguya da MİNÖR UYGU denir (Zuckmayer, Cangal, Atalay, 1976:61-62).

Majör ve minör akorlar dışında Eksik ve Artık Akorlarda vardır. Bir akorun eksik ya da artık oluşu temel sesten çıkılan beşli aralığıyla ilgilidir. Herhangi bir sesten küçük üçlü ve eksik beşli çıkılarak kurulan bütünlüğe eksik akor, herhangi bir sesten büyük üçlü ve artık beşli çıkılarak kurulan bütünlüğe artık akor denir. Tüm majör, minör, eksik ve artık akorlar temel sesten üçlü ve beşli aralıklar çıkılarak kurulduğu için bu akorlara üç beş akorları denilmektedir.

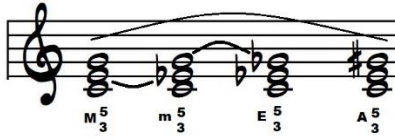

İster Saygun'un ister Zuckmayer, Cangal ve Atalay'ın akor kurma teorisi olsun üç sesli akorlara bakıldığı zaman formüller farklı olsa da oluşturulan bütünlük aynıdır. Doğal olarak iki farklı üçlü aralık vardır. Bunlar; büyük üçlü ve küçük üçlüdür. Bu üçlülerin farklı şekildeki yazımlarından dört farklı üç sesli akor ortaya çıkmaktadır.

B3+K3: Majör, B3+B3: Artık

K3+B3: minör, K3+K3: Eksik

Bir majör akorun ortadaki (üçüncü ses) sesini yarım ses kalınlaştırırsak o akoru minör akor haline getiririz. Do-mi-sol: Majör akor, ortadaki sesi yarım ses kalınlaştırırsak akor; do-mi bemol-sol olur. Bir minör akorun son sesini (beşinci ses) yarım ses kalınlaştırırsak akor eksik akor olur. Do- mi bemol-sol: minör akor, son sesi yarım ses kalınlaştırırsak akor: do-mi bemol-sol bemol olur. Bir majör akorun son sesini yarım ses inceltirsek akor artık akor olur. Do-mi-sol: majör akor, son sesi (beşinci ses) yarım ses inceltirsek akor; do-mi-sol diyez olur.

3. ÜÇ SESLİ AKORLARIN DUYUMU

Tınsal olarak bakıldığında akorlar da aralıklar gibi uyumlu ve uyumsuz olarak ikiye ayrılırlar. Doğuşkanların doğal dizilimiyle ortaya çıkan majör ve minör akorlar uyumlu, eksik ve artık akorlar ise uyumsuzdur.

Majör, minöre göre daha parlak tınlar ve uyumludur. Minör majöre göre daha yumuşak tınlar ve yine uyumludur. Sonuç itibariyle üç sesli bir bütünlük eğer uyumlu tınıyor ise ya majör olur ya da minör akor olur. Uyumlu tının parlaklığı ya da yumuşaklığı bizi doğru sonuca götürecektir. Eksik akor, artık akora göre daha yumuşak tınlar ve uyumsuzdur. Artık akor ise eksik akora göre daha sert ve uyumsuz tınlar. Bir akor eğer uyumsuz tınıyor ise ya eksiktir ya da artıktır. Burada da tının sertliği ya da yumuşaklığına bakılarak akor doğru olarak analiz edilebilir.

Uyumlu

Majör (Parlak tını)

Minör (Yumuşak tını)

Uyumsuz

Eksik (Yumuşak tını)

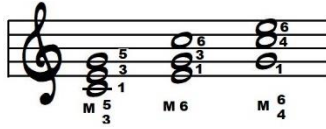
Artık (Sert)

4.ÜÇ SESLİ AKORLARIN ÇEVİRİMLERİ

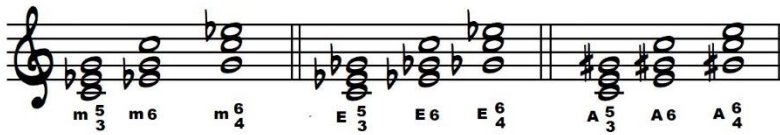
Üç sesli akorların iki tane çevrimi vardır. Temel bir akorun ana sesini yani en alttaki sesini yukarıya atarsak birinci çevrime, birinci çevrimin en alttaki sesini yukarıya atarsak ikinci çevrim ulaşırız. İkinci çevrimin en alttaki sesini yukarıya atarsak tekrar temel akora ulaşacağımızdan üç sesli akorların sadece iki tane çevrimi olduğu sonucuna varırız. Mantıken ses sayısı ne olursa olsun bir akorun ses sayısının bir altındaki sayı kadar çevrimi olduğu

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

sonucuna varılır. Örnek verilecek olunursa dört sesli bir akorun üç çevrimini olduğu, on sesli bir akorun ise dokuz tane çevrimi olacağı görülür.

Temel akor ve çevrimleri için söylenen sayılar nasıl ortaya çıkmıştır? Temel akor herhangi bir sestem üçlü ve beşli aralık çıkılarak kuruluyor ise bu akora üç beş akoru denir. Örneğin; do sesi üzerinden üçlü ve beşli çıkarsak mi ve sol seslerine ulaşırız. Birinci çevrim akorlarında temel ses yukarıya atılır. Do-mi-sol örneğinde temel ses olan do'yu yukarıya atarsak akor; mi-sol-do olur yani mi sesi artık temel ses yani birinci sestir. Mi sesinden sol sesi üçlü aralık, mi sesinden do sesi ise altılı aralıktır. Bu akor temel sestem (mi'den) üçlü ve altılı aralık çıkılarak kurulmuştur. Mi sesini yukarıya atarsak akor; sol-do-mi olur. Sol sesi artık temel sestir (birinci ses). Sol sesinde do sesine dörtlü, sol sesinden mi sesine altılı aralık çıkılmıştır. Bu akor temel sestem (sol'den) dörtlü ve altılı aralık çıkılarak kurulmuştur. Bu akora dört altı akoru denir. Bazı teori kitaplarında birinci çevrim akoruna altılı bazı teori kitaplarında ise üç altı akoru denildiği görülmektedir. Akor çevrimi ne olursa olsun en altta kalan ses akorun ilk sesidir. Bu sebepten bir sayısı kullanılmaz. Birinci çevrim akoruna altılı akor denmesinin nedeni üç altı ile dört altı akorlarındaki sayı benzerliklerini ortadan kaldırmak içindir. Sonuç itibariyle altılı akor denilmesi karışıklığı ortadan kaldıracaktır. İster majör, ister minör, ister eksik, ister ise artık olsun bu çevrim mantığı ve sayılar bütün üç sesli akorlar için geçerlidir.

5.SONUÇ

Müzik ile uğraşan her bireyin üç sesli akorları hem duyumsal hem de teorik olarak bilinmesi gerekmektedir. Bu konunun tınsal olarak duyumunu bilmek öğrencinin Solfej, Dikte ve Armoni derslerindeki başarısını arttıracak, teorik olarak bilmek ise başta Müzik Teorisi, Kontrpuan ve Armoni dersleri olmak üzere birçok müzik derslerindeki başarısını arttıracaktır. Perde hesabı yapmadan sadece üçlü aralıklardan yola çıkarak yapılacak olan hesaplama hem daha pratiktir hem de yanlış yapma ihtimalini ortadan kaldıracaktır. Tınsal olarak yukarıda verilen bilgiler ışığında öğrencinin çalışması konuyu daha kolay bir şekilde anlamasını sağlayacaktır. Müzik teorisi kitaplarında üç sesli akorlar konusunun farklı şekillerde anlatılması ve basit yöntemlerle anlatılmamış olması konuyu öğrenmeye çalışan bireyleri sıkıntıya sokmaktadır. Basit yöntemlerle anlatılabilecek bu konu hem daha çabuk anlamayı hem de zaman kaybının önüne geçilmesini sağlayacak. Bu sayede öğrenci psikolojik olarak yeterli olduğu sonucuna vararak gelişimini sürdürmeye devam edecektir.

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

KAYNAKLAR

- 1.Danhauser, Alphonse., Baran, İlhan., 1985, Temel Müzik Kuralları, Belgi Yayınları, Ankara.
- 2.Çalışır, Feridun., 1969, Müzik Teorisi, K. K. K. Askeri Basımevi, İstanbul.
- 3.Darbaz, Feridun., 1973, Temel Bilgilerle Beraber Tonal-Modal-Ölçü ve Biçim Bakımından Türk ve Batı Müziği, Musiki Kültür Derneği Yayınları No:1, Hüsnütabiat Matbaası, İstanbul.
- 4.Göktepe, M. Emin., 2014, Müzikte Ses Süre Hız Yoğunluk, Phoenix Yayınevi, Ankara.
- 5.Haciev, Paraşken., 2007, Temel Müzik Teorisi, Çeviren: Ahter Destan, Pan Yayıncılık, İstanbul.
- 6.Karolyi, Otto., 2007, Müziğe Giriş, Çeviren: Mehmet Nemutlu, Pan Yayıncılık, İstanbul.
- 7.Saygun, A. Adnan., 1971, Musiki Temel Bilgisi Kitap I (Musiki Nazariyatı), İkinci Basılış, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- 8.Saygun, A. Adnan., 1970, Musiki Temel Bilgisi Kitap III (Musiki Nazariyatı), İkinci Basılış, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- 9.Saygun, A. Adnan., 1966, Musiki Temel Bilgisi Kitap IV (Musiki Nazariyatı), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- 10.Tabakoğlu, Vicdan., 2016, Bona Müzik Teorisi Notları, İntro Yayın, Ankara.
- 11.Zuckmayer, Eduard., Cangal, Nurhan., Atalay, Adnan., 1976, Müzik Teorisi (Armoni ve Kontrpuan), Yaykur Açık Yükseköğretim Dairesi, Ankara.

MAVİ OKYANUS STRATEJİSİ BAKIŞ AÇISIYLA REKABET STRATEJİLERİ

Öğr. Gör. Safa ACAR

Siirt Üniversitesi, Kurtalan Meslek Yüksekokulu, Finans-Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü

ÖZET

Küreselleşmenin getirdiği değişim ve değişim temelli yoğun rekabet ortamı işletmelerin yeni yollar ve yeni alanlar aramalarını zorunlu kılmaktadır. İşletmeler içinde yer aldıkları rekabet ortamından farklı yöntemlerle sıyrılmaya çalışmakta ve hem sürdürülebilirliklerini sağlamayı hem de ortalamanın üzerinde kar elde etmeyi amaçlamaktadırlar. Bu kapsamda işletmelerin karşılına çıkan fırsatlardan biri rekabet stratejileridir. Rekabet stratejileri M. Porter'in ortaya attığı ve işletmelerin uzun dönemli yaşam sürme ve ortalamanın üzerinde kar elde etmede kullanacakları *farklılaştırma, maliyet liderliği ve odaklanma stratejilerini* kapsamaktadır. Ancak işletmelerin içerisinde yer aldıkları pazarlarda değişimin etkisiyle rekabet stratejilerinin hangisinin uygulanması gerektiği ve Pazar seçiminin nasıl yapılabileceği notaları işletmelerin netleştiremedikleri alanları oluşturmaktadır. İşletmelerin yoğun rekabet ortamında başarılı olmayı, ortalamanın üzerinde karlılık elde etmeyi ve uzun ömürlü olmayı başatabilmeleri son dönemlerde çok yoğun çaba gerektirmeye başlamıştır. Bu sebeple işletmelerin yoğun rekabet ortamı olan *kızıl okyanuslardan* (Red Ocean) rekabet üstü bir konumda yer alan ve işletmeye büyük bir alan kazandırabilecek *mavi okyanuslara* (Blue Ocean) yönlendirebilecek stratejilerin seçilmesi önem kazanmaya başlamıştır. Mavi okyanus stratejisini ilk olarak Kim ve Mauborgne ortaya atmış ve işletmelerin rekabetten kurtulmaları için önemli bir yöntem olarak kabul etmişlerdir. İşletmeler, içinde yer aldıkları yoğun rekabet ortamlarından kendilerini ayırıştırıp sadece kendilerinin yer aldıkları alanlar açarak avantajlar sağlayabilecekleri bir ortam oluşabilecektir.

Bu çalışmanın amacı M.Porter'm belirlediği farklılaşma, maliyet liderliği ve odaklaşma stratejileri ile Kim ve Mauborgne'nin belirlediği mavi okyanus stratejilerinin ortak noktaları üzerinde odaklanarak işletmelere farklı bir bakış açısı kazandırabilmektir. Özellikle farklılaşma stratejisi ile maliyet liderliği stratejilerinin mavi okyanus stratejisi içerisindeki konumlandırmalarına odaklanılarak iki strateji arasındaki ilişki netleştirilmeye çalışılacaktır. Bu kapsamda rekabet stratejileri ve mavi okyanus stratejisi konularında bilgiler verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Mavi Okyanus Stratejisi, Farklılaşma Stratejisi, Maliyet Liderliği Stratejisi, Odaklanma Stratejisi,

COMPETITIVE STRATEGIES WITH BLUE OCEAN STRATEGY PERSPECTIVE

ABSTRACT

The intensely competitive environment based on change and change brought about by globalization necessitates enterprises to search for new roads and new areas. The enterprises try to take the advantage of different ways of competition from their competitive environment and aim to achieve both their sustainability and profit above the average. In this context, one of the opportunities that companies face is the competition strategies. Competitiveness strategies cover the differentiation, cost leadership and focus strategies that M. Porter raises and which the enterprises will use for long-term survival and above-average profits. However, the notes that the competition strategies should be applied with the effect of the change in the markets in which the enterprises are involved and how the market selection can be made are the areas where the enterprises cannot clarify. The fact that the enterprises have succeeded in being able

to be successful in the intense competition environment, to achieve above average profitability and to be long-lasting have started to require a lot of effort in recent years.

For this reason, the selection of strategies that can lead the blue oceans , which is competitive in a competitive environment red oceans and which can bring a big space to the business, has started to gain importance. The Blue Ocean strategy was first put forward by Kim and Mauborgne, and they accepted enterprises as an important method to get rid of competition. Businesses can differentiate themselves from the intense competition environments in which they are involved and create an environment in which they can provide advantages by opening up areas where they are located.

The aim of this study is to provide a different perspective to the enterprises by focusing on the common points of the blue ocean strategies determined by Kim and Mauborgne with the differentiation, cost leadership and focus strategies determined by M.Porter. In particular, we will try to clarify the relationship between the two strategies by focusing on the positioning of cost leadership strategies in the blue ocean strategy with the differentiation strategy. In this context, information on competition strategies and blue ocean strategy will be given.

Keywords: Blue Ocean Strategy, Differentiation Strategy, Cost Leadership Strategy, Focus Strategy,

GİRİŞ

İşletmelerin içinde yer aldıkları yoğun rekabet ortamı işletmelerin birçok faaliyetini önemli ölçüde etkilemektedir. İşletmelerin temel hedefi ortalamanın üzerinde kar elde etmek ve bu durumu uzun dönemli olarak koruyabilmektir. Bunu başarabilmek için rakipleri ile yoğun bir rekabet içinde yaşarlar. Bu rekabet ortamı işletmelerin geleceğe yönelik stratejilerini oluştururken etkili bir unsurdur. Rekabetin çok yoğun yaşandığı sektörlerde işletmelerin herhangi bir hatası onların hayatlarına mal olabilmekte ve başarısız bir sonuçla yüz yüze gelmelerine sebep olabilmektedir. Bu sebeple, işletmeler çeşitli rekabet stratejileri uygulayarak hem uzun ömürlü olabilmeyi hem de sürdürülebilir bir karlılık elde etmeyi sağlamanın yollarını aramaktadırlar.

M. Porter'in (1985) yaptığı çalışmalarda işletmelerin iki temel soru ile karşılaştıklarını belirlemiştir. Bu sorulardan birincisi, işletmelerin uzun vadeli karlılıklarını sağlayacak endüstrilerin çekicilik durumları ve bu imkânı sağlayan endüstrileri belirleyen faktörlerin neler olduğudur. İkinci soru ise, endüstri içinde yer alan işletmenin rakiplerine göre göreceli rekabet avantajını nasıl sağlayacağıdır. Bu sorular çerçevesinde işletmelere üç farklı strateji sunulmuştur. Bunlar, maliyet liderliği stratejisi (low cost leadership strategy), farklılaştırma stratejisi (differentiation strategy) ve odaklanma stratejisi (focus strategy) olarak sıralanabilir.

Bu stratejilerin temelinde işletmeler ya bir ürünün maliyet değerlerinde rakiplerinden daha avantajlı bir düzeyde olmaları ya da piyasaya sundukları ürünlerin rakiplerin ürününden daha farklı bir özelliği sayesinde müşterinin daha yüksek bir fiyattan satın alma isteğini oluşturabilecek bir farklılığın olması gerekmektedir. Ayrıca belirli bir alana yönelik olarak çalışarak elde edilen pazarlar da odaklanma stratejisinin bir ürünüdür.

Porter (1985) belirlediği rekabet stratejisinde odak noktası olarak endüstrilerin yapıları ve rakiplerin analiz edilmesini seçmiştir. Stratejiler rekabet avantajı elde etmek için uygulanması gereken yöntemleri içermektedir.

Rekabet içinde yer alan işletmelerin bu rekabet ortamında yüksek karlılık elde etmeleri ve uzun dönemli yaşam sürebilmeleri için uygulanabilecek bir diğer strateji ise mavi okyanus stratejisi (blue ocean strategy) olarak adlandırılan ve W. Chan Kim ve Renee Mauborgne tarafından

literatüre kazandırılan bir stratejidir. Bu stratejiye göre endüstriler ikili bir ayrıma tabi tutulmaktadır.

Yoğun rekabetin yaşandığı ve Pazar içerisinde yer alan müşterilere ulaşabilmenin büyük zorluklar barındırdığı kırmızı okyanuslar (red ocean) ve işletmenin kendine özel bir yer açarak ürettiği ürünleri müşterilerine daha karlı ve daha kolay yollardan ulaştırabileceği mavi okyanuslar (blue ocean) bu iki ayrımın taraflarıdır.

Bu çalışmanın amacı, Porter'ın jenerik stratejiler olarak belirlediği rekabet stratejilerini mavi okyanus stratejisi bakış açısıyla değerlendirmektir. Bu kapsamda öncelikle jenerik rekabet stratejileri ve mavi okyanus stratejileri hakkında bilgilere yer verilecektir. Devamında mavi okyanus stratejisinin ele aldığı noktalar ışığında işletmelerin hangi jenerik stratejisini uygulayarak kendilerine mavi okyanuslar oluşturabilecekleri konusunda bir karşılaştırma ortaya konulmaya ve bu karşılaştırma ile stratejilerin ortak noktaları belirlenmeye çalışılacaktır.

KURAMSAL ÇERÇEVE

Rekabet içerisinde bulunan işletmeler hedefleri doğrultusunda stratejik hamleler yapmak zorundadır. Strateji, işletmenin içinde yer aldığı rekabetçi çevre ile gelişen etkileşimine göre belirlediği hedefleri başarabilmesi için hazırladığı planlardır (Daft, 2015, s. 109). Bu planlar işletmelerin yakın ve uzak hedeflerine yönelik olarak farklılık gösterebilmektedir. İşletmeler sahip oldukları teknik bilgiler, iş gücü ve sermaye gibi avantajlarını düşünerek kendilerine uygun stratejilerin arasında seçimler yaparak hedeflerine ulaşmayı tercih etmektedir. Bu seçimler sırasında farklı rekabet stratejileri işletmelerin tercihlerine göre oluşturulabilmektedir.

Başarılı işletmelerin tercihlerine bakıldığında daha çok kendi başarılarını artıracak olan unsurlara odaklandıkları görülmektedir. İşletmenin rakiplerine göre avantaj sağladığı değerleri, yetenekleri ve uygulamaları diğer uygulamalara göre daha fazla ilgi görmektedir. Rekabet avantajı elde etmede bu durum büyük katkı sağlamaktadır. Özellikle kurumsal bir kimlik oluşturmada, farklı yetkinliklerin geliştirilmesinde ve iş faaliyetlerinin motivasyonunda büyük etkileri vardır (Lumpkin & Dess, 2006, s. 1583).

İşletmelerin yoğun rekabet içinde belirledikleri hedefler doğrultusunda, karlılıklarını ve uzun ömürlülüğü sağlamak adına bazı yazarlar tarafından farklı stratejiler tavsiye edilmiştir (Porter M. E., 1985; Miles & Snow, 1978; Kim & Mauborgne, 2004). Belirtilen stratejiler arasında Porter'ın 1980 ve 1985 yılında yaptığı çalışmalar ile ortaya koyduğu *jenerik stratejileri*, Miles ve Snow tarafından 1978 yılında belirtilen *Strateji Tipolojisi* ve Kim ve Mauborgne tarafından sunulan *Mavi okyanus stratejisi* gibi stratejiler örnek olarak gösterilebilir. İşletmelerin rekabet avantajı sağlaması için önerilen stratejiler işletmelerin içinde bulundukları yoğun rekabet ortamında yer alan rakipleri ile mücadele etmelerinde yardımcı olabilecek farklı bakış açıları içermektedir. Bu bakış açıları sayesinde rekabetçi işletmeler oluşturulabilir.

Bu çalışmanın ilerleyen kısımlarında, çalışmanın odak noktasında yer alan Jenerik stratejileri ve Mavi okyanus stratejileri ile ilgili tanımlamalara yer verilirken anlam kargaşası oluşturmamak adına diğer strateji önermelerine değinilmemiştir.

Porter'ın Jenerik Stratejileri

Stratejik yönetim literatüründe yoğun bir ilgi gören (Miller & Friesen, 1986, s. 37) Porter'ın jenerik stratejileri, rekabet stratejileri arasında yer almaktadır. İşletmelerin başarılarında ya da başarısızlıklarında rekabet temel öge olarak yer almaktadır. İşletmelerin tercihleri yönünden rekabet, işletmenin performansına katkıda bulunabilecek yenilik, kültür ve işletmenin uygulamalarının değişik seçimler ile belirlenebilmesine sebep olmaktadır. Rekabet stratejisi ise işletmenin içinde bulunduğu endüstrinin rekabetini oluşturan unsurlara karşı uzun ömürlü ve

karlılık sağlayabileceği bir konum belirlemede yol gösterici olan uygulamaları kapsar. İşletme rekabet içerisinde kendine uygun bir rekabet yeri belirleyebilmek için rekabet stratejilerini kullanır (Porter M. E., 1985, s. 1). Porter'in stratejisinin jenerik strateji olarak adlandırılmasının temel hedefi, işletmenin işi ne olursa olsun uyguladığı stratejinin en geniş kapsamlı olması ile ilgilidir (Ormanidhi & Stringa, 2008, s. 57).

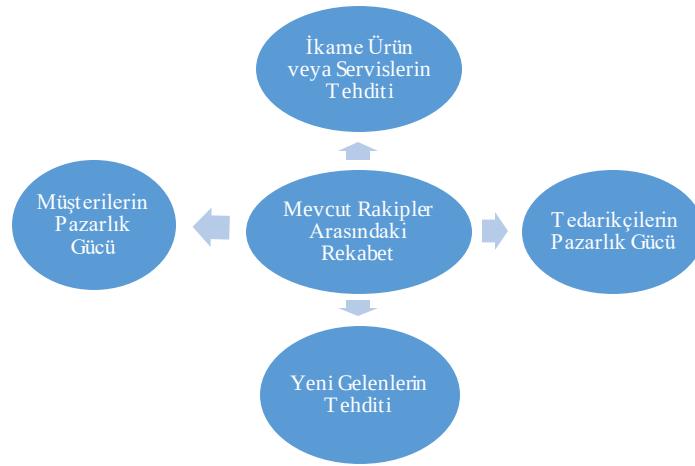
Porter 1980 yılında daha önceden literatürde yer alan stratejilerinin kavramsal bir tipolojisini oluşturarak üç farklı tipte (farklılaştırma, maliyet liderliği ve odaklanma) toplamıştır. Bu stratejilerin birbirlerini tamamlayan bir yapıda olmadığını ve beraber kullanılmaması gerektiğini de ifade etmiştir (Miller & Friesen, 1986, s. 37). Ayrıca Porter işletmelerin belirlenen bu üç jenerik stratejisinden herhangi birini sürdürmeleri durumunda, bu stratejilerinden birini sürdürmeyen rakiplerinden görece olarak daha iyi bir konum elde edebileceklerini belirtmektedir (Ormanidhi & Stringa, 2008, s. 56).

Porter'in stratejileri literatürde daha önceden kullanılan stratejileri topladığı gibi başka stratejilerle benzer ve farklı olduğu tarafları da bulunmaktadır. Özellikle, Miles ve Snow'un (1978) fırsatçı ayrımında yer alan ürün inovasyonlarıyla farklılaşır. Miller ve Friesen'in (1978,1984) adaptif firmaları da ürün inovasyonlarıyla farklılaşmaktadır. Bunun yanında yine Miller ve Friesen'in (1984) niş yenilikçileri Porter'in odaklanma stratejisi ile benzeşmektedir (Miller & Friesen, 1986, s. 38).

İşletmenin içinde yer aldığı endüstrinin çekiciliği işletmenin karlılığını etkileyen ilk önemli veridir. İşletme içinde bulunduğu endüstrinin imkanları çerçevesinde karlılığını artırabilir (Porter M. E., 1985, s. 4). Bu sebeple Porter (1998) rekabet stratejisini belirleyebilmek için öncelikle işletmenin içinde yer aldığı endüstriye odaklanmıştır. İşletmenin içinde yer aldığı endüstrinin ekonomik ve sosyal yapısı ne kadar geniş olsa bile işletmenin rekabet stratejisini belirlemede büyük önem sahibidir. Endüstride yer alan dış güçler bütün işletmeleri etkilemektedir. Özellikle endüstrinin ekonomik gücü bir bütün olarak rekabet gücünü ortaya koyar.

Porter, endüstrileri rekabet gücü yönünden beş farklı yönden analiz etmiş ve endüstrilerin güçlü ve zayıf yönlerini tespit etmiştir. Bunun sonucunda işletmelerin belirtilen beş rekabet unsurunu dikkate alarak endüstri içerisinde konum belirlemeleri halinde rekabet avantajı elde edeceklerini belirtmiştir. Firmalar, rekabet ortamı içerisinde sahip oldukları hareketler ile kendilerine rekabet avantajı kazanabilmektedir. Genel olarak sadece piyasada yer alan rakipler ve unsurların yanında muhtemel durumlarında dikkate alınması sayesinde işletme rekabet avantajı elde edebilir (Ormanidhi & Stringa, 2008, s. 57).

Endüstri içerisinde karşılaşılan beş rekabet gücü Porter'in belirlediği ayrım ile sektörel yapı, müşteriler, mevcut rakipler, yeni yatırımcılar ve ikame malların üretici ve tedarikçilerinden oluşmaktadır (Eren, 2014, s. 6000). Şekil 1'de Porter'in beş rekabet gücü gösterilmektedir.

Şekil 1: Porter'in Beş Rekabet Gücü Modeli

Endüstrilerde ortaya çıkan beş rekabet gücü ile başa çıkabilmek için işletmelerin rakiplerinden daha iyi konumlandıklarını rekabet stratejilerine ihtiyaç vardır. Burada Porter üç tane rekabet stratejisinden bahsetmektedir (Porter M. E., 1998, s. 35). Bunlar;

- Maliyet liderliği stratejisi (overall Cost Leadership),
- Farklılaşma (differentiation),
- Odaklanma (focus)

Bu stratejiler sayesinde işletme belirlediği birden fazla hedefe ulaşabilir.

Esasen işletme müşteriye sunduğu değer ya oluşturma sürecinde katlandığı maliyetleri düşürerek ya da ürettiği veya sunduğu ürünün müşteri gözündeki değerini yükseltip diğer rakip ürünlere göre daha farklı bir konuma yerleşmesini sağlayarak daha yüksek fiyattan benzersiz bir ürün satarak rekabet avantajı kazanır. Bu yöntemler kısaca maliyet liderliği ve farklılaştırma olarak isimlendirilmiştir (Porter M. E., 1985, s. 4).

Burada elde edilen iki önemli unsur stratejik avantaj ve stratejik hedefdir. Ürün farklılaştırması ve maliyet liderliği stratejisi stratejik avantaj sağlamak amacıyla uygulanmaktadır. Stratejik hedef kısmı ise bu iki stratejiden farklı bir yöntem gerektirmektedir. İşletmenin belli bir coğrafi bölgeyi, belirli bir müşteri segmentini ya da ürün yelpazesini seçmesi işletmenin üçüncü bir strateji olan odaklanma stratejisini seçmesi ile oluşturulur (Ormanidhi & Stringa, 2008, s. 57).

Maliyet Liderliği Stratejisi (Overall Cost Leadership)

1960'lı yıllarda Boston Çalışma Grubu tarafından Yapılan bir araştırmada sektörde lider bir yarı iletken üreticisi üzerinde analizler gerçekleştirildi. Üretim sırasında üretim miktarının iki katına çıkmasının ardından ürün maliyetlerin %25 oranında düştüğünü tespit etmişlerdir. Bir işletmenin bir ürünü ne oranda üretme deneyimi yüksek ise maliyetinin düşmesi durumu bu ilişkide ortaya çıkarıldı. Bu ilişkiye Deneyim Eğrisi (Experience Curve) denilmektedir (www.economist.com, 2019).

1960'lı ve 1970'li yıllarda ortaya çıkan Deneyim eğrisi konseptinin ortaya koyduğu sonuçlar işletmelerin genel maliyet düzeylerinin düşmesi için icraatlar yapmasına yol açmıştır. Maliyet liderliği stratejisi de bu düzlemde ortaya çıkmıştır. Maliyet liderliği stratejisinde, etkin ölçekli tesislerin agresif bir biçimde inşasını, deneyimler sebebiyle oluşan maliyet azalmalarının dikkatli bir şekilde takip edilmesi, maliyetleri sıkı bir biçimde kontrol edilmesi, işletmenin genel giderlerinin kontrolü, riskli müşterilerden kaçınılması ve ar-ge satış vb. gibi bölümlerin oluşturacağı maliyetleri kontrolü gibi bir dizi işlemi gerektirmektedir.

Aynı zamanda maliyet liderliği yanında kalitede de ödün verilmemesi gerekmektedir (Porter M. E., 1998, s. 35). Stratejinin temelinde odaklandığı nokta, kaliteli ürünü en uygun fiyata üretebilmektir.

İşletme ürettiği ürünleri rakiplerine göre daha düşük maliyetlerle ürettiği zaman, ortalamanın üzerinde bir getiri alma imkanına kavuşur. Bu sayede rakiplerine karşı büyük bir rekabet avantajı kazanır. Müşteriye daha uygun fiyata ürün temin edebilme sayesinde rakiplerin pazarlarına da hakim olma ihtimali ortaya çıkar. Bunun yanında düşük maliyetli olmak işletmenin güçlü alıcılara karşı bir savunma geliştirebilmesini sağlar. Düşük maliyet girdi fiyatlarının artışları sebebiyle ortaya çıkacak maliyet artışlarına karşı işletmeyi korur. Tedarikçilerin müdahale şansı azalır. Düşük maliyetli bir noktada yer almak endüstri içerisindeki rekabetçi konuma da büyük bir avantaj kazandırır. Genel olarak düşük maliyetli bir işletme karşılaşılabileceği beş rekabet gücünün hepsine karşı koruma altında olacaktır (Porter M. E., 1998).

Maliyet liderliği ile benzeşen diğer rekabet stratejileri, Miles ve Snow'un (1978) savunucuları, Hambrick'in (1985) maliyet liderliği stratejisi Treacy ve Wiersema (1995) tarafından yürütülen operasyonel mükemmellik ('operational excellence') stratejileridir (Lumpkin & Dess, 2006, s. 1586).

Farklılaşma Stratejisi (differentiation)

Farklılaşma stratejisi, işletmenin sunduğu ürün ya da hizmetleri farklılaştırması, endüstri içinde benzersiz bir şey haline getirmesi durumudur. İşletmeler kendilerini, çeşitli boyutlarda farklılaştırabilmektedir. Ancak önemli olan, farklılaştırma gerçekleştirirken maliyet unsurunun göz ardı edilmemesidir. Bu stratejide maliyet liderliği sadece birincil hedef değildir ama dikkat edilmesi gereken bir unsurdur. Farklılaşma, endüstri içerisindeki diğer firmalara göre ortalamanın üzerinde kar elde edebilmek için uygulanır. Maliyet liderliğinden farklı bir yöntem içermesine rağmen rekabetin beş gücü ile başa çıkmada büyük katkılar sağlamaktadır. Farklılaşma marka bağımlılığını artırdığı için fiyat rekabetini azaltarak müşterinin fiyata bakmadan ürünü seçmesini sağlar. Bu sayede düşük maliyetle üretim ihtiyacı ortadan kalkar. Farklılaşmanın oluşturduğu müşteri sadakati rakiplerin bu pazara girmesine engel olur. Tedarikçilere karşı ve müşterilere karşı işletmenin güçlü durabilmesini sağlar. Farklılaşma yapan firma endüstri içerisinde kendisine avantaj sağlayan bir konum kazanmış olur (Porter M. E., 1998, s. 37-38).

Farklılaşma stratejisi, Miles ve Snow'un (1978) fırsatçıları, Miller ve Friesen'in (1984) yenilikçi işletmeler stratejisi, Treacy ve Wiersema'nın (1995) ürün liderliği stratejileri ile uyumlu bir yapıdadır (Lumpkin & Dess, 2006, s. 1587). Farklılaşma stratejisi, kapsamlı araştırmalarla, ürün tasarımları ile ve pazarlama harcamaları gibi maliyet artırıcı faaliyetlerle desteklendiğinde başarı düzeyi artmaktadır. Bu sebeple farklılaşma yapan işletmeler aynı zamanda maliyet liderliği stratejisini yürütememektedir (Miller & Friesen, 1986, s. 38).

Odaklanma Stratejisi (Focus)

Jenerik stratejilerin en sonuncusu olan odaklanma stratejisi farklılaşma ve maliyet liderliği stratejileri gibi bütün endüstriyi değil sadece en iyi hizmetin yapılabileceği belirli bir endüstri bölümü, ya da bir alıcı grubunu hedefine almaktadır. Bu stratejinin temelinde belirlenmiş olan dar stratejik hedefe, daha geniş kapsamlı rakiplerden daha iyi hizmet sunabilme anlayışı yer almaktadır. Odaklanma stratejisinde belirlenmiş olan bölge ya da kişi grubuna ya maliyet liderliği sağlayarak ya da farklılaşma stratejisi uygulayarak ulaşma fikri yatar. Düşük maliyet

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

liderliği stratejisi ya da farklılaşma stratejisinden herhangi birisini sadece belirlenmiş olan bölüm için uygulayarak hedeflerine ulaşabilir (Porter M. E., 1998, s. 38-39).

Porter'in odaklanma stratejisi Miller ve Friesen'in (1978) niş stratejisi ile benzerlik göstermektedir. Aynı konuda farklı çalışmalar yapan McDougal ve Robinson'da (1990) işletmelerin küçük pazarları, sınırlı büyüme alanları, dar tanımlanmış ürün grupları gibi odaklanma stratejileri uyguladıklarını bulmuşlardır (Lumpkin & Dess, 2006, s. 1588).

Porter işletmelerin karşılaşacağı beş rekabet gücüne karşı uygulayabilecekleri üç farklı strateji modeli ile yoğun rekabet ortamında bile uzun ömürlü bir işletme ve ortalamanın üzerinde karlılık elde edebileceğini göstermiştir. Bu durum bütün jenerik stratejilerin bir arada olduğu Şekil 2'de gösterilmektedir.

		Stratejik Avantaj	
		Müşteri Tarafından Algılanan Benzersizlik	Düşük Maliyet Konumu
Stratejik Hedef	Endüstrinin Tamamı	Farklılaşma	Düşük Maliyet Liderliği
	Sadece Belirli Bölüm	Odaklanma Stratejisi (farklılaşma ya da maliyet liderliği ile birlikte)	

Şekil 2: Porter'in Jenerik Stratejileri⁴⁴⁵

Şekil 2'ye göre işletmeler stratejik hedeflerini belirlerken endüstrinin tamamı ya da sadece belirli bir bölümünü seçerek bir hedef belirlerler. Aynı zamanda avantaj elde edebilecekleri alanı da belirleyerek uygulamaları gereken jenerik strateji ortaya çıkmış olur. Buna göre ister farklılaşma stratejisi ya da maliyet liderliği stratejisi bütün endüstri için uygulanırken isterse sadece belirli bir anala hitap ederek odaklanma stratejisi uygulanabilir.

Mavi Okyanus Stratejileri

Porter (1985) işletmelerin yoğun rekabet içerisinde nasıl uzun ömürlü işletmeler haline gelebileceklerini ve bu şartlar altında nasıl ortalamanın üzerinde getiri elde edebileceklerini jenerik stratejilerini kullanarak ifade etmiştir. Porter'in ifade ettiği stratejiler genel olarak yoğun rekabetin yaşandığı endüstriler içinde yer alan işletmelere birer çıkış yolu bulmaya yönelik olarak oluşturulmuştur. W. Chan Kim and Renée Mauborgne (2004) hazırladıkları çalışma ile işletmelerin yoğun rekabet durumu için çok farklı bir bakış açısı geliştirmişlerdir. Bu bakış açısına da Mavi Okyanus Stratejisi (Blue Ocean Strategy) adını vermişlerdir.

SkyLife dergisinin yayınladığı bir makalede (2015) Cahn Kim, Kırmızı okyanus ile mavi okyanus arasındaki farkların sorulduğu soruya;

⁴⁴⁵ Porter, M. (1998). *Competitive Advantage: Creating And Sustaining Superior Performance*. Free Press, NewYork. S:39'dan uyarlanmıştır.

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ 10-12 Haziran 2019

“Kırmızı ve mavi okyanus metaforunu piyasa evrenini anlatmak için kullanıyoruz. Kırmızı okyanuslar şu anda var olan ve pek çok şirketin uğruna mücadele ettiği sektörler. Burada kıyasıya bir rekabet var ve kâr ve büyüme olasılığı azalıyor. Kırmızıyı bu tür sektörlerdeki kanlı rekabeti tasvir etmek için kullanıyoruz. Öte yandan, mavi okyanuslar (bugün var olmayanlar da dâhil) tüm sektörleri temsil ediyor. Bakir pazarlar, talep oluşumu ve yüksek kârlı büyümeyle tanımlanıyorlar. Güzel ve rahatlatıcı bir renk olan maviyi rekabetin önemsiz olduğu, kârlı büyüme potansiyelinin daha yüksek oranda ortaya çıktığı umut vadeden, yeni alanları tasvir etmek için kullanıyoruz.”

Şeklinde cevap vermiştir. Bu ifade mavi ve kırmızı okyanus anlayışının temelini oluşturmaktadır.

Kim ve Mauborgne (2005) Pazar evrenini iki ana okyanus olarak görmektedirler. Bunlar kırmızı okyanuslar (red Ocean) ve mavi okyanuslardır (blue Ocean). Bugün var olan bütün sektörler kırmızı okyanus olarak kabul edilmiştir. Kırmızı okyanuslar bugün karşılaşabileceğimiz ve bildiğimiz Pazar alanlarını ifade etmektedir. Mavi okyanuslar ise bugün var olmayan ve bilinmeyen bütün sektörleri göstermektedir. Bir başka ifade ile bilinmeyen Pazar alanları mavi okyanus olarak ifade edilmiştir.

Kırmızı okyanuslarda endüstrinin belirli sınırları vardır ve herkes bu sınırları bilerek hareket ederler. İşletmelerin temel amacı daha önceden oluşmuş olan pazardan daha büyük pay elde edebilmek için rakipleri ile rekabet etmektir. Stratejik çalışmalar da yoğun rekabetin yaşandığı ve rakipler arasındaki mücadelelere sahne olan kırmızı okyanuslara yönelik olarak gelişmiştir. Ancak kırmızı okyanuslarda şöyle bir durum gelişmektedir. Kırmızı okyanuslarda Pazar alanı kalabalık hale geldikçe kar ve büyüme imkanları kısıtlanmaktadır. İşletmeler birbirleri ile kanlı bir rekabete girişi ve ortam kırmızı okyanus halini alır (Kim & Mauborgne, 2005, s. 106).

Kırmızı okyanus alanının aksine mavi okyanus alanı ise henüz keşfedilmemiş geniş alanları ifade etmek için kullanılmaktadır. Mavi okyanus alanı bazı durumlarda kırmızı okyanus alanlarının içerisinde oluşturulabilse de genel olarak ayrı ve hiç ulaşılmamış yeni ve kırmızı okyanus alanlarının uzağında oluşmaktadır. Mavi okyanus alanları işletmelere yüksek karlılık ve kullanılmamış yeni Pazar alanları sağlarken aynı zamanda yeni taleplere ulaşma fırsatı da sunmaktadır. Mavi okyanus alanlarında rekabet oyununun kuralları henüz belirlenmemiştir. Mavi okyanus alanlarına ulaşma için işletmelerin bulundukları bakış açısından daha geniş bir perspektife sahip alanlara geçmeleri gerekmektedir. İşletmeleri için kırmızı okyanuslar kaçınılmazdır. Ancak geleceğe yönelik bakış açısı geliştiren işletmeler yoğun rekabetin olmadığı ve kar olanaklarının yüksek olduğu yeni pazarlar keşfetmeli ve bu pazarlarda kendilerine yeni mavi okyanuslar oluşturmalarıdır (Kim & Mauborgne, 2005, s. 106).

İşletmeler, verimlilik düzeylerini artırmak için ve içinde yer aldıkları rekabet ortamında öne geçebilmek için çalışma alanları hakkında ve çalışanların denetimleri hakkında daha ayrıntılı sonuçlara ulaşabilecekleri stratejiler geliştirdiler. Bu ayrıntılı incelemeler sonucunda işletmeye rekabet avantajı sağlayacak çalışanların bunalmasına ve işletmeyi terk etmesine sebep oldu. Bu sebeple işletmeler yoğun rekabetin yaşandığı piyasalardan uzaklaşmadı. Ancak talebi çoğaltarak ve rekabetten uzaklaşarak işletmeler kendilerine karlı ortamlar bulabilirler. Bunun yolu da mavi okyanuslar keşfetmektir. Burada işletmelerin yapması gereken davranış, içinde bulundukları yoğun rekabet ortamında rakipleri ile kıyasıya bir rekabete girmek yerine kendilerine daha yüksek karlar sağlayabilecek yeni bir alan açarak orada rekabet etmeden yüksek talep karşısında kar oranlarını yükseltmek olacaktır (Baltaş, 2019). Mavi okyanus stratejisini benimseyen işletmelerin genel davranışları, rakiplerine karşı savunmacı bir hamle geliştirmekten ziyade rekabeti ortada kaldıran davranışlarla müşterilerle iletişim kurabilecekleri yeni iş ortamları açmaktır (Ağraş, Atbaş, & Şeyba, 2017, s. 128).

Mavi okyanus stratejisi, geleneksel Pazar anlayışının bir ifadesi olan kendi içlerinde rekabet halinde olan işletmelerin yerini alan rekabetin anlamsızlaştığı yeni iş alanlarının bulunduğu bir

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

gelişme olarak düşünülmektedir. Mavi okyanus stratejisinin geleneksel bakış açısından ayrılan bir noktası rekabetin tamamen anlamsızlaştığı sınırsız alanların ortaya çıkartılmasıdır. Yani işletmeler müşterileri için yenilikçi stratejiler geliştirerek inovatif tavırlar almaktadırlar (Altan, 2019, s. 212).

Mavi ve kırmızı okyanus arasında oluşan farklar tablo 1’de gösterilmektedir (Eskandari, Miri, & Allahyary, 2015, s. 5).

Kırmızı Okyanus	Mavi Okyanus
Mevcut pazarda rekabet	Yeni pazarlar oluştur
Rekabet Savaşı	Rekabet etkisiz
Talep Avantajlarına Sahip Olma	Yeni pazarlar oluşturun ve yakalayın
Değer ve maliyet arasında seçim yapın	İki faktörü aynı anda izleyin: değer ve maliyet
Genel sistemi ve şirketin faaliyetlerini farklılaşma stratejisi veya düşük maliyet stratejisiyle koordine etmek	Nicel sistemleri ve şirket faaliyetlerini koordine etmek ve aynı anda farklılaşma ve düşük maliyetin takibi
Önceden belirlenmiş standartlar ve düzenlemeler var	Kaşıflar veya içerik oluşturucular tarafından sınırlar ve standartlar belirleyin
Şiddetli türbülans, su kanlı olmuştur	Türbülans yoktur ve sakin, mavi bir sudur.

Tablo 1: Kırmızı ve Mavi Okyanus Arasındaki Farklılıklar

Mavi Okyanus Stratejisi İle Jenerik Stratejileri Arasındaki İlişkiler

Mavi okyanus stratejisi daha çok yeni pazarlara yönelmeyi hedef haline getiren bir strateji olduğu için geleneksel rekabet stratejileri arasından sıyrılmaktadır. Bu sebeple jenerik stratejileri ile arasında bazı farklılıklar ve benzerlikler yer almaktadır.

Çalışmanın ana amacı rekabet stratejilerinin içinde yer alan jenerik stratejilerine mavi okyanus stratejisi perspektifinden bakmak olduğu için bu iki strateji arasındaki ilişkiler önemli hale gelmiştir. Jenerik stratejileri, daha çok yoğun rekabet ortamında yer alan işletmelerin içinde yer aldıkları rekabet ortamının oluşturduğu ve işletmenin karlılığını ve uzun ömürlü olmasını tehdit eden rekabet güçlerinin etkilerini yok etmeye ve azaltmaya yönelik stratejileri barındırmaktadır. Bu kapsamda ortaya atılan stratejiler genel olarak yoğun rekabet ortamını işaret etmektedir. İşletmelerin rakiplerine göre daha uygun maliyetlerle üretim yapabilmesi sayesinde belirli bir rekabet avantajı kazanması stratejilerin temelinde yer alan birinci durumdur. İstenildiğinde müşteriye karşı bir avantaj sağlaması ve istenildiğinde ise tedarikçiye karşı bir avantaj sağlaması işletmenin rekabet içerisinde olduğu işletmelerin önüne geçmesine katkı sağlamaktadır. Mavi okyanus stratejisinde maliyet liderliği stratejisi kullanılmasının yanında esasen rekabet ortamı içerisinde değil farklı ve özgür bir ortamda yani yeni bir alanda maliyet liderliğinin mavi okyanus oluşturma da ve karlılığı artırmada büyük katkı sağlayacağı vurgulanmaktadır. Mavi okyanus stratejisi, yeni endüstriler ve pazarların oluşturulmasına odaklanmıştır. Bu sebeple rekabet halindeki işletmelerin arasında bir savaşın yerine işletmelerin

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ

10-12 Haziran 2019

yeni alanlarda oluşturacakları yeni taleplerle rekabeti anlamsız kılmak amaçlanmaktadır (Eskandari, Miri, & Allahyary, 2015, s. 3). Jenerik stratejilerinin ikinci önerisi olan farklılaşma stratejisi yine yoğun rekabet ortamında bulunan ve rakipleri ile kıyasıya mücadele içinde yer alan işletmelerin uzun ömürlü ve ortalamanın üzerinde karlılık hedeflerini sağlamak amacıyla oluşturulan ikinci stratejidir. Bu stratejinin temelinde yer alan farklılaşma müşterileri, daha yüksek ücret ödemeye yönlendirmenin bir sebebi olarak kabul edilir. Ayrıca farklılaşma sayesinde tedarikçilere karşı büyük bir avantaj da elde edilebilmektedir. Bu durum hem müşteri hem de tedarikçinin elinde sahip olduğu avantajları işletmenin elde etmesine katkı sağlamaktadır (Porter M. E., 1998, s. 38). Mavi okyanus stratejisi ise farklılaşmanın yanında düşük maliyet avantajlarını da kullanmayı önermektedir. Bu kapsamda, yeni oluşturulan pazarlarda büyük imkanlar ile karşılaşan işletme hem farklılaşmış hem de maliyetlerini düşürmüş olabilecektir. Jenerik stratejilerin üçüncü önerisi olan odaklanma stratejisi ise mavi okyanus stratejisinin mantığı ile örtüşen bir bakış açısına sahip olsa bile mavi okyanus stratejisi biraz daha geniş çaplı bir çalışmayı gerektirmektedir. Odaklanma stratejisi yoğun rekabet ortamının belirli bir bölgesine odaklanmayı hedef almaktadır. Mavi okyanus stratejisi ise yoğun rekabet ortamının olmadığı yeni pazarlarda niş Pazar faaliyetlerinin uygulanabileceğini ifade etmektedir.

SONUÇ

İşletmelerin içinde yer aldığı endüstriler çoğu zaman yoğun rekabetlere zemin hazırlamaktadır. Yoğun rekabet ortamı işletmelerin kar marjlarında büyük düşüşlere yol açarak ömürlerinin kılınmasına yol açabilmektedir. Endüstrilerin sıkıştığı ve alanların kalabalıklaştığı son dönemlerde işletmeler uzun ömürlü olabilmek ve ortalamanın üzerinde kar elde edebilmek adına stratejiler geliştirmek ve uygulamak durumunda kalmaktadır.

İşletmelerin uyguladıkları rekabet stratejileri içerisinde yer aldıkları alanın oluşturduğu tehditlere göre değişiklik göstermektedir. Porter (1998) bu tehditleri beş ana maddede toplamış ve işletmelerin bu beş güce karşı kendilerini koruma altına almaları halinde rekabet içerisinde büyük avantajlar elde edebileceklerini ve uzun ömürlülük ve karlılık hedeflerinin yerine getirilebileceğini ifade etmiştir.

Ortaya çıkan beş güce karşı da iki strateji önerisinde bulunmuştur. Bu öneriler düşük maliyet liderliği stratejisi ve farklılaştırma stratejisidir. Maliyet liderliği stratejisinde, işletme rakiplerinden farklı olarak elinde bulunan rekabet avantajı kaynağını kullanarak daha uygun maliyetlerle üretim yaparak hem müşterilere hem de tedarikçilere karşı avantajlı bir konum elde edebilecektir. Farklılaştırma stratejisinde ise, işletme üretiminin özelliklerini rakip üretimlerden farklı bir konuma taşıyarak müşterilerin ürüne daha fazla ödemeyi kabul etmesini sağlamaktadır. Bu iki stratejinin uygulama alanının daha küçük pazarlara ve belirli kitlelere odaklanması ile de odaklanma stratejisi oluşturulabilmektedir. Bu kapsamda esasen üç strateji önerilmiş olmaktadır.

Kim ve Mauborgne (2005) ise yoğun rekabet içerisinde bulunan işletmelere içinde yer aldıkları rekabet ortamından uzaklaşmalarının büyük avantajlar sağlayacağını bildirmiştir. Piyasaları kırmızı okyanuslar ve mavi okyanuslar olarak iki ayrı şekilde tanımlayarak işletmelerin mavi okyanuslara geçmelerinin gerekliliğini vurgulamıştır. Kırmızı okyanuslar rekabetin yoğun yaşandığı kalabalık ve kar marjlarının düşük olduğu alanları simgelemektedir. Mavi okyanuslar ise, yeni keşfedilmemiş ve karlı olan alanları ifade etmektedir. Bu kapsamda işletmelerin yoğun rekabetin olduğu kırmızı okyanuslardan rekabetin olmadığı ve yüksek karlılık fırsatları sunan mavi okyanuslara doğru gitmeleri gerektiğini ifade etmektedirler. Mavi okyanuslar yeni ve keşfedilmemiş oldukları için rekabet yoktur. İşletmeleri bu alanları geniş açılarla incelemeleri sonucu bulabilirler. İki stratejik bakış açısına odaklanıldığında aslında temel farkın jenerik

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

stratejilerin yoğun rekabet ortamında işletmeleri yönlendirdiği ancak mavi okyanus stratejisinin ise bu yoğun rekabet ortamından çıkılarak başarılı olunacağını ifade etmesidir. İşletmeler mavi okyanus stratejisine göre rekabetin olmadığı alanlar bulmalıdır. Jenerik stratejilerine göre ise rekabet olan alanlar içerisinde rekabeti avantaj haline getirebilecek adımlar atılmalıdır.

İleride yapılacak olan çalışmalarda daha farklı rekabet stratejilerinin karşılaştırmalı bir analize tabi tutulması sayesinde mavi okyanus stratejisi ile jenerik stratejileri arasındaki ilişkiler daha net ortaya konulabilir. Uygulamalar yapılarak stratejilerin etkileri belirlenebilir. Bu çalışma rekabet stratejilerinin tercih edilebilirliğini tespit etmede yeni bakış açıları geliştirmede ve farkındalık oluşturmada önemli bir yere sahiptir.

KAYNAKÇA

- Ağraş, S., Atbaş, F., & Şeyba, E. (2017). Mavi Okyanus Stratejisi: Dünyadan ve Türkiye’den Örnekler. *Journal of Management Economics Literature Islamic and Political Sciences* , 126-144.
- Altan, S. (2019). Mavi Okyanus Stratejisi Bağlamında İnovasyon ve Girişimcilik. *Sosyal Bilimler Dergisi / The Journal of Social Science* , 211-229.
- Baltaş, A. (2019, 05 01). *Rekabette Kalıcı Fark Yaratmak*. 05 01, 2019 tarihinde www.acarbaltas.com: www.acarbaltas.com/rekabette-kalici-fark-yaratmak/ adresinden alındı
- Daft, R. L. (2015). *Örgüt Kuramları ve Tasarımını Anlamak* (10. basım b.). (Ö. N. Timurcanday Özmen, Çev.) Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Eren, Ş. (2014). Jenerik Rekabet Stratejilerinin Firmaların İhracat Performansına Etkisi. *Journal of Yasar University* , 5998-6022.
- Eskandari, M. J., Miri, M., & Allahyary, A. (2015). Thinking of The Blue Ocean - Strategy Beyond The Competition. *Asian Journal of Research in Business Economics and Management* , 134-145.
- Kim, & Maugborgne. (2015). Mavi Okyanus Stratejisi. (Z. İyigün, Röportajı Yapan) Skylife Business.
- Kim, C. W., & Mauborgne, R. (2005). *Blue Ocean Strategy: From Theory to Practice*. California: CALIFORNIA MANAGEMENT REVIEW.
- Kim, W. C., & Mauborgne, R. (2004). *Mavi Okyanus Stratejisi*. (M. İnan, Çev.) İstanbul: Optimist.
- Lumpkin, G. T., & Dess, G. G. (2006). *The effect of 'simplicity' on the strategy-performance relationship: A note*. JOURNAL OF MANAGEMENT STUDIES.
- Miles, R. E., & Snow, C. C. (1978). *Organisational Strategy, Structure And Process*. New York: Mc Graw Hill.
- Miller, D., & Friesen, P. H. (1986). Porter's (1980) Generic Strategies and Performance: an Empirical Examination with American Data: Part 1: Testing Porter. *Organization Studies* , 37-55.
- Ormanidhi, O., & Stringa, O. (2008). Porter's Model of Generic Competitive Strategies: An Insightful and Convenient Approach To Firms' Analysis. *Business Economics* , 55-64.
- Porter, M. E. (1985). *Competitive Advantage*. New York.: The Free Press,.
- Porter, M. E. (1998). *Competitive Strategies: Techniques for Analyzing Industries and Competitors*. New York: The Free Press.
- www.economist.com. (2019, 01 05). *economist.com*. 01 05, 2019 tarihinde <https://www.economist.com/news/2009/09/14/the-experience-curve> adresinden alındı

**MİSYON İFADESİ İLE KARLILIK ARASINDAKİ İLİŞKİ: 20 YILDIR KAR
AÇIKLAYAN FİRMALARIN MİSYON İFADELERİNE YÖNELİK BİR İNCELEME**

Öğr. Gör. Safa ACAR

Siirt Üniversitesi, Kurtalan Meslek Yüksekokulu, Finans-Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü

ÖZET

İşletmeler hayatlarının başladığı andan itibaren yoğun bir rekabet ortamında ve her zaman değişim ile karşı karşıya kalan yapılardır. İşletmelerin beklentisi olan, Uzun dönemli yaşam süreleri ve ortalamanın üzerinde karlılık elde edebilmeleri için stratejik yönetim unsurlarını kullanılmaları büyük önem arz etmektedir. Stratejik yönetim sayesinde yoğun rekabet çevresi içerisinde bir alan açılabilir. Bu kapsamda misyon ifadeleri stratejik bilinç oluşturma yönünden işletmeye önemli değerler sağlar. Misyon ifadesi işletmenin gerçekte ne olduğu, nereden yola çıktığı ve asıl amacının ne olduğu gibi bilgilerin netleşmesine yardımcı olur. İşletmeler içerisinde yer aldıkları çevrenin baskısı ile değişime yönelmek zorunda kalmaktadırlar. Stratejik yönetim unsurları bu değişime karşı işletmeye büyük katkılar sağlar. İşletmeler iç ve dış paydaşlarına karşı sorumludur. Misyon ifadesi de işletmenin varlık nedenini net bir biçimde iç de dış paydaşlara sunmasına yardımcı olan önemli bir değerdir. İç ve dış paydaşlar işletmeden öncelikle ortalamanın üzerinde karlılık ve uzun bir ömür beklentisi içerisinde olurlar. Yoğun rekabet ortamında iş yapmaya çalışan firmaların karlılık düzeyleri önemli bir değerlendirme unsurudur. Paydaşların önem verdikleri noktalardan birisi karlılık olduğu için işletmenin performansı ortaya konurken karlılık düzeyi de önemli sonuçlara ulaşmayı sağlamaktadır. Bu sebeple işletmelerin stratejileri ile karlılık düzeyleri arasındaki ilişkinin net bir biçimde ortaya konulması hayati bir öneme sahiptir.

Çalışmanın amacı işletmelerin sürdürülebilirliklerini sağlayabilecek şekilde karlı bir hayat sürmeleri ile misyon ifadesinin literatürde belirlenen özellikleri taşıması yönünden bir ilişkinin olup olmadığının incelenmesidir. Bu kapsamda son 20 yıldır kar açıklayan (Fortune, 2019) firmaların misyon ifadelerinin literatürde önemli bir oranda kullanılan Pearce ve David'in 1987 yılında yayınladıkları kriterler kapsamında değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmenin sonuçlarına göre stratejik yönetim unsurlarından olan misyon ifadesinin sahip olduğu kriterler ile karlılık arasında bir ilişkinin olup olmadığı sonucuna ulaşılabilecektir.

Anahtar Kelimeler: Kar, Misyon İfadesi, Stratejik Yönetim,

**RELATIONSHIP BETWEEN MISSION EXPRESSION AND PROFITABILITY: AN
INVESTIGATION FOR THE MISSION EXPRESSION OF COMPANIES THAT
EXPLAINED FOR 20 YEARS**

ABSTRACT

Companies from the beginning of their lives in an intense competitive environment and always faced with the change structures. It is of great importance to use strategic management elements in order to achieve long-term life expectancy and above average profitability. Thanks to strategic management, an area will be opened within the competitive environment. In this context, mission statements provide significant value to the enterprise in terms of creating strategic consciousness. The mission statement helps clarify information such as what the company actually is, where it starts and what is its real purpose. Companies have to turn to

change with the pressure of the environment in which they are located. Strategic management elements make a great contribution to this change.

Businesses are responsible to their internal and external stakeholders. The mission statement is an important value that helps the entity to clearly present its reason for the internal and external stakeholders. Internal and external stakeholders primarily expect a higher than average profitability and long life expectancy. The profitability levels of the firms that are trying to do business in the intense competition environment is an important evaluation element. Since profitability is one of the points that stakeholders give importance to, the profitability level provides important results while the performance of the enterprise is revealed. For this reason, it is of vital importance to clearly reveal the relationship between the strategies of enterprises and their profitability levels.

The aim of the study is to examine whether there is a relationship between the profitability of the enterprises and the mission statement in the literature. In this context, Pearce and David (1987), which were used in the literature for the last 20 years (Fortune, 2019), were used in the literature. According to the results of this evaluation, it can be concluded whether there is a relationship between the criteria of the mission statement and the profitability.

Keywords: Profit, Mission Statement, Strategic Management

GİRİŞ

Yoğun rekabet içinde hayatlarını sürdürmek zorunda olan işletmeler hedeflerine ulaşabilmek adına stratejik yönetim uygulamalarını yerine getirmelidir. Stratejik yönetim, işletmelere içinde yer aldıkları rekabetçi ortamda bir alan oluşturur. Aynı zamanda çevresinde bulunan rakiplere göre avantaj kazanmasına yardımcı olur. Rekabet avantajı elde eden işletmeler uzun ömürlü olabilmek ve ortalamanın üzerinde kar elde etme imkanlarına diğerlerine göre daha kolay ulaşabilirler.

Stratejik yönetim, işletmede oluşacak stratejik bilinç ile başlar. Stratejik bilinç, işletmede yer alan yöneticilerin firmaların ve rakiplerin devamlı surette farklı stratejiler ürettiğini, geliştirilen stratejilerin nasıl daha etkili olabileceği hakkında düşündüklerini ve işletmenin gelişimi ve değişimi için çevresel fırsatlardan nasıl faydalanılabileceğini anlamaları olarak tarif edilebilir (Ülgen & Mirze, 2013, s. 33).

Stratejik bilinç sahibi olan işletmeler sürdürülebilir bir rekabet üstünlüğü sağlayabilmek, uzun ömürlü olabilmek ve ortalamanın üzerinde karlılık için stratejik yönetim unsurlarını uygulamaya koyacaktır. Bu unsurların arasında işletmenin belirlediği hedefler, amaçlar, işletmenin kendini ifade ettiği değerleri ve vizyon gibi ifadeler yer alır. Bu unsurların hepsinin öncesinde ise bu ifadelerin de belirlenmesinde etkili olan misyon ifadesi bulunmaktadır. Misyon ifadesi, işletmenin varoluş sebebi, sektörde hangi boşluğu doldurduğu gibi noktalara odaklanmaktadır. Ancak işletmenin gelecek planları, hedefleri, amaçları ve en önemlisi ulaşmak istediği okta olan vizyonu belirlenirken de çok büyük öneme sahiptir. Bu sebeple bir işletmenin misyonu diğer stratejik unsurları da etkileyen stratejik bir niteliği taşımaktadır.

Bu çalışmanın ana amacı işletmelerin misyon ifadeleri ile işletme karlılığı arasında bir ilişkinin olup olmadığını tespit etmektir. İşletmeler sürdürülebilir rekabet üstünlüğü, uzun ömür ve yüksek kar gibi sebeplerle stratejik yönetim unsurlarını uygulamaktadırlar. Bu uygulamanın etkisinin karlılık üzerindeki etkisi ise bu çalışmanın en önemli sorunsalı olarak belirlenmiştir. Bu çerçevede fortune dergisinin haber olarak yayınladığı ve son yirmi yıldır üst üste kar

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ 10-12 Haziran 2019

açıklayan firmaların misyon ifadeleri literatürde misyon ifadesinde yer alması gerektiği kabul edilen öğeler bazında incelenmiştir. Çalışma öncelikle misyon ifadesinin işletme için önemini ortaya koyacak kuramsal bir çerçeve ile başlatılmıştır.

Daha sonra analiz sonucu elde edilen veriler, verilerin ortaya koyduğu bulgular ve elde edilen veriler ışığında işletmelere öneriler ve sonuç kısımları ile devam etmektedir.

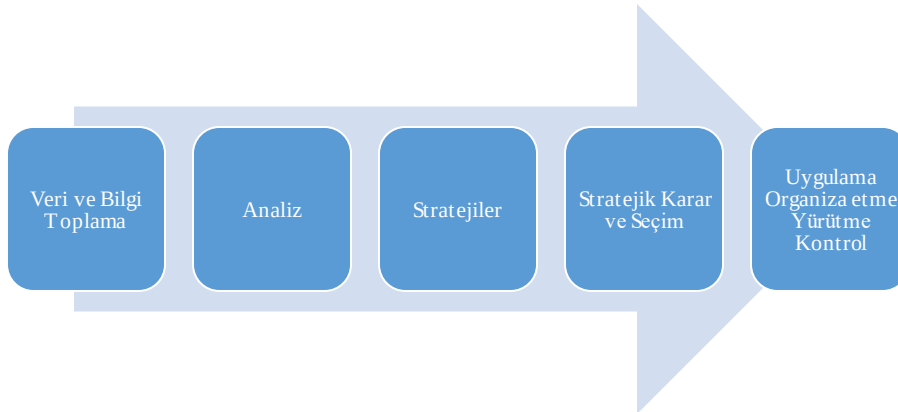
KURAMSAL ÇERÇEVE

İşletmeler özellikle yoğun bir rekabet ortamına girdiklerinden beri sürdürülebilir bir rekabet üstünlüğü elde edebilmek, yüksek düzeyde karlar sağlayabilmek ve uzun ömürlü bir işletme olabilmek adına çeşitli yönetim uygulamalarına yönelmişlerdir. Bu uygulamaların arasında kapsamlı bir gelecek vadeden bir seçenek ise stratejik yönetim çalışmalarıdır. Bu yönetim anlayışı işletmenin yöneticilerinde oluşacak stratejik hamleler yapma isteği ile başlamakta ve gerekli adımların atılması ile işletmelere rekabet avantajları, karlılık ve uzun ömürlülük vaat etmektedir. Öncelikle strateji ve stratejik yönetim kavramlarına odaklanmakta fayda vardır.

İşletmeler için çok büyük bir öneme sahip olan strateji, “örgüte yön vermek ve rekabet avantajı elde etmek için örgüt ve çevresini devamlı analiz ederek uyum sağlayacak amaçların belirlenmesi, faaliyetlerin planlanması ve gerekli araç ve kaynakların yeniden düzenlenmesi sürecini” ifade etmektedir (Güney, 2017, s. 437). Ülgen ve Mirze’ye göre (2013), strateji kısaca “rakiplerin faaliyetlerini de inceleyerek, amaçlara varmak için belirlenmiş, nihai sonuca odaklı, uzun dönemli, dinamik kararlar topluluğu” şeklinde tanımlanmıştır.

Oyun teorisinde strateji terimi, oyuncuların hareketlerini yöneten kuralların tamamını oluşturmaktadır. Askeri anlamda strateji kelimesinin anlamı ise, ulusun bütün güçlerinin güvenlik ve zaferi sağlamak adına hem barış dönemlerinde hem de savaş dönemlerinde planlanması ve koordine edilmesi işlemidir. Yönetim literatüründe ise strateji, işletmenin temel ve uzun vadeli amaçlarının ve hedeflerinin belirlenmesi ve bu amaçları gerçekleştirmek için gerekli olan kaynakların gerekli alanlara tahsisi aşamalarının tümüdür (Mintzberg, 1978, s. 934-935).

Stratejik yönetim ise, “işletmenin çevresi ile ilişkisinin ötesinde geleceği oluşturmak için işletmenin tüm işlevlerinin ve unsurlarının bütüncül bir yaklaşımla, uzun dönemde yönetimi” olarak ifade edilmektedir. Stratejik yönetim 5 ana süreçten oluşmaktadır. Bu süreçler şekil 1’de gösterilmektedir (Ülgen & Mirze, 2013, s. 39).

Şekil 1: Stratejik Yönetim Süreci

Stratejik yönetim uygulamalarını yerine getiren işletmeler, yapmış oldukları kısa ve uzun dönemli analizler sayesinde geleceği daha iyi görürler. Stratejik yönetim sayesinde gelecek tahminleri daha tutarlı olur. Bu sayede işletmeler yanlış kararlar almaktan korunarak geleceğe daha sağlam ve hızlı bir şekilde ilerleyişini sürdürür (Can Mutlu & Karaca, 2017, s. 63).

Stratejik yönetimin en önemli adımlarından birini teşkil eden misyon ifadesi ise işletmenin amaç ve hedeflerine ulaşmasında bir başlangıç noktası olarak kabul edilebilir (Ülgen & Mirze, 2013, s. 68; Arabacı & Şener, 2014, s. 702; Bart C. K., 1996, s. 480). Aynı zamanda işletmenin misyon ifadesini belirlemesi adımı, stratejik planlamanın ilk adımı olarak kabul edilmektedir (Pearce & David, 1987, s. 109).

Misyon İfadesi

İşletme stratejilerinin başlangıç noktası olarak kabul edilebilecek bir öneme sahip olan misyon ifadesi işletmenin stratejik unsurları arasında yer alan bir ifadedir. Etkili bir misyon ifadesi, işletmeyi kendine benzeyen rakip işletmelerden ayıran ve işletmenin pazardaki yerini ürünlerinin ve hizmetlerinin kapsamını ortaya koyan bir ifadedir (Pearce & David, 1987, s. 109). Ayrıca misyon ifadesi, işletmenin stratejik karar vericilerinin iş felsefelerini içerirken firmanın yansıtmak istediği görüntüyü ortaya koyar. İşletmenin ana ürün ve hizmet alanlarını yansıtırken birincil müşteri grubunu da ifade etmektedir (Bart & Hupfer, 2004, s. 93).

En temel ifade ile işletmenin misyon ifadesi, işletmenin benzersiz olan amacını ve uygulamalarını yazılı biçimde ifade eden belgedir. Bir işletmenin misyon ifadesi “neden varız?”, “ne için buradayız?”, “ne yapmaya çalışıyoruz?” gibi temel sorulara cevap vermelidir (Bart C. K., 1996, s. 480).

Misyon ifadesi işletmenin uyguladığı stratejik yönetimin temelini oluştururken aynı zamanda sahip olunan stratejinin daha anlaşılır hale gelmesine daha kolay benimsenmesine ve kavranmasına yardımcı olurken, stratejinin uygulanması aşamasında da büyük katkılar sunar. Bunların yanında misyon ifadesi, belirlenen stratejinin kontrol edilmesi, uygulanması ve yönetilmesi aşamalarında da temel bir stratejik araç olarak kabul edilir. Mullane (2002) misyon ifadesinin uygun bir biçimde kullanılması durumunda işletme performansına da katkısının olacağını belirtmiştir (Can Mutlu & Karaca, 2017, s. 64).

Misyon ifadesi, işletmelerin yaptıkları işi, varoluş nedenlerini, değerlerini, inançlarını ve diğer rakiplerden ayırt edilmek için yapılması gerekenleri listeleyen bir yol haritasıdır. İşletmeler iyi bir misyon hazırlayarak ekonomik getiriler elde etmenin yanında çalışanlarının arasında bir sinerji oluşturarak bir aidiyet duygusu kazandıracaktır (Muslu, 2014, s. 155).

Başka bir tanıma göre misyon, örgütün belirlediği hedeflere ulaşabilmek amacıyla belirlediği bir rota, örgüt görevlerinin oluşturulmasında bir rehber, örgüt içi kararlarda bir dayanak ve bütün örgüt üyelerinin başvuracakları ana kaynaktır (Arabacı & Şener, 2014, s. 702).

Misyon ifadesi, işletmenin temel prensip ve hedeflerini ortaya koyduğu gibi aynı zamanda, yönetime, çalışanlara ve hatta ortaklara yön vermektedir. Bu açıdan bakılırsa misyon esasen işletmenin belirlemiş olduğu hedeflere ulaşmasını sağlayacak stratejiyi ifade etmektedir (Ocak & Karabulut, 2017, s. 116).

Misyon ifadeleri hazırlanırken temel amaç, işletmenin belirlenmiş olan somut hedeflerini ifade etmekten çok işletmeye rehberlik ederken çalışanların motivasyonuna katkı sağlamak ve işletmeye imaj ve felsefe kazandırmak olmalıdır. İşletmede çalışanların davranışları ile ilgili belirli standartlar da misyon ifadeleri sayesinde çalışanlara ifade edilebilmektedir (Bart C. K., 1996, s. 480,481).

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ

10-12 Haziran 2019

Etkili bir misyon ifadesinde olması gereken bazı unsurların varlığı kabul edilmektedir. Misyon ifadesi stratejik planın en görünür kısmı olduğu için en etkili bir biçimde oluşturulması büyük önem arz etmektedir. Pearce ve David (1987, s. 109) misyon ifadesinde yer alması gereken bileşenleri şu şekilde sıralamaktadır:

- ✓ Müşteriler: Örgütün hedeflediği müşteri ve Pazar özelliği hangi bileşenlerden oluşur?
- ✓ Ürünler/hizmetler: işletmenin hedef olarak kabul ettiği ürünler ve hizmetler
- ✓ Rekabet alanı/Pazarlar: işletmenin coğrafik alanının seçimi
- ✓ Teknoloji: Örgütün temel teknolojisinin belirlenmesi
- ✓ Büyüme, Karlılık Hedefleri: örgütün hayatta kalabilmesi için büyüme ve karlılık hedefleri
- ✓ Felsefe: Örgüt felsefesinin anahtar elementlerinin belirlenmesi
- ✓ Benlik Kavramı: örgütün temel yetkinliğinin ne olduğunu belirlemesi
- ✓ Topluma karşı sorumluluk: Örgütün toplumsal imajının belirlenmesi
- ✓ Çalışanlar: işletmenin çalışanlarına karşı sorumluluğu

Ülgen ve Mirze (2013, s. 176), etkili bir misyon ifadesinde olması gerekenleri, ortak değer ve inanışları kapsamalı, uzun ömürlü olmalı, bütün çalışanları kapsamalı, işletmeyi daha iyi ve üstün başarıya ulaştırmalı, işletmeye özgü bir ifade olmalı, nitelik ile ilgili bir değer olmalı, işletmenin dışına yönelik olarak hazırlanmalı ve pazara odaklı olmalı şeklinde ifade etmektedir.

ARAŞTIRMA

Araştırmanın Amacı

Misyon ifadesi bir işletmenin geleceğe doğru yürüyüşünde büyük katkılar sunmakta ve işletme performansı ve karlılığı ile ilişkili etkilerinin olduğu düşünülmektedir. Bu çalışmada işletme karlılığı ile işletme misyon ifadesinin arasındaki ilişki incelenmiştir. Bu kapsamda araştırmanın amacı son 20 yıldır aralıksız kar açıklayan işletmelerin misyon ifadelerinin literatürde Pearce ve David (1987) tarafından belirlenmiş olan bileşenleri barındırma durumunun incelenmesidir. Misyon ifadelerinin bu bileşenleri hangi oranda içerdiğine bakılarak bir sonuca ulaşılmıştır.

Araştırmanın Kapsamı

Araştırmanın kapsamına Fortune Dergisinin 08/02/2019 tarihli “20 Yıldır Kar Açıklayan Şirketler” başlıklı haberinde yer alan 19 şirket oluşturmıştır. Bu işletmeler Borsa İstanbul’da kote olmuş şirketlerdir. Şirketlerin en önemli özelliği 20 yıldır ardı ardına kar açıklamış ve hiç zarar açıklamamış olmasıdır. Listede yer alan 19 işletmenin misyon ifadelerine yönelik analizler gerçekleştirilmiştir.

Araştırmanın Önemi

Araştırma işletme karlılığı ve işletme misyon ifadesi arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmayı amaçlaması bakımından önemlidir. Bu kapsamda işletmelerin misyon ifadesine verdikleri önemin büyük çoğunluğu işletme performansına ve karlılığa olan katkısı olarak kabul edilebilir. İşletmeler misyon ifadelerini çalışanlarına ne oranda benimsetirlerse o randa örgütsel bağlılık oluşmakta ve oluşan örgütsel bağlılık işletmedeki çalışanların daha verimli olmalarına yardım edebilmektedir. Bu çerçevede karlılık ve misyon ilişkisi önemli bir değer olarak kabul edilebilir.

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ 10-12 Haziran 2019

Araştırmanın Varsayımları ve Kısıtları

Araştırma kapsamına alınan işletmelerin çalışanlarının hepsinin misyon ifadelerini özümstedikleri varsayılmaktadır. Aynı şekilde sadece kar açıklayan işletmeleri kapsama almak büyük bir kısıt olarak kabul edilebilir. İleriki çalışmalarda kar açıklamış ve zarar açıklamış işletmeler karşılaştırmalı bir analize tabi tutularak daha tutarlı sonuçlara ulaşmak mümkün olacaktır.

Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada ikincil verilerden yararlanılmıştır. Araştırmanın analiz kısmında ise nitel analiz yöntemlerinden doküman inceleme yöntemi uygulanmıştır. 20 yıldır kar açıklayan firmaların listesinin yer aldığı haber sayfasından firma isimlerine ulaşılarak internet sitelerinde yer alan halka açık olarak sunulan misyon ifadeleri bir liste haline getirilerek SPSS 25. İstatistik programında analiz edilmiştir. Bu kapsamda Pearce ve David tarafından 1987 yılında belirlenen müşteriler, ürün ve hizmetler, rekabet alanı, teknoloji, büyüme, felsefe, benlik kavramı, topluma karşı sorumluluk ve çalışanlar inceleme bileşenleri olarak belirlenmiştir. Misyon ifadelerinde bu ifadeleri içerenlere (+) içermeyenlere ise (-) konularak istatistik programına 1 ve 0 şeklinde kodlanmıştır.

BULGULAR

Bulgular kısmında çalışma kapsamına alınan 17 firmanın misyon ifadeleri Pearce ve David (1987) tarafından belirlenen kriterler kapsamında değerlendirilmiş ve elde edilen veriler ortaya konulmuştur.

Çalışma kapsamına alınan 19 firmanın sektörel analizine ilişkin veriler Tablo 1’de paylaşılmıştır.

Firmanın Yer aldığı Sektör	Firma Sayısı	Yüzde Değeri
Bayındırlık ve İmar	1	5,26
Cam	1	5,26
Çimento ve Beton	7	36,84
Dayanıklı Tüketim	2	10,53
Diğer Kimyevi Ürünler	1	5,26
Kağıt Ürünleri	1	5,26
Kırtasiye	1	5,26
Orman Ürünleri ve Mobilya	1	5,26
Otomotiv Yan Sanayi	1	5,26
Petrol	1	5,26
Sigorta Şirketleri	1	5,26
Ulaştırma	1	5,26
Toplam	19	100

Tablo 1: Firmaların Sektörel Dağılımları

Tablo 1 verilerine göre sektörel dağılıma bakıldığında 7 firmanın çimento sektöründe yer aldığı görülmektedir. 2 firmanın dayanıklı tüketim malları sektöründe yer aldığı ve kalan firmaların ise geniş bir dağılım ile bayındırlık ve imar, cam, kimyevi ürünler, kağıt ürünleri, kırtasiye,

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

orman ürünleri ve mobilya, otomotiv yan sanayi, petrol, sigorta şirketleri ve ulaştırma sektörlerinde yer aldıkları görülmektedir.

Yapılan ön inceleme sonucunda araştırma kapsamına dahil edilen 19 firmanın 17 tanesinin misyon ifadelerine ulaşılmış ve değerlendirme ve araştırma bu 17 firmanın misyon ifadeleri üzerinde yürütülmüştür. Öncelikle misyon ifadeleri SPSS 25.0 programına yüklenmiş ve bu program aracılığıyla Pearce ve David tarafından 1987 yılında literatüre kazandırılan misyon ifadelerinin kapsamı gereken unsurlar yönüyle kıyaslanmıştır. Yapılan analiz sonucunda aşağıda yer alan Tablo 2 verilerine ulaşılmıştır.

		Müşteriler	Hizmetler	Yer/Piyasa	Teknoloji	Süreklilik	Büyüme	Karlılık	Felsefe	Yetkinlik	Kamu Kaygısı	Çalışanlar	TOPLAM
1	Enka İnşaat	X			X		X		X			X	5
2	Anadolu Cam	X	X		X	X		X		X			6
3	Adana Çimento					X		X		X	X		4
4	Akçansa		X		X	X		X	X		X		6
5	Bolu Çimento					X		X			X		3
6	Bursa Çimento				X			X	X		X		4
7	Konya Çimento	X	X	X				X			X		5
8	Mardin Çimento	X	X			X		X		X	X		6
9	Nuh Çimento	X						X			X	X	4
10	Alarko Carrier		X	X							X		3
11	Arçelik												0
12	Alkim Kimya	X		X	X								3
13	Kartonsan												0
14	Adel Kalemcilik	X		X					X		X		4
15	Gentaş	X		X	X	X	X		X		X		7
16	Brisa		X			X	X				X		4
17	Aygaz	X	X	X	X	X			X		X		7
18	Anadolu Hayat Emeklilik	X		X		X	X				X		5
19	Çelebi	X	X	X	X					X			5
TOPLAM		11	8	8	8	9	4	8	6	4	13	2	

Tablo 2: Firmaların kapsadıkları Kriterlere göre Dağılım Tablosu

Tablo 2 verilerine göre, firmaların misyon ifadelerinin içlerinde barındırdıkları unsurlar ortaya konulmuştur. Sadece Arçelik ve Kartonsan firmalarının misyon ifadelerine ulaşılammıştır. Geri kalan 17 firmanın misyon ifadelerine yönelik olarak yapılan içerik analizi sonucu en az unsuru barındıran misyon ifadeleri, 3 unsur ile Bolu Çimento, Alarko Carrier ve Alkim Kimya Firmalarının Misyon ifadeleridir. Adana Çimento, Bursa Çimento, Nuh Çimento, Adel Kalemcilik ve Brisa firmalarının Misyon ifadelerinde 4 unsur yer almaktadır. Enka İnşaat, Konya Çimento, Anadolu Hayat ve Emeklilik ve Çelebi firmalarının Misyon ifadelerinde ise 5 unsur yer almaktadır. Anadolu Cam, Akçansa ve Mardin Çimentonun misyon ifadelerinde 6 unsur yer almaktadır. En yüksek unsuru içeren firmalar ise 7 kriteri barındıran, Gentaş ve Aygaz

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

firmalarının misyon ifadeleridir. Gentaş firmasının misyon ifadesinde, Hizmetler, Karlılık Yetkinlik ve Çalışanlar ile ilgili herhangi bir ifadeye rastlanılamamıştır.

Aygaz firmasının misyon ifadesinde ise büyüme, karlılık, yetkinlik ve çalışanlar ile ilgili ifadelerle rastlanılamamıştır.

Firmaların misyon ifadelerinin hangi kriterleri yoğun olarak barındırdıkları durumu Tablo 3’de gösterilmektedir.

DEĞERLER	SEÇİM SIKLIĞI (N)	FREKANS %
Müşteriler	11	13,58
Hizmetler	8	9,88
Yer/Piyasa	8	9,88
Teknoloji	8	9,88
Süreklilik	9	11,11
Büyüme	4	4,94
Karlılık	8	9,88
Felsefe	6	7,41
Yetkinlik	4	4,94
Kamu Kaygısı	13	16,05
Çalışanlar	2	2,47
TOPLAM	81	100

Tablo 3: Kriterlerin Yer alma Durumları Tablosu

Tablo verileri incelendiğinde Analize tabi tutulan firmaların misyon ifadelerinin hangi kriterleri daha yoğun olarak bünyelerinde barındırdıkları sonucuna ulaşılabilmektedir. Buna göre, Kamu kaygısı kriteri toplam ifadelerin %16,05’inde yer bulmuştur. Müşterilere gösterilen önem misyon ifadelerinin %13,58’lik bir kısmında yer alması ile ortaya konulmaktadır. Süreklilik kriteri toplam misyon ifadelerinin %11,11’lik kısmını kapsamaktadır. Çalışmanın ilgi alanını oluşturan karlılık kriteri ise toplam seçimin % 9,88’lik kısmını oluşturmaktadır.

Firmaların misyon ifadelerinde barındırdıkları kriter sayısına tablo 4 yardımıyla bakılabilir. Tablo 4 aşağıda yer almaktadır.

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

Firma Adı	Kapsayan Değer Sayısı (N)	Frekans (%)
Enka İnşaat	5	6,17
Anadolu Cam	6	7,41
Adana Çimento	4	4,94
Akçansa	6	7,41
Bolu Çimento	3	3,70
Bursa Çimento	4	4,94
Konya Çimento	5	6,17
Mardin Çimento	6	7,41
Nuh Çimento	4	4,94
Alarko Carrier	3	3,70
Arçelik	0	0,00
Alkim Kimya	3	3,70
Kartonsan	0	0,00
Adel Kalemcilik	4	4,94
Gentaş	7	8,64
Brisa	4	4,94
Aygaz	7	8,64
Anadolu Hayat Emeklilik	5	6,17
Çelebi	5	6,17
Toplam	81	100

Tablo 4: Firmaların Misyon İfadelerinin Kriterleri Kapsama Sayıları Tablosu

Firmaların misyon ifadelerinde yer alan kriterler bazında oluşturulan Tablo 4 verilerine göre en yüksek kriteri bünyesinde barındıran misyon, Gentaş ve Aygaz firmalarına aittir. Anadolu Cam, Akçansa ve Mardin Çimento 6 kriteri barındıran misyon ifadelerine sahiptir. Analize tabi tutulan firmaların en az 3 kriteri barındıran misyon ifadelerine sahip olması umut verici bir durum olarak kabul edilse bile daha yüksek olması karşılık yönünden daha iyi sonuçlara ulaşılmasına katkı sağlayacaktır.

SONUÇ

Yapılan analizler sonucunda son 20 yıldır sürekli olarak kar açıklayan 19 firmanın misyon ifadeleri incelenmiş ve tablolardaki verilere ulaşılmıştır. Elde edilen veriler ışığında firmaların misyon ifadesi değerlerine önem verdikleri söylenebilir. Bütün kriterlerin hepsini barındıran bir misyon ifadesi olmasa bile çoğunluğa sahip misyon ifadeleri yer almaktadır. Kamu kaygısı, müşteriler süreklilik ve karşılık kriterlerinin diğer kriterlerden fazla yer alması firmaların toplumun değerlerine saygılı olduklarını, müşterilerini önemseydiğini sürdürülebilirliğe dikkat ettiğini ve karşılık hedefinde çalıştıklarını göstermektedir. Çalışmanın ana odak noktası olan karşılık misyon ilişkisinde gerçekten bir etkileşim olduğu söylenebilir.

Bu konuda ilgili işletmelere bazı önerilerde bulunulabilir. Bu öneriler özellikle ana hedefleri karşılık ve sürekli bir büyüme trendi olan firmalar için büyü önem taşımaktadır.

- İşletmeler yetkinlik, çalışanlar ve büyüme kriterlerine daha fazla ilgi gösterirlerse ekonomiye daha fazla katkıları olabilir.

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ 10-12 Haziran 2019

- misyon ifadelerinin işletmenin paydaşlarına ve özellikle çalışanlara çok iyi bir şekilde aktarılması ve şirket hedefleri ile çalışanlarının bireysel hedeflerinin ortak bir noktada buluşturulması büyük önem kazanmıştır. Bu kapsamda, misyon ifadeleri çalışanların motivasyonuna da katkı sağlayacaktır.
- Misyon ifadesini kullanarak işletmenin felsefesi de paydaşlara aktarılabilir. Bu özelliğinin kullanılabilmesi için kendine özgü felsefelerin misyon ifadesinde daha fazla yer bulması önemli bir kriterdir.

Sonuç olarak analize tabi tutulan firmaların misyon ifadeleri incelendiğinde, kamu kaygısı, müşteriler, süreklilik ve karlılık kriterlerini çağrıştıran ifadelerin misyon ifadelerinde yer alması işletmelerin 20 yıldır kar açıklamalarına katkı sağlayacak değerler olarak kabul edilebilir. İşletmelerin misyon ifadelerinde karlılık ile ilgili ifadelere yer vermesi bu çalışma için önemli bir alan olarak kabul edilebilir. İşletmelerin kuruluş aşamalarında yada misyon oluştururken karlılık ile ilgili hedef belirlemeleri ömürlerini sürdürdükleri dönemde karlılık faktörüne önem vermelerine katkı sunabilir. Bu sebeple, işletmelerin sürekli karlılık hedeflerini misyon ifadelerinde belirlemeleri çalışanların da bu yönde çalışmalara daha fazla katılım sağlayabileceğine dair görüşleri ortaya çıkartabilir. Bu çalışmanın daha kapsamlı olarak kar açıklamayan firmalara da uygulanması, misyon ifadesinin karlılık ile ilişkisinin daha net bir biçimde ortaya çıkartılması konusunda yardımcı olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Arabacı, İ. B., & Şener, G. (2014). Üniversitelerin Misyon İfadelerinin Tematik Olarak İncelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi* , 701-716.
- Bart, C. K. (1996). The impact of mission on firm innovativeness. *Int. J. Technology Management* , 479-493.
- Bart, C. K., & Hupfer, M. (2004). Mission statements in Canadian Hospitals. *Journal of Health Organization and Management* , 92-110.
- Can Mutlu, E., & Karaca, D. (2017). Türkiye'deki Aile İşletmelerinin Misyon İfadeleri Analizi. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme İktisadi Enstitüsü Dergisi* , 61-75.
- Fortune. (2019, 02 08). *Fortune*. 02 08, 2019 tarihinde fortuneturkey.com: <http://www.fortuneturkey.com/20-yildir-kar-aciklayan-sirketler> adresinden alındı
- Güney, S. (2017). *Yönetim ve Organizasyon El Kitabı*. Ankara: Nobel Yayın.
- Mintzberg, H. (1978). Patterns In Strategy Formation. *Management Science* , 934-948.
- Mullane, J. W. (2002). The mission statement is a strategic tool: when used properly. *Management Decisions* , 448-455.
- Muslu, Ş. (2014). Örgütlerde Misyon ve Vizyon Kavramlarının Önemi. *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi* , 150-171.
- Ocak, M., & Karabulut, B. (2017). Türkiye- İngiltere Üniversitelerinin Vizyon ve Misyon İfadelerinin İçerik Analizi İle Karşılaştırılması. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* , 113-130.
- Pearce, J. A., & David, F. (1987). Corporate Mission Statements: The Bottom Line. *Academy Of Management Executive* , 109-116.
- Ülgen, H., & Mirze, S. K. (2013). *İşletmelerde Stratejik Yönetim*. İstanbul: Beta Yayınevi.

**DEVELOPING A NEW ELECTIVE COURSE IN BOAT INTERIOR DESIGN:
Educational Targets and Process**

Assist. Prof. Dr. Siniša PRVANOV

The American University of Kurdistan, College of Arts and Science, Interior Design

Assist. Prof. Dr. Serhan HAKGÜDENER

The American University of Kurdistan, College of Engineering, Architectural Engineering

ABSTRACT

In the growing tourism industry worldwide in recent years, production and renting of sailboats are experiencing their culmination. The global yacht charter market is set to expand with a compound annual growth rate (CAGR) of 5.4% throughout the forecast period to reach US\$ 15.86 billion by 2026. Thus, there is a justified need for educating interior design students in the field of passenger boats especially yachts. This education applies to the Mediterranean region where there is a tradition of manufacturing sailboats. For instance, Gulet is a traditional boat design of a two-mast or three-mast wooden sailing vessel particularly built in the western coast of Turkey. Bodrum and Marmaris are the main production centers for that boat design. In terms of craftsmanship and sustainability, Gulet is one of the last survived authentic wooden boats in the world. To preserve this tradition, computer-aided design (CAD) and other tools such as computer numerical control (CNC) need to be applied to interior design education. This may also provide leverage to the Turkish yacht industry among the other competitors.

This study deals with the research and analysis of the creation of an elective course called "Leisure Practices and Spaces" IAED 426 that was thought during the spring semester of 2018 at the Department of Interior Architecture and Environmental Design at Bilkent University in Ankara, Turkey. Moreover, the research addresses the course design process, educational targets, applied methods and examines the achieved results of the students that include the industry collaboration with one of the important yacht manufacturers in the Mugla region.

Keywords: Sailboat interior design, course design, teaching methods, Gulet.

1. INTRODUCTION

The idea of the creation of elective course "Leisure Practices and Spaces" IAED 426 was generated during the term break in early December 2017 at the initiative of the department's chair Prof. Dr. Yasemin Afacan. The course should be attractive to students, but at the same time, it should fulfill the requirements of the Turkish design markets and the criteria of the Bologna Convention on higher education (Confederation of EU Rectors 1999). Similar to any curriculum, all three aspects of the educator's golden triangle, which are Learning Objectives, Assessment, and Learning Strategies have been considered in creating a new course. Moreover, the following questions were addressed:

1. How will the course supplement the required courses in the IAED department?
2. How is this course different from other elective courses in the IAED department? Are there opportunities to work with other courses to meet similar educational targets?
3. How will this course help students in their future careers?

One of the main goals was to create a new elective course, which is strongly connected to traditional Turkish boat building techniques. These techniques are used in wooden vessels and their manufacturing is combined with new materials and technology.

Therefore, the traditional Turkish wooden boat Gullet was the inspiration and the design transformation was a contemporary sailing yacht.

2. EDUCATIONAL TARGETS

The main goal of this study was to create a course which provides a unique knowledge that can prepare students for the specific issues to design passenger boats and yacht interiors. During this course, special attention was given to international standards with regards to safety, noise, vibrations, ergonomics and universal design principles. Basic ideas applied to the concept of efficient use of space and the application of new systems for the marine environment. The course also traces the most common errors in boat design and offers advanced knowledge of contemporary materials and their application methods. Students also acquired familiarity with various types of boats to learn how to use the proper CAD tools efficiently and went through the calculation phases of the boat's structure. Therefore, students were able to express outstanding operational versatility and autonomy by optimizing their own professional experiences.

Lessons and practical work were contributed to the knowledge of interior design regarding the initial concept to the final project in every detail. Moreover, instructors were able to guide and monitor the development of student individual projects. Experienced passenger ship manufacturers and shipyards guided and hosted the students during their technical research phase as well as in the final stage of this course.

3. COURSE DESIGN

A successful course design begins with a clear definition such as; what is the instructors' main goal to teach?; how will the instructor measure the performance of students? It is related to the planning activities, tasks, and materials that support student learning.

By answering these questions at the beginning of the course design process could help to concentrate on learning outcomes more specifically.

3.1. The potential students

Before the course was begun, it was necessary to identify the potential students that could address to consider the new elective course level and the level of students who wished to enroll in this course. It was also handy to obtain some of this information to consult with fellow colleagues who had previously taught similar courses. Working on this topic also underlines the following questions:

What are the students' motivations for taking the particular elective course?

What might the instructor expect students to know before taking this class? It was vital to consider previous courses, which may or may be relevant to the topic. It was also beneficial to design a course poster to provide basic information that could advertise the course before the beginning of the current semester (Fig.1a).

3.2. The instructor's design expectations

Once the students were enrolled in this new course. The following next question naturally appeared.

What were they able to achieve at the end of the course?

The question was to use any terms to emphasize students' abilities, how to measure or to distinguish them. For instance, it may be more challenging to measure students' abilities on the basis of what they can understand, in contrast to measuring their abilities to apply constructive methods or making an interior boat model. This process also helped to maintain the core objectives of the course.

3.3. How to measure students design abilities?

Since the course goals had been underlined, it was crucial to decide activities that would help students to acquire and retain their skills longer. Some goals could be achieved by listening to the lecture or doing drawing based homework. Others might require active practices such as; experimentation, research, problem-solving and small group collaboration.

The chosen combination of these activities could help the core activity to increase the progress of students abilities (Haley 2010).

3.4. Syllabus design

The syllabus guides instructors and students with initial references regarding learning the course content. In this course, it was necessary to provide students easy access to the syllabus by handing out hard copies on the first day of the class and posting a digital copy on the department website.

To create the syllabus for this course, common components were used that contained the most successful objectives in the particular design area. These following components provided students a precise description of the course including topics to be covered, assignments and student responsibilities for which they would be responsible during the semester (Prégent 1994).

Course description: Course description clarifies the content of the course: What is the basic course content and what makes it important? How does the course fit into the context of interior design discipline?

Learning Objectives: What do learners need to do at the end of the course?

Logistics: What are the names of the instructors? How to contact them and what is the mode of communication? The terms are intended for individual consultations with instructors. How and where to obtain the course material?

Schedule of topics and reading: What are the main topics of the course? What accessories and equipment the students shall bring to any class? That also includes a weekly schedule of topics, a list of assigned reading and other online course materials. The internal 'Moodle' platform was provided for forwarding video presentations and PDF-book materials.

Tasks, projects, and exams: How will students demonstrate their learning? Learning Objectives, Estimated Length, Criteria for Grading and Dates. That also includes a table with values expressed in percentages, how each task or test contributes to the final grade of the student (Fig. 1b).

Course and Value Policy: What values can form teaching at the course and what are the guidelines? Policies and values that communicate through the syllabus envisaged the participation of all students, respecting the diversity of students and different points of view. The integrity of students who have the greatest impact on the responsibility of working on group projects. The responsibility of students in expectations related to tasks, attendance, online participation, and classroom interaction.

Expectations for success: This syllabus insisted on expressing the confidence that all students are capable of working effectively and successfully. Learning strategies were mentioned as well as available resources - web tutorials and open sources that were available to help students during the course.

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

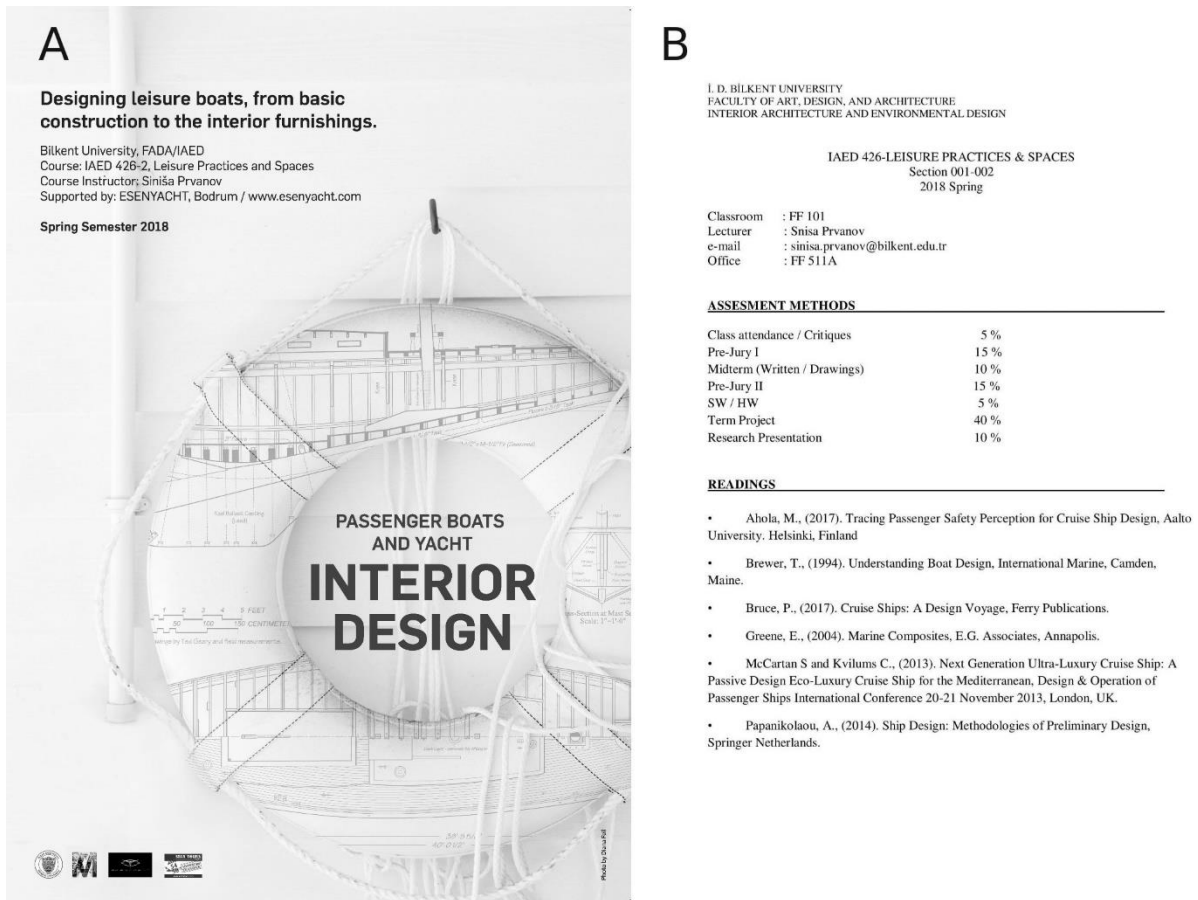

Figure 1a, b. IAED 426 course poster and syllabus cover page

4. ASSIGNMENTS AND WEEKLY CALENDAR

What would provide reliable evidence during and at the end of the course to evaluate student capabilities that are envisaged at the beginning of the course? This is the part where the tasks, activities and their duration are defined in hours and points (Table 1). The question is whether it is necessary to use weekly quizzes? tests? presentations? group or individual projects? Assessment is a vital aspect of student learning. Thus, careful consideration was given to making the assessments aligned with learning objectives. Considering the potential students of this course were the students of the third and the fourth year, and the expected number of students was about 60, the course was organized according to the frame of the studio courses to achieve gradual progress in the work as well as the maximum result in the final project.

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

ACTIVITIES	Number	Hours	Workload
Course hours	14	3	42
Individual or group work	14	2	28
Laboratory (including preparation)			
Homework	2	8	16
Term Project (including preparation and presentation if applicable)	1	50	50
Presentation (including preparation)	8	4	32
Quiz			
Preparation for Quiz			
Midterm exam	1	2	2
Preparation for Midterm exam	1	10	10
Final exam			
Preparation for Final exam			
Total workload			180
Total workload / 30			180/30
			6.0
ECTS credits of the course			6.0

Table 1. IAED 416 course ECTS Workload Table

The weekly syllabus was informative and composed of the main topics:

1. Introduction and motivation for the course.
2. What is leisure space? Work-format discussion: materials and applications in boat interior design, marine environments; the use of naval technology as a new leisure space
3. Technical field trip
4. Introduction to the project of a new leisure space; definition of the project and phases of the project
5. Custom Design; Understanding of hulls and water lines; equipment structure
6. Boat Refurbishment and Renovation; Preliminary and executive design and production drawings
7. Wet area design
8. Outdoor space; decking, seating units; sun and wind screening; special needs
9. MIDTERM
10. Ship and technical design; 3D modeling exercise
11. Term Project
12. Term Project (Initial ideas; sketching; conceptual development)
13. Term Project (design; development; material selection)
14. Term Project (development of interior and functional areas; lighting; detailing)

The weekly calendar explains all activities and tasks in detail and hard-copy was provided to students of both sections during the first class of the semester, as well as available online on the 'Moodle' platform (Fig. 2).

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ

10-12 Haziran 2019

IAED 426-LEISURE PRACTICES & SPACES WEEKLY CALENDAR Section 001-002 2018 Spring Semester											
Date	Section 001	Date	Section 002	28.02.2018	Pre-Jury I. Requirements Individual (group) Critiques	01.03.2018	Pre-Jury I. Requirements Individual (group) Critiques	11.04.2018	Lecture no.6 Special Issues in Boat Acoustic & Fire Safety Standards.	12.04.2018	Lecture no.6 Special Issues in Boat Acoustic & Fire Safety Standards.
29.01.2018	Introduction to the course, Syllabus Information's	30.01.2018	Introduction to the course, Syllabus Information's	05.03.2018	Pre-Jury I, Day I	06.03.2018	Pre-Jury I, Day I	16.04.2018	Critiques on Term Project & Instructions to Pre-Jury II	17.04.2018	Critiques on Term Project & Instructions to Pre-Jury II
01.02.2018	Lecture: Boat History, Typology Different samples	02.02.2018	Lecture: Boat History, Typology Different samples	07.03.2018	Pre-Jury I, Day II	08.03.2018	Pre-Jury I, Day II	18.04.2018	Pre-Jury II	19.04.2018	Pre-Jury II
05.02.2018	Lecture: Sailing Boats, Drawing Rules, HW 1: Drawing Plan & Section Drawing in scale 1/50	06.02.2018	Lecture: Sailing Boats, Drawing Rules, HW 1: Drawing Plan & Section Drawing in scale 1/50	11.03.2018	Lecture no.3: Ergonomic, Furnishing, Traditional & Composite Materials, Joinery, Finishing, Indoor & Outdoor lighting	12.03.2018	Lecture no.3: Ergonomic, Furnishing, Traditional & Composite Materials, Joinery, Finishing, Indoor & Outdoor lighting	23.04.2018	HOLIDAY	24.04.2018	Critiques on Term Project SW 1: Final Model Making Critiques on Term Project
07.02.2018	Term Project Brief Information Instruction for the Field Trip to 'Esenyacht' shipyard, Bodrum	08.02.2018	Term Project Brief Information Instruction for the Field Trip to 'Esenyacht' shipyard, Bodrum	14.03.2018	HW 2: Furnishing & RCP	15.03.2018	HW 2: Furnishing & RCP	25.04.2018	Focus on Technical Details	26.04.2018	Focus on Technical Details
09.02.2018	Instructions to Assignment no.1 'Research Presentation' Topics, strategy, duration, etc.	10.02.2018	Instructions to Assignment no.1 'Research Presentation' Topics, strategy, duration, etc.	21.03.2018	MID-TERM	22.03.2018	MID-TERM	30.04.2018	SW 1: Final Model Making HOLIDAY	01.05.2018	SW 1: Final Model Making HOLIDAY
12.02.2018	Field Trip	13.02.2018	Field Trip	25.03.2018	SPRING BRAKE	26.03.2018	SPRING BRAKE	02.05.2018	Presentation Critiques & Instructions to Requirements for the Final-Jury	03.05.2018	Presentation Critiques & Instructions to Requirements for the Final-Jury
14.02.2018	Field Trip Report	15.02.2018	Field Trip Report	27.02.2018	CLASS CANCELLATION	28.02.2018	CLASS CANCELLATION	04.05.2018	Budget & Costing Instructions		Budget & Costing Instructions
19.02.2018	Term Project Brief Requirements Review Research Presentation-Day I	20.02.2018	Term Project Brief Requirements Review Research Presentation-Day I	02.04.2018	Critiques on Term Project	03.04.2018	Critiques on Term Project	15.05.2018	Presentation Critiques & Office Consultation, FF-511A (All Sections)		Presentation Critiques & Office Consultation, FF-511A (All Sections)
21.02.2018	Research Presentation-Day II Introduction to next class: Idea Generation and Space Allocation	22.02.2018	Research Presentation-Day II Introduction to next class: Idea Generation and Space Allocation	04.04.2018	HW 3: Working Model Making: Scale 1/50. Submission on week 6	05.04.2018	Feedback on HW 3. Focus on Lighting & Free Energy Consumption	25.05.2018	FINAL JURY PRESENTATION (Section 001)		FINAL JURY PRESENTATION (Section 002)
26.02.2018	Idea Generation and Space Allocation Individual (group) Critiques	27.02.2018	Idea Generation and Space Allocation Individual (group) Critiques	09.04.2018	Critiques on Term Project		Critiques on Term Project	26.05.2018	FINAL 'TOP FIVE' S.Y. 'GLORIOUS' RENOVATION PROJECT PRESENTATION DATES at the ESENYACHT SHIPYARD SİTRİ IN BODRUM Will be announced later		FINAL 'TOP FIVE' S.Y. 'GLORIOUS' RENOVATION PROJECT PRESENTATION DATES at the ESENYACHT SHIPYARD SİTRİ IN BODRUM Will be announced later

Figure 2. IAED 426 course Academic Calendar

5. IAED 426 COURSE PROCESS

The course basically consists of three parts. Introduction and research, preliminary design and final project including the production of the model in scale. IAED 426 course was carried out in collaboration with two instructors and two assistants 6 hours a week in the first semester of the beginning class. Since the semester was planned and organized with the Syllabus carefully not to overload and discourage students, the course started 29 and 30 of January 2018 with the first session as a brief introduction to history and boat typology. Next session the same week was focused on the understanding of the marine environment and special issues related to kinetic of sailboats and interior and exterior behavior. Materials, safety criteria, and international standards and regulations. In the remaining period of the course, the students were expected to work on the sailboat yacht renovation project in two or three-person groups. The reason was that group work develops the student's abilities such as coordination, taking responsibility, creating options and extremely favorable results. The next stage was to organize a student technical field trip to the shipyard and to introduce the sailboat yacht where the renovation project will take place.

5.1 Technical Field Trip

After the first introduction sessions, it was necessary to research the Turkish yacht industry and to find a suitable shipyard which owns a yacht that is being built, or a sailboat yacht ready for renovation. Because of the specification of the term project, it was necessary to provide to students to work on the design of a real physical boat.

Mugla region and especially Bodrum is the most developed region on the Turkish west coast. After the first contacts, Esenyacht Ltd. ("ESENYACHT" 2014) in Bodrum was selected as a primary shipyard, which during that period worked on the manufacturing of the 80-meter luxury contemporary metal-carbon sailboat 'TROY'. The shipyard was also in possession of a 12-year old wooden 60-meter sailboat yacht 'GLORIOUS' (Fig. 3a,b,c), suitable for selecting as a student renovation project.

Figure 3a, b, c. Sailboat yacht 'GLORIOUS'. ("ESEN YACHT Glorious" n.d.)

The reason for the selection of this shipyard was also a very strong design team consisted of experienced naval engineers and interior designers. During early January 2018, a two-day field trip to Bodrum was scheduled.

The field trip happened during the 12th and 13th of February 2018. The purpose of the shipyard visit was the observation and collection of photo documentation of the 'Glorious' sailboat. The primarily existing situation of interior and exterior part and to notice all problems and challenges in design in a limited space (Fig. 4a,b). The secondary objective of observation was the circulation, ergonomics, furniture and used materials, especially tropical hardwood and its finishing (Fig. 4c,d). The students also had the opportunity to attend a two-hour lecture by company naval engineers on sailboats and constructive solutions. Field trip reports and discussions were planned for the next class after returning to the University.

Figure 4a, b, c, d. Esenyacht Shipyard visit. S/Y 'TROY' and 'GLORIOUS'. By Authors

5.2 Project Brief

After the successful field trip, the next stage was the introduction to the project brief and delivery of project documentation to students provided by Esenyacht Ltd. Necessary floorplans (Fig. 5 a,b,c) and cross-sectional drawings in AutoCAD dwg format (Fig. 6 a,b).

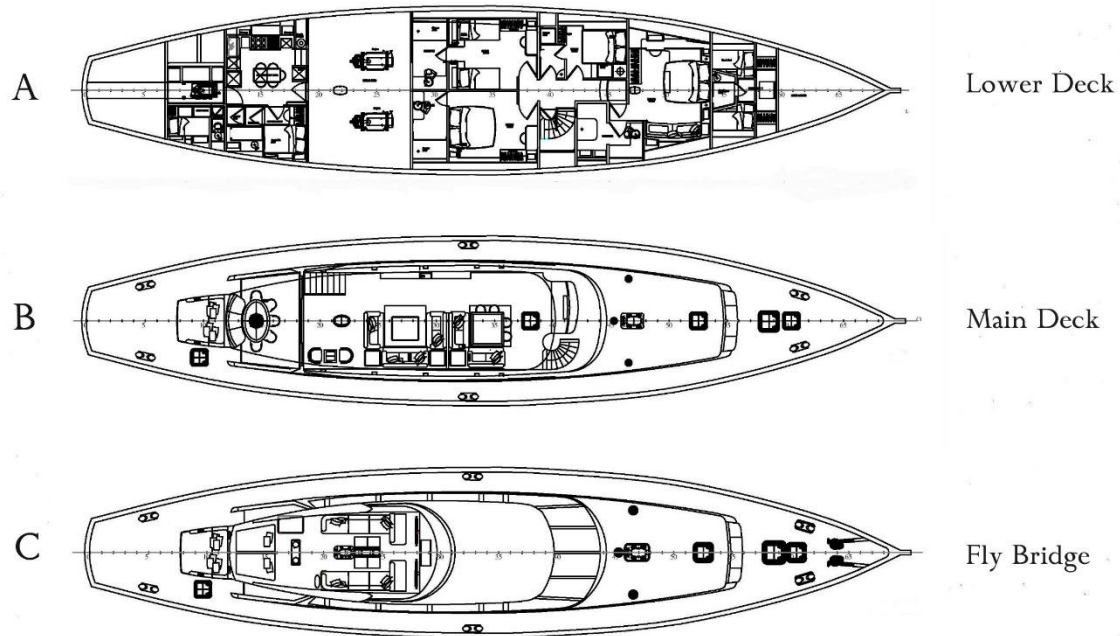

Figure 5a, b, c. S/Y 'GLORIOUS' existing floorplans: Esenyacht Ltd.

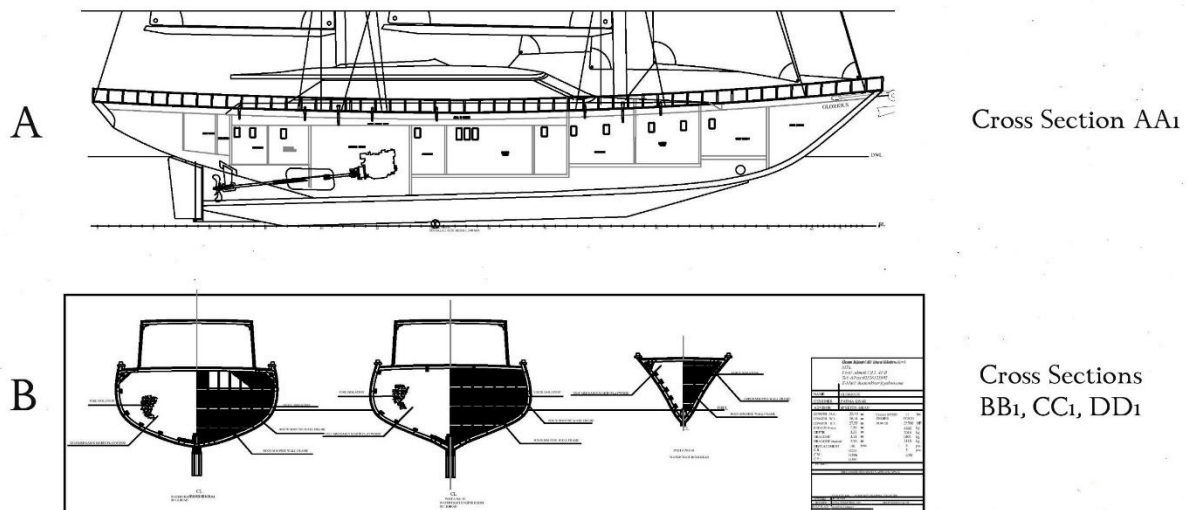

Figure 6a, b. S/Y 'GLORIOUS' existing cross-section drawings. Esenyacht Ltd.

As it was mentioned before, 36m S/Y ‘GLORIOUS’ is a fully customized luxury sailing yacht launched by the Esen shipyard back in 2012. S/Y ‘GLORIOUS’ was partially hand-built (hull and superstructure) in mahogany and epoxy. As a ketch-rigged super sail yacht, she features a 34.5-meter mast, a 7.5-meter beam, a 3.1 meter draft with a total sail area of 1,340 square meters. This custom handcrafted luxury cruiser was designed by Fatma Kısar and being so successful she was a finalist at the 2013 Showboat Design Awards in the categories of Interior Layout and Newcomer of the Year (“GLORIOUS - Sailing Yachts” n.d.). S/Y ‘GLORIOUS’ accommodates eight guests in a master suite, two double staterooms, and a twin cabin, all with en-suite facilities. The Yacht has also a Williams 325 superyacht tenders on board with 90hp outboard (Fig. 7 a,b,c,d).

Figure 7a, b, c, d. S/Y ‘GLORIOUS’ characteristic exterior and interior, view. (“ESEN YACHT Glorious” n.d.)

The project brief was defined according to course learning outcomes:

1. To develop a comprehensive portfolio of design case studies of new approaches in passenger boats as a contemporary leisure space, from the conceptual advance to construction details.
2. To discuss and explain interior design criteria, through local, regional and international opportunities in terms of design, production, maintenance, and management, what leisure interior environments could be created (Brewer 2009).
3. To design, identify and apply design principles of leisure interior design and necessary standards, norms, and regulations for human-centered design (Ahola 2017). Create own design solutions taking in the capability of detailing and documenting for the outputs.

In the first phase of this project, the design brief was used to clarify the future purpose of the ship and objectives of its renovation. It was also used to determine the specific requirements of the owner and to reach a compromise solution about designing a new functional space and rational selection of materials for its development (Prvanov 2017).

The starting point for the interior and the exterior renovation of the S/Y ‘GLORIOUS’ has been defined the basic requirements pertaining to the category of the vessel, its shape, speed, and the existing situation. Demands were the framework for students to meet the demands of yacht owners as well as technical requirements. Basic requirements that are being considered are the following:

1. Renovation of the main seating area, more efficient passengers and crew cabins, creating a more public outdoor area, renovation of wet areas- restrooms, new upper deck bar, wall decoration, flooring renovation (or replacement) of wooden handrails, lighting, painting, and varnishing.

2. The yacht interior must be demountable from lightweight materials. Also, be cost-effective and versatile (Eyres and Bruce 2012).
3. The yacht interior should be designed to enable the circulation of passengers and crew members and operates without excessive movement of the waves.
4. The yacht had to meet security standards against fire, accidents, noise, and vibration according to international standards ISO R717-1:2013, “Acoustics – Rating of sound insulation in buildings and of building elements. Airborne sound insulation in buildings and interior elements” (“ISO 717-1:2013 - Acoustics -- Rating of Sound Insulation in Buildings and of Building Elements -- Part 1: Airborne Sound Insulation” n.d.). And ISO 20283-2:2008 (“ISO 20283-2:2008 - Mechanical Vibration -- Measurement of Vibration on Ships -- Part 2: Measurement of Structural Vibration” 2008), “Code for the measurement and reporting of shipboard vibration data”. The necessary rescue equipment and first aid must be available to the passengers and crew, or to be integrated into furniture.
5. The indoor and outdoor furniture shall be sufficiently stable and not be capsized in waves that are likely to be met in the operational area.
6. The fixed furniture shall have structural integrity sufficiently strong to prevent any damage to the vessel itself and passenger or cargo on board.
7. The furniture and fixture weight estimates, the calculated weights of all the boat’s systems and subsystems are added together to establish a calculated lightship weight.
8. Deck and Sun-Deck areas including seating and resting facilities. Sun screening, Outdoor Jacuzzi tub.
7. Entertainment Facilities on board including LCD TV/DVD in salon, TV/DVD/CD/Stereo in all cabins, Extensive DVD / CD library, Water maker, PC/Laptop, Internet Connection.

The main goal was to design a functional boat interior to satisfy owners and passengers. Creating a pleasant environment allows passengers to spend free time on the board and general passenger expectations are safety, reliability, multiple choices, and impressive design. Therefore, the term project was defined as a group work up to 3 students.

5.3 Research Presentation

Before starting work on initial drawings, the new assignment was to analyze all types of sailboat yachts in the category of up to 50 m. length. In addition, students analyzed the new products of well-known Turkish and foreign shipyards to understand the current requirements of trade better and future prospects of development of the "yacht series". The first proposed method used within this research was an analysis of literature and researches in the field of sailboat yacht design and construction. A literature review was done in order to gain an understanding of the sailboat yacht production (Watson 1998). Research subjects were planned to be presented in the studio prepared in groups of four to five students. Research work should be prepared in two formats:

1. PowerPoint Presentation presented to the class as a group.
2. A3 boards including a brief summary of research presented in a more visual form (graphics, sketches, diagrams...) to be hanged on classroom walls, since students are assumed to get benefit from these works throughout their project development.

Students were given the opportunity to choose one of the three offered topics:

1. To research similar sailboat yachts in Turkey or abroad. To find three samples and describe their design, materials, and possibilities.

2. Market research. To describe in written and visual forms extensive market research including most yachts of similar characteristics currently available in Europe. Similar to any competitor, at a better price point. And their destinations-routes. Three samples are optimum.

3. To research custom abilities. To find and present three samples of production yard (shipyards) that have the limitations bigger yards often do. Their possibilities to adapt quickly and welcome input and suggestions from customers for their yacht. To explain how skilled craftsmen can build a yacht to match any wish or client preference. Usage of traditional and contemporary-composite materials for decking, furnishing, dry systems and so on.

In general, students were recommended not to limit their research on the internet. They were required to have a coherent outline composed of introduction, development, and conclusion. At the conclusion, to add their own synthesis, ideas, and opinions, they were expected not to include anything they find. They had to be selective while choosing the essential points for their presentation to follow “academic research” standards such as; footnotes, referencing and so on.

Research presentations were held on February 14th and 19th (section 001), and February 15th and 20th (section 002) (Fig. 8 a,b,c,d).

Figure 8a, b, c, d. Research presentation sample by Authors

5.4 Preliminary Stage

This phase dealt with the first initial drawings and the search for the optimal space and the necessary circulation for passengers and crew. The technical conditions for the design of ships and yachts in terms of maritime engineering are also taken into account. The students were previously introduced to the design of the S/Y 'GLORIOUS' hull line, which supports the structure and border register to be able to understand the losses of the bow and back part of the boat. It was insisted on the risky renovation of the interior as well as on improving the exterior. Creating ‘open plan’ as well as maximizing the flow of natural lighting and air (Fig. 9 a,b,c,d). Students had about two weeks to develop their projects. The requested requirements of the preliminary phase and Pre-Jury I presentations were as follows:

1. Concept Board:

Analysis of Research Studies (Assignment no.1)

Renovation Scenario (with design features and visual elements want to be used)

The Owner (client profile)

2. Design Development Board:

Existing Situation (collection of selected interior and exterior S/Y ‘GLORIOUS’ photos)

Space Allocation (block diagram) and relationships between the main functions and spaces. (Two alternatives are required)

3. Plans, Sections & Elevations:

1/50 Plans (Main Deck, Lower Deck & Upper Deck)

1/50 Sections (min.2 drawings)

(Sections should be taken to show the concept / main design idea, include the exterior in your

sections as suits to express the relationship idea between interior and exterior)

4. Furnishing Plan(s):

(For all three decks printed on vellum sheet (Aydinger)

5. SketchBook:

Collection of all sketches (idea generation) made from the beginning of this course.

6. Perspectives:

Minimum four interiors and two exterior perspectives

Minimum two overall perspectives, front and back view

Axonometric/exploded view drawing is also acceptable.

All perspective drawings must be in black & white technique. No matter if they are freehand drawn or not.

7. Format:

A1 Drawing sheet, portrait. (Number of sheets is not limited)

8. Submission: Upload all drawings as a single PDF file to Moodle the day before your presentation.

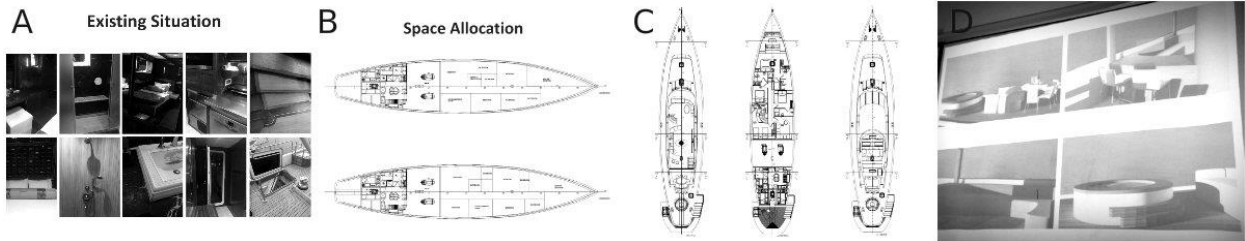

Figure 9a, b, c, d. *Pre-Jury I presentation sample by Authors.*

5.5 Midterm Exam

A midterm exam, a two-hour exercise, was focused on regulation and ergonomic design in a small space; the Master bathroom positioned on the middle deck. In addition, students practiced in small groups and created the "Argonaut projects" starting from the hull and prepare the concept for the bathroom construction for the numerically controlled programs. Beside of interior design and furnishing, students also addressed issues of protection of galvanic force and external agents (Fig. 10 a,b,c,d).

Figure 10 a, b, c, d. *Proposed master-bathroom plan, shelving unit frame building, and final realization by Authors.*

5.6 Pre Jury II

In this stage, which was divided into "technique" and "making", students were dealing with all technical and regulatory and technical-functional issues that will be the basis for the next phase. The specificity of the interior of the ship, irregular, nor rectangular space, also required the creation of a model in the scale of 1:30 in order to understand the space and all of its challenges in the process of designing the boat structure (Papanikolaou, n.d.).

This phase was focused on the training and using the 3D software for modeling and visualization. After a period of training, students were especially focused on the practice of NURBS software modeling (with Rhino). The lectures were aimed using the NURBS surface, to create 2 ° level curves of the construction, as well as works in the Interior and decks exterior. The goal of the phase was to create solid Milling models and their testing using the standards for ships design (Fig. 11 a,b,c,d).

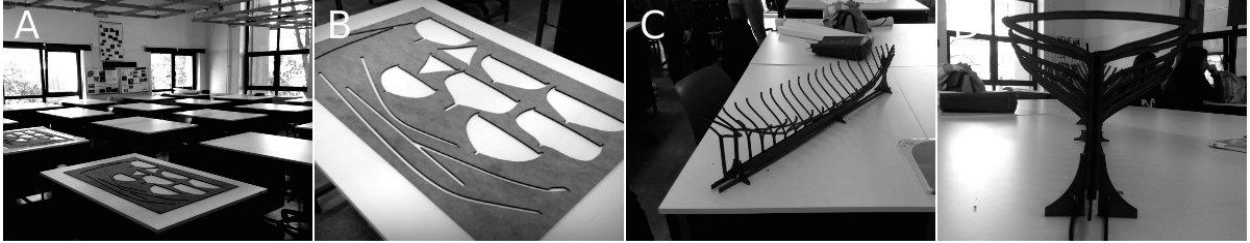

Figure 11a, b, c, d. MDF CNC Modeling process in scale 1:30 *by Authors.*

5.7 Finalized Interior & Exterior Design

The final phase of the course, final jury, finalized structural and aesthetic design issues. Students organized in 12 groups used all their acquired knowledge about the materials used in the construction of wooden ships, as well as techniques for performance of works in the Interior and exterior. The students came with successful solutions for various issues on the construction of boat interiors, especially those where used composite materials, carbon, and aramid (Kevlar); In addition, students were effectively engaged in designing of fixed furniture in exterior starting from durable materials as topical hardwood, new marine plywood species, fiberglass, and decorative techniques as marquetry and inlay (Laird 2019) (Larsson 2013). Presentation, as well as evaluation of final projects, was organized as a two-day exhibition at the faculty gallery mid of June 2018 (Fig. 12, 13a,b,c).

Figure 12a, b, c. A two-day exhibition of final projects *by Authors.*

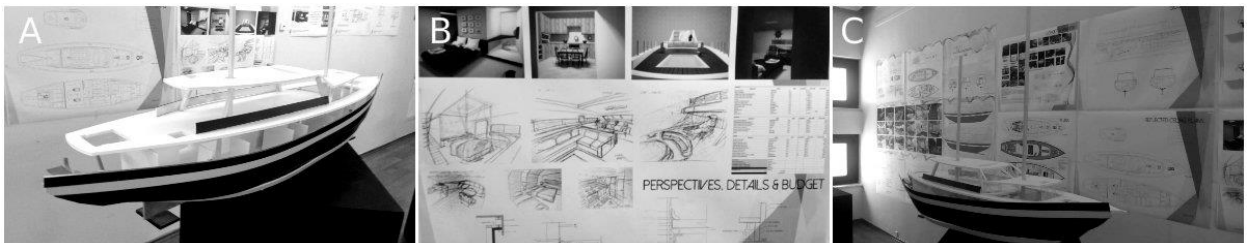

Figure 13a, b, c. Upper Deck Back Side Seating Area. Design Proposal, Group A – Section Drawing and Realization *by Authors.*

It was noted that students in the final phase were focused on solving outdoor activities such as sun protection, jacuzzi placement, and additive functions as an auxiliary space for keeping tenders. In the case of group A the students were designing the outcomes, that they do not give weight to certain subjects and they incline to the subject diversity has been detected (Fig. 14a,b,c).

Figure 14a, b, c. Upper Deck Back Side Seating Area. Design Proposal, Group B – Section Drawings and Realization by Authors.

It was also found that students mainly used the repetition of basic principles before renovation (70%), the linearity of the interior space (42%), symmetrical balance (32%) and asymmetric arrangement (26%). With student design decisions, the outcomes designed with these four subjects that are referred to as the most prominent feature are given in Figure 15a, b, c. As shown in the visual presentation of results, the most dominant principle is used together with other subjects. Looking at the outcomes, the expression of the student's solution of space and its new functions perceived as the main by the instructor of the course indicates that the level of creativity was high. So, students used it the basic principles of interior design consciously use them.

Figure 15a, b, c. Upper Deck Back Side Seating Area. Design Proposal, Group C – Material choice and perspective drawings by Authors.

6. CONCLUSION

The main purpose of this study is to address all the hard work put forth to create a boat interior design course compile with the Turkish design market and show how to preserve local woodworking tradition. Another goal was to create a successful course that can cover the required standards of attractive, ergonomically sound, practical passenger and crew accommodations. This course offered a comprehensive review of aesthetic considerations in boat interior design, arrangement, circulation, safety and layout, with a specific focus on design implications of the latest manufacturing materials, Computer Aided Manufacturing (CAM) methods and structures. Interiors and leisure spaces meet a critical need within the marine industry for detailed, updated instruction on the disciplines of interior design. The course also covers such key design issues as aesthetic and perception of the space, and the usage of dominant traditional and artificial materials.

The expected outcome in interior design studio course is to develop students' ability to generate ideas inherently and to get benefit from it in the most efficient way. Moreover, this course provided students to work on a renovation project of the real physical sailboat that prepared

them for similar experiences for the future. Overall, a principle work in small groups was applied to facilitate the exchange of different ideas and boat construction solutions.

Today, the profit-driven trend of trends and styles in interior design has developed in line with the decline in social awareness in design. Also, most students all over the world decide to engage in interior design for their market and profitable purposes, instead of seeing interior design as an opportunity to contribute to the social values of their community. The paper also describes the methods of learning and design used based on co-design approaches based on human-centered design and analyzes the benefits of this approach.

Findings reveal that the collective creativity and collaborative community development process allows for a direct learning experience and fosters a deeper user connection and understanding. They also promote new innovations in design education, accommodation of this potential in society, enabling students to reflect on their future role of interior designers who brings a positive change in their community and relation to today's profit-driven trends.

About the Authors

Assist. Prof. Dr. Siniša Prvanov

Interior architect and educator with over 25 years of experience in the high-end design industry and higher education. Siniša completed his Ph.D. at the National Technical University of Athens, awarded by the IKEA Foundation, and his undergraduate studies at the University of Belgrade. He has integrated the highest caliber international methods of teaching into his courses. In conjunction with internationally acclaimed architecture firms, his professional work has received several design awards. His work been exhibited internationally in Berlin, Milan, Bologna, Athens, Monaco, Montevideo, and Montreal and has appeared in eleven books, two journal monographs, and over 20 journal articles.

His research interests lie in the area of public architecture, and interior design in the marine environment, ranging from theory to design to implementation. He has collaborated actively with researchers in several other disciplines of interior design, particularly furniture design on problems at the CNC solid wood furniture prototyping and fabrication.

His current research focuses on teaching methods and innovations in course design supported in part by UNESCO education sector, 2030 Agenda for Sustainable Development.

Siniša has served on roughly ten conference and workshop program committees and served as the Program Chair for ADS Vietnam Design Institute 2015. He has served on the Ton Duc Thang University (TDTU) Executive Committee 2016, the Steering Committee for the Van Lang University Interior Architecture Curriculum, and the HAWA Education Board 2016.

Siniša is a member of Technical Chamber of Greece (TEE), International Association for Economics, Management, Marketing, Quality, and Human Resources in Forestry and Forest Based Industry (WoodEMA), and Association of Applied Artists & Designers, Vojvodina, Republic of Serbia (UPIDIV).

Assist. Prof. Dr. Serhan Hakgudener

Serhan Hakgudener is an Assistant Professor in the Department of Architectural Engineering at the American University of Kurdistan where he has been a faculty member since 2019 and he has been working both in academia and the architecture industry since 2003.

Serhan completed his Ph.D. at the University of Calgary, his master of science in Architecture at Yeditepe University and undergraduate studies at Sanford-Brown Institute. His research interests lie in the area of Electromagnetic Shielding Considerations in Buildings, Spatial Design for Healthy and Effective Electromagnetic Wave Propagation, Building Materials, Sustainable Architecture, Building Technology, Higher Education, Computer Aided Design, ranging from theory to design to implementation. He has collaborated actively with researchers

in several other disciplines of electronics engineering, structural engineering, particularly computer science on problems at the wireless communication data/security interface. Serhan has served on both University of Calgary and Yeditepe University regarding teaching and advising duties for the students over 8 years. He also served many architectural and engineering firms during these years and provided innovative solutions for architecture. Currently, Serhan has been teaching different Architectural Engineering courses, working on his scientific studies and reviewing scientific papers as referee for one of the world's major information and analytics publishing company.

REFERENCES

- Ahola, Markus. 2017. *Tracing Passenger Safety Perception for Cruise Ship Design*. Aalto University. <https://shop.aalto.fi/p/602-tracing-passenger-safety-perception-for-cruise-ship-design/>.
- Brewer, T. 2009. *Analysis and Design of Marine Structures: Including CD-ROM - Google Books*. Edited by Guedes C. Soares and P.K. Das. Boca Raton: CRC Press. [https://books.google.iq/books?id=hk7LBQAAQBAJ&pg=PA300&lpg=PA300&dq=Brewer,+T.,+\(1994\).,+Understanding+Boat+Design,+International+Marine,+Camden,+Maine&source=bl&ots=Ks3IQ0Ao37&sig=ACfU3U0D6Jg6aeW1ymb-aNrJ5jppRwE1tQ&hl=en&sa=X&ved=2ahUKEwjQ_OO_8KniAhWByqYK](https://books.google.iq/books?id=hk7LBQAAQBAJ&pg=PA300&lpg=PA300&dq=Brewer,+T.,+(1994).,+Understanding+Boat+Design,+International+Marine,+Camden,+Maine&source=bl&ots=Ks3IQ0Ao37&sig=ACfU3U0D6Jg6aeW1ymb-aNrJ5jppRwE1tQ&hl=en&sa=X&ved=2ahUKEwjQ_OO_8KniAhWByqYK).
- Confederation of EU Rectors. 1999. "The Bologna Declaration." *Published Online at Http://Www.Bolognaberlin2003.de/ ...*, no. May 1998. <http://scholar.google.com/scholar?hl=en&btnG=Search&q=intitle:The+Bologna+Declaration+on+the+European+space+for+higher+education+:+an+explanation#2>.
- "ESEN YACHT." 2014. ESEN YATÇILIK İMALAT İTHALAT İHRACAT SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ. . 2014. <http://www.esenyacht.com/>.
- "ESEN YACHT Glorious." n.d. Accessed May 19, 2019. <http://www.esenyacht.com/proje/GLORIOUS/2#specifications>.
- Eyres, David J., and George J. Bruce. 2012. *Ship Construction*. Butterworth-Heinemann.
- "GLORIOUS - Sailing Yachts." n.d. SuperSailYachts. Accessed May 19, 2019. <https://www.supersailyachts.com/yacht-details/sailing-yachts/glorious-569>.
- Haley, Karen J. 2010. "PDXScholar Book Review of, Tools for Teaching, 2nd Edition." Vol. 51. Portland. https://pdxscholar.library.pdx.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1034&context=elp_fac.
- "ISO 20283-2:2008 - Mechanical Vibration -- Measurement of Vibration on Ships -- Part 2: Measurement of Structural Vibration." 2008. ISO 20283-2:2008. 2008. <https://www.iso.org/standard/37398.html>.
- "ISO 717-1:2013 - Acoustics -- Rating of Sound Insulation in Buildings and of Building Elements -- Part 1: Airborne Sound Insulation." n.d. ISO. Accessed May 19, 2019. <https://www.iso.org/standard/51968.html>.
- Laird, Ross. 2019. "Choosing Wood for Marine Applications | Ross Laird." 2019. <https://www.rosslaird.com/blog/creativity/2007-08-16-choosing-wood-for-marine-use/>.
- Larsson, Thomas. 2013. *The Big Book of Wooden Boat Restoration: Basic Techniques, Maintenance, and Repair*. Norstedts: Skyhorse Publishing, Inc. https://www.amazon.com/Big-Book-Wooden-Boat-Restoration-ebook/dp/B01DV1Y93I#reader_B01DV1Y93I.
- Papanikolaou, Apostolos. n.d. *Ship Design : Methodologies of Preliminary Design*.
- Prégent, Richard. 1994. *Charting Your Course : How to Prepare to Teach More Effectively*. Magna Publications. <https://eric.ed.gov/?id=ED397700>.
- Prvanov, Sinisa. 2017. "The Refurbishment of M/V Anna Mary: Four Samples of Using Durable Wood Products ...

...". *International Journal - Wood, Design&Technology* 6 (1): 1–11. http://www.fdtme.ukim.edu.mk/en/wood_journal/archive/vol_6_no1/vol_6_no1_fulltext_1.pdf.

Watson, David G. M. 1998. *Practical Ship Design*. Elsevier.

ÖĞRETMENLERİN “STEM” KAVRAMINA İLİŞKİN METAFOR ALGILARI

Dr. Öğr. Üyesi Sevda KOÇ AKRAN

Siirt Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Programları ve Öğretim

Reyhan ÜZÜM

Siirt Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Programları ve Öğretim

ÖZET

STEM, Bilim (Science), Teknoloji (Technology), Mühendislik (Engineering) ve Matematik (Mathematics) kelimelerinin baş harflerinin kısaltmasından oluşmaktadır. STEM, Bilim, Teknoloji, Mühendislik ve Matematik dallarının bireye kazandırmak istediği bilgi ve becerileri disiplinler arası bir anlayışla bireye kazandıran bir öğretim sistemidir. Bu sistemde bireyin aktif öğrenmesi, problem çözmesi, eleştirmesi, bilgi-iletişim teknolojilerini etkili kullanması vs. amaçlanmaktadır. Ayrıca STEM bireyin kendine olan güvenin artmasına, yaratıcılığını kullanılmasına, disiplinler arası yaklaşımlarda bireyin bilgilerini transfer etmesine, öğrenme ortamından zevk almasına katkı sağlamaktadır. Bireye yaşam boyu öğrenme sürecinde önemli katkılar sağlayan bu eğitim anlayışında öğretmenin rehber olması beklenmektedir. Çünkü öğretmen STEM eğitiminin öğretme-öğrenme süreçlerini organize eden, yöneten, bilgi ve deneyimleriyle bireye yol gösteren kişidir. Kısaca öğretmen, dijital çağda STEM gibi çağdaş anlayışları eğitimde kullanan, dünyada yaşanan gelişmeleri bireylerle paylaşan, bireyde üst düzey beceriler kazandıran eğitimin önemli bir ögesidir. Öğretmenin bu önemi yapılan birçok çalışmada vurgulanmaktadır. Buna karşın, STEM eğitiminde uygulayıcı olan öğretmenin STEM hakkındaki görüşlerine, düşüncelerine ve beklentilerine yönelik çok az çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmada da teknolojinin hızlı bir gelişim gösterdiği çağda öğretmenlerin STEM kavramına ilişkin algıları belirlenmeye çalışılacaktır. Araştırmanın temel amacı, öğretmenlerin “STEM” kavramına ilişkin metafor algılarını belirlemektir. Araştırma modeli olgubilim desenine dayalı olacaktır. Araştırmanın çalışma grubunu gönüllük esasına dayalı olarak belirlenen Siirt ili merkeze bağlı ortaokulda görev yapan Matematik, Fen Bilimleri, Bilişim Teknolojileri ve Yazılım öğretmenleri oluşturmaktadır. Yapılan çalışma 2018-2019 eğitim-öğretim yılı ikinci döneminde hem devlet okulları hem de özel okulda görev yapmakta olan öğretmenlere uygulanmıştır. Araştırma kapsamına alınan öğretmenlere ilk olarak STEM eğitimi ile ilgili açıklayıcı bilgiler verilmiştir. Daha sonra öğretmenlere STEM eğitimi kavramı ile ilgili açık uçlu bir sorunun yer aldığı bir anket formu dağıtılmıştır. Anket formu iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde cinsiyet ve branş değişkenleri ele alınmıştır. İkinci bölümde ise öğretmenlerden araştırmacıların STEM eğitimi ile yaptığı açıklamaları dikkate alarak, STEM kavramına yönelik bir metafor oluşturmaları ve oluşturdıkları metaforları tanımlamaları istenmiştir. Bu amaçla öğretmenlerden “STEM...gibidir. Çünkü ...” cümlelerini tamamlamaları istenmiştir. Elde edilen verilerin analizinde betimsel ve içerik analiz yöntemlerine başvurulacaktır. Analizler sonucunda elde edilen bulgular tablolar halinde gösterilecek ve çeşitli öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Öğretmen, Eğitim, STEM Eğitimi, Öğretim Programı

METAPHORICAL PERCEPTIONS OF TEACHERS RELATED TO THE CONCEPT OF STEM

ABSTRACT

STEM, which consists of the abbreviation of science, technology, engineering and mathematics, is an educational system which includes interdisciplinary and practical activities. In this system, person's active learning, problem solving, criticism, effective use of information-communication technologies, etc. are intended. In addition, STEM contributes to the increase in self-confidence of the person, use of person's creativity, transfer of knowledge of the person

in interdisciplinary approaches, and enjoyment of the learning environment. It is expected that the teacher will be the guide to person in this educational approach, which provides important contributions to the lifelong learning process. Because the teacher is the person who organizes and directs the teaching-learning processes of STEM education and guides the person with his/her knowledge and experiences. Briefly, the teacher is an important element of education which uses modern insights such as STEM in education and shares the developments in the world with persons and brings high level skills in the person. This importance of the teacher is emphasized in many studies. On the other hand, there are very few studies on teachers' (practitioners in STEM education) opinions, thoughts and expectations about STEM. In this study, it will be tried to determine the perceptions of teachers about STEM concept in the age when technology is developing rapidly. The main purpose of the study is to determine the teachers' perception of metaphor about 'STEM' concept. The research model will be based on the phenomenology pattern. The study group of the research will be composed of Mathematics, Science, Information Technologies and Software teachers who is determined on a voluntary basis and working in the secondary schools in Siirt province. The study have been applied to teachers who work in both public and private schools in the second semester of the academic year 2018-2019. Teachers included in the study were provided with descriptive information about STEM education. Then, a survey form included an open-ended question about the concept of STEM education, was distributed to teachers. The survey form consists of two parts. In the first chapter, gender and branch variables are discussed. In the second part, considering the explanations made by researchers about STEM education, the teachers were asked to form a metaphor for STEM concept and to define the metaphors they created. For this purpose, teachers were asked to complete their sentences which are "STEM is like Because.....". Descriptive and content analysis methods have be used to analyze the data. The findings of the analyzes will be presented as tables and various suggestions have be presented.

Keywords: Teacher, Education, STEM Education, Curriculum Programme.

1.GİRİŞ

Küreselleşme; ekonomik, kültürel, siyasal ve teknoloji alanında bütünleşme sağlamakla birlikte farklılaşmayı da içeren, kaynakların azalması ile rekabet ortamı doğuran bir süreç olduğu söylenebilir. Bu da beraberinde yenilik arayışı içinde olan toplumları meydana getirmektedir. Her yenilik anlayışı toplumun yapısında özellikle de eğitim anlayışında değişikliklere neden olmaktadır. Çünkü eğitim, toplumları ileri refah düzeyine ulaştırmakta, yeni buluşlar yapacak ve toplumlara katkı sağlayacak bireyler yetiştirmektedir. Bu sebeple toplumların başta eğitim sistemlerini, eğitim anlayışlarını ve yetiştirmek istediği öğrenci profillerini iyi bir şekilde planlamaları/yapılandırmaları gerekmektedir. Eğitim sistemlerinde yapılacak yapılandırmalarda toplumlar aynı zamanda çağdaş eğitim anlayışlarını programlarına, öğrenci yetiştirme sistemlerine yansıtmalıdır. Mesela günümüzde gelişmişlik anlamında dünyanın önde gelen ülkesi Amerika Birleşik Devletlerinde STEM uygulamalarının önemli olduğu görülmektedir (Akgündüz, ve diğerleri, 2015). Science-Bilim, Teknoloji-Teknoloji, Engineering-Mühendislik ve Mathematics-Matematik alanlarının baş harflerinden oluşan STEM'in (Gonzalez &Kuenzi, 2012; Yıldırım &Altun, 2014; Yıldırım &Türk, 2018) bu kadar önemli olmasının nedenleri arasında, teknolojiyi kullanacak bireyler yetiştirmesi, bireylerde üst düzey beceriler geliştirmesi gelmektedir. Artık toplumlar ezberleyen bireyler yetiştirmemektedir. "Öğrenmeyi öğrenme" yolunda aktif, yaratıcı, problem çözücü, eleştirebilen, öğrendiği bilgiyi farklı alanlara transfer edebilen bireylere ihtiyaç duymaktadır (Niess, 2015). Bütün bu ihtiyaçlar STEM gibi çağdaş eğitim anlayışlarıyla bireye ve bireyin yaşadığı toplumlara sunulmaktadır.

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

Bireye ve topluma büyük katkılar sağlayan ve farklı disiplinlerden oluşan STEM'in başta programın uygulayıcıları olan öğretmenler tarafından iyi bilinmesi gerekmektedir. Çünkü öğretim programlarının yenilenmesi/tasarlanması aşamaları bir ekip ruhu ile gerçekleşmektedir. Ekte bulunan her bireyin ayrı bir önemi ve katkısı bulunmaktadır. STEM eğitiminin öğretme-öğrenme süreçlerinde uygulamaya konmasında en başta sorumlu olan kişilerde öğretmenlerdir (Wang, 2012; Wang, Moore, Roehring, & Park, 2011; Yıldırım, Türk, 2018). Başka bir deyişle, öğretmen; STEM eğitiminin öğretme-öğrenme süreçlerini organize eden, yöneten, bilgi ve deneyimleriyle bireye yol gösteren, dijital çağda STEM gibi çağdaş anlayışları eğitimde kullanan, dünyada yaşanan gelişmeleri bireylerle paylaşan, bireyde üst düzey beceriler kazandıran eğitimin önemli bir ögesidir. Öğretmenin bu önemi yapılan birçok çalışmada vurgulanmaktadır. (Akkoyunlu, 1995; Sünbül, 1996; Akpınar & Ergin, 2005; Yetim & Göktaş, 2004; Kayaduman, Sarıkaya & Seferoğlu, 2011). Buna karşın, STEM eğitiminde uygulayıcı olan öğretmenin STEM hakkındaki görüşlerine, düşüncelerine ve beklentilerine yönelik çok az çalışma bulunmaktadır (Eroğlu & Bektaş, 2016; Özbilen, 2018; Çınar, Pırasa ve Sadoğlu, 2016; Uğraş, 2017). Buradan hareketle farklı araştırmalara katkı sağlaması ve gelecekte yapılacak araştırmalara destek olması amacıyla bu çalışmada öğretmenlerin STEM kavramına ilişkin algılar ortaya konulmaya çalışılmıştır.

2. YÖNTEM

2.1 ARAŞTIRMA MODELİ

Araştırmada olgubilim (fenomenoloji) modeli kullanılmıştır. Olgubilim (fenomenoloji) modelinde, araştırmacı olay ve olgular hakkında derinlemesine bilgi sahibi olmaktadır. Bu anlamda olgubilim (fenomenoloji) modeli, bize tamamen yabancı olmayan ve bununla birlikte tam anlamını kavrayamadığımız olguları araştırmak için uygun bir araştırma zemini oluşturmaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2018).

2.2 ÇALIŞMA GRUBU

Bu araştırma 2018-2019 eğitim-öğretim yılı 2. Döneminde Siirt ili merkeze bağlı 13 Ortaokulda görev yapan Matematik, Fen Bilimleri, Bilişim Teknolojileri ve Yazılım öğretmenlerinden olmak üzere gönüllülük esasına bağlı oluşturulan toplam 90 kişi ile yürütülmüştür.

Tablo 1. Öğretmenlerin cinsiyetlerine göre frekans ve yüzde dağılımı

Cinsiyet	Frekans (f)	Yüzde (%)
Kadın	49	54.44
Erkek	41	45.56
TOPLAM	90	100

Tablo 1'e göre araştırma çalışma grubunu oluşturan öğrencilerin 57.33'ü kız ve 42.66'sı erkektir.

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

Tablo 2. Öğretmenlerin eğitim durumlarına göre frekans ve yüzde dağılımı

Öğretmenlerin Branşları	Frekans (f)	Yüzde (%)
Matematik	43	47.77
Fen Bilimleri	34	37.77
Bilişim Teknolojileri ve Yazılım	13	14.44
TOPLAM	90	100

Tablo 2’ye göre araştırma çalışma grubunu oluşturan öğretmenlerin 43’ü matematik, 34’ü fen bilimleri, 13’ü bilişim teknolojileri ve yazılım alanlarından oluşmaktadır.

2.3. VERİ TOPLAMA ARACI

Araştırmaya katılan öğretmenlerin “STEM” kavramına ilişkin algılarını belirlemek amacıyla araştırmacılar tarafından geliştirilen açık uçlu bir anket formu kullanılmıştır. Anket formu iki bölümden oluşmuştur. İlk bölümde cinsiyet ve branş değişkenleri ele alınmıştır. İkinci bölümde ise öğretmenlerin “STEM.....gibidir; çünkü.....” cümlesini tamamlamaları istenerek STEM kavramına ilişkin bir metafor oluşturmaları beklenmiştir. Çalışmaya katılan öğretmenlerin metaforlar için bir gerekçe sunabilmeleri için “çünkü” kavramına yer verilmiştir. Araştırmacılar çalışmanın daha verimli olması amacıyla anket formları dağıtılmadan önce STEM kavramına ilişkin bilgilendirilme yapılmıştır. Öğretmenlerin düşüncelerini aktarması için otuz dakikalık bir süre tanınmıştır. Katılımcıların bir kısmı bu sürenin tamamını kullanmayarak ilk on dakika içerisinde formu teslim etmişlerdir.

2.4. VERİLERİN ANALİZİ

Araştırmada öğretmenlerden elde edilen veriler içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. İçerik analizinde asıl amaç elde edilen verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşabilmektir. Bu amaçla içerik analizinde toplanan veriler ilk olarak kavramsallaştırılır, daha sonra oluşan bu kavramlar mantıklı bir biçimde düzenlenir ve bunlara göre veriyi açıklayan temalar saptanır (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Bu araştırmada el edilen veriler içerik analizi aşamaları dikkate alınarak *kodlama ve ayıklama, kategori geliştirme, geçerlik ve güvenilirlik ve verilerin yorumlanması* başlıkları altında analize tabi tutulmuştur. *Kodlama ve Ayıklama aşamasında;* öğretmenlerin “STEM” kavramına ilişkin belirttiği tüm metaforlar ilk olarak bilgisayar ortamına aktarılmış ve incelenmiştir. Sonra anket formundaki ifadeleri boş bıraktıkları veya eksik doldurdıkları belirlenen katılımcılar çalışma grubundan çıkarılmıştır. Bu nedenle veri setinde yer alan öğretmen sayısı 103 kişiden 90 kişiye inmiştir. Katılımcılar Ö1-Ö90 aralığında kodlanarak numaralandırılmıştır. Katılımcılar tarafından geliştirilen veriler tabloleştirilerek listelenmiştir.

Bu çalışmadan elde edilen verilerden ilişkisel kategori çerçevesi oluşturulmuştur. İkinci aşama kategori geliştirmedir. Bu aşamada; öğretmenler tarafından anket formunda dile getirilen metaforlar kodlanarak ortak özellik taşıdığı belirlenenler aynı grup altında toplanmıştır. Buna göre aynı anlamlara sahip metaforlar kullanılarak kategoriler oluşturuldu. Kategoriler oluşturulurken aynı tema altında toplanan verilerin araştırmanın amacı kapsamında bir bütünlük oluşturmalarına dikkat edilmiştir. Araştırmaya katılan 90 öğretmen ‘STEM’ kavramına ilişkin toplam 60 adet metafor üretmiştir. Bu anlamda bazı metaforların birden fazla sıklıkla üretildiğini görmekteyiz. Katılımcılardan elde edilen veriler bir tema ile ilişkilendirildiğinde, STEM kavramına ilişkin öğretmenler için 8 farklı kavramsal kategori oluşturulmuştur. İkinci aşamadan sonra üçüncü aşamada çalışmanın güvenilirliğine ve geçerliliğine bakılmıştır. Araştırmada *geçerlik ve güvenilirlik çalışması* yapılırken sekiz kavramsal kategori altında verilen metaforların, söz konusu bir kavramsal kategoriye temsil edip etmediğini teyit etmek amacıyla uzman görüşüne başvurulmuştur. Bu amaç doğrultusunda, uzman kişiye 90 adet örnek metaforun alfabetik sıraya göre dizili olduğu bir liste ve 8 farklı kavramsal kategorinin adlarını ve özelliklerini içeren bir liste verilmiştir. Uzmanın bu iki listeyi de kullanarak örnek metafor listesini, 8 kavramsal kategoriye eşleştirmesi istenmiştir. Bu eşleştirmeler sonucu uzman ile görüş birliği ve görüş ayrılığı sayıları tespit edilerek araştırmanın güvenilirliği, Miles ve Huberman’ın (1994: 64) formülü ($\text{Güvenirlik} = \frac{\text{görüş birliği}}{\text{görüş birliği} + \text{görüş ayrılığı}}$) kullanılarak hesaplandı. Nitel çalışmalarda, uzman ve araştırmacı değerlendirmeleri arasındaki uyumun 0.90 ve üzeri olduğu durumlarda istenilen düzeyde bir güvenilirlik sağlanmış olmaktadır (Saban, 2009). Bu araştırmanın güvenilirlik çalışmasında % 93 oranında bir güvenilirlik sağlanmıştır. Güvenirlik çalışması kapsamında görüşüne başvuru alan uzman, 6 metaforu araştırmacının yaptığından farklı bir kategoriye yerleştirerek ilişkilendirmiştir. Bunun sebebi aynı metaforlardan bazılarının öğretmenler tarafından yüklenen anlam farklılığından dolayı araştırmacı tarafından farklı kategoriler içerisine dâhil edilmesidir. Bu durumda, $\text{Güvenirlik} = 90 / (90 + 6) = 0.92$ olarak hesaplanmıştır. Bu aşamadan sonra bütün veriler bilgisayar ortamına aktararak katılımcı sayısı (f) ve yüzdesi (%) bulunmuştur. Bu aşamadan sonra son olarak, elde edilen veriler yorumlanmış ve oluşturulan metaforlar, kategoriler ve açıklamalar şekil ve tablolar halinde sunulmuş yorumlanmıştır.

3.BULGULAR

Bu bölümde, araştırmaya katılan öğretmenlerin “STEM” kavramı hakkında geliştirdikleri metaforlarla ilgili olarak elde edilen bulgular tablolar halinde verilmiştir. Belirlenen kategoriler çerçevesinde katılımcıların ürettiği metaforlar öğretmenlerin ifadelerinden alıntılara yer verilerek değerlendirilmiştir.

3.1. ÖĞRETMENLERİN “STEM” KAVRAMINA İLİŞKİN SAHİP OLDUKLARI METAFORLAR

Tablo 3’te öğretmenlerin “STEM” kavramına ilişkin geliştirmiş oldukları metaforlar sıklık derecesine göre verilmiştir. Toplam 90 metafor üretmişlerdir ancak birden fazla sıklıkta oluşturulan metaforlar 13 adettir.

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

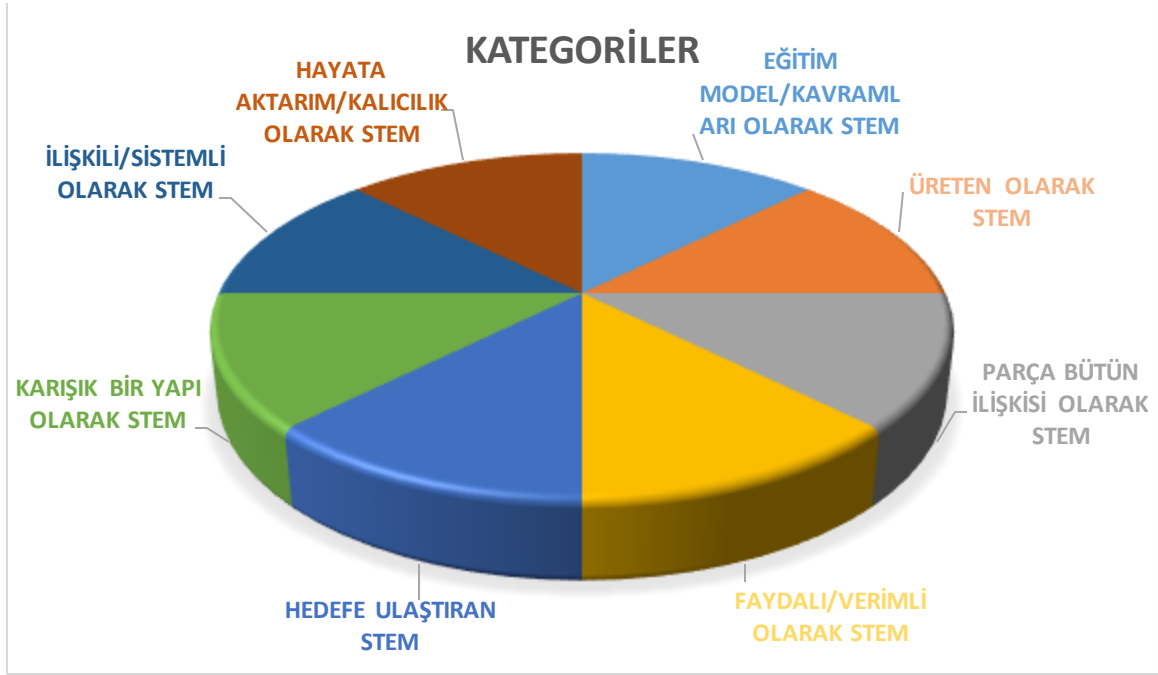
Tablo 3. “STEM” kavramına ilişkin geliştirilen metaforlar ve onları temsil eden öğretmen sayısı ve yüzdesi

Metafor Kodu	Metafor Adı	Frekans (f)	Yüzdelik %	Metafor Kodu	Metafor Adı	Frekans (f)	Yüzdelik %
1	Yapılandırmacı eğitim	10	11,11	31	Küçük ev aletleri	1	1,11
2	Yaşam	7	7,77	32	Robotik kodlama	1	1,11
3	Ağaç	3	3,33	33	Programlamaya	1	1,11
4	Makine	3	3,33	34	Üretim	1	1,11
5	Yaparak yaşayarak öğrenme	3	3,33	35	Arabanın dört tekerliği	1	1,11
6	Disiplinler arası yaklaşım	3	3,33	36	Osmanlı devleti	1	1,11
7	Laboravuar	2	2,22	37	Tarım	1	1,11
8	Yemek	2	2,22	38	Sandalye	1	1,11
9	Sayısal dersler	2	2,22	39	Bilim	1	1,11
10	Ders uygulaması	2	2,22	40	Köy enstitüleri	1	1,11
11	İnsan	2	2,22	41	Dünya	1	1,11
12	Problem	2	2,22	42	Restorasyon	1	1,11
13	Araba	2	2,22	43	Ruh	1	1,11
14	Uçurtma	1	1,11	44	Deney	1	1,11
15	Çiçek	1	1,11	45	Beyin	1	1,11
16	Kek yapmaya	1	1,11	46	Örümcek ağı	1	1,11
17	Bitki kökü	1	1,11	47	Fotosentez	1	1,11
18	Çoklu zeka	1	1,11	48	Puzzle	1	1,11
19	Dört yapraklı yonca	1	1,11	49	Uzay çağına	1	1,11
20	Endüstri	1	1,11	50	Rüzgar gülü	1	1,11
21	Akıllı telefon	1	1,11	51	Bardak	1	1,11
22	Proje tabanlı öğrenme	1	1,11	52	Probleme dayalı öğretim	1	1,11
23	Doğa	1	1,11	53	Bilim insanları	1	1,11
24	Tam öğrenme modeli	1	1,11	54	Ayakkabı	1	1,11
25	Montesory	1	1,11	55	Yaratıcı düşünme	1	1,11
26	Robot	1	1,11	56	Fener	1	1,11
27	Bilgisayar	1	1,11	57	Işık	1	1,11
28	Fabrika	1	1,11	58	Ahilik teşkilatı	1	1,11
29	Organlarımızın işleyişine	1	1,11	59	Bilgiyi harmanlamaya	1	1,11
30	Toprak	1	1,11	60	Yolculuk aracı	1	1,11
						TOPLAM	90

3.2. ÖĞRETMENLERİN “STEM” KAVRAMINA YÖNELİK SAHİP OLDUKLARI METAFORLARIN OLUŞTURDUĞU KATEGORİLER

Öğretmenlerin STEM kavramına ilişkin ürettiği 60 metaforun ortak özellikleri ve kullanım gerekçelerine dayalı olarak oluşturulan gruplama sonucunda, metaforların 8 farklı kategoride toplandığı görülmüş ve bu kategoriler Şekil 1’de verilmiştir.

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

Şekil 1. STEM kavramına ilişkin oluşturulan kategoriler

Aşağıda yer alan tablolar da çalışma grubundan elde edilen verilere uygun olarak ortak özellikleri bakımından gruplandırılmış ve her grup bir kategori oluşturmuştur. Buna göre bu araştırmada oluşturulan kategori sayısı 8 dir.

Öğretmenlerin “Parçalar bütünü olarak STEM” kategorisine ilişkin oluşturdukları metaforlar, frekans ve yüzdeleri Tablo 4’de verilmiştir.

Tablo 4. “STEM” kavramına ilişkin metaforların oluşturduğu kategoriler

Kategoriler	Metaforlar	Metafor Frekansı	Metafor Adeti
1. PARÇALAR BÜTÜNÜ OLARAK STEM	yaşam(7), makine(3), araba(2), insan(2), dört yapraklı yonca(1), Kek yapmak(1), doğa(1), arabanın dört tekerleği(1), Osmanlı devleti(1),sandalye(1), fotosentez(1),puzzle(1), rüzgar gülü(1), çiçeğin kökü(1)	14	24

“Parçalar bütünü olarak STEM” kategorisini 14 öğretmen ve 24 metaforu temsil etmektedir. Öğretmen ifadelerine bakıldığında STEM in birçok alt alanın birleşimi olduğuna değinmektedir. Bu kategori altında en fazla yaşam metaforunun kullanıldığı görülmektedir. Aşağıda bu kategoride bulunan metaforların örneklerine yer verilmiştir.

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

- “STEM yaşam gibidir çünkü yaşam bilgi beceri ve yeteneklerin bir araya gelmesiyle oluşan bir bütündür. ”
- “STEM yaşam gibidir çünkü acı ve tatlı, iyi ve kötü her şeyin biraz bulunduğu bir evrendir.”
- “STEM makine gibidir çünkü tıpkı bir makine gibi birden çok parçanın bir araya gelerek işlediği bir sistemdir.”
- “STEM araba gibidir çünkü bilim, teknoloji, mühendislik ve matematik arabanın dört tekerleğidir ve bir araya gelince araba yürür. ”
- “STEM insan gibidir çünkü kol, bacak, kulak, göz ve diğer organlar insanın bir parçasıdır ve bunların bütünü insanı oluşturur.”
- “STEM dört yapraklı yonca gibidir çünkü her yaprağı ayrı bir önem taşır ve bir araya gelince güzel bir çiçek oluşur.”
- “STEM kek yapmak gibidir çünkü her bir malzemenin varlığı önemlidir ve biri olmazsa kek olmaz.”
- “STEM doğa gibidir çünkü doğa hava, toprak ve su gibi farklı ama bütüncül yapıya sahiptir.”
- “STEM arabanın dört tekerleği gibidir çünkü birinin olmaması sistemi bozuyor.”
- “STEM Osmanlı Devleti gibidir çünkü Osmanlı Devleti birçok kültürün bir arada yaşamasıyla ve entegrasyonu ile oluşan zengin bir devlettir. ”
- “STEM sandalye gibidir çünkü dört ayağının da işlevi vardır ve biri olmazsa devrilir. ”
- “STEM fotosentez gibidir çünkü farklı alanların sentezlenerek tek bir yapıyı oluşturmasıdır.”
- “STEM puzzle gibidir çünkü bütün parçaları birleştiğinde anlamlı bir bütün oluşturur.”
- “STEM rüzgar gülü gibidir çünkü her bir yaprağı farklı alanı temsil etsede dönmek için birbirlerine ihtiyaçları vardır.”

Öğretmenlerin “Eğitim model/kavramları olarak STEM” kategorisine ilişkin oluşturdukları metaforlar, frekans ve yüzdeleri Tablo 5’de verilmiştir.

Tablo 5. “STEM” kavramına ilişkin metaforların oluşturduğu kategoriler

Kategoriler	Metaforlar	Metafor Frekansı	Metafor Adeti
2.EĞİTİM MODEL/KAVRAMLARI OLARAK STEM	Yapılandırmacı eğitim(10), Yaparak yaşayarak öğrenme(3), Disiplinler arası yaklaşım(3),Tam öğrenme modeli(2), Çoklu zeka(1), Proje tabanlı öğrenme(1), Montessori(1), Probleme dayalı öğretim (1), Yaratıcı düşünme (1)	9	23

“Eğitim model/kavramları olarak STEM” kategorisini 9 öğretmen ve 23 metaforu temsil etmektedir. Öğretmen ifadelerine bakıldığında STEM in birçok eğitim kavramına benzerliklerine değindikleri görülmektedir.

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

Bu kategori altında en fazla yapılandırmacı eğitim metaforunun kullanıldığı görülmektedir. Aşağıda bu kategoride bulunan metaforların örneklerine yer verilmiştir.

- “STEM yapılandırmacı eğitim gibidir çünkü ikiside öğrenci merkezlidir. İki anlayışta da araştırma, sorgulama, buluş yapma, yaratıcı düşünme vardır.”
- “STEM yapılandırmacı eğitim gibidir çünkü ikisindede teorik bilgilerin pratiğe dökülmesi önemlidir.”
- “STEM yapılandırmacı eğitim gibidir çünkü ikisindede öğrencinin yaparak yaşayarak öğrenmesi ön plandadır.”
- “STEM yaparak yaşayarak öğrenme gibidir çünkü öğrenilen soyut bilgiler mühendislik ve teknoloji ile uygulamaya konarak pratiğe dökülmelidir.”
- “STEM disiplinler arası yaklaşım gibidir çünkü işlenen dersin diğer dersler ile entegresini kapsar.”
- “STEM tam öğrenme modeli gibidir çünkü öğrenmenin kalıcılığı önemlidir.”
- “STEM çoklu zeka gibidir çünkü her birey kendi öğrenmesini kendi buluşunu kendi becerilerine göre yapar.”
- “STEM proje tabanlı öğrenme gibidir çünkü öğrencilerin işbirliği içinde çeşitli becerilerini kullanarak birşeyler üretmesini sağlar.”
- “STEM montessori gibidir çünkü çocukların işlerini birebir kendileri yapmalarını desteklemektedir.”
- “STEM probleme dayalı öğretim gibidir çünkü günlük hayatta karşımıza çıkacak problemleri çözümlmeye benzeyen bir yapıdır.”
- “STEM yaratıcı düşünme gibidir çünkü öğrenciler teorik bilgileri pratiğe aktarırken yaratıcı düşünce aktif rol oynar.”

Öğretmenlerin “Hedefe ulaştıran STEM” kategorisine ilişkin oluşturdukları metaforlar, frekans ve yüzdeleri Tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6. “STEM” kavramına ilişkin metaforların oluşturduğu kategoriler

Kategoriler	Metaforlar	Metafor Frekansı	Metafor Adeti
3.HEDEFE ULAŞTIRAN STEM	ders uygulaması(2), bilim(1),uzay çağı(1),fener(1), yolculuk aracı(1), ayakkabı(1), ışık(1)	7	8

“Hedefe ulaştıran STEM” kategorisini 7 öğretmen ve 8 metaforu temsil etmektedir. Öğretmen ifadelerine bakıldığında STEM in hedefe ulaşırken yardımcı etken olduğuna değinmektedir. Bu kategori altında en fazla ders uygulaması metaforunun kullanıldığı görülmektedir. Aşağıda bu kategoride bulunan metaforların örneklerine yer verilmiştir.

- “STEM ders uygulaması gibidir çünkü günlük hayatta ihtiyaçlarımızı karşılayacak seviyeye ulaşmak için derste öğrendiğimiz bilgileri uygulamaya dökeriz.”
- “STEM bilim gibidir çünkü hayal gücünü kullanarak onu istediği yere ulaştırır.”

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

- “STEM fener gibidir çünkü öğrencinin gerçek öğrenmeler yapmasını sağlayarak onu tepeye ulaştırır. ”
- “STEM yolculuk aracı gibidir çünkü öğrenciye gerekli olan bütün becerileri kazandırarak onu gideceği hedefe ulaştırır. ”
- “STEM ayakkabı gibidir çünkü doğru ayakkabıyı seçmezsek ayaklarımız su toplar ve bir adım ileri atamayız. Stem tıpkı doğru ayakkabılar gibi bizi amacımıza ulaştıracak olan yoldaşımız. ”
- “STEM ışık gibidir çünkü öğrenciye öğrenmeyi öğretir ve onu geleceğini aydınlatır.”
- “STEM uzay çağı gibidir çünkü uzay çağı gelişim demektir. Gelişime erişmek için STEM i çok iyi kullanmak gerekir.”

Öğretmenlerin “İlişkili/sistemli olarak STEM” kategorisine ilişkin oluşturdukları metaforlar, frekans ve yüzdeleri Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7. “STEM” kavramına ilişkin metaforların oluşturduğu kategoriler

Kategoriler	Metaforlar	Metafor Frekansı	Metafor Adeti
4. İLİŞKİLİ/SİSTEMLİ OLARAK STEM	Problem(2),organlarımızın işleyişi(1), robotik kodlama(1), programlama(1), dünya(1) örümcek ağı(1), , Bilginin harmanlanması(1)	7	8

“İlişkili/sistemli olarak STEM” kategorisini 7 öğretmen ve 8 metaforu temsil etmektedir. Öğretmen ifadelerine bakıldığında STEM in ilişkili ve sistemli bir yapıya sahip olduğuna değinmektedir. Bu kategori altında en fazla Problem(2) metaforunun kullanıldığı görülmektedir. Aşağıda bu kategoride bulunan metaforların örneklerine yer verilmiştir.

- “STEM problem gibidir çünkü farklı değişken durumları arasında bir bağlantı kurarak doğru sonuca gitme işidir.”
- “STEM organlarımızın işleyişi gibidir çünkü organlarımızın bir sistem bütünü olarak ilişkili bir şekilde çalışması gibi stemde de bazı alanların ilişkisi vardır.”
- “STEM robotik kodlama gibidir çünkü robotik kodlama disiplinler arası işbirliğini gerektirir.”
- “STEM programlama gibidir çünkü kafamızda tasarladığımız olay ve döngüleri sistemli bir şekilde işlevselleştiririz.”
- “STEM dünya gibidir çünkü etrafındaki gezegenlerle bir sisteme bağlı olarak çalışır.”
- “STEM örümcek ağı gibidir çünkü birbirine bağlı bir sistem içinde büyür.”
- “STEM bilginin harmanlanması gibidir çünkü birbirinden bağımsız olmayan alanların bir araya gelmesidir.”

Öğretmenlerin “Üreten olarak STEM” kategorisine ilişkin oluşturdukları metaforlar, frekans ve yüzdeleri Tablo 8’de verilmiştir.

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

Tablo 8. “STEM” kavramına ilişkin metaforların oluşturduğu kategoriler

Kategoriler	Metaforlar	Metafor Frekansı	Metafor Adeti
5. ÜRETEN OLARAK STEM	Toprak(1), Ağaç(3), yemek(2), Endüstri(1), Bilgisayar(1), Fabrika(1), Üretim(1), Tarım(1), Bilim İnsanı(1), uçurtma(1)	9	11

“Üreten olarak STEM” kategorisini 9 öğretmen ve 11 metaforu temsil etmektedir. Öğretmen ifadelerine bakıldığında STEM in ortaya ürün çıkaran bir kavram olduklarına değindikleri görülmektedir. Bu kategori altında en fazla Ağaç(3) metaforunun kullanıldığı görülmektedir. Aşağıda bu kategoride bulunan metafor örneklerine yer verilmiştir.

- “STEM ağaç gibidir çünkü ağaca su ve gübre verildikçe kökleri sağlamlaşır, büyür ve meyve verir. Stem eğitiminde de öğrenciye beceriler verince üreten bireyler ortaya çıkar.”
- “STEM yemek gibidir çünkü malzemeleri yerinde, zamanında ve orantılı olarak kullanırsak ortaya istediğimiz gibi bir ürün çıkar.”
- “STEM toprak gibidir çünkü toprağı işlediğiniz zaman karşılığında ürün elde edersiniz. Stem de gerekli beceriler verildiğinde üreten verimli bireyler elde edilir. ”
- “STEM endüstri gibidir çünkü endüstride kullanılan ürünler stem sayesinde üretilir. ”
- “STEM bilgisayar gibidir çünkü sorunu belirler ve çözüm üretir.”
- “STEM fabrika gibidir çünkü sistemin hem bir girdisi hem de bir çıktısı yani ürünü vardır.”
- “STEM üretim gibidir çünkü yaratıcılık ve hayal güçleri birleşerek bir ürün ortaya çıkarırlar.”
- “STEM tarım gibidir çünkü yaparak yaşayarak, coğrafi ve beşeri birçok faktörden etkilenecek ortaya çıkan ve ürün üreten bir süreçtir.”
- “STEM bilim insanı gibidir çünkü deneyerek sorunlara çözüm üretirler.”
- “STEM uçurtma gibidir çünkü uçurtma yaparken matematik mühendislik ve bilimi kullanırız. STEM de bu bilgileri kullanarak ortaya bşeyler koymamızı sağlar.”

Öğretmenlerin “Faydalı/verimli olarak STEM” kategorisine ilişkin oluşturdukları metaforlar, frekans ve yüzdeleri Tablo 9’da verilmiştir.

Tablo 9. “STEM” kavramına ilişkin metaforların oluşturduğu kategoriler

Kategoriler	Metaforlar	Metafor Frekansı	Metafor Adeti
6.FAYDALI/VERİMLİ OLARAK STEM	Çiçek(1), akıllı telefon(1), robot(1), küçük ev aletler(1), restorasyon(1), ruh(1)	6	6

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

“Faydalı/verimli olarak STEM” kategorisini 6 öğretmen ve 6 metaforu temsil etmektedir. Öğretmen ifadelerine bakıldığında STEM in yarar sağlayan bir sistem olduklarına değindikleri görülmektedir. Aşağıda bu kategoride bulunan metafor örneklerine yer verilmiştir.

- “STEM çiçek gibidir çünkü dört alanın birleşiminden güç alıp kök salarak çağın gereksinimlerini karşılar.”
- “STEM akıllı telefon gibidir çünkü doğru kullanıldığı zaman birçok ihtiyacımızı karşılar.”
- “STEM robot gibidir çünkü robotlar matematik ve mühendislik ürünü olup her alanda bize büyük yardımcılarıdır.”
- “STEM küçük ev aletleri gibidir çünkü hayatı kolaylaştırıyorlar.”
- “STEM restorasyon gibidir çünkü günümüzü restore ederek 21. Yüzyıl ihtiyaçlarına hazır hale getirir.”
- “STEM ruh gibidir çünkü ortaya çıkardığımız olumlu olgular ruhumuza huzur verir. ”

Öğretmenlerin “Hayata aktarım /kalıcılık olarak STEM” kategorisine ilişkin oluşturdukları metaforlar, frekans ve yüzdeleri Tablo 10’da verilmiştir.

Tablo 10. “STEM” kavramına ilişkin metaforların oluşturduğu kategoriler

Kategoriler	Metaforlar	Metafor Frekansı	Metafor Adeti
7. HAYATA AKTARIM /KALICILIK OLARAK STEM	laboratuvar(2), köy enstitüler(1),ahilik teşkilatı(1), deney(1)	4	5

“Hayata aktarım /kalıcılık olarak STEM” kategorisini 4 öğretmen ve 5 metaforu temsil etmektedir. Öğretmen ifadelerine bakıldığında STEM in gerçek yaşamla ilişkisine değinerek hayata entegre eden bir kavram olduklarına değindikleri görülmektedir. Bu kategori altında en fazla laboratuvar(2) metaforunun kullanıldığı görülmektedir. Aşağıda bu kategoride bulunan metafor örneklerine yer verilmiştir.

- “STEM laboratuvar gibidir çünkü yaparak yaşayarak kalıcı öğrenmeler sağlanır.”
- “STEM köy enstitüleri gibidir çünkü hayataı baz alarak ihtiyaçlara cevap verir.”
- “STEM ahilik teşkilatı gibidir çünkü eğitim görürler daha sonrada bunu gerçek hayatta kullanırlar.”
- “STEM deney gibidir çünkü birebir yaşayarak kalıcı öğrenmeler yaparız ve bunu hayata aktarıyoruz.”

Öğretmenlerin “Karışık bir yapı olarak STEM” kategorisine ilişkin oluşturdukları metaforlar, frekans ve yüzdeleri Tablo 11’de verilmiştir.

Tablo 11. “STEM” kavramına ilişkin metaforların oluşturduğu kategoriler

Kategoriler	Metaforlar	Metafor Frekansı	Metafor Adeti
8.KARIŞIK BİR YAPI OLARAK STEM	Sayısal dersler(2), beyin(1),	2	3

“Karışık bir yapı olarak STEM” kategorisini 2 öğretmen ve 3 metaforu temsil etmektedir. Öğretmen ifadelerine bakıldığında STEM in anlaşılması zor bir yapı olduklarına değindikleri görülmektedir. Bu kategori altında en fazla sayısal dersler(2) metaforunun kullanıldığı görülmektedir. Aşağıda bu kategoride bulunan metafor örneklerine yer verilmiştir.

- “STEM sayısal dersler gibidir çünkü anlaması zor ve karmakarışıktır.”
- “STEM beyin gibidir çünkü beyinde karmaşık birçok yapıdan oluşur.”

4.TARTIŞMA SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmada Matematik, Fen Bilimleri, Bilişim Teknolojileri ve Yazılım öğretmenlerinin “STEM” kavramına ilişkin sahip oldukları metaforlar içerik analizi yolu ile farklı kategoriler altında incelenmiştir. Araştırmaya katılan öğretmenler toplam 60 adet metafor üretmişlerdir. Ürettikleri bu metaforlar “Parçalar bütünü olarak STEM”, “Eğitim model/kavramları olarak STEM”, “Hedefe ulaştıran STEM”, “İlişkili/sistemli olarak STEM”, “Üreten olarak STEM”, “Faydalı/verimli olarak STEM”, “Hayata aktarım /kalcılık olarak STEM”, “Karışık bir yapı olarak STEM” olmak üzere 8 kategoride toplanmıştır. Öğretmenler bu metaforlar içinde en çok metaforu “Parçalar bütünü olarak STEM” kategorisinde kullanmıştır. Bu kategoride özellikle yaşam, makine, araba ve buna benzer geliştirilen metaforların fazlalığı, STEM’in öğretmenler üzerinde olumlu bir katkıya sahip olduğunu gösterir niteliktedir. Alan yazını incelendiğinde STEM eğitime ilişkin daha önce yapılan araştırmalarda elde edilen sonuçların bu çalışmayla paralellik gösterdiği görülmektedir (Yıldırım ve Türk, 2018; Eroğlu ve Bektaş, 2016; Yıldırım ve Altun, 2015).

Yıldırım ve Altun’a (2015) göre STEM eğitimi bireyin öğrenmeye karşı farkındalığını artırmakta ve öğrenme konusunda bireyin çaba göstermesini sağlamaktadır. Yıldırım ve Türk (2018)’e göre ise STEM toplumda yaşanan bireylerin farklı disiplinleri görmesine ve bu disiplinler arasındaki ilişkiyi keşfetmesine yardımcı olmaktadır. Başka bir deyişle, STEM bir çok disiplini içine alan bir eğitim anlayışını benimsemektedir. Birey bu disiplinler arasındaki parçayı ve parçadan hareketle bütünü görmektedir. Parça-bütün arasındaki ilişki ile birey eski-yeni bilgileri ilişkilendirmekte ve yeni orijinal düşünceler ortaya koyabilmektedir. Yeni düşünceler ve fikirler bireyin kendine güvenmesini ve eğitimde istedik davranışlar sergilemesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Siew, Amir ve Chong’un belirttiği gibi (2015) STEM eğitimi ile öğretmenler başta olmak üzere toplumu oluşturan ve eğitim sürecine dahil olan her birey uygulamalardan memnun kalmakta ve yapılan/yapılacak her türlü faaliyete gönüllü katılım göstermektedir. Uygulamalara ve sınıf içinde yapılan faaliyetlere olumlu tutum göstererek katılan bireylerin gelecekteki hedeflerine kolay ulaştığı görülmektedir. Bu sebeple STEM ve uygulamaları günümüz toplumlarının eğitimlerinde göz önünde bulundurması gereken bir eğitim anlayışıdır. Çünkü STEM eğitimi bu araştırmada da görüldüğü üzere yapılandırmacı eğitim anlayışına benzer yönleri bulunmaktadır. Yapılandırmacı ve STEM eğitiminde öğrenci önemli bir öğedir. Öğretmen öğrencinin sadece bilişsel yönünü değil, duyuşsal ve devinışsel yönünü de dikkate almaktadır.

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ 10-12 Haziran 2019

Bunun yanı sıra her iki eğitim anlayışında (Schaefer, Sullivan ve Yowell, 2003; Wang, 2012); bireyin gelişimsel özellikleri dikkate alınmaktadır. Teknolojik gelişmeler ve bu gelişmelere bağlı olarak öğretim programlarının yeniden tasarlanması önemli görülmektedir. Bireyin teknolojik okuryazarlık becerisi geliştirilmeye çalışılmaktadır ve üst düzey becerilere sahip olması amaçlanmaktadır.

Kısaca, STEM, bilgi toplumunun vazgeçilmez eğitim anlayışını yansıtmaktadır. Çağdaş öğretim programlarını kullanan toplumların benimsediği ve benimsemeye çalıştığı disiplinler arası bir öğretimdir. Bu anlayışın başarılı bir şekilde uygulanması için ilk olarak öğretmenlere büyük görevler düşmektedir. Öğretmenlerin bu görevi başarılı bir şekilde tamamlamaları ve uygulamaları için de STEM eğitimi hakkında bilgi sahibi olması gerekmektedir.

Araştırmada elde edilen sonuçlardan hareketle aşağıdaki öneriler sunulmuştur:

- Çalışma MEB yetkilileri tarafından dikkate alınarak, öğretmenlere STEM eğitim anlayışı kapsamında hizmet içi eğitim verilebilir.
- Öğretmenlerin STEM eğitimine ilişkin sahip olmaları gereken becerilere yönelik nicel ve nitel araştırmalar yapılabilir.
- Bu konuda araştırma evrenini daha geniş tutarak STEM ile ilgili daha derin araştırmalar yapılabilir.

5.KAYNAKÇA

- Akgündüz, D., Aydeniz, M., Çakmakçı, G., Çavaş, B., Çorlu, M., Öner, T., & Özdemir, S. (2015). *STEM Eğitimi Türkiye Raporu*. İstanbul.
- Akkoyunlu, B. (1995). Bilgi Teknolojilerinin Okullarda Kullanımı Ve Öğretmenlerin Rolü. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 105-109 .
- Akpınar, E., & Ergin, Ö. (2005). Yapılandırmacı Kuramda Fen Öğretmeninin Rolü. *Lköretim-Online*, 55-64.
- Çınar, S., Prasa, N. & Sadoğlu, G. (2016). Views Of Science And Mathematics Pre-Service Teachers Regarding Stem. *Universal Journal Of Educational Research*, 4(6), 1479-1487. Doi: 10.13189/Ujer.2016.040628
- Eroğlu, S., & Bektaş, O. (2016). Stem Eğitimi Almış Fen Bilimleri Öğretmenlerinin Stem Temelli Ders Etkinlikleri Hakkındaki Görüşleri. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi - Journal Of Qualitative Research İn Education*, 4(3), 43-67. [Online] [Www.Enadonline.Com](http://www.enadonline.com) Doi :10.14689/İssn.2148-2624.1.4c3s3m
- Gonzalez, H. B., & Kuenzi, J. J. (2012). *Science, Technology, Engineering, And Mathematics (Stem) Education: A Primer*. Congressional Research Service, Library Of Congress.
- Kayaduman, H., Sarıkaya, M., & Seferoğlu, S. (2011). Eğitimde FATİH Projesinin Öğretmenlerin Yeterlik Durumları Açısından İncelenmesi. *XIII. Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri*, (S. 122-129). Malatya.
- Moore, T. J., Stohlmann, M. S., Wang, H.-H., Tank, K. M., & Roehrig, G. H. (2014). Implementation And İntegration Of Engineering İn K-12 STEM Education. In J. Strobel, S. , Purzer, & M.

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

- Cardella (Eds.), Engineering In Precollege Settings: Research Into Practice. West Lafayette, IN: Purdue Press.
- Niess, M. L. (2005). Preparing Teachers To Teach Science And Mathematics With Technology: Developing A Technology Pedagogical Content Knowledge. *Teaching And Teacher Education*, 21, 509–523
- Özbilen, A. G. (2018). Stem Eğitime Yönelik Öğretmen Görüşleri Ve Farkındalıkları. 27. *Uluslararası Eğitim Bilimleri Kongresi*. Adana.
- Uğraş, M. (2017). Okul Öncesi Öğretmenlerinin Stem Uygulamalarına Yönelik Görüşleri. *Eğitimde Yeni Yaklaşımlar Dergisi*, 39-54.
- Saban, A. (2009). Öğretmen Adaylarının Öğrenci Kavramına İlişkin Sahip Oldukları Zihinsel İmgeler. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(2)
- Sünbül, A. M. (1996). Öğretmen Niteliği Ve Öğretimdeki Roller . *Eğitimde' Nitelik* , 597-607.
- Schaefer, M. R., Sullivan, J. F. ve Yowell, J. L. (2003). Standard-based engineering curricula as a vehicle for K– 12 science and math integration. *Frontiers in Education*, 2, 1–5.
- Siew, N. M., Amir, N. ve Chong, C. L. (2015). The perceptions of pre-service and in-service teachers regarding a project-based STEM approach to teaching science. *SpringerPlus*, 4(8), 1-20.
- Wang, H. H., (2012). A New Era Of Science Education: Science Teachers' Perceptions And Class Room Practices Of Science, Technology, Engineering, And Mathematics (STEM) İntegration. Unpublished Doctoral Dissertation, Minnesota University, Minnesota.
- Wang, H. H., Moore, T. J., Roehrig, G. H., & Park, M. S. (2011). STEM İntegration: Teacher Perceptions And Practice. *Journal Of Pre-College Engineering Education Research (JPEER)*, 1(2), 1-13.
- Yetim, A., & Göktaş, Z. (2004). Öğretmenin Mesleki Ve Kişisel Nitelikleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 541-550.
- Yıldırım, B., & Altun, Y. (2014). STEM Eğitimi Üzerine Derleme Çalışması: Fen Bilimleri Alanında Örnek Ders Uygulanmaları. In M. Riedler Et Al. (Ed.) *Proceedings Of VI. International Congress Of Education Research*, (Vol. 4, Pp. 239-248), Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Yıldırım, B., & Altun, Y. (2015). STEM Eğitim Ve Mühendislik Uygulamalarının Fen Bilgisi Laboratuvar Dersindeki Etkilerinin İncelenmesi. *El-Cezeri Journal Of Science And Engineering*, 2(2), 28-40.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2018). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (11 B.). Ankara: Seçkin.
- Yıldırım, B., & Türk, C. (2018). Sınıf Öğretmeni Adaylarının STEM Eğitime Yönelik Görüşleri: Uygulamalı Bir Çalışma. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 195-213.

ARAP GRAMERİNİN ZORLUĞU MESELESİ ÜZERİNE*

Dr. Öğr. Üyesi Şahin ŞİMŞEK

Batman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi

ÖZET

Arapça'nın grameri en erken dönemde oluşan gramerlerden biridir. Aynı zamanda hakkında en çok yazılıp çizilen gramerlerdendir. Kur'an-ı Kerim'in korunması gibi dinî kaygılarla ortaya çıkmış olması, ona ayrı bir özellik katmış ve böylece onu diğer dillerin gramerlerinden kısmen farklı kılmıştır. Ayrıca çok kısa sayılabilecek bir sürede Sıbeveyhi'nin *el-Kitâb*'ı ile zirveye ulaşacak kadar hızlı bir gelişim sergilemiştir. İlk dilciler, Arap dilinin kurallarını oluştururken başarı gösterecekler de fasih Arapça öğretimi sıkıntı arz eden bir mesele olagelmıştır. Günümüzde ise fasih Arapça öğretimi hususunda yaşanan kriz hafife alınmayacak bir düzeydedir. Haddizatında bu sıkıntının farklı boyut ve sebepleri bulunmaktadır. Bu sebepler kısaca nahiv kitapları, telife takip edilen yöntem ve nahvin kendi kuralları şeklinde özetlenebilir. Ayrıca nahivcilerin sonraki dönemlerde başta mantık ilmi olmak üzere farklı disiplinlerin yöntemlerini kullanmada aşırıya kaçmaları da olumsuz sonuçlara sebebiyet vermiştir.

Anahtar Kelimeler: Arap grameri, nahiv, zorluk.

GİRİŞ

İslam'dan önce Arap yarımadasında dış etkilere uzak bir şekilde yaşayan Araplar sağlam bir dil melekeseğine sahip olup gramer kurallarına gerek duymadan dillerini doğru bir şekilde konuşabiliyorlardı. Arapların İslam fetihleri ile birlikte başka milletlerle temas kurmaları neticesinde Arapçada bozulma belirtileri görülmeye başlandı. Buna, Kur'an-ı Kerim'in korunması gibi dini kaygılar ile yabancıların hâkim dili öğrenme istekleri de eklenince dilin kurallarının tespit edilmesi zorunlu bir hal aldı. Ebü'l-Esved ed-Düeli (ö. 69/688) tarafından temelleri atılan Arap grameri çok kısa sayılabilecek bir süre zarfında gelişip olgunlaştı. (el-Kıfî, 1986, I, 39-4; Civelek, 2003, 57-58). Ancak bu hızlı gelişim nahiv ilmini zorlaştıran bazı sonuçlar doğurmuştur. Dolayısıyla ilk dilciler, Arap dilinin kurallarını oluştururken başarı gösterecekler de fasih Arapça öğretimi sıkıntı arz eden bir mesele olagelmıştır. Günümüzde ise fasih Arapça öğretimi hususunda yaşanan kriz hafife alınmayacak bir düzeydedir. Haddizatında bu sıkıntının farklı boyut ve sebepleri bulunmaktadır. Bu sebepler kısaca nahiv kitapları, telife takip edilen yöntem ve nahvin kendi kuralları şeklinde özetlenebilir. Ayrıca nahivcilerin sonraki dönemlerde başta mantık ilmi olmak üzere farklı disiplinlerin yöntemlerini kullanmada aşırıya kaçmaları da olumsuz sonuçlara sebebiyet vermiştir.

1. NAHİV İLMİNİN ZORLUKLARI

İlk dönem dilciler olsun modern dönem dilciler olsun nahvin zorluğu meselesini dile getirenler genellikle nahiv kitapları, nahvin kendi kuralları ve nahivcilerin takip ettikleri metodlar üzerinde durmuşlardır (el-Hûlî, 2003, 11-18). Zaten nahiv kuralları, nahiv kitapları ile nahiv araştırma ve uygulama metodları arasında sıkı bir ilişki bulunduğu için dolayı bu konuları birbirinden ayırmak pek de mümkün görünmemektedir. Buna binaen nahvin zorluğu meselesi bu üç başlık altında ele alınacaktır.

* Bu çalışma, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde, 2018 yılında tamamlanan "Arap Gramerinin Kolaylaştırılması Bağlamında Yenilikçilik Hareketleri ve Arapça Öğretimine Etkileri" başlıklı basılmış doktora tezinden üretilmiştir.

Nahvin bazı kusur ve zorlukları, bir ilim olarak nahvin doğuşuyla birlikte ortaya çıkmıştır. Bir kısmı da nahvin başka ilimlerle ilişkisi neticesinde ve belli şartlar çerçevesinde zamanla ortaya çıkmıştır. Bu kusur ve zorlukların birçoğu, nahvin değişik aşamalarında nahve eşlik etmiş ve günümüze kadar ondan ayrılmamıştır. Ancak dikkat çekici olan ise bu uzun süre zarfında, nahiv eğitimiyle ilgili -çok az kısmı hariç- bu zorlukların ilk dönem dilcilerinin dikkatini çekmemesidir. Dikkat çeken noktalar da gerektiği gibi ele alınamamıştır. Zira hiçbir dilci bu kusur ve zorlukları bir bütün olarak bir araya getirip çözüm yönünde çaba sarf etmemiştir (Mebrûk, 1985, 40). Modern dönemde ise nahiv ve nahvin işlevi ile ilgili yeni yaklaşımlar ortaya çıkmış ve bu sayede, nahvin bazı kusur ve zorlukları daha objektif ve daha derin bir şekilde ele alınabilmektedir.

Nahiv ilminin oluştuğu şartlara bakıldığında aşağıdaki noktaların dikkat çekici olduğu görülmektedir:

a- Nahiv ilmi, bir asır gibi kısa sayılabilecek bir süre zarfında doğup gelişimini tamamladı. Ebü'l-Esved ile başlayıp Sîbeveyhi ile tamamlanan bu sıçrama, nahivcileri, nahiv ilmini objektif bir şekilde tenkit edip araştırmaktan alıkoymuştu. Böylece nahvin kusurlu yönleri tam anlamıyla ortaya çıkarılamadı.

b- Diğer dil bilimleri gelişimini sürdürmeye devam ederken nahiv ilmi Sîbeveyhi'nin kitabıyla birlikte gelişimini tamamladı. Bu yüzden nahiv âlimlerinin ellerinde, onlara Arap dilinin bir bütün olarak nahvî yapısını ve ifade tarzını tam anlamıyla kavramayı sağlayacak yeterli miktarda dil malzemesi bulunmamaktaydı.

c- Nahiv ilminin doğuşuyla birlikte öğretim boyutunun diğer nahiv çalışmalarının önüne geçmesi de nahivde kusurların oluşmasında etkili olmuştur. Çünkü nahivciler, tüm çabalarını bu yönde harcayarak Arap dilinin yapısını ve kurallarını betimleyecek şekilde çok kapsamlı düşünce faaliyetlerine girişmemişlerdir. Oysa öğrencilerin anlayabileceği şekilde dil kurallarını anlatma anlamındaki öğretici gramer ile bir dilin sistemini anlatan ve tarifli açıklamasını yapan ilmî gramer arasında büyük bir fark vardır (Özçam, 1997, s.122). Bir dilin, öncelikle ilmî/tasvirî gramerini, ondan sonra öğretici/okul gramerini oluşturmak, dil çalışmalarının sağlam temellere oturması anlamında son derece önemlidir.

d- İlk tabaka nahivcilerinin büyük çoğunluğu mevaliden yani Arapların dışındaki milletlerden idiler. Bu insanların kendilerine has düşünce yapıları ve Arapça'yı kavrama anlayışları vardı. Bu durum da Arap nahvine ve nahiv çalışmalarına olumsuz yansdı (Mebrûk, 1985, 41).

Nahvin doğuşuyla birlikte ortaya çıkan kusurlar bu şekilde oluşurken sonraki dönemlerde oluşan kusur ve zorluklar ise siyasal, toplumsal ve düşünsel değişimlerin neticesi olarak ortaya çıkmıştır. Bunlardan en büyük etkiyi ise, hicri IV. yüzyıldan itibaren İslâm âleminde yayılmaya başlayan sûrî mantık yapmıştır. Hicri IV. ve sonraki yüzyıllarda, mantığın metodları nahivcilerin düşüncesine hâkim olmuş ve bunun sonucunda nahiv ilminde pek çok kusur ve zorluk ortaya çıkmıştır.

1.1. Nahiv Kitapları

Nahiv öğretimini zorlaştıran en önemli etkenlerden biri nahiv kitaplarıdır. Klasik nahiv kitaplarının telifinde belli bir plan ve metodun takip edilmemesi, nahiv kitaplarının çok geniş ve muğlak olması, söz konusu kitapların içeriğinin donuk ve kuru olması yani gerçek hayatla bağının bulunmaması eleştiri konusu olmuştur (Mebrûk, 1985, 42-45). Nahiv kitaplarından kaynaklanan ve nahvi zorlaştıran en önemli hususlar şu şekilde ele alınabilir:

1.1.1. Nahiv Kitaplarında Metodoloji Sorunu

Nahiv âlimleri kendi dönemlerinin şartlarına göre Arap gramerini oluşturarak Arap diline büyük bir hizmette bulunmuşlardır. Ancak nahiv ilminde telif edilen kitaplara bakıldığında, nahivcilerin takip ettikleri sağlam ve net bir plan ve metodun olmadığı görülecektir. Örneğin Sîbeveyhi gramer konularını, belli bir tasnifi göz önünde bulundurmada ele alırken, ez-Zemahşerî kelime türlerini esas alarak *el-Mufasssal* adlı eserini oluşturmuştur. İbn Mâlik ise âmil ve irâbı esas alarak eserlerini telif etmiştir. İbn Mâlik'in yöntemi sonraki dönemlerde en yaygın yöntem haline gelmiştir. Ayrıca nahiv kitaplarında hangi konulara yer verileceği ve yer verilen konuların sıralanması konusunda da bir ittifak olmadığı gibi, ele alınan konulardan bazıları da tek başlık altında değil, birkaç başlık altında ele alınmıştır.

En eski ve nahiv telifinde kendisinden sonra yazılan kitapları en çok etkileyen Sîbeveyhi'nin *el-Kitâb*'ı bu durumun en bariz örneğini teşkil etmektedir. Zira Sîbeveyhi, *el-Kitâb*'ın telifinde net olarak belli bir metodu takip etmemektedir. Örneğin o, öne alınması gereken bazı konuları sona, sona bırakılması gereken bazı konuları da öne almıştır. Ayrıca aynı konu ile ilgili bilgileri tek başlık altında ve peş peşe değil, dağınık bir şekilde ve aralarına konuyla alakası bulunmayan başka konuları sokarak anlatmaktadır (el-İmâm, 2015, 4). Konuyu netleştirmek için Sîbeveyhi'nin kitabından birkaç örnek sunmak istiyoruz:

a- Sîbeveyhi, peş peşe gelmesi gereken müsned ve müsned ileyh ile fâil arasına, konuyla alakası bulunmayan dört ayrı bâb/konu koymuştur. Bu bâblar şunlardır:

بَابُ اللَّفْظِ لِلْمَعَانِي، بَابُ مَا يَكُونُ فِي اللَّفْظِ مِنَ الْأَعْرَاضِ، بَابُ الْإِسْتِقَامَةِ مِنَ الْكَلَامِ وَالْإِحَالَةِ، بَابُ مَا يَحْتَمِلُ الشَّعْرُ

Cümlelerin aslı unsuru olmaları hasebiyle müsned ve müsned ileyh ile fâil'in peş peşe gelmesi gerekirdi fakat araya başka konular girmiştir (Sîbeveyhi, 1988, I, 23-33).

b- Sîbeveyhi *el-Kitâb*'da öncelikle nahiv (sentaks) konularını, ondan sonra da sarf konularını son olarak da ses bilgisi ile ilgili konuları ele almaya gayret etmiş gibi görünüyor ancak tam olarak bu plana bağlı kaldığı da söylenemez. Zira o, nahiv kısmında ele alınması gereken kasem ve kasem harflerini, tesniye, cemi ve tasgîr'den sonra ele almış daha sonra tekrar sarf konularıyla devam etmiştir (Sîbeveyhi, 1988, III, 389-415, III, 496).

c- Sîbeveyhi'nin bir konuya birçok yerde değinmesine gelince bunun *el-Kitâb*'da çokça örnekleri vardır. Örneğin temyîz konusuna şu başlıklar altında yer vermiştir (Sîbeveyhi, 1988, II, 117, 118, 174):

(بَابُ مَا يَنْتَصِبُ لِأَنَّهُ فَيُحْ أَنْ يَكُونَ صِفَةً)، (بَابُ مَا يَنْتَصِبُ لِأَنَّهُ لَيْسَ مِنْ اسْمٍ مَا قِيلَ وَلَا هُوَ)، (بَابُ مَا يَنْتَصِبُ انْتِصَابَ الْأَسْمِ بَعْدَ الْمَقَادِيرِ).

Aynı şekilde bedel konusunu da dağıtarak şu başlıklar altında ele almıştır. (Sîbeveyhi, 1988, I, 158, 439, II, 14-18):

(هَذَا بَابُ مِنَ الْفِعْلِ يُسْتَعْمَلُ فِي الْأَسْمِ ثُمَّ يُبَدَّلُ مَكَانَ ذَلِكَ الْأَسْمِ اسْمٌ آخَرُ فَيَعْمَلُ فِيهِ كَمَا عَمِلَ فِي الْأَوَّلِ)، (هَذَا بَابُ الْمُبَدَّلِ مِنَ الْمُبَدَّلِ مِنْهُ وَالْمُبَدَّلُ يُشْرِكُ الْمُبَدَّلَ مِنْهُ فِي الْجَرِّ)، (هَذَا بَابُ بَدَلِ الْمَعْرِفَةِ مِنَ النِّكَرَةِ وَالْمَعْرِفَةِ مِنَ الْمَعْرِفَةِ وَقَطْعُ الْمَعْرِفَةِ مِنَ الْمَعْرِفَةِ مُبْتَدَأً).

Yine hâl konusuna da aralarında uzun fasıllar bulunan şu başlıklar altında yer vermiştir. (Sîbeveyhi, 1988, I, 370-400, II, 60, 86, 122):

(هَذَا بَابُ مَا يَنْتَصِبُ مِنَ الْمَصَادِرِ لِأَنَّهُ حَالٌ وَقَعَ فِيهِ الْأَمْرُ فَانْتَصَبَ لِأَنَّهُ مَوْقُوعٌ فِيهِ الْأَمْرُ)، (هَذَا بَابُ مَا يَنْتَصِبُ لِأَنَّهُ حَالٌ صَارَ فِيهَا الْمَسْئُولُ وَالْمَسْئُولُ عَنْهُ)، (هَذَا بَابُ مَا يَرْتَفِعُ فِيهِ الْخَبَرُ لِأَنَّهُ مَبْنِيٌّ عَلَى مُبْتَدَأٍ أَوْ

يَنْتَصِبُ فِيهِ الْخَيْرُ لِأَنَّهُ حَالٌ لِمَعْرُوفٍ مَبْنِيٍّ عَلَى مُبْتَدَأٍ)، (هذا بَابٌ مَا يَنْتَصِبُ لِأَنَّهُ قَبِيحٌ أَنْ يُوصَفَ بِمَا بَعْدَهُ وَيُبْنَى عَلَى مَا قَبْلَهُ).

Bu gibi konuların dağınık bir şekilde ele alınması *el-Kitâb*'da ciddi bir metodolojik sorunun olduğunu ortaya koymaktadır. Aynı şekilde bilgilerin dağınık ve farklı başlıklar altında verilmesi, *el-Kitâb*'a müracaat etmeyi de son derece zorlaştırmaktadır. Metodolojik soruna bağlı olarak *el-Kitâb*'daki kapalılığı daha da artıran başka olgular da mevcuttur. Bunlar şu şekilde özetlenebilir:

a- Bazı bâb başlıklarının muğlak olması; örneğin,

(الْفِعْلُ الَّذِي يَتَعَدَى اسْمُ الْفَاعِلِ إِلَى اسْمِ الْمَفْعُولِ وَاسْمُ الْفَاعِلِ وَالْمَفْعُولُ فِيهِ لِشَيْءٍ وَاحِدٍ)، (بَابُ الْفَاعِلَيْنِ وَالْمَفْعُولَيْنِ الَّذِينَ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا يَفْعَلُ بِفَاعِلِهِ مِثْلَ الَّذِي يَفْعَلُ وَمَا كَانَ نَحْوَ ذَلِكَ).

Sîbeveyhi burada birinci başlıkla “kâne ve kardeşlerini”, ikinci başlıkla da “tenâzu” konusunu kastetmektedir (Sîbeveyhi, 1988, I, 45,73).

b- Başlıkların çok uzun olması; yukarıda verilen başlıklarda da görülen bu durum aşağıdaki örnekte daha net bir şekilde görülmektedir (Sîbeveyhi, 1988, II, 36):

(هذا بَابُ مَا جَرَى مِنَ الْأَسْمَاءِ الَّتِي مِنَ الْأَفْعَالِ وَمَا أَشْبَهَهَا مِنَ الصِّفَاتِ الَّتِي لَيْسَتْ بِفِعْلٍ نَحْوَ الْحَسَنِ وَالْكَرِيمِ وَمَا أَشْبَهَ ذَلِكَ مَجْرَى الْفِعْلِ إِذَا أَظْهَرْتَ بَعْدَهُ الْأَسْمَاءَ أَوْ أَضْمَرْتَهَا).

Sîbeveyhi bu başlıkla fiil gibi amel eden müştak (türetilmiş) sıfatları kastetmektedir.

c- Başlıkların içerikle uyumlu olmaması; Sîbeveyhi’de bazen başlıklar içeriği tam olarak yansıtmamaktadır. Örneğin,

(بَابُ الْفَاعِلِ الَّذِي لَمْ يَتَعَدَّ فِعْلُهُ إِلَى مَفْعُولٍ)، (بَابُ الْفَاعِلِ الَّذِي يَتَعَدَّ فِعْلُهُ إِلَى مَفْعُولٍ)، (بَابُ الْفَاعِلِ الَّذِي يَتَعَدَّ فِعْلُهُ إِلَى مَفْعُولَيْنِ).

Konu lazım ve müteaddi fiil olmasına rağmen, Sîbeveyhi başlıkta fâil kavramını kullanmaktadır (Sîbeveyhi, 1988, I, 33-37).

Sîbeveyhi’nin kitabı, nahiv ilminde yazılan ilk kitap olması hasebiyle, eserde kendine has bazı şartlardan kaynaklanan bu tip kusurların bulunması normal karşılanmaktadır. Çünkü yeni ortaya çıkmış bir ilim dalına dair yazılan ilk kitapta terminoloji ve metodolojinin birden oluşması beklenemez; bunlar zamanla olgunlaşan durumlardır. Ancak esas sorun, bu durumun, *el-Kitâb*’dan sonra yazılan diğer nahiv kitaplarında da devam etmesidir. Zira *el-Kitâb*’dan sonra yazılan nahiv kitaplarında da *el-Kitâb*’ın etkisi devam etmiş ve nahivciler, bütün nahiv konularını aralarındaki bağlantıyı dikkate alıp bu konuları yerli yerinde ve bir bütün olarak ele alan sağlam bir yöntem geliştirmede tam anlamıyla başarılı olamamışlardır (Mebrûk, 1985, 43-44).

el-Müberred *el-Muktedab* adlı eserinde, önceki eserlerden yararlanarak nahiv kurallarını oluşturmaya, bu kuralları kendi içinde uyumlu olacak şekilde sıralamaya ve Sîbeveyhi’nin farklı başlıklar altında dağınık bir şekilde ele aldığı benzer konuları tek başlık altında toplayarak incelemeye çalışmıştır. Ancak bu konuda tam anlamıyla başarılı olduğu söylenemez. Zira her ne kadar nahiv terimleri ve takip edilen yöntem açısından *el-Kitâb*’dan daha açık ve daha tutarlı olsa da, *el-Muktedab*’da da nahiv, sarf ve ses bilimine ait konular iç içe geçmiştir. Örneğin *el-Muktedab*’ın birinci cildi şu konuları içermektedir: Kelime çeşitleri, fâil, atıf harfleri, bedel, kalb-i mekân, harflerin telaffuzu, kelime yapıları, zaid harfler, vasıl ve katı hemzeleri, marifelik, idgam, mahâric-i hurûf (Müberred, 1994, I, 410-414).

el-Kitâb ve *el-Muktedab*'dan sonra en önemli nahiv kitabı olarak kabul edilen *el-Mufasssal*'ın müellifi ez-Zemahşerî de nahiv telifinde takip edilecek en ideal metodu bulmak için çaba harcamış ve nihayetinde Arap gramerini şu dört kısma ayırarak meşhur *el-Mufasssal* adlı eserini oluşturmuştur: 1. İsimler 2. Filler 3. Harfler 4. Ortak konular. ez-Zemahşerî, bir nahiv ansiklopedisi niteliğinde olan *el-Mufasssal* adlı eserinde uyguladığı bu metodun nahiv kitaplarındaki metodoloji sorununu giderdiğini düşünmüştür. O, bu konudaki görüşünü şöyle açıklamaktadır: “Bu dört kısmı bu şekilde sınıflandırdım ve geniş bir şekilde açıkladım; öyle ki her konu olması gereken yere yerleşti ve her şey yerli yerinde oldu.” (İbn Ya‘îş, 2001, I, 67).

ez-Zemahşerî'nin bu taksimi, gerçekten de nahiv ilmini daha fazla sadeleştirerek kavranmasını kolaylaştırmış ve kendisinden sonra gelen birçok dilci tarafından da benimsenmiştir. Ancak net, sağlam ve tutarlı olarak görülen bu metod, kimi dilcilere göre Arap gramerinin özünü zedeleyecek şekilde nahvin aleyhine olmuştur (Mebrûk, 1986, 44). Çünkü kelimeleri bu şekilde taksim edip ele almak Arapça terkipleri (söz dizimini) parçalayıp unsurlarını tek tek ele alma anlamına gelmektedir ki bu da cümlelerle ilgili hükümlerin anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Örneğin fiil, fâil ve mefûlden oluşan bir cümleyi bir bütün olarak ele almak, fiili fiil kısmında, fâil ile mefûlü de isim kısmında ele almaktan daha iyi olabilir. Kısacası el-Müberred'e göre daha sağlam bir metod geliştirmiş olan ez-Zemahşerî de eleştirilerden kurtulamamıştır. Zira bir bütün olarak ele alınması gereken konuları bölerek farklı başlıklar altında ele almış ve birçok konuyu da tekrarlamak zorunda kalmıştır. Ayrıca ayrı bir şekilde ele alınması gereken nahiv ve sarf konularını da iç içe anlatmıştır. Konuları bölerek ele almasına örnek olarak kâne ve kardeşleri ile inne ve kardeşlerini verebiliriz. ez-Zemahşerî kâne ve kardeşlerinin ismi ile inne ve kardeşlerinin haberini isim bölümünün merfûât kısmında ele alırken, kâne ve kardeşlerinin haberi ile inne ve kardeşlerinin ismini mansûbât bölümünde ele almıştır. Oysa bunlar aynı cümlelerin unsurlarıdır.

Nahiv kitaplarındaki metodolojik sorundan kaynaklanıp hem mübtediler hem de uzmanlar için zorluğa sebep olan temel noktalar şu şekilde özetlenebilir:

a- Aynı konu ile ilgili bilgilerin, birçok yerde ve dağınık bir şekilde verilmesi, öğrenci ve araştırmacılar için konu hakkında genel bir bakış açısına sahip olmayı zorlaştırmıştır. Dahası konuyla ilgili bilgilerin bazen alakasız veya son derece zayıf bağlantılı başlıklar altında verilmesi, söz konusu bilgileri bulmayı iyice zorlaştırmıştır. Özellikle de eski nahiv kitaplarında fihristlerin olmadığı dikkate alındığında, öğrenci ve araştırmacıların işlerinin ne denli zor olduğu ortaya çıkmaktadır (Hasan, 1966, 207-210).

b- Nahiv ilmine dair çok sayıda hacimli eser yazılmış olmasına rağmen yine de konunun uzmanlarının başvurabilecekleri, nahvin dağınık konularını bir araya getiren ve tüm konularını içeren ansiklopedik bir eserin bulunmaması da nahiv ilmini zorlaştıran etkenler arasındadır (Hasan, 1966, 207-210). Zamanla bu sıkıntı İbn Hişâm gibi bazı âlimlerin dikkatini çekmiş ve *Mugni'l-Lebîb* gibi bazı eserler ortaya çıkmıştır. Son dönemde ise Abbâs Hasan'ın kaleme aldığı *en-Nahvu'l-Vâfi* adlı eser, tam anlamıyla bir nahiv ansiklopedisi olarak görülmüş ve bu konudaki sıkıntıyı büyük ölçüde gidermiştir (Mebrûk, 1986, 45).

c- Özellikle klasik nahiv kitaplarında konuyla ilgili tüm bilgilerin aynı başlık altında verilmemesi neticesinde tekrarlar ve düzeltmeler çoğalmıştır. Ayrıca müelliflerin, nahvî olguları incelerken kendilerini belli bir metoda bağlı hissetmemeleri de en basit gerekçelerle konudan konuya geçmelerine sebep olmuştur (Hasan, 1966, 207-210). Örneğin Eşmûnî isme ait bir alâmet olarak tenvînden bahsederken terennüm ve gâfî tenvînlerine de değinmiştir (Sabbân, ts., I, 70-72). Oysa bu iki tenvîn, ismin özelliklerinden değildir. Yine mevsûl olan *çâ'*dan bahsederken de şart ve istifham gibi kullanımlarına da değinmiş ve cezmeden edatlar konusunda da bunları tekrarlamıştır (Sabbân, ts., I, 268-270, IV, 13-15).

1.1.2. Nahiv Kitaplarının Muğlaklığı ve Genişliği

Nahiv ilminde kusur ve zorluklara sebep olan bir başka etken ise nahiv kitaplarının muğlak bir dille yazılması ve gereğinden fazla ayrıntılı olmasıdır. İlk dönemden itibaren nahivciler Sıbeveyhi'nin kitabını muğlak ve anlaşılması zor bir kitap olarak görmüş ve şerh etmeye çalışmışlardır (Hasan, 1966, 213-214). Sıbeveyhi'den sonra yazılan kitaplarda kısmen basit bir dil kullanılmış olsa da mantığın etkisinin bariz bir şekilde hissedildiği dönemlerde yazılan eserler kapalı ifadelerle dolup taşmıştır. Ayrıca konuların tekrarı, istidrak (düzeltme), gereksiz ve nahiv ilmiyle alakası bulunmayan bilgilerden kaynaklanan genişlik de nahiv ilmini zorlaştırmıştır. Nahiv kitaplarının bu kadar geniş olmasının bir başka sebebi ise, nahivcilerin çoğu zaman yüzeysel olan cedel ve tartışmalarıdır. Ayrıca nahvî illetlere dalmak, başkalarının hatalarını aramak, gereksiz taksimatta bulunmak ve nahiv ilminde üstünlüklerini ortaya koymak için fıkıh ilminde olduğu gibi vücut, cevaz ve mümtene gibi nahiv öğretiminde pek fazla yeri bulunmayan konu ve başlık türetmek de nahvi zorlaştırmıştır (Mebrûk, 1985, 45). Bu durum en bariz şekilde şerh, haşiye ve takrirlerde görülmektedir. Nahiv kitaplarındaki bu olumsuz durum kişiyi gerçek hedefi olan grameri öğrenme hedefinden saptırıp, gereksiz tartışma ve bilgilerin peşine düşmesine sebep olmuştur.

Nahiv kitaplarının gereksiz bilgilerle dolup taşıdığını ve böylece nahiv öğretiminin son derece zorlaştığını ortaya koyan bir örnek vererek konunun daha net anlaşılmasına çalışacağız. Eşmûnî *Elfiyye* şerhinde sıfat-ı müşebbehe'nin ma'mûlu için üç durumun söz konusu olduğunu, bunlardan birincisinin merfû okunarak fâil olduğunu söyler. İkincisinin ise mansûb okunmasıdır ki bu durumda eğer nekra ise temyîz, marife ise de mefûlün bih olduğunu ifade eder. Üçüncüsü ise mecrûr okunarak muzâfûn ileyh olmasıdır. Ma'mulün yanına sıfat-ı müşebbehe'nin durumunu da ekleyen Eşmûnî, sıfat-ı müşebbehe'nin ma'mulü ile birlikte kullanım vecihlerini yetmiş ikiye kadar çıkarmış ve bu vecihlerden dokuzunun mümtene, diğerlerinin ise caiz olduğunu söylemiştir. Ancak caiz olanları da kabih, zayıf ve hasen olmak üzere tekrar üçe ayırmıştır (Sabbân, ts., III, 11-22). Eşmûnî'nin sıfat-ı müşebbehe faslında bu vecihlerle ilgili verdiği bilgiler faslın en az %90'ını oluşturmaktadır. Fakat bu bilgilerin de - pratikte karşılığı olmadığı için- neredeyse hiç kimsenin işine yaramadığı ortadadır.

Bu geniş ve gereksiz taksimatı yetersiz bulan Sabbân ise, Eşmûnî şerhine yazdığı haşiyesinde sıfat-ı müşebbehe'nin ma'mulü ile birlikte kullanım vecihlerinin yetmiş iki değil, on dört bin iki yüz elli altı (14256) vecih olduğunu ifade etmiştir (Sabbân, ts., III, 12). Bu bir örnek olabilir ama klasik nahiv kitapları bu tür bilgi ve tartışmalarla doludur. İşte bu durum, nahiv öğretiminin son derece olumsuz etkilemiştir.

1.1.3. Nahiv Kitaplarında Dil ve Üslûp Sorunu

Bir dili öğrenmenin en kolay yollarından birisi, o dili konuşan insanları uzun süre dinlemek, onların konuşmalarını taklit etmek ve dil melekesini kazanıp onlar gibi konuşuncaya kadar onların manzum ve mensur kelimelerinden çokça ezberlemektir. İbn Haldun bu gerçeği şöyle dile getirmektedir: “Bil ki Arap dili melekesi de diğer melekeler/beceriler gibidir ve daha önce de geçtiği üzere diller de birer meleke/beceri olunca öğrenilmeleri de mümkün olur. Öğrenmenin yolu ise, Arap dili melekesini edinmek ve onu öğrenmek isteyen kişinin, Kur'ân, sünnet, selefın sözleri ve Arap bilginlerin seci' ve şiirlerindeki hitabetleri gibi, Arapların üsluplarına göre gelen eski kelimeleri ezberlemesidir. Sonra da onlardan öğrenip ezberlediği tarz ve üslupla, dillerinin sözdizimine uygun bir şekilde düşüncelerini ifade etmesidir. Böylece öğrenme ve uygulama ile dil becerisini kazanmış olur. Öğrenme ve uygulama arttıkça dile hâkimiyet de artacaktır. Bununla birlikte, tab'-ı selime (bozulmamış zevk), Arapça'nın üslup ve inceliklerine sahip olmaya ve muktezayı hala uygun konuşmaya da ihtiyaç duyar. Bunu belirleyen ise edebî

zevktir. (...) Söylenen sözün ve üretilen metnin kalitesi, sahip olunan dil malzemesinin miktarına ve bunun ne derece uygulanıp kullanıldığına bağlıdır.” (İbn Haldûn, 2004, II, 384).

Halil b. Ahmed ve Sîbeveyhi gibi ilk dilciler nahvi anlatırken belli kalıp ve örneklerle sınırlı kalmayıp doğrudan dil gerçeğinden beslenmişlerdir. Kitaplarında Fasîh Arapların kelimelerinden bolca malzeme naklederek dil melekelerini kazandırmayı kolaylaştırmışlardır. Ancak nahvin kuruluşundan kısa bir süre sonra nahiv kitaplarındaki canlılık kaybolup yerini kuruluk ve donukluğa bırakmıştır. Nahivciler canlı dili aktarmak yerine, soyut nazari kurallar ile sürekli tekrarlanan, soğuk ve hayatla bağı bulunmayan sınırlı sayıda örnekler vermekle yetinmişlerdir (Mebrûk, 1985, 47). Buna, nahvin temel eserlerinden kabul edilen *el-Muktedab*, *el-Mufasssal* ve *Şerhu'l-Eşmûni*’den istisnâ konusunu örnek vererek nahivcilerin ne denli canlı dilden uzaklaştıklarını ve kendilerini belli örneklerle sınırladıklarını açıklamak istiyoruz. Her üç kitapta da konu en ince detaylarına kadar geniş bir şekilde ele alınmış, fakat verilen örneklerin neredeyse tamamı جَانِّي الْقَوْمِ إِلَّا جَمَارًا (Kur’ân-ı Kerîm’den şu iki ayetten oluşmuştur: مَا فَعَلُوهُ إِلَّا قَلِيلٌ مِنْهُمْ (Pek azı müstesnâ bunu yapmazlardı.) (Nisâ, 4/66.) وَلَا يَلْتَفِتْ مِنْكُمْ أَحَدٌ إِلَّا أَمْرًا تَكْ (Eşin hariç sizden hiç kimse geride kalmasın.) (Hûd, 11/81) Ancak *el-Muktedab*’da diğer iki kitaba göre daha fazla farklı örneklerin bulunduğunu da söylemek gerekir (el-Muberrred, 1994, IV, 389-412; İbn Ya’îş, 2001, II, 46-60; es-Sabbân, ts., II, 208-230).

Dolayısıyla bu kitaplardan nahvi öğrenen öğrenciler, öğrendikleri kuralları, kitaplarda yer almayan benzer örneklerle uyguladıklarında zorluk çekmektedirler. Hatta Arapça’ya yeni başlayan bazı öğrenciler, nahiv kurallarının sadece nahiv kitaplarında sürekli tekrarlanan örneklerle ilgili olduğunu zannederler.

Nahiv kitaplarında meydana gelen bu değişikliğin doğal sonucu olarak nahivdeki uzmanlık, genel anlamda dilin kullanımıyla bağı bulunmayan bir uzmanlık haline gelmiştir. Dahası nahivci olmayanlar, nahivcilere göre dili kullanma, yazma ve edebî metin ortaya koymada daha başarılı olmuşlardır. Bunun neticesinde de pratik faydası çok fazla olmadığı gerekçesiyle nahiv dersine olan rağbet azalmış ve nahiv araştırmaları bu durumdan olumsuz etkilenmiştir. İbn Haldun, kuralları ezberlemekle yetinip dile vakıf olmayan kişi için, terziliği teorik olarak öğrenip pratikte terzilik yapamayan kişiyi örnek olarak verir. Yani o kişi sadece işin teorik kısmını ezberler ve ona bu meslekle ilgili bir soru sorduğun zaman da onu teorik olarak açıklar. Fakat ondan bir elbise dikmesini istediğin zaman dikemez (İbn Haldûn, 2004, II, 385).

İbn Haldun, bol miktarda dil malzemesi barındıran kitaplardan nahvi öğrenenlerin bu konuda başarılı olduklarını ifade etmektedir: “Bazen, gramer konusunda mahir olan bazı kimselerin Arap dili melekelerinden haberdar olduklarını görüyoruz. Fakat bu hem az hem de tesadüfen meydana gelen bir şeydir. Daha çok da Sîbeveyhi’nin kitabıyla haşır neşir olanlar için geçerli olan bir durumdur. Çünkü Sîbeveyhi sadece irâb kurallarıyla yetinmemiş, aksine kitabını Arap atasözleriyle, şiir ve konuşmalarından delillerle doldurmuştur. Dolayısıyla *el-Kitâb*’da, dil melekelerini kazanmak için yeterli miktarda malzeme bulunmaktadır. Bu yüzden, *el-Kitâb*’a yoğunlaşıp onu okuyanların, Arap kelimelerinden belli bir pay elde ettiklerini, hafızalarına yerli yerinde ve ihtiyaçları olan bilgilerin yerleştiğini ve dil melekelerinin farkına varıp onu kazandıklarını, dolayısıyla da düzgün konuştuklarını görürsün.” (İbn Haldûn, 2004, II, 384-386).

1.2. Nahivcilerin Nahiv İlmini Oluştururken Takip Ettikleri Yöntemler

Nahiv âlimleri nahiv ilmini oluştururken dil ile gramer araştırmalarını birlikte yürütmüşlerdir. Ebû ‘Amr b. el-‘Alâ ile Halil b. Ahmed gibi âlimler, nahiv kurallarını oluşturmak için dil malzemesini toplamış, topladıkları malzemeyi incelemiş ve benzer yönleri ortaya koymak için

ciddi bir şekilde çaba harcamışlardır. Onların dil alanındaki çalışmaları esnasında takip ettikleri yöntemlerin ve bağlı kaldıkları kriterlerin, nahiv çalışmalarında çok açık etkileri olmuştur (Mebrûk, 1985, 47).

İlk dilcilerin nahiv ilmini oluştururken takip ettikleri metodun, betimleyici yöntemin temel unsurlarını – ki bu unsurlar dil malzemesini toplamak, toplanan malzemeyi tümevarım yöntemiyle kısımlara ayırmak, bu kısımları isimlendirmek ve sonrasında da ortak yönleri betimleyen kuralları koymak şeklinde özetlenebilir- taşıdığı görülmektedir (Mebrûk, 1985, 47).

İlk nahivciler, Arap gramerini oluşturmak için betimleyici araştırma yöntemini kullanarak çok kısa bir sürede Arap dilinin sistemini ortaya koymuşlardır. Ancak onların bu mükemmel çabalarına nahiv çalışmalarını derinden etkileyen bazı kusurlar karışmıştır. Bu kusurların en önemlileri şunlardır:

a- Çalışmalarının odağında yer alan edebî dil seviyesine (Kur’ân’ın-ı Kerîm, cahilî ve İslâmî döneme ait şiir ve nesir) bağlı kalmamaları. Bu kusurun oluşmasının sebebi, nahivcilerin, küçük olsun büyük olsun, kadın olsun erkek olsun, dili en üst seviyede kullanan şair veya hatip olsun, ya da sadece günlük ihtiyacını karşılayacak şekilde dili son derece dar bir çerçevede kullanan sıradan biri olsun, tüm Arapların Arapça’yı doğal bir şekilde doğru kullandıklarına olan inançlarıdır. Bu nedenle nahiv âlimleri dil malzemesini çocuklardan almaktan çekinmemişlerdir. Dil âlimi el-Esmâî, bir gün bir çocuğun söylediklerini yazarken yaşlı bir bedevinin kendisine: Bu çocukların söylediklerini mi yazıyorsun? diyerek, bunu yadırgadığını naklediyor (Mebrûk, 1985, 48).

b- Nahiv âlimlerinin, dil malzemesini toplamak için belli Arap kabilelerine dayanarak diğerlerinden vazgeçmeleri de nahiv çalışmalarını olumsuz etkileyen unsurlardan biridir (M. Şirin Çıkar, 2014, 82). Onların belli kabileleri esas kabul etmelerindeki temel neden, konuştukları dilin seviyesinden ziyade, yabancı tesirden uzak saf Arapça olmasıdır. Diğer yandan dil malzemesini toplamak için çerçeveyi altı kabileyi –Temîn, Kaysu Aylân, Esed, Hüzeyl, Kinâne ve Tay- kapsayacak şekilde geniş tutmaları da sorunlara sebep olmuştur. Zira bu altı kabilenin dilleri kendi aralarında az çok farklı olduğu gibi, terk edilen diğer çok sayıdaki kabilenin dilleriyle de farklılık arz ediyordu (Mebrûk, 1985, 48).

c- Gramer kurallarını oluşturmak için temel bir kaynak olarak şiire dayanmaları da bazı sorunları beraberinde getirmiştir. Çünkü şiirin her dilde, şairden kabul edilen fakat diğer yazarlardan kabul edilmeyen kendine has bir üslubu ve söz dizimi vardır. Bu üslup ve söz dizimi nesirde uygulanan bir esas olarak kabul edilmez. Dolayısıyla şiirde ölçü ve kafiyeyle dolaylı düzgün ve sağlam kelimeler oluşturmak zorlaşır (Mebrûk, 1985, 48). Zaten nahivciler de bu çelişkiyi kurtulmak için çoğu zaman zarûratu’ş-şiir tabirini kullanmışlardır.

Nahiv çalışmalarına karışan ve betimleyici yöntemle bağdaşmayan bu ve benzeri olumsuzluklar, nahiv ilminde birçok sorunun kaynağı olmuştur. Bu sorunlar: Bir konuda birçok görüş ve ihtilafın bulunması, bir meselede birçok vechin caiz görülmesi, çok sayıda kullanım şekillerinin şaz olarak kabul edilmesi, sülâsî mücerredlerin masdarları ile cemi teksîr sigalarındaki kuralsızlık şeklinde özetlenebilir. Bu olumsuzluklar her ne kadar nahvi zorlaştırmışsa da Arap gramerini temelden sarsacak nitelikte olmamıştır.

Gramerde temellerin atıldığı ve kuralların oluşturulduğu ilk tedvin döneminden sonra, yabancı düşünce sistemlerinden nahivcilerin kullandıkları yöntemlere bazı unsurlar sızmıştır. Yabancı kaynaklı bu düşünce sistemi yavaş yavaş nahivcilerin düşüncelerine, dil anlayışlarına ve dil sorunlarındaki bakış açılarına hâkim olmaya başlamış; nihayet nahivcilerin orijinal dilsel düşüncelerinden vazgeçmeleriyle sonuçlanmıştır. Bu etkiyi yapan şüphesiz Yunan mantığı olmuştur. Hicri ikinci asrın sonlarından itibaren tercüme hareketinin hızlanması neticesinde

mantık araştırmaları yaygınlaşmış, kelimeler ve fıkıh gibi diğer alanlarda etkinliğini ispatladıktan sonra da nahiv âlimlerinin dikkatlerini çekmiş ve artık nahiv âlimleri dil çalışmalarında onun sistemini kullanmaya başlamışlardır (el-Ğufeylî, 2013, 140-145; Mebrûk, 1985, 48).

Kıyas olgusu, hicri üçüncü asırdan itibaren nahiv çalışmalarında hızlı bir şekilde yaygınlaşmıştır. İlk nahivciler doğal ve fitrî bir şekilde dildeki benzer kullanımları bir birine kıyaslayarak ortak noktaları ortaya çıkarırken, sonraki dilciler mantığın etkisiyle kıyası, kuralları ve sınırları belli olan bir yöntem haline getirmişlerdir. Dahası kıyası Arap lehçelerinde hakem gibi kullanmışlardır. Bunun neticesinde de örneğin, Kays lehçesi falan kabilenin lehçesinden daha fazla kıyasa uygundur ve her hangi bir ifade şekli için “Bu ifade her ne kadar Araplardan duyulmamışsa da kıyasen caizdir.” gibi hükümlere varmışlardır (Mebrûk, 1985, 49). Nahiv âlimleri mantıktan etkilenerek kıyası o kadar ileri götürmüşler ki artık onlara göre kıyasın dört rûknü vardır: Asıl, fer‘, illet ve hüküm. Kıyas neticesinde vardıkları hüküm ise, fıkıhta olduğu gibi bazen vacip, bazen mümteni, bazen hasen ve bazen kabih şeklinde değişebilmiştir (el-Ğufeylî, 2013, 136).

Nahiv âlimlerinin kıyası aşırı bir şekilde kullanmalarının neticesinde nahiv çalışmalarını en çok etkileyen, illet konusu olmuştur. Hükümler kıyasa göre bina edildiğinden ve kıyas da illete dayandığından dolayı, nahivciler illetin peşine düşmüşlerdir. Tek illetle yetinmeyen nahivciler ikinci ve üçüncü illetleri aramaya başlamışlardır (Dayf, 1993, 10-11; Mebrûk, 1985, 49). Nahivcilerin illeti araştırmaya olan tutkuları neticesinde nahiv çalışmalarında, illete dayalı araştırma yöntemi, betimleyici yöntemin önüne geçmiş ve artık dil sorunları soyut sorun haline almaya başlamıştır. Artık her nahiv kuralının veya hükmünün kısa, uzun, anlaşılır veya karmaşık bir illeti olmalıydı. İletin bu özelliğini ise nahivcinin tartışma gücü ve uzmanlığını ortaya koyma arzusu belirliyordu (Mebrûk, 1985, 49). İlet prensibi aynı zamanda nahivciler için felsefenin de kapısını açmıştır. Fakat Aristo kıyası, fıkıh ve kelimeler gibi ilimlerde faydalı olmuşsa da genel dilbilim ve gramer çalışmalarında faydalı olduğu söylenemez. Zira doğası gereği dilbilim diğer aklı ve fikhî ilimlerden farklıdır.

Şayet nahiv âlimleri birinci derecedeki illetlerle yetinmiş olsalardı bu durum nahiv çalışmalarını ciddi bir şekilde etkilemezdi. Çünkü o zaman illetler nahiv olgularını açıklamaktan öteye geçmeyecekti. Hatta öğrenci için bir alıştırma ve geliştirme vesilesi olacağından ilmi bir değeri de olurdu. Fakat nahivciler illet konusunda aşırıya kaçarak ve makbul sınırları aşarak, onları demir prangalar haline getirerek Arap kelimelerine boyun eğdirdiler. Bununla da yetinmeyen nahivciler, kıyas ve illete dayanarak ulaştıkları kurallara uymadığı gerekçesiyle Kur‘ân’daki bazı üslupların dilsel doğruluktan uzak olduğuna hükmettiler ve bu üsluplarda te‘vile gitmek zorunda kaldılar (Mebrûk, 1985, 49). Sûrî mantığın (formel mantık) nahiv çalışmalarına egemen olması ve nahivcilerin illet konusuna dalmaları, başta nahivciler arasındaki ihtilaflar olmak üzere nahivdeki birçok kusur ve sorunun başlıca sebebi olmuştur. Zira kıyas ve ta‘lil, araştırmayı dilsel mecrasından alıkoyup soyut sorunlarla uğraşır hale getirir. Soyutlaştırma ise farklı, hatta bir birleriyle çelişen çok sayıda bakış açısının ortaya çıkmasına zemin hazırlar.

1.3. Nahiv Kurallarının Kendi Zorlukları

Nahivcilerin, nahiv araştırmalarında ve telifinde takip ettikleri yöntemlerden kaynaklanan ve nahvi zorlaştıran kusurlar gerçekte nahvin özüyle alakalı olan kusurlar değil, sonradan nahve ve nahiv kurallarına karışan zorluklardır. Bu sorunların kaynağı bilindiği için de onlardan kurtulmak mümkündür. Peki, sonradan oluşan bu kusurlar bir kenara bırakıldığında, bir dil olarak Arap gramerinin kendi doğasından kaynaklanan zorlukları var mıdır? Bir başka ifade ile Arap grameri için bir başka dilin gramerine kıyasla daha zordur denilebilir mi?

Modern dilbilimcileri, diller arasında bazı ortak unsurlar bulunmakla beraber her dilin kendine has bir sisteminin olduğunu kabul ediyorlar; ancak diller arasındaki farklılıktan dolayı zorluk, kolaylık vb. özellikler açısından herhangi bir değerlendirmede bulunmuyorlar. Hatta herhangi bir dilde öğrencilerin eğitim sürecinde karşılaştıkları zorlukları ele alan araştırmacılar dahi, söz konusu dilin, diğer dillere kıyasla veya kendi yapısından dolayı zor veya kolay bir dil olduğunu söylemekten kaçındıkları görünmektedir (Mebrûk, 1985, 51). Aksine bu tip değerlendirmeler, birkaç dil öğrenen kişilerden duyulmaktadır. Örneğin hem Arapça hem İngilizce öğrenen kişiler, Arapça öğrenmenin daha zor olduğunu söylerler. Ancak bu zorluk veya kolaylığın dilin kendi yapısından mı yoksa öğretim teknikleri ve benzer durumlardan mı kaynaklandığı henüz kesin olarak ispatlanabilmiş değildir.

Arap dilinin – özellikle de nahvin- sorunlarını ele alan bazı araştırmacılar, bu sorunların bir kısmından irâb olgusunu sorumlu tutmuş ve kurtuluşu da Türkçe’de olduğu gibi kelime sonlarının sakın okunmasında bulmuşlardır. Diğer bazı araştırmacılar da Arap gramerindeki sorunların kaynağı olarak aded ve hükümleri, gayrı munsarıf, istisnâ, cemi teksîr ve sülâsî mücerred bâbları ile masdarları görmüşler, kurtuluşu bu konuların düzeltilmesinde veya nahiv ilminden çıkarılmasında bulmuşlardır. Bir kısım araştırmacılar ise sorunu bizzat nahivde değil, nahvin haricinde Arap harflerinde, imla ve matbaada aramışlardır (Mebrûk, 1985, 52).

İşte yukarıda sözü edilen sorunlar, Arap dili ve gramerinde krizin oluşmasına neden olan en önemli etkenlerdir. Bunların dışında, Arap vatanının işgali ile Arap ve İslâm dünyasına karşı açılan fikrî savaşın sonucu olarak sosyal, siyasal ve kültürel şartlardan kaynaklanan ve Arap dili ve gramerindeki krizin derinleşmesinde etkin rol oynayan sorunlar da mevcuttur.

SONUÇ

Arapça’nın grameri en erken dönemde oluşan gramerlerden biridir. Aynı zamanda hakkında en çok yazılıp çizilen gramerlerdendir. Kur’ân-ı Kerîm’in korunması gibi dinî kaygılarla ortaya çıkmış olması, ona ayrı bir özellik katmış ve böylece onu diğer dillerin gramerlerinden kısmen farklı kılmıştır. Ayrıca çok kısa sayılabilecek bir sürede Sîbeveyhi’nin *el-Kitâb*’ı ile zirveye ulaşacak kadar hızlı bir gelişim sergilemiş olması, nahve olan hayranlığı daha da artırmıştır. Tüm bu özelliklerinden dolayı ilk dilciler nahve, neredeyse kutsiyet atfedecek derecede önem vermiş ve sahip olduğu sistemin mükemmel olduğuna, ona hiçbir şey ilave etmeye gerek olmadığına kanaat getirmişlerdir. Nitekim bu durum onların nahve eleştirel bakmalarını engellemiş, nahvin kusurlu yönleri ilk dönemde ortaya çıkarılamamıştır. Dolayısıyla ilk dilciler, Arap dilinin kurallarını oluştururken başarı gösterecek de fasîh Arapça öğretimi sıkıntı arz eden bir mesele olagelmıştır. Günümüzde ise fasîh Arapça öğretimi hususunda yaşanan kriz hafife alınmayacak bir düzeydedir. Haddizatında bu sıkıntının farklı boyut ve sebepleri bulunmaktadır. Bu sebepler kısaca nahiv kitapları, telifte takip edilen yöntem ve nahvin kendi kuralları şeklinde özetlenebilir. Ayrıca nahivcilerin sonraki dönemlerde başta mantık ilmi olmak üzere farklı disiplinlerin yöntemlerini kullanmada aşırıya kaçmaları da olumsuz sonuçlara sebebiyet vermiştir.

Çalışmamız sonucunda nahivdeki zorlukların şu sebeplerden kaynaklandığını ifade edebiliriz:

a- Nahiv ilmi ortaya çıkar çıkmaz, ilmî boyut ile öğretici boyut birbirine karışmıştır. Öyle ki nahiv kitaplarında verilen örneklerin çoğu kuralın anlaşılmasına yönelik olmayıp, kuralın tespitine yönelik olmuştur.

b- Sîbeveyhi’ye ait *el-Kitâb*’ın otoritesi, nahvin gereği gibi tartışılıp tenkit edilmesini engellemiştir. Nahvin Kur’ân’ı diye anılan *el-Kitâb*’a, ilk dönemde ciddi bir eleştiri yöneltilememiştir. *el-Kitâb*’daki bazı kusurları dile getiren el-Müberred, nahivcilerin şiddetli muhalefeti karşısında geri adım atmak zorunda kalmıştır.

SUYÛTÎ'NİN FIKİH USULÜNÜ NAHİV USULÜNE UYGULAMASI

c- Nahivdeki zorlukların en önemli kaynağı ise mantık ilminin nahivciler üzerindeki etkisi olmuştur. Âmil teorisi (eser-müessir), kıyas, te'vîl, takdîr vb. konularda aşırıya kaçmak, büyük ölçüde mantık ilminin etkisinden kaynaklanmıştır. Örneğin kuralın tüm dil malzemesini kapsaması (efradını câmi-ağyarını manî) şartı, nahivcilerin kurala uymayan dil malzemesi konusunda aşırı bir şekilde te'vîl ve takdire yönelmelerine sebep olmuştur. Te'vîl ve takdîr ile açıklanamayan kullanımlar ise şaz olarak kabul edilmiştir.

KAYNAKÇA

1. Akbaş, Rıfât. (2015), "Kuralcılık ve Betimsellik Yaklaşımları Arasında Arap Diline Bir Bakış", *Ekev Akademi Dergisi*, S. 64, ss. 239-252.
2. Civelek, Yakup. (2003), *Arap Dilinde İ'râb Olgusu*, Araştırma Yayınları, Ankara.
3. Çıkar, M. Şirin. (2014), "Nahiv İlmi", (Editör İsmail Güler), *İslâm Medeniyetinde Dil İlimleri: Tarih ve Problemler*, İSAM, İstanbul.
4. Dayf, Şevki. (1993), *Teysîru'n-Nahvi'l-'Arabî Kadîmen ve Hadîsen Ma'a Nehci Tecdîdih*, Dâru'l-Ma'ârif, Kahire.
5. Gufeylî, Mansur b. Abdülaziz. (2013), *Meâhizu'l-Muhdesîn 'ale'n-Nahvi'l-'Arabî ve Âsâruhâ et-Tanzîriyye ve't-Tatbîkiyye*, Matba'atu Nâdi'l-Kasîm el-Edebî, Kasîm.
6. Hasan, Abbas. (1966), *el-Lugatu ve'n-Nahvu Beyne'l-Kadîmi ve'l-Hadîs*, Darul-Ma'ârif, Kahire.
7. Hassân, Temmâm. (2000), *el-Lugatu Beyne'l-Mi'yâriyye ve'l-Vasfiyye*, 'Âlemu'l-Kutub, Kahire.
8. Hûlî, Emin. *Menahicu't-Tecdîd fî'n-Nahvi ve'l-Belâga ve't-Tefsîr ve'l-Âdâb*, Kahire: 2003.
9. İbn Haldun, Abdurrahman. (2004), *Mukaddime*, (thk. Abdullah Muhammed ed-Dervîş), Dâru Ya'rûb, Dimaşk.
10. İbn Ya'îş, Muvaffakuddîn Ebü'l-Bekâ Ya'îş b. Ali. (2001), *Şerhu'l-Mufasssal li'z-Zemahşerî*, Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, Beyrut.
11. İmâm, Abdurrahman Ahmed. (2015), *Teysîru'n-Nahvi Beyne't-Tecdîd ve'l-Fevdâ*, Beyrut.
12. Kifî, Cemâluddîn Ebü'l-Hasan Ali b. Yusuf. (1986), *İnbâhu'r-Ruvvât 'alâ Enbâhi'n-Nuhât*, Dâru'l-Fikri'l-'Arabî/Muessetu'l-Kutubî's-Sakâfiyye, Kahire/Beyrut.
13. Mebrûk, Abdulvâris. (1985), *Fî İslâhi'n-Nahvi'l-'Arabî: Dirâsetun Nakdiyye*, Dâru'l-Kalem, Kuveyt.
14. Muberrred, Ebü'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd. (1994), *el-Mukteḍab* (thk. Muhammed Abdulhalık 'Adîme), Vizâretu'l-Evkâf el-Meclisu'l-A'lâ li's-Şuûni'l-İslâmiyye, Kahire.
15. Özçam, Çimen. (1997), "Türkiye Türkçesi İle İlgili Gramer Çalışmaları –Bibliyografya Denemesi-", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, S. 110, ss. 121-163.
16. Sabbân Muhammed b. Ali. (ts.), *Hâşiyetu Sabbân 'ale'l-Eşmûnî 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik* (thk. Taha Abdurraûf Sa'ad), el-Mektebetu't-Tevfikîyye, Kahire.
17. Sîbeveyhi, Ebû Bîşr Amr b. Osman b. Kanber. (1988), *el-Kitâb*, Mektebetu'l-Hâncî, Kahire.

SUYÛTÎ'NİN FIKIH USULÜNÜ NAHİV USULÜNE UYGULAMASI

Dr. Öğr. Üyesi Şahin ŞİMŞEK

Batman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi

ÖZET

Büyük ölçüde fıkıh usulünden yararlanılarak oluşturulan nahiv usulü, diğer disiplinlerde olduğu gibi farklı aşamalardan geçerek bağımsız bir disiplin haline gelmiştir. İlk başta kıyas ve illetler gibi nahvin farklı delillerine dair eserler telif edilmiş, akabinde tüm delilleri bir araya getirme girişimleri ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda İbn Serrâc (ö. 265/878) “usul” kavramını kitap başlığı olarak kullanan ilk dilci olmuştur. Ancak kitabın içeriğine bakıldığında İbn Serrâc’ın nahvin delillerinden ziyade nahvin kurallarını kastettiği görülmektedir. Nahiv usulüne dair konuları detaylı bir şekilde ele alan ilk dilci İbn Cinnî (ö. 392/1002) olmuştur. Nahvin delilleri İbn Cinnî’ye ait *el-Hasâis* adlı eserin önemli bir bölümünü teşkil etmektedir. Bu ilmin gerek isim gerekse de içerik açısından tam anlamıyla bağımsız bir disiplin haline gelmesine ise Ebü'l-Berekât el-Enbârî (ö. 577/1181) öncülük etmiştir. Nahiv usulü Suyûtî’nin (ö. 911/1505) *el-İktirâh fî Usûli’n-Nahv* adlı eseriyle gelişimini büyük oranda tamamlamıştır.

Suyûtî’nin *el-İktirâh*’ı nahiv usulüne önemli bir katkı niteliğindedir. O, söz konusu eseri ile nahiv usulünü yeniden düzenleyerek daha sistematik ve kapsamlı hale getirmiştir. Aynı şekilde kaynakları titizlikle seçmiş, aktardığı bilgileri ustalıkla kullanmış ve telifini yeni bir tarzda ortaya koymuştur. Suyûtî, *el-İktirâh* adlı eserinde, İbn Cinnî ile Enbârî’nin konuyla ilgili eserlerinden faydalanmıştır. Suyûtî’nin nahiv usulünde İbn Cinnî ve Enbârî’den farkı ise onun fıkıh usulünün nahiv usulü üzerindeki etkisini daha görünür hale getirmesinin yanı sıra bu ilmin konusunu ve hedeflerini daha derin şekilde idrak etmiş, daha güzel bir çerçevede düzenlemiş ve öncekilerin ihmal ettiği bazı konuları ilave etmiş olmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Suyûtî, Fıkıh Usulü, Nahiv Usulü.

GİRİŞ

Fıkıh usulü “icmâlî delilleri ve fıkıh istinbatına ulaştıran kaideleri bilmek” şeklinde tanımlanır (Gazzâlî, ts., I, 12; Zeydân, ts., 11). Tanımda geçen icmâlî ifadesi dinî hükümlerin meşruiyet kaynağını teşkil eden delillere toplu bakışı, fıkıh istinbatına ulaştıran kaideler de bu delillerden fikhî hükümlerin çıkarılmasında izlenecek metotları ifade eder. Ayrıca fıkıh usulünün amacı, delillerden hüküm elde etme yollarının bilinmesi olduğundan, hüküm kavramının incelenmesi ve buna ilişkin temel meselelere ait teorinin ortaya konulmasını da usul ilmi üstlenmiştir. Belirli kaynaklardan belirli yöntemlerle hüküm elde edecek kişiyle (müctehid) ilgili meseleler de fıkıh usulünde genellikle ele alınan ana konulardan biri olmuştur (Gazzâlî, ts., I, 12; Zeydân, ts., 11; Köksal ve Dönmez, 2012, XLII, 201-202).

Dil araştırmalarında genel ilkelere ve hüküm çıkarma yöntemini belirleyen kurallara ihtiyaç duyan nahivciler, yeni bir usul oluşturmak yerine aşına oldukları fıkıh usulünü örnek almayı tercih etmişlerdir (Râcihi, 1978, 383-384). Büyük ölçüde fıkıh usulünden yararlanılarak oluşturulan nahiv usulü, nahivcilere ait farklı tanımlardan hareketle “nahvin usul ve fîruunun kendilerinden istinbat edildiği icmâlî delilleri bilmek” şeklinde tanımlanabilir (Enbârî, 1971, 80; Suyûtî, 2006, 16, 21-23). Ayrıca nahiv usulü, hüküm kavramını, delillerin nasıl kullanılacağını ve delili getirenin durumunu da incelemektedir. Nahiv usulünün amacı ve faydası, hükmün ispatında delil ve hüccete dayanıp taklitten uzaklaşmaktır (Suyûtî, 2006, 16, 21-23) Nahiv çalışmalarının başladığı ilk dönemden itibaren pratikte kullanılan semâ, kıyas ve istishâb gibi deliller, h. II. asrın sonlarında bazı Basralı dil âlimlerinin dikkatini çekmiş, kıyas, illetler vb. konular hakkında eserler telif edilmiştir. H. III. asrın sonları ile IV. asrın başlarında, diğer disiplinlerin de etkisiyle nahiv usulünde terimleşme süreci başlamış ve bu ilmin teorisinin

oluşturulmasına yönelik çabalar ortaya çıkmıştır. (Salih, 2006, 43, 66). İlk dilcilerden itibaren kullanıldığı anlaşılan usul kelimesinin ise o dönemde daha çok semâ ve kıyasa dayanan genel kural ve ilkeler anlamını ifade ettiği ve daha sonra, “nahvin usul ve fîruunun kendilerinden istinbat edildiği icmâlî delilleri bilmek” şeklinde terimleştiği söylenebilir (Salih, 2006, 43, 66; Çıkar, 2014, 349-350). Buna göre nahiv usulünün teorik çerçevesinin oluşması ve konu ile ilgili eserlerin telif edilmeye başlanması, nahiv ilminin doğuşundan yaklaşık olarak üç yüz yıl sonra gerçekleştiği anlaşılmaktadır (Salih, 2006, 43-44). Zira nahiv usulü ile ilgili bize ulaşan ilk girişimler aynı zamanda “usul” kavramını kitap başlığı olarak kullanan ilk nahivci olan İbn Serrâc’a aittir. Ancak kitabın içeriğine bakıldığında nahiv usulüne dair işaretler bulunmasına rağmen, İbn Serrâc’ın nahvin delillerinden ziyade nahvin kurallarını kastettiği görülmektedir. Ayrıca Zeccâcî’ye (ö. 337/949) ait *el-İdâh fî ‘İleli’n-Nahv* adlı eserde de nahiv usulüne dair bazı konular ele alınmıştır. Nahiv usulüne dair konular ilk defa İbn Cinnî tarafından detaylı bir şekilde ele alınmıştır (Salih, 2006, 43-44). İbn Cinnî, önemli bir bölümünü nahiv usulüne ayırdığı *el-Hasâis* adlı eserinde, kendisinden önceki dilcilerin nahiv usulü ile ilgili konuları ihmal ettiklerini, bu konuları ilk defa kendisinin detaylı bir şekilde ele aldığını ifade etmiştir (İbn Cinnî, 2003, I, 56). Nahiv usulünün, gerek isim gerekse de içerik açısından tam anlamıyla bağımsız bir disiplin haline gelmesi Enbârî’nin katkıları ile olmuştur (Salih, 2006, 43-44). Enbârî, *el-Luma’u’l-Edille* ve *el-İğrâb fî Cedeli’l-İ’râb* adlı eserleri ile nahiv usulünün terminolojisini oluşturup bu ilmin sistematik hale gelmesini sağlamıştır. Nahiv usulü Suyûtî’nin *el-İktirâh fî Usûli’n-Nahv* adlı eseriyle gelişimini büyük oranda tamamlamıştır.

1. SUYÛTÎ’NİN ARAP DİLİ VE EDEBİYATINDAKİ YERİ

Hadis, tefsir ve fıkıh gibi ilimlerde çok sayıda eser veren Suyûtî, nahiv belâgat ve edebiyata dair de eserler kaleme almıştır. Suyûtî’nin nahiv konusundaki çalışmaları bu alanın bütün yönlerini kapsar (Râcihî, 1978, 380). Suyûtî, nahiv usulü, nahiv ilminin doğuş sebepleri, muhtevası, problemleri ve bu ilmin muhtelif metinler üzerine uygulanması gibi konularda eserler kaleme almıştır. Bu eserler yalnız konu bakımından değil şekil bakımından da zengin bir çeşitlilik göstermekte ve kendisi İbn Hişam’dan sonra Mısır’da yetişmiş en önemli nahiv âlimi olarak kabul edilmektedir (Râcihî, 1978, 380-385; Çetkin, 2014, 124-127). Suyûtî’nin nahiv alanındaki önemi görüşlerinden ziyade telifleriyle ortaya çıkar. Bu alanda kaleme aldığı çok sayıdaki eser, araştırmacıların kaynakları arasında yer almıştır. Teliflerinin en belirgin özelliği kaybolmuş birçok kitaptan yapılan nakilleri günümüze taşımış olmasıdır (Râcihî, 1978, 388). Dil âlimi olduğu kadar tefsir, tefsir usulü, fıkıh, fıkıh usulü, hadis ve hadis usulü âlimi olan Suyûtî bu ilimlerin yöntemlerini dile uygulamıştır. *el-Muzhir’de* hadis ilminin metotlarını dil bilimine uygularken *el-İktirâh fî Usûli’n-Nahv* adlı eserinde fıkıh usulünü nahiv usulüne, *el-Eşbâh ve’n-Nezâir fî’n-Nahv’de* fıkıh ilminin metotlarını nahiv ilmine uygulamıştır (Râcihî, 1978, 381-382; Mekrem, 1989, 307, 323, 335, 359; Şensoy, 2010, XXXVIII, 202-204). Biz çalışmamızda, Suyûtî’nin fıkıh usulünü nahiv usulüne uyarlamasını inceleyeceğimizden dolayı, konuyu, görüşlerini dile getirdiği *el-İktirâh fî Usûli’n-Nahv* adlı eseri bağlamında ele alacağız.

2. SUYÛTÎ’NİN “EL-İKTİRÂH Fİ USÛLİ’N-NAHV” ADLI ESERİ

Bu eserin içeriği büyük oranda İbn Cinnî’ye ait *el-Hasâis* ile Enbârî’ye ait *Luma’u’l-Edille fî Usûli’n-Nahv* ve *el-İğrâb fî Cedeli’l-İ’râb* adlı eserlerden derlenmiştir. Ayrıca Enbârî’ye ait *el-İnsâs fî Mesâili’l-Hilâf* adlı eserden de bazı alıntılar yapılmıştır. Suyûtî, *el-İktirâh fî Usûli’n-Nahv* adlı eserinde, İbn Cinnî ile Enbârî’nin konuyla ilgili eserlerinden faydalandığını ancak yaptığı her alıntıyı sahibine dayandırdığını açıkça ifade edip, yaptığı çalışmayla nahiv usulünü yeniden düzenleyerek daha sistematik ve kapsamlı hale getirdiğini belirtmiştir. Ayrıca o, fıkıh usulünden ve diğer bazı dil kitaplarından da yararlandığını ifade etmiştir (Suyûtî, 2006, 15-16).

Suyûtî, yaptığı alıntıları eleştiri süzgecinden geçirmeden veya herhangi bir yoruma tabi tutmadan aktarıyorsa bu onun aynı görüşte olduğunu, dolayısıyla da söz konusu görüşlerin kendisine nispet edilebileceğini göstermektedir. Bu durum Suyûtî'nin *el-İktirâh*'ta takip ettiği genel bir yöntemdir. Fakat bu konuda titiz davranmasına rağmen az da olsa yaptığı alıntıları yorumsuz bırakarak çelişkiye düştüğü olmuştur. Örneğin nahvî illetleri açıklarken İbn Cinnî'den nakille bunların fıkıhçıların illetlerinden daha ziyade kelimcilerin illetlerine benzediğini vurguladıktan sonra, yine İbn Cinnî'den nakille nahvî illetlerin fıkıhçı olan İmam Muhammed'in kitaplarından derlendiğini ifade etmiştir (Suyûtî, 2006, 96, 102).

Suyûtî, *el-İktirâh*'ı giriş ve yedi ana bölüm şeklinde telif etmiştir. Konuya dair daha önce yapılan çalışmalardan ve *el-İktirâh*'m bu çalışmalar arasındaki konumundan bahseden Suyûtî, giriş kısmında, “mukaddimât” diye isimlendirdiği nahiv ilmine dair on meseleyi ele almıştır. Bu meseleler şu şekildedir: Nahiv usulünün tanımı, nahvin tanımı, dilin tanımı ve menşei, ses-anlam uyumu, nahvî delalet, nahvî hüküm, ruhsat, hükmün iki şeye taalluk etmesi, Arapça kökenli olmayan kelimelerin tespiti ile vacip, caiz ve mümtene lafızlar. Yedi ana bölümde ele aldığı konular ise şu şekildedir: 1- semâ 2- icmâ 3- kıyas 4- istishâb 5- çeşitli deliller 6- tearuz ve tercih 7- delillerden hüküm çıkaran kişide (müstanbit) bulunması gereken şartlar. Suyûtî söz konusu yedi bölümü de birçok alt başlığa ayırmıştır.

3. SUYÛTÎ'NİN NAHİV USÛLÜ ANLAYIŞINDA FIKIH USÛLÜNÜN ETKİSİ

el-İktirâh adlı eserine bakıldığında Suyûtî'nin nahiv usulü anlayışında fıkıh usulünün bariz bir etkisinin olduğu görülmektedir. Suyûtî'nin farklı bağlamlarda kullandığı birçok ifade bu etkiyi açıkça ortaya koymaktadır. Örneğin *el-İktirâh*'m girişinde kullandığı, “... Bu kitabı, benden önce hiç kimsenin benzer bir tertip ve düzenle oluşturmadığı bir ilimde yani nahiv usulünde telif ettim ki fıkıh usulü fıkıh ilmine oranla ne ise nahiv usulü de nahve oranla aynıdır” şeklindeki ifade, bu etkinin birkaç mesele ile sınırlı olmadığını, aksine genel bir etkileme olduğunu göstermektedir (Suyûtî, 2006, 15). Suyûtî'nin, nahiv ile fıkıh arasındaki ilişkiyi, bundan hareketle de nahiv usulü ile fıkıh usulü arasındaki ilişkiyi açıklama bağlamında kullandığı şu ifadeler de onun nahiv usulünü oluştururken fıkıh usulünden etkilendiğini gösteren başka bir delildir: “... Fıkıh usulünde olduğu gibi nahiv usulüyle de kıyas, kıyasın yapısı ve kıyas-ı illet, kıyas-ı şebah, kıyas-ı tard gibi kıyasın kısımları bilinir. Zira ikisi arasında açık bir ilişki bulunmaktadır. Çünkü fıkıh ilmi nakillerden oluşan akli bir ilim olduğu gibi nahiv ilmi de nakillerden oluşan akli bir ilimdir.” (Suyûtî, 2006, 16). Suyûtî, “sukûtî icmâ ve üçüncü bir görüşün ortaya konulması” başlığı altında Ebü'l-Bekâ el-'Ukberî'nin, “Aynı asırdaki âlimler bir meselede iki görüş ortaya koymuşlarsa, onlardan sonra gelenlerin de üçüncü bir görüş ortaya koymaları caizdir.” şeklindeki sözünü delil getirerek, bunun fıkıh usulünde bilinen bir şey olduğunu, nahiv usulünün de fıkıh usulüne hamledildiğini ifade etmiştir (Suyûtî, 2006, 77). Suyûtî yine bir başka yerde ise İbn Cinnî'nin “Kıyas ile bir hükme vardıktan sonra Arapların onu farklı telaffuz ettiğini görürsen kıyası bırak!” şeklindeki sözünü aktardıktan sonra bunun fıkıh usulündeki, nassın farklı olduğu ortaya çıktığında içtihadın bozulacağını öngören hükme benzediğini ifade etmiştir (Suyûtî, 2006, 161). Verilen bu örneklerin dışında da Suyûtî'nin, nahiv usulünün hükümlerini temellendirirken fıkıh usulüne sık sık atıfta bulunduğu görülmektedir.

3.1. İzlenen Yöntem ve Genel Kurallar Bazındaki Etkisi

Her ne kadar Suyûtî'den önce Enbârî, nahiv usulünü fıkıh usulü ile ilişkilendirerek açıklamaya çalışmışsa da fıkıh usulünü birebir nahiv usulüne uygulayan en önemli kişi, aynı zamanda fıkıhçı da olan Suyûtî olmuştur (Râcihi, 1978, 381-383; Muhammed Ali, 2011, 50-51). O, adeta fıkıh usulünü göz önünde bulundurarak *el-İktirâh* adlı eserini oluşturmuştur. Zira o, nahiv usulü

ile ilgili konuları, fıkıh usulündeki tertibi dikkate alıp bâb ve fâsılalara ayırarak ele aldığını açıkça ifade etmiştir (Suyûtî, 2006, 22). Suyûtî'nin nahiv usulünü, “Delil oluşu cihetiyle icmâlî delilleri, bu delillerin nasıl kullanılacağını ve delili getirenin durumunu inceleyen bir ilimdir.” şeklinde tanımlaması, onun bu konuda fıkıh usulünden ne denli etkilendiğini ortaya koymaktadır (Suyûtî, 2006, 21).

Suyûtî, fıkıh usulündeki taksimatı dikkate alarak nahvin delillerini aslî ve tâlî deliller olmak üzere iki kısma ayırmıştır. O, İbn Cinnî ile Enbârî'nin görüşlerinden yola çıkarak aslî delilleri semâ, icmâ, kıyas ve istishab şeklinde açıklamış, akabinde de fikhın kaynaklarında olduğu gibi icma ve kıyâs'ın, semâa dayanması gerektiğini belirtmiştir. Tâlî delilleri ise el-istidlâl bi'l-aks, el-istihsân, el-istikrâ', 'ademu'n-nazîr ve 'ademu'd-delîl şeklinde açıklamıştır. Nahvin delillerini bu şekilde açıklayan Suyûtî, daha sonra fıkıh usulündeki metodu takip ederek her bir delilin neleri kapsadığını, taşıması gereken şartları, hangi tür nahiv kurallarına dayanak teşkil ettiği, delillerin çelişmesi vb. konuları detaylı bir şekilde açıklamıştır. Ayrıca o, fıkıh usulündeki taklîd konusunu ve müctehid ile ilgili açıklamaları örnek alarak “müstedil” yani delil getiren ve hüküm çıkaran kişide bulunması gereken şartları geniş bir şekilde açıklamış, “mukallid” yani taklîd eden ve “sâil” yani soru soranın özelliklerine de değinmiştir.

3.2. Terim ve Tanım Bazındaki Etkisi

Nahiv usulü ile fıkıh usulü arasında çok sayıda ortak terim ve benzer tanım bulunmaktadır. Nahiv usulünün fıkıh usulünden sonra teşekkül ettiği (Afgânî, 1994, 100; Bûmûd, 2015, 135-136; Bilal, 2015, 5) dikkate alındığında nahiv usulündeki terim ve tanımların büyük oranda fıkıh usulünden alındığı ortaya çıkmaktadır. Fıkıhçı olması hasebiyle Suyûtî de terim ve tanım oluşturmada fıkıh usulünden etkilenmiştir. *el-İktirâh*'tan nahiv usulünün bazı terim ve kavramlarını fıkıh usulündeki benzerleri ile karşılaştırarak söz konusu etkiyi ortaya çıkarmaya çalışacağız.

a) Semâ'; Suyûtî, semâî, ‘Fesâhâtine güvenilenlerden gelen nakillerdir. Bunlar Kur'ân-ı Kerim, hadis-i şerif ve Arap dili bozulmaya başladığı döneme kadarki Müslüman veya gayr-ı Müslim kimselerin sözleridir.’ (Suyûtî, 2006, 39) şeklinde tanımladıktan sonra, bazı kıraat vecihlerine mesafeli duran klasik dilcileri eleştirerek mütevâtir, ahâd veya şaz olsun senedi sabit olan tüm kıraat vecihlerinin nahivde delil olarak kabul edildiğini, ancak şaz kıraatların kıyasa dayanak teşkil etmediğini ifade etmiştir (Suyûtî, 2006, 39-40). Suyûtî, Hz. Peygamberin sözlerinden sadece rivayet edilen şekliyle söylendiği tespit edilen hadislerin delil olarak kabul edildiğini, bunun ise son derece az olduğunu söylemiştir. Suyûtî'ye göre, büyük çoğunluğu mana ile rivayet edildiği ve raviler arasında Arap asıllı olmayan veya Arapçasına güvenilmeyen kişiler bulunduğu için nahivde delil olarak kabul edilmemiştir (Suyûtî, 2006, 43-44). Arap kelamına gelince Suyûtî bunu, “Arapçasına güvenilen tüm fasih Araplardan sağlam bir senetle gelen sözler” şeklinde açıklamıştır (Suyûtî, 2006, 47). Nahiv usulündeki semâ kavramına karşılık fıkıh usulünde “kitap ve sünnet” veya Yüce Allah ve Hz. Peygamberin sözü anlamında “nas” kavramı kullanılmaktadır (İbn Cüzey, 2006, 265; Apaydın, 2006, XXXII, 391). Görüldüğü gibi bu delil her iki ilim dalında da yaklaşık olarak aynı anlamı ifade etmektedir.

Yukarıdaki benzerlikle birlikte fıkıh usulünün nahiv usulünü terim ve tanım bazında ne denli etkilediğini en net ortaya koyan, semâ delili bağlamında kullanılan ve nakil keyfiyetini ifade eden mütevâtir ve ahâd kavramlarıdır. Suyûtî mütevâtir ve ahâd başlığını, Fahreddin Râzî'nin fıkıh usulü ile ilgili *el-Mahsul* adlı eserinden özetlediğini, kendisinin ise sadece bazı açıklamalar eklediğini ifade etmiştir (Suyûtî, 2006, 64). Dolayısıyla Suyûtî'nin bu başlıkta verdiği bilgiler fıkıh usulü kitaplarındaki bilgilerle büyük oranda paralellik arz etmektedir. Örneğin o, mütevâtir olarak bize ulaşan kaynakları şu şekilde açıklamıştır: “Mütevâtir, Kur'ân-

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

ı Kerim lafızları ve tevâtür yolu ile nakledilen hadis ve Arap kelimeleridir. Bunlar nahvin, kesin bilgi ifade eden kat'i delilleridir." (Suyûtî, 2006, 71). Bir başka yerde ise tevâtür ile ilgili şu ifadeleri kullanmıştır: "Tevâtürün şartı, yalan üzere ittifak etmeleri mümkün olmayan bir topluluk tarafından rivayet edilmesidir." (Suyûtî, 2006, 71). Suyûtî, ahâd kavramını ise şu şekilde açıklamıştır: "Ahâd haberler, bir veya birkaç dilci tarafından nakledilen fakat tevâtür şartını taşımayan rivayetlerdir. Bu da muteber bir delildir. Ancak çoğunluk bu delilin zan ifade ettiği kanaatindedir." (Suyûtî, 2006, 71). Suyûtî'ye göre adalet vasfını taşıması şartıyla bir kişinin de aktardığı rivayetler dilde delil olarak kabul edilmektedir (Suyûtî, 2006, 71). Fıkıh usulü kitaplarına bakıldığında mütevâtir ile ahâd kavramlarının yukarıdakine benzer şekilde açıklandığı görülmektedir (Gazzâlî, ts., I, 187, 204-205; Zeydân, ts., 168-171).

b) Kıyas; Suyûtî, Enbârî'den yararlanarak *el-İktirâh*'ta kıyası: "Aynı anlamda olduğu (aralarında ortak özellik ve veya benzerlik bulunduğu) takdirde nakledilmeyeni nakledilene hamletmektir." şeklinde tanımladıktan sonra, nahiv kurallarının çoğunun kıyasa dayandığını ifade etmiştir (Enbârî, 1971, 93; Suyûtî, 2006, 79). Fıkıh usulü terimi olarak ise kıyas, "hakkında açık hüküm bulunmayan bir meselenin hükmünü, aralarındaki ortak özelliğe veya benzerliğe dayanarak hükmü açıkça belirtilen meseleye göre belirlemek" anlamına gelir (Zeydân, ts., 194-196; Apaydın, 2002, XXV, 539). İbn Cüzey (ö. 741/1340) nasların sınırlı olması nedeniyle fikhî hükümlerin çoğunun kıyasa göre tespit edildiğini ifade etmiştir (İbn Cüzey, 2006, 343). Nahiv usulü ile fıkıh usulü arasında ortak bir terim olup hem nahivde hem de fıkıhta hükümlerin çoğuna kaynaklık etmesinin yanı sıra kıyasın rükünleri de her iki ilim dalında aynıdır. Bunlar kıyas edilen (fer'), kendisine kıyas edilen (asıl), ortak illet ve hükümdür (Suyûtî, 2006, 82). Suyûtî bu rükünlerde bulunması gereken şartları, fıkıh usulündekilere benzer bir şekilde etraflıca ele almıştır. Özellikle illet kavramı ile ilgili açıklamaları büyük oranda fıkıh usulünden derlenmiştir.

c) İcmâ; Fıkıh usulünde "İslâm âlimlerinin dinî bir meselenin hükmü üzerinde fikir birliği etmelerini ve bütün Müslümanların ortaklaşa benimsedikleri dinî hükümleri ifade eden şer'î delil" şeklinde tanımlanan icmâ, fikhın Kur'an ve Sünnet'ten sonra üçüncü kaynağı olarak kabul edilmiştir (Gazzâlî, ts., I, 268, 276; Zeydân, ts., 179-182; Dönmez, 2000, XXI, 417-418). Nahiv usulünde ise Suyûtî icmâm Basra ve Kûfe ekollerine mensup dilcilerin bir meselede ittifak etmelerini ifade ettiğini söylemiştir. Ayrıca Suyûtî İbn Cinnî'den nakille icmâmın, semâa ve semâa yapılan kıyasa ters düşmediği sürece delil olarak kabul edileceğini dile getirmiştir. Suyûtî, icmâm fıkıh usulünün aksine nahiv usulünde merteye bakımından kıyastan sonra gelmesini, dilcilerin hata üzerine ittifak etmeyeceklerine dair Kur'an ve sünnette herhangi bir delilin olmayışına bağlamıştır. Oysa icmâ, fıkıh usulünde merteye bakımından kıyastan önce gelmektedir (Gazzâlî, ts., I, 246-248; Suyûtî, 2006, 73; Dönmez, 2000, XXI, 417). Nahiv usulü ile fıkıh usulü arasında ortak olan kavramlar birbirleriyle neredeyse tam paralellik arz ederken, icmâmın, dayanakları, varlık ve geçerlilik şartları ve hükmü gibi konularda fıkıh usulündeki icmâa çok az benzerlik arz ettiği görülmektedir.

d) İstishâb; Fıkıh usulü terimi olarak, "bir zamanda sabit olan bir durumun aksini gösteren bir delil bulunmadıkça sonrasında da mevcut olduğuna hükmetmek" şeklinde tanımlanan istishâb kavramının genel anlamda aslî ibâha ve berâet ilkesine dayalı olduğu görülmektedir (Gazzâlî, ts., I, 283-286; Zeydân, ts., 267-271; Bardakoğlu, 2001, XXIII, 376-380). Nahiv usulü terimi olarak ise istishâbı Suyûtî, "aslından ayrıldığını gösteren bir delil bulunmadıkça lafzın aslı itibarıyla hak ettiği durum üzerine bırakılması" şeklinde tanımlamıştır (Suyûtî, 2006, 136). Suyûtî, nahivde asıl ve fer' olarak bilinen hükümlerin tamamının istishâb üzerine bina edildiğini ifade edip bunun örneklerinin oldukça fazla olduğunu söylemiştir. Örneğin isimlerde asıl olan mureb olmalarıdır, dolayısıyla da mebnî olduklarına dair herhangi bir delil bulunmadıkça mureb

olarak kalmaları esastır (Suyûtî, 2006, 137). İstishâb kavramı, dayanakları ve hükmü gibi konularda her iki ilim dalında da büyük oranda ortaktır.

Suyûtî, nahiv usulünün aslî kaynakları dışında, el-istidlâl bi'l-aks, el-istihsân, el-istikrâ', 'ademu'n-nazîr ve 'ademu'd-delîl gibi tâlî kaynakları da fıkıh usulündeki tali kaynaklara benzer bir şekilde açıklamış ayrıca bunların dışında fıkıh usulünde kullanılan çok sayıda kavrama yer vermiştir. Biz burada, herhangi bir fıkıh usulü kitabının fihristine bakıldığında rahatlıkla görülebilen söz konusu kavramları, ayrıntılara girmeden vermekle yetineceğiz. Zira daha önce verilen örneklerden de anlaşıldığı gibi bu kavramların neredeyse tamamı fıkıh usulünden alınmış ve nahiv usulüne uyarlanmıştır. Yukarıda açıklanan veya adı geçen kavramlar dışında Suyûtî'nin *el-İktirâh*'ta kullandığı belli başlı kavramlar şunlardır: Vâcib, mümteni', hasen, kabîh, hilâfu'l-evlâ, câiz, ruhsat, zarûret, illet, mesâliku'l-ille, kavâdihu'l-ille, sebr ve taksîm, münasebet, mani, şart, rûkûn, delâletu'l-elfâz, te'vîl, istinbât, taklîd, hüküm, mürsel, meçhul, telfik, sukûtî icmâ, kıyas-ı celî, kıyas-ı hafî.

SONUÇ

Nahiv usulü çalışmalarına, İbn Cinnî ve Enbârî gibi âlimlerin bu alanda ortaya koydukları çabaları kendi aklî süzgecinden geçirip bir araya getirmekle başlayan Suyûtî, fıkıh usulünü göz önünde bulundurarak nahiv usulünün eksik yönlerini tamamlamaya çalışmış ve bu ilmin sistemli ve tam bağımsız bir disiplin haline gelmesini sağlamıştır. Dolayısıyla nahiv usulünün Suyûtî'nin *el-İktirâh* adlı eseri ile gelişimini tamamladığı söylenmiştir. Taksimat, delillerin tespiti ve bu delillerin nasıl kullanılacağı hususunda fıkıh usulünün yöntemini örnek alan Suyûtî, terim ve tanım oluşturmada fıkıh usulünden yararlanmıştır. Her ne kadar Suyûtî'den önce Enbârî, nahiv usulünü fıkıh usulü ile ilişkilendirerek açıklamaya çalışmışsa da fıkıh usulünü birebir nahiv usulüne uygulayan en önemli kişi Suyûtî olmuştur. O, adeta fıkıh usulünü göz önünde bulundurarak *el-İktirâh* adlı eserini oluşturmuştur. Öyle ki fıkıh usulünden aldığı bazı başlıklar için nahiv usulünde örnek bulmada zorlanmış veya zorlama örnekler oluşturmuştur.

KAYNAKÇA

1. Afgânî, Sâid. (1994), *Fî Usûli'n-Nahv*, Mudîriyetu'l-Kutub ve'l-Matbû'âtu'l-Câmi'î, Dimaşk.
2. Apaydın, H. Yunus. (2002), "Kıyas", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Ankara, XXV, ss. 539-540.
3. Apaydın, H. Yunus. (2006), "Nas", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, XXXII, ss. 391-392.
4. Bardakoğlu, Ali. (2001), "İstishâb", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, XXIII, ss. 376-381.
5. Bilal, Muhammed Hasan Muhtâr. (2015), "Teessuru Usûli'n-Nahv bi Menâhic ve Mesâil Usûli'l-Fıkh: Dirâse Vasfiyye Tahliyye Mukarine", *Mecelletu Dirâsâti'l-'Ulyâ*, S. 8, ss. 1-17.
6. Bûmûd, Târık. (2015), "el-Muessirât el-Fıkhiyye fî Ta'sîli'l-Usûli'n-Nahvî", *Mecelletu Mahber*, 11 ss. 131-153.
7. Çetkin, Muhammed. (2014), *Celâleddîn es-Suyûtî ve Arap Gramerindeki Yeri*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arap Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı (Yayınlanmamış doktora tezi), Erzurum.
8. Çıkar, M. Şirin. (2014), "Arap Dilbiliminde Kırılma Noktası: İbnu's Serrac ve Nahiv İlminde Usul Geleneği", *Ekev Akademi Dergisi*, 8/20, ss. 345-356.

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

9. Dönmez, İbrahim Kâfi. (2000), “İcmâ”, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, XXI, ss. 417-431.
10. Enbârî, Ebü'l-Berekât, Kemaleddîn b. Muhammed. (1971), *Luma 'u'l-Edille*, thk. Saîd el-Afgânî, 'Âlemu'l-Kutub, Beyrut.
11. Gazzâlî, Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed. (ts.), *el-Mustasfâ min 'İlmi'l-Usûl*, el-Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut.
12. Muhammed Ali, Hibbe. (2011), *Menhecu's-Suyûtî fî Kitâbihi el-İktirâh fî 'İlmi Usûli'n-Nahv: Dirâse Tatbîkiyye Thlîliyye*, Câmiatu Hartûm, Hartum.
13. İbn Cinnî, Ebü'l-Feth Osman. (2003), *el-Hasâis*, thk. Abdülhamid Hindâvî, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut.
14. İbn Cüzey, Ebü'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed. (2006), *Takrîbu'l-Vusûl ilâ 'İlmi'l-Usûl*, thk. Muhammed Muhtâr, b.y., Medine.
15. Köksal, Asım Cüneyd. Dönmez, İbrahim Kâfi. (2012), “Usûl-i fıkıh”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, XLII, ss. 201-210.
16. Mekrem, Abdulâl Sâlim. (1989), Celâluddîn es-Suyûtî ve Eseruhû fî'd-Dirâsâti'l-Lugaviyye, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut.
17. Şensoy, Sedat. (2010), “Süyûtî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, XXXVIII, ss. 201-202.
18. Râcihi, Abduh. (1978), “es-Suyûtî ve'd-Dersu'l-luğavî”, Celâluddîn es-Suyûtî: Buhûsün Ulkıyet fî'n-Nedve, Kahire, ss. 377-388.
19. Sâlih, Muhammed Sâlim. (2006), *Usûlu'n-Nahv: Dirâse fî Fikri'l-Enbârî*, Dâru's-Selâm, Kahire.
20. Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahman. (2006), *el-İktirâh fî Usûli'n-Nahv*, Daru'l-Beyrûtî, Dimaşk.
21. Zeydân, Abdülkerim. (ts.), *el-Vecîz fî Usûli'l-Fikh*, Muessesetu Kurtûba, Bağdat.

VERGİ VE MUHASEBE BOYUTLARI İLE ÜCRETLİ POŞET UYGULAMASI

Doç. Dr. Erdal YILMAZ

Samsun On Dokuz Mayıs Üniversitesi Turizm Fakültesi

Dr. Öğr. Üyesi Tunay ASLAN

Siirt Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü

ÖZET

Son yıllarda çevre kirliliğini önlemeye yönelik kamu politikaları çerçevesinde çevre kirliliği ile mücadele amacıyla çeşitli kanuni düzenlemeler getirilmeye başlanmıştır. Ülkemizde de bu amaçla Çevre Kanunu'nda değişiklikler yapılarak marketlerden yapılan alışverişlerde ücretli poşet uygulamasına Bu çalışmanın amacı ücretli poşet uygulamasına ilişkin vergi boyutlarına ilişkin bilgi verilerek; muhasebe uygulamaları üzerinden konu ile ilgili görüş ve değerlendirmelerde bulunulmasıdır.

ABSTRACT

In the recent years, various legal regulations have been introduced in order to combat environmental pollution within the framework of public policies to prevent environmental pollution. For this purpose, amendments and additions have been made to the Environment Law. The purpose of this study is to evaluate the tax and accounting dimensions of the application of paid pouches.

1. GİRİŞ

Küresel ısınma ile birlikte global ölçekte çevre kirliliğiyle mücadeleye yönelik politikalar ve uygulamalar geliştirilmeye başlanmıştır. Bu uygulamalar çerçevesinde kamu idareleri çevre kirliliğini önlemeye yönelik mali ve idari düzenlemeler yapmaya devam etmektedir. Ülkemizde de çevre kirliliğiyle mücadele amacıyla kanunlarda farklı düzenlemeler getirilmektedir. Yine bu kapsamda yapılan kanuni düzenlemeler ile ücretli poşet uygulamasına geçilmiştir. Mağazadan markete, pazardan bakkala kadar her yerde geçerli olan ücretli poşet uygulamasıyla ilk etapta plastik poşet tüketiminin önemli oranda azaltılması ve böylelikle çevre kirliliği ile mücadele edilmesi hedeflenmektedir (Erdağ, 2019). Uygulama çerçevesinde 1 Ocak 2019 itibarıyla tüketici, yaptığı alışverişlerde kullanacağı her bir poşet için en az 25 kuruş ödemektedir.

2. POŞET ÜCRETİ VE POŞET BEYANNAMESİNİN KAPSAMI

Poşet ücreti ve poşet beyannamesinin kapsamına ilişkin kanuni düzenlemeler çerçevesinde poşet ücreti ve beyannamesinin tarh, tahsil ve tahakkukuna ilişkin esaslara aşağıda yer verilmektedir.

2.1 Geri Kazanım Katılım Payı

Kanunun Ek 11.maddesi ile "Yurt içinde piyasaya arz edilen bu Kanuna ekli (1) sayılı listede yer alan ürünlerden poşetler için satış noktalarından, diğer ürünler için piyasaya sürenlerden/ithalatçılardan bu listede belirtilen tutarda geri kazanım katılım payı tahsil edilir." şeklinde bir düzenleme getirilmiştir (Erdağ, 2019)..

2.2 Depozito

Kanunun Ek 12.maddesi uyarınca depozito uygulaması "Çevre kirliliğinin önlenmesi amacıyla Bakanlık, belirleyeceği ambalajlar için depozito uygulamasını 1/1/2021 tarihinden itibaren zorunlu tutar. Bu doğrultuda, depozito kapsamındaki ambalajlı ürünlerin satışını gerçekleştiren satış noktaları depozito uygulaması toplama sistemine katılım sağlamakla yükümlüdür. Depozito sisteminin uygulanmasına yönelik usul ve esaslar Bakanlıkça çıkarılacak yönetmelikle belirlenir." şeklinde düzenlenmektedir.

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

2.3 Poşet Ücreti

Çevre kanununda 2018 yılı Aralık ayında yapılan değişiklik ile "kaynakların verimli yönetimi ve plastik poşetlerden kaynaklanan çevre kirliliğinin önlenmesi amacıyla plastik poşetler satış noktalarında kullanıcıya veya tüketiciye ücret karşılığı verilir. Uygulanacak taban ücret 25 kuruştan az olmamak üzere Bakanlıkça oluşturulacak komisyon aracılığı ile belirlenir ve her yıl için güncellenir." şeklinde bir düzenleme getirilmiştir (Koç, 2019). Böylelikle ülkemizde poşet ücreti alınması uygulamasına başlanmıştır.

3. POŞET ÜCRETİNİN MUHASEBELEŞTİRİLMESİ

Ücretli poşet uygulamasının muhasebeleştirilmesini örnek yardımı ile göstermek konuyu daha açıklayıcı hale getirecektir. **Senaryo:** (A) market işletmesi Ocak 2019 tarihinde 20.360 TL (%18 KDV hariç) değerinde poşeti işletmesinde kullanmak üzere (C) Poşet işletmesinden satın almıştır. (A) marketi 100 TL'lik % 18 KDV hariç gıda malzemesi satmış bu satışa ilişkin ayrıca 2 adet poşet satmıştır.(Bir poşetin maliyet bedeli 0,15 TL'dir).İlgili muhasebe kayıtları aşağıdaki gibi olacaktır.

Poşet alım Kaydı;

Hesaplar		Borç	Alacak
153-	Ticari Mallar	20.000	
191-	İndirilecek KDV	3.600	
102-	Bankalar		21.360

100 TL'lik % 18 KDV Hariç Satış Yapılması Durumunda;

Hesaplar		Borç	Alacak
100-	Kasa	118,50	
600.01	Yurtiçi Satışlar(Satış)		100
600.02	Yurtiçi Satışlar(Poşet)		0,42
391-	Hesaplanan KDV(Satış+ Poşet		18,08

Bakanlık tarafından belirlenen poşet taban ücreti olan 25 kuruş KDV dâhil bedeldir. Dolayısıyla fiyatı 25 kuruş olan bir poşetin KDV'si iç yüzde yöntemine göre hesaplanacaktır. Hesaplama: $0,25 / 1,18 = 0,21$ (KDV Hariç Tutar) $0,21 * 0,18 = 0,04$ (KDV Tutarı)

Satılan Poşetin Maliyet Kaydı;

Hesaplar		Borç	Alacak
621-	Satılan Ticari Mallar Maliyeti	0,30	
153-	Ticari Mallar		0,30

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

Beyanname Verilmesi; (15 Şubat 2019 tarihine kadar Çevre ve Şehircilik Bakanlığına internet ortamında verilmesi gerekir).

Hesaplar		Borç	Alacak
760-	Pazarlama Satış Dağıtım Giderleri	0,30	
360-	Ödenecek Vergi ve Fonlar		0,30

Geri Kazanım Bedelini Ödenmesi; (Beyan edilen katılım payının ödenmesi ise beyan dönemini **takip eden ikinci** ayın sonuna kadar ödenmelidir).

Hesaplar	30.04.2019	Borç	Alacak
360-	Ödenecek Vergi ve Fonlar	0,30	
100-	Kasa		0,30

4. SONUÇ

Çevre kirliliğiyle mücadelenin önem kazandığı günümüzde kamu idarelerince çevre kirliliğinin azaltılmasına yönelik kamu politikaları geliştirilmektedir. Bu çerçevede ülkemizde de önemli bir çevre kirliliği unsuru olan plastik poşet tüketiminin sınırlandırılması amacıyla kanuni düzenlemelere gidilmiştir. Bu çerçevede "Çevre Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'da yapılan değişiklik ile taşıma amaçlı plastik alışveriş poşetlerinin ücretlendirilmesi hükme bağlanmıştır. İlgili kanun ülkemizde plastik poşet kullanımının ücretlendirilmesi, depozito uygulamasına gidilmesi ve poşet ücretinin bir kısmının geri kazanım katılım payı şeklinde satış noktalarından alınarak kamu idaresine aktarılmasını düzenlemektedir. Çalışmamızda söz konusu kanuni düzenlemelere ilişkin bilgilere ve ücretli poşet uygulamasına ilişkin muhasebe uygulamalarına dair örneklerle yer verilmiştir. Düzenlemeye ilişkin genel bir değerlendirme yapmak gerekirse, düzenlemenin çevre kirliliğiyle mücadele politikalarına önemli katkı sağlayacak şekilde hazırlandığı ifade edilebilir. Buna karşın düzenleme esaslarında beyanların nasıl yapılacağı ve bu süreçte mali müşavir ve muhasebe elemanlarının ne gibi role sahip olacağının açıklığa kavuşturulması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

7153 Sayılı Çevre Kanunu Ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun

<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/12/20181210-4.htm>

(Erişim Tarihi: 04.01.2019)

13.12.21018 Tarih ve 126 No'lu Vergi Sirküleri

<https://www.verginet.net/dtt/11/Vergi-Sirkuleri-2018-126.aspx>

Erdağ, Nevzat, 2019, Plastik Poşetler Neden Paralı Oldu?,

<http://www.nevzaterdag.com/plastik-posetler-neden-parali-oldu/>

(Erişim Tarihi:11.01.2019)

Koç, Şevket, 2019, Poşet Beyannamesi- Poşet Ücreti,

<http://www.sevketkoc.com/2019/01/poset-beyannamesi-poset-ucreti/>

(Erişim Tarihi: 10.01.2019)

**KURUMSAL RAPORLAMANIN GELİŞİMİ: FİNANSAL TABLOLARDAN
ENTEĞRE RAPORLAMAYA DOĞRU**

Doç. Dr. Erdal YILMAZ

Ondokuz Mayıs Üniversitesi Turizm Fakültesi Turizm İşletmeciliği Bölümü

Dr. Öğr. Üyesi Tunay ASLAN

Siirt Üniversitesi İİBF Maliye Bölümü

ÖZET

İşletmenin finansal ve finansal olmayan bilgileri; yatırımcılar, borç verenler ve diğer ilgililerin işletme ile ilgili karar almalarındaki en önemli veri kaynaklarıdır. Başlangıçta potansiyel yatırımcıların bilgi ihtiyacını karşılamak için sadece finansal tablolar düzenlenirken, zamanla yatırımcılarla birlikte diğer ilgililerinde bilgi ihtiyacını karşılamak için finansal raporlar, faaliyet raporları, sürdürülebilirlik raporları gibi raporlarla finansal bilgilerle birlikte finansal olmayan bilgilerde sunulmuştur. Genel olarak finansal bilgilerin sunulması zorunlu iken, finansal olmayan bilgilerin sunulması isteğe bağlıdır. Entegre rapor, işletmenin yönetim stratejisi, kurumsal yönetim süreçleri, performansı ve paydaşların beklentileri açısından kısa, orta ve uzun vadede yarattığı değeri ortaya koyan öz ve anlaşılır bir rapordur.

Tek rapor olarak da adlandırılan entegre raporlama ile, analizcilerin tek başına çok fazla dikkate almadığı finansal olmayan bilgileri finansal bilgilerle birlikte sunarak birlikte değerlendirme ve analiz etme imkanı sağlamaktadır. Bu çalışmada kurumsal raporlamada, finansal tablolardan entegre raporlamaya doğru nasıl bir gelişim gösterdiği incelenecek ve entegre raporlama ile ilgili temel ilkeler açıklanacaktır.

**DEVELOPMENT OF CORPORATE REPORTING: FROM FINANCIAL
STATEMENTS TO INTEGRATED REPORTING**

ABSTRACT

Financial and non-financial information of the entity; Investors, lenders and other interested parties are the most important data sources for business decision making. Initially, only financial statements were prepared to meet the information needs of potential investors, and financial reports, activity reports, sustainability reports and financial information were presented together with financial information in non-financial information in order to meet the information needs of the investors. In general, financial information is mandatory, but non-financial information is optional. The integrated report is a self-explanatory report that demonstrates the value created in the short, medium and long term by the entity's management strategy, corporate governance processes, performance and stakeholder expectations. With integrated reporting, also called the single report, it provides the possibility to analyze and analyze non-financial information that the analysts alone do not consider too much with financial information. In this study, it will be examined how corporate reporting has improved from financial statements to integrated reporting and the basic principles of integrated reporting will be explained.

1. GİRİŞ

Bir şirketi yönetenler, şirketin paydaşlarına karşı hesap vermekle yükümlüdürler. Bu yükümlülüğün bir gereği olarak da işletme ile ilgili finansal ve finansal olmayan her türlü önemli bilgiyi açık, anlaşılır ve net bir şekilde sunmak durumundadırlar. Son yıllarda küresel düzeyde geçerli olacak ortak bir finansal raporlama sisteminin kurulması için uluslararası finansal raporlama standartlarının yayımlandığı ve dünya genelinde yaygınlaştığı

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ

10-12 Haziran 2019

görülmektedir. Aynı şekilde finansal olmayan bilgilerin özellikle sürdürülebilirlik ile ilgili bilgilerin raporlanması için çeşitli raporlama standartlarının geliştirildiği görülmektedir.

Ancak gerek finansal bilgilerin gerekse finansal olmayan bilgilerin raporlanması ile ilgili standartların karmaşıklaştığı ve bilgi kullanıcılarının bu bilgileri anlamada zorlandığı da çeşitli şekillerde ifade edilmektedir. İşletmeler, finansal durumunu, finansal performansını ve gelecekteki nakit akışları ile ilgili bilgilerini sunarken; aynı zamanda iş modelini, değer yaratma kapasitesini, şirket stratejisini birlikte sunacağı ve karar alıcıların tüm bu bilgilere birlikte ulaşacağı ayrı bir raporlama sistemi ihtiyacı da ortaya çıkmıştır. Entegre raporlama, bu ihtiyacın karşılanması amacıyla ortaya çıkmış yeni bir anlayışı ifade etmektedir.

Entegre düşünce anlayışını esas alan Entegre Raporlama, işletmenin sermaye kaynakları ve değer yaratma ile iş modeli ve stratejisinin geliştirilmesi düşüncesini ön plana çıkarır. Böylece işletmenin paydaşları ile olan ilişkilerinde yeni ve farklı bir düşünce yapısını benimser. İşletme yönetimi entegre raporunda stratejik açıdan işletmenin değer yaratma kapasitesini, işletme üzerinde olumlu etki yaratacak faaliyetlerini ve işletme üzerinde olumsuz etkileri olacak muhtemel riskler hususunda nasıl hareket edeceğini ifade eder. Bu bilgiler, rapor kullanıcılarının işletmenin gelecekte sürdürülebilir bir şekilde değer yaratmaya devam edip etmeyeceği hususunda sağlıklı bir analiz yapmasını sağlayacak şekilde net ve anlaşılabilir bir dille yazılır. Böylece şirket yönetimi sadece kısa vadeli veriler sunmakla yetinmeyip, uzun vadede başarısını etkileyecek unsurlar hakkında da bilgiler vermektedir.

Bu çalışmada, kurumsal raporlamada yeni bir düşünce olan entegre raporlamanın gelişim süreci, uluslararası entegre raporlama çerçevesi ile ilgili bilgiler verilmekte ve Türkiye’de entegre raporlamanın gelişim süreci açıklanmaktadır.

2. KURUMSAL RAPORLAMANIN GELİŞİMİ

Genel olarak kurumsal raporlamanın başlangıcının modern şirketlerin ortaya çıktığı tarihe dayandığı ve ilk finansal raporlamanın 1903 yılında Price, WaterHouse & Co.’nun denetiminde U.S. Steel isimli Amerikan çelik şirketi tarafından yapıldığı belirtilmektedir. (Elmacı ve Sevim, 2017:21). 1980’lerde önceleri çevresel raporlama ve kurumsal sosyal sorumluluk (KSS) ile başlayan bu raporlar, günümüzde belirli standartlara dayanan Sürdürülebilirlik Raporlamaları ile bir üst seviyeye taşınmış oldu (Doğru,2015:50).

Geçmiş ilk tarım faaliyetlerinin yapıldığı yıllarda tutulan kayıtlara kadar uzanmakla birlikte, bu kayıtların yayınlanmasının zorunluluk haline gelmesi 1930’larda ABD’de yaşanan “Büyük Buhran” (Great Depression) sonrasında gerçekleşmiştir. Büyük ekonomik krizden sonra ortaya çıkan yatırımcı güvensizliğini aşmak için ABD, Genel Kabul Görmüş Muhasebe Standartları’nı (US GAAP) oluşturmuş ve ABD Menkul Kıymetler ve Borsa Komisyonu’nu (SEC) kurarak payları borsada işlem gören şirketlerin finansal bilgilerini yayımlamasını zorunlu hale getirmiştir (Aras ve Sarioğlu, 2015:21). ABD’nin ardından dünya genelinde yatırımcı güveninin artırılması amacıyla şeffaflığın artırılması yönünde çalışmalar yapılmış ve finansal raporlama yaygınlaşmıştır. Ancak, farklı ülkelerden şirketlerin farklı prensiplere göre raporlama yapması yatırımcılar açısından karşılaştırma yapmayı zorlaştırmıştır. Yatırımcıların ve yasal düzenleyicilerin sağlıklı karşılaştırma yapabilmesi ve uluslararası yatırımın ve ticaretin artırılabilmesi amacıyla 1973 yılında Uluslararası Muhasebe Standartları Komitesi (IASC) tarafından “Uluslararası Muhasebe Standartları” (International Accounting Standards- IAS) geliştirilmiştir. Bu uluslararası muhasebe standartları, 2001 senesinde güncellendikten sonra günümüzde dünyanın birçok ülkesinde ortak raporlama dili olarak kullanılmaya başlamıştır. (Aras ve Sarioğlu, 2015:21).

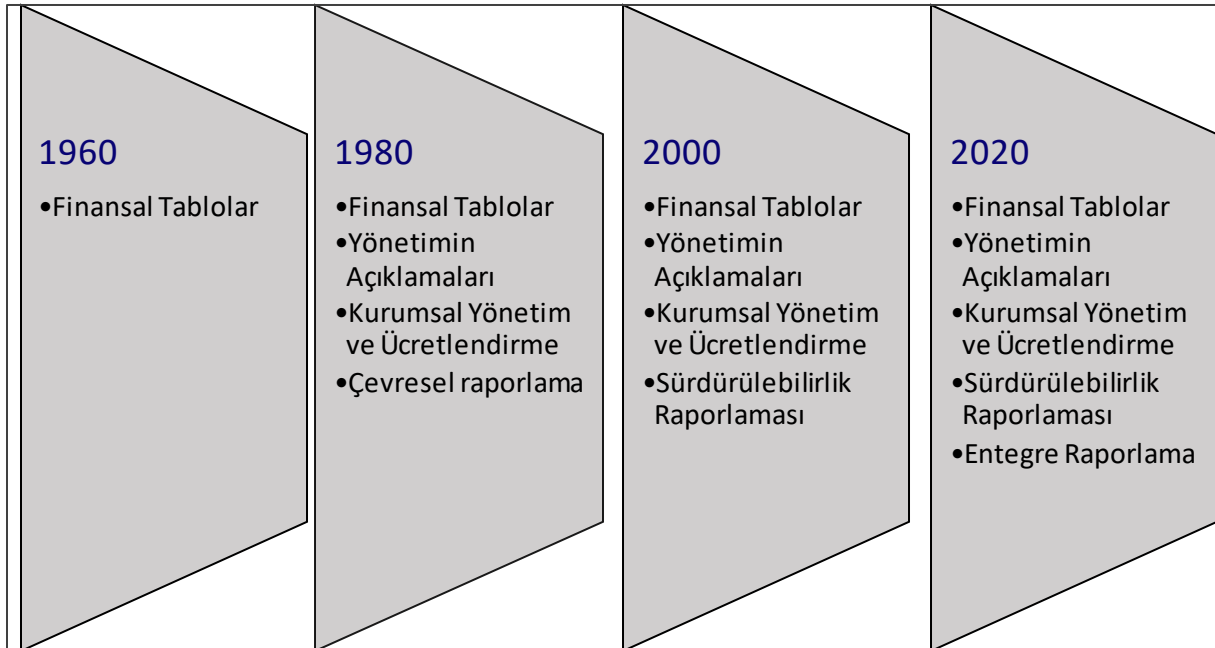
ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ 10-12 Haziran 2019

Kurumsal raporlamanın temel amacı, bilgi kullanıcılarının ihtiyaç duydukları bilgiyi sağlamaktır. Kurumsal raporlar aracılığı ile ortaya konan bilgi, raporun içeriğine göre farklı bilgi kullanıcılarına karar verme aşamasında yol gösterici olma amacıyla sağlanmaktadır. İşletmelerin tüm paydaşları ile arasında gerçekleşen etkileşimlerin bütünü kapsayan bir kurumsal raporlama şekli olan sürdürülebilirlik raporları, bütün işletme paydaşları için hazırlanan birtakım raporlardır (Aydın, 2015: 67). Sürdürülebilirlik Raporlamalarının, merkezi Hollanda'da bulunan Global Reporting Initiative (GRI) tarafından 1999 yılından bu yana sürekli geliştirilen raporlama standartları rehber taslağı (Sustainability Reporting Guidelines), 2015 yılı itibarıyla dördüncü kez güncellenerek G4 standartları haline gelmiştir (Elmacı ve Sevim, 2017:21). İlk başlarda üretim işletmelerinde tüketilen kaynaklar, tahrip edilen doğal kaynakların ölçüsü gibi çevresel data raporlanırken, zamanla işletmelerde istihdam sağladığı çalışanlarının hakları ve işletmenin sosyal sorumluluk çalışmaları gibi konuları da kapsayan sürdürülebilirlik raporlarını hazırlanmıştır (Büdeyri ve Kısa, 2016: 184).

2007 yılında Muhasebe Birleşik Raporlama Çerçevesi (Accounting for Sustainability-A4S-Connected Reporting Framework) ile entegre raporlamanın bugünkü yapısına yönelik ilk çalışma başlamıştır (Kaya, Aygün ve Yazan, 2016: 86). Uluslararası alanda entegre raporlama yaklaşımının benimsenmesi Uluslararası Entegre Raporlama Konseyi (International Integrated Reporting Council- IIRC)'nin kurulmasıyla gerçekleşmiştir (Solak, Seçkin ve Gönen, 2017: 169).

2010 yılında kurulan IIRC, dünya çapında genel kabul görmüş; ekonomik, çevresel, sosyal ile kurumsal yönetime dair bilgilerin sunulmasını kendine amaç edinmiştir.

Şekil-1 Kurumsal Raporlamanın Gelişimi

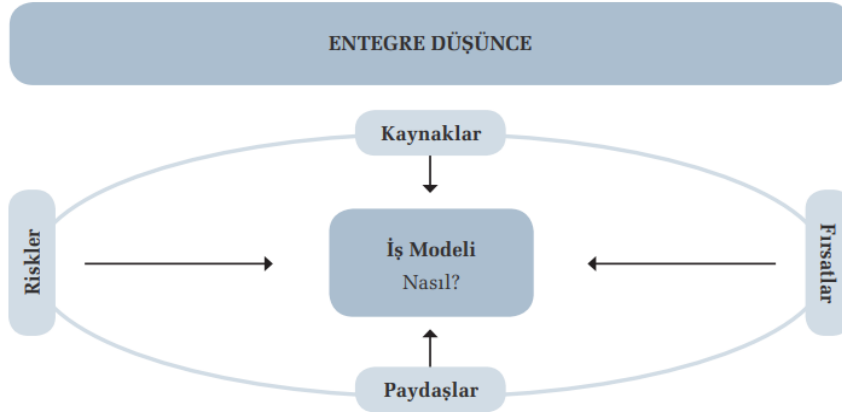

Kaynak: (Aydın:2013:22)

3. ENTEGRE RAPORLAMA KAVRAMI

Entegre Raporlama, bir taraftan iç ve dış paydaşların kurumun misyon, vizyon ve stratejilerini doğru değerlendirmelerine imkân sağlarken, diğer taraftan da kurumun içindeki yönetişimi geliştirir. Bu gayretler, paydaşların süreçlere daha etkin katılımını ve kurumun da onlar karşısında daha hesap verebilir olmasını sağlar (King ve Roberts, 2017:7).

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

Kaynak: King ve Roberts, 2017:83

Association of Chartered Certified Accountants (ACCA)'nın 18 ülkede yaptığı araştırmada, ankete katılanların 89'unun yatırım kararlarında sürdürülebilirlik verilerinin çok büyük rol oynadığını belirtmiştir. Ayrıca yatırımcıların önemli bulduğu diğer hususları da:

- Ülkelerarası karşılaştırılabilir raporların sunulmaması,
- Raporlarda yatırımcıların önem verdiği unsurların ön planda tutulmaması,
- Raporlarda yer alan bilgilerin şirket stratejisi ve şirketin maruz kaldığı risklerle bağlantısının yeterince kurulmaması,
- Finansal ve finansal olmayan bilgilerin yeterince entegre edilmemesi olarak sıralamıştır.

Sürdürülebilirlik raporlarının işletmenin gelecek perspektifini ve iş modelini tam olarak yansıtmaması nedeni ile rapor kullanıcılarının işletmenin finansal ve finansal olmayan verilerini bir arada değerlendirmelerini ve gelecek ile ilgili projeksiyon oluşturmalarını güçleştirmiştir. Bu nedenle finansal verilerin sürdürülebilirlik raporları ile birlikte sunulmasını yanında şirketin gelecek perspektifini ve iş modelini birlikte yansıtacak raporlama modelinin ihtiyacı ortaya çıkmıştır.

Entegre raporlamanın ortaya çıkış sebepleri şöyle ifade edilebilir (Kaya, 2015:116):

- Bilgi kullanıcılarının işletmeyi değerlendirirken sadece finansal ya da sadece sosyal sorumluluklarına ilişkin tek bir ölçütle değerlendirmek istememesi,
- Halihazırda sunulan raporların bölümleri arasında tutarsızlıklar bulunması, raporların çok uzun olmasına karşın eksik bilgi sunması nedeniyle anlaşılabilirliğinin azalması,
- İşletmenin finansal performanslarının geçmişe dönük bilgiler sunması ve bunun geleceğe yönelik bir perspektif sağlamaması,
- Sürdürülebilirlik raporlarının gelecek yönelimli olması ve gerekli finansal bilgi sunmaması,
- İşletme hakkında bilgiye ihtiyaç duyanların finansal ve finansal olmayan bilgileri tek bir rapordan elde etmeyi istemeleri,
- Sürdürülebilirlik ve işletme hedeflerinin finansal göstergelerle desteklenerek bir arada sunulmasının güvenilirlik ve anlaşılabilirliği artıracığı beklentisi.

Günümüzde yatırımcılar açısından bir şirketin şeffaf ve hesap verebilir olması ve şirketin değer yaratmasında etkili olan konuların anlaşılması önemlidir. Bununla birlikte, paydaşların şirketin nasıl değer yarattığı konusunda doğru değerlendirme yapabilmeleri için açık bir iletişime ihtiyaç vardır. Şirketin iş modeline, stratejisine, kaynaklarına, paydaşlarla olan ilişkilerine, risklerine ve fırsatlarına, performansına ve bütün bunların birbirleri ile bağlantılarına yönelik bilgiler şirketin değer yaratma hikâyesini açıklayabilir. Birbiri ile bağlantılı olan bu hikâye ile

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ 10-12 Haziran 2019

şirket ve geleceğine yönelik verilen bu bilgi sistemi Entegre Rapor olarak adlandırılmaktadır (King ve Roberts, 2017:66).

4. ULUSLARARASI ENTEGRE RAPORLAMA ÇERÇEVESİ

IIRC, dünya çapında entegre rapor hazırlayacak bütün kurum ve kuruluşlara rehberlik edecek, genel kabul görmüş bir entegre raporlama çerçevesini hazırlamayı misyon olarak belirlemiştir. IIRC, aralarında Türkiye'nin de bulunduğu birçok ülkedeki özel sektör, kamu, sivil toplum temsilcileri ve akademisyenlerden gelen görüşler doğrultusunda son halini verdiği Uluslararası Entegre Raporlama Çerçevesi (International IR Framework) 2013 yılının Aralık ayında yayımlamıştır. Entegre raporlamaya başlayan kurumlar raporlamalarında bu çerçeveyi esas almaktadır (ERTA, 2015).

4.1. Entegre Raporlama Klavuz İlkeleri

IIRC raporlama çerçevesinde bir entegre raporunun hazırlanmasında uyulacak temel klavuz ilkeleri ve raporun içereceği unsurları belirlemeye yönelik içerik öğelerini belirlemiştir. IIRC, entegre raporunda esas olarak işletmenin değer yaratma kabiliyetini ortaya koyacak bilgileri tanımlarken temel ilkelere dayalı bir anlayış ortaya koymuştur. Bu yaklaşımın amacı, işletmelerin kendilerine özgü koşulları dikkate alarak bilginin ihtiyacı karşılayacak nitelikte sunulmasını sağlamamak ve işletmeler arasında karşılaştırılabilirliği sağlayacak bir denge oluşturmaktır (IIRC, 2013: 8). Entegre raporlama çerçevesi aslında genel bir şablon sunmamakta ve raporun içeriği hakkında bilgi veren "Klavuz İlkeler'den ve birbiriyle bağlantılı "İçerik Öğeleri'nden oluşmaktadır (Aras ve Sarioğlu, 2015: 49). Entegre raporunda klavuz ilkeleri aşağıda tablo halinde sunulmuştur.

Tablo ?. Entegre Raporlama Klavuz İlkeleri

Stratejik Odak ve Geleceğe Yönelim	Raporda, kuruluşun stratejisini, kısa, orta ve uzun vadede değer yaratabilmesini, sermaye unsurlarının kullanımını ve etkileşimin nasıl bağlantılı olduğu bilgisi verilmelidir.
Bilgiler Arası Bağlantı	Rapor, kuruluşun zamanla değer yaratabilmesini etkileyen etkenlerin birleşimi, birbiriyle ilişkileri ve aralarındaki bağımlılıkları bütünsel olarak sunmalıdır.
Paydaşlarla İlişkiler	Rapor, kuruluşun temel paydaşlarıyla sağladığı ilişkilerin kalitesiyle ilgili bilgi sağlamalı ve kuruluşun paydaşlarının yasal istek ve ihtiyaçlarını ne ölçüde anladığını, hesaba kattığını ve karşıladığını göstermelidir.
Önemlilik	Rapor, kuruluşun kısa, orta ve uzun vadede değer yaratabilmesini önemli ölçüde etkileyen konularla ilgili bilgi sağlamalıdır.
Kısa ve Öz Olma	Rapor, kısa ve öz olmalıdır.
Güvenilirlik ve Eksiksizlik	Rapor, olumlu ya da olumsuz tüm maddi konuları dengeli ve maddi hata içermeyecek şekilde olmalıdır.
Tutarlılık ve Karşılaştırılabilirlik	Rapordaki bilgiler zaman içinde, tutarlı bir temele dayanmalı ve kuruluşun değer yaratma kabiliyeti açısından diğer kuruluşlarla karşılaştırılabilirlikte sunulmalıdır.

Kaynak: (IIRC, 2013:5)

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ

10-12 Haziran 2019

İşletmeler entegre raporlarını hazırlarken fayda maliyet analizi yapmalı ve yukarıdaki temel ilkeler arasında maksimum dengeye gözetmelidir. Çünkü kılavuz ilkeleri hem raporun kısa ve öz olmasını gerektiğini hem de eksiksiz olmasını istemektedir. Bir yandan sunulacak bilgilerin kuruluşun diğer kuruluşlarla karşılaştırılmasını sağlayacak nitelikte olması gerektiğini ifade ederken, diğer taraftan kuruluşa özgü değer yaratma kabiliyetini etkileyen faktörlerin vurgulanması istenmektedir. Bu ilkeler ışığında sunulacak bilgiler arasında mümkün olan en uygun dengenin sağlanması gerekir.

4.2.Entegre Raporlama İçerik Öğeleri

Uluslararası entegre raporlama çerçevesine göre bir entegre raporda 8 adet içerik öğesi bulunmaktadır. Bunlar; “Kurumsal genel görünüm ve dış çevre”, “Kurumsal yönetim”, “İş Modeli”, “Riskler ve fırsatlar”, “Strateji ve kaynak aktarımı”, “Performans”, “Genel görünüş” ve “Hazırlık ve sunum temeli” şeklinde sıralanmaktadır (IIRC, 2013).

ENTEGRE RAPORLAMA ÇERÇEVESİ İÇERİK ÖĞELERİ

Kurumsal genel görünüm ve dış çevre

İşletme ne iş yapıyor ve hangi koşullarda faaliyet gösteriyor?

Kurumsal Yönetim

İşletmenin kurumsal yönetim yapısı kısa, orta ve uzun vadede değer yaratma kapasitesini nasıl destekliyor?

İş Modeli

İşletmenin iş modeli nedir?

Riskler ve Fırsatlar

İşletmenin kısa, orta ve uzun vadede değer yaratma kabiliyetini etkileyen spesifik risk ve fırsatlar nelerdir ve şirket bunları nasıl ele almaktadır?

Strateji ve Kaynak Aktarımı

İşletmenin hedefi nedir ve buraya nasıl ulaşmayı hedeflemektedir?

Performans

İşletme dönem için belirlenen stratejik hedeflerine ne ölçüde ulaşmıştır ve elde edilen sonuçlar sermaye öğelerini nasıl etkilemiştir?

Genel Görünüş

İşletmenin stratejisini oluştururken karşılaşması muhtemel zorluk ve belirsizlikler ve bunların iş modeli ile gelecekteki performansı açısından potansiyel etkileri nelerdir?

Hazırlık ve Sunum Temeli

İşletme entegre rapora dahil edilecek konuları nasıl belirlemektedir ve konular nasıl nicelenmekte ve değerlendirilmektedir?

TÜRKİYE'DE ENTEGRE RAPORLAMA

Türkiye'de 2005 yılından itibaren borsaya kote şirketlerin, 2006 yılından itibaren BBDK'ya tabi finansal kuruluşların finansal tablolarını Türkiye Finansal Raporlama Standartları (TFRS)'na uygun olarak düzenlenmesi zorunluluğu getirilmiştir. Kamu Gözetim Kurumu (KGK), bağımsız denetime tabi olup TFRS'ye göre raporlama yapmak zorunda olmayan işletmelere yönelik olarak Büyük ve Orta Boy İşletmeler İçin Finansal Raporlama Standardı (BOBİ FRS)'nı yayınlamış ve 1/1/2018 tarihinden itibaren uygulanmasını kararlaştırmıştır. Kurumsal Sürdürülebilirlik Raporlaması olarak bilinen Global Reporting Initiative (GRI), kurum ve kuruluşlara sürdürülebilirlik konularında rehberlik eden uluslararası bağımsız bir kuruluştur. GRI'ye göre, gönüllülük esasına dayalı olarak sürdürülebilirlik raporlarının Türkiye'de yayınlanma oranının gün geçtikçe arttığını, 2010 yılında sürdürülebilirlik raporlarını hazırlayan işletme sayısı 19 iken, 2018 yılında 400'ün üzerinde olduğunu ifade etmiştir.

Türkiye'de entegre raporlamanın gelişim aşaması ise, öncelikle 2013 senesinde kurum ve kuruluşların entegre rapor hazırlamaları için bir rehberin hazırlanması ve konu ile ilgili farkındalığın oluşturulması ile ilgili bir proje ile başlamış, projenin çıktısı olan yayınlanan kitap ise konu ile ilgili ilk olmuştur (Aras vd, 2019:15).

Türkiye'de Entegre Raporlama Türkiye Ağı (ERTA), entegre düşüncenin ve entegre raporlama yaklaşımı konusunda farkındalık yaratmak, ülkedeki tüm kuruluşlara ve yapılacak entegre raporlama uygulamalarına destek olmak amacıyla kurulmuştur. ERTA, bağımsız kurucu üye Prof. Dr. Güler Aras başkanlığında; TÜSİAD, TKYD, Borsa İstanbul, IIRC Türkiye Büyükelçisi, Argüden Yönetişim Akademisi, Global Compact Network Türkiye, Garanti Bankası, SKD Türkiye ve Çimsa tarafından kurulmuştur (Aras vd, 2019:15).

Türkiye'de entegre raporların hazırlanmasına yönelik olarak herhangi bir zorunluluk bulunmamaktadır. Ancak bazı işletmeler gönüllülük esasına göre entegre raporlarını yayınlamaktadır.

Türkiye'de ilk kez Entegre Faaliyet Raporu yayımlayan reel sektör şirketi imalat sektöründe faaliyet gösteren Çimsa Çimento Sanayii T.A.Ş.'nin Entegre Raporu, Türk finans sektörünün ilk Entegre Raporunu hazırlayan Türkiye Sınai Kalkınma Bankası (TSKB)'nin Entegre Raporu ve mevduat bankaları arasında entegre raporu yayımlayan ilk banka olan Garanti Bankası Entegre Raporudur (ERTA, 2018).

SONUÇ

İşletmelerin finansal ve finansal olmayan verilerinin bir arada sunulması, bunların arasında anlamlı bir ilişkinin kurulmasıyla işletmenin değer yaratma sürecinin belirlenmesini amaçlayan bir raporlama türü olan entegre raporlama, son yıllarda dünya genelinde ve Türkiye'de önemli bir gelişim göstermektedir. İşletmelerin finansal raporları ile finansal olmayan bilgileri içeren raporlarının (örneğin, sürdürülebilirlik raporları) birleştirilmesinin çok ötesinde olan entegre raporlama esas olarak işletmelerin stratejilerini, değer yaratma sürecini, risklerini finansal bilgilerle ilişkili olarak sunan bir anlayışı ifade etmektedir. 2000'li yıllarda akademik ve iş çevreleri tarafından tartışılan entegre raporlama kavramı, 2010 yılında Uluslararası Entegre Raporlama Konseyi IIRC'nin kurulması ile kurumsal bir yapıya kavuşmuştur.

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ 10-12 Haziran 2019

IIRC 2013 yılında Entegre Raporlama Çerçevesi'ni yayımlayarak entegre raporlama için somut bir çerçevenin oluşmasını sağlamıştır. Aynı yıl Türkiye'den Garanti Bankası ve ÇİMSA şirketleri IIRC'ye üye olmuş ve Türkiye'de entegre raporu yayımlayan ilk şirketler olmuşlardır. 2015 yılında Entegre Raporlama Türkiye Ağı (ERTA) kurulmuş, ulusal düzeyde entegre raporlama ve entegre düşünce konusunda farkındalığı artırmak ve kurumların kapasitesini artırmak ve uygulamaların paylaşılmasını amaçlamıştır. Türkiye'de henüz entegre rapor hazırlayan şirketlerin sayısı düşük olmasına rağmen gerek iş ve akademik camiadaki ilgi gerekse uluslararası gereklilikler, entegre raporlamanın gelecekteki raporlama sistemleri içerisinde çok önemli bir yere sahip olacağını göstermektedir.

KAYNAKÇA

ACCA, "What Do Investors Expect From Non-Financial Reporting?", June 2013. [Pttp://www.accaglobal.com/content/dam/acca/global/PDF-technical/sustainabilityreporting/Tech-tp-wdir.pdf](http://www.accaglobal.com/content/dam/acca/global/PDF-technical/sustainabilityreporting/Tech-tp-wdir.pdf)

Aras, G. ve Sarıoğlu, G. U. (2015). Kurumsal Raporlamada Yeni Dönem: Entegre Raporlama. TUSİAD, Ekim 2015 Yayın No: T/2015, 10-567

Aras, G., Özsözgün Çalışkan, A., Esen E., Kutlu Furtuna, O. (2019). Türkiye'de Entegre Raporlama: Mevcut Durum, Paydaşların Algı ve Beklentileri, ACCA, CFGS, KPMG.

Aydın, S. (2015). Kurumsal Raporlamanın Evrilme Sürecine İlişkin Bir İrdeleme. Mali Çözüm. 67.

Büdeyri, T. ve Kısa, A. (2016). Entegre Raporlama: Literatür Araştırması. Proceedings of SOCIOINT 2016 3rd International Conference on Education, Social Sciences and Humanities

Doğru, B. (2015). Entegre Raporlama. IN magazine TEİD (Etik ve İtibar Derneği) Yayını, Ocak Şubat Mart 2015, Sayı: 1, s.50-52. <https://view.joomag.com/inmagazinesay%c4%b1-1-ocak-%c5%9eubat-mart/0930821001441205920>

Elmacı, O. ve Sevim, Ş. (2017). Entegre Raporlamada Küresel Gelişmeler ve Türkiye İçin Bir Model Önerisi. Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi, 4(8), 18-36.

ERTA (2018), http://www.entegreraporlamatr.org/tr/images/pdf/ERTA_Tanitim_Sunumu.pdf Erişim tarihi: 02.04.2019.

Kaya, H.P. (2015), "Entegre Raporlama Sisteminin Ortaya Çıkış Sebepleri Ve Şirketlere Sağlayacağı Faydalar", Muhasebe Ve Denetime Bakış, Haziran, ss.113-130.

Kaya, U., Aygün, D. & Yazan, Ö. (2016), "Yeni Bir Kurumsal Raporlama Yaklaşımı Olarak Entegre Raporlama Ve Dünyadaki Uygulamaları Üzerine Bir Araştırma" KTÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 6 (11), ss.85-101.

King, M. ve Roberts, L. (2017, Ekim). *Entegre Düşünce*. 28/01/2018. http://argudenacademy.org/docs/content/ArgudenAkademi_EntegreDusunce.pdf

Solak, B., Gönen, S. ve Rasgen, M. (2017)" Muhasebe Meslek Mensuplarının Entegre Raporlamaya İlişkin Farkındalık Düzeylerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Alan Araştırması" Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, 19 (1), ss.166-188.

GÜRCİSTAN'IN FETHİNDE BULUNAN YENİÇERİLERİN TAYİNATI (1723-1730)

Dr. Öğr. Üyesi Uğur DEMLİKOĞLU

Siirt Üniversitesi Eğitim Fakültesi İlköğretim Türkçe Sosyal Bilgiler Bölümü

ÖZET

Osmanlı Devleti, Osman Gazi döneminde küçük bir belikten devlet haline gelmiş ve ardından gelen hükümdarlar döneminde sınırlarını Balkanlar'dan Orta Avrupa'ya, Anadolu'dan Kafkasya'ya Orta Afrika'dan Kızıldeniz'e kadar genişleterek büyük bir imparatorluk kurmuştur. Bu büyük imparatorluğunun gelişip büyümesinde karşısına çıkan orduları ezici bir şekilde mağlup etmesinin önemi büyüktür. Osmanlı devleti sayıları yüzbinleri aşan ordusunu düşman bölgelerine gönderdiğinde bu ordunun ihtiyaç duyduğu tüm gereksinimlerini azami ölçüde sağlamaya çalışmıştır. Ordunun ihtiyaç duyduğu cephane, mühimmat, finansman kaynaklarını temin etmenin yanında ordunun günlük beslenme ihtiyacının da karşılanması gerekmektedir. 18 yüzyılın ilk yarısında Osmanlı Devleti ile doğudaki komşu olan İran arasında sürekli harplerin yaşandığı bir döneme girmiştir. İran içinde başlayan taht kavgaları ve iç karışıklıkların başlaması üzerine Kafkasya'ya doğru ilerlemek isteyen Ruslar bölge üzerinde üstünlük kurmak istemişti. Bunun üzerine Osmanlı ordusu Erzurum'dan Kars'a ve Kars'tan da Tiflis üzerine harekete geçerek bölgenin fethini tamamladı. Osmanlı ordusunun Gürcistan'ı fethinden sonra bölgede bulunan yeniçerilerin beslenme ve günlük hisselerine düşen tayinatları eksiksiz bir şekilde verilmeye başlanmıştı. Bundaki amaç askerlerin ihtiyaç duyduğu proteini karşılayarak askerin moral ve motivasyonunun artırılması hedeflenmiştir. Bu çalışmada, Osmanlı arşiv belgeleri ışığında Gürcistan'da bulunan Osmanlı ordusuna günlük verilen tayinat miktarı üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Beslenme, Ordu, Savaş

BOUCHE OF THE JANISSARIES IN THE CONQUEST OF GEORGIA (1723-1730)

ABSTRACT

The Ottoman Empire became a state from a seigniorship during the reign of Osman Gazi, and expanded its borders from the Balkans to the Central Europe, from the Anatolia to the Caucasus, from the Central Africa to the Red Sea during the subsequent rulers. It is highly important that this great empire defeated the enemy armies overwhelmingly in the period of development and growth. When the Ottoman Empire sent its hundreds of thousands of soldiers to the enemy regions, it tried to provide all needs of its army to the full extent. In addition to providing the ammunition and financial resources needed by the army, it was necessary to meet the need of the army for daily nutrition. During the first half of the 18th century, a period, when sustained wars were made between the Ottoman Empire and Iran, began. After the fights for the throne and the internal conflicts began in Iran, the Russians, who aimed to move towards the Caucasus, wanted to establish superiority over the region. Therefore, the Ottoman army moved from Erzurum to Kars and, then, from Kars to Tbilisi, and completed the conquest of the region. After the conquest of Georgia by the Ottoman army, the bouche of the Janissaries related to nutrition and daily shares was provided in full. The aim here was to provide the soldiers' need for protein and to raise their moral and motivation. In this study, the amount of daily bouche provided for the Ottoman army in Georgia has been emphasized in the light of Ottoman documents in the archive.

Keywords: Nutrition, Army, War

GİRİŞ

Gürcistan'ın bulunduğu bölgeyi eski Yunan ve Latin kaynaklarında İberya, İverya, Ermeni kaynaklarında Virk, Vrats ve Verya, Arap kaynaklarında Curzân, Curyâ, Kurc, Avrupalılar Georgie ve Rus kaynaklarında Gruzya şeklinde adlandırmışlardır. Gürcü kaynaklarında ise eski efsanevi liderleri olan Kartlos'a izafetle kendilerine Kartveli (Bala, 1978, s. 837), ülkelerine de sakartvelo adını vermişlerdir. Gürcü terimi ise Gürcüce dilinde yer almayıp bölgeye İranlılar tarafından verilmiş olan Gurci/ Gürci adının Türkçe' deki kullanım biçimidir (Gümüş, 2000, s.22). Bölgenin jeopolitik konumu, Kafkas 'ya ile Anadolu arasında geçiş bölgesi olması, ipek yolunun önemli bir geçiş güzergâhı üzerinde bulunması gibi nedenlerle tarihte pek çok devlet tarafından istila edilmiştir. Büyük İskender, Makedonya tahtına M. Ö. 336 yılında geçtikten sonra güçlü ordusuyla Anadolu'ya geçmiş ve Pers ordularını yenilgiye uğratmıştı. İskender kuzeyde Kafkasya bölgesine doğru hareket ederek kendisine mukavemet eden Gürcistan'daki kaleleri, ordusunu bölümlere ayırmak suretiyle zapt etti (Brosset, 2003, s.16-18) Gürcistan M.Ö. I. Yüzyılda Roma ve Pontus Krallığı arasında meydana gelen harpler neticesinde Romalıların hâkimiyetine girmiştir. M.S. III. yüzyılda ise bölgede Roma ve İran arasında sürekli el değiştirmiş, IV. yüzyılda ise Bizans ve İranlılar arasında bölge taksim edilmiştir (Bala, 1978, s. 837). İslam ordularının Gürcistan üzerine yürümesi İslam'ın ikinci halifesi Hz. Ömer döneminde gerçekleşmiştir. Sürâka bin Amr 643 yılında Babül Ebvâmb Kralı Şehr- Bera ile barış yapmıştı. Barış dönemi uzun sürmemiş ve Hz. Osman, Muâviye'ye mektup yazarak Habib b. Mesleme'yi Şam askerleriyle birlikte Ermeniye bölgesine gazada bulunması için görevlendirdi. Habib b. Mesleme, Ermenistan'ın merkezi Divin'i ve ardından Gürcistan'ın merkezi olan Tiflis'iz zapt etti ve 645 yılında Gürcülerle bir antlaşma yaptı (İbnü'l Esir,1991, s. 90,91; Gürtunca, 2007, s. 360- 363; Karamanlı, 1996, s.311,312). Sultan Alpaslan ordusunun başında bizzat Gürcistan seferine çıktı. Selçuklu orduları Kür Nehri'nin yay şeklinde çevirdiği ve dağlık bir alan olan Trialet'i ele geçirdi. Gürcü Kral IV. Bagrat canını zor kurtararak kuzeye doğru kaçmak zorunda kaldı (Köymen, 2001, s.15,16). Melik Şah, Gürcistan'da bazı kale ve şehirlerin elden çıkması üzerine Gürcü komutanlardan Liparit oğlu Yuane ile birlikte Gürcistan üzerine sefere çıktı (Karamanlı, 1996, s.312). Moğollar orduları Kafkasya'da Gence'yi istila ettikten sonra 1236 yılında Gürcistan topraklarına doğru ilerledi. Kraliçe Rusudan Tiflis'ten Kutais'e kaçmak zorunda kaldı. Böylece Tiflis Moğolların egemenliğine girdi (Grousset 2011, s. 272). Bölge daha sonra İlhanlı hâkimiyetine girmiştir. İlhanlı hükümdarı Hülagu Gürcistan'ın üzerine Emir Argun'u gönderdi. Moğollardan ve Müslümanlardan oluşan ordu İlhanlı ordusu Gürcü ordusunu kısa sürede dağıttı. Gürcü ordusunun çoğu kılıçtan geçirildi (Subaşı, 2015, s. 93). Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u alması ve ertesi yıl Osmanlı hâkimiyetini Karadeniz kıyılarına doğru genişletmesiyle birlikte Osmanlı- Gürcü ilişkileri de başlamıştır. Fatih Sultan Mehmed İstanbul'u aldıktan sonra bölgeye bir name göndermişti. Gürcü halkı da Osmanlı tebaası olmayı ve haraç ödemeyi kabul etmişti (Kırzioğlu, 1998, s. 6,7). Kanuni Sultan Süleyman 6 Haziran 1549 yılında Halep'ten Diyarbakır'a geldi. Diyarbakır'dan Gürcistan topraklarına gaza etmek niyetindeydi. Osmanlı orduları Gürcistan topraklarına girerek Oltu ile Gürcistan'ın kilidi konumundaki Akçakale ve civardaki 15 kaleyi ele geçirdi. (Solakzade, 2016, s. 575). Şah Tahmasb 54 yıl süren hükümdarlığının ardından 1576 yılında vefat etmiş ve ölümünün ardından ülkede karışıklık baş göstermişti. Sünni Dağıstan, Şirvan ve Azerbaycan ahalisi Osmanlı Devleti'nin başkentine mektuplar göndererek yardım istemişti. Bu yardım taleplerini yerine getirmek amacıyla Osmanlı Devleti İran'a harp ilan etti ve 12 yıl sürecek Osmanlı- İran savaşları başlamış oldu (Kırzioğlu, 1953, s. 524). Osmanlı- İran Savaşlarının ardından 21 Mart 1590 tarihinde Ferhat Paşa antlaşması imzalandı. Bu antlaşmayla Osmanlı

Devleti tam bir başarı elde etti. Bu antlaşmaya göre Tebriz, Gence, Karabağ, Şirvan, Gürcistan, Nihâvend ve Lûristan bölgeleri Osmanlı Devleti'nde kalacaktı (Kırzioğlu, 1998, s. 376; Gümüüş, 2000, s. 188) 1639 tarihinde imzalan Kasr-ı Şirin antlaşmasıyla Osmanlı- Safavi ilişkileri uzun bir sükûnet dönemine girdi. Bu sükûnet devresi 1722 tarihinde İran'ın Afganlılar tarafından işgal edilmesi üzerine bozuldu ve ilişkiler yeniden gerginleşti. Damat İbrahim Paşa İran'ın Afganistan'ın eline geçmesini istemiyordu ve sınır komutanlarına emirler göndererek Revan, Tebriz, Gence ve Tiflis'in alınmasını istedi. Afganlı Mir Mahmud, Safevilerin başkenti İsfahan'ı ele geçirdi ve İsfahan da bulunan Safevi hükümdarı Şah Hüseyin ve ailesini esir aldı (Şem'dânî- Zade, 1976, s.1-3) Çar Petro; İran'daki bu iç karışıklıklardan ortak hareket edilmesini ve ele geçirilecek yerlerin paylaşılmasını Osmanlı Devleti'ne teklif etti. Ruslar 1723 tarihinde Gilan'ı ve 7 Ağustosta da Bakü'yü işgal ettiler (Zinkeisen, 2011, s. 422). Erzurum Valisi Vezir Silahdar İbrahim Paşa Tiflis'in fethi için Erzurum'dan Kars kışlağına doğru hareket etti. İbrahim Paşa Kars'tan Çıldır Eyaleti'ne bağlı Ahılkelek Sancağı'nın Puka Köyü'ne geldiği esnada Tiflis Han'ı Vahtan'ın kardeşi Yese Han itaatini bildirdi. Gori Kalesi'nin alınması içinde Serasker Ali Ağa bir bayrak serdengeçti ile Gori Kalesi'ne gönderildi. Muhammed Kuluhân da Gori Kalesi'ni Devlet-i Aliyye'ye teslim edeceğini bildirdi. Tiflis Han'ı Vahtan'ın Moskov Çarı'na tabi olmak istemesi üzerine Osmanlı askerleri Tiflis'e doğru hareket eder. Erzurum Valisi Silahdar İbrahim Paşa komutasında ilerleyen Osmanlı ordusu Tiflis'e doğru hareket etti (Çelebizâde, 2013, s. 1324).

1. GÜRCİSTAN DA BULUNAN OSMANLI ORDUSUNUN TAYİNATI

Arapça'da ta'yin kelimesinin çoğulu olan tayinat; Osmanlı ordusunda askerlere dağıtılan yiyecek ve erzak malzemeleri için kullanılan bir tabirdir. Tayinatın kendisi verilmeyip karşılığında para verilirse buna ta'yinatın bedeli denilmekteydi. (Pakalın 1983, s. 426) Gürcistan'da bulunan askeri sınıflara belirli dönemler halinde buğday, ekmek, et, yağ, pirinç, ve arpa tayinatı verilmiştir. Askerlere dağıtılan tayinat günlük, aylık ve senelik olabildiği gibi her hangi bir zaman dilimi içinde rastgele dağıtımı da yapılmaktaydı. Ta'yinatın başında gelen ekmek çift değeri üzerinden ve bazen de toplamı kıyye olarak da verilmiştir. Et, yağ ve pirinç gibi ürünler kıyye ölçüsünden, arpa ise İstanbul kilesi üzerinden dağıtımı yapılmıştır.

1.1. DERGÂH-I ALİ YENİÇERİLERİN TAYİNATI

Osmanlı Devleti, ordunun asgari düzeyde beslenme ihtiyaçlarının karşılanmasının asker üzerinde moral ve motivasyonlarında artış oluşturacağını ve onları daha da disiplinli hale getireceğinin farkındadır. Bu gereksinimin karşılanması için de askere verilecek günlük diyetlere önem verilmekteydi. Osmanlı Devleti askerlerine verilecek ürünlerin çok çeşitli olmasına ve protein açısından zengin ürünlerin tüketilmesine dikkat etmiştir (Murphey, 2007, s. 111- 112.) Osmanlı ordusunun en önemli tayinatın başında ekmek ve peksimet gelmektedir. Her ikisi de buğdaydan imal edilmesine rağmen farklı özelliklere sahiptir. Peksimet, ekmek pişirilmeye uygun zamanın veya gerekli hububatın bulunmadığı savaş durumlarında askerlerin ihtiyacını karşılayan ve uzun süre bozulmadan kalabilen bir gıda maddesidir. Ekmek ise pişirmek için yeterli zamanın ve alt yapının bulunduğu, savaştan uzak zamanlarda, sıcak tüketilen bir gıda maddesi olmuştur. Arşiv vesikalarında “nan” olarak yer almıştır (Ertaş, 2007, s. 154)Ekmekte sonra en fazla tüketilen hububat arpadır. Buğday ve arpa stratejik öneme sahip ürünlerdir. Nitekim Osmanlı Devleti doğuda ve batıda sürdürdüğü seferlerde ordunun ve atların ihtiyacını karşılamak amacıyla buğday ve arpa üretiminin artırılmasına yönelik politikalar izlemiştir. (Ünal, 1999, s. 104,105) Tahıl ürünlerinin dışında askerin en önemli tüketim maddesinin başında et gelmektedir. Et, konserveçiliğin ve yapay yiyecek maddelerinin 19. yüzyılda çıkmasına kadar askerin en önemli besin maddesi oldu. Et ürünleri tavuk, sığır ve koyundan oluşmaktaydı (Ertaş, 2007, s. 161-162) Yeniçeri askerlerine zarar-i nan adı altında ekmek fiyat desteği ve zarar-i lahm adı altında et fiyat desteği vermek için de Vakf-ı Nukud adı

altında özel bir nakit fonu kurulmuştu. Böylece sefer dönemlerinde günlük verilen tayinatların dışında ek malzemelerin alınması için de ödenekler hazırlanmıştır.

Yeniçeri bölükleri sefer sırasında ihtiyat fonu kurarak ortak mutfak masraflarının karşılanması amacıyla para toplamış ve savaş dönemlerinde ortaya çıkabilecek fiyat artışlarını bir ölçüde engellemeye çalışmıştır. (Murphey, 2007, s.108) Ordunun et ihtiyacının tamamı koyundan karşılanmaktaydı. Sığır eti ise daha az tüketilmekteydi. Bunun sebebi ise büyükbaş hayvanlarının savaş dönemlerinde taşımacılık hizmetinden faydalanılmasıdır. Özellikle mühimmatın taşınmasında büyükbaş hayvanlar önemli bir fonksiyona sahip olmuşlardır (İşbilir, 1996, s. 45- 46). Sefer dönemlerinde nüzul emini tarafından askerin ihtiyaç duyduğu arpa, ekmek, peksimed gibi önemli tayinatlar verilmekte, et ise kasabbaşı tarafından askerlere tevzi edilmekteydi. Kasabbaşıların; koyun ve sığırları satın alarak orduya getirme ve çobanların masraflarını karşılamak gibi görevleri vardı. Et alımı gerçekleştirilirken tıpkı diğer ürünlerde olduğu gibi mubayaa yöntemine başvuruluyordu. Ordu için koyun ve sığır satın alan kasabbaşının tüm masrafları devlet hazinesinden nakit olarak karşılanmakta ve bu ücret belirli vilayet gelirlerinden temin edilmekteydi (Ertaş, 2007, s. 164- 165). Osmanlı ordusu sefere çıkmadan önce ordunun ihtiyaç duyduğu koyunları sürsat adı verilen bir sistemde toplanıyordu. Bu sistemde kazaların vermekle mükellef olduğu ve sayıları önceden tespit edilen hayvanlar temin edilmekte ya da gerek savaştan önce gerekse sonrasında yapılan istişarelerle de ordunun et ihtiyacı karşılanmaktaydı (İşbilir, 1996, s. 47). Osmanlı orduları Kafkasya üzerine düzenleyeceği sefer için öncelikle Erzurum'da toplanmıştır. Erzurum'da gerekli hazırlıkları tamamladıktan sonra 17 Aralık 1722 tarihinde Kars'a doğru harekete geçilmiş ve 11 gün süren yolculuğun ardından Kars'a varılmıştır. Osmanlı orduları 146 gün Kars'ta kaldıktan sonra 23 Mayıs 1723 tarihinde Tiflis'e doğru harekete geçmiştir. 28 gün süren yolculuğun ardından 19 Haziran 1723 tarihinde Tiflis'e varılmıştır. (Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi Maliyeden Müdevver Defteri Tasnifi, Defter No: 1943, s. 4). Osmanlı ordusunun Erzurum'dan Kars'a, Kars'tan Tiflis ve Gence üzerinde gerçekleştiği bu sefer döneminde orduya tevzi edilen ekmek miktarı 217.474 kıyyedir⁴⁴⁶. Et miktarı 89.970 kıyye ve Arpa miktarı ise 79.840 İstanbul kilesidir⁴⁴⁷. 11 Kasım 1723 tarihinde Serasker İbrahim Paşa'nın yerine Serasker Ahmed Paşa Tiflis'e atanmıştır. Gence'de bulunan dergâh-ı âli yeniçeri, cebeci, topçu ve diğer sınıflara mensup askerlerin tayinatları da 11 Kasım 1723 tarihinden Hacı Osman Ağa tarafından Tiflis'te verilmiştir. 17 Şubat 1724 tarihinde de Kasım Efendi tarafından 14 ayda 1.090.418 çift ekmek, 242.470,5 kıyye et ve 39.980 İstanbul kilesi arpa verilmiştir (MAD.d. 1943, s. 90). Ordu komutanları ve bürokratlara da ekmek, et ve arpa tayinatı verilmiştir. Diyarbakır Valisi Ahmed Paşa'ya Kars'ta bulunduğu 16 Mayıs 1723 tarihinde 3 günde 5.100 çift ekmek, 1.800 kıyye et ve 1200 İstanbul kilesi arpa verilmiştir. Belgede Ordu defterdarı Mehmed Efendi'ye 181 günde 9.050 çift ekmek, 1810 kıyye et, 1810 İstanbul kilesi arpa ve 724 kantar saman, Başkâtip Mehmed Efendiye 30 günde 600 çift ekmek, 120 kıyye et ve 120 İstanbul kilesi arpa, Tiflis defterdarı Halil Efendi'ye 25.260 kıyye un, 5784 İstanbul kilesi arpa verildiği anlaşılmaktadır (MAD.d. 1943, s. 91).

Tiflis Kalesi'nde bulunan cemaat ortası, sekban ve ağa bölüklerinden oluşan Dergâh-âli yeniçerileri diğer askeri zümreler içerisinde gerek tayinat miktarı gerekse ücret bakımından en fazla yararlanan askeri birliktir. Tiflis Kalesi'nde görevli askeri personelin isimleri, bu askeri

⁴⁴⁶ Garo Kürkman 1 İstanbul kilesini ortalama 25 kg olduğunu ifade etmiştir. Bkz; Garo Kürkman, Anadolu Ağırlık ve Ölçüleri, Ocak 2013, İstanbul, s. 378. Halil İncalcık ise bir kilenin standart değerini 25,659 kg, bir İstanbul kilesinin de 24.215 kg olduğunu belirtmiştir. Bkz; Halil İncalcık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Klasik Çağı (1300- 1600)*, (Çev. Ruşen Sezer), İstanbul, Ağustos, 2004, s. 251. Çalışmamızda bir İstanbul kilesinin değerini 25 kg üzerinden hesaplanmıştır.

⁴⁴⁷ Halil İncalcık 1 okkanın (kıyye) 1.282 gram olduğunu; Garo Kürkman ise 1 kıyyenin 1.283 gram olduğunu belirtmiştir. Bkz, Halil İncalcık, "Osmanlı Pamuk Pazarı, Hindistan ve İngiltere: Pazar Rekabetinde Emek Maliyetinin Rolü", *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 1979- 1980 Özel Sayısı, s. 34. Kürkman, s. 395. Çalışmamızda 1 kıyye 1.282 gram olarak hesaplanmıştır.

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

birliklerin elde ettiği tayinat miktarları, çeşitleri, kaç günlük verildiği ve yapılan tayinat masrafları öğrenmek mümkün olmuştur.

Verilen tayinatlara bakıldığında bunların ekmek, et ve arpa olduğu görülmektedir. Aşağıdaki tabloda Tiflis'te Bulunan Dergâh-ı âli Yeniçerilerin Tayinatı verilmiştir.

Tablo 1. Tiflis'te Bulunan Dergâh-ı Âli Yeniçerilerin Tayinatı (23 Aralık 1725-12 Mart 1728)⁴⁴⁸

Tarih	Askerin Mevcudu	Tayinatın Verildiği Gün Sayısı	Tayinatın Cinsi (Ekmek)	Tayinatın Cinsi (Et)	Tayinatın Cinsi (Arpa)
23 Aralık 1725-3 Nisan 1726 (17 Rebiü'l-âhir- 30 Receb 1138)	2.000	102	204.000 çift	400 kıyye	3684,5 İstanbul kilesi
4 Nisan -2 Mayıs 1726 (1 Şaban- 29 Şaban 1138)	2.000	29	58.000 çift	11.6000 kıyye	623,5 İstanbul kilesi
3 Mayıs- 11 Haziran 1726 (1 Ramazan - 10 Şevval 1138)	2.000	40	80.000 çift	16.000 kıyye	140 İstanbul kilesi
12-30 Haziran (11 Şevval- 29 şevval 1138)	2.000	19	38.000 çift	7.600 kıyye	38 İstanbul kilesi
1 Temmuz- 25 Kasım 1726 (1 Zilkâde 1138- 30 Rebiü'l-evvel 1139)	2.000	148	296.000 çift	59.200 kıyye	1.480 İstanbul kilesi
26 Kasım – 24 Aralık 1726 (1-29 Rebiü'l-âhir 1139)	1.831	29	53.099 çift	10.614 kıyye	291 İstanbul kilesi
20 Haziran- 19 Temmuz 1727 (1-30 Zilkade 1139)	1.818	30	54.540 çift	10.905 kıyye	300 İstanbul kilesi
20 Temmuz- 16 Eylül 1727 (1 Zilhicce 1139-29 Muharrem 1140)	1.564	59	92.276 çift	312,5 kıyye	590 İstanbul kilesi
18 Eylül-16 Ekim 1727 (1- 29 Safer 1140)	1.564	29	45.356 çift	9062,5 kıyye	290 İstanbul kilesi
17 Ekim- 14 Aralık 1727 (1 Rebiü'l-evvel- 29 Rebiü'l-âhir 1140)	1.564	59	92.276 çift	18437,5 kıyye	590 İstanbul kilesi
15 Aralık 1727 – 12 Mart 1728 (1 Cemaziye'l-evvel- 30 Receb 1140)	1464	89	130.296 çift	26032,5 kıyye	845,5 İstanbul kilesi

Yukarıdaki tabloda Tiflis Kalesi'nde bulunan dergâh-ı âli yeniçerilere günlük verilen ekmek, et ve arpa miktarı verilmiştir. Yeniçerilere verilen günlük ekmek miktarı bir çifttir ve miktarı değişmemiştir. Dergâh-ı Âli yeniçerilere verilen bir çift ekmeğin ağırlığı yaklaşık olarak 641,5 grama (0,5 kıyye) tekabül etmektedir. (BŞM.ERG. d. 17109, s. 3; Demlikoğlu, 2013, s. 139). Yeniçerilerin her birine düşen et miktarı ise 256,4 gramdır. Bu miktar Erzurum Kalesi'nde bulunan dergâh-ı âli yeniçerilerle aynı miktara denk gelmektedir. (Demlikoğlu, 2013, s. 139). Yeniçerilere verilen arpa miktarı ise değişkenlik göstermektedir. Nitekim 23 Aralık 1725- 25 Kasım 1726 (H. 17 Rebiü'l-âhir- 1138- 30 Rebiü'l-evvel 1139) tarihleri arasında Tiflis Kalesi'nde bulunan 2.000 yeniçeriye verilen günlük arpa miktarı toplamda 50 kg ile 900 kg

⁴⁴⁸ BOA, MAD.d. 3337, s. 23, 24.

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

arasında değişmektedir (MAD.d. 3337, s. 23). Aşağıdaki tabloda da Gori Kalesi'nde bulunan yeniçerilerin tayinatı verilmiştir.

Tablo 2. Gori Kalesi'nde Bulunan Dergâh-ı Âli Yeniçerilerin Tayinatı (5 Ocak 1726-12 Mart 1728)⁴⁴⁹

Tarih	Askerin Mevcud u	Tayinatın Verildiği Gün Sayısı	Tayinatın Cinsi (Ekmek)	Tayinatın Cinsi (Et)	Tayinatın Cinsi (Arpa)	Yapılan Masraf
5 Ocak -4 Mart 1726 (1 Cemaziye'l-evvel- 29 Cemaziye'l-âhir 1138)	272	59	16.048 çift	3.186 kıyye	59 İstanbul kilesi	483 Kuruş (Gori Kalesi Yeniçeri Ağası Ömer Ağa'ya mühürlü temessük verilmiştir.)
5 Mart- 2 Mayıs 1726 (1 Receb -29 Şaban 1138)	272	59	16.048 Çift	3.186 kıyye	59 İstanbul Kilesi	490 kuruş (Gori Kalesi Yeniçeri Ağası Ömer Ağa'ya mühürlü temessük verilmiştir.)
3 Mayıs- 30 Haziran 1726 (1 Ramazan- 29 Şevval 1138)	272	59	16046 çift	3.186 kıyye	59 İstanbul kilesi	481 kuruş (Gori Kalesi Yeniçeri Ağası Ömer Ağa'ya mühürlü temessük verilmiştir.)
1 Temmuz- 30 Temmuz 1726 (1-30 Zilkâde- 1138)	272	30	8160 çift	1.620 kıyye	30 İstanbul kilesi	249 kuruş (Gori Kalesi Yeniçeri Ağası Ömer Ağa'ya mühürlü temessük verilmiştir.)
29 Ağustos – 26 Ekim 1726 (1 Muharrem -29 Safer 1139)	272	59	16.048 çift	3.186 kıyye	59 İstanbul kilesi	490 kuruş (Gori Kalesi Yeniçeri Ağası Ömer Ağa'ya mühürlü temessük verilmiştir.)
27 Ekim- 25 Kasım 1726 (1-30 Rebiyü'l-evvel 1139)	272	30	8160 Çift	1620 kıyye	30 İstanbul kilesi	249 kuruş (Gori Kalesi Yeniçeri Ağası Ömer Ağa'ya mühürlü temessük verilmiştir.)
26 Kasım 1726- 23 Ocak 1727 (1 Rebiyü'l-âhir-30 Cemaziye'l-evvel 1139)	254	59	14.986 Çift	2979,5 kıyye	59 İstanbul kilesi	-----
24 Ocak- 21 Şubat 1727 (1-29 Cemaziye'l-âhir 1139)	253	29	7337çift	1464,5 kıyye	29 İstanbul kilesi	226 Kuruş (Gori Kalesi Yeniçeri Ağası Mustafa Ağa'ya mühürlü temessük verilmiştir.)
22 Şubat- 21 Nisan 1727 (1 Receb-29 Şaban 1139)	253	59	14927 Çift	2979,5 kıyye	59 İstanbul kilesi	-----

⁴⁴⁹ BOA, MAD.d. 3337, s. 28,29.

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

22 Nisan – 19 Haziran 1727 (1 Ramazan- 29 Şevval 1139)	253	59	14927 çift	2979,5 kıyye	59 İstanbul kilesi	_____
20 Haziran- 19 Temmuz (1-30 Zilkâde 1139)	261	30	7830 çift	1560 kıyye	30 İstanbul kilesi	
20 Temmuz- 19 Ağustos 1727 (1-29 Zilhicce 1139)	246	29	7134 çift	1421 kıyye	29 İstanbul kilesi	219 kuruş (Gori Kalesi Yeniçeri Ağası Mustafa Ağa'ya mühürlü temessük verilmiştir.)
19 Ağustos-15 Kasım 1727 (1 Muharrem-30 Rebiyü'l-evvel 1140)	246	89	21894 çift	4361 kıyye	89 İstanbul kilesi	
16 Kasım 1727- 12 Mart 1728 (1 Rebiyü'l-âhir- 30 Receb 1140)	246	59	29.028 çift	5782 kıyye	118 İstanbul kilesi	

Gori Kalesi'nde bulunan dergâh-ı âli yeniçerilerine Tiflis Kalesi'nde olduğu gibi günlük 1 çift ekmek vermiştir. Günlük verilen et miktarı ise 254,5 gramdır. Verilen arpa miktarı ise oldukça düşüktür. 5 Ocak-4 Mart 1726 tarihinde Gori Kalesi'nde bulunan 272 askere günlük toplamda 25 kg arpa verilmiştir. Tiflis Kalesi'nde bulunan yeniçerilere göre daha az arpa verilmiştir (MAD.d. 3337, s. 28) Aşağıdaki tabloda da Tob-Karaağaç Kalesi'nde bulunan dergâh-ı âli yeniçerilere verilen tayinat miktarı verilmiştir.

Tablo 3. Tob-Karaağaç Kalesi'nde Bulunan Dergâh-ı Âli Yeniçerilere Verilen Tayinat (17 Ekim 1727-12 Mart 1728)⁴⁵⁰

Tarih	Askerin Mevcudu	Tayinatın Verildiği Gün Sayısı	Tayinatın Cinsi (Ekmek)	Tayinatın Cinsi (Et)	Tayinatın Cinsi (Arpa)
17 Ekim -14 Aralık 1727 (1 Rebiyü'l-evvel- Rebiyü'l-âhir 1140)	750	59	44.250 çift	8850 kıyye	590 İstanbul kilesi
15 Aralık 1727- 11 Şubat 1728 (1 Cemaziye'l-evvel-29 Cemaziye'l-âhir 1140)	1250	59	73.750 çift	14750 kıyye	811 İstanbul kilesi
12 Şubat 1728- 12 Mart 1728 (1-30 Receb 1140)	1239	30	37.170	7425 kıyye	412,5 İstanbul kilesi

Tob-Karaağaç Kalesi'nde bulunan dergâh-ı âli yeniçerilere verilen tıpkı Tiflis ve Gori kalelerinde olduğu gibi 1 çift ekmek verilmiştir. Nefer başına düşen et miktarı ise 256,5 grama tekabül etmiştir. Ancak Gori Kalesi'ne göre Tob-Karaağaç Kalesi'nde bulunan dergâh-ı âli yeniçerilere daha fazla arpa tevzi edilmiştir. Tob-Karaağaç Kalesi'nde yeniçerilere toplamda günlük 250 kg ile 337,5 kg arpa dağıtımı gerçekleştirilmiştir (MAD.d. 3337, s. 33)

⁴⁵⁰ BOA, MAD.d. 3337, s. 33.

SONUÇ

Osmanlı Devleti, İran'ın içinde bulunduğu iç karışıklıklar ve Rusya'nın Kafkasya bölgesine doğru ilerlemesi üzerine Osmanlı ordusu 17 Aralık 1722 tarihinde Erzurum'dan Kars'a doğru harekete geçmiştir. 146 gün Kars'ta kaldıktan sonra 23 Mayıs 1723 tarihinde Tiflis'e doğru hareket edilmiştir. 28 gün süren yolculuğun ardından 19 Haziran 1723 tarihinde Tiflis'e varılmış ve kısa bir süre de Gürcistan'ın fethi sağlanmıştır. Tiflis, Gori ve Tob-karaağaç kalelerinde bulunan dergâh-ı âli yeniçerilerine günlük ihtiyaç duydukları ekmek, et ve arpa tevzi edilmiştir. Gürcistan'da bulunan dergâh-ı âli yeniçerilerine günlük verilen ekmek mevcut belgede “nan” olarak ifade edilmiştir. Bu durum Osmanlı ordularının Gürcistan'ın fethinde ciddi bir direnişle karşılaşmadıkları ve askerlere günlük sıcak ekmek dağıtımının yapıldığını göstermektedir. Dergâh-ı âli yeniçerilerine günlük dağıtılan ekmek çift değeri üzerinden verilmiştir. Tiflis, Gori ve Tob-karaağaç kalelerinde bulunan neferlere her gün bir çift ekmek dağıtımı gerçekleşmiştir. Çiftin değeri ise 641,5 grama denk gelmektedir.

Gürcistan da bulunan dergâh-ı âli yeniçerilere tevzi edilen diğer bir ürün ise ettir. Tevzi edilen et genellikle koyun etidir. Büyük baş hayvanların askeri nakillerde, yük ve mühimmat taşımacılığında kullanılması sığır etinin kullanımını sınırlandırmıştır. Dergâh-ı âli yeniçerilere günlük tevzi edilen et miktarı günlük ortalama 250 gramdır. Bu miktar Tiflis, Gori ve Tob-karaağaç kalelerinde bulunan dergâh-ı âli yeniçerilerin tümüne dağıtılmıştır. Arpa dağıtımı da düzenli bir şekilde yapılmıştır.

Ordu komutanları ve bürokratlara da ekmek, et ve arpa tayinatı verilmiştir. Nitekim Diyarbakır Valisi Ahmed Paşa'ya Kars'ta bulunduğu 16 Mayıs 1723 tarihinde 3 günde 5.100 çift ekmek, 1.800 kıyye et ve 1200 İstanbul kilesi arpa verilmiştir. Ordu defterdarı Mehmed Efendi'ye 181 günde 9.050 çift ekmek, 1810 kıyye et, 1810 İstanbul kilesi arpa ve 724 kantar saman, Başkâtip Mehmed Efendiye 30 günde 600 çift ekmek, 120 kıyye et ve 120 İstanbul kilesi arpa verildiği belgede belirtilmiştir. Ayrıca Tiflis defterdarı Halil Efendi'ye 25.260 kıyye un, 5784 İstanbul kilesi arpa verilmiştir. Ordu komutanları ve bürokratlarda kendilerine verilen zahireyi maiyetlerinde bulunan neferlere tevzi etmişlerdir.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Kaynaklar

1.1. Maliyeden Müdevver Defter Tasnifi (MAD. d.)
1943, 3337.

1.2. Bâb-ı Defteri Baş Muhasebe Kalemi Erzurum Gümrük Defteri (D.BŞM. ERG.d)
No: 17109

2. Diğer Kaynaklar

Bala, M., 1978, “Gürcistan”, *İslam Ansiklopedisi*, C.IV, Milli Eğitim Basım Evi, İstanbul, s. 837-845.

Brosset, M. F., 2003, *Gürcistan Tarihi*, Çev. Hrand D. Andreasyan, Notlar ve Yayına Hazırlayan Erdoğan Merçil, Türk Tarih Kurumu Basım Evi, Ankara.

Çelebizâde İsmâil Âsım Efendi., 2013, *Tarih-i Çelebizâde*, C.III, Haz. Abdülkadir Özcan- Yunus Uğur-Baki Çakar- Ahmet Zeki İzgöer, Klasik Yayınlar.

Demlikoğlu, U., 2013, “Teşkilat ve İşleyiş Bakımından 18. Yüzyılda Erzurum Kalesi”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi*, Elazığ.

Ertas, M. Y., 2007, *Sultanın Ordusu*, Yeditepe yayımları, İstanbul.

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

- Grousset, Rene., 2011, *Stepler İmparatorluğu Atilla, Cengiz Han, Timur*, Çev. Halil İnalcık, Yayınevi, Ankara.
- Gümüş, N., “XVI. Asır Osmanlı Gürcistan İlişkileri”, *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi*, İstanbul, 2000.
- İbnü’l Esir, 1991, *El- Kamil Fi’t- Tarih*, Çev. Ahmet Ağrakça, Bahar Yayınları.
- İnalcık, H., 2004, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Klasik Çağı (1300- 1600)*, (Çev. Ruşen Sezer), İstanbul.
- _____, 1981, “Osmanlı Pamuk Pazarı, Hindistan ve İngiltere: Pazar Rekabetinde Emek Maliyetinin Rolü”, *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 1979- 1980 Özel Sayısı, s. 1-65.
- İşbilir, Ö., 1996, “XVII. Yüzyıl Başlarında Şark Seferlerinin İâşe, İkmâl ve Lojistik Meseleleri”, *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi*, İstanbul.
- Karamanlı, M.H., 1996, “Gürcistan”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.14, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1996, s.311-314.
- Kırzioğlu, F., 1998, *Osmanlılar’ın Kafkas-ellerini Fethi (1451- 1590)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- _____, *Kars Tarihi*, C. I, İstanbul, 1953.
- Köymen, M. A., 2001, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi Alp Arslan ve Zamanı*, C. 3, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Kürkman, G., 2013, *Anadolu Ağırlık ve Ölçüleri*, İstanbul.
- Murphey, R., 2007, *Osmanlı’da Ordu ve Savaş*, (Çev. M. Tanju Akad), İstanbul.
- Pakalın, M. Z., 1983, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. III, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Solakzâde., 2016, *Solakzade Tarihi*, Sadeleştiren Vahid Çabuk, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.
- Subaşı, Ö., 2015, *Gürcü Moğol İlişkisi- Güney Kafkasya 1220-1346*, Kültür ve Turizm bakanlığı, İstanbul.
- Şem’dânî- Zade Fındıklılı Süleyman Efendi, 1976, *Mür’i’t Tevârih*, C. I, (Haz. Münir Aktepe), İstanbul.
- Taberi., 2007, *Tarih-i Taberî*, C. IV, Sağlam Yayınevi, Terc. M. Faruk Gürtunca, İstanbul.
- Ünal, M. A., 1999, *XVI. Yüzyılda Çemişgezek Sancağı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Zinkeisen, J. W., 2011, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C. 3, Yeditepe Yayınları, İstanbul.

**GÜRCİSTAN'DA BULUNAN OSMANLI ASKERİ SINIFLARDAN DERGÂH-I ÂLÎ
TOPÇULARI VE TOP ARABACILARI (1723-1730)**

Dr. Öğr. Üyesi Uğur DEMLİKOĞLU

Siirt Üniversitesi Eğitim Fakültesi İlköğretim Türkçe Sosyal Bilgiler Bölümü

ÖZET

Osmanlı orduları topu ilk defa I. Murad döneminde kullanmıştır. I. Murat'tan sonra gelen Osmanlı padişahları savaş meydanlarında sürekli top kullanımını yaygınlaştırmıştır. Osmanlı Devleti etkili ve büyük toplar döktürmek suretiyle gerek doğuda gerekse batıdaki önemli meydan savaşlarında parlak zaferler elde etmeyi başarmıştır. Topun gücünü anlayan Osmanlı devlet adamları sadece top kullanmasını bilen ve top arabalarını taşıyan yeni bir askeri sınıfı vücuda getirdiler. Bu iki askeri sınıf Osmanlı Devleti'nin payitaht merkezi olan İstanbul'da görev alabildikleri gibi lüzumu halinde yeni fethedilen bölgeler ile önemli hudut kalelerinde de görev almışlardır. Osmanlı orduları Kafkasya üzerine düzenleyeceği sefer için öncelikle Erzurum'da toplanmıştır. Erzurum'da gerekli hazırlıkları tamamladıktan sonra 17 Aralık 1722 tarihinde Kars'a doğru harekete geçilmiş ve 11 gün süren yolculuğun ardından Kars'a varılmıştır. Osmanlı orduları 146 gün Kars'ta kaldıktan sonra 23 Mayıs 1723 tarihinde Tiflis'e doğru harekete geçmiştir. 28 gün süren yolculuğun ardından 19 Haziran 1723 tarihinde Tiflis'e varılmıştır. Osmanlı Devleti ile İran arasında 1723 yılında patlak veren savaşın ardından Gürcistan'ın fethi tamamlanmış oldu. Gürcistan'ın fethinin ardından pek çok askeri sınıf Tiflis, Gori ve Tob-karaağaç kalelerinde bulundurulmuştur. Bu askeri sınıflar içerisinde dergâh-ı topçuları ile top arabacıları da bulunmaktaydı. Bu çalışmada mevcut belgelerin ışığında Gürcistan'da bulunan dergâh-ı âlî topçular ve top arabacılarının sayısı, elde ettikleri mevacicileri ve bu mevacicilerinin nerelerden karşılandığı ortaya konulmuştur. Konun daha da anlaşılır olması için tablo ve grafikler yardımıyla sistematik bir şekilde anlatılmaya çalışılmıştır. Bu iki askeri sınıfın icra ettikleri görevler ortaya konulmaya çalışılmış ve diğer kalelerle mukayesesi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Top, Topçu, Top Arabalar, Kale

**DERGÂH-I ÂLÎ CANNONEERS AND CANNON CARRIAGE DRIVERS FROM THE
OTTOMAN MILITARY CLASSES IN GEORGIA (1723-1730)**

ABSTRACT

The Ottoman armies used the cannon for the first time during the reign of Murat I. The Ottoman sultans after Murat I expanded the use of cannons in the battlefields. The Ottoman Empire won great victories in the important battles both in the east and the west through effective and huge cannons. The Ottoman statesmen, who understood the power of cannons, created a new military class that only knew how to use the cannon and drove the cannon carriages. These two military classes served in Istanbul, the capital city of the Ottoman Empire, and in important border castles and regions conquered by the Ottoman Empire. The Ottoman armies first convened in Erzurum for the expedition to the Caucasus. The armies moved to Kars on December 17, 1722 after completion of necessary preparations in Erzurum, and they arrived in Kars after 11 days. After staying in Kars for 146 days, the Ottoman armies moved to Tbilisi on May 23, 1723. After 28 days, they arrived in Tbilisi on June 19, 1723. The conquest of Georgia was completed after the war between the Ottoman Empire and Iran in 1723. After the conquest of Georgia, many military classes were tasked in Tbilisi, Gori, and Tob-Karaagac castles. Dergâh-ı cannoneers and cannon carriage drivers were also included in these military classes.

In this study, the number of dergâh-ı âli cannoneers and cannon carriage drivers in Georgia, their salaries and the resources, where their salaries were provided, have been revealed in the light of the current documents. The subject has been tried to be explained systematically through tables and graphics in order to make it more comprehensible. The tasks of these two military classes have been examined and compared with the other castles.

Keywords: Cannon, Cannoneer, Cannon Carriage, Castle

GİRİŞ

Top, Türkçe bir kelime olup, askeri terminolojide ağır mermileri barut gazının oluşturduğu güçle daha uzak mesafelere atan bir silahtır. Topu kullanıp bu alanda uzmanlaşmış askeri sınıfa topçu, bu silahın teknik ve taktiğini kapsayan alana da topçuluk denilmektedir (Erendil, 1988, s.5). Barutun güherçile, kükürt ve odun kömürünün karışımından elde edilmesiyle birlikte savaş meydanlarında ateşli silahlarla kullanımı geç Ortaçağ döneminin en önemli aşamalarından birini oluşturmuştur. İlk ateşli silahlar Çinliler tarafından 1280’li yıllarda kullanılmaya başlanmış ve ardından Müslümanlar ile Avrupalılar tarafından da öğrenilmiştir. Avrupalılar 1320 ve 1330 yılları arasında yaptıkları meydan muharebelerinde ve kale kuşatmalarında top kullanmışlardır (Agoston, 2012, s. 240). Top savaş meydanlarına inmesiyle birlikte en tehlikeli silah hüviyetine kavuşmuş, savaşın gidişatı değişmiş ve kale kuşatmalarında daha etkili sonuçlar alınmıştır. Top çıkarmış olduğu yüksek sesle düşman üzerinde psikolojik etki de yaratmıştır (İlgürel, 1995, s. 605) Osmanlı ordusunda ilk topun ne zaman kullanıldığı ile ilgili bilgiler kesin olmamakla birlikte, Türk tarihçileri 15. ve 16. yüzyıllara ait kroniklerden hareketle 1354, 1386 ve 1389 tarihlerinde topun kullanıldığı yönünde tahminler yürütmüşlerdir. Venedik, Sırp ve Bulgar kaynakları Balkanlar’da ilk topun 1380’li yıllarda kullanıldığını belirtmişlerdir (Agoston, 1999, s. 622). Topçu ocağı, II. Murat döneminde kurulmuş ve onun döneminde büyük gelişmeler göstermiştir. Osmanlı ordusu 1430 yılında Selanik’i ikinci kuşatmasında top kullanmış ve Macar ordusunun 1444 yılında Edirne’ye taarruzda bulunma ihtimali üzerine Edirne Kalesi’nin tahkim edilmesi için de toplar bulundurmıştır. Fatih Sultan Mehmed İstanbul’un fethi için yaptırdığı Rumeli Hisar ile tamir ettirdiği Anadolu Hisarı’na toplar yerleştirmiş ve Boğaz’ın geçiş kontrolünü bu toplar sayesinde sağlamıştır. İstanbul’un fethinde kullanılan top sayısı kesin olarak bilinmemekle birlikte her bir bataryada 4 top bulunmak üzere 14 batarya tesis edildiği ve toplamda 56 topun bulunduğu yönündedir. Diğer bir rivayete göre Osmanlı ordusunda İstanbul’un fethi için 200 top bulunmaktaydı (İlgürel, 1995, s. 606). Osmanlı ordusunda çeşitli isimler altında ve değişik çaplarda toplar bulunmaktaydı. 15. asrın ortalarında ve İstanbul’un fethinde şayka, prankı ve havayî denilen havan topları kullanmıştır (Uzunçarşılı, 1988, s. 48,49). Macar döküm ustası Urban tarafından da 3 aylık süren bir çalışmayla tunçtan dökülen şâhî (Ejder) adıyla bilinen top dökülmüştür. Bu topun çevresinin 12 karış olduğu, granit güllerinin ağırlığının ise 1200 okkayı bulduğu ifade edilmektedir. Bu topun günde 8 atış yapabildiği ve 2 saatte dolduğu bilinmektedir (İlgürel, 1995, 606). Fatih Sultan Mehmed döneminden sonrada top dökümü konusunda gerek sayısal gerekse nitelik bakımından büyük ilerlemeler görülmüştür. II. Bâyezid döneminde Portekiz tehdidi karşısında Memluklu Devletine yardım amaçlı 400 adet topun gönderilmesi Osmanlı Devleti’nin top üretiminde ne kadar ileriye gittiğini göstermektedir. Yavuz Sultan Selim döneminde de dövme demirden çok sayıda ve büyük ebatlarda toplar inşa edilmiştir. Bu topların boyu 7,46 metre, ağırlığı ise 17,5 ton olup, düz yivli toplardır. Kanuni Sultan Süleyman saltanatının ilk yıllarında topçuluğa, top dökümüne büyük önem vermiştir. Fatih Sultan Mehmed döneminde yaptırılan tophane binasını yıktırması ve yerine daha büyük bir bina yaptırmıştır. Tophane-i Âmire de çalışanların sayısını artırarak daha fazla top üretiminin sağlanmasını hedeflemiştir (Aydüz, 1999, s. 641).

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ

10-12 Haziran 2019

Osmanlı- Safevi ilişkileri 1639 tarihinde imzalan Kasr-ı Şirin antlaşmasıyla uzun bir sükûnet dönemine girdi. Bu sükûnet devresi 1722 tarihinde İran'ın Afganistan'a girmesi üzerine bozuldu ve ilişkiler yeniden gerginleşti. Damat İbrahim Paşa İran'ın Afganistan'ın eline geçmesini istemiyordu ve sınır komutanlarına emirler göndererek Revan, Tebriz, Gence ve Tiflis'in alınmasını istedi. Afganlı Mir Mahmud, Safevilerin başkenti İsfahan'ı ele geçirdi ve İsfahan da bulunan Safevi hükümdarı Şah Hüseyin ve ailesini esir aldı (Şem'dânî- Zade, 1976, s. 1-3). Bu durumu, Bağdad muhafızı Vezir Hüseyin Paşa ile Erzurum Valisi İbrahim Paşa İstanbul'a mektup göndererek bildirmiştir. Mektuplarında Acem diyarının her tarafının karışıklık içinde bulunduğu ve Devlet-i Âliye için münasip olan ne ise derhal müdahale edilmesi gerektiği belirtilmiştir (Raşid Mehmet Efendi, 1282, s. 433) Şah Hüseyin oğlu Tahmasb da Tebriz'i alarak, kendisini Şah olarak ilan etti. Osmanlı Devleti İran'ın bu iç karışıklığından yararlanıp Kafkaslar, Azerbaycan ve Irak tarafından saldırıya geçti (Çelebizâde, 2013, s. 1323) Osmanlı orduları Kafkasya üzerine düzenleyeceği sefer için öncelikle Erzurum'da toplanmıştır. Erzurum'da gerekli hazırlıkları tamamladıktan sonra 17 Aralık 1722 tarihinde Kars'a doğru harekete geçilmiş ve 11 gün süren yolculuğun ardından Kars'a varılmıştır. Osmanlı orduları 146 gün Kars'ta kaldıktan sonra 23 Mayıs 1723 tarihinde Tiflis'e doğru harekete geçmiştir. 28 gün süren yolculuğun ardından 19 Haziran 1723 tarihinde Tiflis'e varılmıştır (Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi Maliyeden Müdevver Defteri Tasnifi, Defter No: 1943, s. 90). Osmanlı ordularının Gori ve Tiflis'i ele geçirmeleriyle birlikte pek çok askeri sınıf bölgeye nakledilmiştir. Bu askeri sınıflar içerisinde dergâh-ı âli topçuları ile top arabacıları da bulunmaktaydı.

1. DERGÂH-I ÂLİ TOPÇULARI

Topçu Ocağı, Kapıkulu Ocağına bağlı olarak top dökmek ve top kullanmakla vazifeli askeri birliktir. Topçu Ocağı I. Murat döneminde kurulmuş olup, Acemi Ocağı'ndan asker almıştır (Pakalın, 1983, s. 512). Topun savaş meydanlarındaki gücü anlaşıncı, bu askeri ocağın önemi daha sonraki yıllarda daha da artmıştır (Aydüz, 2011, s. 10,11) Yeniçeri ocağında olduğu gibi topçu neferleri de ağa bölükleri ve cemaat ortaları olmak üzere iki kısma ayrılmıştı. Topçu neferleri 5 ağa bölüğünden ve 71 adet cemaat ortalarından oluşmaktadır. Her ortada bir çorbacı, bir odabaşı ve daha küçük zabıtlar da bulunmakta idi. Ocak kethüdası, çavuş ve kâtibi de rütbesi büyük olanlardandı (Pakalın, 1991, s.513). Nitekim 23 Aralık 1725- 4 Ocak 1726 tarihleri Tiflis Kalesi'nde bulunan Dergâh-ı Âli Topçularının zabiti olarak Mustafa Ağa, 5 Ocak- 3 Şubat 1726 tarihleri arasında da Celil Ağa bulunmaktaydı (MAD.d. 3337, s. 26) 9 Ekim 1723 tarihli bir hükümde Gürcistan'ın fethinden sonra Tiflis Kalesi'nin muhafazası için İstanbul'dan Tiflis'e 100 nefer dergâh-ı âli topçuları nakledildiği anlaşılmaktadır. 100 nefer dergâh-ı âli topçuları İstanbul'dan gemiye bindirilip Karadeniz'den Trabzon İskeleyi'ne nakledilecekti. Trabzon'dan da mekkari taifeleri tedarik edilerek Tiflis üzerinde bulunan konaklarda barınacak ve kış mevsimi gelmeden bir an önce Tiflis'e varılmaları sağlanacaktı (Ali Emirî-III. Ahmed, nr. 141/13657) 23 Kasım 1722- 8 Şubat 1724 tarihinde ise Serasker İbrahim Paşa'nın maiyetinde 349 nefer dergâh-ı âli topçusu mevcuttu (MAD.d. 1943, s. 90)Tiflis muhafızı Vezir Receb Paşa'ya 23 Haziran- 2 Temmuz 1724 (evâil-i Şevval 1136) tarihinde gönderilen hükümden Tiflis Kalesi'nde 6 orta yeniçeri, 4 orta cebeci ve 2 orta topçu sınıfının mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Zikredilen ortalarda toplamda 2.540 nefer bulunmaktaydı (MHM.d. 132, s. 11/50). Aşağıdaki tabloda da 1725-1728 yılları arasında Tiflis ve Gori kalelerinde bulunan dergâh-ı âli topçuların mevcudu verilmiştir.

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

Tablo 1: Tiflis ve Gori Kalelerinde Bulunan Dergâh-ı Âli Topçuları (23 Aralık 1725-10 Nisan 1728) ⁴⁵¹

Tarih	Kale	Nefer sayısı	Tarih	Kale	Nefer Sayısı
23 Aralık 1725- 4 Ocak 1726 (17 Rebiyü'l- âhir 1138- 29 Rebiyü'l- âhir 1138)	Tiflis	212	5 Ocak - 30 Temmuz 1727 (1 Cemaziye'l-evvel- 30 Zilkâde 1138)	Gori	73
5 Ocak-3 Şubat 1726 (1 Temmuz 1726 (1 Cemaziye'l-evvel- 30 Cemaziye'l-evvel 1138)	Tiflis	185	31 Temmuz- 27 Eylül 1726 (1 Zilhicce 1138-30 Muharrem 1139)	Gori	62
4 Şubat- 30 Temmuz 1726 (1 Cemaziye'l-âhir- 30 Zilkâde)	Tiflis	185	28 Eylül-25 Kasım 1726 (1 Safer- 30 Rebiyü'l- evvel 1139)	Gori	62
31 Temmuz- 28 Ağustos 1726 (1 Zilhicce- 29 Zilhicce 1138)	Tiflis	150	26 Kasım 1726- 21 Mayıs 1727 (1 Rebiyü'l-âhir-30 Ramazan)	Gori	57
29 Ağustos-24 Aralık 1726 (1 Muharrem- 29 Rebiyü'l-âhir 1139)	Tiflis	150	22 Mayıs- 18 Ağustos 1727 (1 Şevval-30 Zilhicce 1139)	Gori	57
25 Aralık 1726- 21 Nisan 1727 (1 Cemaziye'l-evvel-29 Şaban 1139)	Tiflis	139	19 Ağustos 1727-12 Mart 1728 (1 Muharrem- 30 Receb 1140)	Gori	52
22 Nisan 1727-10 Nisan 1728 (1 Ramazan 1139- 30 Şaban 1140)	Tiflis	126	—	—	—

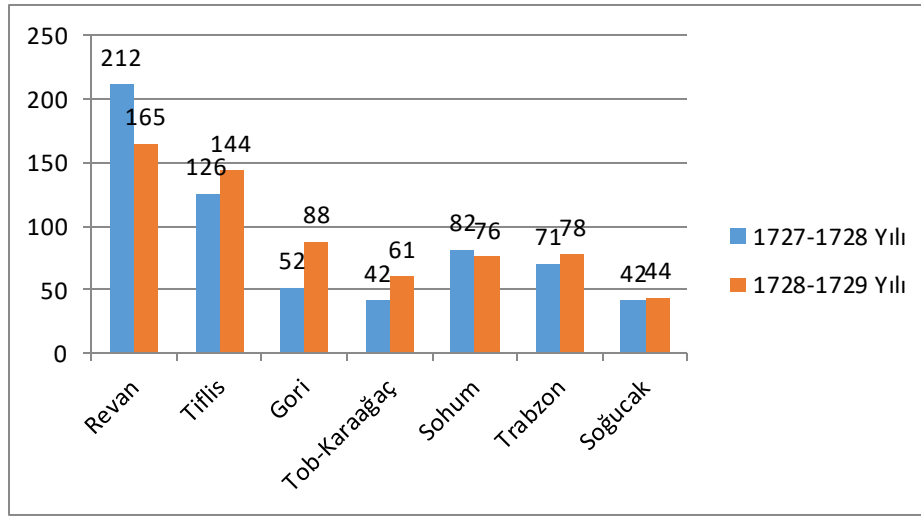
Yukarıdaki tabloda Tiflis ve Gori kalelerinde bulunan Dergâh-ı Âli topçularının nefer sayıları verilmiştir. 23 Aralık 1725- 4 Ocak 1726 tarihleri arasında Tiflis Kalesi'nde Dergâh-ı Âli Topçularının sayısı 212 iken, 5 Ocak - 30 Temmuz 1727 tarihleri arasında Gori Kalesi'nde ki nefer sayısı 73 olduğu görülmektedir. Bu durum Tiflis Kalesi'nin Gori Kalesi'ne göre daha fazla stratejik öneme haiz olduğu ve Gori Kalesi'ne nispeten daha büyük bir kale olduğunu göstermektedir. 1728 yılına gelindiğinde gerek Tiflis Kalesi'nde gerekse Gori Kalesi'nde Dergâh-ı Âli Topçu sayısında büyük düşüşler görülmüştür. Tiflis Kalesi'nde 126, Gori Kalesi'nde ise 52'ye kadar düşmüştür. Top-Karaağaç Kalesi'nde ise 29 Aralık 1727- 13 Ocak 1728 tarihleri arasında topçu nefer sayısı 61 iken, 14 Ocak- 12 Mart 1728 tarihleri arasında 100 nefer olmuştur (MAD.d. 3337, s. 26-34)

Aşağıdaki grafikte de 12 Mart 1727- 6 Ağustos 1728 tarihleri arasında Revan, Tiflis, Gori, Tob-Karaağaç, Sohum, Trabzon ve Soğucak kalelerinde bulunan Dergâh-ı Âli Topçularının sayısı verilmiştir.

⁴⁵¹ BOA, MAD.d. 3337, s. 26- 34.

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

Grafik 1. Tiflis, Revan, Gori, Tob-Karaağaç, Sohum Trabzon, Soğucak Kalelerinde Bulunan Dergâh-ı Âli Topçuları 1727-1728/1728-1729 (H. 1139-1140)⁴⁵²

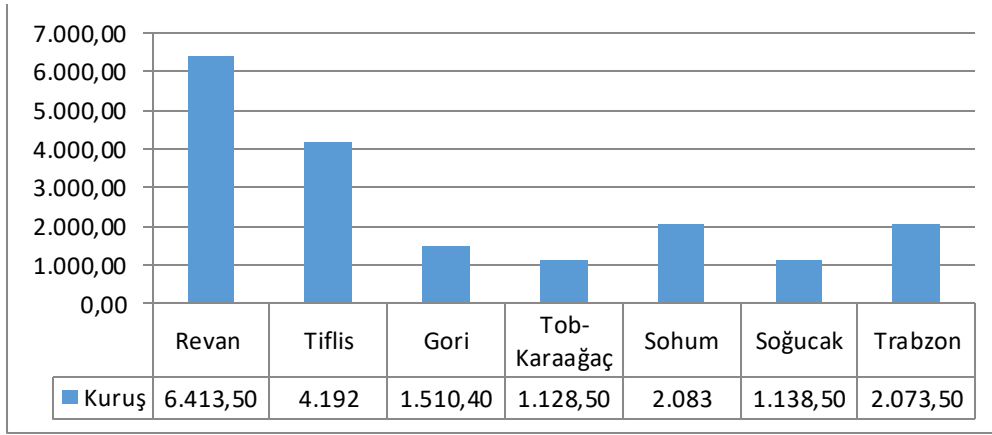
Yukarıdaki grafikte 1727 1728 ve 1729 yıllarında Revan ve Tiflis kalelerinde mevcut bulunan Dergâh-Âli topçularının mevcudu Gori, Tob-Karaağaç, Sohum, Trabzon ve Soğucak kalelerine nispeten daha fazla olduğu görülmektedir. Bunun nedeni ise bu iki kalenin diğer kalelere oranla stratejik bakımdan daha önemli olmasından kaynaklanmaktadır. Haleb Valisi Vezir-i Mükerrrem Ahmed Paşa ve muhassılına 5 Ekim 1726 tarihinde bir hüküm gönderilmiştir. Gönderilen hükümden Tiflis Kalesi muhafazasında bulunan dergâh-ı muallâ topçularının 5 Mart- 28 Ağustos 1726 (H.1138 Reşen- Lezez) tarihleri arasında 2 kıt'a mevaciblerinin 2.298 kuruş ve 2 para olduğu anlaşılmaktadır. Gori Kalesi'ni deki topçuların mevaciblerinin tutarı ise 887,5 kuruş ve 18 paradır. Toplamda 3.186 kuruş ödeme yapılmış bu ödeme Haleb avarızı bedelinden karşılanması istenmiştir. Dergâh-ı âli topçu ocağına salyaneci tayin edileceği ve tayin edilen salyaneciye Haleb muhassılı tarafından bu meblağın ödenmesi istenmiştir. Salyaneciye de havale olunan meblağın bir an önce topçu neferlere tevzi etmesi emredilmiştir. (Muallim Cevdet Tasnifi- Askeriye (C. AS), Defter No 48404, vrk 1/5)Aşağıdaki grafikte de kalelerde görevli dergâh-ı âli topçularının 1727-1728 ve 1728-1729 yıllarına ait elde ettikleri mevacibleri kuruş cinsinden verilmiştir.

Grafik 2. Tiflis, Revan, Gori, Tob-Karaağaç, Sohum Trabzon, Soğucak Kalelerinde Bulunan Dergâh-ı Âli Topçularının Kuruş Cinsinden Mevacibleri 1727-1728 (H. 1139)⁴⁵³

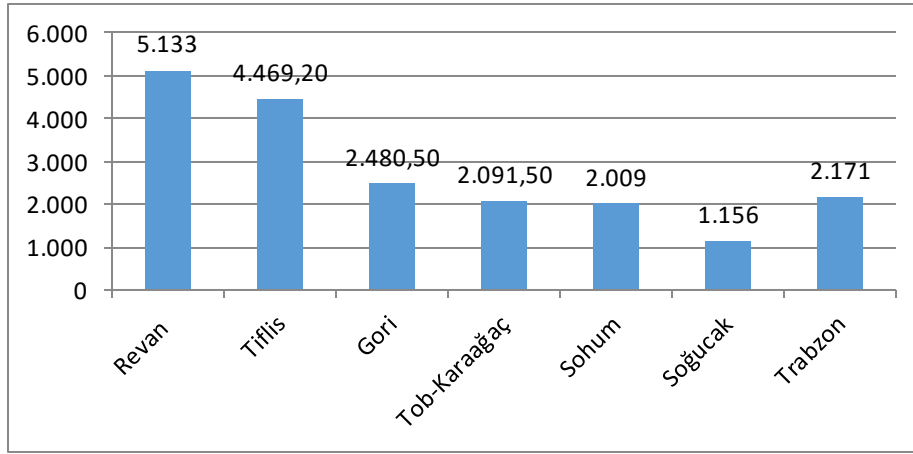
⁴⁵² BOA, D. PYM.d. 35186, s. 2,3.

⁴⁵³ Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi Bâb-ı Defteri Piyade Mukabelesi Kalemi Defteri, No: 35186, s. 2,3.

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

Grafik 3. Tiflis, Revan, Gori, Tob-Karaağaç, Sohum Trabzon, Soğucak Kalelerinde Bulunan Dergâh-ı Âli Topçularının Kuruş Cinsinden Mevacibleri 1728-1729 (H. 1140)⁴⁵⁴

Grafik 2 ve 3'te Revan Kalesi'nde bulunan Dergâh-ı Âli topçularının mevaciblerinin diğer kalelerden daha fazla olduğu görülmektedir. Bunun sebebi ise Revan Kalesi'nde bulunan topçuların sayısının fazla olması ve Revan Kalesi'nde bulunan topçu neferlerinin daha fazla yevmiye tasarruf etmeleridir. Revan'da ki topçu neferlerinin her biri günlük 10,5 akçe elde ederken bu yevmiye Tiflis'te 7,5 akçedir. Bu durum Revan Kalesi'nde bulunan topçuların daha fazla yevmiye tasarruf eden usta askerlerden oluştuğu izlenimi vermektedir (D.PYM.d. 35186, s. 2,3)

2. DERGÂH-I ÂLİ TOP ARABACILARI

Top arabacıları; Kapıkulu Ocağı'nın yaya kısmından oluşup büyük topların taşınmasında vazifeli olan askerlerdir. İlk toplar küçük olduğundan at, katır, deve gibi hayvanlarla taşınmış ve arabalara ihtiyaç duyulmamıştır. Ancak daha sonraki dönemlerde topların büyüklüğü ve savaş meydanlarına sürekli taşınması top arabalarına ve top arabacılarına ihtiyaç duyulmasına sebep olmuştur (Uzunçarşılı, 1988, s. 97). Top arabacıları, topları çeken hayvanlar ile top arabalarına bakmakla mükellefler. Ayrıca topçularla birlikte savaş meydanlarına gitmek ve topları taşımak gibi mühim vazifeleri vardı. Top arabacıları ocağı İstanbul'un dışında önemli kalelerde görev almış, kapıkulu topçusunun bulunduğu her kalede bulunmuşlardır (Uzunçarşılı, 1988, s. 97, 98,100). Osmanlı Devleti çok çeşitli nitelikte, ağırlık ve ebatlara sahip top döktürmeye başlayınca bu topların savaş meydanlarına taşınması için top arabacıları ocağı

⁴⁵⁴ BOA, D.PYM.d. 35186, s. 2,3.

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ

10-12 Haziran 2019

kuruldu. Bu toplardan hafif olanlar deve ve katırlarla taşınırken, büyük olanların taşınması için de top arabacıları ocağı görevlendirildi. Osmanlı Devleti'nin sınırlarının gelişmesiyle topların uzak yerlere taşınması büyük bir hazırlık gerektirmekteydi (İlgürel, 1995,607) . Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul kuşatması sırasında Edirne'de döktürdüğü toplar mandalarla taşınmıştır (Uzunçarşılı, 1988, s. 97). Yavuz Sultan Selim ise Çaldıran, Ridaniye ve Mercidabık savaşlarında topların taşınması için “top sürme” tabiri denilen yağlı kazıklar kullanmıştı (İlgürel, 1988, s. 607) 7 Mayıs 1723 (H. 1 Şaban 1135) tarihinde Tiflis Kalesi'nde 30 nefer dergâh-ı âli top arabacıları mevcuttu. Bu askeri sınıfa yapılan masraf ise 30 kuruştur (MAD.d. 01943, s. 35).

SONUÇ

Osmanlı orduları Gürcistan'ı fethettikten sonra pek çok askeri sınıfı bölgeye nakletmiştir. Bu askeri sınıflardan dergâh-ı âli topçuları ile dergâh-ı âli top arabacıları da bölgede mevcut olmuşlardır. Dergâh-ı âli topçuları Kafkasya'da Revan, Tiflis, Gori, Tob-karaağaç, Sohum ve Soğucak kalelerinden görev almışlardır. Özellikle de Revan ve Tiflis kalelerinde görev alan topçu nefer sayısı Gori, Sohum, Soğucak ve Tob-karaağaç kalelerinden daha fazladır. Bu durum Revan ve Tiflis kalelerinin askeri ve stratejik bağlamda diğer kalelere nazaran daha önemli olduğunu göstermektedir. Elde edilen yevmiyelere bakıldığında Revan Kalesi'nde bulunan neferlerin 10 akçe, Tiflis Kalesi'nde bulunan neferlerin ise 7,5 akçe yevmiye elde ettikleri görülmektedir. Bu durum Revan Kalesi'nde bulunan askerlerin daha tecrübeli olduğu izlenimini vermektedir. Bölgeye nakledilecek dergâh-ı âli topçuları İstanbul'dan bölgeye nakledilmiştir. İstanbul'dan gemiye nakledilen topçular Karadeniz üzerinden Trabzon İskelesi'ne ve ardından yük taşıma bargirleriyle Trabzon'dan Gürcistan'a doğru menzil ve konaklarda bulunmak suretiyle hareket etmişlerdir. Tiflis'te görev yapan dergâh-ı âli top arabacıları nefer sayısı ise topçulara göre daha düşük bir sayıdadır. 5 Mart- 28 Ağustos 1726 (H.1138 Reşen-Lezez) tarihleri arasında Tiflis'te görev yapan dergâh-ı âli topçularının 2 kıt'a mevaciblerinin 2.298 kuruş ve 2 para, Gori Kalesi'ni deki topçuların mevaciblerinin tutarı ise 887,5 kuruş ve 18 paradır. Her iki kalede görev yapan topçulara 3.186 kuruş ödeme yapılmıştır. Bu ödeme Haleb avarızı bedelinden karşılanmıştır. Tiflis'te görev yapan dergâh-ı âli top arabacıları nefer sayısı ise topçulara göre daha düşük bir sayıdadır. Bu askeri sınıf arabalarla topu savaş meydanlarına doğru taşımışlardır.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Kaynaklar

1. 1. Muallim Cevdet Tasnifi- Askeriye (C. AS.) 48404.
- 1.2. Maliyeden Müdevver Defter Tasnifi (MAD. d.) 1943, 3337.
- 1.3.Bâb-ı Âsafî Divân-ı Hümâyûn Mühimme Defterleri (A.DVN. MHM)132.
- 1.4. Bâb-ı Defteri Piyade Mukabelesi Kalemî Defteri (D. PYM. d) 35186.
- 1.5. Ali Emiri Sultan III. Ahmed (nr. 141/13657)

2. Diğer Kaynaklar

Aguston, G., 2012, Top, Diyanet İslam Ansiklopedisi, C.41, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2012, 240-242.

_____,1999, “Osmanlı İmparatorluğunda Harp Endüstrisi ve Barut Teknolojisi (1450- 1700)”, Osmanlı, C. VI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 622- 633.

AYDÜZ, S., 2006, Tophâne-i Âmire ve Top Döküm Teknolojisi, Türk Tarih Kurumu Yayınları VII. Dizi- Sayı 215, Ankara.

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

_____, “Osmanlı Silahları, Silah Üretim Merkezleri ve Literatürü Tarihi”, Tarih Okulu, Sayı: 10, 2011, s. 1-37.

Çelebizâde İsmâil Âsım Efendi., 2013, Tarih-i Çelebizâde, C.III, Haz. Abdülkadir Özcan- Yunus Uğur-Baki Çakar- Ahmet Zeki İzgöer, Klasik Yayınlar.

İLGÜREL, Mücteba; 1999, Osmanlı Devletinde Ateşli Silahlar”, Osmanlı, C. VI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 605- 611.

Pakalın, M. Z., 1983, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C. III, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.

Raşid Mehmet Efendi, 1282, Tarih-i Raşid, C.V, İstanbul, 1282.

Şem’dânî- Zade Fındıklılı Süleyman Efendi., 1976, Mür’î’t Tevârih, C. I, (Haz. Münir Aktepe), İstanbul.

Uzunçarşılı, İ. H., 1988, Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapukulu Ocakları (Acemi Ocağı ve Yeniçeri Ocağı), C. I,II, T.T.K., Ankara.

ŞAH VELİYYULLAH DİHLEVÎ'NİN TARİHSEL VE İLMİ ŞAHSİYETİ**

Dr. Öğr. Üyesi Ümit GÜLER
Batman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi

I-Giriş

Arapların Hint alt kıtası ile İslâm öncesi dönemlere kadar uzanan köklü ilişkilerinde Hindistan'ın zengin ticaret malları ve Çin'e kadar uzanan deniz ticaret yolları üzerinde bulunması belirleyici unsur olmuştur. Arap tacirleri için Hindistan, ticarete elverişli kıyı şeridi, ucuz ve çeşitli ticaret malları sebebiyle eşi bulunmaz bir bölge olduğundan ticarete deniz yolunu tercih eden Araplar Hint sahil şehirlerinde ticari karargâhlar kurmuşlardı.⁴⁵⁵ Ticari ilişkiler Araplarla Hint halkları arasındaki sosyal ilişkileri de geliştirmiştir. Özellikle İran'ın hâkimiyet alanı içerisinde bulunan Güneydoğu Arabistan kıyılarına yerleşmiş bulunan birçok Hint kabilesi Arapların yeme-içme ve giyinme kültürlerine önemli katkılarda bulunmuştur. İslâm öncesi Arap-Hint ilişkilerinin iyi olmasının sebeplerinden birinin de ortak din unsuru olduğu söylenebilir. Her iki topluluk da putperestti ve tanrıları arasında bulunan benzerliğin yanında ortak put haneye bile sahiplerdi.⁴⁵⁶ İnanç ve amellerdeki benzerlik âdetlere, gelenek ve göreneklere de yansımıştır. Bu durum Arabistan ve Hindistan içinde aynı şekilde tezahür etmiştir.⁴⁵⁷ Hindistanlı kavimler ve onlara has yiyecek ve giyecekler kıyı bölgelerini aşp Mekke içlerine kadar ulaşmış olacak ki Rasûlullah (s.a.) efendimiz hadis-i şeriflerinde onlardan, yiyeceklerinden ve Hindistan'ın fethinin öneminden bahsetmiştir.⁴⁵⁸ İslâm'ın gelmesi ve Araplar arasında kısa bir süre içerisinde yayılmasından sonra ticaret için Hint kıyılarına ve içlerine giden tacirlerin kimliklerinde ve gayelerinde büyük değişimler olmuştur. Onlar artık kazandıkları Müslüman kimliği ile İslâm'ın tebliğini en önemli vazife olarak görmüş; tutum ve davranışları, İslâm hakkında anlattıkları ile Hintlileri oldukça etkilemişlerdir. Bölgede İslâm'ın nüvesi bu şekilde atılmış ve bu etkileşim gelecekteki fetihlerin önünü açmıştır.⁴⁵⁹ Bölgeye olan ilk fetih hareketleri Hz. Ömer döneminde gerçekleşmiştir.⁴⁶⁰ Bu hareketlerde bazı başarılar elde edilmiş olsa da kalıcı bir başarı elde edilememiştir. Hindistan'a yönelik fetih hareketleri Hz.

* Bu bildiri “Şah Veliyyullah Dihlevî'nin Hüccetullâhi'l-Bâliğa Adlı Eserindeki Hikmet-i Teşrî' Anlayışı” adlı yüksek lisans tezimizden üretilmiştir.

⁴⁵⁵ Daudî, Hâlid Zaferullah, *Pakistan ve Hindistan'da Hadis Çalışmaları*, İnsan Yayınları, İstanbul 1995, s. 23-24; el-Elvâî, Muhyiddin, *ed-Da'vetu'l-İslâmiyye ve Tetavvuruhâ fi Şibhi'l-Kârrati'l-Hindiyye*, Dimaşk 1986, s. 53 vd.; Kulke Hermann-Rothermund Dietmar, *Hindistan Tarihi*, trc. Müfit Günay, İmge Kitabevi, Ankara 2001, s. 234; Nızamî, K.A., “Hindistan”, *DİA*, c. XVIII, s. 85; Özen, Şükrü, *Mezheplerin Doğuşu ve İçtihad Tartışması*, Pınar Yayınları, İstanbul 1987, s. 12.

⁴⁵⁶ ed-Dihlevî, Şah Veliyyullah, *Hüccetullâhi'l-Bâliğa*, tah. M.Şerif Sükker, Dâru İhyâi'l-'Ulûm, Beyrut 1990, c. I, s. 8-9; eş-Şehristânî, Muhammed Abdülkerim, *el-Milel ve'n-Nihal*, Kahire 1968, c. III, 103-109; Daudî, a.g.e., s. 24.

⁴⁵⁷ Daudî, a.g.e., s. 25.

⁴⁵⁸ Olayın detayı ve hadisler için bkz. el-Elvâî, a.g.e., s. 22-23; Daudî, a.g.e., s. 23.

⁴⁵⁹ Arnold, Sir Thomas, *Preaching of Islam*, Lahor 1968, s. 267; el-Elvâî, a.g.e., s. 79; Birışık, Abdülhamid, *Hind Alt Kıtası Düşünce ve Tefsir Ekolleri*, İnsan Yayınları, İstanbul 2001, s. 20; Daudî, a.g.e., s. 24.

⁴⁶⁰ Birışık, a.g.e. s. 20; Daudî, a.g.e., s. 30; Kızılgeçit, Muhammed, *İslâm Düşüncesinin İhyâsında Şah Veliyyullah ed-Dihlevî*, Bilge Adam Yayınları, Van 2006, s. 19.

Osman döneminde duraklayıp, Hz. Ali döneminde sınır bölgelerinin ele geçirilmesiyle sınırlı kalsa da Muaviye döneminde yoğunlaşarak devam etmiştir.

Asıl kalıcı hareket Velid b. Abdulmelik (ö. 160/715) devrinde (h. 86-96), genç komutan Muhammed b. Kasım es-Sekafî (ö. 98-717) tarafından yapılmıştır. Bu komutan bugünkü Pakistan sınırlarının çoğunu ve şu anda Hindistan sınırları içerisinde bulunan geniş bir alanı İslâm devleti sınırları içerisine katmıştır. Müslüman Arapların bu hâkimiyeti Emevi ve Abbasi dönemleri boyunca da devam etmiştir.⁴⁶¹ Abbasi devletinin nüfuzu zayıflayınca Sind-bugünkü Pakistan-bölgesinde bulunan emirlikler bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Bu durum Gazneli Mahmut'un (321-388) Kuzey batı sınırlarından Hindistan'a girmesine kadar devam etmiş ve bu hükümdar Hindistan'ın büyük bir kısmını fethetmiştir. Gaznelilerden sonrada Gürîler (583/1187) Hindistan'a hâkim olmuşlardır.⁴⁶² Hicri onuncu asırda ise Babürlüler devleti gelmiş (932-1274/1526-1858) ve kıtanın tamamı Moğol-İslâm idaresi altına girmiş, istikrarlı bir dönem başlamış ve bu bölgede medeniyet ilerlemiştir.⁴⁶³ Ancak Moğol Hint hükümdarının bu şaşaalı dönemi fazla sürmemiş ve hükümdar Evrengzîb Âlemgîr'den sonra (ö. 1118/1706) yavaş yavaş sönmeye yüz tutmuş ve Evrengzîb'den sonra taht kavgaları başlamıştır. Bir taraftan Maratalar ve Sihlerin sürekli başkaldırıları, diğer taraftan İran'dan gelen istilâlar ve gittikçe etkisini artıran dış güçlerin müdahalesiyle devlet zayıflamaya ve arkasından yıkılmaya yüz tutmuştur.⁴⁶⁴

II- Şah Veliyyullah Dihlevî'nin Yaşadığı Çevre

A- Siyasi Çevre

Hindistan'da bu dönemde Babürlüler devleti hüküm sürmektedir.⁴⁶⁵ İdarenin Timur oğullarına geçmesiyle Hindistan'da büyük bir istikrar dönemi başlamış ve medeniyet ilerleme kaydetmiştir. Özellikle Celalettin Ekber Şah (ö. 1605/1014) döneminde (1556-1605) Babürlü hâkimiyeti daha da güçlendi ve sınırları genişledi. Bu dönemden sonra Babürlüler devleti, bir süre taht kavgaları ile yprandıysa da Evrengzîb Âlemgîr'in (1658-1707) 49 yıllık saltanat dönemiyle yeniden, fakat son kez denilebilecek bir ihtişama kavuştu.⁴⁶⁶ Şah Veliyyullah Dihlevî, Evrengzîb Âlemgîr'in (ö. 1118/1707) vefatından dört yıl önce hayata gözlerini açtı ve yaşadığı dönem içerisinde pek çok olumsuzluklara şahit oldu. Evrengzîb'in hükümdarlık döneminden sonra Babürlü hâkimiyeti içte taht kavgaları, isyanlar ve dirayetsiz padişahların idaresi ve dışta fırsat kollayan İranlı, Afgan, Marota ve İngiliz gibi güçlerin faaliyetleri

⁴⁶¹ Algül, Hüseyin, *İslâm Tarihi*, Gonca Yayınevi, İstanbul 1997, c. III, s. 30; Birşık, a.g.e., s. 21; ed-Dihlevî, Şah Veliyyullah, *Hüccetullahi'l-Bâliğa*, trc. Mehmet Erdoğan, İmaj yay., İstanbul 2003. c. I, s. 43; Kulke-Rothermund, a.g.e., s. 236-237; Özen, Şükrü, a.g.e., s. 12; Özcan, Azmi, "Hindistan", *DİA*, c. XVIII, s. 75-85.

⁴⁶² Daudî, a.g.e., s. 38; ed-Dihlevî, a.g.e., trc. Mehmet Erdoğan, c. I, s. 43; el-Elvâî, a.g.e., s. 359-360; Özen, Şükrü, a.g.e., s. 12; Özcan, Azmi, "Hindistan" *DİA*, c. XVIII, s. 77-78.

⁴⁶³ el-Elvâî, a.g.e., s. 360; Özen, Şükrü, a.g.e., s. 13; Özcan, Azmi, "Hindistan", *DİA*, c. 18, s. 76-77; es-Es-Siyalkûtî, M. Beşir, *el-İmam el-Müceddid el-Muhaddis eş-Şah Veliyyullah ed-ed-Dihlevî Hayâtuhû ve Da'vetuhû*, Beyrut 1999, s. 12.

⁴⁶⁴ ed-Dihlevî, a.g.e., trc. Mehmet Erdoğan, c. I, s. 43; Özcan, Azmi, "Hindistan", *DİA*, c. 18, s. 82-85; Özen, Şükrü, a.g.e., s. 13.

⁴⁶⁵ Bayur, Y. Hikmet, *Hindistan Tarihi*, TDK, Ankara 1987; Özcan, Azmi, "Hindistan", *DİA*, c. 18, s. 77; Kulke-Rothermund, a.g.e., s. 283-303.

⁴⁶⁶ Bayur, Y. Hikmet, a.g.e., c. II, s. 63, 319-323; Daudî, a.g.e., s. 97-100; Konukçu, Enver, "Babürlüler", *DİA*, c. IV, s. 400-404; Özcan, Azmi, "Hindistan", *DİA*, c. XVIII, s. 77; Kulke-Rothermund, a.g.e., s. 295-299.

sonucunda günden güne gücünü kaybetti. Bu kötü gidişi durdurmada, 1719-1748 arasında 30 yıl kadar hüküm süren Nâsıruddin Muhammed'in gayretleri de yeterli olmamıştır. Batı tarafından gelen ve Delhi'ye kadar uzanan ilk kanlı saldırı ve yağma İran'da hüküm süren Nâdir Şah (ö. 1160/1747) tarafından gerçekleştirildi. Bu saldırılarda ülkenin Delhi'ye kadar uzanan batı kısmı işgal ve yağma edildi. Direniş gösterilmesi sebebiyle de her taraf yakılıp yıkıldı.⁴⁶⁷ Bu karmaşadan en fazla istifade eden İngilizler oldu. Zira Avrupa ülkeleri, Vasco de Gama'nın 1497'de Ümit Burnu'nu dolaşarak Hindistan yolunu keşfetmesiyle buraya yerleşmeye başladılar. Bu ülkelerden, önce Portekiz devleti, ondan sonra Hollandalılar, daha sonraları da İngilizler ve Fransızlar Hindistan'a yerleşti.⁴⁶⁸ Özellikle İngilizler Doğu Hindistan Şirketi⁴⁶⁹ (East India Company) olarak geldikleri Hindistan'da, elde ettikleri siyasi başarılarla 1765'lerde Babürlü hükümdarı II. Şah Âlem'i (ö. 1204/1790) kendilerine bağlayıp, fiilen bütün yetkilerini elinden aldılar. Babürlü devletin 1858 yılında resmen sona erdirilip İngiltere'ye bağlanmasına kadar geçen süreçte ismen padişah olan Babürlü hükümdarlar İngilizlere bağlı maaşlı memurlar şeklinde hayatlarını devam ettirdiler.⁴⁷⁰

B- Sosyal Çevre

Evrenzîb Âlemgir'den sonra siyasi olarak çözülmeye başlayan devletin sosyal yapısı da bozulmaya başlamıştı. Öncelikle devlet, idarecilerinin ve emirlerin hevâ ve heveslerine kendilerini kaptırmış oyun, eğlence, dans ve şarkı gibi çeşitli zaafırlara düşmeleri görevlerini ciddi anlamda ihmal etmelerine ve devletin yönetimden başlayarak topluma inen bir zaaf ve ifsat üçgeninin oluşmasına sebebiyet vermiştir. Yönetim kademesinin içerisinde bulunduğu bu iç açmaz durum topluma da kendisini yansıtmıştır. Toplum ahlaki açıdan bozulmaya yüz tutmuş; sosyal düzen zayıflamış ve güvenlik kaybolmuştur. Cinayet, soygun ve yol kesme olayları çoğalmıştır. Helal kazanç yolları daralmış, açlık ve yoksulluk baş göstermiştir.⁴⁷¹

C- Dinî Çevre

Çalışmamıza konu olan 18. yüzyıl Hindistan'ında, İslâm düşüncesinde genel olarak ıslah fikri hâkimdir.⁴⁷² Bu dönemde ıslah düşüncesinin yaygınlaşması, siyasî ve sosyal kargaşanın yanında yaşanan İslâm inancının ve ahlâkî değerlerinin bozulmaya başlamasından dolayıdır. Zira ilk dönemde İslâm'ın yayılmasında etkin bir yeri olan tasavvuf hareketleri ve toplumda yerleşmiş olan dinî yaşantı, siyasî ve sosyal kargaşanın, sathî bir din anlayışının neticesinde ıslaha ihtiyaç duyan bir yapıya bürünmüştü.⁴⁷³ İslâm, Hint kıtasının tamamı üzerinde yaklaşık sekiz asır kadar hâkim oldu⁴⁷⁴ ve bu esnada Hint Medeniyeti üzerinde köklü değişiklikler ve

⁴⁶⁷ Daudî, a.g.e., s. 97-100; Kulke-Rothermund, a.g.e., s. 299-302; M. Beşir es-Siyalkûtî, a.g.e., s. 7.

⁴⁶⁸ Ahmad, Aziz, *Islamic Modernism in India and Pakistan*, Oxford Universty Press, Oxford 1970, s. 1; Kulke-Rothermund, a.g.e., s. 303-315.

⁴⁶⁹ Bu şirket hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. el-Elvâî, a.g.e., s. 362.

⁴⁷⁰ el-Elvâî, a.g.e., s. 360; Konukçu, Enver, "Babürlüler", *DİA*, c. IV, s. 400-404; Kulke-Rothermund, a.g.e., s. 360-364; es-Siyalkûtî, a.g.e., s. 13.

⁴⁷¹ Daudî, a.g.e., s. 101-102; en-Nedvî, Ebu'l Hasan, *Ricâlu'l-Fikr ve'd-Da've fi'l-İslâm*, c. IV, *el-İmâm ed-Dihlevî*, Dâru'l-kalem, Kuveyt 1985, s. 54-55; es-Siyalkûtî, a.g.e., s. 13.

⁴⁷² en-Nedvî, a.g.e., s. 52; Nizamî, K.A., "Hindistan", *DİA*, c. XVIII, s. 88.

⁴⁷³ Daudî, a.g.e., s. 102.

⁴⁷⁴ el-Elvâî, a.g.e., s. 360.

etkiler meydana getirdi. Hindu felsefe ve kültürü de bölgede İslâm'ı etkiledi. Bunun sonucunda Hindu din ve geleneğine ait birçok şey yaşanan İslâm'a girdi.

Kıta daha çok sûflerin etkisiyle İslâmlaşmaya başlamıştı. Ancak bir süre sonra hem Hinduizm hem de İslâm'ın etkisinde kalan pek çok tarikat ortaya çıktı. İslâm'la Hinduizm'in karışımından Sihlik denilen yeni bir din kuruldu.⁴⁷⁵ Babürlüler döneminde İslâm dini ile ilgili en önemli kriz 1556-1605 yılları arasında hüküm süren Ekber Şah zamanında yaşandı. O "Din-i İlâhî" adını verdiği Hindistan'daki mevcut dinlerin bir sentezinden ibaret olan yeni bir din kurdu. Arkasından gelen güçlü hükümdar Cihangir (ö. 1037/1627) ise onun yolundan gitmedi ve Sünnî İslâm'a büyük destek verdi. Bu arada Şeyh Ahmet Sirhindî'nin (ö. 1034/1627) başlattığı tecdit hareketi büyük başarı elde etti ve aşırılıktan arındırılmış sûflik onun öğretisinde zirve noktasına ulaştı. Ahmet Sirhindî, İbnü'l-Arabî'nin felsefesini geniş ölçüde tenkit etti ve ıslah edilmiş sûfi doktrinin öğretilmesi ve yayılması için çok sayıda mürit de yetiştirdi. Böylece Hint kıtasında sûflik yeni bir hayat ve istikamet kazandı. Onun bu düşüncesinin en önemli temsilcisi Şah Veliyyullah Dihlevî olacaktır.⁴⁷⁶ Özel olarak Dihlevî'nin yaşadığı çevredeki dinî yapıya gelince, onun zamanında dinî gruplar arası çatışmalar hat safhaya ulaşmış ve yanlış din anlayışları toplum içerisinde yaygınlaşmıştır. Tasavvuf adı altında cehalet yaygınlaşmış bidatler, hurafeler ortaya çıkmıştır.⁴⁷⁷ Bütün bunlara ilaveten Müslümanlar, Hindu, Sih ve Maratalarla beraber yaşıyor ve onların sapık adetlerinden ve ibadetlerinden etkileniyorlardı. Onların istilâ ettikleri yerlerdeki Müslümanlar çok zor durumda kalıyorlardı. Bu gayri İslâmî gruplar ezan okunması, mescitlerde namaz kılınması, bayramların kutlanması gibi İslâmî şiarlara düşmanlık ediyorlardı.⁴⁷⁸ Bu dönemde yaşayan ulema ise İslâm'ı yayma gibi kaygılardan uzak olarak, kendilerini fîru'a ve mezhepler arası ihtilâfa dair fıkıh kitaplarına kaptırmışlardı. Fıkıhın ve fetvaların kelime oyunculuğu ve kelimelere bağlılığı, her fetva verenin göz önünde bulundurduğu bir prensipti. Fıkıh konularında inceleme ve araştırma yaparak yeni görüş ileri sürmek dinî açıdan en büyük suçtu.⁴⁷⁹

III- Şah Veliyyullah Dihlevî'nin Kimliği ve Hayatı

Şah Veliyyullah Dihlevî'nin soyu baba tarafından Hz. Ömer'e, anne tarafından da ehl-i beyt'ten İmam Musa Kâzım'a (ö. 183/799) ulaşır. On Üçüncü dedesi olan Şeyh Şemsuddin Müftî Hindistan'a gelen ilk Kureyşlilerden olup Hicri VII. Asırda Hindistan'a yerleşmişlerdir. Şeyh Şemsuddin orada medrese kurmuş, ilim için bütün gayretini sarf etmiş ve İslâm davetinin yayılmasında büyük tesiri olmuştur. Dihlevî'nin dedesi Şehit Şeyh Vecihuddin'dir. Onun üç oğlundan biri olan Abdurrahman'da babası olmaktadır. Dihlevî *el-İmdât fi Meâsiri'l-Ecdâd* adlı risalesinde soyu hakkında geniş bilgi vermektedir.⁴⁸⁰ Babası Şeyh Abdurrahim (ö. 1131/1721),

⁴⁷⁵ Daudî, a.g.e., s. 102-103; ed-Dihlevî, a.g.e., trc. Mehmet Erdoğan, c. I, s. 44; Kızılgeçit, Muhammed, a.g.e., s. 29; es-Siyalkûtî, a.g.e., s. 14.

⁴⁷⁶ ed-Dihlevî, a.g.e., trc. Mehmet Erdoğan, c. I, s. 44; el-Elvâî, a.g.e., s. 363; Kızılgeçit, Muhammed, a.g.e., s. 29; en-Nedvî, a.g.e., s. 52-54.

⁴⁷⁷ Daudî, a.g.e., s. 102-103; Karaman, Hayreddin, *Dört Risâle*, Dergah Yayınları, İstanbul 1982, s. 140; en-Nedvî, a.g.e., s. 55-57; es-Siyalkûtî, a.g.e., s. 14.

⁴⁷⁸ es-Siyalkûtî, a.g.e., s. 14.

⁴⁷⁹ en-Nedvî, a.g.e., s. 57; es-Siyalkûtî, a.g.e., s. 16.

⁴⁸⁰ Baljon, J.M.S., *Religion and Thought of Shah Wali Allah Dihlawi*, Leiden 1986, s. 1; Daudî, a.g.e., s. 103-104; Jalbani, G.N., *Teachings of Hazrat Shah Waliyullah Muhaddis Dehlvi*, New Delhi 1988, s. 1; en-Nedvî, a.g.e., s. 60-61; es-Sa'dî, Abdulmüteâl, *el-Müceddidün fi'l-İslâm*, Mektebetu'l-Âdâb, Kâhire t.y., s. 442-444; es-Siyalkûtî, a.g.e., 17-19.

zamanının tanınmış âlimlerinden biri idi. İlmî, dinî ve mânevî açıdan üstün bir yere sahipti. Fetâvâ'l-Hindiyye'yi telif eden 21 kişilik heyetin arasında bulunuyordu. Delhi'de Rahimiyye Medresesi diye bir medrese açmıştı. O, medresesinde ilk kez doğrudan Kuran dersi koymuş, tefsir metni olmaksızın sırf Kuran ayetlerini ders olarak okutmaya başlamıştı. Onun bu usulü kabul görerek sonra gelenler tarafından devam ettirilmiştir.

Şah Veliyyullah Dihlevî'nin hayat tarzının, eğilimlerinin ve ruh yapısının oluşmasında, onun eğitim ve öğretiminde ilmî ve manevî gelişiminde babasının büyük bir rolünün olduğu ifade edilmektedir.⁴⁸¹ Dihlevî, büyük hükümdar Evrenzâb'ın ölümünden dört sene önce, 14 Şevval 1114 hicri yılında (m. 1704), Muzaffer Neger kasabasına bağlı Pühlet köyünde dünyaya gelmiştir.⁴⁸² Tam adı, Ahmed Kutbuddin b. Abdurrahim b. Vecihuddin el-'Umerî ed-Dihlevî'dir. Dihlevî "Şah Veliyyullah" diye meşhur olmuştur. "Şah" kelimesi "Melik" anlamına gelen Farsça bir sözcük olup, sûfiler ve meşâyih hakkında kullanılır. Şah Veliyyullah ilim ve tasavvufta meşhur olan bir ailedendir. Bu lakapla kendisinden başka baba ve çocukları da anılmıştır.⁴⁸³ Şah Veliyyullah Dihlevî erken yaşta ilim tahsiline başlamış, beş yaşında mektebe yazılmış, yedi yaşındayken ise Kuran'ı ezberlemiştir. Önce Arapça ve Farsça'yı daha sonra kendi zamanında mutata olan hadis, tefsir, fıkıh, usul ve tasavvuf gibi temel İslâmî ilimleri okumuştur. On beş yaşında tahsilini tamamlamış ve babasından icazet almıştır.⁴⁸⁴ Babası ve ilk gerçek hocası olan Şeyh Abdurrahim'in Şah Veliyyullah için özel program uygulamasının ve sürekli beraber olmalarının onun yüksek melekeler keşfetmesinde büyük rolü olmuştur. Şah Veliyyullah'ın okuduğu bu müfredatın belirlenmesinde babasının rolü büyüktü. Çünkü onun zamanında medreselerde program çok şişkin tutulmaktaydı. Baba Abdurrahim oğlunun zekâsına güvenerek, okutulmakta olan kitapların sayısını azaltma yanında, tekrarlanarak işlenen konuları da ayıklamaya gitmiş ve oğluna özel bir müfredat uygulamıştır.⁴⁸⁵ Şah Veliyyullah, babası vefat edince onun "er-Rahimiyye" adlı medresesinde, 17 yaşındayken öğretime başladı. O, üstün kabiliyeti yanında, talebeliğinin akabinde hemen ders okutmaya başlaması sayesinde hemen her ilimde derinleşmişti. İlimdeki yüksek mevkisi ile tanınmış ve her taraftan kendisine akın edilmeye başlanmıştı. Dihlevî'nin bu dönemdeki eğitim faaliyeti on iki yıl kadar sürmüştür.⁴⁸⁶ Bunların yanı sıra Şah Veliyyullah Dihlevî tasavvuf alanında da gelişmeler kaydetmiştir. On dört yaşında iken babasına intisap eden Dihlevî, seyr-i sülûk özellikle de Nakşibendî tarikatı için gerekli olan riyazetleri başarıyla tamamlamış ve kendisine hırka giydirilmiştir. On yedi yaşındayken babası hastalanmış ve vefat etmiştir. Baba Dihlevî, ölüm hastalığında oğlunun elini tutarak irşatta bulunmak konusunda kendisine icazet vermiş ve "eli, elim gibidir" sözünü tekrarlamıştır. Şah Veliyyullah Dihlevî'nin babasından sonra

⁴⁸¹ Baljon, J.M.S., a.g.e., s. 1; Birşık, Abdulhamit, "Hindistan", *DİA*, c. XVIII, s.94-101; Daudî, a.g.e., s. 104-105; ed-Dihlevî, a.g.e., trc. Mehmet Erdoğan, c. I, s. 45; en-Nedvî, a.g.e., 69-77; es-Siyalkûtî, a.g.e., 17-19.

⁴⁸² Daudî, a.g.e., s. 106; ed-Dihlevî, Şah Veliyyullah, *Fıkhi İhtilaflarda Ölçü*, trc. ve thk. Musa Hub, Akademi Yayınları, İzmir 2006, 37-38; ed-Dihlevî, a.g.e., trc. M. Erdoğan, c. I, s. 46; en-Nedvî, a.g.e., s. 83; es-Siyalkûtî, a.g.e., 25.

⁴⁸³ ed-Dihlevî, a.g.e., trc. M. Erdoğan, s. 46; es-Siyalkûtî, a.g.e., 25.

⁴⁸⁴ Daudî, a.g.e., s.107-108; ed-Dihlevî, a.g.e., trc. M. Erdoğan, s. 46; en-Nedvî, a.g.e., s. 84-85, Özen, a.g.e., s. 15; es-Siyalkûtî, a.g.e., 26-27.

⁴⁸⁵ Baljon, J.M.S., a.g.e., s. 2-4; ed-Dihlevî, a.g.e., trc. M. Erdoğan, s. 46-47; en-Nedvî, a.g.e., s. 89; Özen, a.g.e., s. 15; es-Siyalkûtî, a.g.e., s. 27-28.

⁴⁸⁶ Baljon, J.M.S., a.g.e., s. 2-4; Daudî, a.g.e., s. 108; ed-Dihlevî, a.g.e., trc. M. Erdoğan, s. 47; en-Nedvî, a.g.e., s. 89; Özen, a.g.e., s. 16; es-Siyalkûtî, a.g.e., 28.

memleketinde en çok istifade ettiği hocası Şeyh M. Efdal es-Siyalkûtî (ö. 1044/1731)dir.⁴⁸⁷ Şah Veliyyullah Dihlevî on iki yıllık tedris hayatından sonra otuz yaşında⁴⁸⁸ 1730 senesinde Hicaz'a gitmiş ve orada on dört ay kalmıştır. Onun bu yolculuğunun ve orada ikametinin ilim, fikir, irşat ve tecdit hayatında önemli bir yeri vardır. Bu yolculuğu ile o, manevî iştiağını gidermenin yanında ilmini artırmak İslâm âlemini tanımak ve ufkunu genişletmek istemiştir.

Bu vesileyle dünyanın dört bir yanından oraya gelen seçkin insanların değerli âlimlerin ilim ve irfanlarından yararlanacak, tecrübe ve fikirlerinden istifade edecekti. Dihlevî, Hicaz'da bulunduğu süre zarfında hadis ilmini genişçe ve derinlemesine etüt etme imkânı bulmuş, çeşitli ülkelerden buraya toplanmış olan hadis üstatlarından bu ilmi ikmal etmiştir. Onun ıslah ve tecdit faaliyetlerinin temel taşı bu buradaki hadis tahsili teşkil etmiş olup aynı zamanda bu öğrenim süreci vesilesiyle de içtihat mertebesine ulaşmıştır.⁴⁸⁹ Şariatın sırlarına vâkıf olması, onun maksat ve gayelerine ulaşması hadis ile fikhî birleştirme konusundaki başarısı, asırlardır hiç kimsenin ulaşamadığı bir nokta olmuştur. Dihlevî Mekke'ye vardığında ulema ve öğrencilerinin isteği üzerine Mescid-i Haram'da Hanefî mihrabının yanında ders vermeye başlamıştır.⁴⁹⁰ Dihlevî'nin İslâm anlayışı oluşmasında memleketinde başta babası Şeyh Abdurrahîm ve diğer hocalarından aldığı temel eğitimin etkisi olmakla birlikte asıl düşüncesinin şekillendiği dönem Hicaz'da aldığı eğitim dönemidir. Dihlevî, Hicaz'da birçok âlimlerden dersler almış özellikle de hadis alanına yoğunlaşmıştır. Hicaz'daki hocalarının onun İslâm düşüncesinin oluşmasında büyük tesiri olmuştur. Özellikle hocası Şeyh Ebû Tâhîr (ö. 1145/1733) vesilesiyle İbn Teymiyye (ö. 728/1328) ve İbn Kayyim el-Cevziyye'yi (751/1350) eserleri vasıtasıyla tanıma imkânı bulmuştur. İbn Teymiyye'yi kitaplarında savunması ondan çok istifade ettiği izlenimini vermektedir. Şah Veliyyullah Dihlevî, Hicaz'da birçok ilim dalında kendini geliştirmiş, İslâmî ilimleri okuma ve okutma imkânı bulmuştur. Hicaz'da ikamet etmek için güçlü nedenleri vardı ancak o, buna rağmen Hindistan'a dönmeye karar vermiştir. Bu dönüş tecdit ve ıslah başarısı şeklinde kendini göstermiştir. Şah Veliyyullah, Hindistan'da yapılmasını gerekli gördüğü İslâm hizmetini sadece kendisi için değil aynı zamanda bütün ileri gelen dostları için de öngörmüştür.⁴⁹¹ Şah Veliyyullah Dihlevî Hindistan'a döndükten sonra, babasının medresesi Rahimiyye'de hadis okutmaya başlamıştır. Bu sefer daha derin bir ilim ve daha fazla bir tecrübe ile yeniden talim ve tedris işine koyulmuş elde ettiği başarı sayesinde civar bölgelerden ilim öğrenmek için pek çok insan kendisine akın etmiştir. Dihlevî o asırda adet olan ilim ve teknik bilgileri okutmak yerine kendisi özel bir program hazırlamış ve mühim gördüğü meseleleri okutmaya başlamıştır.⁴⁹² Dihlevî Hicaz'dan dönünce tüm vaktini, hadis dersi okutmak, eser telif etmek ve insanları irşat etmek gibi işlere ayırmış, bütün gayretini bu işlere tahsis etmiştir. Onun ıslah ve tecdit davetine birçok kişi iştirak etmiş hatta medrese talebeleri almayınca daha geniş bir yer arzulamıştır. Bunu duyan Sultan Muhammet Şah kendisine medrese yapması için büyük bir bina vermiştir. Bu medrese daha

⁴⁸⁷ Daudî, a.g.e., s.108; es-Siyalkûtî, a.g.e., 28.

⁴⁸⁸ en-Nedvî, a.g.e., s. 91; es-Siyalkûtî, a.g.e., 28.

⁴⁸⁹ Baljon, J.M.S., a.g.e., s. 5; Daudî, a.g.e., s.108-109; ed-Dihlevî, a.g.e., trc. M. Erdoğan, c. I, s. 47-48; en-Nedvî, a.g.e., s. 91-92; es-Siyalkûtî, a.g.e., 28.

⁴⁹⁰ Baljon, J.M.S., a.g.e., s. 6; Daudî, a.g.e., s. 110; ed-Dihlevî, a.g.e., trc. M. Erdoğan, c. I, s. 48.

⁴⁹¹ Baljon, J.M.S., a.g.e., s. 8; ed-Dihlevî, a.g.e., trc. M. Erdoğan, c. I, s. 49; en-Nedvî, a.g.e., s. 97; es-Siyalkûtî, a.g.e., s. 38.

⁴⁹² Baljon, J.M.S., a.g.e., s. 8; ed-Dihlevî, a.g.e., trc. M. Erdoğan, c. I, s. 49; en-Nedvî, a.g.e., s. 97-98; es-Siyalkûtî, a.g.e., 37.

sonra “Dâru’l-‘ulûm”⁴⁹³ adıyla tanınmış ve bu ilim yuvasının Hint ilim hayatında çok büyük bir yeri olmuştur. Zira bu medrese de çok seçkin âlimler yetiştirmiştir.⁴⁹⁴

Her bir anı kıymetli, İslâm ve Müslümanlar için faydalı, Sünneti diriltme, Kuran ve hadisi insanlara öğretmek yayma, öğretim ve eğitim, Allah’ı zikir ve İslâm’ı yüceltme uğrunda harcanan çok değerli hayat süresi h. 1176 yılı 29 Muharrem günü (21 Ağustos 1762) 62 yıllık bir ömrün ardından sona ermiştir.⁴⁹⁵ Bu büyük âlim Delhi kapısının sağ tarafında bulunan Menhediler kabristanına defnedilmiştir. Bu kabristanda Şah Veliyyullah’ın dört oğlunun hepsi, muhtereme annesi ve babası Şah Abdurrahim’in mezarları da bulunmaktadır.⁴⁹⁶

IV- Şah Veliyyullah Dihlevî’nin İlmî Hayatı ve Faaliyetleri

Şah Veliyyullah Dihlevî’nin babasından sonra memleketinde en çok istifade ettiği hocası Şeyh M. Efdal es-Siyalkûtî’dir.⁴⁹⁷ İlim hayatında çok önemli bir yer teşkil eden Hicaz’da da birçok hocadan ders almıştır. Hatta Mekke ve Medine’deki hocalarını tanıtmak ve onların hayat hikâyelerinden söz etmek için *İnsânu’l-Ayn fi Meşâyihi’l-Harameyn* adında bir risale yazmıştır. Bu risalede özel müşşidi olan Şeyh Ebu Tâhîr Muhammed b. İbrahim el-Kürdî el-Medenî’ye (ö. 1145/1733) geniş yer vermiştir. Ebu Tâhîr’in Şah Veliyyullah üzerinde önemli etkisi olmuştur. Bu zât büyük bir muhaddis olup aynı zamanda sûfiyyeye karşı hüsnü zanını olan, onları ayıplamaktan geri duran biriydi. Ayrıca Ebu Tâhîr’in babası Şeyh İbrahim el-Kûrânî⁴⁹⁸, İbni Teymiyye’yi müdafâ eden bir âlimdi. Şah Veliyyullah’ın kitaplarında İbn Teymiyye’yi övmesi ve onu savunmasında⁴⁹⁹ Ebu Tâhîr’den hadis almasının bir payı ve etkisi olduğu düşünülür.⁵⁰⁰ Şah Veliyyullah Dihlevî’nin Hicaz’daki ikinci hocası, kendisinden icazet aldığı Mekke müftüsü Şeyh Tâceddin el-Kalî’dir. Ayrıca Şeyh Abdullah b. Salim el-Mısırî’den de hadis okumuş kendisinden mutlak icâzet almıştır. Bunun yanı sıra Şeyh Ahmed en-Nahlî, Şeyh Muhammed Vefduh el-Malikî gibi alimlerden de icazet aldığı bilinmektedir.⁵⁰¹ Şah Veliyyullah şahsî fikirlerini ve metodunu yayma alanında başarılı olmuştur. Çünkü onun yetiştirmiş olduğu öğrenciler bu fikirleri ve hadis ilmini yaymak için gayretle çalışmışlardır⁵⁰²

⁴⁹³ Bu kurum 1857 yılına kadar eğitim faaliyetlerine devam etmiş ve adı “Dâru’l-Hadis” olarak da bilinmektedir. Bkz., Daudî, a.g.e., s. 110.

⁴⁹⁴ Daudî, a.g.e., s. 110; ed-Dihlevî, a.g.e., trc. M. Erdoğan, s. 49; en-Nedvî, a.g.e., s. 97-98; es-Siyalkûtî, a.g.e., 37.

⁴⁹⁵ en-Nedvî, a.g.e., s. 100.

⁴⁹⁶ en-Nedvî, a.g.e., s. 103.

⁴⁹⁷ Daudî, a.g.e., s. 108; es-Siyalkûtî, a.g.e., 28.

⁴⁹⁸ Hicrî 1025 yılında doğmuş ve 1101 yılında vefat etmiştir. Kendisine ait 80’den fazla eser mevcuttur. Bknz. en-Nedvî, a.g.e. s. 95.

⁴⁹⁹ el-Alûsî, Hayreddin Numan, *Cilâu’l-Ayneyn fi Muhâkemeti’l-Ahmedeyn: İbn Teymiyye-İbnü’l-Heytemî*, thk., Dani b. Münir Ali Zehva, el-Mektebetü’l-Asriyye, 2006 Beyrut, s. 65-66; es-Siyalkûtî, a.g.e., s. 53.

⁵⁰⁰ Baljon, J.M.S., a.g.e., s. 7; Daudî, a.g.e., s. 109; ed-Dihlevî, a.g.e., trc. M. Erdoğan, s. 48; en-Nedvî, a.g.e., s. 93-95; es-Siyalkûtî, a.g.e., 28.

⁵⁰¹ Hicaz’daki hocaları hakkında detaylı bilgi için bkz., en-Nedvî, a.g.e., s. 93-97; es-Siyalkûtî, a.g.e., 28-30.

⁵⁰² Daudî, a.g.e., s. 111; es-Siyalkûtî, a.g.e., 49-52.

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

Dihlevî'nin meşhur öğrencileri şunlardır:

Mevlâna Maḥdûm Mu'in es-Sindî (ö. 1161/1748),

Mevlâna Muhammed 'Âşık el-Pultî (ö. 1187/1773),

Muhammed Emîn el-Keşmîrî (ö. 1187/1773),

Seyyid Murtazâ Bilgrâmî ez-Zebîdî (ö. 1205/1790),

Mevlâna Hayru'd-Dîn es-Sûrtî (ö. 1206/1791),

Mevlâna Refi'u'd-Dîn el-Mûrâdabâdî (ö. 1223/1808),

Kâdî Senâullah el-Pânîpatî (ö. 1225/1810),

Mevlâna Maḥdûm el-Leknevî (ö. 1229/1813),

Şâh 'Abdu'l-'Azîz (ö. 1239/1824) gibi pek çok öğrencisi vardır.

Şah Veliyyullah Dihlevî öğrencilerini eğitirken müzakereye büyük önem verirdi. Fıkḥî meseleleri anlatırken dört mezhep arasındaki ihtilafların önemsiz olduğunu vurgulardı. Özellikle Hanefî ve Şafî mezhepleri arasındaki ihtilaflar bu kabildendi. Bu maksadı göz önünde tutarak o, daha ziyade ihtilaflı olmayan meseleler üzerinde duruyor, bir mezhebin diğer bir mezhepten daha üstün olmadığını anlatmaya çalışıyordu. Böyle bir eğitim metodu ile genç öğrencinin ufkunun genişlemesine yardımcı oluyor, onların kalplerinde imamlar ve mezhepleri hakkında sevgi ve saygı duygusu uyandırıyor. Öğrenciler biraz Arapça öğrenince de İmam Malik'in Muvattâsını okutmaya geçiyordu.⁵⁰³ Şah Veliyyullah Dihlevî hayatı boyunca orta yolcu, uzlaştırıcı, birleştirici ve mutedil bir yaklaşımın temsilcisi olmuştur. Şah Veliyyullah Dihlevî'nin ıslah ve tecdit alanı derin bir ilim ve düşünce yönü barındırmaktadır. O, hayatı boyunca; öğretim ve kitap telifine, Kuran-i Kerim ve Sünnetin yaygınlaştırılmasına, akıl ile naklin uyumlu olduğunu göstermeye, fıkḥî mezhepleri arasında bağ kurmaya ve bu mezheplere taassupla bağlanmanın yanlışlığını ortaya koymaya çalışmıştır. Hadis ile fıkḥın arasının telif etmeye çalışmış, içtihat ve taklit konusunda mezheplere karşı yaklaşımında mutedil bir tavır göstermiştir. Bunların yanında ilim ve tasavvufu mezcetmeye gayret göstermiş ve hep dengeyi aramaya çalışmıştır. Şeriatın amacını ve hikmetlerini açıklamaya çok önem vermiştir. Özellikle *Hüccetullahi'l-Bâliğa* adlı eseri bu amaç doğrultusunda, kendisinden önce eşi ve benzerine rastlanmayacak bir mükemmellikte kaleme almıştır. Şah Veliyyullah gelmekte olan akılcı dönemi göz önünde bulundurmuş, eğitimi ve irşadı canlandırmaya, Hindistan'da İslâm hâkimiyetini korumaya çalışmış, dünyada meydana gelen siyasi değişiklikleri ve gelişmekte olan güçleri gerçekçi bir şekilde incelemiştir. O bu güçler arasında İslâm milletinin korunmasına ve bu milletin tarihte layık olduğu belirginliğinin devamını sağlayacak tedbirleri almaya elinden geldiğince çaba göstermiş ve bunu dert edinmiştir. İslâm ilimlerinde müçtehitçe düşünmüş ve incelemelerde bulunmuştur. Dihlevî, tüm bu hususların İslâm âlimlerinin fikir dünyasına aktarılması için de çaba göstermiştir.

⁵⁰³ Daudî, a.g.e., s. 110-111; el-Benâ, Muhammed Câbir, *Şah Veliyyullah ed-Ed-Dihlevî*, Mecelletu'l-Ezher, c. 38, sayı.7, s.721-726, Kahire 1966.

A. Eserleri

Şah Veliyyullah Dihlevî, Arapçayı ve Farsçayı çok iyi kullanıyordu. Her iki dilde de pek çok kıymetli eserler vermiştir. Ayrıca o, İslâmî ilimlerin neredeyse her branşında eser yazmıştır. Biyografi kitapları eserlerinin sayısına dair farklı sayılar vermektedir. Kırk beş eserden başlayıp iki yüz eserinin olduğunu söyleyenlere kadar birçok farklı görüş vardır. Dihlevî'ye ait tespit edilebilen eserler ve bu eserler hakkında ulaşılabildiği kadarıyla tanıtıcı bilgiler aşağıda verilmiştir. Dihlevî'ye ait eserler verilirken müracaat edilen kaynaklar dipnotta belirtilmiştir.⁵⁰⁴

Yazarın bilinen eserleri şunlardır:

1- Kuran İlimleri ve Tefsire Dair Eserleri

1- Fethu'l-Habîr Bimâ lâ Budde min Hıfzihî fi't-Tefsir (Luknov, 1314): Eser Arapça olup matbûdur. Kuran-i Kerim'in zor kelimelerinin açıklanmasına dairdir.

2- Te'vîlu'l-Ehâdis (Delhi, Matba'a Ahmedî, ty): Bu eserde; Kuran-i Kerim'de anlatılan peygamberlerin kıssalarının letâifi (hoş yönleri, ince yönleri) ve onlardan çıkarılan pek çok şeriat prensipleri anlatılmıştır. Eser Arapça olup İngilizceye çevrilmiştir. (Leiden, 1973).

3- Fethu'r-Rahmân fi Tercümeti'l- Kuran (Delhi, 1294, Luknov, 1902): Bu eser Kuran'ın Farsça tercümesidir. Kuran'ın nazmına uygun bir şekilde tercüme edilmeye çalışılmıştır.

4- el-Fevzu'l-Kebîr fi Usuli't-Tefsir, (Lahor, 1951): Tefsir usulüne dair Farsça muhtasar bir eserdir. Bu eserde Kuran ilimlerinde huruf-i mukata'a' nın te'villerinden ve diğer tefsir konularından bahsedilmiştir. Urduca (Delhi, t.y.), Arapça (Beyrut, 1987) ve Türkçe (Sofuoğlu, Mehmet, İstanbul, 1980) tercümeleri yapılmış birçok defa basılmıştır.

5- Mukaddime fi Kavânîni't-Terceme: Kuran tercüme usulüne dair Farsça küçük bir risaledir.

6- ez-Zehrevân: Bakara ve 'Al-i İmrân surelerinin tefsiridir.

2- Hadis İlmine Dair Eserleri

1- el-Musaffâ fi ehâdisi'l-Muvattâ: Bu eser İmam Malik'in Muvattâ adlı kitabının Farsça şerhidir. Dihlevî, İmam Malik'in Muvattâ'nı en sahih ve en faydalı fıkıh ve hadis kitabı olarak kabul eder. İctihat melekesinin oluşması için bu kitabı bilmeyi zorunlu görür. Bu düşünceden hareketle o, Muvattâ'daki hadisleri fıkıh kitaplarındaki tertibe göre sıraladıktan sonra ilgili ayetleri de eklemek, garip kelimeleri açıklamak ve fukâhanın da görüşlerine yer

⁵⁰⁴ Birışık, Abdulhamit, *Hind Alt Kıtası Düşünce ve Tefsir Ekolleri*, İnsan Yay, İst. 2001, s. 54; Daudî, Zaferullah, *Pakistan ve Hindistan'da Hadis Çalışmaları*, İnsan Yay., İst 1995. s. 112-116; Erdoğan, Mehmet, *Şah Veliyyullah ed-Dihlevî Hayatı ve Eserleri* (Hüccetullahi'l-Bâliğa başında), İstanbul 2002, s. 71-74; Karaman, Hayrettin, *Dört Risâle*, Dergâh Yay., İst. 1987, s. 146-148; en-Nedvî, Ebu'l-Hasan, *Ricâlu'l-Fikr ve'd-Da' ve fi'l-İslâm*, el-İmâm ed-Dihlevî, c. IV, Dâru'l-Kalem, Kuveyt 1985, s. 309-311.

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

vermek suretiyle bunları Farsça'ya tercüme ve şerh etmiştir. Birinci cildi Delhi Matbaa Farûkî, ikinci cildi Murtaẓî'de (1293) basılmıştır.

2- el-Musevvâ fi Ehâdisi'l-Muvattâ (Beyrut, 1983): Bu eser Muvattâ'nın Arapça şerhidir. el-Musaffâ'da olduğu gibi güzel bir tertip esas alınmış gerekli yerlerde izahlar yapılmış ve her konuda sadece Hanefî ve Şafiî mezhebinin görüşlerine yer verilmiş diğer mezheplere temas edilmemiştir. İki cilt halinde matbudur. Dihlevî'nin hadis fikhını ve derslerinde takip ettiği, tervîç etmek istediği yaklaşımı bu iki kitap gayet güzel bir şekilde temsil etmektedir.

3- el-Erba'în (Luknov, 1319): Arapça olan bu eser kırk hadis mecmuası olup "Cevâmî'u'l-Kelîm" ölçüsünde, kısa ve özlü hadisleri içerir. Seçmiş olduğu bütün hadisleri, üstadı Ebu Tahir'den Hz. Ali'ye uzanan muttasıl senetlerle rivayet etmiştir. Bu eser Urduca'ya da çevrilmiş ve "Cihl Hadis" adıyla basılmıştır. (Dayâbâdî, 1967).

4- en-Nevâdir min Ehâdisi Seyyidi'l-Evâhir. Bu eser, Arapça olup matbudur.

5- er-Risâle Basîta fi'l-Esânîd: Bu eser Farsça olup, hadislerin senetleri konusunda ince tetkikler içermektedir.

6- Şerhu Terâcimi'l-Ebvâb li'l-Buhârî: Arapçadır. Buharî'nin Sahih'ini tahkik etmiş ve onu bâb başlıklarıyla ilgili olarak şerh etmiştir. İlk kez Haydarâbâd'ta 1323 yılında Dâiratu'l-Meârif el-Osmâniyye tarafından basılmış sonra Buhârî nüshâsına mukaddime olmak üzere eklenerek Delhi'de yayımlanmıştır.

7- ed-Durru's-Semin fi Mübeşşirâti'n- Nebiyyi'l-Emin (1898). Arapça olup matbudur.

8- el-Fazlu'l-Mubîn fi'l-Müselsel min Hadisi'n-Nebiyyi'l-Emîn: Arapçadır ve matbudur.

9- el-İrşâd ilâ Muhimmâti İlmi'l-İsnâd (Delhi, 1889): Arapça olup matbudur.

10- et-Tenbih alâ mâ Yehtâcu ileyhi'l-Muhaddis ve'l-Fakih: Bu eser Farsça olup, Arapçaya da tercüme edilmiş ve hem Farsçası hem de Arapçası matbudur.

3- Akaid İlmine Dair Eserleri

1- Husnü'l-Akide veya el-Akidetu'l-Hasene: İslâm'ın temel inançları; ehlisünnet mezhep üzere, Kuran ve hadis ışığında çok yönlü olarak anlatılmıştır. Arapça bir eserdir. (Luknov, 1962)

2- İzâletu'l-Hafâ an Hilâfeti'l-Hulefâ (y.y., 1286): bu eser Farsça olup Urduçaya tercüme edilmiştir. (Luknov, 1329).

3- Kurretu'l-Ayneyn fi Tafdili Şeyhayn (Delhi, 1230): Rafizilere reddiye olmak üzere yazılmış Arapça bir eserdir. Farsça ve Urduçaya çevrilmiştir. (Luknov, 1238).

4- el-Mektebu'l-Medenî fi Hakâiki't-Tevhid: Tevhidin hakikatine dair bir risaledir.

5- el-Mukaddimetu's-Seniyye fi'ntisâri'l-Firkati's-Sunniyye: Arapçadır.

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

6- Tuhfetu'l-Muvahhidîn: Farsçadır. Bidatlerin reddedilmesi ve tevhidin açıklanmasına dair yazdığı kısa bir risaledir. Urducaya tercüme edilmiştir. (Lahor, 1962).

7- el-Belâğu'l-Mubîn fi Ahkâm-ı Rabbi'l-Âlemîn ve İttiba'i Hatemi'n-Nebiyîn.

4- İslâm Hukuk Felsefesine ve Fûru'-ı Fıkha Dair Eserleri

1- Hüccetullahi'l-Bâliğa: Şah Veliyyullah Dihlevî'nin *hikmet-i teşrî'* ve İslâm şariatının felsefesiyle ilgili olarak kaleme aldığı bizimde tez çalışmamızın konusu olan çok değerli bir eserdir. Eserleri arasında en meşhur olanıdır. Kendisinin İslâm âleminde tanınmasını bu eser sağlamıştır. *Hikmet-i teşrî'*i konu edinen, şariatın getirdiği hükümlerde gözetdiği sıklardan ve maksatlardan söz eden, bu arada pek çok sahih hadisi şerh eden sahasında tek eserdir. Birçok farklı baskıları yapılmıştır. (Hindistan, 1286, Beyrut, t.y., Beyrut, 1983) Arapça olan bu eser Urducaya da çevrilmiştir. (Lahor, t.y., Karaçi, t.y.). Eser hakkında müstakil bir bölümde daha ayrıntılı bilgi verilecektir.

2- Ikdu'l-Cîd fi Ahkâmî'l-İçtiḥad ve't-Taklid (Delhi, 1344): Dihlevî'nin içtiḥad ve taklid konularında fikirlerini ortaya koyduğu bir risaledir. O, bu konuda mutedil bir duruş sergilemiştir. Eser Arapça olup Urduca (Karaçi, 1379) ve Türkçeye (Karaman, H., İçtiḥad, Taklit ve Telfik üzerine Dört Risâle, İst. 1971 içerisinde çevrilmiştir).

3- el-İnsâf fi Beyâni Esbâbi'l-İhtilâf Beyne'l-Fukahâ ve'l-Müctehidîn (Beyrut, 1977). Bu eser fukahâ, müctehitler, hadisçiler ile rey taraftarları arasındaki ihtilâflardan söz eder. Arapçadır. Urduca (Delhi t.y., Luknov t.y.) ve Türkçeye çevrilmiştir. (Özen, Şükrü, Mezheplerin Doğuşu ve İçtiḥat Tartışması, İst. 1987).

5- Tasavvufa Dair Eserleri

1- el-Bûdürü'l-Bâziğa (Surat, 1935): Bu eserde özellikle "hikmetler" konusunda önemli izahlar mevcuttur. Kitap din felsefesinin açıklanmasını içine almaktadır. Kitapta felsefe terimleri, insanın yaratılışı ve vücut yapısı, sınıflar ve kişilerin özellikleri üzerine felsefecî tarzda ve işrâkî üslupta ışık tutulmuştur.

2- et-Tefhimâtu'l-İlâhiyye: daha çok Arapça ve az bir bölümü de Farsça olarak yazılmıştır. Çeşitli konulara dair düşüncelerini ve kalbine doğan ilhamları ortaya koyan risalelerden meydana gelmiştir. Sadece bir kısmı basılmıştır. (Surat, 1355).

3- Altâfû'l-Kuds fi Letâifi'n-Nefs: (Delhi, t.y.). Farsçadır. Urduca (Lahor, 1975) ve İngilizceye (Londra, 1982) tercüme edilmiştir.

4- Atıyebu'n-Neğam fi Medhi Seyyidi'l-Arab ve'l-Acem: Rasulullaha (s.a.) olan övgüleri içerir, Arapçadır.

5- Fuyûzu'l-Harameyn (Delhi, Matbaa Ahmedî, t.y.): Harameyn-i Şerifeyn'de kaldığı süre içerisinde yaşadığı hallere dâirdir. Eser Arapça olup Urduca tercümesiyle beraber basılmıştır. Bu kitabın özel kişilerin okuyacağı bir eser olduğu, Felsefe ve tasavvufta yeteneği olmayanların anlayış ve idraklerinin üstünde olduğu ifade edilir.

6- el-Hayru'l-Kesir (Mektebetu'l-Kâhire, 1974): Eser Arapça'dır. Eserde birçok yüksek hakikatlerden bahsedilir. Urduca (Bombay, t.y.) ve İngilizceye de (Lahor, 1974) çevrilmiştir.

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

7- el-Kavlû'l-Cemîl fi Beyânî Sevâî's-Sebil (Mısır, 1290): Hindistan'da bulunan üç önemli sûfî tarikatı Kâdiriyye, Çeştîyye ve Nakşibendiyye hakkındadır. Arapça'dır. Urduca'ya da çevrilmiştir. (Lahor, 1946).

8- el-İntibâh fi Selâsili Evliyâillah (Matbaa Ahmedî, 1344): Bu eserde Tasavvufun çeşitli kollarının tarihi ve öğretilerinin özet olarak anlatımı vardır.

9- el-Hemeât (İslâmic Press, t.y.): Farsça olup, Allah'a vâsıl olmanın yolunu anlatan çok değerli bir risâledir. Urduca'ya çevrilmiştir. (Lahor, 1946, Deoband 1969).

10- eş-Şata'ât fi'l-Feyzi'r-Rabbânî (Karaçi, t.y.): Özel halleri ve görüşlerini içerir. İngilizceye (Haydarâbâd, 1970, New Delhi, 1981) tercüme edilmiştir.

11- Leme'ât: Farsçadır ve tasavvufla ilgili bir eser olup basılmıştır.

12- el-Hevâmî fi Şerhi Hizbi'l-Bahr 'ala Lisâni'l-Hakâik ve'l-Meârif: Farsça'dır.

13- ed-Durru's-Semîn fi Müşebbihâtî'n-Nebiyyi'l-Emîn: Şah Veliyyullah ile veya diğer büyüklerle ilgili, Hazreti Peygamber (s.a.) efendimizin müjdelerinin bir araya toplandığı Arapça bir eserdir.

14- Fethu'l-Vedûd li Ma'rifeti'l-Cünûd: Arapçadır.

15- Keşfu'l-Ğayn an Şerhi Rubaiyyeteyn (Delhi, 1310): Hâce Bakibillah Hazretlerinin iki rubâisinin Hâcenin kalemîyle şerhi vardır. Bu kitap ise Şah Veliyyullah tarafından o şerhin şerh edilmiştir. Eser Farsçadır.

16- er-Risâle: Farsçadır.

17- er-Risâle fi Şerhi Rubaiyyetihi: Farsçadır.

18- Şerhu Hizbu'l-Bahr (Delhi, 1302): Farsça'dır. Urduca'ya da çevrilmiştir. (Delhi, 1359).

19- Şifâu'l-Kulûb: Hakikatler ve mârifetler üzerine yazılmış bir risâledir ve Farsçadır.

6- Tarih ve Hal Tercümelerine Dair Eserleri

1- Enfâsu'l-Ârifîn (Delhi, 1897): Atalarının, üstatlarının ve aile büyüklerinin hal tercümelerine dâir Farsça bir eserdir. Aşağıdaki yedi risale birleştirilerek basılmıştır. Bunların müstakil eserler olduğu da söylenir.

I- Bevâriku'l-Velâyât.

II- Şevâriku'l-Ma'rifât.

III- el-İmdâd fi Meâsiri'l-Ecdâd.

IV- en-Nebretu'l-İbriziyye fi'l-Letâifi'l-Aziziyye.

V- el-Atiyyetu's-Samedîyye fi Enfâsi'l-Muhammediyye.

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

VI- İnsânu'l-Ayn fi Meşâyihi'l-Harameyn.

VII- el-Cüz'ü'l-Latif fi Tercemeti'l-Abdi'd-Daif: Bu bölümde kendi hayatını ele almıştır.

2- Mecmu'atu'r-Resâil fi Menâkibi'l-İmâm el-Buhârî ve Fadli İbn Teymiyye: Eser Farsça ve Arapçadır.

3- Surûru'l-Mahzûn (Delhi, 1308) Farsçadır.

7- Mektupları

1- Şah Veliyyullah ki Siyâsî Mektûbât (Aligarh, 1950): siyâsî mâhiyet arzeden 358 mektubunu toplayan bir koleksiyondur.

2- Hayât-ı Veli ve Kelimât-ı Tayyibât: Bu kitaplarda da birçok Arapça ve Farsça mektuplar vardır.

8- Şiirleri

1- Divânu's-Şi'ri'l-Arabî: Şah Veliyyullah'ın şiirlerinden oluşan bir divandır. Ayrıca *Hayat-ı Veli* ve *Kelimât-ı Tayyibât* adlı eserlerinde de birçok şiirleri mevcuttur.

9- Çeşitli Konularla Âlâkalı Diğer Eserleri

1- Risâlatu Danişmândî (Delhi, 1321): Öğretmenlerin tedris faaliyetinde takip etmeleri gereken metottan bahsedilmiştir. Farsça olan eser Urduca (er-Rahim, 1964) ve Arapçaya (Luknov, 1403) çevrilmiş birçok kez baskısı yapılmıştır.

2- Kitabu'l-Vasiyye: Farsça olan bu eserde istenilen sonucun alınabilmesi için takip edilmesi gereken eğitim ve öğretim yolu okutulacak kitaplar, irşat metodu gibi noktalar üzerinde durulmuştur. Hindistan'da basılmıştır.

3- es-Sırru'l-Mektûm fi Esbâbi Tedvini'l-'Ulûm (Delhi, 1321): Arapçadır.

4- el-Makâletu'l-Vedîa fi'l-Vasiyyeti ve'n-Nasîha: Farsçadır.

B- Faaliyetleri

Şah Veliyyullah Dihlevî Hindistan'ın yetiştirdiği İslâm âlimleri arasında en büyük simalardan biridir. O çok net bir bakış açısı ve değerlendirme yeteneğine sahipti, din adına ileri sürülen şeyler arasında, aslı esas olanları alır, dine sonradan sokulmuş olanları ayıklar ve atardı. Şah Veliyyullah Dihlevî bir ıslah ve tecdit faaliyeti göstermeye muvaffak olmuştur. O, dinin gerçek bir şekilde anlaşılması, peygamberi ilimlerin yayılması, İslâmî düşüncede yeniden canlanma ve İslâm Ümmetini derleyip toparlama uğruna çok geniş çerçeveli bir faaliyet göstermiştir.⁵⁰⁵

⁵⁰⁵ Daudî, a.g.e., s. 146; en-Nedvî, a.g.e., s. 105-106; es-Siyalkûtî, a.g.e., s. 60.

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

Dihlevî'nin ıslah ve tecdit faaliyeti iki yönde cereyan etmiştir. Birinci olarak Dihlevî asrının dert ve meselelerini teşhis ve tespit etmiş, onları bir değerlendirmeye tabi tutmuştur. İkinci aşamada ise bu problemlere yönelik bulduğu çözümleri uygulamıştır.⁵⁰⁶

Dihlevî'nin en önemli tespit ve teşhislerinden biri –belki de ilk defa- İslâm'ın tarihi ile Müslümanların tarihini, dinin kendisi ile onu temsil eden insanların davranış ve yaşayışlarını birbirinden ayırmış ve Müslümanların tarihini İslâm tarihi nokta-i nazarında incelemiş ve tenkit etmiş olmasıdır. Buradan yola çıkarak Müslümanların tarihinde başarısızlık, geri kalma ve bozuklukların temelinde iki önemli faktörün bulunduğunu ifade etmiştir. Bunlardan ilki siyasi otoritenin hilafetten saltanata dönüşmesi, İkincisi ise içtihat ruhunun sönmesi ve taklit zihniyetinin hâkim olmasıdır.⁵⁰⁷

Dihlevî yaşadığı devirde öncelikle kendi toplumunda bulunan bozuklukları tespit etmiş ve bunları düzeltmek için öncelikle akait konularından başlamıştır. Devrinde, İslâm akaidinin Yunan felsefesiyle karıştırıldığını, tasavvuf ve tarikat ehli ağzından Kitap ve Sünnete uymayan, özellikle de tevhit inancını zedeleyecek sözlerin dolaştığını birçok kişinin ehliyet ve liyakate bakmaksın dini konularda münakaşaya daldığını ve yine birçok kişinin kendi mantığına göre bir din telakkisine sahip olduğunu işaret etmiştir. Ayrıca hem kendi çevresinde hem de İslâm âleminin birçok yerinde hurafelerin yaygınlaştığına dikkat çekmiş, İslâm ülkelerinde kabirlerde yatanlardan medet umma, Allah'tan daha çok onlardan korkma ve açıkça kabirlere tapmayı gösteren hareketlerde bulunmaya varacak derecede bidat ve sapıklıkların kendini gösterdiğini belirtmiştir.⁵⁰⁸

Dihlevî bu tür yanlış inanç ve düşüncelerin düzeltilmesi için öncelikle şirkin hakikatini açıklamış, şirkin tam anlamıyla ne olduğunun bilinmesi gerektiğini ifade etmiştir. İnancın ıslahı ve gerçek tevhidin anlaşılması için konu üzerine gerçek bir bilgin ve araştırmacı olarak inceleme ve tahlillerde bulunmuştur. Tevhidin hakikatini ve ne şekilde anlaşılması gerektiğini izah etmiştir. Akaide dair yazdığı *el-'Akîdetu'l-Hasene* adlı kitabında ehlisünnet inancını özet olarak açıklamıştır. O, gerek itikatta gerek amelde Kitap ve Sünnete dört elle yapışmanın ve daima onlara göre amel etmenin gerçekleşmesi için çaba göstermiştir.⁵⁰⁹

Dihlevî İslâm'ın hem inanç konularında hem de ameli konularında tam olarak anlaşılıp uygulanması için öncelikle Kuran'ın herkes tarafından okunup anlaşılması gerektiğini söylemiştir. Kuran'ın ancak bir tabaka tarafından anlaşılabilceği, onu anlayabilmek için birçok ilmi bilmek gerektiği ve halkın doğrudan doğruya Kuran'ın ne demek istediğini anlamasının, onunla doğru yolu bulmasının tehlikeli olacağı gibi düşüncelerin yanlış olduğunu ifade etmiştir. Hz. Peygamber (s.a.) ve onun sahabelerinin de belli bir tahsillerinin olmadığını bununla birlikte bizzat Kuran'ı okuyarak doğruyu öğrenip arındıklarını ifade ederek bu düşüncenin sakatlığını belirtmiştir. O, ister tahsilli olsun, ister tahsilli olmasın kulaklarını Kuran ve Sünnete vermeleri halinde her Müslüman'ın onlardan istifade edebileceklerini ısrarla belirtmiştir.⁵¹⁰

⁵⁰⁶ Karaman, a.g.e., s. 142.

⁵⁰⁷ Karaman, a.g.e., s. 142-143.

⁵⁰⁸ ed-Dihlevî, a.g.e., trc. M. Erdoğan, c. I, s. 51; Karaman, a.g.e., s. 143-144; en-Nedvî, a.g.e., s. 109-112; es-Siyalkûtî, a.g.e., s. 72-74.

⁵⁰⁹ es-Siyalkûtî, a.g.e., s. 75-77.

⁵¹⁰ en-Nedvî, a.g.e., s. 113-115.

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ 10-12 Haziran 2019

Dihlevî, “Allah’ın yolundan alkoyma” şeklinde gördüğü bu çarpık anlayışa son vermek için Kuran’ı, resmî ve ilmî dil olan Farsçaya tercüme etme gereğini duydu. Çünkü halkın irşadı ve inançların ıslahı için Kuran’ın kendi öğretilerini, davet ve tebliğini insanlara doğrudan ulaştırmaktan daha güçlü bir yol olamazdı. Tabi Dihlevî’nin bu teşebbüsü öyle kolay olmamış bu yüzden ulemanın hışmına uğramışsa da bu girişim konuyla ilgili yaygın yanlış kanaatin değişmesinde çok etkili olmuştur.⁵¹¹

Dihlevî’nin gerçekleştirdiği en önemli ıslah ve tecdit çalışmalarından bir diğeri, Hint yarımadasında hadisin neşri ve hadis ile fıkıhı birleştirme faaliyetidir. O hadis öğretimine çok önem vermiştir. Bu konuda vermiş olduğu eserler, son derece ciddi ve büyük araştırmalar sonucu yapılmış çalışmalardır. Bu eserler onun tecdit hayatında çok önemli bir yere sahiptir. Hadise dair ilmi, ilim âleminde onun “muhaddis” olarak nitelenmesini sağlamıştır.⁵¹²

Dihlevî’nin hadise ayrı bir önem vermesinin iki temel sâiki vardır. Birincisi, hadisin onun yanındaki yeridir. Ona göre hadis bütün yakînî ilimlerin esası ve başıdır.⁵¹³ İkinci olarak Dihlevî, mevcut durumun düzeltilmesi için Sünnete başvurma zorunlu olduğunu ifade etmiştir. O, inanç, amel ve ahlâkta Kuran ve Sünneti kıtas olarak almadıkça gerçek Müslümanlığa ulaşamayacağına inanır.⁵¹⁴

Dihlevî’nin yaptığı çalışmalar ve oluşturduğu ilgi sayesinde Hint yarımadasında Hadis ilmi yeniden canlandı. Hadis ilmi, eğitim sürecinde okutulan dersler arasına girdi. Hadis okutmak üzere müstakil ilim halkaları oluşmuş, Kütübü’t-Tis’a’nın okutulması yaygınlaşmıştır. Halkın istifadesini sağlamak için hadis kitapları tercüme edilmiştir. Bütün bu faaliyetler sonucunda Hindistan hadis ilminin merkezi haline gelmiştir.⁵¹⁵

Dihlevî, hadis ile fıkıhı birleştirmekle beraber fıkıh mezhepleri konusunda da mutedil bir görüş ve tatbikat getirmiştir. Mezheplerin hepsini bir müçtehit nazarıyla tetkik etmiş, usul ve delillerini incelemiş, herhangi bir mezhebin tarafını tutmak yerine gerçeğin ve kuvvetli delilin tarafını tutmuştur. O, zahiri yaklaşımı ve katı mezhepçiliği şiddetli bir şekilde eleştirmiştir.⁵¹⁶

Kaynakça

Ahmad, Aziz, *Islamic Modernism in India and Pakistan*, Oxford Universty Press, Oxford 1970.

Alûsî, Hayreddin b. Numan, *Cilâu’l-Ayneyn fî Muhâkemeti’l-Ahmedeyn: İbn Teymiyye-İbnü’l-Heytemî*, thk. Dani b. Münir Ali Zehva, el-Mektebetü’l-Asriyye, Beyrut 2006.

Arnold, Sir Thomas, *Preaching of Islam*, Lahor 1968.

Algül, Hüseyin, *İslâm Tarihi*, Gonca Yaynevi, İstanbul 1997.

Baljon, J.M.S. *Religion and Thought of Shah Wali Allah Dihlawi*, Leiden 1986.

⁵¹¹ en-Nedvî, a.g.e., s. 115-116.

⁵¹² en-Nedvî, a.g.e., s. 157-158, 135; es-Siyalkûtî, a.g.e., s. 22.

⁵¹³ en-Nedvî, a.g.e., s. 146; ed-Dihlevî, Şah Veliyyullah, a.g.e., neşr. Muhammed Şerif Sükker, c. I, s. 21.

⁵¹⁴ ed-Dihlevî, a.g.e., trc. Mehmet Erdoğan, c. I, s. 57; en-Nedvî, a.g.e., s. 147.

⁵¹⁵ Çantay, Hasan Basri, *Müceddid Büyük Âlimlerden Şah Veliyyullah ed-Dihlevî*, Hilâl Dergisi, sayı 8, Ankara 1959/1, sy. 13; Daudî, a.g.e., s. 110; Karaman, a.g.e. s. 146; en-Nedvî, a.g.e., s. 148-149.

⁵¹⁶ Daudî, a.g.e., s. 110; Karaman, a.g.e. s. 144; en-Nedvî, a.g.e., s. 153-155. es-Siyalkûtî, a.g.e., s. 126- 127.

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

Bayur, Y. Hikmet, *Hindistan Tarihi*, TDK, Ankara 1987.

el-Benâ, Muhammed Câbir, *Şah Veliyyullah Dihlevî*, Mecelletu'l-Ezher, c. 38, sayı. 7, s.721-726, Kahire 1966.

Bilmen, Ömer Nasuhî, *Tefsir Tarihi*, Bilmen Yayınevi, İstanbul 1974.

_____, *Hukuk-ı İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, Bilmen Yayınevi, İstanbul 1971.

Birişik, Abdülhamid, *Hind Alt Kıtası Düşünce ve Tefsir Ekolleri*, İnsan Yayınları, İstanbul 2001.

el-Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail, *Sahihü'l-İmam el-Buhari*, el-Matbaatü'l-Hayriyye, Kahire 1887.

Cihami, Gerard ve Dagim, Semih, *el-Mevsû'âtu'l-Câmia li-Mustalahâtı'l-Fikri'l-Arabî ve 'l-İslâmî*, Mektebetu Lübnan, Beyrut 2006.

Cürcânî, Seyyid Şerif, *et-Ta'rîfât*, thk. İbrahim Ebyarî, Dârü'd-Diyan, Kahire t.y.

Çantay, Hasan Basri, *Müceddid Büyük Âlimlerden Şah Veliyyullah Dihlevî*, Hilâl Dergisi, sayı, 8, s. 13, Ankara 1959.

Daudî, Hâlid Zaferullah, *Pakistan ve Hindistan'da Hadis Çalışmaları*, İnsan Yayınları, İstanbul 1995.

Dihlevî, Şah Veliyyullah, *Hüccetullahi'l-Bâliğa*, tah. M.Şerif Sükker, Dâru İhyâi'l-'ulûm, Beyrut 1990.

_____, *İslâm Düşünce Rehberi*, trc. Mehmet Erdoğan, İmaj yay., İstanbul 2003.

_____, *Fikhî İhtilaflarda Ölçü*, trc. ve thk. Musa Hub, Akademi Yayınları, İzmir 2006.

Dirînî, Fethi, *Dirâsat ve Buhûs fî fikri'l-İslâmî el-Muâsır*, Dâru Kuteybe, Beyrut 1988.

Ebû Ceyb, Sa'dî, *el-Kâmusu'l-Fikhî*, Dâru'l-Fikr, Dimeşk 1988.

Ebû Dâvûd, Suleyman b. el-Eş'âs eş-Şicistânî el-Ezdî, *Sünen*, thk. Muhammed Muhyi'd-Dîn Abdu'l-Hamîd, Dâru Ahyâi's-Sunneti'n-Nebeviyye,

el-Elvâî, Muhyiddin, *ed-Da'vetu'l-İslâmiyye ve Tetavvuruhâ fî Şibhi'l-Kârrati'l-Hindiyye*, Dimaşk 1986.

el-Fâsî, Allâl, *Makâsidü's-Şeriatî'l-İslâmiyye ve Mekârimühâ*, Müessesetu Allâl el-Fâsî, Tunus 1993.

el-Feyyûmî, Ahmed b. Muhammed, *el-Misbâhü'l-Münîr*, Mektebetu Lübnan, Beyrut 1987.

İsfahânî, Râğib, *el-Müfredât fî Ğaribi'l-Kur'an*, Beyrut 1997.

İbn Abdüsselâm, İzzeddin, *Kavâidü'l-Ahkâm fî Mesâlihi'l-Enâm*, terc. Süleyman Kaya, Soner Duman, İz Yayınları, İstanbul 2006.

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir, *Makâsıdu's-Şerîati'l-İslâmiyye*, Müessesetu'l-Vataniyyetu'l-Kitab, Tunus 1978.

İbn Mâce, Ebu Abdillâh Muhammed ibn Yezid el Kazvinî, *Sünen*, Daru'l-Fikr, Beyrut ty.

Jalbani, G.N., *Teachings of Hazrat Shah Waliyullah Muhaddis Dehlvi*, New Delhi 1988.

Karaman, Hayreddin, *Dört Risâle*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1982.

el-Kefevî, Ebu'l-Bekâ, *el-Külliyât*, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut 1993.

Kızılgeçit, Muhammed, *İslâm Düşüncesinin İhyâsında Şah Veliyyullah Dihlevî*, Van 2006.

Konevî, Kâsım, *Enîsu'l-Fukahâ*, thk. Ahmed b. Abdürrezak el-Kubeyî, Dâru'l-Vefâ, Cidde 1987.

Kulke, Hermann-Rothermunt, Dietmar, *Hindistan Tarihi*, trc. Müfit Günay, İmge Kitabevi, Ankara 2001.

Konukçu, Enver, “Babürlüler” , TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA), c. 4, İstanbul 1991.

Mâlik ibn Enes, *el-Muvatta*, Daru'l-İhyai Turasi'l Arabi, Mısır t.y.

Müslim, Ebû'l-Huseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Neysâbü'rî, *Sahîhu Müslim*, thk, Muhammed Fuâd Abdu'l-Bâkî, Dâru İhyâi Kutubi'l-Arabiyye, y.y. 1955.

en-Nedvî, Ebu'l Hasan, *Ricâlu'l-Fikr ve'd-Da've fi'l-İslâm*, *el-İmâm ed-Dihlevî*, c.4, Dâru'l-Kalem, Kuveyt 1985.

Nesâî, Ebu Abdîrrahman ibn Şuayb, *Sünen* (Müctebâ), Mektebetu'l-Medbuâtü'l-İslamiye, 2.bs., Halep 1986.

Nızamî, K.A., “Hindistan”, TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA), c. 18, İstanbul 1998.

Özcan, Azmi, “Hindistan”, TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA), c. 18, İstanbul 1998.

Özen, Şükrü, *Mezheplerin Doğuşu ve İctihad Tartışması*, Pınar Yayınları, İstanbul 1987.

es-Sa'dî, Abdülmüteâl, *el-Müceddidün fi'l-İslâm*, Mektebetu'l-Âdâb, Kâhire t.y.

es-Siyalkûtî, M. Beşir, *el-İmam el-Müceddid el-Muhaddis eş-Şah Veliyyullah ed-Dihlevî Hayâtuhû ve da'vetuhû*, Beyrut 1999.

eş-Şehristânî, Muhammed Abdülkerîm, *el-Milel ve'n-Nihal*, Kahire 1968.

OSMANLI DİYARBEKİRİ'NDE İHTİDA HAREKETLERİ (1800-1881) *

Dr. Öğr. Üyesi Ümit GÜLER
Batman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi

İnançsız veya başka bir dine mensup iken İslâm'a girip Müslüman olmaya ihtida, bu şekilde Müslüman olan kişiye de mühtedi denmektedir.⁵¹⁷ Yapılan araştırmalar, Osmanlı toplumunda ihtida olaylarının dikkate değer bir yerinin olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak bu durum incelenen bölgeye ve zaman dilimine bağlı olarak değişkenlik arz edebilmektedir. Nitekim ortaya çıkacak sonuçlarda konjonktürel gelişmelerin ve incelenen bölgenin sosyolojik yapısının da belirleyici bir rolü vardır. Dolayısıyla ihtida olaylarının Osmanlı coğrafyasında nasıl bir seyir izlediğinin ve bu süreçteki değişkenlerin neler olduğunun ortaya çıkarılması için muhtelif yerlerin ve zaman dilimlerinin incelenmesi gerekmektedir. Bu yöndeki, yani farklı zaman ve zeminleri esas alan çalışmalarla Osmanlı toplumundaki ihtida olgusu tarihsel olarak netleşecek ve tüm yönleriyle ortaya çıkacaktır.⁵¹⁸ Konunun mezkûr önemine istinaden bu bildiride Osmanlı coğrafyasının önemli ve kozmopolit bir yerleşim yeri olan Diyarbekir⁵¹⁹ şehrindeki ihtida hareketleri dönemin şer'iyye sicilleri ışığında inceleme konusu edilmiş; araştırmanın zaman aralığı da 1800-1881 yılları arası olarak belirlenmiştir.

Osmanlı mahkemelerinde verilen kararların ve tutulan kayıtların toplandığı defterler olan şer'iyye sicilleri,⁵²⁰ kişilerin devletle olan ilişkilerini yansıtmakla birlikte Osmanlı toplumunu oluşturan Müslümanların ve gayrimüslimlerin gerek kendi içlerinde gerekse birbirleriyle kurdukları her türlü hukuki, iktisadi, sosyal ve dinî ilişkileri de en açık, zengin ve güvenilir biçimde ortaya koyan kaynaklardır. Dolayısıyla bu siciller, bilhassa Osmanlı sosyal tarih araştırmalarının en güvenilir ve zengin kaynaklarını oluşturmaktadırlar. Bu kaynaklardan gözlenebilecek önemli bir sosyal olay da ihtida hareketleridir.⁵²¹ Nitekim bu çalışmada, 1800-1881 yılları arasındaki Diyarbekir (Âmid) şer'iyye sicilleri incelenmiş;⁵²² bu dönemdeki ihtida hareketlerinde bir önceki yüzyıla göre farklılıkların olup olmadığı; ihtida eden kişilerin etnik, dinî ve cinsiyet durumlarındaki değişiklikler tespit edilmeye çalışılmıştır.

⁵¹⁷ M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1983, II/607; Ali Köse, "İhtida", *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XXI/554-556.

⁵¹⁸ Osman Çetin, *Sicillere Göre Bursa'da İhtida Hareketleri ve Sosyal Sonuçları (1472-1909)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1994, s. X.

⁵¹⁹ Bundan sonra Diyarbakır olarak kullanılacaktır.

⁵²⁰ Yunus Uğur, "Şer'iyye Sicilleri", *DİA*, XXXIX/8.

⁵²¹ Çetin, *Sicillere Göre Bursa'da İhtida Hareketleri*, s. IX.

⁵²² Çalışmada döneme ait sicil defterlerinin orijinal kopyaları kullanılmakla birlikte transkripsiyonlarından da karşılaştırmalı olarak istifade edilmiştir.

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

Osmanlı'da İslam dinine geçen gayrimüslimler, yeni dinlerini ve dolayısıyla değişen hukuki statülerini resmîyete geçirmeleri gerekmektedir.⁵²³ İhtida kayıtlarındaki prosedür Tanzimat öncesi ve sonrasında bazı farklılıklar arz edebilmiştir. Tanzimat öncesindeki uygulamayı Osman Çetin şu şekilde ifade etmektedir:

“Bu uygulamada değişik ifade kalıpları kullanılmakla beraber genellikle mühtedinin eski ve yeni adının belirtilmesi, kendi isteği ile eski dinini terk ederek müslüman olduğunun yazılması ve kelime-i şehâdet getirerek İslâm dinine girdiğinin ifade edilmesi bu tür ihtida ilamlarının ortak özellikleri olarak karşımıza çıkmaktadır.” İncelediğimiz döneme ait ihtida kayıtları da genel itibariyle bu şekilde olduğu söylenebilir.

1839 Tanzimat Fermanı sonrasında ihtida kayıtları, daha dikkatle ve bazı usul ve esaslara bağlı kalınarak yapılmıştır. Zira XIX. yüzyıl Osmanlı Devleti'nin çöküşünün hızlandığı ve dış etkilerin arttığı bir dönem olması hasebiyle bu dönemde "düvel-i muazzama" ve bilhassa Rusya, özellikle Ortodokslar olmak üzere Osmanlı'nın gayrimüslim ahalisi üzerinde koruyucu bir tavır takınmış ve Osmanlı'ya baskı uygulamıştır.⁵²⁴ Gelişen bu durum Osmanlı'nın ihtida olayları karşısında daha dikkatli davranması mecburiyetini ortaya çıkarmış, bilhassa Tanzimat'tan sonra vuku bulan ihtida olaylarında belli hukuki usuller takip edilmiştir. Bu hukuki usullerle devlet ihtida edenlerin hiçbir baskıya ve zorlamaya tabi tutulmamalarını sağlamaya çalışmış ve bunun gerçekleşmesi için son derece hassasiyet göstermiştir.⁵²⁵ Zira İncelediğimiz belgelerde de “...bir zimmînin kendi rızâsı yoğiken ehl-i örf taraflarından müslüman ol deyü cebr ve ta'addî eylemeyeler...”⁵²⁶ şeklinde devletin bu husustaki hassasiyetini yansıtan talimatlara rastlanmıştır.

Bu çalışmamızın veri tabanını Osmanlı Diyarbekiri'ne ait 26 adet şer'iyye sicil defteri oluşturmakta ve bu defterler 1800-1881 yıllarını kapsamaktadır. Mezkûr defterlerin taranması neticesinde toplam 15 adet ihtida kaydı tespit edilmiştir. Ortaya çıkan bu rakam, daha önce gerçekleştirmiş olduğumuz “18. Yüzyıl Diyarbakır'ında Mühtediler” konulu çalışmamıza göre oldukça farklı bir sonuç ortaya koymaktadır.⁵²⁷ Zira sözü edilen çalışmamıza göre 18. yüzyıl Diyarbekir şer'iyye sicillerinde 46 adet ihtida kaydı bulunmaktadır. 18. yüzyıla ait olup incelenen şer'iyye sicil defteri sayısı 19 adet iken, 19. yüzyıla ait olan sicil defteri sayısı 26 adettir. Dolayısıyla 19. yüzyıl şer'iyye sicilleri, bir önceki yüzyıla göre bu dönemde ihtidaların

⁵²³ Halide Aslan, *Tanzimat Döneminde İhtida (1839-1876)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2008, s. 62; Çetin, *Sicillere Göre Bursa'da İhtida Hareketleri*, s. 36.

⁵²⁴ Gülnihal Bozkurt, *Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığı Altında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989, s. 42 vd.; Çetin, *Sicillere Göre Bursa'da İhtida Hareketleri*, s. 5.

⁵²⁵ Geniş bilgi için bkz. Çetin, *Sicillere Göre Bursa'da İhtida Hareketleri*, s. 5-6.

⁵²⁶ DŞS, 3754, 31a-1 (3754: Defter Numarası, 31a: Varak Numarası, 1: Hüküm Numarası).

⁵²⁷ Ümit Güler, “18. yy. Diyarbakır'ında Mühtediler”, *Uluslararası Harran Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Tam Metin Kitabı*, 8-10 Mart 2019 Şanlıurfa, s. 1255-1258.

ciddi biçimde azalma gösterdiğini ortaya koymaktadır. Hâl böyleyken ortaya çıkan bu neticenin Diyarbekir'e özgü olup olmadığı sorusu önemlidir. Bu noktada açıklıkla ifade edilebilir ki 19. yüzyılda Diyarbekir'deki ihtidalar da meydana gelen bu düşüş, sadece oraya mahsus bir durum değildir. Yapılan kimi araştırmalar genel olarak 1839 Tanzimat Fermanı'yla birlikte Osmanlı genelinde ihtida hareketlerinin ciddi biçimde düşüş gösterdiğini ortaya koymaktadır. Anlaşıldığı kadarıyla bu durum Diyarbekir'de de ortaya çıkmıştır. Bunun sebebi olarak da Tanzimat dönemine işaret edilmektedir. Meseleye yönelik izahlarda bu dönemde gayrimüslimlerin çok geniş haklara kavuşarak Müslümanlardan daha avantajlı bir yasal konuma yükselmeleri ve devletin ekonomik ve siyasal bir çöküntü içerisinde olması ileri sürüldüğü gibi⁵²⁸, Tanzimat sonrası dönemde ihtida prosedürünün zorlaştırılmasının ve Osmanlı toplumunun içine düştüğü sosyal ve ekonomik buhranların etkili olduğunu ifade edenler de vardır.⁵²⁹ Ancak bu hususta daha kapsamlı ve meseleye odaklı araştırmalara ihtiyaç duyulduğu ifade edilmelidir.

19. yüzyıla dair tespit edilen ihtida tescillerine mühtedilerin cinsiyeti açısından bakıldığında 15 kişinin 8'inin erkek 7'sinin kadın olmak üzere oldukça dengeli bir dağılımın olduğu görülür. 18. yüzyılda ise 46 mühtedinin 35'inin erkek (%77), 11'inin bayan olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla 18. yüzyıl Diyarbekir'inde ihtida edenler genellikle erkek iken 19. yüzyılda kadın erkek dağılımı hemen hemen aynıdır.

Yine 19. yüzyıldaki ihtida kayıtlarının tamamının bireysel olarak gerçekleştirildiği ve mühtediler arasında herhangi bir ailevi bağ olmadığı gözlenmiştir. Fakat 18. yüzyıldaki 46 mühtedinin 28'inin, ki bu %60.8 gibi yüksek bir orana tekabül etmektedir, kendi içlerinde ailesel bağın olduğu anlaşılmıştır. Dolayısıyla ilgili belgeler, 19. yüzyılda ailevi olarak ihtida eden kişilerin sayısında da ciddi bir düşüşün olduğunu göstermektedir. Bu sonuçların ortaya çıkmasında Tanzimat'la birlikte gelişen hukuki ve sosyal değişimlerin rol oynadığı muhtemeldir.⁵³⁰

İlgili dönemde ihtida eden erkek ve kadınların yeni isimlerinin 18. yüzyıldaki mühtedi isimleriyle hemen hemen aynı olduğu gözlenmiştir. Bu dönemde de erkekler genellikle Hz. Peygamber'in Mehmed (3 kişi), Ahmed (2 kişi), Mustafa (1 kişi) isimlerini tercih etmişlerdir. Yine 1 kişi de Hz. Peygamber'in torunu Hz. Hasan'ın ismini almıştır. Kadın isimlerinden de en çok tercih edilenin Fatıma (4 kişi) olduğu ortaya çıkmıştır. Birer kişi de Aişe ve Zeynep isimlerini almışlardır.

⁵²⁸ Esra Karadağ, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında (1800-1850) Anadolu'da İhtida Hareketleri*, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas 2005, s. 82.

⁵²⁹ Ali Açıkel, "Şer'iyye Sicillerine Göre Tokat'ta İhtida Hareketleri (1772-1897)", *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sy. 23, Erzurum 2004, s. 176.

⁵³⁰ Geniş bilgi için bkz. Açıkel, "İhtida Hareketleri", s. 175-176; Karadağ, *İhtida Hareketleri*, s. 41-65, 81-82.; Aslan, *Tanzimat Döneminde İhtida*, s. 34 vd.

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

Buradan hareketle 18. ve 19. yüzyıl Diyarbekir’inde mühtedilerin tercih ettikleri isimlerin Osmanlı’nın genelindeki mühtedi isimleriyle paralellik arz ettiği ve yerel olarak herhangi bir farklı temayülün gözlenmediği söylenebilir.⁵³¹

19. yüzyıldaki ihtida kayıtlarında 18. yüzyılda olduğu gibi mühtedilerin eski dinlerine dair bilgi verilmemiştir. Ancak bu yüzyılda da kahir ekseriyetin Hristiyanlardan olduğu muhtemeldir. Zira bu dönemde önceki döneme nazaran etnisiteye dair verilen bilgilerde artış gözlenmiştir. 18. yüzyıldaki ihtida tescillerinde nerdeyse hiç buna değinilmezken bu dönemdeki 15 mühtedinin 7’sinin (%46.6) Ermeni olduğu ilgili kayıtlarda zikredilmiştir. Yine bu dönemde de ihtida edenlerin genelde yetişkinler olduğu anlaşılmaktadır. Sadece 1 mühtedinin tahminen 15 yaşında olduğu belirtilmiştir.⁵³² 18. yüzyılda olduğu gibi 19. yüzyılda da mühtedi sıfatını taşıyan herhangi birinin suç kaydına rastlanmamış olduğunu da ayrıca belirtmekte fayda vardır. Kimi çalışmalarda suç işleme konusunda Osmanlı’da mühtedilerin diğer insanlardan herhangi bir farklarının olmadığı ifade edilmişse de⁵³³ en azından 18. ve 19. yüzyıl Diyarbekir’inde durumun böyle olmadığı anlaşılmaktadır. Bu bulgu, mühtedilerin İslam ahlakını ne denli içselleştirdiklerine dair dikkate değer bir göstergedir.

EK 1: Diyarbekir (Âmid) Şer’iyye Sicillerinde İhtida Kayıtları (1800-1881)

1	eski isim	yeni isim	ırk-din	yer	cinsiyet	tarikh	belge
2	?	?	...	İbrahim Bey mh.	kadın	18 Za. 1217	3750-la-1
3	Milo v. Hamo	Mustafa	...	?	erkek	28 Z. 1136	3746-la-1
4	Horco v. (?)	Fâtıma	...	Sülukiye mh.	kadın	...	3745-27a-5
5	Tama	Fâtıma	...	Kamışlı mh.	kadın	29 Za. 1238	3745-27a-7
6	Nergis bt. Tomo	Âişe	Ermeni	Silvan/Hacıcan köyü	kadın	7 Ca. 1256	3804-la-1
7	Taro v. Milo	Mehmed	Ermeni	Kulb/Pasur köyü	erkek	7 C. 1256	3804-la-2
8	Murad v. Haço	(?)	Ermeni	Handuk köyü	erkek	...	3804-la-3
9	?	Ahmed	Ermeni	Diyarbekir	erkek	...	3804-2a-1
10	Makro bt. Abuş	Zeyneb	Ermeni	Zekü köyü	kadın	Selhi Za. 1263	3803-25a-4
11	Şimi bt. Ohan	Fâtıma	Ermeni	Silvan/Kürbit köyü	kadın	15 Z. 1263	3803-27a-2
12	Oso v. Köro	Mehmed	...	Midyat/Kerbura k.	erkek	11 C. 1268	3680-la-3
13	Mihail v. Yovan	Hasan	...	...	erkek	27 Za. 1268	3702-2la-1
14	Mano v. Ero	Mehmed	...	...	erkek	21 R. 1269	3774-la-2
15	?	Fâtıma	...	Kulb nâhiyesi	kadın	4 M. 1269	3775-40b-4
16	Agop	Ahmed	Ermeni	Harput/Kesrik köyü	erkek	14 Ra. 1298	3775-67b-2

⁵³¹ Açıknel, *İhtida Hareketleri*, s. 180-181; Aslan, *Tanzimat Döneminde İhtida*, s. 182-183; Kamil Çolak, XVI. Yüzyılda İstanbul’da İhtida Hareketleri, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst., Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2000, s. 148.

⁵³² 3804-2A-1.

⁵³³ Aslan, *Tanzimat Döneminde İhtida*, s. 169.

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

KAYNAKÇA

Diyarbakir (Âmid) Şer'yye Sicilleri (DŞS) Başbakanlık Osmanlı Arşivi No:

3798,
3698,
3750,
3716,
3787,
3746,
3745,
3685,
3742,
3718,
3767,
3741,
3791,
3726,
3800,
3731,
3747,
3804,
3760,
3768,
3803,
3707,
3680,
3702,
3774,
3775.

Açikel, Ali, “Şer'yye Sicillerine Göre Tokat'ta İhtida Hareketleri (1772-1897)”, *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sy. 23, Erzurum 2004.

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

Aslan, Halide, *Tanzimat Döneminde İhtida (1839-1876)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2008.

Bozkurt, Gülnihal, *Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989.

Çetin, Osman, *Sicillere Göre Bursa'da İhtida Hareketleri ve Sosyal Sonuçları (1472-1909)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1994.

Çolak, Kamil, *XVI. Yüzyılda İstanbul'da İhtida Hareketleri*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst., Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2000.

Diyanet Şer'iyye Sicilleri Âmid Mahkemesi, edit. Ahmet Zeki İzgöer, I-X, Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Diyarbakır 2013.

Güler, Ümit, "18. yy. Diyarbakır'da Mühtediler", *Uluslararası Harran Multidisipliner Çalışmalar Kongresi Tam Metin Kitabı*, 8-10 Mart 2019 Şanlıurfa.

Köse, Ali, "İhtida", *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XXI, İstanbul 2000.

Karadağ, Esra, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında (1800-1850) Anadolu'da İhtida Hareketleri*, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas 2005.

Pakalın, M. Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Milli Eğitim Basımevi, I-III, İstanbul 1983.

Uğur, Yunus, "Şer'iyye Sicilleri", *DİA*, İstanbul 2010.

**OKUL YÖNETİCİLERİNİN PATERNALİST (BABACAN) LİDERLİK
DAVRANIŞLARI İLE ÖĞRETMENLERİN ÖRGÜTSEL GÜVEN DÜZEYLERİ
ARASINDAKİ İLİŞKİ (KURTALAN İLÇESİ ÖRNEĞİ) ¹**

Doç. Dr. Veysel OKÇU

Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

İbrahim GİDER

Siirt Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü

ÖZET

Bu araştırmanın amacı okul yöneticilerinin paternalist (babacan) liderlik davranışlarının öğretmenlerin örgütsel güven düzeylerini hangi yönde ve düzeyde etkilediğini belirlemektir. Araştırmanın evrenini Siirt ili Kurtalan ilçe merkezinde bulunan 11 ilkököl ve 11 ortaokulda görev yapan toplam 588 öğretmen oluşturmaktadır. Araştırma evreninde çok fazla öğretmen sayısının olmaması ve ulaşım kolaylığı nedeniyle örneklem alma yoluna gidilmemiştir. Araştırma 278 sınıf öğretmeni ve 310 branş öğretmeni olmak üzere toplam 411 öğretmenden elde edilen verilerle gerçekleştirilmiştir. Araştırmada “Paternalist (Babacan) Liderlik Ölçeği” ve “Örgütsel Güven Ölçeği” kullanılmıştır. Araştırmada veriler SPSS paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Verilerin analizinde betimsel istatistik, bağımsız örneklem t-testi, tek yönlü varyans analizi, korelasyon ve regresyon analizi teknikleri kullanılmıştır. Araştırma sonucunda, öğretmenlerin genel olarak okul yöneticilerinin paternalist (babacan) liderlik davranışları ile ilgili algılarının “orta düzeyde” olduğu belirlenmiştir. Paternalist (babacan) liderliğin alt boyutlarından aile havası ve hayırseverlik alt boyutlarının “iyi düzeyde” olduğu, müdahalecilik ve yetersiz bulma alt boyutlarının “düşük düzeyde” olduğu ve otoriterlik alt boyutu ile ilgili algının ise “orta düzeyde” olduğu görülmektedir. Öğretmenlerinin genel olarak örgütsel güven düzeyleri “iyi düzeyde” olduğu belirlenmiştir. Örgütsel güvenin alt boyutlarında olan yöneticiye güven ve meslektaşlara güvenin “iyi düzeyde” ve paydaşlara güvenin ise “orta düzeyde” olduğu tespit edilmiştir. Genel olarak okul yöneticilerinin paternalist (babacan) liderlik davranışları ile öğretmenlerin örgütsel güven düzeyleri arasında pozitif yönde ve düşük düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Buna ilaveten, öğretmen algılarına göre okul yöneticilerinin paternalist (babacan) liderlik davranışları ile örgütsel güvenin yöneticiye güven, meslektaşlara güven ve paydaşlara güven alt boyutları arasında pozitif yönde ve düşük düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Yapılan regresyon analizi sonucunda genel olarak paternalist (babacan) liderliğin aile havası ve hayırseverlik alt boyutu bir bütün olarak örgütsel güveni anlamlı bir şekilde yordadığı tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Paternalist (Babacan) Liderlik, Örgütsel Güven, Öğretmen

**THE RELATIONSHIP BETWEEN THE PATERNALIST (BABACAN) LEADERSHIP
BEHAVIOR OF SCHOOL ADMINISTRATORS AND TEACHERS
'ORGANIZATIONAL RELATIONSHIP LEVELS (KURTALAN DISTRICT
EXAMPLE)**

Abstract

The aim of this study was to determine the direction and level of organizational trust levels of the paternalist (babacan) leadership behaviors of school administrators. The universe of the study consists of 588 teachers working in 11 primary schools and 11 secondary schools located

¹ Bu araştırma, 10-12 Haziran 2019 tarihinde Siirt Üniversitesinde düzenlenen Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Kongresi'nde (ISPEC) sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

in Kurtalan district of Siirt province. No sampling was made due to the lack of teachers in the research population and the ease of transportation.

The study was carried out with the data obtained from a total of 411 teachers including 278 class teachers and 310 branch teachers. "Paternalist (Babacan) Leadership Scale" and "Organizational Trust Scale" were used in the study. Data were analyzed by using SPSS package program. Descriptive statistics, independent sample t-test, one-way analysis of variance, correlation and regression analysis were used to analyze the data. As a result of the study, it was determined that teachers' perceptions about the paternalist (babacan) leadership behaviors of the school administrators in general were "moderate". One of the sub-dimensions of paternalist (babacan) leadership is the "good level" of family air and philanthropy sub-dimensions, the sub-dimensions of interventionism and inadequate discovery are "low-level" and the perception of authoritarianism is "moderate". Teachers' overall organizational trust levels were found to be "good level". Confidence in the manager and the confidence of colleagues in the sub-dimensions of organizational trust is "at a good level" and confidence in stakeholders is found to be "moderately". In general, it was found that there was a positive and low level relationship between the paternalist (babacan) leadership behaviors of teachers and organizational trust levels of teachers. In addition, according to the teachers' perceptions, it was determined that there was a positive and low significant relationship between the paternalist (babacan) leadership behaviors of school administrators and organizational trust, trust in the manager, trust in colleagues and confidence in stakeholders sub-dimensions. As a result of the regression analysis, it has been determined that paternalist (babacan) leadership has a significant predictor of organizational trust as a whole.

Keywords: Paternalist (Babacan) Leadership, Organizational Trust, Teacher

GİRİŞ

Okul yöneticilerinin sergilemiş oldukları liderlik stilleri öğretmenlerin eğitim kurumuna olan güvenini etkiler. Okul yöneticisi okulun tüm argümanlarından sorumlu bireydir. Okul yöneticileri, okulun akademik başarısında, okulu meydana getiren tüm bileşenlerin birbiriyle uyumlu hareket etmesinde ve okulun hedefleri doğrultusunda ilerleme sağlamasında en önemli unsurların başında gelmektedir. Bu bağlamda Güçlü 'nünde (1997) belirttiği gibi yönetici, okuldaki tüm etkinliklerin başarıya ulaşmasında anahtar kişidir. Türkiye'de toplumsal yapı içerisindeki değerlerimizde paternalist (babacan) liderlik özelliklerinin önemli düzeyde yüksek olduğu belirtilmektedir (Aycan ve diğ., 2000). Bu kültürel yapının okullara yansımalarının ne düzeyde gerçekleştiği ve okul yöneticilerinin paternalist (babacan) liderlik stiline uygun davranışlarını okul ortamına nasıl yansıttıkları önemli görülmektedir. Bu kapsamda paternalist (babacan) liderlik, son dönemlerde yönetim literatüründe ortaya çıkan ve araştırmacıların ilgi alanına giren bir liderlik stildir. Pellegrini ve Scandura'ya (2008, 567) göre, paternalist (babacan) liderliğin tanımı, özellikleri ve etkiliği konusunda yazarlar arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Paternalist (babacan) liderlik özellikle son yirmi yılda araştırmacılar tarafından yoğun bir şekilde çalışılmaktadır. Yalnız bir yönetim biçimi olarak paternalist (babacan) liderliğin kökeni Max Weber'in ilk çalışmalarına kadar dayanmaktadır. Weber, "Ekonomi ve Toplum" adlı kitabında yasal hâkimiyeti üçe bölmektedir (Pellegrini ve Scandura, 2008, 568). Bunlar geleneksel, karizmatik ve bürokratik yaklaşımlardır. Babanın çocuğu üzerine olan hakimiyeti geleneksel otorite biçimleri paternalizmle benzerdir. Paternalist (babacan) liderlik, kişisel sadakat ve liderlere soru sormama gibi değerler üzerine kuruludur. Weber'e göre, geleneksel paternalist otorite, köklerini ataerki aile yapısından almaktadır. Weber'in bu yöndeki geleneksel baskınlık yaklaşımı, paternalizme oldukça benzer. Weber'in perspektifinden paternalizm, yasal makamla birlikte birçok anlamlı formdan biri olmakla beraber yönetim stratejisinin bir parçasıdır (Padavic ve Earnest, 1994, 389).

Paternalist (babacan) liderlik, sağlam disiplin ve otoriteyi, astlara karşı yardımseverliği ve ahlaki dürüstlüğü birbiriyle harmanlayan yönetici tarzı olarak ifade edilmektedir (Farh ve Cheng, 2000: 94; Hayek, Novicevic, Humphreys ve Jones, 2010: 371).

Diğer yandan Aycan (2006) paternalist (babacan) liderliği, liderin astlarına karşı gerek iş yerinde gerekse de iş dışı hayatında önem gösterdiği, astını yönlendirdiği ve koruduğu bunun karşılığında da astlarından mutlak itaat ve saygı beklediği hiyerarşik bir ast-üst ilişkisi olarak tanımlamaktadır. Aycan'a (2006) göre babacan liderliğin yapısını diğer liderlik türlerinin yapısından ayıran temel unsur liderin astın hem iş hayatına hem de özel hayatına dâhil olmasıdır. Benzer şekilde babacan lider astını hem özel yaşamında hem de iş yaşamında tıpkı babayı andıran bir tutumla yönlendirmektedir (Gelfand, Erez ve Aycan, 2007). Paternalist (babacan) liderlik özellikle ataerkil topluluklarda görülmekte ve liderin çalışanlara bir aile reisi gibi muhafaza edici, korumacı ve onların sorunlarıyla ilgilenen yapıda davranması şeklinde tanımlanmaktadır (Westwood, 1997). Paternalist lider, çalışma ortamında bir aile ortamı oluşturmaya çalışır. Paternalist lider çalışanların hem iş hayatında hem de özel hayatında yakın kişisel ilişkiler kurmak suretiyle ilgilenmekte ve bunun karşılığında mutlak sadakat beklemektedir. Yönetici ve lider arasındaki baba ilişkisine sahip çalışanlar için iş ortamı, aile ortamı olarak algılanır. Paternalist (babacan) liderler, işle ilgili olmayan alanlarda da çalışanlara yardımcı olur, kendileri için neyin iyi olduğunu en iyi kendisinin bildiğine inanır ve sorunları kabul ederler (Erben, 2004: 351). Ayrıca paternalist (babacan) liderler, sağlıklı bir çalışma atmosferi oluşturmada gayri resmi (insani ilişkiler) bir iletişim ortamı oluşturur ve bu çalışma ortamı tüm çalışanlarca benimsenir ve desteklenir (Erben, 2004: 353). Westwood ve Chan (1992) ise bu liderlik tarzını, bir baba gibi çalışanlarına ilgi gösteren, saygı duyan ve güçlü otoriteye sahip bir liderlik tarzı olarak betimlemektedir.

Literatürde, paternalist liderlik boyutlarının iki farklı yazar tarafından incelendiği görülmüştür. Aycan (2001) paternalizm “*çıkarıcı ve iyi niyetli*” paternalizm olarak iki gruba ayrılmıştır. Diğer yandan, Farh ve Cheng (2000) paternalist liderlik üç boyutta incelenmiştir. Bunlar “*otoriter, yardımsever ve ahlaki*” liderliktir. Aycan'a göre (2001, 6), literatürde öne çıkan iki farklı paternalizm türü var. Bunlardan ilki “Çıkarıcı Paternalistik Liderlik”. Çıkarıcı paternalist liderlikte ilk görüş “iş” tir. Çıkarıcı paternalist düşünceye sahip olan paternalist liderler, çalışanların çıkarlarının aksine, sadece örgüte fayda sağlayacak ve onlar için çıkar sağlayacak şekilde hareket ederler (Hayek vd., 2010, 371). Buna zıt olarak “İyi Niyetli Paternalist Liderlik” yaklaşımında lider doğrudan çalışanı için iyi olacak, onu geliştirecek ve onun faydasına olacak şeyleri yapmaktadır (Aycan, 2006). İyi niyetli paternalist lider, çalışanlarını cömert davranışlarla motive etmeyi amaçlar. Bunun amacı çalışanların gelişimine öncülük etmektir. Bu durumun bir sonucu olarak, çalışanların sorumluluk duygusu hem işyerine hem de yöneticiye karşı daha güçlü hale gelmesini sağlamaktır. Çıkarıcı paternalizmi iyi niyetli paternalizmden ayıran asıl nokta “niyet” tir. İlk davranışa sahip çıkarıcı paternalist liderler, “iş” çıkarları için astlarını ödüllendirdiklerini veya cezalandırdıklarını, performanslarını iyileştirdiklerini veya işlerine adaptasyon sürecini hızlandırdıklarını iddia ediyorlar. Bu nedenle, çalışanlar zorunlu olarak uymak zorundadır. Diğer davranışlar için, iyi niyetli paternalist liderler çalışanları üzerinde kontrol sağlar. Buradaki ayırım zorlayıcı bir tutum veya korku içermez. Temel istek barışçıl bir ortam sağlamaktır. Bunun farkında olan astlar, gönüllü olarak kurallara uyarlar ve bunun kendi iyiliği için olduğunu bilirler. Liderlerine güvenirliler ve sadıklar (Aycan 2006).

Farh ve Cheng (2000) paternalist liderliği üç boyutta incelenmiştir. Bunlar “*otoriter, yardımsever ve ahlaki*” liderliktir. Bunlardan ilki olan otoriter liderlikte, lider astları üzerinde mutlak bir otorite, çalışanları üzerinde kesin bir kontrol sahibi olan ve astlarından sorgulanmaksızın itaat ve boyun eğme bekler (Farh ve Cheng, 2000). Lider kurallar koyar, sorumlulukları belirler, gerektirdiğinde ceza ve ödül verir ve ast da tüm bunlara uyum sağlar

(Cheng vd., 2014). Yardımsever liderlikte lider astlarının ve ailelerinin refahı için her bir çalışanına karşı hususi ve kucaklayıcı bir ilgi gösterir. Son olarak ahlaki liderlikte ise, lider bencil olmayan, erdemli ve öz disiplinli davranışlar gösterir. Temelde, otoriter lider “mucize ve korkudan ilham alır”, yardımsever lider “iyilik verir” ve ahlaki lider ise “dava açar” (Cheng, Chou, Wu, 2004). Gerçekten de, bu üç analizin çelişkili veya tutarsız olduğu görülmesine rağmen, bunlar aile içindeki baba figürü tarafından aynı zamanda lider tarafından da gösterilebilir (Kağıtçıbaşı, 2000, akt. Erben & Güneşer, 2008). Temel olarak, Sinha’da (1990), liderin babaya benzer bir parçası olan “yardımseverlik ve otoritenin” bir arada olduğunu açıklar. Okul ortamında çalışanların, yöneticilere, meslektaşlara ve paydaşlara olan güven duygusu geliştirmesi okul başarısında önemli bir faktör olarak değerlendirilmektedir. Bir bireyin başka bir bireye yönelik olumlu beklenti içerisinde olması ve bu beklentiye yönelik bireyin duygusal hassasiyet göstermesi güven olarak tanımlanmaktadır. Güven bireyin diğer bireylere yönelik duygusal bir bağlılık oluşturmaya etki etmektedir. Güvenin varlığı ve yokluğu yaşamın her evresinde vardır. Güven varlığının olmadığı ilişkilerin sürdürülmesi pek mümkün gözükmemektedir (Asunakutlu, 2002: 2). Güven duygusu insanların birbiriyle olan ilişkileri neticesinde doğal bir süreç olarak ortaya çıkmaktadır. İnsanlar, var olan olgulardan, yaşamış oldukları olaylardan, toplumsal ilişkilerden, diğer insanların tutum ve davranışlarından, beklentilerinden ve deneyimlerden faydalananarak birbirlerine karşı güven duygusunu oluştururlar (Sevinç, 2013; Ayduğ, 2014).

Örgütsel güven, çalışanların örgüt içerisindeki haklarının korunduğu, adil bir düzene ve etik değerlere önem veren bir ortamın varlığına olan inançtır. Bu inanç neticesinde çalışanların adil ve ahlaki değerler ilişkin algılamalarından oluşan örgütsel güven örgütlerin sürekliliğini sağlayan en temel öğelerden biridir (Topaloğlu, 2010). Örgütsel güven konusunda yapılan araştırmalar genellikle güven ögesini yönetici ve çalışanların birbiriyle olan ilişkileri yönünden ele almışlardır. Kurumda kademe yükselme konusunda çalışanlarla yöneticiler arasında güvenin önemli bir öge konumunda olduğu ve güven kavramının çalışanların sergilemiş oldukları performansları değerlendirmede de önemli bir etken olduğu vurgulanmaktadır (Küskü, 1999: 137). Herhangi bir örgüt çatısı altında çalışan bireylerin günlük yaşamının büyük bir kısmını çalışma ortamında geçirmektedir. Bu yüzden çalıştığı zamanının büyük bir kısmını çalışma ortamında geçiren birey örgütte rahat ve güvenli bir ortamın oluşmasını beklemektedir. Toplumsal ve iktisadi değerlerdeki değişimlerden, güvenin dinamik ve kırılgan yapısından dolayı örgüt içinde güven ortamını tesis etmek ve devamlılığını sağlamak zor olmaktadır. Yapılan alanyazın araştırmalarında, örgütsel güvenin üç alt boyutu ile karşılaşılmaktadır. Örgüte güven, yöneticiye güven ve çalışma arkadaşlarına güvendir (Tokgöz ve Aytemiz Seymen, 2013: 62).

Çalışma arkadaşlarına güven; örgütsel güvenin ilk safhasını oluşturmakla beraber “yatay güven” olarak da adlandırılmaktadır. Çalışma arkadaşları ve aynı örgüt içinde bulunan farklı ve eşit konumda bulunan çalışanlar arasındaki güveni ifade etmektedir. Yöneticiye güven; örgütsel güvenin ikinci safhasını oluşturmakla beraber “dikey güven” olarak da adlandırılmaktadır. Örgütte çalışanlar ile yöneticiler/liderler arasındaki ilişkilerdeki güveni temsil etmektedir (Çalışkur, 2015: 163). Çalışanların örgütsel güvenin varlığına yönelik tutumlarına etki eden ana etmen, çalışanların yöneticilerine ilişkin güven duygusudur. Yöneticiye güven kavramı; çalışanların, yöneticilerinin sağlamış olduğu desteğe ilişkin algıları, yöneticilerin vermiş oldukları sözler ilişkin güven dereceleri, yöneticilerinin yeterli düzeyi ve bulundukları pozisyonu hak ettiğine dair algıları, yöneticilerinin adil ve etik kavramlarına nasıl yaklaştıklarına olan inançlarıdır (Akgündüz, Güzel ve Harman, 2016: 353). Örgüte güven ise çalışanlar tarafından algılanan örgütün güvenirliliğidir. Genel anlamda örgütteki çalışanların birbirlerine güven duygusu içerisinde olması ve örgütün almış olduğu kararlarda hemfikir olmalarıdır (Kurum, 2013).

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ

10-12 Haziran 2019

Eğitim kurumlarında güven olgusunun oluşması; kısa sürede, öğrenciler, öğretmenler ve velilerle olan ilişkilerin niteliğine, uzun vadede ise toplumun her kesiminin yaşam kalitesine etki edecek gelişmelere neden olabilir (Artuksı, 2009). Okul ortamında oluşturulan güven ortamının varlığı, eğitsel ve yönetsel faaliyetlere ulaşılması, istenilen amaçlara ulaşım noktasında okul yöneticisine yardımcı olabilir.

Bu yüzden okul yöneticisi, öğretmenlerin güven, bağlılıkların arttıracak yol ve yöntemler bulmalı ve onları güdülemelidir (Buluç, 2008). Okul yöneticileri, çalışanlarının desteğini, katılımını, işbirliğini ve motivasyonunu artıracak bilgi ve beceriye sahip olmalı ve bunları uygulamalıdır. Okul ortamında güven varlığının oluşturulmasında sadece okul yöneticileri değil diğer bileşen de bu güven ortamının oluşması sürecinde katkı ve destek sağlamaları beklenmektedir (Balcıoğlu, 1994). Her toplumda okullar eğitim kurumlarının temel örgütleri olup, öğretmenlerde bu örgütlerin eğitimsel çalışanlarını yerine getirmede stratejik bir rol oynamaktadır. Öğretmenlerin görev aldığı bu kritik konum, okuldaki örgütsel güvenin oluşturulmasında, devamlılığına ve neticelenmesindeki aşamalarda önemle göz önünde bulundurulmalıdır. Çünkü öğretmenler, eğitimdeki ahlaki sisteminin sıradan bir oluşturucusu olmayıp, aynı zamanda tipik bir taşıyıcı ve temsilcisidir (Artuksı, 2009). Bireylerin kendilerini daha rahat bir ortamda hissetmeleri ve güvenli bir ortamda hayatlarını sürdürme istekleri yaşamlarının tamamını kapsayan bir olgudur. İnsan, güven duygusunu yaşantısının her aşamasında hissetmek ve görmek ister (Yılmaz ve Sünbül, 2009). Bireylerin birbirleriyle olan ilişkilerde güvenin önemi ne denli fazla ise, bireyin örgüte örgütün de bireye olan ilişkilerinde de güvenin varlığı son derece de önemli bir yere sahiptir. Güvenin örgüt içi ilişkileri düzenlemede ve çalışanları bir arada tutmada bağ görevi oluşturduğu ifade edilmektedir (Yücel ve Samancı, 2009; Bökeoğlu ve Yılmaz, 2008).

Ülkemizde paternalist (babacan) liderlik ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde ise paternalist (babacan) liderlik ile psikolojik yıldırma arasında negatif yönde bir ilişki olduğu (Soylu, 2011; Cerit, 2013) belirlenmiştir. Okul yöneticilerinin paternalist (babacan) liderlik davranışlarının çalışanların işe katılımlarının arttırdığı (Kurt, 2013), paternalist (babacan) liderlik davranışları ile örgütsel vatandaşlık davranışları arasında pozitif yönlü ilişki olduğu (Rehman ve Afsar, 2012; Göncü vd., 2014; Şendoğdu ve Erdirençelebi, 2014; Mete ve Serin, 2015), paternalist (babacan) liderlik davranışlarının örgütsel bağlılığın duygusal ve devam boyutları üzerinde etkili olduğu (Erben ve Güneşer, 2008), benzer şekilde, paternalist (babacan) liderlik ile çalışanların iş doyumu arasında pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu (Cerit, 2012) belirlenmiştir. Ancak, yapılan literatür taramasında paternalist (babacan) liderlik davranışları ile örgütsel güven arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik yapılan herhangi bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu bağlamda yapılan bu araştırma literatüre katkı sağlayıcı niteliktedir.

ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu araştırmanın amacı okul yöneticilerinin paternalist (babacan) liderlik davranışlarının öğretmenlerin örgütsel güven düzeyleri arasında bir ilişkinin olup olmadığını ve varsa bu ilişkinin öğretmenlerin güven düzeylerini hangi yönde ve düzeyde etkilediğini belirlemektir. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

- 6- Okul yöneticilerinin paternalist (babacan) liderlik davranışlarına ilişkin öğretmenlerin algıları ne düzeydedir?
- 7- Öğretmenlerin örgütsel güvene ilişkin algıları nasıldır?
- 8- Öğretmenlerin okul yöneticisinin paternalist (babacan) liderlik davranışına ilişkin algıları ile öğretmenlerin örgütsel güven düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
- 9- Okul yöneticisinin paternalist (babacan) liderlik davranışına ilişkin algıları öğretmenlerin örgütsel güven düzeylerini anlamlı bir ilişki yordamakta mıdır?

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Araştırmada öğretmenlerin okul yöneticisinin paternalist (babacan) liderlik algılarının öğretmenlerin örgütsel güven düzeyine ilişkin etkisinin inceleme konusu olduğundan ilişkisel tarama modelinde dizayn edilmiştir. İlişkisel tarama modeli, iki veya daha fazla değişken arasındaki ilişkinin varlığını, ne düzeyde olduğunu ve bağımlı-bağımsız ile ilgili ipuçlarını elde etmek amacıyla yapılmaktadır (Karasar, 2007). Araştırma modelinde biri bağımsız diğeri de bağımlı olmak üzere iki değişken bulunmaktadır. Okul yöneticilerinin paternalist (babacan) liderliği araştırma modelinin bağımsız değişkini oluştururken, öğretmenlerin örgütsel güven düzeyleri ise bağımlı değişkini oluşturmaktadır.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini 2018-2019 Eğitim-Öğretim yılında Siirt ili Kurtalan ilçe merkezinde bulunan ilk ve ortaokul eğitim okullarında görev yapan 588 öğretmen oluşturmaktadır. Araştırmada örneklem alma yoluna gidilmemiştir. Araştırmanın evreni, çalışma evreni olarak kabul edilmiştir. Çalışma evreninden 11 ilkokul ve 11 ortaokulda görev yapan toplam 411 öğretmenden veriler elde edilerek analiz yapılmıştır. Araştırmaya katılan öğretmenlerin 233'ü (% 56,7) erkek ve 178'i (% 43,3) ise kadınlardan oluşmaktadır. Katılımcıların okul türüne bakıldığında 269'u (% 65,5) ortaokulda, 142'si (% 34,5) ise ilkokul eğitim kademesinde görev yapmaktadırlar. Katılımcı öğretmenlerin mesleki kıdemleri incelendiğinde 1-5 yıl arasında olanlar 209'u (%50,9), 6-10 yıl arasında olanların sayısı 125'si (% 30,4), 11 yıl ve üstü olanların sayısı ise 77 (% 18,7)' dir. Katılımcı öğretmenlerin görev yapmış oldukları okuldaki çalışma kıdemleri 1-2 yıl arasında olanlar 172'si (% 41,8), 3-4 yıl arasında olanların sayısı 164'ü (% 39,9), 5 yıl ve üstü olanların sayısı ise 75 (% 18,2)' dir. Katılımcıların mezuniyet durumlarına bakıldığında 379'u (%92,2) lisans mezunu 32'si (% 7,8) ise lisansüstü mezundur. Katılımcıların sendika durumları incelendiğinde ise 176'sı (% 41,1) sendikalı ve 235'i (% 58,9) ise herhangi bir sendikaya üyelikleri bulunmamaktadır. Ayrıca katılımcılarının %50,9'nun meslekteki kıdemlerinin 5 yıldan az olması dikkat çekici bir unsurdur.

Veri Toplama Araçları

Öğretmelerin okul yöneticilerinin paternalist (babacan) liderlik ile algılarını belirlemek amacıyla Saylık (2017) tarafından geliştirilen "Paternalist (Babacan) Yönetici Davranışları Ölçeği (PAYDA)" kullanılmıştır. Ölçek 5 alt boyut ve 30 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin alt boyutlarında "Aile Havası boyutunda (4 madde), Hayırseverlik boyutunda (9 madde), Otoriterlik boyutunda (4 madde), Müdahalecilik boyutunda (5 madde) ve Yetersiz Bulma boyutunda ise (8 madde) bulunmaktadır. Ölçeğin yeterlilik düzeyi 5'li Likert olarak düzenlenmiştir. 1- "Hiçbir Zaman" (1,00-1,80), 2- "Bazen" (1,81-2,60), 3- "Sıklıkla" (2,61-3,40), 4- "Çoğu Zaman" (3,41-4,20), ve 5- "Her Zaman" (4,21-5,00) şeklinde puanlanmaktadır. Ayrıca ölçekte ters madde bulunmamaktadır.

Araştırmada uygulanan ikinci ölçek öğretmelerin örgütsel güven düzeylerini belirlemek amacıyla da Yılmaz (2016) tarafından geliştirilen "Örgütsel Güven Ölçeği" kullanılmıştır. Ölçek 3 alt boyut ve 22 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin alt boyutlarında "Yöneticiye Güven boyutunda (7 madde), Meslektaşlara Güven boyutunda (8 madde) ve Paydaşlara Güven boyutunda ise (7 madde) bulunmaktadır. Ölçeğin yeterlilik düzeyi 5'li Likert olarak düzenlenmiştir. 1- "Hiçbir Zaman" (1,00-1,80), 2- "Çok Nadir/Az" (1,81-2,60), 3- "Bazen/Ara Sıra" (2,61-3,40), 4- "Çoğunlukla" (3,41-4,20), ve 5- "Her Zaman" (4,21-5,00) şeklinde puanlanmaktadır.

Aşağıdaki Tablo 1.'de paternalist (babacan) liderlik ve örgütsel güven ölçeklerine ait Cronbachalfa güvenirlik katsayıları gösterilmektedir.

Tablo 1. Paternalist (babacan) liderlik ve örgütsel güven ölçeklerine ait Cronbachalfa güvenirlik katsayıları

Alt Boyutlar	Cronbach Alfa Güvenirlik Katsayıları
Aile Havası	.83
Hayırseverlik	.89
Otoriterlik	.78
Müdahalecilik	.90
Yetersiz Bulma	.92
Paternalist (Babacan) Liderlik (Toplam)	.90
Yöneticiye Güven	.83
Meslektaşlara Güven	.84
Paydaşlara Güven	.79
Örgütsel Güven (Toplam)	.92

Yapılan analiz sonucunda öğretmenlere uygulanan “Paternalist (Babacan) Liderlik Ölçeği” Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı .90, “Örgütsel Güven Ölçeği” Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı .92 olarak hesaplanmıştır. Buna göre her iki ölçeğinde güvenilir olduğu söylenebilir.

Verilerin Analizi

Siirt ili Kurtalan ilçesinde bulunan 11 ilkökul ve 11 ortaokulda görev yapan 445 öğretmene ölçekler uygulanmıştır. Ölçek uygulama çalışmalarından sonra eksik veya doldurulmayan 34 ölçek ayıklandıktan sonra 411 ölçek değerlendirme kapsamına alınmıştır. Araştırmaya katılım sürecinde gönüllülük esası uygulanmıştır. Araştırma da SPSS 21 paket programı kullanılmıştır. Verilerin analizi aşamasında değişkenlerin aritmetik ortalama, (X) standart sapma (Ss), frekans (f), yüzde (%), t-testi, ANOVA testi, Pearson momentler korelasyon analizi (r) ve çoklu regresyon analiz teknikleri kullanılmıştır. Araştırmaya ait hipotezler $p<.01$ ve $p<.05$ anlamlılık düzeyinde test edilmiştir.

BULGULAR

Bulgular, araştırmanın alt problemlerine göre uygun bir sıra izlenerek düzenlenmiştir.

1. Okul Yöneticilerinin Paternalist (Babacan) Liderlik Davranışları ile Öğretmenlerin Örgütsel Güven Düzeyine İlişkin Bulgular

Aşağıdaki Tablo 2.'de araştırmaya katılan ilk ve ortaokul öğretmenlerinin okul yöneticilerinin paternalist (babacan) liderlik davranışı ile ilgili algıları ve öğretmenlerin örgütsel güven düzeyine ilişkin betimsel istatistiklere yer verilmiştir.

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

Tablo 2. Paternalist (babacan) liderlik ve örgütsel güven değişkenleri ve alt boyutlarına ait betimsel istatistikler

Değişkenler	N	$\bar{X}$	Ss	Algı Düzeyi
Paternalist Liderliğin Alt Boyutları				
Aile Havası	411	3.45	1.0	İyi Düzeyde
Hayrseverlik	411	3.41	.91	İyi Düzeyde
Otoriterlik	411	3.02	.98	Orta Düzeyde
Müdahalecilik	411	2.29	1.1	Düşük Düzeyde
Yetersiz Bulma	411	2.34	1.0	Düşük Düzeyde
Paternalist Liderlik (Toplam)	411	2.89	.65	Orta Düzeyde
Örgütsel Güvenin Alt Boyutları				
Yöneticiye Güven	411	3.71	.70	İyi Düzeyde
Meslektaşlara Güven	411	3.53	.70	İyi Düzeyde
Paydaşlara Güven	411	3.32	.76	Orta Düzeyde
Örgütsel Güven (Toplam)	411	3.52	.65	İyi Düzeyde

Yukarıdaki Tablo 2.'de görüldüğü gibi, öğretmenlerin genel olarak okul yöneticilerinin paternalist (babacan) liderlik ile ilgili algılarının ($\bar{x}$ =2,89, Ss=.65) “orta düzeyde” olduğu tespit edilmiştir. Paternalist (babacan) liderliğin alt boyutlarından; aile havası ($\bar{x}$ =3.45, Ss=.1,0) ve hayrseverlik ($\bar{x}$ =3.41, Ss=.91) alt boyutlarının “iyi düzeyde” olduğu, müdahalecilik ($\bar{x}$ =2.29, Ss=.1,1) ve yetersiz bulma ($\bar{x}$ =2.34, Ss=.1,0) alt boyutlarının “düşük düzeyde” olduğu ve otoriterlik ($\bar{x}$ =3.02, Ss=.98) alt boyutundaki algının ise “orta düzeyde” olduğu görülmektedir. Siirt ili Kurtalan ilçesinde görev yapan ilk ve ortaokul öğretmenlerinin genel olarak örgütsel güven düzeyleri ($\bar{x}$ =3.52, Ss=.65) “iyi düzeyde” olduğu tespit edilmiştir.

Örgütsel güvenin alt boyutlarından; yöneticiye güven ($\bar{x}$ = 3.71, Ss=.70) ve meslektaşlara güven ($\bar{x}$ = 3.53, Ss=.70) alt boyutlarının “iyi düzeyde” olduğu ve paydaşlara güven ($\bar{x}$ = 3.32, Ss=.76) alt boyutundaki düzey ise “orta düzeyde” olduğu tespit edilmiştir.

2.Okul Yöneticilerinin Paternalist (Babacan) Liderlik Davranışları ile Öğretmenlerin Örgütsel Güven Değişkenleri Arasındaki Korelasyona Ait Bulgular

Aşağıdaki Tablo 3.'de okul yöneticilerinin paternalist (babacan) liderlik davranışları ile öğretmenlerin örgütsel güven değişkenleri arasındaki ilişkilere ait bulgulara yer verilmiştir.

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

Tablo 3. Okul yöneticilerini paternalist (babacan) liderlik davranışları ile öğretmenlerin örgütsel güven değişkenleri arasındaki korelasyona ait bulgular

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1- Aile Havası	1									
2- Hayırseverlik	.745**	1								
3- Otoriterlik	.100**	.091**	1							
4- Müdahalecilik	-.055**	-.017**	.604**	1						
5- Yetersiz Bulma	-.091**	-.047**	.568**	.809**	1					
6-Paternalist Liderlik (T)	.477**	.559**	.679**	.740**	.741**	1				
7- Yöneticiye Güven	.440**	.411**	-.071**	-.154**	-.156**	.136**	1			
8-Meslektaşlara Güven	.462**	.463**	-.020**	-.119**	-.138**	.190**	.774**	1		
9- Paydaşlara Güven	.295**	.296**	.062**	-.012**	.000**	.189**	.614**	.709**	1	
10- Örgütsel Güven (T)	.446**	.433**	-.009**	-.105**	-.109**	.193**	.882**	.931**	.868**	1

** p<.01

Yukarıdaki Tablo.3'te görüldüğü gibi, genel olarak okul yöneticilerinin paternalist (babacan) liderlik davranışları ile öğretmenlerin örgütsel güven düzeyleri arasında [($r = .19$)] pozitif yönde ve düşük düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Buna ilaveten, öğretmen algılarına göre okul yöneticilerinin paternalist (babacan) liderlik davranışları ile örgütsel güvenin yöneticiye güven [$r = .14$], meslektaşlara güven [$r = .19$] ve paydaşlara güven [$r = .19$] alt boyutları arasında pozitif yönde ve düşük düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Paternalist (babacan) liderliğin alt boyutları ile örgütsel güvenin alt boyutları arasındaki korelasyon analizi incelendiğinde ise; aile havası alt boyutu ile örgütsel güvenin yöneticiye güven [$r = .44$] ile meslektaşlara güven [$r = .46$] ve paydaşlara güven [$r = .30$] alt boyutları arasında pozitif yönde ve orta düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Paternalist (babacan) liderliğin hayırseverlik alt boyutu ile örgütsel güvenin yöneticiye güven [$r = .41$] ile meslektaşlara güven [$r = .46$] ve paydaşlara güven [$r = .30$] alt boyutları pozitif yönde ve orta düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Paternalist (babacan) liderliğin otoriterlik alt boyutu ile örgütsel güvenin yöneticiye güven [$r = -.07$] arasında negatif yönde ve düşük düzeyde, paydaşlara güven [$r = .06$] alt boyutu arasında pozitif yönde ve düşük düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiş ancak meslektaşlara güven [$r = -.02$] alt boyutu arasında ise anlamlı bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir. Paternalist (babacan) liderliğin müdahalecilik alt boyutu ile örgütsel güvenin yöneticiye güven [$r = -.15$], meslektaşlara güven [$r = -.12$] boyutu arasında negatif yönde ve düşük düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilirken paydaşlara güven [$r = -.03$] alt boyutu arasında ise anlamlı bir ilişki olmadığı belirlenmiştir. Paternalist (babacan) liderliğin yetersiz bulma alt boyutu ile örgütsel güvenin yöneticiye güven [$r = -.16$] ile meslektaşlara güven [$r = -.14$] alt boyutları arasında negatif yönde ve düşük düzeyde anlamlı

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

bir ilişki olduğu ve paydaşlara güven [$r = .00$] alt boyutunda ise istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin olmadığı tespit edilmiştir.

3.Okul Yöneticilerinin Paternalist (Babacan) Liderlik Davranışlarının Öğretmenlerin Örgütsel Güven Düzeyine Etkisine İlişkin Regresyon Analiz Sonuçları

İlk ve ortaokullarda görev yapan öğretmenlerin, okul yöneticilerin paternalist (babacan) liderlik davranışlarının öğretmenlerin örgütsel güven düzeyi ve alt boyutlarının yordanmasına ilişkin regresyon analiz sonuçları aşağıdaki Tablo 4’de gösterilmektedir.

Tablo 4. Değişkenler Arasındaki Çoklu Regresyon Analiz Sonuçları

Yordanan Değişken (Örgütsel Güven)	Yordayıcı Değişken (Paternalist Liderlik)	β	t	p
Yöneticiye Güven	Aile Havası	.294	4.530	.000
	Hayırseverlik	.197	3.069	.002
	Otoriterlik	-.056	-.997	.319
	Müdahalecilik	-.084	-1.078	.282
	Yetersiz Bulma	-.021	-.272	.786
R= .480, R ² = .231, F (5-410)= 24.299				
Meslektaşlara Güven	Aile Havası	.254	3.975	.000
	Hayırseverlik	.274	4.334	.000
	Otoriterlik	-.008	-.147	.883
	Müdahalecilik	-.050	-.655	.513
	Yetersiz Bulma	-.057	-.766	.444
R= .50, R ² = 26, F (5-410) = 28.147				
Paydaşlara Güven	Aile Havası	.181	2.570	.011
	Hayırseverlik	.151	2.177	.010
	Otoriterlik	.040	.656	.512
	Müdahalecilik	-.071	-.848	.397
	Yetersiz Bulma	.059	.715	.475
R= .316, R ² = .10, F (5-410)=8.989				
Örgütsel Güven (Toplam)	Aile Havası	.270	4.156	.000
	Hayırseverlik	.234	3.639	.000
	Otoriterlik	-.008	-.135	.893
	Müdahalecilik	-.075	-.969	.333
	Yetersiz Bulma	-.008	-.107	.915
R= .480, R ² = .231, F(5-410)= 24.296				

$p \leq .01^{**}$

Yukarıdaki Tablo 4’de görüldüğü gibi, yapılan regresyon analiz sonucunda öğretmenlerin okul yöneticilerinin paternalist (babacan) liderlik algıları ile örgütsel güvenin yöneticiye güven alt boyutu arasında anlamlı bir ilişki ($R = .480$, $R^2 = .231$, $F(5-410) = 24.299$, $p \leq .01$) bulunmaktadır. Tablodaki F değeri regresyona alınan bağımsız değişkenin bir bütün olarak bağımlı değişkeni anlamlı biçimde yordadığını göstermektedir. Yordayıcı değişken olarak paternalist (babacan) liderliğin öğretmenlerin örgütsel güvenin yöneticiye güven ($p \leq .01$) alt boyutunu anlamlı bir şekilde yordadığı görülmektedir. Standartize edilmiş (β) katsayısı ve t değerleri incelendiğinde

öğretmenlerin okul yöneticilerinin paternalist (babacan) liderlik algılarının öğretmenlerin örgütsel güvenin yöneticiye güven alt boyutunu anlamlı bir şekilde yordadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Başka bir ifadeyle ilk ve ortaokul öğretmenlerin okul yöneticilerinin paternalist (babacan) liderlik algı düzeyleri arttıkça öğretmenlerin yöneticiye güven düzeyinin de artabileceği söylenebilir. Adı geçen değişkenle birlikte yöneticiye güven alt boyutunda toplam varyansın %23'nü açıklamaktadır. Diğer bir deyişle, araştırmada öğretmenlerin yöneticiye güven düzeyleri toplam varyansın %23'ü öğretmenlerin okul yöneticilerinin paternalist (babacan) liderlik özellikleriyle açıklanabileceği, yöneticiye güven puanındaki %77'lik değişimin ise diğer değişkenlerle açıklanabileceği saptanmıştır.

Yapılan regresyon analizi sonucunda öğretmenlerin okul yöneticilerinin paternalist (babacan) liderlik algıları ile örgütsel güvenin meslektaşlara güven alt boyutu arasında anlamlı bir ilişki ($R = .50$, $R^2 = .26$, $F(5-410) = 28,147$, $p \leq .01$) bulunmaktadır. Tablodaki F değeri regresyona alınan bağımsız değişkenin bir bütün olarak bağımlı değişkeni anlamlı biçimde yordadığını göstermektedir. Yordayıcı değişken olarak paternalist (babacan) liderliğin öğretmenlerin örgütsel güvenin meslektaşlara güven ($p \leq .01$) alt boyutunu anlamlı bir şekilde yordadığı görülmektedir. Standartize edilmiş (β) katsayısı ve t değerleri incelendiğinde öğretmenlerin okul yöneticilerinin paternalist (babacan) liderlik algılarının öğretmenlerin örgütsel güvenin meslektaşlara güven alt boyutunu anlamlı bir şekilde yordadığı sonucuna ulaşılmıştır. Başka bir ifadeyle ilk ve ortaokul öğretmenlerin okul yöneticilerinin paternalist (babacan) liderlik algı düzeyleri arttıkça öğretmenlerin meslektaşlara güven düzeyinin artabileceği söylenebilir. Adı geçen değişkenle birlikte meslektaşlara güven alt boyutunda toplam varyansın %26'sını açıklamaktadır. Diğer bir deyişle, araştırmada öğretmenlerin meslektaşlara güven düzeyleri toplam varyansın %26'sı öğretmenlerin okul yöneticilerinin paternalist (babacan) liderlik özellikleriyle açıklanabileceği, meslektaşlara güven puanındaki %74'lük değişimin ise diğer değişkenlerle açıklanabileceği saptanmıştır.

Yapılan regresyon analizi sonucunda öğretmenlerin okul yöneticilerinin paternalist (babacan) liderlik algıları ile örgütsel güvenin paydaşlara güven alt boyutu arasında anlamlı bir ilişki ($R = .316$, $R^2 = .10$, $F(5-410) = 8,989$, $p \leq .01$) bulunmaktadır. Tablodaki F değeri regresyona alınan bağımsız değişkenin bir bütün olarak bağımlı değişkeni yordadığını göstermektedir. Yordayıcı değişken olarak paternalist (babacan) liderliğin öğretmenlerin örgütsel güvenin paydaşlara güven ($p \leq .01$) alt boyutunu anlamlı bir şekilde yordadığı görülmektedir. Standartize edilmiş (β) katsayısı ve t değerleri incelendiğinde öğretmenlerin okul yöneticilerinin paternalist (babacan) liderlik algılarının öğretmenlerin örgütsel güvenin paydaşlara güven alt boyutunu anlamlı bir şekilde yordadığı sonucuna ulaşılmıştır. Başka bir ifadeyle ilk ve ortaokul öğretmenlerin okul yöneticilerinin paternalist (babacan) liderlik algı düzeyleri arttıkça öğretmenlerin paydaşlara güven düzeyinin de artabileceği söylenebilir. Adı geçen değişkenle birlikte paydaşlara güven alt boyutunda toplam varyansın %10'u açıklamaktadır. Diğer bir deyişle, araştırmada öğretmenlerin paydaşlara güven düzeyleri toplam varyansın %10'u öğretmenlerin okul yöneticilerinin paternalist (babacan) liderlik özellikleriyle açıklanabileceği, paydaşlara güven puanındaki %90'lık değişimin ise diğer değişkenlerle açıklanabileceği saptanmıştır.

Araştırmada yapılan regresyon analizi sonucunda öğretmenlerin okul yöneticilerinin paternalist (babacan) liderlik algıları ile genel olarak öğretmenlerin örgütsel güven düzeyi (yöneticiye güven, meslektaşlara güven ve paydaşlara güven alt boyutları ile birlikte) arasında anlamlı bir ilişki ($R = .480$, $R^2 = .231$, $F(5-410) = 24,296$, $p \leq .01$) bulunmaktadır. Tablodaki F değeri regresyona alınan bağımsız değişkenin bir bütün olarak bağımlı değişkeni anlamlı biçimde yordadığını göstermektedir. Yordayıcı değişken olarak paternalist (babacan) liderliğin öğretmenlerin örgütsel güvenin ($p \leq .01$) toplamını anlamlı bir şekilde yordadığı görülmektedir. Görüldüğü üzere okul yöneticilerinin paternalist (babacan) liderliği öğretmenlerin örgütsel

güven düzeyine üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir. Adı geçen değişkenle birlikte genel olarak öğretmenlerin örgütsel güven toplam varyansın %23'ünü açıklamaktadır.

Diğer bir deyişle, araştırmada öğretmenlerin genel olarak örgütsel güven düzeylerine (yöneticiye güven, meslektaşlara güven ve paydaşlara güven) ilişkin algılarında toplam varyansın %23'ü öğretmenlerin okul yöneticilerinin paternalist (babacan) liderliği ile ilgili özellikleriyle açıklanabileceği, öğretmenlerin örgütsel güven puanındaki %77'lik değişimin ise diğer değişkenlerle açıklanabileceği belirlenmiştir. Yapılan regresyon analizi sonucunda genel olarak paternalist (babacan) liderliğin aile havası ve hayırseverlik alt boyutları bir bütün olarak örgütsel güveni anlamlı bir şekilde yordadığı tespit edilmiştir. Sonuç olarak, okul yöneticilerinin paternalist (babacan) liderlik davranışları ile ilgili algıların öğretmenlerin örgütsel güven düzeyi üzerinde anlamlı ve olumlu bir etki yaptığı söylenebilir.

4-Kişisel Değişkenlere İlişkin Bulgular

4.1.Cinsiyet

Araştırma sonucunda cinsiyet değişkenine göre elde edilen bilgiler aşağıdaki Tablo 5.'de sunulmuştur.

Tablo 5. Okul yöneticilerinin paternalist (babacan) liderlik davranışlarının öğretmenlerin örgütsel güven düzeyine ilişkin cinsiyete göre t-testi sonuçları

Alt Boyutlar	Cinsiyet	N	$\bar{X}$	Ss	t	sd	p
Aile Havası	Kadın	178	3.37	1.01	-1.446	409	.149
	Erkek	233	3.52	1.00	-1.445	2	
Hayırseverlik	Kadın	178	3.28	.87	-2.499	409	.013
	Erkek	233	3.51	.93	-2.522	2	
Otoriterlik	Kadın	178	3.00	1.00	-.479	409	.632
	Erkek	233	3.04	.98	-.477	2	
Müdahalecilik	Kadın	178	2.10	.99	-3.052	409	.002
	Erkek	233	2.44	1.19	-3.126	2	
Yetersiz Bulma	Kadın	178	2.10	1.01	-4.062	409	.000
	Erkek	233	2.53	1.07	-4.095	2	
Paternalist Liderlik (T)	Kadın	178	2.74	.59	-4.098	409	.000
	Erkek	233	3.01	.67	-4.164	2	
Yöneticiye Güven	Kadın	178	3.61	.65	-2.454	409	.015
	Erkek	233	3.78	.72	-2.488	2	
Meslektaşlara Güven	Kadın	178	3.46	.66	-1.737	409	.083
	Erkek	233	3.58	.75	-1.769	2	
Paydaşlara Güven	Kadın	178	3.21	.70	-2.644	409	.009
	Erkek	233	3.41	.79	-2.690	2	
Örgütsel Güven (T)	Kadın	178	3.43	.59	-2.526	409	.012
	Erkek	233	3.59	.68	-2.573	2	

p≤ .05

Tablo 5 incelendiğinde paternalist (babacan) liderliğin hayırseverlik, müdahalecilik ve yetersiz bulma alt boyutları ile örgütsel güvenin yöneticiye güven ve paydaşlara güven alt boyutlarında cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir fark olduğu tespit edilmiştir. Buna bağlı olarak cinsiyet değişkeni genel olarak paternalist (babacan) liderliğin hayırseverlik, müdahalecilik ve yetersiz

bulma alt boyutları ile örgütsel güvenin yöneticiye güven ve paydaşlara güven alt boyutlarında etkili bir değişkendir. Paternalist (babacan) liderliğin hayırseverlik, müdahalecilik ve yetersiz bulma alt boyutları ile örgütsel güvenin yöneticiye güven ve paydaşlara güven alt boyutlarında erkekler lehine anlamlı bir derecede fark bulunmaktadır. Bu bulgulardan hareketle paternalist (babacan) liderliğin hayırseverlik, müdahalecilik ve yetersiz bulma alt boyutları ile örgütsel güvenin yöneticiye güven ve paydaşlara güven alt boyutlarında erkek öğretmenlerin kadın öğretmenlere oranla paternalist (babacan) liderliğin hayırseverlik, müdahalecilik ve yetersiz bulma davranışlarını benimseme düzeyi ile örgütsel güvenin yöneticiye güven ve paydaşlara güven düzeyinin daha fazla olduğu söylenebilir. Ayrıca paternalist (babacan) liderliğin aile havası ve otoriterlik alt boyutları ile örgütsel güvenin meslektaşlara güven alt boyutunda cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir fark tespit edilmemiştir. Buna bağlı olarak cinsiyet değişkeni paternalist (babacan) liderliğin aile havası ve otoriterlik alt boyutları ile örgütsel güvenin meslektaşlara güven alt boyutunda etkili bir değişkendir yorumu yapılamaz. Aritmetik ortalamalara bakıldığında paternalist (babacan) liderliğin aile havası ve otoriterlik alt boyutları ile örgütsel güvenin meslektaşlara güven alt boyutunda erkekler lehine küçük farklar görülse de bu fark anlamlı derecede olmadığı için herhangi bir yorum yapılamaz.

4.2. Okul Türü

Araştırma sonucunda okul türü değişkenine göre elde edilen bulgular aşağıdaki Tablo 6.'da sunulmuştur.

Tablo 6. Okul türüne göre okul yöneticilerinin paternalist (babacan) liderlik davranışları ile öğretmenlerin örgütsel güven düzeylerine ilişkin t-testi sonuçları

Alt Boyutlar	Okul Türü	N	$\bar{X}$	Ss	t	Sd	p
Aile Havası	İlkokul	142	3.45	1.00	-.090	409	.928
	Ortaokul	269	3.46	1.01	-.090		
Hayırseverlik	İlkokul	142	3.25	.89	-2.679	409	.008
	Ortaokul	269	3.50	.91	-2.700		
Otoriterlik	İlkokul	142	3.00	1.04	-.372	409	.710
	Ortaokul	269	3.04	.96	-.362		
Müdahalecilik	İlkokul	142	2.21	1.07	-1.077	409	.282
	Ortaokul	269	2.33	1.14	-1.098		
Yetersiz Bulma	İlkokul	142	2.27	.99	-1.019	409	.309
	Ortaokul	269	2.38	1.10	-1.053		
Paternalit Liderlik (T)	İlkokul	142	2.81	.66	-1.956	409	.051
	Ortaokul	269	2.94	.65	-1.945		
Yöneticiye Güven	İlkokul	142	3.75	.65	.917	409	.360
	Ortaokul	269	3.68	.72	.943		
Meslektaşlara Güven	İlkokul	142	3.52	.68	-.241	409	.810
	Ortaokul	269	3.54	.74	-.247		
Paydaşlara Güven	İlkokul	142	3.30	.72	-.452	409	.651
	Ortaokul	269	3.33	.78	-.465		
Örgütsel Güven (T)	İlkokul	142	3.52	.60	.048	409	.962
	Ortaokul	269	3.52	.67	.050		

$p \leq .05$

Tablo 6 incelendiğinde paternalist (babacan) liderlik ile hayırseverlik alt boyutunda okul türü değişkenine göre anlamlı bir fark olduğu tespit edilmiştir. Buna bağlı olarak okul türü değişkeni genel olarak paternalist (babacan) liderlik ile hayırseverlik alt boyutunda etkili bir değişkendir.

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

Paternalist (babacan) liderlik ile hayırseverlik alt boyutunda ortaokul eğitim kademesinde görev yapan öğretmenler lehine anlamlı bir derecede fark bulunmaktadır.

Bu bulgulardan hareketle paternalist (babacan) liderlik ile hayırseverlik alt boyutunda ortaokul eğitim kademesinde görev yapan öğretmenlerin ilkökul eğitim kademesinde görev yapan öğretmenlere oranla paternalist (babacan) liderlik ile hayırseverlik alt boyutunda sergilenen davranışları benimseme düzeyinin daha fazla olduğu söylenebilir. Ayrıca paternalist (babacan) liderliğin aile havası, otoriterlik, müdahalecilik ve yetersiz bulma alt boyutları ile örgütsel güvenin alt boyutlarının hiçbirinde okul türü değişkenine göre anlamlı bir fark tespit edilmemiştir. Buna bağlı olarak okul türü değişkeni paternalist (babacan) liderliğin aile havası, otoriterlik, müdahalecilik ve yetersiz bulma alt boyutları ile örgütsel güvenin alt boyutlarının hiçbirinde etkili bir değişkendir yorumu yapılamaz. Aritmetik ortalamalara bakıldığında paternalist (babacan) liderliğin aile havası, otoriterlik, müdahalecilik ve yetersiz bulma alt boyutları ile örgütsel güvenin alt boyutlarında ortaokul eğitim kademesi lehine küçük farklar görülse de bu fark anlamlı derecede olmadığı için herhangi bir yorum yapılamaz.

4.3. Mezuniyet Durumu

Araştırma sonucunda mezuniyet durumu değişkenine göre elde edilen bilgiler aşağıdaki Tablo 7'de sunulmuştur.

Tablo 7. Okul yöneticilerinin paternalist (babacan) liderlik davranışlarının öğretmenlerin örgütsel güven düzeyine ilişkin mezuniyet durumuna göre t-testi sonuçları

Alt Boyutlar	Mezuniyet Durumu	N	$\bar{X}$	Ss	t	sd	p
Aile Havası	Lisans	379	3.45	1.01	.032	409	.974
	Lisansüstü	32	3.45	.97	.033		
Hayırseverlik	Lisans	379	3.41	.92	-.060	409	.952
	Lisansüstü	32	3.42	.78	-.068		
Otoriterlik	Lisans	379	3.02	.97	-.352	409	.725
	Lisansüstü	32	3.08	1.12	-.313		
Müdahalecilik	Lisans	379	2.26	1.10	-2.189	409	.029
	Lisansüstü	32	2.71	1.24	-1.985		
Yetersiz Bulma	Lisans	379	2.31	1.05	-2.219	409	.027
	Lisansüstü	32	2.75	1.13	-2.093		
Paternalit Liderlik (T)	Lisans	379	2.88	.64	-1.677	409	.094
	Lisansüstü	32	3.08	.76	-1.461		
Yöneticiye Güven	Lisans	379	3.72	.69	1.227	409	.221
	Lisansüstü	32	3.56	.74	1.153		
Meslektaşlara Güven	Lisans	379	3.53	.72	.092	409	.927
	Lisansüstü	32	3.52	.73	.090		
Paydaşlara Güven	Lisans	379	3.33	.75	.744	409	.457
	Lisansüstü	32	3.22	.87	.658		
Örgütsel Güven (T)	Lisans	379	3.53	.64	.734	409	.464
	Lisansüstü	32	3.44	.71	.671		

p ≤ .05

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

Tablo 7 incelendiğinde paternalist (babacan) liderliğin müdahalecilik ve yetersiz bulma alt boyutlarında mezuniyet durumu değişkenine göre anlamlı bir fark tespit edilmiştir. Buna bağlı olarak mezuniyet durumu değişkeni paternalist (babacan) liderliğin müdahalecilik ve yetersiz bulma alt boyutlarında etkili bir değişkendir. Paternalist (babacan) liderliğin müdahalecilik ve yetersiz bulma alt boyutlarında lisansüstü mezuniyet durumunda olan öğretmenler lehine anlamlı bir derecede fark bulunmaktadır. Bu bulgulardan hareketle paternalist (babacan) liderliğin müdahalecilik ve yetersiz bulma alt boyutlarında lisansüstü mezuniyet durumunda olan öğretmenlerin lisans mezuniyet durumunda olan öğretmenlere oranla paternalist (babacan) liderliğin müdahalecilik ve yetersiz bulma alt boyutunda sergilenen davranışları benimseme düzeyinin daha fazla olduğu söylenebilir.

Ayrıca paternalist (babacan) liderliğin aile havası, hayırseverlik ve otoriterlik alt boyutları ile örgütsel güvenin alt boyutlarının hiçbirinde mezuniyet durumu değişkenine göre anlamlı bir fark tespit edilmemiştir. Buna bağlı olarak mezuniyet durumu değişkeni paternalist (babacan) liderliğin aile havası, hayırseverlik ve otoriterlik alt boyutları ile örgütsel güvenin alt boyutlarının hiçbirinde etkili bir değişkendir yorumu yapılamaz. Aritmetik ortalamalara bakıldığında paternalist (babacan) liderliğin aile havası, hayırseverlik ve otoriterlik alt boyutlarında lisansüstü mezuniyet durumunda küçük farklar bulunurken örgütsel güvenin alt boyutlarında ise lisans mezuniyet durumu lehine küçük farklar bulunmaktadır. Ancak bu farklar anlamlı derecede olmadığı için herhangi bir yorum yapılamaz.

4.4. Sendika Üyelik Durumu

Araştırma sonucunda sendika üyelik durumu değişkenine göre elde edilen bilgiler aşağıdaki Tablo 8'de sunulmuştur.

Tablo 8. Okul yöneticilerinin paternalist (babacan) liderlik davranışlarının öğretmenlerin örgütsel güven düzeyine ilişkin sendika üyelik durumuna göre t-testi sonuçları

Alt Boyutlar	Sendika	N	$\bar{X}$	Ss	t	sd	p
Aile Havası	Üyeyim	176	3.50	.98	.892	409	.373
	Üye Değilim	235	3.42	1.02	.897		
Hayırseverlik	Üyeyim	176	3.46	.97	.880	409	.379
	Üye Değilim	235	3.38	.86	.865		
Otoriterlik	Üyeyim	176	3.05	1.10	.457	409	.648
	Üye Değilim	235	3.00	.89	.443		
Müdahalecilik	Üyeyim	176	2.43	1.16	2.175	409	.030
	Üye Değilim	235	2.19	1.08	2.152		
Yetersiz Bulma	Üyeyim	176	2.48	1.13	2.258	409	.024
	Üye Değilim	235	2.24	1.00	2.221		
Paternalist Liderlik (T)	Üyeyim	176	2.98	.67	2.242	409	.025
	Üye Değilim	235	2.83	.63	2.224		
Yöneticiye Güven	Üyeyim	176	3.78	.69	1.848	409	.065
	Üye Değilim	235	3.65	.70	1.849		
Meslektaşlara Güven	Üyeyim	176	3.61	.73	1.876	409	.061
	Üye Değilim	235	3.47	.70	1.866		
Paydaşlara Güven	Üyeyim	176	3.39	.76	1.727	409	.085
	Üye Değilim	235	3.26	.76	1.727		
Örgütsel Güven (T)	Üyeyim	176	3.59	.65	2.032	409	.043
	Üye Değilim	235	3.46	.64	2.027		

p ≤ .05

Tablo 8 incelendiğinde paternalist (babacan) liderliğin müdahalecilik ve yetersiz bulma alt boyutları ile örgütsel güvenin genelinde sendika üyelik durumu değişkenine göre anlamlı bir fark tespit edilmiştir. Buna bağlı olarak sendika üyelik durumu değişkeni paternalist (babacan) liderliğin müdahalecilik ve yetersiz bulma alt boyutları ile örgütsel güvenin genelinde etkili bir değişkendir. Paternalist (babacan) liderliğin müdahalecilik ve yetersiz bulma alt boyutları ile örgütsel güvenin genelinde sendikaya üye olan öğretmenler lehine anlamlı bir derecede fark bulunmaktadır. Bu bulgulardan hareketle paternalist (babacan) liderliğin müdahalecilik ve yetersiz bulma alt boyutları ile örgütsel güvenin genelinde sendikaya üye olan öğretmenlerin sendikaya üye olmayan öğretmenlere oranla paternalist (babacan) liderliğin müdahalecilik ve yetersiz bulma davranışlarını benimseme düzeyi ile örgütsel güvenin genelindeki güven düzeyinin daha fazla olduğu söylenebilir.

Ayrıca paternalist (babacan) liderliğin aile havası, hayırseverlik ve otoriterlik alt boyutları ile örgütsel güvenin yöneticiye güven, meslektaşlara güven ve paydaşlara güven alt boyutlarının sendika üyelik durumu değişkenine göre anlamlı bir fark tespit edilmemiştir. Buna bağlı olarak sendika üyelik durumu değişkeni paternalist (babacan) liderliğin aile havası, hayırseverlik ve otoriterlik alt boyutları ile örgütsel güvenin yöneticiye güven, meslektaşlara güven ve paydaşlara güven alt boyutlarında etkili bir değişkendir yorumu yapılamaz. Aritmetik ortalamalara bakıldığında paternalist (babacan) liderliğin aile havası, hayırseverlik ve otoriterlik alt boyutları ile örgütsel güvenin yöneticiye güven, meslektaşlara güven ve paydaşlara güven alt boyutlarında sendikaya üye olan öğretmenler lehine küçük farklar görülse de bu fark anlamlı derecede olmadığı için herhangi bir yorum yapılamaz.

4.5. Mesleki Kıdem

Araştırma sonucunda mesleki kıdem süresi değişkenine göre elde edilen bilgiler aşağıdaki Tablo 9'da gösterilmiştir.

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

Tablo 9. Okul yöneticilerinin paternalist (babacan) liderlik davranışlarının öğretmenlerin örgütsel güven düzeyine ilişkin mesleki kıdem süresine göre ANOVA sonuçları

Alt Boyutlar	Kıdem Süresi	N	$\bar{X}$	Ss	df	F	p	Fark Scheffe
Aile Havası	A-1-5 yıl	209	3.35	1.04	2	2.09	.125	
	B-6-10 yıl	125	3.56	.91				
	C-11 yıl ve üstü	77	3.56	1.04				
Hayırseverlik	A-1-5 yıl	209	3.29	.90	2	3.96	.020	A-B
	B-6-10 yıl	125	3.56	.91				
	C-11 yıl ve üstü	77	3.51	.89				
Otoriterlik	A-1-5 yıl	209	2.97	.97	2	.83	.436	
	B-6-10 yıl	125	3.04	1.01				
	C-11 yıl ve üstü	77	3.14	.98				
Müdahalecilik	A-1-5 yıl	209	2.14	1.04	2	4.40	.013	A-B
	B-6-10 yıl	125	2.50	1.23				
	C-11 yıl ve üstü	77	2.37	1.11				
Yetersiz Bulma	A-1-5 yıl	209	2.20	1.01	2	4.04	.018	A-C
	B-6-10 yıl	125	2.47	1.11				
	C-11 yıl ve üstü	77	2.54	1.09				
Paternalit Liderlik (T)	A-1-5 yıl	209	2.77	.61	2	7.47	.001	A-B
	B-6-10 yıl	125	3.02	.68				
	C-11 yıl ve üstü	77	3.02	.66				
YöneticiyeGüven	A-1-5 yıl	209	3.67	.67	2	.65	.520	
	B-6-10 yıl	125	3.75	.74				
	C-11 yıl ve üstü	77	3.75	.69				
Meslektaşlara Güven	A-1-5 yıl	209	3.50	.71	2	.96	.382	
	B-6-10 yıl	125	3.52	.71				
	C-11 yıl ve üstü	77	3.63	.74				
Paydaşlara Güven	A-1-5 yıl	209	3.31	.70	2	.94	.391	
	B-6-10 yıl	125	3.27	.87				
	C-11 yıl ve üstü	77	3.42	.71				
Örgütsel Güven (T)	A-1-5 yıl	209	3.49	.63	2	.78	.458	
	B-6-10 yıl	125	3.51	.68				
	C-11 yıl ve üstü	77	3.60	.64				

p ≤ .05

Yukarıdaki Tablo 9’da görüldüğü gibi paternalist (babacan) liderlik ile örgütsel güvenin alt boyutlarının kıdem değişkenine göre farklılık gösterip göstermediği tek yönlü varyans (ANOVA) analizi ile test edilmiştir.

Paternalist (babacan) liderliğin aile havası ve otoriterlik alt boyutları ile örgütsel güvenin yöneticiye güven, meslektaşlara güven ve paydaşlara güven alt boyutlarında anlamlı bir fark görülmemektedir. Ancak paternalist (babacan) liderliğin geneli ($p=.01$), alt boyutlarından hayırseverlik ($p=.020$), müdahalecilik ($p=.013$) ve yetersiz bulma ($p=.018$) değerlerine baktığımızda ise anlamlı bir farkın olduğu görülmektedir. Yapılan Scheffé testi sonucunda paternalist (babacan) liderliğin genelinde 6-10 yıl arası kıdeme sahip olan öğretmenlerin 1-5 yıl arası kıdeme sahip olan öğretmenlere göre aralarında istatistiksel olarak anlamlı farkın olduğu ve bu farkın 6-10 yıl kıdeme sahip öğretmenlerin lehine olduğu görülmektedir. Bu bulgulardan hareketle 6-10 yıl arası kıdeme sahip olan öğretmenlerin paternalist (babacan) liderlik davranışlarını benimseme düzeyleri 1-5 yıl kıdeme sahip öğretmenlere göre daha fazla olduğu söylenebilir.

Anlamlı bir fark gösteren paternalist (babacan) liderliğin alt boyutlardan hayırseverlik ($p=.020$)'dir. Yapılan Scheffé testi sonucunda paternalist (babacan) liderliğin hayırseverlik alt boyutunda 6-10 yıl arası kıdeme sahip olan öğretmenlerin 1-5 yıl arası çalışma süresine sahip olan öğretmenlere göre aralarında istatistiksel olarak anlamlı farkın olduğu ve bu farkın 6-10 yıl arası kıdeme sahip öğretmenlerin lehine olduğu görülmektedir. Bu bulgulardan hareketle 6-10 yıl arası kıdeme sahip olan öğretmenlerin paternalist (babacan) liderliğin hayırseverlik alt boyutunda sergilenen davranışları benimseme düzeyleri 1-5 yıl kıdeme sahip öğretmenlere göre daha fazla olduğu söylenebilir.

Anlamlı bir fark gösteren paternalist (babacan) liderliğin alt boyutlardan müdahalecilik ($p=.013$)'dir. Yapılan Scheffé testi sonucunda paternalist (babacan) liderliğin müdahalecilik alt boyutunda 6-10 yıl arası kıdeme sahip olan öğretmenlerin 1-5 yıl arası çalışma süresine sahip olan öğretmenlere göre aralarında istatistiksel olarak anlamlı farkın olduğu ve bu farkın 6-10 yıl arası kıdeme sahip öğretmenlerin lehine olduğu görülmektedir. Bu bulgulardan hareketle 6-10 yıl arası kıdeme sahip olan öğretmenlerin paternalist (babacan) liderliğin müdahalecilik alt boyutunda sergilenen davranışları benimseme düzeyleri 1-5 yıl kıdeme sahip öğretmenlere göre daha fazla olduğu söylenebilir.

Anlamlı bir fark gösteren son boyut ise paternalist (babacan) liderliğin alt boyutlardan yetersiz bulma ($p=.018$)'dir. Yapılan Scheffé testi sonucunda paternalist (babacan) liderliğin yetersiz bulma alt boyutunda 11 yıl ve üstü kıdeme sahip olan öğretmenlerin 1-5 yıl arası çalışma süresine sahip olan öğretmenlere göre aralarında istatistiksel olarak anlamlı farkın olduğu ve bu farkın 11 yıl ve üstü kıdeme sahip öğretmenlerin lehine olduğu görülmektedir. Bu bulgulardan hareketle 11 yıl ve üstü kıdeme sahip olan öğretmenlerin paternalist (babacan) liderliğin yetersiz bulma alt boyutunda sergilenen davranışları benimseme düzeyleri 1-5 yıl kıdeme sahip öğretmenlere göre daha fazla olduğu söylenebilir.

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

4.6.Çalışma Süresi

Araştırma sonucunda çalışma süresi değişkenine göre elde edilen bilgiler aşağıdaki Tablo 10' da gösterilmiştir.

Tablo 10. Okul yöneticilerinin paternalist (babacan) liderlik davranışlarının öğretmenlerin örgütsel güven düzeyine ilişkin çalışma süresine göre ANOVA sonuçları

Alt Boyutlar	Çalışma Süresi	N	$\bar{X}$	Ss	df	F	p	Fark Scheffe
Aile Havası	A-1-2 yıl	172	3.28	1.01	2	4.43	.012	A-C
	B-3-4 yıl	164	3.55	.99				
	C-5 yıl ve üstü	75	3.64	.95				
Hayırseverlik	A-1-2 yıl	172	3.27	.88	2	3.56	.029	A-C
	B-3-4 yıl	164	3.49	.95				
	C-5 yıl ve üstü	75	3.56	.86				
Otoriterlik	A-1-2 yıl	172	2.89	.99	2	2.58	.077	
	B-3-4 yıl	164	3.11	.95				
	C-5 yıl ve üstü	75	3.13	1.04				
Müdahalecilik	A-1-2 yıl	172	2.05	1.06	2	8.94	.000	A-B
	B-3-4 yıl	164	2.56	1.15				
	C-5 yıl ve üstü	75	2.26	1.07				
Yetersiz Bulma	A-1-2 yıl	172	2.12	.98	2	7.13	.001	A-B
	B-3-4 yıl	164	2.55	1.12				
	C-5 yıl ve üstü	75	2.40	1.03				
Paternalist Liderlik (T)	A-1-2 yıl	172	2.71	.58	2	12.0	.000	A-B
	B-3-4 yıl	164	3.04	.73				
	C-5 yıl ve üstü	75	2.99	.53				
Yöneticiye Güven	A-1-2 yıl	172	3.68	.61	2	.40	.668	
	B-3-4 yıl	164	3.72	.78				
	C-5 yıl ve üstü	75	3.76	.69				
Meslektaşlara Güven	A-1-2 yıl	172	3.51	.68	2	.28	.751	
	B-3-4 yıl	164	3.52	.77				
	C-5 yıl ve üstü	75	3.59	.68				
PaydaşlaraGüven	A-1-2 yıl	172	3.32	.68	2	.24	.782	
	B-3-4 yıl	164	3.29	.80				
	C-5 yıl ve üstü	75	3.37	.83				
Örgütsel Güven (T)	A-1-2 yıl	172	3.50	.59	2	.30	.741	
	B-3-4 yıl	164	3.51	.70				
	C-5 yıl ve üstü	75	3.57	.64				

p≤ .05

Yukarıdaki Tablo 10'da görüldüğü gibi paternalist (babacan) liderlik ile örgütsel güvenin alt boyutlarının en son görev yapmakta olduğu okuldaki çalışma süresi değişkenine göre farklılık gösterip göstermediği tek yönlü varyans (ANOVA) analizi ile test edilmiştir. Paternalist (babacan) liderliğin alt boyutlarından otoriterlik ile örgütsel güvenin yöneticiye güven, meslektaşlara güven, ve paydaşlara güven alt boyutlarında anlamlı bir fark görülmemektedir. Ancak paternalist (babacan) liderliğin geneli ($p=.00$), alt boyutlarından aile havası ($p=.012$), hayırseverlik ($p=.029$), müdahalecilik ($p=.00$) ve yetersiz bulma ($p=.01$) değerlerine baktığımızda anlamlı bir farkın olduğu görülmektedir. Yapılan Scheffé testi sonucunda paternalist (babacan) liderliğin genelinde 3-4 yıl arası çalışma süresine sahip olan öğretmenlerin 1-2 yıl arası çalışma süresine sahip olan öğretmenlere göre aralarında istatistiksel olarak anlamlı farkın olduğu ve bu farkın 3-4 yıl arası çalışma süresine sahip öğretmenlerin lehine olduğu görülmektedir. Bu bulgulardan hareketle 3-4 yıl arası çalışma süresine sahip olan öğretmenlerin paternalist (babacan) liderlik davranışlarını benimseme düzeyleri 1-2 yıl çalışma süresine sahip öğretmenlere göre daha fazla olduğu söylenebilir.

Anlamlı bir fark gösteren paternalist (babacan) liderliğin alt boyutlarından aile havasıdır ($p=.012$). Yapılan Scheffé testi sonucunda paternalist (babacan) liderliğin aile havası alt boyutunda 5 yıl ve üstü çalışma süresine sahip olan öğretmenlerin 1-2 yıl arası çalışma süresine sahip olan öğretmenlere göre aralarında istatistiksel olarak anlamlı farkın olduğu ve bu farkın 5 yıl ve üstü çalışma süresine sahip öğretmenlerin lehine olduğu görülmektedir. Bu bulgulardan hareketle 3-4 yıl arası çalışma süresine sahip olan öğretmenlerin paternalist (babacan) liderliğin aile havası alt boyutunda sergilenen davranışları benimseme düzeyleri 1-2 yıl çalışma süresine sahip öğretmenlere göre daha fazla olduğu söylenebilir.

Anlamlı bir fark gösteren paternalist (babacan) liderliğin alt boyutlardan hayırseverliktir ($p=.029$). Yapılan Scheffé testi sonucunda paternalist (babacan) liderliğin hayırseverlik alt boyutunda 5 yıl ve üstü çalışma süresine sahip olan öğretmenlerin 1-2 yıl arası çalışma süresine sahip olan öğretmenlere göre aralarında istatistiksel olarak anlamlı farkın olduğu ve bu farkın 5 yıl ve üstü çalışma süresine sahip öğretmenlerin lehine olduğu görülmektedir. Bu bulgulardan hareketle 5 yıl ve üzeri çalışma süresine sahip olan öğretmenlerin paternalist (babacan) liderliğin hayırseverlik alt boyutunda sergilenen davranışları benimseme düzeyleri 1-2 yıl çalışma süresine sahip öğretmenlere göre daha fazla olduğu söylenebilir.

Anlamlı bir fark gösteren paternalist (babacan) liderliğin alt boyutlardan müdahalecilik ($p=.00$)'dır. Yapılan Scheffé testi sonucunda paternalist (babacan) liderliğin müdahalecilik alt boyutunda 3-4 yıl arası çalışma süresine sahip olan öğretmenlerin 1-2 yıl arası çalışma süresine sahip olan öğretmenlere göre aralarında istatistiksel olarak anlamlı farkın olduğu ve bu farkın 3-4 yıl arası çalışma süresine sahip öğretmenlerin lehine olduğu görülmektedir. Bu bulgulardan hareketle 3-4 yıl arası çalışma süresine sahip olan öğretmenlerin paternalist (babacan) liderliğin müdahalecilik alt boyutunda sergilenen davranışları benimseme düzeyleri 1-2 yıl çalışma süresine sahip öğretmenlere göre daha fazla olduğu söylenebilir.

Anlamlı bir fark gösteren son boyut ise paternalist (babacan) liderliğin alt boyutlardan yetersiz bulmadır ($p=.01$). Yapılan Scheffé testi sonucunda paternalist (babacan) liderliğin yetersiz bulma alt boyutunda 3-4 yıl arası çalışma süresine sahip olan öğretmenlerin 1-2 yıl arası çalışma süresine sahip olan öğretmenlere göre aralarında istatistiksel olarak anlamlı farkın olduğu ve bu farkın 3-4 yıl arası çalışma süresine sahip öğretmenlerin lehine olduğu görülmektedir. Bu bulgulardan hareketle 3-4 yıl arası çalışma süresine sahip olan öğretmenlerin paternalist (babacan) liderliğin yetersiz bulma alt boyutunda sergilenen davranışları benimseme düzeyleri 1-2 yıl çalışma süresine sahip öğretmenlere göre daha fazla olduğu söylenebilir.

TARTIŞMA, SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu bölümde araştırma bulgularına ilişkin tartışmaya, araştırma sonucuna ve önerilere yer verilmektedir.

Araştırma sonucunda, öğretmenlerin genel olarak okul yöneticilerinin paternalist (babacan) liderlik davranışları ile ilgili algılarının “orta düzeyde” olduğu, paternalist (babacan) liderliğin alt boyutlarından aile havası ve hayırseverlik alt boyutlarının “iyi düzeyde” olduğu, müdahalecilik ve yetersiz bulma alt boyutlarının “düşük düzeyde” olduğu ve otoriterlik alt boyutu ile ilgili algının ise “orta düzeyde” olduğu görülmektedir.

Genel olarak öğretmen algılarına göre okul yöneticilerinin paternalist (babacan) liderlik davranışlarının “orta düzeyde” olduğunu belirlenmiştir. Arslan (2016) ortaokul ve liselerde görev yapmakta olan 349 öğretmenden elde edilen verilerin analizleri sonucunda okul yöneticilerinin paternalist liderlik düzeyinin toplamda “orta düzeyde” olduğunu tespit etmiştir. Ancak Türesin (2012), Aktaş ve Can (2012), Karşu Cesur (2015), Şahin (2015), gibi araştırmacıların da katılımcıların yöneticilerin “yüksek düzeyde” paternalist (babacan) olduklarına dair bir algıya sahip olduklarını tespit etmişlerdir. Öğretmenlerin, paternalist liderliğin alt boyutlarından olan aile havası ve hayırseverliğe yönelik algılarının yüksek düzeyde olması bu özelliklerin okullarda yerleştiği ancak müdahalecilik ve yetersiz bulma alt boyutlarına ilişkin algılarının düşük düzeyde olması ise yöneticilerin böyle davranışlarının pek onaylanmadığını göstermektedir.

Öğretmenlerinin genel olarak örgütsel güven düzeyleri “iyi düzeyde” olduğu belirlenmiştir. Örgütsel güvenin alt boyutlarında olan yöneticiye güven ve meslektaşlara güvenin “iyi düzeyde” ve paydaşlara güvenin ise “orta düzeyde” olduğu tespit edilmiştir. Aynı bulguyu Yazıcıoğlu’nun (2015) yaptığı araştırmada öğretmenlerin örgütsel güven düzeyinin “yüksek” olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca Polat ve Ceep (2008), Polat (2007) ve Arslan (2009) örgütsel güvene yönelik yaptığı araştırma sonuçları, yapılan bu araştırma sonuçlarıyla benzerlik arz etmektedir.

Öğretmenlerin demografik özellikleri, cinsiyet değişkeni bakımından incelendiğinde erkek öğretmenlerin paternalist (babacan) liderlikle ve örgütsel güvenle ilgili algılarının kadın öğretmenlerden yüksek olduğu görülmektedir. Erkek öğretmenlerin paternalist algılarının yüksek olması okul yöneticilerinin geneli erkek olması önemli bir etken olduğu düşünülmektedir. Bu bulgu Cerit, Özdemir ve Akgün (2011) ve Tuncer (2005) tarafından yapılan çalışma bulguları ile örtüşmektedir.

Öğretmenler, yöneticilerin paternalist liderlik davranışlarıyla ilgili algıları “okul türü” değişkenine göre incelendiğinde ise ortaokul da görev yapan öğretmenlerin paternalist liderlik algıları ilkökul da görev yapan öğretmenlerden daha yüksek olduğu görülmekteyken, örgütsel güven düzeyleri bakımından herhangi bir anlamlı fark tespit edilmemiştir.

Öğretmenler, yöneticilerin paternalist liderlik davranışlarıyla ilgili algıları “mezuniyet durumu” değişkenine göre incelendiğinde paternalist (babacan) liderliğin toplamı ile örgütsel güven bağlamında herhangi bir anlamlı fark olmadığı görülmektedir. Ancak paternalist (babacan) liderliğin müdahalecilik ve yetersiz bulma alt boyutlarında lisansüstü düzeyinde olan öğretmenlerin lisans mezunu olan öğretmenlere oranla paternalist (babacan) liderliğin müdahalecilik ve yetersiz bulma alt boyutlarındaki davranışları benimseme düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık ortaya çıkmıştır. Bu bulgu Cerit, Özdemir ve Akgün (2011) tarafından yapılan çalışma bulguları ile örtüşmektedir.

Öğretmenlerin paternalist algıları “sendika üyelik durumu” değişkenine göre incelendiğinde ise sendika üyeliği bulunan öğretmenlerin paternalist liderlik algıları ile örgütsel güven düzeylerine ilişkin algıları sendikaya üyeliği olmayan öğretmenlerden daha yüksek olduğu görülmektedir. Ancak anlamlı düzeyde bir fark bulunmamıştır.

Öğretmenlerin paternalist liderlik davranışlarıyla ilgili algıları “mesleki kıdem” değişkenine göre incelendiğinde ise 6-10 yıl arasında görev yapan öğretmenlerin 1-5 yıl arasında görev yapan öğretmenlere oranla paternalist liderlik algılarının daha yüksek olduğu, örgütsel güvene ilişkin algıları bakımından mesleki kıdemin herhangi bir anlamlı fark oluşturmadığı görülmektedir. Bu bulgu Cerit, Özdemir ve Akgün (2011) tarafından yapılan okul yöneticilerinin paternalist liderlik davranışlarına ilişkin yapılan araştırmada sınıf öğretmenlerinin cinsiyet, eğitim düzeyi ve mesleki kıdemlerine göre okul müdürlerinin paternalist liderlik davranışlarını sergilemeye ilişkin görüşlerinin anlamlı şekilde farklılık gösterdiği bulunmuştur.

Öğretmenlerin paternalist liderlik algıları “en son görev yaptığı okuldaki çalışma süresi” değişkenine göre incelendiğinde 3-4 yıl arasında görev yapan öğretmenlerin 1-2 yıl arasında görev yapan öğretmenlere oranla paternalist liderlik algılarının daha yüksek olduğu görülmektedirken, örgütsel güvene ilişkin algıları en son görev yaptığı okuldaki çalışması süresi bağlamında ise herhangi bir anlamlı fark oluşturmadığı görülmektedir.

Yapılan korelasyon analizi sonucunda, genel olarak okul yöneticilerinin paternalist (babacan) liderlik davranışları ile öğretmenlerin örgütsel güven düzeyleri arasında pozitif yönde ve düşük düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Buna ilaveten, öğretmen algılarına göre okul yöneticilerin paternalist (babacan) liderlik davranışları ile örgütsel güvenin yöneticiye güven, meslektaşlara güven ve paydaşlara güven alt boyutları arasında pozitif yönde ve düşük düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Yapılan regresyon analizi sonucunda genel olarak babacan liderliğin aile havası ve hayırseverlik alt boyutu bir bütün olarak örgütsel güveni anlamlı bir şekilde yordadığı tespit edilmiştir. Diğer bir deyişle, okul yöneticilerinin okulda bir aile havası oluşturması, çalışanlar arasındaki problemleri çözmede baba rolünü üstlenmesinin neticesinde okuldaki çalışanların birbiri ile ilişkilerini olumlu yönde etkilemektedir. Bunun yanı sıra yöneticilerin, okulda hayırseverlik davranışlarını sergilemesi yani; iş dışı zamanlarında çalışanlarına yardımcı olması, babalık rolünü devam ettirmesi, çalışanlarını koruyup kollaması, çalışanlarının özel günlerinde yalnız bırakmaması ve çalışanlarının kişisel problemlerini çözme konusunda desteğini esirgememesi çalışanların okula olan güven düzeyini daha da artmasını sağlamaktadır. Sonuç olarak, yöneticilerin okul ortamında paternalist (babacan) liderliğin aile havası ve hayırseverlik alt boyutlarındaki davranışları sergilemesi ve okul ortamını bu yönde değiştirmesi çalışanların yöneticiye, meslektaşlarına ve okul diğer paydaşlarına (veli, öğrenci) olan güveni olumlu yönde etkilediği söylenebilir.

Araştırmanın bu bölümünde araştırma bulguları ışığında aşağıdaki önerilere yer verilmiştir.

1- Paternalist (babacan) liderliğin örgütsel güven düzeyi üzerinde etkisinin olduğundan hareketle, okul yöneticilerine yönelik paternalist (babacan) liderlik ile ilgili bilinçlendirilmeye yönelik eğitsel etkinliklerinin düzenlenmesi önerilmektedir.

2- Bu araştırmada paternalist (babacan) liderliğin demografik özellikler (cinsiyet, okul türü, mezuniyet durumu, sendika üyelik durumu, mesleki kıdem ve görev yapmakta olduğu okuldaki çalışma süresi) açısından anlamlı farklılıklar göstermiştir. Bu algı farklılıklarına ilişkin yeni araştırmalar yapılarak nedenlerinin derinlemesine incelenmesi önerilmektedir.

3- Bu araştırmada paternalist (babacan) liderlik ile örgütsel güven arasındaki ilişki ele alınmıştır. Paternalist (babacan) liderliğin diğer okul bağlamı faktörlerini (okul kültürü, okul iklimi, motivasyon, başarı vb.) ne yönde etkilediğine dair araştırmalar yapılabilir.

4- Araştırma Siirt ili Kurtalan ilçesi merkez ilk ve ortaokul eğitim kurumlarında görev yapan öğretmenler üzerinde yapılmıştır. Benzer araştırmaların okul öncesi, lise ve üniversiteler de yapılması farklı sonuçları üretebilir.

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

KAYNAKÇA

- Akgündüz, Y., Güzel, T., & Harman, S. (2016, Nisan). Yöneticiye güven ve dağıtımsal adalet çalışanların işe gömülmüşlüğü nasıl etkiler? *Ege Akademik Bakış*, 16(2), 351-362.
- Aktaş, M. ve Can, A. (2012). Yöneticilerin kültürel değerleri ve izleyici davranışı tercihleri. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 12(2), 239-249.
- Arslan, M. M. (2009). Teknik ve endüstri meslek lisesi öğretmenlerinin örgütsel güven algıları. *Eğitimde Kuram ve Uygulama Dergisi*, 5(2), 274-288.
- Arslan, Ö. (2016). Okul yöneticilerinin paternalist liderlik düzeyleri ile örgütsel sinizm algıları arasındaki ilişki. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak.
- Artuksi, E. (2009). İlköğretim okullarında görevli öğretmenlerin okulun örgütsel güven düzeyine ilişkin algıları. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Asunakutlu T. (2002). Örgütsel güvenin oluşturulmasına ilişkin unsurlar ve bir değerlendirme. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9, 1- 13.
- Aycan, Z. (2001). Paternalizm: Yönetim ve Liderlik Anlayışına İlişkin Üç Görgül Çalışma. *Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 1-19.
- Aycan, Z., Kanungo, R., Mendonca, M., Yu, K., Deller, J., Stahl, G., & Kurshid, A. (2000). Impact of culture on human resource management practices: A 10-country comparison. *Applied Psychology*, 49(1), 192-221.
- Aycan, Z., 2006 Paternalism Indigenous and cultural psychology. (pp. 445-466): Springer.
- Ayduğ, D. (2014). İlkokulların örgüt sağlığı ile öğretmenlerin örgütsel güven düzeyleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Balcıoğlu, N. (1994). *Etkili sınıf yönetimi*. Ankara: Baran Ofset Yayınları.
- Buluç, B. (2008). Ortaöğretim okullarında örgütsel sağlık ile örgütsel vatandaşlık davranışları arasındaki ilişki. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6(4), 571-602.
- Cerit, Y. (2012). Paternalistik liderlik ile yöneticiden ve işin doğasından doyum arasındaki ilişki. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31 (2) 35-56.
- Cerit, Y. (2013), Paternalist liderlik ile öğretmenlere yönelik yıldırma davranışları arasındaki ilişki. *Educational Sciences: Theory & Practice* 13 (2)
- Cerit, Y., Özdemir, T., Akgün, N. (2011) Sınıf öğretmenlerinin okul müdürlerinin paternalist liderlik davranışları sergilemelerini istemeye yönelik görüşlerinin bazı demografik değişkenler açısından incelenmesi. *AİBÜ, Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(1), 87-99.
- Cheng, B.S., Boer, D., Chou, L.F., Huang, M.P., Yoneyama, S., Shim, D., Tsai, C.Y., 2014 Paternalistic leadership in four East Asian societies: Generalizability and cultural differences of the triad model. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 45(1), 82-90.
- Cheng, B. S., Chou, L. F., Wu, T. Y., Huang, M. P., & Farh, J. L., (2004). Paternalistic leadership and subordinate responses: Establishing a leadership model in Chinese organizations. *Asian Journal of Social Psychology*, 7(1), 89-117.
- Çalışkur, A. (2015, Temmuz). Yöneticinin Güç Kaynağı İle Çalışanların Örgüte Duyduğu Güven Arasındaki İlişki. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 45, 160-174.
- Bökeoğlu, Ç., Ö. & Yılmaz, K. (2008). İlköğretim okullarında örgütsel güven hakkında öğretmen görüşleri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 54: 211-233

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

- Erben, G., S. (2004). “Toplumsal Kültür Aile Kültürü Etkileşimi Bağlamında Paternalizm Boyutuyla İşletme Kültürü: Türkiye Örneği”, 1. Aile İşletmeleri Kongresi Bildirileri, 17-18 Nisan 2004, (Ed.: Koçel, T.), İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları: 345-356.
- Erben, G., S. ve Güneşer, A., B. (2008). The Relationship Between Paternalist Leadership and Organizational Commitment: Investigating The Role of Climate Regarding Ethics, *Journal of Business Ethics*, 82, p:955-968.
- Farh, J., L. ve Cheng, B., S. (2000). “A Cultural Analysis of Paternalist Leadership in Chinese Organizations”, (Ed.: J., T., Li; A., S., Tsui ve E., Weldon), *Management and Organizations in the Chinese Context*, London: Macmillan: 84-127.
- Gelfand, M. J., Erez, M., & Aycan, Z., 2007 Cross-cultural organizational behavior. *Annu. Rev. Psychol.*, 58, 479-514.
- Göncü, Aslı; Aycan, Zeynep; Johnson, Russell E. (2014), Effects of paternalistic and transformational leadership on follower outcomes. *International Journal of Management and Business* 5, no. 1: 36-58.
- Güçlü, N. (1997).Eğitim lideri olarak okul yöneticisi. *Milli Eğitim Dergisi*, 134, 50-54.
- Hayek, M.; Novicevic, M., M.; Humphreys, J., H. ve Jones, N. (2010). “Ending the Denial of Slavery in Management History: Babacan Leadership of Joseph Emory Davis”, *Journal of Management History*, 16(3), 367-379.
- Karasar, N. (2007). *Bilimsel araştırma yöntemi*, Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Karşu Cesur, D. (2015). Paternalist liderlik ve örgüt kültürü ilişkisi: Sakarya üniversitesi örneği, (Yüksek lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya
- Kurum, G. (2013). Trakya Üniversitesi’nde görev yapan öğretim elemanlarının örgüt sağlığı algıları ile örgütsel güven düzeyleri arasındaki ilişki (Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Kurt, İ. (2013). Paternalist liderlik ile çalışanların işlerine yaratıcı katılım algıları arasındaki ilişkiyi araştırmaya yönelik bir çalışma. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 5 (1) 321-330.
- Küskü, F. (1999). Yöneten-Yönetilen İlişkisinde Güven: Ampirik Bir İnceleme. *Amme İdaresi Dergisi*, 32(1) 136-151.
- Mete, Y. A., Serin, H. (2015). Okul yöneticilerinin babacan liderlik davranışı ile öğretmenlerin örgütsel vatandaşlık ve örgütsel sinizm davranışları arasındaki ilişki. *Hasan Âli Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi* 12 (2), 147-159.
- Padavic, I. ve Earnest, W., R. (1994). “Paternalism as a Component of Managerial Strategy”, *Social Science Journal*, 31/4: 389-405.
- Pellegrini, E., K. ve Scandura, T., A. (2008). “Paternalist Leadership: A Review and Agenda for Future Research”, *Journal of Management*, 34/3: 566-593.
- Polat, S. (2007). Ortaöğretim öğretmenlerinin örgütsel adalet algıları, örgütsel güven düzeyleri ile örgütsel vatandaşlık davranışları arasındaki ilişki. (Yayımlanmış doktora tezi). Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Polat, S. & Ceep, C. (2008). Ortaöğretim öğretmenlerinin örgütsel adalet, örgütsel güven, örgütsel vatandaşlık davranışlarına ilişkin algıları. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 54: 307-331
- Rehman, M. ve Afsar, B. (2012). The impact of paternalistic leadership on organization commitment and organization citizenship behaviour. *Journal of Business Management and Applied Economics* 5(5), 48-159.

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

- Saylık, A. (2017). Okul müdürlerinin paternalist (babacan) liderlik davranışları ile Hofstede'nin kültür boyutları arasındaki ilişki (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Sevinç, Y. S. (2013). İlköğretim okulu yöneticilerinin iletişim yeterliliklerine ilişkin öğretmen görüşleri ile öğretmenlerin örgütsel güven düzeyleri arasındaki ilişki, Uşak ili örneği (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Uşak.
- Sinha, J. B. P. (1990). *Work culture in Indian context*. New Delhi, India: Sage.
- Soylu, S. (2011), Creating a family or loyaltybased framework: The effects of paternalistic leadership on workplace bullying. *Journal of business ethics* 99 (2), 217-231.
- Şahin, G. S. (2015). The relationship between mobbing and paternalistic leadership: perception of generation y's (Unpublished Master's Thesis), Ankara: Bilkent Middle East Technical University, Master of Arts in Psychology.
- Şendoğdu, A., A. ve Erdirençelebi, M. (2014). Paternalist liderlik ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasındaki ilişkiye yönelik bir araştırma. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 27: 253-274.
- Tokgöz E. ve Aytemiz Seymen O. (2013). Örgütsel Güven, Örgütsel Özdeşleşme ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Arasındaki İlişki: Bir Devlet Hastanesinde Araştırma. *Öneri Dergisi*. 10(39), 61-76.
- Topaloğlu, G. I. (2010). İşgörenlerin adalet ve etik algıları açısından örgütsel güven ile örgütsel bağlılık ilişkisi (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Atılım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Tuncer, G., (2005), The self in family context and traditional family values on attitudes toward paternalistic leadership style (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Koç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Türesin, H. (2012). Örgüt çalışanlarının paternalistik liderlik algıları, öğrenilmiş güçlülük düzeyleri, iş tatmin düzeyleri ve işten ayrılma niyetleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi (Yayınlanmış Yüksek Lisan Tezi), Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.
- Westwood, R. (1997). Harmony and Patriarchy: The Cultural Basis for Paternalist Headship Among the Overseas Chinese. *Organization Studies*, 18(3), 445-480.
- Wetstwood, R. I., Chan, A. (1992). "Headship and Leadership. İçinde R. I. Westwood (Edt.), Organizational Behavior: A Southeast Asian Perspective, 445-480, Hong Kong, Longman.
- Yazıcıoğlu, A. (2015). Eğitimcilerde Örgütsel Güven Düzeyinin İncelenmesi (Bursa Örneği). Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi. Okan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Yılmaz, E. (2006). Okullardaki Örgütsel Güven Düzeyinin Okul Yöneticilerinin Etik Liderlik Özellikleri ve Bazı Değişken Açısından İncelenmesi. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya: Sosyal Bilimler Enstitüsü Selçuk Üniversitesi.
- Yılmaz, E. & Sünbül, A. M. (2009). Öğretmenlerin yaşam doyumları ve okullardaki örgütsel güven düzeyi. *Journal of Qafqaz University*, 26(1):172-179.
- Yücel, C. & Samancı, G. (2009). Örgütsel güven ve örgütsel vatandaşlık davranışı. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(1):113-132.

LİSE YÖNETİCİLERİNİN HİZMETKÂR LİDERLİK DAVRANIŞLARINA İLİŞKİN ÖĞRETMEN ALGILARI¹

Şükriye DURMUŞ

Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Doç. Dr. Veysel OKÇU

Siirt Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü

Özet

Bu araştırmanın amacı, lise yöneticilerinin hizmetkâr liderlik davranışlarına ilişkin öğretmen algılarını incelemek ve bu algıların cinsiyet, sendika üyeliği, öğrenim durumu, kıdem, okulda çalışma süresi ve mevcut yönetici ile çalışma süresi değişkenlerine göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemektir. Araştırmada tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmanın evrenini 2018-2019 öğretim yılında Siirt il merkezinde bulunan 33 lisede görev yapan toplam 721 branş öğretmenleri oluşturmaktadır. Örneklemi ise basit seçkisiz örnekleme (simple random sampling) yöntemiyle seçilen 16 okulda görev yapan toplam 321 branş öğretmeni oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak "Okul Müdürlerinin Hizmetkâr Liderlik Davranışları Ölçeği" kullanılmıştır. Verilerin analizinde betimsel istatistik, bağımsız örneklem t-testi, tek yönlü varyans analizi ve LSD testi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda, genel olarak lise müdürlerinin hizmetkâr liderlik davranışlarına yönelik öğretmen algılarının "iyi düzeyde" olduğu tespit edilmiştir. Öğretmen algılarına göre, okul müdürleri Özgecil davranışlar, Empati, Adil tutum ve davranışlar, Dürüstlük ve Alçakgönüllülük alt boyutlarındaki hizmetkâr liderlik davranışlarını "iyi düzeyde" sergiledikleri ortaya çıkmıştır. Araştırma da cinsiyet, sendika üyeliği, öğrenim durumu, kıdem, okulda çalışma süresi ve mevcut yönetici ile çalışma süresi değişkenlerine göre öğretmen algıları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Araştırmanın sonuçlarına dayalı olarak, okul müdürlerinin işgörenlere yönelik hizmet odaklı bir liderlik yaklaşımı sergilemesi önerilebilir. Bu bağlamda okul yöneticilerinin hizmetkâr liderlik davranışları içselleştirebilmesi için bilinçlendirme yönünde eğitsel etkinlikler düzenlenebilir.

Anahtar Kelimeler: Hizmetkâr Liderlik; Branş Öğretmeni, Okul Müdürü

TEACHERS PERCEPTIONS OF SCHOOL ADMINISTRATORS ABOUT SERVANT LEADERSHIP BEHAVIORS (SIIRT PROVINCE)

Abstract

The aim of this study is to examine the perceptions of primary school teachers about the servant leadership behaviors of highschool principals about servant leadership behaviors and to determine whether these perceptions differ according to gender, union membership, education level, seniority, working time in school and working time with current manager variables. The research was designed in a quantitative type, a descriptive survey model. The population of the study consists of 721 branch teachers working in 33 highschool in the city center of Siirt in the academic year 2018-2019. The sample consisted of 321 highschool teachers working in 16 highschools selected by simple random sampling method. In this research "Servant Leadership Behavior Scale of School Principals" was used as data collection tool. Descriptive statistics, independent samples t-test, one-way ANOVA and LSD tests were used to analyze. As a result research, it was determined that teachers perceptions of servant leadership behaviors of highschool principals in general were "good level". According to teachers perceptions, school

¹Bu araştırma, Doç. Dr. Veysel OKÇU'nun danışmanlığında yürütülen tezsiz yüksek lisans bitirme projesine dayalı hazırlanmıştır. Ayrıca, bu çalışma 10-12 Haziran 2019 tarihinde Siirt Üniversitesinde düzenlenen Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Kongresi'nde (ISPEC) sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

principals appeared to display good attitudes towards altruistic behaviours, empathy, fair attitudes and behaviors, honesty and humility. Also school principals showed a good level of servant leadership behaviours. In the research, a significant differences wasn't observed between teachers perceptions in terms of gender, union membership, education level, seniority, working time in schools and working time with current manager variables. Based on the results of the research, it can be suggested that school principals demonstrate a service oriented leadership approach towards employees. In this context, educational activities can be organized in order to internalize servant leadership behaviors.

Keywords: Servant Leadership, Highschool, Branc Teachers, Principals.

I. GİRİŞ

Günümüzde örgütlerin başarılı olabilmesi ve kaynaklarını etkili ve verimli kullanmaları oldukça önem arz etmektedir. Bunu sağlamada, hizmetkâr liderlik kavramı son zamanlarda yönetsel eylem ve uygulamalarda önemli bir yer tutarak dikkat çekmektedir (Çelik ve Okçu, 2019). Hizmetkâr liderlik pozitif örgütsel davranış alanındaki yeni bir liderlik türüdür (Van Dierendonck, 2011, 1228). Hizmetkâr liderlik içerisinde bulunduğumuz 21. yüzyılın liderlik anlayışındaki değişim ve dönüşümün sonunda ortaya çıkmış olan bir liderlik tarzıdır. İlk olarak 1970 yılında Greenleaf tarafından ortaya atılan hizmetkâr liderlik stiline özünde öncelikle insanlığa hizmet etme anlayışı bulunmaktadır (Sanı, Atan, Çalışkan ve Yozgat, 2013). Hizmetkâr liderlik, çalışanları cesaretlendirme, onlara hizmet etme ve geliştirme yoluyla kurumsal gelişmeyi sağlayan bir liderlik stildir (Van Dierendonck, 2011, 1247).

Greenleaf'a (1998) göre hizmetkâr lider empati kuran, takipçisini etkin olarak dinleyen, takipçilerine duygusal destek veren, takipçisinin gelişimini önemseyen, yapacakları işe inanan ve kendilerini bir ekip olarak görmelerini sağlayan bir kişidir. Hizmetkâr liderin yolculuğu kendi içindedir. Başkalarını kendine benzetme derdinde değildir (Fındıkçı, 2013:323). Bu tip liderler ortak değerler sağlar, takım çalışmasını benimser, astlarının gelişimi için imkânlar sağlar ve karar verme sürecine rehberlik ederler (Özmutlu, 2011). Ayrıca çalışanlarına bencillikten uzak ve karşılık beklemezsizin hizmet etmeyi ilke edinmişlerdir. Hizmetkâr liderlik ise tüm liderlik becerilerini kapsamakla birlikte standart liderlik anlayışının daha da ötesine giderek insan merkezli ve hizmet odaklı olma özelliklerini taşımaktadır (Balay vd., 2014). Bu sayede hizmetkâr liderlerin takipçilerinin hem lideri hem de örgütü için daha fazla çabalararak örgütün gelişmesine ve amacına ulaşmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir (Temiz, 2016). Hizmetkar liderler, insanları yönlendirme ve tamamlama amacına yönelik bilinçli bir etkinliği yerine getirirler, insanlara hizmet etme sanatını gerçekleştirirler. Dolayısıyla hizmetkârlık anlayışı, özünde hizmet etmeyi içermesinin yanında sevgi, hoşgörü, insani değerler, değişim ve dönüşümü de içermektedir (Fındıkçı, 2009: 380-381). Hizmetkâr lider, sahip olduğu fiziksel, zihinsel ve duygusal potansiyelini kullanırken insanların faydasına odaklanan, insanları etkileme konusunda özel bir donanıma sahip, kendisini sıfır noktasında gören bilgi odaklı gönül insanıdır (Fındıkçı, 2009). İnsanlara hizmet edebilmek için gücü ve bilgeliği bulup sentez edebilen kişidir (Çaldıranlı, 1998). Hizmetkâr liderliğin alt bileşenleri ile ilgili literatürde farklı farklı sınıflandırmanın yapıldığı gözlenmektedir. Spears (2005:3-4), Greenleaf'in yazılarından hareketle hizmetkâr liderliğin on özelliğini tespit etmiştir. Dinleme, empati, iyileştirme, farkındalık, ikna etme, kavramsallaştırma, öngörü, hizmet odaklılık, insanların gelişimine adanmışlık, topluluk kurma şeklinde sıralamaktadır. Serrat (2009) çalışmasında, liderlerin sahip olduğu özellikleri yukarıda bahsedilen on temel özelliğe (dinleme, empati, iyileştirme, farkında olma, ikna etme, kavramsallaştırma, öngörü, hizmet odaklılık, insanların gelişmesi ve büyümesine bağlılık, topluluk inşa etme) ilave olarak iş birliği kurma ve gücün etik kullanımı olarak ifade etmiştir. Patterson (2003), çalışmasında hizmetkâr liderliğin yedi bileşeninden söz eder. Bunlar: tevazu, içten sevgi, hizmet, vizyon, özgecil davranışlar ve güvendir.

Page ve Wong (2000) hizmetkâr liderliğin boyutlarını, takipçilerini güçlendirme ve geliştirme, mütevazılık, takipçilerine hizmet etme, içten ve katılımcı liderlik, ilham veren liderlik, vizyonerlik ve dürüstlük olarak görmektedir. Ekinci (2015) ise literatürde kabul gören boyutlar arasından özellikle liderin işgörenlere yönelik tutum ve davranışlarını temsil edecek beş boyut belirlemiştir. Bu boyutlar, okul yöneticilerinin öğretmenlere yönelik davranışlarını esas alacak çerçevede belirlenmiştir. Bunlar empati, özgecil davranışlar, alçakgönüllülük, dürüstlük ve adalet boyutlarıdır.

Eğitimdeki değişimleri dikkate alarak bütün öğretmenleri ve onların eğitim görüşlerini kapsayan büyük bir eğitim vizyonu oluşturmak yöneticinin liderliğine bağlıdır (Karapostal, 2014: 48). Crippen'e (2005) göre okul liderleri öğrencilerin öğrenmeleri ve öğretmenlerin öğretim etkinliklerinden, aileler, öğretmenler ve yöneticiler arasında demokratik çalışma ilişkileri ve vatandaşlık değerlerini uygulama ve öğrenmeyi gerçekleştirme ve korumadan sorumludur (Akt. Cerit, 2005). Hizmetkâr liderlik davranışlarını yerine getiren okul liderleri; hizmet ettikleri okul çevresini geliştirme, öğrencilere daha iyi hizmet etme gücünü kendilerinde bulacaklardır. Öğrenci başarısı ve arzulanan eğitim hedefleri için büyük bir tutku ile çalışacaklardır (Temiz,2016).

Öğretmenlerin öğretim kalitesi, öğrencinin başarısı üzerinde önemli bir etkiye sahiptir (Hattie, 2009). Benzer şekilde, okul yöneticisi, okulun amaçlarının gerçekleşebilmesi için paydaşlarının sahip oldukları bedensel ve zihinsel güçlerini harekete geçirmelidir. Bunu gerçekleştirmek ve bu yolla etkili bir okul oluşturmada okul yöneticilerinin liderlik özelliklerinin önemli bir etkisinin bulunduğu bilinmelidir (Şişman, 2012:132). Hizmetkâr lider olarak okul yöneticisi yapılan işe ruhunu koyma anlayışından hareketle kurumlarının gelişmesine katkı sağlayabilir (Dinçer ve Bitirim, 2007). Eğitim sisteminin merkezîyetçi yapısı, idari görevlerin fazlalığı, öğretmen sayısının çok olması okul yöneticilerinin öğretmenlerle bire bir ilgilenme, gelişimlerine destek olma, onları yönlendirme ve yetiştirme noktasında zaman bulmalarını zorlaştırmaktadır (Akyüz ve Eren, 2013: 199). Ancak hizmetkâr liderliğin hayat bulduğu okullarda gelişen nitelikli bir yönetici-öğretmen ilişkisi yardımlaşma, sorunların çözümünde üretici olma, saygıya dayalı ilişkiler kurma gibi olumlu davranışları sağlayacaktır (Temiz,2016). Okul yöneticisi hizmetkâr bir lider olarak öğretmenlerin ihtiyaçlarını karşılayan, motivasyonlarını artıran, performanslarını geliştiren, onlara değer veren, onların hedeflerinin gerçekleştirebilmesinde rol oynayan ve bütün imkânları öğretmenlerin hizmetine sunan bir lider konumunda olmalıdır. Bu açıdan hizmetkâr liderliğin okullarda uygulanmasının, okulun amaçlarına ulaşmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2.YÖNTEM

Bu bölümde araştırma modeli, evren ve örneklem, uygulanan veri toplama araçları ve verilerin analizi ile ilgili bilgiler yer almaktadır.

2.1. Araştırma Modeli

Araştırmada, okul yöneticilerinin hizmetkâr liderlik davranışlarının öğretmen algılarına göre incelenmesi amaçlandığından tarama modeli kullanılmıştır. Çünkü tarama modelleri, geçmişte ya da o anda var olan bir durumu, olduğu şekliyle betimlemeyi ve tanımlamayı amaçlayan araştırma yaklaşımıdır (Karasar, 2014).

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini 2018-2019 eğitim-öğretim yılı bahar döneminde Siirt İl merkezinde bulunan 34 lisede görev yapan toplam 817 öğretmen oluşturmaktadır. Örneklemi ise basit seçkisiz random (rastgele) yöntemiyle seçilen 16 lisede görev yapan 136'sı kadın, 185'i erkek olmak üzere toplam 321 öğretmen oluşturmıştır.

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

Tablo 1. Araştırma örnekleminde yer alan öğretmenlerin kişisel özelliklerine ait bilgileri

Değişkenler	Frekans	%
<i>Cinsiyet</i>		
Kadın	136	%42.4
Erkek	185	%57.6
<i>Kıdem</i>		
1-5 yıl	138	%43.0
6-10 yıl	110	%34.3
11-15 yıl	13	%22.7
<i>Öğrenim Durumu</i>		
Lisans	271	%84.4
Lisans Üstü	50	%15.6
<i>Okul yöneticisi ile çalışma süresi</i>		
1-2 yıl	125	%38.9
3 - 4 yıl	111	%34.6
5 yıl ve üstü	85	%26.5
<i>Sendika Üyeliği</i>		
Üyeyim	198	%61.7
Üye değilim	123	%38.3

Yukarıda yer alan Tablo 1’de görüldüğü gibi araştırmaya katılan öğretmenlerin %57,6’sı erkek (185 kişi) %42,4’ü (136 kişi) ise kadındır. Araştırmaya katılan öğretmenlerin %43,0’ı (138 kişi) 1-5 yıl arası, %34,3’ü (110 kişi) 6-10 yıl arası, %22,7’si (13 kişi) 11-15 yıl arası kıdeme sahiptir. Araştırmaya katılan öğretmenlerin okul yöneticisi ile aynı kurumda çalışma süresi incelendiğinde, %38,9’u (125 kişi) 1-2 yıl, %34,6’sı (111 kişi) 3-4 yıl, %26,5’i (85 kişi) ise 5 yıl ve daha fazla görev yaptıkları anlaşılmaktadır. Ayrıca araştırmaya katılan öğretmenlerin %61,7’si (198 kişi) sendika üyesi ve %38,3’ü (123 kişi) ise herhangi bir sendikaya üye değildir.

2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada kişisel bilgiler formu ve hizmetkâr liderlik ölçeği olmak üzere iki veri toplama aracı kullanılmıştır. Bu veri toplama aracı Siirt İl Mili Eğitim Müdürlüğünden ve uygulama yapılacak olan okul idarelerinden gerekli yasal izin alındıktan sonra araştırmaya katılacak olan öğretmenlere ön bilgilendirmeler yapılarak bizzat araştırmacı tarafından uygulanmıştır.

2.3.1. Okul Müdürlerinin Hizmetkâr Liderlik Davranışları Ölçeği

Bu ölçeğin amacı okul yöneticilerinin hizmetkâr liderlik davranışlarına ilişkin öğretmen algılarını belirlemektir. İkinci (2015) tarafından geliştirilen ölçek 5’li Likert tipinde (her zaman=5, çoğu zaman=4, bazen=3, nadiren=2 ve hiçbir zaman=1) dizayn edilmiştir. Ölçek toplam 36 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin değerlendirilmesi 1,00-1,80 “hiçbir zaman Düşük”; 1,81-2,60 “nadiren”; 2,61-3,40 “bazen”; 3,41-4,20 “çoğu zaman”; 4,21-5,00 “her zaman” şeklindedir. Ölçek, özgecil davranışlar 9 madde (9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 20), empati 9 madde (1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 21), adalet 8 madde (32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39), dürüstlük 7 madde (23, 25, 26, 27, 28, 29, 30) ve alçakgönüllülük 3 madde (17, 18, 19) şeklinde beş alt boyuttan oluşmaktadır. 5 alt faktörlü yapıdaki ölçek toplam varyansın %67,35’ini açıklamaktadır. Ölçeğin özgecil davranışlar, empati, adil tutum ve davranışlar, dürüstlük ve alçakgönüllülük boyutlarının Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayıları sırayla .95, .85, .85, .82, .82 olarak bulunmuştur. Yapılan bu araştırmada ise ölçeğin iç tutarlılık güvenirlik katsayıları için Cronbach alfa katsayılarına hesaplanarak aşağıdaki Tablo 2’de gösterilmiştir.

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

Tablo 2. Okul Yöneticilerinin Hizmetkâr Liderlik Davranışları Ölçeği ve Alt Boyutlarına İlişkin Cronbach Alfa Katsayıları

Hizmetkâr Liderlik Davranışları Ölçeği ve Alt Boyutları	Cronbach Alfa Katsayıları
Özgecil Davranışlar	.95
Empati	.85
Adil tutum ve davranışlar	.85
Dürüstlük	.82
Alçakgönüllülük	.82
Hizmetkâr Liderlik Davranışları Ölçeği (Toplam)	.97

Yukarıdaki Tablo 2.'de görüldüğü gibi, araştırmada kullanılan ölçeğin güvenirlik analizinde, uygulanan Croanbach alfa (α) katsayısı öncelikle ölçeğin tümüne ve daha sonra her bir alt boyuta uygulanmıştır. Ölçeğin tümüne ilişkin Croanbach alfa değeri .97 olup güçlü bir güvenirliği ifade etmektedir. Bununla beraber aynı ölçek için elde edilen verilerle yapılan güvenirlik analizi sonucunda Croanbach Alpha iç tutarlılık katsayısı “Özgecil Davranışlar” için .95, “Empati” için .85, " Adil tutum ve davranışlar" için .85, " Dürüstlük" için .82, “Alçakgönüllülük” için ise .82 olarak hesaplanmıştır. Güvenirlik katsayılarının $\alpha > .70$ olarak bulunması yapılan araştırmanın güvenilir olması açısından istenilen bir değerdir (Kılıç, S.,2016).

2.4. Verilerin Analizi

Çalışmanın verileri SPSS 21 istatistik paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Okul yöneticilerinin hizmetkâr liderlik davranışlarına ilişkin öğretmen algıları cinsiyet, sendika üyeliği ve öğrenim durumları açısından anlamlı bir farklılık gösterip göstermediği bağımsız örneklem t-testi ile analiz edilmiştir. Benzer şekilde öğretmen algılarının kıdem ve mevcut okul yöneticisi ile çalışma süresi ve hizmet yılları değişkenlerine göre anlamlı farklılık gösterip göstermediği tek yönlü varyans analizi, Araştırma hipotezleri .05 anlamlılık düzeyinde test edilmiştir.

3. BULGULAR

Bu bölümde araştırmaya katılan öğretmenlerden veri toplama araçlarıyla elde edilen verilerin analizi sonucunda ulaşılan bulgular, araştırmanın amacına ve alt amaçlarına uygun bir şekilde tablolastırılarak verilmiş ve betimlenerek yorumlanmıştır.

3.1. Liselerde Görev Yapan Öğretmenlerin Algılarına Göre Okul Yöneticilerinin Hizmetkâr Liderlik Davranışlarına İlişkin Bulgular

Araştırmada elde edilen bulgulara göre okul yöneticilerinin hizmetkâr liderlik davranışlarına ilişkin bulgular Tablo 3.'de sunulmuştur.

Tablo 3. Öğretmenlerin Algılarına Göre Okul Yöneticilerinin Hizmetkâr Liderlik Davranışlarına İlişkin Bulgular

Faktörler	N	$\bar{X}$	SS	Algı Düzeyi
Özgecil davranışlar	321	3.85	.86	(İyi Düzey)
Empati	321	3.88	.87	(İyi Düzey)
Adil tutum ve davranışlar	321	3.96	.91	(İyi Düzey)
Dürüstlük	321	3.87	.91	(İyi Düzey)
Alçakgönüllülük	321	3.63	1.0	(İyi Düzey)
Hizmetkâr liderlik davranışları (Toplam)	321	3.87	.83	(İyi Düzey)

Yukarıdaki Tablo 3’de görüldüğü gibi, branş öğretmenlerinin okul yöneticilerinin hizmetkâr liderlik davranışlarına ilişkin verdikleri puanların ortalamasına ($\bar{X}$ = 3.87, SS=.83) göre okul yöneticileri hizmetkâr liderlik davranışlarını "İyi düzeyde" sergiledikleri ortaya çıkmıştır. Başka bir deyişle, branş öğretmenleri hizmetkâr liderlik davranışlarına uygun ve iyi bir performans göstermede okul yöneticilerini iyi düzeyde gördükleri şeklinde yorumlanabilir. Öğretmen algılarına göre hizmetkâr liderlik davranışlarının alt boyutları sırasıyla; Özgecil davranışlar ($\bar{X}$ =3.85, SS=.86), Empati ($\bar{X}$ =3.88, SS=.87), Adil tutum ve davranışlar ($\bar{X}$ =3.96, SS=.91), Dürüstlük ($\bar{X}$ =3.87, SS=.91) ve Alçakgönüllülük ($\bar{X}$ = 3.63, SS=1.03) incelendiğinde ise tüm alt boyutlarda okul yöneticileri hizmetkâr liderlik davranışlarını "İyi Düzeyde" sergiledikleri ortaya çıkmıştır. Buna göre okul yöneticileri öğretmenlerden hizmetkâr liderlik davranışlarıyla ilgili en yüksek ortalama puanı "Adil tutum ve davranışlar, en düşük ortalama puanını ise "Alçakgönüllülük" alt boyutunda aldıkları tespit edilmiştir.

3.2. Kişisel Değişkenlere Yönelik Bulgular

Eldeki bu araştırmada kişisel bilgilere yönelik bulgular cinsiyet, öğrenim durumu, mesleki kıdem, sendika üyelik durumu ve mevcut yönetici ile çalışma süresi değişkenlerine göre sırası ile açıklanmıştır.

3.2.1 Öğretmenlerin, Okul Yöneticilerinin Hizmetkâr Liderlik Davranışlarına İlişkin Algıları Cinsiyet Değişkeni Açısından Anlamlı Bir Farklılık Göstermekte midir?

Araştırma sonucunda cinsiyet değişkenine göre elde edilen bulgular Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4. Hizmetkâr Liderlik Davranışlarına İlişkin Öğretmen Algılarının Cinsiyete Göre t-testi Sonuçları

Faktörler	Cinsiyet	N	$\bar{X}$	SS	Sd	t	p
Özgecil Davranışlar	Kadın	136	3.775	.902	2	1.435	.34
	Erkek	185	3.915	.834	319		
Empati	Kadın	136	3.799	.946	2	1.541	.26
	Erkek	185	3.952	.822	319		
Adil tutum ve davranışlar	Kadın	136	3.907	.972	2	.942	.43
	Erkek	185	4.004	.861	319		
Dürüstlük	Kadın	136	3.797	.946	2	1.288	.33
	Erkek	185	3.930	.893	319		
Alçakgönüllülük	Kadın	136	3.610	1.064	2	.421	.24
	Erkek	185	3.659	1.009	319		
Hizmetkâr liderlik davranışları (Toplam)	Kadın	136	3.801	.864	2	1.324	.34
	Erkek	185	3.926	.811	319		

Okul yöneticilerinin hizmetkâr liderlik davranışlarına ilişkin öğretmen algıları cinsiyet değişkenine göre elde edilen t- testi sonuçları yukarıdaki Tablo 4’de sunulmuştur. Elde edilen bulgulara göre, cinsiyet değişkeni açısından öğretmen görüşleri arasında okul yöneticilerinin hizmetkâr liderlik davranışlarının hiçbir alt boyutunda anlamlı bir farklılık ($p>.05$) görülmemiştir. Buna göre cinsiyet faktörüne göre okul yöneticilerinin hizmetkâr liderlik davranışlarına ilişkin öğretmenlerin algılarının benzer olduğu ve farklı şekilde algılandıkları söylenebilir.

3.2.2. Öğretmenlerin, Okul Yöneticilerinin Hizmetkâr Liderlik Davranışlarına İlişkin Algıları Öğrenim Durumu Açısından Anlamlı Bir Farklılık Göstermekte midir?

Okul yöneticilerinin hizmetkâr liderlik davranışlarına ilişkin öğretmen algılarının öğrenim durumu değişkenine ait bulgular aşağıdaki Tablo 5’te gösterilmiştir.

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

Tablo 5. Öğrenim durumlarına göre öğretmenlerin hizmetkâr liderlik puan ortalamalarına ait t-testi sonuçları

Faktörler	Öğrenim Durumu	N	X	SS	Sd	t	p
Özgecil Davranışlar	Lisans	271	3.86	.86	2	.261	.70
	Lisansüstü	50	3.82	.88	319		
Empati	Lisans	271	3.88	.87	2	.164	.73
	Lisansüstü	50	3.90	.90	319		
Adil tutum ve davranışlar	Lisans	271	3.94	.86	2	.714	.57
	Lisansüstü	50	4.04	1.12	319		
Dürüstlük	Lisans	271	3.87	.91	2	.146	.91
	Lisansüstü	50	3.89	.95	319		
Alçakgönüllülük	Lisans	271	3.60	1.03	2	1.204	.55
	Lisansüstü	50	3.80	.98	319		
Hizmetkar liderlik davranışları (Toplam)	Lisans	271	3.86	.82	2	.303	.67
	Lisansüstü	50	3.90	.87	319		

Yukarıdaki Tablo 5 incelendiğinde, araştırmaya katılan öğretmenlerin öğrenim durumlarına göre yöneticilerinin hizmetkâr liderlik davranışları ve tüm alt boyutlarına ilişkin puan ortalamalarına ait t-testi sonuçları arasında anlamlı fark ($p>.05$) tespit edilmemiştir. Buna karşın lisansüstü öğrenime sahip öğretmenler ($\bar{X}=3.90$) lisans öğrenime sahip öğretmenlere kıyasla ($\bar{X}=3.86$) okul yöneticilerinin hizmetkâr liderlik davranışlarını kısmen daha yüksek bulmaktadırlar.

3.2.3. Öğretmenlerin, Okul Yöneticilerinin Hizmetkâr Liderlik Davranışlarına İlişkin Algıları Sendika Üyelik Durumu Değişkenine Göre Anlamlı Bir Farklılık Göstermekte midir?

Öğretmenlerin sendika üyeliği durumuna göre okul yöneticilerinin hizmetkâr liderlik davranışlarına ilişkin algıları aşağıdaki Tablo 6'da belirtilmiştir.

Tablo 6. Sendika üyelik durumlarına göre öğretmenlerin hizmetkâr liderlik puan ortalamalarına ait t-testi sonuçları

Faktörler	Sendika Üyeliği	N	X	SS	Sd	t	p
Özgecil Davranışlar	Üye	198	3.924	.829	2	1.814	.179
	Üye değil	123	3.745	.913	319		
Empati	Üye	198	3.943	.830	2	1.437	.210
	Üye değil	123	3.798	.948	319		
Adil tutum ve davranışlar	Üye	198	3.993	.851	2	.750	.419
	Üye değil	123	3.914	.999	319		
Dürüstlük	Üye	198	3.923	.913	2	1.227	.947
	Üye değil	123	3.794	.921	319		
Alçakgönüllülük	Üye	198	3.707	1.031	2	1.511	.771
	Üye değil	123	3.528	1.027	319		
Hizmetkâr liderlik davranışları (Toplam)	Üye	198	3.926	.814	2	1.447	.432
	Üye değil	123	3.787	.863	319		

$p<.05$

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

Tablo 6. incelendiğinde, öğretmenlerin sendika üyeliği durumuna göre okul yöneticilerinin hizmetkâr liderlik davranışları ve tüm alt boyutlarında puan ortalamalarına ait t-testi sonuçları arasında anlamlı bir fark ($p>.05$) tespit edilmemiştir. Buna karşın sendikaya üye öğretmenlerin ($\bar{X}=3.92$) üye olmayan öğretmenlere kıyasla ($\bar{X}=3.78$) okul yöneticilerinin hizmetkâr liderlik davranışlarını kısmen daha yüksek olduğu gözlenmiştir. Ancak bu fark anlamlı bir farklılık oluşturmamaktadır.

3.2.4. Öğretmenlerin, Okul Yöneticilerinin Hizmetkâr Liderlik Davranışlarına İlişkin Algıları Mesleki Kıdem Açısından Anlamlı Bir Farklılık Göstermekte midir?

Okul yöneticilerinin hizmetkâr liderlik davranışlarına ilişkin öğretmen algıları mesleki kıdem değişkenine ait bulgular aşağıdaki Tablo 7.'de gösterilmiştir.

Tablo 7. Mesleki kıdeme göre öğretmenlerin hizmetkâr liderlik puan ortalamalarına göre ANOVA Sonuçları

Faktörler	Mesleki kıdem	N	$\bar{X}$	SS	F	p
Özgecil Davranışlar	1-5 yıl	138	3.749	.891	1.842	.160
	6-10 yıl	110	3.939	.825		
	11 yıl ve üzeri	73	3.931	.864		
Empati	1-5 yıl	138	3.797	.939	1.349	.261
	6-10 yıl	110	3.976	.792		
	11 yıl ve üzeri	73	3.923	.879		
Adil tutum ve davranışlar	1-5 yıl	138	3.828	.867	2.718	.068
	6-10 yıl	110	4.083	.992		
	11 yıl ve üzeri	73	4.036	.836		
Dürüstlük	1-5 yıl	138	3.766	.941	1.561	.212
	6-10 yıl	110	3.914	.907		
	11 yıl ve üzeri	73	3.998	.874		
Alçakgönüllülük	1-5 yıl	138	3.584	1.091	.371	.690
	6-10 yıl	110	3.697	.989		
	11 yıl ve üzeri	73	3.653	.986		
Hizmetkâr liderlik davranışları (Toplam)	1-5 yıl	138	3.770	.854	1.835	.161
	6-10 yıl	110	3.955	.815		
	11 yıl ve üzeri	73	3.942	.817		

Tablo 7 incelendiğinde, genel olarak okul yöneticilerinin hizmetkâr liderlik davranışları ve özelde ise tüm alt boyutlarında öğretmenlerin mesleki kıdem değişkenine göre yöneticilerin hizmetkâr liderlik puan ortalamaları arasında anlamlı farklılık olmadığı ($p>.05$) tespit edilmiştir. Diğer bir ifade ile okul yöneticilerinin hizmetkâr liderlik davranışları ve tüm alt boyutlarıyla birlikte öğretmenlerin algıları üzerinde mesleki kıdem değişkeni açısından anlamlı bir farklılık arz etmemektedir.

3.2.5. Öğretmenlerin, Okul Yöneticilerinin Hizmetkâr Liderlik Davranışlarına İlişkin Algıları Mevcut Yönetici İle Çalışma Süresi Açısından Anlamlı Bir Farklılık Göstermekte midir?

Okul yöneticilerinin hizmetkâr liderlik davranışlarına ilişkin öğretmen algılarının mevcut okul yöneticisi ile çalışma sürelerine ilişkin bulgular aşağıdaki Tablo 8.'de sunulmaktadır.

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

Tablo 8. Okul yöneticilerinin hizmetkâr liderlik davranışlarına ilişkin öğretmen algılarının mevcut okul yöneticisi ile çalışma sürelerine göre ANOVA Sonuçları

Faktörler	Okul yöneticisi ile çalışma süresi	N	$\bar{X}$	SS	ANOVA		Anlamlı fark (LSD)
					F	p	
Özgecil Davranışlar	1-2 yıl	125	3.916	.887	.741	.478	-
	3- 4 yıl	111	3.779	.860			
	5 yıl ve üstü	85	3.866	.839			
Empati	1-2 yıl	125	3.911	.825	.084	.919	-
	3- 4 yıl	111	3.881	.980			
	5 yıl ve üstü	85	3.861	.823			
Adil tutum ve davranışlar	1-2 yıl	125	4.056	.990	1.070	.344	-
	3- 4 yıl	111	3.900	.871			
	5 yıl ve üstü	85	3.907	.832			
Dürüstlük	1-2 yıl	125	3.945	.944	.649	.523	-
	3 - 4 yıl	111	3.813	.939			
	5 yıl ve üstü	85	3.848	.847			
Alçakgönüllülük	1-2 yıl	125	3.706	1.047	.913	.402	-
	3- 4 yıl	111	3.657	1.029			
	5 yıl ve üstü	85	3.513	1.012			
Hizmetkar liderlik davranışları (Toplam)	1-2 yıl	125	3.934	.854	.552	.576	-
	3 - 4 yıl	111	3.828	.854			
	5 yıl ve üstü	85	3.841	.782			

Tablo 8 incelendiğinde, mevcut okul yöneticileri ile çalışma süresine göre hizmetkâr liderlik davranışları ve tüm alt boyutlarında lise öğretmenlerinin algıları arasında anlamlı farklılık olmadığı tespit edilmiştir. Buna göre okuldaki öğretmenlerin mevcut yöneticileriyle çalışma süresi açısından 1-2 yıl olması ya da daha fazla yıl çalışma süresine sahip olunması açısından aralarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık oluşturmamaktadır.

4.TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

4.1.TARTIŞMA

Liselerde görev yapan branş öğretmenlerinin algılarına göre, genel olarak okul yöneticileri hizmetkâr liderlik davranışlarını "İyi düzeyde" sergiledikleri ortaya çıkmıştır. Başka bir deyişle, branş öğretmenleri hizmetkâr liderlik davranışlarına uygun ve iyi bir performans gösterdiklerini belirtmektedirler. Ancak çok yüksek bir düzeyde hizmetkâr liderlik davranışlarına sahip olmadıkları da söylenebilir. Yapılan araştırma sonucunda, öğretmen performansının daha da yükseltilmesi ve eğitimin kalitesinin artırılması adına okul yöneticilerinin hizmet odaklı ve öğretmenlerin gönüllerine hitap edebilen nitelikteki hizmetkâr liderlik davranışlarını daha etkili bir şekilde sergilemeleri önem arz etmektedir. Clercq ve arkadaşları (2014) işgörenlerin yöneticilerine karşı hizmetkâr liderlik algılarının yüksek olmasının iş yerine karşı da olumlu bir algı oluşturduğunu belirtmektedir. Dinçer ve Bitirim (2007) yaptığı çalışmada, güçlü kurum kültürlerinin oluşturulması ve korunmasında, yeniliği açık ve kendini insanlığın gelişimine adanmış hizmetkâr liderlerle sağlanacağını ortaya koymaktadır. Literatürde Ekinci'nin (2015) öğretmenler üzerinde yaptığı araştırma da okul yöneticileri hizmetkâr liderlik davranışlarını "iyi düzeyde", Cerit'in (2008) yaptığı diğer bir çalışmada ise okul yöneticileri hizmet odaklı liderlik davranışlarını yerine getirme düzeylerinin "nispeten yüksek olduğunu" belirlemiştir.

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

Dolayısıyla Ekinci'nin (2015) yaptığı araştırma sonucunu yapılan bu araştırma sonucunu destekler niteliktedir.

Ancak Cerit (2007) tarafından yapılan araştırmada, okul yöneticilerinin gösterdiği hizmetkâr liderlik davranışlarının "orta düzeyde" olduğu, Çelik ve Okçu'nun (2019) araştırmada ise, okul yöneticilerinin hizmetkâr liderlik davranışlarını "düşük düzeyde" sergiledikleri dolayısıyla da yapılan bu araştırma sonucunu desteklememektedir.

Öğretmen algılarına göre hizmetkâr liderlik davranışlarının alt boyutları sırasıyla; Özgecil davranışlar, Empati, Adil tutum ve davranışlar, Dürüstlük ve Alçakgönüllülük incelendiğinde ise tüm alt boyutlarda okul yöneticileri hizmetkâr liderlik davranışlarını "İyi Düzeyde" sergiledikleri tespit edilmiştir. Buna göre okul yöneticileri öğretmenlerden hizmetkâr liderlik davranışlarıyla ilgili en yüksek ortalama puanı "Alçakgönüllülük", en düşük ortalama puanını ise "Adil tutum ve davranışlar" alt boyutunda aldıkları tespit edilmiştir.

Hizmetkâr liderliğin özgecil davranışlar alt boyutuna ilişkin en önemli özelliklerinden birinin, liderin içsel kaynaklı ve bilinçli olarak kendisinden çok işgörenlerin ilgi ve ihtiyaçlarına dönük tutum ve davranışlar sergilemesidir. Liderin herhangi bir karşılık beklemeden, işgörene değer verir ve bireysel çıkarlarından çok işgörenlerin çıkarlarını düşünür (Ekinci, 2015; Greenleaf, 1977). Avolio ve Locke (2002) yaptığı araştırmada ise özgecil davranışların örgütün işleyişini kolaylaştırdığı ve çalışanları üzerinde aidiyet ve bağlılık gibi duygulara neden olduğunu belirtmiştir. Hizmetkâr liderliğin özgecil davranışlar alt boyutuna ilişkin en önemli özelliklerden bir diğeri ise yöneticilerin problem çözme becerisine sahip olmasıdır. Şahin (2013), Özkan ve Temiz (2017) tarafından yapılan araştırmada, okul yöneticilerinin örgütteki sorunları çözme yeteneğine sahip olması gerektiği ifade edilmiştir. Çelik ve Okçu'nun (2019) yaptığı araştırmada, okul yöneticilerinin hizmetkâr liderliğin özgecil davranışlar alt boyutuna ilişkin davranışlarını "düşük düzeyde" sergiledikleri dolayısıyla da yapılan bu araştırma sonucunu desteklememektedir.

Hizmetkâr liderliğin empati alt boyutuna ilişkin en önemli özelliklerinden biride, okul yöneticisinin empati kurabilme becerisidir. Empati karşıdaki bireyin yerine kendini koyarak olayları subjektif değil, objektif bir biçimde değerlendirebilme becerisine sahip olmayı ifade eder. Okul yöneticisi işgörenler açısından olaylara bakabilir, onları anlamaya çalışır, etkin dinler ve başarılı olmaları için sürekli destekler. Yapılan bu araştırmada öğretmenlerin algılarına okul yöneticilerinin empati kurma becerisinin iyi "düzeyde olması" olumlu bir gelişme olarak nitelendirilebilir. Yapılan literatür taramasında, Özdemir ve Sezgin (2002) okul yöneticisinin bir öğretim lideri olarak çalışanlarıyla empati kurarak onları anlaması gerektiğini vurgulamışlardır. Özkan ve Temiz (2017) yaptıkları araştırmada ise okul yöneticilerinin çalışanlarıyla üst düzeyde empati kurmalarının gerekli olduğu belirtilmiştir. Şimşek ve Altınkurt (2009) ise öğretmenler üzerinde yaptıkları araştırmada, okul yöneticilerinin empati kurma becerilerinin "orta düzeyde" olduğu, buna ilaveten Çelik ve Okçu'nun (2019) yaptığı araştırmada ise "düşük düzeyde" olduğu ve bu araştırma sonucunu desteklemediği görülmektedir.

Yapılan bu araştırmada öğretmenlerin algılarına göre okul yöneticilerinin hizmetkâr liderliğin alçakgönüllülük alt boyutuna ilişkin algıları "iyi düzeyde" olduğu tespit edilmiştir. Hizmetkar liderin mütevazî davranışları, işgörenlerin olumlu duygular geliştirmesine neden olabileceği ve böylece onların lidere karşı saygı duymalarını sağlar. Özkan ve Temiz (2017) yaptıkları araştırmada, hizmetkâr liderliğin alçak gönüllülük boyutuna ilişkin sorumluluk sâhibi olma, fedakârlık ve insan ilişkilerine önem verme gibi özelliklerinin önemli olduğu, Patterson (2003) ise alçak gönüllülüğün sosyal ilişkilerde içtenlik ve saygı uyandırdığı belirtilmiştir. Aksi takdirde bencil tutum ve davranışların lidere karşı olumsuz duygular geliştirilmesine neden olabileceği belirtilmiştir. Çelik ve Okçu'nun (2019) yaptığı araştırmada ise okul yöneticilerinin

hizmetkâr liderliğin alçak gönüllülük alt boyutuna ilişkin algıları "düşük düzeyde" olduğu ve bu araştırma sonucunu desteklemediği tespit edilmiştir.

Yapılan bu çalışmada, öğretmenlerin algılarına göre okul yöneticilerinin hizmetkâr liderliğin adalet alt boyutuna ilişkin algıları "iyi düzeyde" olduğu belirlenmiştir.

Balyer ve Gündüz (2011), Gümüşeli (2001), Çelik ve Okçu (2019), Özkan ve Temiz (2017) tarafından yapılan çalışmalarda okul yöneticilerinin âdil olma gibi bir takım etik değerlere sahip olmaları gerektiği vurgulanmıştır. Dolayısıyla okul yöneticilerinin okuldaki adil tutum ve davranışlar sergilemesi işgörenlerin performansına olumlu katkılar sunacağı yapılan araştırmalarda belirtilmektedir.

Yapılan bu çalışmada öğretmenlerin algılarına göre okul yöneticilerinin hizmetkâr liderliğin dürüstlük alt boyutuna ilişkin algıları "iyi düzeyde" olduğu belirlenmiştir. Okul yöneticisinin dürüstlük bağlamında güven veren bir yapıda olması son derece önem arz etmektedir. Diğer bir deyişle, özellikle okul yöneticisinin işgörelere güvenmesi, hatalarını bağışlayıcı olması, söylemleri ile davranışlarının tutarlı olması, herkese eşit mesafede durması ve kurumunda açık ve şeffaf bir tutum sergilemesi dürüstlük adına sergilenen umut verici özelliklerdir. Cassel ve Holt (2008) yaptıkları çalışmada hizmetkâr liderlerin en önemli özelliklerinden birinin güven sağlayıcı olan dürüstlük olduğunu belirtmektedirler. Benzer şekilde Özkan ve Temiz (2017) tarafından yapılan çalışmada da dürüstlük boyutunu yerine getirebilmeleri için yöneticilerin güven veren bir yapıda olmaları gerektiği vurgulanmaktadır. Ancak, Çelik ve Okçu'nun (2019) yaptığı çalışmada ilkökul yöneticilerinin hizmetkâr liderliğin dürüstlük alt boyutuna ilişkin öğretmen algılarının "düşük düzeyde" olması dikkat çekici bir bulgu olarak değerlendirilmektedir.

Yapılan bu çalışmada, cinsiyet değişkeni açısından öğretmen algılarına göre okul yöneticilerinin hizmetkâr liderlik davranışları ve tüm alt boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gözlenmemiştir. Literatürde bu bulguyu destekleyecek birçok çalışmaya rastlanmıştır. Cerit (2005); Salameh (2011); Balay, Kaya ve Yılmaz (2014) ve Han'ın (2014) yaptığı çalışmalarda, okul yöneticilerinin hizmetkâr liderlik davranışlarına ilişkin öğretmen görüşleri arasında cinsiyete göre herhangi bir anlamlı farklılığa rastlanmamıştır. Ancak Çelik ve Okçu (2019) tarafından yapılan çalışmada, okul yöneticilerinin hizmetkâr liderlik davranışlarının "Özgecil davranışlar " ve "Alçakgönüllülük" alt boyutlarında cinsiyete göre anlamlı farklılık olduğu tespit edilmiştir. Buna karşın, Kahveci (2012) ve Ekinci'nin (2015) yaptığı çalışmada okul yöneticilerinin hizmetkâr liderlik davranışlarının cinsiyete göre öğretmen algıları arasında anlamlı bir fark olduğu tespit edilmiş ve bu araştırma sonucunu destekler nitelikte değildir.

Yapılan bu çalışmada, öğretmen algılarına göre okul yöneticilerinin hizmetkâr liderlik davranışları ve tüm alt boyutlarında öğretmenlerin okul yöneticileri ile çalışma süresi değişkenine göre aralarında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaşma görülmemiştir.

Literatür de, Yavuz (2010) tarafından yapılan çalışmada da öğretmenlerin, okul yöneticileriyle çalışma süresi arttıkça yöneticilerin kendilerini dinleme düzeyinin arttığını tespit etmiştir. Bu bağlamda, Çelik ve Okçu (2019), Ekinci (2015) ve Han'ın (2014) yaptığı çalışma sonuçları, bu araştırma sonucunu desteklememektedir. Belirtilen çalışmalarda öğretmenlerin mevcut okul yöneticileriyle çalışma süresi arttıkça hizmetkâr liderlik davranışlarını bir bütün olarak daha iyi algıladıkları ve anlamlandırdıkları şeklinde belirtilmektedir.

Elde edilen diğer bir bulgu ise, okul yöneticilerinin hizmetkâr liderlik davranışları ve tüm alt boyutlarında öğrenim durumu değişkenine göre yani öğretmenlerin lisans ve lisansüstü eğitim durumlarına göre aralarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Çelik ve Okçu (2019), Kahveci'nin (2012) yaptığı çalışmalarda da, öğretmenlerin hizmetkâr liderlik davranışlarına ilişkin algılarında eğitim düzeyi değişkeni açısından anlamlı bir farklılık yoktur. Bu araştırma sonucunu destekler niteliktedir.

Okul yöneticilerinin hizmetkâr liderlik davranışları ve tüm alt boyutlarında kıdem değişkenine göre yani öğretmenlerin 1-5 yıl, 6-10 yıl, 11-15 yıl, 16 yıl ve üzeri yıl kıdeme sahip olma durumlarına göre aralarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı gözlenmiştir. Çelik ve Okçu'nun (2019) ve Kahveci'nin (2012) yaptığı araştırmalarda da, öğretmenlerin hizmetkâr liderlik davranışlarına ilişkin algıları kıdem değişkenine göre anlamlı bir farklılık olmadığı gözlenmiştir. Yapılmış bu araştırmaların sonucu mevcut araştırmanın sonucuyla benzer özellik göstermektedir.

Öğretmenlerin herhangi bir meslek örgütüne üye olup olmama durumuna göre okul yöneticilerinin hizmetkâr liderlik davranışları ve tüm alt boyutları arasında öğretmen algılarına göre anlamlı bir fark oluşturmamıştır. Çelik ve Okçu'nun (2019), Ekinci'nin (2015) yaptığı araştırmalar, bu araştırma sonucunu desteklemektedir.

4.2.SONUÇ

Sonuç olarak, yaşamlarında yön ve amaç bulmak isteyenlere örnek oluşturan, yardım eden, birey olarak işgörenlerin olumlu yönde gelişmesine katkıda bulunmak ancak hizmetkâr bir liderin göstereceği davranışlardır (Drucker, 2000). Okulda gereksiz meselelerle uğraşmak veya egoizmin (bencilliğin) kabul edildiği bir ortamdan ziyade gönüllü olarak bireylerin hizmet verecek bir ortamı teşvik edilerek, eğitimle ilgili sorunlarla başa çıkma çabaları teşvik edilebilir. Böylelikle öğretmen ve öğrenciler potansiyellerini daha iyi bir şekilde kullanabilirler. Okul yöneticilerinin bu hizmetkâr liderlik davranışlarını sergilemeleri durumunda, okulların eğitim hizmetini daha etkili şekilde gerçekleştirmelerine katkı sağlanabilir (Çelik ve Okçu, 2019).

4.2. ÖNERİLER

1- Okul yöneticilerinin hizmetkâr liderlik davranışları ile öğretmen algılarının iyi düzeyde olduğu ancak çok iyi düzeyde olmadığı belirlenmiştir. Bu bağlamda okul yöneticileri işgörenlerin gönüllerine hitap eden hizmetkâr liderlik davranışları ile ilgili olarak bilinç düzeylerinin artırılmasına yönelik eğitsel etkinlikler düzenlenebilir.

2- Bu çalışmada okul yöneticisinin sahip olması gereken hizmetkâr liderlik özellikleri ile ilgili sadece öğretmen görüşlerine başvurulmuştur. Benzer bir araştırma okul yöneticileri, veli ve öğrenci görüşlerine göre de yapılabilir.

3-Araştırmacılar, yöneticilerin hizmetkâr liderlik davranışlarına ilişkin farklı eğitim kademelerinde ve bölgelerde farklı veri toplama araçları ve yöntemleri kullanarak (gözlem, görüşme ve mülakat vb.) araştırma yapmak suretiyle literatüre katkı sağlayabilir.

KAYNAKÇA

- Akyüz, B. ve Eren, M. Ş. (2013). Hizmetkâr liderlik davranışlarının eğitim sektörü üzerindeki etkisi. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 8, 2.
- Avolio, B. J. ve Locke, E. E. (2002). "Contrasting Different Philosophies of Leader Motivation: Altruism Versus Egoism", *The Leadership Quarterly*, 13(2), 169-191.
- Balay, R., Kaya, A., ve Geçdoğan-Yılmaz, R. (2014). Eğitim yöneticilerinin hizmetkâr liderlik yeterlikleri ile farklılıkları yönetme becerileri arasındaki ilişki. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları*, 4,229-249.
- Balyer, A. ve Gündüz, Y. (2011). Değişik ülkelerde okul müdürlerinin yetiştirilmesi: Türk eğitim sistemi için bir model önerisi. *Kuramsal Eğitim Bilim*, 4(2), 182-197.
- Cassel, J. ve Holt, T. (2008). The Servant Leader-mature and thoughtful board members work for the common good-not for individual gain. *American School Board Journal*, 195, 34-35.
- Cerit, Y. (2005). İlköğretim Okulu Müdürlerinin Hizmetçi Liderlik Davranışlarını Yerine Getirme Düzeyleri. *Ege Eğitim Dergisi*, 6(2), 1-19.
- Cerit, Y. (2007). İlköğretim Okulu Müdürlerinin Hizmet Yönelimli Liderlik Rollerini Gerçekleştirme Düzeyleri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33, 88-98.
- Cerit, Y. (2008). İlköğretim Okulu Müdürlerinin Hizmet Yönelimli Liderlik Davranışlarının Öğretmenlerin Tükenmişliklerine Etkisi, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 56: 547-570

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

- Clercq, D. D., Bouckennooghe, D., Raja, U. ve Matsyborska, G. (2014). Servant leadership and work engagement: The contingency effects of leader-follower social capital. *Human Resource Development Quarterly*, 25(2), 183-212.
- Crippen, C. (2005). The democratic school: First to serve, then to lead. *Canadian Journal of Educational Administration and Policy*, 47 (5).
- Çaldıranlı, S. (1998). 21.Yüzyıl Anlayışında Yeni Bir Model: Hizmetkâr Liderlik, *Sızıntı Dergisi*, anlayışında-yeni-bir-model/hizmetkar-liderlik.html.
- Çelik, E. ve Okçu, V. (2019). Okul yöneticilerinin hizmetkâr liderlik davranışlarına ilişkin öğretmen algıları. *Atlas International Refereed Journal On Social Sciences*, 17(5), 70-86.
- Dinçer, M.K. ve Bitirim, S. (2007). Kurum kültürü çalışmalarında hizmetkâr liderlik anlayışı ile değer yaratmak, İstanbul Üniversitesi, *İletişim Fakültesi Dergisi*, (28), 61-72.
- Drucker, Peter F. (2000): 21. Yüzyıl İçin Yönetim Tartışmaları, Çev: İrfan Bahçivangil-Gülenay Gorbun, İstanbul: Epsilon Yayıncılık, 2. Basım.
- Ekinci, A. (2015). Okul müdürlerinin hizmetkâr liderlik davranışları ölçeğinin geliştirilmesi ve hizmetkâr liderlik davranışlarının öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi. *Eğitim ve Bilim*, 40(179), 341-360.
- Fındıkçı, İ. (2009). *Bir gönül yolculuğu: hizmetkâr liderlik*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Fındıkçı, İ. (2013). *Bir gönül yolculuğu: hizmetkâr liderlik (cep boy)*, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Gümüşeli, A. İ. (2001). Yılında İlköğretim Okulu Müdürleri Çalışma Ortam ve Koşulları, Sorunları, Bireysel ve Mesleki Özellikleri. İstanbul: İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Vakfı Yayın No: YTÜVAK.FE.DK-2002-2003.
- Greenleaf, R. K. (1977). *The servant as leader*. New York: Paulist Press.
- Greenleaf, R.K. (1998), *The power of servant-leadership*, San Fransisco, Berrett-Koehler.
- Han, R. (2014). *Hotel employees' perceptions of supervisors' servant leadership behaviors, and relationships with employees' affective commitment*. Unpublished, Graduate Theses and Dissertations. Iowa State University.
- Hattie, J. (2009). Visible learning: A synthesis of over 800 meta-analyses relating to achievement. New York, NY: Routledge.
- Kahveci, H. (2012). İlköğretim okullarında hizmetkâr örgüt liderliğinin incelenmesi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)., Osmangazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir
- Karapostal, İ. O. (2014). Okul Müdürlerinin Liderlik Biçimleri ile Lise Öğretmenlerinin Örgütsel Bağlılık Davranışlarının İncelenmesi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Okan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Karasar, N. (2014). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Koçel, T. (1998). *İşletme yöneticiliği*. İstanbul: Beta basım Dağıtım A.Ş.
- Kılıç, S. (2016)., "Cronbach'ın Alfa Güvenirlik Katsayısı", *Journal Of Mood Disorders*, Cilt 6, Sayı.1, ss.47-48
- Özdemir, S., Sezgin, F. (2002). Etkili okullar ve öğretim liderliği. *Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 266-282.
- Özkan, M. (2016). Liderlik hangi sıfatları, nasıl alıyor? Liderlik konulu ma-kalelerin incelenmesi. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 15(2), 615-639.
- Özmutlu, İ. (2011). Bedensengellessporcularda antrenörlerin hizmetkâr liderlik davranışlarının sporcu tatmini ile ilişkisi. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Ankara
- Page, D. ve Wong, T.P. (2000). A conceptual framework for measuring servant leadership. in adjibolosoo, S. (Ed.), *The Human Factor In Shaping The Course Of History And Development*, University Pres of America, Lanham,
- Patterson, K. A. (2003). Servant leadership: A theoretical model. servant leadership roundtable. regent university school of leadership studies. Virginia Beach, VA
- Russell, R.R, Stone, A.G. (2002). A review of servant leadership attributes: developing a practical model. *Leadership And Organization Development Journal*, 23(3), 145-157.
- Salameh, K. M. (2011). Servant leadership practices among school principals in educational directorates in Jordan. *International Journal of Business and Social Science*, 2(22), 138-145.

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

- Sanı, F. O., Atan, Ö., Çalışkan, S. C., Yozgat, U. (2013). Öğretim üyelerinin hizmetkâr liderlik davranışları ve ardılları üzerine bir araştırma. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 13(1),63-82.
- Serrat, O. (2009). Exercising servant leadership, Knowledge Solutions,
- Smith, C. (2005). *The Leadership Theory*. Robert K. Greenleaf, The Greenleaf Center Of Servant Leadership Uk., Erişim: 29 Kasım 2015.
[Http://Www.Carolsmith.Us/Downloads/640greenleaf.Pdf](http://www.carolsmith.us/downloads/640greenleaf.pdf)
- Spears, L. C. (2005). The understanding and practice of servant leadership. *Servant Leadership Research Roundtable, The School Of Leadership Studies, Regent University*.
- Şahin, S. (2013). İlköğretim okulu müdürlerinin yönetsel etkililik düzeyine ilişkin öğretmen görüşleri (İzmit ilçesi örneği). (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi)., Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şimşek, Y. ve Altınkurt, Y. (2009). Endüstri meslek liselerinde görev yapan öğretmenlerin okul müdürlerinin iletişim becerilerine ilişkin görüşleri. *Akademik bakış*, 17.
- Şişman, M. (2012). *Eğitimde mükemmellik arayışı etkili okullar*. Ankara: Pegem A Yayıncılık
- Temiz, E. (2016). İlkokul yöneticilerinin sahip olması gereken hizmetkar liderlik özelliklerine ilişkin öğretmen görüşleri. (Yayınlanmış yüksek lisans tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ürü Sanı, F. O., Çalışkan, S. C., Atan, Ö. ve Yozgat, U. (2013). Öğretim Üyelerinin Hizmetkâr Liderlik Davranışları ve Ardılları Üzerine Bir Araştırma. *Ege Akademik Bakış*, 13(1), 63-82.
- Van Dierendonck, D. (2011). Servant leadership: A review and synthesis. *Journal of Management*, 37(4), 1228-1261.
- Yavuz, E. (2010), ‘Kamu ve Özel Sektör Çalışanlarının Örgütsel Adalet Algılamaları Üzerine Bir Karşılaştırma Çalışması’ *Doğuş Üniversitesi Dergisi*,11(2), ss. 302-312.

**EĞİTİM KURUMLARINDAKİ FİNANS KAYNAKLARININ
YÖNETİMİNE İLİŞKİN YAŞANAN SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ (NİTEL
BİR ARAŞTIRMA)¹**

Merve AŞUT

Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Doç. Dr. Veysel OKÇU

Siirt Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü

Özet

Bu araştırmanın amacı, ortaokul yöneticilerinin okulların finans kaynaklarının yönetimine ilişkin sorunları tespit etmek ve çözüm önerileri sunmaktır. Araştırma, Diyarbakır il merkezinde yer alan 25 ortaokul yöneticisinin görüşlerine dayalı olarak gerçekleştirilmiştir. Veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Araştırmanın deseni, nitel araştırma desenlerinden olan durum çalışması ile yapılmıştır. Araştırmada toplanan verilerin analizinde, betimsel içerik analizi kullanılmıştır. Araştırma sonucuna göre, okulların kendi finans kaynaklarını oluşturamadıkları ya da mevcut finans kaynaklarının yetersizliği nedeniyle zor durumda oldukları belirtilmiştir. Okulların finans kaynağının sağlanmasında en büyük payın MEB'e ait olduğu bunu Okul Aile Birliği'nin katkılarının takip ettiği anlaşılmaktadır. Okulların finans kaynakları ile ilgili ihtiyaçlarının karşılanmasında en çok karşılaşılan sorunlar arasında MEB'in okullara yeterince kaynak sağlayamaması ve okullara ayrılan ödeneklerin dengesiz dağılımı olduğu belirlenmiştir. Okullarda yapılan harcamaların ise en büyük payı fiziki alt yapıya ve eğitim araçlarına harcandığı tespit edilmiştir. Okullara alternatif finans kaynaklarının sağlanması noktasında yöneticilerin önerdiği çözümler arasında, okulların hesabına doğrudan nakit akışının sağlanması ve velilerin gönüllü bağış yapmaları bulunmaktadır.

Anahtar kelimeler: Ortaokul, Finans kaynakları, Okul yöneticisi.

**PROBLEMS AND SOLUTIONS FOR THE MANAGEMENT OF FINANCIAL
RESOURCES IN EDUCATIONAL INSTITUTIONS AND SOLUTION
SUGGESTIONS (QUALITATIVE RESEARCH)**

Abstract

The aim of this study is to determine the problems of the management of financial resources of the secondary school administrators and to offer solutions. This research was carried out based on the opinions of 25 secondary school administrators in the city centre of Diyarbakir. Semi-structured interview technique was used as data collection tool. The pattern of the research was done by a case study consisting of qualitative research patterns. In the analysis of the data collected in the study, descriptive content analysis was used. According to the results of the study, the schools stated that they could not create their own financial resources or they were in a difficult situation due to the insufficiency of available financial resources. It is understood that the biggest share in providing the financial resources of the schools belongs to the Ministry of National Education and this is followed by the contributions of the School-Family Union. Among the most common problems encountered in meeting the needs of financial resources of schools, it was determined that the Ministry of National Education could not provide adequate resources to schools and it distributed the appropriations allocated to schools in an unbalanced way. It has been determined that the expenditures made in schools are spent mostly on physical infrastructure and educational tools. Among the solutions offered by the managers to provide

¹Bu araştırma, Doç. Dr. Veysel OKÇU'nun danışmanlığında yürütülen tezsiz yüksek lisans bitirme projesine dayalı hazırlanmıştır. Ayrıca, bu çalışma 10-12 Haziran 2019 tarihinde Siirt Üniversitesinde düzenlenen Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Kongresi'nde (ISPEC) sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

alternative financial resources to schools are the direct cash flow to the schools account and the voluntary donations made by the parents.

Keywords: Secondary school, financial sources, school administrator

1.GİRİŞ

Ekonomik kalkınma temeli olarak eğitime ilginin son yıllarda giderek artmasının nedeni, ekonomik kalkınmaya önem verilmesi ve eğitsel kalkınmada nitelikli insan faktörünün önemli olduğunun herkesçe benimsenmesidir. Böylece insan kaynaklarının niteliğini yükseltmenin, eğitimi geliştirerek sağlanabileceği düşünülmektedir (Karakütük, 2006, 156). İstenilen bir yaşam düzeyine ulaşma çabası olarak düşünülen eğitim, kalkınmanın en önemli araçlarından biri olarak görülmektedir. Eğitim, ekonomik ve toplumsal kalkınmanın gerçekleştirilmesinde gerekli sayıda ve nitelikte insan gücü yetiştirilmesini hedeflemektedir. Toplumun üretkenliğini ve verimini arttıran, bireye yeteneklerini geliştirme olanağı veren, sosyal adalet, fırsat ve olanak eşitliği ilkelerini gerçekleştirmede en etkili araçtır (Adem, 1993, 57). Eğitim, emek faktörünün bilgi ve yeteneklerinde dolayısıyla verimliliğinde meydana getirdiği artışlarla iktisadi kalkınma ve toplumsal refahın artırılmasında önemli katkılar sağlamaktadır. Eğitim aynı zamanda bireyin geleneksel yapıdan modern topluma adaptasyonunu sağlayan etkili bir araçtır (Çalışkan, 2007).Eğitimin ekonomik büyümeye katkısı yadsınamaz bir gerçektir. Hem ekonomik büyüme hem de eğitim, bir anlık gelişmeler değil kuşaklar boyu devam eden olgulardır. Bu nedenle, eğitimin sürekliliği çok önemlidir. Türkiye'nin gelişmesinin önündeki en önemli engel eğitime nitelik ve nicelik olarak gerekli önemin verilmemesinden kaynaklanmaktadır (Teyfur, 2007, 139). Eğitimin en önemli katkısı insanların yaşam kalitesini yükseltmesi ve iyi birer vatandaş olmalarını sağlamasıdır. Eğitimin diğer faydaları ise kişi başına geliri, çevre bilincini ve sağlık düzeyini yükseltmesi, suç oranını, yoksulluğu ve eşitsizliği azaltması; demokrasinin gelişimine ve siyasi istikrara katkı sağlanmasıdır (Tuna, 2003). Türkiye, dünya ve Avrupa ülkeleri arasında genç nüfusu ile çok özel bir yerdedir. Bu genç nüfusun nitelikli insan gücüne dönüştürülmesi hem Türkiye hem de dünya için son derece önemlidir. Kadını ve erkeği ile, genci ve yaşlısı ile nitelikli bir nüfus iyi bir yaşam standardının da garantisidir. Bu da eğitimden herkesin yararlanabilmesi, eğitime ayrılacak payın artırılması ve eğitimin toplumun öncelikli gündemi haline gelmesi ile mümkün olabilir (Oktay, 2010, 18). Bu bağlamda okulu ve yönetimini bir işletme gibi düşünmek, eğitimin ve okulun doğasına uygun değildir. Çünkü okul aynı zamanda, bütün paydaşlarının birbirleri ile etkileşim ve iletişim içinde oldukları bir toplum, ortak bir yaşama ve öğrenme alanıdır (Turan, 2015).

Eğitim hakkının kullanılabilmesi için eğitimin kimler tarafından finanse edildiği önemli bir bilgi olmaktadır. Eğitim finansmanı, eğitimsel amaç ve hedeflere ulaşmak için gerekli parasal kaynakları sağlama ve bunları eşitlik ve etkinlik ölçütleri temelinde dağıtma sürecini tanımlamaktadır (Kurul Tural, 2002, 27). Eğitime ayrılan kaynaklar yurttaşlara sağlanan eğitim hizmetinin kullanılabilme ölçüsü hakkında bilgi vermektedir. Eğitim maliyeti, eğitim hizmetlerini gerçekleştirmek üzere kullanılan girdilerin ekonomik değeri olarak ifade edilebilir. Eğitim harcamaları eğitime kaynak ayıran ya da eğitimi finanse eden kişilerle kurumların, özellikle de devletin bütçesinden yaptığı mal ve hizmet alımlarını ve yatırımları ifade etmektedir (Balcı, 2005, 46). Bircan'a göre (1991, 39) özellikle 1980'li yıllardan sonra dünya ekonomilerinde ortaya çıkan yeni gelişmeler sonrasında ülkeler eğitime yeni ek finansman kaynakları geliştirmek durumunda kalmış; bu durum eğitimin finansmanında aile ve şirketlere daha çok rol verme, yeni vergiler konulması ve özel okulların teşviki olarak pratiğe yansımıştır (Bircan, 1991, 39). Pek çok ülkede eğitimin belli kademelerinde ulaşım, kitap, eğitim araçları gibi giderler kamu tarafından karşılanırken, bazı ülkelerde yerel toplum ve ailelerin eğitime katkı sağlamaları beklenmektedir (Kavak, Ekinci ve Gökçe, 1997).

Eğitim sisteminin yürütüldüğü alan olarak okulda devlet düzeyinde eğitime ayrılmış olan ve okula ulaşmış olan kaynakların kullanımı okul yönetimi tarafından gerçekleştirilmektedir.

Bursalıoğlu (1999, 6) okul yönetiminin görevinin okulu amaçlarına uygun olarak yaşatmak olduğunu, bu görevin yerine getirilebilmesi için okuldaki insan ve madde kaynaklarının verimli bir şekilde kullanılması gerektiğini belirterek eğitim finansmanının okul düzeyindeki etkisine değinmektedir. Eğitim finansmanı, eğitime ayrılan kaynakların eğitimsel amaçlara ulaşmak üzere dağıtımını, dağıtım sürecinde yer alacak olan ve dağıtımdan etkilenecek olan öznelere bu dağıtım sürecinin sonucuna göre eğitim hakkında yararlanabilme durumlarını inceleyen disiplindir (Kayahan Karakul, 2014). Eğitimin finansmanı, finans kaynaklarının farklı düzeydeki sosyo-ekonomik kitlelere ve bireylere, farklı eğitim kademeleri, farklı bölgelere göre dağılım süreci olarak da tanımlanmaktadır (Güngör ve Göksu, 2013). Bahsi geçen bu finansman çeşidi olarak kamu fonları, öğrencilerden alınan harçlar, eğitim materyalleri için harcanılan bütçe, özel fonlar vb. tarafından da oluşmaktadır (Güngör ve Göksu, 2013). Türkiye’de okul öncesi eğitim zorunlu olmayıp kamuya ait okul öncesi eğitim kurumlarında bina yapımı, tamiri ve öğretmen maaşlarını devlet karşılamaktadır (MEB, Okul Öncesi Eğitim Kurumları Yönetmeliği, 2004). Okullar diğer giderleri için yasal olarak ailelerden ücret alabilmektedir. İlköğretim okullarının bina yapımı, tamiri ve öğretmen maaşlarını devlet karşılamakta, bu düzeydeki özel okullara devlet tarafından da vergi indirimi ve arazi tahsisatı yapılarak destek verilmektedir (İnandı, 2005). Ortaöğretim düzeyindeki eğitim kurumlarında aileler gönüllü olarak destek olabilirler. Özel kurum ve kuruluşlar ile dernekler, istedikleri takdirde okulların yapım, bakım ve onarımını üstlenebilmekte, okulun ihtiyaç duyduğu eğitim araçlarını okullara bağışlayabilmektedir. Yine bu düzeydeki özel okullara vergi indirimi ve arazi tahsisatı yapılarak devlet desteği verilmektedir (MEB, Lise ve Ortaokullar Yönetmeliği, 1964).

Ülkelerin bütçelerinde eğitime ayırdıkları kaynak miktarı o ülkelerin eğitime verdikleri önemi göstermektedir (Özçelik, 2007). Gelişmiş ülkelerin yatırım payları planları içerisinde eğitimin hatırı sayılır bir payı vardır. Eğitime ayrılan bütçenin miktarı aslında o ülkede eğitime ne kadar değer verildiğini yansıtmaktadır (Kayıkçı, 2014). Eğitim kurumlarının öğretim kademelerine ve giderlerine göre bu kurumlara ayrılan finans kaynakları da çeşitlilik göstermektedir. Bu finans kaynakları içerisinde ortaokullara ayrılan finansman ile ilgili bir değerlendirme yapabilmek için öncelikle genel bütçeden eğitime ayrılan kaynaklar belirlenmeli, daha sonra şehir merkezinde ve kasaba/köylerde bulunan ortaokulların giderlerinin hangi kaynaklardan karşılanmakta olduğu tespit edilmelidir. Bu bağlamda yapılan bu çalışmada, ortaokul yöneticilerinin görüşlerine dayalı olarak okulların finans kaynaklarının yönetimine ilişkin sorunları tespit etmek ve çözüm önerileri sunmaktır.

Türkiye’de okul yöneticisi okulun her türlü kaynağını sağlama, planlama ve kullanılmasından sorumludur. Bu bağlamda okul yöneticileri kaynak sağlamayı daha iyi bir öğretim için gerekli görmekte ve söz konusu parasal yetersizlikler nedeniyle özel finansal kaynaklar bulmaya itilmektedir (Kurul, 2012). Türkiye’de zorunlu eğitim bütün vatandaşlar için parasızdır. Fakat okulların devletten aldıkları ödenek yetersiz kalmaktadır. Eğitim finansmanındaki sorunların ödenek yetersizliği biçiminde okullara yansması, okul yöneticilerinin okula maddi kaynak sağlama arayışına girmesine yol açmaktadır (Toker Gökçe ve Uslu, 2018). Eğitim sisteminin başarısı üzerinde etkili pek çok faktör olmakla birlikte, okulun finans kaynakları ve materyal imkanlarının yetersizliğine (Güngör ve Göksu, 2013; Yamaç, 2010; Yolcu, 2007) vurgu yapan ve acilen çözülmesi gerekli sorunların olduğu göze çarpmaktadır. Özer, Demirtaş ve Ateş’in (2015) yaptığı araştırma sonucunda, okul yöneticilerinin büyük bir çoğunluğunun okulların giderlerinin gelirlerinden fazla olduğu, okul müdürlerinin bütçe yönetimine ilişkin pek çok alanda sorunlar yaşadığını belirlenmiştir. Ortaokul düzeyindeki okulların finans kaynaklarının araştırılması hem teorik hem de uygulama açısından önemli görülmektedir.

Ayrıca ortaokullarda eğitim finansmanının, eğitimin yaygınlaştırılması (fırsat eşitliği, imkan eşitliği vb.) boyutu bakımından değerlendirildiği çalışmalar istenilen ölçüde yapılamamaktadır.

Bu nedenle genelde eğitim sisteminin özelde ise ortaokulların finans kaynaklarının araştırılması önem arz eden bir konu olarak dikkat çekmektedir. Araştırma, uygulama bakımından da önemlidir çünkü ülkemizde eğitime devlet bütçesinden her yıl daha fazla pay ayrılmasına rağmen yeterli olmamakta ve eğitimde finans kaynaklarının yetersizliği ve alternatif çözümler üretme konuları gündeme gelmektedir. Yapılan bu araştırma ile ortaokulların finans kaynaklarının yeterli olup olmadığının tespit edilmesi; finans kaynaklarının daha etkili ve verimli kullanımı ve kaynakların okullara dağılımı bağlamında yöneticilere yol gösterici olması bakımından önemlidir.

1.1. ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu araştırmanın amacı, ortaokul yöneticilerinin görüşlerine dayalı olarak ortaokulların finans kaynaklarını belirlemek ve bu kaynakların dışında da varsa alternatif finans kaynaklarını neler olduğu tespit etmektir. Ortaokullardaki gelir kaynakları ve bu kaynakların edinme şekilleri, eğitimsel ihtiyaçlar için yaptıkları harcamaların hangi tür gelir kaynağından temin edildiği ve okul yöneticilerinin ortaokullardaki finansman sorunları ve bu sorunlara çözüm arayışları hakkındaki görüşleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu amaçlar aşağıdaki sorulara yanıtlar aranmaya çalışılmıştır:

1. Okulunuzun finans kaynakları hangi kaynaklardan karşılanmaktadır? Söyleyebilir misiniz.
2. Eğitim kurumlarındaki finans kaynaklarının karşılanmasında yaşanan sorunlar nelerdir? Açıklar mısınız?
3. Okulunuzun bütçe harcamaları içinde en fazla pay nerelere ayrılmaktadır? Belirtiniz?
4. Kurumunuzun ihtiyaçları ile ilgili size ayrılan bütçeniz ve harcamalarınızla ilgili düşünceleriniz nelerdir?
5. Okulunuzun finans kaynağını arttırmaya dönük ne tür farklı alternatif öneriler/uygulamalar geliştirilebilir? Belirtiniz.

2.YÖNTEM

2.1.Araştırma Modeli

Yapılan bu çalışmada, nitel araştırma desenlerinden olan durum çalışması deseni ve yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ile veriler elde edilmiştir. Görüşme tekniği farklı şekillerle uygulanabilmektedir. En sık kullanılan şekilde yapılandırılmamış görüşme tekniği, yapılandırılmış görüşme ve yarı yapılandırılmış görüşmedir (Karasar, 2005). Yapılan araştırmanın güvenilirliğini arttırmak için ise hazırlanan görüşme formunda da yer alan ifadelerin açıklığını ve anlaşılabilirliğini kontrol etmek amacıyla, 3 uzman görüşü alınarak ve 2 okul yöneticisi ile ön görüşmeler yapılmıştır. Ön uygulama gerçekleştirildikten sonra gerekli düzenlemeler yapılarak görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

2.2.Çalışma Grubu

Bu çalışmada yöneticiler çalışma grubuna alınırken, amaçlı tercihte bulunulmuştur. Nitel araştırmalarda sıklıkla kullanılan olasılıklı olmayan (amaçlı) örnekleme yöntemleri tercih edilir (Grix, 2010). Olasılıksız (amaçlı) tercih; farklı hizmet süreleri, öğrenim durumları ve cinsiyetteki okul yöneticilerine ulaşmak için tercih edilmiştir. Bu sebeple yapılan çalışmada Sur, Yenışehir, Kayapınar ve Bağlar merkez ilçelerindeki sosyo-ekonomik, alt-üst düzeye mensup her ilçeden farklı okullar seçildi ve bu okullarda görevlerine devam eden 25 okul yöneticisi ile görüşmeler gerçekleştirildi.

2.3.Veri Toplama Araçlarının Uygulanması ve Toplanması

Çalışma grubunu oluşturan ortaokul yöneticileri ile yapılacak görüşme için izin alınarak yöneticilerin istedikleri bir zamanda ve yüz yüze olarak gerçekleştirilmiştir. Örneklem grubundaki yöneticiler ile görüşmeler gerçekleştirirken verecekleri cevapları etkileyebilecek kişiler ortamda bulunmamaktadır. Bu şekilde ortamın güvenirliliği sağlanmıştır.

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

Okul yöneticileriyle görüşme esnasında görüşlerini sözlü olarak ifade etmişlerdir. Görüşme yapılan yöneticilere bir kod ve sayı verilerek katılan yöneticilerin gizliliği sağlanılmıştır (Y1, Y2, Y3, ... Y24,Y25).

Araştırmaya katılan okul yöneticilerinin kişisel özelliklerine ilişkin bilgiler aşağıdaki Tablo1.'de gösterilmektedir.

Tablo 1. Araştırma katılan okul yöneticilerinin kişisel özelliklerine ilişkin bilgiler

	Değişken	N	%
Cinsiyet	Kadın	4	16
	Erkek	21	84
Öğrenim Durumları	Yüksek Lisans	6	24
	Lisans	19	76
Yöneticilikteki Hizmet süresi	1-3	8	32
	4-9 yıl	11	44
	10-15 yıl	4	16
	16 ve üzeri yıl	2	8
Sendika Üyeliği	Evet	20	80
	Hayır	5	20

Yukarıdaki Tablo 1.'de görüldüğü gibi, yöneticilerin %84'ü (21) erkek, %12'si (4) ise kadın okul yöneticileri oluşturmaktadır. Türkiye' deki kadın yönetici sayısının azlığı araştırmanın yapıldığı Diyarbakır'da da düşük olduğu gerçeğiyle karşı karşıya kalmıştır. Okul yöneticilerinin öğrenim durumları incelendiğinde %76'sı lisans mezunu, %24'ü ise yüksek lisans mezunudur. Okul yöneticilerinin yöneticilikteki hizmet süresi olarak %44'ü (11) 4-9 yıl arasında olduğunu, %32'si 1-3 yıl arası, %16'sı ise 10-15 yıl arası ve %8'i 16 yıl ve üzeri olarak tespit edilmiştir. Okul yöneticilerinin sendika üyeliği incelendiğinde ise, yöneticilerin %80'i bir sendika üyesi iken sadece %20'si hiçbir sendikal gruba mensup olmadığı tespit edilmiştir.

2.4.Verilerin Analizi

Bu araştırmadaki verilerin çözümlenmesi için betimsel içerik analizi kullanılmıştır. İçerik analizi, metin içinde tanımlanan belirli karakterlerden sistematik ve tarafsız sonuçlar çıkarmak için kullanılan bir araştırma tekniğidir (Stone vd., 1996, 213). Büyüköztürk ve diğerleri (2015) içerik analizini, belirli kurallara dayalı kodlamalarla bir metnin bazı sözcüklerinin daha küçük içerik kategorileri ile özetlendiği sistematik, yinelenabilir bir teknik biçiminde tanımlamaktadır. Araştırmacı, görüşmelerin tümü tamamlandıktan sonra okul yöneticilerinin cevaplarından elde edilen verilerde; öncelikle okul yöneticilerinin her soruya ilişkin görüşleri dikkate alınmış, yöneticilerden elde edilen sonuçlara göre frekans ve yüzde tabloları oluşturulmuş, sorulara verilen yanıtlar arasından dikkat çekici olanlar ayıklanarak yöneticilerin ifadeleriyle sunulmuş daha sonra görüşler yorumlanmıştır. Görüşmeler tamamlandıktan sonra yapılan tüm özet ve yorumlar ortaokullardaki finans kaynak sorunlarına ve çözüm arayışlarına ilişkin sonuçlara ulaşılmıştır.

3. BULGULAR

3.1.Okulunuzun finans kaynakları hangi kaynaklardan karşılanmaktadır? Söyleyebilir misiniz?

Aşağıdaki Tablo 2.'de okulun finans kaynaklarının hangi kaynaklarda karşılanmasıyla ilgili yöneticilerin görüşleri gösterilmektedir.

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

Tablo 2. Okulun finans kaynaklarının nelerden karşılandığına ilişkin yöneticilerin görüşleri

Ortak Görüşler	f	%
En önemli kaynak MEB’ dir	11	44
Okul Aile Birliğinin katkıları	7	28
Okulun sosyal tesis olarak kullanılması	3	12
Sosyal projeler kapsamında (kurum ve kuruluşlar)	3	12
Diğer etkinlikler (kermesler)	1	4
Toplam	25	100

Tablo 2’de görüldüğü gibi yöneticiler, okulunuzun finans kaynakları hangi kaynaklardan karşılanmaktadır? sorusuna verilen cevaplara göre: MEB’i bir gelir kaynağı olarak gören yönetici oranı %44 (11), Okul Aile Birliğinin katkılarından yana görüş bildiren %28 (7), okulun sosyal tesislerinden faydalanılarak kullanılmasını ve bütçe sağlanmasını uygun gören %12 (3) ve sosyal yardımlaşma kurumlarını önemli bir gelir kaynağı olarak gören %12 (3) ve diğer başlık altında kermeslerden yardım aldıklarını söyleyen ise %4 (1) biçiminde yanıtlar vermişlerdir. Yapılan görüşmede bir okul yöneticisinin vermiş olduğu cevap şu şekildedir: “ Milli Eğitim Müdürlüğünün okulumuza ayırdığı bütçeyi çok yetersiz olduğunu düşünüyorum ve yetersizlik durumlarında ihtiyaçlarımızın birçoğunu okul aile birliği aidatlarımız ile karşılayıp okulumuzun mali işlerini yürütmekteyiz.”(Y8)

Başka bir yöneticinin cevabı ise şu şekildedir: “Herhangi bir bütçe sıkıntısı yaşamıyoruz. Milli Eğitim Müdürlüğünce tarafımıza gerekli teminat sağlanıyor, gerek maddi gerek hizmet olsun. Milli eğitimden gelen finans kaynaklarını yeterli buluyoruz, ek kaynaklara ihtiyacımız kalmıyor.”(Y4)

3.2.Eğitim kurumlarındaki finans kaynaklarının karşılanmasında yaşanan sorunlar nelerdir? Açıklar mısınız?

Eğitim kurumlarındaki finans kaynaklarının karşılanmasında yaşanan sorunlara ilişkin yöneticilerin görüşleri aşağıdaki Tablo 3.’de belirtilmiştir.

Tablo 3.Okuldaki finans kaynaklarının karşılanmasında yaşanan sorunlara ilişkin yöneticilerin görüşleri

Ortak Görüşler	f	%
MEB tarafından okullara yeterli kaynak verilmemesi	10	40
Sportif faaliyetleri için ayrı bir bütçenin bulunmaması	3	12
Okul türlerine göre ödenek dağılımının dengesiz olması	6	24
STK ve hayır kurumlarından istenilen ölçüde destek sağlanamaması	2	8
Okulun özel giderlerinin (fiziki alt yapı, eğitim, öğrenci sayısı vs.) bütçe içinde yer almaması	4	16
Toplam	25	100

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

Tablo 3’ de görüldüğü gibi okul yöneticileri, eğitim kurumlarında finans kaynaklarının karşılanmasında yaşanan sorunlar nelerdir? Açıklar mısınız. Sorusuna öncelik sırasına göre, aşağıdaki şekilde yanıt vermişlerdir.

Bu soruya okul yöneticilerinin %40’ı (10) MEB tarafından okullara yeterli kaynak sağlanmaması durumunda zorluklar yaşadığını, %24’ü (6) okul türlerine göre ödenek dağılımında adaletsiz davranılmasını, %16’sı (4) okulun özel giderlerinin (fiziki şartlar, öğrenci nüfusu) göz önüne alınarak ödenek gönderilmemesini, %12’si (3) spor faaliyetleri için ayrı bir bütçe oluşturulmadığından birçok etkinlikten ve sosyal aktivitelerden geri kaldıklarını, %8’i (2) STK ve diğer hayır kuruluşlarından istenilen ölçüde destek sağlanılmaması biçimde yanıt vermişlerdir. Yapılan görüşmelerde bir okul yöneticisi finans kaynaklarının karşılanması hususuna ilişkin olarak, görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir:

“Milli Eğitim Bakanlığının okulumuza ayırdığı bütçe bazen ihtiyaçlarımızı tam olarak karşılayamıyor. Bunun sebebi ise zorunlu ihtiyaçlarımız (temel giderlerimiz) dışında sosyal aktiviteler için kaynak ayırmayışlarıdır. Sosyal aktivitelerimiz için kendi imkanlarımız dahilinde yeni kaynaklar üretmeye çalışıyoruz. “Aslında görev aldığım okullara göre değişiyordu, üç yıl boyunca yatılı bölge okulunda okul yöneticiliği yaptım ve bütçe konusunda herhangi bir sıkıntı yaşamadım fakat bu yıl yöneticiliğini yaptığım ilçe ortaokulunda bazı sıkıntılaraşayabiliyorum. Buna çevresel faktörleri ve okul aile birliğinin katkılarını da eklersek bütçe yeterlik konusunda özel sebeplerden dolayı da değişiklik gösterdiğini söyleyebilirim.”(Y9). Şeklinde görüş belirtmiştir.

3.3.Okulunuzun bütçe harcamaları içinde en fazla pay nerelere ayrılmaktadır? Belirtiniz.

Okuldaki bütçe harcamalarında en fazla payın okulun hangi ihtiyaçlarına yönelik olduğu ile ilgili yöneticilerin görüşleri aşağıdaki Tablo 4.'de gösterilmiştir.

Tablo 4. Okulun finans kaynaklarının harcamalarında en fazla okulun hangi ihtiyaçlarına yönelik olduğu ile ilgili yöneticilerin görüşleri

Ortak Görüşler	f	%
Okulun fiziki giderleri (boya, kırık kapı ve pencereler vs.)	12	48
Eğitimsel harcamalar (laboratuvar, kırtasiye vs.)	6	24
Sağlık ve temizlik giderleri (ecza deposu vs.)	2	8
Sosyal ve kültürel aktiviteler (spor, tiyatro vs.)	5	20
Toplam	25	100

Yukarıdaki Tablo 4’de görüldüğü gibi okul yöneticileri, okulunuzun bütçe harcamaları içinde en fazla payı nerelere ayırmaktadır? Niçin. Sorusuna öncelik sırasına göre aşağıdaki şekilde yanıt vermişlerdir: %48’i (12) okulun fiziki giderlerini karşılamak için harcamalar yaptığını (boya, tamirat, kırık kapı veya pencereler vs.), %24’ü (6) eğitimsel harcamalara (eğitim araçları, kırtasiye vs.), %20’si (5) Sosyal etkinlik masraflarını karşılamak için (tiyatro, halk oyunu, spor vb.) , %8’i (2) sağlık ve temizlik giderlerine (ecza deposu, temizlik malzemeleri) karşılamak için harcamalar yaptıklarını belirtmişlerdir. Yapılan görüşmede bir okul yöneticisi bütçe harcamaları içinde en fazla payı nerelere ayırıyorsunuz? Niçin. Sorusuna bazı okul yöneticileri konuyla ilgili şu şekilde görüş bildirmişleridir: *“En önemli harcamalarımız kırtasiye ve eğitim araçlarına yapılmaktadır. Mali kaynağımız diğer zorunlu harcamalara ancak yettiğinden,*

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

birçok kırtasiye masrafını kendi cebimden ödemek zorundayım, çoğu zaman bu durum eğitimi ciddi anlamda sekteye de uğratmaktadır".(Y8)

Okul yöneticileri, mali kaynak konusunda ciddi problemler yaşamaktalar ve bu durum eğitim-öğretim konusunda da verimliliğin düşmesine sebep olmaktadır. Nitelikli eğitim- öğretimin gerçekleşmesinde engel teşkil etmektedir.

3.4.Kurumunuzun ihtiyaçları ile ilgili size ayrılan bütçeniz ve harcamalarınızla ilgili düşünceleriniz nelerdir?

Okula ayrılan bütçe ve yapılan harcamalarla ilgili yöneticilerin görüşleri aşağıdaki Tablo 5.'de görülmektedir.

Tablo 5. Okula ayrılan bütçe ve yapılan harcamalarla ilgili yöneticilerin görüşleri

Görüşler	f	%
MEB' in okulumuza ayırdığı bütçe ihtiyaçlarımızı karşılamakta yetersiz kalıyor	12	48
Bize aktarılan bütçe, ihtiyaçlarımız için yeterlidir	2	8
Bütçe yetersiz kaldığı zamanlar yardımcı kaynak arayışına gidiliyor	9	36
Ödenek yerine ihtiyaç duyulan materyaller gönderiliyor	2	8
Toplam	25	100

Tablo 5 incelenildiğinde yöneticilerin kurumunuzun ihtiyaçları ile ilgili size ayrılan bütçeniz ve harcamalarınızla ilgili düşünceleriniz nelerdir? Sorusuna şu şekilde cevaplar verildiği görülmektedir: Yöneticilerin %48'i (12) bütçe ihtiyaçlarımızı karşılamakta yetersiz kalıyor , %36'sı (9) bütçe yetersiz kaldığı zamanlar yardımcı kaynak arayışına gidiliyor, %8'i (2) bize aktarılan bütçe ihtiyaçlarımız için yeterlidir , %8'i (2) ödenek yerine ihtiyaç duyulan materyaller gönderiliyor. Görüşme yapılan yöneticilerden biri şu şekilde görüş bildirmiştir: "*Milli Eğitim Müdürlüğü'nün bize aktardığı bütçe genel anlamıyla yetersiz kaldığı için okul idaresi olarak sıkıntılar yaşamaktayız. Bu durum hem öğretmen hem öğrenci motivasyonunu düşürmekte ve eğitim başarımıza yansımaktadır".(Y18)*

Okul yöneticisi şu şekilde görüş belirtmiştir: "*Temel ihtiyaçlarımızı bile çoğu zaman temin etmekte zorlanıyorken okulumuzda gerçekleştirilen birçok sosyal aktivite için öğretmenlerimden zorunlu aidat topluyorum. Zorunlu harcamaların yanında sosyal aktiviteler için de ayrı bir bütçenin olması kaanatindeyim".(Y2)*

3.5. Okulunuzun finans kaynağını arttırmaya dönük ne tür farklı alternatif öneriler/uygulamalar geliştirilebilir? Belirtiniz

Aşağıdaki Tablo 6.'da okuldaki finans kaynağını arttırmaya dönük yöneticilerin alternatif olarak sundukları öneriler/uygulamalar gösterilmektedir.

Tablo 6. Okulun finans kaynağını arttırmaya dönük olarak yöneticilerin sundukları öneriler/uygulamalar

Görüşler	f	%
Doğrudan okulların kendi hesaplarına para aktarımı yapılması	9	36
Velilerin bağışları	5	20
Okul-aile birliklerinin aktifliği	3	12
Okulun çevresel faktörlerinden faydalanılabilir (konferans ve spor salonları vs. eğitim-öğretimin gerçekleşmediği zamanlar kiraya verilebilir)	3	12
Yerel yönetimler tarafından kaynak aktarımı	2	8
Özel kurumlardan alınacak yardımlar (STK, Vakıflar vs.)	2	8
Diğer görüşler (Mali işleri yürütmek için okul yöneticilerin atanması)	1	4
Toplam	25	100

Tablo 6. İncelendiğinde okulunuzun finans kaynağını arttırmaya dönük ne tür farklı alternatif öneriler/uygulamalar geliştirilebilir? Sorusuna ilişkin öncelik sırasına göre şu şekilde yanıtlar verilmiştir: %36'sı (9) MEB tarafından gönderilen bütçenin okulların kendi okul hesabına yatmasını, %20'si (5) velilerin desteğinin alınmasını, %12'si (3) Okul Aile Birliği'nin aktif olarak çalıştırılmasını, %12'si (3) okulun çevresel faktörlerini de dikkate alarak gelir sağlanılmasını (konferans salonu, spor salonlarını vs. eğitim-öğretimin gerçekleşmediği saatlerde kiraya verilebilir), %8'i (2) yerel yönetimlerin okullara kaynak aktarmasını, %8'i (2) özel kuruluşların desteğinin alınmasını, farklı görüş olarak %4'ü (1) de okullarda mali işleri yürütmekle mükellef yöneticilerin atanması şeklinde önerilerde bulunmuşlardır.

Yapılan görüşmeler sonucunda okul yöneticilerinin finans kaynağını arttırmaya yönelik alternatif önerileri analiz edilmiştir. Okul yöneticilerinin birçoğu öneri olarak “ MEB'in gönderdiği bütçeyi her okulun kendi hesabına aktarılması ile ilgili okul yöneticileri görüşlerinin bazıları aşağıda verilmiştir:

- “MEB tarafından okulun kendi adına açılan hesaba kaynak aktarımı gerçekleştirilirse daha sağlıklı olabileceğini ön görüyorum. (Y11)
- “MEB'nin okullar için ayırdığı finansal kaynakları direkt olarak okul hesabına aktarması gerektiğini düşünüyorum. Böylelikle aracılar yoluyla işlemleri yürütmeyi ortadan kaldıracaklardır.”(Y6)
- “Kanatımca okullar için gönderilen bütçe, okulların kendi hesaplarına aktırılmalı ve harcama yetkisi de okul yöneticilerine bırakılmalı. Böylece bütçeyi takip etmek isteyen veliler ve öğretmenler yerinde denetlemelerde bulunabilir ki denetlemeye gerek kalmadan şeffaf bir şekilde finans kaynaklarının yürütülebileceğini düşünüyorum.”(Y23)

Araştırmanın yapıldığı okullarda görüşmeye katılan okul yöneticileri finans kaynağını arttırmaya yönelik ne tür alternatif önerileriniz vardır sorusuna “ veli desteğinin artırılması cevabı ile Okul Aile Birliği'nin aktif çalışmalarda bulunması “ gerektiğini öneren bazı okul yöneticileri görüşleri şu şekildedir:

- “Velilerin bağışlarındaki artış ancak bizim de onları bilinçlendirmemiz ile gerçekleşebilir, okulun sadece MEM ya da MEB tarafından finanse edilmediğini, genel bir merkezden finans kaynaklarının yürütülmesinin zorluğundan bahsedip, okulların sosyal alanlar olduğunu ve tüm paydaşlarla ortak hareket etmesi gerektiğini anlatmamız lazım.”(Y6)
- “Sosyo-ekonomik düzeyi yüksek bir çevrede bulunan okulun Okul Aile Birliği katkısında yüksek olması beklenir. Bu bağlamda Okul Aile Birliği'nin sembolik değil aktif olarak görev almaları gerekmektedir yani bilinçli Okul Aile Birliği temsilcilerine ihtiyacımız olacaktır.”(Y21)
- “Okul yöneticileri gelirler ve giderler hakkında velileri bilgilendirebilirler böylelikle veliler okul kavramının bir parçası olduğunu hissedip aidiyet duygusuyla yaklaşabilir.”(Y24)
- “Kullanıma uygun okul bahçesini, konferans salonu ve spor salonunu eğitim-öğretim saatlerinin dışında da yetkisinin okul yönetimine bırakılması gerektiğini düşünüyorum. Bu şekilde hem eğitim saatleri dışında çeşitli etkinlikler yürütülür ve hem de ek gelir olarak okula mali kaynak sağlama konusunda destek sağlayabilir.”(Y3)

4.TARTIŞMA, SONUÇ ve ÖNERİLER

4.1.TARTIŞMA

Yapılan araştırmada, ortaokullarda finans kaynaklarının sağlanması noktasında en önemli kaynağın Milli Eğitim Bakanlığı olmuştur. Araştırmaya katılan ortaokul yöneticilerinin %44'ü okullara sağlanan en büyük finans kaynağının Milli Eğitim Bakanlığı olduğunu belirtmektedir. Bu önemli payı, okul aile birliği katkıları ve okulların sosyal tesis olarak kullanılması izlemektedir. Ortaokulların finans açısından devlet desteği, eğitimin ayakta durması için son derece önemlidir. Dolayısıyla özelleşmenin ve sektörleşmenin en ücra hale geldiği günümüz kurumlarımızın kendi getirilerini rahatlıkla oluşturmamaları ve devlet desteği olmadan pek özgürce hareket edemediklerini söyleyebiliriz. Kayahan Karakuş'un (2014) belirttiğine göre, Türkiye'de, karma finansman yaklaşımı sonucunda eğitime devletin katkılarının yanı sıra, özel sektörün, gönüllü kuruluşların ve eğitimden yararlananların mâlî katkıları sağlamaktadır. Araştırmanın bulguları, Altuntaş (2005), Borazan (2010), Özer, Demirtaş ve Ateş (2015), Toker Gökçe ve Uslu, (2018), Yamaç (2010) ve Yölcü'nün (2007) araştırma sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir. Çelik ve arkadaşlarının (2017) hazırladığı rapora göre, Türkiye'de eğitime ayrılan kamusal kaynaklar son yıllarda hem miktar olarak hem de genel bütçe ve Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (GSYH) içindeki oran bazında önemli artışlar göstermiş ve OECD ortalamasına yaklaşmıştır. OECD ülkelerinde eğitim harcamalarının %91'i kamu harcaması iken Türkiye'de bu oran %80 olarak gerçekleşmiştir. Yani, %20 özel harcama oranı ile Türkiye, OECD ülkeleri arasında zirvededir. Bu durum, Türkiye'de hanehalkının eğitim harcamalarının fazla olduğunu göstermektedir.

Diğer önemli bir bulgu, okulda finans kaynaklarının karşılanmasında yaşanan sorunlardır. Bu sorunların başında kurumlara ayrılan bütçenin yetersizliği gelmektedir. Bütçenin yetersiz oluşu, okullarda bazı aksamalarında yaşanmasına neden olmaktadır. Sözgelimi, sportif ve sanatsal faaliyetler için okulun bu alanda yeterli kaynağı olmaması nedeniyle bu faaliyet alanlarında problemler yaşandığını ve bu alanda yapılması planlanan organizasyonlarda eksikler yaşanmaktadır. Fakat gerçekleştirilen görüşmeler sonunda farklı görüşe sahip yöneticilerinde olduğu ve MEB kaynakları okulları için yeterli bulan okul yöneticilerinin olduğu söylenebilir. Finans kaynaklarının karşılanması hususunda yaşanan bir diğer önemli sorun ise okul türlerine göre ödeneklerin dağılımında yaşanan dengesizliktir. İlgili konuyla benzerlik gösteren araştırmalarda ortaokulların diğer eğitim kademelerine kıyasla daha az bir bütçeyle kendilerini finanse etmek zorunda kaldıklarını belirtmektedir. Araştırmanın dikkate değer diğer bir bulgusu ise, okulların bütçe harcamalarındaki payın nerelere harcandığı ile ilgilidir. Elde edilen bulgulara göre ortaokullarda en fazla harcama, okulların fiziki giderlerine ayrılmaktadır. Bu görüşü destekleyen yönetici oranı ise %48'dir. Okulun fiziki ortamının eğitime etkisi düşünüldüğünde bu durum aslında pek iç açıcı olmasa gerekir. Fiziki alt yapısı sağlıklı olmayan okullarda iyi bir öğrenme ortamının oluşturulması beklenemez. Tüm koşulları elverişli olan ideal eğitim ortamı sağlanmış, her türlü materyallere sahip okulların başarı yüzdesi elbette yüksek olacaktır. Akla ve bilime dayalı eğitim sistemimizde laboratuvar olmadan gelişim beklemek pek de olası değildir. Dolayısıyla eğitim masrafları için ayrılan pay da önemli bir giderdir. Araştırmada esas alınan diğer bulgu ise okulların ihtiyaçları için ayrılan bütçenin yeterli olup olmadığıdır. Okul yöneticilerinin görüşlerine göre okullara ayrılan finans kaynaklarının ihtiyaçları karşılamasında yetersiz kalmaktadır. MEB'in ayırdığı bütçe yetersiz kaldığı için kurumlar kendi alternatif kaynaklarını oluşturmaya çalışmaktadır. Burada da hem okula yapılan bağışlar ve okulun fiziksel özelliklerinin kullanılması hem de okul aile birliği devreye girmektedir. Literatür incelendiğinde, okul yöneticilerinin, okul aile birliklerinin yanı sıra, velilerden bağış, karne-diploma parası, eğitime katkı payı gibi adlar altında çeşitli yollarla okullara maddi kaynak bulmaya çalıştıkları görülmektedir (Borazan, 2010; Köse ve Şaşmaz,

2014; Özer, Demirtaş ve Ateş, 2015). Hoşgörür ve Arslan'ın (2014) ilköğretim okullarına kaynak bulmak için, okul bahçesinin kiraya verildiğini, okul gezileri, çay partisi, kermes gibi etkinlikler düzenlendiğini, okul kantininden gelir elde edildiğini, bağış alındığını ve özel sektörden yardım istendiğini belirlemiştir. Araştırmanın bu bulguları da Altuntaş (2005), Borazan (2010) ve Özer vd., (2015), Toker Gökçe ve Uslu, 2018), Yamaç (2010) ve Yolcu'nun (2007) araştırma sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir.

Diğer bir bulgu ise araştırmaya katılan okul yöneticilerinin %36'sı kendilerine ayrılan bütçenin bakanlıktan doğrudan kendi hesaplarına aktarılması konusunda hemfikirdirler. Arada herhangi bir kamu kuruluşunun olmaması gerektiği görüşünü savunmaktadırlar. Bununla beraber okullar tatilde iken fiziki koşulları elverişli olanların konferans, panel, toplantı gibi durumlar için kullanılması gerektiği konusunda ortak görüş bildirmişlerdir.

Altuntaş'ın (2005) yaptığı araştırma sonucuna göre okul yöneticileri en önemli finansal sorunları şu şekildedir: "Bakım-onarım", "ödenegin olmaması", "eğitim araç-gereç giderleri" ve "kırtasiye giderleri" olarak belirtmiştir. Yamaç'ın (2010) yaptığı araştırmada, okul yöneticilerinin %26,09'unun sorunu "Devletin okullara ödenek ayırmaması" şeklinde belirtmiştir. Bunu takip eden problemler ise %8,70 ile "teknolojik yetersizlikler" ve %7,25 ile "temizlik malzemesi ihtiyacı" ve "Bağış yapılmaması" olarak belirtilmiştir. Altuntaş (2005) yaptığı araştırmada, okullara ek kaynak oluşturma konusunda okul yöneticilerinin "Okul adına bütçe ayrılmalı", "Okulun bölümleri gelir getirici faaliyetlerde kullanılmalı", "Devlet tarafından karşılanmalı" ve "Gelir getirici sosyal etkinliklerden sağlanmalı" görüşlerini belirtmiştir. Yapılan birçok araştırma sonuçlarına göre, Milli Eğitim Bakanlığının her bir okul kademesi ayrı olarak değerlendirilerek ayrılan bütçeler, okulların ihtiyaçları doğrultusunda adaletli ve dengeli bir şekilde dağıtılması gerektiğini göstermektedir. Altuntaş (2005), Özçelik (2007), Öztürk (2002) ve Yamaç'ın (2010) okulların finans kaynaklarıyla ilgili sorunların çözümü ile ilgili yapılan araştırma sonucu, bu araştırma sonucunu desteklemektedir. Güngör ve Göksu'ya göre (2013) eğitim hizmetlerine yeterli kaynak ayrılmaması eğitime önem verilmeme durumundan kaynaklanıp, eğitime önem verilmeme nedenleri arasında yüksek kamu açıkları ya da kamu gelirlerinin yetersiz kalması, GSMH tutarı gibi nedenler bulunmaktadır. Tomul (2007) yaptığı araştırmada, Türkiye'de eğitime katılım üzerinde aile gelirinin önemli bir etkisi olduğunu ve yüksek gelir düzeyindeki ailelerin eğitime katılımının da yüksek olduğunu belirlemiştir. Yolcu (2011) yaptığı araştırmada devlet tarafından parasız sunulması gereken zorunlu eğitim dâhil olmak üzere, parasız eğitim diye bir şeyin olmadığını belirtmekte, her zaman ailenin çocukların eğitime harcama yapmak zorunda olduğunu ifade etmektedir. Benzer şekilde, Keskin ve Demirci'nin (2003) yaptığı çalışmada, ailelerin ilk ve ortaöğretimde eğitime harcadığı paranın devletin bu düzeyler için harcadığı miktarın yaklaşık 2,5 katı olduğu ortaya koymuştur. Devletin eğitime ayracağı kaynaklar hem devlet gelirlerinin büyüklüğü hem de eğitim ve eğitimin getirilerine verilen önemle ilgilidir (Kurul Tural, 2002). Özçelik (2007) Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin, eğitime ayrılan kaynağın artmasıyla birlikte toplumun eğitim seviyesini artırarak büyüyeceğini vurgulamaktadır. Ülkelerin kalkınmışlık göstergeleri ise sadece devlet gelirleri ile değil, aynı zamanda devletlerin zenginliğinin, refahının ülke içindeki dağılımı ile de ilgilidir (Kayahan Karakul, 2014). Türkiye'de hem eğitime katılım (MEB, 2017; Tomul, 2007) hem de öğrenci başarısı açısından bölgeler arasında önemli eşitsizlikler bulunduğu özellikle de Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin dezavantajlı konumda oldukları bilinmektedir (Polat, 2014). Bu bağlamda, öğrenci başına yapılan harcamaların iller arasında ciddi farklılıklar göstermesi mevcut eşitsizliklerin giderilmesi konusundaki endişeleri artırmaktadır (Çelik vd., 2017). Günümüzde artık okul öncesinden başlayarak, eğitimin hemen tüm kademelerinde, eğitimin finansmanında velilerden çeşitli adlar altında alınan katkı payları büyük bir oranı sağlar hale gelmiştir. Bu durum eğitimde

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ 10-12 Haziran 2019

fırsat eşitliği, demokratik toplumun gereği olarak eğitim hakkı ve özgürlüğü gibi konularda sorunların artmasına neden olmaktadır (Toker Gökçe ve Uslu, 2018).

4.2.SONUÇLAR

Yapılan araştırma da okul yöneticilerinin görüşlerine dayalı olarak, ortaokullara ayrılan finans kaynaklarının yeterli düzeyde olmadığı ya da ayrılan mevcut finans kaynaklarının yetersizliği nedeniyle arzu edilen düzeyde okul ihtiyaçlarını karşılayamadıkları belirlenmiştir. Okulların finans kaynağının sağlanmasında en büyük payın Milli Eğitim Bakanlığına ait olduğu bunu Okul Aile Birliğinin katkılarının takip ettiği anlaşılmaktadır. Okulların finans kaynakları ile ilgili ihtiyaçlarının karşılanmasında en çok karşılaşılan sorunlar arasında Milli Eğitim Bakanlığının okullara yeterince kaynak sağlayamaması ve okullara ayrılan bütçenin ise dengeli bir şekilde dağılımının olmadığı belirlenmiştir. Okullarda yapılan harcamaların ise en büyük payı fiziki alt yapıya ve eğitim araçlarına harcandığı tespit edilmiştir. Okullara alternatif finans kaynaklarının sağlanması noktasında yöneticilerin önerdiği çözümler arasında, okulların hesabına doğrudan nakit akışının sağlanması ve velilerin gönüllü bağış yapmaları ve Okul Aile Birliği'nin katkısıyla eğitimin olmadığı zamanlarda okulun fiziki yapılarının ücret karşılığında kullanıma açılmasıdır. Sonuç olarak yapılan araştırmada görülmektedir ki ortaokulların finansal kaynak yetersizliği sorunu olduğu, bu durum okul yöneticilerini, başlarının çaresine bakmaya ve çeşitli çözüm yolları bulmaya itmektedir. Bu nedenle okul yöneticileri, okulların ihtiyaçlarını gidermek için çeşitli kaynak arayışına girmekte ve bu durum eğitim sisteminde sorunları arttırmaktadır.

4.3.ÖNERİLER

Yapılan araştırma sonuçlarına dayalı olarak aşağıdaki bazı öneriler geliştirilebilir:

1. Araştırma sonucunda Milli Eğitim Bakanlığı ve Okul Aile Birliği tarafından sağlanan finansman kaynakların yeterli olmadığı belirlenmiştir. Bu bağlamda devlet tarafından okullara sosyal devlet anlayışı doğrultusunda daha fazla kaynak ayrılmalı ve aktarılmalıdır.
2. Okul Aile Birliği faaliyetlerine ne kadar fazla katılım sağlarsa o oranda da çevrenin Okul-Aile Birliği çalışmalarına yaklaşımı ve katkısı da olumlu olabilir. Bu bağlamda Okul-Aile Birliklerinin görev ve sorumlulukları yeniden tanımlanmalı ve okulun yönetsel işlemlerine daha etkili bir şekilde katılımı sağlanmalıdır.
2. Araştırma bulgularına göre devletin katkısının yanı sıra ortaokulların ihtiyaçlarının yerel yönetimler tarafından karşılanmasına yönelik fikirler belirgin olduğu için, okul ihtiyaçlarının yerel yönetimler tarafından karşılanması amacıyla bazı yasal düzenlemeler yapılabilir.
4. Okulların finans kaynaklarına ilişkin Milli Eğitim Bakanlığı hesabından Milli Eğitim Müdürlüklerine aktarılan bütçenin adaletli bir şekilde dağıtımının yapılması sağlanabilir. MEB tarafından okulun kendi adına açılan hesabına kaynak aktarımı gerçekleştirilebilir.
5. Kaynak yetersizliği ile karşı karşıya kaldığında, ekonomik durumu gönüllü bağış yapmaya uygun olan velilerin eğitim giderlerine ortak olması ile ilgili bilinçlendirme çalışmaları yapılabilir ve eğitim giderlerine katkı için gönüllü kuruluşlar özendirilebilir.
6. Dezavantajlı okullara (kırsal kesim, yoksullar vb.) eğitim araç ve gereçleri, giyim, ulaşım vb. konularda ekonomik kaynakları uygun olan okullardan da desteklenmesi sağlanabilir.

KAYNAKÇA

Adem, M. (1993). *Ulusal eğitim politikamız ve finansmanı*. Ankara:Ankara üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları No: 172.

Altuntaş, S. Y. (2005). İlköğretim okullarının finansman ihtiyaçlarını karşılama düzeyleri (Van ili örneği). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

- Bircan, İ. (1991). *Eğitimde yeni finansman modelleri ve stratejik planlama*. Eğitim Bilimleri Birinci Ulusal Kongresi (24-28 Eylül 1990). Bildiriler III; Eğitim Yönetimi ve Planlama ve Halk Eğitimi. Ankara A.Ü.Eğitim Bilimleri Fakültesi Yaynevi.39- 47.
- Balcı, A. (2005). *Açıklamalı eğitim yönetimi terimleri sözlüğü*. Ankara:Tekağaç Basım Yayım.
- Borazan, G. (2010). *İlköğretim okul müdürlerinin finansal kaynak bulmada karşılaştıkları güçlükler* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Projesi). Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Bursalıoğlu, Z. (1999). *Okul yönetiminde yeni yapı ve davranış*. Ankara: Pegem A Yayıncılık
- Büyükoztürk Ş., Çakmak E.K., Akgün Ö.E., Karadeniz Ş., Demirel F. (2015). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara:Pegem Akademi
- Çalışkan, Ş. (2007). Eğitimin getirisi (Uşak ili örneği). *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(2), 235-252.
- Çelik, Z., Yurdakul, S., Bozgeyikli, H. ve Gümüş, S. (2017). *Eğitime bakış 2017: İzleme ve değerlendirme raporu*. Ankara: Eğitim-Bir-Sen stratejik araştırmalar merkezi.
- Güngör, G. ve Göksu, A. (2013). Türkiye’de eğitimin finansmanı ve ülkelerarası bir karşılaştırma. *Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Yönetim ve Ekonomi*, 20(1), 59-72.
- Grix, J. (2010). *The foundations of research*. London: Palgrave Macmillan.
- Hoşgörür, V., Arslan İ. (2014) Okul örgütünün finansal kaynaklarının yönetimi sorunu, *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(1). 91-102.
- İnandı, Y. (2005). Avrupa Birliği ülkeleri eğitim sistemi ile Türk eğitim sisteminde eğitimin yönetimi ve finansmanı. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Kayahan Karakul, A. (2014). İran ve Türkiye’de eğitim finansmanının karşılaştırılması. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31, 67-87.
- Karasar N. (2004). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara:Nobel Yayın Dağıtım.
- Kavak, Y., Ekinci, E. ve Gökçe, F. (1997). İlköğretimde kaynak arayışları. *Eğitim Yönetimi*, 3(3), 309-320.
- Karakütük, K. (2006). “Eğitimin ekonomik temelleri”. Eğitim bilimlerine giriş. (Ed. Veysel Sönmez). Ankara:Anı yayıncılık.
- Kayıkçı, G. ve Akan, D. (2014). İlköğretim kurumlarının mali kaynak sorunları ve okul müdürlerinin çözüm uygulamaları. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1, 237-255.
- Keskin, N. E ve Demirci, G. (2003). *Eğitimde çürüyüş. Özelleştirme değerlendirmeleri* Ankara: KİGEM Yayınları.
- Köse, A. ve Şaşmaz, A. (2014). İlköğretim kurumlarının mali yönetimi. Araştırma raporu. Myra. http://www.egitimreformugirisimi.org/wp-content/uploads/2017/03/ERG_MaliYonetimArastirmaRaporu.pdf
- Kurul Tural, N. (2002). *Eğitim finansmanı*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Kurul N. (2012). *Eğitim finansmanı*. Ankara: Siyasal Kitabevi
- MEB. (2017). *Milli eğitim istatistikleri 2016-2017*. Ankara: MEB.
- MEB Okul öncesi eğitim kurumları yönetmeliği. (2004). http://mevzuat.meb.gov.tr/html/25486_.html adresinden 30.05.2008 tarihinde alınmıştır.
- MEB Lise ve ortaokullar yönetmeliği. (1964). http://mevzuat.meb.gov.tr/html/11868_0.html adresinden 29.05.2008 tarihinde alınmıştır.
- Oktay, A. (2010). “21. Yüzyılda yeni eğilimler ve eğitim”. 21. yüzyılda eğitim ve Türk eğitim sistemi. (Ed. Orhan Oğuz, Ayla Oktay, Halis Aydın). 2. Baskı. Ankara:Pegem Akademi Yayınları.
- Özer, N., Demirtaş, H., Ateş, F. (2015). Okulların mali durumlarına ve bütçe yönetiminde yaşanan sorunlara ilişkin müdür görüşleri. *E-International Journal of Educational Research*, 6(1), 17-39.

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

- Özçelik, U. (2007). Ortaöğretim okullarının finansman kaynaklarının okul yöneticilerinin görüşlerinden yola çıkarak belirlenmesi (Ankara ili Bala ve Gölbaşı ilçelerinde bir çalışma). (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Öztürk S. (2002). İlköğretim Okullarının Finansman Kaynakları (Ankara İli Polatlı İlçesi Örneği) Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Polat, S. (2014). *Türkiye'nin 2023 vizyonu ve eğitimde "orta kalite tuzağı"*. Ankara: Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı.
- Stone, P. J., Dunphy, D. C., Marshall, S. S., Ogilvie, D.M. (1966). *The General inquirer: A computer approach to content analysis*. Massachusetts:The M.I.T. Press.
- Taş, S. (2003). *"Eğitimin ekonomik temelleri"*. Öğretmenlik mesleğine giriş. (Ed. M. Çağatay Özdemir). Ankara:Asil Yayın Dağıtım.
- Teyfur, M. (2007). *"Eğitimin ekonomik temelleri"*. Eğitim bilimlerine giriş. (Ed. Nevin Saylan). Ankara:Anı yayıncılık.
- Toker Gökçe, A., Uslu, Ö. F. (2018). İlkokullarda okul müdürlerinin mali kaynak gerektiren ihtiyaçları karşılama yolları. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(1), 315- 334. DOI: 10.17679/inuefd.311995
- Tomul, E. 2007. The change in educational inequality in Turkey: A comparison by regions. *Educational Planning* 16(3): 16-24.
- Tuna, Y. (2003). Kalkınma planlarında yüksek öğretim. *Milli Eğitim Dergisi*, 160.**
- Turan, S. (2015). İşini bil okuluna sahip ol (s. 74-92). (Edit.A. Açıkalın, M. Şişman, S. Turan). *Bir insan olarak okul müdürü* (3. Baskı). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Yamaç, U. (2010). *İlköğretim okullarının finans kaynakları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Yolcu, H. (2007). *Türkiye'de ilköğretim finansmanının değerlendirilmesi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Yolcu, H. (2011). Hanehalkının Eğitim Harcamalarını Etkileyen Etmenler: Kuramsal Bir Çalışma. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(5), 12-35.

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN GELECEKTEKİ KARIYERLERİNE İLİŞKİN OTOBİYOGRAFİK BAKIŞ AÇILARI

Uzman Psikolojik Danışman Serdar ALKIN(Sorumlu Yazar)

Tokat İl Millî Eğitim Müdürlüğü

Öğr. Gör. Ozan KORKMAZ

Siirt Üniversitesi, Eruh MYO, Çocuk Bakımı ve Gençlik Hizmetleri Bölümü

Öğr. Gör. Yahya AKTU

Siirt Üniversitesi, Eruh MYO, Sosyal Hizmet ve Danışmanlık Bölümü

ÖZET

Örgütlerin faaliyet gösterdiği ekonomik ve sosyal bağlamlar, küreselleşmenin etkisi ve teknolojideki hızlı değişimler nedeniyle uyum taleplerini arttırmış ve işgücü piyasası son yıllarda büyük ölçüde değişmiştir. Bireyin öngörülemeyen, dengesiz ve daha esnek istihdam ilişkileri ile başa çıkabilmesini sağlayan şeylerden bir tanesi istihdam edilebilirliktir. Algılanan istihdam edilebilirlik işgücü piyasasında sürdürülebilir istihdam yoluyla kendi kendine yeterli gelecek şekilde hareket ederek, potansiyelini gerçekleştirme kapasitesi şeklinde ifade edilmektedir. Kişinin algılanan gelecekteki istihdam edilebilirliği, kariyer benliğinin gelecekteki temsilini ifade eder. Bu çalışmanın amacı düşük ve yüksek düzeyde algılanan istihdam edilebilirliğe sahip üniversite öğrencilerinin gelecekteki kariyerlerine ilişkin otobiyografik algılarını incelemektir. Araştırma nitel araştırma yaklaşımlarından olgu bilim (fenomenoloji) desenine dayanmaktadır. Araştırmanın katılımcıları amaçlı örneklem yöntemiyle ölçüt örnekleme ile belirlenmiştir. Bu çalışmada kriter olarak Algılanan Gelecekteki İstihdam Edilebilirlik Ölçeğinin Türkçe formundan aldıkları puanlara göre en yüksekten en düşüğe göre sıralanmış 78 öğrenciden, %27'lik üst ve alt dilimde bulunma göz önünde bulundurulmuştur. Çalışma grubu çoğunluğu kadın ve yaş ortalaması 20.71 olan katılımcılardan oluşmaktadır. Veriler Gelecekteki İstihdam Edilebilirlik Ölçeğinin Türkçe formu ve Gelecekteki Kariyer Otobiyografisi adlı veri toplama araçlarıyla elde edilmiştir. Araştırmada elde edilen nicel verilere ait betimsel analizler SPSS 25 paket programı ile nitel veriler ise bilgisayar ortamında araştırmacılar tarafından kodlanmıştır. Bu araştırmada geçerliği ve güvenilirliği sağlamak amacıyla deşifre edilen yazılar kuramsal alt yapıda sunulan genel temalara uygun şekilde kodlanmış, kodlamalar sonrası karşılıklı değerlendirme yapma gibi çoklu veri kaynakları kullanılmış ve nitel verilerden elde edilen bulgular ile gelecekteki kariyer otobiyografilerine ilişkin algılara ait ana tema ve alt temalara uygunluk çalışma boyunca sürekli kontrol edilmiştir. Yapılan içerik analizi sonuçlarına göre gelecekteki istihdam edilebilirliklerine ilişkin algısı yüksek olan (üst grup) bireylerin daha çok başarıyı hedefledikleri ve daha az iş güvenliği hakkında görüş bildirdikleri söylenebilir. Benzer şekilde, gelecekteki istihdam edilebilirliklerine ilişkin algısı düşük olan (alt grup) bireylerin ise üst gruptakilere göre işinde daha fazla iş güvenliğiyle ilgili görüş belirttiği ve daha az başarıya odaklandığı görülmektedir. Araştırmanın sonuçları gelecekteki istihdam edilebilirliklerine ilişkin algıların bireylerin gelecekteki kariyerlerine ilişkin otobiyografik bakış açılarında etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Araştırma sonuçlarından araştırmacılara çeşitli önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Gelecekteki istihdam edilebilirlik, Gelecekteki kariyer otobiyografisi, Kariyer danışmanlığı.

UNIVERSITY STUDENTS' AUTOBIOGRAPHIC PERSPECTIVES ON THEIR FUTURE CAREER

ABSTRACT

The economic and social contexts in which organizations operate have increased their demands for compliance due to the impact of globalization and rapid changes in technology, and the

labor market has changed dramatically in recent years. One of the things that allows the individual to cope with unpredictable, unstable and more flexible employment relationships is employability. Perceived employability is defined as the capacity to realize its potential by acting in a self-sufficient manner through sustainable employment in the labor market. The perceived future employability of the person refers to the future representation of career self. The aim of this study is to examine the autobiographical perceptions of university students with low and high perceived employability in their future careers. The research is based on a phenomenological from qualitative research approaches. Participants of the study were determined by criterion sampling from purposeful sampling methods. In this study, it was taken into consideration that 78 students who were ranked from highest to lowest and 27% in upper and lower sections were taken into consideration according to the scores obtained from Turkish version of Perceived Future Employability Scale. The study group consisted of the majority of women and the average age of the participants was 20.71. The data were obtained by using the Turkish form of the Perceived Future Employability Scale and data collection tools named Future Career Autobiography. The descriptive analysis of the quantitative data obtained from the research was coded by SPSS 25 package program and the qualitative data were coded by the researchers in the computer environment. In order to ensure validity and reliability in this research, the encoded articles were coded in accordance with the general themes presented in the theoretical infrastructure, multiple data sources such as mutual evaluation after coding were used and compliance with the main themes and sub-themes of the perceptions of qualitative data and the perceptions of future career autobiographies has been continuously checked throughout the study. According to the results of content analysis, it can be said that individuals with higher perceptions about their future employability (upper group) aim to achieve more success and report less job security. Similarly, individuals with lower perceptions of their future employability (low group) are more likely to have an opinion on job security than their counterparts and focus on less success. The results of the study reveal that perceptions about future employability are effective in autobiographical perspectives on the future careers of individuals. Various suggestions were made to the researchers from the research results.

Keywords: Perceived future employability, Future career autobiography, Career counseling.

1. GİRİŞ

Örgütlerin faaliyet gösterdiği ekonomik ve sosyal bağlamlar, küreselleşmenin etkisi ve teknolojiye hızlı değişimler nedeniyle uyum taleplerini arttırmış ve işgücü piyasası son yıllarda büyük ölçüde değişmiştir. Bu durum, iş yerlerinin daha esnek hale gelmesine neden olmuştur (Castells, 2000; Hiltrop, 1995; Kalleberg, 2001). Bu esneklik örgütün yalnızca çevresiyle değil, aynı zamanda üyeleri ile arasındaki ilişki için de geçerlidir. Bu nedenle, giderek daha değişken hale gelen “yeni” çalışma ortamının, çalışanlar için de etkileri olmuştur. Çalışanlar da iç ve dış işgücü piyasasında rekabet edebilmek adına daha esnek olmalıdır (Hesselink ve Van Vuuren, 1999; Hirsch, 1991).

Bireyin öngörülemeyen, dengesiz ve daha esnek istihdam ilişkileri ile başa çıkabilmesini sağlayan şeylerden bir tanesi istihdam edilebilirliktir. Dolayısıyla, istihdam edilebilir olmak, bireyin çalkantılı bir örgütsel ortamla uğraşmaya hazır olması için bir yoldur (Bernston, Sverke ve Marklund, 2006). İstihdam edilebilirlik, çalışanın kaynakları ve yeni istihdam edinme konusundaki kişisel olasılıkları ile belirlenebilir. Buna ek olarak, işgücü piyasasındaki koşullardan elde edilebilir. Bu durumda, işgücü piyasasındaki fırsatlar, belirli bir birey veya belirli niteliklere sahip bir grup için, çalışanın yeni bir işe girmesini kolaylaştıracak veya zorlaştıracaktır. İlk olarak 20. yüzyılın başında kullanılan istihdam edilebilirlik kavramı “istihdam edilebilir” bireyleri yani çalışmaya istekli ve çalışmaya ihtiyaç duyanlar ile “işsiz” olan bireyleri birbirinden ayırmıştır (Gazier, 1998). Kavram, 1950 ve 1960'larda iş ve benlikle ilgili bir tutuma daha fazla atıfta bulunmak üzere kullanılırken, 1970'lerde iş için gerekli olan

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ 10-12 Haziran 2019

bilgi ve yetenekleri ifade etmek amacıyla kullanılmıştır. 1980'lerde, işgücü piyasası esnekliği için gerekli olan devredilebilir beceriler ile ilgiliyken, 1990'lardan bu yana ise bireylerin, özellikle iş değiştirmek zorunda olmaları durumunda iş hazırlığına nasıl devam edebileceklerini ifade etmektedir (Guilbert, Bernaud, Gouvernet ve Rossier, 2016). Bireysel uyuma odaklanan “etkileşimli istihdam edilebilirlik” kavramı 20. yüzyılın sonlarına doğru tanıtılmıştır (Gazier, 1998). Kavram; hükümetlerden, araştırmacılardan ve profesyonellerden büyük ilgi görmüş, ekonomi, eğitim ve psikoloji gibi çeşitli disiplinlerde çalışılmıştır (Rothwell, Jewell ve Hardie, 2009; Vanhercke, De Cuyper, Peeters ve De Witte, 2014).

Algılanan istihdam edilebilirlik Hillage ve Pollard (1998) tarafından, işgücü piyasasında sürdürülebilir istihdam yoluyla kendi kendine yeterli gelecek şekilde hareket ederek, potansiyelini gerçekleştirme kapasitesi şeklinde ifade edilmektedir. Cuyper, Claudia, Bernston, Eric ve Alarco (2008) algılanan istihdam edilebilirliği, kişilerin iç ve dış işgücü piyasasında bulunan mevcut seçenekleri algılaması olarak tanımlamaktadır. Bir başka tanıma göre algılanan istihdam edilebilirlik, bireyin varlığını sürdürmek veya yeni istihdam bulmak için kendi imkanlarını algılamasıdır (Berntson ve Marklund, 2007; Vanhercke ve diğerleri, 2014). Bu kavram, mezun istihdam edilebilirliği (Pool, Qualter ve Sewell, 2014) veya basitçe istihdam edilebilirlik olarak da adlandırılmıştır (Harvey, 2001; Hillage ve Pollard, 1998; Knight ve Yorke, 2004; Van der Heijde, 2014; Van der Heijde ve van der Heijden, 2005).

Algılanan istihdam edilebilirlik, yüksek iş güvensizliği dönemindeki çalışanlar için yaklaşmakta olan kritik kaynak olarak gösterilmektedir (Silla, De Cuyper, Gracia, Peiro ve De Witte, 2009). Çalışanların mevcut işveren veya başka bir işveren ile mevcut iş fırsatlarının algılanmasıyla ilgilidir (Berntson, Sverke ve Marklund, 2006; Rothwell ve Arnold, 2007). Kişinin algılanan gelecekteki istihdam edilebilirliği, kariyer benliğinin gelecekteki temsiliyi ifade eder (Ellen, Wiener ve Fitzgerald, 2012).

Algılanan istihdam edilebilirliğin; algılanan beceriler, deneyim, iletişim ağı, kişisel özellikler ve işgücü piyasası bilgisi olmak üzere çeşitli boyutları belirlenmiştir (Berntson ve Marklund, 2007). Algılanan beceriler; genel beceriler ve iş becerileri ile ilgili bilgileri, akademik başarıları (Pool, Qualter ve Sewell, 2014; Rothwell, Herbert ve Rothwell, 2008), ustalık uygulamaları (Knight ve Yorke, 2004), iş arama becerilerini (Harvey, 2001; Hillage ve Pollard, 1998), istihdam edilebilirlik ve bunu sürdürme ile ilgili tüm yetkinlikleri kapsamaktadır. Algılanan deneyim; iş, çalışma ve yaşam deneyimlerini içermektedir (Pool, Qualter ve Sewell, 2014; Rothwell ve Arnold, 2007).

İletişim ağı oluşturma; bireyin iş ve sosyal bağlantılarının (Rothwell ve Arnold, 2007; Van der Heijde ve Van der Heijden, 2005), özellikle de mevcut işlerle ilgili bilgi sağlayanların, kapsamı ve kullanışlılığı anlamına gelmektedir. Kişisel özellikler; kişinin kendini ve becerilerini öğrenme ve geliştirmesiyle ilgili kapasitelere atıfta bulunur (Rothwell ve Arnold, 2007). Ayrıca beklenti, öz yeterlik, üst bilişsel yeterlikler (Knight ve Yorke, 2004; Van der Heijde ve Van der Heijden, 2005), duygusal zeka, problem çözme ve özyönetim gibi esneklik ve uyarlanabilirlik sağlayan aracı nitelikler içerir (Pool, Qualter ve Sewell, 2014). İşgücü piyasası bilgisi ise; işgücü piyasasındaki fırsatların farkındalığını (Rothwell ve Arnold, 2007; Rothwell, Herbert ve Rothwell, 2008), organizasyon ve iş anlayışını (Harvey, 2001; Knight ve Yorke, 2004; Van der Heijde ve Van der Heijden, 2005), kariyer gelişimi ve öz yönetimi anlama (Pool, Qualter ve Sewell, 2014) ile mesleki başarıya yönelik stratejik bir yaklaşım benimseme konusundaki farkındalığı kapsamaktadır (Hillage ve Pollard, 1998).

Algılanan istihdam edilebilirlik; işgücü piyasasına girecek olan üniversite öğrencileri (Knight ve Yorke, 2004; Pool ve Qualter, 2013; Pool, Qualter ve Sewell, 2014), yaşlı çalışanlar (Van der Heijde ve Van der Heijden, 2005), geçici olarak çalışan bireyler (De Cuyper ve DeWitte, 2010), işi olmayan bireyler (McArdle, Waters, Briscoe ve Hall, 2007), uzun süreli işsiz bireyler (Koen, Klehe ve Van Vianen, 2013), cezaevinden çıkmış bireyler (Graffam, Shinkfield ve

Hardcastle, 2008) ve engelli bireyler (Bricout ve Bentley, 2000) dahil olmak üzere çeşitli gruplar ve durumlarda incelenmiştir. Bu çalışmanın amacı ise hızlı gelişen ve değişen iş dünyasına adım atma öncesinde olan ve algılanan istihdam edilebilirlik düzeyi düşük ve yüksek olan üniversite öğrencilerinin gelecekteki kariyerlerine ilişkin otobiyografik bakış açılarının incelenmesidir.

2. YÖNTEM

2. 1. ARAŞTIRMANIN MODELİ

Bu araştırmada üniversite öğrencilerinin gelecekteki kariyerlerine ilişkin otobiyografik algılarını incelemek için nitel araştırma yaklaşımlarından yorumlayıcı olgu bilim (fenomenoloji) deseni kullanılmıştır. Yorumlayıcı olgu bilim deseni; bireysel deneyimlere, algılamalara göre olgulara ve durumlara yüklenen anlamları inceleyen bir araştırma modeli olarak belirtilmektedir (Creswell, 2003). Bu desende öznel deneyimler ve bireysel algılamalar ve olaylara yüklenen anlamlar incelenmektedir (Akturan ve Esen, 2013).

2. 2. ÇALIŞMA GRUBU

Araştırmanın katılımcıları amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme ile belirlenmiştir. Amaçlı örnekleme, derinlemesine araştırma fırsatını bulabilmek için araştırmanın amacı doğrultusunda zengin bilgi kaynaklarının seçilmesi (Patton, 2005); ölçüt örnekleme ise, önceden belirlenen bir dizi kriteri yerine getirilmesinin sağlanması olarak tanımlanmaktadır (Büyüköztürk, Kılıç-Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2013; Yıldırım ve Şimşek, 2016). Bu çalışmada kriter olarak Algılanan Gelecekteki İstihdam Edilebilirlik Ölçeğinin (AGİEÖ) Türkçe formundan aldıkları puanlara göre en yüksekten en düşüğe göre sıralanmış 78 öğrenciden, %27'lik üst ve alt dilimde bulunma göz önünde bulundurulmuştur.

Çalışmada kullanılacak verileri elde etmek için çocuk gelişimi ile rehberlik ve psikolojik danışma bölümlerinde öğrenim gören 78 öğrenciye ulaşılmıştır. Çalışma grubundaki tüm öğrencilerin yaş ortalamaları 20.17'dir (ss = 1.44). Öğrencilerden 45'i (%57.7) 1. sınıf, 33'ü (%42.3) ise 3. sınıftır. Bu çalışma grubuna ilişkin demografik bilgiler Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Tüm Katılımcıların Çeşitli Özelliklere Göre Dağılımı

Özellikler	Kategoriler	N	%
1. Cinsiyet	1. Erkek	13	16.7
	2. Kadın	65	83.7
TOPLAM		78	100
2. Ailenin algılanan sosyoekonomik düzeyi	1. Düşük	7	9
	2. Orta	70	89.7
	3. Yüksek	1	1.3
TOPLAM		78	100

Tablo 1'e tüm katılımcıların %17'si erkek, %83.7'si kadındır. Ailenin algılanan sosyoekonomik düzeyine göre ise katılımcıların büyük çoğunluğunun (%89.7) orta düzeyde algılanan aile sosyoekonomik düzeyine sahip olduğu görülmektedir. AGİEÖ'den alınan puan sıralamasında yaş ortalaması 20.19 (Ss = 1.89) olan ve üst grupta yer alan katılımcılara ilişkin demografik bilgiler Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. *Üst Gruptaki Katılımcıların Çeşitli Özelliklere Göre Dağılımı*

Özellikler	Kategoriler	N	%
1. Cinsiyet	1. Erkek	2	9.5
	2. Kadın	19	90.5
TOPLAM		21	100
2. Ailenin algılanan sosyoekonomik düzeyi	1. Düşük	2	9.5
	2. Orta	19	90.5
TOPLAM		21	100

Tablo 2'ye göre puan sıralamasında üst grupta yer alan katılımcıların büyük çoğunluğunun kadın (%90.5) ve algıladıkları aile sosyoekonomik düzeyinin orta (%90.5) olduğu görülmektedir. Tablo 3'te ise yaş ortalaması 20.71 (Ss = 1.10) olan ve AGİEÖ'den alınan puan sıralamasında alt grupta olan katılımcılara ilişkin demografik bilgiler sunulmuştur.

Tablo 3. *Alt Gruptaki Katılımcıların Çeşitli Özelliklere Göre Dağılımı*

Özellikler	Kategoriler	N	%
1. Cinsiyet	1. Erkek	7	33.3
	2. Kadın	14	66.7
TOPLAM		21	100
2. Ailenin algılanan sosyoekonomik düzeyi	1. Düşük	3	14.3
	2. Orta	18	85.7
TOPLAM		21	100

Tablo 2'ye benzer şekilde, Tablo 3'e göre de puan sıralamasında alt grupta yer alan katılımcıların büyük çoğunluğunun kadın (%66.7) ve algıladıkları aile sosyoekonomik düzeyinin orta (%85.7) olduğu görülmektedir.

2. 3. VERİ TOPLAMA ARAÇLARI

Araştırmada veri toplamak için araştırmacılar tarafından geliştirilen demografik bilgi formu, Algılanan Gelecekteki İstihdam Edilebilirlik Ölçeği ve Gelecekteki Kariyer Otobiyografisi kullanılmıştır.

2. 3. 1. ALGILANAN GELECEKTEKİ İSTİHDAM EDİLEBİLİRLİK ÖLÇEĞİ

Gunawan, Creed ve Glendon (2018) tarafından genç yetişkinlerin gelecekteki istihdam edilebilirliklerine ilişkin algılarını ölçmek üzere Algılanan Gelecekteki İstihdam Edilebilirlik Ölçeği (AGİEÖ) geliştirilmiştir. Öz bildirime dayalı ölçme aracı 24 maddeden oluşmaktadır. Öğrencilerin eğitimlerini tamamladıklarında çalışma yaşamına girme eşiğindeyken gelecekte sahip olacakları beceriler, deneyimler, ilişki ağları, kişisel özellikler, çalışma/iş gücü piyasası hakkındaki bilgiler, okulunun/kurumunun itibarı hakkındaki algılar gelecekteki istihdam edilebilirliklerine ilişkin algıları içermektedir. Ölçekten alınan yüksek puan, genç yetişkinlerin iş/çalışma yaşamına hazır ve kendi kariyer planlamasına ve geleceğine dair görüşlerinin olumlu olduğunu bildirmektedir. Ölçeğin Türkçe uyarlama çalışması Alkın, Korkmaz ve Balcı Çelik (2019) tarafından üniversite öğrencileri üzerinde gerçekleştirilmiştir.

2. 3. 2. GELECEKTEKİ KARIYER OTOBİYOGRAFİSİ

Gelecekteki Kariyer Otobiyografisi (GKO), kariyer müdahalelerinin etkililiğini incelemek için (Rehffuss, 2009) tarafından geliştirilen öyküsel bir ölçme aracıdır. GKO, bireylerin kişisel ve kariyer motivasyonlarını, değerlerini ve yönlerini öyküsel formdan toplayıp ortaya

çıkarmaktadır. Formda yalnızca bir yönerge bulunmaktadır. Bu yönergede, bireylerden mezun olduktan beş yıl sonra mesleki olarak ne yapmak istedikleri ve hayatta nerede olmayı umut ettiklerini yazmaları istenmektedir. GKO, kariyer müdahalesinden kaynaklı değişimleri ya da değişim olmama durumunu ölçme amacıyla hazırlansa da bireylerin gelecekteki beklentilerini ortaya çıkarmak için de kullanılabilir. Rehfuß'a (2009) göre öğrencilerin çoğunda yaşam kalitesi ve mesleki istekler şeklinde iki ana tema ortaya çıkmaktadır. Bu ana temaların altında ise alt temalar bulunmaktadır. Yaşam kalitesi ana temasında başarı, ilişkiler, güvenlik ve tecrübe; mesleki istekler ana temasında olumlu ve olumsuz istekler bulunmaktadır.

2. 4. VERİLERİN ANALİZİ

Araştırmada elde edilen yaş, cinsiyet, ailenin algılanan sosyoekonomik düzeyi, sınıf, ölçekten alınan toplam puan değişkenlerine ait betimsel analizler SPSS 25 paket programı ile gerçekleştirilmiştir. AGİEO'den alınan toplam puanlar en yüksekten en düşüğe sıralanmış ve araştırmanın amacı doğrultusunda puanlar %27'lik üst ve alt gruplar şeklinde yapılandırılmıştır. Daha sonra üst ve alt gruba ait katılımcılardan elde edilen nitel veriler ise içerik analizi yöntemi ile çözümlenmiştir. İçerik analizi, belirli kriterlere göre yapılan kodlamalarla bir metnin içindeki kelimelerinin içerik sınıflaması ile özetlendiği, sistematik ve tekrarlanabilir bir yöntem olarak tanımlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Katılımcılar tarafından GKO'ye belirtilen ifadeler deşifre edilerek bilgisayara aktarılmıştır. Çalışmadaki veriler iki araştırmacı tarafından birbirinden bağımsız şekilde öyküsel ölçme aracının orijinalinde kullanılan ana tema ve alt temalar dikkate alınarak kodlanmıştır. Ana ve alt temalar çerçevesinde katılımcıların görüşleri ilişkilendirilmiştir. Katılımcılara ait görüşler (kodlar) her ana tema ve alt tema altında ifade edildiği sıklık bakımından frekansla ifade edilmiştir.

2. 5. ARAŞTIRMANIN İNANDIRICILIĞI VE TUTARLILIĞI

Nitel araştırmalarda geçerlik, araştırmacının düşündüğü şeyi ölçebilmesi ve araştırmanın sonuçlarının benzer ortam ve durumlara genellenebilir olmasını ifade eder. Güvenirlik ise, nitel araştırmalarda teyit edilebilirlik ve tutarlılık anlamında kullanılmaktadır (Sözbilir, 2011). Araştırmanın geçerliğini sağlamak adına deşifre edilen yazılar Rehfuß'un (2009) sunduğu genel temalara uygun şekilde kodlanmış, kodlamalar sonrası karşılıklı değerlendirme yapma gibi çoklu veri kaynakları kullanılmıştır. Güvenirliği sağlamak için ise nitel verilerden elde edilen bulgular ile gelecekteki kariyer otobiyografilerine ilişkin algılara ait ana tema ve alt temalara uygunluk çalışma boyunca sürekli kontrol edilmiştir. Miles ve Huberman'ın (1984) nitel çalışmalarda güvenirliliği sağlama adına öne sürdüğü formül kullanılmıştır. Bu formüle göre " $Güvenirlik = [Görüş birliği / (Görüş birliği + Görüş ayrılığı)] \times 100$ " şeklinde güvenirlilik hesaplanmaktadır. Hesaplama sonucunda en az %70 düzeyinde bir güvenirlilik yüzdesi bulunması gerekmektedir. Kodlama yapan araştırmacıların kodlamalarının değerlendirilmesi sonrasında %88 ($82/93 = .88$) uyum olduğu hesaplanmıştır. Bu sonuca ek olarak araştırma süreci ayrıntılı bir şekilde aktararak güvenirliliğin yüksek olması sağlanmaya çalışılmıştır.

2. 6. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Bu çalışma üniversite 1. ve 3. sınıfa devam eden ve iki bölümde öğrenim gören öğrencilerden oluşmaktadır. Ayrıca çalışmada grubun yapısından kaynaklı olarak kadın katılımcıların erkeklere göre fazla olduğu görülmüştür. Bunun yanı sıra çalışma yapılan gruptaki kişilerin çoğunluğu ailelerinin sosyoekonomik durumlarını orta düzeyde algılamaktadır. Nitel araştırma yöntemlerinden yorumlayıcı olgu bilim desenine dayanan bu çalışmada, amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme ve veri toplamada nicel ve nitel öyküsel ölçme araçları kullanılmıştır. Dolayısıyla araştırmaya ait sonuçlar karşılaştırılırken ve genellenirken bu sınırlılıklar göz önünde bulundurulmalıdır.

3. BULGULAR

3. 1. YAŞAM KALİTESİ

Algılanan Gelecekteki İstihdam Edilebilirlik Ölçeğinden en düşük puana sahip %27'lik alt gruba dâhil olan katılımcıların “Beş yıl sonra mesleki olarak ne yapmak istediğinizi ve hayatta nerede olmayı umut ettiğinizi bu sayfaya kısa bir paragraf olarak yazınız.” yönergesine ilişkin sundukları görüşleri Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. %27'lik Alt Grubun Yaşam Kalitesi Temasına İlişkin Görüşleri

Tema	Kodlar	Örnek Görüşler
Yaşam Kalitesi (n=29)	Başarı (n=10)	- K65 (K20) : Çalıştığım yerde ve çevrede bilinen bir danışman olmak istiyorum. Gerçekten işimde iyi olmak istiyorum. - K79 (K21) : Mesleğimde gelişmek ve elimden gelenin en iyisini yapmak istiyorum. Okulda çalışmak ve PDR ile ilgili farkındalık yaratmak istiyorum.
	İlişkiler (n=3)	- K22 (E19) : Bilgisayar oyunları oynamak ve bu oyunları oynarken twitch yayını ile tanınmak ve bir sürü arkadaş edinmek.
	Güvenlik (n=10)	- K7 (E23) : Mezun olduktan beş yıl sonra mesleki olarak kendimi ofisimde kahvemi yudumlarken görüyorum. Hayatta ev ve ofis arasında olmayı umut ediyorum. Kısaca uzun ince bir yoldayım, gidiyorum gündüz gece. Bilmiyorum ne haldeyim...
	Tecrübe (n=6)	- K19 (K23) : Okul öncesi eğitim veren bir okulda öğretmen olmak istiyorum. Ya da kendi açtığım bir okulda. Kendi çocuklarım olursa onlara iyi bir anne ve eğitim vereceğim çocuklara iyi bir öğretmen olarak geriye güzel hatıralar bırakmak istiyorum.

%27'lik alt grupta olan katılımcıların kariyerlerine ilişkin yaşam kalitelerini daha çok ileride yaşayacakları başarılı ve güvenli bir durumda olmak ile ilişkili gördükleri söylenebilir. Katılımcıların görüşlerinin üçte birinden fazlasında (n=10) gelecekle ilgili kurdukları kariyer düşlerinde başarıyı ve yine aynı oranda katılımcının (n=10) güvenliği ön plana aldığı görülmektedir. Başarı konusunda 21 yaşındaki bir kadın katılımcının (K79) görüşü “Mesleğimde gelişmek ve elimden gelenin en iyisini yapmak istiyorum. Okulda çalışmak ve PDR ile ilgili farkındalık yaratmak istiyorum.” şeklindedir. 23 yaşındaki bir erkek katılımcının güvenlik konusundaki düşüncesi ise (K7) “Mezun olduktan beş yıl sonra mesleki olarak kendimi ofisimde kahvemi yudumlarken görüyorum. Hayatta ev ve ofis arasında olmayı umut ediyorum. Kısaca uzun ince bir yoldayım, gidiyorum gündüz gece. Bilmiyorum ne haldeyim...” biçimindedir. Katılımcıların görüşlerinin beşte birinden fazlasında (n=6) yaşam kalitesini arttıran durumun bireyin yaşadığı tecrübeleri olduğu belirtilirken, katılımcıların görüşlerinin onda birinden fazlasında (n=3) sosyal çevrelerinde yaşadıkları ilişkilerin önemli olduğunu vurgulanmaktadır. K19 kodlu 23 yaşındaki kadın katılımcı tecrübe ile ilgili duygularını “Okul öncesi eğitim veren bir okulda öğretmen olmak istiyorum. Ya da kendi açtığım bir okulda. Kendi çocuklarım olursa onlara iyi bir anne ve eğitim vereceğim çocuklara iyi bir öğretmen olarak geriye güzel hatıralar bırakmak istiyorum.” şeklinde açıklamıştır.

Algılanan Gelecekteki İstihdam Edilebilirlik Ölçeğinden en yüksek puana sahip %27'lik üst gruba dahil olan katılımcıların “Beş yıl sonra mesleki olarak ne yapmak istediğinizi ve hayatta nerede olmayı umut ettiğinizi bu sayfaya kısa bir paragraf olarak yazınız.” yönergesine ilişkin sundukları görüşleri Tablo 5'te verilmiştir.

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

Tablo 5. %27'lik Üst Grubun Yaşam Kalitesi Temasına İlişkin Görüşleri

Tema	Kodlar	Örnek Görüşler
Yaşam Kalitesi (n=31)	Başarı (n=18)	-K28 (K18): Bir hastanede çocuk gelişimci olmayı diliyorum. Sevdiğim işi yapmanın hayatıma büyük bir katkısı olacağını düşünüyorum. Çocuklara hayatım boyunca güzel katkılarım olsun istiyorum. -K21 (K20): İstedğim meslekte dünya çapında tezleri olan, geliştirmek için eğitimine devam eden, kendini tamamen kariyerine odaklamış, mükemmeliyet yolunda istikrarla ilerleyen bir insan görüyorum.
	İlişkiler (n=4)	-K76 (K21): Okulda birkaç psikolojik danışman daha olmalı ve iş arkadaşlarımla çok güzel ve verimli deneyimler yaşamak isterim.
	Güvenlik (n=5)	-K31 (K18): Üniversiteyi okuduğum şehirde kalmak, orada yaşamak istiyorum.
	Tecrübe (n=4)	-K20 (K19): Çok iyi bir öğretmen olup, çok iyi bir nesil yetiştirip, onların büyüdülerinde meslek sahibi olup bunları görüp duyup mutlu olmayı ve çok iyi bir öğretmensiniz ya da iyi ki sizin öğrencinizim gibi kelimeler duymayı umut ediyorum... Beş yıla kadar ne öğrenirsem, ne kadar bilgi birikimi yaparsam bunları gelecek nesillere aktarıp, iyi bir nesil yetiştirmek gibi hayallerim var.

%27'lik üst grupta olan katılımcıların kariyerlerine ilişkin yaşam kalitelerini daha çok ileride yaşayacakları başarılı bir durumda olmak ile ilişkili gördükleri söylenebilir. Katılımcıların görüşlerinin yarısından fazlasında (n=18) gelecekle ilgili kurdukları kariyer düşlerinde başarı ön plana çıkmaktadır. Başarı konusunda 21 yaşındaki bir kadın katılımcının (K20) görüşü *“İstedğim meslekte dünya çapında tezleri olan, geliştirmek için eğitimine devam eden, kendini tamamen kariyerine odaklamış, mükemmeliyet yolunda istikrarla ilerleyen bir insan görüyorum.”* şeklindedir. 18 yaşındaki bir diğer kadın katılımcının aynı konudaki düşüncesi ise (K28) *“Bir hastanede çocuk gelişimci olmayı diliyorum. Sevdiğim işi yapmanın hayatıma büyük bir katkısı olacağını düşünüyorum. Çocuklara hayatım boyunca güzel katkılarım olsun istiyorum.”* biçimindedir. Katılımcıların görüşlerinin sekizde birine yakınında (n=4) yaşam kalitesini arttıran durumun bireyin yaşadığı tecrübeleri olduğu belirtilmektedir. K20 kodlu 19 yaşındaki kadın katılımcı tecrübe ile ilgili düşüncelerini *“Çok iyi bir öğretmen olup, çok iyi bir nesil yetiştirip, onların büyüdülerinde meslek sahibi olup bunları görüp duyup mutlu olmayı ve çok iyi bir öğretmensiniz ya da iyi ki sizin öğrencinizim gibi kelimeler duymayı umut ediyorum... Beş yıla kadar ne öğrenirsem, ne kadar bilgi birikimi yaparsam bunları gelecek nesillere aktarıp, iyi bir nesil yetiştirmek gibi hayallerim var.”* şeklinde ifade etmiştir.

3. 2. MESLEKİ İSTEKLER

Algılanan Gelecekteki İstihdam Edilebilirlik Ölçeğinden en düşük puana sahip %27'lik alt gruba dahil olan katılımcıların *“Beş yıl sonra mesleki olarak ne yapmak istediğinizi ve hayatta nerede olmayı umut ettiğinizi bu sayfaya kısa bir paragraf olarak yazınız.”* yönergesine ilişkin sundukları görüşleri Tablo 6'da verilmiştir.

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

Tablo 6. %27'lik Alt Grubun Mesleki İstekler Temasına İlişkin Görüşleri

Tema	Kodlar	Örnek Görüşler
Mesleki İstekler (n=18)	Olumlu (n=17)	-K4 (K20): Beş yıl sonra kendimi okulda rehber öğretmen olarak görüyorum. Aynı zamanda ek olarak kendime aile danışmanlığı gibi ek bir danışma merkezi açmış boş zamanlarımda çalışırken görüyorum.
	Olumsuz (n=1)	-K3 (K20): Yüksek lisans hayalim var ama şu anki durumum hem sosyal hem ekonomik bunu kaldıracak durumda değil...

%27'lik alt grupta olan katılımcıların kariyerlerine ilişkin mesleki isteklerini daha çok olumlu olan bir durumla özdeş gördükleri söylenebilir. Katılımcıların görüşlerinin tamamına yakınında (n=17) gelecekle ilgili kurdukları kariyer düşlerinde olumlu bir durum ön plana çıkmaktadır. Bu konuda 20 yaşındaki bir kadın katılımcı (K4) görüşünü *“Beş yıl sonra kendimi okulda rehber öğretmen olarak görüyorum. Aynı zamanda ek olarak kendime aile danışmanlığı gibi ek bir danışma merkezi açmış boş zamanlarımda çalışırken görüyorum.”* şeklinde belirtmiştir. Algılanan Gelecekteki İstihdam Edilebilirlik Ölçeğinden en yüksek puana sahip %27'lik üst gruba dahil olan katılımcıların *“Beş yıl sonra mesleki olarak kendinizi nerede olmayı umut ediyorsunuz?”* sorusuna ilişkin sundukları görüşleri Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7. %27'lik Üst Grubun Mesleki İstekler Temasına İlişkin Görüşleri

Tema	Kodlar	Örnek Görüşler
Mesleki İstekler (n=14)	Olumlu (n=12)	-K46 (K20): Ben çocuk gelişimci olmak yolunda ilerleyeceğim. Gelişimlerinde her zaman destekçi olacağım. En önemlisi bir çocuğun sevgisine sahip olacağım. Yıllar sonra çocuk gelişimci olarak dimdik duracağım. Ben ve yanımda olduğum çocuklarımla...
		-K74 (K21): Öncelikle beş yıl sonra bir ilkokulun rehberlik servisinde okul psikolojik danışmanı olarak atanmış olup, öğrencilere rehberlik yapmayı istiyorum. Onların sorunlarını, hayallerini, olmak istedikleri yerleri öğrenip, onlara farkındalık kazandırmak istiyorum.
	Olumsuz (n=2)	-K58 (K20): Bu bölümden mezun olacağım, iş bulamayıp başka bir bölümde okuyacağım. Beş yıl sonra başka bir üniversitede başka bir bölüm okurum. Aynı zamanda bu bölümü dört yıllığa tamamlamaya çalışırım. Yani üniversiteler arası Karadeniz turu...

%27'lik üst grupta olan katılımcıların kariyerlerine ilişkin mesleki isteklerini daha çok olumlu olan bir durumla ifade ettikleri söylenebilir. Katılımcıların görüşlerinin tamamına yakınında (n=12) gelecekle ilgili kurdukları kariyer düşlerinde olumlu bir durumu göz önüne aldıkları gözlemlenmektedir. Bu konuda 20 yaşındaki bir kadın katılımcının (K46) düşünceleri *“Ben çocuk gelişimci olmak yolunda ilerleyeceğim. Gelişimlerinde her zaman destekçi olacağım. En önemlisi bir çocuğun sevgisine sahip olacağım. Yıllar sonra çocuk gelişimci olarak dimdik duracağım. Ben ve yanımda olduğum çocuklarımla...”* biçimindedir. Bunun yanı sıra mesleki isteklerle ilgili olumsuz bir durum belirten K58 kodlu 20 yaşındaki bir diğer kadın katılımcı

“Bu bölümden mezun olacağım, iş bulamayıp başka bir bölümde okuyacağım. Beş yıl sonra başka bir üniversitede başka bir bölüm okurum. Aynı zamanda bu bölümü dört yıllığa tamamlamaya çalışırım. Yani üniversiteler arası Karadeniz turu...” şeklinde düşüncelerini açıklamıştır.

4. SONUÇ ve ÖNERİLER

Araştırmada elde edilen sonuca göre AGİEÖ’den yüksek puan alan üst gruptaki katılımcılar ile alt gruptaki katılımcıların başarı ve güvenlik alt temaları arasında farklılıklar olduğu görülmektedir. Gelecekteki istihdam edilebilirliklerine ilişkin algısı yüksek olan (üst grup) bireylerin daha çok başarıyı hedefledikleri ve daha az iş güvenliği hakkında görüş bildirdikleri söylenebilir. Benzer şekilde, gelecekteki istihdam edilebilirliklerine ilişkin algısı düşük olan (alt grup) bireylerin ise üst gruptakilere göre işinde daha fazla iş güvenliğiyle ilgili görüş belirttiği ve daha az başarıya odaklandığı görülmektedir. Alt ve üst gruptaki katılımcıların benzer şekilde mesleki istekler açısından daha fazla olumlu mesleki isteklerde bulundukları ortaya çıkmıştır.

Bu araştırmada AİGEÖ’den alınan puanlara göre katılımcıların görüşleri karşılaştırılmış ve görüş farklılıklarının başarı ve güven alt temalarında olduğu görülmüştür. İleride yapılacak çalışmalarda bireylerin diğer kariyer davranışları, algıları, yetenekleri (örneğin kariyer uyum yetenekleri, kariyer karar verme güçlükleri, kariyer kararı yetkinlik beklentisi) açısından gelecekteki kariyerlerine ilişkin otobiyografik bakış açıları incelenebilir ve bu çalışmanın sonuçlarıyla karşılaştırılabilir. Benzer çalışma üniversitelerin farklı bölümlerinde öğrenim gören öğrencilerde ya da farklı eğitim kademelerinde (örneğin ortaokul, lise gibi) gerçekleştirilebilir.

KAYNAKÇA

- Akturan, U. ve Esen, A. (2013). Fenomenoloji. İçinde T. Baş ve U. Akturan (Editörler), *Nitel araştırma yöntemleri: NVivo ile nitel veri analizi, örnekleme, analiz, yorum* (İkinci Baskı). Ankara: Seçkin.
- Alkın, S., Korkmaz, O. ve Balcı Çelik, S. (2019). Genç yetişkinler için Algılanan Gelecekteki İstihdam Edilebilirlik Ölçeğinin uyarlanması: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Yayımlanmamış Çalışma*.
- Berntson, E. ve Marklund, S. (2007). The relationship between perceived employability and subsequent health. *Work and Stress*, 21, 279–292. doi:10.1080/02678370701659215
- Bernston, E., Sverke, M., & Marklund, S. (2006). *Predicting Perceived Employability: Human Capital or Labour Market Opportunities*. *Economic and Industrial Democracy*, 27(2), 223–244.
- Bricout, J. C. ve Bentley, K. J. (2000). Disability status and perceptions of employability by employers. *Social Work Research*, 24, 87–95. doi:10.1093/swr/24.2.87
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2013). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Yayınları.
- Castells, M. (2000). *The information age: Economy, society and culture*. Oxford, UK: Blackwell Publishers.
- Creswell, J. W. (2003). *Research Design: Qualitative, quantitative and mixed methods approaches*. London: Sage Publications.
- Cuyper, N.D., Claudia, B.O., Bernston, E., O., Eric B. ve Alarco H. (2008). Employability and employees well-being: Mediation by job insecurity. *Applied Psychology: An International Review*, 57(3), 488–509.
- De Cuyper, N. ve De Witte, H. (2010). Temporary employment and perceived employability: Mediation by impression management. *Journal of Career Development*, 37, 635–652. doi:10.1177/0894845309357051
- Ellen, P. S., Wiener, J. L. ve Fitzgerald, M. P. (2012). Encouraging people to save for their future: Augmenting current efforts with positive visions of the future. *Journal of Public Policy & Marketing*, 31, 58–72. doi:10.1509/jppm.09.089

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

- Gazier, B. (1998). *Employability: Definitions and trends*. İçinde B. Gazier (Ed.), *Employability: Concepts and policies* (pp. 37–71). Berlin, Germany: European Employment Observatory.
- Graffam, J., Shinkfield, A. J. ve Hardcastle, L. (2008). The perceived employability of ex-prisoners and offenders. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 52, 673–685. doi: 10.1177/0306624X07307783
- Guilbert, L., Bernaud, J., Gouvernet, B. ve Rossier, J. (2016). Employability: Review and research prospects. *International Journal for Educational and Vocational Guidance*, 16, 69–89. doi:10.1007/s10775-015-9288-4
- Gunawan, W., Creed, P. A. ve Glendon, A. I. (2018). Development and initial validation of a Perceived Future Employability Scale for young adults. *Journal of Career Assessment*. 1-18. <https://doi.org/10.1177/1069072718788645>
- Harvey, L. (2001). Defining and measuring employability. *Quality in Higher Education*, 7, 97–110. doi:10.1080/13538320120059990
- Hesselink, D. J. K., & Van Vuuren, T. (1999). Job flexibility and job insecurity: the Dutch case. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 8, 273–293
- Hillage, J. ve Pollard, E. (1998). *Employability: Developing a framework for policy analysis*. (Research report RR85). Brighton, England: Institute for Employment Studies. 12 Mayıs 2019 tarihinde <https://goo.gl/z68mIS> adresinden erişildi.
- Hiltrop, J.-M. (1995). The changing psychological contract: the human resource challenge of the 1990s. *European Management Journal*, 13, 286–294.
- Hirsch, J. (1991). *From the Fordist to the Post-Fordist State*. İçinde B. Jessop, H. Kastandiek, K. Nielsen and O.K. Pedersen (Editörler) *The Politics of Flexibility: Restructuring State and Industry in Britain, Germany and Scandinavia*. Aldershot: Elgar Publishing.
- Kalleberg, A.L. (2001). Organizing Flexibility: The Flexible Firm in a New Century. *British Journal of Industrial Relations*, 39(4). 479–504.
- Knight, P. ve Yorke, M. (2004). *Learning, curriculum and employability in higher education*. London, England: Routledge Falmer.
- Koen, J., Klehe, U. ve Van Vianen, A. E. M. (2013). Employability among the long-term unemployed: A futile quest or worth the effort? *Journal of Vocational Behavior*, 82, 37–48. doi:10.1016/j.jvb.2012.11.001
- McArdle, S., Waters, L., Briscoe, J. P. ve Hall, D. (2007). Employability during unemployment: Adaptability, career identity and human and social capital. *Journal of Vocational Behavior*, 71, 247–264. doi:10.1016/j.jvb.2007.06.003
- Miles, M. B. ve Huberman, A. M. (1984). *Qualitative data analysis*. (İkinci Baskı). Thousand Oaks, CA, US: Sage Publications: Sage. Erişim adresi: <https://books.google.com>.
- Patton, M. Q. (2005). *Qualitative research*. Newyork: John Wiley & Sons, Ltd.
- Pool, L. D. ve Qualter, P. (2013). Emotional self-efficacy, graduate employability, and career satisfaction: Testing the associations. *Australian Journal of Psychology*, 65, 214–223. doi:10.1111/ajpy.12023
- Pool, L. D., Qualter, P. ve Sewell, P. J. (2014). Exploring the factor structure of the Career EDGE employability development profile. *Education and Training*, 56, 303–313. doi:10.1108/ET-01 2013-0009
- Rehfuss, M. C. (2009). The Future Career Autobiography: A Narrative Measure of Career Intervention Effectiveness. *The Career Development Quarterly*, 58(1), 82–90. doi: 10.1002/j.2161-0045.2009.tb00177.x
- Rothwell, A. ve Arnold, J. (2007). Self-perceived employability: Development and validation of a scale. *Personnel Review*, 36, 23–41. doi:10.1108/00483480710716704
- Rothwell, A., Herbert, I. ve Rothwell, F. (2008). Self-perceived employability: Construction and initial validation of a scale for university students. *Journal of Vocational Behavior*, 73, 1–12. doi:10.1016/j.jvb.2007.12.001
- Rothwell, A., Jewell, S. ve Hardie, M. (2009). Self-perceived employability: Investigating the responses of post-graduate students. *Journal of Vocational Behavior*, 75, 152–161. doi:10.1016/j.jvb.2009.05.002

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

- Silla, I., De Cuyper, N., Gracia, F., Peiro', J. M., & De Witte, H. (2009). Job insecurity and well-being: Moderation by employability. *Journal of Happiness Studies*, doi: 10.1007/s10902-008-9119-0.
- Sözbilir, M. (2011). Nitel veri analizi. <https://fenitay.files.wordpress.com/2009/02/1112-nitel-arac59ftc4b1rmada-veri-analizi.pdf> adresinden alınmıştır.
- Vander Heijde, C. M. (2014). Employability and self-regulation in contemporary careers. In M. Coetzee (Ed.), *Psycho-social career meta-capacities: Dynamics of contemporary career development* (pp. 7–17). Dordrecht, the Netherlands: Springer.
- Van der Heijde, C. M. ve Van der Heijden, B. I. (2005). The development and psychometric evaluation of a multi-dimensional measurement instrument of employability and the impact of aging. *International Congress Series*, 1280, 142–147. doi:10.1016/j.ics.2005.02.061
- Vanhercke, D., De Cuyper, N., Peeters, E. ve De Witte, H. (2014). Defining perceived employability: A psychological approach. *Personnel Review*, 43, 592–605. doi:10.1016/j.ics.2005.02.061
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (10. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

**KADIN YÖNETİCİLERİN “CAM TAVAN SENDROMU”YLA BAŞA ÇIKMA
DENEYİMLERİ**

Öğr. Gör. Yahya AKTU (Sorumlu Yazar)

Siirt Üniversitesi, Eruh MYO, Sosyal Hizmet ve Danışmanlık Bölümü

Öğr. Gör. Ozan KORKMAZ

Siirt Üniversitesi, Eruh MYO, Çocuk Bakımı ve Gençlik Hizmetleri Bölümü

ÖZET

Dünyada gerek ülkeler gerekse dünya ortalaması bazında ele alındığında, dünya nüfusunun yaklaşık yarısının kadın olduğu görülmektedir. Kadın ve erkek sayısının birbirine çok yakın olmasına rağmen günümüzde kadınların yönetici pozisyonunda erkeklere göre çok daha az sayıda oldukları görülmektedir. Bu açıdan kadın yöneticilerin kariyer basamaklarında yükselirken yaşadıkları sıkıntıların neler olduğunu incelemek önemlidir. Ayrıca kadın yöneticilerin bu sıkıntılarla nasıl başa çıkmaya çalıştıklarını öğrenmek iş ve kariyer yaşamında hem erkeklere hem de kadınlara bir yol gösterebilir. Kadınların çalışma yaşamında yükselmelerinin ve gelişmelerinin engellenmesi cam tavan sendromu olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla cam tavan sendromunun hem doğu hem de batı toplumlarında olabileceği ve kadınların erkeklerden farklı olarak kariyerlerinde birtakım zorluklarla karşılaştığı bir gerçektir. Bu çalışmanın amacı, kadın yöneticilerin cam tavan sendromuyla nasıl başa çıkmaya çalıştıklarını araştırmaktır. Araştırma nitel araştırma yaklaşımlarından olgu bilim (fenomenoloji) desenine dayanmaktadır. Araştırmanın katılımcıları amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme ile belirlenmiştir. Bu ölçütler sırasıyla kadın yönetici olma, ayrımcılığa maruz kaldığını düşünme, ayrımcılıkla başa çıkmaya çalışma durumunun olmasıdır. Katılımcılar, yaşları 25-38 arasında değişen 9 kadın yöneticiden oluşmaktadır. Verileri toplamak için yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Bilgisayar destekli nitel veri analizi programından (NVivo11) yararlanılarak veriler, içerik analizi yöntemiyle çözümlenmiştir. Bu çalışmada geçerliği ve güvenilirliği sağlamak için araştırma süreci boyunca yazılı alan notları, açık uçlu soru formunun değerlendirmesi sonrası karşılıklı değerlendirmeler, cam tavan kavramının kavramsal çerçevesi gibi çoklu veri kaynaklarından yararlanılmıştır. Yapılan içerik analizi sonuçlarına göre, kadın yöneticilerin kariyer yükselmelerinde engel olan durumların başında toplumun olumsuz bakış açısının olduğu görülmektedir. Araştırma sonuçları kadın yöneticilerin cam tavan sendromuyla başa çıkmak için eğitim, psikolojik destek aradıklarını ve kendilerini geliştirmeye çalıştıklarını ortaya koymaktadır. Araştırma sonuçlarından hareketle kadın yöneticilere, araştırmacılara ve politika üreticilere çeşitli önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Cam tavan sendromu, Kadın yöneticiler, Psikolojik destek, Kariyer.

**EXPERIENCE OF WOMEN EXECUTIVES WITH GLASS CEILING SYNDROME
ABSTRACT**

When it is considered in terms of countries and world average in the world, it is seen that almost half of the world's population is female. Although the number of men and women is very close to each other, it is seen that women are in a lesser number than men in managerial positions. In this respect, it is important to examine the problems that women managers face while they are rising in their career steps. In addition, learning how women managers are trying to deal with these problems can lead to both men and women in work and career life. Glass ceiling syndrome is defined as the prevention of women's rise and development in working life. Therefore, it is a fact that glass ceiling syndrome may be in both eastern and western societies and women face difficulties in their careers, unlike men. The aim of this study is to investigate how women managers try to deal with glass ceiling syndrome. The research is based on a phenomenological

from qualitative research approaches. Participants of the study were determined by criterion sampling from purposeful sampling methods.

These criteria are to be female managers, to think that they are discriminated against and to deal with discrimination. Participants consisted of 9 female managers aged 25-38. A semi-structured interview form was used to collect the data. The data were analyzed using the content analysis method using the computer aided qualitative data analysis program (NVivo11). In this study, multiple data sources such as written field notes, evaluation of the open-ended questionnaire, mutual evaluations and conceptual framework of the concept of glass ceiling were used to ensure validity and reliability. According to the results of content analysis, it is seen that there is a negative point of view of society at the beginning of the situation which prevents women managers from increasing their career. The results of the research reveal that female managers are seeking education, psychological support and trying to develop themselves in order to cope with glass ceiling syndrome. Based on the results of the research, several suggestions were made to women managers, researchers and policy makers.

Keywords: Glass ceiling syndrome, Women managers, Psychological support, Career.

1. GİRİŞ

Dünyada gerek ülkeler gerekse dünya ortalaması bazında ele alındığında, dünya nüfusunun yaklaşık yarısının kadın olduğu görülmektedir (Worldometers, 2019). Benzer şekilde Türkiye İstatistik Kurumunun (TÜİK) 2018 yılı verilerine göre Türkiye’de de kadın ve erkek sayılarının (%49,8 Kadın, %50,2 Erkek) birbirine yakın olduğu bilinmektedir (TÜİK, 2019). Kadın ve erkek sayısının birbirine çok yakın olmasına rağmen günümüzde kadınların yönetici pozisyonunda erkeklere göre çok daha az sayıda oldukları görülmektedir. Hatta pek çok kariyer basamaklarında erkeklere oranla kadınların sayısının az olduğu görülebilmektedir. Örneğin; Yüksek Öğretim Kurulunun (YÖK) hazırladığı 2018-2019 öğretim yılı istatistiklerine göre kadın akademisyenlerin tüm unvanlarda erkeklere göre çok az sayıda olduğu görülmektedir (YÖK, 2019). Başka bir örnek vermek gerekirse, Kadın Adayları Destekleme Derneğinin (KA.DER) 2018 yılında yayınladığı raporda milletvekilliği, müsteşarlık, valilik, yüksek yargı organları, kamu personeli ve bürokratik gibi pek çok yönetsel pozisyonda erkeklere göre daha az sayıda olduğu görülmektedir (KA.DER, 2019).

Kadınların çalışma yaşamında yükselmelerinin ve gelişmelerinin engellenmesi cam tavan sendromu olarak tanımlanmaktadır (Kolade ve Kehinde, 2013). Morgan (1998), kadınların kariyerlerine erkeklerle eşit bir temelde başladığını ve zaman içinde kademeli olarak ve bir noktada ilerlemelerin engellendiğini belirtmiştir. Cam tavan engeli gerçekte görünmeyen sosyal, kültürel ve psikolojik kodları olan ve temelde cinsiyet farklılığına dayalı bir olgu olarak ifade edilmektedir (Er ve Adıgüzel, 2015). Wall Street Journal tarafından cam tavan sendromu olarak üretilen bu ifade; erkek meslektaşlarıyla yüksek mevkilere ulaşmayı engelleyen örgütsel, görünmez, üstü kapalı ve geçilmez engeller olarak tanımlanmaktadır (Maxwell, 2007). Microsoft Encarta World Encyclopedia ise cam tavan sendromunu kadınların kariyer gelişimine engel olarak tanımlamaktadır (Kolade ve Kehinde, 2013).

Liberal feministler tarafından yapılan analizlere göre kadınların üst düzey yönetici konumuna tırmanmasına engel olarak iki kategori belirtilmiştir. Bu kategoriler; şirket politikası ve işle ilgili pratikler, kültürel ve davranışsal nedenlerdir (Oakley, 2000; akt. Özkaplan, 2013). Bunun yanı sıra cam tavan sendromu, cinsiyete dayalı ayrımcılığın en görünmez yönü olarak belirtilmektedir (Özkaplan, 2013). Dolayısıyla cam tavan sendromunun hem doğu hem de batı toplumlarında olabileceği ve kadınların erkeklerden farklı olarak kariyerlerinde birtakım zorluklarla karşılaştığı bir gerçektir (Er ve Adıgüzel, 2015).

İlgili alanyazına bakıldığında, bu konuda ulusal ve uluslararası pek çok farklı çalışmanın yapıldığı görülmektedir. Kadınların hükümette temsil düzeyinin (Kroeber, Marent, Fortin-Rittberger ve Eder, 2019), cam tavan sendromunun farklı kültürlerdeki durumunun

(Radhakrishnan, 2019), kurum yapısıyla cam tavan sendromunun ilişkisinin (İnel, Garayev ve Bakay, 2019), hemşirelerde boylamsal olarak cam tavan sendromunun algılarında ve duygusal yapılarındaki değişikliklerinin durumunun (Drake ve Crozier, in press) incelenmesi gibi cam tavan sendromuna yönelik farklı bakış açıların bulunduğu çalışmalar mevcuttur. Sonuç olarak kadınların cam tavan sendromu nedeniyle pek çok güçlük yaşamayla karşı karşıya kaldığı veya güçlük yaşayabileceği söylenebilir. Bu nedenle, bu çalışmada kadın yöneticilerin cam tavan sendromuyla nasıl başa çıkmaya çalıştıklarını ortaya koymak amaçlanmıştır.

2. YÖNTEM

2. 1. ARAŞTIRMANIN MODELİ

Bu çalışmada kadın yöneticilerin cam tavan sendromuyla nasıl başa çıkmaya çalıştıklarını incelemek için nitel araştırma yaklaşımlarından yorumlayıcı olgu bilim (fenomenoloji) deseni kullanılmıştır. Yorumlayıcı olgu bilim deseni, bireysel deneyimlere, algılara göre olgulara ve durumlara yüklenen anlamları inceleyen bir araştırma modeli olarak belirtilmektedir (Creswell, 2003). Bu desende öznel deneyimler ve bireysel algılar ve olaylara yüklenen anlamlar incelenmektedir (Akturan ve Esen, 2013).

2. 2. ÇALIŞMA GRUBU

Araştırmanın katılımcıları amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme ile belirlenmiştir. Amaçlı örnekleme, derinlemesine araştırma fırsatını bulabilmek için araştırmanın amacı doğrultusunda zengin bilgi kaynaklarının seçilmesi (Patton, 2005); ölçüt örnekleme ise, önceden belirlenen bir dizi kriteri yerine getirilmesinin sağlanması olarak tanımlanmaktadır (Büyüköztürk, Kılıç-Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2013; Yıldırım ve Şimşek, 2016). Bu ölçütler sırasıyla kadın yönetici olma, ayrımcılığa maruz kaldığını düşünme, ayrımcılıkla başa çıkmaya çalışma durumunun olmasıdır. Katılımcıların özellikleri Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Çeşitli Özelliklere Göre Dağılımı

Özellikler	Kategoriler	N	%
1. Yaş	1. 24-27	1	11
	2. 28-31	3	33.5
	3. 32-35	3	33.5
	4. 36-40	2	22
	TOPLAM	9	100
2. Meslek	1. Okul Müdürü	5	56
	2. Mağaza Müdürü	1	11
	3. Şef	2	22
	4. Başhemşire	1	11
	TOPLAM	9	100
3. Yaşanılan Yer	1. İzmir/Merkez	1	11
	2. Şanlıurfa/Merkez	1	11
	3. Hatay/Merkez	2	22
	4. Siirt/Eruh	1	11
	5. Osmaniye/Merkez	1	11
	6. Şırnak/Silopi	3	34
	TOPLAM	9	100

2. 3. VERİ TOPLAMA ARACI

Araştırmada veri toplamak için Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu kullanılmıştır. Form, Feminist terapi ve cam tavan sendromu alanyazını esas alınarak araştırmacılar tarafından oluşturulmuştur (Butler, 1988; Hooks, 2000). Formun ilk bölümü meslek, yaş vb. kişisel bilgileri içerirken ikinci bölümünde kadınların kariyer yükselmesinde karşılaştıkları engeller, kariyer yükselmesinde kadınlara yönelik bakış açısı ve cam tavan sendromuyla başa çıkmayı içeren üç sorudan oluşmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016).

2. 4. VERİLERİN ANALİZİ

Bu araştırmada toplanan veriler, NVivo11 programı kullanılarak içerik analizi yöntemi ile çözümlenmiştir. NVivo programı, kodları özel temalar altında toplamaya, değişik örneklem bulgularını birlikte değerlendirmeye, sonuca hızlı bir şekilde ulaşılmasına imkân vermektedir (Kuş-Saillard, 2009). İçerik analizi ise, belirli kriterlere göre yapılan kodlamalarla bir metnin içindeki kelimelerinin içerik sınıflaması ile özetlendiği, sistematik ve tekrarlanabilir bir yöntem olarak tanımlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Bu araştırmada tüm yazılı kayıtlar deşifre edilerek programa aktarılmıştır. Metinler okunarak Strauss ve Corbin'in (1990) önerileri doğrultusunda kodlama işlemi yapılmıştır. Bu öneriler doğrultusunda, her bir soruya verilen cevaplar bir tema altına toplanılmış ve yazılı alan notları eşliğinde kodlar oluşturulmuştur. Kodlar ile katılımcı görüşlerini oluşturan yazılı metinleri ilişkilendirilmiştir.

2. 5. ARAŞTIRMANIN İNANDIRICILIĞI VE TUTARLILIĞI

Nitel araştırmalarda geçerlik, araştırmacının düşündüğü şeyi ölçebilmesi ve araştırmanın sonuçlarının benzer ortam ve durumlara genellenebilir olmasını ifade eder. Güvenirlik ise, nitel araştırmalarda teyit edilebilirlik ve tutarlılık anlamında kullanılmaktadır (Sözbilir, 2011). Bu araştırmada geçerliği sağlamak için yazılı alan notları (transkriptler), açık uçlu soru formunun değerlendirmesi sonrası karşılıklı değerlendirmeler gibi çoklu veri kaynaklarından yararlanılmıştır. Bu araştırmada güvenilirliği sağlamak için ise, açık uçlu sorudan elde edilen bulgular ile kavramsal çerçeve olan cam tavan kavramının karşılaştırılması gibi kontroller araştırma süresi boyunca yapılmıştır. Buna göre Miles ve Huberman'nın (1994) güvenilirlik formülüne [$Güvenirlik = (Görüş\ birliği / (Görüş\ birliği + Görüş\ ayrılığı)) \times 100$] göre en az %70 düzeyinde bir güvenilirlik yüzdesi bulunmalıdır. Sözü edilen formülün uygulanması sonucunda araştırmacıların değerlendirmeleri arasında % 89 oranında uyum tespit edilmiştir. Böylece puanlayıcı güvenirliliğin yüksek olduğu görülmüştür. Bunun yanı sıra bu çalışmada araştırma süreci ayrıntılı bir şekilde aktararak güvenirliliğin yüksek olması sağlanmaya çalışılmıştır. Elde edilen veriler görselleştirilerek daha detaylı ve anlaşılır olmasına özen gösterilmiştir.

2. 6. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Bu çalışmanın örneklemi yaşları 25-38 arasında olan katılımcılardan oluşmakta olan kesitsel bir çalışmadır. Bu açıdan Türkiye kapsamında genelleme yapmak mümkün değildir. Bu çalışmada geçen cam tavan sendromu kavramı ilgili alanyazın ile sınırlıdır. Bu çalışma nitel araştırma yöntemlerinden yorumlayıcı olgu bilim desenine dayanmaktadır. Bu araştırmada örneklemede amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme yöntemi ve veri toplamada görüşme tekniği kullanılmıştır. Bu yüzden sonuçlar karşılaştırırken ve genellenirken bu sınırlılıklara dikkat edilmelidir.

3. BULGULAR

3. 1. KADINLARIN KARIYER YÜKSELMESİNDE KARŞILAŞTIKLARI ENGELLER

Kariyer basamaklarında yükselmede çeşitli sıkıntılar yaşayan kadın yöneticilerle yapılan görüşmelerde, “Size göre iş veya kariyer yaşamında kadınların yükselmesinde ne tür engeller yaşanmaktadır?” sorusuna ilişkin görüşler Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Kadınların Kariyer Yükselmesinde Karşılaştıkları Engellere İlişkin Görüşleri

Tema	Kodlar	Örnek Görüşler
Çevrenin olumsuz etkisi (n=9)	Toplumsal bakış açısı (n=3)	• İş hayatına atılan kadının hem iş hem de ev yaşamında birçok engel olmaktadır. Ailenin önyargılı olması kadının yükselmesinde ve çalışmasında pasif olmasına yol açmaktadır. (K3) • İlk ve en büyük engel cinsel eşitsizlik söz konusudur. Örneğin hemşire mesleğini sadece kadınlar yapar gibi bir algı var. Bunun yıkılması lazım. (K6) • Hep erkeklerin ön planda olduğunu görüyoruz. Erkekler sadece fiziksel güç olarak üstün olmalarına rağmen kadınlar daha disiplinli, düzenli ve mükemmeliyetçidirler. (K9)
	Ataerkil toplum yapısı (n=4)	
	Çocuk bakımı (n=2)	• Bayan olduğumuz için dezavantajlı oluyoruz. Çocuk sahibi olmak en büyük engeldir zaten. Kadın sadece ev ve çocuk işlerinde kendini geliştirsın isteniliyor. (K7)

Kariyer basamaklarında erkeklerle kadınların farklı yükselme durumlarının olduğunu belirten kadın yöneticilerin yaşadıkları engelleri çevresel koşullara bağladıkları gördükleri söylenebilir. Katılımcıların üçte birinin (n=3) toplumsal bakış açısı, üçte birinden fazlasının (n=4) ataerkil toplum yapısını ve üçte birine yakınının (n=2) çocuk bakımı gerekçelerinden dolayı kariyer yükselmesinde sıkıntılar oluşturduğunu belirtmişlerdir. Bu konuda K3, “İş hayatına atılan kadının hem iş hem de ev yaşamında birçok engel olmaktadır. Ailenin önyargılı olması kadının yükselmesinde ve çalışmasında pasif olmasına yol açmaktadır.” şeklinde düşüncesini dile getirmiştir. Aileye bir üyenin eklenmesiyle kadının iş yaşamında sınırlandığını belirten bir diğer katılımcının (K7) görüşü “Bayan olduğumuz için dezavantajlı oluyoruz. Çocuk sahibi olmak en büyük engeldir zaten. Kadın sadece ev ve çocuk işlerinde kendini geliştirsın isteniliyor.” şeklindedir.

3. 2. KARIYER YÜKSELMESİNDE KADINLARA YÖNELİK BAKIŞ AÇISI

Kariyer basamaklarında yükselmede çeşitli sıkıntılar yaşayan kadın yöneticilerle yapılan görüşmelerde, “Size göre iş veya kariyer yaşamında kadınlar nasıl bir konumda görülmektedir?” sorusuna ilişkin görüşler Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3. Kariyer Yükselmesinde Kadınlara Yönelik Bakış Açlarına İlişkin Görüşler

Tema	Kodlar	Örnek Görüşler
Rol Değişimi (n=9)	Değişim (n=4)	• Bence eskisi kadar kadın erkek ayrımı yapılmamaktadır. Ek olarak pozitif ayrımcılık sayesinde kadınlar iş yaşamında daha rahat iş bulabilmektedirler. (K1)
	Direnç (n=3)	• Kadınlar kıskanılacak bir duruma geliyor. Desteklemek yerine onların önünü kesmeye çalışıyorlar, başarılarını kıskanıyorlar. Erkekler bu durumu kendilerine yediremiyor. (K7)
	Toplumsal katılım (n=2)	• Halk arasında kadınların çeşitli işlere katılımı artmakta, kadınların iş yaşamındaki aktifliği sürekli artmaktadır. (K8)

Kadınların kariyer yaşamında nasıl görüldükleri sorulduğunda katılımcıların kendilerine yönelik bakış açısının değişmesini istedikleri ifade edilebilir. Katılımcıların bu konudaki değişim (n=4), direnç (n=3) ve toplumsal katılım (n=2) görüşleri ön plana çıktığı görülmektedir. K7, direnç konusunda görüşünü “*Kadınlar kıskanılacak bir duruma geliyor. Desteklemek yerine onların önünü kesmeye çalışıyorlar, başarılarını kıskanıyorlar. Erkekler bu durumu kendilerine yediremiyor.*” şeklinde ifade etmiştir. Öte yandan toplumun kadınların kariyer basamaklarında yükselmesinde ve yönetici pozisyonunda onları görme durumlarında olumlu değişmelerin olduğunu belirten görüşün olduğu da görülmektedir. Bu konuda bir katılımcı (K1), “*Bence eskisi kadar kadın erkek ayrımı yapılmamaktadır. Ek olarak pozitif ayrımcılık sayesinde kadınlar iş yaşamında daha rahat iş bulabilmektedirler.*” şeklinde görüşünü açıklamıştır.

3. 3. CAM TAVAN SENDROMUYLA BAŞA ÇIKMA

Kariyer basamaklarında yükselmeye çeşitli sıkıntılar yaşayan kadın yöneticilerle yapılan görüşmelerde, “*Size göre iş veya kariyer yaşamında kadınların yükselmesinde engel olan durumlarla başa çıkabilmeleri için nelerin yapılması gerekmektedir?*” sorusuna ilişkin görüşler Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4. Kadınların Cam Tavan Sendromuyla Başa Çıkma Yöntemleri İlişkin Görüşleri

Tema	Kodlar	Örnek Görüşler
Başa Çıkma Yöntemi (n=9)	Eğitim (n=4)	• Ailede ve toplumsal düzeyde eğitimler düzenlenerek kadınların önü açılabilir. Aile ve iş arkadaşları bilinçlendirilmelidir. (K3)
	Psikolojik destek (n=3)	• Kadının kendi ayakları üzerinde durabilmesi için başa çıkma kapasitesi geliştirilmelidir.(K2) • Erkekler kadınlara destek olmalı, birlikte mücadele ederek tabuları yıkabilirler.(K6)
	Yeniliğe açık olma (n=2)	• Kadınlar tüm engelleri düşünerek özgüven sahibi ve cesaretli olarak atılmalı olmalıdır. Diğerlerinin sözlerine ve olumsuzluklarına kulak ardı etmeli, yeniliklere açık olmalı ve kendini geliştirerek faaliyetlerde bulunmalıdır. (K4)
		• Doğru zamanda evlenmek ve doğru zamanda çocuk sahibi olmak en önemli başa çıkma yolu bence. Kadınlar güçlü yönlerini keşfetmeli, iyi bir iş kadını ve aile annesi olmayı becerebilmelidirler. (K8)

Kadın yöneticilerin cam tavan sendromuyla nasıl başa çıkmaya çalıştıklarıyla ilgili soru sorulduğunda katılımcıların üçte birinden fazlasının (n=4) eğitim, üçte birinin (n=3) psikolojik destek ve üçte birine yakınının (n=2) yeniliğe açık olma başa çıkma yöntemini kullandıkları görülmüştür. Psikolojik destekle başa çıkma ile ilgili en çarpıcı görüş (K6) “*Erkekler kadınlara destek olmalı, birlikte mücadele ederek tabuları yıkabilirler.*” biçimindedir. Bir diğer yöntem olan yeniliğe açık olma ile ilgili ön plana çıkan ifadeyi K4, “*Kadınlar tüm engelleri düşünerek özgüven sahibi ve cesaretli olarak atılmalı olmalıdır. Diğerlerinin sözlerine ve olumsuzluklarına kulak ardı etmeli, yeniliklere açık olmalı ve kendini geliştirerek faaliyetlerde bulunmalıdır.*” şeklinde dile getirmiştir. Eğitim ile kadın yöneticilerin bu sendromla başa çıkabileceklerini belirten bir katılımcının (K3) düşüncesi “*Ailede ve toplumsal düzeyde eğitimler düzenlenerek kadınların önü açılabilir. Aile ve iş arkadaşları bilinçlendirilmelidir.*” biçimindedir.

4. SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu araştırmanın sonuçları, kadın yöneticilerin erkeklere oranla kariyer basamaklarında yükselmelerinde çevresel koşulların bir engel olarak gördüklerini göstermektedir. Kadınların iş ve kariyer yaşamında yükselmelerinde kendilerine yönelik bakış açısının değişmesini istedikleri söylenebilir. Bu bağlamda, araştırmacılar Feminist terapi bakış açısını içeren araştırma sonuçlarıyla bu araştırmanın sonuçlarında hareketle kültürel öğeleri içeren araştırmalara yönelebilirler. Eğitim kurumlarında kızların erkekler gibi başarıları desteklenerek ve eğitim yaşamlarında ödüllendirilerek toplumsal bakış açısı değiştirebilir. Politika üreticiler de eşitlik ilkesine bağlı olarak yasaları oluşturabilir.

Bu araştırmadaki sonuçlar, kadın yöneticilerin cam tavan sendromuyla başa çıkmak için daha çok psikolojik destek aradıklarını ve kendilerini geliştirmeye çalıştıklarını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda erkek yöneticilerin yanı sıra kadın yöneticiler de ödüllendirilerek toplumsal açıdan teşvik edilebilir. Kadın yöneticilere yönelik özgüven odaklı seminerler verilerek cam tavan sendromuyla daha iyi başa çıkma yöntemleri yardımcı olunabilir. Şirketler bünyesinde çalışan erkeklere, kadın çalışanlara psikolojik destek olma becerilerini ve farkındalıklarını arttırıcı

eğitimlerin düzenlenmesini sağlayabilir. Ayrıca bu durumla başa çıkan kadın yöneticilerin görüşleri yazılı ve görsel medyada paylaşılarak toplumsal açıdan değişim sağlanmasına katkı sunulabilir.

KAYNAKÇA

- Akturan, U. ve Esen, A. (2013). Fenomenoloji. İçinde T. Baş ve U. Akturan (Editörler), *Nitel araştırma yöntemleri: NVivo ile nitel veri analizi, örnekleme, analiz, yorum* (İkinci Baskı). Ankara: Seçkin.
- Butler, J. (1988). Performative acts and gender constitution: An essay in phenomenology and feminist theory. *Theatre Journal*, 40(4), 519-531.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2013). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Yayınları.
- Creswell, J. W. (2003). *Research Design: Qualitative, quantitative and mixed methods approaches*. London: Sage Publications.
- Drake, H. M. ve Crozier, S. (in press). A Longitudinal investigation of the glass ceiling in nursing. *Journal of Managerial Psychology*.
- Er, O. ve Adıgüzel, O. (2015). Cam tavan gölgesindeki kraliçe arılar: Kadınların kariyer ilerlemelerinde karşılaştıkları engeller ve etkili liderlik. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 163-175.
- Hooks, B. (2000). *Feminist theory: From margin to center*. Pluto Press.
- İnel, M., Garayev, V. ve Bakay, A. (2014). Kurum yapısının cam tavana etkisi: Türkiye'nin Ege Bölgesi kurumları. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İİBF Dergisi*, 1(1), 1-14.
- Kadın Adayları Destekleme Derneği (KA.DER). (2019). *İstatistik*. 5 Mayıs 2019 tarihinde http://ka-der.org.tr/wp-content/uploads/2018/04/istatistik_02.04.2018.pdf adresinden erişildi.
- Kolade, O. J. ve Kehinde, O. (2013). Glass ceiling and women career advancement: Evidence from Nigerian construction industry. *Iranian Journal of Management Studies*, 6(1), 77-97.
- Kroeber, C., Marent, V., Fortin-Rittberger, J. ve Eder, C. (2019). Still a glass ceiling? Tracing the limits to women's representation in elected office. *Comparative European Politics*, 17(1), 112-131.
- Kuş-Saillard, E. (2009). *Nvivo8 ile nitel araştırma projeleri*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Maxwell, P. W. (2007). *Success strategies for the female project manager* (Sözlü Bildiri). PMI Global Congress, North America Atlanta, GA.
- Miles, M. B. ve Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis*. (İkinci Baskı). Thousand Oaks, CA, US: Sage Publications: Sage. Erişim adresi: <https://books.google.com>.
- Oakley, J. G. (2000). Gender-baised barrier to senior management positions: Understanding the scarcity of female CEOs. *Journal of Business Ethics*, 27(4), 321-334.
- Özkaplan, N. (2013). Kadın akademisyenler: Cam tavanlar hâlâ çok kalın! *Kadın Araştırmaları Dergisi*, 12, 1-23.
- Patton, M. Q. (2005). *Qualitative research*. Newyork: John Wiley & Sons, Ltd.
- Radhakrishnan, R. (2019). Cultural variations in the glass ceiling effect: A review. *Artha - Journal Of Social Sciences*, 18(1), 23-30. doi:10.12724/ajss.48.3
- Sözbilir, M. (2011). *Nitel veri analizi*. <https://fenitay.files.wordpress.com/2009/02/1112-nitel-arac59ftc4b1rmada-veri-analizi.pdf> adresinden alınmıştır.
- Strauss, A. ve Corbin, J. M. (1990). *Basics of qualitative research*. (Volume 15). Newbury Park, CA: Sage. Erişim adresi: <https://li.suu.edu>.
- Worldometers. (2019). *Population by Gender, Age, Fertility Rate, Immigration*. 5 Mayıs 2019 tarihinde <https://www.worldometers.info/world-population/world-population-gender-age.php> adresinden erişildi.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (TÜİK). *Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, 2018*. 5 Mayıs 2019 tarihinde <http://www.tuik.gov.tr/HbGetirHTML.do?id=30709> adresinden erişildi.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (10. Baskı). Ankara: Seçkin.
- Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK). (2019). *2018-2019 öğretim yılı yükseköğretim istatistikleri*. 5 Mayıs 2019 tarihinde <https://istatistik.yok.gov.tr/> adresinden erişildi.

**GÜLİSTAN TERCÜMESİ'NDE ORGAN ADLARI ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI
BİR İNCELEME**

Dr. Öğr. Üyesi Yılmaz AKDEMİR

Siirt Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

ÖZET

Dillerin söz varlığı ortaya konulurken dile yerleşen kavramlar önemli bir yer tutar. Bunların başında organ isimleri, hayvan isimleri, sayı isimleri gibi kavramlar akla ilk gelenlerdir. Bu kavramlar, gösterdiği nitelikler bakımından başta dil ailelerinin tespiti olmak üzere dil öğretimi, dil tarihi ve dil grameri gibi dil incelemelerinde ilk başvuru kaynakları olmuştur. Nitekim Doerfer (1980) dil akrabalıklarının tespitinde ana temel sözcükler içine dahil ettiği kimi organ adlarının diller arasında var olan akrabalık veya ödünçleme ilişkisini açığa çıkaran önemli bir bulgu olduğunu ortaya koymuştur. Bu noktada dillerin tarihi seyrinin aydınlatılmasında organ adları önemli bir yer tutmaktadır. Türk dili organ adları bakımından zengin bir envantere sahiptir. Yan, ara ve ana temel sözcükler olarak kategorize edebileceğimiz organ adları ilk yazılı kaynaklardan günümüze değin kullanılmaya devam etmiştir. Eldeki çalışma Gülistan Tercümesinde yer alan organ adlarını ihtiva etmektedir. Eser incelemesinde yaklaşık 34 tane organ adı tespit edilmiştir. Bunlar: *aya, ayak, ağız, avuç, arka, barmak, baş, beden, burun, bağarsuk, dudak, il, igin, kan, karın, kaş, kol, köğüs, köz, kulak, köñül, saç, süñük, ten, tiş, topuk* gibi Türkçe sözcükler ile *çehre, 'ayn, ciger, kadem, keff, mağz, sem', rüy* gibi Arapça ve Farsça kökenli sözcüklerdir. Bu organ isimleri Gülistan Tercümesinde yaklaşık olarak 550 kez geçmektedir. Bu organ isimlerinden en çok kullanılan *il* kelimesi olup metinde 176 kez geçmektedir. Eserde yer alan bütün organ adları tespit edilmiş, Orhun, Uygur ve Karahanlı dönemlerindeki durumuyla karşılaştırıldıktan sonra çağdaş lehçelerdeki durumu ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler; Türk dili, Orta Türkçe, Türkçe adlar, Sözlükbilim, Gülistan Tercümesi, Organ adları

ABSTRACT

While the vocabulary of the languages is put forward, the concepts that are placed in the language occupy an important place. These are the first names that come to minds such as organ names, animal names and number names. These concepts were the first reference sources in language studies such as language teaching, language history and language grammar, in particular, the identification of language families. As a matter of fact, Doerfer (2000) found that some organ names that he included in the main basic words in the determination of language kinship are an important finding revealing the relationship of kinship or borrowing between languages. At this point, organ names play an important role in clarifying the history of languages. The Turkish language has a rich inventory of organ names. The names of the organs that we can categorize as a side, intermediate and main keywords have continued to be used from the first written sources to the present day. The current study contains the names of the organ in Gülistan Translation. About 40 organs have been identified in the study. These: *ark, aya, ayak, ağız, avuç, arka, 'ayn, barmak, baş, bal(i)n, beden, burun, boyun, bağarsuk, dudak, il, igin, kan, karın, kaş, keff, kol, köğüs, köz, kulak, köñül, saç, süñük, ten, tiş, topuk* gibi Türkçe sözcüklerle; *çehre, ciger, derün, kadem, kafā, la'at, mağz, sem', rüy* words of Arabic and Persian origin. This organ names in Translation Gulistan pass about 550 times. This body is the most commonly used words from the names of the provinces pass 176 times in the text. all the bodies have been identified names appear in the work, Orkhon, Uyghur and then compared with the situation in Karakhanid has tried to present the situation in contemporary dialects.

Key Words: Turkish language, Middle Turkish, Turkish nouns, Lexicology, Gülistan Tercümesi, names of organs

Giriş

İnsanoğlunu yaşam serüveni boyunca hem kendi vücudu hem de etrafında gördüğü/görebildiği her şeyi adlandırma ihtiyacı duymuştur. Dil bu ihtiyacı henüz tam olarak tespit edilemeyen yollarla ad verme/adlandırma yoluyla karşılayarak varlık, kavram ve nesnelere ad vermiştir. Doerfer dillerin akrabalık ilişkilerinin aydınlatılmasında sözcüklerin önemli bir yer tuttuğuna işaret eder. Sözcüklerin ana temel ve yan temel olarak ayrılması gerektiği kanaatini taşır. Bu noktada yan temel sözcüklerin modern hayatta kullanılan telefon, otomobil gibi sözcükler olduğunu ve bunların kolaylıkla ödünçlenebileceğini söylerken ana temel sözcüklerin ise fizyolojik olarak önem arz eden, dillerde çok iyi korunan, metinlerde sıklıkla geçen sözcükler olduğunu ifade ederek organ adlarının temel sözcükler kapsamında değerlendirilmesinde Altayistlerle hemfikir olduğunu ifade etmiştir (Gökçe, 2013:160). Aksan da temel sözcüklere örnekler vererek bunların yapısal ve işlevsel bakımdan önemli görevleri yerine getiren sözcükler olduğunu belirtmiştir (1995:341). Korkmaz, temel sözcüğün dildeki arkaik devirlerden beri kullanımını sürdüren, o dilin çeşitli alanlarındaki söz varlığını oluşturan kavramlardan birine karşılık ve yeni türemelere kaynaklık eden tek heceli veya kökeni meçhul çok heceli kök hükmündeki *baş, saç, kol, göz, bul-, ye- vb.* sözcükler olduğunu ifade etmiştir (1992:149). Hengirmen temel söz varlığı olarak adlandırdığı kavramı insan yaşamında birincil derecede önemli ve çok kullanılan, tarihsel süreç içerisinde ise en az değişikliğe uğrayan kavramlar olarak tanımlamıştır. Temel sözcüklere örnek olarak da insan vücudundaki organları, hayati beslenme gıdalarını, çevrede görülen canlı ve cansız varlıkları göstermiştir (1999:255-356). Tanımlar incelendiğinde organ adlarının dil için yaşamsal bir fonksiyona sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Nitekim dillerin akrabalık ilişkilerinin kanıtlanmasından dilin tarihsel sürecini takibe kadar geniş bir etki alanına sahiptirler.

Bu çalışmada İranlı edip Sadî'nin büyük şöhrete kavuşan meşhur eseri Gülistan'ı 14. yüzyılda Türkçeye çeviren Seyf-i Sarayî'nin Gülistan Tercümesi eserinde geçen organ adları üzerinde durulacaktır. Seyf-i Sarayî tercüme yaparken farklı eklemeler de yaparak esere özgünlük katmaya da çalışmıştır. Eserin tek yazma nüshası Hollanda'nın Leiden Akademisi Kütüphanesinde 1553 numarada kayıtlıdır. Tercüme kısmı 355 sayfa tutmakta ve bu özelliğiyle Farsça Gülistan'dan hacim olarak büyüktür. Feridun Nafiz Uzluk ve Ali Fehmi Karaosmanoğlu gibi bilim insanları eser üzerinde çalışmıştır (Hacıeminoğlu, 1997:13). Çalışma da tespit edilen organ adı madde başı yapılarak anlamı karşısında yazılmıştır. Madde başının altında sözcüğün eser içindeki kullanımına örnek verildikten sonra kelimenin Türkiye Türkçesi ve çağdaş lehçelerdeki karşılığı sunulmuştur.

aya: *el içi,*

aya küneş ança büyük -ligi birlen bir ayaça bulut körünmes iter(348-1)

ay hünerler tutup ayasında kizleben koltuğında 'ayb tümen(105-2)

aya (EUT), aya (DLT), aya (TT), ovuc (Az.T), us/us töbö (Bş.T), alakan (Kz.T), alakan (Kr.T), kâft (Öz.T), uç töbi/uç (Ta.T), āya (Tü.T), alikan/ovuç (Uy.T)

ayağ: *ayak*

seni ayak altında koyğay-lar şî'r (327-13)

'ömr dağı kalmadı çün bir nefes il ve ayak baş vidā'ın kıling(37-10)

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

adək (OT), *adağ* (EUT), *ad'aq/ayaq* (DLT), *ayak* (TT), *ayag* (Az.T), *ayak* (Bş.T), *ayak* (Kz.T), *ayak/but* (Kr.T), *àyaî* (Öz.T), *ayak/täpi* (Ta.T), *ayak* (Tü.T), *ayak/put* (Uy.T)

ağız: *ağız*

susamış ırning ağızında cevahir(178-8)

bolsa yigey ağızında ni kilse digey(160-5)

ağaz, *ağıs/z* (EUT), *ağız* (DLT), *ağız* (TT), *ağız* (Az.T), *avız* (Bş.T), *avız* (Kz.T), *öz* (Kr.T), *ağız* (Öz.T), *avız* (Ta.T), *ağız* (Tü.T), *eğiz* (Uy.T)

arka: *sırt*

idi kim hiç kim-irse arkasın yirge kitüre bilmes(296-9)

kim küneş issi arkasına ölti başın köterip(205-13)

ogurka (OT), *uça* (EUT), *arka* (DLT), *arka/sırt* (TT), *sırt* (Az.T), *arka/hırt* (Bş.T), *arka/art* (Kz.T), *bel/arka* (Kr.T), *arka* (Öz.T), *arka/sırt* (Ta.T), *arka* (Tü.T), *arka* (Uy.T)

avuç: *avuç*

bir avuç kirde-ning unı bolsa(179-11)

avuçı tar miskin -ler-ge altun akça üleştürdi(174-3)

adut (EUT), *ad'ut* (DLT), *avuç* (TT), *ovuc* (Az.T), *us töbö* (Bş.T), *uvıs/alakan* (Kz.T), *uç* (Kr.T), *hàvuç/kiim/käft* (Öz.T), *uç töbi* (Ta.T), *ovuç* (Tü.T), *oç/avuç/sıkım* (Uy.T)

Öayn: Ar. *göz*

kim suhbeti cevrenden Öaynum tüni kün nem-dür(239-4)

Arapça kökenli hem göz organ adı hem de pınar başı, su kaynağı, bulak anlamındaki bu sözcük Türklerin İslamiyet'i kabulü ve Araplarla sosyal ilişkiler yaşamıyla birlikte dilimize yerleşmiştir. Sözcük hem tarihi doğu lehçeleri Çağatay ve Harezmi Türkçelerinde hem de Eski Anadolu Türkçesinde varlığını korumuştur. Günümüzde bir organ adı olarak kullanılmayan sözcük *muayyen*, *muayene* gibi isim görevinde kullanılan türevleriyle yaşamaktadır.

barmağ: *parmak*

barmak-ları uçını 'unnâb-reng kılmış(308-5)

ärngäk (EUT), *erngek* (DLT), *parmak* (TT), *barmag* (Az.T), *barmak* (Bş.T), *barmak/savsak* (Kz.T), *manca* (Kr.T), *barmak* (Öz.T), *barmak* (Ta.T), *barmak* (Tü.T), *barmak* (Uy.T)

baş: *baş*

başı kiter hükemâ kavlinde kilip turur sultân(47-11)

baş (EUT), *bāş* (DLT), *baş* (TT), *baş* (Az.T), *baş* (Bş.T), *bas* (Kz.T), *baş* (Kr.T), *bāş* (Öz.T), *baş* (Ta.T), *baş* (Tü.T), *baş* (Uy.T)

bağarsuq: *bağırsak*

ma'olum durur dağı anası-ning bağarsuğının yir qarnın (144-4)

bağırsaq/bağırsuq (EUT), bağirsuq (DLT), bağırsak (TT), bağirsag (Az.T), isäk (Bş.T), işek (Kz.T), içegi (Kr.T), içäk (Öz.T), içäk/içägi (Ta.T), içeğe (Tü.T), üçäy (Uy.T)

beden: *beden, vücut*

ol hakim ayttı sıhhat-i beden-ning sebebi bu turur (166-1)

ät'üz/ät öz/küidung (EUT), beden (TT), bädän (Az.T), kävzä/tän (Bş.T), dene (Kz.T), beden/tula-boy/dene (Kr.T), bädän/tänä (Öz.T), tän/gävdä (Ta.T), beden (Tü.T), bädän (Uy.T)

burun: *burun*

yimekten burnunga tigrü tolu-sen (123-10)

dudağı burnı ucına yetip dağı astın dudağı yakasına (94-7)

burun (EUT), burnun (DLT), burnun (TT), burnun (Az.T), tanav/moron (Bş.T), murun/tumsık(hayvanlar için) (Kz.T), murun (Kr.T), burnun (Öz.T), borın/tanav (Ta.T), burnun (Tü.T), burnun (Uy.T)

ciger: *Far.cığır*

ya ciger dağına tahammül kıl(50-4)

çehre: *Far. yüz, çehre*

ol kara dıv çehre-li kulning (94-9)

çehre (TT), çöhrä/üz (Az.T), yöz/bit/kiyäfät (Bş.T), pişin/bet/jüz (Kz.T), cüz/bet (Kr.T), çehrä/bet (Öz.T), bit/yöz/kifäyät (Ta.T), yüz (Tü.T), çähä/yüz/bät (Uy.T)

dudaq: *dudak*

dudağı burnı ucına yetip dağı astın dudağı yakasına (94-7)

dudağı kön degül kim çiynegey sen (157-4)

ärin/irin (EUT), erin (DLT), dudak (TT), dodag (Az.T), irin(zär) (Bş.T), erin (Kz.T), erin (Kr.T), läb (Öz.T), irin (lär) (Ta.T), dōdak (Tü.T), kalpuk/läv (Uy.T)

igin: *omuz*

küyev igni öze kızning ayagı (276-2)

ängin/yara/çar (EUT), eğin (DLT), omuz (TT), çiyin/omuz (Az.T), kulbaş/inbaş/yavırn/yılka (Bş.T), ıyık (Kz.T), iyin (Kr.T), yelkä/omiz (Öz.T), cilkä/inbaş/kulbaş (Ta.T), omuz/çiğin (Tü.T), omuz/mürä (Uy.T)

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

il: el

il yuğay-ni kim köngülde bolsa tiline (16-11)

ilden ilge kildi bizge memleket (76-5)

'atā ili bağılı idi du'ā kıılmağa başladı

hikāyet ili ayağı kisilgen kim-irse (189-1)

elig (OT), ilik/ilig (EUT), elig (DLT), el (TT), äl (Az.T), kul/kul suğı (Bş.T), kol (Kz.T), kol (Kr.T), qol (Öz.T), kul/kul çuğı (Ta.T), el (Tü.T), äl/kol (Uy.T)

qadem: Ar. ayak

qadem yürüdüm semā'-dan dağı ehli-ning suhbetinden hazz (118-8)

qarn: karın

qarnın toydurmak müşkil iş durur (207-8)

qarnında muhālif yıl hareket kıılıp oynadı ol (133-13)

qarın (EUT), qarın (DLT), karın (TT), garın (Az.T), karın/korhak (Bş.T), karın/askazan (Kz.T), karın/aş kazan (Kr.T), kàrın (Öz.T), karın/korsak (Ta.T), garın (Tü.T), qerin (Uy.T)

qas: kaş

ikki közüüm qas vidā'ın kıılıng (37-9)

qasları fitne idi közi belā (30-1)

kaş (OT), qas/qas (EUT), qaş (DLT), kaş (TT), gaş (Az.T), kaş (Bş.T), kas (Kz.T), kaş (Kr.T), kâş (Öz.T), kaş (Ta.T), gâş (Tü.T), kaş (Uy.T)

keff: Ar. avuç içi, aya

niçük ki tutmas alıp su keffi öze gırbel (41-10)

birding kim 'ömri içinde iki akça keffinde dağı bir habbe deffinde (121-2)

kol: el, kol

kolung tutsa ayakdan tüşkeninde (53-3)

özi ili bilen öz kolın sındurur (336-1)

kargu (OT), qol (EUT), el/kol (TT), gol (Az.T), kul/biläk (Bş.T), kol (Kz.T), kol (Kr.T), kol (Öz.T), kul/biläk (Ta.T), gol (Tü.T), kol (Uy.T)

kögüs: göğüs

ol ilden kim kögüsde big-ge karşı (90-8)

-ler kögsine koyup aytkoy-lar kim ivde kışı (311-13)

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

kögüs/z (EUT), *kögüs* (DLT), *göğüs* (TT), *köks* (Az.T), *kükräk/tüş* (Bş.T), *tös/kevde/kökirek* (Kz.T), *kökürök* (Kr.T), *kökrär* (Öz.T), *kükräk/tüş* (Ta.T), *gövüs/kükrek* (Tü.T), *köksä/kökräk* (Uy.T)

köz: göz

köz yüzini körüp anıng toymas (140-2)

yumar köz bu cehān-ning ziynetinden (177-12)

köz (OT), *köz* (EUT), *kóz* (DLT), *göz* (TT), *göz* (Az.T), *küz* (Bş.T), *tübir/negiz* (Kz.T), *köz* (Kr.T), *köz* (Öz.T), *küz* (Ta.T), *göz* (Tü.T), *köz* (Uy.T)

kulak: kulak

kulak tutsang cevab aytayım ayıttım aytkıl ayttı (44-12)

mülazım dağı fermanga köz tikip kulak koyup (73-6)

kulkak (OT), *kulğak/kolğak/şulğak/şolğak/şulğak/şulğak* (EUT), *qulaq/qulxāk/qulqāq* (DLT), *kulak* (TT), *gulag* (Az.T), *kolak* (Bş.T), *kulak* (Kz.T), *kulak* (Kr.T), *kulāk* (Öz.T), *kolak* (Ta.T), *gulak* (Tü.T), *kulak* (Uy.T)

ma'de: Ar.mide

ma'de-sinde şeker bigin oturur (169-5)

ma'de çün toldı ve hasıl boldı renc (169-8)

quruğsaq (DLT), *mıde* (TT), *mädä* (Az.T), *aşkazan/karın* (Bş.T), *askazan* (Kz.T), *aş kazan* (Kr.T), *medä/âşkâzân* (Öz.T), *aşkazan/karın* (Ta.T), *aşğâzan* (Tü.T), *aşkazan* (Uy.T)

mağz: Ar. beyin; iç

dost-lar alnında ol kün ur dağı mağzını çıkar (65-2)

arşlan-nı urup çıkarsa mağzın ni 'aceb (330-6)

ruy: Far.yüz

itmeki artar ve-likin ab-ı ruyı iksilür (172-10)

saç: saç

boyap saçın karağa köp kıılır naz (271-9)

saç (OT), *saç* (DLT), *saç* (TT), *saç* (Az.T), *säs* (Bş.T), *şas* (Kz.T), *çaç* (Kr.T), *sâç* (Öz.T), *çäç* (Ta.T), *saç* (Tü.T), *çaç/saç* (Uy.T)

semÖ: Ar. kulak

-lar ayttı benim semÖime şingmedi bu mübarek (121-13)

kıılır şabr ol mübarek semÖ hoş ray (212-6)

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

süngük: kemik

itine süngük salmağay fi'l cümle kim-irse işikin (185-12)

kiter iken kördi bir yirde kıru süngük-ler (190-2)

süngük (OT), süngük (EUT), süngük (DLT), kemik (TT), sümük (Az.T), höyäk (Bş.T), süyek (Kz.T), sök (Kr.T), süyäk (Öz.T), söyäk (Ta.T), sünk (Tü.T), üstihan/söyäk/süyäk (Uy.T)

ten: vücut, beden

anın şükrining zikri-ning fikri ni'met

dağı bolmış semrip teni aķ yüzi kızıl bolup (141-3)

ten (TT), tän (Az.T), tän/gävdä (Bş.T), tän (Kz.T), dene/ten/beden (Kr.T), süyäktänä/bädän (Öz.T), tän/gävdä (Ta.T), ten (Tü.T), tän/bädän (Uy.T)

tiş: diş

öperde nageh oynap tiş batırdı (156-12)

dudağına tişi muhkem ötürdi (156-13)

tiş (EUT), diş (TT), diş (Az.T), tiş (Bş.T), tis (Kz.T), tiş (Kr.T), tiş (Öz.T), tiş (Ta.T), diş (Tü.T), tiş/çiş (Uy.T)

topuk: topuk

topuk-ların yinçip tururlar dağı muhtemel-durur faķir kim

tobık (EUT), topuk (TT), topug (Az.T), tubık/üksä (Bş.T), tobık (Kz.T), soğonçok (Kr.T), topık/tävän (Öz.T), tubık/ükçä (Ta.T), topuk/ökce (Tü.T), topuk/tapan (Uy.T)

yangaq: yanak

soldı kızıl gül yangaķın iy sanem (236-2)

eng (DLT), yanak (TT), yanag (Az.T), yanak (Bş.T), jak (Kz.T), cāk (Kr.T), yànàķ (Öz.T), yanak (Ta.T), yanak (Tü.T), yanak/mäniz (Uy.T)

Kısaltmalar:

Az. T: Azerbaycan Türkçesi

Bş. T: Başkurt Türkçesi

DLT: Divan-ı Lügatı't-Türk

EUT: Eski Uygur türkçesi

Kr. T: Kırgız Türkçesi

Kz. T: Kazak türkçesi

OT: Orhun Türkçesi

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

Öz. T: Özbek Türkçesi

Ta. T: Tatar Türkçesi

TT: Türkiye Türkçesi

Tü. t: Türkmen Türkçesi

Uy. T: Uygur Türkçesi

Sonuç

Türk dili genel de kavram özel de ise organ adları noktasında son derece zengin bir dildir. İncelemede Türkçe organ adlarının Türk dilinin ilk kaynaklarından günümüze değin varlıklarını kısmi değişikliklerle de olsa koruduğu tespit edilmiştir (*ayaq/ayak, ağız/ağız, avuç/avuç, barmaq/parmak, tiş/diş kulaq/kulak* vb.). Bunun yanında tarihi Türk lehçelerinde kullanılan ancak standart Türkçede varlığını koruyamamış az sözcük tespit edilmiştir (*igin, sünük* vb.). Çalışmada 34 adet organ adı tespit edilmiştir. Farklı görevlerde kullanılan bu sözcükler eserde yaklaşık 550 defa geçmektedir. Bunların 26 tanesi Türkçe, 5 tanesi Arapça ve 3 tanesi de Farsça asıllıdır. Her ne kadar dönem dilinde Arapça ve Farsça tesiri yüksek olsa da temel sözcük kategorisinde değerlendirilen organ adları noktasında Türkçe kendinden ödün vermemiştir. Temel sözcüklere bakıldığında Gülistan Tercümesi Türkçe *ayaq, ağız, baş, beden, köz*, gibi ana temel organ adları barındırmanın yanında *aya, avuç, burun, kaş, kulaq, saç, tiş, topuk* gibi ara ve yan temel sözcükleri de ihtiva etmesi nedeniyle kavram sözlükçülüğü bakımından önemli bir yer tutmaktadır. Çalışmada bazı Türkçe organ adlarının Arapça veya Farsça karşılıklarını da görebilmekteyiz:

Türkçe organ adı	Ödünçlenen organ adı
yüz	<i>çehre/rûy</i> (Far.)
köz	<i>Øayn</i> (Ar.)
ayaq	<i>qadem</i> (Ar.)
baş	<i>kafā</i> (Ar.)
avuç	<i>keff</i> (Ar.)
kulaq	<i>semØ</i> (Ar.)

Tabloda söz gelimi duyma organı için Türkçe hem *kulaq* sözcüğü hem de aynı anlamda Arapça bir sözcük olan *semØ* kelimesi kullanılmaktadır. Bunun yanında yine Türkçe yüz, sima anlamındaki hem *yüz* sözcüğü hem de Farsça *çehre/rûy* sözcükleri birlikte kullanılmıştır. Bu da dönem dilinde hem asıl sözcüğün korunduğu hem de ödünç sözcüklerin beraber kullanıldığını göstermektedir. Metinde mecaz anlamıyla kullanılan Farsça kökenli *ciger* organ adı dilimize özellikle Farsçanın tesiriyle yerleşmiştir. Türkçede *öpkä* (EUT)/*öpke* (DLT) karşılığı bulunan sözcük Standart Türkçede de organ adı olarak (akciğer/karaciğer) kullanımını sürdürmektedir. Bu da Türkçenin ödünç sözcükleri Türkçeleştirme noktasındaki gücünü göstermektedir.

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

Bunun yanında Türkçe organ adlarının çağdaş lehçelerde bazı ses değişimleri olmakla birlikte çoğunlukla benzer olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Kaynakça

- KARAMANLIOĞLU, A. (1989). Gülistan Tercümesi. Ankara: TDK.
- AKSAN, D. (1995). Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim, Ankara: TDK Yayınları
- (1978). Anlambilimi ve Türk Anlambilimi. Ankara: Erol Ofset
- BAŞDAŞ, C. (2006). Türkçe Organ Adlarında Kelime Sonu –k Ünsüzü ve Çokluk, İlmî Araştırmalar, S. 21, s. 45-57.
- BOZKURT, F. (2005). Türklerin Dili, İstanbul: Kültür Bakanlığı.
- CAFEROĞLU, A. (1968). Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü, Ankara: TDK Yay. Yay.
- CLAUSON, G. (1969). A Lexicostatistical Appraisal of the Altaic Theory, Central Asiatic Journal 13.
- DOĞAN, L. (2005). Türk Dilinde Organ Adları Üzerine Bir İnceleme, T.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, cilt:6 sayı:1
- DOERFER, G. (1980). Temel Sözcükler ve Altay Dilleri Sorunu, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten, s.1-11.
- (2003). Akraba Olmama Kanıtlanabilir Mi? 8Çev. Faruk GÖKÇE), Türkbilig, S. 5, s.157-168.
- HACIEMİNOĞLU, N. (1997). Harezmi Türkçesi ve Grameri, Ankara: İ.Ü. E.F. Yayınları no.3405
- HENGİRMEN, m. (1999). Dilbilgisi ve Dilbilimsel Terimler Sözlüğü, Ankara: Engin Yayınları
- KARAAĞAÇ, G. (2013). Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü. Ankara: TDK Yayınları
- KORKMAZ, Z. (1992). Gramer Terimleri Sözlüğü, Ankara: TDK Yayınları
- KURT, B. (2017) Yazıtlardan Günümüze Organ Adları ve Bunların Türkiye Türkçesi Ağzlarına Yansımaları, Uluslararası Türk Dili ve Edb. Araştırmaları Dergisi, cilt:6 sayı:12 s.48-61

**EĞİTİM HUKUKU ALANINDA YAPILAN LİSANSÜSTÜ TEZLERİN
DEĞERLENDİRİLMESİ**

Prof. Dr. Zihni MEREY

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Sosyal Bilgiler
Eğitimi ABD

Ayşe ALTUN

Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü
Sosyal Bilgiler Eğitimi ABD

Özet

Eğitim hukuku, eğitim örgütlerinin işleyişini düzenlemeye amaçlayan hukuk kurallarının eleştirilmesi, değerlendirilmesi, yorumlanması ve tartışılması gibi yollarla bu alandaki kuralların daha iyiye ulaşmasına ve gelişmesine yardımcı olan oldukça yeni olan bir hukuk dalıdır. Bu araştırmanın amacı Türkiye’de eğitim hukuku alanında yapılan lisansüstü tezlerin konu ve yöntem açısından durumunu ortaya koymaktır. Araştırmada Meta-analiz yönteminden yararlanılmıştır. Meta-analiz yöntemi belirli bir amaca veya konuya yönelik yapılan araştırmaları birlikte göz önüne alıp inceleyerek bu çalışmaların sonuçlarından bir senteze ulaşmak için kullanılan bir yöntemdir. Bu çerçevede 2000-2018 yılları arasında Türkiye’de eğitim hukuku alanında yapılan yüksek lisans ve doktora tezleri değerlendirilmiştir. Araştırmada incelenen tezler gerçekleştirildikleri türlerine, yapılış tarihlerine, yapıldıkları üniversitelere, öğretim kademelerine, konularına, araştırma yöntemlerine ve çalışma gruplarına göre analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda eğitim hukuku alanında yapılan tezlerin konu ve yöntem bakımından farklılık arz ettiği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, Eğitim Hukuku, Konu, Yöntem, Tez.

Abstract

Education law is a fairly new branch of law that helps to improve and improve the rules in this field by means of criticizing, evaluating, interpreting and discussing the rules of law aiming to regulate the functioning of educational organizations. The aim of this study is to reveal the status of graduate theses in the field of educational law in Turkey in terms of subject and method. Meta-analysis method was used in the research. Meta-analysis method is a method used to reach a synthesis from the results of these studies by examining the researches conducted for a specific purpose or subject together. In this context, between the years 2000-2018 master's and doctoral theses in the education law in Turkey is evaluated. The theses examined in the research were analyzed according to their types, construction dates, universities, teaching levels, subjects, research methods and working groups. As a result of the research, it is seen that theses made in the field of educational law differ in terms of subject and method.

Keywords: Education, Education Law, Subject, Method, Thesis.

Giriş

Literatürde eğitimle ilgili birçok farklı tanım karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle eğitimin genel geçer, açık, değişmez ve sınırlı bir tanımını vermek oldukça zordur. Ancak literatürdeki tanımlardan yola çıkarak, eğitimin genel olarak insan davranışlarında istendik değişiklikler meydana getiren bir süreç olduğunu söylemek mümkündür (Çalışır, 2009).

Yine en genel anlamıyla eğitim, aynı zamanda insan kişiliğini farklılaştıran bir süreçtir ki bu farklılaşma, eğitim süreci boyunca kazanılan bilgi, beceri, değer ve tutumlar ile gerçekleşir (Kesici, 2009).

Eğitimin bir bilim alanı olarak ortaya çıkması, gelişmesi ve eğitimle ilgili davranış bilimlerindeki gelişmeler sonucunda eğitimde değişik uzmanlık alanları ortaya çıkmıştır (Fidan ve Erden, 1991). Eğitim, felsefe, psikoloji, sosyoloji, tarih, antropoloji ve daha birçok alanın kesiştiği bir çalışma alanı olmakla birlikte eğitim biliminin içinde eğitimi çeşitli yönleriyle ele

alan birçok alt disiplin sözkonusudur (Yılmaz, 2017). Bu alt disiplinlerden bir tanesi de eğitim hukukudur.

Hukuk kişiler ile kişiler ya da kişiler ile devlet arasındaki ilişkileri düzenleyen ve bunlara uyulması devletin yaptırım gücü ile sağlanmış olan düzenleyici, yasaklayıcı ve izin verici davranış kurallarının bütününe verilen addır (Okçu, 2007). Bir başka çalışmada ise “hukuk, hukuk kurallarının bir araya gelmesinden oluşmuş bir düzendir. Hukuk kuralları, devletin yetkili organları tarafından konulan ve insan davranışlarını düzenleyen ve cebir ile müeyyidelendirilmiş emir ve yasaklardır” (Gözler, 2014, s.16-17). Eğitim hukuku ise, “*eğitim örgütlerinin işleyişini düzenlemeye amaçlayan hukuk kurallarının eleştirilmesi, değerlendirilmesi, yorumlanması ve tartışılması gibi yollarla bu alandaki kuralların daha iyiye ulaşmasına ve gelişmesine yardımcı olur*” (Karaman Kepenekçi ve Taşkın, 2017).

Eğitim hukunun tanımına, kapsamına ve içeriğine baktığımızda oldukça geniş disiplinlerarası bir alandır. Bu nedenle hem hukukçuları hem de eğitimcileri ilgilendiren bir hukuk dalıdır. Dolısıyla çocuğun eğitiminin başladığı ilk yer olan ailede verilen eğitimi, kamu ve özel; örgün ve yaygın tüm eğitim örgütlerinde verilen eğitimi yani toplumun tüm kurum ve kuruluşlarında verilen eğitimi düzenleyen hukuk kuralları kapsar. Ayrıca eğitim hukukunun toplumdaki tüm eğitim örgütlerini kapsıyor olması, eğitim hukuku denince akıllara, bu örgütlerde yer alan öğretmen öğrenci, yönetici, müfettiş ve diğer çalışanlar ile veliler gibi kişilerin hak ve sorumluluklarını düzenleyen hukuk kurallarını getirir (Karaman Kepenekçi ve Taşkın, 2017). Literatür tarandığında eğitim hukukunu doğrudan ele alan çalışmaların yanında eğitim hukuku kapsamına giren vatandaşlık, demokrasi ve insan hakları eğitimi, çocuk hakları gibi konularda çalışmaların yapıldığı fakat eğitim hukukunu doğrudan ele alan lisansüstü çalışmaların oldukça az olduğu görülmektedir. Bununla birlikte eğitim hukuku ile ilgili lisansüstü çalışmalara yönelik araştırmaların olmaması da oldukça dikkat çekicidir. Bu bakımdan eğitim hukuku ile ilgili yapılan doktora ve yüksek lisans tezlerinin hangi konularda, ne tür çalışmalar yapıldığının ve hangi yöntemlerin ön plana çıkarıldığının tespit edilmesinin bu alanda bulunan eksikliğin giderilmesine katkı yapacağına inanılmaktadır. Ayrıca eğitim hukuku ilgili yapılan tezlerin ne düzeyde olduğunu bilinmesinin ileride yapılacak olan çalışmalara ışık tutacağı düşünülerek bu araştırma gerçekleştirilmiştir.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı Türkiye’de eğitim hukuku alanında yapılan lisansüstü tezlerin konu ve yöntem bakımından durumunu ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda, araştırmada aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

- Türkiye’de eğitim hukuku ile ilgili hangi konularda tez hazırlanmıştır?
- Türkiye’de eğitim hukuku ile ilgili yapılan tezlerde hangi yöntemler kullanılmıştır?

Araştırmanın Yöntemi

Bu aarırmada Meta-analiz yönteminden yararlanılmıştır. Meta-analiz yöntemi “belirli bir amaca veya konuya yönelik yapılan araştırmaları birlikte göz önüne alıp inceleyerek bu çalışmaların sonuçlarından bir senteze ulaşmak için kullanılan bir yöntemdir.

Meta-analiz çalışmaları sonucunda genellenebilirliği daha yüksek ve birçok araştırma sonucu dikkate alınarak farklı çalışmalarla doğrulanabilirliği belirlenmiş sonuçlara ulaşılır”(Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz, Demirel, 2016: 19).

Verilerin Toplanması

Çalışmaya ile ilgili veriler 2018-2019 Eğitim Öğretim yılında toplanmıştır. Çalışma kapsamında Yükseköğretim Kurulu Tez Tarama Sayfası’nda “eğitim hukuku”, “insan hakları

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

eğitimi”, “eğitim hakkı”, “insan hakları ve vatandaşlık eğitimi”, “vatandaşlık eğitimi”, “çocuk hakları eğitimi” “eğitim ve öğretim hakkı”, “eğitim hakkı ve özgürlüğü”, “çocukların temel hak ve özgürlükleri” ve “demokrasi eğitimi” anahtar kelimeleri yardımıyla tarama yapılarak eğitim hukuku alanında yapılan lisansüstü tezler tespit edilmiş ve tespit edilen tezler internet üzerinden indirilmiştir. Fakat “eğitim ve öğrenim hakkı”, “yönetim hukuku”, “çocuk hukuku”, “öğretmen hakları”, “öğrenci hakları”, “eğitim yöneticilerinin hakları”, “eğitim müfettişlerinin hakları”, “velilerin hakları”, “eğitim ve hukuk”, “eğitimcilerin hukuk eğitimi”, “öğrencilerin hukuk eğitimi”, “hukuk ve öğretmenlik”, “hukuk ve öğrencilik”, “eğitimin hukuki temelleri”, “okul hukuku”, “eğitim paydaşlarının hakları”, “eğitimci hukuku”, “öğrenci hukuku” ve “veli hukuku” gibi anahtar kelimeler eğitim hukuku ile ilgili olmasına rağmen yapılan tarama sonucunda bu kelimelerin geçtiği tezlerin yapılmadığı görülmüştür. İndirilen tezlerin dışında tam erişim izni bulunmayan tezler üniversite kütüphanelerinden bulunmaya çalışılmıştır. Bunun yanı sıra hukuk eğitime yönelik olarak tez çalışmaları yaptıran danışman öğretim üyelerinden tezlerin örnekleri istenerek veriler toplanmıştır. Kendilerine ulaşamayan bazı tezlerin ise erişime açık olan özet kısımlarından veri elde edilmeye çalışmış ve bunun sonucunda 97 yüksek lisans, 34 doktora tezine erişilebilmiştir.

Verilerin Analizi

Araştırmayla ilgili olarak toplanan tezler, türlerine, yapılış tarihlerine, yapıldıkları üniversitelere, ilgili oldukları öğretim kademelerine, konu ve yöntemlerine göre analiz edilmiştir. Tezlerin konuları ve yöntemleri analiz edilirken, öncelikle tüm konu ve yöntemler bir liste halinde yazılmış, daha sonra belirli temalar çerçevesinde örgütlenmiştir. Yapılan çözümleme sonucu ortaya çıkan veriler frekans (yinelenme sıklığı) ve yüzde olarak tablolaştırılmıştır.

Bulgular ve Yorum:

Eğitim hukuku üzerine yapılan tezlerin konu ve yöntem açısından durumunu ortaya koymak amacıyla gerçekleştirilen bu araştırmada toplam 131 adet tez incelenerek aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır:

Tablo 1: Tezlerin Türleri

Tezin Türü	f	%
Yüksek Lisans	97	74,0
Doktora	34	26,0

Tablo 1’de eğitim hukuku ile ilgili olarak incelenen tezlerin türleri ele alınmıştır. Buna göre incelenen tezlerden 97 tanesinin yüksek lisans 34 tanesinin ise doktora düzeyinde olduğu görülmektedir. Eğitim hukuku ile ilgili olarak yapılan tezlerden yüksek lisans düzeyinde yapılan tez sayısının doktora düzeyine göre daha fazla olması, yüksek lisans düzeyinde eğitim hukukuna yönelik çalışma sahasının daha çok tercih edildiğini göstermektedir. Bu açıdan doktora tezlerinin yetersiz olduğu ifade edilebilir.

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

Tablo 2: Yapılış Yıllarına Göre

Yıl	f	%
2000	2	1,5
2001	-	-
2002	6	4,6
2003	6	4,6
2004	5	3,8
2005	6	4,6
2006	7	5,3
2007	12	9,2
2008	7	5,3
2009	6	4,6
2010	10	7,6
2011	7	5,3
2012	6	4,6
2013	11	8,4
2014	8	6,1
2015	9	6,9
2016	11	8,4
2017	7	5,3
2018	5	3,8

Eğitim hukuku ile ilgili olarak incelenen tezlerin yapılış tarihleri tablo 2’ de gösterilmiştir. Tablo incelendiğinde 2001 yılında eğitim hukuku konusunda herhangi bir tez çalışmasının yapılmadığı görülmektedir. Ayrıca 2000 yılında 2; 2004 ve 2018 yıllarında 5; 2002, 2003, 2005, 2009 ve 2012 yıllarında 6; 2006, 2008, 2011 ve 2017 yıllarında 7; 2014 yılında 8; 2015 yılında 9; 2010 yılında 10; 2013 ve 2016 yıllarında 11 ve 2007 yılında 12 adet tez çalışmasının yapıldığı anlaşılmaktadır. Söz konusu yıllarda yapılan tez sayısının 95’ine ulaşılmış, 36 tanesinin özetlerinden yararlanılmıştır. Tablodan da anlaşılabacağı üzere eğitim hukuku alanında en fazla tez çalışması 2007 yılında yapılmıştır. 2001 yılında hiç tez çalışması yapılmamış ve 2000 yılı en az tez çalışmalarının olduğu yıldır.

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

Tablo 3: Tezlerin Yapıldığı Üniversiteler

Üniversite	f	%
Marmara Üniversitesi	17	13,0
Ankara Üniversitesi	13	9,9
Gazi Üniversitesi	12	9,2
Hacettepe Üniversitesi	8	6,1
Dokuz Eylül Üniversitesi	7	5,3
Atatürk Üniversitesi	5	3,8
Karadeniz Teknik Üniversitesi	5	3,8
Selçuk Üniversitesi	5	3,8
Sakarya Üniversitesi	5	3,8
Dumlupınar Üniversitesi	4	3,1
Akdeniz Üniversitesi	4	3,1
Çukurova Üniversitesi	3	2,3
Fırat Üniversitesi	3	2,3
Eskişehir Anadolu Üniversitesi	3	2,3
İnönü Üniversitesi	3	2,3
Balıkesir Üniversitesi	2	1,5
Ondokuz Mayıs Üniversitesi	2	1,5
Kırıkkale Üniversitesi	2	1,5
Uşak Üniversitesi	2	1,5
Celal Bayar Üniversitesi	2	1,5
Maltepe Üniversitesi	2	1,5
Necmettin Erbakan Üniversitesi	2	1,5
Yüzüncü Yıl Üniversitesi	2	1,5
Gaziantep Üniversitesi	2	1,5
İstanbul Üniversitesi	1	0,8
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi	1	0,8
Mustafa Kemal Üniversitesi	1	0,8
Kafkas Üniversitesi	1	0,8

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

Trakya Üniversitesi	1	0,8
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi	1	0,8
Orta Doğu Teknik Üniversitesi	1	0,8
Çağ Üniversitesi	1	0,8
Çankaya Üniversitesi	1	0,8
İstanbul Ticaret Üniversitesi	1	0,8
Cumhuriyet Üniversitesi	1	0,8
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi	1	0,8
Erciyes Üniversitesi	1	0,8
Kocaeli Üniversitesi	1	0,8
İstanbul Şehir Üniversitesi	1	0,8
Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	1	0,8

Eğitim hukuku ile ilgili olarak incelenen tezlerin yapıldığı üniversitelere ait bilgiler Tablo 3'te yer almaktadır. Buna göre incelenen 131 tezin 17 tanesinin Marmara Üniversitesinde, 13 tanesinin Ankara Üniversitesinde, 12 tanesini Gazi Üniversitesinde, 8 tanesinin Hacettepe Üniversitesinde, 7 tanesinin Dokuz Eylül Üniversitesinde, 5'er tanesinin Atatürk, Karadeniz Teknik, Selçuk ve Sakarya Üniversitelerinde, 4'er tanesinin Dumlupınar ve Akdeniz Üniversitelerinde, 3'er tanesinin Çukurova, Fırat, Eskişehir Anadolu ve İnönü Üniversitelerinde, 2'şer tanesinin Balıkesir, Ondokuz Mayıs, Kırıkkale, Uşak, Celal Bayar, Maltepe, Necmettin Erbakan, Yüzüncü Yıl ve Gaziantep Üniversitelerinde, 1'er tanesinin ise Bolu Abant İzzet Baysal, Mustafa Kemal, Kafkas, Trakya, Çanakkale Onsekiz Mart, Orta Doğu Teknik, Çağ, Çankaya, İstanbul Ticaret, Cumhuriyet, Mehmet Akif Ersoy, Erciyes, Kocaeli, İstanbul Şehir ve Niğde Ömer Halisdemir Üniversitelerinde yapıldığı görülmektedir. Tablodan da anlaşıldığı gibi eğitim hukuku ile ilgili incelenen tezlerin büyük bölümünün Marmara, Ankara, Gazi, Hacettepe ve Dokuz Eylül Üniversitelerinde yer aldığı görülmektedir.

Tablo 4: Tezlerin İlgili Olduğu Öğretim Kademesi

Öğretim Kademesi	f	%
Okulöncesi	3	2,3
İlköğretim	90	68,7
Ortaöğretim	11	8,4
Yüksek Öğretim	7	5,3
Genel	20	15,3

Eğitim hukuku ile ilgili olarak incelenen tezlerin ilgili olduğu öğretim kademelerine ilişkin bilgilere tablo 4'te yer verilmiştir. Buna göre tezlerden 3 tanesi okulöncesi, 90 tanesi ilköğretim, 11 tanesi ortaöğretim, 7 tanesi yükseköğretim, 20 tanesi ise genel kademe ile ilgili olduğu görülmektedir. Tablodan da anlaşılabacağı üzere, en fazla ilköğretim, en az ise okulöncesi kademesiyle ilgili tez verildiği anlaşılmaktadır.

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

Tablo 5: Tezlerin Konuları

Tez Konusu		f	%
Vatandaşlık Eğitimi	Demokrasi Eğitimi	52	39,6
	İnsan Hakları Eğitimi	72	54,9
Çocuk Hakları ve Eğitimi		7	5,5

Eğitim hukuku ile ilgili yapılan tezlerde ele alınan konular Tablo 5’te gösterilmiştir. İncelenen tezlerden 52 tanesinin demokrasi eğitimi ve 72 tanesinin insan hakları eğitimi olmak üzere toplamda 124 tanesinin vatandaşlık eğitimi, 7 tanesinin ise çocuk hakları ve eğitimi ilgili konuları içerdiği görülmektedir. Yine tabloya bakıldığında vatandaşlık eğitimi konusunun daha fazla tez konusu olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca eğitim hukuku ilgili en az ele alınan konunun çocuk hakları ve eğitimi konusu olduğu da anlaşılmaktadır.

Tablo 6: Tezlerin Çalışma Grupları

Çalışma Grubu	f	%
Okulöncesi Öğrencileri/Öğretmenleri/Okul Yöneticileri/Veliler	5	3,0
İlköğretim Öğrencileri/ Öğretmenleri/Okul Yöneticileri/Veliler	99	60,4
Ortaöğretim Öğrencileri/ Öğretmenleri/Okul Yöneticileri	13	7,9
Yükseköğretim Öğrencileri/ Öğretmenleri	7	4,3
Ders Kitapları/ Öğretim Programları/ Emniyet Teşkilatı Mensupları/ Polis Akademisi Öğrencileri/ Uluslararası Hukuk/ Türk Hukuku/ Engeli Bireylerin Aileleri/ Anadil İncelemeleri/ Gayrimüslim Azınlıklar/ Yurt Dışındaki Türk Öğrenciler/ Kadının İnsan Hakları Eğitimine Katılan ve Katılmayan Kadınlar/ Mevsimlik Tarım İşçisi Çocuklar/ Hükümlü Çocuklar/ Sosyal İçerikli Reklam Kampanyaları/ Köy Enstitüsü Mezunları/ Sivil Toplum Kuruluşları	38	23,2
Belirtilmemiş	2	1,2

Tablo 6’de eğitim hukuku ile ilgili yapılan tezlerin çalışma grupları gösterilmiştir. En fazla tezin olduğu alan, İlköğretim Öğrencileri/ Öğretmenleri/Okul Yöneticileri/Velileri oluşturan grupta verilmiştir. Çalışma grubu bilgisine ulaşamayan tezler tabloda mevcut değildir. Tabloya bakıldığında tezlerin çalışma gruplarının, 5 tanesinin Okulöncesi Öğrencileri/Öğretmenleri/Okul Yöneticileri/Velileri, 99 tanesinin İlköğretim Öğrencileri/ Öğretmenleri/ Okul Yöneticileri/Velileri, 13 tanesinin Ortaöğretim Öğrencileri/ Öğretmenleri/Okul Yöneticileri, 7 tanesinin Yüksek öğretim Öğrencileri/ Öğretmenleri, 38 tanesinin Ders Kitapları/ Öğretim Programları/ Emniyet Teşkilatı Mensupları/ Polis Akademisi Öğrencileri/ Uluslararası Hukuk/ Türk Hukuku/ Engeli Bireylerin Aileleri/ Anadil İncelemeleri/ Gayrimüslim Azınlıklar/ Yurt Dışındaki Türk Öğrenciler/ Hükümlü Çocuklar/ Sosyal İçerikli Reklam Kampanyaları/ Köy Enstitüsü Mezunları/ Sivil Toplum Kuruluşları ilgili olduğu ve 2 tanesinin ise belirtilmemiş olduğu görülmektedir.

Tablo 7: Tezlerin Yöntemleri

Tezin Yöntemi	f	%
Nicel	55	43,0
Nitel	54	42,2
Karma	19	14,8

Eğitim hukuku ile ilgili olarak incelenen tezlerin yöntemleri tablo 7’de yer almaktadır. Yöntem bilgisine ulaşılamayan tezler tabloya dahil edilmemiştir. Buna göre tezlerin 55 tanesinin nicel yöntem, 54 tanesinin nitel yöntem, 19 tanesinin ise karma yöntem kullanılarak hazırlandığı görülmektedir. Tablodan da anlaşılabileceği gibi en fazla kullanılan yöntemin nicel yöntem en az tercih edilen yöntemin ise karma yöntem olduğu görülmektedir.

Sonuç Tartışma ve Öneriler

Eğitim hukukunun, eğitim örgütlerinin işleyişini düzenlemeye amaçlayan hukuk kurallarının eleştirilmesi, değerlendirilmesi, yorumlanması ve tartışılması gibi yollarla bu alandaki kuralların daha iyiye ulaşmasına ve gelişmesine yardımcı olan oldukça yeni olan bir hukuk dalı olduğunu ve kapsamı ve içeriği itibarıyla oldukça geniş disiplinlerarası bir yapıya sahip olduğunu yukarıda belirtmiştik. Literatür tarandığında eğitim hukuku ile doğrudan ilgili yapılmış olan tez (Hareket, 2018) sayısı oldukça sınırlıdır. Ayrıca eğitim hukuku ile ilgili lisansüstü çalışmalara yönelik araştırmaların olmaması da dikkat çekicidir. Ülkemizde eğitim hukuku ile ilgili olarak incelenen tezlerin türlerini ele alındığı Tablo 1’e bakıldığında incelenen tezlerin 97 tanesinin yüksek lisans 34 tanesinin ise doktora düzeyinde olduğu görülmektedir. Eğitim hukuku ile ilgili olarak yapılan tezlerden yüksek lisans düzeyinde yapılan tez sayısının doktora düzeyine göre daha fazla olması, yüksek lisans düzeyinde eğitim hukukuna yönelik çalışma sahasının daha çok tercih edildiğini göstermektedir. Bu açıdan doktora tezlerinin yetersiz olduğu ifade edilebilir.

2000-2018 yılları arasında eğitim hukuku ile ilgili yapılmış olan lisansüstü tezler yıllara göre farklılık göstermiştir. Eğitim hukuku ile ilgili olarak incelenen tezlerin yapılış tarihleri tablo 2’de gösterilmiştir. Tablo incelendiğinde 2001 yılında eğitim hukuku konusunda herhangi bir tez çalışmasının yapılmadığı görülmektedir. Bu sonuç aslında 2001 yılında eğitim hukukunun akademik anlamda pek fazla önemsenmediğini göstermektedir. Tablo incelendiğinde konu ile ilgili çalışma sayıları istikrarlı bir seyir izlememiş olup zaman zaman artarken zaman zaman da azalmıştır. Tablodan da anlaşılabileceği üzere eğitim hukuku alanında en fazla tez çalışması 12 çalışma ile 2007 yılında yapılmıştır. 2001 yılında hiç tez çalışması yapılmamış ve 2000 yılı ise 2 çalışma ile en az tez çalışmalarının olduğu yıldır. 2018 yılında erişilebilen tezlerin sayısı ise 5 olarak belirlenmiştir.

Yetişmekte olan bireylerin toplum için yararlı olma ve topluma uyum sağlama amacını taşıyan eğitim, toplumun kalkınma süreci içerisinde büyük bir öneme sahiptir. Bu açıdan bakıldığında eğitimin en üst basamağı olan üniversitelerin önemi bir kat daha artmaktadır. Eğitim hukuku ile ilgili olarak incelenen tezlerin yapıldığı üniversitelere ait bilgiler Tablo 3’te yer almaktadır. Tablodan da anlaşılabileceği gibi eğitim hukuku ile ilgili en fazla yapılan çalışmaların sırasıyla Marmara, Ankara, Gazi, Hacettepe ve Dokuz Eylül üniversitelerinde yer aldığı görülmektedir. Çocuğun hayatı boyunca kazandığı bilgi ve becerilerin önemli bir kısmına kaynaklık eden ilköğretim kademesi, çocuğun daha sonra kazanacağı birikimler için bir basamak görevi görür ki bu dönemde kazanılan bilgi, beceri, değer ve tutumları ilerleyen dönemlerde değiştirmek oldukça zordur. Bu dönemde çocuğa verilen vatandaşlık ve insan hakları eğitimi, demokrasi kültürü, vatan ve millet sevgisi, başkalarının haklarına saygı gösterme vb. gibi değer ve tutumların çocuğa kazandırılması eğitim hukuku açısından büyük bir amaca hizmet etmektedir.

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ

10-12 Haziran 2019

Bu açıdan eğitim hukuku ile ilgili olarak incelenen tezlerin ilgili olduğu öğretim kademelerine ilişkin bilgilerin yer aldığı Tablo 4'e bakıldığında 90 çalışma ile en fazla ilköğretim kademesiyle ilgili tez çalışmasının yapıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca tablo incelendiğinde 3 çalışma ile en az ise okulöncesi kademesiyle ilgili tez verildiği de anlaşılmaktadır.

Eğitim hukukunun gerek kapsamı gerek tanımı ve içeriği itibarıyla oldukça geniş ve disiplinlerarası bir yapıya sahip olması nedeniyle eğitim hukuku ile ilgili yapılan tez çalışmalarının konusu da geniş bir alana yayılmıştır. Eğitim hukuku ile ilgili yapılan tezlerde ele alınan konuların yer aldığı Tablo 5'te incelenen tezlerin 122 tanesinin vatandaşlık eğitimi ile konularda yapıldığı tespit edilmiştir. Bu tezlerin 52 tanesinin demokrasi eğitimi, 72 tanesinin insan hakları eğitimi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca 7 tanesinin çocuk hakları ve eğitimi alanında yapıldığı tespit edilmiştir. Yine tabloya bakıldığında vatandaşlık eğitimi konusunun en fazla ele alınan tez konusu olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 6'da ise eğitim hukuku ile ilgili yapılan tezlerin çalışma grupları gösterilmiştir. En fazla tezin olduğu alan, İlköğretim Öğrencileri/ Öğretmenleri/Okul Yöneticileri/Velileri oluşturan grupta verilmiştir. Tabloya bakıldığında çalışma gruplarının, 5 tanesinin Okulöncesi Öğrencileri/Öğretmenleri/Okul Yöneticileri/Velileri, 99 tanesinin İlköğretim Öğrencileri/ Öğretmenleri/Okul Yöneticileri/Velileri, 13 tanesinin Ortaöğretim Öğrencileri/ Öğretmenleri/Okul Yöneticileri, 7 tanesinin Yüksek öğretim Öğrencileri/ Öğretmenleri, 38 tanesinin Ders Kitapları/ Öğretim Programları/ Emniyet Teşkilatı Mensupları /Polis Akademisi Öğrencileri/ Uluslararası Hukuk/ Türk Hukuku /Engeli Bireylerin Aileleri /Anadil İncelemeleri /Gayrimüslim Azınlıklar /Yurt Dışındaki Türk Öğrenciler/ Hükümlü Çocuklar/ Sosyal İçerikli Reklam Kampanyaları/ Köy Enstitüsü Mezunları/ Sivil Toplum Kuruluşları ilgili olduğunun ve 2 tanesinin ise belirtilmemiş olduğunun görülmesi de çalışma gruplarının da oldukça geniş bir alanı kapsadığını göstermektedir.

Eğitim hukukunun disiplinlerarası ve geniş bir alana sahip olması yapılan çalışmalarda kullanılan yöntemlerde de değişikliklere neden olmuştur. Nitekim eğitim hukuku ile ilgili olarak incelenen tezlerin yöntemlerinin gösterildiği tablo 7'ye baktığımızda, tezlerin 55 tanesinin nicel yöntem, 54 tanesinin nitel yöntem, 19 tanesinin ise karma yöntem kullanılarak hazırlandığı görülmektedir. Tablodan da anlaşılabileceği gibi en fazla kullanılan yöntemin nicel yöntem en az tercih edilen yöntemin ise karma yöntem olduğu görülmektedir. Eğitim toplumun kalkınmasında büyük bir role sahiptir. Hukuk kurallarının eğitim kurumlarını etkilediği düşünüldüğünde aslında hukuk kurallarının toplumun şekillenmesindeki rolü oldukça mühimdir. Bilindiği gibi eğitim hukuku eğitim örgütlerinin işleyişini düzenler ve onların daha iyiye ulaşmasına yardımcı olur. Hem eğitimcileri hem de hukukçuları yakından ilgilendiren ve henüz çok yeni bir hukuk dalı olan eğitim hukuku toplumun önemli bir kısmını da yakından ilgilendirmektedir ve önemi de giderek daha da fazla artacaktır.

Öneriler

- Ülkemizde eğitim hukuku alanına giren lisansüstü tezler incelendiğinde doktora düzeyinde tezlerin yüksek lisans düzeyindeki tezlere oranla daha az olduğunu yukarıda belirtmiştik. Bu açıdan baktığımızda doktora düzeyindeki tez çalışmalarının sayısının artırılması bu alandaki eksikliği giderebilir. Yine yüksek lisans düzeyindeki tezlerin de hem sayısının hem de niteliğinin artırılması toplumun büyük bir bölümünü kapsayan böylesine mühim bir alanda daha nitelikli çalışmaların yapılmasına kaynaklık edebilir.
- Literatür tarandığında eğitim hukuku kapsamına giren birçok konuda lisansüstü çalışmalar yapıldığı karşımıza çıkmaktadır. Fakat henüz yeni bir hukuk dalı olarak kabul edilen eğitim hukuku alanını doğrudan ele alan tez sayısı sınırlıdır ve bu büyük bir eksiklik olarak kabul edilebilir. Bu eksikliğin giderilmesi için eğitim hukuku ile doğrudan ilişkili çalışmalar yapılabilir.

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

- Yine kısa bir literatür taraması sonucunda eğitim hukuku ile ilgili lisansüstü çalışmalara yönelik araştırmaların olmadığı görülecektir. Bu çalışmanın bu eksikliği gidermeye katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Fakat bu çalışmaya bezer çalışmaların yapılması alandaki boşluğu doldurmaya yardımcı olabilir.
- İncelenen tezlerin en az okulöncesi kademesi ile ilgili olduğundan söz etmiştik. Okulöncesi kademesinin ilköğretim gibi kritik bir dönemden önceki basamağın temelini oluşturması nedeniyle bu kademe üzerinde yapılan çalışmaların sayısının artırılması eğitim hukuku açısından yararlı olabilir.

Kaynaklar

- Bingöl, B. (2012). Türkiye için bir eğitim hukuku teorisinin gerekliliği. *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2(2), 25-38.
- Büyükoztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2016). *Bilimsel araştırma yöntemleri (21. Baskı)*. Ankara: Pegem Akademi.
- Çalışır, Y. (2009). Türk Emniyet Teşkilatında Hizmetiçi Eğitimler ve Öğrenen Merkezli Eğitim Modelinin Eğitimcilerin Eğitimi Programlarında Uygulanması. (Yüksek lisans tezi). Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü Güvenlik Stratejileri ve Yönetimi Anabilim Dalı, Ankara.
- Gözler, K. (2014). *Hukukun temel kavramları (12. Baskı)*. Ekin Basım Yayın Dağıtım: Bursa.
- Hareket, E. (2018). Eğitim Hukuku Bağlamında Çocuk Hakları Eğitimi: Bir Eylem Araştırması (Doktora tezi). Gazi üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı, Ankara.
- Karaman Kepenekçi, Y. ve Taşkın, P. (2017). *Eğitim hukuku*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Kesici, A. (2009). Çağdaş Eğitim ve Eğitimde Yönetimin Önemi. (Yüksek lisans tezi). Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Yönetimi Anabilim Dalı Eğitim Yönetimi ve Denetimi Bilim Dalı, İstanbul.
- Merey, Z. (2016). Toplumsal yaşamı düzenleyen kurallar. Z, Merey. (Ed.), *Vatandaşlık bilgisi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Okçu, D. (2007). Eğitim hakkı ve tarihsel gelişimi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(1), 45-59.
- Özkaya Özlüer, I. (2015). İdari yaptırımların özellikleri ve çevre kanunu. *Ankara Barosu Dergisi*, 2015/1, 123-186.

Ek: Araştırmada İncelenen Tezler

- Adıgüzel, S. (2016). Uluslararası Hukukta ve Türkiye’de Eğitim Hakkı. (Doktora tezi). İstanbul Ticaret Üniversitesi Dış Ticaret Enstitüsü Uluslararası Ticaret Hukuku ve Avrupa Birliği Anabilim Dalı, İstanbul.
- Akbaşı, S. (2000). İlköğretim II. Kademe Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Ders Kitaplarının Değerlendirilmesi. (Yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya
- Akdu, Ö. (2016). Ortaokul 8. Sınıf Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi Dersinin Demokrasi Kültürüne Katkısının Öğrenci Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi: Burdur İli Örneği. (Yüksek lisans tezi). Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Tezli Yüksek Lisans Programı, Burdur.
- Akgün, İ. H. (2013). Sekizinci Sınıf Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi Dersinde Örnek Olay Yöntemiyle Öğretimin Öğrenme Düzeyine ve Kalıcılığa Etkisi. (Doktora tezi). Frat Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Ana Bilim Dalı, Elazığ.

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

- Aksoy, B. (2016). Nitelikli Eğitim Hakkı Temelinde Öğrencilerin, Velilerin, Yöneticilerin ve Öğretmenlerin Temel Lise Uygulamasına İlişkin Görüşleri. (Yüksek lisans tezi). Akdeniz Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Eğitim Yönetimi, Teftişi, Planlaması ve Ekonomisi Tezli Yüksek Lisans Programı, Antalya.
- Alkın, S. (2007). İngiltere ve Türkiye’de İlköğretim Programlarındaki Vatandaşlık Eğitiminin Karşılaştırılması. (Yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Ankara.
- Alper, N. (2004). Ben İnsanın İlköğretim İçin İnsan Hakları Eğitimi Dizisinin Başkent Üniversitesi Kolej Ayseabla Okullarında Uygulanması. (Yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Ankara.
- Altındağ, A. (2013). Tek Parti Dönemi’nde (1924-1946) İlkokullarda Vatandaşlık Eğitimi. (Yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Programı, İzmir.
- Aras, H. (2000). Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Dersinde Öğrencilere İnsan Hakları İle İlgili Tutumların Kazandırılması. (Yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Eğitim Programları ve Öğretim Bilim Dalı, Ankara.
- Arıcı, F. (2015). Birleştirilmiş Sınıflarda Temel Eğitim Hakkının Kullanılması. (Yüksek lisans tezi). Akdeniz Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Eğitim Yönetimi ve Denetimi Tezli Yüksek Lisans Programı, Antalya.
- Arıkan, F. (2002). Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Dersi Eğitim Programının Öğretmen Görüşleri Doğrultusunda Değerlendirilmesi. (Yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Eğitim Programları ve Öğretim Bilim Dalı, Sakarya.
- Arslan, S. (2014). Çok Kültürlü Toplumlarda Vatandaşlık Eğitimine Yönelik Öğretmen ve Öğrenci Düşüncelerinin İncelenmesi. (Doktora tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Bilim Dalı, İstanbul.
- Aslan, A. (2012). İlköğretim Okulları Yönetici, Öğretmen ve Öğrenci Temsilcilerinin Demokrasi Eğitimi ve Okul Meclisleri Projesine İlişkin Algıları. (Yüksek lisans tezi). Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Eğitim Yönetimi Teftişi Planlaması ve Ekonomisi Programı, Van.
- Atasoy, T. (2015). Coğrafya Öğretiminin Aktif Vatandaşlık Eğitimindeki Rolü. (Yüksek lisans tezi). Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin İlköğretim Anabilim Dalı Sosyal Bilgiler Bilim Dalı, Sivas.
- Atay, M. (2014). İnsan Hakları Eğitiminin Polis Halk İlişkilerine Etkisi. (Yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler Anabilim Dalı, Konya.
- Aydeniz, D. (2010). İlköğretim 4, 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinin İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimindeki İşlevselliği. (Yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Eğitim Programları ve Öğretim Bilim Dalı, Sakarya.
- Balkis, R. (2005). İnsan Hakları Eğitiminin Hukuksal Temelleri ve Türkiye’de İnsan Hakları Eğitimi i le İlgili Yapılan Çalışmaların İncelenmesi. (Yüksek lisans tezi). Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Başaran, T. (2007). İlköğretim Okullarında Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Programının Uygulanışına İlişkin Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Görüşleri. (Yüksek lisans tezi). Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Eğitim Programları ve Öğretim Bilim Dalı, Edirne.
- Baştürk, N. (2011). İlköğretim 8. Sınıf Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi Dersi Öğretim Programı Kazanımlarının Öğrenci Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi (Konya İli Örneği). (Yüksek lisans tezi). Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Ana Bilim Dalı Sosyal Bilgiler Eğitimi Bilim Dalı, Erzurum.

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

- Bengiç Çolak, G. (2015). Sosyal Bilgiler Dersinde Hizmet Ederek Öğrenme Yaklaşımının Vatandaşlık Eğitimindeki Rolü. (Doktora tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Ana Bilim Dalı Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Bilim Dalı, İstanbul.
- Bıçak, İ. (2018). Öğretmenlerin Vatandaşlık Eğitimi ve Vatandaşlık Eğitimi Sürecine Yönelik Görüşlerinin Analizi. (Yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Ankara.
- Bıçer, B. (2007). Demokrasi Eğitimi ve Okul Meclisleri Projesi ile Öğrencilerde Demokrasi Kültürü Kazanımlarını Ortaöğretim Öğretmenlerince Değerlendirilmesine Yönelik Bir Analiz (Kütahya Örneği). (Yüksek lisans tezi). Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Kütahya.
- Bilici, Ş. (2012). İlköğretim II. Kademe Demokrasi Eğitimi Konuları Üzerine Türk ve Alman Eğitim Sistemlerinde Öğretmen Görüşlerinin Karşılaştırılması: (Osnabrück-Muş Örneği). (Yüksek lisans tezi). İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Programı, Malatya.
- Bulandere, V. (2014). Öğrencilerin Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi Dersi Kazanımlarını Elde Etme Düzeyleri ve Derse Yönelik Görüşleri (Erzurum İli Örneği). (Yüksek lisans tezi). Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Bilim Dalı, Erzurum.
- Bulu, S. (2003). Emniyet Teşkilatında İnsan Hakları Eğitiminin Değerlendirilmesi. (Yüksek lisans tezi). Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Gaziantep.
- Candan, R. (2006). İlköğretim 2. Kademe 7. ve 8. Sınıfta Okutulan Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Dersinin Öğretimi ve Öğretiminde Karşılaşılan Güçlükler (Ardahan Örneği). (Yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Bilim Dalı, Konya.
- Civek, B. D. (2008). Yeni Sosyal Bilgiler 4. ve 5. Sınıf Programlarında Vatandaşlık Eğitimi. (Yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Bilim Dalı, Ankara.
- Çağlar, S. (2009). Uluslararası Hukuk ve Türk Hukuk sisteminde Engellilerin Eğitim Hakkı ve Devlet Yükümlülükleri. (Doktora tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Hukuk Anabilim Dalı Kamu Hukuku Bilim Dalı, İstanbul.
- Çalık, D. (2002). İlköğretim Okullarında Demokrasi Eğitimi Üzerine Bir Araştırma (Manisa İli Örneği). (Yüksek lisans tezi). Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.
- Çallı, Y. (2009). Türk Anayasa Hukukunda Eğitim Hakkı. (Yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku (Anayasa Hukuku) Anabilim Dalı, Ankara.
- Çarıkçı, S. (2010). Balıkesir Üniversitesi Necatibey Eğitim Fakültesi'nde Öğrenim Gören Öğretmen Adaylarının İnsan Hakları Eğitimine Yönelik Tutumları. (Yüksek lisans tezi). Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Balıkesir.
- Çelik, H. (2009). Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Vatandaşlık Eğitiminin Bugünkü Durumu ve Geleceğine İlişkin Görüşleri. (Doktora tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Ana Bilim Dalı Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Bilim Dalı, İstanbul.
- Çetin, A. (2003). İlköğretim 7 ve 8. Sınıflar Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Ders Kitaplarını Sosyal Bilgiler Dersinin Amaçlarına Uygunluğunun Öğretmen Görüşleri Doğrultusunda Değerlendirilmesi. (Yüksek lisans tezi). Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı, Niğde.
- Çevik Kansu, C. (2015). İlkokul 4. Sınıf Öğrencilerinde Etkin Vatandaşlık Eğitiminin Etkililiği. (Doktora tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı Sınıf Öğretmenliği Bilim Dalı, Samsun.
- Çınarlı, S. (2003). Eğitim Hakkı ve Özgürlüğü Bağlamında Vakıf Üniversiteleri. (Yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, İzmir.

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

- Çıplak, A. (2002). İlköğretim 7 ve 8. Sınıf Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Ders Programlarının Değerlendirilmesi. (Yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Çolak, K. (2015). Sosyal Bilgiler ile Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi Derslerinde Küresel Vatandaşlık Eğitimi. (Doktora tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Ana Bilim Dalı Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Bilim Dalı, İstanbul.
- Danishjo, M. (2017). Uluslararası Sözleşmelere ve Afganistan Ulusal Kanunlarında Çocuk Hakları Bağlamında Eğitim Hakkı. (Yüksek lisans tezi). Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı Kamu Hukuku Bilim Dalı, Kocaeli.
- Değerli, A. (2016). Avrupa Birliği'ndeki Eğitim Hakkı. (Yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrupa Birliği Anabilim Dalı Avrupa Birliği Programı, İzmir.
- Doğan, F. (2008). Ankara İli İlköğretim Okulları Yönetici ve Öğretmenlerinin Demokrasi Eğitimi ve Okul Meclisleri Projesi'ne İlişkin Görüşleri. (Yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Yönetimi ve Politikası Anabilim Dalı, Ankara.
- Döndü, Ö. Ö. (2011). İlköğretim Okullarında Çevresel Vatandaşlık Eğitimi. (Doktora tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Bilim Dalı, İstanbul.
- Ekici, Ö. (2013). Avusturya ve Türkiye'deki Ortaokullarda Demokrasi Eğitimi İçeriğine İlişkin Öğretmen Görüşlerinin Karşılaştırılması (Vienna-Diyarbakır Örneği). (Yüksek lisans tezi). İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Bilim Dalı, Malatya.
- Ekici, Ö. (2018). Ortaokullarda Vatandaşlık Eğitiminde Yaşanan Sorunlara İlişkin Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Görüşleri. (Doktora tezi). Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe ve Sosyal Bilimler Anabilim Dalı Sosyal Bilgiler Eğitimi Bilim Dalı, Erzurum.
- Eroğlu, E. (2016). Farklı Milli Kimliklere Sahip Öğrencilerin Vatandaşlık (Eğitimi) Algılarının İncelenmesi. (Yüksek lisans tezi). Erciyes Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı Sosyal Bilgiler Eğitimi Bilim Dalı, Kayseri.
- Ersoy, A. F. (2007). Sosyal Bilgiler Dersinde Öğretmenlerin Etkili Vatandaşlık Eğitimi Uygulamalarına İlişkin Görüşleri. (Doktora tezi). Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı Sınıf Öğretmenliği Doktora Programı, Eskişehir.
- Gazibey Sağlam, D. (2004). Almanya'da Gymnasium 5., 6. ve 7./8. Sınıf Tarih, Coğrafya ve Vatandaşlık Eğitimi Programlarının Amaç ve İçerik Açısından İncelenmesi. (Yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Genç, K. (2018). Türkiye ve İran'daki Vatandaşlık Eğitiminin Öğretmen Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi. (Yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı Sosyal Bilgiler Eğitimi Bilim Dalı, Sakarya.
- Gökmen Genç, K. (2016). Bir Sosyal Hak Olarak Engellilerin Eğitim Hakkı Sakarya Örneği. (Yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı İnsan Kaynakları Yönetimi ve Endüstri İlişkileri Bilim Dalı, Sakarya.
- Gövercin, G. (2013). İnsan Hakları Alanında Çalışan Sivil Toplum Kuruluşlarının Demokrasi ve İnsan Hakları Eğitimine Katkısı. (Yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Programı, İzmir.
- Göz, N. L. (2010). İlköğretimde Demokrasi ve Vatandaşlık Eğitimi. (Yüksek lisans tezi). Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sınıf Öğretmenliği Bilim Dalı, Uşak.
- Gözel, Z. (2005). Demokrasi Eğitimi ile İlgili Bir Öğretim Programını Hazırlama ve Bu Programı Değerlendirme. (Yüksek lisans tezi). İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Gülbahar, A. (2005). İlköğretim 7. Sınıf Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Dersinin Öğretiminde Akademik Çelişki Tekniği ile Birleştirme Tekniğinin Öğrenci Başarısı ve Hatırda Tutma Düzeyine Etkisi. (Yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Anabilim Dalı, Ankara.
- Gündoğdu, K. (2004). İlköğretimde Demokrasi ve İnsan Hakları Eğitimi Üzerine Bir Durum Çalışması. (Doktora tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Ankara.

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

- Gündüz, M. (2016). Ortaokullarda Demokrasi Kavramının Kazandırılmasında Demokrasi Eğitimi ve Okul Meclisleri Uygulamasının Etkisi (İzmir İli Örneği). (Yüksek lisans tezi). Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Bilim Dalı, Uşak.
- Gürbüz, G. (2006). İlköğretim 7. ve 8. Sınıflarda Vatandaşlık Bilgisi Dersinde Demokrasi Eğitimi. (Yüksek lisans tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Ana Bilim Dalı, Bolu.
- Güven, S. (2010). İlköğretim Birinci Kademedeki Vatandaşlık Eğitimi Üzerine Bir Durum Çalışması. (Doktora tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı Sınıf Öğretmenliği Bilim Dalı, Ankara.
- Halıcı, S. (2017). Türkiye’de Yabancıların Eğitim ve Öğretim Hakkı. (Yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Anabilim Dalı Özel Hukuk Bilim Dalı, Konya.
- Han, D. H. (2006). Kadının İnsan Hakları Eğitimi Programının Etkililiğinin Değerlendirilmesi: İstanbul İli Örneği. (Yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Ankara.
- Hareket, E. (2018). Eğitim Hukuku Bağlamında Çocuk Hakları Eğitimi: Bir Eylem Araştırması. (Doktora tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı, Ankara.
- Hüfikir, Y. (2004). İlköğretim II. Kademe Sosyal Bilgiler Derslerinin Demokrasi Eğitimindeki Yeri: Öğretmen Görüşleri. (Yüksek lisans tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı Tarih Öğretmenliği Programı Dalı, Trabzon.
- Işıksal Apaydın, T. (2017). Türk Milli Eğitim Sisteminin Çocuk Hakları Sözleşmesinin Eğitim Hakkı İlkeleri Doğrultusunda Değerlendirilmesi. (Yüksek lisans tezi). Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Eğitim Yönetimi ve Denetimi Bilim Dalı, İstanbul.
- İbrahimoğlu, Z. (2014). Gayrimüslim Azınlıklara Göre Türkiye’de Vatandaşlık ve Vatandaşlık Eğitimi. (Doktora tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Ana Bilim Dalı Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Bilim Dalı, İstanbul.
- İkinci, İ. (2016). Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Vatandaşlık Algıları ve Vatandaşlık Eğitimi ile İlgili Düşüncelerinin İncelenmesi. (Doktora tezi). Dumlupınar Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı Sosyal Bilgiler Eğitimi Bilim Dalı, Kütahya.
- İnal Yüksel, S. (2006). İlköğretim Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Dersinde Öyküleri Kullanmanın Duyuşsal Özelliklerin Kazandırılmasına Etkisi. (Yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Bilim Dalı, İstanbul.
- İnan, K. (2005). İlköğretim 7. Sınıf Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Dersi Öğretim Programında İfadesini Bulan Temel Hak ve Özgürlüklerin Kazanılma Düzeyi. (Yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- İpek, İ. (2011). İlköğretim 6. Ve 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Vatandaşlık Eğitiminin Sosyal Bilgiler Öğretim Programındaki Hedeflere Uygunluğu Yönünden Değerlendirilmesi. (Yüksek lisans tezi). Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı, Balıkesir.
- Kab, İ. (2012). Türkiye’deki Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Almanya’daki Tarih, Coğrafya ve Vatandaşlık Eğitimi Ders Kitaplarıyla Karşılaştırılması. (Yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Bilim Dalı, İstanbul.
- Kaptan, E. (2017). Türk ve İsveç Ortaöğretim Tarih Programlarında Demokratik Vatandaşlık Eğitimi. (Yüksek lisans tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı Tarih Eğitimi Bilim Dalı, Trabzon.
- Karakuş, Ö. (2002). İnsan Hakları Eğitiminin Uluslararası Boyutu ve Türk Polis Teşkilatının Uygulamaları. (Yüksek lisans tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Trabzon.

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

- Karaman, Z. (2013). Mevsimlik Tarım İşçisi Çocukların Eğitim Hakkına Erişim Durumları ve Sosyal Beceri Yeterliliklerinin Öğretmen Görüşlerine Göre Belirlenmesi. (Yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Eğitim Yönetimi, Teftişi, Planlaması ve Ekonomisi Bilim Dalı, Ankara.
- Karataş, İ. (2002). Cumhuriyet Dönemi İlköğretim Programlarında Vatandaşlık Eğitimi. (Yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Kaya, M. (2002). Polisin İnsan Hakları Eğitiminde Yaratıcı Drama Yönteminin Kullanılması. (Yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Kaya, M. (2006). İlköğretim 8. Sınıf Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Dersinde Yer Alan Kavramların Kazanılmışlık Düzeyi. (Yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Bilim Dalı, Ankara.
- Kazankaya, C. (2016). Kolluk Kuvvetlerinin İnsan Hakları Eğitiminde Alternatif Bir Yaklaşım: Bütüncül Perspektif. (Doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İnsan Hakları Anabilim Dalı, Ankara.
- Keleşoğlu, S. (2008). Demokrat Yurttaş Niteliklerinin Kazandırılması Açısından 7.-8. Sınıf Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Programı (2000) ile 6.-7. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersi Programının (2005) Karşılaştırılması. (Yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Programları Anabilim Dalı, Ankara.
- Kılınç, H. H. (2013). 8. Sınıf Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi Dersi Kazanımlarının Gerçekleşme Düzeyine İlişkin Öğretmen-Öğrenci Görüşleri ile Derse Yönelik Öğrenci Tutumları. (Doktora tezi). Fırat Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Programları ve Öğretim Ana Bilim Dalı, Elazığ.
- Kıvanç, Ö. (2003). İlköğretim İnsan Hakları Eğitimi Sürecinin Avrupa Konseyi İnsan Hakları Eğitimi Çerçevesinde Öğretmenler Tarafından Değerlendirilmesi. (Yüksek lisans tezi). Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Adana.
- Koç, K. (2007). İlköğretim 7. Sınıflarda Okutulan Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Dersinde Öğrenciye Kazandırılması Amaçlanan Evrensel Değerlere İlişkin Tutumlar Üzerinde Öğretim Sürecinin Etkisi. (Yüksek lisans tezi). Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Bilim Dalı, Elazığ.
- Koçyiğit, S. (2014). Uluslararası Belgeler ve Türk Hukukunda Eğitim Hakkı. (Yüksek lisans tezi). Çankaya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Ankara.
- Küçükdoğan, S. (2011). Polislik Mesleğinin ve Polis Meslek Yüksekokullarında Verilen İnsan Hakları Eğitiminin İrdelenmesi. (Yüksek lisans tezi). Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İnsan Hakları Anabilim Dalı, İstanbul.
- Metin, T. (2006). Demokrasi Eğitimi ve Okul Meclisleri Projesine Öğretmen ve Okul Yöneticilerinin Katılım Düzeyi. (Yüksek lisans tezi). Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Kırıkkale.
- Mulhan, M. (2007). İlköğretim 7. Sınıf Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Dersi Kavramlarının Öğrenilmesinde Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Faktörler ile Eğitim-Öğretim Uygulamalarının Etkileri. (Yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Bilim Dalı, İstanbul.
- Mutluer, C. (2009). Tarih Derslerinin Demokrasi Eğitimindeki Yeri: Öğretmen Görüşleri. (Yüksek lisans tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Orta Öğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Ana Bilim Dalı Tarih Eğitimi Programı, Trabzon.
- Nasırcı, H. (2016). Sınıf Öğretmenlerinin Demokrasi Algıları ve Demokrasi Eğitimine Yönelik Görüşlerinin İncelenmesi (Metaforik Bir Çalışma). (Yüksek lisans tezi). Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Adana.
- Nazıroğlu, B. (2011). Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programlarında Vatandaşlık Eğitimi. (Doktora tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Samsun.

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

- Niyazioğlu, A. (2007). Polisin İnsan Hakları Eğitimi ve Bir Model Önerisi. (Yüksek lisans tezi). Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Hatay.
- Oğuşgil, V. A. (2008). Bir Avrupa Birliği Değeri Olarak İlköğretim Okullarında İnsan Hakları Eğitimi. (Doktora tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrupa Birliği Anabilim Dalı, İstanbul.
- Orhan, Ö. (2007). İlköğretim Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Dersinde Eleştirel Okuma Tekniğinin Kullanımının Değerlendirilmesi. (Yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi EğitimBilimleri Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Bilim Dalı, Ankara.
- Önal, G. (2017). İngiltere Vatandaşlık Eğitimine Yönelik Bir Değerlendirme. (Doktora tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Ana Bilim Dalı Sosyal Bilgiler Eğitimi Bilim Dalı, İstanbul.
- Öz Akar, L. (2013). Çocuk Hakları Bağlamında Çocuklarda Eğitim Hakkı. (Yüksek lisans tezi). Çag Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Anabilim Dalı, Mersin.
- Özbek, R. (2004). Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Ders Amaçlarının Gerçekleşme Düzeyi. (Doktora tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Erzurum.
- Özdemir Doğan, G. (2017). Çocuk Hakları Eğitiminde Uzman Sınıf Öğretmenlerin Perspektifinden Etkili Çocuk Hakları Eğitimi: Anlayışlar ve Uygulamalar. (Yüksek lisans tezi). Gaziantep Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Temel Eğitim Anabilim Dalı, Gaziantep.
- Özdemir, H. (2009). İlköğretim 8. Sınıf Öğrencilerine Demokrasi Kültürü Kazandırmada Demokrasi Eğitimi ve Okul Meclisleri Projesinin Katkısı (Kütahya İli Örneği). (Yüksek lisans tezi). Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Bilim Dalı, Kütahya.
- Özden, M. (2011). 4. Ve 5. Sınıflarda Fen ve Teknoloji Dersinin Vatandaşlık Eğitimi Bakımından İşlevselliği. (Doktora tezi). Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı, Eskişehir.
- Peker Ünal, D. (2010). İlköğretim Öğretmenlerine Yönelik Web Tabanlı Çocuk Hakları Eğitim Programı. (Doktora tezi). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Programları Anabilim Dalı Eğitimde Program Geliştirme Bilim Dalı, Ankara.
- Pamuk, İ. (2017). Türkiye Kökenli Öğrencilerin Kimlik İnşasına ve Aidiyet Gelişimine Alman Vatandaşlık Eğitiminin Katkıları. (Doktora tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Bilim Dalı, İstanbul.
- Sayın, P. (2010). Demokrasi Eğitimi ve Okul Meclisleri Projesi'nin Bir İlköğretim Okulunda Demokratik Siyasal Kültür Oluşturma Bağlamında Değerlendirilmesi: Bir Durum İncelemesi. (Yüksek lisans tezi). Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Adana.
- Sezer Güdücü, H. (2008). İlköğretim Programlarında Yer Alan Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Dersine İlişkin Öğretmen Algısına Yönelik Manisa Örneği. (Yüksek lisans tezi). Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı Sınıf Öğretmenliği Programı, Manisa.
- Sırrı Terzioğlu, S. (2006). Uluslararası Hukukta Azınlıkların Ana Dillerinde Eğitim Hakkı. (Yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Sürmeli, H. (2015). Anadilinde Eğitim Hakkı. (Yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku (Genel Kamu Hukuku) Anabilim Dalı, Ankara.
- Şahin Kubat, Z. (2015). Sosyal İçerikli Reklam Kampanyaları (Demokrasi ve İnsan Hakları Eğitimi Kamu Spotu Uygulaması). (Yüksek lisans tezi). Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Grafik Ana Sanat Dalı, Kütahya.
- Şahin, S. (2012). İnsan Haklarının Etik Temelleri ve Uluslararası Düzenlemeler Çerçevesinde Yetişkinlere Yönelik İnsan Hakları Eğitimi Programı Geliştirme. (Yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı, Ankara.
- Tan, O. (2010). Köy Enstitülerinde Demokrasi Eğitimi ve Liderlik: Nitel Bir Araştırma. (Yüksek lisans tezi). Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Antalya.

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

- Taşkın, P. (2014). Ortaöğretim Okulları Öğrencilerine Yönelik Disiplin Düzenleme ve Uygulamalarının Çocukların Temel Hak ve Özgürlükleri Bağlamında Değerlendirilmesi. (Doktora tezi). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Yönetimi ve Politikası Anabilim Dalı Eğitim Yönetimi ve Teftişi Programı, Ankara.
- Tekiroğlu, M. (2013). Kitle İletişim Araçlarının 8. Sınıfta Okutulmakta Olan “Vatandaşlık Bilgisi ve Demokrasi Eğitimi” Dersine Etkilerinin Araştırılması ve Değerlendirilmesi. (Yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Eğitim Anabilim Dalı Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Programı, İzmir.
- Toper, T. (2007). İlköğretim İkinci Kademedeki Demokrasi Eğitimi: İkinci Kademe Öğretmenlerinin Demokratik Tutum ve Davranışları Sergileme Düzeyleri (Kars İli Örneği). (Yüksek lisans tezi). Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı, Kars.
- Topkaya, Y. (2014). Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi Dersinde Eğitici Çizgi Roman Kullanımının Bilişsel ve Duyuşsal Öğrenmelere Etkisi. (Doktora tezi). Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Ana Bilim Dalı Sosyal Bilgiler Eğitimi Bilim Dalı, Erzurum.
- Toraman, Ç. (2012). İlköğretim 8. Sınıf Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi Ders Programı’nın (2010) Değerlendirilmesi. (Yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Programları Anabilim Dalı Eğitimde Program Geliştirme Programı, Ankara.
- Tuna, E. (2008). Bir Osmanlı Vatandaşlık Ders Kitabı Olan Rehber-i İttihad Çerçevesinde 2.Meşrutiyet Döneminde Vatandaşlık Eğitimi. (Yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Sosyal Bilgiler Eğitimi, İzmir.
- Tunçbilek, G. (2011). İlköğretim Türkçe Ders Kitaplarındaki Hak ve Özgürlükler Temasının Demokrasi Eğitimi Açısından İncelenmesi. (Yüksek lisans tezi). Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı, Çanakkale.
- Turcan, R. (2005). 1960’lı Yıllardan Günümüze Vatandaşlık Eğitimi Ders Kitaplarının Değerlendirilmesi. (Yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Tünkler, V. (2013). Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi Programında Yer Alan Soyut Kavramların, Becerilerin ve Değerlerin Öğrencilere Kazandırılmasına İlişkin Metaforik Bir Yaklaşım. (Yüksek lisans tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı Sosyal Bilgiler Eğitimi Bilim Dalı, Konya.
- Türker Arslan, Ş. (2005). İlköğretimde Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Dersinin Öğretiminin Öğrenci Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi. (Yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Uçuş, Ş. (2013). Çocuk Hakları Programının Hazırlanması ve Değerlendirilmesi. (Yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı, Ankara.
- Uçuş Güldal, Ş. (2013). Çocuk Hakları Eğitimi Programının Hazırlanması ve Değerlendirilmesi (Doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı, Ankara.
- Ulubey, Ö. (2015). Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi Programının Yaratıcı Drama ve Diğer Etkileşimli Öğretim Yöntemleri ile Uygulanmasının Akademik Başarıya ve Demokratik Değerlere Bağlılığa Etkisi. (Doktora tezi). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Programları Anabilim Dalı Eğitimde Program Geliştirme Programı, Ankara.
- Uslu, M. (2003). İlköğretim İkinci Kademedeki Demokrasi Eğitimi: Öğretmen ve Öğrencilerin Demokratik Davranışlar Sergileme Düzeyleri (Sakarya İli Örneği). (Yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya
- Uyangör, N. (2007). İlköğretim 7. Sınıf Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Programının Değerlendirilmesi. (Doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Eğitimde Program Geliştirme ve Öğretim Bilim Dalı, Ankara.
- Uyanık Ceylan, S. (2009). Ortaöğretim Kurumlarında Demokrasi Eğitimi ve Okul Meclisleri Uygulamalarına İlişkin Öğrenci Görüşleri. (Yüksek lisans tezi). Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı Eğitim Yönetimi ve Denetimi Bilim Dalı, Kırıkkale.

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

- Ülger, M. (2012). İlköğretim Okullarında İnsan Hakları ve Vatandaşlık Eğitimi Uygulamalarının Değerlendirilmesi. (Doktora tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Ana Bilim Dalı Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Bilim Dalı, Ankara.
- Ülker, İ. (2010). Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde ve Türk Anayasa Hukukunda Eğitim Hakkı ve Özgürlüğü. (Yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Konya.
- Washington, F. (2010). 5 – 6 Yaş Grubu Çocuklarına Uygulanan Aile Katımlı Çocuk Hakları Eğitimi Programının Etkililiğinin İncelenmesi. (Yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Ana Bilim Dalı Okul Öncesi Öğretmenliği Bilim Dalı, İstanbul.
- Yağan, S. (2010). Bağımsız Anaokullarında Görev Yapan Öğretmenlerin ve Okul Müdürlerinin Demokrasi ve Demokrasi Eğitimine İlişkin Görüşleri: Eskişehir İl Örneği. (Yüksek lisans tezi). Eskişehir Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı, Eskişehir.
- Yaşar, R. (2007). Suudi Arabistan'daki Mutavassıt (Ortaokul)1. Sınıf Tarih, Coğrafya ve Vatandaşlık Eğitimi Programları ile Türkiye'deki 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Eğitimi Programının Karşılaştırılması. (Yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Bilim Dalı, İstanbul.
- Yıldırım, Ü. (2015). İnsan Hakları Eğitiminde Materyal Geliştirme Üzerine Uygulamalı Bir Çalışma (Yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı Sosyal Bilgiler Eğitimi Bilim Dalı, İstanbul.
- Yıldız, Ö. (2018). Ceza İnfaz Kurumlarında Çocukların Eğitim Hakkı ve Islahı: Maltepe Çocuk ve Gençlik Ceza İnfaz Kurumu Örneği. (Yüksek lisans tezi). İstanbul Şehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, İstanbul.
- Yılmaz, M. (2007). Beypazarı İlçesi İlköğretim Okulları ve Liseleri Yönetici ve Öğretmenlerinin İnsan Hakları Eğitimine Yönelik Tutumları. (Yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Eğitim Yönetimi, Teftişi Planlaması ve Ekonomisi Bilim Dalı, Ankara.
- Yılmaz, O. (2016). Temel Eğitim Hakkının Kullanılmasının Uluslararası Antlaşmalarda Yer Alan Standartlar Açısından Değerlendirilmesi (Antalya İli Örneği). (Doktora tezi). Akdeniz Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Eğitim Yönetimi, Teftişi, Planlaması ve Ekonomisi Doktora Programı, Antalya.
- Yiğit, M. F. (2014). Çok Kültürlü Toplumlarda Değer Yargıları, Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi: Türkiye Örneği. (Doktora tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı Sosyal Bilgiler Eğitimi Bilim Dalı, Konya.
- Yiğittir, S. (2003). İlköğretim 7. Sınıf Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Dersi Özel Amaçlarının Gerçekleşebilirlik Düzeyi. (Yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Bilim Dalı, Ankara.
- Zeyrek Günaydın, A. (2008). Uluslararası Belgeler ve Türk Hukukunda Çocuğun Eğitim Hakkı (Yüksek lisans tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Kamu Yönetimi Programı, Trabzon.

GÜNEY KORE EĞİTİM SİSTEMİNDE ÖĞRETMEN YETİŞTİRME VE MESLEKİ GELİŞİM⁵³⁴

Prof. Dr. Zihni MEREY

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü

Dr. Öğrt. Üyesi. Kemal KAYA

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü

Dr. Öğrt. Üyesi. Abdurrahman MENGİ

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Özel Eğitim Bölümü

Dr. Öğrt. Üyesi. Necdet TAŞKIN

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Temel Eğitimi Bölümü

Doç. Dr. Erhan GÖRMEZ

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü

Özet

Güney Kore, yarım yüzyıl gibi çok kısa bir süre içerisinde okullarında büyük bir dönüşüm gerçekleştirmiş ve uluslararası sınavlarda göstermiş olduğu başarılarla kendisinden en fazla söz ettiren ülkeler arasında yer almıştır. PISA, TIMMS, PIRLS gibi uluslararası sınavlardaki performansı ile ilk sıralarda yer alan bir ülke durumuna gelmiştir. Bu yönüyle Güney Kore eğitim sistemi, tüm dünyada dikkatleri üzerine çekmeyi başarmıştır. Dünyanın farklı ülkelerindeki gerek politika yapıcılar gerekse eğitimci ve araştırmacılar Güney Kore'nin eğitim sistemini incelemektedirler. Güney Kore Eğitim sistemindeki bu dönüşümün öncüsü öğretmenler olmuştur. Güney Kore'de eğitim politikalarının uygulayıcısı, eğitim hizmetlerini anlamlı hâle getiren, eğitimin hizmetlerinin başlatıcısı, geliştiricisi ve uygulayıcısı olan öğretmenler, eğitim sisteminin vazgeçilmez öğelerinden biri durumundadır. Bu noktadan hareketle bu araştırmada; Güney Kore eğitim sisteminde öğretmen yetiştirme ve mesleki gelişimleri literatüre dayalı olarak araştırılmış, öğretmen yetiştirme ve mesleki gelişimlerdeki temel noktalar belirtilerek önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar kelimeler: Güney Kore, Öğretmen, Öğretmen yetiştirme, mesleki gelişim,

TEACHER DEVELOPMENT AND PROFESSIONAL DEVELOPMENT IN SOUTH KOREA EDUCATION SYSTEM

Abstract

South Korea has undergone a major transformation in its schools in a very short period of half a century, and is now one of the leading countries in the world for its success in international examinations. With its performance in international examinations such as PISA, TIMMS, PIRLS is one of the leading countries. In this respect, the education system has attracted attention all over the world. Policy makers, educators and researchers in different countries around the world are studying South Korea's education system. The pioneer of this transformation in the education system has been teachers in South Korea. In South Korea, practitioners of education policies, meaningful education services, as initiators, developers and implementers of education services, have become one of the essential elements of the education system. In this research; Teacher training and professional development in South Korea were investigated based on the literature and suggestions were made by stating the main points in teacher training and professional development.

Key words: South Korea, Teacher, Teacher training, professional development,

⁵³⁴ Bu çalışmanın bir kısmı Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi BAP Koordinasyon Birimi, tarafından desteklenen SBA-2018-6740, nolu “Etkin Vatandaşlık Eğitimi: Güney Kore Eğitim Sistemi”, adlı Bireysel Araştırma Projesi'nin Güney Kore Eğitim sisteminde Öğretmenlik Mesleği' adlı bölümünden alınmıştır.

Giriş

Bugün dünyada bilgiyi elinde tutan toplumların gelecek yıllara hâkim olacağı öngörülmektedir. Bu nedenle çağın gereklerine uygun insan tipi yetiştirmek için gereken bilgi ve becerilerin neler olduğu, bugün birçok kurum, kuruluş ve uzman tarafından irdelenmektedir. Günümüzde eğitim kurumlarının öncelikli amaçları arasında; öğrencilerin iyi, sorumlu, özellikle de etkin ve katılımcı birer vatandaş olarak yetiştirilmesi vurgulanmaktadır. Son yıllarda, Asya-Pasifik bölgesi de dâhil olmak üzere birçok ülkede demokratik vatandaşlık eğitimine ilginin arttığı görülmektedir. Bu olgu, dünya çapındaki değişimle yakından ilişkili olan çoğu uygar ülkenin demokrasiyi evrensel bir değer olarak kabul etmesiyle ve 20. yüzyılın ikinci yarısında bu ülkelerin bir demokrasi sistemine sahip olmasıyla ilişkilidir. Birçok ülke, demokrasinin toplumlarında nasıl gerçekleştirilebileceği ve etkinleştirilebileceği konusunda endişe duymaktadır ve bu nedenle demokratik vatandaşlar için eğitimi önemli bir ulusal görev olarak görmektedir (Roh, 2004). Yaklaşık yarım asır önceki iç savaşta neredeyse harap olmuş durumda olan Kore, yarım yüzyıldan biraz fazla bir süre içerisinde okullarında büyük bir dönüşüm gerçekleştirmiş ve günümüzde uluslararası sınavlarda göstermiş olduğu başarısından dolayı kendisinden en fazla söz ettiren ülke olmuştur. Örneğin, PISA, TIMMS, PIRLS gibi uluslararası sınavlardaki yüksek performansı ile ilk sıralarda yer alan bir ülkedir. Bu yönüyle eğitim sistemi, tüm dünyada dikkatleri üzerine çekmeyi başarmıştır. Dünyanın farklı ülkelerdeki politika yapıcılar kadar eğitimci ve araştırmacılar da Güney Kore'nin eğitim sistemini incelemektedirler. İncelenmek istenen konulardan birisi de Güney Kore eğitim sisteminde öğretmen yetiştirme ve geliştirme sistemidir.

Güney Kore'de Öğretmen Yetiştirme

Okulların eğitim kalitesini yükseltmek için öğretmenlerin uzmanlıklarının ve niteliklerinin gelişmesine yönelik artmakta olan taleple birlikte, hizmet öncesi ve hizmet içi öğretmenlerin niteliklerinin sistemli bir şekilde yönetimi, devletin önemli görevlerinden biri hâline gelmektedir. Güney Kore eğitim sisteminin en önemli görev ve sorumluluklarından birisi, yetenekli ve profesyonel öğretmenlerin gelişmesine yardımcı olmak ve okul eğitiminin kalitesini artırmaktır. Kore'deki hizmet öncesi öğretmenlerine yönelik eğitim kurumları; ilkökul öğretmenleri için eğitim veren *ulusal üniversiteler*, ortaöğretim öğretmenlerine eğitim veren *öğretmen okulları*, ilk ve orta öğretimde öğretilen özel konularda uzmanlaştıran *üniversite eğitim departmanları*, öğretmen eğitiminde uzmanlaştıran üniversite olan *Kore ulusal eğitim üniversitesi* ve hem yeniden eğitim hem de yetiştirme konusunda lisansüstü eğitim veren okullardan oluşmaktadır. Ortaöğretim öğretmen eğitimi içinse, öğretmenler, öğretmen okullarında, üniversitelerdeki öğretmen eğitimi kurslarında ve lisansüstü eğitim okullarında eğitilmektedir. Kore'deki ortaöğretim öğretmen eğitimi *ortaokul ve liseler* olarak ayrılmamaktadır. Gelecek öğretmenler, bu nedenle ya ülke genelinde bulunan öğretmen okullarından mezun olmalılar, ya üniversitelerdeki öğretmen eğitimi kurslarını tamamlamalılar veya ortaöğretim öğretmenlerine yönelik yapılan **“öğretmen istihdam testi”**ni geçmek ve öğretmenlik sertifikası kazanmak için eğitim veren üniversitelerden mezun olmalılar. Öğretmen eğitimi kurumlarının değerlendirilmesi, 1998'de, *lisansüstü eğitim kurumları, ulusal eğitim üniversiteleri, üniversitelerdeki eğitim departmanları ve öğretmen eğitim kursları* tarafından takip edilen öğretmen okullarıyla birlikte başlamıştır. Bu bir nevi, gelişmelerine sebep olan eğitim kurumları arasındaki niteliksel eşitsizliği azaltmak ve nitelik düzeylerinin artışıyla öğretmen eğitimi kurumlarının sosyal güvenilirliğinden emin olmak için harcanan çabalar olarak görülebilir. Önceki aşamalarda, değerlendirme, yasal temeller olmadan, danışmanlık seviyesinde başlamış ve öğretmen eğitimi kurumlarını karşılıklı rekabet yoluyla geliştirmeye teşvik etmiştir. Fakat ikincil öğretmen eğitiminin büyüklüğünün iyileştirilmesi gelişmekte olan

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ

10-12 Haziran 2019

bir konu haline gelmiş ve (Minister of Education Science of Tecnology (MEST) gibi ilgili kurumlar tarafından ilgili yönetmeliklere göre değerlendirildikten sonra takip tedbirleri aldığını duyururken, öğretmen eğitim kurumlarına olan ilgi artmıştır (Korea Institute for Curriculum and Evaluation (KICE), 2012).

Kore'nin Öğretmen Seçim Sistemi

Bir eğitim sisteminin kalitesi, öğretmenlerin kalitesine bağlı olduğu için Kore eğitiminde öğretmen profesyonelliğini ve yetkinliğini geliştirmek için çeşitli yönergeler gerçekleştirilmiştir. Kore'nin ilk ve ortaokul öğretmenleri kamu görevlisi olarak tanındığından ve sosyal ve ekonomik istikrarı garanti altına alındığında, yetenekli öğrencilerin öğretmen eğitim programlarına uygulamaları bir eğilim hâline gelmektedir.

Öğretmen İstihdam Testi (Öğretmen İstihdam Sınavı)

İlköğretim ve ortaöğretim öğretmenliği programlarından mezun olan öğretmen adayları, ulusal düzeyde öğretmen istihdam testini geçtikten sonra ulusal ve devlet okulu öğretmenleri olarak seçilebilir. İlkokul öğretmeni olacak öğrenciler, *KUEÜ ilkokul eğitim departmanı*, *Ewha Womans üniversitesi ilkokul departmanı* ve *Jeju üniversitesi öğretmen okulu* gibi 10 ulusal eğitim üniversitesinde eğitilmektedir. İlk olarak 1992 yılında yapılan öğretmen istihdam testi (TET) Korea Institute for Curriculum and Evaluation (KICE) (2012). KICE (2012)'nin uyguladığı açık bir testtir. MEST ve 16 şehir ve il üyesinden oluşan ortak yönetim komitesi tarafından görevlendirilmektedir. Öğretmen İstihdam Testi (TET) , hizmet öncesi öğretmen eğitim kurumlarının müfredatını büyük ölçüde etkilemektedir. İlk uygulamadan bu yana detaylar ve test konuları birçok kez değişti. 2012 yılından beri yapılan sınavın özellikleri aşağıdaki tabloda verilmiştir.

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

Tablo 1. İlkokul Öğretmenleri için öğretmen değerlendirme testine (TET) genel bakış

SINIFLANDIRMA	TEST KONUSU	TESTİN ALANI VE KAPSAMI
1.Test (son adayların sayısından 1,5 kat daha fazla seçin)	-Pedagoji (20 puan, deneme testi) -Müfredat (80 puan, açık uçlu cevap testi)	İlkokul müfredatının tüm alanları
2. Test	-Öğretme becerisi için derinlemesine görüşme (40 puan, sözlü sınav)	Öğretmen olarak yetenek, kişilik ve nitelikler
	-Ders planının değerlendirilmesi (10 puan, deneme testi)	Ders planlarını tasarlama
	-Öğretim becerilerinin değerlendirilmesi (30 puan, performans testi)	Öğretmenler olarak iletişim ve öğretim becerileri
	-İngilizce’de İngilizce mülakat ve öğretim gösterisi (20 puan, sözlü sınav)	-İngilizce öğretiminde yeterlilikler -İngilizce iletişim yetenekleri
Başarılı Adaylar	1. ve 2. testlerden toplam test puanları	

2012 yılından itibaren ilkokul öğretmenlerini seçmek için istihdam testi iki aşamada gerçekleştirilmiştir. Bunlardan ilki, on konu alan ve pedagoji alanlarında içerik bilgisi ve pedagojik içerik bilgisi kapsayan yazılı bir sınavdır. İkinci test, 16 büyükşehir ve il eğitim merkezi tarafından ev sahipliği yapılmaktadır ve İngilizce öğretme becerisi, ders planı, öğretim becerileri, İngilizce mülakat ve öğretmenlik gösteriminin değerlendirilmesi için derinlemesine görüşmelerden oluşmaktadır. Eğitim ofislerine bağlı olarak, ikinci testin belirli bileşenleri ve ayrılan puanları farklılık göstermektedir.

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

Tablo2- Ortaokul/Ortaöğretim Öğretmenleri İşe Kabul Sınavına Genel Bir Bakış 2012

Sınıflandırma	Sınav Konusu	Sınav Alanı ve Konusu	Yüzdelik		Puan
			Pedagojik Alan Bilgisi	Alan Bilgisi	
1. Aşama	Pedagoji	Eğitime Giriş, Eğitim Felsefesi ve Tarihi, Program ve Değerlendirme, Öğretim Yöntemleri ve Eğitim Teknolojileri, Eğitim Psikolojisi, Eğitim Sosyolojisi, Eğitim Yönetimi ve Eğitim İdaresi, ve Pedagoji Teorileri ile ilgili diğer dersler *Aşağıda yazılan alanlardaki öğretmenlere de uygulanmaktadır: Özel Eğitim, Sağlık, Kütüphane Bilimi, Genel Danışma, ve Beslenme	-	-	20
1.Aşama	Uzmanlaşma (Çoktan Seçmeli)	Eğitim ve İnsan Kaynakları Bakanlığı'nın yayınladığı 2004-5 Sayılı Tebliğ'de listelenen dersler (09/06/2004) Pedagojik alan bilgisi: Program, Öğretim ve Öğrenme Yaklaşımları, Değerlendirme, Metin Geliştirme vb. İçerik Bilgisi: Eğitim Teorileri hariç Tüm dersler İngilizce: Dinleme Sınavı Özel Eğitim Öğretmenlerine de uygulanabilir.	20-28 %	52-60 %	80
2. Aşama	Uzmanlaşma (Deneme)	1.Periyot 1.	Konu ağırlıklı özel içerik bilgisi ve pedagojik içerik bilgisi ve öğretim değerlendirme uygunluğu		35-55 % 45-65%
					50

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

			*Yabancı dil eğitimindeki sorular belirli bir dil üzerinde tartışılabilir.			50
3. Aşama	Ders planı tasarımı		Öğretme ve ders planı (Yabancı dil eğitimi, belirli bir dilde yapılacaktır)			15
	Öğretme yeterliliği değerlendirmesi		Öğretim sunumu (Yabancı dil eğitimi, belirli bir dilde yapılacaktır)			45
	Öğretmen istekliliğini ortaya çıkarmak için derinlemesine çıkar ye.		Öğretme istekliliği, öğretme psikolojisi, kişilik ve beceriler (Yabancı dil eğitimi, belirli bir dilde yapılacaktır)			40

Tablo 2’de görüldüğü gibi 2012 yılından bu yana, ortaokul öğretmenleri için istihdam testi üç aşamada yürütülmüştür. İlk aşama, eğitim (% 20), içerik bilgisi (% 52-60) ve pedagojik içerik bilgisi (% 20-28) hakkında çoktan seçmeli sorulardan oluşmaktadır. İkinci aşama, içerik bilgisi (% 45-65) ve pedagojik içerik bilgisi (% 35-55) içeren bir deneme sınavıdır. Birinci ve ikinci aşamalar, sırasıyla, hedef kotanın % 200 ve % 150'sini oluşturur. Üçüncü aşama, adayın öğretme yeteneğini, ders planı tasarımı ve öğretim gösterimi gibi bir öğretim yeterlik değerlendirmesini değerlendirmek için derinlemesine bir incelemeden oluşmaktadır. Üçüncü aşama, büyükşehir ve il eğitim merkezleri tarafından yapılmaktadır (KICE, 2012).

Güney Kore’de öğretmenler, hafta için her gün sabah 08:00 ile akşam 17:00 arası çalışmaktadır. Öğretmenler ek ders ücreti türünde herhangi bir ek ücret almamaktadırlar. Öğretmenler, yılın her ayı aynı ücreti almaktadırlar. Aylık toplam 6.000 Won yani 6.000 Dolara denk gelen bir ücret almaktadırlar. İlkokul öğretmenlerinin tamamı 4 yıllık üniversite mezunudur.

- Her beş yılda bir öğretmenin okulu değiştirilir. Bir öğretmen görev yaptığı okulda beş yıldan fazla çalışamaz. Rotasyon söz konusudur.
- Bütün öğretmenler her yıl öğrenci, veli, öğretmen ve idarecilerin katıldığı bir değerlendirme sürecine tabi tutulurlar.
- Öğretmenler zorunlu askerlikten muaftırlar ve 65 yaşında emekli olma garantileri vardır.
- İngilizce eğitimine oldukça önem verilir. Yurt dışından ana dili İngilizce olan öğretmenler getirilir. Her yıl 15 milyar doları aşkın para, İngilizce öğretimine harcanmaktadır.

Güney Kore’de Öğretmen Mesleki Gelişimi

Müfredat reformları ve öğrenciler rağbetindeki değişen öğrenme ihtiyacı öğretmenlerin profesyonel uzmanlık gelişimini devam ettiriyor. Bu bölüm çalışan öğretmenlerin gelişimleri ile ilişkili olarak yeni eğitim poliçeleri üzerindeki edinimlerin araştırması hakkındadır.

Öğretmen Eğitim Politikaları ve Araştırma Eğilimleri

PISA tarafından yapılan bir çalışmaya göre, Kore’nin eğitim alanındaki başarıları, öğretmen eğitimi ve öğretmen profesyonelliğinin bir sonucudur (Kang& Hong 2008. Kore’de, 62 yaşına kadar çalışıyor olmak gibi öğretmen mesleğinin çeşitli avantajlarının olması yetenekli

öğrencilere meslek öncesi (pre-service) öğretmen eğitim programı kullanmaları konusunda teşvik etmektedir. Hizmet öncesi öğretmen eğitimi, önemli ve yetenekli bir öğretmen geçerli ve güvenilir bir sistemle seçilse de, öğretmenlerin hızla değişen bir toplumda profesyonel uzmanlar haline gelebilmeleri için öz-yansıma ve kapasite geliştirmeye devam etmesi gerektiğine inanılmaktadır. Yeni işe alınan öğretmenler için öğretmen yetiştirme özelliklerinin yanı sıra, öğretmen mesleki gelişimi için tasarlanan çalışmalar ve politikalar şunlardır (KICE, 2012):

1. Çalışmakta olan Öğretmen Profesyonelliğinin Gelişimi

Öğretmek için öğrenmek zor bir iştir. Kendi kariyerlerine başlayana kadar, yeni öğretmenler zaten kendi ilkokul ve lise yıllardan dolayı birçok öğretmeni gözlemlemiş ve deneyimlemiş olurlar. Bu yüzden, sadece öğretmen eğitim kurumlarından ve çeşitli eğitim programlarından öğrenilen teoriler ile öğretmenlerin uzman olması sağlanamaz. Buna bağlı olarak, öğretmenlerin mesleki uzmanlıklarının yerleştirilmesi için, büyükşehir ve ilçe eğitim kurumları ve öğretmen grupları tarafından sürekli olarak çeşitli çabalar sarf edilmektedir. Ayrıca, Kore'de 16 büyükşehir ve il eğitim merkezi, eğitim öğretim kurumlarını yönetmekte ve her yıl hizmet içi öğretmenlere çeşitli eğitim programları sunmaktadır. İlköğretim ve ortaöğretim öğretmen eğitimi, *yeterlilik eğitimi, iş eğitimi ve diğer eğitim türlerinden* oluşur. Kursa göre, eğitim *katılım eğitimi ve uzaktan eğitim* olarak ikiye ayrılmaktadır.

MEST tarafından standart müfredatın duyurulmasıyla, ilk ve ikinci sınıf öğretmenleri, müdür yardımcıları ve müdürleri için *yeterlilik eğitimleri*, eğitim kurumları tarafından yürütülmektedir ve konuların örgütlenmesi açısından iller ve iller arasında büyük farklılıklar göstermez. Diğer yandan, iş eğitimi durumunda, her şehir ya da ilin ihtiyaç ve taleplerine göre yoğun kurslar sağlanmaktadır. Son zamanlarda, öğretmenlerin tüketici olarak hazırladıkları ve eğitim programları organize ettikleri "*Profesyonel Tüketici Eğitimi*" ve okulla işbirliği içinde eğitime yarayan "*Okulda Gönüllü Eğitim*" gibi çeşitli eğitim programlarına başvurulmuştur. Bu, tüketiciler için özelleştirilmiş eğitim programlarının daha aktif hâle geldiği gerçeğini yansıtmaktadır.

2.Usta Öğretmenlik Sistemi

Usta Öğretmen Sistemi, sınıf öğretiminde uzman öğretmenleri seçmek adına 2008 yılında uygulanmaya başlamıştır. Birinci sınıf sertifikası olan öğretmenleri yönetici olmadıkları sürece daha yüksek pozisyonlar için fırsat eksikliği yaşamaktadırlar. Ancak öğretmen profesyonelliğinin değerlendirilmesi bir yönetici olmasına göre değil sınıf içi öğretime göre yapılmaktadır. Okul eğitimindeki reformlar, ancak sınıf öğretiminin daha iyi kalitede olmasıyla başarılabılır ve öğretmenlerin öğretimde uzmanlık, önemli düzeyde sınıf öğretiminin anahtarı görülmektedir. Bu bağlamda MEST, yüksek performanslı sınıf öğretmenlerinin usta öğretmenler olarak tanınır olduğu "Usta Öğretmen Sistemi"ni yürütmektedir.

Bir öğretmen usta öğretmen olarak seçildikten sonra, mevcut öğretim saatleri % 40 oranında azaltılarak bu öğretmen böylece öğretmen eğitim programlarında ve çeşitli aktivitelerin uygulanmasında çalıştırılır. Seçilmiş usta öğretmenler sadece kendi okullarında ders yürütmekle kalmaz, aynı zamanda öğretmenlik ve denetleme, öğretme ve öğrenme ve müfredat değerlendirme yöntemlerini geliştirme, öğretmen yetenek gelişim değerlendirmesini gerçekleştirme ve yeni öğretmenler için eğitim veya rehberlik programları sunma yoluyla öğretimi iyileştirmek için diğer öğretmenleri de destekler.

3.Konu Temelli Öğretim Danışmanlık Programı Uygulaması

2010'dan bu yana, Kore hükümeti, kamu eğitiminde hesap verebilirliği geliştirmek için yeni bir değerlendirme sistemi hazırlamıştır. Bu sistem, Öğretmen Yetenek Geliştirme Sürecinin sonuçlarına dayalı olarak özelleştirilmiş eğitim sağlar. Hükümet tarafından özelleştirilmiş mesleki gelişim programlarının geliştirilmesine uygun olarak, KICE ve 16 büyükşehir ve il eğitim müdürlüğü, öğretmenlerin konu uzmanlığını geliştirmek için çeşitli teori ve pratikler üzerinde araştırma yürütmektedir. Bu çabaların bir parçası olarak KICE, eğitim ve öğretim yöntemlerinin ve materyallerinin geliştirilmesinin yanı sıra, öğretim programlarının geliştirilmesine de odaklanmaktadır. KICE, sınıf araştırmalarına odaklanarak öğretim danışmanlığı programının geliştirilmesi yoluyla öğretim uzmanlığını geliştirmeye çalışmaktadır. Enstitü, özellikle, her bir konunun "pedagojik içerik bilgisi" üzerine odaklanmış öğretim danışmanlığı programları geliştirmektedir. Çeşitli danışmanlık faaliyetlerinin; yenilikçi okul eğitimi tetikleyeceği, öğretme ve öğrenme yöntemlerini geliştireceği, öğretmen profesyonelliğini geliştirdiği, okulun eğitimsel rekabet gücünü teşvik edeceği ve alanda uygulanacak danışmanlık destek merkezleri öğretim en iyi uygulamalarını genelleştireceği beklenmektedir.

Kaynakça:

Kang, N. ve Hong, M.(2008). Achiveing excellence in teacher workforce and equity in learning opportunities in South Korea. *Educational Researchers*, 37 (34), 204-207.

KICE, (2012). Korea Institute for Curriculum and Evaluation (KICE). (2012). Korean Education. <http://www.kice.re.kr/sub/info.do?m=0101&s=english>

Korea Institute for Curriculum and Evaluation Website,

MEST, (2012). (Minister of Education Science of Tecnology.

Roh, Y-R. (2004). Democratic Citizenship Education in the Information Age: A Comparative Study of South Korea and Australia. *Asia Pacific Education Review*, 5 (2).

<http://www.kice.re.kr/main.do?s=english>

<http://www.kice.re.kr/sub/info.do?m=0206&s=english>

**SONSUZ BİR HİKÂYE: İSTANBUL, FRANSIZ SEYAHATNAMELERDE
İSTANBUL MİMARİSİ VE SOSYAL YAPISI**

Doç. Dr. Hüseyin YAŞAR

Siirt Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

ÖZET

Tarihten bugüne, hiçbir dönemde etkisini kaybetmeyen şehirler vardır. Dünyanın en güzel coğrafyalarından birinde kurulmuş, Asya ile Avrupa'nın kavşak noktasında bulunan İstanbul, bu tarihi kentlerin en güzel örneğini oluşturur. Charles Asselineau'nun *L'Italie et Constantinople* adlı eserinde şehirlere edebi özellikler yüklerken İstanbul hakkında şöyle der: "İtiraf etmeliyim ki seyahat ettiğim şehirlere beni bağlayan edebi ilgidir: "Verone bir dram, Venedik bütün bir hikayedir (...); İstanbul sonsuz bir hikaye, Turin hiç bir şey, Floransa kısa bir öykü, Sienna bir efsane, Trieste bir romandır". 19. Yüzyılın ilk çeyreğinden sonra egzotik Doğu, ve romantik Doğu düşleri duygusuyla Asya ülkelerine seyahatler düzenlemişlerdir. Bu seyahatlerin başat uğrak yerlerinden biri İstanbul'dur. İstanbul, kadim tarihiyle, Babil kulesini andıran toplumsal mozaikleriyle ilgi odağı olmuştur. Ülkelerine dönen seyyahların Osmanlı saraylarına, gizemli bir yer olarak tanımlanan Hareme dair anlattıkları seyahatlerin artmasını sağlamıştır. Bu seyahat yazılarında saraylar, köşkler, yalılar ve konaklar tasvir edildiği gibi camiler, mezarlık, tekke gibi dini mekanlar da genişçe tasvir edilmiş ve Avrupa'daki dini ve sosyal mekanlarla karşılaştırılmıştır. Yazılarda İstanbul'un belediyeçiliğine dair gözlemler de aktarılmıştır. Bu bildiride İstanbul'a seyahat eden Fransız edebiyatçıların gezi notlarında yer alan İstanbul'un tarihine, dini mekanlarına, mimarisine ve sosyo-kültürel yapısına dair anlatıları irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: İstanbul, Fransız seyyahlar, dini ve tarihi mekanlar, Flaubert, Lamartine.

Giriş

Başlıktaki çarpıcı sözü Charles Asselineau'nun *L'Italie et Constantinople* adlı eserinde kullanır. Asselineau, şehirlere edebi özellikler yüklerken İstanbul hakkında şöyle dediğini aktarır: "İtiraf etmeliyim ki seyahat ettiğim şehirlere beni bağlayan edebi ilgidir: "Vérone bir dram, Venedik bütün bir hikayedir (...); İstanbul sonsuz bir hikaye, Turin hiç bir şey, Floransa kısa bir öykü, Sienna bir efsane, Trieste bir romandır" der. Tarihten bugüne, hiçbir dönemde etkisini kaybetmeyen şehirler vardır. Dünyanın en güzel coğrafyalarından birinde kurulmuş, Asya ile Avrupa'nın kavşak noktasında bulunan İstanbul bu tarihi kentlere en güzel örneğini oluşturur. Asırlarca Bizans İmparatorluğu'na başkentlik yapan Byzance, Constantinople ve son olarak İstanbul adını alan bu kentin, Osmanlı Devletinde de aynı statüsünü sürdürmesi, batıların ilgi odağı olmaya devam eder. İstanbul'a olan ilginin bir başka nedeni egzotik toprakları ziyaretidir. Bu nedenle Doğu'ya yapılan her seyahatte, bu kente de mutlaka uğranılır. Dolayısıyla Müslüman Doğu'ya, burada yaşayan milletlere, onların örf ve adetlerine ilgi duyan Avrupalılar, özellikle Atina veya Kahire'den sonra İstanbul'a uğrar ve böylece başkaca milletlerin, dinlerin yaşayışlarını görme imkanı bulurlar. Ali Özçelebi, 19. yüzyılın ilk otuz yılında Batıların, özellikle de Fransız edebiyatçıların Anadolu'ya ve İstanbul'a akın etmelerini, romantik akımın egzotik isteklerine bağlar: "Yüzyılın otuzlu yıllarına gelindiğinde romantik akım ve içinde gelişen romantik egzotizmin istekleri Doğu'ya ve içinde yer alan Türkiye'ye yaklaşımı bir kez daha değiştirecektir. Evrensel, tek tip insan anlayışı da yerini, değişik milletlerden, kültürden insanlar olabileceği anlayışına bırakacaktır. Bunun yanında eski doğa anlayışı, daha doğrusu doğanın görmezden gelinişi terk edilecek, her birinin kendine özgü bölgesel özellikleri, bitki örtüsü olan, her biri kendince güzel, pitoresk birden çok ülke olduğu anlayışına geçilecektir" (Özçelebi, mostly-net: 23).

Orhan Pamuk da, İstanbul'a gelen gezginlerin romantik doğu düşleriyle çıktıklarını ifade eder (Pamuk, 2003: 208). Bu anlamda farklı bir mekan olarak İstanbul, 19. yüzyıl boyunca çok sayıda Fransız gezginlerin uğradıkları başat şehirlerden olur.

Gelişme

Seyyahlar, şehirde gördüklerini, kendilerine ilginç gelen gelenek ve görenekleri en ince ayrıntısına kadar kaleme almayı ihmal etmezler. İmparatorluğun başkentini ziyaret eden seyyahlar arasında edebiyatçılar bu yüzyılda yoğunluk kazanır. Bu da İstanbul'un edebiyatçılara ilham kaynağı olan edebi yönünün bulunmasından kaynaklanır. Kimi gezginler, Osmanlı başkentinin bu özelliğini açıkça dile getirir. Willy Sperco, Charles Asselineau'nun *L'Italie et Constantinople* adlı eserinde şehirlere edebi özellikler yüklerken İstanbul hakkında şöyle dediğini aktarır: "İtiraf etmeliyim ki seyahat ettiğim şehirlere beni bağlayan edebi ilgidir: 'Vérone bir dram, Venedik bütün bir hikayedir (...); İstanbul sonsuz bir hikaye, Turin hiç bir şey, Floransa kısa bir öykü, Sienna bir efsane, Trieste bir romandır'" (Sperco, tarihsiz: 112). 2 M. Gabriel de la Rochefoucauld 1904 Ağustosunda arkadaşı Georges Calmann ile İstanbul'a hareket ederken seyahatlerinin iki duygudan ilham alarak gerçekleşeceğini bildirir: "Birincisi tamamıyla edebidir. Güneşin batışı sırasında 'İşte güzel Manet şehri', veya bir harabe karşısında 'Şu Lorrain ne güzeldir' dedirten duygudur. İşte ben de bir şehri, bir manzarayı bir şair gibi, bir yazar gibi, bir filozof gibi görmeyi seven insanlardanım. (...) Keşfetmeye gittiğimiz şehri veya manzarayı bu şekilde görmeyi umut ediyorum" (De la Rochefoucauld, 1928: 1-2). Villéger de edebi özelliğine değinirken İstanbul'un gezginlerin hayal dünyasında karışık bir tryptique (üç levhalı tablo) oluşturduğunu ve oryantalist düşsel arzusun ortaçağdan 19. yüzyıla kadar bu şehre dair orijinal edebi peyzajlar ürettiğini savunur (Villéger, 1989: 81). Osmanlı'nın başkentine gelen edebiyatçıların, kimisi bu edebi peyzajları, edebi bir tarzla yolculuk hatıraları olarak yazarken kimisi de yaşadıklarını, gördüklerini ve duyduklarını kurgusal olarak işler. Şimdi, çalışmamızın daha iyi anlaşılması için, 19. yüzyıl İstanbul'unu kaleme alan Fransız ve Türk edebiyatçıların yapıtlarından söz edeceğiz. İncelediğimiz yazarlar arasında söz konusu yüzyılda kente gelen Fransız edebiyatçıların ilki Chateaubriand'dır. Daha sonra sırasıyla Lamartine, Mérimée, Maxime Du Camp, Gérard de Nerval, Gustave Flaubert, Théophile Gautier, Pierre Loti ve Claude Farrère gelir. İsimleri belirtilenlerin en çarpıcı ortak noktaları, kendi ülkelerinde de, tanınan birer edebiyatçı olmalarıdır. Bunlar arasında Pierre Loti ve Claude Farrère görevli deniz subayı olarak İstanbul'a gelir ve bu şehirde gördüklerini kaleme alarak edebi ünlerini artırırlar. Yukarıda adı geçen Fransız yazarlar arasında Chateaubriand, 19. yüzyılın hemen başında İstanbul'a gelir. Romantik yazar, 1806'da "Amerikan çöllerinde doğanın anıtlarını seyretmişim; insanların anıtları arasında ise yalnız Kelt eski çağı ile Roma eski çağının eserlerini biliyordum; şimdi Atina, Menfis, Kartaca yıkıntılarını gezip dolaşmak kalıyordu. (...) bir doğu yolculuğu, sona erdirmeye karar verdiğim araştırmalarımın çerçevesini tamamlıyordu" (Chateaubrian, 2004: 9) diyerek Doğu yolculuğuna çıkar. Yunanistan üzerinden Ege Bölgesine, İzmir'e oradan da İstanbul'a varır. İzmir'den Çanakkale'ye kara yoluyla bir rehber eşliğinde giden yazar, buradan da kayıkla İstanbul'a doğru yol alır. Fransız yazarın İstanbul ile yıldızı pek barışmaz. Bu şehirde sadece altı gün kalarak, Kudüs'e doğru hareket eder. Fransa'dan başlayıp Kutsal Topraklarda sona eren yolculuğunun izlenimlerini *L'itinéraire de Paris à Jérusalem* adlı eserinde toplar. Chateaubriand'ın, imparatorluğun başkentini bu kadar kısa sürede terk edişini, şehirde sanatsal eserlerle karşılaşmayışına bağlar: "İstanbul'da kalmak beni sıkıyordu. Ben erdemlerle, sanatlarla süslü olamayan yerleri görmeyi sevmem, bu Phokas'lar, Beyazıt'lar yurdunda ise ne erdem gördüm, ne 3 sanat" (Chateaubriand, 2004: 183-184-187). Hemen hemen bütün Fransız edebiyatçıları büyüleyen bu şehir onun gözünde bir hiçtir. Hatta hiçten öte geri kalmış ulusların başkentidir. Bu nedenle, iki ay önce Marsilya'dan hareket edişini 'uygar ulusların başkenti'nden hareket olarak nitelerken İstanbul'a gelirken de geri ulusların başkentine girme olarak düşündür. Galata rıhtımına ayak bastığında edindiği ilk izlenim kadınların, tekerlekli

arabaların yokluğu ve sokak köpeklerinin çokluğudur.

Bunları, şehrin olumsuz özellikleri olarak sayan romantik edebiyatçı, coğrafyanın doğa güzellikleri karşısında hayran kalır: “Ağaçların yeşilliği, beyaz, kırmızı evlerin renkleri; bunların altına mavi örtüsünü seren denizle, yukarıda başka bir mavi ova açan gökyüzü, hayranlığımı uyandırıyor. İstanbul, dünyanın en güzel yeridir, diyenler hiç de abartmıyorlar” (Chateaubriand, 2004: 184). Yazar, bir sonraki sayfada yine olumsuz bakış açısına geçer. Bu sefer, olumsuz bakış açısı insanlara yönelir. Coğrafi konumuna hayran kaldığı şehrin insanları onda sempati uyandırmaz. Ona göre İstanbul halkı, bilinçli bireyler ve onurlu bir halk olmaktan ziyade hocanın güttüğü, yenilerinin boğazladığı bir sürüden farkı bulunmaz. Yazar, daha da ileri giderek çocuklar için “pis” sıfatını kullanır ve maymuna benzer insanların yüz kızartıcı oyun oynayan çocukları seyrettiklerini iddia eder. Atala eserinin yazarının kullandığı ‘hocanın güttüğü’, ‘yenilerinin boğazladığı’, ‘maymun mahkumlar’ ve ‘pis çocuklar’ tabirleri, İstanbul halkına karşı ön yargılı davrandığı ortaya çıkar. Yazarın İstanbul’un genel manzarası ve doğal güzellikleri için kullandığı ifadeler ile şehir halkına dair vardığı yargılar göz önüne alındığında, Chateaubriand’ın objektivitesini tamamen kaybettiği görülmektedir. Olaylara ve İstanbul’a siyasal ve tarihsel etnisite çerçevesinde değerlendirmektedir. Nitekim, bir başka yerde kullandığı ifadeler, yazarın bu tutumunu ele verir: “İstanbul’dan çıktığıma pek sevindim. İnsanın, içindeyken yaşadığı duygular, şehrin güzelliğini bozuyor; insan, bir zamanlar bu yerlerde yalnız Bizans İmparatoru Rumların oturduğunu, bugün ise şehrin Türklerin elinde olduğunu düşününce, milletlerle yerler arasındaki bu karışıklıktan irkiliyor” (Chateaubriand, 2004: 186). Burada, İstanbul’un Müslüman Türklerin elinde olmasını bir türlü içine sindirememektedir. Yüzyılın ilk yarısında İstanbul’u ziyaret eden bir başka edebiyatçı, Alphonse de Lamartine’dir. Lamartine, tam bir seyahat yazarıdır. Uzun süreden beri İsviçre ve İtalya’ya yaptığı geziden sonra, Doğu’yu görmek ister. 1826’da bir arkadaşına yazdığı mektupta: “Bir brik satın almak için yüz bin frank hazırlamam ve Allah’ın çocuklarının yanında üç yıl geçirmem gerekiyor” (Lamartine, Correspondances 1882: 417). Ayla Gökmen’e göre Lamartine için Doğu, serabın ve hayallerin ülkesidir (Gökmen, 1999: 19). Manon’lu ünlü şair, yapacağı Doğu seyahatinde ilk olarak 4 İstanbul’u görmeyi arzular: “İlk önce İstanbul’a uğrayacağım. Burada Boğaz’ın harika kıyılarını ve Troade’ı gezeceğim” (Lamartine, Correspondances 1882: 278). Ancak başta kızı Julia’nın hastalığı olmak üzere çeşitli nedenlerle yol haritasını değiştirir ve ancak Mayıs 1833’te İstanbul’a varma imkanını elde eder. Sabahın ilk ışıklarıyla beliren şehir silüetinin güzelliği karşısında, kendini tutamayıp haykırdığını itiraf eder. Gözünün önündeki manzarayı da Tanrı ile insanın ortak ürünü olarak görür: “Tanrı ve insan, tabiat ve sanat burada, insan gözünün dünya yüzünde görebileceği en harika görünüşünü beraberce ahenk içinde oturtmuş ve yaratmışlardır” (Lamartine, 1855: 93). Yazar, bu baş döndürücü manzara karşısında Napoli körfezinin sihirli güzelliklerini bile unuttuğunu da aktarır. Göl şairinin şairi, İstanbul’a yaptığı bu ilk yolculuğunda yaklaşık iki ay kalır ve Voyage en Orient adlı seyahat eserinde, hayran kaldığı bu şehre dair izlenimlerini yüz sayfada dile getirir. İzlenimleri bahçelerin, yaldızlı kubbelerin ve padişah saraylarının görkemli manzaralarından başka Üsküdar’ın beyaz görüntüsünün ve parlak minarelerin, Haliç’in, İstanbul tepelerinin ve kayıklarla dolu Boğaziçi’nin eşsiz manzarasının anlatımlarından oluşur. Gökmen’e göre Lamartine şehrin bütün pitoresk yerlerini, batılı gözlerini büyüleyen bütün ilginç taraflarını detaylı bir şekilde tasvir eder (Gökmen, 1999: 34). Lamartine’in İstanbul’da en çok hoşuna giden, onu zevkten sarhoş eden yeşil tepeleriyle ve uzun kıyılarıyla Boğaziçi’dir. Boğaz’ın mavi sularında beyaz yelkenli gemiler, karmca görünümündeki kayıklar, bir başka görüntü verir Boğaziçi manzarasına. Yazar, izlenimlerinde zaman zaman bu manzarada yer alan sarayların, sırlarını, kanlı geçmişlerini, batıda anlatılan acımasız hikayeleri hatırlamadan edemez. Yazarın bunları düşünmesi kendisinin bile, Batı’da yaygın olan geleneksel Türk veya İstanbul imgesinden kurtulamadığının kanıtıdır.

Ancak geleneksel imgedeki İstanbul vakalarını zihninde canlandırmasına rağmen Lamartine, Çelik Gülersoy'a göre son derece tarafsız bir yazardır: "Lamartine'in bizden bahsederken gösterdiği soy sop değil ruh asaletine ve bugün bize tabii gelen fikirlerinin, kendi çağı için ifade ettiği ileriliğe bakınız ki, bugün bile pek çok Batı yazarı onun tarafsızlığına erişememiştir" (Gülersoy, 1971: 30). Lamartine'in İstanbul'a ikinci ve son ziyareti 1850 yılında gerçekleşir. Graziella'nın yazarı bu şehre ikinci gelişinin nedenini sultanı görmeye bağlar: "İstanbul'a gelişimin başlıca, ve diyebilirim ki tek nedeni genç sultan Abdülmecit'i görmek, imparatorluğu içinde aileme gösterdiği harikulade kabulden minnet duygularımı ona sunmaktır" (Lamartine, 1971-1850:158). İzmir'den yola çıkan teknesi Topkapı sarayı önünde demir alır. İstanbul'un en güzel anlatımını, tasvirlerini bu teknedeki bakarak 'Nouveau Voyage en Orient' kitabında kaleme alır. Bu eserinde, yine bir önceki eserinde yer alan tasvirleri, ilginç olayları anlatır. Yazarın, Abdülmecit ile yaptığı görüşmeye dair 5 anlatımları son derece duygusaldır. Gülersoy, Lamartine'in, lehimize hiçbir şey söylememişse dahi şu sözünün kıyamete kadar gönül dostluğu kurmamıza yettiğini savunur: "Hünkara karşı hitabemde geçen 'şeref' sözcüğünü Türkçe olarak söyledim. Çünkü şeref ve Türkler aynı memleketlidirler" (Gülersoy, 1971: 56). Gérard de Nerval de yüzyılın ilk yarısında (1843) İstanbul'u ziyaret eden gezgin edebiyatçıdır. İstanbul'a gelmeden önce Mısır, Suriye, Kıbrıs, Rodos, İzmir gibi Doğu memleketlerine de uğrayan Nerval, Refik Özdek'e göre ondaki "şark tutkusu" sevgilisi Jenny Colon'a olan aşkımdan aşağı kalmaz. Seyahatinin hatıralarını aktardığı Voyage en Orient eserinde Türkiye ile ilgili bölümlerini İstanbul izlenimlerine ayırır. Özdek'e göre tarafsız bir gözlemci, görgü tanığı tavrıyla kaleme aldığı anıları "Tanzimat İstanbul'unun pek anlatılmayan ama son derece ilgi çekici yönlerini en iyi işaret eden bir belge" (Özdek, 1974: 7) niteliği taşırlar. İstanbul'u ziyareti 23 Temmuz 1843'ten 28 Ekim 1843'e kadar süren Nerval, İstanbul tasvirlerinden başka dönemin politik gelişmelerine de değinir. Tanzimatın getirdiği bazı akımları ümitle karşılayan ama hareketi alkışlamayan yazar, aksine bu hareketin eşsiz Türk sanatının yitirilmesine, Batılılardan daha üstün çocuk terbiyesi gibi bazı geleneklerin bozulmasına neden olmasını üzüntüyle karşılar. Ziyareti bir yaz mevsimine denk geldiğinden, İstanbul izlenimlerinin önemli kısmı Ramazan ayındaki Karagöz oyunları, kahvehanelerde meddahlarca anlatılan uzun hikayeler gibi eğlencelerden oluşur. Orhan Pamuk buna sebep olarak da Nerval'in 1843 İstanbul'unda çekici, egzotik malzeme arayan aceleci bir gazeteci gibi davranmasına bağlar ve bu yüzden Ramazan gecelerinde Karagöz oynatanları, geceleri lambalarla aydınlanan şehrin manzaralarını, kahvelerdeki hikaye anlatıcılarına önemli yer ayırdığını iddia eder (Pamuk, 2007: 2006). Beyazıt civarında bir kahvede dinlediği uzun bir hikayeyi, aynı salonda peş peşe seyrettiği Karagöz oyununu ve bir tiyatro piyesini olduğu gibi eserine aktarır. Kahvehanede Meddahın anlattığı bu hikaye 'Saba Melikesi Belkıs ile Hz. Süleyman' arasında geçen bir aşk macerasıdır. Refik Özdek, yazarın esnaf ve zanaatkar gruplarının gittiği bu İstanbul kahvesinde anlatılan bu hikayeyi aktarmasını ilginç bir yorumla olumlu bulur: "Tanzimat yıllarında hangi akımların hangi yollardan Türk kamuoyuna mal edilmek istendiğini göstermesi bakımından önemlidir. Gerçekten, yukarıda sözünü ettiğimiz macera, masonluğun doğuş sebebini ve başlangıcını anlatmak için, ama bu niyeti çok kamufle edilmiş bir şekilde Türk toplumuna sunulmuştur. İstanbul toplumunun zevk ve inançlarına aykırı düşmeyecek şekilde hazırlanmış bir efsanedir. Meddah, anlattıklarının doğru olduğunu belirtmek için Kuran-ı 6 Kerim'e de atıflar yapmaktadır (...) Kitap, işte bu emelleri göstermesi bakımından da önemlidir" (Özdek, 1974: 8). İstanbul'da kaldığı süre içerisinde Journal de Constantinople gazetesinde arkadaşı Théophile Gautier'ye mektuplar adı altında yazılar yazar. 1843 yılında babasına yazdığı bir mektupta da şunları aktarır: "Ramazanın başlangıcından bu yana, Avrupalıların şehri olan Pera'da (Beyoğlu) değil, yine Constantinople'un bir tarafı olan ve deniz ile Haliç arasında kurulmuş kısmında oturuyorum.

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

Bir handa -Yıldız Han- yani yıldızlı otelinde en güzel bir görünüme sahip harika bir ev buldum. Bütün bu bina terbiyeli, kıbar insanlar olan Ermeni ve İranlılarla doludur. (...). Bir konser veya bir tiyatro oyunu için Beyoğlu'na davetli olduğumda daha önce kaldığım gibi Rumların evlerinde kalıyorum.

Beyoğlu'nda her şeyin çok pahalı olduğunu ve İstanbul'da, bu ülkenin geleneğinde olduğu gibi şaraptan uzaklaşarak çok harika bir hayat sürdürüyoruz. Ramazan başlayalı on gün oldu. Bu sürede şehir, günün bir kısmını uyuyarak geçiriyor; fakat gece, İstanbul, ışıltılıdır. Geceleyin kahveler içilir, yenilir ve istediğimiz kadar müzik dinlenilir. (...). İnsanlar asla yırtıcı değiller, sakınmam konusunda tembihlenmeme rağmen köpekler de başka yerlerdeki gibi çok yumuşak, halim selindirler. Onlara basmamaya dikkat etmemiz gerekir, zira kaldırımların büyük kısmını işgal ederler. Akşamleyin, askerler onlara çorba dağıtır (...)" (Sperco, tarihsiz: 19). Aynı mektubunun devamında İstanbul'u, Avrupalı geleneklerinin, adetlerinin istilasına uğramasından ve tamamıyla ahşaptan yapılmış evlerinden dolayı Kahire'den daha az orijinal bulur. Ancak, buna karşın değişik yerlerden görülebilen ve üç koldan oluşan denizinin, kolay kolay terk edilemez ve değer biçilemez bir manzaraya sahip olduğunu dile getirir. Üç aydan fazla süren seyahatinde Nerval, Mevlevi dervişlerinden de etkilendiğini itiraf eder: "İstanbul'da, ayine iştirak eden iyi dervişleri gördüğümde çok etkilendim. Bütün dillerdeki Allah lafzı, onların hoşuna gider. Dahası, flütün sesiyle bir uçurtma gibi dönen -ki bu da onlar için Tanrı'yı onurlandırmanın en yüce şeklidir- dervişler, buna kimseyi zorlamazlar" (Sperco, tarihsiz: 22). Bütün bunlara rağmen, Nerval, bir Lamartine gibi, Loti gibi bütün İstanbul'u gezme imkanı bulamadığından bu şehre dair izlenimleri Ramazan gecelerinin manzarasından öteye gidemez. Gece gündüz bu şehrin sokaklarının canlılığına karışır ve izlenimlerini aktarır. Willy Sperco, Nerval'in İstanbul'da kaldığı süre içerisinde Beyoğlu ve şehrin merkezinden öteye gitmemesini, o dönemde yazarın kendi sıkıntılarına, içsel problemlerinin varlığına bağlar. Nerval'in izlenimleri diğer yazarlara göre büyük eksiklikler içerir. Zira o İstanbul'un kadınlarından, Asya Avrupa tatlı sularından ve de tarihsel mekanlarından hak ettikleri şekilde söz etmez. 7 Gustave Flaubert, İstanbul yolculuğuna 4 Kasım 1849'da çıkar. Osmanlının başkentine gelmeden önce İskenderiye, Kahire gibi Mısır şehirlerini gezer. Oradan Beyrut ve Kutsal Toprakları gezdikten sonra İzmir, buradan da İstanbul'a varır. Flaubert, tıpkı Chateaubriand gibi şehre çok kısa bir süre için yerleşir. Ancak o, Chateaubriand'ın tersine, ayrılırken arkasına bakıp gider ve son derece üzgündür. 16 Kasım 1850'de İstanbul'a gelir gelmez Beyoğlu'na gidip 'Hotel-Justiniano'da kalır. Gezdiği yerler sınırlıdır. Bunlardan bazıları, Galata Kulesi, Üsküdar'daki zikreden dervişlerin (Dervches Hurleurs) Tekkesi, Galata Mevlevi dervişlerinin tekkesi (Derviches Tourneurs), Bedesten, Eski saray binasının yapısı, camiler, Fener ve Yahudi mahallesi olan Balata semtidir. Flaubert de, Batılı seyyahlara göre adları İstanbul imgesi ile özdeşleşen Asya tatlı sularını (Göksu), Eyüp semtini ve Belgrat ormanlarını da ziyaret etmeden önce İstanbul'dan ayrılmaz. Madame Bovary'nin müstakbel yazarı 16 Kasım'da geldiği şehri, 28 gün sonra, 14 Aralıkta terk eder. İstanbul izlenimlerini değerlendirirken arkadaşı Louis Bouilhet'e hitaben kaleme aldığı mektubunda şunları yazar: "İstanbul'a Allah'a ısmarladık derken sıkıntıdan patlayacak kadar üzgündüm...Hoşça kal, camiler... Hoşça kal örtülü kadınlar...Hoşça kal, kahvede hep oturarak çubuk içen iyi kalpli Türkler... ellerinizin parmaklarıyla ayak tırnaklarınız temizliyorsunuz. İstanbul'da beş hafta geçirdik: ama aslında altı ay kalmak gerekir" (Flaubert, 1850, Correspondances: Lettre à Bouilhet). Yüzyılın ikinci yarısında (1952) Osmanlı İmparatorluğunun başkentini görmeye gelen edebiyatçı Théophile Gautier'dır. Gautier'nin İstanbul macerası ilginç bir sebebe dayanır. Her ne kadar İstanbul eserinin başında "Atalarımız 'bir sudan içen tekrar içer' der. Bu veciz ifadeyi azıcık değiştirecek olursak, çok da kesin olmayan bir şekilde 'Bir yerden geçen tekrar geçer' diyebiliriz.

Görme açlığı, tıpkı diğer açlıklar gibi giderilmeye çalışıldıkça büyür ve dayanılmaz bir hale gelir” (Gautier, 2007: 13) derse de, yazarın İstanbul seyahatini tetikleyen, erkene alan iki önemli sebep vardır. Bunlardan biri eşi Ernesta Grisi’nin İstanbul’da bulunmasıdır. 1851’de ağır maddi sorunlar yaşayan Gautier-Grisi çifti çeşitli çözüm yolları ararlar. Nihayetinde, en iyi çözüm yolu olarak Ernesta’nın bir turne ile İstanbul’a hareket etmesi kararlaştırılır. Zira, o zaman Ernesta kantocu bir bayandır. Ancak, para kazanıp Paris’teki eşi Gautier’ye göndermek maksadıyla yola çıkan Ernesta İstanbul’da zor günler geçirir. Zira, turnenin sahibi Stanislas Boisselot, Gautier’nin kantocu eşine ödeme yapmaz. Bu yüzden, Gautier, eşine Paris’ten para yollamak zorunda kalır. Ayrıca, eşile ilgilenmesi için o günlerde İstanbul’da bulunan Maxime Du Camp’a, Willy Sperco’nun İstanbul Paysages Littéraires adlı eserinde yer verdiği bir mektup yollar: “Değerli dostum Maxime, 8 Ernesta’dan beni çok üzen bir mektup aldım. Kumpanyanın müdürüyle hak ettiği parayı alamadığından davalıdır. Müdürü, onu parasız bırakmak için habire davayı uzatmak için her yolu deniyor” (Sperco, tarihsiz: 27). Yazar, mektubunda ayrıca arkadaşına beş yüz frank avansı eşine vermesini de salık verir. Yazarın İstanbul seyahatini tetikleyen ikinci sebep ise liseden en iyi arkadaşı olan Gérard de Nerval’in kendisinden dokuz sene önce gelmesidir. Kendisi gibi Romantik olan Nerval, Mısır’dan başlayan yolculuğunda en son İstanbul’a gelerek şehir hakkında önemli manzaralar aktarır. Gautier, bu manzaralardan etkilenip İstanbul’u görme arzusunun artmış olması güçlü olasılıktır. Nihayet, Théophile Gautier 19 Haziran 1852’de eşi Ernesta’yı görmek için Paris’ten ayrılarak İstanbul’a hareket eder. On bir günlük deniz yolculuğu sonunda şehre varan Gautier’nin İstanbul’a varışını, Fransızca yayın yapan gazete, ‘Journal de Constantinople’ haber yapar: “Paris’in en sıcakkanlı yazarlarından ve La Presse adlı tiyatro eleştiri gazetesinin başyazarı M. Théophile Gautier, Léonida adlı buharlı gemiyle İstanbul’a vardı” (Sperco, tarihsiz: 28). Eşini, Küçük Ölümler Meydanı’nda bulunan Hotel de Pera’da bulur. Buradan şehre bakar ve İstanbul’da bulunmaktan mutluluk duyar. Babasına ve arkadaşlarına şunları yazar: “Boğaziçi’nin Tamise kıyılarına benzeyen pek çok yönü bulunur ve İstanbul’un Doğusal–Oryantal yönü çok azdır, daha çok Londra’ya benzer. (...) İstanbul çok pahalıdır. İtalya’da üç ay geçimini yaptığın parayla burada ancak bir ay geçinirsin” (Sperco, tarihsiz: 28). Paris’ten hareketi sırasında borç para istediği bir arkadaşına, İstanbul’a varır varmaz hemen Fransa’ya döneceğini belirtir. Fakat, şehrin cazibesi ve başta büyükelçi olmak üzere tanıdık birkaç arkadaşının İstanbul’a gelmeleri dönüşünü erteletir. Théophile Gautier, şehirde dört beş dili mükemmel bir şekilde konuşabilen Oscar Marinitisch adlı rehber eşliğinde uzun geziler yapar. Bu geziler sırasında gördüklerini kimi zaman ironik bir tarzla, ustaca bakış açısıyla Constantinople (İstanbul) kaleme alır. Kendisinden önce gelen bütün edebi yazarlar arasında, İstanbul’da daha fazla unsur gözlemleyen ve seyrettiği manzaraları, hayran olunacak çok sayıda tabloya aktarmayı başaran yine Gautier’dir diyebiliriz. Örneğin, bir İstanbul hamamını, hamalını en ince detayına kadar titizlikle, adeta kılı kırk yararcasına betimler (Gautier, 1910: 216–218). Yazarın verdiği bilgilerinin çoğunun, hala hamamlarda yaşanmakta olması, Constantinople eserinin güncelliğini korumasını sağlamaktadır. Pamuk da eserin önemine değinerek İstanbul ile ilgili kitaplar arasında İtalyan yazar Edmondo de Amicis “Costantinopoli” eserinden sonra en iyi eser olarak niteler. Gautier’nin özenle en ince ayrıntısına kadar betimlediği hamal betimlemesine “Hamallar” başlığında yer verildiğinden burada ayrıca değinilmeyecektir. 9 Pierre Loti’nin Türkiye ile ilk teması 1870’de İzmir’le olmasına rağmen İstanbul’la ancak 1876’da tanışır. La Couronne adlı firkateynle 16 Mayıs 1876’da Selanik’e gelen Loti, 1 Ağustosta Messageries Maritimes adlı gemiyle İstanbul’a hareket için Selanik’i terk eder. İstanbul’a geliş amacı görevi icabıdır, İstanbul’da bulunan Fransa büyükelçisini korumakla görevlidir. Fransız yazarın İstanbul’a bu ilk gelişi 1 Ağustos 1876 yılında başlayıp bir sonraki yılın 8 Mayısına kadar sürer. Bu süre içerisinde şehir genç denizciyi adeta büyüler. Saint-Léger, bunu şehrin çeşitli insan unsurlarını bir arada bulundurmasına bağlar: “İstanbul’da Loti, kendisini rahat hisseder. Zira, burası bütün dinlerin, ırkların birbirine karıştığı kozmopolit

bir yerdir” (Saint-Léger, 2006: 140). Aziyadé romanının müstakbel yazarı, Fransa’dan ayrılırken yalnızlık ve anlaşılmamaktan üzüntülü olmasına karşın, İstanbul’da aradığı huzuru bulduğunu belirtir: “Kendimi mutlu ve gençleşmiş hissediyorum. Hayal edilmez ülkelerde bütün aptallıkları yapan her şeyi yaşayan ve yuvarlanan 27 yaşında bir erkek değilim” (Loti, 2000: 152). Yazar, daha sonra, mutluluğunun sebebini, İstanbul’da Ahmet, Samuel ve Aziyade’yle kurduğu samimi ilişkilere bağlar. Ziyaretinin ilk günlerinde Sultan Abdülhamit’in Eyüp camisinde kılıç kuşanma merasimini izleme fırsatını yakalar. Gençliğinin mutlu dönemlerinde, yani bu yıllarda şunları yazar: “Evim Beyoğlu’nun kıyıda köşede kalmış bir noktasındaydı. Bir yerden Haliç’e ve Türk şehrinin uzak panoramasına hakim yüksek bir yerdeydi. Yaz mevsiminin mükemmelliği bu evlere ayrı bir sıcaklık verirdi” (Sperco, tarihsiz: 40). Loti, bu gelişinde Selanik’te tanıştığı Hatice adlı kızın yolunu beklerken şu satırları düşünür: “Dünyanın en güzel memleketlerinden birinde kalıyorum. Özgürlüğüm sınırsızdır. İsteğime göre köyleri, dağları, Avrupa ve Asya ormanlarını gezebilirim... Siyasi vurdumduymazlığıma rağmen, sevgim ve sempati yok edilmek istenen bu güzel ülke içindir, ve şüphe etmeden yavaş yavaş Türk oluyorum” (Sperco, tarihsiz: 40). Hatice, Selanik’ten İstanbul’a kocasının haremisiyle gelir. Loti, Eyüp semtine taşınmadan evvel, kendisini Türk haline soktuktan sonra, sevgilisini Hasköy camisinin yakınında bulunan bir küçük evde bulur. Pierre Loti’nin ilk eseri Aziyadé’nin olay örgüsü bu taraflarda yaşanan olaylardan oluşur. Roman, 1879’da isimless olarak Calmann Lévy tarafından yayınlanır. Sperco, bu eser hakkında şunları yazar. “Aziyadé bir roman değildir; bir deniz subayı notlarının karnesi, Selanik’te karşılaştığı bir genç Türk kıızıyla yaşadığı kaçamakların, idillerin anlatımıdır” (Sperco, tarihsiz: 41). Yazarın, İstanbul’a yaptığı bu yolculuk onu son derece şehre bağlar ve ruh yapısında net dönüşler gerçekleştirir. Bu dönüşlerden biri de Loti’nin memleketine dönme konusundaki isteksizliğidir. Şimdiye kadar, denizci Loti, her seyahatinden sonra Rochefort’daki evine, çok bağlandığı çocukluğunun geçtiği yerlere dönmekten büyük zevk duymasına karşın, bu sefer, 10 İstanbul’da geçirdiği mükemmel günlerden sonra, şehirden ayrılık nedeniyle, gelecek ona tatsız tuzsuz gelmeye başlar: “Beni bekleyen yurt hüznüdür! Neredeyse orada boğulacağım, güneşten yoksun bir çiçek gibi” (Loti, 2000: 237). Pierre Loti, ikinci defa Karadeniz yoluyla İstanbul’a gelir. 1887 yılının 6, 7, 8 Ekim günlerini kapsayan gelişinde vaktinin büyük çoğunluğunu Aziyadé’nin mezarını aramakla geçirir. Bu anılarını da Fantome d’Orient adlı eserinde kurgusal olarak aktarır. Daha sonra 1890 yılında dört, 1894’te de yaklaşık on beş gün İstanbul’da kalır. Bu seyahatlerine dair anılarını da çeşitli yerlerde yayımlar. 1903’te ise İstanbul’a Messageries Maritimes firkateynisiyle geldiğinde elli üç yaşındadır. Bu seyahati 18 ay sürer. Loti, Fransız Büyükelçiliğine ait karakol gemisinin komutanı olduğundan, Beyoğlu’nun kibar aileleriyle oturup kalkmak zorunda kalır. Sürekli resmi kabul resepsiyonlarında, diplomatik çevrelerin balolarında günlerini geçirir. Yazarın bu seyahatine Birselle de değinir: “Loti geceleri gemide kalmaktadır. Romanına çalışmadığı vakitler salondaki piyanonun tuşları üzerinde gezintiler yapar. Hazret’in Osman adında bir uşağı da vardır ki her gittiği yere götürür. Bir Fransız’dır bu. Adının Osman olması 1854 yılında Kırım Savaşı’na katılan ve Türklere büyük bir sevgi besleyen büyükbabası yüzü suyunaadır” (Birselle, 2007: 230). Bu seyahatinin izlenimlerini Les Désenchantées (Bezgin Kadınlar) adlı romanında dile getirir. Romanda birinci derecede kahraman olan André Lhéry, tanışma fırsatı bulduğu üç genç İstanbul hanımı ile her fırsatta randevulaşır. Genelde randevu yerlerini ve saatlerini bayanlar tayin eder. Bayanlar randevu yerini bazen mezarlıklarda bazen de mesire yerlerinde karar kılarlar. Ünlü araştırmacı Alain Quella Villéger, Bezgin Kadınlar’ın yazma macerasına Le Pélerin de la Planète eserinde değinir ve Pierre Loti’nin eserde adı geçen kadınlar tarafından aldatıldığını ispatlamaya çalışır. Loti konusunda uluslararası çalışmaları bulunan Villéger, bu üç genç hanımın Loti’ye “Aziyadé’nin hatırına yazarla görüşmek istemekte ve şu usta gerekçeyi ileri sürmektedir: “Ama belki de siz Aziyade’yi unuttunuz... ve belki de onun kız kardeşleri artık sizi ilgilendirmiyor” diye başlayan bir mektup gönderdiklerini aktarır. Yazar, Loti’nin

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

macera hastalığına tutulup kendisini biraz meçhule ve Türk kadınının çekiciliğine kaplıp avunmak isteğinden sonra mektuba olumlu cevap verdiğini ve böylece maceranın başladığını aktarır. Villéger'e göre oyunu kurgulayan _____ 1. Yüzyılın sonunda İstanbul'a gelen son tanınmış edebiyatçı Claude Farrère'dir. Farrère, Fransa Büyükelçiliği'nin karakol gemisinde görevli subayken İstanbul'da Loti ile tanışma fırsatını bulur. Farrère, İstanbul'daki bu uzun seyahatinin izlenimlerini L'homme qui assassina (1906) adlı romanında kaleme alır. Eser, Fransız mareşali kimliği ile İstanbul'a henüz gelen kahraman ile Osmanlı Borçlar Dairesi adlı kurumun İngiliz başkanının eşi Lady Falkland arasında geçen diyaloglardan, yaptıkları tasvir ve yorumlardan oluşur. Lady Falkland, uzun süredir bu şehirde ikamet ettiğinden, İstanbul'un en tarihi ve oryantal yerlerini Fransız Mareşal'e tanıtır. Willy Sperco, bu roman hakkında şunları yazar: "Kesinlikle değişen bir dönemi anlatmasına ve gelenek ve görenekleri, yabancıların yaşadığı Kapitülasyonların olduğu zamanların büyük Türk şehri olmamasına rağmen L'homme qui assassina hala zevkle okunmaya devam eden, sıcak, samimi bir romandır" (Sperco, tarihsiz: 70). Olay örgüsü, büyük ustalıkla kurgulanan romanda, Tarabya'nın, Boğaz köylerinin, mezarlıkların, İstanbul camilerinin çok harika tasvirleri yer aldığı gibi parazit gibi duran Levanten semtlerinin tablolarıyla da karşılaşmaktadır. Bu tabloların birinde yazar, Galata, Taksim ve Beyoğlu'nu çöplük olarak değerlendirir. Yazarın kaldığı Beyoğlu'nda Brousse (Bursa) sokağındaki antik evini pek beğenmez. Evi bir merdiven gibi dik ve yağmur yağdığında hemen su dolan bir yer olarak betimler. Asıl adı Frédéric-Charles-Pierre Bargone olan Farrère, tıpkı hocası Loti gibi İstanbul aşığıdır. Deniz subayı görevi sırasında, Doğu'da herhangi bir ülkenin kıyılarına geldiğinde, İstanbul'dan geçmek için çaba harcar. Sperco, yazarın 1911'de Beyrut'a uğraması gerekirken, bir gemiyle İstanbul'a bir kaçamak yaptığını ve konte ile kontesse Ostrorog'larda kaldığı Kandilliye varmak için acele ettiğini aktarır. Osmanlı'nın başkentine gelen Fransız yazarlar ekseriyetle aynı yolu takip etmişlerdir. 1806'da Chateaubriand, yola yelkenli bir gemi ile Triyeste'e doğru yola çıkar. Ondan yirmi altı yıl sonra Lamartine, brik denilen dört namlulu silahlı bir deniz aracını kiralayarak seyahatine başlar.

Kaynakça

BAREİLLES, Bertrand (1918), Constantinople, Ses Cités Franques et Levantines, Editions Bossard, Paris.

CHATEAUBRIAND, François-René de (1968), Itinéraire de Paris à Jérusalem, Flammarion, Paris.

CHATEAUBRIAND, François-René de (2004), Paris İstanbul Kudüs, İlkbiz, İstanbul. DUBARRY, Armand, (1878), Six Aventures Turques, Maurice Dreyfous Editeur, Paris.

DU CAMP, MAXİME, (1848), Souvenirs et Paysages d'Orient, Smyrne. Ephèse, Magnésie, Constantinople, Scio, Arthus Bertrand, Paris.

DU CAMP, MAXİME, (1868), Orient et Italie, Souvenirs de voysages et de Lectures, Didier et Cie, Paris.

EUDEL, Paul, (1885), Constantinople, Smyrne et Athène, Journal de Voyage, E.Dentu, Editeur, Librairie de la Société des Gens de Lettres, Paris.

FARRERE, Claude. (1939), L'homme qui assassina, Société d'Editions, Littéraires et Artistiques, Paris. -----, -----, (1930)

Loti, Ernest Flammarion, Editeur, Paris. -----, -----, (1954),

Saygon Geceleri, Çağlayan Yayınevi, İstanbul. -----, -----, (1926),

Mes Voyages, En Méditerranée, Ernest Flammarion, Paris. -----, -----, (1921), L'extraordinaire aventure d'Achmet Pacha Djemaleddine

VİTAL CUINET'NİN KİTABINDA SİİRT SANCAĞI

Doç. Dr. Hüseyin YAŞAR

Siirt Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü-Siirt

ÖZET

Vital Cuinet, Duyunu Umumiye memuru olarak Osmanlı İmparatorluğuna gelen bir Fransızdır. Bu çerçevede Cuinet, imparatorluğun bütün mal varlığını, gelirlerini kayıt almıştır. Bu görevinin dışında gittiği bölgenin ve şehirlerin sosyo-kültürel yapısına dair tespitler yapmış, eğitim-öğretime dair bilgiler toplamış, okullaşma oranı hakkında araştırmalar yapmıştır. Şehirlerin mimari yapısı ve peyzajına dair tespitler yapmıştır. Topladığı bilgileri, yaptığı sosyolojik değerlendirmeleri ve mimari tespitleri *La Turquie d'Asie, géographie administrative, statistique, descriptive et raisonnée de chaque province de l'Asie mineure* adlı kitabıyla yayımlar. Bütün bu bilgileri 1891-1894 yılları arasında edinmiş ve yazmıştır. Cuinet, Siirt'e de gelerek Siirt'in coğrafyası, yönetim şekline dair istatistikî bilgiler vermiştir. Siirt'e dair bilgiler kitabın ikinci cildinde yer almaktadır. Bu yıllarda Siirt, Bitlis vilayetinin bir sancağıdır ve bu başlık altında incelemektedir. Fransız yazar, Siirt'i Séert şeklinde yazmıştır. Gelenek ve görenekler kısmında Siirt'in adetleri ve göreneklerini Bitlisinkinden farksız görmektedir. Uzaktan Siirt'in mükemmel ve hoş bir görüntü sunduğunu belirten yazar, etraftaki tepelerin üzüm bağları ve meyve bahçeleriyle kaplı olduğunu savunur. Bu eşsiz yeşilliğin içinde, alçıyla inşa edilmiş evlerin beyazlığı pitoresk bir görüntü ortaya çıktığını belirtir. Cuinet, bu güzel manzaranın şehre yaklaştıkça ve kent merkezine girildikçe yok olduğunu üzümlere belirtir. Djès diye yazdığı cas evlerinin ızlı bir şekilde bina edildiğini, sokakların djès molozlarıyla kaplı olduğunu söyler. Kötü bir şekilde inşa edilen cas evlerinin yaklaşık 3000 tane olduğunu buna karşılık 500 dükkanın olduğunu kaydeder. Cuinet, kitabında hemen yakınında bulunan Botan çayına rağmen Siirt'in su sıkıntısını çekmesini anlayamadığını açıklar.

Anahtar Kelimeler: Vital Cuinet, Siirt, Cas Evleri, Ekonomi, Mimari Yapı, nüfus

GİRİŞ

Duyun-u Umumiye Kurumu, II. Abdülhamit döneminde kurulmuştur. 1881-1939 yılları arasında Osmanlı Devletinin dış borçlarını düzenleyen kurumun adıdır. Borçları takip etmiş bir kurumdur. Vital Cuinet, (1833-1896), Duyun-u Umumiye yani Genel Borçlar Dairesi memuru olarak Osmanlı İmparatorluğuna gelmiş ve Osmanlı Devletinin bütün gelirlerini zapturapt altına almıştır. Aslen Fransızdır. Bu çerçevede Cuinet, imparatorluğun bütün mal varlığını, gelirlerini kayıt almıştır. Cuinet, yukarıda ifade edildiği gibi gittiği şehirlerin gelir kaynaklarını kaydettiği gibi o toplumun veya şehir halkının sosyolojisini de incelemiştir. Gelenek ve göreneklerini kayıt altına almıştır. Cuinet, Siirt'e de gelmiş ve bu şehir halkının gelirlerini kaydettiği gibi toplumsal yapısı ve mimarisi, peyzajına dair ilginç saptamalarda bulunmuştur. Önce Siirt'in yerini tespit etmiştir. Buna coğrafi olarak Siirt sancağı Bitlis vilayetinin güneyinde kurulmuştur. Kuzeyden Bitlis vilayetinin merkez sancağı ve Genç ile çevrilidir. Doğu'da ve güneyde ise Van vilayeti, güneyde ve batıda ise Diyarbekir vilayeti ile sınırdadır. Yönetim yani idari olarak Siirt sancağı, yedi kazaya bölünmüştür. Ayrıca üç nahiye, yedi yüz dört köy ve altı da geçici yerleşme yeri vardır. Bilindiği gibi Osmanlı idari yapısı Vilayet, sancak, kaza, nahiye ve köy şeklinde yukarıdan aşağıya yani büyükten küçüğe doğru sıralamak mümkündür.

Siirt merkez sancağına bağlı yedi kazanın isimlerini şöyle sıralar Cuinet. Siirt merkez kazası, Rıdwan, Şirvan (Gufra), Erüh, (Deh), Ğarzan (Zoghuet-Zoq), Pervari (Khokhar-Ğoğar), Hazo (Hazo). Üç nahiye de merkez sancağına bağlı, Batıl diye yazılan yer, Şirvana bağlı Zébréki ve Deh olarak yazılan Erüh'a bağlı Vir-guelelli'dir. Köylerin dağılımı ise şöyledir:

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

Siirt merkeze bağlı 56 köy, Rıdvané'ye bağlı 111 köy, Şirvan'a bağlı 207 köy, Eruh'a bağlı 61 köy, Ğarzan'a bağlı 138 köy, Pervari'ye bağlı 72 köy ve son olarak da Hazo'ya bağlı 59 köy bulunmaktadır. Burada Hazo muhtemelen Kozluk'tur. Zira bugün halk arasında Hazo ismi hala kullanılmaktadır. Geçici yerleşim yerleri ise Koçerler için yapılan İmar iskan yerleri ya da onların konakladıkları mekanlar da olabilir. Bunların da üçü Eruh'a bağlı diğer üçü de Ğarzan kazasına bağlıdır.

Vital Cuinet, Siirt sancağının askeri ve adli kurumları hakkında bilgi verdikten sonra gelenek ve göreneklere geçer. burada yazarın dediğı şu ilginç tespiti aktarmak gerekir. Cuinet'ye göre Bitlis vilayetinin gelenek ve göreneklere için söylenen her şey Siirt'in örf ve adetleri için de geçerlidir.

Halkın nüfunu da etnik olarak şöyle kategorize eder:

Müsülman (Kurdes, Turcs, v.s.).....	64.448
Gregoryen Ermeni	28,119
Katolik Ermeni.....	1,000
Protestan Ermeni	1,033
Katolik Keldaniler	2,600
Yakobit Süryaniler	2,450
Yézidiler	1,092
Toplam	100,742

Siirt sancağında yer alan okulların sayısı ve bu okullarda okuyan öğrenci ve öğretmenler hakkında da bilgiler vermektedir. Buna göre sancağın genelinde toplam 97 okul bulunmaktadır. Bu okullar ilkokul, ortaokul ve lise düzeyinde eğitim ve öğretime devam etmektedirler. Bu kurumlarında toplamda 6,040 öğrenci eğitim görmektedir. Görevli öğretmen sayısı da 106'dır. Müslümanların okuduğı okullar sıbyan, Rüşdiye ve Medrese olarak tasnif edilmiştir. Rüşdiyeler lise, sıbyan okulları da ilkokul olarak isimlendirilmiştir.

Vital Cuinet, bütün okulların kız ve erkek öğrenci sayılarını tek tek vermiştir. Buna göre medreselerde 100 öğrenci, Rüşdiyelerde 170 öğrenci ve ilkokul olan Sıbyan okullarında ise 4,040 öğrenci okumaktadır. Bu okullarda kız öğrenci sayısı verilmemiştir. Büyük ihtimalle okuyan kız öğrenci bulunmamaktadır. Ancak yerli gayri müslümler de durum farklıdır. Burada kız ve erkek öğrencilerin sayısı verilmiştir. Ancak toplamda okuyan azınlık sayısı Müslümanların çok gerisine düşmektedir. Buna göre liselerde okuyan Gregoryen Ermeni sayısı Erkek: 180'dir. Okul sayısı ikidir. Burada 4 öğretmen görev yapmaktadır. Kadın öğretmen yoktur. Lisede okuyan kız öğrenci sayısı 100'dür. Okul sayısı 1'dir, iki kadın öğretmen görev almaktadır. Erkek öğretmen kız okulunda bulunmamaktadır.

Protestan Ermenilerde ise 2 erkek okulu vardır. Yine iki erkek öğretmen bulunmaktadır. Kadın görevli yoktur. Toplam öğrenci sayısı ise 40'tır. Bu ermeni azınlığa ait okulda okuyan kızlar ise 15'tir. Bir okulları bulunmaktadır. Bir bayan öğretmen görev yapmaktadır.

Katolik Keldanilerin ise 4 lise düzeyinde eğitim veren okulları vardır. Bu azınlığa ait bilgiler bir arada verilmiş kadın ve erkek gibi bir ayrıma gidilmemiştir. Buna göre bu dört okulda okuyan öğrenci sayısı 325'tir. Sekiz erkek öğretmen görev yapmaktadır. Bayan öğretmen bulunmamaktadır. Katolik Keldanilerin Protestan ve Gregoryen Ermenilere göre daha bağınaz ve tutucu davrandıkları gözlemlenmiştir. Cuinet'nin belirttiğine göre Katolik Keldanilerin okulları kilise tarafından özenle denetlenmektedir. Eğitim bu azınlığa ait okullarda Fransızca ve Arapça verilmektedir. Eğitim programı Siirt'te bulunan Fransız Dominikleri papazlarının belirledikleri lise programına göre verilmektedir.

Burada ilginç olan Rıdvan kazasıdır. Burada Gregoryen Ermenilere ait bir erkek okulu da bulunmaktadır. Şirvan da veya diğer kazalarda olmasa da Rıdvan kazasında azınlıkların okulları bulunmaktadır. Protestan Ermenilerin de Rıdvan da bir okulları mevcuttur.

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

Bu da erkek okuludur. Siirt'teki Protestan okullarında İngilizce, Arapça, Ermenice öğretilmektedir. Rıdvan'daki İngilizce ve Ermenice eğitim verilmekte ve bu eğitim Amerikan misyonierleri tarafından kontrol edildiğini belirtmektedir.

Gregoryen Ermenilerin okullarındaki eğitim ise İstanbul'daki Ermeni cemaati tarafından sağlanmaktadır. Buradaki okullarda Türkçe, Ermenice eğitim verilmektedir. Bu üç okulun programında Ermeni milli tarihinin çokça yer aldığını belirtmektedir. Vital Cuinet, bunların dışında Siirt sancağı ve kazalarının kliması, yetiştirilen ürünler, mimari yapıların sayıları, ibadethanelerin sayıları, yetiştirilen doğal ürünlerden genişçe bahsedilmektedir. Burada ilginç olan bir bilgiyi de belirtmek gerekir. Buna göre o dönemde en büyük Siirt sancağına bağlı bir kaza olan Rıdvan kazası bugün Kurtalan'a bağlı bir köy durumuna düşmüştür. Oysaki Cuinet'nin verdiği nüfus bilgilerine göre Rıdvan'daki etnik ve dinsel yapıların sayıları şöyle verilmiştir:

Rıdvan:

Müsülman:	8,094
Gregoryen Ermeni	2,093
Protestan Ermeni.....	413
Yézidiler	400
Toplam	11,000 kişi

Siirt'in 32 kilometre güney batısında, Dicle nehrinin 10 kilometre uzağında yer alan Rıdvan, kaymakam tarafından yönetilmektedir. Aynı zamanda adli ve idari olarak da başka kurumlarında varlığından söz etmektedir Cuinet. Vital Cuinet, bu yerleşim yerinin adının etimolojik olarak açıklamaktadır: “Rınd, Kürtçede güzel demektir, van eki de “yer” demektir.” (Cuinet, s. 607). Siirt merkez sancağına ait daha detaylı bilgiler ve diğer kazalara ait veriler bir başka çalışmada verilmesi uygun görülmüştür.

KAYNAKÇA

Cuinet, Vital, (1891-1894) *La Turquie d'Asie, géographie administrative, statistique, descriptive et raisonnée de chaque province de l'Asie mineure* Tome Deuxième (İkinci Cilt), Ernest Leroux Editor, Bibliothèque nationale de France, (Fransız Milli Kütüphanesi). Paris.

19. YÜZYILDA İSTANBUL'DA FRANSIZLAR İLE FRANSIZ DİLİ VE KULLANIMI

Doç. Dr. Hüseyin YAŞAR

Siirt Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü-Siirt

Özet

Osmanlı Devleti, 19. yüzyılda, Batı'nın etkisiyle yeni medeniyet çerçevesine girerken daha çok Fransa ile iletişim halinde olduğu bilinen bir gerçektir. Osmanlı Devleti Batıyı Fransa aracılığıyla tanımış ve ilişkilerini bu ülkeyle ilişkilerini geliştirmiştir. Bu nedenle, yeniliklerin büyük çoğunluğu, Fransızlar sayesinde imparatorluğa getirilmiştir. İsmail Habib Sevük, de “Garptan aldığımız şeylerin belki yüzde doksanını Fransızlardan aldık: Çünkü eskiden beri, Büyük Süleyman’ın Fransız Kralını himaye ettiği zamanlardan beri “Frañcelo” bizim nazarımızda bütün Frenk âlemini ifade eden bir tabirdi” diyerek bu görüşü destekler. Ünlü Fransız gezgin edebiyatçısı Gérard de Nerval de, İstanbul’da bir Ermeni evinde kendisine ve “Frenk medeniyetine” duyulan ilgiden hareketle Fransa’nın burada olumlu imajı ve yeni medeniyete katkısını gözlemler ve bundan son derece memnun kalır: “Fransa’nın güzel adı bu uzak ülkelerde çok sevilir. Gelecekte bizim asıl gücümüz işte bu olacaktır. Hükümetlerimizin yanlış politikalarına rağmen, böyle bir istikbal bekleyebiliriz”. Yazar, kültürlerarası etkileşime realist yaklaşarak, söz konusu kültürü evrensel ocağa benzeterek Avrupalıların Ortaçağ’da her şeyi Doğu’dan aldığını, şimdi ise Avrupa’nın aldıklarını geri verdiğini belirterek evrensel medeniyete katkıda bulunduğunu savunur. Bu çalışmada Fransız tesiri iki başlık altında incelenmiştir. 19. Yüzyılda İstanbul’da Fransızlar ile Fransız Dili ve Kültürü ve Fransızca’nın Kullanımı.

Anahtar Kelimeler: İstanbul, Fransız Kültürü, Frenk, Fransızca

19. Yüzyılda İstanbul’da Fransızlar ile Fransız Dili ve Kültürü

Genelde Avrupa’nın özelde ise Fransızların Osmanlı’nın son zamanlarındaki sosyal yaşamlarına tesiri çokça tartışılmıştır. Bu konu üzerinde bir çok eser yazılmıştır. Ancak Türkçe edebi eserlerden hareketle özellikle kurgusal eserlerde Fransız kültürünün ortaya çıkarılması çok az işlenmiştir. Bir Türk ve Müslüman roman kahramanının gerçekte var olan ve dünyaca tanınmış Fransız roman kahramanlarına özentisi ve Fransız kültürün doğrudan tespit edilmesi ve kayda geçirilmesi çok önemlidir. Osmanlı Devleti, 19. yüzyılda, Batı’nın etkisiyle yeni medeniyet çerçevesine girerken daha çok Fransa ile iletişim halinde olduğu bilinen bir gerçektir. Hatta Osmanlı Devleti Batıyı Fransa aracılığıyla tanımış ve ilişkilerini bu ülkeyle ilişkilerini geliştirmiştir. Bu nedenle, yeniliklerin büyük çoğunluğu, Fransızlar sayesinde imparatorluğa getirilmiştir. İsmail Habib Sevük, de “Garptan aldığımız şeylerin belki yüzde doksanını Fransızlardan aldık: Çünkü eskiden beri, Büyük Süleyman’ın Fransız Kralını himaye ettiği zamanlardan beri “Frañcelo” bizim nazarımızda bütün Frenk âlemini ifade eden bir tabirdi” (Sevük, 1928: 69) diyerek bu görüşü destekler. Ünlü Fransız gezgin edebiyatçısı Gérard de Nerval de, İstanbul’da bir Ermeni evinde kendisine ve “Frenk medeniyetine” duyulan ilgiden hareketle Fransa’nın burada olumlu imajı ve yeni medeniyete katkısını gözlemler ve bundan son derece memnun kalır: “Fransa’nın güzel adı bu uzak ülkelerde çok sevilir. Gelecekte bizim asıl gücümüz işte bu olacaktır. Hükümetlerimizin yanlış politikalarına rağmen, böyle bir istikbal bekleyebiliriz” (Nerval, 1974: 182). Yazar, kültürlerarası etkileşime realist yaklaşarak, söz konusu kültürü evrensel ocağa benzeterek Avrupalıların Ortaçağ’da her şeyi Doğu’dan

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

aldığını, şimdi ise Avrupa'nın aldıklarını geri verdiğini belirterek evrensel medeniyete katkıda bulunduğunu savunur. Bu tespitlerden hareketle yenileşme çalışmalarıyla beraber Osmanlı İmparatorluğunun bütün şehirlerinde gözle görülen Fransız etkisi gözlemlenir. Bu etkinin en belirgin bir şekilde yaşandığı şehir kuşkusuz başkent İstanbul'dur. Zira, 19. yüzyılda İstanbul, Fransa ile temasın ana kumanda merkezidir. Söz konusu etkinin giderek artması Fransa ile önceki yüzyıllardan başlayan ilişkilerinin yanında ıslahatlar çerçevesinde İstanbul'a gelen Fransızların sayısındaki önemli artışa da bağlayabiliriz. Fransızların İstanbul macerasını, İsmail Habîb Sevük, Tanzimatın öncesine daha eskilere, yüzyılın başına götürür: "İstanbul'da Fransızlar, daha Selimi Salis zamanında epeyce kalabalıktı. Hatta göğüslerine üç renkli Cumhuriyet "Kokart"ı takan Fransızlar, kral devrinin sefiri olup cumhuriyetin ilanı üzerine mazul kalan ve fakat yine Fransız Sefarethanesinde oturan Chevaselle sefarethaneyi basarak kovulmuşlardı, o zaman diğer Avrupa devletlerinde böyle bir şeyin vukuu imkansız 21 olduğu gibi, oralarda Cumhuriyet taraftarı olan Fransızların "Kokart" takmaları bile memnuydu. İstanbul'daki diğer ecnebi devletler Fransızların "Kokart" takmalarını men ettirmek için hükümetimize defaatle müracaat etmişlerse de hep ret cevabı almışlardı. Diğer devletler Fransa'daki cumhuriyetten ve inkılab-ı Efkâr'dan kuşkulandırmakta iseler de böyle şeyler bizim umurumuzda değildi" (Sevük, 1928: 70). Fransızlar, İstanbul'a Abdülmecit döneminde yoğun bir şekilde gelerek Fransız nüfuzunu artırır ve Fransızcanın kullanımını yaygınlaştırırlar. Bu nedenle Abdülmecit dahi Fransızca öğrenir. Türk dostu şair ve romancı Lamartine de bu padişah döneminde, İstanbul'a gelerek Türklerin dostluğunu kazanır. İstanbul'a gelen Fransızlarından kimisi zamanla Müslüman kimliğini alarak, kimisi ticaretle uğraşarak buraya yerleşir. Bazı edebi seyyahlarca mezarı ziyaret edilen Conte Bonneval, Müslüman olup yerleşenlerden biridir. İstanbul'daki yabancılar arasında zamanla Fransızların çoğalması Fransız kültürün etkisini artırır. İstanbullular, zamanla medeniyet temsilcisi olarak kendilerinden üstün gördükleri Fransızlara özenerek, dillerini konuşmaya, onlar gibi oturup kalkmaya, yemek yemeye başlar. Bu özentî, ilk başta daha çok yerli gayri Müslimler ve Müslüman aydın kesimi arasında yaygınlaşır. Sevük'de, Türk aydınların söz konusu kültürden etkilendiğini söylemektedir: "Teceddüt devrine girdiğimiz zamanlarda garp lisanına aşına bir avuç mahdud münevverlerimizden hepsi yalnız Fransızca biliyordu, bunların içinde İngilizce veya Almanca bilen yok gibiydi. Aynı zamanda garplılardan İstanbul'a o zaman en çok gelen Fransızlardı ve tabiatıyla İstanbul'da en çok işitilen lisan Fransızca oluyordu" (Sevük, 1928: 69). Fransız kültürünün İstanbullular arasında tanınmasında ve hatta yaygınlaşmasında Türk edebiyatçıların da yadsınamaz katkıları vardır. Özellikle Ahmet Mithat Efendi, kolayca okunan kurgusal eserleri sayesinde Fransızların gelenek ve göreneklerini tanıtmada yardımcı olur. Bu konuda, Kavaz, yazarın hikayeciliğine değinirken "Ahmet Mithat Efendi'nin hikayeciliğimizde, batıyı tanıma ve tanıtmaya gayretlerinin önemi büyüktür. O, batıyla temasa geçmemizde öncü sınırlar arasında yer alır" (Kavaz, 1999: 16) demektedir. Kavaz'ın, "Batı" sözcüğüyle kastettiği Fransa ve Fransızlar olduğu kuvvetle muhtemeldir. Ahmet Mithat'ın eserlerinin birkaç yerinde, İngilizlerden söz etmesi bu gerçeği değiştirmez. Zira, yazar, Paris'te Bir Türk, Avrupa'da bir Cevalan v.s. eserleriyle Fransa'dan, orada yaşayan halkın gelenek ve göreneklerinden, yeni medeniyet bilincinden en ince ayrıntısına kadar söz eder ve 22 bu kültürünün tanınmasına yardımcı olur. Aşağıda, edebi eserlerde söz konusu kültüre olan ilgiyi ve alafanga davranış biçimlerine olan özentiyi işleyeceğiz.

Fransızcanın Kullanımı

19. yüzyıl İstanbul’undan sahneler içeren eserlerde, İstanbullular arasında Fransızca, iletişim dili olarak kullanılması giderek önem kazanır. Özellikle Müslüman aydınlar ile yerli ve yabancı gayri Müslimler arasında yaygınlaşır. Fransızca, Beyoğlu’nda batılı yaşam tarzına en hızlı adapte olan Rum ve Ermeniler tarafından ilgi görerek sosyal hayatta iletişimi sağlamaktadır. Gérard de Nerval’in bir sahneden hareketle aktardığı ifadeler de bu tespiti doğrular niteliktedir. Nerval, bir Ermeni evinde gözlemlediği Fransız kültürünün varlığından son derece memnun kalır ve bunun için de Ermenilere teşekkür eder: “Ermenilere teşekkür etmek gerekmez mi? Biz Fransızların zihniyetine Ermeniler Türklerden daha yakın ve Türklerin değişme arzu ve niyetlerine bunlar vasıta oluyor” (Nerval, 1974: 182). Buna karşın, semtin eğlence hayatından uzak duran Yahudilerin Fransızca konuşmalarına rastlanmaz. Ermeni ve Rumların alafranga kültüre olan ilgilerine incelenen eserlerde görmek mümkündür. Ahmet Mithat, Müşahadat romanının ilk sayfalarında, vapurda biri sarışın diğeri esmer iki kadının kusursuz bir telaffuzla Fransızca konuştuklarını vurgular. İlerleyen sayfalarda Ermeni kökenli olduklarını öğrendiğimiz bu kadınlar, yazara göre Fransızca’yı, mükemmel bir aksanla konuşur: “Evet, Fransızca hasbıhal. Zahir. Hem de ne Fransızca? Öyle bazı zürafamızın, güya Ermenilerde Fransızca mükemmel olmadığını tasvir için: ‘Vule vu mösyö dondurma?, -Non Mösyö, karnım tok’. Dedikleri surette değil. Adeta gerçekten Fransız şivesiyle Fransızca. Ne noksan söylüyoruz. Güya bunların Fransız olmadıkları malumumuzmuş da, o lisanı pek iyi söylüyorlarmış gibi beyan-ı hal ediyoruz. İkisi de Fransız vesselam” (Ahmet Mithat, M: 21–22). Eserin bir başka yerinde de, söz konusu kadınlardan birinin konuştuğu Fransızca’ya tekrar dönerek bir Fransız kadının aksanından farksız olduğunu açıklar. Yerli azınlıkların Müslümanlar ve Avrupalılarla Fransızca anlaştıkları görülmektedir. Ahmet Mithat, yukarıda adı geçen eserinde, Refet karakteriyle beraber, iki önemli kahramanı olacak bu bayanlarla iletişimi, Fransızca sağlar (Ahmet Mithat, M: 96). Ermenilerin iyi derecede Fransızca bilgisine sahip oldukları konusuna Théophile Gautier de değinir. İstanbul adlı eserinde İstanbul’da misafir olduğu bir Paşa’nın uysal, terbiyeli Ermeni katibinin 23 Fransızca’yı pek güzel konutğunu aktarır (Gautier, 2007: 179). Claude Farrère’in L’homme qui assassina adlı romanında Ermeni asıllı Mme Erizian, olay örgüsü boyunca Fransız kahramanlarla iletişimi bu dile gerçekleştirir. Yazarların bu tespitleri, Ahmet Mithat’ın gözlemleriyle çarpıcı bir şekilde benzeşir. Müslüman halk ile yerli azınlıkların aralarında Fransızca iletişim kurlmaları Mehmet Rauf’un rastlanmaktadır. Rauf’un Eski Aşk Geceleri eserinde yer alan Eşkya Arasında adlı hikayesinde, Girit’teki Türk birliklerine eşkıyalar tarafından saldırı düzenleneceği haberi alan genç Rum kızı, saldırıyı Türk birliği komutanına haber verir. Kız ile komutan arasındaki iletişim Fransız dilinde gerçekleşir. Yazar, genç Rum kızının Fransızca’yı Hanya’daki Fransız okulunda öğrendiğini açıklar. Bu okulda iyi bir Fransız dili ve kültürü eğitimi alan Kornelya, söz konusu kültürü adeta içselleştirir. Zira anlatıcı, Kornelya’nın saldırı haberini ihbar etmesini okuldan aldığı eğitime bağlar: “Fransız okulunda öğrenim görmüş ve böyle çatışma ve öldürmeleri insanlık adına pek kötü görerek, bunların elden geldiğince engellenmesi amacıyla yaşayan bir kız olduğundan...” (Mehmet Rauf, 2003: 53). Yazar, kızın Fransızca bilgisine açıklık getirirken, Türk komutanın bu dili nereden öğrendiğini açıklamaz. Halit Ziya’nın Nesli-i Ahir romanında da buna benzer bir durum söz konusudur. Eserde, Şakir, Otel Cacommo’nun terasında dinlenirken, sevgilisi ile oturmuş hasta bir delikanlının, kendisiyle konuşmak istediğini görür. İtalyan deniz subayı iken kendi isteğiyle görevinden ayrılan Atinalı bu genç, Şakir ile Fransızca sohbet eder: “Ayakta, Galata ağzına pek benzeyen Fransızcasıyla Şakir’e

yüksek makamlardaki tanıklarından, değerli dostlarından söz ediyordu” (Uşaklıgil, 1990: 88). Yerli gayri Müslimlerin dışında, Fransızcanın, Müslüman aydınlar arasında da yaygınlaştığı gözlemlenmektedir. Halit Ziya’nın yukarıda adı geçen eserinde yüreği modern bir memleket sevdasıyla dolu olan aydın kahramanların, aralarında zaman zaman Fransızca sözcüklere başvurur ve selamlaşıp vedalaşırlar. Romanın bir yerinde Süleyman Nüzhet’in Şakir’den ayrılırken “Bon nûvi!” demesi bu tespiti doğrulamaktadır (Uşaklıgil, 1990: 97). Ancak bazen bu tür konuşmalar özentiden ziyade, istibdatın yarattığı korkudan da kaynaklanır. Aynı eserin 162. sayfasında İrfan ve Nüzhet, kayıkla giderken sandalcının hafife olmasından şüphelenerek Türkçe yerine Fransızca söze başlar. 24 Aydınların etkisinde kalan Müslüman İstanbul toplumunda da söz konusu dile olan ilginin giderek arttığı gözlenmektedir. İlginin en belirgin işareti zengin ve orta halli ailelerin çocuklarına Fransızca öğretmekte büyük itina göstermeleridir. Şehrin belli bir döneminde moda haline gelen ve Türk romanlarında bir tip konumuna yükselen mürebbiyelerin çoğunun Fransız olması bu itinanın sonucudur. Bu konuyu “Mürebbiyeler” başlığı adı altında ele alındığından burada ayrıca işlenmeyecektir. İstanbul’da ailelerin çocuklarına Fransızca öğretmek özel olarak hoca tutmaları da bu dile verilen önemin ve itinanın kanıtıdır. İncelenen eserlerde, çok sayıda kahraman özel öğretmenlerden ders alarak Fransızca’yı öğrenir. Ahmet Mithat’ın Müşahadat eserinde yazardan başka Refet karakteri de babasının Fransızca eğitimine önem verdiğini vurgular: “Vaktiyle pederin biz ne yolda okuttuğunu söylemiştim ya. İşte o zaman biz epeyce Fransızca okumuştuk” (Ahmet Mithat, M: 96). Fransızcanın etkisi, yaygınlaşarak kapalı ev ortamında yaşayan evhanımlarını da etkiler. Mehmet Rauf’un Genç Kız Kalbi’nde eserinde bu dile özenen bir ev kadını karakteri yer alır. Eserin başkahramanı Pervin, amcasının eşinin ruhsal portresini çizerken Fransızcaya olan özentisini öne çıkarır: “Fransızca bildiğini bir kere ağzından işitmiş olduğum ‘Je perdü mon franse...’ garibesinden ve ağzından hiç düşmeyen ‘şeri’ hitabesinden anlar gibi oldumsa da okuyup okumadığını ve şık olup olmadığına dair bir delil gösteremem” (Mehmet Rauf, 2006: 25-27). Pervin’e göre amcasının kızı Nigar da, Fransızca öğrenmek için hem Fransız gece okuluna gittiğini hem de özel hocalardan ders aldığını bildirmektedir. İncelediğimiz romanlardan hareketle, 19. yüzyılda İstanbul’da, halka açık mekanlarda levhaların, tabelaların ve işaretlerin Fransızca yazıldığı saptanmıştır. Bu da, söz konusu dilin halkın büyük kısmı tarafından anlaşılacak kadar yaygınlaştığı sonucunu götürür. Ahmet Mithat, Beykoz vapurunda yanlışlıkla kadınlara ayrılmış kamaraya girince, yaşlı bir kadın, bu bölmenin kadınlara ait olduğunu bunun da üstündeki Fransızca tabeladan belli olduğunu açıklayarak uyarır: “Kapı üzerinde bir levha asılıdır. Osmanlı mürekkebiyle yazılıp, biraz da yağmur değdiğinden yazıları epeyce bozulmuşsa da “reserve au harem” yazıldığı okunabilmektedir ki Fransızca olarak bu lakırdının tercümesi “haremlere tahsis olunmuştur” demektir” (Ahmet Mithat, M: 15). Benzer bir Fransızca uyarı işareti, Refik Halid’in eserlerinde de yer alır. Yazarın Bu Bizim Hayatımız ile Sonucu Kadeh adlı romanlarında bazı İstanbul evlerinde, kapıların üzerinde duran tokmağın yerini Fransızca “Lütfen çeviriniz” yazılı bir çingirak almaktadır. 25 Bu Bizim Hayatımız eserinin, başkahramanı Şemsi, eski dostu Felfelek Cafer Efendi’nin evine yaklaşıncı kapıdaki çingırağı fark eder ve “üzerinde Fransızca ‘Tournez s.v.p.’ yazılı tarafı alt kısmı yukarı gelmiş paslı çingırağı” (Karay, BBH: 43) iki kere çevirir. Aynı yazar, Sonucu Kadeh adlı romanında da kapıdaki bu Fransızca yazıya dikkat çeker. Olay örgüsünün bir sahnesinde, aşüfte bir kişiliğe sahip olan Şehriban, sabahın erken saatinde, Cemşid’in kapısının çingırağını çevirir: “Üzerinde Fransızca ‘lütfen çeviriniz’ yazılı –o yıllarda artık tokmağı lüzumsuz hale sokan ve eski, yeni bütün evlerin biraz da süsü yerine geçen – kapı çingırağının şamatası ile uyandı” (Karay, SK: 112). Bütünüyle Fransız tesirinin etkisinde kalan İstanbullular, Türkçe konuşmalarında giderek

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

Fransızca sözcükler dahil etmeye başlar. Bu da Fransızca ve Fransız kültürünün halk arasındaki etkisinin derecesini belirtmesi açısından önemlidir. Refik Halid'in Bu Bizim Hayatımız adlı eserinde Mazlum Sami, Avrupalı hanımlara benzetmeye çalışan kadınları uzaktan seyrederken bunu çok beceremediklerini düşünür. Mazlum Sami, bu bayanların çok rahat davranmadıklarını ifade eden Fransızca "à l'aise" sözcüğünü kullanarak durumlarını netleştirir: "Henüz 'à l'aise' değiller. Birkaç nesil geçmesi lazım" (Karay, BH: 192). Halit Ziya Saray ve Ötesi adlı eserinde saraydaki hatıralarından söz ederken çeşitli Fransızca deyimlere başvurur. Durumu idare etmek anlamına gelen Fransızların şu deyimini kullanır: "Fransızların dediği gibi lahana ile keçiyi idare etmeli. Kim lahana kim keçi, bunu halletmek mevzubahis değil" (Uşaklıgil, 2003: 249). Eserin 403. sayfasında birbirleriyle kaynaşmış olan Damat Ferit ve Vahdettin'in aynı zamanda eğilimleri itibarıyla birbirlerine de çok benzediklerini aktarırken Fransızca bir atasözüne başvurur. Bu durumlar için Halit Ziya, Fransızların: "Birbirine benzeyenler birleşirler" sözünü hatırlatır. Yazar, Vahdettin ve Damat Ferit'in İttihat ve Terakki aleyhine birleştiklerini açıklar. İstanbul'daki çoğu kafelerin, mağazaların ve pastanelerin isimlerinin Fransızca olması söz konusu tesirin bir başka çarpıcı belirtisidir. Bu konu, Beyoğlu'ndaki Alışveriş Mekanları başlığında işlendiği için sadece anarak geçilecektir. Fransız dili ve kültürünün İstanbul'daki yaygın kullanışı, sadece Türk edebiyatçıların eserlerinde değil aynı zamanda Fransız yazarların İstanbul'a dair eserlerinde de ortaya çıkar. Claude Farrère, İstanbul yolculuğunun izlenimlerini kaleme aldığı Mes Voyages (Seyahatlerim) adlı eserinde, İstanbul'a iner inmez ilk edindiği 26 izlenim şehirdekilerin çoğunun Fransızca bilmesi ve konuşabilmesidir: "Karaya ayak bastığımda, ilk intibam şu oldu: "Herkes veya hemen hemen herkes Fransızca konuşuyordu ya da en azından birkaç kelime ağzında geveliyordu. Yirmi defa yolumu sordum; aynı şekilde yirmi defa, aniden yeterince anlaşılır bir Fransızca şive ile hemen cevabımı aldım" (Farrère, 1926: 198). İstanbul'da karşılaştığı Fransızca bilmeyen tek kişinin sadece elçilikte karşılaştığı hamal olduğunu da ekler. Bir başka eserinde de Fransızcanın kullanımına değinir. L'homme qui assassina romanının kahramanı Fransız Mareşal, İstanbul'da ilk günlerde ziyaret ettiği evin Rum asıllı sahibi Madame Kalouri ile Fransızca iletişim kurmaktadır. Madame Kalouri, mareşalle çok güzel bir Fransızca ile karşılayarak adeta jest yapar (Farrère, 1939: 36- 37). Mareşal, ev sahibi madamın kullandığı 'Faire patience' ibaresine şaşırır ve bundan hareketle herkesin burada spécial dediği güzel bir Fransızca konuştuğunu aktarır. Fransız gezgin edebiyatçı Lamartine de ilk İstanbul seyahati izlenimlerini kaleme aldığı Voyage en Orient (Doğu'ya Seyahat) adlı eserinde, Fransızcanın etkisini gözlemler. Konuk olduğu Namık Paşa'nın en önemli özellikleri arasında "Fransızcayı zevkle ve kolaylıkla" konuşması olduğunu belirtir. Paşanın evinde karşılaştığı ve padişahın kızı ile evli olan Halil Paşanın da Fransızcayı çok iyi bildiğini aktarır (Lamartine, 1971: 116). Yazar, İstanbul'da sadece Fransızca bilen Türklerle karşılaşmaz, aynı zamanda İstanbul'a yerleşmiş ve şehrin ticari hayatında önemli rol oynayan Fransız ailelere ve işadamlarına da denk gelir: "Babadan oğla İstanbul'a yerleşmiş Fransız bankeri Mösyö Aléon ve eşi bizi misafir ettiler. Aléon'un Büyükdere'de çok zarif bir villası, Belgrat köyünde de bir av evi var; bu sevimli ailede, yaşantı inceliği, kültür seviyesi, Doğu'nun zarafeti, sevgi dolu sadeliğiyle karışmış. İzmir'deki bankerlerin kardeşi mösyö Salzani de İstanbul'da Fransız niteliğini kendinde toplayan bir adam" (Lamartine 1971: 129). İkinci İstanbul gezisi hatıralarını aktardığı Nouveau Voyage en Orient adlı yolculuk anlatısında da İstanbul'da Fransızca ve edebiyat dersleri veren bir harp okulunu ziyaret eder.

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

Ziyareti sırasında Fransızca bilen Türk subayları ile karşılaşınca şaşırır. Fransız subayların da görev aldıkları bu okuldaki öğrencilerin aldıkları eğitimden dolayı rahatlıkla Fransızca konuşur çeviri yapabilir durumda olmaları yazarın şaşkınlığını daha da artırır: “Genç öğrencilerden bir kaç Fransızcadan imtihan edildiler. Bu dil artık Doğu memleketlerinde benimsenmiş bir lisan. Öğrenciler, çocukluk alışkanlığı, 27 rahatlığı, söyleyiş tazeliği ile açık kitaptan Türkçeden Fransızcaya, Fransızcadan Türkçeye tercümeler yapıyorlardı” (Lamartine, 1971: 176)

Kaynakça

LAMARTINE, Alfonse de, (1835), Voyage en Orient, Hachette, Paris.

-----, -----, (1971) İstanbul Yazıları, Yenilik Basımevi, İstanbul.

LOTI, Pierre. (2000), Aziyade, Engin Yayıncılık, İstanbul.

SEVÜK, İsmail Habib, (1928), Türk Teceddüt Edebiyatı Tarihi, İstanbul.

FRANSIZ EDEBİYATI ESERLERİNE VE KAHRAMANLARINA ÖZENTİ

Doç. Dr. Hüseyin YAŞAR

Siirt Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü-Siirt

Özet

Türk edebiyatının kahramanları, kendilerini Fransız edebiyatının kahramanlarına benzetirler. Onları rol model olarak beğenirler. İncelenen eserlerden hareketle, İstanbullu aydınların çoğunun, Fransız Edebiyatı hakkında önemli derecede bilgi sahibi oldukları anlaşılmaktadır. Kurgusal eserlerin çoğunda, birer aydın olarak portresi çizilen kadın veya erkek kahramanlar, zaman zaman kendilerini Fransız roman ve hikâye kahramanları ile özdeşleştirmeye ve kıyaslamaya çalışmaları bunu ispatlamaktadır. Refik Halid'in *Sonuncu Kadeh* eserinin kahramanı Cemşid de kendisini bir Fransız kahraman ile kıyaslar. Âşık olduğu Şehriban'ın bir fahişe olduğunu öğrendikten sonra bile neden hala onun peşinde koştuğuna anlam veremez ve Fransız romanlarındaki kendi durumuna benzer kahramanları anımsar: "Erkekler sadece kendilerinin olan kadınlara mı tutulurlar diye düşünüyordu. Kocalılara, dullara, metreslere, fahişelere, her türlüşüne, en bayağısına, en ahlaksızına aşık olmamışlar mıdır? La Dam o Kamelya kimdi? Veremli bir satılık kadın! Manon Lesko ne idi? Sokak fahişesi! Bu roman tipleri hakikatte fazlasıyla mevcuttur; ben de onlardan birini, hatta çok daha iyisini seviyorum". Aynı kahramanın yakınlık kurduğu bir başka Fransız kahraman, Thérèse de Sauve'dur. Delikanlılık yıllarında okuduğu Fransız romanlarının kahramanlarını zihninde canlandırırken durumunu bu karakterinkiyle karşılaştırıp bazı benzerlikler kurar. Paul Bourget'nin ünlü *Cruelle Enigme* eserinde adı geçen kahramanın Şehriban'ın kendisine ihanet ettiği gibi, sevgilisi Hubert'e ihanet ettiğini anımsar. Bu bildiride Türkçe kurgusal eserlerde, kahramanların Fransız Edebiyatı eserlerine ve kahramanlarına olan özentisi ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Refik Halid, İstanbul, Fransız Edebiyatı ve Kahramanları

Tahlil edilen eserlerden hareketle, gerçek hayatta olduğu gibi edebi eserlerde de Fransız kahramanlarına, yaşam tarzlarına büyük bir özentisi duyulmuştur. Bu şu şekilde olmuştur: bir Müslüman Türk kahraman Fransız yazarların kahramanlarına özenmiş ve bunların ismini yazar zikretmiştir. İstanbullu aydınların çoğunun, Fransız Edebiyatı hakkında önemli derecede bilgi sahibi oldukları anlaşılmaktadır. Kurgusal eserlerin çoğunda, birer aydın olarak portresi çizilen kadın veya erkek kahramanlar, zaman zaman kendilerini Fransız roman ve hikâye kahramanları ile özdeşleştirmeye ve kıyaslamaya çalışmaları bunu ispatlamaktadır. Refik Halid'in *Sonuncu Kadeh* eserinin kahramanı Cemşid de kendisini bir Fransız kahraman ile kıyaslar. Âşık olduğu Şehriban'ın bir fahişe olduğunu öğrendikten sonra bile neden hala onun peşinde koştuğuna anlam veremez ve Fransız romanlarındaki kendi durumuna benzer kahramanları anımsar: "Erkekler sadece kendilerinin olan kadınlara mı tutulurlar diye düşünüyordu. Kocalılara, dullara, metreslere, fahişelere, her türlüşüne, en bayağısına, en ahlaksızına aşık olmamışlar mıdır? La Dam o Kamelya kimdi? Veremli bir satılık kadın! Manon Lesko ne idi? Sokak fahişesi! Bu roman tipleri hakikatte fazlasıyla mevcuttur; ben de onlardan birini, hatta çok daha iyisini seviyorum" (Karay, SK: 149). Aynı kahramanın yakınlık kurduğu bir başka Fransız kahraman, Thérèse de Sauve'dur. Delikanlılık yıllarında okuduğu Fransız romanlarının kahramanlarını zihninde canlandırırken durumunu bu karakterinkiyle karşılaştırıp bazı benzerlikler kurar.

Paul Bourget'nin ünlü *Cruelle Enigme* eserinde adı geçen kahramanın Şehriban'ın kendisine ihanet ettiği gibi, sevgilisi Hubert'e ihanet ettiğini anımsar. Mehmet Rauf'un *Ferdayı Garam* eserinde de, Sermed, genç bir Fransız kadın kahramanın durumunu "zavallı kız" sözcüğüyle belirterek kendisini onunla özdeşleştirir. Macit, genç kız Sermed'i "Bahçenin ıhlamur gölgesinde bir uzun sandalyeye uzanmış, denizden, çiçeklerden, yapraklardan yayılan sarhoş edici havayla uyumuş, Gonkurlar'ın, ya da Dode'nin bir romanı dizlerine düşmüş" (Mehmet Rauf, 2003: 46) okurken görür. Macit'in "okuyor musun?" sorusuna "Okumak mı?, Kaçınıcı defa" der ve kendisini bir Fransız romanının kahramanı, Sör Filomeni ile özdeşleştirir: 35 "Daha rahibe olamadı, ama bu kararı vermek ne mecburiyet, ne acı mecburiyet!, Zavallı kız; değil mi? Zavallı bizi!" (Mehmet Rauf, 2003: 47). Saffeti Ziya'nın *Salon Köşelerinde* romanının kahramanı Şekip Bey, kurgusal kahramanların benzerlerini gerçek hayattakilerle karşılaştırır. Bu nedenle Pera Palas'ın vals salonundaki iki yabancı kadını Maupassant'ın bir hikayesindeki kahramanlara benzetir: "Bunlar o derece birbirlerine benziyorlardı ki ya ana kız, ya iki kız kardeş oldukları akla geliyordu. Derhal Guy de Maupassant'ın *Fort Comme la Mort*'undaki düşesle kızı, Anny ile Annet aklıma gelmişti" (Saffeti Ziya, 2006: 9). Bu özdeşleştirmenin dışında Türk kahramanlar, okudukları Fransız romanlardan sahneleri de hatırlarlar. Bu *Bizim Hayatımız* eserinde buna benzer bir durum söz konusudur. Romanın kahramanlarından Şemsi, Mazlum Sami ile soğuk bir kış gününde evde sohbet ettiği sırada pencereden havanın durmunu gördüğünde, bir Fransız romanındaki sahneyi hatırlar. Havanın beyazlaşıp siyahlaştığını, karın kuşbakışı yağdığını ve bu kar altında sürünerek geçen bir gemiyi fark eden kahraman, Loti'nin *İzlanda Balıkçısı* eserini hatırlar: "Pierre Loti'nin *İzlanda Balıkçısı*'nda okuduğu, unutamadığı puslu Kuzey denizi manzaralarını ve balıkçı Yan'ı hatırlattığını" (Karay, BBH: 144). Bazen de kahramanlar, düştükleri durumdan kurtulmak için Fransız romanlarını okur veya okudukları sahneleri hatırlar. Örneğin, Halid Ziya'nın *Aşk-ı Memnu* eserinin mürebbiyesi, Maupassant'dan sonra Fransız edebiyatının bir başka önemli hikayecisi olan Alexandre Dumas'ya hayrandır. Mlle Courton adındaki mürebbiye, uygun zamanlarında daha ziyade bu yazardan hikayeler okur ve okuduklarından ders almaya çalışır (Uşaklıgil, 2006: 103). Uşaklıgil, aynı eserinde Paul Bourget'den de söz eder. Eserde Behlül, odasında Bihter hakkında düşüncelere dalarken "Paul Bourget'nin, o insafsız kadın şerrihinin" birkaç sayfasını okumaya çalışır (Uşaklıgil, 2006: 346). *Araba Sevdası*'nın Bihruz Bey de Fransızca hocası Mösyö Piyer (eserde böyle yazılır) sayesinde Fransız edebiyatının ünlü romanlarından haberdar olur. Hocası, Bihruz'a zaman zaman Paul et Virginie, La Dame aux Camélias ve Alphonse Karr'ın *İhlamurların Altında* eserlerini okur. Bihruz Beyin Fransız edebiyatı bilgisi bunlarla sınırlı değildir. O, Periveş Hanıma yazacağı güzel aşk sözcüklerini de Jean Jacques 36 Rousseau'nun *Nouvelle Heloise* adlı mektup eserinden seçmeye çalışır (Recaizade Mahmut Ekrem, 2002: 42-47). Bütün bu örnekler Fransız edebiyatının İstanbul'da çok okunduğunu ortaya koyması açısından önemlidir.

Fransız Tarzı Tiyatrolara Özent

İstanbulluların gitmeye özendikleri eğlencelerden biride Fransızların İstanbul'da sahneye koydukları piyeslerdir. İncelenen romanlarda kahramanlar, daha çok Fransız tiyatro trupları ve kumpanyalarına gitmeyi yeğler. Ahmet Mithat'ın *Müşahadat* romanının önemli erkek kahramanlarından Refet'in Ahmet Mithat'a Konkordiya tiyatrosunda Fransız operakomik kumpanyasının sahneye koyacağı güzel bir oyunu izlemeye gideceğini söylemesi bu yargıyı destekler (Ahmet Mithat, M: 323). Halit Ziya'nın *Nesl-i Ahir* eserinin kahramanları da zaman zaman bu kumpanyaların düzenlediği tiyatro oyunlarını seyrettikleri izlenimi verir. Romanın

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

ikinci derecede kahramanlarından Şevket Tepebaşı'ndaki Fransız operetinden söz eder: “Bu akşam Tepebaşı'nda bir Fransız operet kumpanyası başlıyor; bak onu 38 unuttuyordum” (Uşaklıgil, 1990: 111). Hatta İrfan, bu kumpanyada çalışan Janet adlı Fransız kıza aşık olur ve onunla arkadaşlık bile kurar. Sonuncu Kadeh adlı romanın kahramanı Murat Naci de gençliğinde, Tepebaşı'nda, yazlık tiyatrodaki bir Fransız operetini seyrettiğini hatırlar. Hatta “La Poupée” rolündeki Lina Vandernoot adlı kızın ismini de hatırlayarak herkesin bu kıza hayran olduğunu dile getirir. Söz konusu tiyatrolar Fransız kültürünün etkisinin yayılmasında faydaları azımsanmayacak kadar büyüktür. Fransız kumpanyaları, eserlerini Fransızca olarak sahneye koyduklarından kimi tiyatro sevdalıların bu dili öğrenmeye yöneldikleri olasılığı da güç kazanır. İstanbulluların varlıklı aileleri, kendi çocuklarını Fransız kültürü ve terbiyesi ile yetiştirmek için çocuklarına Fransız mürebbiyeler tutar. Felatun Bey ile Rakım Efendi adlı eserde, Rakım Efendi, cariyesine Fransızca ve piyano öğretmesi için Yozefino adlı dadıyı görevlendirir. Bu mürebbiye kısa sürede Canan'a Fransızca'yı öğretir. Bu duruma şaşırarak Rakım “O ne? Bizim Canan Fransızca da mı öğreniyor?” diye sorunca Yozefino “Fransızca öğrenmezse biz kendisiyle nasıl konuşabiliriz ya? O Fransızca öğrenmesin de ben mi Türkçe öğrenmeye mecbur olayım?” (Ahmet Mithat, FBRE: 55) şeklinde tepkisini belirtir. Bu örneklerden hareketle, 19. yüzyılda Fransız kültürünün İstanbul'da yaygınlık kazandığı görülmektedir. İslahatlar çerçevesinde şehirdeki Fransızların sayısının artmasıyla söz konusu kültürün etkisini artırır. Şehirde yabancı dil olarak Fransızcanın tercih edilmesi, Fransızca tiyatroların ilgi görmesi, önemli alışveriş, dinlenme ve eğlence mekanlarında Fransızca isimlerin ön planda olması bunu doğrulamaktadır.

Kaynakça

KARAY, Refik Halid, (1990), Sonuncu Kadeh, İnkılap Kitabevi, İstanbul.

-----, -----, (1990), Bu Bizim Hayatımız, İnkılap Kitabevi, İstanbul.

-----, -----, (2005), İstanbul'un Bir Yüzü, İnkılap Kitabevi, İstanbul.

-----, -----, (2005), Üç Nesil Üç Hayat, İnkılap Kitabevi, İstanbul.

-----, -----, (1985), Bugünün Saraylısı, İnkılap Kitabevi, İstanbul.

KUNTAY, Mithat Cemal, (2007), Üç İstanbul, Oğlak Klasikleri,

AHMET RASİM, (2005), Şehir Mektupları, Metropol Yayınları, İstanbul.

-----, -----, (2005), Fuhs-i Atik, Üç Harf Yayıncılık, İstanbul.

-----, -----, (1927), Muharrir Bu Ya, Hamid Matbası, İstanbul, içinden: AKTAŞ,

**19.YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA SİİRT SANCAĞININ MALİ YAPISI
ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME**

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet DAĞ

Siirt Üniversitesi

Bilim Uzmanı Abdurrezzak ÇELİK

Siirt Üniversitesi

ÖZET

Tarihin kadim şehirlerinden biri olan Siirt, 1514 Çaldıran Seferiyle birlikte Osmanlı hâkimiyetine girmiştir. 1526 yılından itibaren Diyarbakır Eyaletine bağlı olarak idare edilen Siirt, kısa bir dönem Van Eyaletine bağlanmışsa da 1881 yılına kadar farklı idari statüler altında Diyarbakır'a bağlılığını sürdürmüştür. 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi sonrası Doğu Anadolu bölgesinde yapılan idari düzenlemelere bağlı olarak 1881 yılında yeni kurulan Bitlis vilayetine bağlanan Siirt, 1920 yılına değin bu şekilde yönetilmiştir. 1920 yılından sonra ilk etapta bağımsız sancak olarak daha sonra ise il olarak idare edilmiştir.

Tanzimat Dönemi içerisinde özellikle XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren merkezi otoritenin güçlendirilmesine yönelik olarak ülkenin idari teşkilatında yapılan düzenlemeler, Siirt'te de sosyal, ekonomik ve mali etkileriyle belirgin bir şekilde hissedilmiştir. Bu çalışmada 19. yüzyılın ikinci yarısında Siirt sancağında meydana gelen mali gelişmeler ve vergi ile ilgili olaylar hakkında bilgiler verilerek değerlendirmelerde bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Vergi, Mali Yapı, Siirt, Osmanlı Devleti

ABSTRACT

Siirt, one of the ancient cities of history, entered the Ottoman rule with the 1514 Çaldıran Campaign. Siirt, which was administered as a part of Diyarbakir Province since 1526, was attached to Van Province for a short period but continued its loyalty to Diyarbakir under different administrative status until 1881. After the Ottoman-Russian War of 1877-1878, depending on the administrative arrangements made in the region of Eastern Anatolia, Siirt, which was connected to the newly established Bitlis province in 1881, was managed in this way until 1920. After 1920, it was first managed as an independent starboard and then as a province.

During the Tanzimat Period, especially XIX. As of the second half of the 18th century, the arrangements made in the administrative organization of the country to strengthen the central authority were felt in Siirt with its social, economic and financial effects. In this study, information on financial developments and tax related events in Siirt sanjak in the second half of 19th century will be given and evaluated.

1. GİRİŞ

Osmanlı hâkimiyetine geçtikten sonra Siirt yurtluk-ocaklık olarak idare edilmiştir. Buna bağlı olarak tımar sisteminin uygulandığı Siirt'te vergi gelirleri mukataa, has ve zeamet olarak uygulanmıştır. Arazilerin bir bölümü mukataa olan Siirt'te mukataa bedeli ilk etapta yılda 200.000 akçe iken bu bedel ilerleyen zamanlarda 465.000 akçeye kadar yükselmiştir. 11 Ekim 1577 tarihli bir belgede Siirt'in yıllık gelirinin 100.000 akçeden fazla olan ve padişah hasları diye adlandırılan toprağın vergisini ödemek zorunda olduğu anlaşılmaktadır (Seçkin, 2006:243).

Osmanlı Devleti'nde 17. yüzyılda vergilerin toplanmasında iltizam usulüne geçilmiştir. Bu sisteme göre Osmanlı Devleti, gelir getiren kaynakları belirli bir bedel karşılığında kişilere devrediyordu. İltizamı alan kişiye mültezim ismi verilmiştir. Siirt mukataası malikâne olarak hayatta kaldıkları sürece kişilere veriliyordu.

Bu yöndeki ilk uygulamayla Siirt toprakları II. Mustafa'nın özel hizmetinde bulunan Hamza Hocaya malikâne olarak verilmiştir. Bu uygulama XVIII. yüzyıla kadar devam etmiştir (Seçkin, 2006:244).

2. 19.YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA SİİRT SANCAĞININ MALİ YAPISI

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'ın ilanı ile mali sistemde yeni düzenlemeler yapılmıştır. Mustafa Reşid Paşa ve Tanzimatçı devlet adamları iltizam usulünün halk üzerinde baskı oluşturmaması ve halkın bu yöndeki şikâyetlerine çözüm bulmak amacıyla sorunu Meclis-i Vala'da görüşerek iltizam usulü kaldırılmıştır. Böylelikle yeni bir vergi sistemi uygulamaya konulmuştur. Bu vergi sisteminde herkesten geliri oranında tek bir verginin tahsil edilmesi sağlanmıştır. Vergi tahsilini yapmak için maaşlarını devletten alan merkeze bağlı muhassıl-ı emval adlı görevliler tayin edilmiştir. Muhassılların görev ve yetkileri 24 Ocak 1840 yılında yayımlanan nizamname ile düzenlenmiştir. Bu talimatname ile muhassıllara yardımcı olmak için sancak merkezlerinde muhsallık meclisi (büyük meclis) ve daha küçük yerlerde küçük meclislerin kurulmasına karar verilmiştir. Meclis üyeleri muhassıl, iki kâtip, hâkim, müftü, askeri zabıt, yöre ileri gelenlerinden dört kişi ve gayrimüslim halkı temsilen iki kişiden oluşturulmuştur. Meclisin daimi üyeleri dışındaki üyeler seçimle belirlenecektir. Meclis başkanı; yerine göre müşir ve faik olacaktır. Ancak bu yeni sistem uygulama aşamasında istenilen başarıyı sağlayamamıştır. Bu nedenle devletin gelirinde azalma olmuştur. Yeni sistemin başarısızlık nedenlerinin en büyük faktörü vergi vermeye alışmayan kesimlerin sistemi sabote etmeye yönelik çalışmalarıdır. 1842 yılında sistemin istenilen başarıyı göstermemesi üzerine kaldırılmış ve iltizam usulüne geri dönmüştür (Seyithanlioğlu, 2014:570; Sungur,2014:752; Güneş, 2015:9).

Osmanlı Devleti'nde ilerleyen zamanlarda üründen şer'an alınması gereken vergi usulü ön plana çıkmıştır. Öşür adı verilen vergi sistemine göre ürünün onda biri vergi olarak tahsil edilmeye başlanmıştır. Devlet vergi tahsilini ihale yapmak suretiyle araçlar kullanarak toplamayı tercih etmiştir. Siirt kaza merkezinin 1853 yılı öşür ve rüsumiye geliri 2 yıllığına 3 yük 32.220 kuruş bedel ile Mecid Efendi ve Diyarbakır meclis üyelerinden Hacı Şeyh Ağa'ya ihale edilmiştir (Seçkin, 2006:244). Siirt sancağına bağlı Dergul, Pervari ve Eruh kazalarının 1851 yılı öşür vergisi geliri 4 yük 86.638,5 kuruşa ihale edilmiş ancak ihaleye katılım olmamıştır (BOA, İ. MVL. 251/9213, (H) 20 M 1269, (03 Kasım 1852).

Osmanlı Devleti'nde yenileşme hareketiyle birlikte mali açıdan yapılan değişiklikler istenilen sonucu vermemiştir. Vergi sisteminde değişiklikler Avrupa'daki düzenlemeler örnek alınarak yapılmıştır. Bu değişiklikler vergi çeşitliliğini arttırmıştır. Yeni getirilen vergi düzenlemeleri uygulamaya konulmuştur. 7 Temmuz 1859 tarihinde Eyalet Defterdarı Hamid Bey, mazı ve palamut gibi ürünlerden öşür vergisi, evlerin yapımında kullanılan alçıdan (cas) alçı rüsumu vergisi, dokumacılık faaliyetinden mengene rüsumu alınmasını Babıali'ye önermiş ve bu öneri kabul edilerek Diyarbakır, Mardin ve Siirt sancaklarında uygulamaya başlanmıştır. Hamid Bey yaptığı önerinin kabul edilmesi üzerine maaşına zam yapılarak ödüllendirilmiştir. 9 Ekim 1864 tarihinde Siirt Sancağı ve çevresinde ağnam rüsumu, ağnam rüsumu emaneti, tapu hasılatı, evrak-ı sahiha esmanı, mühür tezkeresi esmanı, kontrato hasılatı, barut baha, karantina rüsumu, telgraf hasılatı, beytümal hasılatı, bedel-i askeri, aşar maktu, miri müskiratı resmi, nal damgası resmi, duhan öşürü isminde çeşitli vergiler alınmıştır (Seçkin,2006:245).

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

Tablo 1: Siirt Sancağının 1873 ve 1877 Yılları Arasındaki Gelir Dağılımı

1873 ⁵³⁵ Yılı		1874 ⁵³⁶ Yılı		1875 ⁵³⁷ Yılı		1876 ⁵³⁸ Yılı		1877 ⁵³⁹ Yılı	
Birinci Kısım		Birinci Kısım		Birinci Kısım		Birinci Kısım		Birinci Kısım	
Vergi	1.435.903	Vergi	1.485.951	Vergi	1.486.138	Vergi	1.359.725	Vergi	1.345.820
Bedelat-ı Askeriye	367.466	Bedelat-ı Askeriye	386.400	Bedelat-ı Askeriye	397.600	Bedelat-ı Askeriye	380.816	Bedelat-ı Askeriye	398.886
Yekûn	1.803.369	Yekûn	1.872.351	Yekûn	1.883.738	Yekûn	1.740.541	Yekûn	1.744.706
İkinci Kısım		İkinci Kısım		İkinci Kısım		İkinci Kısım		İkinci Kısım	
Hububat Öşrü	2.038.370	Hububat Öşrü	1.180.684	Hububat Öşrü	2.241.063	Hububat Öşrü	2.149.227	Hububat Öşrü	1.335.442
Duham Öşrü	11.770	Duham Öşrü	12.100	Duham Öşrü	-	Duham Öşrü	-	Duham Öşrü	6.780
Rüsumatı Müteferrik	38.750	Rüsumatı Müteferrik	46.613	Rüsumatı Müteferrik	53.415	Rüsumatı Müteferrik	52.155	Rüsumatı Müteferrik	52.351
Yekûn	2.088.890	Yekûn	1.239.397	Yekûn	2.294.478	Yekûn	2.201.382	Yekûn	1.394.573
Üçüncü Kısım		Üçüncü Kısım		Üçüncü Kısım		Üçüncü Kısım		Üçüncü Kısım	
Hububat Öşrü	-	Hububat Öşrü	50.525	Hububat Öşrü	-	Hububat Öşrü	-	Hububat Öşrü	424.339
„Ağnam Rüsumu	907.922	„Ağnam Rüsumu	948.506	„Ağnam Rüsumu	859.137	„Ağnam Rüsumu	659.507	„Ağnam Rüsumu	680.597

⁵³⁵ (H) 1290 DVS, s. 131-132.

⁵³⁶ (H) 1291 DVS, s. 136-137.

⁵³⁷ (H) 1292 DVS, s. 199-200.

⁵³⁸ (H) 1293 DVS, s. 148-149.

⁵³⁹ (H) 1294 DVS, s. 141-142.

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

Ceza-i Nakdi	Öşrü Maaş	Dördüncü Kısım	Yekûn	Varaka Baha	Resmi Tapu TaTapTapu ve Yoklama	Kontrato	Resmi Tahsiliyye	Harcı Vesaik	Harcı Mazabit	Tezakiri Mütenevvia	Evrak-ı Sahiha
4.664	667	Dördüncü Kısım	1.089.297	23.185	101.815	935	1.149	25.000	2.030	16.261	11.000
Ceza-i Nakdi	Öşrü Maaş	Dördüncü Kısım	Yekûn	Varaka Baha	V. Baha Res. Tap. Yok.Tahsi.	Kontrato	Resmi Tahsiliyye	Harcı Vesaik	Harcı Mazabit	Tezakiri Mütenevvia	Evrak-ı Sahiha
4.000	676	Dördüncü Kısım	1.113.891	-	50.000	1.860	1.500	20.000	2.000	10.000	29.500
Ceza-i Nakdi	Öşrü Maaş	Dördüncü Kısım	Yekûn	Varaka Baha	Res. Tap. Yok.Tahsi.	Kontrato	Resmi Tahsiliyye	Harcı Vesaik	Harcı Mazabit	Tezakiri Mütenevvia	Evrak-ı Sahiha
1.720	256	Dördüncü Kısım	939.919	-	58.232	-	1.104	20.000	1.446	-	-
Ceza-i Nakdi	Öşrü Maaş	Dördüncü Kısım	Yekûn	Varaka Baha	Resmi Tapu	Kontrato	Resmi Tahsiliyye	Harcı Vesaik	Harcı Mazabit	Tezakiri Mütenevvia	Evrak-ı Sahiha
500	480	Dördüncü Kısım	741.207	-	45.000	-	3.500	30.000	3.200	-	-
Ceza-i Nakdi	Öşrü Maaş	Dördüncü Kısım	Yekûn	Varaka Baha	Res. Tapu Emlak Tahsili	Öşrü Duhan	Resmi Tahsiliyye	Harcı Vesaik	Harcı Mazabit	Tezakiri Mütenevvia	Evrak-ı Sahiha
1.500	676	Dördüncü Kısım	1.212.308	3.019	36.981	3.516	4.441	21.879	3.265	-	34.271

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

Yekûn	5.331	Güzeşte	-	Tereke Esmanı	-	Müteferrika	-
Yekûn	4.676	Güzeşte	-	Tereke Esmanı	-	Müteferrika	-
Yekûn	2.206	Güzeşte	-	Tereke Esmanı	187	Müteferrika	43
Yekûn	1.480	Güzeşte	-	Tereke Esmanı	-	Müteferrika	500
Yekûn	9.797	Güzeşte	1.869	Akçe İskontosu	3.625	Müteferrika	2.127
Toplam	4.986.887	Toplam	4.230.315	Toplam	5.120.341	Toplam	4.684.610
Toplam	4.361.384						

2. 19.YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA SİİRT SANCAĞINDA VERGİSEL DÜZENLEMELER

Osmanlı Devleti'nin XIX. yüzyıldaki mali durumu nedeniyle uygulamaya koyduğu yeni vergi sistemi halka büyük yük getirmiştir. Devlet vergi yükü nedeniyle halkın zor durumda kalması üzerine belirli zamanlarda bazı tedbirler alınmıştır. Vergi yükü nedeniyle insanlar zaman zaman bulundukları yerlerden göç etmeye başlamışlardır. Hükümet, halkın yerlerini ve yurtlarını terketmek zorunda bırakan ağır vergileri silerek göçü engellemeye çalışmıştır. 14 Eylül 1871 tarihinde vergi nedeniyle Siirt'te meydana gelen göçü engellemek için 1868 yılından 1871 yılına kadar tahsil edilemeyen 91 yük 52.000 kuruşluk vergiyi silmiştir (Seçkin, 2006:247) Yine bu yönde bir başka tedbir de şöyle gerçekleşmiştir. Siirt sancağı dâhilinde bulunan Eruh ve Pervari kazalarını teşkil eden Botan bölgesi öteden beri refah seviyesi yüksek olan yerleşim yerleridir. Kuraklık, çekirge istilas, arazi, emlak ve askerlik bedeli vergilerinin ağırlığı ile bu vergilerin tahsili için yapılan baskılar nedeniyle ahalisinden bir kısmı başka yerlere gitmişlerdir. Bu göç nedeniyle köyler boş kalmıştır. Kazalardan yapılan göçün engellenmesi ve göç eden ahalinin yeniden kazalara dönmesini sağlamak amacıyla bakaya borçlarının affı Maliye Nezaretinden talep edilmiştir. Bu af sayesinde bölgenin eski refah seviyesine ulaşması beklenmiştir. Devletçe alınan birtakım tedbirler sayesinde ahalinin dönüşleri sağlanmıştır (BOA, DH. MKT. 1464/50, (H) 01 Ra 1305, (17 Kasım 1887); BOA, DH. MKT. 1485/65, (H) 02 C 1305, (16 Ocak 1888); BOA, DH. MKT. 1477/116, (H) 03 Ca 1305, (16 Şubat 1888); BOA, DH. MKT. 1839/104, (H) 28 L 1308, (06 Haziran 1891)..

Osmanlı Devleti bazen meydana gelen doğal afetler karşısında da vergi tahsiline ilişkin birtakım tedbirlere başvurmuştur. 6 Ocak 1863 ve 29 Şubat 1864 yılları arasında duhân öşrü bedeli Abdurrahman ve Yusuf ile İbrahim isimli kişilere ihale edilmiştir. İhale edilen bedelden geçen seneye göre 2 yük 7.970 kuruş noksanla 12 yük 94.296 kuruş gelir elde edilmiştir. Bunun sebebi ise Siirt'te meydana gelen çekirge istilasıdır. Çekirge istilasının doğal afet olması nedeniyle söz konusu ihaleyi alan kişilerin mağduriyetinin giderilmesi için ihale edilen bedelin düşürülmesi Maliye Nezaretine bildirilmiş ve Nezaret uygun görüş bildirerek karar verilmek üzere Padişah'a

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

arz etmiştir BOA, İ. MVL. 482/21878, (H) 17 N 1279, (08 Mart 1863). Yine 1885 tarihinde Siirt'te bir çekirge istilasına yaşanmış ve bu istilada en çok Eruh kazası zarar görmüştür. Bitlis valiliğince Eruh kazasında meydana gelen çekirge istilasına nedeniyle öşür ve birtakım vergilerin alınmaması Maliye Nezaretinden talep edilmiştir. Maliye Nezareti çekirge istilasının ülke içinde başka yerlerde de olduğu, Eruh'tan vergi alınmaması halinde diğer yerlere de aynı uygulamanın yapılmasının gerektiğini belirtmiştir. Maliye nezareti böyle bir uygulamanın yapılması halinde bütçede sıkıntılara sebebiyet vereceğinden yapılan talep reddedilmiştir (BOA, DH. MKT. 1446/82, (H) 25 Z 1304, (14 Eylül 1887).

Tablo 1: 1892 Yılı Kuruş Cinsinden Gelir Dağılımı

Kaza Adı	Vergi	Bedel-i Askeriye	Ağnam	Aşar	Toplam
Siirt	200.192	76.485	71.409	252.953	601.039
Eruh	421.052	79.223	119.119	212.849	832.243
Garzan	327.412	100.272	157.642	349.972	935.298
Pervari	150.383	66.778	66.912	95.697	379.770
Şirvan	163.205	70.139	140.402	219.011	592.757
Toplam	1.262.244	392.897	555.484	1.130.482	3.341.107

Kaynak: *Salname-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye*, Darü't-Tibaatü'l-Amire, İstanbul, 1310/1892\ s.287

Yukarıdaki tablo incelendiğinde, Siirt sancağının 1892 yılındaki gelirleri arasında belirlenen oranlarda alınan vergi, bedel-i askeriye, ağnam ve aşar vergisi bulunmaktadır. En fazla gelir 935.298 kuruşla Garzan kazasından, en az gelir 379.770 kuruşla Pervari kazasından gelmiştir. Vergi geliri bakımından 421.052 kuruşla en fazla Eruh kazası, 150.383 kuruşla en az Pervari kazasından tahsil edilmiştir. Bedel-i askeriye geliri olarak en fazla gelir 100.272 kuruşla Garzan kazasından, en az gelir 66.778 kuruşla Pervari kazasından gelmiştir. Ağnam bakımından 157.642 kuruşla en fazla Garzan kazasından, 66.912 kuruşla en az Pervari kazasından gelir tahsili yapılmıştır. Aşar geliri ise 349.972 kuruşla en fazla Garzan kazasından, 95.697 kuruşla en gelir Pervari kazasından gelmiştir. Tüm gelir kalemlerinden en az gelir Pervari kazasından tahsil edilmiştir. 1892 yılında Siirt kazasından 601.039 kuruş, Eruh kazasından 832.243 kuruş, Garzan kazasından 935.298 kuruş, Pervari kazasından 379.770 kuruş ve Şirvan kazasından 592.757 kuruş gelir elde edilmiştir. Yine 1892 yılında 1.262.244 kuruş vergi, 392.897 kuruş bedel-i askeriye, 555.484 kuruş ağnam ve 1.130.482 kuruş Aşar kalemlerinden gelir tahsili yapılmıştır. En fazla gelir kalemi vergi, en az gelir bedel-i askeriye kalemleridir. 1892 yılında Siirt sancağına toplamda 3.341.107 kuruş gelir muhasebe kayıtlarına kaydedilmiştir (H) 1310 BVS, 287). Osmanlı Devleti'nde vergi muafiyetine sahip bazı gruplar bulunmaktaydı. Devlet yönetiminde önemli bir görevde bulunanlar ve din adamları vergiden muaftılar. Gayrimüslim din adamlarından da vergi alınmazdı. Hz. Peygamberin soyundan gelen Seyyid ve Şerifler ile önemli tarikat şeyhleri vergi muafiyetine tabiydiler. Ayrıca askeri sınıfa mensup olanlar vergiden muaf tutulmuştur (H) 1310 BVS, 287). Osmanlı arşivinde Siirt sancağında vergi muafiyetine yönelik çeşitli talepler ve bu taleplere verilen cevaplara ilişkin belgeler bulunmaktadır. 1850 yılında Siirt sancağı Şirvan kazasına bağlı Tom köyünde medfun bulunan Şeyh Muhammed Tomi Hazretlerinin türbesini ziyarete gelenlerin ikamet edecekleri bir mahal bulunmadığı için Seyyid Hamza Efendi tarafından hayrat olarak köyde bir hangah inşa ettirilmiştir. Seyyit Hamza'nın 10.000 kuruş harcayarak inşa ettirildiği hangah mali açıdan onu müşkül duruma düşürmüştür.

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

İçinde bulunduğu bu zor durumdan kurtulmak için Siirt idare meclisine bir arzuhal ile müracaat ederek kendisine yardım edilmesi talebinde bulunmuştur. Hazine-i Evkaf Nezaretine ulaşan bu talebi söz konusu hayratın bir vakfa bağlı olmadığı için doğrudan doğruya bir yardımla karşılanmamıştır. Ancak mahallince birtakım yardımlarda bulunabileceği veyahut Padişah'ın bir lütfü olarak kendisine birtakım muafiyetlerde bulunabileceği belirtilmiştir (BOA, A. MKT. NZD. 15/87, (H) 08 Z 1266, (15 Ekim 1850).

1859 yılında bazı Seyyidlerin vergi muafiyetine ilişkin talepleri söz konusudur. Seyyid Ahmet El Bedevi hazretlerinin sülalesinden ve Siirt'in Halenze köyü ahalisinden Abdulaziz ve Seyyid Muhammed, Seyyid Beyazıt Efendilerin vergilerden muaf oldukları, benzer şekilde Seyit Ahmet, Seyit Abdulhadi, Seyit Abdurrahim ile başka yedi kişi dahi Hazreti Peygamber sülalesinden olduklarını belirterek İstanbul'a başvurmuşlardır. Yine Şirvan kazasına bağlı Tom isimli köyde defnedilmiş olan Şeyh Muhammed Tomi Hazretlerinin sülalesinden Seyyid İlyas, Seyyid Hamza, Seyid Haydar, Seyid Abdulvehap Efendiler ile Seyyid Sait, Seyyid Mahmut, Seyyid Osman, Seyyid Salih, Seyyid Ali, Seyyid Mustafa, Seyyid Abdullah Efendiler vergi muafiyeti talebinde bulunmuşlardır. Muafiyet talepleri Meclis-i Muhabesebe-i Maliyeye havale olunmuştur. Yapılan incelemeler neticesinde Hazreti Peygamberin sülalesinden olduklarına dair ellerinde Nakibüleşrafılık makamınca verilen herhangi bir belgelerinin bulunmadığı ancak ellerinde mahallince onaylanmış kâr ve ticaretleri bulanmayan işler için vergiden muaf olmaları yönünde Maliye Nazırı tarafından uygun görüş bildirmiş ve gereğinin yapılması istenmiştir (BOA, A. MKT. MHM. 166/31, (H) 26 S 1276, (24 Eylül 1859).

I. Mahmut'tan itibaren vakıfları, emlakları ve arazileri vergiden muaf tutulan İsmail Fakirullah Hazretlerinin soyundan gelenler, II. Abdülhamid'in cülusuna değin aynı şekilde vergilerden muaf tutulmuşlardır. II. Abdülhamid'in saltanatının ilk yıllarında yaşanan birtakım aksaklıklardan dolayı kendilerine daha önce verilen muafiyet beratı yenilenmediği için birtakım mağduriyetler oluşmuştur. Şeyh Hacı Hamid, Şeyh Hacı Yasin Efendiler tarafından verilen arzuhaller üzerine 21 Mayıs 1884 tarihinde vergi muafiyet beratlarının tekrar yenilenme sine Şura-yı Devlet tarafından karar verilmiştir (BOA, Y. A. RES 24/2, (R) 09 My 1300, (21 Mayıs 1884); BOA, İ. DH. 930/73695, (R) 09 My 1300, (21 Mayıs 1884).

Siirt sancağında mali işlemler muhasebe kalemi tarafından yürütülmüştür. Muhasebe kaleminde birden fazla memur görev yapmıştır. Bu memurların görev tanımları belirlenmiştir. Bu yetkililer sancağın tüm gelir ve giderlerini kayıt altına alarak herhangi bir gelir kaybının önüne geçmeye çalışmışlardır.

SONUÇ

1847 yılından itibaren bir sancak olarak idare edilmeye ve merkezden gönderilen mutasarrıflarca yönetilmeye başlanan Siirt'te karşılaşılan en büyük problemlerden biri, bölgedeki yerel beylerin halk üzerindeki etkileri ve buna bağlı olarak öteden beri devam eden feodal alışkanlıkların bir türlü terk edilememiş olmasıdır. Bunun sonucunda inşa edilmek istenilen yeni düzen, beraberinde birtakım huzursuzlukları getirmiştir. Başta idarecilere yönelik olmak üzere vergi, asayiş, güvenlik ve adalet konularında merkezî hükümete yoğun şikâyet dilekçeleri gönderilmiştir. Söz konusu şikâyetler karşında hükümetin bulduğu en kestirme çözüm yolu idarecileri değiştirmek olmuştur. Aynı zamanda bölgeye atanan mülkî ve askerî idareciler de burada görev yapmaya çok istekli olmadıkları için çoğu zaman havasına ve suyuna alışmadıkları bahanesiyle başka yerlere tayin talebinde bulunarak kısa süre içerisinde sancaktan ayrılmışlardır. Bu durum başta mülkî ve askerî olmak üzere birçok alanda idarî zaafiyetin oluşmasına sebep olmuştur.

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

KAYNAKÇA

- 1.(BOA), Başbakanlık Osmanlı Arşivi.
- 2.BOA, DH. MKT. 1464/50, (H) 01 Ra 1305, (17 Kasım 1887);
- 3.BOA, DH. MKT. 1485/65, (H) 02 C 1305, (16 Ocak 1888);
- 4.BOA, DH. MKT. 1477/116, (H) 03 Ca 1305, (16 Şubat 1888);
- 5.BOA, DH. MKT. 1839/104, (H) 28 L 1308, (06 Haziran 1891).
- 6.BOA, İ. MVL. 482/21878, (H) 17 N 1279, (08 Mart 1863).
- 7.BOA, DH. MKT. 1446/82, (H) 25 Z 1304, (14 Eylül 1887).
- 8.Cuinet, V. *La Turquie D'asie: Géographie Administrative Statistique Descriptive Et Raisonnée De Chaque Province De L'asie-Mineure*, Ernest Leroux, Editeur, Paris 1891.
- 9.Güneş, M., *Osmanlı Döneminde Vilayet İdaresinin Esasları*, Kitabevi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2015.
10. *Salname-i Vilayet-i Diyarbekir*, Diyarbekir Vilayet Matbaası, Diyarbakır, 1290/1873.
11. *Salname-i Vilayet-i Diyarbekir*, Diyarbekir Vilayet Matbaası, Diyarbakır, 1291/1874.
12. *Salname-i Vilayet-i Diyarbekir*, Diyarbekir Vilayet Matbaası, Diyarbakır, 1292/1875.
13. *Salname-i Vilayet-i Diyarbekir*, Diyarbekir Vilayet Matbaası, Diyarbakır, 1293/1876.
14. *Salname-i Vilayet-i Diyarbekir*, Diyarbekir Vilayet Matbaası, Diyarbakır, 1294/1877.
15. *Salname-i Vilayet-i Diyarbekir*, Diyarbekir Vilayet Matbaası, Diyarbakır, 1300/1883.
16. *Salname-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye*, Darü't-Tıbaatü'l-Amire, İstanbul, 1300/1883.
17. *Salname-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye*, Darü't-Tıbaatü'l-Amire, İstanbul, 1266/1850.
18. *Salname-i Vilayet-i Bitlis*, Bitlis Vilayet Matbaası, Bitlis, 1310/1892.
19. Seçkin, B. S. *Başlangıçtan Günümüze Sürt Tarihi*, İstanbul Sürtliler Derneği, İstanbul 2006.
20. Seyithanlioğlu M., “Yenileşme Dönemi Osmanlı Devlet Teşkilatı”, *Türkler Ansiklopedisi*, C. 13, Türkiye Yayınları, Ankara 2014.

**19.YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA SİİRT SANCAĞINDA TARIM VE
HAYVANCILIĞIN GELİŞİMİ**

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet DAĞ

Siirt Üniversitesi

Bilim Uzmanı Abdurrezzak ÇELİK

Siirt Üniversitesi

ÖZET

XIX. yüzyılda Siirt sancağı bulunduğu coğrafya itibariyle geniş bir araziye sahipti. Halkın geçim kaynakları arasında en büyük kısmı tarımsal faaliyetler oluşturmaktaydı. Zirai faaliyetler ilkel yöntemlerle yapıldığı için bu alanda çalışan insan sayısı oldukça fazlaydı. Siirt etrafında bulunan akarsular ve iklim şartlarının uygunluğu nedeniyle zirai ürünler açısından oldukça zengindi. Siirt sancağının önemli gelir kaynaklarından diğeri de hayvancılıktır. Sancağın coğrafi şartları ile geniş mera ve yaylalarının bulunması hayvancılığın gelişmesinde önemli etkindir. Bu çalışmada 19.yüzyılın ikinci yarısında Siirt sancağında tarım ve hayvancılığın gelişimi hakkında bilgiler verilip değerlendirmelerde bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tarım, Hayvancılık, Üretim, Ekonomi.

ABSTRACT

XIX. century Siirt sanjak had a large land in terms of geography. Among the people's livelihoods, the largest portion was agricultural activities. The number of people working in this field was quite high as agricultural activities were carried out by primitive methods. Siirt was very rich in agricultural products due to the rivers and climatic conditions around Siirt. Another important source of income for the province of Siirt is livestock. The geographical conditions of the sanjak and the presence of large pastures and highlands are important factors in the development of animal husbandry. In this study, information about the development of agriculture and animal husbandry in Siirt sanjak in the second half of 19th century will be given and evaluated.

Keywords: Agriculture, Livestock, Production, Economy.

1.GİRİŞ

19.Yüzyılın ikini yarısı itibariyle Siirt sancağında iklim şartları günümüzden farklı değildi. Sancakta dört mevsim yaşanmakta kış mevsimi, Aralık veya Ocak ortalarında başlayıp Şubat sonlarında sona ermekteydi. Bu mevsimde ara sıra yağın kar, birkaç gün veya en fazla bir hafta sonra yerden kalkmaktaydı(Salname-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye, Darü't-Tıbaatü'l-Amire, İstanbul, 1316/1898). Garzan kazasında Aralık ve Ocak aylarında kısa süreli kar yağışı görülmekteydi (H) 1316 BVS, : 260). Pervari'de Kasım sonu Aralık başında başlayan kar yağışı, uzun süre devam eder ve karın yerden kalması Nisan ayı sonlarını bulmaktaydı (H) 1316 BVS, :265). Erüh'ta Aralık ayında başlayan kar yağışıyla oluşan kar örtüsü mart ayında yerden kalkar, kasabanın yüksek kesimlerinde karın yerde kalması Haziran ayını bulmaktaydı ((H) 1310 BVS: 649). Şirvan kazasında ise Kasım ayı sonunda oluşmaya başlayan kar örtüsü, Mart ayında yerden kalkmaktaydı (H) 1316 BVS, : 280). İklim durumu sancağa bağı alanlarda yapılan tarım ürünlerinin çeşidini ve miktarını doğal olarak etkilemekte idi.

2. 19.YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA SİİRT SANCAĞINDA TARIM

Siirt'in tarımsal faaliyetleri hakkındaki en önemli bilgi kaynağımız o döneme ait salnamelerdir. Sancakta hem tarla tarımı hem de bahçe tarımı yapılmıştır. Sebze, meyve ve tahıl ürünleri arasında ürün çeşitliliği önemli bir yere sahiptir.

Siirt sancağında 157,305 dönüm bağ ve bahçelik arazi bulunmaktaydı. 542.982 dönümlük arazide sulu ve susuz tarım yapılmaktaydı (Demir, 2016:56). Bu arazilerin 57.112 dönümü Siirt'te, 297.870 dönümü Rıdvan ve Garzan'da, 50.000 dönümü Dergül ve Eruh'ta, 33.000 dönümü Zirki ve Şirvan'da, 105.000 dönümü Pervari kazasında bulunmaktaydı (H) 1310 BVS: 289) Siirt çevresinde akarsu sayısının fazla olması hem sulu arazi miktarını hem de ürün çeşitliliğini arttırmaktaydı. Sulu olmayan arazilerde ziraa faaliyetler Eylül ayında başlar, Haziran ve Temmuz aylarında sonlandırılırdı((H) 1310 BVS: 165).

Siirt sancağında buğday, arpa, mercimek, nohut, pirinç, darı, küşne, susam, pamuk, pekmez, bal, kuru üzüm, tütün, yün, yapağı, incir, nar, elma, armut, ceviz, badem, bittim, kavun, salatalık, şalgam, turp, bakla, bamya, fasulye, biber, patlıcan, erik, kayısı, domates, soğan ve sarımsak üretimi yapılan zirai ürünler arasında yer almaktaydı ((H) 1310 BVS: 233-234).

Garzan'da buğday, arpa, çavdar, darı, pirinç, mercimek, küşne, pamuk, domates, patlıcan, şalgam, bakla, fasulye, biber, kabak, bamya, elma, şeftali, erik, badem, ceviz, üzüm, incir, ayva, nar ve armut yetiştirilen başlıca tarım ürünleri arasında yer alırdı (H) 1316 BVS:258).

Pervari'de buğday, arpa, çavdar, darı, mercimek, nohut, küşne, çeltik, susam, kendir, üzüm, zerdali, şeftali, ayva, nar, incir, ceviz, armut, dut, alıç, elma, lahana, fasulye, pazık, şalgam, turp, salatalık, kabak, kavun, karpuz, mazi ve ketre yetiştirilirdi ((H) 1316 BVS:258).

Eruh'ta buğday, arpa, pirinç, darı, küşne, mısır, mercimek, nohut, susam, kök boya, üzüm, incir, elma, armut, ceviz, nar, ayva, zerdali, şeftali, badem, incir, zeytin, bamya, fasulye, patlıcan, salatalık, domates, patates, karpuz, kabak, kırmızıbiber, pancar, turp, şalgam, bakla, soğan, sarımsak, tütün, *"fistiğin bir nevi olan bittim"*, alıç, mazi, palamut, ketre ve pelit yetiştiriciliği yapılmıştır ((H) 1316 BVS: 258).

Şirvan kazasında arpa, buğday, darı, nohut, mercimek, küşne, üzüm pekmez, incir, nar, elma, armut, badem, dut, zerdali, vişne, ceviz, fındık, kestane, lahana, kavun, kabak, salatalık, bakla, bamya, patlıcan, domates, şalgam, turp, mazi ve ketre en fazla üretilen tarım ürünleri arasında yer alıyordu (H) 1316 BVS:258).

Siirt'te ayrıca boyacılıkta kullanılan endüstri ürünleri yetiştirilmiştir. Bu ürünler arasında kök boya, nar kabuğu ve kırmızı ketre önemli bir düzeyde yetiştirilen ürünlerdir ((H) 1316, BVS: 258). 1892 yılında tarım işlerinde 200 öküz, 200 çift takımı ve 200 harman döver kadar hayvan ve alet kullanılmıştır (Polat,2006:376).

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

Tablo 1: 1890 Yılı Tahıl Ürünlerinin Kazalara Dağılımı

<i>Kaza Adı</i>	<i>Buğday (Kg)</i>	<i>Arpa (Kg)</i>	<i>Diğer Ürünler (Kg)</i>	<i>Toplam (Kg)</i>
Siirt Merkez	40.000	25.000	11.000	76.000
Rıdvan	50.000	25.000	25.000	100.000
Şirvan	15.000	20.000	22.000	57.000
Eruh	15.000	45.000	65.000	125.000
Garzan	100.000	90.000	110.000	300.000
Pervari	10.000	14.000	20.000	44.000
Hazo	8.000	12.000	20.000	40.000
Toplam	238.000	231.000	273.000	742.000

Kaynak: CUINET, Vital, La Turquie D'asie: Géographie Administrative Statistique Descriptive Et Raisonnée De Chaque Province De L'asie-Mineure, Ernest Leroux, Editeur, Paris 1891.

3. 19.YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA SİİRT SANCAĞINDA HAYVANCILIK

Siirt sancağında aşiret düzeninin hâkim olması, konar-göçer yaşam biçiminin yer alması hayvancılığın gelişmesinin nedenlerindendir ((H) 1316 BVS: 258). Mera hayvancılığının yapıldığı sancakta genellikle koyun ve keçi beslenmiştir. Hayvancılık çoğunlukla göçerler tarafından yapıldı. Kışın kendi barmaklarının bulunduğu köylerde yaşayan göçerler yazın otu bol olan yaylalara giderek hayvancılık yaparlardı. Pervari ilçesindeki Çemikari yaylası önemli otlaklar arasındaydı ((H) 1316 BVS: 258).

Siirt merkez sancağında ve kazalarda at, katır, kısırak, merkep, manda, camız, sığır, öküz, koyun, keçi ve arı gibi hayvanların yanı sıra hindi, tavuk, kaz ve ördek gibi kümes hayvanları beslenmiştir. Bunlardan elde edilen yün, tiftik, yapağı, yağ, peynir ve bal mahallerince tüketilmiş ayrıca Van başta olmak üzere diğer sancaklara gönderilmiştir((H) 1316, BVS: 258).

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

Tablo 2: Yetiştirilen Hayvan Türleri ve Miktarları

<i>Hayvan Türü</i>	<i>Merkez</i>	<i>Dergül ve Eruh</i>	<i>Rıdvan ve Garzan</i>	<i>Zirki ve Şirvan</i>	<i>Pervari</i>
At	180	200	50	19	-
Kısarak	100	500	45	36	15
Katır	400	500	453	254	100
Merkep	700	3.000	500	500	500
Camus	30	-	169	-	-
Manda	20	10	246	-	-
Öküz	2.000	8.000	7.273	760	400
İnek	600	5.000	231	1.900	400
Tavuk	5.000	50.000	25.000	7.000	3.500
Hindi	50	200	-	-	-
Arı Kovanı	-	2.000	1.000	1.500	3.000
Çift Takımı	200	1.000	300	200	110
Harman Döğen	200	500	150	40	-

Kaynak: *Salname-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye*, Darü't-Tıbaatü'l-Amire, İstanbul, 1310/1892.

Siirt'teki hayvancılığın sancak ekonomisine katkısı büyüktü. Sancakta beslenen koyun ve keçiden elde edilen yün ve tiftik hem mahallinde kullanılır hem de sancak dışına hatta ülke dışına ihraç edilmekteydi. Siirt ve Muş sancaklarından elde edilen bu ürünler Fransa'nın Marsilya şehrine yıllık 300.000 keçi derisi, 50.000 kilo yün ve tiftik keçisi kılı ihraç edilmiştir (Yapıştırın, 2013:35). 1892 yılında sancakta 9.319 tiftik keçisi, 5.029 keçi ve 6.341 koyun yetiştirilmektedir (Polat,2006:379). Bitki örtüsü ve coğrafi koşullara bağlı olarak bal üreticiliği yetiştiriciliği yapılmaktadır. Özellikle Pervari'nin yüksek bir coğrafyada bulunması ve buna bağlı olarak bitki örtüsündeki çeşitlilik arı kovanı yetiştiriciliğinde önemli bir düzeyde olmasında etkili olmuştur. Yük hayvanları Bitlis, Erzurum, Diyarbakır ve Halep'e yapılan nakliyatla kullanılırken Musul ve Bağdat'a ticarî eşya ve keresteler Dicle nehri üzerinden "kelek" adı verilen araçlarla nakledilmiştir ((H) 1310 BVS, s. 234; (H) 1316 BVS, s. 249).

Siirt sancağında yetiştirilen küçükbaş hayvanlardan 1892 yılında ağnam vergisi olarak Merkez kazadan 20.689 kuruş, Eruh'tan 35.698 kuruş, Garzan'dan 45.232 kuruş, Pervari'den 12.335 kuruş ve Şirvan'dan 39.969 kuruş hazineye gelir sağlanmıştır ((H) 1310 BVS: 288).

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

Tablo 3: 1892 Yılı Ağnam Vergisi Geliri

Kaza Adı	Tiftik Keçisi	Keçi	Koyun	Toplam
Siirt	9.319	5.029	6.341	20.689
Eruh	13.869	12.190	9.629	35.698
Garzan	1.854	22.417	20.961	45.232
Pervari	692	11.280	5.363	12.335
Şirvan	7.901	30.099	11.979	39.969

Kaynak: (H) 1310 BVS, s. 288.

SONUÇ

19.yüzyılın ikinci yarısı itibariyle Siirt sancağında tarım ve hayvancılığın durumunun incelenmesi bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Çalışmada yer verilen bilgiler ışığında ele alınan dönem itibariyle Siirt sancağının bulunduğu coğrafyanın ve sahip olduğu iklim koşullarının bir sonucu olarak zengin bir tarımsal üretim çeşitliliğine sahip olduğu söylenebilir. Yapılan tarla ve bahçe tarımı neticesinde elde edilen ürünler, büyük oranda sancağın ihtiyacını karşılayabilecek düzeydeyken söz konusu ürünlerin çevredeki şehirlere satışı da yapılmıştır. Bu durum sancakta canlı bir ticari hayatın oluşumunu beraberinde getirmiştir. Sancakta gerçekleştirilen bir diğer ekonomik faaliyet hayvancılık olmuştur. Konargöçer aşiretler tarafından yetiştirilen büyük hayvan sürüleri, yazlak ve kışlak mekânlardaki geniş meralarda beslenmiştir. Bölgenin arazi yapısının ve ikliminin bir sonucu olarak daha çok küçükbaş hayvan yetiştiriciliği yapılmıştır. Buna bağlı olarak yetiştirilen tiftik keçilerinden elde edilen yünlerden bölgeye has çeşitli dokumalar üretilmiştir.

KAYNAKÇA

1. Cuinet, V., *La Turquie D'asie: Géographie Administrative Statistique Descriptive Et Raisonnée De Chaque Province De L'asie-Mineure*, Ernest Leroux, Editeur, Paris 1891.
2. Demir, Ş., *Cumhuriyet Döneminde Siirt*, Düzey Yayınevi, İstanbul 2016.
3. Polat, E., *H. 1310 (M. 1892) VE H. 1316.1317.1318 (M. 1898.1899.1900) Tarihli Bitlis Vilâyet Sâlnâmelerinin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri 2006.
4. *Salname-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye*, Darü't-Tıbaatü'l-Amire, İstanbul, 1310/1892.
5. *Salname-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye*, Darü't-Tıbaatü'l-Amire, İstanbul, 1316/1898.
6. Yayıştıran, C., *19. Yüzyıl İkinci Yarısında Bitlis ve Tütün*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı İktisat Tarihi Bilim Dalı (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2013.

**YENİ ÜRÜNLERDE MARKA SEÇİMİ VE MARKALAMA STRATEJİSİNİN
BELİRLENME SÜRECİ**

Dr. Öğretim Üyesi Musa ÇAKIR

Siirt Üniversitesi

ÖZET

Yeni ürünlerin ambalajlanıp isimlendirilerek pazara sunulması marka yönetimi ve marka başarısı için asla yeterli değildir. Bununla birlikte markanın tüketici zihninde ayırt edici bir özellik olarak algılanması da gereklidir. Bu süreçte markadan haberdar olma marka bilinirliği ve marka tercihi yaratılması da oldukça önemlidir. Bunda başarılı olunmak isteniyorsa yeni bir ürünün pazara lansmanında tüketicinin karşısına hangi marka ismi ile çıkılacağı, hangi marka stratejisinin uygulanacağına doğru ve tutarlı bir şekilde karar verilmelidir. Bu çerçevede bildiride yeni ürünlerde markalama stratejisi kararlarının nasıl alınacağı, nelere dikkat edileceği ve seçeneklerin işletmelere getireceği fırsatlar ve tehditler ayrıntılı bir şekilde ele alınacak ve değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Yeni Ürün, Marka, Markalama Stratejileri, Marka Genişlemesi.

**BRAND SELECTION IN NEW PRODUCTS AND PROCESSING
DETERMINATION OF MARKING STRATEGY**

ABSTRACT

Introduction of new products to the market by only packaging and labeling is not sufficient for trademark managements and success. Brand name of the product should also be distinctively perceived by the consumer. Increasing awareness of the brand name and preference for the brand also gain importance at this stage. To be successful, one needs to be decisive with the brand name and the branding strategy during the launching of the product into the market. This text provides detailed information on available branding strategies, what to highlight in these strategies and what would different alternatives bring to institutions as opportunities and threats.

Key Words: New Product, Brand, Branding Strategies, Brand Expansion.

1.GİRİŞ

Hızla küreselleşen, teknolojinin ve iletişimin süratle geliştiği ve tüketicinin gitgide daha da bilinçlendiği şu günlerde, tüketiciler her gün binlerce bilgi bombardımanına tutulmaktadır. Bu nedenle binlerce alternatif arasından sıyrılarak yeni ürün satma stratejisi benimseyen firmalar için artık sadece markalaşmak yeterli olmayacak, markalaşma sürecini de başarı ile yönetmeleri gerekecektir. Yapılan araştırmalarda, A.B.D.'deki Product Development and Management Association bu konuda yaptığı bir araştırmada şu iki çarpıcı sonuca ulaşmıştır. Birincisi işletmelerin yıllık satışlarının % 32.2' sini yeni geliştirdikleri ürünlerden elde etmesidir. Bu sonuç yeni ürünlerin geliştirilmesi ve pazara sürülmesinin işletmelerin başarı ve karlılığını arttırabileceğini, sürdürülebilir büyümesine de olumlu katkı yapabileceğini göstermektedir (Brockhoff, 1993). İkincisi ise işletmelerin geliştirdikleri ve sunumunu yaptıkları yeni ürünlerin neredeyse % 40'ının marka stratejisi seçimindeki yanlışlıktan dolayı pazarda uğradığı başarısızlıktır. Bu da bize pazara yeni ürün sunarken, tüketicinin karşısına hangi marka stratejisinin tercih edileceğine doğru ve tutarlı bir şekilde karar verilmesinin ne derece önemli ve gerekli olduğunu göstermektedir (Kapferer, 1992). İşte bu yüzden gelişmiş ülkelerin markalı ürün üreticileri yeni ürünlerin markalama sürecine, konumlandırılmasına ve uygun marka stratejilerinin seçimine büyük özen göstermektedirler. Çünkü pazara sunulacak yeni ürünlerde uygun marka stratejisinin seçilememesi markanın değer kaybetmesi, markaya yapılan yatırımların geri dönmemesi (ROI veya ROMI) yanında işletmenin diğer markalarının da bundan olumsuz etkilenmesine neden olmaktadır.

Al & Laura Ries, marka yaratmanın 22 kuralı adlı kitaplarında pazarlama sürecinin önemli amaçlarından birinin markalama olduğunu ve pazarlamanın muhtemel tüketicinin zihninde marka oluşturmak (inşa etmek) anlamına geldiğini ileri sürmektedir. Buna göre güçlü bir pazarlama programı ancak güçlü bir marka oluşturulabilirse var olacaktır. Eğer bu gerçekleştirilemezse yapılan tüm reklamlar, çekici ambalajlar, satış geliştirme çabaları pek fazla bir işe yaramayacaktır (Ries, 2004). Değişen pazarlama paradigmasının geleneksel pazarlama düşüncesini gündemden düşürdüğünü ve markalama kavramının pazarlamadaki güçlü yerini aldığı geniş kabul görmektedir. O halde moda deyişiyle pazarlama marka yaratmaktır dersek pekte yanlış söylemiş olmayız. Zira günümüzde çoğu ürün ve hizmetler satılmamakta, satın alınmaktadır. Markalama da bu süreci büyük ölçüde kolaylaştırmaktadır. Başka bir deyişle markalama ürün veya hizmetin kullanıcıya (tüketiciye) ön satışını gerçekleştirir. Markalama bir şeyler satmanın çok daha basit ve etkili yoludur ve satışı da içerisinde barındırır. Multi medyanın egemen olduğu bu çağda ürünün arkasına atılan garanti inzası, artık satıcının kişisel tavsiyesinden çok marka ismiyle temsil edilmektedir (Ries, 2004). Satıcı odaklılıktan (satmaktan) alıcı odaklılığa (almaya) doğru yöneliş sürdüğü sürece markaların yükselişi daha da güçlenecek, önem kazanacaktır. P. Kotler, P. Drucker’ den yaptığı bir alıntı ile bunu şöyle ifade etmektedir “pazarlamanın amacı, satışı gereksiz hale getirmektir” (Kotler, 2001).

2. YENİ ÜRÜNLERDE MARKA SEÇİMİ

Bir ürünü diğer ürünlerden ayıran özelliklerin potansiyel müşterilere ulaştırılmış olunması ve bu konuda farkındalık yaratarak talep edilme noktasında etkili olunması o ürünün markalaştığını ifade eden göstergelerden biri olduğu söylenebilir. Yeni ürünlerin markalaşması her ne kadar kendi potansiyel kaderine bağlı olsa da kendi çaba ve girişiminin göz ardı edilmesi konunun eksik tahlil edildiğini gösterir. Bu durumu biraz açmak gerekirse yeni bir ürün içerisinde kültürel, sosyal veya çevresel faktörlerden herhangi birinde ya da hepsinde önemli bir değer potansiyeli olabilir. Ancak bu yönlü bir tanıtım yapılmadığında bir farkındalık oluşmayacak ve potansiyel olan değerden yararlanılamayacaktır. Bu potansiyel değerlerin farkındalık yaratılarak müşteriler tarafından ilgisinin çekilmesi sağlandığında yeni ürünlerde markalaşma adımı atılmış olacaktır. Bu adımın devamında sürecin iyi yönetilebilmesi durumunda o değer markalaşacak ve belki de aynı özellikte hatta daha potansiyel özellikleri taşıyan ürünlerden fazla talep edilebilecektir.

Yeni ürün sunumuyla başlayan talep ve farklılık yaratma çabaları zaman içinde düşük maliyetli üretim, toplam kalite yönetimi uygulamaları sürecinden geçerek müşteri hizmetleri ve müşteri ilişkilerine doğru bir gelişim göstermiştir. Bu süreç sonucunda müşteri tatminini gerçekleştirmeye yönelik çalışmalar ise yeni ürünlerde marka seçiminin önemini ortaya çıkarmıştır.

Yapılan araştırmalardan elde edilen bulgulara göre piyasada yarım milyondan fazla marka adı bulunmakta, buna her yıl için yaklaşık 25.000 tane daha eklendiği tahmin edilmektedir. Markalama stratejilerindeki seçim, marka adının tüketici zihnindeki kalıcılığını arttırma çalışmaları üzerine dayandırılır. Özellikle pazarda planlaması ve denetimi uygulamaya çalışan, tüketim malları üreten kuruluşlar faaliyetlerinin etkin bir şekilde başarıya ulaşması amacıyla “*yeni ürünlerinde marka seçimi stratejisi*” sistemini kullanmaktadırlar (Aktuğlu, 2004, 45-46). Yeni ürünlerde markalama seçimi ve stratejileri aşağıdaki şekilde de görüleceği üzere mevcut ürünlerde ve yeni ürünlerde, mevcut marka ve yeni marka olarak ele alınan ikili matriks ile gösterilmektedir. Genelde yeni ürünleri markalamada işletmeler öncelikle iki temel seçenekten birini tercih etmekle karşı karşıya kalmaktadır. Birincisi yeni ürüne yeni marka koyma, ikincisi de tanınan, bilinen ve piyasada kabul görmüş ve işletmenin portföyünde mevcut bir marka isminin yeni ürüne aktarılması (transferi) yolu ile markada bir genişlemeye gidilmesidir.

Marka İsmi		
Mevcut	Ürün Hattının Genişletilmesi	Marka Genişlemesi (Marka Aktarımı)
Yeni	Çok Marka Stratejisi	Yeni Marka Stratejisi
Mevcut		Yeni
Ürün Kategorisi		

Şekil 1. İşletmelerde markalama stratejileri (karşılaştır: Karafakioğlu, 2006).

Tüketici boyutunda konuyu ele aldığımızda, piyasaya sürülen yeni ürünlerin kişilerin isteklerini ve beklentilerini yansıtıyorsa, tüketici yeni ürüne karşı bir bağlılık duymaktadır. Tüketicilerin bir ürünü diğerlerine tercih etmesinde ki en önemli unsur duygusal ve bilişsel olarak etkilenmesidir. Bununla birlikte, tüketici ihtiyacının niteliği, ürüne ait özelliklerin tüketiciler tarafından algılanışı, ürünü üreten firmaların kurum imajı ve pazarlama stratejileri vb. pek çok faktör ürün (marka) tercihinin belirlemektedir. En genel ifade ile ürün (marka) seçimi, tüketici ihtiyaçları ile tüketicinin markaya ilişkin inanç ve tutumlarının etkisiyle ürünün değerlendirilmesi sonucunda satın alma gerçekleşmektedir (Aktuğlu ve Temel, 2006:44).

3. YENİ ÜRÜNLERDE MARKALAMA STRATEJİSİNİN BELİRLENME SÜRECİ

Yeni ürünlerde markalama stratejisi, pazarlamacılar tarafından farklı nedenlerle kullanılmaktadır. Bunlar; yeni ürünün artan maliyetini karşılamak, yeni ürünün yüksek oranlı başarısızlıkları, büyük reklam maliyeti, pazara giren çok sayıda marka, perakendecilerin artan gücü ve pazarda marka ile bağlantılı yüksek değer, tüketici ile duygusal ilişki kurmak için bütünsel iletişim tekniklerinin varlığı pazarlamacıları markalama için strateji benimsemeye motive etmektedir. Bir marka stratejisi, markanın devam ettirilebilir rekabet avantajı elde etmesini, hedef tüketiciyi tanımlamasını ve tüketicinin markadan sağlayacağı yararları sunmasını tüketici iletişimi sağlama görevini yerine getirmesidir. Dolayısıyla, yeni bir marka stratejisinde; pazara sunulan ürün ve pazar bölümleri olmak üzere iki temel değişken yer almaktadır. Bu değişkenler arasında bağlantı kurularak denge oluşturulması marka konumlandırma sürecine de yardımcı olacaktır. Yeni ürün (marka) stratejisi, firma içindeki tüm markaların bütünlendirildiği kurum stratejileri doğrultusunda ele alınmalıdır. Kurum stratejisi kararları ile pazarlama karması elemanlarının en uygun şekilde bütünlendirilmesi sonucunda, hedef tüketici açısından algılanması istenilen marka konumu oluşturulması gerekmektedir. Yeni ürünlerde ne kadar yüksek derecede marka sadakati oluşturulursa, firma o kadar avantajlı duruma gelecektir (www.ayyildizdanismanlik.com.tr).

Ardından, markalama stratejisine ait detaylar gözden geçirilerek markayı en iyi anlatacak vaadin sunulması ve bunun tanıtım stratejisi ile desteklenmesi gerekmektedir. Markalama stratejisi belirlenirken, pazarlama yöneticilerinin üç temel markalama kararı üzerinde yoğunlaşması gerekmektedir. Bunlar; üretilen ya da dağıtılan ürün markalı bir ürün mü, markasız mı yoksa her ikisinin karışımı mı olacak; markalama kararı verildiyse, üretici markasıyla mı yoksa dağıtıcıların markasıyla mı kullanılacak; aracı kurum veya üretici kurum kararına bağlı olarak nasıl bir yöntem izlenecektir. Bu kapsamda, pazarlama yöneticilerinin yeni ürünleri için seçeceği temel strateji bulunmaktadır. Bunlar; Yeni marka stratejisi ve mevcut markanın yeni ürüne aktarılması (transferi) stratejisidir. Yeni ürünlerde markalama stratejisi kararı verildikten sonra önemli diğer bir karar ise, markalama stratejilerinin nasıl oluşturulacağıdır. Firmalar, markalama stratejilerini farklı yöntemlerle oluşturabilmektedirler.

3.1. YENİ MARKA STRATEJİSİ

Yeni marka stratejisini pazara sunulacak yeni bir ürüne yeni geliştirilen marka isminin verilmesi olarak tanımlayabiliriz. Yeni marka stratejisinin tercih edilmesinin en önemli nedeni marka isminin hedef kitleye ve ürüne olan uygunluğudur. Çünkü marka ismi veya sembolü seçilirken ürünün yararları hakkında bir şeyler ima edilir, ürün özelliklerinin hatırlanmasına ve kolayca algılanabilirliği ve akılda tutulabilirliğine özen gösterilir ve diğer markalardan kolayca ayrılabilirliğine dikkat edilir. Bu markaya değer katan özelliklerine karşılık yeni marka oluşturma stratejisinin getireceği sakınca ve olumsuzluklar da göz ardı edilmemelidir (Gülçubuk, 2009:192).

Yeni bir marka geliştirmek tanınmasını ve bilinirliğini arttırmak yüksek maliyetlidir ve önemli ölçüde yatırımları gerekli kılar. Yeni marka stratejisi ile marka imajı oluşturma uzun soluklu işlemlerdir. Yeni marka stratejisini uygulayacak işletme ve kuruluşlar bunun bilincinde olmalıdır. Ayrıca yeni marka stratejisi uygulanacak ürünler pazara ticari marka, market markası (privat Label) veya üretici markası adı altında markalı ürün olarak sunulabilir. Yeni marka stratejisi uygulamada tek marka stratejisi veya çok marka stratejisi şeklinde gerçekleştirilir.

3.1.1 TEK MARKA STRATEJİSİ

Tek marka stratejisi; bir üreticinin tüm ürünlerinin her birini ayrı marka ismiyle markalamasıdır. Bu strateji bir üreticinin kendi arasında heterojen ürün türlerini üretmesi halinde uygundur. Zira bu ürünlerin her birinin ayrı müşteri segmentlerinde yer alması ve birbirinden bağımsız konumlandırılmaları söz konusudur (Schweiger, 2002). Ayrıca marka transferi stratejisinin tam tersi olarak kabul edilir.

Bu marka stratejisinin uygulanmasına verilebilecek en iyi örneklerden biri Procter & Gamble'dır. P&G her ürünün ayrı marka ismiyle markalar. Örneğin: saç bakımı kategorisinde; Head & Shoulders, Herbal Essences, Pantene, pil kategorisinde; Duracell, prestij parfümlerde; Doce & Gabbana, Lacoste, Hugo, Escada, Boss vs. (www.pg.com). Çokuluslu şirketler farklı markalarla pazara sunum gerçekleştirmekte ve tek marka stratejisini uygulamaktadır. Küreselleşen iş dünyasında geniş kabul gören uygulama alanları bulan tek marka stratejisi her marka için yapılan yoğun reklam ve tutundurma harcamaları nedeniyle oldukça pahalı bir stratejidir.

3.1.2. ÇOK MARKA STRATEJİSİ

Çok Marka Stratejisinden söz edebilmek için işletmenin bir ürün grubunda veya pazarın bir alt bölümüne (segmentine) en az iki markayı sunması gerekir. Başka bir deyişle çok marka kararı aynı satıcının, üreticinin aynı ürün kategorisinde iki veya daha çok marka geliştirmesi demektir (Gülçubuk, 2009:192). Bu bir firmanın başarılı bir ürün markasına karşı başka bir rakip çıkarmasıdır Volkswagen Şirketler Topluluğunun VW, Audi, ve Skoda markaları, bizden de Koç Holding'in Arçelik, Beko markaları çok marka stratejisine verilecek en uygun ve başarılı örneklerdendir.

Çok marka stratejisinde işletmeye ait markalar arası yarışma ilgili sektörde alacağı pazar payının artışına ve dolayısıyla toplam hasılatın en büyüklenmesini de beraberinde getirecektir. Bu da doğal olarak işletmenin sektördeki ticari üstünlüğünü ve hakimiyetini arttıracaktır. Çok marka stratejisinin özellikle ülkemizde sıkça başvurulan bir varyasyonu 2. marka uygulamasıdır. Aynı ürün grubunda 2. marka uygulaması ile üretici firma daha yalın ve basit bir ürün tasarımıyla kaliteden de fazla bir ödün vermeden ürün fiyatı aşağı çekilir. (Gülçubuk, 2009:193). Ülker markasına karşı 2. marka olarak Halk markası ve Sarar Giyim ile Beymen'in 2.markalarını buna örnek olarak gösterebiliriz.

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ 10-12 Haziran 2019

Çok marka stratejisinin başarı ile uygulanabilirliği marka portföyünün iyi yönetilmesi ile doğrudan ilgilidir. Daha önce ürün yöneticisi olarak adlandırdığımız ancak artık marka yöneticisi olarak nitelendirilen ve örgütlerdeki yerini alan marka sorumlularının çok marka stratejilerini aşağıda belirttiğimiz yarar ve sakıncalarına göre değerlendirip markalara yön vermesi oldukça önemlidir.

Çok Marka Stratejisinin Yararları:

- Daha kolay ve etkili müşteri kazanma ve müşteriye bağlama aynı zamanda marka değiştiren, sadık olmayan müşterileri yeniden kazanma
- Tüketici istek ve gereksinimlerine daha kolay cevap verme
- Farklı konumlandırmalarla pazarın geniş bölümlerine ve alt segmentlere (pazar dilimlerine) kolay ulaşma
- Çok marka arasındaki içsel rekabeti arttırarak tüketicilerin rakip markalara kaçışını engelleme
- Markalar arası sinerjiden ve oluşan potansiyelden yararlanma (kombine satışlarda artış)
- Uygun markalarla yeni pazarlara açılma
- Markaların çeşitli aksiyonlarla pazar riskini azaltması ve rakiplerin önünün kesilmesi.

Çok Marka Stratejisinin Sakıncaları:

- Yapısal talep değişimlerinde marka farklılıklarının getireceği riskler
- Aşırı bölümlendirilmenin işletmeye getireceği finansal yük
- Benzer pazar özelliklerinin maliyetlerdeki artışa yol açması
- Homojen pazar girişlerinde ortaya çıkabilecek olumsuz imaj aktarımı
- Markaların birbirinin satışlarını etkilemesi ve birbirlerini yok etmesi Cannibalism = marka yamyamlığı (Tek, 1999)
- İşletmenin genel politikaları doğrultusunda alınan merkezi kararların yol açacağı konumlandırma serbestliğinin kısıtlanması
- Çok sayıda marka ile girilecek dar pazar bölümlerinde (pazar dilimlerinde) markaların beklenen getirilerinin yetersizliği durumunda kara katkı payı düşük markaların elenmeye zorlanması. Markaların elimine edilmesi personel üzerinde olumsuz etki yapar ve satış motivasyonunu düşürür.

3.2. MEVCUT MARKANIN YENİ ÜRÜNE AKTARILMASI (TRANSFERİ)

Bugünün piyasa koşullarında kurumsal başarının anahtarı iyi düşünülmüş bir marka stratejisindedir. Markalar tüketicinin marka ile ilgili fonksiyonel ve duygusal değerleri zihinlerinde daha etkin bir şekilde kodlamalarını sağlamaktadır (Martinez ve Chernatony, 2004). Tüketicinin aklını karıştırmadan markayı benimsetmenin yollarından biri de marka transferidir, marka transferi işletmeler açısından büyük önem arz etmektedir çünkü firmaların büyüme opsiyonları içinde en karlı olanlardan bir tanesidir (Chen ve Liu, 2004).

Bir firma itibarı iyi olan marka adını pazara sürdüğü yeni bir ürüne verdiğinde marka aktarımı yapmış olmaktadır (Kotler ve Keller, 2006). Marka aktarımı stratejisi, farklı bir ürün çeşidindeki yeni bir ürün hattına girmek için, tüketiciler tarafından tanınan mevcut bir marka adının kullanılmasıdır. Transfer yapılan yeni ürün hattı, ana markaya benzer veya farklı olabilir (Cravens ve Guilding, 1999:59).

Temelde bir marka pazarda başarılı olduğu zaman şirket markanın ismini başka ürünlere de koymak ister (Kotler, 2005). Böylece ana markanın özgünlüğü ve farklılığını öne çıkaran özelliklerini kısaca markanın imajını genişletilen ürüne aktararak daha pazara ilk sunuşta değer kazanması ve hasılatla artışlara yol açması sağlanır. Aynı zamanda genişletilen ürünün taşıyacağı yenilikçi özellikleriyle ana marka güçlendirilir, desteklenir.

Pazarda kabul görmüş bilinen markanın yeni ürüne aktarılması kısa sürede gerçekleşir ve oldukça da düşük maliyetlidir. Maliyetlerdeki uygunluk nedeniyle de kara katkı payı yüksektir. Marka genişlemesinin sağladığı avantajlar kadar riskte içermektedir. Örneğin bir kategoride yaşanabilecek olumsuzluk diğer kategorideki marka ürünleri de etkiler. Marka imajı bundan olumsuz etkilenir. Gereğinden fazla genişleme gösteren marka pazardaki anlamını kaybeder ve marka erozyonu veya marka sulandırılması ortaya çıkar (Gülçubuk, 2009:194).

Uygulamada mevcut markanın yeni ürüne aktarılması ürün hattı genişlemesi veya marka genişlemesi şeklinde olmaktadır. Bir diğer ifadeyle, hat genişlemesi (line extension) ve kategori genişlemesidir (category extension). Hat Genişlemesi mevcut marka adı ile firmanın mevcut ürün kategorisinde yeni bir pazar bölümüne girmesi olarak tanımlanmaktadır (Pitta ve Katsanis, 1995:62). Aile markası stratejisi olarak da adlandırılır. Buna örnek olarak Nivea ürünleri, Milka Tablet çikolata çeşitleri gösterilebilir.

Kategori Genişlemesi: Şuanda piyasada olan birçok marka mevcut marka adlarının uzantısıdır. Marka genişlemesi, bir firmanın sahip olduğu, itibarı iyi, başarılı bir marka adının farklı kategorilerde üretilen ürünlerin pazara tanıtılmasında kullanılmasıdır (Jiang ve diğerleri, 2002:5). Genişletilen marka yeni bir kategorideki ürünlere verilebileceği gibi yeni bir sektördeki ürünlere de verilebilir. Çatı markası veya şemsiye marka stratejisi olarak da adlandırılır. Yaşar Holdinge ait Pınar Et, Pınar Süt, Pınar Su, Pınar Balık, Pınar Kaşar, Pınar Sucuk vs. Yamaha Motosiklet, Yamaha Deniz Motorları, Yamaha Müzik Aletleri, Yamaha Elektronik Eğlence Aletleri, Yamaha Müzik Okulları, Yamaha Endüstriyel Robotlar / Honda Otomobil, Honda Motosiklet, Honda Kar Temizleme makineleri, Honda Çim Bıçma makineleri, Honda Deniz Motorları ve Botları verilebilecek en önemli ve ünlü örneklerdendir.

4. SONUÇ

Doymuş pazarlara rağmen işletmeler ticari yarıştan kopmamak, varlıklarını sürdürebilmek için bu gün düne oranla daha çok yeni ürün geliştirmek ve pazara sunmak zorundadır. Bu zorunlu yarış, pazara sürülen ürünlerin teknik ve kalite özellikleri açısından giderek birbirine benzemesine, aynışmasına, ürünler arası farklılığın azalmasına yol açmıştır. Markalaşma ve yeni marka stratejileri ürünlerin aynışması ve birbirine olan benzerliklerini ayırt edebilmede, ürün veya hizmette birleştirilen değerlerin tüketiciye iletilmesinde önemli rol üstlenmektedir. Şirketlerin mevcut markalarını güçlendirmeleri ve yenilerini de oluşturma arayışları ve markaya odaklanmaları işte bu yüzdendir (www.markenkern).

Bu arayış ve karar sürecinde işletmelerin önünde iki temel seçenek bulunmaktadır. Ya yeni ürüne yeni marka koyma, ya da bilinen, tanınan ve piyasada kabul görmüş ve işletmenin mevcut marka veya markalarından birinin yeni ürüne aktarılmasıdır. Uygulamada hangi seçenek tercih edilirse edilsin işletmeye getireceği yarar ve sakıncaları sektörün durumu, marka yatırım maliyeti, markalı ürünün pazara giriş maliyeti, tüketicilerin konumu ve tüketim sıklığı, seçilen marka stratejisinin işletmeye kısa ve uzun dönemdeki getirisi ve markanın var oluş nedeni birlikte ele alınmalı ve değerlendirilmelidir.

KAYNAKÇA

- Aktuğlu, I.K. (2004), Marka Yönetimi Güçlü ve Başarılı Markalar İçin temel İlkeler, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Aktuğlu, I.K. ve Temel, A. (2006), “Tüketiciler Markaları Nasıl Tercih Ediyor? (Kamu Sektörü Çalışanlarının Giysi Markalarını Tercihini Etkileyen Faktörlere Yönelik Bir Araştırma)” Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı. 15. Konya.
- Brockhoff, K. (1993), Produktpolitik Stuttgart – New York, G. Fischer Verlag.
- Chen, K.J. ve Chu-Mei Liu. (2004), “Positive Brand Extension Trial And Choise of Parent Brand” The Journal Of Product And Brand Management, Vol.13, No.1, s.25-36.

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

- Cravens, K. ve Chris Guilding. (1999), “Strategic Brand Valuation: A CrossFunctional Perspective” Business Horizons, Vol. 42, s. 53-62.
- Gülçubuk, A. (2009), “Yeni Ürünlerde Markalama Stratejilerinin Önemi, Seçimi ve Değerlendirilmesi” Muhasebe ve Finansman Dergisi, Sayı. 44. 190-198.
- Jiang, W, C.S. Dev ve V.R. Rao. (2002), “Brand Extension And Customer Loyalty: Evidence From The Lodging Industry” Cornell Hotel And Restaurant Administration Quartely, Vol. 43, No.4, s. 5-16.
- Kapferer, J.N. (1992), Die Marke-Kapital Des Unternehmens, Landsberg/Lech, Moderne Industrie Verlag, München.
- Karafakıoğlu, M. (2006), Pazarlama İlkeleri, Literatür Yayınları No. 480. İstanbul.
- Kotler, P. (2001), “Dijital Çağda Pazarlama” Capital Ekonomi Dergisi, Şubat 2001 Eki İstanbul.
- Kotler, P. (2005), A’dan Z’ye Pazarlama, Mediacat Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.
- Kotler, P. ve Kevin Lane Keller. (2006), Marketing Management. Twelfth Edition. New Jersey: Prentice Hall.
- Martinez, E. ve Leslie de Chernatony. (2004), “The Effect Of Brand Extension Strategies Upon Brand Image” Journal Of Consumer Marketing. Vol.21, No.1. s.3950.
- Pitta, D. ve Lea Prevel Katsanis. (1995), “Understanding Brand Equity For Successful Brand Extension” Journal Of Consumer Marketing. Vol.12, No.4, s.5164.
- Ries, A. / Ries, L. (2004), Marka Yaratmanın 22 Kuralı, Mediacat Kitapları. İstanbul.
- Schweiger, G. (2002), Markenstruktur und Markenarchitektur, Wien Universitaet.
- Tek, Ö.B. (1999), Pazarlama İlkeleri, Global Yönetimsel Yaklaşım Türkiye Uygulamaları, 8. Baskı, Beta Yayıncılık, İstanbul.
- İnternet Adresi: <https://www.ayyildizdanismanlik.com.tr/markalama-stratejileri-ve-ihracatta-ki-yeri-ve-onemi/> Erişim: 11 Eylül 2018.
- İnternet Adresi: http://www.pg.com/common/product_sitemap.jhtml. Erişim: 15 Eylül 2018.
- İnternet Adresi: <http://www.markenkern.at/markeninsights.php?page>. Erişim: 27 Eylül 2018.

KUR'ÂN-I KERİM'İN TEVRAT'A BAKIŞI: KAVRAMSAL YAKLAŞIM⁵⁴⁰

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Nurullah AKTAŞ
Batman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi

ÖZET

Yüce Allah, farklı dönemlerde değişik toplumlara onların yakinen bildikleri ve yakından tanıdıkları peygamberler göndermiştir. Kur'ân-ı Kerîm, insanlık tarihinde mühim bir yeri bulunan bu peygamberlerden bir kısmını zikretmiş; bunların bir kısmına farklı biçimde nâzil olan kitapları da tanıtmıştır. Buna göre ilk insan Hz. Âdem'le başlayan bu süreç, son peygamber Hz. Muhammed'e vahyedilen Kur'ân-ı Kerîm ile hitama ermiştir. Bu arada Kur'ân-ı Kerîm, gönderilen peygamberlere ve onlara nâzil olan kitaplara iman etmeyi; onları tasdik etmeyi imanın esaslarından biri kabul etmiş ve bu noktada hiç bir resûlü diğerinden ayırmamıştır. Bu tebliğimizde Kur'ân-ı Kerîm'in Hz. Mûsâ'ya Tûr-i Sina'da nâzil olan Tevrat'a bakışını, kavramlar ekseninde irdelemeye çalışacağız. Malum olduğu üzere Medine döneminde Müslümanların yoğun bir biçimde muhatap olduğu ve Arap kabilelerini ciddi bir biçimde etkileyen topluluk, Hz. Mûsâ'ya ve Tevrat'a iman ettiğini iddia eden Yahudi toplumdur. Bu boyutuyla değerlendirildiğinde Kur'ân-ı Kerîm'in Tevrat'a bakışı, muhatap kitlelerden biri olan Yahudiler ile iletişimi de etkileyecektir. Kur'ân-ı Kerîm, hem kendisini hem de önceki kitaplardan Tevrat, İncil ve Zebûr'u farklı metotlarla tanıtmıştır. Bu metotlardan biri de kavramlar vasıtasıyla söz konusu tasvirin yapılmasıdır. Buna göre Kur'ân-ı Kerîm, kendisini "Kitap", "Zikir", "Furkan", "Rahmet", "Hidâyet", "Mev'ize" ve "Beşîr" gibi isim ve sıfatlarla tavsif ettiği gibi Tevrat'ı da Nûr, "Hüda", "Kitap", "İmam", "Rahmet", "Furkan", "Zikir" ve "Besâir" şeklinde betimlemiştir. Tevrat için zikredilen bu kavramların ayrı ayrı ele alınması, Kur'ân-ı Kerîm'in önceki kitaplara yaklaşımının anlaşılmasına da katkı sunacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân-ı Kerîm, Tevrat, Hz. Mûsâ, Yahudi Toplumu, Nüzûl Süreci.

GİRİŞ

Kur'ân-ı Kerîm, insanlık tarihinde mühim bir yeri bulunan peygamberlerden bir kısmının kıssasına yer vermiş; bunlardan bir kısmına nâzil olan kitapları da tanıtmıştır. Buna göre Hz. Âdem'le başlayan nüzûl süreci, son peygamber Hz. Muhammed'e vahyedilen Kur'ân-ı Kerîm ile hitama ermiştir. Kur'ân-ı Kerîm, gönderilen bu peygamberlere ve onlara nâzil olan kitaplara iman etmeyi; onları tasdik etmeyi imanın esaslarından biri kabul etmiş ve bu noktada hiç bir resûlü diğerinden ayırmamıştır. Kur'an'da geçen bu kitaplardan Tevrat, çoğu İncil'le birlikte olmak üzere on altı âyette on sekiz defa zikredilmiştir. Bu âyetlerden Tevrat'ın İsrâiloğulları'na indirilen bir kitap olduğu anlaşılmakla birlikte hangi peygamber vasıtasıyla verildiği meselesi açıkça belirtilmemiştir. Buna göre İncil'in Hz. İsa'ya, Zebûr'un Hz. Dâvûd'a vahyedildiği belirtilirken Tevrat'ın vahyedildiği peygamber ismi açıkça zikredilmese de⁵⁴¹ müfessirlerin ilgili âyetlerin bağlamından Tevrat'ın Hz. Mûsâ'ya nâzil olduğu hususiyetini belirtmişlerdir. Bu çalışmamızda Kur'ân-ı Kerîm'in Hz. Mûsâ'ya nâzil olan Tevrat'a bakışını, kavramlar ekseninde iki ana başlık altında ele alınacaktır. Öncelikle Kur'ân'da Tevrat'ı niteleyen

⁵⁴⁰ Bu tebliğ, "Nüzûl Sürecinde Önceki Hukuk Sistemlerinin Değeri" adlı doktora tezi (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2011) esas alınarak hazırlanmıştır.

⁵⁴¹ Adam, Baki, "Tevrat", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 41/44, İstanbul 2012.

kavramlar; akabinde Kur'ân'ın Tevrat'a bakışını belirleyen kavramlar çerçevesinde söz konusu bakış açısı irdelenecektir.

A. KUR'ÂN-I KERÎM'DE TEVRAT'I NİTELEYEN KAVRAMLAR

Kur'ân-ı Kerîm, hem kendisini hem de önceki kitaplardan Tevrat, İncil ve Zebûr'u farklı metotlarla tanıtmaktadır. Bu metotlardan biri de kavramlar vasıtasıyla söz konusu tasvirin yapılmasıdır. Buna göre Kur'ân-ı Kerîm kendisini farklı isim ve sıfatlarla tavsif ettiği gibi Tevrat'ı da değişik isim ve niteliklerle betimlemektedir. Buna göre Kur'ân-ı Kerîm, kendisini muhataplarına tanıtmak için ifade ettiği kavramların aynısını veya benzerini önceden nâzil olan kitapları nitelemek için de kullanmaktadır. Bu da her ikisinin kaynağının vahiy olduğunu ortaya koymaktadır.

Kur'ân-ı Kerîm, önceki kitaplar karşısında alternatif olarak değil maruz kaldıkları tahrifi düzeltici ve onlarla aynı misyonu yüklü bir kitap olarak kendisini sunmaktadır. Kur'ân, aynı zamanda kendisinin vahiy zincirinden bağımsız, önceki kitaplarla ilgisiz, içeriği açısından bütünüyle yeni bir kitap olarak değerlendirilmek istemediğini ifade etmiş olmaktadır. Kur'ân'ın kendisini bu şekilde ortaya koymuş olması gözden uzak tutulmaması gereken önemli bir husustur. Zira vahiy geleneğinden bağımsız tek başına bir kitap olarak ele alındığı takdirde Kur'ân'ın mesajının sağlıklı bir bağlama yerleştirilmesi mümkün değildir.⁵⁴²

Yukarıdaki bilgiler çerçevesinde Kur'ân'da Tevrat'ı niteleyen kavramları genel hatlarıyla ele almaya çalışacağız:

1. Kitap

Kur'ân'da “*Kitap*” lafzı, 230'u “el-kitab” olmak üzere toplam 262 defa zikredilmiştir. Buna göre Kur'ân'da *kitap* kavramı, genel anlamda Allah'ın peygamberlerine indirdiği vahiy için kullanıldığı gibi Tevrat, İncil ve Kur'ân-ı Kerîm'in her biri için de kullanılmıştır.⁵⁴³ “*Kitap*” lafzının Kur'ân'da farklı anlamlarda kullanılması, ancak siyakıyla birlikte ele almayı gerekli kılmaktadır.⁵⁴⁴

Tevrat için kullanımına baktığımızda Taberî'ye göre وَإِنَّا آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَالْفُرْقَانَ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ âyetinde geçen⁵⁴⁵ “*Kitap*” lafzı, “*Tevrat*”ı nitelemiş; (mevsuf olan) Tevrat'ın yerini almıştır. Daha sonra *Furkan* lafzı da *Kitap*'a atfedilmiştir. Buna göre âyetin anlamı şu şekilde olacaktır: “Levhalara yazdığımız ve hak ile batılı birbirinden ayırdığımız Tevrat'ı Mûsâ'ya verdik.”⁵⁴⁶

Bir başka âyette Hz. Mûsâ ve Hz. Hârûn'a gelen كِتَابُ الْمُسْتَبِينَ “*Biz onlara (hükümlerimizi) açıklayan Kitab'ı (Tevrat'ı) verdik.*”⁵⁴⁷ şeklinde zikredilmiştir.

Hem Tevrat'ı hem de Kur'ân'ı nitelemek üzere aynı âyette *el-Kitab* kelimesinin zikredildiği vaki olmuştur. وَإِنَّا لَنَزَّلْنَا الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْكِتَابِ وَمُهَيْمِنًا عَلَيْهِ فَاحْكُم بَيْنَهُم بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ âyetinde bunu görmek mümkündür.⁵⁴⁸ Bunlardan ilki Kur'ân'ı; ikincisi ise Tevrat'ı nitelemiştir.

⁵⁴² Özsoy, Ömer, *Sünnettullah*, Fecr Yay, s. 15, Ankara, 1999.

⁵⁴³ Üzümlü, İlyas, “*Kitap*”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 26/121, İstanbul 2002.

⁵⁴⁴ Karadâvî, Yûsuf, “Kur'ân Tefsirinde İdeal Yöntem”, Çev: Muhittin Akgül, *Diyanet İlmi Dergi*, C: 38, Sayı: 3, s. 69, Ankara 2002.

⁵⁴⁵ Bakara 2/53.

⁵⁴⁶ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, Thk: Muhammed Şâkir, I/375, Dâru İbn Hazm, 1. Tab', Beyrut 1423/2002.

⁵⁴⁷ Sâffât 37/117.

⁵⁴⁸ Bakara 2/53.

وَأَنَّ مِنْهُمْ لَفَرِيقًا يَلُؤْنَ أَلْسِنَتَهُمْ بِالْكِتَابِ لِتَحْسَبُوهُ مِنَ الْكِتَابِ وَمَا هُوَ مِنَ الْكِتَابِ وَيَقُولُونَ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَمَا هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَيَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكُذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ

Yukarıdaki âyette⁵⁴⁹ ise üç defa “el-kitab” ismi geçmektedir. Bunlardan birincisi, elle yazdıkları kitap; ikincisi, Tevrat; üçüncüsü ise Allah’ın kitaplarından ve kelâmından olan herhangi bir kitap anlamındadır.⁵⁵⁰

Hudâ

Kur’ân-ı Kerîm’de “hüdâ” kelimesi ise, 85 yerde geçmektedir. Bu kelimenin geldiği yerlerden biri İsrâ sûresinin 2. Âyetidir. Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

وَأَتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَجَعَلْنَاهُ هُدًى لِّبَنِي إِسْرَءِيلَ أَلَّا تَتَّخِذُوا مِنْ دُونِي وَكِيلًا

“Mûsâ’ya Kitab’ı (Tevrat’ı) verdik ve onu, “Benden başkasını vekil edinmeyin” diyerek, İsrailoğullarına bir rehber yaptık.”

Bu âyetten Tevrat’ın İsrâiloğulları için bir hidâyet kaynağı olduğu, onlara tahsis edildiği, başkasına tatbik edilemeyeceği anlaşılmaktadır.⁵⁵¹

Hicâzî, “Şüphesiz Tevrat’ı biz indirdik. İçinde bir hidayet, bir nur vardır.”⁵⁵² âyetinin anlamının Mûsâ’ya içinde Allah’ın âyetlerinin yer aldığı, hakikat yolunun bulunduğu, Allah’ın rızasına uygun hidâyetin yer aldığı Tevrat’ı indirdiklerini, bu Tevrat’ın Allah tarafından gönderilen olup kendisine Tevrat ismini vererek tahrif ve tebdil ettikleri

sahifeler olmadığını ifade etmiştir.⁵⁵³

Çeşitli âyetlerde Tevrat ve İncil’in hidâyet kaynağı olduğu ifade edilmesine rağmen ehl-i kitabın Hz. Muhammed’in (sav) getirdiği hidâyeti bile reddettiği; buna mukabil Kur’ân-ı Kerîm’in, hidâyeti onlardan nefyettiği ve artık asıl hidâyetin Allah’ın gönderdiği son hidâyetle olduğu belirtilmektedir.⁵⁵⁴

İmam

Kur’ân’ın Tevrat için kullandığı kelimelerden biri de “İmam” kelimesi olup Kur’ân’da 5 defa gelmektedir. Önceki kitapları niteleyen lafızlar olarak, iki yerde gelir.

Mekkî bir sûre olan Ahkâf sûresinin 12. âyetinde وَمِنْ قَبْلِهِ كِتَابُ مُوسَى إِمَامًا وَرَحْمَةً şeklinde Hz. Mûsâ’ya gelen Kitab’ı nitelemektedir.

Hûd sûresinin 17. âyetinde de وَمِنْ قَبْلِهِ كِتَابُ مُوسَى إِمَامًا وَرَحْمَةً şeklinde gelen Kitab-u Mûsâ ifadesi, Tevrat⁵⁵⁵ anlamında olup bu da “imam” kelimesi ile beraber gelmiştir. Yani Allah Yahûdilere Tevrat’ı rehber, Allah’tan bir rahmet, ittiba edecekleri bir önder olarak indirdi. Tevrat’a bihakkın iman edenlerin bu imanı onları Kur’ân’a iman etmeye götürecektir.⁵⁵⁶

2. Rahmet

“Rahmet” lafzı, Kur’ân’da 79 defa gelmektedir. Bunlardan üçü önceki kitaplardan Tevrat’ı tavsif etmektedir.

⁵⁴⁹ Âl-i İmrân 3/78.

⁵⁵⁰ İsfahânî, er-Râğıb, *el-Müfredât fî Ğeribi'l-Kur’ân*, s. 425, Dâru'l-Ma'rife, Beyrût tsz.

⁵⁵¹ İkinci, Ekrem Buğra, *İslâm Hukuku ve Önceki Şeriatlar*, s. 171, Arı Sanat Yay., İstanbul 2003.

⁵⁵² Mâide 5/44.

⁵⁵³ Hicazî, Muhammed Mahmud, *et-Tefsîru'l-Vâdih*, III, V/60.Dâru'l-Cil, Beyrut 1968.

⁵⁵⁴ Yavuz, Yûsuf Şevki, “Hidâyet” TDV *İslâm Ansiklopedisi*, 17/476, İstanbul 1998,

⁵⁵⁵ İbn Kesîr, Ebu'l-Fida el-Hâfiz, *Tefsîru'l-Kur’âni'l-'Azîm*, IV, 139.Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 2007.

⁵⁵⁶ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur’âni'l-'Azîm*, II/360.

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

İki âyette⁵⁵⁷ وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ مِنْ بَعْدِ مَا أَهْلَكْنَا de bir âyette⁵⁵⁸ وَمِنْ قَبْلِهِ كِتَابُ مُوسَى إِمَامًا وَرَحْمَةً olarak; bir âyette⁵⁵⁸ وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ مِنْ بَعْدِ مَا أَهْلَكْنَا de وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ مِنْ بَعْدِ مَا أَهْلَكْنَا şeklinde gelir.

Bu kelime, Yüce Allah'ın sıfatı olarak geldiğinde nimet ve lütuf; insanlar için kullanıldığında ise incelik ve şefkat anlamındadır.⁵⁵⁹

Furkan

“Furkan” lafzı, Kur’ân’da altı defa gelir. Üç âyette Kur’ân’ı; bir âyette⁵⁶⁰ Bedir savaşını; iki âyette⁵⁶¹ de Tevrat’ı niteler.

Taberî’nin İbn Abbas’tan aktardığı bir rivayette *Furkan* ismi, Tevrat, İncil, Zebûr ve Kur’ân için kullanılan ortak isimlerden biridir.⁵⁶² Cürçânî’ye (ö.816/1413) göre “Furkan”, “hakla batılı birbirinden ayıran ayrıntılı (tafsili) bilgi”⁵⁶³ manasına gelir. Bu kelime, “itikatta, sözün doğru veya yanlış; eylemlerin iyi veya kötü oluşunda hak ile batılı birbirinden ayıran Allah Kelâmı”,⁵⁶⁴ “davet metodunda hakkı batıldan, imanı küfürden ayırt etmeye yardımcı olan mucize” anlamına da gelir.⁵⁶⁵

Bakara sûresinin 53. âyetinde gelen وَالْفُرْقَانِ cümlesindeki “Furkan” “hak ile batılı birbirinden ayıran” manasına gelir.⁵⁶⁶

Enbiyâ 48. âyette gelen وَالْفُرْقَانِ cümlesindeki *Furkan* kelimesi, “hakkı batıldan, doğruyu eğriden, hayrı şerden ayıran, buna dair ölçüler getiren” manasına gelir. Bu kelime Mücâhid (ö.103/721)’e göre, “Kitap”; Ebû Sâlih’a göre, “Tevrat”;⁵⁶⁷ Katâde (ö. 118/736)’ye göre, “Tevrat’ın helâl ve haramı, Allah’ın hak ile batıl arasında yaptığı ayırım”; İbn Zeyd’e göre ise, “yardım” anlamına gelir.⁵⁶⁸

3. Nûr

Nûr lafzı istikâklarıyla birlikte Kur’ân-ı Kerîm’de 49 yerde gelir. Aynı zamanda Kur’ân-ı Kerîm’in de bir ismi olan “Nûr” ismi, önceki kitaplar için de kullanılmıştır. إِنَّا أَنْزَلْنَا التَّوْرَةَ فِيهَا ise, İncil’i nitelemiştir.

⁵⁵⁷ Hûd 11/17; Ahkâf 46/12.

⁵⁵⁸ Kasas 23/43.

⁵⁵⁹ İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 191.

⁵⁶⁰ Enfâl 8/41

⁵⁶¹ Bakara 2/53 ve Enbiyâ 21/48

⁵⁶² Taberî, Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr, *Câmiu’l-Beyân an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, Thk: Muhammed Şâkir, I/374, Dâru İbn Hazm, 1. Tab’, Beyrut 1423/2002.

⁵⁶³ Cürçânî, es-Seyyid eş-Şerîf, Ali b. Muhammed, *et-Ta’rifât*, s. 71, Dâru’s-Surûr, Beyrut tsz.

⁵⁶⁴ İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 378.

⁵⁶⁵ Beydâvî, Kâdî Nâsiruddîn, *Envâru’t-Tenzîl*, s. 28, Mektebetu ve Metbaatu’l-Meşhedî’l-Huseynî, Kâhire 1964.

⁵⁶⁶ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, I, 374; İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 425.

⁵⁶⁷ İbn Kesîr, bu görüşü zayıf görmüştür. Bkz. İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-‘Azîm*, I, 323.

⁵⁶⁸ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-‘Azîm*, III, 176.

⁵⁶⁹ Mâide 5/44.

⁵⁷⁰ Mâide 5/46.

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ 10-12 Haziran 2019

Kur'ân-ı Kerîm, belli kavramlarla Tevrat'ı tasvir ettiği gibi öne çıkan birkaç kavramla Tevrat'a bakışını belirleyen kavramlar da kullanmıştır. Buna göre Kur'ân, evvelki kitapları tasdik ettiği gibi *müheymin* sıfatı ile onları muhafaza etmiştir. Kendisi gibi evvelki semâvî kitapların vahiy kaynaklı olduğunu vurgulayarak onlara yönelik bakışını belirlemiştir.

1. Mûsaddik

Kur'ân'ın Tevrat'a bakışını belirleyen kavramlardan biri Mûsâddik kelimesi olup Kur'ân'da 18 yerde geçmektedir.⁵⁸³ Ahkâf sûresinin 30. âyetinde cinlerden bir heyetin Hz. Peygamber'e gelerek Kur'ân'ı dinlediği ve kavimlerine dönerken Kur'ân'ın Tevrat'ı tasdik ettiğini ifade ettikleri aktarılmıştır. İlgili âyette şöyle demişlerdir:

قَالُوا يَا قَوْمَنَا إِنَّا سَمِعْنَا كِتَابًا أُنزِلَ مِنْ بَعْدِ مُوسَى مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ وَإِلَى طَرِيقٍ مُسْتَقِيمٍ

Bir başka âyette⁵⁸⁴ ise *mûsâddik* kelimesi şu şekilde gelmiştir:

وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْكِتَابِ

Taberî, Bakara 41. âyette geçen *Mûsâddik* kavramı ile ilgili olarak şu önemli değerlendirmeyi yapmaktadır: Kur'ân, Yahûdilerin elindeki Tevrat'ı tasdik ettiği gibi Yüce Allah da Yahûdilerden Kur'ân'ı tasdik etmelerini istemiştir. Yüce Allah, onların Kur'ân'ı tasdik etmekle Tevrat'ı da tasdik anlamına geldiğini haber vermektedir. Zira Kur'ân'da yer alan hususları ikrar, Tevrat ve İncil'dekileri tasdik demektir. Buna göre Hz. Muhammed'e (sav) indirileni tasdik etmek, ellerindeki Tevrat'ı doğrulamak; Kur'ân'ı inkâr etmek, ellerindeki Tevrat'ı inkâr etmek anlamını taşır.⁵⁸⁵

2. Tasdik

Tasdik, Kur'ân-ı Kerîm'de iki âyette⁵⁸⁶ gelir. Kur'ân, kendisi için sıdk, önceki semâvî kitaplar için tasdiktir.⁵⁸⁷ *وَمَا كَانَ هَذَا الْقُرْآنُ أَنْ يُفْتَرَى مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَكِنْ تَصْدِيقُ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ* âyetinde⁵⁸⁸ gelen tasdik kelimesinden maksat, insanlığın gelişmelerine paralel olarak yeni hükümler içermesi yanında, zamanla kısmen tahrife uğradığı için kuşku hale gelmiş olan Tevrat ve İncil gibi kutsal kitapların kusurlarını gidererek onların doğru olan asıllarını onaylaması ve yeni ifade kalıpları içinde tekrar insanlığa sunmasıdır.⁵⁸⁹

Kur'ân'ın tasdik etmekte olduğu şey, Kur'ân'la, sağduyuyla, selim akılla ve sabit gerçeklerle çelişen beşer kaynaklı bilgiler ve sözler değil, Allah'ın bizzat o peygamberlerin kendilerine vahyetmiş olduğu, onların da toplumlarına tebliğ ettiği ilâhî mesajlardır, o mesajların ihtiva ettiği ilâhî hükümlerdir.⁵⁹⁰

⁵⁸³ Bakara 2/41, 89, 91, 97, 101; Âl-i İmrân 3/3, 39, 50, 81; Nisa 4/47; Mâide 5/46; 48; En'âm 6/92; Fâtır, 35/31; Ahkâf 46/12, 30; Saff 61/6.

⁵⁸⁴ Mâide 5/48.

⁵⁸⁵ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân*, I, 331.

⁵⁸⁶ Yûnus 10/37; Yûsuf, 11/111.

⁵⁸⁷ Çelik, *Kur'ân Kur'ân'ı Tanımlıyor?*, s. 78.

⁵⁸⁸ Yûnus 10/37.

⁵⁸⁹ Komisyon, *Kur'ân Yolu*, III, 103-104.

⁵⁹⁰ Özdeş, Talip, *Kur'ân ve Nesh Problemi*, s. 29, Fecr Yay, Ankara, 2005.

Kur'ân-ı Kerîm'e bakıldığında ilk olarak Hz. Mûsâ'ya verilen Tevrat; sonra da Hz. İsa'ya (as) gönderilen İncil ve ardından Hz. Muhammed'e (sav) indirilen Kur'ân'dan bahsedilmektedir.⁵⁹¹ Yüce Allah Kur'ân'ı önceki kitapları tasdik edici ve gözetici olarak indirdiğini haber verdikten sonra⁵⁹² Hz. Peygamber'e Ehl-i kitabın arzu ve isteklerine uymamasını, aralarında Allah'ın indirdiği Kur'ân'la hükmetmesini emretmiştir.⁵⁹³

3. Muheymin

Kur'ân-ı Kerîm'in Tevrat'a bakışını belirleyen kavramlardan biri de “*muheymin*” vasfıdır. Bu kelime, Kur'ân'da iki defa gelir. Haşr sûresinin 23. âyetinde *هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ* “insanların yaptıklarını gözetin” anlamında Allah'ın isimlerinden biri olarak gelmiştir. Diğer ise Mâide sûresinin 48. âyetinde *وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ* şeklinde evvelki kitaplar bağlamında zikredilmiştir.

“*Muheymin*” kelimesi, “heymene”den ism-i fâil olarak bir şey üzerine râkıb (gözetici) ve hâfız (koruyucu) olan şâhid ve emîn demektir.⁵⁹⁴ İbn Abbas'tan gelen bir rivâyete göre, “kitap”; İbn Abbas'tan gelen bir başka rivâyet ile Mücahid ve Ketâde'ye göre “emîn”; “şâhid”, “koruyucu” anlamlarına gelir.⁵⁹⁵ Bu anlamları bir bütün olarak dikkate aldığımızda *muheymin* sıfatı, *Kur'ân önceki kitapların güvencesi* manasını katmaktadır.⁵⁹⁶ Geçmiş kitaplardan arta kalanlar, Kur'ân'a arz edilir, Kur'ân'a muvafık olan kabul, olmayan reddedilir.⁵⁹⁷ Başka bir ifade ile Kur'ân, önceki semavî dinlerin kalan aslî kısımlarını tasdik, sonradan giren bid'at ve yabancı unsurları da tashih etmiştir. *Muheymin* sıfatı bu durumu ifade etmektedir.⁵⁹⁸

Kur'ân'ın son vahyedilmiş kitap olarak öncekilerden farklı bir işlevi de onun önceki kitaplar üzerinde koruyucu oluşu, onları koruma altına alışıdır. Kur'ân'da bu işlevi, *muheymin* kelimesi ile ifade edilmektedir. Kur'ân-ı Kerîm, önceki kitapların tevhid öğretisini aktarmasını önleyen ve önleyecek her dış müdahaleye karşı onları korumakla görevlidir. Başka bir ifade ile Kur'ân önceki kitapların doğru anlaşılmasının teminatıdır.⁵⁹⁹

Mevdudî, Kur'ân'ın *muheymin* vasfını açıklarken şu değerlendirmeleri yapmaktadır: Kur'ân “Kitap”ı korur. Çünkü onda önceki tüm kitapların öğretileri vardır. Gerçek öğretileri kaybolmasın, boşa gitmesin diye Kur'ân önceki kitapları gözetir. Onlarda değişmeden kalan Allah'ın sözüne şâhit olduğu için onlara tanıklık eder ve onları insanların katıp karıştırdığı tevîl

⁵⁹¹ Mâide 5/44, 50.

⁵⁹² Mâide 5/48.

⁵⁹³ Komisyon, *Kur'ân Yolu*, I, 287.

⁵⁹⁴ Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur'ân Dili*, II, 1696, Bedir Yay., İstanbul 1993.

⁵⁹⁵ Taberî, *Câmi 'ul-Beyân*, IV, 345; Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, II, 552, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2. Tab', Beyrut 1424/2003; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, II, 58.

⁵⁹⁶ Taberî, *Câmi 'ul-Beyân*, IV, 346; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, II, 58.

⁵⁹⁷ Candan, Abdulcelil, *Kur'ân'ı Nasıl Anlamalı?*, s. 100, Elest Yay., İstanbul 2007.

⁵⁹⁸ Çelik, *Kur'ân Kur'ân'ı Tanımlıyor?*, s. 137.

⁵⁹⁹ Paçacı, Mehmet, *Kur'ân ve Ben Ne Kadar Tarihseliz?*, s. 127, Ankara Okulu Yay., Ankara 2000.

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ 10-12 Haziran 2019

ve tefsirlerden arındırır. Kur'ân'ın doğruladığı, Allah'ın sözü; karşı çıktığı ise insanların kattığıdır.⁶⁰⁰

Draz ise Kur'ân'ın *müheymin* olmasını şu şekilde açıklar: Diğer semâvî kitaplar, ebedî olarak mer'iyette kalmak üzere değil, muvakkat birer merci olmak üzere gönderilmiştir. Kur'ân ise, daha önceki semâvî kitapları te'yit etmek ve onlar hakkında müheymin olmak için gönderilmiştir. Böylece onlardaki sabit hakikatleri içerdiği gibi, Allah'ın dediği ve istediği ilaveleri de ihtiva eder. Kur'ân onların yerini tuttuğu halde, onlar Kur'ân'ın yerini tutmamıştır, tutmayacaktır da!⁶⁰¹

Hülasa Kur'ân, neyin gerçek, neyin gerçek dışı olduğuna şahitlik eden, onları koruyan, gözeten ve denetleyen,⁶⁰² geçmiş kitapların içeriklerini tahrif etmeksizin, eksiltme veya ekleme yapmaksızın bizlere nakleden⁶⁰³ bir kitaptır.

SONUÇ

Son Peygamber Hz. Muhammed'e nâzil olan Kur'ân-ı Kerîm, tevhid-şirk ve hak-batıl mücadelesi bağlamında peygamberlere gelen vahyi ve onların kıssalarını muhataplarına hem hatırlatmış hem de tanıtmıştır. Tanıttığı ve yoğun bir şekilde kıssasını ele aldığı peygamberlerin başında Hz. Mûsâ ve ona indirilen vahiy gelmiştir. Kur'ân'da Hz. Mûsâ kıssası veya İsrailoğullarına yapılan uyarılar bağlamında Tevrat'ın ve onu niteleyen vasıfların zikredildiği görülmüştür. Son ilahî vahiy olarak Kur'ân, önceki kitap ve sayfeleri tasdik ettiği gibi onları muhafaza etme görevini de üstlenmiştir. Tevrat'ı niteleyen çok sayıda vasfın Kur'ân'da zikredilmesi, Kur'ân'ın önceki kitaplara kavramsal açıdan yaklaşma metodunu da ortaya koymuştur.

Bu çalışma neticesinde Müslümanların, bilgi kaynağı olarak Kur'ân'a verdiği değer kadar ehl-i kitab'ın ve bütün insanlığın Kur'ân'ın bu yaklaşımından hareketle önyargılarını bir kenara bırakarak Kur'ân'ı yeniden "okuma"ları gerektiği ortaya çıkmıştır. Önceki kitaplardaki bilgilerin doğruluğunu tespit etmenin ancak Kur'ân'a bakıştaki bu değişiklik ile mümkün olacağı anlaşılmıştır.

KAYNAKÇA

Beydâvî, Kâdî Nâsiruddîn, *Envâru't-Tenzîl*, Mektebetu ve Metbaatu'l-Meşhedî'l-Huseynî, Kâhire, 1964.

Candan, Abdulcelil, *Kur'ân'ı Nasıl Anlamalı?*, Elest Yay., İstanbul, 2007.

Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2. Tab', Beyrut, 1424/2003.

Curcânî, es-Seyyîd eş-Şerîf, Ali b. Muhammed, *et-Ta'rifât*, Dâru's-Surûr, Beyrut, tsz.

Çelik, Muhammed *Kur'ân Kur'ân'ı Tanımlıyor?*, Şûle Yay., İstanbul, 1998.

⁶⁰⁰ Mevdûdî, Seyyid Ebu'l-A'lâ, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, I, 489, 2. Baskı, İnsan Yay., İstanbul 1991.

⁶⁰¹ Draz, Abdullah, *En Mühim Mesaj Kur'ân*, s. 5, Çev: Suat Yıldırım, Işık Yay., İzmir 1994.

⁶⁰² Komisyon, *Kur'ân Yolu*, II, 286.

⁶⁰³ Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, II, s. 552.

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

- Draz, Abdullah, *En Mühim Mesaj Kur'an*, Çev: Suat Yıldırım, Işık Yay., İzmir, 1994.
- Draz, Abdullah *Kur'an'a Giriş*, Çev: Salih Akdemir, Kitâbiyât, Ankara, 2000.
- Ekinci, Ekrem Buğra, *İslâm Hukuku ve Önceki Şeriatlar*, Arı Sanat Yay., İstanbul, 2003.
- Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur'an Dili*, Bedir Yay., İstanbul, 1993.
- Gazzâlî, *İslâm Hukukunda Deliller ve Yorum Metodolojisi*, Çev: Yûnus Apaydın, Rey Yayıncılık, Kayseri, 1994.
- Hicazî, Muhammed Mahmud *et-Tefsîru'l-Vâdih*, Dâru'l-Cil, Beyrut, 1968.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fida, el-Hâfiz, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 2007.
- İsfahânî, er-Râğib, *el-Müfredât fî Ğerîbi'l-Kur'an*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrût, tsz.
- Karadâvî, Yûsuf, "Kur'an Tefsirinde İdeal Yöntem", Çev: Muhittin AKGÜL, *Diyanet İlmî Dergî*, C: 38, Sayı: 3, Ankara, 2002.
- Komisyon, (Karaman, Hayrettin, Mustafa Çağrı, İbrâhim Kâfi Dönmez, Sadressin Gümüş,), *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, DİB Yay., Ankara, 2007.
- Mevdûdî, Seyyid Ebu'l-A'lâ, *Tefhîmu'l-Kur'an*, 2. Baskı, İnsan Yay., İstanbul, 1991, I, 489.
- Özdeş, Talip, *Kur'an ve Nesh Problemi*, Fecr Yay, Ankara, 2005, s. 29.
- Özsoy, Ömer, *Sünnettullah*, Fecr Yay, Ankara, 1999.
- Paçacı, Mehmet, *Kur'an ve Ben Ne Kadar Tarihseliz?*, Ankara Okulu Yay., Ankara, 2000, s. 127.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, Thk: Muhammed Şâkir, Dâru İbn Hazm, 1. Tab', Beyrut, 1423/2002.
- Üzüm, İlyas, "Kitap", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2002.
- Yavuz, Yûsuf Şevki, "Hidâyet" DİA, XVII, İstanbul, 1998.

**TEFSİRDE İSTİNBÂT METODU: SUYÛTÎ VE “EL-İKLÎL FÎ İSTİNBÂTİ’T-TENZÎL”
ADLI TEFSİRİ –BAKARA SÛRESİ ÖRNEĞİ-**

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Nurullah AKTAŞ
Batman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi

ÖZET

Kur’ân-ı Kerîm’deki fikhî mevzuları esas alan Ahkâmu’l-Kur’ân, tefsir tarihinin önemli hareketlerinden biridir. H. 150’de vefat eden Mukâtil b. Süleymân’ın tefsiri bu alanın ilk örneğini teşkil etmektedir. Sonraki dönemlerde müfessirler mensubu bulundukları mezhebin esaslarını dikkate alarak Ahkâmu’l-Kur’ân adı altında önemli eserler vermişlerdir. Öyle ki bütün mezhepler fikhî konularda tefsir yazma cihetine gitmişlerdir. Hanefî’lerden Ebû Bekr el-Cassâs’ın (ö. 370/981) Ahkâmu’l-Kur’ân’ı, Şâfiî’lerden Kiyâ el-Harrâsî’nin (ö. 504/1110) Ahkâmu’l-Kur’ân’ı, Mâlikî’lerden Ebû Bekir İbnu’l-Arabî’nin (ö. 543/1148) Ahkâmu’l-Kur’ân’ı bu alanda öne çıkan tefsirlerdendir.

Bu çalışmamızda Ebû’l-Fadl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed es-Süyûtî’nin (ö. 911/1505) el-İklîl fî istinbâtî’t-tenzîl adlı eseri Bakara Sûresi ekseninde incelenecektir. Bu eser, icthâd, istinbât ve Fıkhü’l-Kur’ân alanındaki çalışmalara kaynaklık eden tefsirlerden biridir. Malum olduğu üzere Süyûtî’nin, el-İklîl adlı çalışmasının yanında “el-İtkân fî ‘Ulûmî’l-Kur’ân” ve “ed-Durru’l-mensûr” gibi tefsir alanında yazılmış önemli eserleri de mevcuttur. el-İtkân’dan önce yazıldığı anlaşılan el-İklîl’in mukaddimesinde Suyûtî, Kur’ân’ın kaynaklığı üzerinde durmuştur. Suyûtî’nin icthâdın cevazına delil olmak üzere bazı âyetlerde açıklamalar yaptığı, mezhep ve görüşlerin taaruzu durumunda başvurulacak metotları açıkladığı anlaşılmıştır. Benzer şekilde müfessir, âyetlerdeki lafızları mutlak-mukayyed, umum-husûs gibi açılardan sade ve akıcı bir dille değerlendirmiştir. Suyûtî, bu eserinde sahabî ve tabiûna ait görüşleri delil olarak getirdiği gibi birçok müfessirin görüşlerini de zikretmiştir. Bazen de onların görüşünü serdettikten sonra kendi görüşünü de beyan ederek mensubu bulunduğu mezhebin görüşüne de muhalefet etmiştir. Suyûtî, bu çalışmasında ahkâm dışında kelâm ilminin mevzusuna giren vahdâniyyetin ispâtı ve imâmetin şartları gibi meselelerde de görüş beyan etmekten kaçınmamıştır. Bu çalışmanın neticesinde tefsir, hadis, fıkıh, Arap dili ve edebiyatı gibi birçok alanda eser bırakan Suyûtî’nin el-İklîl adlı eserindeki istinbât metodu Bakara Sûresi örneğinde ortaya konulacak ve bu çalışmanın fikhî tefsir hareketindeki konumunun anlaşılmasına da katkı sunacaktır.

Anahtar Kelime: Suyûtî, Tefsir, el-İklîl fî istinbâtî’t-tenzîl, Ahkâmu’l-Kur’ân, İstinbât.

GİRİŞ

Hiz. Peygamber’e nâzil olan Kur’ân-ı Kerîm, tevhid, nübüvvet ve âhiret ekseninde birçok mevzu gibi insanların dünyevî ve uhrevî maslahatlarına taalluk eden fikhî hükümleri de içerir. Nüzûl döneminde sahabe, fikhî hükümler içeren müşkil âyetleri Hiz. Peygamber’e müracaat ederek anlamış; Hiz. Peygamber’in irtihali ile birlikte söz konusu âyetleri anlayabilmek için Kur’ân’a, sünnete, icthâda ve küllî kaidelere başvurmuştur.⁶⁰⁴ Sonraki dönemlerde Müslümanların karşılaştıkları sorunların ciddi bir durum alması, öncekilerin verdikleri hükümlere benzemeyen meselelerin ortaya çıkması üzerine her mezhep imamı, teşrî ile ilgili deliller çerçevesinde istinbâtta bulunmayı tercih etmişlerdir. Bunun neticesinde ittifak ettikleri meseleler olabildiği gibi ihtilaf ettikleri de olmuştur.⁶⁰⁵

⁶⁰⁴ Zehebî, Muhammed Huseyn, *et-Tefsîr ve’l-Müfessirûn*, II/ 414, Mektebetu’l-Vehbe, Kahire 1414/1993.

⁶⁰⁵ Zehebî, *et-Tefsîr ve’l-müfessirûn*, II/ 415.

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

Bundan dolayı Kur'ân-ı Kerîm'deki söz konusu fikhî mevzuları esas alan ve tefsir tarihinin önemli hareketlerinden biri kabul edilen Ahkâmu'l-Kur'ân, Kur'ân'ın amel yönünü ele almış ve ondan bu hususla ilgili hükümler çıkarmaya çalışan özel bir tefsir ekolünün adı olmuştur.⁶⁰⁶

Bu ekolün ilk örneğini H. 150'de vefat eden Mukâtil b. Süleymân'ın tefsiri teşkil etmektedir. Sonraki dönemlerde müfessirler mensubu bulundukları mezhebin esaslarını dikkate alarak Ahkâmu'l-Kur'ân adı altında önemli eserler vermişlerdir. Hanefilerden Ebû Bekr el-Cassâs'ın (ö. 370/981) *Ahkâmu'l-Kur'ân*'ı, Şâfilerden Kiyâ el-Harrâsî'nin (ö. 504/1110) *Ahkâmu'l-Kur'ân*'ı, Mâlikîlerden Ebû Bekir İbnü'l-Arabî'nin (ö. 543/1148) *Ahkâmu'l-Kur'ân*'ı bu alanda öne çıkan tefsirlerdendir. Modern dönemde de Sıddîk Hasan Han'ın (1307/1889) *Neylül'l-Merâm min Tefsîri Âyâtî'l-Ahkâm*'ı, Muhammed Ali es-Sâbûnî'nin *Ravâ'iu'l-Beyân*'ı ve Celal Yıldırım'ın *Kur'ân Ahkâmı ve Mezhep İmamlarının Görüş Farkları* adlı eseri fikhî tefsir kategorisinde ele alınan tefsirlerdendir. Ahkâm tefsiri ile ilgili yapılan çalışmalarda,⁶⁰⁷ bu mevzuda yazılan tefsirlerin yüzden fazla olduğu anlaşılmıştır.

Bu çalışmamızda Ebû'l-Fadl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed es-Süyûtî'nin (ö. 911/1505) *el-İklîl fî istinbâtî't-tenzîl* adlı eseri Bakara Sûresi ekseninde incelenecektir. Bu eserin isminde geçen *istinbât* kelimesi, ictehad ve kavrayış yoluyla naslardan hüküm çıkarma manasına gelir.⁶⁰⁸ Şâfiî mezhebinin fikhî tefsirleri arasında öne çıkan bu eser,⁶⁰⁹ ictehad, istinbât ve Fıkhü'l-Kur'ân alanındaki çalışmalara kaynaklık eden önemli tefsirlerden biridir. Malum olduğu üzere Süyûtî'nin, *el-İklîl* adlı tefsirinin yanında *el-İtkân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân* ve *ed-Durru'l-mensûr* gibi 'Ulûmu'l-Kur'ân ve rivayet tefsiri alanında yazılmış önemli eserleri de mevcuttur.

Çalışmamızda Seyfuddîn Abdulkâdir el-Kâtib tarafından tahkiki yapılan ve 2015 yılında Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye tarafından dördüncü kez basılan nüshası, esas alınacaktır. Muhakkik el-Kâtib'in 1981 yılında kaleme aldığı mukaddime ile başlayan bu çalışma, 312 sayfadan oluşmaktadır. Bu tefsirde örnek olarak ele alacağımız Ebû'l-Fazl İbnü's-Sıddîk'ın tashihiyle (Kahire 1953) de basılan bu eser, Âmir b. Ali el-Arabî tarafından hazırlanan (Cidde, 2002) doktora tezine konu olmuştur.⁶¹⁰ Ayrıca Mekke Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi'nde Tefsir ve 'Ulûmu'l-Kur'ân alanında yüksek lisans seviyesinde hazırlanan *Menhecû'l-İmâm es-Suyûtî fî'l-istinbât min hilâli kitâbih: el-İklîl fî istinbâtî't-tenzîl* adlı çalışma da Riyâd b. Muhammed b. Abdullah Dûbân el-Ğâmidî tarafından 2013 yılında yapılmıştır.⁶¹¹ Ulaştığımız kadarıyla Türkiye'de Suyûtî'nin *el-iklîl* adlı eseri üzerine herhangi bir çalışmanın yapılmamış olması bu tebliği hazırlamamızda etkili olmuştur.

Tefsirinde sade ve akıcı bir üslup kullanan Suyûtî, kitabının sonuna önemli gördüğü bir kısım hususları açıklamıştır. Bunlar, Allah'ın doksana dokuz isminin Kur'ân'ın hangi sürelerinde

⁶⁰⁶ Güngör, Mevlüt, , *Kur'ân Tefsirinde İlk Tefsir Hareketi ve İlk Fikhî Tefsir*, s. 51, Kur'ân Kitaplığı, İstanbul 1996.

⁶⁰⁷ Güngör, *Kur'ân Tefsirinde İlk Tefsir Hareketi ve İlk Fikhî Tefsir*, s. 122-146.

⁶⁰⁸ Koca, Ferhat, "İstinbât", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 23/68, İstanbul 2001.

⁶⁰⁹ Zehebî, *et-Tefsir ve'l-müfessirûn*, II/ 418.

⁶¹⁰ Mertoğlu, Mehmet Sait, "Suyûtî", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 38/199, İstanbul 2010.

⁶¹¹ <http://libback.uqu.edu.sa/hipres/ABSA/absa15707.pdf> (Erişim Tarihi: 14.06.2019).

geçtiğine dair bilgiler,⁶¹² İsm-i A‘zam’ın Kur’an’daki yeri ile ilgili tartışmalar⁶¹³ ve Kur’ân’da Hz Peygamber’in sarahaten geçen ve liste halinde verilen isimlerdir.⁶¹⁴

Kur’ân’dan istinbâtta bulunmayı Kur’ân ilimlerinden biri kabul eden Suyûtî, *el-İtkân*’da “el-‘Ulûmu’l-Müstenbata mine’l-Kur’ân” başlığı altında bu mevzuyu yaklaşık on sayfada ele almıştır. Burada Suyûtî’nin *el-İklîl* adında bir tefsir yazdığını zikretmesi, bu tefsirin *el-İtkân*’dan önce yazıldığını ve *el-İtkân*’a kaynaklık ettiğini göstermektedir.⁶¹⁵

Eserin tahkikini yapan el-Kâtib, esere yazdığı mukaddimede Suyûtî’nin çalışmalarındaki “tekrar” sorununa dikkat çekerek *el-İklîl* adlı eserde yer alan istinbâtların büyük bir çoğunluğunun Suyûtî’nin diğer eserlerinde tekrar edildiğini iddia etmektedir. el-Kâtib, bu iddiasını Suyûtî’nin *ed-Durru’l-Mensûr*, *Lübbâbu’n-Nukûl* ve *Celâleyn* adlı eserleri ismen vererek temellendirmeye çalışmıştır. Genel hatlarıyla yaptığımız karşılaştırmada ise *el-İklîl* adlı eserde yer alan istinbâtların büyük bir çoğunluğunun Suyûtî’nin diğer eserlerinde yer aldığı ile ilgili iddianın yersiz olduğu görülmektedir. Meselâ iki yüz altı âyetten oluşan A‘râf sûresini esas alarak üç eseri karşılaştırdığımızda bu sûrenin Lübbâb’ta yaklaşık bir buçuk sayfada sadece dört âyetle ilgili rivâyetlerin zikredildiği,⁶¹⁶ *ed-Durru’l-Mensûr*’de de dört yüz yirmi sayfada ele alındığı,⁶¹⁷ *el-İklîl*’de ise yaklaşık sekiz sayfada otuz sekiz âyet ile ilgili istinbâtta bulunduğu⁶¹⁸ anlaşılmaktadır. A‘râf sûresi örneğinde yaptığımız bu değerlendirme ile metotları farklı olan bu üç çalışmanın hem kemiyet hem de keyfiyet açısından farklı çalışmalar olduğu görülmektedir.

EL-İKLÎL TEFSİRİNDE İSTINBÂT METODU: BAKARA SÛRESİ ÖRNEĞİ

Fukahâ ve ehl-i ilmin başvuru kaynakları arasında yer alan *el-İklîl* tefsiri,⁶¹⁹ istinbâta konu olacak hem fikhî hem usûlî hem de itikadî meseleleri içermektedir.⁶²⁰

Suyûtî bu tefsirini her ne kadar istinbât edilebilecek bütün fikhî, usûlî ve itikadî meseleleri ihata eden bir yapıda olduğunu ifade etmişse de⁶²¹ söz konusu tefsirin Kur’ân’ın bütün âyetlerini tefsir edip etmediği mevzusunun gündeme getirmiştir. Kitabın hacminden de anlaşılabacağı üzere müellifin, âyetlerin tümünü tefsir etmediği görülmüştür. Meselâ Bakara sûresinde yer alan 286 âyetten 120 âyetin tefsiri yapılırken 166 âyetin tefsiri yapılmamıştır. Benzer şekilde 200 âyetten oluşan Âl-i İmrân sûresi’den 59 âyetin tefsirinin yapıldığı 141 âyetin tefsirine yer verilmediği görülmektedir. Buradan hareketle *el-İklîl* adlı eseri incelediğimizde beş sûrenin tefsirinin hiç yapılmadığı; beş sûrenin de âyetlerinin tefsirini yapmak yerine lügat, sebab-i nüzul ve sûrenin

⁶¹² Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr, *el-İklîl fi istinbâti’t-tenzîl*, s.303-304, thk: Seyfuddîn Abdulkâdir el-Kâtib, Dâr el-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrût 1436/2015.

⁶¹³ Suyûtî, *el-İklîl*, s. 304-305.

⁶¹⁴ Suyûtî, *el-İklîl*, s. 306.

⁶¹⁵ Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahmân, *el-İtkân fi ‘Ulûmi’l-Kur’ân*, s. 601-610, Dâr İbn Hazm, Beyrût 1469/2008.

⁶¹⁶ Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahmân, *Lübbâbu’n-Nukûl*, I/119-120, Müessesetu’l-kutubi’s-sekâfiyye, Beyrût 1422/2002.

⁶¹⁷ Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahmân, *ed-Durru’l-Mensûr*, VI/310-731, thk: Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turkî, Müessesetu’l-kutubi’s-sekâfiyye, Kâhire 1424/2003.

⁶¹⁸ Suyûtî, *el-İklîl*, s. 126-133.

⁶¹⁹ Suyûtî, *el-İklîl fi istinbâti’t-tenzîl*, s. 5, thk: Seyfu’d-dîn Abdu’l-kâdir el-Kâtib, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 4. baskı, Beyrût 1436/2015.

⁶²⁰ Suyûtî, *el-İtkân*, s.601-610.

⁶²¹ Suyûtî, *el-İtkân*, s.608.

geneli ile ilgili giriş mahiyetinde değerlendirilebilecek bilgilerle yetindiği görülmektedir. Buna göre yaptığımız inceleme neticesinde Suyûtî'nin, Kur'ân âyetlerinin yaklaşık beşte birini istinbâta mahal olabilecek âyetler olarak değerlendirdiğini ifade etmek mümkündür.

Suyûtî, metot olarak tefsiri yapılacak âyetin sadece ilgili kısmını zikrederek istinbât yönünü ele almıştır. İstinbatta bulunduğu âyetin tefsiri bazen kısa bir cümle, bazen bir-iki sayfa,⁶²² bazen de aynı ayette geçen farklı kavramları tek tek değerlendirme⁶²³ şeklinde olabilmektedir.

1. Kaynak Verme Metodu

Suyûtî, tefsirinde görüşlerini aktardığı âlimleri ismen zikretmiştir. Bakara sûresi örneğinde el-Cessâs (371/981), Kiyâ el-Harrâsî (504/1110), Kirmânî (543/1149), İbn Ferâs el-Gırnâtî (597/1199), Nevevî (676/12779) ve et-Tibî (743/1343) gibi âlimlerden doğrudan isim vererek alıntı yapmıştır. Ağırlıklı olarak Şafî mezhebinden Kiyâ el-Harrâsî, Hanefîlerden Râzî olarak bilinen Cessâs ve Mâlikîlerden de İbn Ferâs'ın isimleri öne çıkmıştır. Malum olduğu üzere her üçünün de Ahkâmü'l-Kur'ân'a dair eserleri bulunmaktadır.

Suyûtî bazen de *üstüdille bih, yüstedellu bih* ve *fîhi delîlun* gibi kalıplarla başlayan cümleler kurarak söz konusu bilginin kaynağını dolaylı olarak verdiği anlaşılmaktadır. Bazen de alıntı yaptığı âlimin görüşüne katıldığını açıkça zikretmiştir. Meselâ Bakara 228. âyetin tefsirinde ...قال ابن الفرس وعندي إن الآية... şeklindeki kayıt ile söz konusu meselede İbn Ferâs'la aynı kanaati taşıdığını beyan etmiştir.⁶²⁴

2. Fıkîhî Meseleleri İstinbât Metodu

Suyûtî, âyetlerin tefsirinde ilgili mevzunun ehemmiyetine göre bazen bir âlimin⁶²⁵ bazen de birçok âlimin görüşünü iktibas etmiştir.⁶²⁶ Meselâ *yemin* ve *ilâ* mevzularının geçtiği Bakara 225-226. âyetlerde farklı mezheplerin görüşlerini⁶²⁷ detaylı bir şekilde aktarmıştır.

Mensubu bulunduğu Şafî mezhebinin delil olarak aldığı ayetleri zikrettiği gibi diğer mezheplerin dayanak gösterdiği ayetler hakkında da okuyucusunu bilgilendirmiştir. Bu da onun farklı mezheplerin görüşlerine ve kaynak gösterdikleri ayetlere olan vukûfiyyetini ortaya koymaktadır.⁶²⁸

Suyûtî'nin başvurduğu metotlardan biri de kıssalardan hüküm çıkarma metodudur. Meselâ, Bakara 67. âyette geçen Bakara kıssasından dokuz hüküm istinbât etmiştir.⁶²⁹ Benzer şekilde Bakara 30. âyette insanın halife olarak yaratılması konusunda meleklerle yapılan diyalogdan müşaverenin ehemmiyeti hükmünü istinbât etmiştir.⁶³⁰

⁶²² Suyûtî, *el-İklîl*, s. 191-193.

⁶²³ Suyûtî, *el-İklîl*, s. 141-143.

⁶²⁴ Suyûtî, *el-İklîl*, s. 54.

⁶²⁵ Suyûtî, *el-İklîl*, s. 27-28.

⁶²⁶ Suyûtî, *el-İklîl*, s. 29.

⁶²⁷ Suyûtî, *el-İklîl*, s. 53.

⁶²⁸ Suyûtî, *el-İklîl*, s. 49.

⁶²⁹ Suyûtî, *el-İklîl*, s. 29.

⁶³⁰ Suyûtî, *el-İklîl*, s. 27.

Bakara 282. âyetinde gelen *şahitliklerinden razı olduklarınız* ifadesi ile şahit olacak kişinin Müslüman olması ve durumunun meçhul olmaması hususunun anlaşıldığını belirtmiş; gerekli değerlendirmenin hâkimlerin ichtihadına havale edildiğini ifade etmiştir.⁶³¹ Benzer şekilde Bakara 221. âyetinde geçen *velev a'cebeküm* ifadesinden hareketle evlilikte *din(dar)* olma vasfının *şeref, cemel* ve *maldan* daha muteber olduğuna dair istinbâtta bulunmuştur.⁶³²

Süyûtî'nin başvurduğu metotlardan biri de âyetlerde geçen kavramları izah etme metodudur. Meselâ Bakara 238. âyetinde geçen *salâtu'l-vusta* terkiibinin sabah, öğle, ikindi, akşam, yatsı, cuma, vitir, duhâ, ramazan (fitir) bayramı, kurban bayramı, gece namazı, cemaatla namaz ve korku namazı anlamına geldiğini ifade etmiştir.⁶³³

3. Usûl ile İlgili Meseleleri İstinbat Metodu

Şer'î delillerden *sedd-i zerâ'i* delilinin Fıkıh Usûlü'ndeki yerini İbn Feras'ın görüşünü zikrederek açıklamıştır.⁶³⁴ Benzer şekilde kıyasın şer'î delil oluşu ile ilgili olarak da Haşr sûresinde geçen *فَاعْتَبِرُوا يَا أُولِيَ الْأَبْصَارِ* cümlesinin bunun delili olduğunu buradan hareketle her müctehidin kıyas delilini kullanmasının da farz-ı kifâye olduğu hükmünü istinbât etmiştir.⁶³⁵

Süyûtî, tefsirini yaptığı âyetlerin fikhî kaidelerle ilişkisini de ele almıştır. Meselâ fûrû ile ilgili meselelerde zikredilen kaidelerin çoğunun "*Allah sizin için kolaylık diler zorluk dilemez.*"⁶³⁶ âyetine dayandığını ifade eder. Fıkıhın beş temel esasından birinin bu ilke olduğunu vurgulayan Süyûtî, mezhep ve görüşlerin taaruzu hâlinde hangisi ile amel edileceğine dair bu âyetin mihenk taşı mesabesinde olduğunu eklemiştir.⁶³⁷

İstinbatta bulunurken başvurduğu metotlardan biri nesh meselesidir. Meselâ Bakara 142. âyetin neshi inkâr edenlere cevap niteliğinde olduğunu açıklayan Süyûtî, söz konusu âyetin ayrıca sünnetin Kur'ân'la neshinin cevazına delil teşkil ettiğini, bunun da Beytu'l-Makdis'e yönelerek namaz kılmanın Kur'ân'la değil fiili sünnetle sabit olduğunu belirtir.⁶³⁸ Âyetlerin mensuh olup olmadığı ile ilgili tartışmaları ele alırken de hamile veya süt veren annenin durumunu örnek göstererek âyetin muhkem veya mensuh kabul edilmesi takdirde ortaya çıkacak fikhî hükümlere de dikkat çekmiştir.⁶³⁹

Süyûtî, zann-i gâlib ile ichtihad etme ve bununla amel etme meselesini, Bakara 182. âyetin tefsirinde ele alarak bunun delil teşkil ettiğini ifade etmiştir.⁶⁴⁰ Benzer şekilde *وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا* *شَطْرَهُ* cümlesinde geçen⁶⁴¹ *شَطْرَهُ* kelimesinin hangi manalara geldiğini detaylı bir şekilde açıkladıktan sonra bunun da ichtihadın cevazına delalet eden esaslardan biri olduğunu

⁶³¹ Suyûtî, *el-İklîl*, s. 65.

⁶³² Suyûtî, *el-İklîl*, s. 51.

⁶³³ Suyûtî, *el-İklîl*, s. 59.

⁶³⁴ Suyûtî, *el-İklîl*, s. 28, 30.

⁶³⁵ Suyûtî, *el-İklîl*, s. 258.

⁶³⁶ Bakara 2/184.

⁶³⁷ Suyûtî, *el-İklîl*, s. 41. Ayrıca bkz. Suyûtî, *el-İklîl*, s. 50, 66.

⁶³⁸ Suyûtî, *el-İklîl*, s. 33.

⁶³⁹ Suyûtî, *el-İklîl*, s. 39.

⁶⁴⁰ Suyûtî, *el-İklîl*, s. 38.

⁶⁴¹ Bakara 2/144.

zikretmiştir.⁶⁴² Yine bu âyette geçen *فَوَلُّوا* emir kipinden vucûb manasını;⁶⁴³ Bakara 196. âyetteki *etimmu* fiilinden vucûb manasını çıkartarak umrenin de vacip olduğunu istinbât etmiştir.⁶⁴⁴

Usûl ile ilgili meselelerden ‘umûm-husûs mevzusu da Süyûtî’nin başvurduğu metotlardan biridir. Meselâ talak mevzusunun geçtiği Bakara 228. âyetinin baş kısmının ‘umum; son kısmının ise husûs manada olduğunu ifade etmiştir. Ona göre âyetin başı genel manada talak; sonu ise ric’î talak ile ilgili olduğunu belirtmiştir.⁶⁴⁵ Benzer şekilde bu meseleyi, Kur’ân’ın anlaşılmasına yardımcı olan Kur’ân ilimlerinden biri olan sebeb-i nüzul bağlamında ele almıştır. Meselâ *وَأَنْفُقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ* âyetinin⁶⁴⁶ tefsirinde müfessir, sebeb-i nüzûl ile ilgili farklı görüşleri zikrettikten sonra Dimaşk muhasarası esnasında ‘Amr b. ‘Âs’ın tek başına düşmana saldıran kişiye yönelik olarak bu âyeti hatırlattığı bilgisini aktarır. Süyûtî, bu rivayetten hareketle İbn ‘Âs’ın umum manayı anladığını belirtmekle bu görüşü onayladığını da ifade etmiş olmaktadır.⁶⁴⁷

Süyûtî’nin başvurduğu metotlardan biri de mutlak-mukayyed meselesidir. Bakara 173. âyette geçen *dem* kelimesinin mutlak manada kullanıldığını belirttikten sonra En’âm sûresi 145. âyette geçen *mesfûh* kelimesinin mukayyed manasını verdiğini zikretmiştir.⁶⁴⁸

4. Kelâmî Meseleleri İstinbat Etme Metodu

Süyûtî’nin *el-İklîl* adlı tefsiri, Ahkâm âyetlerinin tefsirine dair bir eser olmakla birlikte kelâmî mevzulara da yer vermiş ve Ehl-i sünnet’in görüşlerini savunmuştur.⁶⁴⁹ Süyûtî, bazı âyetlerden kelâm ilminin konusunu teşkil eden meseleleri de istinbât etmiştir. Buna vahdâniyyetin ispâtı⁶⁵⁰ ve imâmet⁶⁵¹ gibi meseleleri misâl olarak zikretmek mümkündür.

Yine kelâmî tartışmalarda zikri geçen meselelerden biri olan cennet⁶⁵² ve cehennemin⁶⁵³ mahluk olup olmadığı meselesini söz konusu meselelerin geçtiği âyetlerdeki cümlelerin fiil veya isim olması bağlamında ele almış ve buna göre hüküm istinbât etmiştir.

Bakara sûresinin 217. âyetindeki *وَمَنْ يَرْتَدِدْ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَيَمُتْ وَهُوَ كَافِرٌ فَأُولَٰئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ* cümlesinden hareketle irtidat edip tekrar İslam’a girmesi durumunda *sahabe* isminin Hz. Peygamber’i gören ilk nesil için kullanılıp kullanılmayacağı ile ilgili değerlendirmelerde bulunmuştur.

⁶⁴² Süyûtî, *el-İklîl*, s. 34.

⁶⁴³ Süyûtî, *el-İklîl*, s. 34.

⁶⁴⁴ Süyûtî, *el-İklîl*, s. 44.

⁶⁴⁵ Süyûtî, *el-İklîl*, s. 55.

⁶⁴⁶ Bakara 2/195.

⁶⁴⁷ Süyûtî, *el-İklîl*, s. 44.

⁶⁴⁸ Süyûtî, *el-İklîl*, s. 36.

⁶⁴⁹ Mertoğlu, “Süyûtî”, 38/199.

⁶⁵⁰ Süyûtî, *el-İklîl*, s. 35.

⁶⁵¹ Bakara 2/247.

⁶⁵² Süyûtî, *el-İklîl*, s. 28.

⁶⁵³ Süyûtî, *el-İklîl*, s. 27.

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ 10-12 Haziran 2019

Meselâ Hz. Peygamber'in vefatından sonra mürted olan bir sahabe, tekrar İslam'a dönüş yaparsa sahabe ismini kullanmaya devam edebileceği hükümünü istinbât etmiştir.⁶⁵⁴

SONUÇ

Celâlüddîn Suyûtî'nin *el-İklîl fî istinbâti't-tenzîl* adlı eseri, fikhî tefsir ekolü içerisinde başvuru kaynakları arasında yer alan mühim bir çalışmadır. Suyûtî'nin bu çalışmayı 'Ulumu'l-Kur'ân çalışmalarında başvuru kaynakları arasında yer alan *el-İtkân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân* adlı eserinde istinbât bağlamında tanıtmış olması, *el-İtkân* adlı eserin, *el-İklîl*'den sonra kaleme aldığını ortaya koymuştur. Buradan hareketle *mukârân fikhî tefsir* niteliği taşıyan *el-İklîl*'in, *el-İtkân*'ın şekillenmesinde etkili olduğunu ifade etmek mümkündür.

Tefsir, Hadis ve Arap dili ve Edebiyatı gibi birçok alanda eser bırakan Suyûtî, mensubu bulunduğu Şâfi mezhebinin yanı sıra diğer mezhep ve görüşlerden de ictibasta bulunmuştur. Suyûtî'nin kelâmî meselelerde ve üsûl ile ilgili mevzularda istinbât cihetine gittiği de anlaşılmıştır. Benzer şekilde nesih, fikhî kaideler, mutlak-mukayyed, 'umûm-husûs gibi cihetlerle âyetleri ele aldığı ve söz konusu âyetlerden istinbâta bulunduğu görülmüştür.

İctihâd, istinbât ve Fıkhu'l-Kur'ân alanındaki çalışmalara kaynaklık eden bu çalışma, okuyucuya Kur'ân âyetlerinden fıkıh, usûl ve kelâm gibi farklı alanlardan istinbâta bulunma mekelesini kazandıracak kanaati hâsıl olmuştur.

KAYNAKÇA

Güngör, Mevlüt *Kur'ân Tefsirinde İlk Tefsir Hareketi ve İlk Fikhî Tefsir*, Kur'ân Kitaplığı, İstanbul 1996.

Koca, Ferhat, "İstinbât", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2001.

Mertoğlu, Mehmet Sait, "Suyûtî", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2010.

Suyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr, *el-İklîl fî istinbâti't-tenzîl*, thk: Seyfuddîn Abdulkâdir el-Kâtib, Dâr el-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût 1436/2015.

Suyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân, *ed-Durru'l-Mensûr*, thk: Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turkî, Müessesetu'l-kutubi's-sekâfiyye, Kâhire 1424/2003.

Suyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân, *el-İtkân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, Dâr İbn Hazm, Beyrût 1469/2008.

Suyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân, *Lübbâbu'n-Nukûl*, Müessesetu'l-kutubi's-sekâfiyye, 1422/2002 Beyrût.

Zehebî, Muhammed Huseyn, et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn, Mektebetu'l-Vehbe, Kahire 1414/1993.

<http://libback.uqu.edu.sa/hipres/ABSA/absa15707.pdf> (Erişim Tarihi: 14.06.2019).

⁶⁵⁴ Suyûtî, *el-İklîl*, s. 50.

ÖĞRENCİLERİNİN GÖRÜŞLERİNE GÖRE SİİRT ÜNİVERSİTESİNİN
ÖRGÜTSEL İMAJI

Prof. Dr. Hasan Basri MEMDUHOĞLU
Siirt Üniversitesi
Şahin BAŞAR
Siirt Üniversitesi

ÖZET

Bu araştırma, öğrencilerinin görüşlerine göre Siirt Üniversitesi'nin örgütsel imajı hakkındaki algılarını saptamak amacıyla yapılmıştır. Çalışma; betimsel tarama modelindedir. Araştırmanın örneklemini, 2017-2018 akademik yılı bahar döneminde Siirt Üniversitesi'ndeki iki fakülte ve iki yüksekokulda 1. ve 4. sınıflarda öğrenim gören 385 öğrenciden oluşmuştur. Veri toplama aracı olarak Soner'in Türkçeye uyarladığı Örgütsel İmaj Algısı Ölçeği kullanılmıştır. Araştırma sonucunda algılanan örgütsel imaj orta düzeyde bulunmuştur. Çalışma sonucunda eğlence boyutunda erkek öğrencilerin imaj algıları daha olumlu bulunmuştur. Öğrencilerin imaj algılarının spor, eğlence ve sosyal ortam boyutlarında farklılaştığı, buna göre 4.sınıfların 1.sınıflara göre imaj algılarının daha olumlu olduğu belirlenmiştir. Öğrencilerin örgütsel imaj algılarının fakülte/yüksekokul değişkenine göre de farklılaştığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: İmaj, algı, örgüt, üniversite, örgütsel imaj

Giriş

Sanayileşen dünya ile birlikte ülkemizde ve dünyada her şeyde olduğu gibi hızla artan rekabet ortamından eğitim kurumları da etkilenmiştir. Etkilenen eğitim kurumlarının bu acımasız rekabet ortamında ayakta kalabilmek ve diğer eğitim kurumlarıyla da rekabet etmek için hiç kuşkusuz bu eğitim pazarında olumlu bir imaj algısını oluşturmaları gerekir. Her kurumda olduğu gibi Eğitim kurumlarında da zihinlerde oluşturmuş olduğu imaj ile kendini ifade eder. Bu imaj ne kadar olumlu ve güçlü ise o kadar küreselleşen eğitim pazarında kendine yer bulacaktır.

Fransızca kökenli olan “İmage” sözcüğü Türk diline aynen alınmış olan “İmaj” Sözcüğü, Türk Dil Kurumu sözlüğünde genel görünüş, imge, izlenim şeklinde tanımlanmaktadır (TDK, 2019). İmaj, bir kişi veya bir örgüt hakkında insanın zihninde oluşan düşünceleridir (Dichter, 1985). Aynı şekilde Küçük Kurt'a (1998) göre de imaj, inceleme yoluyla zihinde canlandırılan kavram nesne ve sembollerdir. Bu sembol, kavram ve nesneler bir kurulaşa, kişiye veya duruma ait düşünceler olabilir. Karabey ve İşcan (2007) göre ise örgüt üyelerinin, dışarıdakilerin örgüt üyesi olarak kendileri hakkında ne düşündüğü ve kendilerini nasıl gördüğü konusunda yaptığı değerlendirmeyi ifade eder.

Başka bir ifadeyle bireylerin bir nesne, kişi ya da kuruluş ile ilişki ve etkileşimi esnasında zihinlerinde biriktirdikleri neticesinde geliştirdikleri düşünceleri “İmaj” olmaktadır (Polat, 2011:249). Karaköse'ye (2007) göre ise imaj bir örgütün dış paydaşları olarak da ifade edilen hedef kitlesi tarafından nasıl algılandığını anlatmaktadır.

Örgüt imajı kişilerin veya hedef kitlenin zihninde olumlu olduğu gibi olumsuz izlenimler de oluşturulabilir. Taslak ve Akın'a (2005) göre Kurum imajı pozitif, nötr veya negatif olabilir. Örgütün dış paydaşlarıyla yaşadığı olumsuz bir tecrübe negatif bir imaja yol açarak daha önceki pozitif imajı değiştirebilir. Her kurumun bir imajı olabilir, fakat imajın olumlu olabilmesi için imaj artırıcı faaliyetlerde bulunması gerekir (Okay, 2008:242). Olumlu bir Örgütsel imaj örgütün verimliliği ve başarısı üzerinde oldukça etkilidir. Bu yüzden eğitim kurumların mevcut örgütsel imajını olumlu ve güçlü bir etki ile artırmak için çeşitli yollara yönelirler.

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ 10-12 Haziran 2019

Bu yollar örgütün menfaati doğrultusunda şekillenmesi için eğitim kurumlarının örgütsel imajının ölçülüp analiz edilmesi gerekir. Böylelikle ölçülen imaj doğrultusunda örgütün varoluşunu sürdürebilmek için çeşitli stratejilere başvurulabilir. Örgütün hem kendi üyelerini hem de dış paydaşlarında oluşan bu izlenimler, örgütün gelecekteki yatırımlar konusunda örgütlere bir pusula görevini üstlenirler. Örgütün karar mekanizmalarına yol gösteren ve bir pusula işlevini üstlenen stratejik planlar örgütlerin bu rekabet ortamında daha güçlü ve olumlu bir imajla çıkmasına yardımcı olabilecektir. Bu karar mekanizmaları iç ve dış paydaşlarının beklentilerini göz ardı edilmemelidir. Beklentiler değiştikçe okulun imajını yenilemesi ve geliştirmesi de kaçınılmazdır (Nartgün ve Kaya,2016). Bu beklentiler doğrultusunda kararlar alıp olumlu bir imaj oluşturulmaya çalışılmadığı. Güçlü ve olumlu bir imaj bir kurumun devamlılığı için gereklidir. Güçlü kurum imajının oluşması, kurumun kendine özgü, farklı, dikkat çekici, olumlu bir kurum kimliği yaratmasına bağlıdır (Elden, 2005). İyi bir imaj, örgütler için değerli bir varlıktır (Dowling, 1986).

Taşkın ve Sönmez'e göre (2005) Olumlu bir imaja sahip kuruluşların kamuoyunda daha saygın, güvenilir, gelecek vaat eden, istikrarlı olan vb düşüncelerden kendilerinden bahsederler. Toplumsal krizlerde daha az zararlı çıkanlar kamuoyunun desteğini almış kuruluşlardır. Ve bu kuruluşlar, oluşturdukları iyi imaj sayesinde taklit edilebilirliği zorlaşmaktadır.

İmaj algısı olumlu olan örgütler ve kuruluşlar toplumda, güvenilir, saygın, ortak iş yapılabilir, gelecek vaat eden vb. olarak değerlendirilir. Toplumsal sorunların ya da ekonomik krizlerin yaşandığı dönemleri en az zararlı atlatanlar zaman içinde olumlu kurumsal imaj oluşturabilmiş örgütlerdir. Diğer taraftan tüm kaynaklar gibi, örgütsel imaj da doğru yönetilmezse örgüt için değerini kaybedecek bir yatırımdır (Kahle ve Kim, 2006).

Kurumsal imaj kaliteyi etkiler ve tüketici memnuniyeti üzerinde güçlü bir etki yaratır. İyi planlanmış kurumsal imaj kurumun itibarını artırır. Bu imaj ile itibar arasındaki etkileşim ise kuruma olan bağlılığını güçlendirir (Erdoğan ve Gönüllüoğlu, 2006,49-50). Bu nedenle örgütlerin çoğu, güçlü ve olumlu bir imaj yaratmak için kaynak zaman ve emek harcamaktadırlar. Bir güç yaratmak için ürün ve hizmetleri için müthiş bir parasal kaynak harcarlar (Fatt vd...2000). Kurumsal imaj, bir organizasyonun realitesinin bir yansımasıdır. Kurumun paydaşları tarafından nasıl algılandığıdır. Kurumun tüm amaçlarının ve planlarının nasıl algılandığı önemlidir (Okay, 1999:259).

Günümüz rekabet ortamında ortaya çıkan gelişmelerden, her alanda olduğu gibi eğitim alanı da etkilenmiştir. Öğrencilerin tercih ettikleri bir okul olmak için çevrede olumlu bir örgütsel imaj oluşturmak büyük önem taşımaktadır (Cerit,2006). Küreselleşen dünya da bu rekabet ortamından en çok da etkilenen eğitim kurumları, yükseköğretim kurumları olmuştur. Bu eğitim pazarında yükseköğretim kurumlarının markalaşması için dış dünyadaki gelişmelere açık olması gerekir.

Ülkemizde de yükseköğretim faaliyetlerini devlet ve özel üniversiteler üstlenmiş durumdadır. Ancak sayıları hızla artan özel üniversiteler ile birlikte bu rekabet ortamında öğrenci ve velilerden gelen talepleri karşılamak ve kaliteyi korumak yükseköğretim kurumları için de bir zorunluluk haline gelmiştir (Köktürk, Yalçın ve Çobanoğlu, 2008).

Öğrenci ve velilerden gelen talepleri en iyi şekilde karşılamak ve zihinlerde olumlu, güçlü bir imaj etkisi yaratmak için üniversitelerin kalite imajı oldukça önemlidir. Polat (2011a), üniversite imajının öğrencilerin akademik başarısına etkisini olduğu, yaptığı çalışmada özellikle üniversite kalite imajının akademik başarıda etkisi olduğu saptanmıştır. Akademik elemanlara yönelik imaj algısının akademik başarı ile yakından ilişkili olduğu savunulmaktadır (Polat ve Tülübaş,2015).

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

Türkiye’de okul imajı çoğunlukla öğrencilerin girdikleri sınavlardaki akademik başarıları ile sınırlı olarak değerlendirilmektedir (Karacabey, Özdere ve Bozkuş,2016).

Bu araştırmanın amacı Siirt Üniversitesi öğrencilerinin üniversitenin örgütsel imajı hakkındaki algılarını belirlemektir. Ayrıca bu amaç doğrultusunda öğrencilerin üniversitenin imajı hakkındaki algılarının fakülte/yüksekokula, cinsiyete ve sınıf düzeyine göre farklılık gösterip göstermediği araştırılmıştır.

Yöntem

Model ve Örneklem

Betimsel tarama modelindeki araştırmanın örneklemini, 2017-2018 akademik yılı bahar döneminde Siirt üniversitesinde 2 fakülte ve 2 yüksekokulda 1. sınıf ve 4. Sınıftan seçilen 385 öğrenciden oluşmaktadır. Örneklem, tabakalı örnekleme tekniğiyle belirlenmiştir. Araştırmanın örneklem grubuna ilişkin kişisel bilgiler Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Kişisel Bilgilerine İlişkin Betimsel İstatistikler

Değişkenler	Grup	n	%
Cinsiyet	Kadın	198	51.4
	Erkek	187	48.6
Sınıf	1.Sınıf	219	56.9
	4.sınıf	166	43.1
Fakülte/Yüksekokul	Eğitim Fakültesi	152	39.5
	Fen-Edebiyat Fakültesi	127	33.0
	Sağlık Yüksekokulu	53	13.8
	Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu	53	13.8

Tablo 1’de görüldüğü üzere örneklem grubundaki katılımcılardan 187 kişi (%48.6) erkek, 198 kişi (%51.4) kadındır. Katılımcılardan 219 kişi (%56,9) 1.sınıf, 166 kişi (%43,1) 2. sınıf öğrencisidir. Eğitim fakültesi okuyan 152 (%39,5), fen edebiyat fakültesinde okuyan 127 (%33,0), sağlık yüksekokulunda 53 (%13.08) ve Besyo’da 53 (%13.08) katılımcı bulunmaktadır.

Veri Toplama Aracı

Araştırmada, Yükseköğretim kurumlarının örgütsel imajını belirlemeye yönelik Kazoleas vd. (2001) tarafından geliştirilen ve Polat (2011) tarafından Türkçeye uyarlanan örgütsel imaj algısı ölçeği kullanılmıştır. 37 maddeli ve beş dereceli likert tipindeki ölçek; kalite imajı, program imajı, spor imajı, genel görünüm ve fiziki altyapı imajı, sosyal ortam imajı, eğlence imajı ve barınma-beslenme imajı olarak isimlendirilen yedi alt faktörden oluşmaktadır. Ayrıca öğrencilere fakülte/yüksekokul, cinsiyet ve kaçınıcı sınıfta olduğuna yönelik üç soru sorulmuştur.

Verilerin Analizi ve Yorumu

Çalışmada, Öğrencilerin algılarına göre üniversitenin örgütsel imaj algısını belirlemek için aritmetik ortalamalarına bakılmıştır. Ortalamaların aralıkları 1.00–1.79 “oldukça düşük”, 1.80–2.59 “düşük”, 2.60–3.39 “orta”, 3.40–4.19 “yüksek”, 4.20–5.00 aralığı ise “oldukça yüksek” olarak yorumlanmıştır. Öğrencilerin örgütsel imaja ilişkin görüşlerinin cinsiyet ve sınıf düzeyleri (I. ve IV.) değişkenlerine göre farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek için t testi; fakülte/yüksekokul değişkenleri için de ANOVA testi ile analiz edilmiştir.

Bulgular ve Yorum

Araştırmada elde edilen bulgular alt başlıklar altında tablolar halinde sunularak betimlenmiş ve yorumlanmıştır.

Üniversitenin Genel Örgütsel İmajına İlişkin Bulgular

Tablo 2. Öğrencilerinin Görüşlerine Göre Üniversitenin Örgütsel İmaj ve Alt Boyutlarına İlişkin Algı Düzeyleri

Alt Boyutlar	$\bar{X}$	SS	Düzy
Sosyal ortam imajı	2.81	1.08	Orta
Barınma – Beslenme İmajı	2.75	.93	Orta
Genel görünüm ve altyapı imajı	2.63	1.00	Orta
Kalite imajı	2.61	.82	Orta
Program imajı	2.59	.81	Düşük
Eğlence imajı	2.32	1.13	Düşük
Spor imajı	2.51	.98	Düşük
Üniversitenin örgütsel imajı	2.64	.68	Düşük

Tablo 2’de görüldüğü gibi öğrencilerin görüşlerine göre Siirt Üniversitesinin örgütsel imaj düzeyi “orta düzeydedir” ($x=2.64$, $ss=0.68$). Başka bir ifadeyle öğrenciler, üniversiteye ilişkin orta düzeyde olumlu bir imaj algısına sahiptirler. Üniversite öğrencileri, üniversiteye ilişkin örgütsel imajın alt boyutlarından sosyal ortam imaj algısı ($x=2.81$) diğer boyutlara göre en yüksek düzeydeyken; bunu sıra ile barınma-beslenme imajı ($x=2.75$), genel görünüm ve altyapı imajı ($x=2.63$) kalite imajı ($x=2.61$), program imajı ($x=2.59$), eğlence imajı ($x=2.32$) ve spor imajı ($x=2.51$) izlemektedir. Öğrencilere göre üniversitenin sosyal ortam, genel görünüm ve altyapı, barınma-beslenme ve kalite imajı boyutlarındaki olumlu imaj algısı “orta” düzeyde iken; program imajı, eğlence imajı ve spor imajı “düşük” düzeydedir.

Fakülte/Yüksekokul Değişkenine Göre Üniversitenin Örgütsel İmajı

Üniversite öğrencilerinin fakülte ve yüksekokul birimine göre örgütsel imaj ve alt boyutlarındaki algılarında farklılaşma gösterip göstermediğini ortaya çıkarmak için Anova testi yapılmıştır. Fakülte ve yüksekokul birimine örgütsel imaj ve alt boyutlarındaki algıları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığına ilişkin yapılan analiz sonuçları Tablo 3’te verilmiştir.

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

Tablo 3.Örgütsel İmaj ve Alt Boyutlarına İlişkin Puanların Fakülte/Yüksekokul Değişkenine Göre Analizi

Ölçek boyut	Fakülte Yüksekokul	X	Varyansın Kaynağı	Kareler toplamı	Kareler toplamı	F	P	Fark
Kalite İmajı	1.Eğitim	3.04	Gruplar arası	59.070	19.690	36.692	.000*	1 > 2,3
	2.Fen Edebiyat	2.14	Grup içi	204.457	.537			4 > 2
	3.Sağlık YO	2.38						
	4.Besyo	2.74						
Program İmajı	1.Eğitim	2.94	Gruplar arası	41.532	13.844	24.431	.000*	1 > 2,3
	2.Fen Edebiyat	2.23	Grup içi	215.896	.567			4 > 2,3
	3.Sağlık YO	2.28						
	4.Besyo	2.79						
Spor İmajı	1.Eğitim	2.72	Gruplar arası	49.319	16.440	19.456	.000*	1 > 2,3
	2.Fen Edebiyat	2.36	Grup içi	321.933	.845			4> 1,2,3
	3.Sağlık YO	1.95						
	4.Besyo	3.10						
Genel görünüm ve fiziki altyapı imajı	1.Eğitim	3.10	Gruplar arası	67.312	22.437	26.985	.000*	1 > 2,3
	2.Fen Edebiyat	2.22	Grup içi	316.793	.831			
	3.Sağlık YO	2.16						
	4.Besyo	2.74						
Sosyal Ortam ve etkinlik imajı	1.Eğitim	3.51	Gruplar arası	139.121	46.374	55.974	.000*	1 > 2,3,4
	2.Fen Edebiyat	2.12	Grup içi	315.652	.828			
	3.Sağlık YO	2.51						
	4.Besyo	2.77						
Eğlence imajı	1.Eğitim	2.36	Gruplar arası	7.175	2392	1860	.136	
	2.Fen Edebiyat	2.21	Grup içi	489.815	1286			
	3.Sağlık YO	2.16						
	4.Besyo	2.60						
Beslenme Barınma imajı	1.Eğitim	3.09	Gruplar arası	54.447	18.149	24.483	.000*	1 > 2
	2.Fen Edebiyat	2.23	Grup içi		3 > 2			
	3.Sağlık YO	2.81			4 > 2			
	4.Besyo	2.97						
Genel İmaj	1.Eğitim	3.02	Gruplar arası	48.458	16.153	46.230	.000*	1 > 2,3
	2.Fen Edebiyat	2.24	Grup içi	133.120	.349			4 > 2,3
	3.Sağlık YO	2.37						
	4.Besyo	2.81						

Tablo 3'te görüldüğü gibi öğrencilerin öğrenim gördükleri fakülte ya da yüksekokul değişkenine göre öğrencilerin imaj algılarının büyük ölçüde değiştiği ortaya çıkmıştır. Kalite boyutuna göre Eğitim Fakültesi öğrencileri Fen Edebiyat Fakültesi ve Besyo öğrencilerine göre daha olumlu bir imaj algısına sahiptir. Aynı şekilde Sağlık Yüksekokulu öğrencileri de Fen Edebiyat Fakültesi öğrencilerine göre daha olumlu bir algıya sahiptir.

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

Beslenme ve Barınma boyutunda Eğitim Fakültesi, Besyo ve Sağlık Yüksekokulu öğrencileri, Fen Edebiyat Fakültesi öğrencilerine göre daha olumlu bir imaj algısına sahiptir. Program boyutunda Eğitim Fakültesi ve BESYO öğrencileri, hem Fen Edebiyat Fakültesi hem de Sağlık Yüksekokulu öğrencilerine göre daha olumlu bir imaj algısına sahiptir. Sosyal ortam boyutunda Eğitim Fakültesi öğrencileri; Fen Edebiyat Fakültesi, Besyo ve Sağlık Yüksekokulu öğrencilerine göre daha olumlu bir imaj algısına sahiptir. Spor boyutunda ise Besyo öğrencileri Eğitim Fakültesi, Fen Edebiyat Fakültesi ve Sağlık Yüksekokulu öğrencilerine göre daha olumlu bir algıya sahiptir. Ulaşılan bulgular doğrultusunda Eğitim Fakültesi öğrencilerinin genel örgütsel imaj algılarının diğer fakülte ve yüksekokullara göre daha olumlu olduğu, bunu BESYO öğrencilerinin takip ettiği söylenebilir.

Cinsiyet Değişkenine Göre Üniversitenin Örgütsel İmajı

Örgütsel imaja ilişkin algıların cinsiyete dayalı olarak farklılıklarını belirlemek amacıyla bağımsız gruplar t testi yapılmıştır.

Tablo 4. Örgütsel İmaj ve Alt Boyutlarına İlişkin Algıların Cinsiyet Değişkenine Göre Analizi

Ölçek Boyutları	Cinsiyet	n	$\bar{X}$	SS	t	p
Kalite imajı	Kadın	198	2.64	.80	.670	.50
	Erkek	187	2.58	.85	.669	.50
Program imajı	Kadın	198	2.63	.83	.889	.37
	Erkek	187	2.56	.79	.890	.37
Spor imajı	Kadın	198	2.44	.89	-1.490	.13
	Erkek	187	2.59	1.06	-1.483	.13
Genel görünüm-fiziki alt yapı imajı	Kadın	198	2.71	1.04	1.602	.11
	Erkek	187	2.55	.94	1.606	.10
Sosyal ortam imajı	Kadın	198	2.90	1.06	1.667	.09
	Erkek	187	2.72	1.11	1.665	.09
Eğlence imajı	Kadın	198	2.20	1.07	-2.118	.03
	Erkek	187	2.44	1.18	-2.112	.03*
Barınma-Beslenme imajı	Kadın	198	2.75	.88	.055	.95
	Erkek	187	2.75	.99	.055	.95
Genel örgütsel İmaj	Kadın	198	2.67	.64	.825	.41
	Erkek	187	2.61	.72	.822	.41

Tablo 4 incelendiğinde Öğrencilerin üniversitenin örgütsel imaj algılamasında cinsiyet değişkenine göre eğlence boyutu hariç diğer boyutlarda anlamlı bir farklılaşma olmadığı görülmektedir. Eğlence boyutunda erkek öğrenciler ($x = 2,44$) kız öğrencilere ($x = 2,20$) göre üniversitenin eğlence imajını daha oluklu görmektedir.

Sınıf Düzeyi Değişkenine Göre Üniversitenin Örgütsel İmajı

Örgütsel imaja ilişkin algıların sınıf düzeyine dayalı olarak farklılıklarını belirlemek amacıyla bağımsız gruplar t testi yapılmıştır.

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

Tablo 5. Örgütsel İmaj ve Alt Boyutlarına İlişkin Algıların Sınıf Değişkenine Göre Analizi

Ölçek Boyutları	Sınıf	n	$\bar{X}$	SS	t	p
Kalite imajı	1.Sınıf	219	2.62	.82	.285	.77
	4.Sınıf	166	2.62	.83		
Program imajı	1.Sınıf	219	2.57	.79	-.604	.54
	4.Sınıf	166	2.62	.85		
Spor imajı	1.Sınıf	219	2.33	.86	-4.302	.00*
	4.Sınıf	166	2.75	1.07		
Genel görünüm-fiziki alt yapı imajı	1.Sınıf	219	2.62	1.02	-.238	.81
	4.Sınıf	166	2.64	.97		
Sosyal ortam imajı	1.Sınıf	219	2.71	1.04	-2.227	.027*
	4.Sınıf	166	2.95	1.13		
Eğlence imajı	1.Sınıf	219	2.19	1.04	-2.667	.009*
	4.Sınıf	166	2.49	1.23		
Barınma-Beslenme imajı	1.Sınıf	219	2.69	.94	-1.399	.16
	4.Sınıf	166	2.83	.92		
Genel örgütsel İmaj	1.Sınıf	219	2.60	.67	-1.466	.14
	4.Sınıf	166	2.70	.70		

Tablo 5 incelendiğinde spor İmajı ($t = -4.302$, $p < .05$), sosyal ortam imajı ($t = -2.227$, $p < .05$), eğlence imajı ($t = -2.667$, $p < .05$), sınıf düzeyine dayalı olarak anlamlı bir şekilde farklılaştığı görülmektedir. Farklılıkların nedeni araştırıldığında, 4.sınıfta okuyan öğrencilerin ilgili faktör ve toplam puanlarda 1.sınıfta okuyan öğrencilerden daha yüksek algı ortalamalarına sahip olduğu gözlenmiştir. Bu nedenle, spor, sosyal ortam ve eğlence boyutunda 4.sınıf öğrencilerinin 1.sınıf öğrencilerine göre üniversitelerinin örgütsel imajını daha olumlu algıladıkları söylenebilir.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Öğrenciler Üniversiteye ilişkin “orta” düzeyde imaj algısına sahiptir. Cerit (2006), Kazoleas, Kim ve Moffitt (2001), Polat (2011), Karacabey, Özdere ve Bozkuş (2016), tarafından yapılan araştırmada ele alınan üniversitelerin örgütsel imajlarının orta düzeyde olduğu belirtilmiştir.

Üniversite öğrencilerinin örgütsel imajın alt boyutlarından Sosyal ortam, genel görünüm ve altyapı, barınma-beslenme, kalite imajını “orta düzeyde”; spor, eğlence ve program imajını ise “düşük düzeyde” algıladıkları saptanmıştır.

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ 10-12 Haziran 2019

Süirt Üniversitesi'nin imaj algısı fakültelere/yüksekokullara göre değişmektedir. Eğitim Fakültesi ile Beden Eğitimi ve Spor YO öğrencileri diğer fakülte ve yüksekokul öğrencilerine göre üniversitenin imajını daha iyi görmektedir. Spor imajında Besyo öğrencileri diğer fakülte ve yüksekokul öğrencilerine göre daha olumlu bir algıya sahiptir. Bunun nedeni bölümün gerekli imkânlarla sahip olmasıdır. Spor programlarının niteliği, fiziki altyapının oluşu, tesislerinin kullanışlığı ve spor takımlarının bilinirliği bölümün diğer fakülte ve yüksekokul öğrencilerine göre daha olumlu bir algıya sahip olmasında etki eden faktörlerdir.

Öğrencilerin üniversiteye ilişkin örgütsel imaj algıları cinsiyetlerine göre değişmemektedir. Sadece eğlence boyutunda erkek öğrencilerin imaj algıları daha olumludur. Örgütsel imaj algılarının cinsiyet değişkeninin göre anlamlı bir farklılık oluşturmadığı Silsüpür (2015) , Cerit'in (2006), Karacabey, Özdere ve Bozkuş (2016) , Köybaşı,Uğurlu ve Ceylan'ın (2016) araştırma bulgularıyla örtüşmektedir. Bu yapılan araştırmalara dayanarak cinsiyet değişkeninin örgütsel imajına ilişkin algıları belirlemede çok etkili olmadığını dile getirebiliriz.

Öğrencilerin üniversiteye ilişkin örgütsel imaj ve alt boyutlarına ilişkin algılarının sınıf düzeylerine ilişkin anlamlı bir farklılık oluşturmaktadır. Spor, eğlence ve sosyal ortam boyutuna göre anlamlı bir farklılığın olduğu ve bu farklılığın hepsinde 4.sınıfların 1.sınıflara göre imaj algıları daha olumludur. Bireylerin bir nesne, kişi ya da kuruluş ile ilişki ve etkileşimi esnasında zihinlerinde biriktirdikleri neticesinde geliştirdikleri düşünceleri "imaj" olmaktadır. Tabi olarak zihinlerde oluşan bu izlenim belli bir yaşantı sonucu olarak oluşur. Araştırmanın bulguları da bu düşünceleri destekler niteliktedir.

Araştırma bulguları ışığında aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir:

- Yönetimde öğrenci katılımına önem verilmelidir (öğrenci temsilcileri, senato, yönetim kurullarında yer alması sağlanabilir)
- Üniversiteye ilişkin öğrencilere memnuniyet, ders değerlendirme vb. anketler uygulanabilir.
- Karar, uygulama ve düzenlemelerde öğrencilerin görüşlerine başvurulabilir.
- Sosyal yaşam alanları ve etkinlik ihtiyaçlarını karşılayacak ortamlar ve düzenlemeler geliştirilmelidir.
- Yapım, imar ve düzenlemelerde ihtiyaç kadar estetik, kullanışlılık, ergonomi, dikkate alınmalıdır.
- Kitle iletişim araçları vasıtasıyla üniversite ile ilgili olumlu gelişmeler öncelikle öğrencilerle ve toplumla paylaşılmalıdır.
- Eğitimin/programın niteliğini yükseltmeye yönelik ders süreci takip edilmeli, öğrenci dönütleri alınmalıdır

Sonuç, öğrenci ve velilerden gelen talepleri en iyi şekilde karşılamak ve zihinlerde olumlu, güçlü bir imaj etkisi yaratmak için üniversitelerin örgütsel imajı oldukça önemlidir. ve imaj algısının sürekli izlenerek bu algıyı şekillendiren etkenlerin iyileştirilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Cerit, Y. (2006). Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Üniversitenin Örgütsel İmaj Düzeyine İlişkin Algıları, Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, Sayı 47, ss: 343-365.
- Dichter, E. (1985). What's in an image. *Journal of Consumer Marketing*, 2(1), 75-81.
- Dowling, G.R. (1986). Managing your corporate image. *Industrial Marketing Management*,15.
- Elden, M. (2005). Kurum kimliği ve kurumsal reklam arasındaki ilişki. *Yeni Düşünceler*, 1(1), 53-60.

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

- Erdoğan, Z. ve Gönüllüoğlu, S.. (2006), Kurumsal İmaj Oluşturulmasına İlişkin Bir Literatür Taraması. Pazarlama Dünyası Dergisi, Sayı 5, ss. 46-53.
- Fatt, J.P.T., Wei,M., Yuen,S. Ve Suan, W. (2000).Enhancing corporate image in organisations. Management Research News ,23 (7), 28-54.
- Kahle, L. R., & Kim, C. H. (2006). Creating images and the psychology of marketing communication. London: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.
- Karabey, C.N. ve İşcan Ö.F. (2007). Örgütsel özdeşleşme. Örgütsel imaj ve örgütsel vatandaşlık davranışı ilişkisi: bir uygulama. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 21(2), 231-241.
- Karacabey,M.F. ,Özdere, M. ve Bozkuş, K. (2016). Üniversite Öğrencilerinin Örgütsel İmaj Algıları, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 33, 459-473.
- Karaköse, T. (2007). Kurumların DNA'sı İtibar ve Yönetimi, Ankara, Nobel.
- Küçükkurt, M.. (1988). Halkla İlişkilerde Araştırma Yöntemleri ve Değerlendirme. Halkla İlişkiler Sempozyumu içinde, Ankara Üniversitesi B.Y.Y.O ve TODAİE Yayınları, ss. 155-171.
- Kazoleas, D., Kim Y. & Moffitt, M.A. (2001). Institutional Image: A Case Study., *Corporate Communications*, 6(4), 205-216.
- Nartgün,Ş. Ve Kaya, A . (2016). Özel Okul Velilerinin Beklentilerini Doğrultusunda Okul İmajı Oluşturma. Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, 5 (17), 153-167.
- Okay, A.. (1999). Kurum Kimliği. 2. Baskı. Ankara: MediaCat Yayınları
- Okay, A.. (2008). Kurum Kimliği. 6. Baskı, İstanbul: MediaCat Yayınları.
- Öktürk S., Yalçın., M. ve Çobanoğlu, E. (2008) Kurum İmajı Oluşumu ve Ölçümü. Ankara: Beta Basım Medya.
- Polat, S. (2011a). Üniversite Öğrencilerinin Örgütsel İmaj Algıları İle Akademik Başarıları Arasındaki İlişki Düzeyi, Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, 11(1), Kış/Winter, ss:249-262.
- Polat, S. (2011b). Üniversite Öğrencilerine Göre Kocaeli Üniversitesi'nin Örgütsel İmajı. Eğitim ve Bilim, 36 (160): 105-119.
- Polat, S. Ve Tülübaş, T. (2015). Üniversite yabancı dil hazırlık sınıfı öğrencilerinin okutman imajına ilişkin algı ve önem düzeyleri. Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 9, 17-28.
- Silsüprü, Ö. (2015). Üniversite Öğrencilerinin Gözünde İstanbul Üniversitesi'nin İmajı. *Gumushane University e-Journal of Faculty Of Communication*, 3(1), 263-288.
- Taslak, S. ve Akın, M. (2005). “Örgüt İmajı Üzerinde Etkili Olan Faktörlere Yönelik Bir Araştırma: Yozgat İli Emniyet Müdürlüğü Örneği”, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 19(2), 263-294
- Taşkın, E. ve Sönmez, S. (2005). “Kurumsal İmaj Oluşturmada Halkla İlişkilerin Rolü ve Bir Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi, 7, 1-27.
- Türk Dil Kurumu,“Güncel Türkçe Sözlük” Ankara, İndirilme Tarihi: 06 Haziran 2019, <http://www.tdk.org.tr>
- Uğurlu,C.T ,Ceylan,N ve Köybaşı,F. (2016) Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Görüşlerine Göre Üniversitenin Örgütsel İmajının Değerlendirilmesi, *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* , 12(3): 885-896

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN BAĞLILIK DÜZEYLERİ

Prof. Dr. Hasan Basri MEMDUHOĞLU

Siirt Üniversitesi

Servet BAYSAL

Siirt Üniversitesi

Özet

Öğrencilerin yüksek akademik başarıları, olumlu akran ilişkileri, öğretim elemanları ile olan ilişkileri ve okula düzenli katılımları öğrenci bağlılığını etkileyebilir. Öğrenci bağlılığı yüksek olan üniversite öğrencilerinin hayatlarını daha mutlu ve başarılı bireyler olarak sürdürdükleri belirtilmektedir. Bu çalışmanın amacı, üniversite öğrencilerinin, üniversiteye bağlılık durumlarını aidiyet, değer verme, kampüse bağlılık, öğretim elemanı ile ilişkiler, arkadaş ilişkileri, duyuşsal bağlılık, bilişsel bağlılık, davranışsal bağlılık ve derse bağlılık alt boyutlarında incelemektir. Ayrıca bağlılığın cinsiyet, bölüm, topluluğa üye olma ve burs alıp almama durumlarına göre değişip değişmediği incelenmiştir. Araştırmanın çalışma grubunu, 2018-2019 öğretim yılında Siirt Üniversitesinde öğrenim gören 233 kadın ve 191 erkek olmak üzere, toplam 424 öğrenci oluşturmaktadır. Örneklem grubu tabakalı örnekleme yöntemiyle belirlenmiştir. Araştırmada Güniç ve Kuzu (2014b) tarafından geliştirilen Öğrenci Bağlılığı Ölçeği kullanılmıştır. Araştırma sonucunda kampüse bağlılık, bilişsel bağlılık, öğretim elemanı ile ilişkiler, duyuşsal bağlılık ve derse bağlılık alt boyut puanları ve öğrenci bağlılığı ölçek puanlarının, okunulan bölüme göre anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Ayrıca kadın öğrencilerin bilişsel bağlılık puanları, erkek öğrencilerin puanlarına göre anlamlı düzeyde daha yüksek bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Üniversiteye bağlılık, Kampüse bağlılık, Bilişsel bağlılık, Duyuşsal bağlılık, Davranışsal bağlılık

ANALYSIS OF ENGAGEMENT LEVEL OF SIIRT UNIVERSITY STUDENTS

Summary

Students' high academic achievements, positive peer relationships, their relationships with faculty members, and regular attendance to the school may affect students' engagement at the school. Many studies can be found in the literature related to the fact that students with university engagement maintain their lives as happier and more successful individuals. The aim of this study is to examine the engagement level of Siirt University students within the scope of sub-dimensions of Belongingness, Appraisal, Campus Engagement, Relations with the Instructors, Friend Relations, Affective Engagement, Cognitive Engagement, Behavioral Engagement and Student Course Engagement. In addition, the study examines, by using the Personal Information Form, the students' campus engagement in accordance with gender, department, membership to the community and whether or not to receive scholarships. The working group of this study is constituted by total of 424 participants, 233 of whom are women and 191 of whom are men, among Siirt University students who were receiving education at the university during 2018-2019 academic year. Because of cost, time and control restrictions (Karasar, 2008; Ural and Kılıç, 2006), in this study stratified sampling method was used instead of the whole universe in order to represent all sections. In this study, Student Engagement Scale developed by Güniç and Kuzu (2014b) was used and SPSS 21 package program was used to analyze the collected data. It was found in the study that there is a significant difference between the sub-dimension scores of campus engagement, cognitive engagement, relations with the

instructors, affective engagement and student course engagement, and the scores of student engagement scales according to the departments that the students are attending. The independent samples t-test was used to determine whether students' opinions about the level of campus engagement differed according to gender. The level of cognitive engagement scores of female students was found to be significantly higher than male students' scores.

Key Words: University engagement, Campus engagement, Cognitive engagement, Affective engagement, Behavioral engagement,

Giriş

Öğrenciler okula bağlılık hissettiklerinde, daha mutlu bir okul hayat yaşarlar ve bu durumda da gerek akademik ve gerekse diğer alanlardaki başarılarının artması beklenebilir. Okul bağlılığı davranışsal, duyuşsal ve bilişsel boyutları içeren çok yönlü içeriktir (Jimerson, Campos ve Greif, 2003). Davranışsal boyut, akademik ve sosyal olayların katılımını içerirken duyuşsal boyut, öğrencilerin okula ve okuldaki bireylere gösterdiği tepkileri içerir (Fredricks, Blumenfeld ve Paris, 2004; Akt: Kızıldağ, Demirtaş-Zorbaz, Zorbaz, 2017). Pietarinen, Soini ve Pyhältö (2014) 'e göre bilişsel katılım, öğrencinin kendini kontrol etme, öğrenmeye katılım ve çalışma stratejilerini kullanma gibi öğrenme etkinliklerine yönelik kişisel bir yatırımdır. Başka bir deyişle, bir öğrenci ve okul seviyesinde okul katılımı, öğretmen-öğrenci, öğrenci-akran ve ebeveyn etkileşimlerini ortaya koyan mezosistemik (öğrencinin belli bir çevre yapısı) süreçleri ile bağlantılıdır (Ungar, 2013). Öğrenci bağlılığının alt boyutları olan bilişsel, duyuşsal, davranışsal ve psikolojik bağlılık tanımları giriş bölümünden sonraki bölümde daha kapsamlı olarak ele alınmıştır. Okul bağlılığının öğrenciler üzerinde bazı olumlu etkileri olduğu çalışmalarla kanıtlanmıştır. Örneğin, McNeely ve Falci (2004) 'e göre, yüksek düzeyde okul bağlılığı olan öğrencilerin okulu bırakma ve davranış problemleri gösterme olasılıkları azalmaktadır (Akt: Kızıldağ, Demirtaş-Zorbaz, Zorbaz, 2017). Okula bağlılık düzeyi yüksek olan öğrenciler, derslerde yalnız iyi not almak için değil aynı zamanda okulda öğrendiklerinden daha fazlasını yapmak için çaba gösterirler (Ergün, 2014). Kuh (2009)'a göre bağlılık düzeyi yüksek olan öğrenci, öğrenme isteği yüksek, anlama ve öğrenme için özyeterlilik konusunda güdülenmiş, analiz edebilen ve problem çözen öğrenci olarak belirtilmiştir. Bir öğrencinin öğrenme ortamına veya akademik çalışmalara bağlılık düzeyi ne kadar fazla ise, o öğrencinin bilgi edinimi ve bilişsel gelişiminin de o kadar yüksek olabileceği belirtilmektedir (Friedrich, Blumenfeld ve Paris, 2004).

Genel olarak öğrenci bağlılığı, eğitimin her kademesindeki öğrencileri kapsasa da, öğretimin her kademesi için ayrı ayrı ele alınması gerekmektedir (Günüç,2016). Bundan dolayı ulusal çalışmalara bakıldığında üniversite kapsamında bağlılık çalışmasının pek olmadığı, daha çok ortaöğretim kademelerinde çalışmaların olduğu görülecektir. Bu nedenle bu çalışmada üniversite kademesinde öğrenim gören öğrencilerinin bağlılık düzeyleri incelenmeye çalışılmıştır.

Öğrenci Bağlılığı (Student Engagement)

Bağlılık kavramı; aileye, kişiye, teknolojiye, örgüte, işe bağlılık gibi bir çok alanda kullanılan psikolojik kökenli bir kavramdır (Günüç, 2016:15). Türk Dil Kurumu bağlılık terimini “bağlı olma durumu, merbutiyet, birine karşı sevgi, saygı ile yakınlık duyma ve gösterme, sadakat” olarak tanımlamıştır (Türk Dil Kurumu, 2019). Genel olarak bağlılık, en yüksek derecede bir duygu olmakla beraber, kişiye, düşünceye, örgüte ya da kendimizden daha üstün gördüğümüz bir şeye karşı gösterdiğimiz bağlılığı ve yerine getirmek zorunda olduğumuz bir yükümlülüğü anlatır (Mercan, 2006).

Bağlılık kavramı günümüze kadar dâhil olma veya katılım olarak tanımlanmış olsa da günümüzde bağlılık kavramını sadece bu kavramlarla tanımlamak yeterli olmayabilir.

Nitekim Halper ve Quaye (2009) 'e de göre bağlılık, süreçte aktif olmakla beraber anlamlandırma ve hissetmeyi de gerektirmektedir. Öğrenci bağlılığına, öğrencinin öğrenim sürecindeki ilgisi, dikkati, ciddiyeti ve endişesi etki eder(Marks, 2000).

Ulusal literatüre son zamanlarda kullanılan öğrenci bağlılığı kavramı, Uluslararası literatürde bazı araştırmacıların “derse/sınıfa bağlılık (classroom/course engagement)” (Handelsman, Briggs, Sullivan ve Towler, 2005;) bazılarının ise “school engagement (okula bağlılık)” (Li ve Lerner, 2013) kavramını tercih ettiği görülse de en fazla “öğrenci bağlılığı (student engagement)” (Appleton, Christenson, Kim ve Reschly, 2006) kavramının kullanıldığı görülecektir (Günüç, 2016). Öğrenci bağlılığını yükseköğretim bağlamında kapsamlı bir biçimde ilk kez ayrıntılı olarak ele alan Günüç (2013), öğrenci bağlılığını; “*öğrencinin başarılı öğrenme çıktılarına ulaşmak için öğrenme sürecine, sınıf içi/dışındaki akademik ve sosyal etkinliklere psikolojik, bilişsel, duyuşsal ve davranışsal boyutlardaki tepkilerinin katılma enerjilerinin niteliği ve niceliği*” olarak tanımlamıştır. Yapılan bu tanıma göre öğrenci bağlılığın artması başarılı öğrenme çıktılarına olumlu bir şekilde yansiyabilir. Bağlılık düzeyi yüksek öğrenciler belirli bir konuda analiz yapabilen, problem çözen, anlamlandırma ve yeterlilik konusunda güdülenmiş, öğrenmeyi seven öğrencidir(Ergün ve Usluel, 2015).

Öğrenci bağlılığını tam olarak anlayabilmek için öğrenci bağlılığının alt boyutlarını bilmek gerekir. Günümüze kadar birçok araştırmaya konu olan öğrenci bağlılığı, birçok araştırmada tek boyut olarak ele alınmışsa da, günümüzde öğrenci bağlılığının çok boyutlu bir kavram olduğu hususunda fikir birliğine varılmıştır (Günüç, 2016). Günüç (2013), duyuşsal, davranışsal ve bilişsel alt boyutları bulunan öğrenci bağlılığı boyutlarına kampüse bağlılık (aidiyet ve değer verme) boyutlarını da eklemiş ve öğrenci bağlılığını beş boyutlu kapsamlı bir kavram olarak ele almıştır.

Kampüse Bağlılık (Campus Engagement)

Üniversitelerde, diğer alt eğitim kademelerin fiziksel yapısından farklı olarak sosyal, sportif, sanatsal ve kültürel faaliyetlerin yapıldığı bir kampüs ortam ve alanları bulunur. Literatüre yeni girmiş bir kavram olan kampüse bağlılık kavramı yerine ilköğretim ve ortaöğretim kademelerinde “okul iklimi” kavramı tercih edilmektedir. Kampüse bağlılık her ne kadar literatüre yeni girmiş bir kavram olsa da, ortaöğretim kademelerinde öğrenci bağlılığı için kullanılan “okula değer verme” veya “okula aidiyet” kavramlarının yükseköğretim kademesinde de kullanılmasında sakınca görülmemektedir. Nitekim Voelkl (1996) okula bağlılığı, aidiyet ve değer verme temalarına vurgu yaparak ele almıştır (akt:Günüç, 2016). Bu çalışmada kampüse bağlılık; aidiyet ve değer verme ile sınırlıdır.

Aidiyet ve Değer Verme

Üniversitelerde aidiyet kavramı, öğrencilerin üniversitede mevcut olan kişiler tarafından kabul edilmesi ve desteklendiğini hissetmesi, onlara saygı gösterilmesi ve ortama dâhil edilmesi sonucu öğrencilerde oluşan duygu hali olarak tanımlanmaktadır (Goodenow, 1993).

Üniversitenin mekansal tasarımı ve üniversitede yapılan etkinlikler öğrencinin kampüse karşı aidiyet duygusunu arttırabilir. Nitekim; Düzenli, Işık ve Çiğdem 'in (2018) Karadeniz Teknik Üniversitesinde şehir dışından gelen öğrencilerin Üniversite kampüsüne aidiyeti adlı çalışmalarında; kampüsün çevre planlaması, kampüste yapılan etkinlikler ve yapıların kampüsün açık alanlarının kullanımını içeren kampüs tasarımı, mekâna aidiyeti etkilediği sonucunda varmışlardır.

Martin (2014) ise, öğrenciler arasında diyalog ortamının rahat olduğu, öğrencilerin üniversite elemanlarından rahat bir şekilde yardım alabileceği alanların oluşturulması, aidiyet duygusunu arttıracaklarını belirtmiştir. Bütün bunlara göre Öğrencinin kendini ait hissettiği ve değer verdiği kampüs ortamında sunulan hizmetlere öğrenci isteyerek ve güdülenmiş bir şekilde katılabilir.

Derse Bağlılık

Derse bağlılık; sınıf içi/ dışında öğrencinin ders ile ilgili etkinliklere duyuşsal, bilişsel ve davranışsal boyutlarda verdiği tepkileri barındırmaktadır(Günüç,2016).

Duyuşsal Bağlılık (Affectice Engagement)

Duyuşsal bağlılık öğrencinin, öğretim elemanlarına, okuluna ve okuldaki arkadaşları ile olan ilişkilerini içerir (Arastaman, 2009). Duyuşsal bağlılık, okuldaki aktiviteleri tanımlarken hissedilen olumlu duyguları, pozitif düşünme, coşku gösterme, meraklı ve istekli olma özelliklerini içermektedir (Fredricks ve arkadaşları., 2004).

Bu çalışmada duyuşsal bağlılık; Öğretim elemanı ile ilişkiler ve arkadaş ilişkileri ile sınırlıdır.

Bilişsel Bağlılık (Cognitive Engagement)

Bilişsel bağlılık; öğrenmeye yatırım yapmayı, derste öğrendiklerine değer vermeyi, öğrenme amaçlarını, öz-denetim ve planlamayı kapsamaktadır (Günüç, 2016). Öğrencilerin okulda öğrendiklerini niçin ve nasıl yaptıkları konusunda anlayış geliştirmesi olarak tanımlanmıştır (Arastaman, 2009). Genel olarak öğrencinin okula psikolojik yatırımını, üst düzey fikir ve becerileri kavramak için gerekli çabayı gösterme konusunda istekli olmasını içermektedir(Ergün ve Usluel,2015).

Davranışsal Bağlılık (Behavioral Engagement)

Davranışsal bağlılık; öğrencinin derslere devamlılığını, ders içi ve ders dışındaki akademik, sosyal ve kültürel etkinliklere katılımı ve çabasını kapsamaktadır (Günüç,2016). Davranışsal bağlılık katılım kavramıyla ilgilidir ve öğrencinin sosyal yönlerden ders dışı sosyal etkinliklere katılmasını içermektedir (Fredricks ve diğerleri, 2004). Genel olarak davranışsal bağlılık boyutu ile ilgili öğrencinin ders içi akademik ve ders dışı sportif ve sanatsal etkinliklere katılımı denilebilir. Derslerden kopmanın önlenmesi ve pozitif akademik çıktıların kazandırılmasında önemlidir(Ergün,2014).

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, Siirt Üniversitesinde öğrenim gören öğrencilerin, üniversiteye bağlılık düzeylerini Aidiyet, Değer Verme, Kampüse Bağlılık, Öğretim Elemanı ile İlişkiler, Arkadaş İlişkileri, Duyuşsal Bağlılık, Bilişsel Bağlılık, Davranışsal Bağlılık ve Derse Bağlılık alt boyutlarında incelemektir. Bu genel amaçla uyumlu olarak araştırmada aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır;

1. Öğrencilerin yukarıda belirtilen alt boyutlarda bağlılıkları ne düzeydedir?
2. Öğrencilerin cinsiyetleri ile belirtilen alt boyutlarda bağlılık düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
3. Öğrencilerin her hangi bir topluluğa üye olup olmaması ile belirtilen alt boyutlarda bağlılık düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
4. Öğrencilerin burs alması ile belirtilen alt boyutlarda bağlılık düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
5. Öğrencilerin okudukları bölüm ile belirtilen alt boyutlarda bağlılık düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

Yöntem

Bu bölümde araştırmanın evren ve örnekleme, veri toplama araçları ve verilerin analizine değinilmiştir.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, Siirt Üniversitesine bağlı Merkez Kampüs ve Kezer Kampüsünde öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır.. Araştırmanın örneklemini belirlemek için, tabakalı örnekleme yöntemi kullanılmıştır.

Siirt Üniversitesinde 2018-2019 öğretim yılında 13410 öğrenci bulunmakta olup araştırma örneklemine alınacak kişi sayısı (%5 tolerans gösterilebilir hata için) 381 olarak belirlenmiştir. Ancak araştırma örnekleme evreni daha iyi temsil edebilmesi ve veri girişinde olası ihtimallerin olması göz önünde bulundurulmuş olup araştırma örneklemine toplam 424 öğrenci alınmıştır. Araştırmaya alınan öğrencilerin 233 ü kadın 191 i erkek öğrencidir. Tüm bölümlere ulaşmanın ekonomik ve zaman güçlüğü göz önünde bulundurularak, örnekleme alınan bölüm sayısı sadece merkez ve kezer kampüsü olan bölümlerle sınırlandırılmış olup ilçelerde bulunan muhtelif bölümler çalışma kapsamına alınmamıştır.

Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak iki bölümden oluşan ölçek formu kullanılmıştır. Veri toplama aracının ilk bölümünde öğrencilerin cinsiyet, bölüm, herhangi bir topluluğa üyelik durumu, burs alma durumu bilgilerinden oluşan demografik bilgi formu yer almaktadır.

Veri toplama aracının ikinci bölümünde öğrencilerin kampüse ve derse bağlılıklarını ölçmek amacıyla Günoç ve Kuzu (2014) tarafından geliştirilen ve güvenilirlik ve geçerlik çalışmaları yapılan “Öğrenci Bağlılığı Ölçeğı” yer almaktadır. Ölçek beşli likert tipinde (1= kesinlikle katılmıyorum, 5= kesinlikle katılıyorum) ile cevaplanan 41 madde, 4 boyut ve 6 alt boyuttan (1-Kampüse bağlılık -a)değer verme, b)aidiyet-, 2-bilişsel bağlılık, 3-duyuşsal bağlılık -a)arkadaş ilişkileri, b)öğretim elemanı ilişkileri-, 4-davranışsal bağlılık) oluşmaktadır. Ölçek ve alt boyutlarda elde edilen yüksek puan öğrenci bağlılığının yüksek düzeyde olduğunu ifade etmektedir. Bu çalışmada ölçeğın Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı 0,87; boyut ve alt boyutların Cronbach Alpha katsayıları 0,89 (0,84 / 0,88) / 0,90 / 0,90 (0,84 / 0,91) / 0,79 olarak tespit edilmiştir.

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde SPSS 21.0 programı kullanılmıştır. Öğrencilerin kişisel bilgileri frekans ve yüzde tabloları şeklinde sunulmuştur. Ölçek ve alt boyutların puanları ortalama, standart sapma istatistik tablosu şeklinde sunulmuştur.

Ölçek puanlarının normallik sınamasında Çarpıklık (Skewness) katsayısı kullanılmıştır. Sürekli bir değışkenden elde edilen puanların normal dağılım özelliğinde kullanılan çarpıklık katsayısının (Skewness) ± 1 sınırları içinde kalması puanların normal dağılımdan önemli bir sapma göstermediğı şeklinde yorumlanabilir (Büyüköztürk, 2011:40). Yapılan normallik sınamasında ölçek puanlarının normal dağılım gösterdiği tespit edildiğinden puanların cinsiyet, herhangi bir topluluğa üye olma ve burs alma durumlarına göre karşılaştırmasında bağımsız iki örneklem t testinden; bölüme göre karşılaştırılmasında tek yönlü varyans analizi (One Way ANOVA) testinden yararlanılmıştır. ANOVA testinde gruplar arasında anlamlı farklılık görüldüğünde farkın hangi iki grup arasında olduğunu belirlemek amacıyla LSD Post Hoc testinden yararlanılmıştır. Analizlerde anlamlılık düzeyi 0,05 ($p < 0,05$) olarak belirlenmiştir.

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

Bulgular

Demografik ve Betimsel Bulgular

Tablo 1’de araştırmaya katılan öğrencilerin demografik özelliklerine göre frekans ve yüzde dağılımlarına yer verilmiştir.

Tablo 1. Öğrencilerin Demografik Özelliklerine Göre Dağılımı

Demografik Değişken	Gruplar	n	%
Cinsiyet	Kadın	233	55,0
	Erkek	191	45,0
Bölüm	Sos. MYO	36	8,5
	Teknik MYO	38	9,0
	Sağlık MYO	29	6,8
	Eğitim	41	9,7
	İlahiyat	51	12,0
	Veterinerlik	32	7,5
	Ziraat	24	5,7
	Fen Edebiyat	42	9,9
	İİBF	25	5,9
	BESYO	45	10,6
	Yabancı Diller	20	4,7
	Mühendislik/Mimarlık	21	5,0
Herhangi bir topluluğa üyelik	Yüksek Lisans	20	4,7
	Evet	88	20,8
Burs alma durumu	Hayır	336	79,2
	Evet	229	54,0
	Hayır	195	46,0

Araştırmaya katılan 424 üniversite öğrencisinin %55,0’ı kadın, %45,0’ı erkektir. Öğrencilerin %8,5’i Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu (MYO) , %9’u Teknik Bilimler MYO, 6,8’i Sağlık Hizmetleri MYO, %9,7’si Eğitim Fakültesi , %51’i İlahiyat Fakültesi, %7,5’i Veterinerlik Fakültesi, %5,7’si Ziraat Fakültesi, %9,9’u Fen Edebiyat Fakültesi, %5,9’u İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, %10,6’sı Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, %4,7’si Yabancı Diller Yüksekokulu, %5,0’ı Mühendislik Mimarlık Fakültesi, %4,7’si yüksek lisans öğrencisidir. Öğrencilerin %20,8’i üniversiteye bağlı herhangi bir topluluğa üyedir. Öğrencilerin %54,0’ı burs almaktadır.

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

Tablo 2’de ölçeğin toplam ve alt boyutlarının en düşük, en yüksek, aritmetik ortalama ve standart sapmadan oluşan betimsel istatistiklere yer verilmiştir.

Tablo 2. Ölçek ve alt boyutlarına ait betimsel istatistikler

Alt Boyutlar	n.	Min.	Maks.	$\bar{X}$	SS
Değer Verme	423	1,00	5,00	3,90	1,00
Aidiyet	423	1,00	5,00	2,86	0,92
Kampüse Bağlılık	422	1,00	5,00	3,37	0,82
Bilişsel Bağlılık	418	1,00	5,00	3,69	0,84
Arkadaş İlişkileri	423	1,00	5,00	3,72	0,90
Öğretim Elemanı ile İlişkiler	422	1,00	5,00	3,33	0,92
Duyuşsal Bağlılık	424	1,00	5,00	3,98	0,85
Davranışsal Bağlılık	424	1,00	5,00	3,98	0,85
Derse Bağlılık	415	1,00	5,00	3,68	0,65
ÖĞRENCİ BAĞLILIĞI	413	1,00	5,00	3,52	0,66

Öğrenci bağlılığı ölçeği ($3,52 \pm 0,66$), değer verme ($3,90 \pm 1,00$), bilişsel bağlılık ($3,69 \pm 0,84$), arkadaş ilişkileri ($3,72 \pm 0,90$), duyuşsal bağlılık ($3,98 \pm 0,85$), davranışsal bağlılık ($3,98 \pm 0,85$), derse bağlılık ($3,68 \pm 0,65$) alt boyut puanlarının “yüksek düzeyde”; aidiyet ($2,86 \pm 0,92$), kampüse bağlılık ($3,37 \pm 0,82$), öğretim elemanı ile ilişkiler ($3,33 \pm 0,92$) alt boyut puanlarının “orta düzeyde” olduğu tespit edilmiştir.

Ölçek Puanlarının Demografik Değişkenlere Göre Karşılaştırılmasına Ait Bulgular

Tablo 3’te ölçek puanlarının cinsiyete göre karşılaştırılmasına ait bağımsız iki örneklem t testi sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 3. Ölçek puanlarının cinsiyete göre karşılaştırılması

Alt Boyutlar	Cinsiyet	n	$\bar{X}$	SS	t	p
Değer Verme	Kadın	233	3,90	0,99	0,31	0,759
	Erkek	190	3,87	1,01		
Aidiyet	Kadın	233	2,87	0,90	0,20	0,840
	Erkek	190	2,85	0,94		
Kampüse Bağlılık	Kadın	233	3,38	0,82	0,34	0,732
	Erkek	189	3,36	0,81		
Bilişsel Bağlılık	Kadın	230	3,77	0,82	2,18	0,030
	Erkek	188	3,59	0,85		
Arkadaş İlişkileri	Kadın	233	3,73	0,94	0,30	0,762
	Erkek	190	3,70	0,85		
Öğretim Elemanı ile İlişkiler	Kadın	232	3,37	0,87	1,02	0,305
	Erkek	190	3,28	0,97		
Duyuşsal Bağlılık	Kadın	232	3,55	0,75	0,85	0,393
	Erkek	189	3,49	0,75		
Davranışsal Bağlılık	Kadın	233	4,05	0,77	1,80	0,72
	Erkek	191	3,90	0,93		
Derse Bağlılık	Kadın	229	3,73	0,62	1,79	0,074
	Erkek	186	3,61	0,69		
ÖĞRENCİ BAĞLILIĞI	Kadın	229	3,55	0,65	1,13	0,258
	Erkek	184	3,48	0,66		

Değer verme, aidiyet, psikolojik bağlılık, arkadaş ilişkileri, öğretim elemanı ile ilişkiler, duyuşsal bağlılık, davranışsal bağlılık alt boyut ve genel olarak öğrenci bağlılığı ölçek puanlarının cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermediği ($p > 0,05$) tespit edilmiştir (Tablo 3).

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

Bilişsel bağlılık alt boyut puanlarının ($t=2,79$; $p<0,05$) cinsiyete göre anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Kadın öğrencilerin bilişsel bağlılık puanları, erkek öğrencilerin puanlarına göre anlamlı düzeyde daha yüksektir (Tablo 3). Tablo 4'te ölçek puanlarının okuduğu bölüme göre karşılaştırılmasına ait ANOVA testi sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 4. Ölçek puanlarının okuduğu bölüme göre karşılaştırılması

Alt Boyutlar	Bölüm	n	$\bar{X}$	SS	F	p	Anlamlı Fark
Değer Verme	Sos. MYO	36	3,91	1,07	1,57	0,096	
	Teknik MYO	37	3,94	0,90			
	Sağlık MYO	29	3,75	1,10			
	Eğitim	41	4,11	0,65			
	İlahiyat	51	3,83	0,88			
	Veterinerlik	32	3,72	1,03			
	Ziraat	24	3,79	1,25			
	Fen Edebiyat	42	3,55	1,18			
	İİBF	25	4,22	0,65			
	BESYO	45	3,80	1,03			
	Yabancı Diller	20	4,16	0,96			
	Mühendislik/Mimarlık	21	3,79	1,19			
	Yüksek Lisans	20	4,38	0,85			
Aidiyet	Sos. MYO	36	2,82	0,80	1,61	0,084	
	Teknik MYO	38	2,96	1,01			
	Sağlık MYO	28	2,84	0,87			
	Eğitim	41	3,07	0,79			
	İlahiyat	51	2,85	0,82			
	Veterinerlik	32	2,60	0,86			
	Ziraat	24	2,68	1,04			
	Fen Edebiyat	42	2,69	1,07			
	İİBF	25	3,10	0,77			
	BESYO	45	2,58	0,89			
	Yabancı Diller	20	3,17	0,78			
	Mühendislik/Mimarlık	21	2,99	1,28			
	Yüksek Lisans	20	3,21	0,69			
Kampüse Bağlılık	A-Sos. MYO	36	3,36	0,75	2,041	0,020	D,J,L > F,H,K N>C,E,F,G,H,K
	B-Teknik MYO	37	3,45	0,74			
	C-Sağlık MYO	28	3,27	0,85			
	D-Eğitim	41	3,60	0,59			
	E-İlahiyat	51	3,34	0,70			
	F-Veterinerlik	32	3,16	0,79			
	G-Ziraat	24	3,23	1,06			
	H-Fen Edebiyat	42	3,11	0,98			
	J-İİBF	25	3,66	0,57			
	K-BESYO	45	3,20	0,83			
	L-Yabancı Diller	20	3,67	0,80			
	M-Mühendislik/Mimarlık	21	3,79	1,14			
	N-Yüksek Lisans	20	3,37	0,59			
Bilişsel Bağlılık	A-Sos. MYO	34	3,75	0,82	2,157	0,013	
	B-Teknik MYO	36	3,78	0,78			
	C-Sağlık MYO	27	3,78	0,91			
	D-Eğitim	41	3,95	0,70			

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

	E-İlahiyat	51	3,50	0,85			D>E,F,G,K
	F-Veterinerlik	32	3,49	0,69			L>E,G,J
	G-Ziraat	24	3,41	0,97			N>E,F,H,K
	H-Fen Edebiyat	42	3,65	0,98			
	J-İİBF	25	3,70	0,63			
	K-BESYO	45	3,43	0,93			
	L-Yabancı Diller	20	3,94	0,80			
	M-						
	Mühendislik/Mimarlık	21	3,76	0,66			
	N-Yüksek Lisans	20	4,18	0,67			
Arkadaş İlişkileri	Sos. MYO	36	3,60	0,96			
	Teknik MYO	37	3,74	0,76			
	Sağlık MYO	29	3,66	1,09			
	Eğitim	41	3,84	0,93			
	İlahiyat	51	3,56	0,84			
	Veterinerlik	32	3,44	0,90			
	Ziraat	24	3,69	1,07	1,155	0,314	
	Fen Edebiyat	42	3,80	0,89			
	İİBF	25	3,55	0,94			
	BESYO	45	3,76	0,86			
	Yabancı Diller	20	3,95	0,84			
	Mühendislik/Mimarlık	21	4,10	0,82			
	Yüksek Lisans	20	3,95	0,69			
Öğretim Elemanı ile İlişkiler	A-Sos. MYO	36	3,53	0,81			
	B-Teknik MYO	37	3,73	1,07			
	C-Sağlık MYO	29	3,57	0,83			A,G,J,N>H,K
	D-Eğitim	41	3,53	0,74			B>E,F,H,K
	E-İlahiyat	50	3,33	0,70			C,D>H,K,M
	F-Veterinerlik	32	3,14	0,76			E,F,H,M>K
	G-Ziraat	24	3,49	0,76			L>E,F,H,K,M
	H-Fen Edebiyat	42	3,02	0,88	5,56	0,000	
	J-İİBF	25	3,52	0,82			
	K-BESYO	45	2,58	1,12			
	L-Yabancı Diller	20	3,80	0,90			
	M-						
	Mühendislik/Mimarlık	21	3,07	0,88			
	N-Yüksek Lisans	20	3,55	0,74			
Duyuşsal Bağlılık	A-Sos. MYO	36	3,56	0,73			
	B-Teknik MYO	36	3,72	0,80			
	C-Sağlık MYO	29	3,61	0,86			
	D-Eğitim	41	3,69	0,74			
	E-İlahiyat	50	3,44	0,66			A,C,G,J,M>K
	F-Veterinerlik	32	3,29	0,58			B,D,N>F,K
	G-Ziraat	24	3,59	0,81			L>E,F,H,K
	H-Fen Edebiyat	42	3,41	0,66	2,28	0,008	
	J-İİBF	25	3,53	0,68			
	K-BESYO	45	3,16	0,85			
	L-Yabancı Diller	20	3,87	0,77			
	M-						
	Mühendislik/Mimarlık	21	3,58	0,66			
	N-Yüksek Lisans	20	3,75	0,61			
	Sos. MYO	36	3,97	1,01	0,44	0,944	
	Teknik MYO	38	3,97	0,99			

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

Davranışsal Bağlılık	Sağlık MYO	29	3,90	0,98					
	Eğitim	41	4,15	0,60					
	İlahiyat	51	3,91	0,76					
	Veterinerlik	32	3,85	0,80					
	Ziraat	24	3,90	0,94					
	Fen Edebiyat	42	4,05	0,88					
	İİBF	25	3,95	0,95					
	BESYO	45	3,94	0,96					
	Yabancı Diller	20	4,10	0,75					
	Mühendislik/Mimarlık	21	4,20	0,57					
Derse Bağlılık	Yüksek Lisans	20	4,05	0,76	1,92	0,030	D,L,N>E,F,K B,M>K		
	A-Sos. MYO	34	3,71	0,70					
	B-Teknik MYO	34	3,77	0,75					
	C-Sağlık MYO	27	3,73	0,78					
	D-Eğitim	41	3,87	0,50					
	E-İlahiyat	50	3,56	0,60					
	F-Veterinerlik	32	3,48	0,54					
	G-Ziraat	24	3,62	0,73					
	H-Fen Edebiyat	42	3,63	0,61					
	J-İİBF	25	3,68	0,52					
	K-BESYO	45	3,42	0,75					
	L-Yabancı Diller	20	3,94	0,69					
	M-								
	Mühendislik/Mimarlık	21	3,78	0,53					
	N-Yüksek Lisans	20	3,93	0,61					
ÖĞRENCİ BAĞLILIĞI	A-Sos. MYO	34	3,53	0,66	2,26	0,009	D,L>E,F,H,K J>F,K N>E,F,G,H,K		
	B-Teknik MYO	33	3,60	0,67					
	C-Sağlık MYO	26	3,50	0,78					
	D-Eğitim	41	3,73	0,47					
	E-İlahiyat	50	3,44	0,59					
	F-Veterinerlik	32	3,32	0,48					
	G-Ziraat	24	3,43	0,83					
	H-Fen Edebiyat	42	3,37	0,69					
	J-İİBF	25	3,67	0,46					
	K-BESYO	45	3,31	0,71					
	L-Yabancı Diller	20	3,80	0,68					
	M-								
	Mühendislik/Mimarlık	21	3,58	0,73					
	N-Yüksek Lisans	20	3,86	0,57					

Kampüse bağlılık ($F=2,04$; $p<0,05$), bilişsel bağlılık ($F=2,17$; $p<0,05$), öğretim elemanı ile ilişkiler ($F=5,56$; $p<0,05$), duyuşsal bağlılık ($F=2,28$; $p<0,05$), derse bağlılık ($F=1,92$; $p<0,05$) alt boyut puanları ve öğrenci bağlılığı ölçek ($F=2,26$; $p<0,05$) puanlarının okuduğu bölüme göre anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Farkın kaynağına ilişkin yapılan LSD post hoc testi sonuçlarına göre (Tablo 4);

Eğitim Fakültesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi ve Yabancı Diller Yüksekokulu öğrencilerinin kampüse bağlılık puanları, Veterinerlik, Fen-Edebiyat Fakültesi ve BESYO öğrencilerinin kampüse bağlılık puanlarından anlamlı düzeyde daha yüksektir. Yüksek lisans öğrencilerinin kampüse bağlılık puanları, Sağlık MYO, İlahiyat, Veterinerlik, Ziraat, Fen –

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

Edebiyat fakültesi ve BESYO öğrencilerinin kampüse bağlılık puanlarından anlamlı düzeyde daha yüksektir.

Eğitim Fakültesi öğrencilerinin bilişsel bağlılık puanları, İlahiyat, Veterinerlik, Ziraat Fakültesi ve BESYO öğrencilerinin bilişsel bağlılık puanlarından anlamlı düzeyde daha yüksektir. Yabancı Diller Yüksekokulu öğrencilerinin bilişsel bağlılık puanları, Veterinerlik, Fen-Edebiyat Fakültesi ve BESYO öğrencilerinin bilişsel bağlılık puanlarından anlamlı düzeyde daha yüksektir. Yüksek lisans öğrencilerinin bilişsel bağlılık puanları, İlahiyat, Veterinerlik, Fen-Edebiyat Fakültesi ve BESYO öğrencilerinin bilişsel bağlılık puanlarından anlamlı düzeyde daha yüksektir.

Sosyal Bilimler MYO, Ziraat Fakültesi, İİBF ve Yüksek lisans öğrencilerinin öğretim elemanı ile ilişkiler puanları, Fen-Edebiyat Fakültesi ve BESYO öğrencilerinin öğretim elemanı ile ilişkiler puanlarından anlamlı düzeyde daha yüksektir. İlahiyat, Veterinerlik, Fen-Edebiyat ve Mühendislik Mimarlık Fakültesi öğrencilerinin öğretim elemanı ile ilişkiler puanları, BESYO öğrencilerinin öğretim elemanı ile ilişkiler puanlarından anlamlı düzeyde daha yüksektir. Sağlık MYO ve Eğitim Fakültesi öğrencilerinin öğretim elemanları ile ilişkiler puanı, Fen-Edebiyat, Mühendislik Mimarlık Fakültesi ve BESYO öğrencilerinin öğretim elemanı ile ilişkiler puanlarından anlamlı düzeyde daha yüksektir. Teknik Bilimler MYO öğrencilerinin öğretim elemanları ile ilişkiler puanları, İlahiyat, Veterinerlik, Fen-Edebiyat, Fakültesi ve BESYO öğrencilerinin öğretim elemanı ile ilişkiler puanlarından anlamlı düzeyde daha yüksektir. Yabancı Diller Yüksekokulu öğrencilerinin öğretim elemanı ile ilişkiler puanları, İlahiyat, Veterinerlik, Fen-Edebiyat, Mühendislik Mimarlık fakültesi ve BESYO öğrencilerinin öğretim elemanı ile ilişkiler puanlarından anlamlı düzeyde daha yüksektir.

Sosyal Bilimler MYO, Sağlık MYO, Ziraat, İİBF ve Mühendislik mimarlık Fakültesi öğrencilerinin duyuşsal bağlılık puanları, BESYO öğrencilerinin duyuşsal bağlılık puanlarından anlamlı düzeyde daha yüksektir. Teknik bilimler MYO, Eğitim Fakültesi ve Yüksek lisans öğrencilerinin duyuşsal bağlılık puanları, Veterinerlik Fakültesi ve BESYO öğrencilerinin duyuşsal bağlılık puanlarından anlamlı derecede daha yüksektir. Yabancı Diller Yüksekokulu öğrencilerinin duyuşsal bağlılık puanları, İlahiyat, Veterinerlik, Fen-Edebiyat Fakültesi ve BESYO öğrencilerinin duyuşsal bağlılık puanlarından anlamlı derecede daha yüksektir.

Eğitim Fakültesi ve Yabancı Diller Yüksekokulu öğrencilerinin öğrenci bağlılığı ölçek puanları, İlahiyat, Veterinerlik, Fen-Edebiyat Fakültesi ve BESYO öğrencilerinin öğrenci bağlılığı ölçek puanlarından anlamlı düzeyde daha yüksektir. İİBF öğrencilerinin öğrenci bağlılığı ölçek puanları, Veterinerlik Fakültesi ve BESYO öğrencilerinin öğrenci bağlılığı ölçek puanlarından anlamlı düzeyde daha yüksektir. Yüksek lisans öğrencilerinin öğrenci bağlılığı ölçek puanları, İlahiyat, Veterinerlik, Ziraat, Fen-Edebiyat Fakültesi ve BESYO öğrencilerinin öğrenci bağlılığı ölçek puanlarından anlamlı düzeyde daha yüksektir.

Sosyal Bilimler MYO ve Mühendislik Mimarlık Fakültesi öğrencilerinin derse bağlılık puanları, BESYO öğrencilerinin derse bağlılık puanlarından anlamlı düzeyde daha yüksektir. Eğitim Fakültesi, Yabancı Diller Yüksekokulu ve Yüksek lisans öğrencilerinin derse bağlılık puanları, İlahiyat, Veterinerlik Fakültesi ve BESYO öğrencilerinin derse bağlılık puanlarından anlamlı düzeyde daha yüksektir.

Tablo 5'te ölçek puanlarının herhangi bir topluluğa üyelik durumuna göre karşılaştırılmasına ait bağımsız iki örneklem t testi sonuçlarına yer verilmiştir.

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

Tablo 5. Ölçek puanlarının herhangi bir topluluğa üyelik durumuna göre karşılaştırılması

Alt Boyutlar	Topluluğa Üyelik	n	$\bar{X}$	SS	t	p
Değer Verme	Evet	88	3,93	0,93	0,38	0,705
	Hayır	335	3,88	1,02		
Aidiyet	Evet	88	2,94	0,83	0,91	0,363
	Hayır	335	2,84	0,94		
Kampüse Bağlılık	Evet	88	3,43	0,78	0,759	0,448
	Hayır	334	3,36	0,83		
Bilişsel Bağlılık	Evet	88	3,74	0,85	0,64	0,520
	Hayır	330	3,68	0,84		
Arkadaş İlişkileri	Evet	88	3,77	0,89	0,60	0,544
	Hayır	335	3,71	0,90		
Öğretim Elemanı ile İlişkiler	Evet	87	3,38	0,87	0,52	0,601
	Hayır	335	3,32	0,93		
Duyuşsal Bağlılık	Evet	87	3,58	0,74	0,69	0,488
	Hayır	334	3,51	0,75		
Davranışsal Bağlılık	Evet	88	4,11	0,77	1,50	0,133
	Hayır	336	3,96	0,87		
Derse Bağlılık	Evet	87	3,75	0,59	1,1	0,276
	Hayır	328	3,66	0,67		
ÖĞRENCİ BAĞLILIĞI	Evet	87	3,58	0,58	0,94	0,343
	Hayır	326	3,50	0,68		

Öğrenci bağlılığı puanlarının herhangi bir topluluğa üyelik durumuna göre anlamlı farklılık göstermediği ($p>0,05$) tespit edilmiştir (Tablo 5). Tablo 6'da ölçek puanlarının burs alma durumuna göre karşılaştırılmasına ait bağımsız iki örneklem t testi sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 6. Ölçek puanlarının burs alma durumuna göre karşılaştırılması

Alt Boyutlar	Burs	n	$\bar{X}$	SS	t	p
Değer Verme	Evet	229	4,00	0,95	2,02	0,043
	Hayır	194	3,78	1,05		
Aidiyet	Evet	229	2,97	0,87	2,81	0,005
	Hayır	194	2,72	0,94		
Kampüse Bağlılık	Evet	229	3,47	0,78	2,86	0,004
	Hayır	193	3,25	0,85		
Bilişsel Bağlılık	Evet	226	3,76	0,82	1,85	0,064
	Hayır	192	3,60	0,85		
Arkadaş İlişkileri	Evet	229	3,82	0,85	2,34	0,020
	Hayır	194	3,61	0,94		
Öğretim Elemanı ile İlişkiler	Evet	228	3,37	0,90	0,97	0,330
	Hayır	194	3,29	0,94		
Duyuşsal Bağlılık	Evet	228	3,60	0,73	2,05	0,041
	Hayır	193	3,44	0,77		
Davranışsal Bağlılık	Evet	229	4,07	0,75	2,11	0,035
	Hayır	195	3,90	0,95		
Derse Bağlılık	Evet	225	3,75	0,62	2,34	0,020
	Hayır	190	3,60	0,69		
ÖĞRENCİ BAĞLILIĞI	Evet	242	3,56	0,61	2,87	0,004
	Hayır	201	3,41	0,68		

Değer verme ($t=2,02$; $p<0,05$), aidiyet ($t=2,81$; $p<0,05$), kampüse bağlılık ($t=2,86$; $p<0,05$), arkadaş ilişkileri ($t=2,34$; $p<0,05$), duyuşsal bağlılık ($t=2,05$; $p<0,05$), davranışsal bağlılık ($t=2,11$; $p<0,05$), derse bağlılık ($t=2,34$; $p<0,05$) alt boyut puanlarının ve öğrenci bağlılığı ölçek puanlarının ($t=2,87$; $p<0,05$) burs alma durumuna göre anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Burs alan öğrencilerin öğrencilerin değer verme, aidiyet, kampüse bağlılık, arkadaş ilişkileri, davranışsal bağlılık, derse bağlılık alt boyut puanları ve genel olarak öğrenci bağlılığı puanları, burs almayan öğrencilerin puanlarına göre anlamlı düzeyde daha yüksektir (Tablo 6).

Bilişsel bağlılık ve öğretim elemanı ile ilişkiler alt boyut puanlarının burs alma durumuna göre anlamlı farklılık göstermediği ($p>0,05$) tespit edilmiştir (Tablo 6).

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Genel olarak Siirt Üniversitesinde öğrenim gören öğrencilerin bağlılık düzeylerinin belirlenmesini amaç edinmiş olan bu çalışmada, özelde kampüse bağlılık ve derse bağlılıklarını bunun yanında değer verme, aidiyet, arkadaş ilişkileri, öğretim elemanı ile olan ilişkiler, bilişsel bağlılık, duyuşsal bağlılık ve davranışsal bağlılık düzeyleri belirlenmeye çalışılmıştır. Bunun yanında araştırmacı tarafından oluşturulan cinsiyet, bölüm, topluluğa üye olma ve burs alıp almama değişkenlerin bulunduğu kişisel bilgi formu uygulanmış ve bu değişkenlerin öğrenci bağlılığı ile olan ilişkisi araştırılmıştır.

Siirt Üniversitesinde öğrenim gören öğrencilerin öğrenci bağlılığı ölçeğinden aldıkları puanların yüksek düzeyde olduğu sonucuna varılmıştır. Bunun yanında değer verme, bilişsel bağlılık, arkadaş ilişkileri, duyuşsal bağlılık, davranışsal bağlılık ve derse bağlılık alt boyutlarında yüksek düzeyde; aidiyet, kampüse bağlılık ve öğretim elemanı ile ilişkiler alt boyutlarında orta düzeyde bir puan alındığı görülmüştür.

Kadın öğrencilerin bilişsel bağlılık alt boyut puanları, erkek öğrencilerin puanlarına göre anlamlı düzeyde daha yüksek bulunmuştur. Bu durumda; kadın öğrencilerin erkek öğrencilere göre derste öğrendiklerine daha çok değer verdikleri, daha çok motive oldukları, öğrenme amaçlarını, öz-denetim ve planlamayı daha iyi yaptıkları yorumu yapılabilir. Nitekim gerek içsel motivasyon gerekse özyeterlik, bilişsel bağlılığı yordayan önemli göstergelerdendir (Walker, Greene & Mansell, 2006). Ayrıca, bilişsel bağlılık düzeyi yüksek öğrencilerin herhangi bir problemle karşılaşması durumunda, problemin çözümüne daha esnek yaklaştıkları, disiplinli ve istikrarlı çalışma konusunda istekli oldukları ve başarısız olunması durumunda etkili baş etme stratejileri kullandıkları belirtilmektedir (Fredricks, Blumenfeld & Paris, 2004). Arastaman (2009)'un Lise birinci sınıf öğrencilerinin okula bağlılık durumlarına ilişkin öğrenci, öğretmen ve yöneticilerin görüşleri adlı çalışmasında da kadın öğrencilerin erkek öğrencilere göre bağlılıkların daha yüksek düzeyde olduğu sonucunda ulaşılmıştır.

Öğrencilerin herhangi bir topluluğa üye olup olmaması ile bağlılık düzeyleri arasındaki ilişki araştırılmaya çalışılmış, araştırma sonucunda öğrenci bağlılığı puanlarının herhangi bir topluluğa üyelik durumuna göre anlamlı farklılık göstermediği ($p>0,05$) tespit edilmiştir. Her ne kadar bir topluluğa üye olanların bağlılığı görece daha yüksek olsa da bu fark istatistiksel olarak anlamlı değildir. Öğrenci toplulukları, her hangi bir üniversitede bir grup öğrencinin çeşitli hobilerle uğraşmak, sosyalleşmek, çeşitli etkinlikler yapmak gibi amaçlarla bir araya gelerek oluşturdukları kümelerdir. Aslında öğrenci bağlılığın alt boyutu olan davranışsal bağlılık genel olarak akademik ve sosyal ya da ders dışı katılımları içeren bir boyut olması (Ergün, 2014) sebebiyle araştırma bulgusu beklenen bir sonuç değildir.

Burs alan öğrencilerin değer verme, aidiyet, kampüse bağlılık, arkadaş ilişkileri, davranışsal bağlılık, derse bağlılık alt boyut puanları ve genel olarak öğrenci bağlılığı puanları, burs almayan öğrencilerin puanlarına göre anlamlı düzeyde daha yüksek bulunmuş, bilişsel bağlılık

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ 10-12 Haziran 2019

ve öğretim elemanı ile ilişkiler alt boyut puanlarının burs alma durumuna göre anlamlı farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Burs alma durumu öğrencinin ekonomik koşullarını iyileştiren bir etkidir. İnce ve Gül (2005: 70) kişinin ailevi, ekonomik ve sağlık durumlarının örgütsel bağlılığı etkileyen faktörler olduğunu belirtmiştir.

Öğrencilerin okudukları bölüm ile bağlılıkları arasındaki ilişki araştırılmaya çalışılmış olup genel olarak öğrenci bağlılığı ölçeğinden alınan puanlara göre; Eğitim Fakültesi ve Yabancı Diller Yüksekokulu öğrencilerinin, Beden Eğitimi ve Spor Yüksek okulu , İlahiyat Fakültesi ve Fen Edebiyat Fakültesi öğrencilerinden anlamlı düzeyde daha yüksek puan aldıkları görülmüştür. Bu durumun fakülte yöneticilerinin politikaları, fakültelerde yapılan sosyal ve kültürel faaliyetler ve kampüs ikliminden kaynaklandığı yorumu yapılabilir.

Yapılan araştırmanın bulguları ışığında araştırmacılara ve yöneticilere aşağıdaki öneriler sunulabilir.

Yöneticilerin, yöneticisi olduğu fakültede sosyal, sportif ve kültürel faaliyetlerin sayılarını arttırıp öğretim elemanları ve öğrenciler arasında olumlu bir kampüs iklimi oluşturabilir. Üniversite bünyesinde bulunan öğrenci topluluklarının niteliği arttırılarak bu toplulukların aktif bir şekilde daha kaliteli hale getirilmesi sağlanabilir. Öğrencilerin öğretim elemanlarına daha rahat ulaşabileceği ortamlar oluşturulabilir. Son olarak; bu çalışma ulusal alanda yükseköğretim kademesindeki öğrencilerin bağlılık düzeyini belirleyen ilk çalışmalardan biri olduğu gözönünde bulundurularak diğer üniversitelerde de benzer çalışmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

Arastaman, G. (2009). Lise birinci sınıf öğrencilerinin okula bağlılık (school engagement) durumlarına ilişkin öğrenci, öğretmen ve yöneticilerin görüşleri. Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 26(26), 102-112.

Büyüköztürk Ş. Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı. 14. Baskı. Ankara, PEGEM Akademi, 2011.

Düzenli, T., Işık, B. Ö., & Çiğdem, A. (2018). KTÜ Örneğinde Şehirdışından Gelen Öğrencilerin Üniversite Kampüsüne Aidiyeti. Journal of International Social Research, 11(59).

Ergün, E, Ağsal Öğrenme Ortamlarında Sosyal Ağ Yapısı Ve Sosyal Olabilmenin Öğrenci Bağlılığı Üzerindeki Etkisi, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara 2014.

Ergün, E.& Usluel, Y. K., Çevrimiçi Öğrenme Ortamlarında Öğrenci Bağlılık Ölçeğinin Türkçe'ye Uyarlanması: Geçerlilik ve Güvenirlilik Çalışması, Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama, 5(1), 2015, 24.

Finn, J. D., & Rock, D. A. (1997). Academic success among students at risk for school failure. Journal of Applied Psychology, 82, 221-234.

Fredricks, J. A., Blumenfeld, P. C. & Paris, A. H. (2004). School engagement: potential of the concept, state of the evidence. Review of Educational Research, 74, 1, 59–109.

Goodenow, C. (1993). The psychological sense of school membership among adolescents: Scale development and educational correlates. Psychology in the Schools, 30(1), 79-90.

Günüç, S. & Kuzu, A. (2014). Student engagement scale: development, reliability and validity. Assessment and Evaluation in Higher Education, 40(4), 587-610.

Günüç, S. (2013). Teknolojinin Öğrenci Bağlılığındaki Rolü ve Derste Teknoloji Kullanımı ile Öğrenci Bağlılığı Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi (Yayımlanmamış doktora tezi), Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.

Günüç, S. (2016). Üniversitelerde Öğrenci Bağlılığı. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Handelsman, M. M., Briggs, W. L., Sullivan, N. Ve Towler, A. (2005). A measure of college student course engagement. Journal of Educational Research, 98(3), 184-191.

İnce, M, Gül, H (2005): Yönetimde Yeni Bir Paradigma: Örgütsel Bağlılık, Çizgi Kitabevi.

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

- Jimerson, S. R., Campos, E., & Greif, J. L. (2003). Toward an understanding of definitions and measures of school engagement and related terms. *The California School Psychologist*, 8(1), 7-27.
- Kızıldağ, S., Demirtaş-Zorbaz, S. ve Zorbaz, O. (2017). Lise öğrencilerinde Okul Bağlılığı. *Eğitim ve Bilim*. 42(189), 107-119.
- Kuh G.D. (2009). What student affairs professionals need to know about student engagement. *Journal of College Student Development*, 50, 683–706.
- Li, Y. Ve Lerner, R. M. (2013). Interrelations of behavioral, emotional, and cognitive school engagement in high school students. *Journal of Youth and Adolescence*, 42, 20-32.
- Marks, H. M. (2000). Student engagement in instructional activity: patterns in the elementary, middle, and high school years. *American Educational Research Journal*, 37, 153–184.
- Martin, G. L. (2014). Understanding and Improving Campus Climates for Activist. *New Directions for Higher Education*, 167, 87-92.
- McNeely, C., & Falci, C. (2004). School connectedness and transition into and out of health risk behavior among adolescents: A comparison of social belonging and teacher support. *Journal of School Health*, 74(7), 284-292.
- Mercan, M. Öğretmenlerde Örgütsel Bağlılık, Örgütsel Yabancılaşma ve Örgütsel Vatandaşlık, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon 2006.
- Pietarinen, J., Soini, T., & Pyhältö, K. (2014). Students' emotional and cognitive engagement as the determinants of well-being and achievement in school. *International Journal of Educational Research*, 67, 40-51.
- Türk Dil Kurumu. (2019). Güncel Türkçe Sözlük. 30.05.2019 tarihinde <http://www.sozluk.gov.tr/> adresinden erişim sağlanarak alınmıştır.
- Ungar, M., & Liebenberg, L. (2013). Ethnocultural factors, resilience, and school engagement. *School Psychology International*, 34(5), 514-526.
- Walker, C., Greene, B. ve Mansell, R. (2006). Identification with academics, intrinsic/extrinsic motivation, and self-efficacy as predictors of cognitive engagement, *Learning & Individual Differences*, 16, 2-10.

**BİLİM VE SANAT MERKEZİNE ÖĞRENCİ SEÇME SÜRECİNE İLİŞKİN VELİ VE
ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİ
(BİTLİS İL ÖRNEĞİ)**

Prof. Dr. Hasan Basri MEMDUĞOĞLU
Siirt Üniversitesi
Kenan DENİZ
Siirt Üniversitesi

ÖZ

Bu araştırmanın amacı, bilim ve sanat merkezine öğrenci seçme sürecinde rol alan öğretmenlerin bilim ve sanat merkezine öğrenci seçme sürecine ilişkin görüşlerini ortaya koymak. Çalışmada nitel araştırma yöntemi yürütülen betimsel tarama modelindedir. Araştırmanın çalışma grubunu, Bitlis merkezde bulunan Bilim ve Sanat Merkezinde çalışan 9 öğretmen ile aday belirleme sürecine katılan 4 sınıf öğretmeni ve bireysel inceleme aşamasında bulunan rehberlik ve araştırma merkezinde çalışan 2 rehber öğretmen oluşturmaktadır. Ayrıca araştırmaya BİLSEM’de öğrencisi bulunan 4 veliden de görüş alınmıştır. Araştırmada veri toplama aracı olarak, araştırmacı tarafından geliştirilmiş açık uçlu sorulardan oluşan bilim sanat merkezi öğretmenlerine 7, sınıf öğretmenlerine 3 ve rehberlik ve araştırma merkezinde çalışan rehber öğretmenlerde 2 sorudan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formları kullanılmıştır. BİLSEM velileri için de 5 sorudan oluşan görüşme formu kullanılmıştır. Toplanan veriler betimsel analiz tekniği ile çözümlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bilim ve sanat merkezi, öğrenci seçme süreci, öğretmen, görüş, inceleme.

ABSTRACT

The propose of this research is to reveal the opinions of teachers involved in the process of selecting students to the science and art center on the process of selecting students to the sciende and art center. Qualitative research mthod was used in the study. The study group consists of 9 teachers working in the Science and Art Center in Bitlis and 4 class teachers participating in the nomination process and 2 guidance teachers working in the guidance and research center which in the individual review stage. In addition, 4 parents who have students at BİLSEM have been taken into consideration in order to contribute to the research. In the study, semi-structured interview form consisting of 7 questions for science-art center teachers, 3 for classroom teachers and 2 questions for guidance teachers working in the research center were used as data collection tools. Interview form consisting of 5 questions was used for BİLSEM parents. The collected data were analyzed by descriptive analysis method.

Key Words Kelimeler: Science and art center, student selection process, teacher, opinion, review

GİRİŞ

Özel eğitim; özel olarak yetiştirilmiş personel, geliştirilmiş eğitim programları ve yöntemleri ile özel eğitime ihtiyacı olan bireylerin eğitim ve sosyal ihtiyaçlarını karşılamak için bu bireylerin tüm gelişim alanlarındaki özellikleri ile akademik disiplin alanlarındaki yeterliliklerine dayalı olarak uygun ortamlarda sürdürülen eğitimidir (Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği, 2012). Özel yetenekli birey ise yaşlarına göre daha hızlı öğrenen; yaratıcılık, sanat, liderliğe ilişkin kapasitede daha önde olan, özel akademik yeteneğe sahip, soyut fikirleri anlayabilen, ilgi alanlarında bağımsız hareket etmeyi seven ve yüksek düzeyde performans gösteren bireyi ifade eder (Bilim ve Sanat Merkezleri Yönergesi, 2017).

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ

10-12 Haziran 2019

Ülkemizde özel yetenekli öğrencilerin sahip oldukları yeteneklerini geliştirmeye yönelik olarak resmi olarak bulunan kurumlardan biri Bilim ve Sanat Merkezleri'dir.

BİLSEM'ler okul öncesi eğitim, ilkokul, ortaokul ve lise çağındaki özel yetenekli öğrencilerin bireysel yeteneklerinin farkında olmaları ve kapasitelerini geliştirerek en üst düzeyde kullanmalarını sağlamak amacıyla yerleşim biriminin özellikleri, ulaşım imkanları ve bölgesel olarak nüfusunun 100.000'den az olmaması şartı ile hizmet alması öngörülen öğrenci sayısı gibi hususlar da dikkate alınarak valiliklerin teklifi üzerine Bakanlıkça açılır. (Bilim ve Sanat Merkezleri Yönergesi, 2017). Bilim ve Sanat Merkezleri , Milli Eğitim Bakanlığı'nın Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü bünyesinde; özel yetenekli çocukların bilim ve sanat alanındaki eğitimleri amacıyla kurulmuştur. Bilim ve Sanat Merkezine giden öğrenciler aynı zamanda akranlarıyla birlikte normal örgün eğitim kurumlarındaki eğitimlerine de devam etmektedirler.

Bu merkezlere öğrenciler belli aşamalardan geçtikten sonra seçilmektedirler. Bakanlıkça belirlenen takvime göre; tanılama yaşı veya sınıf seviyesi esas alınarak ve genel zihinsel yetenek, görsel sanatlar ile müzik alanlarında özel yetenekli olduğu düşünülen öğrencilerin sınıf öğretmenleri tarafından aday gösterilmesi ile birinci aşama başlar. İkinci aşamada merkezi sistemle aynı tarih ve saatte grup tarama testinin yapılması ve üçüncü ve son aşamada ise; grup tarama testinde belirlenen ölçütte ya da üzerinde performans gösteren öğrencilerin bireysel incelemeye alınması ile devam eder. Tanılama takvimi süreci içerisinde, grup taramasında belirlenen ölçütte ya da üzerinde performans gösteren öğrencilerin listesi Bakanlıkça il tanılama sınav komisyonuna gönderilerek, il tanılama sınav komisyonu tarafından belirlenen ölçütler doğrultusunda, objektif ve standart ölçme araçları ile öğrencilerin bireysel incelemesi yapılır. (Bilim ve Sanat Merkezleri Yönergesi, 2017). Öğrenciler bireysel zeka testlerindeki düzeylerine göre sıralanarak; bulunduğu ildeki merkezin kontejanına göre en yüksek zeka düzeyine sahip öğrenciler kabul edilirler. Ülkemizde son yıllarda Bilim ve Sanat Merkezleri'ne verilen önem artmaya başlamış, aileler çocuklarının devam ettiği normal örgün eğitim okullarındaki sınıf öğretmenlerinin çocuklarını aday göstermesi ile aileler çeşitli şekillerde bu merkezlerin varlığından haberdar olarak bu merkezlerin öğrenci seçme süreçlerine dahil olmuşlardır. Bu çalışmada Bilim ve Sanat Merkezlerine (BİLSEM) öğrenci seçme sürecine ilişkin değerlendirme yapılması amaçlanmaktadır. Belirlenen amaç doğrultusunda bu merkezlere öğrenci seçme sürecine ilişkin aşamaları ortaya koyarak; seçme sürecini incelemektir. Bu amaçla çalışmada öğrenci seçme ve tanılama süreci; aileler, bireysel incelemede bulunan uzmanlar, tanılama komisyonu gibi süreçte rol alan unsurlar dikkate alınarak incelenmiştir.

YÖNTEM

Araştırma modeli

Bu çalışma nitel araştırma yönteminin esas alındığı, betimsel tarama modelinde bir araştırmadır. Buradaki amaç şu andaki ya da geçmişteki bir durumu olduğu şekilde betimlemek ve araştırmanın konusu olan olay, birey ya da nesneyi bulunduğu koşullar içerisinde tanımlamaya çalışmaktır. Bu modelde herhangi bir şekilde değiştirme ya da etkileme çabası gösterilmez (Karasar, 2009; Yıldırım ve Şimşek, 2011).

Çalışma grubu

Bu araştırmanın çalışma grubunu 2017/2018 eğitim öğretim yılında Bitlis İl merkezinde , Milli Eğitim Bakanlığı, Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğüne bağlı Bitlis Bilim ve Sanat Merkezi'nde görev yapan 9, İlköğretim Genel Müdürlüğüne bağlı ilkokulda görev yapan 4 öğretmen ve Rehberlik Araştırma Merkezinde görev yapan 2 öğretmen ile Bilim ve Sanat Merkezi'nde öğrencisi bulunan 4 veli oluşturmaktadır.

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

Araştırmaya katılanların 15'ini erkek 4'ünü de kadın oluşturmuştur. Araştırmanın tüm aşamalarında katılımcı güvenliği ve etik yönden, araştırmaya katılanların isimleri yerine ; BİLSEM öğretmenleri için BÖ, sınıf öğretmenleri için SÖ, Rehberlik öğretmenleri için RÖ, öğrenci velisi için de V kullanılmıştır. Araştırmaya katılan velilerin belirlenmesinde, BİLSEM velilerinin olması göz önünde bulundurulmuştur. Sınıf öğretmenleri ile yapılacak görüşmeler için ; görüşülecek öğretmenlerin daha önce BİLSEM'e öğrenci aday gösterme sürecinde bulunmuş olmasına dikkat edilmiştir. Rehberlik ve araştırma merkezinde görevli öğretmenlerin de daha öncede BİLSEM'e öğrenci yönlendirme sürecinde bireysel değerlendirme aşamasında değerlendirmede bulunması hususu göz önünde bulundurulmuştur. Diğer öğretmenlerin de BİLSEM' de BİLSEM' e öğrenci seçme sürecinde grup tarama sınavında görev almasına ve bu okulda görevli olmasına dikkat edilmiştir.

Tablo 1. Katılımcı Öğretmelere İlişkin Kişisel Bilgiler

Katılımcı Görev Süresi	Cinsiyet	Görev/Unvan	Okul Türü	BSM
BÖ1	Erkek	Öğretmen	BSM	3
BÖ2	Erkek	Öğretmen	BSM	2
BÖ3	Erkek	Öğretmen	BSM	2
BÖ4	Erkek	Öğretmen	BSM	2
BÖ5	Erkek	Öğretmen	BSM	1
BÖ6	Kadın	Öğretmen	BSM	5
BÖ7	Kadın	Öğretmen	BSM	2
BÖ8	Kadın	Öğretmen	BSM	2
BÖ9	Kadın	Öğretmen	BSM	1
SÖ1	Erkek	Öğretmen	İlkokul	-
SÖ2	Erkek	Öğretmen	İlkokul	-
SÖ3	Erkek	Öğretmen	İlkokul	-
SÖ4	Erkek	Öğretmen	İlkokul	-
RÖ1	Erkek	Öğretmen	RAM	-
RÖ1	Erkek	Öğretmen	RAM	-

Tablo 1'de görüldüğü üzere görüşme verileri Bitlis ilindeki 15 öğretmen ve 4 veliden olmak üzere toplam 19 kişiden elde edilmiştir. Öğretmenlerin dördü kadın, 10'u erkektir. Bunların ikisi reberlik ve Araştırma Merkezinde, dördü ilkokulda, sekizi BİLSEM'de görev yapmaktadır.

Tablo 2. Katılımcı Velilere İlişkin Demografik Bilgiler

Yaş	Cinsiyet		Eğitim Düzeyi				
	Erkek	Kadın	İlkokul	Ortaokul	Lise	Önlisans	Üniversite
36-40	4	-	-	-	-	-	4
41 ve üstü	-	-	-	-	-	-	-
Toplam	4	-	-	-	-	-	4

Tablo 2'de görüldüğü gibi araştırmaya katılan velilerin dördü de 30 yaşın üzerinde, üniversite mezunu ve erkektir.

Veri toplama aracı

Araştırmada kullanılacak görüşme formları hazırlanmadan önce; Bilim ve Sanat Merkezine öğrenci seçme sürecinde hangi öğretmenlerin rol aldığına ilişkin literatür çalışması yapılmıştır. Öğrenci seçme, tanılama sürecinin grup tarama sınavında görev almış, şuanda bilim ve sanat merkezinde bu öğrencilerin eğitiminde görevli Bilim ve Sanat Merkezi öğretmenleri ile ; öğrenci seçme, tanılama sürecinde öğrencileri aday gösteren ilkokul sınıf öğretmenleri ve Rehberlik ve Araştırma Merkezinde görevli öğretmenlerin olduğu bilgileri elde edilmiştir. Bilim Sanat Merkezi, Rehberlik ve Araştırma Merkezi ve ilkokulda görevli öğretmenlerle yapılacak görüşmelerde kullanılacak görüşme formları ayrı ayrı hazırlanmıştır. Araştırmada ayrıca Bilim ve Sanat Merkezinde öğrencisi bulunan 4 veli için de görüşme formu hazırlanmıştır.

Veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formlarının birinci bölümünde kişisel bilgilere ilişkin sorular; ikinci bölümünde ise her öğretmen grubu için ayrı ayrı hazırlanmış görüşme sorularına yer verilmiştir. Bilim ve Sanat Merkezinde çalışan öğretmenlere 7 sorudan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formu, İlkokulda çalışan sınıf öğretmenlerine 4, Rehberlik ve Araştırma Merkezinde çalışan öğretmenlere 2, ayrıca velilere de 4 sorudan oluşan bir görüşme formu uygulanmıştır. Öğretmenlerle yapılan görüşmeler için, BİLSEM'nin okul yönetimine önceden bilgi verilmiş, daha sonra okula gidilerek araştırma hakkında bilgi verilerek, öğretmen onayı alındıktan sonra görüşmeler yüzyüze gerçekleştirilmiştir. Farklı okullarda görev yapan sınıf öğretmenlerine de araştırma hakkında bilgi verilmiş ve onayları alındıktan sonra görüşmeler yüzyüze gerçekleştirilmiştir. Rehber öğretmenlere de araştırma hakkında bilgi verilmiş ve onayları alındıktan sonra görüşmeler yüzyüze gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler ortalama 20-30 dakika arasında sürmüştür. Görüşmeler yazılı olarak görüşme formlarına kaydedilmiştir. Görüşmelerin ikisinde ses kayıt cihazından yararlanılmıştır, daha sonra da bu ses kayıt cihazındaki görüşme forma işlenmiştir.

Verilerin analizi

Araştırma ile toplanan veriler, betimsel analiz tekniği ile değerlendirilmiştir. Betimsel analiz yönteminde araştırmacı görüştüğü bireylerin söylemlerini çarpıcı bir biçimde yansıtabilmek için doğrudan alıntılara sıklıkla yer vermektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2019). Görüşmelerden elde edilen veriler bilgisayar ortamında worde aktarılmıştır. Görüşme sorularına verilen cevapların sistematik bir biçimde betimlemesi yapılarak açıklanmaya, yorumlanarak tartışılmaya çalışılmıştır. Elde edilen verilerin analiz edilmesi sürecinde Eğitim Bilimleri alanında çalışmalar, araştırmalar yapmış bir uzman görüşüne başvurulmuş ayrıca çalışmanın yapıldığı BİLSEM' de görevli deneyimli iki çalışandan da yararlanılmıştır.

BULGULAR

Bu bölümde araştırmadan elde edilen veriler çeşitli başlıklar altında sunulmuştur. Başlangıçta BİLSEM öğretmenlerinin, daha sonra ilkokulda çalışan sınıf öğretmenlerinin, üçüncü olarak Rehberlik ve araştırma merkezinde görevli rehber öğretmenlerin ve son olarak da velilerin bilim ve sanat merkezine öğrenci seçme sürecine ilişkin görüşlerine yönelik bulgulara yer verilmiştir. Araştırmaya katılan katılımcıların görüşleri isimleri kullanılmadan kodlanarak verilmiştir. Bu doğrultuda; Bilim Sanat Merkezi öğretmenleri BÖ, İlkokuldaki sınıf öğretmenleri İÖ, Rehberlik ve Araştırma Merkezi'nde çalışan öğretmen RÖ, Bilim Sanat Merkezi Velileri ise V harfleriyle kodlanmış ve her katılımcının kodlaması numaralandırılmıştır.

Öğretmenlerin Görüşlerine İlişkin Bulgular

Öğretmenlerin öğrenci seçme sürecine ilişkin değerlendirmelerini yaparken; öğrenci seçme sürecini nasıl tanımladıkları, öğrenci seçme sürecine başlamadan önce nelerin yapılabileceği ne tür alternatifler geliştirilebileceği, sürece katılım düzeyleri, rolleri , seçme sürecinin bir aşaması olan grup tarama sınavları, seçme sürecinde kullanılan ölçe araçlarının durumu; öğrenci seçme sürecinde yaşanan sorunlar ve çözüm önerilerini neler olabileceği hakkında görüşleri alınmıştır.

Bilim ve Sanat Merkezi öğretmenlerinin görüşleri ,ilköğretim okullarında çalışan öğretmenlerin ve Rehberlik ve Araştırma Mrkezinde çalışan öğretmenlerin görüşleri ayrı ayrı incelenerek değerlendirilmiştir; ayrıca BİLSEM velilerinin de görüşleri incelenerek değerlendirilmiştir.

Çalışmaya katılan BİLSEM, RAM, ve ilkokul öğretmenleri ile velilerin görüşlerinin incelenmesinde aşağıdaki ana başlıklar kullanılmıştır:

- Öğrenci seçme sürecini nasıl tanımladıkları
- Öğrenci seçme süreci öncesi neler yapılabilir, öğrenci seçme sürecinin başarılı olması için ne tür alternatifler geliştirilebilir, öneriler
- Süreçte kullanılan test,ölçek,materyallerin durumu
- Öğrenci seçme sürecinde öğretmenin rolü
- Öğrenci seçiminde uygulanan grup tarama sınavları
- Öğrenci seçme sürecinde yaşanan aksaklıklar ve çözüm önerileri

Bilim ve sanat merkezinde görev uapan öğretmen görüşleri

BİLSEM’de çalışan öğretmenlerin mevcut öğrenci seçme süreci hakkında neler söyleyebilecekleri, nasıl tanımladıklarına ilişkin görüşlerine baktığımızda; yapılan grup tarama sınavı ve bireysel değerlendirmeye ilişkin görüşlerin ağırlık kazandığını görmekteyiz. Sürecin birkaç aşamadan oluşması; sürecin iyi planlandığını, öğrencilerin yeteneklerini keşfetmeye yönelik olduğu sonucunu ortaya çıkardığını belirtmişlerdir. BİLSEM’e öğrenci seçme ve yerleştirme süreci yeterli ve başarılı bulunduğu vurgulanmaktadır. Öğretmenlerle yapılan yarı yapılandırılmış görüşmeler incelendiğinde; BİLSEM’e seçilen öğrencilerin BİLSEM eğitimine uygun öğrenciler olduğunu söyledikleri görülmüştür. Bunun özellikle tanılama sürecinin yeterli ve geçerli bir tanılama sürecinin olmasına ve öğrencilerin yeteneklerini keşfetme doğrultusunda olmasına bağladıkları dikkat çekmektedir. Öğretmenlerin belirttikleri görüşlerinden aşağıda örnekler sunulmuştur.

Bilim ve Sanat Merkezine öğrenci seçme süreci hakkında neler söyleyebilirsiniz? Öğrenci seçme sürecini nasıl tanımlarsınız?

Çok yeterli ve geçerli bir tanılama, tanılama süreci güzel planlanmış.Tamamen öğrenci yeteneğini keşfetmeye yönelik.Güvenirlilik ve geçerlik bakımından doğru planlanmış. (BÖ6).

Süreç başarılı, öğrenciler BİLSEM eğitimine uygun, öğrenciler çoğunlukla istendik davranışlar sergilemekte. (BÖ5).

Öncelikle her öğrenciye ulaşmak önemli, üç aşama olması önemli. Zeka testlerinin uluslar arası standartlarda olması önemlidir. (BÖ8).

Öğrenci seçme sürecine başlamadan önce öğrenci seçimine yönelik neler yapılmalı? Neleri tavsiye edersiniz?

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

Veli ve sınıf öğretmenlerinin bilgilendirilmesine önem verilmeli.Özel yetenekli öğrencilerin özelliklerini bilmek doğru yönlendirme açısından büyük öneme sahiptir.Hizmetiçi eğitimlerle öğretmenler geliştirmeli. (BÖ2).

Yeteneklerini ortaya koyacak, içlerindeki yeteneğe ulaşacak etkinlikler yapılmalıdır. (BÖ3)

Sınıf öğretmenlerinden başkaları da öğrenciyi BİLSEM için önerebilmeli diye düşünüyorum. (BÖ7).

Okul öğretmenlerinin öğrencilerini iyi tanıması gerekmektedir.Öğretmenlerin öğrencileri yönlendirmede aktif olması gerekmektedir. (BÖ6).

Öğrenci seçim sürecinin başarılı olması için neler yapılabilir? Ne tür alternatifler geliştirilebilir?

Sınav başvurusu tamamen ücretsiz olmalı.Bilim ve Sanat Merkezlerinin tanıtımı iyi yapılarak neye hizmet ettiği çok iyi anlatılmalı.BİLSEM'lere başvurunun cazip hale getirilmesi gerekir. (BÖ8).

Veli ve öğretmenler daha bilinçli hale getirmeli.Tanılama döneminde bulunan tüm öğrenciler sınava alınmalı, sınavlar ücretsiz yapılmalı. (BÖ6).

Bilim ve Sanat Merkezleri –okul ve aile arasındaki iletişimin sağlam olması gerekiyor.Öğrencide farkındalık oluşturmak gerekiyor. (BÖ9).

Öncelikle her yaş gurubu için tarama yapılması gerekir. (BÖ4).

Öğrenci seçim sürecinde, öğrenci daha nitelikli ölçme araçları ile, daha farklı özellikleri dikkate alınarak seçilebilir. Dil yeteneği, sözel ifade kabiliyeti, dikkat dağınıklığı gibi unsurlarda değerlendirmeye alınabilir. (BÖ7).

Üç aşamalı olan öğrenci seçme sürecinde kullanılan, ölçek, test vb.materyalleri ve diğer araç-gereçleri yeterli buluyor musunuz?

Test ve materyaller uygulanırken özellikle zeka testleri sadece birkaç merkezde yapılmalı. Ayrıca yapılacak testler uluslar arası kabul görmüş testler olmalı ve gerçekten alanında uzman kişilerce uygulanmalı. (BÖ8).

Test ve materyallerin yeterli olduğunu düşünüyorum, fakat tablet sınavlarının geliştirilebilir olduğunu düşünüyorum. (BÖ2).

Uygulanan testler seçme sürecinde yeterlidir. (BÖ1).

Öğrenci seçme sürecinde öğretmenin rollerini, sürece katılımını yeterli buluyor musunuz? Açıklayabilir misiniz?

Öğretmen olarak başlangıçta sınıf öğretmeninin öğrenciyi BİLSEM için önermesi ve biz BİLSEM öğretmenlerinin tablet sınavlarında görev almamız dışında süreçte hiç yerimiz yok. Bunu doğru bulmuyorum. (BÖ7).

Sınıf öğretmenlerinin BİLSEM mantığını iyi kavrayamadığını düşünüyorum. Çocukların BİLSEM'lere gelişlerini sınırlandırma istekleri mevcut. (BÖ8).

Öğrenci seçme sürecinde BİLSEM öğretmenlerinin sürece aktif katılımı bulunmamaktadır. Fakat sınıf öğretmenleri çok büyük önem arzetmektedir, onların da aktif katılımı sağlanmamaktadır. (BÖ2).

Yeterli değil. Sınıf öğretmenleri genelde tüm öğrencileri kaydetmektedir. Başka sürece herhangi bir müdahaleleri yok. (BÖ4).

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

Öğretmene dair bir rol yok , öğretmen görüşü de alınabilir. Öğretmenlerin MEBBİS ya da E-Okul tarzı bir sistemle her sene sonunda uygun öğrenci varsa sistemden girişini yapabilir, BİLSEM sınavına girsin diye. (BÖ5).

Mevcut öğrenci seçme sürecini, uygulamasını yeterli buluyormusunuz? Öğrenci seçme sürecinde uygulanan grup taraması sınavında karşılaştığınız problemler nelerdir?

Grup tarama sınavındaki ülke puanı ortalaması birçok öğrencinin teste girememesine neden olduğundan düşürülmesi, fakat sorulan sorular gayet güzel ve mantıklı. (BÖ6).

Grup taraması sınavında teknolojik araçlara hakim sistemi bilen kişilerin sınavı yaptırması gerekir. Öğretmenin sakin olması, öğrencileri yatıştırması da çok önemli bir faktör. (BÖ7).

Grup tarama sınavında herhangi bir problemle karşılaşmadım. Çok iyi ve güzel bir sınav fakat bu sınavların ücretli olması büyük bir problem. (BÖ8).

Grup tarama sınavlarında 1,2,3. Sınıfların katılımı dışında 4. Ve 5. Sınıflara da tekrar sınavlarının yapılmasının sınav anında yaşanan olumsuz durumlardan dolayı BİLSEM'i kazanma hakkını tekrar verilmesi gerektiğini düşünüyorum. (BÖ2).

Sınavlarda görev almadım. Fakat bu çok hassas bir iş çok daha hassas yöntemler seçme sürecinde alanında gerçek uzmanların bulunması şart. (BÖ4).

Şuan ki mevcut öğrenci seçme sürecine ilişkin ayrıca belirtmek istediğiniz görüşleriniz var mı? Varsa lütfen belirtiniz.

Öncelikle yaş sınırlandırması kalkmalıdır. Sınıf öğretmenlerine BİLSEM'lerin mantığı iyi anlatılmalıdır. (BÖ8).

Sınav anında yaşanan durumların etkisini azaltmak için 3.sınıf öğrencilerine 4.sınıfa geldiklerinde barajda kalan öğrenciler için tekrar sınavı yapılabilir. (BÖ2).

Sınav başvuru ücretinin kaldırılması, öğretmenlerin bilinçlendirilmesi. (BÖ6).

ASİST yerine daha farklı bir değerlendirme testi uygulanabilir. Geçmiş yıllara göre bu yıl daha fazla öğrenci seçilmiş gözüküyor. (BÖ7).

Her kademe için sınıf öğretmenleri sistemden BİLSEM'e uygun öğrenci için sınıfındaki öğrenciye dair, genel sisteme bilgilendirme yapabilir. Genel sistemden ailelere BİLSEM sınavına davet mektubu gönderilebilir. Bu giriş öğretmenler için zorunlu hale getirilebilir. (BÖ5).

Öğrenci seçme sürecinde kontrolün tek merkezden sağlanması, öğrenciler arasında farklılığı ayırt etmesi bakımından sürecin daha sağlıklı geçtiğini belirtmek isterim. (BÖ1).

İlkokullarda görev yapan öğretmen görüşleri

İlkokullarda öğrencileri BİLSEME'e yönlendiren sınıf öğretmenleri, BİLSEM'in yaptığı sınavla ilgili olarak öğretmen, öğrenci ve velilerin bilgilendirilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. BİLSEM' de yapılan grup tarama sınavına benzer sınavın önceden yapılmasına dikkat çekmektedirler. Okullarda öğrencilerin belirlenmesi aşamasında kullanılan materyalleri yetersiz bulmaktadırlar.

Bilim ve Sanat Merkezine öğrenci seçme süreci hakkında neler söyleyebilirsiniz? öğrenci seçme sürecine başlamadan önce öğrenci seçme sürecine yönelik neler yapılmalı? neleri tavsiye edersiniz?

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

Okullarda BİLSEM'e öğrenci yönlendirilirken herhangi bir test veya etkinlik uygulanmamaktadır. Genellikle hızlı öğrenen parlak öğrenciler BİLSEM sınavlarına yönlendirilmelidir. BİLSEM'e yönlendirilen bu öğrenciler ilgili sınıflarda herhangi bir hazırlık yapılmamaktadır. Yoğun müfredat buna izin vermemektedir. Öğretmenlerin ve öğrencilerin BİLSEM sınavında sorulacak sorularla ilgili bilgisi olmadığından bu sınavlara okullarda hazırlık yapılmamaktadır. BİLSEM yapacağı sınavla ilgili velileri, öğretmenleri, öğrenciler mutlaka bilgilendirmelidir. (SÖ1).

Bilim ve Sınat Merkezlerine Genel Yetenek, Görsel Sanatlar ve Müzik alanlarında 1,2,3. Sınıf öğrencilerinden alım yapılmaktadır. Bizler yıl içerisinde gözlemiş olduğumuz öğrencilerden uygun olanları bu sınava yönlendiriyoruz. Öğrenci seçiminde genel yetenek için olaylara farklı bir gözle bakabilen, muhakeme gücü yüksek, diğer bir tabirle akranlarına göre farklı olan öğrencileri belirliyoruz. Bu sınavlardaki en büyük sıkıntı çok zeki ve başarılı öğrencilerin bu sınav formatını iyi bilmemesi sebebiyle istenen başarıyı sınav esnasında gösterememesidir. Kısa süre içerisinde belirlenmeye çalışılan başarı düzeyi yerine daha uzun ve birkaç bölümden oluşan sınavlar yapılması daha doğru olur.

Öğrenci seçme sürecine yönelik herhangi bir hizmetiçi eğitim vb. bir eğitim aldınız mı? Bu konuda sınıf öğretmeni olarak yeterli derecede bilgilendirildiğinizi düşünüyor musunuz?

Eğitim- öğretim sürecinde sınıf öğretmenlerini bilgilendirmek amacıyla toplantılar yapılıyor. Ayrıca okul idareleri de bu konuda gerekn bilgilendirme çalışmaları yapıyor. Yapılan tanıtım çalışmalarını yeterli bulmaktayım. (SÖ3).

Bu konuda herhangi bir eğitim almadım. Her yıl yayınlanan sınava yönelik klavuza bakarak öğrenci seçimi yapmaya çalışıyouz. Ayrıca seçimin dışında öğrenci ve velilere gerekli duyuruyu yaparak sınava girmek isteyen öğrencileri de ilgi alanlarına göre sınava başvuru yapmalarını sağlıyoruz. Bilgilendirme genellikle yüzeysel yapıldığından yeterli olduğunu düşünmüyorum. (SÖ2).

BİLSEM müdürlüğünün yaptığı toplantıya katıldım. Bunun dışındaherhangi bir hizmetiçi eğitim almadım. BİLSEM sınav soruları ile ilgili herhangi bir bilgiye sahip değilim. Kesinlikle BİLSEM sınavının içeriği ile ilgili bilgilere sahip değilim. Sadece sınava giren öğrencilerimizin bize anlattıkları kadar bilgiye sahibim. (SÖ1).

Öğrenci seçme sürecinde okulda uyguladığınız etkinlikler, kullandığınız form, ölçek, test vb. materyalleri ve diğer araç-gereçleri yeterli buluyor musunuz?

Okullarda BİLSEM sınavı ile ilgili form, ölçek, test vb. materyallerle öğrenci seviyeleri ölçülmektedir.

BİLSEM'lerin sınav esnasında uygulamış olduğu materyallerin büyükbir kısmı okullarımızda mevcut değil. Bizler kendi imkan ve gayretlerimizle bazı materyallere ulaşıyor ve öğrencilerimizin bunlardan istifade etmesini sağlıyoruz. Mevcut araç-gereç ve materyallerin yeterli olduğunu düşünmüyorum. Bu durum farklı imkanlara sahip okullarda eğitim gören öğrencilerin arasında ciddi bir eşitsizliğe sebep olmaktadır. (SÖ2).

Rehberlik araştırma merkezinde görev yapan rehber öğretmen görüşleri

Öğrencilerin bireysel değerlendirme aşamasında görev alan rehber öğretmenler; kullanılan test, ölçek form gibi materyallerin yeterli olduğunu fakat güncellenip geliştirilebileceğini de belirtmişlerdir.

Öğrenci seçme sürecinde uyguladığınız-kullandığınız form, ölçek, test vb. materyalleri ve diğer araç-gereçleri yeterli buluyor musunuz?

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

Öğrenci seçme sürecinde kullanılan araç gereçleri güncel formlar olduğundan yeterli sayılabilir. Fakat zeka gibi bir olguyu tam olarak tanımlamak daha zor ve karmaşık bir iştir. Bu açıdan daha doğru ve tutarlı sonuçlar almak için kullanılan araç gereçler daha da geliştirilmelidir. (RÖ1).

Öğrenci seçme sürecinde Rehberlik ve Araştırma Merkezi'nde ki uygulamanızda, öğrenciye yönelik bireysel değerlendirmede ve diğer alanlarda karşılaştığınız problemler nelerdir? Varsa açıkla mısınız?

Ailelerin zeka tanılama sürecine olan bakış açılarını problem olarak sayabiliriz. Çoğu aile tanılamaya gelen çocukları büyük beklentiler altına itip sürecin sağlıklı yürümesini etkileyebiliyorlar. (RÖ1).

Bilim Ve Sanat Merkezi Öğrenci Velilerinin Görüşlerine İlişkin Bulgular

BİLSEM velilerinin çoğu; öğrencilerinin BİLSEM'de var olan yeteneklerini geliştireceklerine, özgüvenlerinin artacağına, sosyal yönden gelişmiş bireyler olarak kendilerini gerçekleştirerek içinde bulundukları topluma ve insanlığa katkıda bulunacak faydalı bireyler olacaklarını düşünmektedirler. BİLSEM'e öğrencilerini yönlendirme sürecindeki katılımlarını yeterli gören velilerin yanında yeterli görmeyen veliler de bulunmaktadır.

Öğrencinizi Bilim ve Sanat Merkezine gönderme nedeninizi, belirtmek ister misiniz?

Özel yetenekli olduğunu fark ettim. Mevcut okulda özel yeteneklerinin köreleceğini düşündüğümünden ve BİLSEM'lerin bu konuda yeterli olduğunu gördüğümünden gendeme kararı aldım. (V3).

İlgi ve yeteneklerinin farkına varıp, bu doğrultuda kendini gerçekleştirebilmesi için. (V1).

Öğrencim BİLSEM'e resim yeteneği alanından seçildi. Bu yeteneğini daha da geliştirmesi bağlamında BİLSEM'de göreceği eğitimin katkısı olacağına inandığım için BİLSEM'e gönderdim. Bunun öğrencimizin resim yeteneğini geliştirmesine katkısı olabileceği gibi sosyal gelişimine de katkı sağlayacağını düşünüyorum. (V2).

Bilim ve Sanat Merkezinden beklentileriniz nelerdir ? Açıklar mısınız?

Çocuğumun özgüveninde artma olacağı, kendisinin yeteneğinin olduğu dalda daha iyi geliştirebileceği, arkadaşları arasında okul da kendisini farklı hissedebileceğini. (V4).

Çocuğumun mevcut yeteneğinin körelmesini istemediğimden ilgi duyduğu alanda ufkunun açılmasını ve zenginleşmesini istiyorum. (V3).

Öğrenciniz için uygulanan eğitim programını, çalışmaları yeterli buluyor musunuz?

Günümüz eğitim sistemi açısından yeterli. Sınav durumları olmasaydı BİLSEM öğrencileri tüm eğitimlerini BİLSEM'lerde alabilseydi çok daha faydalı olurdu. BİLSEM'ler kuruluş mantıkları ve uygulanan programlar yeterli fakat altyapı ve öğretmen durumlarının acilen donatılması gerekmektedir. (V3).

Henüz yeni olduğu için çok bir yorum yapıp bir şeyler söyleyemeyeceğim, ama başlangıca göre çok iyi. (V4).

Çocuğun velisi olarak bilim ve sanat merkezinin çocuğunuzun gelişimine nasıl bir katkı sunacağını düşünüyorsunuz?

Dünyaya bakışını zenginleştireceğini, insanlığa ve topluma faydalı olabileceği alanlar ve fikirler bulacağını, yeteneklerini geliştirebileceğini, BİLSEM'deki eğitimi sayesinde okul hayatında da dolaylı katkısı sayesinde daha başarılı olacağını düşünüyorum. (V3).

BİLSEM öncelikle kendisini daha iyi tanımasına, özgüven duygusunun gelişmesine, yeteneklerini geliştirmesine katkı sağlayacağını düşünüyorum. (V2).

Öğrencinizin bilim ve sanat merkezine seçim sürecindeki rolünüzü, katılımınızı yeterli buluyor musunuz?

Çevremizde gördüğümüz kadarıyla çoğu aile çocuğunun BİLSEM'e seçilmesi sürecinde önemli derecede mesai harcıyor ve önemli rol oynuyor. Bu konuda bizim eksik kaldığımızı seçim sürecinde çok da etkin rol almadığımızı düşünüyorum. (V2).

İmkanlarımız ve becerilerimiz ölçüsünde elimizden geleni yaptığımızı düşünüyoruz. (V1).

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bilim ve sanat merkezinde çalışan öğretmenlerin; seçme sürecinin belli aşamalardan geçerek yapılmasını olumlu buldukları görülmektedir. Öğrencilerin yeteneklerine göre seçtiğini, yeterli ve tanılama sürecinin iyi planlanmış olduğunu ifade etmektedirler. Okullarda yönlendirmeyi yapansüreci başlatan sınıf öğretmenlerinin öğrencileri tanımaları öğrenciye yönelik yeterli gözlem yapmaları gerektiğini ifade etmektedirler. Akar ve Uluman (2013). sınıf öğretmenlerinin üstün yetenekli öğrencileri fark etme ve özellikle de aday gösterme aşamalarında sergilemiş oldukları başarının oldukça düşük düzeyde olduğu bulgusuna ulaşmışlardır.

BİLSEM'lerde görev yapan öğretmenlerin büyük bir çoğunluğu; gurup tarama sınavlarından bütün öğrencilerin haberdar edilmediği ve son yıllarda bu sınavın ücretli hale getirilmesi problemini ifade etmişlerdir. Sınavın ücretli hale getirilmesi durumu her öğrencinin tarama sınavına girememesine bu da bir mağduriyetin ortaya çıkmasına neden olan bir sorun olarak görülmektedir. BİLSEM'de uygulanan gurup tarama sınavlarının önemli olduğu, bu sınavda seçme sürecinde görev alacak kişilerin uzman olmaları önemlidir.

BİLSEM öğretmenlerinin bir kısmı; BİLSEM'e öğrenci yönlendiren öğretmenlerin bilgilendirilmeleri gerektiğini belirtmişlerdir.Özel yetenekli öğrencilerin özelliklerini bilmek doğru yönlendirme açısından gereklidir. Okul da yönlendirmeyi yapan öğretmenlerin öğrencileri iyi tanınması gerekmektedir. Konu ile ilgili araştırmalar incelendiğinde öğretmenlerin üstün yetenekli öğrenciler konusunda bilgilerinin yeterli olmadığı görülmektedir. Gökdere ve Ayvacı (2004).

Sınıf öğretmenlerinin bir kısmı, BİLSEM'e öğrenci yönlendirme süreci ile ilgili bir hizmetiçi eğitim almadıklarını konu ile ilgili olarak yeterli bilgiye sahip olmadıklarını ifade ederken bir kısmı da sürece ilişkin okullarda ya da BİLSEM müdürlüğünün yaptığı bilgilendirme toplantılarına katıldıklarını belirtmişlerdir. Öğretmenlerin seçme sürecine ilişkin önerilerinin, öğrenci tespitlerinin daha sağlıklı olabilmesi için; bunun yıl içerisinde yapılan toplantılardan ziyade bu konuda hizmetiçi eğitimlerle yetiştirilmeleri yerinde olacaktır. Sınıf öğretmenleri okullarda öğretmenlerin ve öğrencilerin BİLSEM'de yapılan sınav formatına ilişkin yeterli bilgi sahibi olmadıklarını, klavuzdan hareketle akranlarına göre daha zeki olarak düşündükleri öğrencileri aday gösterdikleri ifade ettikleri de görülmektedir.

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ 10-12 Haziran 2019

Rehberlik ve araştırma merkezinde çalışan ve bireysel değerlendirmede bulunan rehber öğretmenlerin görüşleri incelendiğinde, öğrenci incelenmesinde kullanılan test ve araç-gereçlerin yeterli sayılabileceği, fakat daha sağlıklı sonuçları almak için de kullanılan materyallerin geliştirilebileceğine, güncellenmesi gerektiğine dikkat çektikleri görülmektedir.

BİLSEM öğretmenleri ve sınıf öğretmenlerinin velilere BİLSEM'lerle ilgili olarak bilgilendirme çalışmalarının yapılması gerektiği fikrini vurgulamaktadırlar. Bu velilere yönelik tanılama ve duyurma faaliyetlerinin yetersiz olduğu, toplumun her kesimine ulaşılmadığı, BİLSEM'lerin herkesçe yeterince bilinmediği gerçeğini ortaya koymaktadır.

ÖNERİLER

1-Özel yetenekli öğrencilerin yönlendirme, tanılama sürecinde önemli rolü bulunan sınıf öğretmenlerinin; özel yetenekli öğrencilerin eğitimi için bu alanla ilgili bilgilendirilmeleri, yetiştirilmeleri gerekmektedir.

2- Sınıf öğretmenlerinin öğrenci yönelendirmesini yapmalarına rağmen, BİLSEM grup tarama sınavının daha önceki yıllardan farklı olarak ücretli hale getirilmesi, bazı öğrencilerin grup tarama sınavına girememesine neden olabilmektedir, bu ücretin kaldırılması bu öğrencilerin de sınava katılmasına bu sebeple sınava giremeyenlerin sınava yönelmelerine olumlu etkileyebilecektir.

3- Öğretmenlerin büyük bir kısmı seçme, tanılama sürecini yeterli bulmaktadır. Kullanılan testlerin yeterli olduğunu fakat daha sağlıklı sonuçların alınabilmesi için güncellenmesi, geliştirilmesi gerektiği kanısı da ortaya çıktığı görülmektedir.

4- BİLSEM'lerde görev yapan öğretmenlerin bir kısmı öğrenci seçme sürecindeki katılımlarını yetersiz buldukları görülmektedir. Süreçte sadece tablet sınavı uygulamasında bulunmalarının doğru olmadığını belirtmişlerdir. Bu öğrencilerle BİLSEM'de çalışıyor olmaları avantajı da kullanılarak; BİLSEM öğretmenlerinin öğrenci seçme sürecine aktif katılımını sağlayıcı alternatif süreçler geliştirilebilir.

5- Öğrenci velisi, okuldaki herhangi bir branş farkı olmaksızın bütün öğretmenlerin, BİLSEM öğretmenlerinin iletişim halinde olmaları hem öğrencinin özel yeteneklerinin fark edilmesi, yönlendirilmesi hem de öğrencilerin var olan yeteneklerini en iyi şekilde kullanabilmeleri ve geliştirmeleri açısından önemlidir.

6- BİLSEM'lerin tanıtımının yapılması, nasıl okullar oldukları, bu okullarda neler yapıldığı, eğitim programlarının içeriği hakkında öğretmen, öğrenci veli toplumun her kesimine bilgilendirici çalışmalar yapılmalıdır.

7- Tablet sınavı ile tanışmayan öğrenciler dezavantajlı durumundadırlar. Öğrencilerin tablet sınavından önce benzer etkinlikler ile karşılaşmaları sağlanabilir.

KAYNAKÇA

- Akar, İ., Uluman, M., (2013). Sınıf Öğretmenlerinin Üstün Yetenekli Öğrencileri Doğru Aday Gösterme Durumları. *Üstün Yetenekliler Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 1 (3), 199-2012.
- Bildiren, A. (2018). *Üstün Yetenekli Çocuklar*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Büyükoztürk, Ş. (2018). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Gür, Ç. (2017). *Eğitimsel ve Sosyal-Duygusal Bakış Açılıyla Üstün Yetenekli Çocuklar*. Ankara: Anı Yayınları

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

- Gökdere, M., Şevki Ayvaci, H., (2004). Sınıf Öğretmenlerinin Üstün Yetenekli Çocuklar ve Özellikleri İle İlgili Bilgi Seviyelerinin Belirlenmesi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18, 17-26.
- Hırça, N. (2012). Bilim ve Sanat Merkezi Öğretmenlerinin Üstün ve Özel Yetenekli Öğrenciler İçin Tasarlanan Doğa ve Bilim Kampı Hakkında Görüşleri. *Türk Üstün Zeka ve Eğitimi Dergisi*, 2 (1), 60-76.
- Karasar, N. (2012). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) (2017). Milli Eğitim Bakanlığı Bilim ve Sanat Merkezleri Yönergesi. 15.03.2018 tarihinde “<http://orgm.meb.gov.tr/>” adresinden alınmıştır.
- Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) (2012). Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği. 28.03.2018 tarihinde “<http://orgm.meb.gov.tr/>” adresinden alınmıştır.
- Yıldırım, A., Şimşek, H., (2018). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık

KUŞAK FARKLILIKLARI BAĞLAMINDA OKUL YÖNETİCİLERİNİN YÖNETİM ANLAYIŞLARI

Prof. Dr.Hasan Basri MEMDUĞOĞLU

Siirt Üniversitesi

Naci Ufuk YÜKSEKLİ

Siirt Üniversitesi

Özet

Araştırmada, kuşak farklılıkları (Baby Boomers /Sandviç Kuşağı , X Kuşağı, Y Kuşağı) bağlamında okul yöneticilerinin yönetim anlayışlarının (Klasik Yönetim Yaklaşımı, Neoklasik Yönetim Yaklaşımı, Modern Yönetim Yaklaşımı, Postmodern Yönetim Yaklaşımı) belirlenmesi ve ilişkilendirilmesi amaçlanmıştır. Siirt ili ve ilçelerinde bulunan kamu ilköğretim ve ortaöğretim okullarında görev yapan yöneticilere Özden (2013) tarafından geliştirilen “Yönetici Tutumlarının Kuşaklara Göre Değerlendirilmesi” anketi uygulanmıştır. Verilerin analizinde tanımlayıcı istatistiksel metotlar (frekans ve yüzde) kullanılmıştır. Araştırma sonucunda; okul yöneticilerinin kendi yönetsel davranışlarını çağdaş yönetim yaklaşımlarıyla ilişkilendirilen Y Kuşağına yakın buldukları ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kuşaklar, Yönetim Tarzları, Okul Yöneticisi.

MANAGEMENT STYLES OF SCHOOL MANAGERS ACCORDING TO GENERATIONS

Abstract

In this research, it is aimed to determine and relate the management approaches (Classical Management Approach, Neoclassical Management Approach, Modern Management Approach, Postmodern Management Approach) of school administrators in the context of generation differences (Baby Boomers, X Generation, Y Generation). The “Evaluation of Manager Attitudes According to Generations” questionnaire developed by Özden (2013) was applied to the administrators working in state and primary schools connected to the state in Siirt province and districts. The research was carried out with screening model. Descriptive statistical methods (frequency and percentage) were used in the analysis of the data. After all; school administrators found their managerial behaviors close to Generation Y, and these behaviors were associated with contemporary management approaches.

Keywords: Generations, Management Styles, School Manager.

GİRİŞ

Günümüz dünyasında; sağlık hizmetlerinin gelişmesiyle yaşam süresinin uzaması, kişilerin aile kurma yaşlarının gecikmesi, türlü nedenlerle iş yaşamındaki personellerin yaş aralığının uzaması toplumun birçok kesiminde kuşak kavramından ve yarattığı farklılıklardan söz ettirmiştir. Kuşak kavramı; aynı yıllarda doğmuş, aynı dönemin şartlarını yaşayan, dolayısıyla birbirine benzer sıkıntıları ve kaderleri paylaşmış, benzer ödevlerle yükümlü olmuş kişiler topluluğu” şeklinde ifade edilmiştir (TDK, 2017). Genel olarak kuşaklar; Sessiz Kuşak (1925-1945), Bebek Patlaması (1946- 1964), X Kuşağı (1965- 1979), Y Kuşağı (1980 -2000), Z Kuşağı (2000 sonrası doğumlular) olarak sınıflandırmışlardır.

20.yy.da dünyaya gelen en küçük kuşak olarak adlandırılan Sessiz Kuşak (gelenekselciler) mensupları geçmişten süregelen ve çocukluklarını yaşadıkları zaman dilimine kadar devam eden savaşların dezavantajlarıyla doğmuş olan bu grubun iş değerleri; bürokrasiye hâkim, iş disiplinine bağlı, tasarruf eksenini etrafına kurulmuştur.

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ 10-12 Haziran 2019

Dünya genelinde yaşanan ekonomik sıkıntılar, işsizlik, insanların birikim yaparak zor ve sade hayat idame etmelerine sebep olmuştur (Acıloğlu, 2015).

II. Dünya Savaşı sonrası dünya genelinde oluşan nüfus artışı sebebiyle 1946-1964 seneleri arasında doğan bu kuşak “Bebek Patlaması Kuşağı” (Baby Boomers) olarak isimlendirilmektedir. Dönemin önemli olayları Ay’a yolculuk, insan hakları hareketleridir. Ürün ve hizmetlere duyulan özlemin ve refahın yoğun olduğu dönemde yaşayan bu grup, eğlenme ve harcama eğilimli bir kuşaktır.

Bu kuşak insanların işe bağlılıkları yüksek, kanaatkâr ve aynı zamanda bir yerde uzun süre çalışabilen bir yapıya sahip olmakla beraber yetki duygusu, işkolik ve bencillik gibi bazı olumsuz özelliklere de sahiptirler. Zor işe ve uzun saatler çalışmanın önemine inanırlar. Kendilerini motive edebilen ve takdir edilmekten hoşlanmayan bir yapıya sahiptirler. İş hayatında öncelikleri aldıkları ücretlerdir. Bu kuşak mensupları işbirlikçi ve rızaya dayalı bir yönetim türünde çalışmayı yeğ ederler (Toruntay, 2011)

X Kuşağı insanları; kendini topluma muhalif gören, sivri siyasi çıkışlar yapan, kendine has giyim stilini yaratan, daha sert ve hızlı müzik türleri gibi farklı yaşayış biçimlerine sahip olan bir gruptur. Bu kişiler kendi yapılarını; saygın bir statü, para ve sosyalleşme ile açıklarlar. Bu kişiler iş yaşamlarında; kanaatkâr ama sadakat duyguları duruma göre değişebilen, motivasyonu parayla sağlanan, otoriteye karşı saygılı, yaşamak için çalışmak görüşüne hâkimdirler. Erken yaşta ekonomik sorumluluk ile tanışan kuşak mensuplarının dünyaya bakış açıları diğer kuşaklara göre daha pratiktir (Doğanbaş, 2017).

Dijital medyanın cazibesıyla büyüyen ilk kuşak olma özelliğine sahip Y kuşağı üyelerinin üçte ikisi, beş yaşından önce bilgisayarla tanışmıştır. Arkadaşlarına, ailelerine, bilgilere ve eğlenceye günün her anı ulaşabilen bu kişiler, küresel ekonomik krizden, istikrarsızlıklardan ve darbelerden diğer kuşaklara oranla daha kötü etkilenmelerine rağmen iyimserliklerini korumuşlardır. İlgi odağı olmaya alışık olmalarının yanında beklentilerini yüksek tutan kuşak üyeleri hedeflerini de net olarak tanımlamaktadırlar (Zempke, 2013).

Çalışma hayatına yeni girmiş Y kuşağı, teknik yeteneği yüksek ve genç yaştan bu yana bilgi teknolojilerinin merkezinde yetişmiş olduğu için (Karahisar, 2013) genellikle bilgi temelli örgütlerde ve mevkilerde iş yapan bir kuşağı ifade etmektedir. Fakat bu kuşak, yeteneklerinin hızla eskiyebileceğinin farkındadır. Örgüte bağlılığın yok olduğu, çalışan ve örgüt arasındaki psikolojik etkileşimlerin değiştiği, hayat boyunca aynı yerde çalışmanın ya da aynı işi yapmanın geçersiz olmasıyla yüzleşebilmektedir. Bu sebeple kariyerlerinin yönetimlerini de kendileri üstlenmek zorunda kalabilmektedirler (Özer, 2007).

2000’li yıllarda doğan, yalnızlığı seven ve obezite tehlikesiyle büyüyen Z Kuşağı; hazır bilgilerin olduğu ve teknolojik gelişmelerin tavan yaptığı bir ortamda dünyaya gelmiştir. Hali hazırda iş hayatına girmemiş ya da girenlerin sayısı da çok az olduğu için konu ile ilgili henüz kapsamlı bir araştırma yapılmamıştır.

Yönetim ve Yönetim Teorileri

Yönetim kavramı, geçmişten günümüze kadar topluluklar halinde yaşayan insanların, sosyal hayatlarını düzenleme ve kalkınma hedefleri için gerekli bir araçtı. Kişisel disiplini, toplumsal normları, bireyler arası yapılan görev dağılımları ve bunların takibi için yöneten ve yönetilen içeriğiyle oluşan yönetim, farklı yüzyıllarda farklı anlayışlarla şekillenmiş ve tarihsel gelişimi süresince öneminden hiçbir şey azaltmadan daha gerekli görülerek günümüze kadar varlığını koruyabilmektedir.

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ 10-12 Haziran 2019

Yönetici kavramının gelişim süreci ise; Eski Mezopotamya ve Mısır'da mabutların temsilcileri olan dini adamlar tanrılarına inandıkları insanlar tarafından kutsal sayılarak ve temsil ettikleri tanrıların adından da kuvvet olarak yönetimi ele geçirdiler ve her türlü yetkiyi kullanmaya başladılar. Bir yandan işçi, esnaf, tüccar ve asker gruplarını düzenlerken, diğer yandan da tanrılara yapılan adaklardan yararlanarak büyük yatırım ve yapım eylemlerine giriştiler. Yönetimi hem kolaylaştırmak, hem de gelecek kuşaklara aktarmak için, kayıt ve rapor işlerinden sorumlu maiyet grupları da kurdular (Allen, 1958).

Geçmiş, insanların bir arada yaşamaya başladığı tarihe dayanan yönetim; faaliyet ve olayları bilimsel olarak ele alınması çok yenidir (Tosun, 1984). 1710 ve 1780 yılları arasında 20'şer yıllık dalgalar halinde farklı sanayi alanları gelişti ve etkisi 19. yüzyıla kadar sürecek sanayi devrimi, işçi sınıfının oluşmasını sağladı (Küçükkalay, 1997). Bunun yanı sıra profesyonel yönetici ve yönetim kavramlarının da filizlenmesi yine bu dönem de oldu. "Nasıl daha çok üretebiliriz, nasıl daha ucuz ve verimli olabiliriz?" sorularının yanıtları bir yandan aranırken ortaya çıkan işçi sınıfı sorunları, merceği insanın üzerine kaydırıldı. Böylece verimlilik ve karlılığın yanı sıra, önce çalışan faktörünü daha sonraları ise müşteri memnuniyetini gözetten yönetim yaklaşımları art arda ortaya çıkmaya başladı (Özden, 2015).

İlk olarak Klasik Yönetim Teorisinin hâkim olduğu dönem yaşandı. Bu dönemde Taylor'un öncülüğünü yaptığı Bilimsel Yönetim Kuramını, Henri Fayol'un geliştirdiği Yönetim Süreci ve Weber' in geliştirdiği Bürokrasi Teorisi besledi. Taylor daha çok "makinede işlerin nasıl görüleceğini". Fayol; "makinenin nasıl yönetileceğini", Weber ise; "yapı ve tasarımın nasıl olması gerektiğini" tartışmıştır.

Bilimsel Yönetim Yaklaşımında Taylor'un üç ana ilkesi vardı; verimi arttırmak için gereksiz yapılan işlerin önlenmesi ile dinlenme süresinin ayarlanması, daha çok ürün üretmek için teşvik sistemi ve istenmeyen davranış sergileyen çalışanlara da ceza sistemi. Yönetim Süreci Yaklaşımında yöneticinin önemine değinirken; yöneticilerin örgütün çıkarlarını gözetleyen, adaletli, çalışanların birlik ve uyum içinde çalışacakları ortamı sağlayacak kişi olması gerektiğine inanılırdı. Bürokrasi Kuramı ise; liyakat, komuta, iş bölümü ve kurallar gibi iş yaşamındaki profesyonel çalışma kavramı üzerinde durmuştur.

Uzmanlar, zamanla iş yaşamındaki verimi daha da arttırmak için Klasik Yönetim Yaklaşımının bazı bölümlerinde olan boşlukları Neoklasik Yönetim Anlayışının hâkim olduğu görüşlerle doldurarak yeni bir düzene geçişi sağlamışlardır. Neoklasik Yönetim Anlayışında; organizasyonu yaşatacak ve geliştirecek olan çalışanların önemi kavranmış ve demokratik, motive edici, inisiyatif tanıyan, otokontrole ve diyaloga dayalı, kişinin sosyal ihtiyaçlarının da giderilmesini kapsayan bir yönetim anlayışı oluşmuştur.

Neoklasikçilerin insanları manipüle etmenin değişik bir şekli olarak görülmesi, aldatıcı bir demokrasi havası yaratması ve çevre faktörünü ele almaması bu yaklaşımın önemini azaltmış ve Modern Yönetim Teorisi dönemine geçişi hızlandırmıştır. Gelişen modern teoride de sistem ve durumsallık adı altında iki temel kavram yönetim şekillerini etkileyecektir.

Aristo'nun "bütün, parçaların toplamından fazladır" prensibine dayanan Sistem Yaklaşımına göre örgüt (ana sistem); bağımsız ve birbiriyle etkileşimiyle oluşan (alt sistemler) bir organizma olarak görülmüştür (Ramasamy, 2009). Temelinin, bütün olduğu ve parçaların bütünü etkilediği oranda anlamlı olduklarına dayanan sistem yaklaşımının en önemli hususları; sistemin dış çevre ile etkileşimi ve alt sistemlere geribildirimini sağlamasıdır.

Modern Yaklaşımın ikinci ayağını oluşturan Durumsallık Yaklaşımının ana fikri; her durum için geçerli ve en iyi tek bir çözümün olmadığıdır. Bu yaklaşıma göre en iyi yol, içinde bulunulan duruma göre değişiklik gösterir (Atıgan, 2011).

Yönetim Teorilerinin son safhası olan Postmodern Yönetim Yaklaşımı; küreselleşmenin, tüketici odaklılığın, otorite bölünmesinin, bilginin ticarileşmesinin toplumsal yaşamda ön plana çıktığı ve 21. yüzyılın başındaki kapitalizmin gelişimiyle yakından bağlantılıdır (King, 2005). Yaşaman olumsuzluklar toplumsal değişimi zorunluluk haline getirmiş ve artık yönetimde; esnek çalışma, pazarlama, toplam kalite yönetimi gibi yeni fikirler gün yüzüne çıkmış, proje odaklı çalışma grupları önem kazanmış, klasik ofis ve mesai kavramları ise önemini yitirmiştir.

Kuşaklar ve Yönetim Teorileri Arasındaki İlişki

Pozitivist yaklaşımın belirgin olduğu, informal yapıyı göz ardı eden, emeğe karşı taahhüt edilen yegane şeyin ücret olduğu, sıkı denetimlerin ve katı hiyerarşik yapının görüldüğü Baby Boomers Kuşağı yıllarında, klasik yönetim yaklaşımı tarzının daha belirgin olarak uygulandığı görülmektedir; zira klasik yönetim yaklaşımının karakteristik özelliklerinden olan; itaat etmeyene ceza, iş başındayken başka şeylerle uğraşmamak, daha çok ürün için ücret teşvikini kullanma, komuta zinciri düzeninde hiyerarşik bir yapının olduğu davranışlar Baby Boomers yıllarında doğan insanların yaşam şartlarıyla örtüşmektedir.

Birçok ölümün meydana geldiği savaşlardan sonra ılımanlaşan siyasi havayla birlikte insanlarda kişisel hakların korunması hatta iyileştirilmesi yönünde adımlar atıldı. X Kuşağına bağlı olan kişilerin önyak olduğu bu yaşamda; kadınlar yönetime dahil olmaya başladı, kurumlarda personeli geliştirecek hizmet içi eğitimlerin önemini arttı, “insan eşittir makine” ilişkisinden “insan eşittir insan” felsefesinin doğduğu bu devri, insani ihtiyaç ve ilişkileri ön planda tutan, informal yapının güçlenmesi için uğraş veren ve çalışanlara inisiyatif tanıma yanlısı, motivasyon odaklı, katılımcı özellikleriyle ön plana çıkan Neoklasik yönetim yaklaşımıyla ilişkilendirebiliriz.

Son olarak da; teknolojiyi etkin kullanan, yüksek özgüvenli, kendini geliştirmeye açık olan bireyler olarak görülen Y Kuşağı insanlarını da gerek örgütü açık bir sistem olarak ele almasıyla modern yönetim yaklaşımına gerekse de esnek çalışma, ofis ve mesai kavramlarının demodeleştiği, proje bazlı örgütlerin ortaya çıktığı postmodern yönetim yaklaşımıyla ilişkilendirebiliriz.

YÖNTEM

Araştırmanın amacı; kuşak farklılıkları bağlamında okul yöneticilerinin yönetim anlayışlarını belirlemektir. Bu vesileyle okul yöneticilerinin yönetim yaklaşımları incelenirken bağlı bulundukları kuşakların genel özellikleriyle ne derece örtüştüğü incelenmiştir. Araştırmanın problemi; Siirt ilinde ilköğretim ve ortaöğretim okullarında görev yapan okul yöneticilerinin kuşak farklılıkları bağlamında (Baby Boomers, X Kuşağı, Y Kuşağı, Z Kuşağı), yönetim anlayışlarını (klasik, neoklasik, modern ve postmodern yönetim anlayışları) incelemektir.

Araştırmada betimsel tarama modeli kullanılmıştır. Anketler 2018 - 2019 Eğitim - Öğretim Yılında Siirt ili ve ilçelerindeki devlet okullarında görev yapan 208 okul yöneticisinin görüşleri ile sınırlıdır.

Veri toplama aracı olarak; Yönetim Kuramları Bakımından Günümüz Okul Yöneticilerinin Yönetim Anlayışları anketi (Özden, 2015) uygulanmıştır. Verilerin analizi; 208 adet anket sayesinde elde edilen veriler SPSS 22 (Statistical Package For Social Sciences) programına aktararak araştırmanın amaçları doğrultusunda hizmet edecek şekilde çözümlenmiştir. Verilerin analizinde tanımlayıcı istatistiksel metotlardan frekans ve yüzde kullanılmıştır.

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

BULGULAR ve YORUM

Bulgular, katılımcıların kişisel özelliklerine ilişkin bulgular ve katılımcı yöneticilerin yönetsel davranışlarının ilişkili olduğu kuşaklara ilişkin bulgular şeklinde sunulmuş ve tartışılmıştır.

Tablo 1. Katılımcıların demografik özellikleri

Değişken	Grup	n	%
Cinsiyet	Kadın	57	27,40
	Erkek	151	72,60
Yaş	20 - 39	49	23,60
	40 - 54	102	49,00
	55 ve üzeri	57	27,40
Memleket	Siirtli olan	115	55,30
	Siirtli olmayan	93	44,70
Eğitim Düzeyi	Lisans	164	78,80
	Lisansüstü	44	21,20
Meslek Kıdemi	1 – 9 yıl arası	78	37,50
	10 – 19 yıl arası	94	45,20
	20 ve üzeri	36	17,30
Yöneticilik Kıdemi	1 – 4 yıl arası	117	56,30
	5 – 9 yıl arası	57	27,40
	10 yıl ve üzeri	34	16,30

Tablo 1’de görüldüğü gibi; Siirt ilinde görev yapan okul yöneticilerinin çoğunluğunu erkekler oluşturmaktadır. Memleketleri, görev yaptıkları yer olan Siirt olanların olmayanlara oranları birbirine yakındır. Bu bilginin belirlenmesinin amacı, kişinin doğup büyüdüğü, yetiştiği ortamın kişinin iş yaşamındaki karar ve uygulamalarına etki edebileceği (formel ya da informal ilişkilere ağırlık verme, ilişkiler, çevreyi etkileme ve çevreden etkilenme, kurallarda katılık ya da esneklik) sayıltısını irdelemektir. Katılımcıların %21,20’lik kısmı lisans üstü öğrenim düzeyindedir. Literatüre dayalı olarak hangi kuşakların, hangi yaş aralığındakileri kapsadığı bilgisi dikkate alındığında araştırmaya katılan yöneticilerin yaş bakımından %27,40’ının Baby Boomers Kuşağında oldukları, % 23,60’ının X Kuşağında bulundukları ve % 49,00’unun da Y Kuşağında bulundukları görülmektedir.

Yöneticilerin yaş bakımından ait oldukları kuşakların yanında yönetsel davranış ve uygulamalarının hangi kuşaklarla ilişkili olduğuna ilişkin uygulanan ölçekten elde edilen verilere ilişkin bulgular Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2’de görüldüğü gibi; araştırmaya katılan Siirt ili ve ilçelerinde görev yapan yöneticilerin % 68,98’i Y Kuşağı özellikleri sergilediklerini ifade etmektedir. Bu kuşağın, modern ve post modern yönetim kuramlarıyla yakın ilişkili olduğu varsayımından hareketle, katılımcı yöneticilerin çoğunun okullarında modern ve postmodern yönetim kuramlarını temel alan yönetim anlayışlarına sahip oldukları ifade edilebilir. Yani bu yöneticiler kendilerini; okul ile çevre ayrımı yapmaksızın etkileşim içinde bulunan, paydaşlarıyla iletişim halinde olan, teknolojiyi etkin ve verimli kullanan, yüksek özgüvenli, kendini gerçekleştirmeye açık, proje bazlı çalışan yönetici tipi olarak görmektedirler.

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

Tablo 2. Yöneticilerin Yönetmel Davranışlarının İlişkili Olduğu Kuşaklar

KUŞAKLAR	f	%
Y Kuşağı	6.602	68,98
X Kuşağı	2404	25,12
Baby Boomers Kuşağı	564	5,90
Toplam	9570	100

Yine Tablo 2’de görüldüğü gibi, yöneticilerin % 25,12’si X Kuşağı özellikleri sergilediklerini beyan etmişlerdir. Başka bir ifadeyle yönetmel karar ve eylemleri, K kuşağı özelliklerini yansıtmaktadır. K kuşağının neoklasik yönetim kuramlarına görece ilişkisi dikkate alındığında yöneticilerin dörtte birinin okullarda neo klasik yönetim anlayışına sahip oldukları değerlendirilmektedir. Bu tip yöneticiler; insan ilişkilerine önem veren, formal yapıyı sarsmadan informal yapıyı güçlendiren, hizmet içi eğitimleri önceleyen, çalışanlarına inisiyatif veren, motivasyon odaklı, diyalogu esas alan kişileridir.

Araştırmaya katılan yöneticilerin % 5,90’ı ise Baby Boomers Kuşağı özellikleri göstermektedir. Bu kuşağın klasik yönetim kuramlarına yakınlığı gözönünde bulundurulduğunda yöneticilerin çok az bir kesimini oluşturan bu yöneticilerin okullarında klasik yönetim tarzına eğilimli olduğu yordanabilir. Bu tip yöneticiler; ödül-ceza ilişkisiyle çalışanları çalışmaya bağlayan, hiyerarşik yapının sarsılmaması için uğraş veren, komuta zincirine bağlı, sıkı denetimi yönetimin merkezine alan, yasal düzenlemeleri aşırı önceleyen, inisiyatife fazla yer vermeme eğilimi gösteren kişilerdir.

Araştırmanın sonuçları dikkate alındığında, okul yöneticilerinin yaklaşık üçte ikisinin (% 68,98) kendi yönetimsel davranışlarını Y Kuşağına yakın buldukları söylenebilir. Bu durumda yöneticilerin kendilerini; çağdaş yönetim anlayışına sahip olarak gördükleri şeklinde yorumlanabilir. Katılımcı yöneticilerin dörtte biri (% 25,12) X Kuşağı davranışları sergilediklerini beyan etmişlerdir. Bu durum yöneticilerin bir kısmının kendilerini, çalışanların formal ve informal yaşantılarını eşit, birbirine zarar vermeyecek şekilde geliştirdiklerini düşünen kişiler olarak yorumlanmalarına neden olmaktadır. Son olarak da yöneticilerin küçük bir kesiminin (% 5,90) kendilerini Baby Boomers yönetim yaklaşım davranışlarında tanımladıkları belirlenmiştir. Bu yöneticilerin kendilerini; “çalışmak için yaşamak” felsefesinde olan, itaatkar ve disiplinli bir çalışma yaşamı anlayışına sahip oldukları şeklinde yorumlanabilir.

KAYNAKÇA

Allen L.A., Management and Organization, McGraw Hill, New York, 1958, s.9-10.

Acıhoğlu, İ.; İş’Te Y kuşağı. Ankara: Elma Yayınevi, 2015.

Atıgan, F., Yönetim ve Organizasyon. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım Tic. Ltd. Şti. Ocak 2011.

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

- Doğanbaş, Z.E., Dönüşümcü Liderlik İle İş Tatmini Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Kuşaklar Arası Farklılık, Çankaya Üniversitesi, 2017.
- Eren, E., Yönetim ve Organizasyon (Çağdaş ve Küresel Yaklaşımlar). İstanbul: Beta Basım A.Ş., 10. Basım, Ağustos 2011.
- Göksel, A., Güneş, G., Kuşaklar Arası Farklılaşma: X ve Y Kuşaklarının Örgütsel Sessizlik Davranışı Bağlamında Analizi, Gazi Üniversitesi, 2017.
- Karahisar, T., Dijital Nesil, Dijital İletişim ve Dijitalleşen (!) Türkçe. AJIT Online Academic Journal of Information Technology, 4(12): 72-83, 2013.
- King, C.S., "Postmodern Public Administration: In the Shadow of Postmodernism", Administrative Theory & Praxis, Vol.27, No.3, September, 2005, s.517- 532.
- Küçükcalay, M., Endüstri Devrimi ve Ekonomik Sonuçlarının Analizi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 1997.
- Özden, E., Yönetim Kuramları Bakımından Günümüz Okul Yöneticilerinin Yönetim Anlayışları, 2015.
- Özer, P. S., Kariyer Yönetimi ve İnsan Kaynakları Yönetimi Uygulamaları (Ed. M. Şerif Şimşek, Aydan Çelik, Ayten Akatay). Ankara: Gazi Kitabevi, 2007.
- Pekçetaş, T., Gündüz, Ş., Kuşaklar ve Örgütsel Sessizlik/Seslilik, Maltepe Üniversitesi, 2017.
- Ramasamy, T., Principles of Management, Mumbai: Himalaya Publishing House, 2009.
- TDK, (2017). Kuşak Kavramı. <https://www.google.com.tr/search>
- Toruntay, H.; Takım Rollerini Çalışması: X Ve Y Kuşağı Üzerinde Karşılaştırmalı Bir Araştırma. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2011.
- Tosun, K., İşletme Yönetimi; İstanbul, 1984.
- Zempke, R., Raines, C., Filipczak, B., Generations at Work: Managing the Clash of Boomers, Gen Xers, and Gen Yers in the Workplace, 2nd Ed., Amacom, USA, 2013.

**OKUL YÖNETİCİLERİNİN OTANTİK LİDERLİK DAVRANIŞLARININ
ÖRGÜTSEL GÜVEN DÜZEYİNE ETKİSİ**

Prof. Dr. Hasan Basri MEMDUĞOĞLU
Siirt Üniversitesi
Ekrem BAYSAL
Siirt Üniversitesi

Özet

Günümüz çalışma hayatında çalışanların verimli bir şekilde çalışmalarında örgüte olan güvenlerinin katkısı göz ardı edilmez bir gerçektir. Örgütsel güvenin oluşmasında da en büyük etkenlerden biri nitekim okul yöneticileridir. Bu araştırmanın amacı, ilköğretim ve ortaokullarda görev yapan öğretmenlerin algılarına göre, okul yöneticilerinin otantik liderlik düzeylerinin okuldaki örgütsel güven düzeyine etkisini incelemektir.

Araştırmanın çalışma grubu, Siirt ili merkez ilköğretim okullarında görev yapan toplam 288 öğretmenden oluşmaktadır. Araştırmada ilköğretim okullarındaki öğretmenlerin örgütsel güveni belirlemek için Daboval ve arkadaşları tarafından geliştirilen, Kamer tarafından Türkçeye çevrilen ve Yılmaz tarafından okullara uygulanan “Okullarda Örgütsel Güven Ölçeği” ve okul yöneticilerinin otantik liderlik davranışlarını belirlemek için “Otantik Liderlik Ölçeği” kullanılmıştır. Araştırma sonucunda okul yöneticilerinin otantik liderlik davranışları yüksek düzeyde; öğretmenlerin örgütsel güvenleri orta ve yüksek düzeyde bulunmuştur. Öğretmen algılarına göre; okul yöneticilerinin otantik liderlik davranışlarının ve öğretmenlerin örgütsel güvenlerinin cinsiyet değişkenine göre farklılık gösterdiği branş, medeni durum, kıdem ve bulundukları okuldaki çalışma sürelerine göre anlamlı bir farklılık olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Örgütsel güven, güven, liderlik, otantik liderlik, okulda güven

GİRİŞ

Paydaşlarının insan olduğu, sürekli olarak değişim gösteren farklı kişilik ve özellikte insanların olduğu eğitim hayatı, örgüt yapısını da karmaşık bir hale bürümektedir. Bu karmaşa içinde liderin rolü ve çalışanların örgüte olan güveni başarı için kilit taşı görevindedir. İnsanlar kendini güvende hissettiği, çekinmeden, korkmadan inandığı, güvendiği bir ortamda çalışmaktan keyif alır ve bu güven durumu başarısını olumlu yönde etkiler nitelikte olur. Çalışanların örgüte olan güvenlerinde karar mercisinde bulunan liderin rolü yadsınamaz bir gerçektir. Liderlik üzerine belirtilen birçok görüş olmasına rağmen, bir görüş çoğu bilim insanı tarafından kabul edilmektedir, liderlik organizasyonların etkinliği için kritik öneme sahip olan gerçek bir olgudur (Bennis, 2003; Yukl, 2010). Kritik öneme sahip liderlerin çalışanları, kendini bilen ve kendisinden emin oldukları, aldığı kararlarda etik ve ahlak kurallarını çiğnemen, tarafsız ve dengeli bir şekilde değerlendirme yapan, kurduğu ilişkilerde şeffaf olan bir lidere karşı güven duygusunu geliştirir. Bu bileşenleri barındıran otantik liderlerin örgütteki güven düzeyini olumlu yönde etkilemesi beklenmektedir.

Otantik Liderlik

Otantik liderlik ile ilgili tanımlara girmeden önce otantik kavramını açıklamak daha yararlı olacaktır. Otantikliğin tanımına ilk olarak Yunan felsefesinde rastlanmaktadır. Avolio ve Gardner (2005) Otantik liderliğin kökenini “kendin kendine sadık olma” Yunanca anlamından başlayarak tartışmaktadır. Otantik ile ilgili sözlere kendi kültürümüzde ve başka kültürlerde rastlamak mümkündür.

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

Tablo-1: Otantiklik ile İlgili Özlü Sözler

Kaynak	Söz
Yunan Mitolojisi	Kendin ol
Mevlana Celaleddin-i Rumi	Ya olduğun gibi görün, ya da görüldüğün gibi ol
Sokrates	Görünmek istediğin gibi ol
Konfüçyüs	Üstün kişi konuşmadan önce hareket eder, sonrasında ise hareketlerine göre konuşur
William Shakespeare	Düşündüğün gibi söyle ve içten söyle
Benjamin Franklin	Nasıl görünüyorsan gerçekten o ol

Kaynak : Memiş vd., 2009, s. 295

Otantik kavramının felsefe ve psikolojiye aktarılması ise Harter(2002) ve Erickson(1905) tarafından sağlanmıştır (Avolio ve Gardner, 2005). Otantiklik, Kernis'e (2003) göre bireyin günlük faaliyetlerinde kendi doğrularına göre davranmasıdır. Başka türlü ifade etmek gerekirse başkalarını memnun etmek için cezadan kaçmak, ödül kazanmak için gösterilen sahte davranışın tam olarak tersidir (Akgündüz, 2012).

Otantik lider, kendisini tanıyan, farkında olan, takipçileriyle ilişkilerinde şeffaf ve dürüst olan, takipçilerinin gelişimine ve mutluluğuna ehemmiyet veren, yüksek ahlaki ve değer yargıları ile hareket eden bir liderdir (Avolio ve Gardner, 2005; Shamir ve Eilam, 2005; Klenke, 2007). Luthans ve Avolio'ya (2003) göre, otantik lider takipçilerinin bireysel farklılıklarını anlar ve bu farklılıklara değer verir. Otantik yapıda olan kişiler sorunları uygunsuz bir şekilde söyleme, fazla takdir edilme isteği veya başkalarına karşı aşırı savunmacı tutumları reddederler (Kernis, 2003). Otantiklik kişilerde aşırı güven yerine en uygun güveni sağlamaktadır. Bunun sonucunda aşırı güvenin beraberinde getirdiği olumsuzluklar yerini etkili bir güvenin olduğu içten gelen, gerçek ve tutarlı durumlara bırakır (Kernis, 2003). George'a (2003) göre, otantik liderler takipçilerine gerçekten hizmet etme amacı içindedirler. Fark yaratmak için takipçilerine yetki vermeye heveslidir. Otantik liderler takipçilerinin mantığın yanında vicdan, tutku ve merhamet gibi özelliklerle de donanmış olmak üzere yönlendirir. Otantiklik, tüm çalışanların gelişimi, iyiliği ve kendilerini tanımları için elzemdir(Kıcıır ve Paşaoğlu, 2014). İlgili literatürde otantik liderlik genel olarak Walumbwa vd. (2008) çalışmalarının temel alındığı öz farkındalık, bilgiyi dengeli ve tarafsız değerlendirme, içselleştirilmiş ahlak anlayışı ve ilişkilerde şeffaflık dört bileşeni çerçevesinde değerlendirildiği görülmektedir(Yeşiltaş, Kanten ve Sormaz, 2013).

Özfarkındalık

Özfarkındalık, Kernis'e (2003) göre bireyin kendi yeteneklerini, zayıf yönlerini, kişilik özelliklerini bilmesi, duygu, düşünce ve isteklerinin farkında olması ve bunlara güvenmesini temel almaktadır. Özfarkındalık kavramı aynı zamanda psikolojik sağlığın belirleyicisidir(Kıcıır ve Paşaoğlu, 2014). Özfarkındalık, liderlerin kendilerine has yeteneklerini, bilgi ve tecrübelerini anlayarak bunları geliştirme süreci olarak tanımlanmaktadır (Avolio ve Gardner, 2005).

Bilgiyi Dengeli ve Tarafsız Değerlendirme

Bilgiyi dengeli ve tarafsız değerlendirmeyi Walumbwa ve arkadaşları (2008) otantik liderin karar vermeden önce takipçilerinin tavsiyelerini araştırarak karar vermesi ve bilgi analizinde tarafsız olması şeklinde tanımlamışlardır. Bu bağlamda otantik liderin karar alırken kendisine lazım olan bilgileri değişik kaynaklardan tarafsız bir şekilde alması ve değerlendirmesi bu bileşenin temelini oluşturmaktadır (Yeşiltaş, Kanten ve Sormaz, 2013).

İçselleştirilmiş Ahlak Anlayışı

Kernis'e (2003) göre içselleştirilmiş ahlak anlayışı, bireyin değer kalıpları, tercihleri ve ihtiyaçları ile entegreli bir biçimde davranışlar sergilemesi olarak tanımlanmaktadır (akt. Tabak vd., 2012). Otantik liderler sergiledikleri davranışlarında daima ahlaki boyutu bulundurlar (Erkutlu, 2014; Akgündüz, 2012).

İlişkilerde Şeffaflık

İlişkilerde şeffaflık, otantik liderin duygularını ve bilgisini saklamadan takipçileri ile paylaşması, olumlu olmayan duyguları dile getirmekten kaçınması olarak ifade edilmektedir (Yeşiltaş, Kanten ve Sormaz, 2013). Hughes (2005) otantik liderliğin bu bileşenini liderin hedeflerini, değer yargılarını kimliğini ve duygularını açıkça ifade edebilmesinin neticesi olduğu vurgusunu yapmaktadırlar (Sexton, 2007).

Örgütsel Güven

Literatürde güven kavramının birden fazla tanımının yapıldığı görülmektedir. Genel olarak güven bireyin başka bir kişinin amacına, beklentisine, kararlarından emin olmasına, sözlerine ve iyi niyetine duyduğu inanç olarak tanımlanmaktadır (Mayer, Davis ve Schoorman, 1995). TDK'de güven "Korku, çekinme ve kuşku duymadan inanma ve bağlanma duygusu, itimat" olarak tanımlanmıştır (Türk Dil Kurumu, 2019).

Güven, kişileri psikolojik açıdan bir arada tutan, onlara güvende oldukları hissini veren ve tüm insan ilişkilerinin temelinde yer alan bir etkidir (Ünsal, 2004). Yapılan tanımlarda da görüldüğü üzere güven bireyin karşındakinden emin olma durumudur diyebiliriz (Yılmaz, 2006)

Örgütsel güven, iş görenlerin örgüte karşı duyduğu ve hissettiği güvendir (Zaheer ve diğerleri, 1998:42). Mishra (1996:445)'ya göre, örgütsel güven; kişinin, örgütün ilişkilerinde, etkileşiminde, kültür yapısında ve iletişimde örgütün açık, dürüst, ilgili ve inanılır olması isteğidir(akt. Yılmaz, 2006)

Örgütsel güven, iş görenlerin örgüte ve yöneticiye güveninden oluşan bir bütündür (Nyhan ve Marlowe, 1997). Örgüt üyelerinin yöneticinin verdiği sözleri yerine getireceği doğru sözlü olacağına olan inancıdır.

Literatürde örgütsel güven birçok konuyla ilişkili olarak çalışılmıştır. Örgütsel güven; kültür (Hoffman, Sabo, Bliss ve Hoy) iletişim (Lenz, 2006), işbirliği (Leonard, 1999; Tschannen-Moran, 2003; Lenz, 2006) örgütsel adalet (Hoy ve Tarter, 2004), örgütsel iklim, işbirliği (Lenz, 2006) gibi konu ve kavramla ilişkili olarak çalışılmıştır.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmanın temel amacı öğretmenlerin algılarına göre, okul yöneticilerinin otantik liderlik davranışlarının okuldaki örgütsel güven düzeyine etkisini incelemektir. Aynı zamanda öğretmen algılarına göre; okul yöneticilerinin otantik liderlik davranışlarının ve öğretmenlerin örgütsel güvenin çeşitli değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemektir. Bu değişkenler; çalışanların cinsiyeti, medeni durumu, branşı, kıdemi ve bulunduğu kurumdaki çalışma süresidir.

YÖNTEM

Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini 2018-2019 eğitim ve öğretim döneminde, Siirt il merkezi ilkokul ve ortaokullarında görev yapan 50 resmi ilköğretim okulunda çalışan 679 öğretmen oluşturmuştur. Araştırmanın örneklemini ise 2018-2019 eğitim ve öğretim döneminde, Siirt il merkezinde bulunan 17 resmi ilkokul ve ortaokullarında çalışan toplam 320 öğretmenden oluşmuştur. Örneklem seçiminde, amaçsal örnekleme çeşitlerinden, “maksimum çeşitlik yöntemi” (McMillan & Schumacher, 2006) kabul edilmiş, evreni temsil etmesi bakımından okulları seçerken üst, orta ve alt sosyo- ekonomik düzeye sahip öğrencilerin bulunduğu okullarda görev yapan öğretmenler örnekleme dâhil edilmeye çalışılmıştır. Araştırmada öğretmenlere toplam 320 ölçek dağıtılmış bunların 309 tanesine geri dönüt verilmiş, 21 tanesi yönergede belirtilen kurallara uygun doldurulmadığı gerekçesiyle analiz dışı bırakılarak 288 ölçek değerlendirmeye alınmıştır.

Araştırmanın Modeli ve Hipotezleri

Araştırmada veri analiz yöntemi olarak nicel araştırma yöntemlerinden anket uygulanmıştır. Araştırmada betimsel ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır.

Araştırmanın hipotezleri:

- H_{1a}:** Otantik liderlik ile örgütsel güven arasında anlamlı bir ilişki vardır.
- H_{1b}:** Otantik lider algısı cinsiyete göre anlamlı bir farklılık gösterir.
- H_{1c}:** Otantik liderlik algısı branş grubuna göre anlamlı bir farklılık gösterir.
- H_{1d}:** Otantik liderlik algısı medeni duruma göre anlamlı bir farklılık gösterir.
- H_{1e}:** Otantik liderlik algısı kıdeme göre anlamlı bir farklılık gösterir.
- H_{1f}:** Otantik liderlik algısı örgütteki çalışma yılı durumuna göre anlamlı bir farklılık gösterir.
- H_{2a}:** Öğretmenlerin örgütsel güveni cinsiyete göre anlamlı bir farklılık gösterir.
- H_{2b}:** Öğretmenlerin örgütsel güveni branş grubuna göre anlamlı bir farklılık gösterir
- H_{2c}:** Öğretmenlerin örgütsel güveni medeni duruma göre anlamlı bir farklılık gösterir.
- H_{2d}:** Öğretmenlerin örgütsel güveni kıdeme göre anlamlı bir farklılık gösterir.
- H_{2e}:** Öğretmenlerin örgütsel güveni örgütteki çalışma yılı durumuna göre anlamlı bir farklılık gösterir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak üç bölümden oluşan anket formu kullanılmıştır. Veri toplama aracının ilk bölümünde öğretmenlerin cinsiyet, branş, medeni durumu, kıdemi ve okuldaki çalışma süresi bilgilerinden oluşan demografik bilgi formu yer almaktadır.

Veri toplama aracının ikinci bölümünde ilköğretim okullarındaki öğretmenlerin örgütsel güvenini belirlemek için Daboval ve arkadaşları tarafında geliştirilen, Kamer tarafından Türkçeye çevrilen ve Yılmaz tarafından okullara uygulanan “Okullarda Örgütsel Güven Ölçeği” yer almaktadır. Ölçek altılı likert tipinde (6= tamamen katılıyorum, 5= çok katılıyorum, 4= oldukça katılıyorum, 3= biraz katılıyorum, 2= katılmıyorum, 1=hiç katılmıyorum) ile cevaplanan 40 madde, 4 alt boyuttan (1-çalışanlara duyarlılık, 2-yöneticiye güven, 3-yeniliğe açıklık, 4-iletişim ortamı) oluşmaktadır.

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

Ölçeğin güvenirlik katsayısı 0.97; alt boyutlarının katsayıları çalışanlara duyarlılık .95; yöneticiye güven .95; yeniliğe açıklık .75 ve iletişim ortamı .92 olarak tespit edilmiştir.

Veri toplama aracının üçüncü bölümünde yöneticilerin otantik liderliğini ölçülmesi için, Walumbwa ve arkadaşları tarafından geliştirilen “Otantik Liderlik Ölçeği” yer almaktadır. Ölçek beşli likert tipinde (1=hiçbir zaman, 2=çok seyrek, 3=ara sıra, 4=sık sık, 5=her zaman) ile cevaplanan 16 madde, 4 alt boyuttan (1-ilişkilerde şeffaflık, 2-içselleştirilmiş ahlak anlayışı, 3-bilgiyi dengeli değerlendirme, 4-özfarkındalık) oluşmaktadır. Ölçeğin güvenirlik katsayısı 0.93; alt boyutlarının katsayıları ilişkilerde şeffaflık .86; içselleştirilmiş ahlak anlayışı .83; bilgiyi dengeli değerlendirme .85 ve öz farkındalık .90 olarak test edilmiştir.

Verilerin Analizi

Araştırmada elde edilen verilerin analizinde SPSS 21.0 programı kullanılmıştır. Öğretmenlerin kişisel bilgileri frekans ve yüzde tabloları şeklinde sunulmuştur. Ölçek ve alt boyutların puanları ortalama ve standart sapma tablosu şeklinde sunulmuştur.

Araştırmada yapılan normallik sınanmasında ölçek puanlarının normal dağılım gösterdiği tespit edildiğinden cinsiyet, branş ve medeni durumlarına göre karşılaştırılmasında bağımsız iki örneklem t-testinden; kıdeme ve okuldaki çalışma süresine göre karşılaştırılmasında tek yönlü varyans analizi (ANOVA) testinden yararlanılmıştır. Otantik liderliğin örgütsel güven üzerine etkisini belirlemek için ise çoklu regresyon analizi yapılmıştır. Analizlerde anlamlılık düzeyi 0,05 ($p < 0,05$) olarak belirlenmiştir.

BULGULAR ve YORUM

Demografik ve Betimsel Bulgular

Tablo 2’de araştırmaya katılan öğretmenlerin demografik özelliklerine göre frekans ve yüzde dağılımlarına yer verilmiştir.

Tablo 2. Öğretmenlerin Demografik Özelliklerine Göre Dağılımı

Demografik Değişken	Gruplar	n	%
Cinsiyet	Kadın	141	49
	Erkek	147	51
Branş	Sınıf	124	43,1
	Branş	164	56,9
Medeni Durum	Evli	189	65,6
	Bekar	99	34,4
Kıdem	1-2 yıl	58	20,1
	3-5 yıl	79	27,4
	6-10 yıl	62	21,5
	11 ve üzeri	89	30,9
Okuldaki Çalışma Süresi	1 yıldan az	77	26,7
	1-3 yıl	98	34
	4-6 yıl	70	24,3
	7 yıl ve üzeri	43	14,9

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

Araştırmaya katılan 288 öğretmenin %49'u kadın, %51'i erkektir. Öğretmenlerin %43,1'i sınıf öğretmeni, %56,9'u branş öğretmenleridir. Öğretmenlerin %65,6'sı evli, %34,4'ü bekârdır. Öğretmenlerin %20,1'i 1-2 yıl, %27,4'ü 3-5 yıl, %21,5'i 6-10 yıl, %30,9'u 11 yıl ve üzeri kıdeme sahiptir. Öğretmenlerin %26,7'si 1 yıldan az, %34'ü 1-3 yıl, %24,3'ü 4-6 yıl, %8,7'si 7-9 yıl, %6,3'ü 10 ve üzeri yıl bulunduğu okulda çalışma süresine sahiptir (Tablo 2).

Tablo 3'te ölçekler ve alt boyutlarının en düşük, en yüksek, aritmetik ortalama ve standart sapma değerlerinden oluşan betimsel istatistiklere yer verilmiştir.

Tablo 3. Ölçekler ve alt boyutlarına ait betimsel istatistikler

Alt Boyutlar		n	Min.	Maks.	$\bar{X}$	SS
Örgütsel Güven	Çalışanlara Duyarlılık	288	1,00	6,00	4,07	1,09
	Yöneticiye Güven	288	1,42	6,00	4,62	1,10
	Yeniliğe Açıklık	288	1,00	6,00	4,27	1,19
	İletişim Ortamı	288	1,33	5,33	4,06	1,00
Otantik Liderlik	İlişkilerde Şeffaflık	288	1,00	5,40	3,69	0,90
	İçselleştirilmiş Ahlak Anlayışı	288	1,00	5,25	3,59	0,93
	Bilgiyi Dengeli Değerlendirme	288	1,00	5,00	3,58	0,98
	Özfarkındalık	288	1,00	5,00	3,70	0,97

Örgütsel güven ölçeğinin alt boyutları incelendiğinde çalışanlara duyarlılık ($4,07 \pm 1,09$), yeniliğe açıklık ($4,27 \pm 1,19$), iletişim ortamı ($4,06 \pm 1,00$) alt boyut puanlarının “orta düzeyde” yöneticiye güven ($4,62 \pm 1,10$) alt boyut puanının “yüksek düzeyde” olduğu; otantik liderliğin ilişkilerde şeffaflık ($3,69 \pm 0,90$), içselleştirilmiş ahlak anlayışı ($3,59 \pm 0,93$), bilgiyi dengeli değerlendirme ($3,58 \pm 0,98$) ve öz farkındalık ($3,70 \pm 0,97$) alt boyut puanları “yüksek düzeyde” olduğu tespit edilmiştir (Tablo 3)

Bu veriler ışığında öğretmen algılarına göre yöneticilerinin otantik liderlik davranışlarının tüm alt boyutlarında yüksek düzeyde; öğretmenlerin örgütsel güvenin çalışanlara duyarlılık, yeniliğe açıklık ve iletişim ortamı alt boyutlarında orta düzeyde, yöneticiye güven alt boyutunda ise yüksek düzeyde olduğu söylenebilir.

1.b. İlkokul ve ortaokullarda görev yapan yöneticilerin otantik liderlik davranışlarının öğretmen görüşleri; otantik liderliğin alt boyutlarının puan ortalaması, öğretmenlerin cinsiyet değişkenlerine göre farklılık göstermekte midir?

Öğretmenlerin görev yaptığı okullardaki yöneticilerin otantik liderlik davranışlarının öğretmen görüşleri; otantik liderliğin alt boyutlarının cinsiyet değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığı t-testi ile incelenmiştir. Elde edilen sonuçlar tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Öğretmenlerin cinsiyet değişkenlerine göre ölçeğin ve alt boyut puanları arasındaki t-testi karşılaştırmasına ilişkin bulgular

Alt Boyutlar	Cinsiyet	n	$\bar{X}$	SS	t	p
İlişkilerde Şeffaflık	Kadın	141	3,55	0,87	-2,67	0,008
	Erkek	147	3,83	0,92		
İçselleştirilmiş Ahlak Anlayışı	Kadın	141	3,47	0,94	-2,10	0,037
	Erkek	147	3,70	0,91		
Bilgiyi Dengeli Değerlendirme	Kadın	141	3,40	1,00	-3,07	0,002
	Erkek	147	3,76	0,93		
Öz farkındalık	Kadın	141	3,56	0,98	-2,49	0,013
	Erkek	147	3,85	0,94		

Otantik liderliğin ilişkilerde şeffaflık ($t = -2,67$; $p < 0,05$), içselleştirilmiş ahlak anlayışı ($t = -2,10$; $p < 0,05$), bilgiyi dengeli değerlendirme ($t = -3,07$; $p < 0,05$) ve öz farkındalık ($t = -2,49$; $p < 0,05$) alt boyutlarında cinsiyete göre anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir.

Bu veriler ışığında öğretmenlerin algılarına göre yöneticilerinin otantik liderlik davranışlarında erkek öğretmenlerin puanları, kadın öğretmenlerin puanlarına göre anlamlı düzeyde yüksektir. (Tablo 4).

1.c. İlkokul ve ortaokullarda görev yapan yöneticilerin otantik liderlik davranışlarının öğretmen görüşleri; otantik liderliğin alt boyutlarının puan ortalaması, öğretmenlerin branş grubuna göre farklılık göstermekte midir?

Öğretmenlerin görev yaptığı okullardaki yöneticilerin otantik liderlik davranışlarının öğretmen görüşleri; otantik liderliğin alt boyutlarının branş grubuna göre farklılaşıp farklılaşmadığı t-testi ile incelenmiştir. Elde edilen sonuçlar tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. Öğretmenlerin branş grubuna göre ölçeğin ve alt boyut puanları arasındaki t-testi karşılaştırmasına ilişkin bulgular

Alt Boyutlar	Branş	n	$\bar{X}$	SS	T	p
İlişkilerde Şeffaflık	Sınıf	124	3,66	0,95	-0,55	0,358
	Branş	164	3,72	0,86		
İçselleştirilmiş Ahlak Anlayışı	Sınıf	124	3,53	1,01	-0,87	0,387
	Branş	164	3,63	0,87		
Bilgiyi Dengeli Değerlendirme	Sınıf	124	3,57	0,99	-0,24	0,809
	Branş	164	3,60	0,98		
Öz farkındalık	Sınıf	124	3,73	1,02	-0,37	0,710
	Branş	164	3,69	0,92		

Otantik liderliğin ilişkilerde şeffaflık, içselleştirilmiş ahlak anlayışı, bilgiyi dengeli değerlendirme ve öz farkındalık alt boyutlarında öğretmenlerin branş grubuna göre anlamlı farklılık göstermediği ($p > 0,05$) tespit edilmiştir. (Tablo 5).

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

1.d. İlkokul ve ortaokullarda görev yapan yöneticilerin otantik liderlik davranışlarının öğretmen görüşleri; otantik liderliğin alt boyutlarının puan ortalaması, öğretmenlerin medeni durumuna göre farklılık göstermekte midir?

Öğretmenlerin görev yaptığı okullardaki yöneticilerin otantik liderlik davranışlarının öğretmen görüşleri; otantik liderliğin alt boyutlarının medeni duruma göre farklılaşıp farklılaşmadığı t-testi ile incelenmiştir. Elde edilen sonuçlar tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6.Öğretmenlerin medeni durumuna göre ölçeğin ve alt boyut puanları arasındaki t-testi karşılaştırmasına ilişkin bulgular

Alt Boyutlar		Medeni Durum	n	$\bar{X}$	SS	T	p
İlişkilerde Şeffaflık		Evli	189	3,65	0,89	-1,00	0,318
		Bekâr	99	3,77	0,91		
İçselleştirilmiş Ahlak Anlayışı	Ahlak	Evli	189	3,55	0,92	-1,06	0,289
		Bekâr	99	3,67	0,95		
Bilgiyi Değerlendirme	Dengeli	Evli	189	3,60	0,95	0,43	0,667
		Bekâr	99	3,55	1,03		
Öz farkındalık		Evli	189	3,71	0,95	0,04	0,970
		Bekâr	99	3,70	1,00		

Otantik liderliğin ilişkilerde şeffaflık, içselleştirilmiş ahlak anlayışı, bilgiyi dengeli değerlendirme ve öz farkındalık alt boyutlarında öğretmenlerin medeni durumuna göre anlamlı farklılık göstermediği ($p>0,05$) tespit edilmiştir. (Tablo 6).

1.e. İlkokul ve ortaokullarda görev yapan yöneticilerinin otantik liderlik davranışlarının öğretmen görüşleri; otantik liderliğin alt boyutlarının puan ortalaması, öğretmenlerin kıdemine göre farklılık göstermekte midir?

Öğretmenlerin görev yaptığı okullardaki yöneticilerin otantik liderlik davranışlarının öğretmen görüşleri; otantik liderliğin alt boyutlarının öğretmenlerin kıdemine göre farklılaşıp farklılaşmadığı Varyans analizi (ANOVA) ile test edilmiştir. Elde edilen sonuçlar tablo 7'de verilmiştir.

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

Tablo 7.Ölçek alt boyutları puanlarının öğretmenlerin kıdemine göre karşılaştırılması

Alt Boyutlar	Bölüm	n	$\bar{X}$	SS	F	p	Anlamlı Fark
İlişkilerde Şeffaflık	A- 1-2 yıl	58	3,86	0,76	1,02	0,384	
	B- 3- 5 yıl	79	3,60	0,98			
	C- 6-10 yıl	62	3,65	1,00			
	D- 11 ve üzeri	89	3,70	0,84			
İçselleştirilmiş Ahlak Anlayışı	A- 1-2 yıl	58	3,80	0,79	1,40	0,246	
	B- 3- 5 yıl	79	3,53	1,00			
	C- 6-10 yıl	62	3,50	0,90			
	D- 11 ve üzeri	89	3,60	0,97			
Bilgiyi Dengeli Değerlendirme	A- 1-2 yıl	58	3,74	1,00	1,48	0,219	
	B- 3- 5 yıl	79	3,42	1,02			
	C- 6-10 yıl	62	3,53	0,99			
	D- 11 ve üzeri	89	3,66	0,92			
Özfarkındalık	A- 1-2 yıl	58	3,84	0,96	1,41	0,239	
	B- 3- 5 yıl	79	3,58	0,97			
	C- 6-10 yıl	62	3,60	0,98			
	D- 11 ve üzeri	89	3,80	0,95			

Otantik liderliğin ilişkilerde şeffaflık, içselleştirilmiş ahlak anlayışı, bilgiyi dengeli değerlendirme ve özfarkındalık alt boyutlarında öğretmenlerin kıdemine göre anlamlı farklılık göstermediği ($p>0,05$) tespit edilmiştir. (Tablo 7).

1.f. İlkokul ve ortaokullarda görev yapan yöneticilerinin otantik liderlik davranışlarının öğretmen görüşleri; otantik liderliğin alt boyutlarının puan ortalaması, öğretmenlerin bulundukları okuldaki çalışma sürelerine göre farklılık göstermekte midir?

Öğretmenlerin görev yaptığı okullardaki yöneticilerin otantik liderlik davranışlarının öğretmen görüşleri; otantik liderliğin alt boyutlarının öğretmenlerin bulundukları okuldaki çalışma sürelerine göre farklılaşıp farklılaşmadığı Varyans analizi (ANOVA) ile test edilmiştir. Elde edilen sonuçlar tablo 8’de verilmiştir.

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

Tablo 8.Ölçek alt boyutları puanlarının öğretmenlerin bulundukları okuldaki çalışma sürelerine göre karşılaştırılması

Alt Boyutlar	Bölüm	n	$\bar{X}$	SS	F	p	Anlamlı Fark
İlişkilerde Şeffaflık	A- 1 yıldan az	77	3,83	0,88	1,01	0,389	
	B- 1-3 yıl	98	3,60	0,92			
	C- 4-6 yıl	70	3,67	0,92			
	D- 7 yıl ve üzeri	43	3,69	0,87			
İçselleştirilmiş Ahlak Anlayışı	A- 1 yıldan az	77	3,64	0,92	0,24	0,872	
	B- 1-3 yıl	98	3,54	0,85			
	C- 4-6 yıl	70	3,57	1,05			
	D- 7-9 yıl	43	3,65	0,95			
Bilgiyi Dengeli Değerlendirme	A- 1 yıldan az	77	3,66	0,97	0,44	0,727	
	B- 1-3 yıl	98	3,54	0,98			
	C- 4-6 yıl	70	3,51	1,00			
	D- 7-9 yıl	43	3,67	0,99			
Öz farkındalık	A- 1 yıldan az	77	3,80	0,92	0,71	0,548	
	B- 1-3 yıl	98	3,66	0,94			
	C- 4-6 yıl	70	3,60	1,02			
	D- 7-9 yıl	43	3,82	1,02			

Otantik liderliğin ilişkilerde şeffaflık, içselleştirilmiş ahlak anlayışı, bilgiyi dengeli değerlendirme ve öz farkındalık alt boyutlarında öğretmenlerin bulundukları okuldaki çalışma sürelerine göre anlamlı farklılık göstermediği ($p>0,05$) tespit edilmiştir. (Tablo 8).

2.a. Okullardaki örgütsel güven düzeyine ilişkin öğretmen görüşleri; okullarda örgütsel güven ölçeğinin alt boyutları puan ortalaması, öğretmenlerin cinsiyet değişkenlerine göre farklılık göstermekte midir?

Öğretmenlerin görev yaptığı okullardaki örgütsel güven alt boyutlarının cinsiyet değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığı t-testi ile incelenmiştir. Elde edilen sonuçlar tablo 9'da verilmiştir.

Tablo 9. Öğretmenlerin cinsiyet değişkenlerine göre ölçeğin alt boyut puanları arasındaki t-testi karşılaştırmasına ilişkin bulgular

Alt Boyutlar	Cinsiyet	n	$\bar{X}$	SS	t	p
Çalışanlara Duyarlılık	Kadın	141	3,80	1,05	-4,21	0,000
	Erkek	147	4,32	1,08		
Yöneticiye Güven	Kadın	141	4,37	1,11	-3,94	0,000
	Erkek	147	4,87	1,04		
Yeniliğe Açıklık	Kadın	141	3,95	1,21	-4,62	0,000
	Erkek	147	4,58	1,08		
İletişim Ortamı	Kadın	141	3,81	1,00	-4,27	0,000
	Erkek	147	4,30	0,96		

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

Çalışanlara duyarlılık ($t = -4,21$; $p < 0,05$), yöneticiye güven ($t = -3,94$; $p < 0,05$), yeniliğe açıklık ($t = -4,62$; $p < 0,05$) ve iletişim ortamı alt boyut puanlarının ($t = -4,27$; $p < 0,05$) cinsiyete göre anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir.

Bu veriler ışığında öğretmenlerin örgütsel güveninin tüm alt boyutlarında erkek öğretmenlerin puanları, kadın öğretmenlerin puanlarına göre anlamlı düzeyde yüksektir. (Tablo 9).

2.b. Okullardaki örgütsel güven düzeyine ilişkin öğretmen görüşleri; okullarda örgütsel güven ölçeğinin alt boyutları puan ortalaması, öğretmenlerin branş grubuna göre farklılık göstermekte midir?

Öğretmenlerin görev yaptığı okullardaki örgütsel güven alt boyutlarının öğretmenlerin branş grubuna göre farklılaşıp farklılaşmadığı t-testi ile incelenmiştir.. Elde edilen sonuçlar tablo 10'da verilmiştir.

Tablo 10.Öğretmenlerin branş grubuna göre ölçeğin alt boyut puanları arasındaki t-testi karşılaştırmasına ilişkin bulgular

Alt Boyutlar	Branş	n	$\bar{X}$	SS	T	p
Çalışanlara Duyarlılık	Sınıf	124	4,17	1,13	1,38	0,169
	Branş	164	4,00	1,06		
Yöneticiye Güven	Sınıf	124	4,70	1,10	0,90	0,367
	Branş	164	4,57	1,10		
Yeniliğe Açıklık	Sınıf	124	4,36	1,17	1,06	0,292
	Branş	164	4,20	1,21		
İletişim Ortamı	Sınıf	124	4,17	1,00	1,63	0,105
	Branş	164	3,98	1,00		

Örgütsel güvenin çalışanlara duyarlılık, yöneticiye güven, yeniliğe açıklık ve iletişim ortamı alt boyut puanlarının öğretmenlerin branş grubuna göre anlamlı farklılık göstermediği ($p > 0,05$) tespit edilmiştir. (Tablo 10).

2.c. Okullardaki örgütsel güven düzeyine ilişkin öğretmen görüşleri; okullarda örgütsel güven ölçeğinin alt boyutları puan ortalaması, öğretmenlerin medeni durumuna göre farklılık göstermekte midir?

Öğretmenlerin görev yaptığı okullardaki örgütsel güven alt boyutlarının öğretmenlerin medeni gruba göre farklılaşıp farklılaşmadığı t-testi ile incelenmiştir. Elde edilen sonuçlar tablo 11'de verilmiştir.

Tablo 11. Öğretmenlerin medeni durumuna göre ölçeğin alt boyut puanları arasındaki t-testi karşılaştırmasına ilişkin bulgular

Alt Boyutlar	Medeni Durum	n	$\bar{X}$	SS	T	p
Çalışanlara Duyarlılık	Evli	189	4,04	1,11	-0,48	0,634
	Bekâr	99	4,11	1,05		
Yöneticiye Güven	Evli	189	4,63	1,12	0,07	0,944
	Bekâr	99	4,62	1,07		
Yeniliğe Açıklık	Evli	189	4,25	1,22	-0,43	0,670
	Bekâr	99	4,31	1,14		
İletişim Ortamı	Evli	189	4,05	1,04	-0,25	0,802
	Bekâr	99	4,08	0,95		

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

Örgütsel güvenin çalışanlara duyarlılık, yöneticiye güven, yeniliğe açıklık ve iletişim ortamı alt boyut puanlarının öğretmenlerin medeni duruma göre anlamlı farklılık göstermediği ($p>0,05$) tespit edilmiştir. (Tablo 11).

2.d. Okullardaki örgütsel güven düzeyine ilişkin öğretmen görüşleri; okullarda örgütsel güven ölçeğinin alt boyutları puan ortalaması, öğretmenlerin kıdemine göre farklılık göstermekte midir?

Öğretmenlerin görev yaptığı okullardaki örgütsel güven alt boyutlarının öğretmenlerin kıdemine göre farklılaşıp farklılaşmadığı Varyans analizi (ANOVA) ile test edilmiştir. Elde edilen sonuçlar tablo 12’de verilmiştir.

Tablo 12.Ölçeğin alt boyut puanlarının öğretmenlerin kıdemine göre karşılaştırılması

Alt Boyutlar	Bölüm	n	$\bar{X}$	SS	F	p	Anlamlı Fark
Çalışanlara Duyarlılık	A- 1-2 yıl	58	3,86	0,97	1,82	0,484	
	B- 3- 5 yıl	79	4,60	1,04			
	C- 6-10 yıl	62	3,65	1,19			
	D- 11 ve üzeri	89	4,70	1,14			
Yöneticiye Güven	A- 1-2 yıl	58	4,80	1,01	1,64	0,590	
	B- 3- 5 yıl	79	4,53	1,08			
	C- 6-10 yıl	62	4,50	1,22			
	D- 11 ve üzeri	89	4,60	1,09			
Yeniliğe Açıklık	A- 1-2 yıl	58	4,74	0,97	1,21	0,891	
	B- 3- 5 yıl	79	4,42	1,23			
	C- 6-10 yıl	62	4,53	1,36			
	D- 11 ve üzeri	89	4,66	1,17			
İletişim Ortamı	A- 1-2 yıl	58	4,84	0,98	1,73	0,536	
	B- 3- 5 yıl	79	4,58	0,96			
	C- 6-10 yıl	62	4,60	1,16			
	D- 11 ve üzeri	89	4,80	0,96			

Örgütsel güvenin çalışanlara duyarlılık, yöneticiye güven, yeniliğe açıklık ve iletişim ortamı alt boyut puanlarının öğretmenlerin kıdemine göre anlamlı farklılık göstermediği ($p>0,05$) tespit edilmiştir (Tablo 12).

2.e. Okullardaki örgütsel güven düzeyine ilişkin öğretmen görüşleri; okullarda örgütsel güven ölçeğinin alt boyutları puan ortalaması, öğretmenlerin bulundukları okuldaki çalışma sürelerine göre farklılık göstermekte midir?

Öğretmenlerin görev yaptığı okullardaki örgütsel güven alt boyutlarının öğretmenlerin bulundukları okuldaki çalışma sürelerine göre farklılaşıp farklılaşmadığı Varyans analizi (ANOVA) ile test edilmiştir. Elde edilen sonuçlar tablo 13’te verilmiştir.

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

Tablo 13.Ölçeğin alt boyut puanlarının öğretmenlerin bulundukları okuldaki çalışma sürelerine göre karşılaştırılması

Alt Boyutlar	Bölüm	n	$\bar{X}$	SS	F	p	Anlamlı Fark
Çalışanlara Duyarlılık	A- 1 yıldan az	77	3,89	0,98	1,24	0,297	
	B- 1-3 yıl	98	4,07	1,10			
	C- 4-6 yıl	70	4,22	1,06			
	D- 7 yıl ve üzeri	43	4,13	1,28			
Yöneticiye Güven	A- 1 yıldan az	77	4,78	1,00	1,19	0,314	
	B- 1-3 yıl	98	4,47	1,17			
	C- 4-6 yıl	70	4,64	1,01			
	D- 7 yıl ve üzeri	43	4,67	1,25			
Yeniliğe Açıklık	A- 1 yıldan az	77	4,28	1,11	1,27	0,944	
	B- 1-3 yıl	98	4,22	1,27			
	C- 4-6 yıl	70	4,33	1,13			
	D- 7 yıl ve üzeri	43	4,26	1,28			
İletişim Ortamı	A- 1 yıldan az	77	4,12	0,94	0,56	0,642	
	B- 1-3 yıl	98	3,97	1,03			
	C- 4-6 yıl	70	4,07	0,99			
	D- 7 yıl ve üzeri	43	4,16	1,12			

Öğretmenlerin görev yaptığı okullardaki örgütsel güven alt boyutlarının öğretmenlerin bulundukları okuldaki çalışma sürelerine göre anlamlı farklılık göstermediği ($p>0,05$) tespit edilmiştir. (Tablo 13).

Tablo 14. Örgütsel güvenin çalışanlara duyarlılık alt boyutu ile otantik liderliğin alt boyutları arasındaki regresyon analizi sonuçları.

Bağımsız Değişken	Katsayı	Standart Hata	t	p
Sabit	1,826	0,25	7,29	.000
İlişkilerde şeffaflık	0,180	0,11	1,71	.088
İçselleştirmiş ahlak anlayışı	0,80	0,11	0,74	.464
Bilgiyi dengeli değerlendirme	0,26	0,12	2,21	.028
Özfarkındalık	0,10	0,12	0,80	.427

Diğer bütün özellikler kontrol edilerek, bilgiyi dengeli değerlendirme alt boyutu puanındaki bir puanlık artış, çalışanlara duyarlılık alt boyutu toplam puanındaki 0.26 puanlık artış ile ilişkilidir. Bu artış $\alpha=.05$ seviyesinde istatistiksel olarak anlamlıdır ($t = 2.21, p = .028$).

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

Tablo 15. Örgütsel güvenin iletişim ortamı alt boyutu ile otantik liderliğin alt boyutları arasındaki regresyon analizi sonuçları.

Bağımsız Değişken	Katsayı	Standart Hata	t	p
Sabit	1,73	0,22	7,78	.000
İlişkilerde şeffaflık	0,32	0,09	3,46	.001
İçselleştirmiş ahlak anlayışı	0,03	0,10	0,26	.800
Bilgiyi dengeli değerlendirme	0,12	0,11	1,10	.271
Özfarkındalık	0,17	0,11	1,60	.110

Diğer bütün özellikler kontrol edilerek, ilişkilerde şeffaflık alt boyutu puanındaki bir puanlık artış, iletişim ortamı alt boyutu toplam puanındaki 0.32 puanlık artış ile ilişkilidir. Bu artış $\alpha=.05$ seviyesinde istatistiksel olarak anlamlıdır ($t = 3,46, p = .001$).

Tablo 16. Örgütsel güvenin yeniliğe açıklık alt boyutu ile otantik liderliğin alt boyutları arasındaki regresyon analizi sonuçları.

Bağımsız Değişken	Katsayı	Standart Hata	t	p
Sabit	1,64	0,27	6,14	.000
İlişkilerde şeffaflık	0,20	0,11	1,78	.076
İçselleştirmiş ahlak anlayışı	0,17	0,12	1,45	.148
Bilgiyi dengeli değerlendirme	0,22	0,13	1,78	.077
Özfarkındalık	0,13	0,13	1,03	.306

Diğer bütün özellikler kontrol edilerek, yeniliğe açıklık alt boyutu ile otantik liderliğin alt boyutu arasında bir etki tespit edilememiştir.

Tablo 17. Örgütsel güvenin yöneticiye güven alt boyutu ile otantik liderliğin alt boyutları arasındaki regresyon analizi sonuçları.

Bağımsız Değişken	Katsayı	Standart Hata	t	p
Sabit	1,82	0,23	7,84	.000
İlişkilerde şeffaflık	0,25	0,10	2,55	.011*
İçselleştirmiş ahlak anlayışı	0,11	0,10	1,04	.299
Bilgiyi dengeli değerlendirme	0,19	0,11	1,74	.083
Özfarkındalık	0,22	0,11	1,01	.045*

Diğer bütün özellikler kontrol edilerek, ilişkilerde şeffaflık alt boyutu puanındaki bir puanlık artış, yöneticiye güven alt boyutu toplam puanındaki 0.25 puanlık artış ile ilişkilidir. Bu artış $\alpha=.05$ seviyesinde istatistiksel olarak anlamlıdır ($t = 2,55, p = .011$). Ayrıca diğer bütün özellikler kontrol edilerek, özfarkındalık alt boyutu puanındaki bir puanlık artış, yöneticiye güven alt boyutu toplam puanındaki 0.22 puanlık artış ile ilişkilidir. Bu artış $\alpha=.05$ seviyesinde istatistiksel olarak anlamlıdır ($t = 1,01, p = .045$).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışmada otantik liderlik ve örgütsel güven kavramlarının tanımları verilmiş unsurları kuramsal olarak incelemeye alınmıştır.

Çalışmanın temel amacı öğretmenlerin algılarına göre otantik liderlik davranışının örgütsel güven üzerine etkisini ve çeşitli değişkenler ile ilişkisini belirlemeye çalışmaktır. Araştırma sonucunda, Siirt ili ilköğretim ve ortaokullarında görev yapan öğretmenlerin algılarına göre yöneticilerin otantik liderlik davranışı yüksek düzeyde; öğretmenlerin örgütsel güveni ise üç alt boyutta orta düzeyde, yöneticiye güven alt boyutunda ise yüksek düzeyde olduğu gözlemlenmiştir. Değişkenler incelendiğinde erkek öğretmenler yöneticilerini kadın öğretmenlerden daha otantik lider olarak görmekte ve ayrıca erkek öğretmenlerin örgütsel güvenleri kadın öğretmenlerden daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca diğer değişkenler incelendiğinde öğretmenlerin yöneticilerini otantik görmeleri ve örgütsel güvenleri branş, medeni durum, kıdem ve bulundukları okuldaki çalışma süreleri arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Bunun sonucunda yöneticilerin otantik özelliklere sahip olmalarının örgüt içerisinde örgütsel güvene olumlu yönde bir etki yaptığı söylenebilir.

Çalışma sonucunda şu önerilerde bulunulabilir. Bu çalışmada otantik liderliğin örgütsel güvene etkisi incelenmiştir. Başka çalışmalarda otantik liderlik ile başka örgütsel kavramların ilişkisi incelenebilir. Bu çalışma okullardaki öğretmenlerin algıları sınırlıdır. Farklı organizasyonlarda otantik liderliğin örgütsel kavramlarla ilişkisi incelenebilir.

KAYNAKÇA

- Akgündüz, Y (2012). Konaklama İşletmelerinde Otantik Liderlik ve Öz Yeterlilik Arasındaki İlişkinin Analizi (Yayınlanmış Doktora Tezi) Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı Turizm İşletmeciliği Programı,
- Avolio, B. J., ve Gardner, W. L. (2005). Authentic leadership development: getting to the root of positive forms of leadership. *The Leadership Quarterly*, 16, 315-338.
- Harter, S. (2002). Authenticity. In C. R. Snyder, ve S. Lopez (Eds.), *Handbook of positive psychology* (pp. 382 – 394). Oxford, UK: Oxford University Press.
- Hassan, A., ve Forbis, A. (2011). Authentic leadership, trust and work engagement. *World Academy of Science, Engineering and Technology*, 80, 750-756.
- Hughes, Larry W. (2005), “Developing Transparent Relationships Through Humor in The Authentic Leader-Follower Relationship”, *Monographs in Leadership and Management*, 3, s.83-106.
- Kernis, M. H. (2003). Toward a conceptualization of optimal self-esteem. *Psychological Inquiry*, 14(1), 1-26.
- Kıcı, G. ve Paşaoğlu, D. (2014). Otantik Liderliğin Akademik Platformda Lider Boyutu Açısından İncelenmesi, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15, 1-24.
- Klenke, K. (2007). Authentic leadership: At self, leader, and spiritual identity perspective. *International Journal of Leadership Studies*, 3(1), 68-97.
- Luthans, F. & Avolio, B. (2003). Authentic Leadership: A Positive Development Approach. In K. S. Cameron, J. E. Dutton, & R.E. Quinn (Eds.), *Positive Organizational Scholarship* (pp. 241-258). San Francisco, CA: Berrett-Koehler.
- Mayer, R.C., Davis, J.H. & Schoorman, F.D. (1995). An integrative model of organizational trust. *Academy of Management Review*. 20 (3), 709-734.
- McMillan, J. H. (1996). *Educational Research: Fundamentals For The Consumer*. New York: HarperCollins College Publishers.

ISPEC ULUSLARARASI SOSYAL ve BEŞERİBİLİMLER KONGRESİ
10-12 Haziran 2019

- Memiş. Ç.A., Aydın, G.K., Kabasakal, H., Saraçer, B.E. (2009). Türkiye’de Otantik Liderlik Üzerine Bir Keşif Çalışması.17. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiri Kitabı(ss. 294-309), Düzenleyen Osman Gazi Üniversitesi, Eskişehir, 21-23 Mayıs 2009.
- Sexton, Terry. (2007), Review of Research Literature on Authentic Leadership, England, Creative Edge Consulting Limited.
- Shamir, B. & Eilam, G. (2005). What's your story? A life-stories approach to authentic leadership development. The Leadership Quarterly, 16(3), 395-417.
- Tabak, A., Polat, M., Coşar, S. ve Türköz, T. (2012). Otantik Liderlik Ölçeği: Güvenirlilik ve Geçerlik Çalışması. İş Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, 4, 89-106.
- Tschannen-Moran, M. & Hoy, W. (2000). A Multidisciplinary analysis of the nature, meaning and measurement of trust. Review of Educational Research. 70 (4), 547-593.
- Türk Dil Kurumu. (2019, Mayıs 10). Güncel Türkçe Sözlük. Türk Dil Kurumu: <http://sozluk.gov.tr/> adresinden alınmıştır
- Ünsal, P. (2004). Örgütlerde Güven Algısı. Kişisel Gelişimde Çağdaş Yönelimler Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Ankara Eğitim ve Doktrin Komutanlığı, ss.225-237.
- Walumbwa, F. O.; Avolio, B. J.; Gardner, W. L.; Wernsing, T. S.; Peterson, S. (2008), “Authentic Leadership: Development and Validation of a Theory-Based Measure”, Journal of Management, Volume 34/1, s. 89-126.
- Yeşiltaş M, Kanten P, Sormaz Ü (2013) Otantik liderlik tarzının prososyal hizmet davranışları üzerindeki etkisi: konaklama işletmelerine yönelik bir uygulama. İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi, 42(2), 333-350.
- Yılmaz, E. (2005). Okullarda örgütsel güven ölçeğinin geçerlik ve güvenirlilik çalışması. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 14, 567-580.
- Yılmaz, E. (2006). Okullardaki örgütsel güven düzeyinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 16, 739-756.